

Lymbus

MAGYARSÁGTUDOMÁNYI FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

I. kötet

Lymbus

MAGYARSÁGTUDOMÁNYI FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

I. kötet

Budapest
2021

Lymbus

MAGYARSÁGTUDOMÁNYI FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

19. évfolyam

Főszerkesztő

Ujváry Gábor

Felelős szerkesztő

Szabó András Péter

Olvasószerkesztő

Nyerges Judit

Villás Valéria

A szerkesztőbizottság tagjai

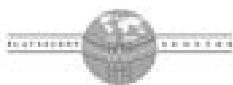
Boka László, Fazekas István, Geceányi Lajos, Jankovics József, K. Lengyel Zsolt, Katona Csaba, Kollega Tarsoly István, Lengyel Réka, Mikó Árpád, Monok István, Oborni Teréz, Petneki Áron, Rácz György, Szentmártoni Szabó Géza

A kötetet kiadja

*a Külgazdasági és Külügyminisztérium, a Bölcsészettudományi Kutatóközpont,
Eötvös Loránd Kutatási Hálózat (ELKH), a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
és a Nemzetközi Magyarországtudományi Társaság*

ELKH | Eötvös Loránd
Kutatási Hálózat

Tartalom

- 9 A magyarságtudós Jankovics József (1949–2021)
(*Monok István*)
- 13 Nyerges Judit (1947–2021)
(*Szabó András Péter*)
- 15 NEUMANN TIBOR
A Kubinyi család elveszett okleveleiről.
(Kubinyi László budai udvarbíró Pest megyei szerzeményei)
- 49 PÉTERFI BENCE
György bajor herceg követének 1502. évi magyarországi látogatása
- 91 MIKÓ GÁBOR
A szövegkiadás metodikai problémái késő középkori formuláriumok esetében
(Oláh Miklós formuláskönyvének példája)
- 119 FARAGÓ DÁVID – KASZA PÉTER – SZOVÁK MÁRTON
Pótlások a Brodarics-kiadáshoz
- 149 SZOVÁK MÁRTON
Szapolyai-levelek Marin Sanudo naplójában
- 199 VIROVE CZ NÁNDOR
A bányák, a főurak és a Leányvári Boszorkány.
Levelek Selmecebánya és a Balassa család kapcsolatához
(1533–1549)
- 257 SARUSI KISS BÉLA
Elképzelések a bányavárosok védelméről 1552–1553
- 277 BÁNDI ANDRÁS
Egy Szebenben őrzött, 1579-es kiadású Eber-kalendárium feljegyzései

- 297 PETNEHÁZI GÁBOR
Brutus az olvasóhoz. *A Rerum Ungaricarum libri*
trentói kéziratának bevezetése
- 337 KOVÁCS DÓRA
Ecsedi Báthory István levelei Várday Katához (1588–1605)
- 399 KÁDÁR ZSÓFIA
Az 1634/35. évi soproni országgyűlés meghívottai és
résztvevői. Forrásközlés és névjegyzék
- 467 KÁRMÁN GÁBOR
A „kassai polgárok válasza” I. Rákóczi György kállói
kiáltványára: Egy katolikus politikai pamflet 1644-ből
- 491 SZALAI ÁGNES
Béldi Pál és Ébeni István jelentése a fejedelmi tanácsnak
az erdélyi végvárok állapotáról (1665)
- 507 KÁROLYI BÁLINT
Adalékok Nádasdy István nyugat-európai utazásához.
Levelek ifjabb Zichy István levelestárcájából (1669–1670)
- 527 BUJTÁS LÁSZLÓ ZSIGMOND
Nicolaus Zaffius köszönetnyilvánító levelei
a gályarab prédikátorok kiszabadításáért (1676)
- 543 NAGY KORNÉL
Oxendio Virziresco örmény unitus misszionárius 1687. évi
olasz nyelvű levele hittérítői tevékenységéről
- 555 MITROPULOS ANNA DIÁNA
„Konyhára való szükségesség dolgok.”
Feljegyzések egy lakodalom előkészületeiről (1688)
- 569 SERFŐZŐ SZABOLCS
A Litterae Annuae leírása a pozsonyi jezsuita kollégium
lépcsőházának egykori falképciklusáról (1698)
- 585 ŐSZ SÁNDOR ELŐD
A Gyulafehérvári Református Egyházmegye gyülekezeteinek
jelentései a Hóra-felkelés során keletkezett károkról

- 615 Mészáros Gábor – Tamás Máté
Levélből ügyirat. Gróf Festetics János levele XX-nek
a Somogy vármegyei tisztújításról (1813) és hivatali
visszaélésekről
- 635 Nagy Péter
Bécsből Drezdáig.
Dósa Elek tanulmányútjának első, csehországi szakasza
(1830)
- 659 Papp Júlia
A mohácsi II. Lajos- emlékmű tervének iratai
1836-ból és 1846–1848-ból

A magyarságtudós Jankovics József (1949–2021)

Biztosan nem menne el szó nélkül megemlékező soraim címválasztása mellett. Mi is a baj a magyarságtudomány, magyarságtudós szavainkkal? A magyar nyelvtan szabályai szerint képezhetők ilyen szavak, vagyis formailag nem kötne bele. A szavak tartalmáról azonban hosszú, és minden bizonnyal gazdagító beszélgetést folytatnánk. Ahogy tettük is, igaz, nem egy elhatározásból – „beszélgessünk róla”, mint a lélekbúvárok ajánlják –, hanem a megoldandó feladatok, vagy éppen egy-egy aktuális elméleti vita kapcsán. A szó tartalmi boncolgatásának különös aktualitást adhatna az is, hogy – biztosan nem tervezetten – a nemzeti összetartozás napján (június 4.) került sor a búcsúztatására a Farkasréti temetőben, Budapesten.

Az első felvetése, amelyet meg kellene beszélnünk, az lenne, hogy egy tudományos diszciplína művelője mennyire vegyen figyelembe aktuális politikai konnotációkat a beszédmódjában, illetve a tudományos elemzések témájának megválasztásában. – Mélabúsan megállapítanánk, hogy a hatalom nem változik, hiszen a Giordano Bruno elégetése és a Galilei-per kapcsán egy, a Francia Királyságban kezdődött nemzetközivé vált párbeszéd pontosan ugyanezeket a kérdéseket boncolgatta. (Biztosan az ókorban is megvitatták már ezt a kérdést.)

Vita nem lenne köztünk abban, hogy még a felvetést is el kell utasítani, hogy bárki a szakmán kívülről nem szakmai szempontokat keverjen a tudományterület művelésébe. A megfontolandó kérdések között azonban ott lenne az értelmiségi számára örök kérdés: hol a határ akkor, amikor egy-egy ügy (vagyis inkább: Ügy) képviselőjében a szakma környezetének – ideértve a politikai kurzus-környezetet is – szempontjait is mérlegelve hozunk döntéseket. A történelem ebben az esetben is tanít, a maga passzív módján persze, hiszen csak példákat mutat be. Ezeket azonban – ebben nem lenne vita – meg kell ismernünk. A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság nevének Nemzetközi Magyarságtudományi Társaságra történő megváltoztatásakor, 2001-ben hosszan hezitáltunk, és csak fél-lélekkel álltunk az ügy mellé. Azt hiszem, Jankovics József ekkor határozta el, hogy alaposan kutatni fogja azt a történetet, hogy miért alakult úgy, hogy a Társaság 1977-ben éppen ezt a nevet választotta. Mert az egyik biztos pont az ő magyarságszemléletében a forrás volt és maradt haláláig. Mindig jobban szeretett bármely korszak forrásaival megismerkedni, mint annak a korszaknak a tudománypolitikusi véleményeivel, amelyben élt. Több ilyen korszakot megismert rövid élete során. Biztosan mást tudott a hungarológiáról akkor, amikor elmondta a Társaság alapítása történetét annak 40 éves fennállásának ünneplésén (2017), mint akkor, amikor a Társaság főtítkárhelyettesének választották (1984). A legfontosabb, amit megtudott a források

számbavételével, hogy a Társaság megalapításának komoly politikai ellenszele volt az MSZMP részéről, és közvetlenül a szovjet párt vezetői is megnyilatkoztak az ügyben. Biztosítva szerették volna látni, hogy „jó elvtársak” vezetésével alakul meg a szakmai társaság, amelynek választmányában a szovjet szakemberek kellő súllyal vannak jelen. Azt is megtudta azonban Jankovics József – amit sejtett a maga tapasztalásából is –, hogy a tudományterületek közti akadémiai birkózások is több évre elodázták a megalakulást. A nyelvészetre essen-é a hangsúly, a néprajz vagy az irodalom az „igazi magyarság” hordozója? A történelem eleve kizárt volt, hiszen az már közvetlenebb politizálást jelentett volna. Mint minden Ügyünkben, a gonosz politika, a gonosz nagyhatalmak mellett bizony emberi esendőségünk sejlik fel a háttérben, az örök igazság, amit Jankovics barátunk is kedvvel idézett, a napnézésről, a látásvesztésről és annak okairól.

A Társaság tisztségviselőjeként sok tudománypolitikai fórum tagja volt, dolgozott azok munkarendjében, sokszor szenvedett tőlük, de inkább a munka és a gyakori eredmények öröme határozták meg hangulatát. Magyar Anyanyelvi Konferencia, Hungarológiai Tanács, Magyar Lektorai Központ, Balassi Intézet és más szervezetek szakértői testületeiben forgolódott, képviselte az alapjaiban Gragger Róbert, 1916-ban, majd 1921-ben meghatározott hungarológia fogalmának korszakonként változó értelmét. Sokszor csábító hinni, hogy nemcsak az idővel változunk mi is, hanem mi is változtunk az időn. Az azonban bizonyos, hogy 1991-ben, a III. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson már a történészek szívesen látott tagok lettek az irodalmi, a néprajzi és a nyelvészeti filológia mellett, ezt követően az egyháztörténet újbóli polgárjoga meghozta a római kongresszusra a magyar művelődés teljességének a vizsgálhatóságát is. Ezek után a Jankovics József vezette Társaság már részben követte a Nyugat-Európában felvetett szemlélet szerinti témaválasztásokat: hatalom és kultúra viszonya – kultúra, nemzet, identitás – nyelv és kultúra a változó régióban – kultúra- és tudományköziség. A témaválasztásokban jól látszik a kettősség: Közép-Európában másfajta hagyománykép él, és másként értékeljük annak szerepét mai életünkben, mint a kutatási divat témákat meghatározó Nyugaton.

Jankovics József magyarságtudomány-fogalmába egy dolog nem fért bele, a sarlatánosság. Mondhatja persze bárki, hogy ez a tudományban egy nagyon viszonylagosan alkalmazható jelző. Ő azonban rendíthetetlenül hitt egy „akadémiai konszenzus” létezésében, vagyis a nemzetközileg is elismert kutatóműhelyek közös értékítéletében. Ez az értékítélet ugyanis meglehetősen tágra szabta (és szabja ma is) a befogadhatóság kereteit. Ezért is fáj az emlékezés Jankovics Józsefre azoknak a külföldön élő magyarságtudósoknak, akikkel a magyar akadémikus közösség nem állt igazán szóba, a szakmához az ő személyén, az ő hitelesítésével csatlakozhattak. Végül aztán az ellenkezők is elismerik, hogy szegényebbek lennének, ha az ő erőlködése nyomán nem ismerték volna meg a mellőzött kutatók eredményeit.

A másik dolog, amitől rettegett, hogy kiszolgáltatjuk a Társaságot „mindenféle szélnek”. Félt attól, hogy amiben Klaniczay Tibor, az általa feltétlenül tisztelt szervező sikeres volt, ő sikertelen lesz. Nagyon szenvedett a politikusi tudatlanságtól, illetve azoktól a szolgálkú hivatalnokoktól, akik sokszor tehettek volna érdemben a magyarság-

tudományi ügyek előmozdításában, de kényelmesebb volt megfelelni azoknak, akik felkészületlenek voltak. Sokszor ez csak vélt elvárásoknak való megfelelés volt.

Általában nehezen élte át azt a felelősséget, amelyet Klaniczay Tibor tett rá. Szívesen dolgozott sokat, de nem tudta, nem akarta a felelősségi körébe tartozó kollégák komfortzónáját megtörni, főképpen nem számonkérni olyan vállalások teljesítését, amelyeket egyébként Klaniczay számonkért volna (vagy ha utóbbi a vezető, az illető kutatónak eszébe sem jutott volna nem elvégezni valamilyen feladatot). Feltette az intézményeket, azokat, amelyeket elődei nagy nehezen létrehoztak, és aztán az ő gondjaira bízta. Lehetett ez a Társaság, kutatócsoport, vagy éppen egy-egy folyóirat.

Nehezen élte meg a *Hungarológiai Értesítő* megszűntét, amelyet az informatikai eszközök gyors és hatékony térhódításával magyaráztunk. Azóta is hatékonyságot terveznek azok, akik végül immár húsz éve – Information Technology ide vagy oda – nem tudják helyettesíteni azt a funkciót, amelyet ez a folyóirat betöltött. A *Hungarian Studies* évtizedekig élt vissza lelkiismeretességével. Ha Jankovics József nincsen, a lap már több évtizede nem is létezne. Ma már tudjuk – „modern” kifejezéssel élve – ez az egyetlen indexált nemzetközi magyarságtudományi lap, megérte küzdeni érte, sok kollégánknak nyújt bemutatkozási lehetőséget.

Szerkesztői tapasztalata – irodalmi és szakmai folyóiratokat is szerkesztett – alapján tudta, hogy a kisebb történeti és művelődéstörténeti források megjelenítése az elméleti irányba tolódó humán tudományi kutatások látóköréből kikerül, és a helyismereti folyóiratok sincsenek jó anyagi állapotban. Fontosnak tartotta azt, hogy a Szegeden 1991 és 1999 között megjelent *Lymbus, Művelődéstörténeti Tár* legalább egy folytató fórumra leljen. A Klebelsberg Alapítvány által támogatott külföldi magyarságtudományi forrásfeltárás értékes morzsáinak is helyet kellett találni. Ezért is volt egyik motorja a *Lymbus Magyarságtudományi Forrásközlemények* lapnak, amely sok-sok nehézséggel jelent ugyan meg, de napjainkra megerősödött monumentális évkönyvvé nőtte ki magát.

Jankovics József élete utolsó vidám munkanapjait levéltárakban töltötte. Ahogy a hetvenes évek elején, most is entuziazmussal lapozgatta a 17. századi iratsomók lapjait. Készült kedves lapja, a *Lymbus* anyagának gazdagítására...

Monok István

Nyerges Judit (1947–2021)

Nekrológot megfogalmazni hálátlan feladat. Maga Judit, ha merőben méltánytalan módon még nem vesztette volna el a beleszólás jogát, határozottan megtiltaná, hogy akár egy sorban is megemlékezzem róla. Finom iróniával megjegyezné, hogy biztosan akadna valami értelmesebb teendőm is. Talán igaza is lenne, hiszen a holtak búcsúztatása kevés teret kínál az őszinteségnek, annál többet a kenetteljes szavaknak, és mindig legalább annyira szól az életben maradtak elvárásairól, mint az elhunyt személyéről. Az a szerencsém, hogy műfaji gúzsok ide vagy oda, én Juditot valóban kedveltem, és bár gondolataimnak inkább a felét sem írom le, talán a gondos rostálás után is marad annyi, hogy érdemes legyen ennek kapcsán tollat ragadni.

Nyerges Judit harminc éven keresztül, 2012. évi nyugdíjba vonulásáig a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság (utóbb: Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság) szervezőtitkáráként dolgozott, ám legalább ennyire ismert volt olvasószerkesztőként, régi magyar irodalmi szövegek igényes gondozójaként is. Mint Jankovics József segítője, társa, nagy szerepet játszott az új Gyöngyösi István-összkiadás kötetének sajtó alá rendezésében. Amikor a Lymbus Magyarságtudományi Forrásközlemények, mint a Társasághoz szorosan kapcsolódó forrásközlő folyóirat 2003-ban elindult, mindenki számára természetes volt, hogy ő vállalja az egykori Történelmi Tár és a szegedi előzménysorozat örökébe lépő új évkönyv gondozását is.

Én csak 2017-ben ismerkedtem meg vele, amikor felkértek a Lymbus felelős szerkesztői teendőinek ellátására, és amit tudok róla, azt javarészt ennek kapcsán tudom. Judit akkor már jó ideje beteg volt, és a rá következő évben meg is kezdte a magyar egészségügy purgatóriumában való hosszú, csak rövid szünetekkel megszakított vándorútját. (Türelmesen alávetette magát a kezeléseknél, amelyeknek saját bevallása szerint kevesebb foganatját látta, mint ősei a hajdani hályogkovácsokénak.) Azonban lehetett akármilyen beteg, az évkönyv olvasószerkesztését mindig időben és lelkiismeretesen elvégezte. Nem menekült a munka elől akkor sem, amikor látta, hogy évről évre több közlemény érkezik hozzánk, és a tekintélyesre hízott évkönyv egyre több feladatot ró rá. „Hát nem egy szilfid darab” – jegyezte meg tavaly a rá jellemző szikár humorral, amikor átvette vaskos tiszteletpéldányát. Idén nyáron, a sokadik kórházi túra után is szinte pironkodva írta meg, hogy a Lymbus szerkesztését egy ideig nem tudja folytatni. Hiszen mi más lehet a betegség egy elhivatott szerkesztő számára, mint szégyellni való „lébecolás”. Ő talán még a halált is annak tekintette.

Nem állíthatom, hogy valaha is hosszú magánbeszélgetéseket folytattam volna vele. Azt sem tudom, hogy tényleg zárkózott volt-e, mint azt többen állítják. Keveset beszél-

tünk, de a szerkesztés kapcsán igen sok levelet váltottunk, és innen pontosan tudom, hogy szerény volt, művelt, lényeglátó, magával és másokkal szemben kritikus. Közös működésünk azzal kezdődött, hogy kezdő szerkesztői sutaságaimat gondosan nyesegetni kezdte, világosan elhatárolva a feladatköröket, a munka fázisait. Neki köszönhetem azt a hasznos tanácsot is, hogy egy család „férfi tagjáról” írt mondatban a világeért sem szabad összehúznom a két szót, mert egybeírva bizony mást jelent. Próbált arra is rábírní, hogy idejében gyűjtssem be a közleményeket: „Talán majd jövőre szűkösebb határidőre fogjátok szorítani a szerzőket, de legalábbis ne a Jézuska ajándéka legyen az összes bezuhanó kézirat” – írta. Jellemző rá ez a mondat. A kritikát rendszerint finom humorral vegyítette, és minden élesebb megjegyzés után maradt kedves szó is a tarsolyában.

Nagyon értékeltém azt benne, hogy feleslegesen nem finomkodott. Mindig őszintén leírta, ha egy kéziratot unalmasnak talált. („Küldöm az első két fecskét, bár lehet, hogy kissé nehezkesebben repülő madarak.”) Olyan dolgot is akadt – egy szakmailag színvonalas, de komoly szerkesztési nehézségeket támasztó írás –, amely úgy hiányzott neki, „mint ablakos tótnak a hanyatt esés”. De akármennyire „malomkőként is ülte meg a tudatát” némelyik közlemény, a szerzők érdekében mindig bátran felvette a kesztyűt féltve dédelgetett szövegszörnyeikkel szemben. Judit kérlelhetetlen keresztes hadjáratot folytatott a lábjegyzetekben felbukkanó „vesd össze” és „lásd” rövidítések ellen, és szertette volna minden 19–20. százados szerzőnket meggyőzni, hogy mondjanak le a betűhívás nem mindig teljesen átgondolt elvéről. Végül őszintén bosszankodott a közleményekben és a felelős szerkesztői javításokban időnként feltűnő magyartalanságokon, a „nyakatekert, bakafántos” mondatokon is, és vaskézzel irtotta őket.

A legjobban talán a 17. századi magyar nyelvű forrásokat kedvelte, mint például az önálló kötet formájában megjelenő Rottal János-levelezést, amelynek gondozásába sokkal nagyobb energiát fektetett, mint egy átlagos szerkesztő, a szöveg néhány érdekes részletének vagy éppen egy veretes közmondásnak külön nyomozást is szentelve. Őszinte érdeklődéssel olvasta több 20. századi témájú közleményünket is, és elegáns fanyarsággal megfogalmazott leveleiben gyakran azt is leírta, hogy milyen gondolatai támadtak a források kapcsán.

Nyerges Judit halála nagy vesztesége a Lymbusnak, és személyesen nekem is. A szerkesztés mindennapi fáradságait megfűszerező humora, józansága legalább annyira hiányzik majd, mint igényes munkája, és őszintén remélem, hogy ezeket a sorokat most nem olvassa, mert ha mégis, lesz hozzám egy-két keresetlen szava, aztán megtűzdeli az egész kéretlen, utálatos nekrológot a maga bosszantóan szemfüles javításaival.

Szabó András Péter

Neumann Tibor

A Kubinyi család elveszett okleveleiről

(Kubinyi László budai udvarbíró Pest megyei szerzeményei)*

Tényleg elvesztek?

1901-ben, amikor Kubinyi Ferenc és Miklós megjelentették a családjuk történetéről szóló adatgazdag mű első kötetét, annak bevezetőjében közreadtak egy listát arról, mely oklevelek vagy tematikus egységek kallódtak el az idők folyamán az egykori Kubinyi levéltárból.¹ Miklós (1840–1937) ekkor már régóta és sikerrel fáradozott azon, hogy a terebélyes család különböző ágainál fennmaradt levéltári anyagokat egy helyre gyűjtse.² Az egyes részek különállását megőrizte, azokat egységes elvek szerint rendezte és lajstromozta, így minden szükséges eszköz a szerzőpáros rendelkezésére állt egy ilyen „felülvizsgálathoz”. Eljárásuk a következő volt: szembesítették az immár Miklós által, Árvaváralján őrzött levéltár anyagát azzal, milyen forrásokat használtak fel a család történetével foglalkozó korábbi szerzők,³ illetve milyen iratokról tesznek említést a levéltárban fennmaradt régi, 16–18. századi jegyzékek, emellett pedig néhány Kubinyiakkal kapcsolatos újkori másolatot is figyelembe vettek, tudva vagy feltételezve, hogy az eredeti példányok egykor a Kubinyi levéltár darabjait képezték. A végeredményt lehangolónak ítélték: tíz pontban sorolták fel a hiányokat, ebből hat egy-egy fontosabb oklevélre, négy pedig birtokjogi szempontok szerint nagyobb egységekre vonatkozott.⁴ Az iratvesztés okaként az iratok megrongálódásán túl alapvetően két szempontot jeleltek meg: egyfelől a család a török kiűzése utáni birtokperек során az okleveleket ügyvédekre bízta, akiktől soha nem kerültek vissza a családi levéltárba, másfelől a nagyolaszi kastélyt birtokló Kubinyi Albert 1873-ban bekövetkezett halála után a család nem gondoskodott a nagyolaszi központi levéltárban őrzött oklevelek elszállításáról, így azok elpusztultak. Megemlítették persze azt is, hogy talán nem mindegyik levéltáradarabról sikerült tudomást szerezniük.⁵

A helyzet azért némileg kedvezőbb annál, mint azt a szerzőpáros 1901-ben feltételezte. A mai kutató szerencsésebb helyzetben van elődeinél a tekintetben, hogy rendelkezésre áll egy könnyen használható „középkori oklevéllajstrom” – a Magyar Nemzeti

* A tanulmány megírását az NKFI K 134690. számú projekt támogatta.

¹ KUBINYI, 1901, 8–9.

² Uo. 6–8.

³ Elsősorban Kubinyi Péter 1824-ben megjelent „genealógiáját” használták: KUBINYI, 1824.

⁴ KUBINYI, 1901, 8–9.

⁵ Uo. 7. (A nagyolaszi levéltár pusztulására lásd még Uo. 443–444.) – Kubinyi Albert halálának időpontját lásd SZLUHA, 2000, 327.

Levéltár Országos Levéltárának ún. DL-DF adatbázisa –, amelyben minden korábbinál nagyobb teljességgel tekintheti át a fennmaradt középkori iratanyagot.⁶ És noha kétségtelen tény, hogy a Kubinyi Miklós által rendezett, ma a pozsonyi Szlovák Nemzeti Levéltárban őrzött Kubinyi levéltárból⁷ a listán szereplő oklevelek hiányoznak, egy jelentős részük más levéltárakban ma is fellelhető. E sorok szerzőjének Liptó megye nemzeti társadalmára vonatkozó kutatásai során szúrta szemet, hogy az esztergomi Prímási Levéltár világi részének (Archivum Saeculare) „Acta Radicalia” állagában az Y betűvel jelzetelt oklevelek egy összefüggő, Liptó megyei birtokügyekre vonatkozó együttest képeznek, amelynek címe a levéltári palliumok alapján „Liptói oklevelek” volt.⁸ A 64 eredeti oklevélhez – amelyek egy híján 1526 előtt keltek (de a 19. században a kivételt képező iratot is tévesen Mohács előttre keltezték)⁹ – tartozik még további három darab, amely elszakadva a gyűjteménytől ma már a székesfőkéntaláni magánlevéltár anyagában található.¹⁰ A közel hetven oklevél tartalmát megvizsgálva kiderül, hogy jöllehet mindössze egy, kifejezetten Kubinyi családtagokat érintő irat található közöttük, javarészt mégis olyan birtokokra vonatkoznak, amelyek később a Kubinyiakhoz kerültek, és amelyek jogbiztosító anyagát a családtörténeti monográfia a fent említett lista 4. és 9. pontjaiban hiányolta.¹¹

Sejtésünket, hogy ez egykor a Kubinyi család nagyolaszi levéltárának egy jelentős középkori részét képezte, több apró adat erősíti meg: egyfelől az előbb említett egyedüli Kubinyi vonatkozás azonos azzal az 1469. évi oklevéllel, amely Kubinyi Ferenc és Miklós listáján a 8. helyre került: elbeszélésük szerint ezt egykor a néhai Kubinyi Ágoston († 1873) őrizte.¹² Hasonlóan beszédes az a tény is, hogy a gyűjteményből hét darab szövege 1862 és 1874 között megjelent az *Árpádkori új okmánytár* különböző kötetekben, és mindegyik oklevél apparátusában ott szerepel, hogy az okleveleket Érdy János közli a Kubinyi levéltárban található eredetiből.¹³ Érdy bizonyára az 1850-es években készítette

⁶ Online elérhetősége: <https://archives.hungaricana.hu/hu/charters/>. (Utolsó letöltés: 2021. jún. 30.)

⁷ A Kubinyi/Kubinyi család (szlovákul Rod Kubíni/Kubínsky) levéltárának részeire és leírására: *Sprievodca*, 1964, 80–89. A levéltárban lévő középkori oklevelek és iratok online elérhetősége: <https://www.monasterium.net/mom/SK-SNA/archive>. (Utolsó letöltés: 2021. jún. 30.)

⁸ A „Liptói oklevelek” cím a régebbi DF fotók hátlapján is szerepel, lásd pl. MNL OL DF 248853.

⁹ A PL AS AR Y 36. jelzetű 1547. évi oklevelet egykor 1447. évinek tekintették, ma már nem szerepel a középkori oklevelek között. – Itt jegyzem meg, hogy a DF adatbázis alapján az Y-nal kezdődő jelzetek 1-től 65-ig terjednek, de a 26. számú oklevél hiányzik.

¹⁰ MNL OL DF 264697–699., jelenlegi jelzetük: PL ESzMI AR 76–E, F, G. (A DF fotók hátlapján itt is szerepel a „Liptói oklevelek” megnevezés!).

¹¹ Nagyolaszi, Vidafölde (Bertalanfalva), Fiacskafalva (Fiacsice), Rásztoka, Patak, a Szentannai családttól származó birtokok (Szentanna, Maletina, Mezeháza, Madajháza) stb.

¹² KUBÍNYI, 1901, 9, vö. Uo. 36, 1. j. Az oklevél: MNL OL DF 248830. – Kubinyi Ágoston nemzeti múzeumi igazgató más okleveleit a monográfia jegyzetei alapján Miklósnak sikerült megszereznie, így jelenleg is a családi levéltárban található (KUBÍNYI, 1901, passim.). – Ágoston halálának időpontját lásd Uo. 437, SZLUHA, 2000, 326.

¹³ A közölt oklevelek és eredeti példányuk: 1267: ÁÚO III. 159–161. = MNL OL DF 264697., 1284: ÁÚO IV. 266–267. = MNL OL DF 248838., 1285: ÁÚO IV. 281. = MNL OL DF 283648., 1286: ÁÚO IV. 282–283. = MNL OL DF 264698., 1297: ÁÚO V. 180. = MNL OL DF 248843., 1298: ÁÚO X. 300–301. = MNL OL DF 248856., 1279: ÁÚO XII. 255–256. = MNL OL DF 248841. Egy

el másolatait, amikor adatokat gyűjtött a liptói regisztrumról szóló, 1857-ben megjelent művéhez,¹⁴ így a „Liptói oklevelek” bizonyára a 19. század második felében kerülhettek Esztergomba.¹⁵

Egy másik Kubinyi levéltári darab a Magyar Tudományos Akadémia oklevélgyűjteményébe került, az oklevelek hátlapjain található feljegyzés alapján Kubinyi Ödön országgyűlési képviselő († 1878) ajándékként.¹⁶ A nagyolaszi-ágból származó Ödön 1856-ban ajánlott fel hét eredeti oklevelet a Kishont megyei Klenócon őrzött családi levéltárából az Akadémia gyűjteménye számára.¹⁷ Találhatók ezek között Nagyolaszira vonatkozó Árpád- és Anjou-kori iratok¹⁸ éppúgy, mint a Kubinyiak felsőkubini birtoklásával kapcsolatos 14. századi privilégiumok, köztük a családi monográfiában szereplő hiánylista első két elemét képező 1355. és 1361. évi oklevelek.¹⁹

Mindez szerencsére azt jelenti, hogy a Kubinyi család levéltárának pusztulása a 19. században távolról sem volt oly mértékű, mint azt a két tudós családtag megállapította: az Esztergomba és Budapestre kerülő darabokkal kiegészített „virtuális” levéltár – főként ha mellé veszünk további Kubinyi levéltárakat²⁰ – igen gazdag iratanyagot őrzött meg, amit az általános történeti értéken túl még inkább értékessé tesz az, hogy Liptó és Árva megyék forrásadottságai távolról sem oly kedvezőek, mint azt egy töröktől kevésbé fenyegetett terület esetében várnánk. Van ugyanakkor a hiánylistának egy eleme, nevezetesen az ötödik, amely jelenlegi ismereteim szerint tényleg nem pótolható: a család Pest megyei birtokaira vonatkozó, 15–16. századi oklevelek csoportja. Ennek esetében nem tehető más, mint hogy a Pozsonyban őrzött Kubinyi levéltár régi iratjegyzékeinek segítségével meghatározzuk az oklevelek hozzávetőleges keltét és tartalmát. Írásomban e jegyzékek válogatott közlésére vállalkozom: noha a családtörténeti monográfia természetesen merített ezek adataiból, szövegüket nem tette közzé, és tartalmukat sem elemezte behatóan minden esetben. A Pest megyei birtokok megszerzése

átírt oklevélnél nem jelzik a Kubinyi provenienciát: ÁÚO IX. 29–31. Így jön ki az Érdy által másolt nyolc oklevélszöveg, amelyekről Wenzel Gusztáv az I. kötet bevezetőjében említést tesz: ÁÚO I. v.

¹⁴ ÉRDY, 1857.

¹⁵ Itt szeretnék köszönetet mondani a Prímási Levéltár munkatársainak, akik kérésemre megerősítették, hogy a gyűjtemény a 19. század második fele előtt nem kerülhetett Esztergomba, illetve az oklevelek az Y jelzetet csak 1950–1952-ben kapták. A liptói oklevelek Esztergomba jutásának pontos körülményei további, aprólékos kutatások nélkül nem állapíthatók meg.

¹⁶ Halálának időpontjára lásd KUBINYI, 1901, 439, SZLUHA, 2000, 318. Az ajándékozás tényét hat esetben az oklevelek hátlapjára vezették rá, egyszer az előlap aljára.

¹⁷ Az ajándékozásról szóló híradást lásd Akadémiai Értesítő 16. (1856) 310. (Az adatra Krähling Edit hívta fel a figyelmemet, amit ezúton is köszönök neki.) A híradás az 1354. és 1355. évi oklevelek helyett egyaránt 1365. évekről tesz említést, ami azzal magyarázható, hogy ezek hátlapjain valóban az 1365. évek szerepelnek.

¹⁸ 1278: MNL OL DF 243674., 1329: DF 243730.

¹⁹ 1354: MNL OL DF 243771., 1355: DF 243772., 1361: DF 243789., 243792. A hetedik oklevél egy Árva megyei birtok iktatásáról szóló 1417. oklevél: MNL OL DF 243944.

²⁰ *Sprievodca*, 1964. 83. Különösen a Kubinyi család kovári ágának levéltára említendő meg, amely az Országos Levéltárban kutatható (MNL OL P 443.).

ahhoz a Kubinyi László deákhhoz kötődik, akinek a család a felemelkedését köszönhetette, így a birtokszerzéseket érdemes az ő rövid életrajzának keretein belül is bemutatni.

Az iratjegyzékek

A Kubinyi levéltár régi, különböző terjedelmű és minőségű iratjegyzékeit Kubinyi Miklós a nagyolaszi-dechtári ág levéltárának egyik fasciculusába gyűjtötte össze.²¹ Teljes levéltári lajstromokat sajnos nem találunk a gyűjteményben: a két legkorábbi, magyar nyelvű lista a 17. század elejéről maradt fenn, de ezek is inkább csak a nagyobb tartalmi egységeket sorolják fel, bár a második néhány fontosabb kiváltságlevélről külön is említést tesz, túlnyomórészt közelebbi részletek, évszámok nélkül.²² A két jegyzékből megállapítható, hogy akkoriban még több középkori irat állt a család rendelkezésére.²³ Ám ha átolvassuk a nagyrészt csak kisszámú iratra szorítókozó későbbi, javarészt 18–19. századi listákat és jegyzeteket, azt láthatjuk, hogy a Pest megyei okleveleken túl alig fordul elő egy-két olyan tétel, amely ma már nem elérhető középkori oklevélre hivatkozik.²⁴

A Galgamácsát és a többi pesti birtokot érintő iratok feltehetően éppúgy a 18. század második felében zajló Kubinyi–Grassalkovich-pernek köszönhetik eltűnésüket, ahogyan a róluk készült jegyzékek is a fennmaradásukat. Az egyik, 1785-ben felvett jegyzőkönyv²⁵ arról számol be, hogy a perben a családot képviselő Kubinyi Ádám visszaadott 15 iratot, amelyet korábban a nagyolaszi levéltárból vett kölcsön, és társaival

²¹ SNA Kubinyi cs. nagyolaszi-dechtári ága, Elenchus D. Fasc. S LXI.

²² A két legkorábbi jegyzék hátlapján a ma már aligha érvényes no. 75. és no. 38. jelzet olvasható, megtalálásukat a csomón belül a lapok futószámozása segíti, 61–62., illetve 67–68. lapok. Példa gyanánt álljanak itt a Pest megyei birtokokról szóló bejegyzések: „Egy táská levél Mácsára, Szentmártonra, Tatárszentgyörgyre. Szentgyörgyöt Ezterhas Pálnak attá uram zálogban”, valamint a másik jegyzékben ugyanez: „Egy táskában vadnak Mácsára, Szentmártonra és Tatárszentgyörgy, Ecskendre, Zido Tellezre (!) Pest vármegyében levő jószágokra privilegiomok, mivel [...]kelek jobbák nem lehetnek”.

²³ Például a Kubinyi levéltárakban László deák bobrovniki birtokszerzésére nem maradt forrás, az ügy csak máshol fellelhető forrásokkal rekonstruálható (1502: ASB HMSK Aut. prot. I. fol. 35r, Aut. prot. XX. fol. 405v, MNL OL DF 286162–163., 1504: MNL OL DF 286164.). A két jegyzékben erről a következőt olvassuk: „Egy táská levél Bobrovníkra contractussal együtt az Bobrovníckiakkal”, illetve „Madocsányra, Verbóra, Pa[takra], Bobrovníkra, Szent Annára, Váraljára, Malatinára, Jánosházára privilegiomok statutiokkal és határlevelekkel, és Mezeházára ... Contractus cum familia Bobrovníczki.” Uo. 61. és 67. lapok. Lásd alább még a budai házak és Damásd várának esetét.

²⁴ A Madocsányért 1504-től zajló per „záróokmánya”, amelyben az egyik adományos, Záblái György lemond jogairól a másik adományos, Kubinyi László részére, csak egy kétoldalas, 18. századi listáról ismerhető meg: „1509. Transactio coram personali praesentia Vladislai regis inter Ladislaum literatum de Kubin ab una ac Georgium filium Laurentii Szalczler de Zablád partibus ab altera inita, qua mediante idem Georgius Szalczler ius suum super totali possessione Madacshaza alio nomine Domenföde ex utraque parte fluvii Tepla vocata per defectum seminis Martini de Madács impetrata et statuta in praefatum Ladislaum de Kubin fine sopiendarum controversiarum ex impetrato et statuto per Ladislaum literatum de Kubin in possessione praedicta iure regio interventarum in et pro florenis auri 180 iure perpetuo transfert et cedit.” SNA Kubinyi cs. nagyolaszi-dechtári ága, Elenchus D. Fasc. S LXI. numerus nélkül (futószámozás: 3. lap).

²⁵ Közlését lásd Függelék I/1.

együtt most további kilenc oklevelet kölcsönöznek pereik folytatására, amelyek visszaadására kötelezik magukat. Ennél bővebb az az 1788. évi, időrendben szerkesztett lista, amellyel a Kubinyiak ügyvédje, Reviczky Antal igazolta, milyen iratokat vett magához a Grassalkovich család elleni perhez.²⁶ Mivel ennek az iratnak az 1789. évi kiegészítése az utolsó mozzanat, amely során a pesti oklevelekről hallunk, a családtörténeti monográfia szerzői bizonyára emiatt keresték elkallódásuk egyik okát az ügyvédek hanyagságában – természetesen a 19. századi levéltárpusztulás sem zárható ki egyértelműen a magyarázatok közül.

A két jegyzék alapján a 18. század végén a nagyolaszi levéltárban legalább 17 eredeti középkori irat állt a család rendelkezésére a Pest megyei birtokokra vonatkozó jogokról. Ezek közül egy sem maradt korunkra, sem a Kubinyi levéltárakban, sem máshol. A mácsai adásvétellel kapcsolatos 1498. évi királyi megerősítés szövege ugyanakkor másolatban megtalálható a Wattay levéltárban.²⁷ E másolat 1777-ben, ugyancsak a Kubinyi–Grassalkovich-per során készült, a szövege után tett jelzés (*Ad C sub C*) pedig arra utal, hogy a perirathoz természetesen csatolták az okleveleket is, amiből elvileg az is következik, hogy korabeli peres iratokból a jövőben még előkerülhetnek további másolatok is.

Az elveszett oklevelekről készült, igen megbízhatónak látszó, de persze napi dátumot nélkülöző regeszták elsősorban nem az – egyébként kétségkívül értékes – helytörténeti vonatkozásaik miatt érdekesek.²⁸ Közismert, hogy a fővároshoz közeli, különösen Pest és Pilis megyei birtokok – a budai és pesti városi ingatlanok mellett – az udvarban forgolódo politikai elit tagjai számára kiemelt fontosságúak voltak, hiszen értelemszerűen arra törekedtek, hogy udvari tartózkodásuk vagy tisztségviselésük idejére ne csak közeli lakhatással, hanem mindennapi ellátásukat biztosító „gazdasággal” is rendelkezzenek.²⁹ Éppen ezért nem meglepő, hogy a Kubinyiak által megszerzett birtokok ügyében több korabeli udvari szereplő is megjelenik. A bárói rétegből a Mácsát értékesítő Rozgonyi István vagy a Kubinyi László hagyatékát II. Lajostól adományul kérő ecsedi Bátoriak és csulai Mórék említhetők, míg a főpapok közül a zálogbirtokosként feltűnő Batori Miklós váci püspök vagy a Rozgonyi-uradalmakban birtokrészeket vásárló Bakóc Tamás bíboros, esztergomi érsek. Figyelmet érdemel a Kubinyi birtokokat 1512-ben zálog gyanánt megszerző egykori szepesi prépost, Mecseai György is, aki hosszú ideig királyi tanácsosként és titkárként szolgált a két Jagelló uralkodót, akinek így ugyancsak kapóra jöttek a fővároshoz közeli birtokok. A helyi birtokos nemességet a jegyzékekben foglalt ügyletekben a Kátai (Csekekátai) család képviseli. De magától értetődő, hogy a források elsősorban a családi vagyont megalapozó Kubinyi László deák életrajzához biztosítanak kiegészítő adatokat.

²⁶ Részleges közlését lásd Függelék I/2.

²⁷ MNL OL DL 107256. Szövegét lásd Függelék II/2–3.

²⁸ Például az egyik 1507. évi regeszta ismereteim szerint a Tatárszentgyörgy településnév első említése (Függelék I/1. 6., I/2. H.), de a mácsai erődített udvarház létéről is csak az itteni kivonatokból értesülünk (Függelék I/1. 18., I/2. N.).

²⁹ A kérdéskörre lásd TRINGLI, 2001, 93–95.

Kubinyi László deák és a Pest megyei birtokok

Jóllehet László deák személye – köszönhetően a Kubinyi család történetíróinak – a kortárs udvari szereplőkkel való összehasonlításban jól ismertnek tekinthető, ma már számos ponton ki tudjuk egészíteni életrajzát.³⁰ Az alábbiakban inkább e kiegészítésekre helyezve a hangsúlyt mutatom be röviden életét, és helyezem el abban Pest megyei birtokszerzéseinek történetét.

László az Árva megyei Kubinyi család egyik, az Árpád-kor végén élő Etétől származó ágába született, feltehetően az 1460-as években. Már nagyapja viselte az Ete ragadványnevet, amelyet alkalmanként László is feltüntetett, olykor Etevecs alakban, ami jól mutatja a családra a későbbiekben is oly jellemző kétnyelvűséget.³¹ Életútja korai szakaszáról nincsenek ismereteink: feltehetően őt kell látnunk azon Árvai László deák mögött, aki 1488-ban Gömör megyében szerzett zálogbirtokot:³² élete végéig használt deák megnevezése, valamint későbbi pályafutása alapján gyanítható, hogy már ekkor a pénzügyigazgatásban tevékenykedett. 1491-ben Ráskai Balázs helyettese a budai udvarbírószágban,³³ míg a következő évben a nagybányai kamara előjárójaként bizonyára Szegedi Lukács kincstartó beosztottja. Úgy tűnik, Szegedi távozását követően is a kincstartói hivatal alkalmazottja maradt, legalábbis egy családnév nélkül emlegetett László deák 1494/95-ben Ernuszt Zsigmond kincstartó és helyettese utasítására teljesített megbízásokat, többek között adószedői feladatokat is ellátott.³⁴ 1495-ben már egyértelműen ő az a László deák, aki a királyi palotások fizetéséről gondoskodott, mivel egy-egy királyi oklevél 1497-ben és 1498-ban kifejezetten említi Kubinyi „fizetómesteri” (*distributor pecuniarum*) beosztását.³⁵ A tisztség jelentős befolyással ruházhatta fel, hiszen 1495-ben hatalmas összeg, közel 79 ezer forint kifizetéséről számolt el.³⁶ 1497 elején fizetómesterként kísérté el II. Ulászló királyt Prágába, ahol júliusban címeradómányban is részesült, az erről szóló oklevél ugyanakkor alkincstartónak nevezi, talán átmenetileg helyettesítette Vémeri Zsigmond kincstartót a külföldön időző uralkodó mellett.³⁷ A következő évben ismét fizetómesterként, majd a király udvari familiárisa-

³⁰ Életrajzára, karrierjére lásd KUBINYI, 1901, 37–57, KUBINYI, 1906, 9–14, KUBINYI, 1957, 43, 133. j., KUBINYI, 1964, 94. (Az alábbiakban jobbára csak a kiegészítő adatokra, és nem az ismert, nagyrészt a Kubinyi levéltárakban fennmaradt és ezáltal a családtörténeti monográfia által is biztosan idézett adatokra hivatkozom.)

³¹ Ete névalak: 1441: MNL OL DL 68989., 1469: MNL OL DF 248830., 1510: MNL OL DF 262961. Etevecs névalak: 1491: MNL OL DF 270002. Még inkább tanulságos az 1497. évi „Ladislaus Ethewycz de Zkwbyna superiori” megfogalmazás: MNL OL DF 259277. A család kétnyelvűségére: KUBINYI, 1999, 132–133.

³² MNL OL DF 253826. fol. 74r (363. fk.).

³³ MNL OL DF 270002. (A tisztséget a szakirodalom nem ismeri.)

³⁴ László deák nevű adószedő(k) Pilis megyében, 1494: RPRH 368., 1495: RPRH 2061., Nyitra megyében, 1495: RPRH 2312. Kincstári alkalmazottként hadiszert szállít: 1495: RPRH 1665. stb.

³⁵ 1497: MNL OL DF 259278., 1498: MNL OL DL 107256. (Utóbbi szövegét lásd Függelék II/2., életrajzai 1498. évi fizetómesterségét nem idézik.)

³⁶ Fizetómesteri tevékenységére 1495-ben lásd RPRH 1982, 1986–1987, 2666, 2674, 2678, 2760.

³⁷ 1497: MNL OL DF 259278., 292948.

ként szerepel,³⁸ végül 1499 elejétől csaknem másfél évtizedig a budai udvarbíróóság élén találjuk. Kinevezésével a királyi magánuradalmak főtisztviselője, valamint a kunok és jászok előljárója lett, amivel pályája csúcsára jutott.³⁹ A tisztségből adódóan olykor részt vett a királyi tanács ülésein, és továbbra is elkísérte az uralkodót utazásaira, így 1511-ben a sziléziai Boroszlóban is a király kíséretében mutatható ki.⁴⁰ Nem tudjuk, miért távozott 1513 közepén az udvarbíróóságból: mivel ezt követően birtokügyekben is ritkábban szerepel, nem kizárt, hogy romló egészségi állapota akadályozta a tisztség további betöltésében. 1516–1517 fordulóján hunyt el, birtokait özvegye, rátóti Gyulafi Potenciána mellett testvérei örökölték.⁴¹

A kisenemesi származású Kubinyi pályája elejétől jól használta ki udvari összeköttetéseit és pénzügyi lehetőségeit, így birtokvagyonra, különösen budai udvarbíróósága idején, rohamosan gyarapodott. Karrierje elején – egy gömöri zálogszerzés (1488) és egy sikertelen abaúji királyi adomány (1491) után⁴² – figyelme Liptó megye felé fordult, ahova családját rokoni szálak fűzték. 1491-ben rokona, Hliniki László részeltette birtokaiból, amely rendelkezést a következő évben Kubinyi nemcsak megerősítette a királlyal, hanem a Hlinikkel szomszédos Váraljára és Jánosházára nyert adománnyal ki is egészítette szerzeményét.⁴³ Birtokvagyonra ekkori állapotáról nyújt pillanatfelvételt a királyi számadáskönyv 1495. évi adóelszámolója, mely szerint Árvában 5, Liptóban 12 portája mentesült az adófizetés alól.⁴⁴ Hamarosan királyi adományok segítségével megvetette a lábát Deményfalván (1496, 1511) és Madocsányban (1504), különféle szerződésekkel és az azokra kieszközölt királyi megerősítéssel egy-egy alsórástokai, dubravai és lehotai (1497), bobrovniki, szentannai, maletini és mezeházi (1502 előtt), prószéki és hosszúréti (1507 előtt) rész ura lett.⁴⁵ Mivel birtokai immár körbevették Liptó megye legrégebb és legtekintélyesebb egyházát, Szentmáriát, 1507-ben kijárta Ulászló királynál, hogy erősítse meg családját és a szomszéd birtokosokat a plébánia kegyuraságában.⁴⁶ Távollétében a liptói és árvai birtokokat testvérei igazgatták, akik

³⁸ 1498: MNL OL DF 259291.

³⁹ Az eddigi irodalom 1500 májusától számította udvarbíróóságát (KUBINYI, 1964, 94), de valójában már 1499 februárjában betöltötte a tisztséget: MNL OL DL 20820.

⁴⁰ Tanácsi jelenlétére lásd pl. 1500: Podmaniczky I. 348, *Jajca oklt.* 146. Boroszlóban: 1511: MNL OL DF 259281.

⁴¹ Halálának időpontjára: 1516 augusztusában még él (MNL OL DL 47157.), 1517 februárjában, mikor birtokait adományul kérték, már néhai (Bátori oklt. 254.). – A családtörténeti monográfia az utolsó adatot 1513-ból ismerte, így feltételezte, hogy ekkoriban halt meg (KUBINYI, 1901, 57).

⁴² 1488: MNL OL DF 253826. fol. 74r (363. fk.), 1491: MNL OL DF 270002., 1495: MNL OL DF 285540.

⁴³ 1491–1492: MNL OL DF 259274., 1492–1493: MNL OL DF 259273., 1495: MNL OL DL 46319., 1511: MNL OL DF 263564.

⁴⁴ RPRH 2175., 2180.

⁴⁵ Kubinyi levéltáron kívüli források: Deményfalva: é. n.: MNL OL DF 263758.; Ráosztokai birtokok, 1498: MNL OL DL 105808., MNL OL DF 248811.; a Szentannai (Bobrovniki Kizsel) birtokokra vonatkozó okleveleket lásd a 23. jegyzetben; Prószék, Hosszúréti, 1507?: MNL OL DF 266910., 1511: MNL OL DF 262958. stb.

⁴⁶ 1507: DL 21788., vö. KUBINYI, 1901, 51.

közül Mátyás (Máté) már bátyja életében árvai alispánként és országgyűlési követként tűnik fel.⁴⁷

Állandó udvari jelenléte miatt aligha keltett meglepetést kortársaiban, hogy László deák a fővárosban és környékén is igyekezett birtokokat gyűjteni. Budán és Pesten egyaránt rendelkezett házakkal, előbbiben több ingatlanról is tudomásunk van.⁴⁸ Pest megyei szerzeményei sorát 1498-ban Mácsa (ma: Galgamácsa) nyitotta meg a mellette fekvő, de már Nógrád megyéhez tartozó Ecskend pusztával. Az ügylet előzményei 1497 nyarára nyúlnak vissza, amikor a települések birtokosa, monyorósi Rozgonyi István kénytelen volt ezer forint kölcsönt felvenni Kubinyi Lászlótól, hogy felszerelhesse csapatait a moldvai hadjáratra.⁴⁹ László deák Rozgonyival később is szoros kapcsolatban állt, egyetlen, 1506-ból fennmaradt saját kezű levelét is neki címezte, amelyben tájékoztatta az udvartól távol élő főurat a fővárosban elérhető hírekről.⁵⁰ Rozgonyi végül adósságát 1498-ban úgy rendezte, hogy a birtokokat örökbe átadta hitelezőjének. A vételár azonban hamarosan 1336 forintra emelkedett,⁵¹ feltehetően azért, mert Mácsa felét előbb ki kellett váltani Bátori Miklós váci püspök zálogából.⁵² Mácsai jószágát az elkövetkező években a Rozgonyi leányágtól és Bakóc Tamás bíborostól megvásárolt további mácsai részekkel, illetve egy közeli pusztával, Megyer (Nógrád m.) megszerzésével kerekítette ki.⁵³ László deák láthatóan Mácsán kívánta berendezni állandó lakhelyét, amit az is igazol, hogy a településen 1512-ben már kőből épült és falakkal erősített udvarházát említik.⁵⁴

Kubinyi törekedett további Pest megyei javakkal kiegészíteni a mácsai birtoktestet. 1504-ben Borsvai Benedek királyi jogügyszármazékkal együtt kísérelte meg birtokba venni Nagykőröst, de az ellentmondások miatt nem járt sikerrel,⁵⁵ ám a mezőváros birtokosai közül a Kátaiakkal ekkortól több szerződést is kötött, amely révén 1507-ben és 1511-ben Tápiószentmárton részei kerültek a kezére.⁵⁶ Előbbi évben kapott adományt Tatárszentgyörgyre is.⁵⁷ Mindezek mellett rendszeresen találunk a kezén kisebb-nagyobb Pest megyei zálogjavakat is.⁵⁸ A királytól olykor Budától távolabb fekvő birto-

⁴⁷ Az adatokat lásd az archontológiai kiegészítések között: <https://tti.abtk.hu/181-archontologia-kiegészites/3122-archontologia-kiegészitesek-javitasok.html>. (Utolsó letöltés: 2021. jún. 30.)

⁴⁸ Ma már nincsenek ezzel kapcsolatos iratok a Kubinyi levéltárakban, a 17. századi iratjegyzékek még említést tesznek róluk: KUBINYI, 1901, 41. 4. j. További források: 1501: VÉGH, 2006–2008, II, 480–481, 1502: Uo. 488, 1529: Uo. 723, 726. sz., valamint 1526: Függelék I/1. 11., I/2. Q. VÉGH 2006–2008, I, 147, 252.

⁴⁹ A moldvai hadjárat említését lásd Függelék II/1. A forrást a moldvai hadjárat szempontjából elemezte: DIACONESCU, 2016.

⁵⁰ MNL OL DL 25449.

⁵¹ Függelék II/1., Függelék I/1. 1–3., I/2. C, D, E.

⁵² Függelék I/1. 16–17., I/2. 1–2.

⁵³ Függelék I/1. 4–5., I/2. F, G. – Megyer: 1505/1516: MNL OL DL 47157.

⁵⁴ Függelék I/1. 18., I/2. N.

⁵⁵ 1504–1505: BÁRTFAI SZABÓ 1224. sz. (DL 21387.), vö. 1517: Bátori okl. 254.

⁵⁶ Függelék I/1. 7–9., I/2. I, K, L, I/3., valamint 1517/1591: MNL OL DL 21708.

⁵⁷ Függelék I/1. 6., I/2. H.

⁵⁸ Sőreg, 1512: BÁRTFAI SZABÓ 1323. sz.; Ecsér, 1513: Uo. 1352. sz. – Külön érdemes megemlíteni Oszlár, majd Zsidó esetét. Sógornőjétől, Rozgonyi Dorottytól nemcsak mácsai részét, hanem valamikor 1512 előtt a leánynegyedként őt illető oszlári részt is megvette 425 forintért, amelyet azonban 1513-ban

kokat is adományul kért, ezeket azonban a birtokba kerülés esetén sem tartotta meg feltétlenül.⁵⁹

Az udvarbíró 1512-ben aztán hirtelen lemondott minden Pest megyei birtokáról, zálogba bocsátva azokat kétezer forintért Mекcsei György királyi tanácsosnak és titkárnak.⁶⁰ Az addigi birtokstratégia feladásának komoly okai voltak: Kubinyi végre megállapodást kötött a serkei Lórántfiakkal, és azok négyezer forintért hajlandónak mutatkoztak átengedni a Gömör megyei Gede várat, amire Kubinyi 1502 óta királyi adománnyal rendelkezett.⁶¹ Az ügylethez szükséges pénzt nyilván a pesti birtokok zálogolásával, illetve felesége, Gyulafi Potenciána Békésben és környékén fekvő örökségének eladásával teremtette elő.⁶² Az a cél, hogy családját a várbirtokos nemességbe emelje, természetesen elegendő indítéknak tűnt arra, hogy feláldozza a fáradságosan megszerzett pesti birtokállományt. Az sem zárható ki persze, hogy ekkor már tervbe vette leköszönését a budai udvarbírósról (erre a következő évben került sor), ami csökkenthette szemében a pesti birtokok jelentőségét.

Élete alkonyán egyébként nem Gede volt Kubinyi egyedüli vára: szolgálataiért, valamint talán elmaradt udvarbírói fizetéséért valamikor 1514 előtt, talán éppen tisztségviselésének 1513. évi végeztével megkapta Ulászló királytól a Hont megyei Damásd királyi várat is élete tartamára. László deák itt is építkezéseket folytatott, de 1518-ban a II. Lajos király által kiküldött bizottság megállapította, hogy a néhai udvarbíró ezzel súlyos statikai veszélyeket idézett elő az épületegyüttesben, amiért a király végül nem fizette ki az építési költséget az özvegynek, de hatszáz forintnyi sót azért kiutalt számára a vár átadásával összefüggésben.⁶³

A Pest megyei birtokokat László deák már nem is tudta visszaváltani életében. Mintegy fél évszázadnak kellett eltelnie ahhoz, hogy unokaöccse, Kubinyi Kristóf magához váltsa azokat a Mекcsei örökösöktől.⁶⁴ Időközben László örökösei tiltakozásokkal, iktatásoknál tett ellentmondásaikkal csupán arra törekedtek, nehogy számukra kedvezőtlen változások következzenek be a pesti települések birtoklásában.⁶⁵ A Kubinyi

Rozgonyi István kiváltott tőle oly módon, hogy átadta cserébe Zsidó birtokot zálogban, amelyet további kétszáz forinttal terhelt meg (Függelék I/2. aa.). Úgy tűnik, Mекcseinek az 1512-ben elzálogosított oszlári részért Kubinyi átadta Zsidót (vö. Függelék I/1. 21–22.).

⁵⁹ A Családi Péter-féle birtokokra lásd a Forgách család levéltárának 1500 és 1512 közötti anyagát, különösen 1500: MNL OL DL 59899., 1505: MNL OL DL 59953., 1512: MNL OL DL 60008. – További adományok: 1504: MNL OL DF 226500., 1509: MNL OL DL 90296.

⁶⁰ Függelék I/1. 18., I/2. N.

⁶¹ 1502–1504: MNL OL DF 259284–287., 1512: MNL OL DL 106083. p. 105–106. (56–57. fk.), 1514: MNL OL DF 253823. 1195. fk., vö. 1517: MNL OL DL 22959., *Bátori oklt.* 253.

⁶² 1512: MNL OL DF 278478. (Kiadása: *Békés*, 1877, 114–115.)

⁶³ [1514]: KOVACHICH, 1800, 426, 1518: MNL DL 69561. – A Kubinyi levéltár két 17. századi iratjegyzékében ezt olvashatjuk: „Egy táská levél Damás várára, ki Kubinyi Lászlóé vót, az feleségének, Gyulafi Potenciánának hatva vót testamentumba, és így elidegenedett Kubinyi familiától, azt újonnan kellene megkérni”, illetve „Gede és Damásd várra és jószágra való privilégiumok”. Ma a Kubinyi levéltárak közül csak a kovári ágé tartalmaz egy darab Damásdra vonatkozó forrást (az előbb említett MNL OL DL 69561-et).

⁶⁴ Függelék I/1. 21–23.

⁶⁵ Függelék I/1. 11., 19–20., I/2. O, P, Q.

László által felhalmozott birtokállomány vonzerejét jól mutatja, hogy halálát követően ecsedi Batori György lovászmester és testvérei, István temesi ispán és András szabolcsi és szatmári ispán, illetve csulai Móré László királyi kamarás felkérték a királytól László teljes hagyatékát. Az az oklevél maradt csupán korunkra, amelyben az adományosok László „igénybirtokait” – nevezetesen a zagyvafői uradalmat (Nógrád m.), Nagykőröst (Pest m.), Szolnokot és Bánrétét (Külső-Szolnok m.) – sorolták fel, azaz azokat, amelyekre annak idején királyi adományt kapott Ulászló királytól, de haláláig nem került birtokba. De éppen az alábbi iratjegyzékekből tudjuk, hogy a Batoriak felléptek a Mecseki-kézen lévő Pest megyei birtokok ügyében is.⁶⁶

A László deák által szerzett birtokvagyonnak köszönhetően testvérei tehetős nemesként a Liptó megyei közélet vezetői közé kerültek. A korábban árvai alispán Mátyás később Liptóban is betöltötte ugyanezt a tisztséget, a Mohácsnál elesett Dániel megyei követként és kapitányként, Márk jegyzőként mutatható ki, míg Lénárt Ferdinánd király kancelláriájában helyezkedett el.⁶⁷ László deák sikeres életútja az alább közölt jegyzékek nélkül ugyanakkor csak hiányosan mutatható be. A Pest megyei birtokok egy része egyébként a Grassalkovich-perek, illetve Mácsa elvesztése után is a család kezelésében maradtak: Tatárszentgyörgyön és Tápiószentmártonban egészen a 20. századig birtokoltak, illetve gazdálkodtak Kubinyiak,⁶⁸ és a család emlékezete is él mind a mai napig.⁶⁹

⁶⁶ Függelék I/1. 19., I/2. O.

⁶⁷ Mátyásra és Dánielre: KUBÍNYI, 2001, 71–72, NEUMANN, 2021, 125–126. Márk liptói jegyzőként: 1538 k.: ŠABY, Liptovská župa I. Kongregačné Protokoly i. č. 6. fol. 173v. Lénárt mint kancelláriai jegyző: 1535: Podmaniczky II, 519, 523.

⁶⁸ KUBÍNYI, 1906. passim.

⁶⁹ Pl. a tápiószentmártoni általános iskola Kubinyi Ágoston nevét viseli.

I. Függelék

A Kubinyi család Pest megyei okleveleinek jegyzékei

1.

1785. október 26., Nagyolaszi (Liptó m.)

Kubinyi Gáspár, Benedek és ifj. Mihály elismeri, hogy Kubinyi ifj. Ádám visszahelyezte a családi levéltárba a Pest megyei Mácsára és tartozékaira vonatkozó azon 15 oklevelet, amelyet az előző években a Grassalkovich Antal herceg elleni perhez vett kölcsön. Ezt követően Gáspár, ifj. Ádám és Benedek további 9 oklevelet vesz magához, hogy pereikhez Budára küldjék Reviczky Antal ügyédhez. Az irat közli az 1498 és 1650 között kelt 24 oklevél évszámát és rövid tartalmát (teljes közlés).

Egykorú másolat, 10 oldalas papírfüzetben. 19. századi jelzete: Fasc. LXI., numerus nélkül.

Jelzete: SNA Kubinyi cs. nagyolaszi-dechtári ágának lt. Elenchus D. Fasc. S. LXI., numerus nélkül (futószámozás: 72–76. lapok).

Megjegyzés: a félkövrrel szedett számozás az eredeti forrásban nem szerepel.

Anno 1785. die 26^a Octobris in possessione N(agy)olaszi partim pro recipiendis certis litteralibus documentis ab infra suo modo specificandis ante aliquot annos ex archivo signanter per dominum fratrem Adamum iuniorem Kubinyi exceptis, partim pro extradandis in promotionem causae activae domini fratris Casparis Kubinyi contra celsissimum principem Antonium Grassalkovics motae certis communibus litteralibus documentis per praeattactos dominos fratres requisiti venientes fatemur et recognoscimus dominum fratrem Adamum iuniorem Kubinyi excepta erga reversales sub poena R. fl. 500, prout idem dominus frater recognosceret ante annos aliquot ex communi familiae nostrae archivo ad causam eius ex radicalitate iuris activam contra eorum comitem Antonium Grassalkovics respectu Macsa eidemque connexorum bonorum motam deservitura communia radicalia instrumenta anno dieque suprascriptis praesentibus nobis ad idem commune archivum nostrum modo ab infra elenchizata et connotata reposuisse et restituisse, et quidem de

1. Anno 1498. Ladislaus litteratus de Kubin totalem possessionem Macsa vocatam in Pesthiensi, item similiter totale praedium Ecskend in Neogradiensi comitatibus existentem habitum a magnifico Stephano Monyorossi de Rozgony in et pro 1336 florenis auri puri Hungarici veri et iusti ponderis pro se ac per se pro Salamone, Daniele,

Matthaeo, Leonardo et Marco suis fratribus iure perpetuo aquirat fassione eatenus per praedictum fatentem in capitulo Budensi celebrata emanata.⁷⁰

2. 1498. Ladislaus litteratus de Kubin distributor pecuniarum regiarum totalem possessionem Macsa vocatam in Pesthiensi, item similiter totale praedium Ecskend in Neogradiensi comitatibus existentem habitum a magnifico Stephano Mogyorossi de Rozgony in et pro 1336 florenis auri puri Hungarici et iusti ponderis pro se ac per se pro Salamone, Daniele, Matthaeo, Leonardo et Marco suis fratribus perpetuo iure aquirat celebrataeque in capitulo Budensi perennali fassioni consensum Vladislai regis et donationem superinducit.⁷¹

3. Anno 1498. Ladislaus litteratus de Kubin distributor pecuniarum regiarum ac per eum Salamon, Daniel, Matthaeus, Leonardus et Marcus eiusdem fratres in dominium directae et aequalis medietatis totalis possessionis Macsa in Pesthiensi, necnon totalis praedii Ecskend in Neogradiensi comitatibus existentis habitus introducuntur et statuuntur nullo penitus apparente contradictore.⁷²

4. 1505. Generosa domina Dorothea de Rozgony, filia magnifici Osvaldi iunioris de Rozgony ex generosa domina Sophia progenita, consors egregii Stephani Gyulaffi filii Ladislai Gyulaffi de Ratold assumptis in se Francisci filii et Catharinae, Sophiae ac Potentianae filiarum suarum oneribus totalem portionem suam possessionariam in possessione Macsa vocata⁷³ in comitatu Pestiensi existenti habitam egregio Ladislao litterato de Kubin provisorio curiae castri Budensis et dominae Potentianae consorti eiusdem, filiae videlicet Ladislai Gyulaffi de Ratold ob zelum et amorem fraternalis dilectionis iure perpetuo et irrevocabiliter dedit, donavit et contulit fassionem eatenus in conventu Beati Adriani de Zala celebrando.⁷⁴

5. 1505. Egregius Ladislaus de Kubin provisor regii castri Budensis et generosa domina Potentiana coniux sua in dominium totalis portionis possessionariae reverendissimi in Christo patris et domini Thomae ecclesiae S(ancti) Martini in

⁷⁰ Az 1498. május 22-én kelt oklevél szövege fennmaradt II. Ulászló király megerősítésében, lásd a következő jegyzetet. Szövegét lásd Függelék II/2. – Mácsát és a közelében fekvő pusztákat, köztük Ecskendet a Rozgonyiak 1438-ban kapták adományba Albert királytól. A Rozgonyi-örökség ügyében hozott 1492. évi ítélettel tulajdonjoguk az itt szereplő monyorósi Rozgonyi Istvánnak jutott, de egy része zálog címén a leányág kezelésében maradt (MNL OL DL 19214.).

⁷¹ Az 1498. június 3-án kelt oklevél 1777. évi másolata: DL 107256. Szövegét lásd Függelék II/3.

⁷² Az 1. számú oklevél alapján Kubinyi László Mácsa egészbirtok tulajdonjogát szerezte meg, ám úgy tűnik, hogy Rozgonyi Istvánnak csak a birtok fele része volt ténylegesen a kezén. Vö. az 1. és 16–17. számú regesztákkal.

⁷³ Az eredetiben: vocatam.

⁷⁴ Az eredetiben: celebrato. – Rátóti Gyulafi István felesége, Rozgonyi Dorottya Kubinyi László sógornője volt, és a Rozgonyi leányág egyik tagjaként rendelkezett birtokrészrel Mácsán. Vö. az 1. sz. regesztánál írottakkal, illetve Függelék I/2. aa.

montibus cardinalis Strigoniensis in possessione⁷⁵ Macsa vocata in comitatu Hevessiensis⁷⁶ existenti habitae introducuntur et statuuntur nemine contradicente.⁷⁷

6. 1507. Ladislaus litteratus de Kubin provisor curiae regiae Budensis totalem possessionem Tatar Sz(ent) György vocatam⁷⁸ in comitatu Pesthiensi habitam et ad colationem regiam devolutam ab Vladislao rege simul cum toto iure regio pro se et Potentiana Gyulaffi consorte, necnon pro Salamone, Matthaeo, Daniele, Leonardo et Marco fratribus suis impetrat.⁷⁹

7. 1507. Ladislaus litteratus de Kubin provisor castri Budensis et Potentiana Gyulaffi consors, necnon Salamon, Matthaeus, Daniel, Leonardus et Marcus fratres eiusdem in dominium totalium portionum possessionariarum nobilium Ioannis filii et Catharinae, Annae et Iulianae filiarum Danielis condam de Cseke-Kata in possessione Tapio Sz(ent) Márton ac praediis Kemperd, Zilva-Berczel et Arkos Berczel vocatis⁸⁰ in comitatu Pesthiensi existentibus habitis eundem Ladislaum Kubinyi cum suis praescriptis concambialis permutationis titulo perpetuo iure concernentium introducuntur et statuuntur Christophoro de Batyán contradictionis velamine statutioni per omnia obviante, quamobrem ad dandam contradictionis rationem evocato existente.⁸¹

8. 1507. Christophorus de Batyán ad dandam contradictionis rationem tempore Ladislai litterati de Kubin provisoris castri Budensis et Potentianae Gyulaffi consortis, necnon Salamonis, Matthaei, Danielis, Leonardi et Marci fratrum eiusdem in dominium totalium portionum possessionariarum nobilium Ioannis filii ac Catharinae, Annae et Iulianae filiarum Danielis condam de Cseke-Kata in possessione Tapio Sz(ent) Martony ac praediis Kemperd, Zilva-Berczel et Arkos-Berczel vocatis in comitatu Pesthinensi habitis eundem Ladislaum Kubinyi cum suis praescriptis concambialis permutationis⁸² titulo perpetuo iure concernentium introductionis et

⁷⁵ Az eredetiben in possessione helyett possessionem.

⁷⁶ Mácsa valójában Pest megyei település volt.

⁷⁷ Bakóc Tamás bíboros-esztergomi érsek a Rozgonyi leányágtól vásárolt birtokrészeket a Pest és Heves megyei Rozgonyi birtokokon, köztük Mácsán és Ecskenden. Lásd pl. 1504: MNL OL DF 208537.

⁷⁸ Az eredetiben: covatam.

⁷⁹ Tatárszentgyörgy korábbi birtokosa ismeretlen, e kivonat jelenti a településnév első említését.

⁸⁰ A három puszta elhelyezkedése ma már pontosan nem határozható meg, területük bizonyára Tápiószentmárton határába olvadt. Egy 1281. évi oklevél, amely a ma már nem létező, egykor Tápióbiicske szomszédságában elterülő Páty határjárását tartalmazza, említi a Bercelre vezető utat, amely település az itt említett két Bercel puszta ismeretében aligha azonosítható a mai Ceglédbercelként (GYÖRFFY IV, 510). Az itteni, illetve az 1281. évi adatok alapján a két Bercel puszta Tápiószentmártontól északra, északnyugatra terült el.

⁸¹ Egy 1591-ben átírt 1517. évi (az átírásba véletlenül a hibás 1507. év került!) oklevél említi, hogy Kátai János és testvérei tápiószentmártoni, illetve a három pusztában lévő részükért a Liptó megyei Deményfalvát, Kubinyi László szerzeményét kapták cserébe, amelyről János ekkor (1517-ben) lemondott a néhai László testvére, Salamon javára 340 aranyforintért: MNL OL DL 21708. Az ellentmondó Battyáni Kristóf a Zemplén megyei Battyánról származott, gyakrabban Pányinak nevezte magát (vö. MNL OL DF 253825. fol. 21a, 23a., DF 224010.), 1495-ben testvéreivel együtt ő birtokolta Tápiószentmárton: MNL OL DF 244391.

⁸² Az eredetiben: portionis.

statutionis interpositae in personalem praesentiam regiam evocatus ex contumacia 'per non venit' convincitur.⁸³

9. 1511. Blasius de Katha assumtis in se Bonaventurae⁸⁴ filii et Ursulae filiae suae oneribus totalem portionem suam possessionariam in possessione T(apio) Sz(ent) Marton vocatam in comitatu Pesthinensi existenti habitam simul cum portionibus suis possessionariis in praediis Kemperd, Szilvas Berczel et Arkos Berczel appellatis Ladislao litterato de Kubin provisorii curiae castri Budensis et per eundem Potentianae Gyulaffi consorti ac Salamoni, Danieli, Matthaeo, Leonardo et Marco fratribus eiusdem carnalibus, item Stephano et Georgio filiis Sophiae sororis illius carnalis pro 1100 florenis auri venditis et perpetuatis fassione eatenus perennali celebrata coram Emerico de Periny comite perpetuo comitatus Abaujvariensis, regni Hungariae palatino et Cumanorum iudice.⁸⁵

10. 1511. Emericus de Perény comes perpetuus comitatus Abaujvariensis, regni Hungariae palatinus et Cumanorum iudex capitulo ecclesiae Budensis praeceptorie mandat, ut Ladislaum litteratum de Kubin provisorem curiae castri Budensis et Potentianam consortem, necnon Salamonem, Danielelem, Matthaeum, Leonardum et Marcum fratres carnales, item Stephanum et Georgium filios Sophiae sororis carnalis eiusdem in dominium totalium portionum possessionariarum Blasii de Kata in possessione T(apio) Sz(ent) Márton vocata⁸⁶ ac praediis⁸⁷ Kemperd, Silvas Berczel et Arkos Berczel appellatis omnino in comitatu Pesthinensi existentibus habitis eundem quippe Ladislaum de Kubin cum suis praescriptis perpetue emptionis titulo concernentium introducat, statuatur, contradictoresque, si qui comparuerint,⁸⁸ in suam praesentiam ad dandam contradictionis rationem evocet.

11. 1526. Leonardus de Kubin in sua et Salamonis, Matthaei, Danielis et Marci de eadem, fratrum videlicet suorum carnalium personis coram Stephano de Verböcz regni Hungariae palatino et summo Cumanorum iudice personaliter constitutus protestatur solenniter desuper, quod nonnulli domini et nobiles totales possessiones protestantium Macsa et Tatar Sz(ent) György simul cum totalibus portionibus possessionariis in possessionibus Zsido et T(apio) Sz(ent) Marton, item totalia praedia ipsorum Felső et

⁸³ Battyáni vagy Pányi Kristófra lásd az előző regesztánál írottakat.

⁸⁴ Az eredetiben: Boneventurae.

⁸⁵ A családtörténeti monográfia nem tudta azonosítani Kubinyi László nővérének, Zsófiának a fiait. Az itt említett két unokaöcs egyértelműen a Liptó megyei Szentannai Dénes fiaival, Istvánnal és Györggyel azonosítható, akik később Borsod megyében is a Kubinyiak birtokostársai voltak. Szentannai István az 1510-es években jelentős összegeket hitelezett a Lórántfiaknak Borsod és Gömör megyei birtokaik terhére, és igen előkelő házasságot kötött, amikor egy Csetneki leányt vett feleségül (MNL OL DL 22625., 22771., 22952.): mindezt Kubinyi Lászlóhoz való közeli rokonsága magyarázza. 1519-ben a (Cseke-) kátaikkal együtt emel panaszt egy hatalmaskodás ügyében (MNL OL DL 26679.). György az 1530-as években liptói alispán volt, aki fiúörökös híján birtokait később Kubinyi Kristófra – tehát unokatestvérére – hagyta (pl. 1561: Kubinyi cs. várgedei-hnustyai ága Elenchus F/1. fasc. 3. no. 18.). Személyére lásd NEUMANN, 2021, 126.

⁸⁶ Az eredetiben: vocatas.

⁸⁷ Az eredetiben: praedio.

⁸⁸ Az eredetiben: comparuerunt.

Also Ecskend, necnon eorundem domos unam Budae et aliam Pesthini in Pestiensi, praeterea castrum Gede in Gömöriensi comitatibus et alia complura bona et iura protestantium per mortem et defectum Ladislai de F(első) Kubin fratris eorundem impetrassent. Unde idem protestans serenissimum regem a colatione, dominos vero et nobiles ab impetratione se cum suis fratribus praenotatis optimo iure concernentium bonorum ac insuper magistros prothonotarios, conventus et capitula a litterarum eatenus expeditione et extradatatione inhibet.⁸⁹

12. 1577. Stephanus Radechzius Agriensis episcopus et per Hungariam locumtenens totales portiones possessionarias in Tapio Sz(ent) Marton et Geneö⁹⁰ possessionibus in comitatu Pestiensi existentibus habitas ex defectu domini Komlossi ad sacram regni coronam devolutas et numerum 32 colonorum non excedentes Ioanni Kubinyi de F(első) Kubin suo dapifero fidelium illius servitiorum intuitu autoritate regia confert et donat.⁹¹

13. 1578. Ioannes Kubinyi de F(első) Kubin dapifer reverendissimi domini Stephani Radechzii⁹² Agriensis episcopi et per Hungariam locumtenentis, postquam in dominium collatae sibi fidelium servitiorum intuitu autoritate regia per titulum Radechzius ex defectu Petri Komlossi ad s(acram) regni coronam devolutae totalis portiones possessionariae in T(apio) Sz(ent) M(artony) et Geneö vocitatis possessionibus in Pestiensi comitatu habitis ad facies locorum propter metum et tiranidem Turcicam introduci nequivisset, Agriae statuitur, contradicente statutiōni Ioanne Szakanyi de Strigonio eodemque eapropter ad dandam contradictionis rationem evocato.⁹³

14. 1581. Pangratius filius Petri filii alterius Pangratii Pongracz de Sz(ent) Miklos matura et exacta praehabita intra se deliberatione portiones possessionarias in T(apio) Szent Marton, Macsa, Oszlar,⁹⁴ Tatar Sz(ent) György ac totale praedium Ecskend in

⁸⁹ Kubinyi László halála után, 1517-ben bizonyos jogigényeit (zagyvafői uradalom, Nagykörös, Szolnok és Bánréve) Bátor György lovászmester és testvérei, István temesi ispán és András szabolcsi-szatmári ispán, valamint Csulai Móré László királyi kamarás kérte fel II. Lajos királytól (*Bátori okl.* 253–254). Az iratjegyzék alapján a Bátoriak Kubinyi Pest megyei birtokait is adományul nyerték. Vö. a 19. sz. regesztánál írottakkal.

⁹⁰ A település azonosítása bizonytalan. Pest megyében csak egy Jenő nevű település ismert, a Budapest V. és XIII. kerületének találkozásánál egykor létezett dunai rév (GYÖRFFY IV, 523–525). Komlósi Péter fia László tápiószentmártoni és cibakházi örökségét az uralkodó már 1558-ban eladományozta a Sukan és a Bernátfi családok egy-egy tagjának (MNL OL A 57. Libri regii III. 494.). Mivel utóbbi település Külső-Szolnok megyei, még az sem zárható ki, hogy itt az utóbbi megyében fekvő Tiszajenőre gondoltak.

⁹¹ Az oklevél 1730. október 16-i hiteles másolatát lásd SNA Kubinyi cs. nagyolaszi-dechtári ága Elenchus D. Fasc. G. XXIX. no. 2.

⁹² Az eredetiben: Radechzius.

⁹³ Az oklevél 1730. október 16-i hiteles másolatát lásd SNA Kubinyi cs. nagyolaszi-dechtári ága Elenchus D. Fasc. G. XXIX. no. 3. Ebben az ellentmondó neve vitélő esztergomi Sukan János alakban szerepel, akinek családja 1558-ban kapott adományt a Komlósi-féle birtokokra (lásd fent).

⁹⁴ Az egykori Oszlár falu területe Üllőtől északkeletre, Tápióság határában helyezkedik el (GYÖRFFY IV, 535).

Pesthinensi,⁹⁵ necnon alia in distinctis comitatibus bona a Ioanne et Daniele Kubinyi pro oppido Sz(ent) Miklos et possessione Andrasfalva cambialiter accepta remittit.

15. 1650. Ioannes filius Ioannis olim Kubinyi de F(első) Kubin suo proprio ac Christophori, Francisci et Danielis Kubinyi, fratrum suorum carnalium et uterinorum nominibus et in personis coram comite Ladislao de Chak perpetuo a Leva iudice curiae regiae, S(acri) Romani Imperii equite praesidiorumque Levensis et Tatensis supremo capitaneo eatenus solenniter protestatur, quod magnificus Ioannes Pető Magdalenae et Ladislaus Galambos Barbarae Ladislai olim Kubinyi protestantis patruelis filiarum mariti bona ipsius protestantis haereditaria post mortem eiusdem Ladislai Kubinyi in protestantem et eius praescriptos iure legitimae successionis devoluta et per protestantem cum praedictis suis fratribus etiam possessa,⁹⁶ utpote in possessionibus Macsa et Tapio Sz(ent) Marton, Sz(ent) György et praediis Ecskend et Oszlyar sic dictis et in comitatu Pestiensi existentibus habitis, volentes primum de manibus protestantis occupata pro se aut forte pro conthoralibus suis impetrassent⁹⁷ et sese in illis cum praeiudicio iuris successorii et dominii statim procurassent.⁹⁸

Et siquidem eadem reversales, penes quas modo praededucto litteralia documenta eidem domino fratri ex eo, quod apud dominum fratrem Iosephum Kubinyi consiliarium exhaerent, restitui nequirent, hinc easdem hac vice eo a fortiori, quod omnia superius specificata restituta litteralia documenta quemadmodum restituta, ita et in familiae elencho connotata habentur, pro cassatis et mortificatis habemus et declaramus. Signatum ut supra, anno, die, mense locove.

Caspar Kubinyi m(anu) p(ropria)
Benedictus Kubinyi m(anu) p(ropria)
Michael iunior Kubinyi m(anu) p(ropria)

Coram me Matthia Thuranszki incliti comitatus Lyptoviensis
t(abulae) i(udiciariae) assessore m(anu) p(ropria)
Coram me Iosepho iuniori Thuranszki de eadem m(anu) p(ropria)

⁹⁵ A Pest és Nógrád megyék határán fekvő Ecskend puszta eredetileg Nógrád megyéhez tartozott, de mivel egyre inkább a vele közvetlenül szomszédos Pest megyei Mácsa tartozéka lett, az oklevelekben felváltva Pest és Nógrád megyeinek írják. Később Pest megye része lett.

⁹⁶ Az eredetiben: possessor.

⁹⁷ Az eredetiben: impetrasset.

⁹⁸ Az eredetiben: procurasset.

Qua occasione

Infrascripti praeter et ultra supra deducto modo restincta communia documenta, haec ad haec inferius elenchizata et quidem ego Caspar Kubinyi in causa mea activa ad recipiendam contradictionis rationem contra celsissimum principem Antonium Grassalkovics, ego Adamus iunior Kubinyi in causa et radicalitate iuris contra eundem i(n causam attractum) ac ad excutiendos Mariassianos, ego vero Benedictus Kubinyi qua tamen Dionisii Kubinyi tutor et curator ad invalidationem fassionum ac cambiorum, itidem contra eundem dominum i(n causam attractum) intuitu Macsa et aliorum bonorum Pestiensium mota producenda acceperimus litteralia documenta domino Antonio Reviczki instantive⁹⁹ Budam expedienda, prout et expedita transmissaque habentur, et quidem sequentia:

16. 1498. Nicolaus de Bathor ecclesiae Vacziensis episcopus recognoscit magnificum Stephanum de Rozgony fl. 400, pro quibus mediam partem possessionariam possessionis Macsa et praedii Ecskend impignoraverat, sibi restituisse seque eidem pignus remisisse.¹⁰⁰

17. 1498. Nicolaus de Bathor ecclesiae Vacziensis episcopus personaliter coram praesentia regia constitutus sponte fatetur Stephanum filium condam Mogyorossi de Rozgony de fl. auri 400^{tis}, pro quibus idem Stephanus directam et aequalem medietatem possessionis Macsa comitatus Neogradiensi ingremiatae, necnon totale praedium Ecskend similiter in eodem comitatu habitum pignori obligaverat, plenariam solutionem paratis cum pecuniis sibi impendisse.

18. 1512. Georgius de Mecske consiliarius ac Stephanus et Ladislaus de eadem Mecske carnales fratres in dominium totalium possessionum Macsa ac nobilitaris domus de novo lapidibus et muris in eadem fundatae, necnon Tatar Sz(ent) György et Oszlyar ac¹⁰¹ portionum possessionariarum in possessione T(apio) Sz(ent) Marton titulo pignoris aquisitarum et radicaliter Ladislaum de Kubinyi provisorem castri Budensis ac Potentianam consortem, sicut etiam Salamonem, Matthaem, Danielelem, Leonardum et Marcum, fratres eiusdem Ladislai concernentium penes palatinale mandatum capitulo Budensi praeceptorie sonans introducuntur.¹⁰²

19. 1520. Potentiana relicta vidua Ladislai litterati de Kubin eiusdemque fratres Matthaes, Salamon, Daniel, Marcus, Leonardus de eadem Kubin et Georgius de Mecske contradictores statutionis magnificorum¹⁰³ Stephani et Andreae de Bathor in possessionibus de Macsa, Tatar Sz(ent) György, T(apio) Sz(ent) Martony et Zsido ex

⁹⁹ Az eredetiben talán: instantane.

¹⁰⁰ Rozgonyi István részben Kubinyi pénzén válthatta vissza a Bátori Miklós váci püspöknek zálogolt javakat, ez magyarázhatja a kezdeti ezer forintos (Függelék II/1.) vételár 1336 forintra (Függelék II/2.) emelkedését.

¹⁰¹ Az eredetiben: ad.

¹⁰² Ez a regeszta a mácsai erődített udvarház létének egyetlen forrása.

¹⁰³ Utána szövegfelesleg: egr(eg)ii. Nem kizárt persze, hogy a szövegből kimaradt a Kubinyi-birtokokat az ecsedi Bátoriakkal együtt adományul nyerő Csulai Móré László neve, akinek ekkor még az egregius címzés járt ki. Vö. *Bátori oklt.* 254.

defectu Ladislai de Kubin impetratis ad dandam contradictionis rationem evocati¹⁰⁴ quidem, verum certis iudicialibus litteris provisi causae prorogationem ad alium octavalem terminum obtinent.¹⁰⁵

20. 1520. Potentiana Ladislai condam de Kubin castri Budensis provisoris relicta vidua a venditione abalienationeque castri Kereg Göde in comitatu Gömöriensi existentis eiusdemque quarumlibet pertinentiarum, totalium item possessionum Macsa cum domo lapidea et curia ibidem nobilitari constructa ac Tatar Sz(ent) György, necnon integrarum portionum possessionariarum in Tapio Sz(ent) Martony et Zido habitarum simul cum duabus domibus lapideis, Budensi quippe et Pestiensi Matthaeum, Daniele, Leonardum, Marcum et Salamonem de eadem Kubin, alios vero quoslibet ab emptione et sibi ipsis qualitercunque appropriatione, non secus conventus et capitula a litterarum fassionalium obligatarumque extradatione coram personali Ludovici regis praesentia inhibet et prohibet.

21. 1567. Testimoniales conventus ecclesiae Beati Ioannis Baptistae de Iaszov super eo expeditae, quod Christophorus Kubinyi de F(első) Kubin ex illa summa pecuniae, pro qua totales possessiones Macsa, Tatar Sz(ent) György, T(apio) Sz(ent) Marton et praedium Zido a progenitoribus dicti Christophori familiae de Mecske oppignoratae fuerant, Dorotheam Ziger consortem Stanislai de Barcza medio magnifici Francisci Zay de Csemer plenarie exolvisset memoratasque possessiones et praedium e manibus eiusdem dominae recepisset.

22. 1567. Testimoniales capituli Scepusiensis de eo, quod quamvis Ladislaus litteratus de Kubin totales possessiones Macsa una cum domo et curia nobilitari in eadem habita, necnon Tatar Sz(ent) György et Oszlyar ac integram portionem similiter possessionariam in Tapio Sz(ent) Martony Georgio, Ladislao et Stephano de Mecske fratribus nempe carnalibus impignorasset eademque iura possessionaria per illorum mortem ad Catharinam Ziger, relictam viduam Ioannis Ionyi de Nehai et Barbaram aequae Ziger, Sebastiani Okolicsanyi consortem, filias utpote Matthiae Ziger certa sui in parte condescendissent, quia tamen Christophorus Kubinyi nepos ex fratre Ladislai litterati pignoraticiam summam et quidem Catharinae U. fl. 100, Barbarae vero itidem U. fl. 100. medio Francisci Zay de Csemer deposuisset, idcirco eadem dominae praescriptas possessiones et portionem possessionariam eidem Christophoro per manus de facto remisissent, litteras insuper pignoraticias, quamprimum ad manus earundem devenerint, illico eidem Christophoro resignaturas se promiserunt, quinimo easdem viribus carituras declararunt.¹⁰⁶

¹⁰⁴ Az eredetiben: evocatus.

¹⁰⁵ Az eredetiben: obtinet. – Kubinyi László egyes jogigényeit (zagyvafői uradalom, Nagykőrös, Szolnok, Bánréve) halála után azonnal, 1517 februárjában adományul nyerték az ecsedi Bátoriak és Móré László királyi kamarás (*Bátori oklt.* 253–254), de e forrás alapján a Bátoriak Pest megyei örökbirtokait is felkérték a királytól. Vö. a 11. sz. regesztával.

¹⁰⁶ A szepesi káptalannál ugyanekkor kelt másik oklevél – amellyel ugyanezeket a zálogjogokat 166 forintért Kubinyi Kristóf más Mekcei örökösöktől váltja vissza – egyszerű másolatban megtalálható: SNA Kubinyi cs. nagyolaszi-dechtári ága Elenchus D. Fasc. G. XXIX. no. 1.

23. 1568. Testimoniales conventus ecclesiae Beati Ioannis Baptistae de Iaszó desuper, quod licet Ladislaus litteratus de Kubin totales possessiones suas Macsa cum domo et curia nobilitari ibidem constructa, necnon Tatar Sz(ent) György et Oszlyar, portionem item possessionariam in T(apio) Sz(ent) Martony et Zido egregio condam Georgio, Ladislao et Stephano de Mecske carnalibus fratribus impignorasset eiusmodique pignus e vita sublatis dictis aquisitoribus ad Dorotheam Ziger, consortem Stanislai Barczai certa sui in parte iure successionis devolutum extitisset, quia tamen Christophorus Kubinyi impignorantis¹⁰⁷ Ladislai Kubinyi legitimus successor eidem Dorotheae Ziger fl. 187 cum dimidio per Franciscum Zai de Chemer numerasset, hinc eadem domina praescriptas possessiones et portionem possessionariam eidem Christophoro effective remisit, litteras porro pignoraticias simul ac habere potuerit, se eidem Christophoro sub invigorisitate restitutorum pollicita est.

24. 1584. Paulus Mariassi de Markusfalva totales portiones possessionarias in Macsa, T(atar) Sz(ent) György, T(apio) Sz(ent) Martony, Csabaj¹⁰⁸ et Zsido ex defectu Ladislai condam Mecskai a Rudolfo imperatore cum toto iure regio impetrat, semetque propter metum Turcicum in oppido Agriensi extra faciem duntaxat praedecretorum bonorum statui curat, contradicente statuti Ioanne Hartanyi nomine et in persona Christophori Kubinyi de F(első) Kubin, Ladislai item, Ioannis et Danielis eiusdem Christophori filiorum ad dandam contradictionis rationem simul cum memorato patre evocatorum.¹⁰⁹

Ad horum proinde integram restitutionem finitis processibus vigore praesentium nosmet obligamus. Actum in N(agy) Olaszi, die 26^a Octobris 1785.

Caspar Kubinyi m(anu) p(ropria)

Benedictus Kubinyi qua tutor m(anu) p(ropria)

Adamus iunior Kubinyi m(anu) p(ropria)

Coram me Matthia Thuranszki i(ncliti) comitatus Lyptoviensis t(abulae)

i(udiciariae) assessore m(anu) p(ropria)

Coram me Michaele iuniori Kubinyi de F(első) Kubin et in Verbo

m(anu) p(ropria)

¹⁰⁷ Az eredetiben: impignoratis.

¹⁰⁸ Azonosítása bizonytalan, talán a ma Budapesthez tartozó Rákocscsaba. A következő jegyzetben idézett egy évvel korábbi adománylevel Zsidóval együtt pusztának írja.

¹⁰⁹ Rudolf király adományát Máriási Pálnak lásd 1583: MNL OL A 57. Libri regii IV. 369.

2.

1788. október 4., Buda – 1789. május 5., Buda

Reviczky Antal ügyvéd elismeri, hogy a jegyzékben szereplő 41 oklevelet a Kubinyi család Pest megyei birtokai ügyében a Grassalkovich család ellen zajló perhez átvette. Az irathoz 1789 májusában fűzött kiegészítés szerint Reviczky további iratokat is átvett a Kubinyiak meghatalmazottjától (részlet).

Egykorú másolat, 18 oldalas papírfüzetben.

Jelzete: SNA Kubinyi cs. nagyolaszi-dechtári ágának lt. Elenchus D. Fasc. S. LXI., numerus nélkül (futószámzás: 77–85. lapok).

Megjegyzés: az elenchus első része az I. függelékben már felsorolt okleveleket, valamint további 17–18. századi iratokat sorol fel, olykor rövidebb formában, viszont kronologikus rendben és a könnyebb azonosíthatóság érdekében betűkkel megjelölve. Az itt közölt, „aa” betűjelű oklevél kivonatán kívül az I. függelékhez képest csupán annyi többletinformációt tartalmaz, hogy az oklevelekről közli, hogy valamennyi eredeti formában állt rendelkezésre. Az elenchus második fele kiegészítésképpen számos, elsősorban 18. századi irat rövid kivonatát tartalmazza.

Elenchus literalium instrumentorum ad processus activos
familiae Kubinyi contra celsissimum principem dominum Antonium Grasalkovics
respectu bonorum Pestensium suscitandos spectantium

A. 1498. Nicolaus de Bathor ecclesiae Vaciensis episcopus recognoscit magnificum Stephanum de Rozgony florenos 400, pro quibus mediam partem possessionariam possessionis Mácsa et praedii Echkend impignoraverat, sibi restituisse seque eidem pignus remisisse. Originale.¹¹⁰

B. Eodem. Nicolaus de Bathor ecclesiae Vacziensis episcopus personaliter coram praesentia regia constitutus sponte fatetur Stephanum filium condam Ioannis Monyorossy de Rozgony de florenis auri 400, pro quibus idem Stephanus directam et aequalem medietatem possessionis Macsa comitatu Neogradiensi ingremiatae, necnon totale praedium Ecskend similiter in eodem comitatu situm pignori obligassent, plenariam solutionem paratis cum pecuniis sibi impendisse. Originale.¹¹¹

C. Eodem. Ladislaus literatus de Kubin totalem possessionem Macsa vocatam in Pestensi, item similiter totale praedium Ecskendt in Neogradiensi habitum a magnifico Stephano Monyorossy de Rozgony in et pro florenis 1336 auri puri Hungarici veri et iusti ponderis pro se ac per se pro Salamone, Daniele, Mathaeo, Leonardo et Marco suis

¹¹⁰ Vö. Függelék I/1. 16.

¹¹¹ Vö. Függelék I/1. 17.

fratribus iure perpetuo aquirit fassione eatenus per praedictum fatentem in capitulo Budensi celebrata emanata. Originale.¹¹²

D. Eodem. Ladislaus literatus Kubinyi distributor pecuniarum regiarum totalem possessionem Macsa vocatam in Pestiensi, item similiter totale praedium Ecskend in Neogradiensi habitum a magnifico Stephano Monyorossy de Rozgony in et pro 1336 florenis auri puri veri et iusti ponderis Hungarici pro se ac per se pro Salamone etc. suis fratribus iure perpetuo aquirit celebrataeque in capitulo Budensi perennali fassioni Vladislai regis consensum et donationem super inducit. Originale.¹¹³

E. Eodem. Ladislaus literatus de¹¹⁴ Kubin distributor pecuniarum regiarum ac per eum Salamon, Daniel, Mathaeus, Leonardus et Marcus eiusdem fratres in dominium directae et aequalis medietatis totalis possessionis Macsa in Pestiensi, necnon totalis praedii Echkendt in Neogradiensi pure statuuntur. Originale.¹¹⁵

F. 1505. Generosa domina Dorothea de Rozgony filia magnifici Osvaldi iunioris de Rozgony ex generosa domina Sophia progenita, consors egregii Stephani Gyulaffy filii Ladislai Gyulaffy de Rathot assumptis in se Francisci filii et Catharinae, Sophiae ac Potentiae filiarum suarum /oneribus/ totalem portionem suam possessionariam in possessione Macsa comitatu Pestiensi habitam egregio Ladislao literato de Kubin provisorio castris Budensis et dominae Potentiae consorti eius, filiae videlicet Ladislai Gyulaffy de Ratóth ob zelum et amorem fraternalis dilectionis iure perpetuo et irrevocabili dedit, donavit et contulit, fassionem eatenus in conventu¹¹⁶ Beati Adriani de Zala celebrando. Originale.¹¹⁷

G. 1505. Egregius Ladislaus de Kubin et predicta consors¹¹⁸ eius in dominium totalis¹¹⁹ portionis possessionariae reverendissimi in Christo patris et domini Thomae ecclesiae S(ancti) Martini in montibus cardinalis Strigoniensis in possessione¹²⁰ Macsa vocata in comitatu Hevesiensi sita introducuntur et pure statuuntur. Originale.¹²¹

H. 1507. Ladislaus literatus de Kubin totalem possessionem Tatar Sz(ent) György nominatam¹²² in Pestiensi habitam et ad collationem regiam devolutam ab Vladislao rege simul cum toto iure regio pro se et Potentiana Gyulaffy consorte, necnon Salamone, Mathaeo, Daniele et Leonardo ac Marco fratribus suis impetrat. Originale.¹²³

¹¹² Vö. Függelék I/1. 1.

¹¹³ Vö. Függelék I/1. 2.

¹¹⁴ Tollban maradt.

¹¹⁵ Vö. Függelék I/1. 3.

¹¹⁶ Tollban maradt.

¹¹⁷ Vö. Függelék I/1. 4.

¹¹⁸ Az eredetiben: praedictae consortis.

¹¹⁹ Az eredetiben: tolatis.

¹²⁰ Az eredetiben in possessione helyett possessionem.

¹²¹ Vö. Függelék I/1. 5.

¹²² Az eredetiben ehelyett: Macsam (bizonytalan olvasat).

¹²³ Vö. Függelék I/1. 6.

I. 1507. Idem Ladislaus Kubinyi et Potentiana Gyulaffy consors eius ac praenominati fratres illius in dominium totalium portionum possessionariarum nobilis Ioannis filii et Catharinae, Annae ac Iuliannae filiarum Danielis condam de Csekekata in possessione Tapio Sz(ent) Martony ac praediis Kemperd, Silva Berczely et Arkos Berczell vocatis comitatu Pestiensi habitis eundem Ladislaum Kubinyi cum suis praescriptis concambialis permutationis titulo perpetuo iure concernentium introducuntur Christophoro de Batyan per omnia contradicente. Originale.¹²⁴

K. 1507. Christophorus de Batyan ad rationem contradictionis suae praevio modo interpositae in praesentiam regiam personalis evocatus est, ex contumacia 'per non venit' convincitur. Originale.¹²⁵

L. 1511. Blasius de Káta assumptis in se Bonaventurae filii et Ursulae filiae suae oneribus totalem portionem suam possessionariam in possessione Tapio Sz(ent) Martony vocatam in comitatu Pestiensi habitam simul cum portionibus suis possessionariis in praediis Kamperd, Silvas Berczely et Arkos Berczell appellatis Ladislao literato de Kubinyi provisorii curiae castri Budensis et per eundem Potentianae Gyulaffy consorti eius, praenominatisque fratribus carnalibus, item Stephano et Georgio filiis Sophiae sororis illius carnalis pro 1000 florenis auri vendit et perpetuat fassione eatenus perennali celebrata coram Emerico de Perény palatino. Originale.¹²⁶

M. 1511. Emericus de Perény palatinus praeceptorie mandat capitulo Budensi, ut in praemisso negotio statutionem peragat. Originale.¹²⁷

N. 1512. Georgius de Mecske consiliarius ac Stephanus et Ladislaus de eadem Mecske carnales fratres in dominium totalium possessionum Macsa ac nobilitaris domus de novo lapide et muris in eadem fundatae, necnon Tatar Sz(ent) György et Oszlár ac portionum possessionariarum in possessione Tapio Sz(ent) Martony titulo pignoris acquisitarum et radicaliter Ladislaum de Kubin provisorum castri Budensis ac Potentianam consortem, prout etiam Salamonem, Mathaeum, Danielelem, Leonardum et Marcum fratres eiusdem Ladislai concernentium penes palatinale mandatum capitulo Budensi praeceptorie sonans introducuntur. Originale.

O. 1520. Potentiana relicta vidua Ladislai literati de Kubin huiusque fratres iam saepius nominati, ita et Georgius de Mecske qua contradictores statutioni magnificorum Stephani et Andreae de Bathor in possessionibus Macsa, Tatar Sz(ent) György, T(apio) Sz(ent) Martony et Zsido ex defectu Ladislai de Kubin impetratis peractae oppositores¹²⁸ ad eiusdem rationem assignandam evocantur quidem, verum certis litteris iudicialibus provisi causae prorogationem ad alium octavalem terminum obtinent. Originale.

¹²⁴ Vö. Függelék I/1. 7.

¹²⁵ Vö. Függelék I/1. 8.

¹²⁶ Vö. Függelék I/1. 9., ahol azonban 1100 forintos összeg szerepel.

¹²⁷ Vö. Függelék I/1. 10.

¹²⁸ Az eredetiben talán: oppositarum.

P. Eodem. Potentiana Ladislai condam de Kubin vidua a venditione et abalienatione castri Kerek Gedő et totalis etiam possessionis Macsa ac reliquorum Pesthiensium bonorum suorum praelibatos mariti sui fratres aliosque omnes prohibet coram personali Ludovici regis praesentia. Originale.

Q. 1526. Leonardus de Kubiny nomine etiam reliquorum fratrum suorum coram Stephano de Verbőtz regni Hungariae palatino protestatur super eo, quod nonnulli domini et nobiles totales possessiones protestantium Macsa et Tatar Sz(ent) György simul cum totalibus portionibus Tapio Sz(ent) Martony, Zsido, item totalia praedia ipsorum Felső et Alsó Echkend, necnon domos eorum unam Budae, alteram Pesthini, praeterea castrum Göde in Gömöriensi comitatu et alia complura bona et iura protestantium per mortem et defectum Ladislai de Kubiny fratris eorundem indivisi impetrassent, ob idque regem a collatione etc. inhibet. Originale.¹²⁹

[...]

aa. 1513. Stephanus Rozgony de Monyoros totales suam possessionem Oszlár in comitatu Pesthiensi habitam et Dorotheae filiae Osvaldi iunioris de Rozgony in sortem quartaliti pro florenis auri 425 iure redemptibili obligatam perque eandem Dorotheam Ladislao de Kubin provisorio curiae castri Budensis in eadem summa cessam ab eodem Ladislao recepit ac in vicem illius portionem possessionariam in Zsido comitatu Pesthiensi ingremiata (levatis insuper florenis 200) eidem Ladislao Potentianaeque consorti et fratribus eiusdem titulo pignoris inscribit.¹³⁰

[...]

Praespecificata quadraginta unius documentorum frustra ab i(llustri) lineae N(agy) Olaszensis familia Kubiny horsum transmissa correctis ac signaturis in hocce elencho occasione mutuae ac individualis instrumentorum revisionis ita, prout intersertae habentur, intervenientibus e manibus spectabilis ac perillustris domini Stephani Okolitsany de eadem qua pro hoc actu authorisati me rite percepisse hisce recognosco. Budae, 4^a Octobris 1788.

Anton(ius) Reviczky m(anu) p(ropria)

¹²⁹ Vö. Függlék I/1. 11.

¹³⁰ Az oklevél a Függlék I/1. számú jegyzékben nem szerepel.

Supplementum literalium instrumentorum ad processum familiae Kubinyi respectu bonorum Pestiensium contra principem Antonium Grasalkovics suscitandum

[...]

1533. Missiles literae [Andreae] Espan de Barhka¹³¹ ad Leonardum de Kubin eatenus scriptae, ut idem recognosceret, quod in testamento egregii condam Georgii Mecskei, vi cuius possessionem Zsido testator Mecskei dicto Espan de Barhka legavit quidem, verum Ioannes Doczy ex parte sororis suae relictæ viduæ defuncti Georgii Mecskay falsitatem testamenti obiecit, nihil ficte et sinistre scriptum sit.¹³²

[...]

Praemisso modo specificata documenta per spectabilem ac perillustrem dominum Stephanum Okolicsanyi de eadem quam tamen spectabilis ac perillustris domini Casparis Kubinyi de F(első) Kubin plenipotentiarium mihi consignata esse hisce recognosco. Budae, 5^a Maii 1789.

Antonius Reviczky m(anu) p(ropria)

3.

18. század vége

Jegyzék a Kubinyi család Pest megyei birtokaira vonatkozó oklevelekről a néhai Kubinyi Sándor tápiószentmártoni levéltárából (részlet).

Papírlap elülső oldalán.

Jelzete: SNA Kubinyi cs. nagyolaszi-dechtári ágának lt. Elenchus D. Fasc. S. LXI., numerus nélkül (futószámozás: 4. lap).

Megjegyzés: az egyoldalas lista az I/1. függelékben már felsorolt 2., 3., 6., 12., 21., illetve 11., 14. okleveleket sorolja fel, valamint további, 1659-ig terjedő iratokat tartalmaz. Az előbbi öt oklevél kapcsán közli, hogy szövegük csupán másolatban állt rendelkezésre.

¹³¹ A keresztnév tollban maradt, ám pótolható a következő jegyzetben említett másik, rövidebb jegyzékből. Ispán András személye nem volt azonosítható. Nemesi előneve egyedül itt Burhka alakban szerepel.

¹³² Ugyanez a szöveg megtalálható egy kétoldalas, ugyanekkoriban készült jegyzékben is, amely 17 darab, nagyrészt misszilisekről készült kivonatot tartalmaz az 1533 és 1738 közötti időszakból. Címe: Elenchus litterarum Máchensium inter abiectas litteras repertarum et domino agenti procuratori Antonio Reviczky ad suscitandum contra celsissimum principem processum submitendorum. SNA Kubinyi cs. nagyolaszi-dechtári ágának lt. Elenchus D. Fasc. S. LXI., numerus nélkül (futószámozás: 5. lap).

Instrumenta literalia in archivo Sz(ent) Marton(ensi)
respectu bonorum Pesthiensium existentia et penes recognitionem
domini condam Alexandri Kubiny¹³³ adinventata

[...]

1506 et 1507. Duplices cambiales inter Ladislaum Kubinyi et Ioannem de Chekekata quoad portiones in possessione Tapio Sz(ent) Martony et praedio Kemperd, Szilvas Berczel et Arkos Berczel sub literis C.¹³⁴

[...]

¹³³ A számos hasonló nevű családtag közül feltehetően az 1775-ben még életben lévő Kubinyi Sándorról van szó (SZLUHA, 2000, 311).

¹³⁴ Az 1506. évi csereszerződésről máshol nem hallunk. Az 1507. évre lásd Függelék I/1. 7., I/2. I. Vö. 1507 [helyesen 1517]: DL 21708.

II. Függelék

A Pest megyei birtokokra vonatkozó középkori oklevélszövegek

1.

1498. május 22. előtt

Valamely hiteleshely (a budai káptalan?) előtt Rozgonyi István az előző évi moldvai hadjáratra való felkészüléséhez Kubinyi László deáktól felvett 1000 aranyforint fejében eladja neki és testvéreinek a Pest megyei Mácsa birtokot és (Ecskend) pusztát.

Papírlap elülső oldalán, korabeli fogalmazvány.

Jelzete: MNL OL DL 26091. = MNL OL E 148. a. (Magyar kincstári levéltárak, Magyar Kamara archívuma, Jogbiztosító és kiemelt fontosságú iratok, Neo-regestrata acta, Iratok) fasc. 1559. no. 103.

Datálása: a szövegben említett 1497. évi moldvai hadjárat, valamint a 2. számú oklevél – amelyben már nagyobb vételár szerepel – kelte alapján.

Quod magnificus Stephanus de Rozgon ab una ac egregius Ladislaus litteratus de Kubyn ex alia partibus coram nobis personaliter constituti per annotatum Stephanum de Rozgon sponte et libere confessum extitit in hunc modum, quod quia ipse nonnullis suis necessitatibus ipsum summe urgentibus evitandis, precipue vero pro expeditione sue gentis seu exercitus in estate proxime preterita de mandato regio ratione sui domini simul cum gentibus ceterorum dominorum in subsidium et tutelam wayvode Moldaviensis apparati et missi, a prefato egregio Ladislao litterato de Kubyn mille florenos auri parata in pecunia levasset, ob hoc ipse possessionem suam Macha et predium t. vocatas in comitatu Pesthiensi existentes et habitas simul cum cunctis earundem utilitatibus, terris videlicet arabilibus cultis et incultis, vineis vinearumque promontoriis, agris, pratis, fenetis, pascuis, fluviis, stagnis, piscinis, aquis, molendinis, piscinarum et molendinorumve locis, silvis, nemoribus, virgultis, rubetis et generaliter quarumlibet utilitatum integritatibus sub quocunque nominis vocabulo vocitatis ad eandem et idem ab antiquo et de iure spectantibus et pertinere debentibus pro prescriptis mille florenis auri annotato egregio Ladislao litterato de Kubyn, necnon t. et t. fratribus suis eorumque posteritatibus et successoribus universis in perpetuum inscripsisset, obligasset, tradidisset, vendidisset et perpetuasset iure perpetuo et irrevocabiliter tenendas pariter et habendas nullum ius nullamve iuris et domini proprietatem in eisdem per amplius sibi ipsi reservando, sed totum et omne ius, si quod possessione et predio in eisdem haberet vel in futurum quoquomodo habere speraret, in eundem Ladislaum litteratum et fratres eiusdem eorundemque posteros et successores prescriptos transferendo, assumendo nichilominus idem magnificus Stephanus de Rozgon eundem egregium Ladislaum litteratum et fratres suos iamfatos

in pacifico dominio possessionis et predii¹³⁵ pretitulatorum contra quosvis impeditores, causidicos et actores propriis suis laboribus, fatigiis et expensis semper et ubique protegere, tueri et defensare, tali obligaminis vinculo interserto, quod si ipse vel posterius et successores sui in pacifico dominio dicte possessionis et predii annotati cunctarumque earundem pertinentiarum eorundem se penominatum Ladislaum et fratres eiusdem posterisque et successores eorum tenere et conservare nollet, non posset aut non curaret quoquomodo, extunc idem Ladislaus litteratus et fratres sui prescripti aut eorum posterius bona sua seu possessiones et hereditates ipsius in quibusvis comitatibus existentes¹³⁶ et habita, que vel quas maluerit, ad duo milia florenorum auri in estimatione communi se extendentia sine strepitu alicuius iudicis pro se occupare, tenere et conservare possit et valeat tamdiu possidenda, quousque sibi et fratribus suis prenotatis aut posteris vel successoribus eorundem de prescriptis duobus milibus florenorum rerum estimatione quavis exclusa satisfactum fuerit quo ad plenum et effectum, isto denique per expressum declarato, ut illas partes seu portiones possessionarias in possessione Macha et predio t. prescriptis habitas, que adhuc per predecessores ipsius magnifici domini Stephani de Rozgon impignorate extitissent, idem Ladislaus litteratus et fratres sui aut heredes vel successores eorundem propriis eorum sumptibus pro se ipsis ab hiis, quorum manibus reperte fuerint, redimere debeant et teneantur.

2.

1498. május 22.

A budai káptalan előtt Rozgonyi Monyorósi István a Pest megyei Mácsa birtokot és a Nógrád megyei Ecskend pusztát eladja 1336 forintért Kubinyi László deáknak és testvéreinek.

Átírta II. Ulászló király 1498. június 3-án kelt oklevelében (lásd alább, 3. sz.).

Jelzete: MNL OL DL 107256. (Wattay cs.)

Kivonatai: Függelék I/1. 1., I/2. C.

Nos, capitulum ecclesie Budensis memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit, universis, quod magnificus Stephanus Monyorossy de Rozgony coram nobis personaliter constitutus proposuit et sponte confessus est in hunc modum, quod ipse bona ac matura in se deliberatione praehabita pro certis suis necessitatibus ipsum ad praesens summe urgentibus evitandis totales possessionem suam Macha vocatam in Pestiensi et praedium similiter suum Echkend in Neogradiensi comitatibus existentem et habitum simul cum cunctis earundem utilitatibus et pertinentiis quibuslibet, terris scilicet arabilibus etc.¹³⁷ egregio Ladislao litterato de

¹³⁵ Az eredetiben: predio.

¹³⁶ Utána kihúzva: ad duo milia florenorum auri.

¹³⁷ Az ún. pertinentia-formulát a másolatból kihagyták.

Kubin et per ipsum Salamoni, Danieli, Matheo, Leonardo et Marco fratribus eiusdem ipsorumque haeredibus et posteritatibus universis pro mille tercentis et triginta sex florenis auri puri Hungaricalibus veri et iusti ponderis ab eodem Ladislao de Kubin iam levatis et plenarie perceptis dedisset et vendidisset et perpetuo iure ascripsisset, imo dedit, vendidit et ascripsit coram nobis iure perpetuo et irrevocabiliter tenenda, possidenda pariter et habenda, nullum ius nullamve iuris et dominii proprietatem idem dominus Stephanus de Rozgony possessione et praedio in praescriptis sibi ipsi et suis haeredibus per amplius reservando, sed quamlibet iurisdictionem et iuris proprietatem eorundem in praefatum Ladislaum literatum et fratres suos praenominatos ipsorumque haeredes et posteritates universos transtulit pleno cum effectu, assumendo nihilominus idem dominus Stephanus de Rozgony praefatum Ladislaum literatum et fratres suos praedictos haeredesque et posteritates eorundem universos perpetuis semper temporibus in pacifico dominio praedictorum possessionis et praedii contra quoslibet illegitimos impetitores causidicosque et actores tueri, protegere et conservare propriis suis laboribus et expensis tali sub obligamine, quod si quando ipse dominus Stephanus de Rozgony memoratum Ladislaum literatum et fratres suos praedictos et eorundem haeredes et posteritates universos in pacifico dominio saepe dictarum possessionis et praedii conservare nollet, non posset aut non curaret seu quoquomodo negligeret, extunc idem Ladislaus literatus et fratres sui praedicti atque ipsorum haeredes et posteritates solum vigore praesentium litterarum nostrarum mediante in dominium aliarum possessionum¹³⁸ seu portionum possessionariarum iam fati domini Stephani de Rozgony ubilibet et in quibusvis comitatibus huius regni habitarum praescriptis possessioni Macha et praedio Echkend in fructuositate et valore ac qualitate et quantitate aequivalentium¹³⁹ introeundi easdemque cum cunctis suis utilitatibus pro se occupandi ac sibi ipsis pro praescriptis mille tercentis et triginta sex florenis suis auri perpetuo tenendi et possidendi plenam¹⁴⁰ et omnimodam haberent potestatis facultatem, illo etiam obligaminis vinculo adiecto, quod si quando saepe fatus dominus Stephanus de Rozgony praemisso suo voto sive assumpto forte neglecto¹⁴¹ huiusmodi occupationi possessionum suarum praedictis scilicet possessioni et praedio quovis modo vel per se vel per alios quospiam contravenire aut quoquomodo repugnare et obstare attentaret aut haeredes et successores sui attentarent, extunc idem dominus Stephanus de Rozgony ac haeredes et successores sui id facere praesumerent, mox in duplo praescriptorum mille tercentorum et triginta sex florenorum auri, hoc est in duobus millibus ac sexingentis et septuaginta duobus florenis auri, parata scilicet in pecunia rerum quarumlibet¹⁴² aestimatione exclusa salva portione iudicis contra praelibatum Ladislaum literatum fratresque suos ac haeredes et successores eorundem

¹³⁸ Az eredetiben: possessionem.

¹³⁹ Az eredetiben: aequivalente.

¹⁴⁰ Az eredetiben: plenam.

¹⁴¹ Az eredetiben: neglecto.

¹⁴² Az eredetiben: quorumlibet.

convincerentur¹⁴³ et convicti deberent eo facto. Ad quae praemissa et quaevis praemissorum singula idem dominus Stephanus de Rozgon se suosque haeredes et successores universos spontanea sua coram nobis obligavit voluntate. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam praesentes litteras nostras privilegiales pendenti sigillo nostro consignatas ad fassionem dicti domini Stephani de Rozgon duximus concedendas. Datum feria tertia proxima ante festum Beati Urbani papae, anno Domini 1498.

3.

1498. június 3.

II. Ulászló király Kubinyi László deák királyi fizetőmester kérésére hozzájárulását adja Rozgonyi Monyorósi István budai káptalan előtt tett bevallásához, mellyel a Pest megyei Mácsa birtokot és a Nógrád megyei Ecskend pusztát 1336 forintért Kubinyi László deáknak és testvéreinek adta el.

1777. február 5-én kelt másolat, melynek élén meghagyták az ekkor folyó per főbb adatait: Nos, Franciscus Primus etc. anno 1777a die 5a mensis Februarii. Levata est causa perillustris ac generosi domini in actione uberius declarati Adami Kubinyi de eadem ut actor contra et adversus excellentissimam ac illustrissimam dominam comitissam Thesiam Klobusitzky excellentissimi condam ac illustrissimi domini comitis domini Antonii Grassalkovits de Gyarak relictam viduam. A szöveg után: Ad C sub C.

Jelzete: MNL OL DL 107256. (Wattay cs.)

Kivonatai: Függelék I/1. 2., I/2. D.

Nos, Vladislaus Dei gratia rex Hungariae, Bohemiae etc. memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit, universis, quod fidelis noster egregius Ladislaus litteratus de Kubiny distributor pecuniarum nostrarum nostram veniens in praesentiam exhibuit nobis et praesentavit quasdam litteras honorabilis capituli ecclesiae Budensis in pargameno sub sigillo eiusdem¹⁴⁴ privilegialiter emanatas, quibus mediantibus fidelis noster magnificus Stephanus Monyorossy de Rozgony totalem possessionem suam Macha vocatam in Pesthiensi, item similiter totale praedium suum Echkend in Neogradiensi comitatibus existentem¹⁴⁵ et habitum pro mille tercentis et triginta sex florenis auri per eundem Ladislaum litteratum ipsi Stephano Rozgony persolutis modo et ordine inferius in tenore earundem litterarum denotatis et expressis eidem Ladislao litterato ac per eum Salamoni, Danieli, Matheo, Leonardo et Marco fratribus eiusdem¹⁴⁶ ipsorumque haeredibus et posteritatibus universis in perpetuum dedisse, vendidisse et ascripsisse dignoscebatur, tenoris infrascripti, supplicatum itaque

¹⁴³ Az eredetiben: convincerent.

¹⁴⁴ A szövegben: eiudem.

¹⁴⁵ Az eredetiben: existens.

¹⁴⁶ A szövegben: eiudem.

exstitit maiestati nostrae per ipsum Ladislaum, ut easdem litteras dicti capituli ecclesiae Budensis ac omnia et singula in eisdem contenta ratas, gratas et acceptas habentes praesentibusque litteris nostris privilegialibus verbotenus inseri et inscribi facientes praemissis dationi, venditioni et adscriptioni nostrum regium consensum praebere dignaremur. Quarum quidem litterarum tenor talis est:

Itt következék a budai káptalan 1498. május 22-i oklevele (2. sz.).

Nos igitur huiusmodi supplicatione praefati Ladislai literati exaudita clementer et admissa praescriptas literas dicti capituli Budensis ac omnia et singula in eisdem contenta ratas, gratas et acceptas habentes praesentibusque litteris nostris privilegialibus verbotenus inseri facientes praemissis dationi, venditioni ac perpetuali inscriptioni aliisque omnibus et singulis superius in tenore earundem litterarum clarius contentis nostrum regium consensum praebuimus, imo praebemus benevolum pariter et assensum, et nihilominus attentis et consideratis fidelitate et servitiis eiusdem Ladislai literati per eum sacrae imprimis huius regni nostri Hungariae coronae et deinde maiestati nostrae pro locorum et temporum varietate cum omni fidelitatis constantia exhibitis et impensis totum et omne ius nostrum regium, si quod in eisdem possessione Macha et praedio Echkend etiam nos qualitercunque haberemus aut nostram ex quibuscunque causis, viis, modis et rationibus concerneret maiestatem, simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet, puta terris arabilibus etc.¹⁴⁷ generaliter vero quarumlibet utilitatum et pertinentiarum suarum integritatibus quovis nominis vocabulo vocitatis sub suis veris metis et antiquis existentibus¹⁴⁸ memorato Ladislao litterato de Kubin ac per eum praefatis Salamoni, Danieli, Matheo, Leonardo et Marco fratribus suis ipsorumque haeredibus et posteritatibus dedimus, donavimus et contulimus, imo damus, donamus et conferimus iure perpetuo et irrevocabiliter tenenda, possidenda pariter et habenda salvo iure alieno harum nostrarum, quas¹⁴⁹ secreto sigillo nostro, quo ut rex Hungariae utimur,¹⁵⁰ impendenti communiri fecimus, vigore et testimonio litterarum mediante. Datum Budae, in festo Pentecostes, anno Domini 1498, regnorum nostrorum Hungariae etc. anno octavo, Bohemiae vero vigesimo octavo.

¹⁴⁷ Az ún. pertinentia-formulát a másolatból kihagyták.

¹⁴⁸ A szövegben: existentem.

¹⁴⁹ A szövegben: qua.

¹⁵⁰ A szövegben: utimus.

Rövidítések és irodalomjegyzék

ASB	Archív Spišského biskupstva (Szepesi Püspöki Levéltár), Spišské Podhradie (Szepesváralja)
HMSK	Hodnoverné miesto Spišská kapitula (Szepesi káptalan hiteleshelyi levéltára)
Aut. prot.	Autentické protokoly (Hiteleshelyi jegyzőkönyvek)
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
DL	Diplomatikai Levéltár
DF	Diplomatikai Fényképgyűjtemény
PL	Prímási Levéltár, Esztergom
AS	Archivum Saeculare
AR	Acta Radicalia
ESzMlt	Esztergomi Székesfőkáptalan Magánlevéltára
AR	Acta Radicalia
SNA	Slovenský národný archív (Szlovák Nemzeti Levéltár), Bratislava (Pozsony)
Kubinyi cs./Rod Kubíni (Kubínsky)	nagyolaszi-dechtári ¹⁵¹ ága/ vlaško-dechtárska vetva várgedei-nyustyai ága/ hodejovsko-hnúšťanská vetva
ŠABY	Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči (Zsolnai Állami Levéltár biccei központja)
	*
ÁÚO I–XII	<i>Árpádkori új okmánytár</i> I–XII, közzéteszi WENZEL Gusztáv, Pest, MTA Történelmi Bizottmánya, 1860–1874. (Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria).
BÁRTFAI SZABÓ 1938	BÁRTFAI SZABÓ László: <i>Pest megye történetének okleveles emlékei 1002–1599-ig</i> , Budapest, 1938.

¹⁵¹ Helyesebben talán bertalanfalvi.

Bátori oklt.

Documenta ad historiam familiae Bátori de Ecsed spectantia I. Diplomata 1393–1540. Ad edendum praeparaverunt Richardus HORVÁTH – Tiburtius NEUMANN – Norbertus C. TÓTH, Nyíregyháza, 2011.

Békés

1877

Békésmegyei oklevéltár, számos, hazánk beltörténetére vonatkozó adatokkal. (*Monumenta Diplomatica Comitatus Békésiensis*), kiad. HAAN Lajos – ZSILINSZKY Mihály, Budapest, 1877.

DIACONESCU

2016

Marius DIACONESCU: *Mobilizarea oastei maghiare în 1497 „in subsidium et tutelam wayvode Moldaviensis”*, In: *Analele Putnei*, 12. (2016) 2. sz. 35–52.

ÉRDY

1857

ÉRDY János: *Liptói regestrum 1391-ből*, In: *Magyar Történelmi Társ.*, 4. (1857) 3–42.

GYÖRFFY

IV

GYÖRFFY György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*, IV, *Liptó, Máramaros, Moson, Nagysziget, Nógrád, Nyitra, Pest és Pilis megye*, Budapest, 1998.

Jajca

oklt.

THALLÓCZY Lajos: *Jajcza (bánság, vár és város) története 1450–1527.* Az oklevéltárat szerk. HORVÁTH Sándor. (*Magyar Történelmi Emlékek. Első osztály. Okmánytárak* 40.) Budapest, 1915.

KOVACHICH

1800

Supplementum ad Vestigia comitiorum apud Hungaros ab exordio regni eorum in Pannonia usque ad hodiernum diem celebratorum II. Edidit Martinus Georgius KOVACHICH, Budaë, 1800.

KUBINYI

1824

Petrus KUBINYI: *Genealogia familiae de Felső Kubin*, Pesthini, 1824.

KUBÍNYI

1901

A felső-kubíni Kubínyi család története és leszármazása, I. *A Kubínyi család története*, szerk. és kiad. KUBÍNYI Ferenc – KUBÍNYI Miklós, Budapest, 1901.

KUBÍNYI

1906

A felső-kubíni Kubínyi család története és leszármazása, II. *A Kubínyi család leszármazása*, szerk. és kiad. KUBÍNYI Ferenc – KUBÍNYI Miklós. Budapest, 1906.

- KUBINYI
1957 KUBINYI András: *A kincstári személyzet a XV. század második felében*, In: *Tanulmányok Budapest Múltjából*, 12. (1957) 25–49.
- KUBINYI
1964 KUBINYI András: *A budai vár udvarbírói hivatala (1458–1541)*. (Kísérlet az ország és a királyi magánjövendelmek szétválasztására), In: *Levéltári Közlemények*, 35. (1964) 67–98.
- KUBINYI
1999 KUBINYI András: *Nemzetiségi és vallási tolerancia a középkori Magyarországon*, In: Uő: *Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon*, Budapest, METEM, 1999, 123–138.
- NEUMANN
2021 NEUMANN Tibor: *Alispánválasztás a középkor végi Magyarországon*, In: *Századok*, 155. (2021) 99–134.
- PODMANICZKY
I–V *A podmanini Podmaniczky-család oklevéltára I–V*. Közzétette, családtörténeti bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta: LUKINICH Imre, Budapest, 1937–1943.
- RPRH
2019 NEUMANN Tibor: *Registrum proventuum regni Hungariae. A Magyar Királyság kincstartójának számadáskönyve (1494–1495)*, Budapest, 2019. (Magyar Történelmi Emlékek. Okmánytárak)
- Sprievodca*
1964 František SEDLÁK – Juraj ŽUDEĽ – František PALKO: *Štátny slovenský ústredný archív v Bratislave. Sprievodca po archívnych fondoch I – obdobie feudalizmu*, Bratislava, 1964.
- SZLUHA
2000 SZLUHA Márton: *Liptó vármegye nemes családjai*, Budapest, Heraldika, 2000.
- TRINGLI
2001 TRINGLI István: *Pest megye a késő középkorban*, In: *Pest megye monográfiája I/2. A Honfoglalástól 1686-ig*. TORMA István közreműködésével szerk. ZSOLDOS Attila, Budapest, 2001, 75–222.
- VÉGH
2006–2008 VÉGH András: *Buda város középkori helyrajza I–II* (Monumenta Historica Budapestinensia XV–XVI), Budapest, 2006–2008.

György bajor herceg követeinek 1502. évi magyarországi látogatása*

A Jagelló-korban a legtöbbször Budán székelő király udvarba nemcsak magyar királyi alattvalók keltek útra saját maguk vagy megbízottjuk ügyét képviselni kívánva, hanem ugyanaz – ha vélhetően kisebb létszámban, de – azokról is elmondható volt, akik a perszonálunió másik felében, a Cseh Korona országában¹ laktak. A magyar és cseh királyi hatalom Buda-központúsága a más országokkal ápolt „külső kapcsolatokra” is kihatott. Nemcsak a dinasztikus kapcsolatokra gondolok, hanem azon esetekre is, amikor bizonyos, határon átnyúló konfliktusok feloldására sem helyi, sem pedig tartományi szinten nem kínálkozott már több lehetőség. Így például cseh–bajor határviták esetében akár Bajorországból is felkerekedtek a bajor hercegi követek, hogy Prága mellett és/vagy helyett Budán keressenek panaszaikra gyógyírt.² Ezen magyarországi, ám a tematikát tekintve legtöbbször magyar vonatkozással nem bíró követjárások alkalmával keletkezett jelentések, számadások vagy egyéb források, bár szigorúan véve bohemikumok, a magyar kutatás érdeklődésére is számot tarthatnak. Az efféle követségek Budán mindenekelőtt a Cseh Korona országaiból származó főméltóságokat, a cseh királyi udvar és kancellária, tehát – kis leegyszerűsítéssel – a cseh egyházi és világi elit tagjait keresték fel,³ ám az udvaron kívüli közeg ugyanaz volt, bármilyen vonatkozású ügyben is érkeztek a követek Budára, és azt sem szabad elfelejtenünk, hogy a Jagelló-kori Magyar Királyság működésének a megismeréséhez a perszonálunió cseh részének ismerete nélkülözhetetlenül fontos.

Az alábbiakban György bajor herceg (1479–1503) 1502-ben Budára küldött megbízottainak számadását tárom az érdeklődők elé.⁴ A hercegi követek budai látogatása a magyar szakirodalomban nem teljesen ismeretlen. Legutóbb arról néhány éve Györköss Attila tett említést, amikor Pierre Choque heroldnak Candale-i Anna Magyarországra

* A szerző az ELKH BTK Történettudományi Intézetének tudományos munkatársa (peterfi.bence@abtk.hu), az ugyanott működő Középkori Magyar Gazdaságtörténet Lendület-kutatócsoport (LP2015-4/2015) tagja. A jelen írás az MTA Bolyai János Kutatói Ösztöndíj (BO/00654/20/2) és az NKFIH K 134690. sz. projekt támogatásával valósult meg. Ezúton is köszönöm Neumann Tibornak és Skorka Renátának a bevezető tanulmányhoz, valamint a forrásfüggelékhez fűzött megjegyzéseit!

¹ A pontosság kedvéért jegyzem meg, hogy az alábbiakban általában a „cseh” jelzővel illetem mindazt, amely a Cseh Korona országaival valamilyen módon kapcsolatba hozható, legyen szó a Cseh Királyságról, a Morva Ögrófságról, a két Lausitzról vagy éppen a sziléziai hercegségekről.

² PÉTERFI, 2015, 118.

³ Pl. a sziléziai Boroszló követe, Gregor Morenberg Szapolyai Istvánnal is tárgyalt 1496. évi budai követjárása során: PÉTERFI, 2019, 394–397, 405–406.

⁴ BHStA Pfalz-Neuburg, Urkunden, Auswärtige Staaten 889.

tartó utazásáról és ottani fogadtatásáról szóló leírásait és azok fordítását nyomtatásban megjelentette. A pusztai tényközlésen kívül azonban annak további kifejtésére vagy akár a kérdésben eligazítást adó szakirodalom megnevezésére nem vállalkozott.⁵

Maga a számadás mind fizikai valójában, mind pedig tartalmilag intakt egységet képez: az a követjárás egész időszakát felöleli, jóllehet igazán izgalmassá az tenné, ha ahhoz kapcsolódóan a követek tollából jelentések is rendelkezésünkre állnának. Ilyesmi- ben azonban – Reinhard Staubernek György herceg uralkodásáról szóló munkáját⁶ áttekintve – valószínűleg hiába bizakodunk: ha ezek voltak is, mára rég-es-rég elvesztek. Az is a számadás közlése mellett szól, hogy a korszakban efféle forrástípusból kevés maradt fenn: abból a politika-, diplomácia- és gazdaságtörténettel foglalkozó kutatók épp- úgy hasznot hajthatnak, mint a helytörténészek, szerencsés esetben pedig máshonnét soha meg nem ismerhető társadalom-, egyház- és művelődéstörténeti csemegéket is tartogatnak.⁷ Másként fogalmazva: az ehhez hasonló számadások egyedülálló lehetőséget biztosítanak ahhoz, hogy a jól megszokott politikai-diplomáciai dimenziókon túl a követjárások és utazások szervezési-financiális hátteréről, illetve a résztvevők minden- napjairól képet kaphassunk.

Előzmények, motivációk

A középkor folyamán többször megesett, hogy a Bajor Hercegséget a Wittelsbachok ágak szerint egymás között felosztották. A negyedik, 1392. évi osztozkodás során a hercegséget négyfelé hasították: a família bajor részének mind a négy ága kapott egy-egy részt, amelyet – Ingolstadt, Landshut, München, Straubing székhelyekkel – ki-ki a maga belátása szerint kormányozott. A straubingi Wittelsbachok kihalása (1429) után háromra, az ingolstadti ág 1447. évi kimúltával pedig kettőre csökkent a Bajor Hercegséget uraló ágak száma. A 15–16. század fordulóján György herceg a landshuti, IV. Albert herceg (1467–1508) pedig a müncheni ág feje volt. Míg az előbbi nem rendelkezett felnőttkort megélt fiú utóddal, az utóbbinak kettő is akadt, vagyis kettejük vetélkedésének nem csekély tétje volt. Végül IV. Albertnek adatott meg, hogy György herceg 1503. decemberi halála, majd az azt követő landshuti örökösödési háború (1503–1505) után egyesítse Bajorországot. Ugyancsak IV. Albert herceg volt az, aki 1506-ban elrendelte: csak a mindenkori elsőszülött irányíthatja a Bajor Hercegséget, egyúttal azt is kizárva, hogy a születési sorban hátrébb álló férfi utódok számára kisebb-nagyobb területeket szakítsanak ki a hercegség területéből (*Primogeniturgesetz*). Tette mindezt azért, hogy a Wittelsbachok rajnai főágát és annak egyéb mellékágait, amelyek

⁵ GYÖRKÖS, 2016, 57–58; STAUBER, 1993, 694 (223. jegyzet). Ez utóbbi monográfia adatbősége követ- keztében fellépő szerzői „figyelmetlenség” miatt állhatott az elő, hogy amikor előkerül ismét az 1502. évi házasság ügye (STAUBER, 1993, 759), ott említést sem tesz a számadásról.

⁶ STAUBER, 1993.

⁷ KOZÁK, 2014; GAHLBECK, 2017, 110–116. (24. sz.). Az újdonsült Albert porosz herceg budai tartózkodása 1525 augusztusában–szeptemberében lásd még GAHLBECK, 2017, 105–106 (20. sz.), 116–117 (25–26. sz.).

nagyobbrészt a Rajnai Palotagrófság, kisebbrészt a mai Felső-Pfalz (korabeli nevén: Nordgau) területének urai voltak, kizárja a trónöröklésből. Friss tapasztalatai alapján érthető döntésre jutott: az említett landshuti örökösödési háború éppen György herceg öröksége miatt robbant ki a Wittelsbachok bajor és rajnai ágai között.⁸

Míg IV. Albert herceg Habsburg asszonyt választott magának, III. Frigyes német-római császár (1440–1493) egyik leányát, Kunigundát (1465–1520), addig György herceg IV. Kázmér lengyel király (1440–1492) gyermekét, Hedviget (1457–1502) vezette az oltár elé. A frigyek révén az előbbi I. Miksa, az utóbbi pedig II. Ulászló sógorává vált. A követjárás idején, 1502 nyarán–őszén György herceg esetében a szerzett rokonság ténye már nem állt fenn, mivel feleségét, Hedviget 1502 februárjában elvesztette. Persze arra, hogy efféle, „közeli” családi kapcsolatok mennyire szoros köteleket jelentettek a való életben, miféle dinamikájuk volt, nehéz *általában* válaszolni. Az talán csak az adatok szétszórtságával magyarázható, hogy jelenlegi tudomásunk szerint sem Hedvig, sem pedig az 1503 decemberében elhunyt György temetésén nem vettek részt sem magyar, sem cseh követek.⁹ II. Ulászló és György viszonyrendszerét szemügyre véve azonban az együttműködésre, bármiféle kapcsolat meglétére az 1470–1480-as évekből is alig van adatunk. Ebben markáns változást a Hunyadi Mátyás halála utáni hatalmi vákuum hozott. Kósza hírek szerint 1490 októberében II. Ulászló György herceg közbenjárását kérte I. Miksánál annak érdekében, hogy a magyar trón miatt fennálló konfliktus békésen rendeződjön. Mindhiába, hiszen a birodalmi csapatok már úton voltak a Magyar Királyság felé. György herceg a Sváb Liga (*Schwäberbund*) miatti fenyegetettségre hivatkozva próbálta magát menteni II. Ulászló előtt, amiért csatlakozott I. Miksa seregének magyarországi hadjáratához. György hercegen kívül a seregben volt a Wittelsbachok közül biztosan még IV. Albert bajor herceg fivére, Kristóf herceg. Székesfehérvár elfoglalása után (1490. november 17.) I. Miksa mindkettejüket lovaggá ütötte. György herceg egy székesfehérvári polgárházra is szert tett a Budai kapu közelében, de olyan hírek is terjedtek róla, miszerint a zsoldosokat ő maga bujtogatta Buda előtt fosztogatásra, amit persze igyekezett cáfolni.¹⁰ 1492-ben a Wittelsbach hercegek – IV. Albert, György és a rajnai Wittelsbachok mellékágából származó, a Felső-Pfalzban birtokos II. Ottó mosbach-neumarkti palotagróf (1461–1499) – tanácsosai közösen ültek tárgyalóasztalhoz, hogy a cseh féllal fennálló viszonyaikat megtárgyalják. Sőt, egy általános jellegű, a békés egymás mellett élést körvonalázó megállapodás (*Einung*) ötlete is felmerült, ám ebből végül nem lett semmi. György herceg követeinek instrukciójában nem zárták ki annak esélyét

⁸ A kérdést részletesen tárgyalja egy számomra a jelen tanulmányom írása idején hozzáférhetetlen munka: *Die bayerische Primogeniturordnung von 1506*, eingeleitet und kommentiert von Barbara GEBERT, München, 2002. (Beziehungen Quellentexte zur bayerischen Geschichte, 2).

⁹ LAKATOS, 2020, 303–311, illetve György herceg temetésére: CZERNY, 2005, 179–184. Johann Dorner *Herzogin Hedwig und ihr Hofstaat. Das Alltagsleben auf der Burg Burghausen nach Originalquellen des 15. Jahrhunderts* című kötetéhez (Burghausen, 2002. [Burghäuser Geschichtsblätter 53.]), amelyben Jagelló Hedvig elhalálózásáról és temetéséről is ír, nem tudtam hozzájutni.

¹⁰ STAUBER, 1993, 426–430, 437. A székesfehérvári polgárházra még: REICH–SKORKA, 2020, 205.

sem, hogy ha másként nem, a megállapodás II. Ulászló és György között is megkötethetne.¹¹

A Wittelsbach-dinasztia különféle tagjai más-más helyzetben voltak, hiszen egymásnak (részben) riválisai is voltak. A IV. Albert herceg és fiverei, Wolfgang és Kristóf hercegek közötti konfliktus oda vezetett, hogy Wolfgang 1491 decemberében II. Ulászló szolgálatába lépett.¹² A IV. Albert ellenében szövethető hercegek az 1489-ben megalakult „oroszlános szövetséghez” (*Löwlerbund*) csatlakoztak, így tett II. Ottó is. Az „oroszlános szövetséget” 1490 októberében maga II. Ulászló is védelmébe vette 15 éves időtartamra, és bár 1490 végén II. Ottó pártot váltott, IV. Albertet kezdte támogatni,¹³ illetve szolgálta már korábban II. Ulászló riválisát, Hunyadi Mátyást, akinek a jóvoltából cseh királyi hűbértörökkel is rendelkezett,¹⁴ mindez a jelek szerint lényegesen nem rontott a magyar–cseh király szempontjából a megítélésén. Kövendi Székely Jakab és Corvin János herceg elszámolási vitájában – a III. Frigyes német-római császár, I. Miksa német király, illetve II. Ulászló magyar és cseh király között megkötött 1491. évi pozsonyi béke egyik passzusa értelmében – a választott bíróság tagjainak szavazategyenlősége esetén II. Ottó volt hivatva bírónak eljárni.¹⁵ Kapóra jöhetett, hogy a magyar viszonyokra rokonainál némileg nagyobb rálátása volt,¹⁶ mivel – I. Miksa megbízásából, aki maga mögött tudta az agg császár, III. Frigyes támogatását – részt vett az 1489 szeptemberében Melkben, majd ugyanazon év novemberében–decemberében Budán, 1490 januárjában pedig Linzben a magyar és a birodalmi fél között a fegyverszünet meghosszabbításáról, a magyar csapatok esetleges kivonulásáról, illetve az azzal kapcsolatos pénzügyi ellentételezésről folyó találkozókön. Jó okkal feltételezhetjük, hogy ekkor Corvin János örökségének ügye is előkerült, az a magyar fél által felvetett tárgyalási pozíciót alapvetően meghatározta.¹⁷ A Székely–Corvin-konfliktusban herceggé megvolt mögötte a megfelelő tekintély, illetve úgy tűnik, hogy kapcsolata II. Ulászlóval is inkább pozitív volt.

Ha oldalági rokonaival ellentétben György hercegnek az 1490. évi hadjárat – érthető módon – komoly nyomot hagyott az II. Ulászlóval ápolt kapcsolatán, nem mondható ez el a másik sógoráról: Margit nevű leánytestvérének a férjéről, Fülöp rajnai palotagrófról (1476–1508). György herceg 1496. évi végrendeletében – fiú utód híján – a palota-

¹¹ Efféle megállapodásra amiatt is nagy igény mutatkozott volna, mivel hihetetlenül konfliktusos volt a cseh–bajor viszony helyi szinten, rengeteg határviszály és egyéb fegyveres összetűzés jellemezte a huszita megjelenése óta. Ezek megtárgyalását igencsak megnehezítette az, hogy a 15. század folyamán a Cseh Királyságot hosszú ideig vallásháború sújtotta, ami már rövid távon is a király hatalmát ásta alá, a helyi szereplők befolyását viszont megnövelte. Erre nagyon röviden: STAUBER, 1993, 757–759.

¹² STAUBER, 1993, 437 (624. jegyzet) („sogar formell Diener Wladislaws”), 451.

¹³ Uo. 437.

¹⁴ WOLF, 2005, 456; NEHRING, 1976, 97 (59. sz.: 1479).

¹⁵ KÖBLÖS–SÜTTŐ–SZENDE, 2000, 247–248.

¹⁶ Erre legutóbb: WOLF, 2005, 246, 248.

¹⁷ NEHRING, 1989, 189–193; STAUBER, 1993, 420–421; WOLF, 2005, 245–249. II. Ottó pontos szerepe a tárgyalásokról készített követi beszámolóiból derül ki: NEHRING, 1976, 252–260.

gróft és kiskorú fiait látta volna szívesen hercegsége örököséiként.¹⁸ A testamentum ügye a müncheni ág fejét, IV. Albert herceget is zavarta, próbált a századfordulón II. Ulászlóhoz közeledni, ám ezek a kísérletek rendre elakadtak.¹⁹

Az 1490-es években volt még egy fontos kérdés, amely a Wittelsbachok majd mind-egyik ágát (a müncheni, a landshuti, a rajnai ágakat és az utóbbi mosbach–neumarkti oldalágát) foglalkoztatta: ez a különféle, cseh királyi főség alá tartozó bajorországi és felső-pfalzi/nordgaui hűbérek rendezése volt.²⁰ 1497-ben e négy ág követei biztosan több alkalommal megjelentek Prágában: terítéken a határviszályok mellett a cseh királyi hűbérek szerepeltek. A tárgyalások György herceg részéről biztosan csekély eredménnyel végződtek. Míg 1477-ben IX. Lajos bajor hercegnek (1450–1479), majd 1480-ban fiának, az említett György hercegnek a Heideckhez fűződő hűbéri jogait Hunyadi Mátyás cseh királyként – hol bújtatottan, hol nyíltan – elismerte és támogatta, addig azt II. Ulászló – alighanem erre válaszul – szintén cseh királyként kétségbe vonta, és más, cseh alattvalóinak adományozta el. Ez ellen György herceg 1497-ben (és vélhetően azután is) hasztalan próbált tiltakozni. Kérése alighanem azért talált süket fülekre a magyar–cseh királynál, mert akkor még jól emlékeztek a bajor hercegnek az 1490. évi magyarországi hadjáratban játszott szerepére.²¹ A György herceg által 1502-ben Magyarországra küldött követek célja egyértelműen kiderül az útjukról szóló, a jelen tanulmány függelékében közölt számadásnak a címéből: egyfelől II. Ulászló esküvője, másfelől a heidecki hűberről szóló oklevél megszerzése vezérelte őket. Az utóbbinak az előbbi kétségkívül részben eszköze is lehetett: az esküvőn, illetve a királyné-koronázáson való részvétellel jó benyomást kívántak kelteni a magyar–cseh királyi udvarban.

György herceg követei 1502-ben nem egyedülként érkeztek a német területekről a Magyar Királyságba. Tudunk arról, hogy IV. Albert bajor herceg²² és II. Frigyes brandenburg–ansbachi és brandenburg–kulmbachi őgróf (1486/1495–1515) is elküldte az

¹⁸ STAUBER, 1993, 695–712.

¹⁹ Uo. 757, 759–760.

²⁰ A Bajorország, Frankföld és Felső-Pfalz/Nordgau területén fekvő hűbérek, amelyeket későbbi korok kifejezésével élve és ezért anakronisztikusan *Neuböhmernek* is szokás hívni, IV. Károly császár politikája következtében kerültek cseh királyi főség alá (egy része nem is tulajdonként, hanem zálogjogon). Mind-azt Felső-Pfalz példáján lásd STAUBER, 1993, 680–681 és KRAUS, 1995, 55–67 (a vonatkozó fejezeteket Wilhelm Volkert írta). A jelenségről röviden, de mégis általánosabban: HOFMANN, 1961. (Újabb, átfogóbb képet nyújtó szakirodalom kézbevétele nem volt módomban.)

²¹ STAUBER, 1993, 691–693; NEHRING, 1976, 96 (50. sz.: 1477), 104 (108. sz.: 1480), 119 (206. sz.: 1489). Vö. NEHRING, 1989, 81, 125.

²² GYÖRKÖS, 2016, 57–58, 157. IV. Albert herceg követei: Georg von Helfenstein gróf és név nélkül említve a straubingi prépost (Pankraz Krappmer zu Gugelberg?). GStA PK Brandenburg-Preußisches Hausarchiv, Rep. 41 I, E 5, s. p. („Der furstenn rethe sonach zur zeit zu Offenn sein”).

embereit Budára,²³ ugyanezt feltételezhetjük Fülöp rajnai palotagróffal kapcsolatban.²⁴ Szinte biztosan állíthatjuk, hogy mindegyik küldött feladata a budai és székesfehérvári ceremóniákon való részvétel volt, egyéb ambíciókról egyelőre csak találgathatunk. Fülöp rajnai palotagróf hasonló helyzetben volt, mint György herceg: miután az előbbi az 1499-ben elhunyt II. Ottó felső-pfalzi/nordgaui birtokait megörökölte, hozzá akart jutni az örökségnek azon elemeihez is, amelynek hűbérura II. Ulászló volt. Tette ezt újra és újra, így például 1502 első felében Prágában,²⁵ de egyre csak hasztalan. Csak fia, V. Lajos (1508–1544) járt sikerrel (1509).²⁶ Elképzelhető, hogy IV. Albert herceg küldöttjei szintén hűbéri ügyben jártak Budán, illetve György herceg ellenében kívántak valamilyen módon taktikázni. A II. Frigyes örgróf által magyarországi követeinek adott instrukció tartalma és ilyen módon a küldetés pontos célja annak ellenére nem ismert, hogy a megbízottak tollából több levél is ránk maradt.²⁷ Az örgróf – György bajor herceghez hasonlóan – Jagelló-leányt vett feleségül, Jagelló Zsófiát (1464–1512). E viszony a Wittelsbach-sógorral ápolthoz képest alighanem szívélyesebb volt,²⁸ még ha olyan konfliktusok is terhelték a két fél kapcsolatát, mint II. Ulászló első, II. Frigyes leánytestvérével 1476 végén megkötött házassága, amely – a Hohenzollernek elégedetlenségére – végül csak megállapodás maradt, és amelyet végül – akárcsak II. Ulászló második, Aragóniai Beatrixszal kötött házasságát – a római pápa érvénytelenítette néhány nap különbséggel 1500 áprilisában.²⁹

²³ Bár Györkös Artila I. Joachim Nestor brandenburgi választófejedelem (1499–1535) követeinek jelenlétére gyanakszik Choque egyik furcsa megfogalmazása („birodalmi választók”), valamint Marino Sanuto egyik, kifejezetten a brandenburgi követeket említő szöveghelye alapján (GYÖRKÖS, 2016, 58.), ez – egyelőre források híján – nem bizonyított. Ugyanakkor a Hohenzollernek frankföldi ágának a tagjai, így II. Frigyes is viselte a brandenburgi örgrófi címet, nemkülönben az ő követei (Asmus von Wertheim gróf, Friedrich von Castell gróf, valamint Ulrich von Zedtwitz *hofmeister*) biztosan jártak II. Ulászló esküvője miatt 1502 késő nyarán és őszén Budán. Az erre vonatkozó iratanyagot lásd a GStA PK Brandenburg-Preußisches Hausarchiv, Rep. 41 I, E 5 jelzet alatt. A követséget nem említi Reinhard Seyboth (talán a repertóriumbeli, félrevezető tartalmú kivonat miatt, amely egyértelműen brandenburgi követjárásról ír): SEYBOTH 1985, 444. (Az iratanyag akkor még a Zentrales Staatsarchiv merseburgi fióklevéltárában volt megtalálható.)

²⁴ GYÖRKÖS, 2016, 57–58, 157.

²⁵ A Reinhard Stauber által hivatkozott forrásanyag (lásd a következő lábjegyzetet) kívül még: StAA Regierung, Böhmen 1074, illetve uo. Registraturbücher 9, fol. 59v–68v stb. Elképzelhető, hogy ez utóbbi kötetben további darabok is még az 1502. évi tárgyalásokhoz kapcsolódnak: Ambergben nem volt alkalmam személyesen kutatni, értesüléseim, amelyek alapján a levéltártól számos másolatot rendeltem meg, a *Porta fontium* nevű cseh–bajor levéltári projekt vonatkozó bejegyzéseim – <https://www.portafontium.eu/sbguide/staam/177>; <https://www.portafontium.eu/sbguide/staam/202> (utolsó letöltés: 2021. november 3.) – alapulnak.

²⁶ STAUBER, 1993, 693–694. Vö. BLÁHOVÁ, 2007.

²⁷ GStA PK Brandenburg-Preußisches Hausarchiv, Rep. 41 I, E 5.

²⁸ Itt utalnék arra, hogy II. Frigyes 1494-ben ellátogatott a Lengyel, majd a Magyar Királyságba, a kifejezetten a Jagelló-dinasztia férfi tagjai számára Lőcsén megtartott királytalálkozóra (lásd pl. WOLFF, 1919, 92–94; SEYBOTH, 1985, 217 [411. jegyzet] stb.), II. Ulászló unszolására pedig 1505-ben (vö. NEUSTADT, 1883, 11) kisebbik fiát, Györgyöt a magyar–cseh királyi udvarba küldte szolgálni, ahol az majd egyik nevelője és gyámja lett a későbbi II. Lajosnak.

²⁹ BERZEVICZY, 1908, 599–600; SEYBOTH, 1985, 83.

Résztevők, időtartam

A Budára való utazással, az ottani tárgyalással, illetve az ünnepeken való részvétellel György herceg két világi személyt bízott meg: Balthasar von Schwarzburg gróft, illetve Bernhard Seyboldsdorfer zu Seyboldsdorfot. És bár nem tudunk arról, hogy a herceg parancsából akár korábban, akár később efféle misszióban szerepet vállaltak volna, az előbbi esetében egy olyan személyről volt szó, aki szemmel láthatóan igen otthonosan mozgott a Birodalom keleti határvidékén, a szász–turingiai–frank–felső-pfalzi–bajor térségben. Nincs pontos értesülésünk, de elképzelhető: eleget tett I. Miksa 1490. szeptemberi és novemberi felhívásainak, és hadba vonult II. Ulászló és támogatói ellen. Ez esetben magyarországi helyismeretre is szert tett az 1490 őszen folytatott harcokban.³⁰ Jóllehet a gróf frankföldi érdekeltségei³¹ viszonylag távol estek a Wittelsbachok Duna, Inn és Isar menti birtokaitól, a felső-pfalzi/nordgaui jószágaikhoz meglehetősen közelségben feküdtek. Talán ennek tulajdoníthatjuk, hogy 1487-ben György bajor herceg tanácsosaként tűnik fel.³² (S bár Balthasar von Schwarzburg I. Miksától személyre szólóan kapta meg az 1490 őszen az II. Ulászló elleni harcba szólító parancsleveleket, talán az sem elképzelhetetlen, ha akkor még György herceg szolgálatában állt, a királyi parancsnak György herceg kötelékében tett eleget.)

Balthasarnak egy 1497 augusztusában kibocsátott reverzálisa arról tanúskodik, hogy I. Miksa az elkövetkező öt esztendőre összesen ezer rajnai forintos fizetésért tanácsosként vette szolgálatába.³³ Alig néhány nappal később azonban III. (Bölcs) Frigyes szász választófejedelem (1486–1525) és fivére, János herceg szintén saját tanácsosukként írnak Balthasarról egy Nürnberg városa számára kiállított „hitlevélben” (*credentiales*). A gróf ekkor és 1498 februárjában egyaránt a szász választófejedelem érdekében járt Nürnberg városában.³⁴ A szász–turingiai szolgálat azonban jóval korábban kezdődött: az 1493-ban a Szentföldre elzarándokló Bölcs Frigyes kíséretében éppúgy kimutatható,³⁵ mint három évvel később (1496) a választófejedelemnek és fivérének a Lipcsébe igyekvő menetében, amelynek apropója György szász hercegnek, meißeni örgrófnak (1500–1539) és II. Ulászló Erzsébet nevű leánytestvérének az esküvője volt.³⁶ Balthasar egyike volt azon személyeknek, akiket a szász választófejedelem 1506-ban delegált a György szász herceggel folyta-

³⁰ RI XIII/10. 315–316. (572. sz.) és 318. (580. sz.)

³¹ Bizonyos frankföldi jószágai miatt II. Frigyes örgróf hűbérese is volt: RECHTER, 1998, 217–218. (243. sz.)

³² LIEBERICH, 1964, 114. 1488-ban még biztosan György herceg szolgálatában állt: STAUBER, 1993, 395.

³³ RI XIV. 5210. sz. A következő lábjegyzetben idézett adatok alapján elképzelhetőnek tartom, hogy inkább évi ezer rajnai forintos fizetésről lehet szó, amelyet Balthasar több ízben – I. Miksa és a szász választófejedelem támogatását maga mögött tudva – kapott kézhez Nürnberg város évente esedékes, Márton-napi adójából (1497 szeptemberében előbb ezer, majd 1498 februárjában négyezer forintot, ez utóbbi az 1501-ig esedékes adókat is magában foglalta, nemcsak az 1498. évit).

³⁴ StAN Rep. 2a (Reichsstadt Nürnberg, Losungamt, 35 neue Laden, Urkunden) Nr. 316, Nr. 318, Nr. 319.

³⁵ LUDOLPHY, 2006, 353.

³⁶ SCHIRMER, 2002, 195.

tandó tárgyalásokra,³⁷ de hasonló, „politikusi” rátermettséget igénylő feladat később is megtalálta a gróftot.³⁸ A földrajzi távolságok miatt és meggyőző adatok híján³⁹ egyelőre úgy tűnik, hogy a többszörös elköteleződést/lojalitást kizárhatjuk, a bajor herceg(ek)nek vagy éppen I. Miksának tett szolgálatai rövid ideig tarthattak. 1501-ben állhatott ismét György herceg zsoldjába, amelynek végét alighanem a herceg 1503. évi halála jelentette.⁴⁰

A másik, Magyarországra küldött követnek, Bernhard Seyboldsdorfer zu Seyboldsdorfnek az esetében sokkal egyszerűbb életpálya tűnik elénk: olyan „kisnemesi” származású személyről van szó, aki egyértelműen a hercegi birtokigazgatásban találta meg a számítását, felemelkedését is ennek köszönhette. A követség idején – 1500 és 1503 között – Schärding *pfleger*e (várnagya/birtokigazgatója),⁴¹ 1501-től a bajorországi lovagi rend (*Ritterstand*) tagja, ez előtt és után további alsó-bajorországi uradalmakban (Erding, Teisbach) *pfleger*,⁴² a György herceg birtokainak jó részét „megöröklő” IV. Albert herceg idejében továbbra is alkalmazták. Sőt, IV. Albert halotti menetében (1508) az egyik lovat ő vezette.⁴³ 1514-től bajor hercegi tanácsosként bukkan fel.⁴⁴ Valószínűleg elsőfokú unokatestvére volt az az Erasmus Seyboldsdorfer, aki Bernharddal felváltva és talán nem vele együtt volt Erdingben és Teisbachban *pfleger*, vagyis hasonlóképpen a hercegi birtokigazgatásban töltött be pozíciót,⁴⁵ és aki 1502-ben már bizonyosan György bajor herceg tanácsosaként szolgált.⁴⁶ Seyboldsdorferre részben a rokoni szál megléte miatt eshetett a választás, ugyanakkor rátermettségével kapcsolatban nem lehet kétségünk: a hercegi birtokigazgatásban edződött, az adminisztráció, tehát a bevételek és kiadások pontos vezetése és összeszámolása sem állhatott tőle távol. Gyakorlott birtokigazgatóként kézenfekvő volt, hogy a helybeli, schärdingi bevételek egy részéből fedezzék a követjárás költségeit (1. sz.). Alighanem az ő feladata volt az 1502. évi kiküldetés pénzügyi részének pontos „dokumentálása”.⁴⁷

Útitársaikról nem sok mindent tudunk: míg Seyboldsdorfer az indulás helyszínére, Passauba Schärdingből érkezett (8. sz.), a grófról nincs semmi értesülésünk, csupán érkezésének időpontjáról (10. sz.). Nem tévedünk nagyot, ha feltételezzük, György herceg udvarából, Landshutból indult, ahonnan a szolgálói (*knecht*) is (5–7. sz.). A küldött-

³⁷ SCHIRMER, 2016, 85, 88.

³⁸ Pl. BURKHARDT, 1902, 67 (1508), 97 (1514).

³⁹ August Neuhaus egy helyen azt állítja (NEUHAUS, 1933, 141.), hogy Balthasar von Schwarzburg 1522-ben többek között alsó-bajorországi kapitány, heidecki *pfleger* lenne, ám forrásait nem tüntette fel. Az adat ellenőrizhetetlensége miatt fenntartom a lehetőségét, hogy a dátum esetében elírásról van szó.

⁴⁰ A bajor hercegi szolgálatokra: KRENNER, 1805, 374; CZERNY, 2005, 179–180. Vö. REIN, 1926. (Forrásait nem jegyeztelte meg.)

⁴¹ GEISS, 1869, 82.

⁴² HESSE, 2005, 761. (6110. sz.)

⁴³ CZERNY, 2005, 255.

⁴⁴ HESSE, 2005, 761. (6110. sz.)

⁴⁵ Uo. 780. (6359. sz.)

⁴⁶ STAUBER, 1993, 744, 748–749. A rokonsági fokokra lásd KRICK, 1924, 360. (168. sz.)

⁴⁷ Efelől, miként arra több példát is találunk a forrásunkban (10., 257. sz.), a Balthasar von Schwarzburg gróf neve után álló, köszöszóval elválasztott, egyes szám első személyű személyes névmás (*ich*) nem hagy kétséget.

ség létszáma odafelé menet körülbelül egy tucat főre tehető, ez a magyarországi szakaszon néhány fővel kiegészült, akiknek vélhetően a helyére – a Bécsbe való visszatérést követően a gróf három, Bécsben előtte már hét hetet várakozó lovasa lépett (222. sz.), így érte el bizonyosan a 16 főt a küldöttség létszáma (223. sz.). A kíséret hazafelé menet két részre oszlott: mivel nem sikerült időben kapni menlevelet, ezért nem csekély kockázatot vállalva a két követ összesen hat (vagy hét) lóval (224., 227. sz.) kelt útra (224–246., 257. sz.), a hátramaradottak kicsivel később követhették őket némileg más útvonalon (247–256. sz.). A kíséretben egy vagy akár több írnok lehetett (13., 19., 231., 237., 240., 243. sz.). Egy tolmács is segítette a munkájukat (49., 143–144. sz.), akit valószínűleg még Bécsben fogadtak fel, és akit előreküldtek Budára, hogy a szállásról gondoskodjon (49–54. sz.). Először Bécsben, majd gyakrabban a budai tartózkodás során olvasunk a szakácsról (40., 60., 92., 118., 221. sz.) és a segédjéről (83. és talán 180. sz.). Odafelé menet a szakács és még néhányan a Vértes térségében leszakadtak a társaságról és fokozott tempóban igyekeztek előre (60. sz.): nyilván azzal a céllal, hogy a szálláshelyet komfortosabbá tegyék, és a követségnek a csak később megérkező, utazásban megfáradt tagjait rögtön elláthassák étellel-itallal. A szakács visszafelé menet Bécsig utazott (221. sz.). Mindehhez persze akár még hozzászámíthatók az alkalmi útítársak, mint a hajósok, akik Passauból Bécsig, illetve a szekeresek/kocsisok, akik Bécsből Budára, vélhetően Buda és Székesfehérvár között, illetve a küldetés befejeztével Budáról Bécsbe vitték a küldöttség egészét vagy csak bizonyos tagjait.

Az utazás időtartamát nem tudjuk pontosan megállapítani, kevés konkrét utalást találunk ünnepekre. A számadásban az időrend olykor megbomlik: a követség szétválásából következő, időben párhuzamos költségek miatt tematikus blokkokat is találunk (pl. 49–54. sz. és 55–61. sz.; 198–204. és 247–256. sz.). A számadáson belül a legbiztosabb pont a Passauból érkezés napja: a gróf augusztus 17-én éjszaka, Seyboldsdorfer a következő nap reggelén ért a városba (10. sz.). Vélhetően ez utóbbi már előre gondoskodott egy nagyobb és a gróf szolgálai számára egy kisebb hajó vásárlásáról (3. sz.: *schef*; 5. sz.: *plettel*). Miután megtették a szükséges előkészületeket (10–11. sz.), feltehetően még aznap – a nagyobb hajón György herceg címerével ékesített zászló alatt (11. sz.) – elindultak Bécs felé. Az első éjszakát Aschachban (12. sz.), a következőt Emmersdorfbán, a harmadikat (augusztus 20.) viszont már Bécsben tölthették el, ahol a számadás szerint (46. sz.) összesen négy (középkori számítás szerint: öt) napot maradtak.⁴⁸ Ez azonban némi zavart okoz, mivel kicsivel később azt jegyzi meg a számadás összeállítója, hogy Budára Szent Bertalan napján (augusztus 24.) érkeztek meg (62. sz.), amihez viszont biztosan szükség volt még néhány napra.⁴⁹ Annak ellenére, hogy – miként fentebb már utaltam rá – a tolmácsot előreküldték a szállás ügyében (49. sz.), a szervezés

⁴⁸ Abbéli megállapításom, hogy ilyen tempósan haladtak volna, a következőn alapul: a forrásban e települések neve mellett említik, hogy a követség tagjai megaludtak. Természetesen elképzelhető, hogy közbülső állomások is voltak, csak éppen azokkal kapcsolatban nem jegyezték fel azt, hogy éjszakára megálltak.

A Duna folyásával szemben menő hajóforgalomra és a jócskán hosszabb utazási időre: PICKL, 1999, 235.

⁴⁹ II. Frigyes örgróf egyik követe, Ulrich von Zedtwitz 1502. augusztus 29-én – vélhetően Budán – kelt, urának címzett levelének mellékletét képezhette az a kis cédula (vö. 22–23. j., GStA PK Brandenburg-

nem sikerült kifogástalanul, csak a megérkezés harmadnapján kaptak egy teljesen üresen álló budai házat (62–63. sz.), amelyet némi átalakítással tettek otthonossá és lakhatóvá (64–70. sz.). Az ezutáni bejegyzések a továbbiakban semmilyen időbeli támpontot nem adnak. Hosszabb utazás híján a napi kiadási tételek teljességgel összefolynak, a számadás készítője nem figyelt arra, hogy egy-egy nap kiadásait egymástól elkülönítsék. De ha voltak is amolyan „kiruccanások” Buda környékén, valamint egy székesfehérvári, vélhetően több napig tartó „kitérő”, azok töredékesen és csak egyéb kiadások apropóján jelennek meg, nem mindig olvasunk oda- és visszaútról.

Az, hogy az egész magyarországi tartózkodás mintegy két hónapot ölelhetett fel, egy áttételes adatból, a szakácsukkal való elszámolásból hámozható ki, akit Buda felé menet vélhetően Bécsben fogadtak fel és hazafelé ugyanabban a városban bocsátották el a szolgálatukból, és összesen nyolc hetet állt a követek alkalmazásában (221. sz.). Mindez azt jelenti, hogy – ha augusztus 20-tól, a Bécsbe való megérkezésüktől számítjuk a nyolc hetet – legkésőbb október 15. körül érhettek vissza György megbízottai a városba.⁵⁰ Ezzel egybevágna az az értesülés, amely Marino Sanutónál az október 8–11-én kelt hírek között maradt fenn, miszerint György és Albert bajor herceg követei hazautaztak. Ezt egy szintén Sanutónál fennmaradt, október 20-i hír is megerősíti, amelyben a bajor és a brandenburgi követek – ez utóbbin vélhetően II. Frigyes örgróf embereit értve – távozásáról esik igen kurtán szó.⁵¹ Maga a tény, hogy e követségeket együtt említi Sanuto, nem jelentené feltétlenül azt, hogy együtt utaztak volna, azonban ez esetben – e számadás és más források alapján is – bátran állíthatjuk ezt. A követek között egyébként sem lehetett rossz a kapcsolat: a számadásban IV. Albert követeivel két (86. sz.: ereklyelátogatás; 107. sz.: lakoma), II. Frigyes embereivel egy találkozó (106. sz.: lakoma) találjuk nyomát, de ennél biztosan gyakrabban és intenzívebben érintkeztek egymással. Hazafelé, Bécsben a két bajor herceg követeinek együtt mutatták meg a Habsburgok bécsi rezidenciáját (215. sz.). Könnyen lehet, azért, mert abban bíztak, hogy ott – az uralkodó és Wolfgang von Polheim, az Ennsen inneni Ausztria és általában az alsó-ausztriai tartományok kapitánya/helytartója hiányában – befolyásos (hivatali) embert találva hamarabb megkaphatják a továbbutazásukhoz szükséges menlevelet. Helyben, Bécsben csupán holmijaiknak sikerült menlevelet szerezni, amelyet két szolgájuk kíséretében egy szekeresrel Schärdingbe küldtek (210–212. sz.). Hiába menesztettek lovas futárt Linzbe, Polheimhez (213. sz.), az akció valami miatt nem ért el sikert, György herceg emberei kénytelenek voltak összesen 11 napot rostokolni Bécsben. Hasonlóképpen jártak IV. Albert és II. Frigyes örgróf követségének tagjai is. Türelmük fogytán és menlevél híján György követi kíséretüknek körülbelül a felét hátrahagyva folytatták útjukat (224. sz.), tették ezt IV. Albert küldötteinek társaságában, mindannyian vélhetően október utolsó napjaiban értek Bajorországba. II. Frigyes ör-

Preußisches Hausarchiv, Rep. 41 I, E 5, s. p.), amely hírt ad mind IV. Albert, mind pedig György bajor hercegek követségeinek összetételéről, vagyis legkésőbb ekkorra mind a kettőnek Budára kellett érnie.

⁵⁰ Elképzelhető, hogy a szakácsot a követek közvetlenül a Bécsből Budára való elindulásuk előtt fogadták fel, így néhány nappal későbbi időpont is szóba jöhet.

⁵¹ WENZEL, 1877, 23–24; BAROZZI, 1880, 373, 415.

gróf követei II. Ulászlótól menlevelet nyerve, Csehországon átutazva tértek haza, valamikor november első felében.⁵²

A magyarországi követjárás „haszna”

György herceg követei magyarországi tartózkodásuk során nem tétlenkedtek. Pierre Choque elbeszélése alapján tudjuk, hogy szeptember 27-én ők is jelen voltak, amikor a magyar király díszes kíséretben fogadta Fehérvár falaitól mintegy egy mérföldnyire a királynét és küldöttségét. Nem tévedhetünk nagyot, ha hasonlóképpen vélekedünk azzal kapcsolatban is, hogy minden ezt követő, reprezentatív eseményen megmutatták magukat, jóllehet a forrásokból egyes-egyedül a szeptember 29-én a koronázást követő lakomán való részvételüket tudjuk igazolni. Azt is csak közvetve: míg Choque a birodalmi választók, addig egy ferrarai követjelentés németországi fejedelmek (*signori*) bizonyos követeiről tesz említést.⁵³ Számadásunkban is megjelenik a fehérvári tartózkodás, igaz, meglehetősen szerényen: eleve az sem világos, hogy pontosan mely bejegyzések keletkeztek Fehérvárott, illetve útközben (véltetően: 128–136. sz.). Az utat a budai királyi istállóból és másoktól kölcsönbe kapott lovakkal (171–172. sz.), illetve szekéren teljesítették (198. sz.). Nem látunk tisztán, hogy összesen hány napot töltöttek el Budán kívül,⁵⁴ illetve teljes kíséretük vagy annak csak egy része tartott-e velük a koronázásra. Ugyanakkor ahhoz szemernyi kétség sem fér, hogy igen jól tartották a Székesfehérvárra látogató bajorokat, mivel a préposti palotában szállásolták el őket. Erre utal az a bejegyzés (134. sz.), miszerint a király parancsából a préposti palota falára kellett felfesteniük a címerüket. Ez megfelelt a (középkori) követjárások során megszokott gyakorlatnak: a követ címerét jól látható helyen, tehát a szállás homlokzatán, ajtaján vagy amellet volt szokás feltüntetni (felszegezni vagy -festeni).⁵⁵ (György herceg küldötteinek nemcsak a székesfehérvári, hanem a budai szállásukon is így kellett – más fejedel-

⁵² 1502. november 1., Thierstein, Ulrich von Zedtwitz levele II. Frigyes örgrófhöz, GStA PK Brandenburg-Preußisches Hausarchiv, Rep. 41 I, E 5, s. p. Vö. 1502. november 9., s. l., Konrad (*Concz*) von Wirsberg „hauptman uff dem Gepirg” levele II. Frigyes örgrófhöz: II. Frigyes követeinek egy része – a társaságból kiváló és feleségénél, Thiersteinben maradó Ulrich von Zedtwitz kivételével – még úton volt ekkor. Uo.

⁵³ GYÖRKÖS, 2016, 157, 161. A koronázási lakomához lásd még Tommaso Daineri ferrarai követ levelét urához, Ercole I d’Este ferrarai herceghez (Székesfehérvár, 1502. szeptember 29.), amelyben Choque-hoz hasonlóan csak általában beszél a birodalmi követekről: „certi ambasciatori de signori de Alamania” – DF 294562. [Archivio di Stato di Modena, Amb. b.3-24,23, fol. 2r = „Vestigia-adatbázis”, Infocus 1489. sz.). Köszönöm Kuffart Hajnalkának, hogy a forrásnak a *Vestigia* projekt online adatbázisából (<http://vestigia.hu/>, utolsó letöltés: 2021. november 3.) hiányzó fényképeit, illetve az irat DF-jelzetét is megosztotta velem. Szíves tájékoztatása szerint Daineri leveleit Elena Ferrazzi (Milánó) készül közzétenni.

⁵⁴ Rendkívül bizonytalanul megkockáztatható az egyik bejegyzés alapján egy olyan feltételezés, hogy esetleg három éjszakát töltöttek volna el Fehérvárt (183. sz.), ám az, hogy a 171. és 181. sz. tételek azzal egybetartoznak-e, egyáltalán nem biztos.

⁵⁵ Lásd ehhez pl. a Richental-krónikának a konstanzi zsinat 1414. évi összehívásával kapcsolatos leírását: BUCK, 2019 (az „A”, a „G” és a „K” kéziratokban egyaránt a 16. fejezetben) vagy Robert Wingfield, az angol királynak a Birodalomba delegált állandó követének az 1515. évi bécsi szállására vonatkozó közléset: BÁRÁNY S. a. (Az előbbi forrásra Skorka Renáta hívta fel lekötelőző módon a figyelmemet, az utóbbi pedig Bárány Attila jóvoltából ismerhettem meg és idézhettem meg megjelenése előtt.)

mek követeihez hasonlóan – eljárniuk [126–127. sz.].⁵⁶) A székesfehérvári tartózkodáshoz köthető bejegyzések után nem sokkal feltűnően nagy sűrűségben állnak olyan tételek, amelyek különféle, a magyar–cseh király vagy főként más fejedelmi méltóság udvari zenészeinek való juttatások (147–158. sz.). Mindezek, valamint egy lóversenyhez kapcsolódó tétel (159. sz.) és még a Remete Szent Pál várkápolnabeli ereklyéjének megtekintése (161. sz.) is a budai lakodalom szerény lenyomatai lehetnek.

A követség más szempontból is sikeresnek bizonyult. A heidecki uradalom birtoklásában megerősítő oklevél elől elhárult minden nehézség, mivel valamilyen úton-módon sikerült elérni, hogy II. Ulászló támogassa az ügyet. Az udvarbeli tárgyalásokról semmiféle támpontunk nincs: csupán sejtethjük, hogy Alamizsnás Szent Jánosnak úgyszintén a királyi kápolnában őrzött ereklyéit (86. sz.) egy a királyi udvarban tett látogatás során keresték fel. Egy kéziratos, helytörténeti lexikon egyik bejegyzése alapján arról van tudomásunk, hogy a heidecki hűbérrel kapcsolatos oklevél 1502. szeptember 19-i dátummal kelt.⁵⁷ S bár a döntés még akkor, tehát a királyné-koronázás előtt megszületett, talán az is elképzelhető, hogy magát az oklevelet – a számadásban lévő bejegyzések sorrendjét alapul véve (207–209. sz.) – csak a távozásuk előtt nem sokkal vehették kézbe. Maga az irat kiállítására 200 rajnai forintot kóstált, amely a követjárás összesített költségvetésének – miként a számadás végén olvashatjuk, 879 forint 54 dénár – körülbelül 23 százalékát tette ki.

⁵⁶ Az ugyanakkor nem világos, hogy a címerfelszerelésre a budai szállás esetében – ha a számadásfüzet bejegyzéseinek a sorrendjéből nem merészség következtetéseket levonni – miért csak a székesfehérvári ünnepek előtt közvetlenül került sor. Arra, hogy címereket efféle célból nemcsak fára, hanem hártára is festhettek, miként az Budán is történt, lásd KRAACK 1998, 116–117. A szerző ugyanezen tárgyban írt, 1997-ben megjelent, *Monumentale Zeugnisse der spätmittelalterlichen Adelsreise. Inschriften und Graffiti des 14.–16. Jahrhunderts* című monográfiájához nem tudtam hozzáférni.

⁵⁷ „It. am Montage vor Mathä 1502 wurde auch Herzog Georg von König Vladislaus investirt” – STÖLLER, é. n., Band 1, „Haideck” címszó, „zu 501.01” tétel. Ezúton köszönöm a *Historischer Verein Neuburg an der Donau* volt elnökének, Roland Thielének a kérdésben nyújtott segítségét. Az oklevél elnyerésének dátumára ez az egyetlen adat. Reinhard Stauber monográfiájában bár a követjárás sikerére utal, állítása alátámasztására egyedül a jelen számadást jelöli meg. STAUBER, 1993, 694. 223. j. Akár az említett kézirati forrás, akár Stauber ellenőrzéseként a BHStA Pfalz-Neuburg fondot nem állt módomban átnézni.)

Forrásközlés⁵⁸

A vélhetően Bernhard Seyboldsdorfer által készített (10. sz.) számadás maga – az időrendbeli kuszaság ellenére – pedánsan vezetett bevételek és kiadások tisztázata. Összesen 257 tételt tartalmaz, amelyből csak három vagy négy (1–2., 9. sz., nem egyértelmű: 207. sz.) a bevételi, a többi a kiadási oldalt tükrözi. A számadásban két pénznemet találunk: az utazás eleje és vége (1–48., 209–257. sz.) rajnai forintban, a közepe (49–208. sz.) magyar forintban kelt. A rajnai forintnak leggyakrabban háromféle váltópénze fordul elő: a vélhetően György herceg által veretett (bajor) dénár (d.), amelyből 240 ért egy rajnai forintot, a krajcár (k.), amelyből 60-at kellett adni ugyanazért, illetve egy számítási váltópénz: a schilling (ß), amelyből 8-ért „kaptak” egy rajnai forintot.⁵⁹ Egy helyen bécsi dénárt találunk (fol. 3r, a 10–15. sz. tételek összesítése). A magyar forint 100 magyar dénárral volt egyenértékű, ami számoláskor biztosan így is volt, ám váltásnál más tapasztalunk:⁶⁰ a magyar (arany)forint a korban – alighanem a nemesfém tartalma miatt – kicsivel többet ért, mint 100 magyar dénár.⁶¹ Megszokott lehetett, akárcsak manapság, hogy egyszerre több árfolyam létezett.⁶² Amikor Seyboldsdorfer Budán 33 magyar forintot szeretett volna kézhez kapni, akkor forintonként nem 100 magyar dénárt, hanem 106-ot számoltak fel (204. sz.), vagyis 6%-os jutalékkal dolgozott a váltó. A számadás egy másik helyén megint más árfolyamot találunk (fol. 11r, a lap alja): egy magyar forintot 11 schillingnek, azaz 330 (bajor) dénárnak (1 magyar forint = 1,375 rajnai forint), egy magyar dénárt pedig három (bajor) dénárnak feleltetett meg, vagyis 300 (bajor) dénár érne 100 magyar dénárt.⁶³ Megint egy másik esetben (207. sz.), amikor György herceg követei a heidecki oklevél kiállításával kapcsolatos kancelláriai költséget kívánták megtéríteni, és mivel a cseh kancellár csak rajnai forintot volt hajlandó elfogadni, a fizetésre szánt 150 magyar forintot 2 magyar forintos kezelési költség

⁵⁸ Az átíráskor a WEISZ, 2020-ban alkalmazott szabályokat vettem alapul (11.). A betűk fölé kített, következetlenül használt mellékjeleket („kis karikák”) nyomdatechnikai okokból elhagytam. A pénznemek rövidítéseit nem egységesítettem, a számokat a könnyebb használhatóság érdekében arab számmal írtam. Az összeadásokat ellenőriztem. Ha összeadási hibát találtam, akkor ahhoz megjegyzést fűztem.

⁵⁹ A bajorországi pénznemekről rövid összefoglalást ad: EMMERIG, 2010. A 16. század első harmadának birodalmi, de különösen ausztriai viszonyait röviden összefoglalja: BUZA, 2021, 22–25 (további szakirodalommal).

⁶⁰ HERMANN, 1975, 315.

⁶¹ Ugyanez – legalábbis jelen számadásban – nem volt kitapintható a rajnai forint és váltópénzei vonatkozásában.

⁶² „Amíg a magyar aranyforint értéke Ausztriában 1476–1500 között 310–330 dénár között hullámzott, addig ugyanitt a rajnai aranyforintot 8 schilling, azaz 240 dénár értékben számolták.” – DÁNYI–ZIMÁNYI, 1989, 44. (A vonatkozó, *Pénzforgalom és pénzürtékviszonyok Sopronban* címet viselő fejezet Huszár Lajos munkája.)

⁶³ Tehát ez azt jelentené, hogy egy magyar forintot egyfelől 330 (bajor) dénárért, másfelől 300 (bajor) dénárért is meg lehetett kapni. Valójában ez utóbbi összeg biztosan magasabb volt, hiszen, mint láttuk feljebb (204. sz.), a magyar dénár magyar forintra váltásakor biztosan kellett valamiféle jutalékot fizetni. Ha 6%-kal számolunk, akkor is csak 318 (bajor) dénárba került volna egy magyar forint.

mellett váltották át 200 rajnai forintra (1,333 rajnai forint = 1 magyar forint). Ez megfelelt az 1491. évi pozsonyi békében feltüntetett átváltási árfolyamnak: „mindig 4 rajnai forintot vagy az annak megfelelő ott forgalomban levő pénzt számítva 3 magyar forintért”.⁶⁴

*

Számadás György bajor herceg követeinek a Magyar Királyságba való utazásáról

1502. augusztus–október

Jelzet: BHStA Pfalz-Neuburg, Urkunden, Auswärtige Staaten 889.

Kilenc félbehajtott papírból (ténylegesen tehát tizennyolc fólióból) álló papírfüzet, amelyek közül hat oldalt (fol. 1v, a fol. 16r–18r) üresen hagytak. Az egész kötet egyetlen kézhez köthető, korabeli tisztázat csekély számú javítással. A fol. 11r–v-n lévő, három lapszéli rájegyzés egy korabeli, de másik kéztől ered.

[fol. 1r] Vermerckht, das mein genadiger herr hertzog Jorig etc.⁶⁵ graf Balthasern von Schwa[rtz]purg⁶⁶ und mich, Pernhartn von Seyboltstorff ritter⁶⁷ in des kunigs zw Ungern und Behaym⁶⁸ etc. hochzeit hinab gein Ofen⁶⁹ verorndt, was [auf]⁷⁰ und ab verzert, mitsam[bt] dem, das auf den lehenbrieve Haideckh⁷¹ berurn, ausgebn isst, darauf ich, benanter Pernhart etc. das einnemen enphangen und di ausgab dargegen gethan, volgt hernach, anno secundo.⁷²

[Későbbi kézzel levéltári jelzetek, szavak.]

⁶⁴ KÖBLÖS–SÜTTŐ–SZENDE 2000, 254. (Szende Katalin fordítása).

⁶⁵ György bajor herceg (1455–1503), a bajorországi Wittelsbachok landshuti ágának (*Bayern-Landsbut*) feje.

⁶⁶ Balthasar von Schwarzburg gróf. Személyére lásd fentebb!

⁶⁷ Bernhard Seyboldsdorfer zu Seyboldsdorf. Személyére lásd fentebb!

⁶⁸ II. Ulászló cseh és magyar király (1471/1490–1516).

⁶⁹ Buda, ma Budapest része.

⁷⁰ Az „auf” szakadás miatt nem látszik, annak beszúrása más, korabeli források alapján tűnik indokoltnak.

⁷¹ Heideck (Landkreis Roth), Németország. A település a forrás keletkezésének az idején a cseh király hűbértokának számított és a Wittelsbachok landshuti ágának a fennhatósága alatt állt.

⁷² Ez alatt jobb oldalon korabeli kézzel: „H”, de később áthúzva. Ezenkívül ugyanitt, a fedlapon lévő cím alatt későbbi kézzel jelzetek, illetve egyéb rájegyzések.

[fol. 2r] Einemen

1	Item ich habe auf bevelh meins genedigen hern etc. von Ulrichn Gelltinger ⁷³ enphangen, darumb er mein bekantnus hat ⁷⁴	350 gulden r.
2	Item, so habe ich von seiner fursstlichn genadn wegen von Matheusen Jorian von Nwrnberg, ⁷⁵ darumben er mein schuldrive hat, entlehent ⁷⁶	500 gulden r.
<hr/>		
	Summa einemen	850 gulden r. ⁷⁷

[fol. 2v] Ausgab

3	Item anfangs zw Passaw ⁷⁸ ain schef kaufft, darauf wir hinab gein Wienn ⁷⁹ gefarn sein, umb	8 gulden 7 ß 10 d.
4	Item mer umb schalten unnd laden	46 d.
5	Item mer umb ain pletten, darauf des grafen knecht, di nach unns von Landshut ⁸⁰ gein Passaw komen sind, ⁸¹ hinab von Passaw aus gein Wienn gefarn sind, ⁸² geben	14 ß d.
6	Item mer des grafen knecht habn zum Mayr zw Passaw ⁸³ verzert am hinabfarn etc.	2 gulden
7	Item mer des grafen knechten zw zerung geben bis gein Wienn	5 gulden
8	Item mer ainem schefman, der di zullen, darauf ich von Scherding ⁸⁴ aus gein Passaw gefarn bin, aufgefangen, die allda weckhgerünen was, geben	24 d.

⁷³ Ulrich Geltinger 1478–1504 között volt schärdingi vámos (*Mautner*). HESSE, 2005, 844 (7255. sz.).

⁷⁴ Sem a 350 rajnai forint megfizetésére felszólító hercegi parancslevél, sem pedig a Seyboldsdorfer által Geltinger részére kiállított nyugta nem maradt fenn.

⁷⁵ Matthes [Matthäus] Jorian erfurti születésű, nürnbergi illetőségű ötvös, ékszerész. GRIEB, 2007, I, 736.

⁷⁶ A nürnbergi polgár részére kiállított adólevél nem maradt fenn. Jorian valamikor még további 150 magyar forintot bocsátott György bajor herceg követeinek a rendelkezésére (207. sz.).

⁷⁷ E bevételeket összesítő fejezetbe kívánkozna még egy vámokból származó 12 schillinges összeg (9. sz.), illetve az előző lábjegyzetben már említett, 150 magyar forintra rúgó kölcsön (207. sz.). Ez utóbbit biztosan elköltötték, ebből fedezték a Heideckre vonatkozó oklevél kiállításának költségeit (209. sz.).

⁷⁸ Passau, D.

⁷⁹ Bécs, A.

⁸⁰ Landshut, D. A Wittelsbachok landshuti ágának névadó székhelye.

⁸¹ A „sind” szóban javítás, ezért inkább „sund”-nak olvasható.

⁸² A sor felett beszúrva: „sind”.

⁸³ Mayrhof, A.

⁸⁴ Schärding, A. A település a forrás keletkezésének az idején a Wittelsbachok landshuti ágának a fennhatósága alatt állt.

9	Di benant züllen isst dem mautern am sant zw Pass[aw] verkaufft, darumbn des maw<tner>s hantgeschrift verhanden, ⁸⁵ umb	12 ß d. ⁸⁶
	Summa, dannoch di ausgab ausserhalb der 12 ß d. umb di züllen einginomen ist, tut	16 gulden 3 ß 20 d. ⁸⁷
10	[fol. 3r] Item, als mein herr, graf Wathaser von Schwartzpurg am mitwoch nochts [1502. augustus 17.] und ich am pfintztag morgens nach assumptionis Marie [1502. augustus 18.] gein Passaw komen mitsambt den scheflewten, und die das schef zum nawfarn zuegericht, auch was di noturfft von speis und wein an das schef genomen, zw Pass[aw] verzert und ausgeben	7 gulden 20 k.
11	Item mer umb ain schreibtafl, daß 6 k., umb strickh und pretnagl 4 k. und leikauf vom scheff 6 k., mer trinckhgellt den, so des schef zugericht haben, 6 k., mer umb ain fandl meins g[enedigen] hern wappn auf das schef 15 k., tut	4 ß 28 d.
12	Item zu Aschach ⁸⁸ ubernacht ⁸⁹ wir und die scheflewte am hinabfarn verzert	4 gulden 12 k.
13	Item den schreibern daß	6 k.
14	Item zw Aschach ⁹⁰ umb ain zulln zum furschickhn, damit man nit an den mautsteten zuefarn turf	11 ß d.
15	Item ainem schefman, der und im nebl durch den Goldner Wert ⁹¹ gein Otenshaim ⁹² gefurt, geben	15 k.
	Summa	13 gulden r. 7 ß d. w.
16	[fol. 3v] Item zw Lintz ⁹³ am hinabfarn mitsambt den schefleuten verzert	4 gulden 8 k.
17	Item daß aus[!] an das schef umb kaltpratn und visch	1 gulden 12 k.
18	Item daß umb prot an das schef	15 k.
19	Item daß den schreibern	6 k.
20	Item zw letz	6 k.
21	Item umb ain hafen, daß zu den vischn an das schef	1 k.

⁸⁵ A passai vámszedő nyugtája nem maradt fenn.

⁸⁶ Bevételről lévén szó, e tétel nem ide, hanem valójában a számadás lelegejére kívánczkzna, ahol azok a (bevételezett) összegek szerepelnek, amelyekből magát a követjárást finanszírozták.

⁸⁷ A lap alji összeadás végeredménye úgy jött ki, hogy a 3–8. sz. kiadási tételeket összeadták, majd a 9. sz. alatt lévő bevételt levonták belőle.

⁸⁸ Aschach an der Donau, A. Igen fontos dunai vámszedőhely a közép- és kora újkorban.

⁸⁹ Vélhetően 1502. augusztus 18–19.

⁹⁰ Valószínűleg e névalak alatt ugyanúgy Aschach an der Donau értendő.

⁹¹ Goldwörth, A.

⁹² Ottensheim, A.

⁹³ Linz an der Donau, A.

22	Item zw Greyn ⁹⁴ umb wein an das schef	26 k.
23	Item dem strwbmer durch den Strwb ⁹⁵ gebn	15 k.
24	Item zw Emerstorff ⁹⁶ ubernacht ⁹⁷ am hinabfarn mitsambt den scheffewten zert	2,5 gulden
25	Item zw Stain ⁹⁸ des morgens ⁹⁹ geessn mitsambt den scheffewten zert	2 guldn 10 k.
26	Item von den zwaian und andrm unserm gerat vom scheff in die stat gein Wien in di herberg zw furn, geben	15 k.
	Summa	11 gulden r. 3 ß 6 d.
27	[fol. 4r] Item den scheffewten, di unns von Scherding bis gein Wienn gefurt haben, geben	10 gulden
28	Item den scheffewten, di des grafen knecht von Pass[aw] bis gein Wien gefurt, geben	3 gulden
29	Item ainem munich, der unns meß gelesn hat, geben	36 d.
30	Item ainem boten von Wien aus zu meinem g[enedigen] hern etc. gein Landshut geschickht, verkünt, wie es der hochzeit halb ¹⁰⁰ stee	1 gulden 3 ß 6 d.
31	Item umb ain vas zw den potten	16 k.
32	Item ainem brisster, der zu Sand Steffan kirchen ¹⁰¹ meß gelesen hat	12 k.
33	Item den singern in der von Wien canterey geben	1 gulden r.
34	Item mer ainem sprecher	15 k.
35	Item umb kessl und pfannen	2 gulden 6 k.
36	Item umb ain karmir	4 k.
37	Item umb ain gewurtzpeitel	12 k.
	Summa	18 gulden 5 ß 2 d.

⁹⁴ Grein an der Donau, A.

⁹⁵ Modern nevén Greiner Strudel, a Dunának a Grein és Sankt Nikola (an der Donau) közötti, alig néhány kilométeres szakaszának felső része, a folyónak a mai Wörth szigettől északra eső ága, amely a folyószabályozások előtti időszakban a mederben lévő sziklák és örvények miatt roppant veszélyes volt az átutazók számára. Ezért azok közül vélhetően sokan megfizettek egy a helyi viszonyokat ismerő kalauzt, miként az ebben az esetben is történhetett.

⁹⁶ Emmersdorf an der Donau, A.

⁹⁷ Vélhetően 1502. augusztus 19–20.

⁹⁸ Stein an der Donau, ma Krems része, A.

⁹⁹ Vélhetően 1502. augusztus 20.

¹⁰⁰ Vélhetően a napjainkra elveszett követi instrukció kiegészítése céljából volt szükséges a gyors informálódás György bajor hercegnél. Az érdeklődés tárgya egyértelműen a Székesfehérvárott tartandó királyi menyegző volt.

¹⁰¹ Bécs legfontosabb egyháza a középkorban, a Stefanskirche.

38	[<i>fol. 4v</i>] Item zw Wienn gewurtz kaufft umb	3,5 gulden
39	Item davon zu stossen geben	1 k.
40	Item dem koch umb furtuch	10 k.
41	Item mer umb streichtuch	4 k.
42	Item dem turner zw Wien	0,5 gulden
43	Item umb negl	4 k.
44	Item umb funff lagl zum Wien auf di rollwagen	15 k.
45	Item umb wein und prot auf di rollwagen	32 k.
46	Item zw Wienn am hinabfarn 5 tag gelegen ¹⁰² mitsambt den scheffleuten, di am driten tag ¹⁰³ weggezogen, ¹⁰⁴ verzert allenthalben	37 gulden 4 ß d.
47	Item zw Prugkh an der Leitach ¹⁰⁵ am hinabfarn gein Ofen verzert	4 gulden 3 ß 6 d.
48	Item zw Alltenburg ¹⁰⁶ verzert	12 ß d.
	Summa	48 gulden 4 ß d.
49	[<i>fol. 5r</i>] Item wir haben unsern tulmatschn vor hinab gein Ofen geschickht umb herberg, dem gebn auf fur unnd zerung	4 ungrisch ¹⁰⁷ gulden ¹⁰⁸
50	Item ainem, der uns den schennckhn an der pruckhn zw Rab ¹⁰⁹ aufgespert hat bey der nacht, ¹¹⁰ geben	6 ung. d.
51	Item zu Rab verzert	2 ung. gulden 65 ung. d.
52	Item zum Kutsch ¹¹¹ verzert	2 ung. g. 78 ung. d.
53	Item zw Weidein ¹¹² verzert	3 ung. g.

¹⁰² Ha az Emmersdorf és Bécs közötti utat még augusztus 20-án egy nap alatt tették is meg (vö. 24–26. sz.), és ha valóban négy (középkori számítási mód szerint öt) napot töltöttek el Bécsben, az időrend problémássá válik: Bécsset 24-én elhagyva aligha érkezhettek meg a kor közlekedési viszonyai közepette ugyanazon a napon Budára (vö. 62. sz.), és különösen úgy, hogy Győrben éjszaka jártak (50. sz.). Megoldást jelentene, ha tudnánk, hogy a két követ, de legalábbis egyikük előbb kelt volna útra Bécsből Budára.

¹⁰³ Az időrend problémás, lásd az előző jegyzetet!

¹⁰⁴ A „weg” szó kétszer megismételve.

¹⁰⁵ Bruck an der Leitha, A.

¹⁰⁶ Óvár, Moson m., ma Mosonmagyaróvár része.

¹⁰⁷ Felül beszúrva: „ungrisch”.

¹⁰⁸ Ezután kihúzva: „r”.

¹⁰⁹ Győr, Győr m.

¹¹⁰ Az időrend problémás. Lásd még a 102. jegyzetet!

¹¹¹ Kocs, Komárom m.

¹¹² Vélhetően Vitány vára, Fejér m. (Köszönöm Skorka Renátának az ötletet!) Valószínűnek tűnik, hogy az utazók csak valamelyik, ehhez az uradalomhoz tartozó faluban (talán a Kocsot Bicskével összekötő út mentén fekvő Nagy- vagy mai nevén Felsőgallán) álltak meg, mintsem mélyebben a Vértes hegyei közé merészkedtek volna. A vitányi uradalomnak a 15–16. század fordulóján meglévő tartozékaira lásd újabban SCHMIDTMAYER, 2015, 237.

54	Item zw Witschkin ¹¹³ verzert	3 u. gulden.
55	Item, als wir zw Wien di rollwagen besstelt habn, daran geben	1 ung. gulden 20 ung. d.
56	Item, als wir zw Wienn weggefarn, den furlewten geben	7 u. g. 4 ung. d.
57	Item zw Rab den furlewten	8,5 ung. g. 13 u. d.
58	Item zum Kotsch den furlewten	4 ung. g. 53 u. d.
59	Item zw Witschkin den furlewten	4 u. gulden
60	Item ainem furman, der den koch und ander vor gein Ofen gefurt hat	66 ung. d.
61	Item zw Ofen, do man die furleut gar abgericht hat	11 ung. g. 22 ung. d.
	Summa	52 ungr. gulden 77 ungr. d.
62	<i>[fol. 5v]</i> Item, als wir an Sand Bartholomes tag <i>[1502. aug. 24.]</i> gein Ofen komen sind, allda an den dritten tag ¹¹⁴ gelegen, ¹¹⁵ bis man uns an des kunigs notturfft genommen hat, verzert zum Prawn ¹¹⁶ wirt	15 ung. g. 12 u. d.
63	Item man gab unns zw Ofen ain ods haws, ¹¹⁷ ein, was weder petgewant, tischtucher, hanttucher, noch budes nichts inen, muesstn das alles erchauffen.	–
64	Item umb wein und liecht	36 ung. d.
65	Item umb holtz	35 ung. d.
66	Item umb ain camertur	85 ung. d.
67	Item umb ain schlos und panter an die camertur	1,5 ung. gulden
68	Item umb tucher fur di venster	58 ung. d.
69	Item von dem haws auszerawmen	16 ung. d.
70	Item ainem mawrer, der an unsrer camer ain loch hat zuegemaue<r>t, umb zeug und aribait	50 ung. d.
71	Item umb 4 krueg zw dem wasser	16 ung. d.
72	Item umb weinper und obs	12 d. u.
73	Item umb kertzen	15 ung. d.
	Summa	19 ung. gulden. 85 ung. d.

¹¹³ Bicske, Fejér m.

¹¹⁴ 1502. augusztus 26.

¹¹⁵ Az időrend problémás. Lásd még a 102. jegyzetet!

¹¹⁶ Talán az előbb bebörtönzött, majd 1527-ben Budáról kiutasított Burkhard Braun budai ötvös (GEREVICH, 1973, 323) vagy valamelyik családtagja áll az ezen és az alább még számos bejegyzésben előforduló családnév mögött.

¹¹⁷ Nincsen semmi további támpontunk arra nézvést, hogy a városon belül ezen elhagyott ház hol helyezkedett el.

74	[fol. 6r] Item umb erden scherbn	10 ung. d.
75	Item von ainem kessl zw flickhn	12 ung. d.
76	Item zw drein maln umb weinper und obs	26 ung. d.
77	Item ainem hafner	12 ung. d.
78	Item den singern cantaris zw Unser Frawn zw Ofen ¹¹⁸	0,5 ung. gulden
79	Item umb ain krewtz kas dem Prawn zw Ofen	20 ung. d.
80	Item zw vir malen umb verdeckhte cristallen und umb ¹¹⁹ schlechte waldgleser, ¹²⁰ weil wir danidern gewesen, hab ich zway mit mir heraufbracht, di andrn sind zerbrochn, geben	4 ung. gulden 76 d. ung.
81	Item umb ain vas zw des grafen pet	25 ung. d.
82	Item den schreib<e>rn in der ungrischn pfarr ¹²¹	25 ung. d.
83	Item des kochs knecht umb ain par schuch	12 ung. d.
84	Item, als des kunigs jung kamerling ¹²² bey uns gewesen, umb malmasir ¹²³	36 ung. d.
85	Item umb 1 puch papir	8 u. d.
86	Item den priesstern, di uns sambt den hertzog Albrechtischn ¹²⁴ Sand Johans den Almnoser in des kunigs capeln ¹²⁵ gezaigt, gebn	1 ung. gulden
	Summa	8 ung. gulden 12 ung. d.

¹¹⁸ A budai Nagyboldogasszony-templom, amely a korban a budai németek egyháza volt. VÉGH, 2006, 61; VÉGH, 2015, 19, 40.

¹¹⁹ Javítva „und”-ról.

¹²⁰ „Erdei üvegnek” (*Waldglas*) a homok, fahamu („hamuzsír”), valamint esetleg mészke hozzáadásával készített üvegtermékeket hívták. FÓRIZS, 2008, 116. Vö. H. GYÜRKY, 1989, 215–216. Nem teljesen világos, hogy erre, valamint a „beburkolt”(?) kristályokra mi szükségük volt.

¹²¹ A magyar plébánián vélhetően a budai Mária Magdolna-templom értendő. VÉGH, 2006, 65–66; VÉGH, 2015, 19, 40–41. Elképzelhető, hogy ez az írnok volt az a közjegyzői felhatalmazással bíró személy, aki 1502 júniusában írt át „in domo venerabilis domini Mathie plebani de Sancta Maria Magdalena ca[stri] Budensis Wespriminensis dyocesis, spiritualis Strigoniensis” okleveleket: DL 46595. (Az oklevél a végén csonka, a közjegyző neve nem ismert.)

¹²² A királyi udvarból jövő apród személye közelebbről nem azonosítható.

¹²³ Igen édes és drága, eredetileg a Mediterráneumból származó bor, amely a nevét a görög Monembasia vagy pedig az itáliai Malvasia di Lipari településről kapta. A szó egy idő után nem származási helyet, hanem szőlőfajtá(ka)t jelentett. SPRANDEL, 1998, 25, 95–102.

¹²⁴ Ezen sajátos jelzős szerkezet IV. Albert bajor herceg követeire utal: Georg von Helfenstein grófra és a straubingi prépostra. Lásd még a 22. jegyzetet!

¹²⁵ Alamizsnás Szent János ereklyéjét Kishorvát János magyar királyi követ 1489 őszén hozta el Konstantinápolyból Budára, amelyet nagy ünnepélyességgel fogadtak. Erre és az ereklye további sorsára lásd BALOGH, 1966, I, 60–62, 336, 388, 412, 665, 676. Vélhetően más hagyomány alapján tud Kishorvát missziójáról és az ereklyéről: ZAY, 1980, 5–6. Az ereklyéről és annak őrzési helyéről Pierre Choque is szól: GYÖRKÖS, 2016, 165. (A forráshelyet korábbi kiadás alapján idézi: BALOGH, 1966, I, 60–61.)

87	[<i>fol. 6v</i>] Item Worsto, des kunigs schalgksnarn ¹²⁶ umb malmasir	26 ungrisch d.
88	Item des kunigs turknechtn, do man uns di sall in der purckh gewissen hat, trinckhgelt	1 ung. gulden
89	Item umb 6 wintlicht	1 guld. u. 24 u. d.
90	Item von ainem panckh polster ze flickhn	4 ung. d.
91	Item umb ain plechn püxn zum nachtlicht	8 u. d.
92	Item dem koch umb ain furtuch	12 ung. d.
93	Item, als wir gein Pesst ¹²⁷ sind gefarn, den scheflewten trinckhgelt	16 d. ung.
94	Item wescherlon	10 d. ung.
95	Item den munchen zw Sand Steffan ¹²⁸	12 ung. d.
96	Item, als unns der kunig in sein gartn hat geladen, ¹²⁹ den scheflewten tringkg<e>lt	20 d. ung.
97	Item daß dem, der des gartn wort, tringkgelt	25 ung. d.
98	Item umb wescherlon	8 d. u.
99	Item den kochn im gartn letz	50 ung. d.
100	Item umb unslid zum nachtlicht	13 ung. d.
101	Item umb cinckhn	4 d. ung.
102	Item, da wir das hofgesind geladn habn, umb suessen wein	1 ung. gulden
	Summa	5 ung. gulden 32 un. d.
103	[<i>fol. 7r</i>] Item umb tischtucher und hanttucher	1 ungrischn g. 24 u. d.
104	Item umb wescherlon	6 d.
105	Item umb pesin	[5] d. ¹³⁰
106	Item, do di margrafischn ¹³¹ mit unns geessn habn, umb malmasir	50 ungrisch d.
107	Item, do di hertzog Albrechtischn und der von Hassenstain ¹³² mit uns geessn habn, umb malmasir	62 ung. d.
108	Item zw vir maln umb weinper, nuß und pfirsig	36 ung. d.

¹²⁶ Vélhetően az Ernuszt-féle számadáskönyvben Barko/Borko/Burko néven említett udvari bolonddal azonos. Ez utóbbira: FÓGEL, 1913, 72; 135; NEUMANN, 2019, 1413, 1476, 1963, 3105.

¹²⁷ Pest, ma Budapest része.

¹²⁸ Valószínűleg az ágostonosok Szent István protomártírnak szentelt kolostoráról van szó, amely a budai Vizivárosban feküdt. VÉGH, 2006, 100–101; VÉGH, 2015, 41.

¹²⁹ A révészeknek juttatott borravaló említése miatt csak arra gondolhatunk, hogy ez esetben a magyar királynak a pesti határban található kertjébe szült a követek meghívása. BALOGH, 1966, 171–172.

¹³⁰ Egy folt miatt nem látszik a szám, az oldal alján lévő összesítés alapján azonban könnyedén kikalkulálható.

¹³¹ II. Frigyes ögróf követeiről van szó, Asmus von Wertheim grófról, Friedrich von Castell grófról, valamint Ulrich von Zedtwitz *hofmeisterr*ől. Lásd még a 23. jegyzetet!

¹³² Talán Bohuslaus Lobkowicz von Hassensteinről (Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic, †1510) van szó, akit leginkább humanista költeményeiről szokás ismerni, és aki ez idő tájt éppen a budai királyi udvarban tartózkodott: VACULÍNOVÁ–SLAVÍKOVÁ, 2020, 690.

109	Item umb scherbn in unnser kamer	5 d.
110	Item ainem, isst an den durgkhn gefangen wordn	15 d.
111	Item, do di rathern zw Ofen, Haller, ¹³³ Pempfflinger ¹³⁴ und Arnolt ¹³⁵ mit irn hawsf[rawn] ¹³⁶ mit uns geessen, umb suessn wein	1 ung. gulden 25 d.
112	Item von tischtuchern, hantuchern und leilachn ze waschn	12 d.
113	Item dem Worsko umb malmasir zw drein malln	56 d.
114	Item von tischtuchern und hantuchn ze waschn	8 ung. d.
115	Item umb weinper, nüß und pferfig	12 d.
116	Item umb ain puch papir	8 d.
	Summa	5 ung. gulden 24 ung. d.
117	[fol. 7v] Item ainem brisster, der in Unnsern Frawn kirchn meß gelesen	12 d.
118	Item dem koch umb ain hawbn	52 d.
119	Item wescherlon von tischtucher und hantucher	10 d.
120	Item umb ain fueterall mit loffln	24 ung. d.
121	Item dem Worsko umb malmasir	16 d.
122	Item umb pir	10 d.
123	Item umb ain hafen unslid und pawmol zum nachtlicht	6 d.
124	Item wescherlon	12 d.
125	Item umb strickh, als man gein Weissenburg ¹³⁷ wolt farn	11 d.
126	Item wir habn, wie di andrn der fursstn rate, unnserere wappen zu Ofen aufgeschlagen, auf pargamen ze maln, geben	2 ung. gulden
127	Item von der tafl, darin sy stenn	25 d.

¹³³ A nürnbergi származású Ruprecht Haller befolyásos kereskedő, aki valamikor az 1480-as években telepedett meg Budán, ahol 1490–1505 között legalább négy alkalommal került be a városi tanácsba, egyszer talán bíró is lett. Életpályájára: KUBINYI, 2009c, 711–716; KUBINYI, 2009d, 747 (48. jegyzet).

¹³⁴ A bécsi gyökerű, szintén kereskedelemmel foglalkozó Hans Pemfflinger az 1490-es évek legelejétől valamikor 1512–1513-ban bekövetkezett haláláig a budai németek között a legbefolyásosabb személy, ebben az időszakban legalább nyolcszor választották budai bírónak, több ízben kassai harmincados is volt. Életpályájára: KUBINYI, 2009d, 748–750; VÉGH, 2006, 207.

¹³⁵ Hans Arnolt úgyszintén budai székhelyű kereskedő, 1490–1491-ben, 1498-ban, 1504-ben budai esküdt, 1498-ban a budai tanácsban pénzbíró (*iudex pecuniarum*). KUBINYI, 2009a, 348 (98. jegyzet), 349 (110. jegyzet); KUBINYI, 2009b, 557 (146. jegyzet); KUBINYI, 2009c, 730 (5–6. sz.); KUBINYI, 2009d, 747 (47. és 49. jegyzet), 748 és UO. (51. jegyzet) (vö. UO. 746. [31. jegyzet], az idézett 1504. évi oklevélben Arnolt tanácstagként említve); VÉGH, 2006, 116.

¹³⁶ A szó végződésének megállapításánál a budai Nagyboldogasszony-templom névalakját vettem alapul (vö. 78. sz.). Ruprecht Haller felesége Anna Münzer volt (KUBINYI, 2009c, 711–712). 1502-ben Hans Pemfflinger már (legalább) a második házasságában élt: feleségének, Ursulának a családja nem ismert bizonyossággal, Kubinyi András elképzelhetőnek tartja, hogy a Schneidpöck családból származik (KUBINYI, 2009d, 750–751). Hans Arnolt hitvese láthatatlan a forrásanyagban.

¹³⁷ Székesfehérvár, Fejér m.

128	Item zw Stulbeissenburg den brisstern, di uns das haltung ¹³⁸ und der kirchnklainat gebisn, gebn	1 ung. gulden
129	Item zw Stulbeissenburg den contorien vom thuem ¹³⁹ daß	50 ung. d.
	Summa	5 gulden ung. 28 d. ung.
130	[fol. 8r] Item den turknechtn, so uns der kunigin gemach zw Weissenburg gewisn haben, geben	1 ung. g.
131	Item ainem brisster, der unns meß daß gelesn, gebn	12 d.
132	Item ze waschn	8 d.
133	Item umb newn wein	25 d.
134	Item wir habn unnsere wappn aus k. m. bevelhe zw Weissenburg im brobsthof ¹⁴⁰ aufgeschlagen, ¹⁴¹ davon zw maln geben	2 ungrisch gulden
135	Item umb di tafl, darin sy stenn	25 d.
136	Item zw Weissenburg in unser herberg zw letz	2 ung. g.
137	Item, als wir wider gein Ofen komen sind, ¹⁴² wescherlon	12 d.
138	Item umb keßn	8 d.
139	Item des Prawn knabn von ainer kandl mesß dringkg<e>lt	8 d.
140	Item dem Worstra umb malmasir	16 d.
141	Item des Prawn knabn von ainem kas dringkg<e>lt	6 d.
142	Item umb weinper, nüß und pffirsig	12 d.
143	Item umb ain schwartze husaken unserm tulmatschn	4 ung. g.
144	Item dem tulmatschn trinckg<e>lt	2 ung. gulden
	Summa	12 ung. gulden 32 ung. d.

¹³⁸ Véltetően *Heiltum* (szentség, ereklye) értelemben.

¹³⁹ A fehérvári bazilika, azaz az ottani társaskáptalan temploma, a magyar királyok koronázótemploma a középkorban és közülük sokak temetkezési helye.

¹⁴⁰ Van, amikor a *Propsthof* szón a fehérvári prépost palotáját értik, ahol a késő középkorban hagyományosan a királykoronázások alkalmával a király lakott, és ahol a koronázási lakomákat is tartották, amit Szapolyai János és Habsburg Ferdinánd esetében is követtek (PÁLFFY, 2004, 1008, 1014, a szóhasználatra lásd még MOLLAY, 1997, 30; GAHLBECK, 2017, 494. 288/1. sz.). A *Propsthof* szóval illették azonban olykor a préposti palota előtti udvart is: „uffß propsthoff vor ku. mt. herberg” – GECSÉNYI, 2007, 139. (4. sz.) (Az írásmódot apróságokban megváltoztattam.) A préposti palota lokalizációjára és maradványaira legújabbán: REICH, 2020, 79–81.

¹⁴¹ Nem tudjuk, hogy a címer a préposti palota külső (a nagy udvar előtti?) vagy belső udvara homlokzatára került-e fel. Arra, hogy lehetett a préposti palotának egy belső udvara is, ahol egy kis kert helyezkedett el, lásd Kottanner Jánosné elbeszélését: „in dem brobsthof zu herberg, das was ain klainer garten inn” – MOLLAY, 1971, 30. (A szavak írásmódját egységesítettem.) E helyütt is szeretnék köszönetet mondani Skorka Renátának, hogy ez utóbbi forrásra ráirányította a figyelmemet!

¹⁴² György herceg követei csak az 1502. szeptember 29-én rendezett koronázás és menyegző után térhettek vissza Budára.

145	[<i>fol. 8v</i>] Item wescherlon	12 d.
146	Item ainem munich hat uns meß gelesn	10 d.
147	Item des kunig von Polan lautenschlahrn, der sind vier gewesn ¹⁴³	2 ung. gulden
148	Item hertzog Fridrichs von der Lignitz ¹⁴⁴ trumetter, trümlschlahern und zwerchpfeiffer ¹⁴⁵	2 ung. gulden
149	Item hertzog von der Lignitz stocknarn kan voglgessang ¹⁴⁶	1 ung. gulden
150	Item hertzog Sigmund, des kungs bruder ¹⁴⁷ trumettern ¹⁴⁸	3 u. g.
151	Item seinem stocknarn ¹⁴⁹	1 ung. g.
152	Item der k. m. trumettern ¹⁵⁰	3 u. g.
153	Item irn pfeiffern ¹⁵¹	3 ung. g.
154	Item irn organisten ¹⁵²	1 ung. g.
155	Item des kungs stocknarn ¹⁵³	2 ung. g.

¹⁴³ Sándor lengyel király (1501–1506) lantosai közelebről nem azonosíthatók. Szántai Zsigmond 1502 júliusára–augusztusára keltezhető lengyelországi követségében adhatta át a meghívót a lengyel királyi család tagjainak (LAKATOS, 2020, 305. /55. sz./). A jelen számadásban is előforduló Zsigmond hercegen kívül tudomásom szerint azonban más nem vett részt az ünnepségeken, Sándor királyt végül Andrzej Kościelecki képviselhette követként az esküvőn, igaz, a részvételére Maciej Drzewicki lengyel alkancellár által Lucas Watzenrode erlandi püspöknek 1502. november 7-én Krakkóból írt leveléből csak áttelesen tudunk következtetni. PAPÉE, 1927, 192–193 (127. sz.).

¹⁴⁴ II. Frigyes liegnitzi (1498–1547) és briegi herceg (1498–1505, 1521–1547), későbbi felesége II. Ulászló egyik fiatalabb leánytestvére, Erzsébet.

¹⁴⁵ II. Frigyes liegnitzi herceg síposai egyszer Budán (szeptember 23.), három nap múlva (szeptember 26.) Székesfehérvárott látogatták meg énekeseivel Zsigmond herceget. KOZÁK, 2014, 229–230. Zsigmond herceg számadásainak régebbi kiadása nyomán citálja a zenetörténeti vonatkozásokat: ZOLNAY, 1967. (Az alábbiakban – a királyi orgonistát, Grimpeket kivéve – nem idézem minden idevágó adatnál e munkát.)

¹⁴⁶ II. Frigyes herceg udvari bolondját közelebről nem lehet azonosítani.

¹⁴⁷ II. Ulászló magyar–cseh király másik öccse, Zsigmond herceg, I. Zsigmond néven lengyel király és litván nagyfejedelem (1506–1548).

¹⁴⁸ Zsigmond herceg huzamosabb időt töltött el 1502-ben is bátyja közelében Budán. Ennek köszönhetően ismerjük mind a hét, ez idő tájt Budán szolgáló trombitásait: KOZÁK, 2014, 242.

¹⁴⁹ Zsigmond herceg számadásaiban legtöbbször csak keresztnév nélkül említik az udvari bolondot (sokszor gúnyorosan „doktori” titulussal). Nem minden esetben egyértelmű, hogy Zsigmond herceg saját bolondjáról van-e szó. Elképzelhető, hogy a Zsigmond herceg számadásában említett Czwoch nevű bolond (KOZÁK, 2014, 78) valójában a II. Ulászló szolgálatában álló Svoch nevű bolonddal azonos (MACEK, 1992, 236, 324). A Byenysz keresztnévű, 1505–1506-ban említett bolondról (KOZÁK, 2014, passim) nagy eséllyel feltételezhetjük, hogy Zsigmond herceg szolgálatában állt.

¹⁵⁰ A magyar király trombitásai 1502. november 1-jén Zsigmond hercegnél vendégségben: KOZÁK, 2014, 235.

¹⁵¹ A magyar király síposai 1502. október 9-én Zsigmond hercegnél vendégségben: KOZÁK, 2014, 232.

¹⁵² Ebből az időszakból egy Grimpek nevű királyi orgonistáról van tudomásunk, aki 1502. november 9-én kereste fel Zsigmond herceget. KOZÁK, 2014, 236. Személyére lásd NEUMANN, 2019, 1991, 3050; ZOLNAY 1967, 103–104.

¹⁵³ A magyar király udvari bolondja, amennyiben ekkoriban egy fő szolgált ilyen „beosztásban” a magyar–cseh királyi udvarban, a fentebb már említett Barko/Borko/Burko.

156	Item der kungin pfeiffer ¹⁵⁴	1 ung. g.
157	Item irm stockhnarn ¹⁵⁵	1 ung. g.
158	Item des pischofs von Gran ¹⁵⁶ trumettern ¹⁵⁷	1 ung. gulden
159	Item des Prawns knabn von rosrannen tringkg<e>lt	4 ung. d.
160	Item wescherlon	10 d.
	Summa	21 ung. gulden 36 ung. d.
161	[fol. 9r] Item, do man unns Sand Pauls den ersstn ainsidl hat sehn lassn, ¹⁵⁸ den munchn ¹⁵⁹ gebenn	1 ung. gulden
162	Item wir assen daß zu letz	50 ung. d.
163	Item umb pir	10 d.
164	Item des Prawn knabn von zwain kandl wein trinckgelt	8 d.
165	Item umb ain statl zum lehenbriff ¹⁶⁰	6 d.
166	Item wescherlon	11 d.
167	Item umb newen wein	12 d.
168	Item ainem brisster, der uns zw Unnsrer Frawn meß gelesn	10 d.
169	Item wescherlon	9 d.
170	Item umb pir	6 d.
171	Item des kungs stallknechten ¹⁶¹ von den pfardn, so man uns aus seinem stall zw Ofen und Wissenburg gelihn hat, tringkg<e>lt	1 ung. gulden
172	Item des von Hassenstain marstaler ¹⁶² hat uns zw Ofen stet seine pfard gelihn, tringkg<e>lt	50 d.
173	Item ainem munich zw predigerklosster ¹⁶³ meß gelesn	12 d. u.
	Summa	3 ung. g. 84 ung. d.

¹⁵⁴ A magyar királyné síposai 1502. október 9-én Zsigmond hercegnél vendégségben: KOZÁK, 2014, 232. Később, november 2-án közülük egy még felkereste a herceget. UO. 236.

¹⁵⁵ A magyar királyné udvari bolondját név nélkül említik Zsigmond herceg számadásaiban: KOZÁK, 2014, 244.

¹⁵⁶ Bakóc Tamás esztergomi érsek (1497–1521). C. TÓTH–HORVÁTH–NEUMANN–PÁLOSFALVI, 2016, 28.

¹⁵⁷ Bakóc egri püspöki udvartartására: KERESZY, 1910, kül. 52. (trombitások).

¹⁵⁸ Alamizsnás Szent Jánoséhoz hasonlatosan a királyi kápolnában őrizték Remete Szent Pál ereklyéjét is. BALOGH, 1966, I, 59 (2. jegyzet).

¹⁵⁹ Remete Szent Pál ereklyéjének említése miatt ez esetben bizonyosan a pálosoknak juttatott alamizsnáról van szó.

¹⁶⁰ Az oklevél, amelynek számára a tartót megvásárolták, csak a Heideckkel kapcsolatos darab lehet. Lásd még a 207–209. sz. tételeket!

¹⁶¹ Nem azonosítható.

¹⁶² Nem azonosítható.

¹⁶³ Vélhetően a budai (és nem a pesti) domonkos kolostorról van szó. VÉGH, 2006, 67–68; VÉGH 2015, 41.

174	[<i>fol. 9v</i>] Item umb kertzn und unslid zum nachtlich	25 d.
175	Item wescherlon	16 d.
176	Item dem Walthaser, ¹⁶⁴ der allen potschafft zw ainem oberschaffer zuverorndt gebesn, zw letz	6 ung. gulden
177	Item unnserm schaffer, ¹⁶⁵ der unns mit noturfft verlufert hat, zu letz	6 ung. gulden
178	Item der wirtin zw Ofen im haws, darinen wir zw herberg gewesn sind, zw letz	3 ung. gulden
179	Item des scheffers knechtn zw letz	3 ung. gulden
180	Item den kuchenknechten unnd den ehalltn im haws zw letz	2 ung. gulden
181	Item von peden turgkischn rossn in des kungs stall geben	6 gulden
182	Item umb kertzn	15 d.
183	Item di zway pfard habn verzert drey tag und nacht	1 ung. gulden 25 ung. d.
184	Item, diweill wir zw Ofen gewesn, vom Prawn wiener wein genommen mitsambt den gesstn umb	20 ung. gulden
	Summa	47 ungrisch g. 81 ung. d.
185	[<i>fol. 10r</i>] Item mer umb 6 wintliecht	1 ung. gulden 24 d.
186	Item dem Thoman ¹⁶⁶ von den zwain turgkhn und sunsst ainem roß, das ich zw Ofen kaufft, und zwain knechtn, di damit 6 tag damit gein Wien geriten, zerung	4 ungrisch g.
187	Item umb ain halfter, zwen zugl, ain uberfurt, zway steickhleder in des durckhn satl, geben	82 ung. d.
188	Item von den tischtuchern unnd hantucher zw waschn	15 ung. d.
189	Item umb kertzn auf den weg gein Wien	20 d.
190	Item wescherlon	16 d.
191	Item umb wein auf di rollwagen herauf in di lagl	1 ung. g. 25 d.
192	Item am heraufvarn zw Witschkin verzert wir und die furlewt	2 ung. g. 25 d.
193	Item zw Weidein mitsambt den furleuten zert	1 ung. g. 85 ung. d.
194	Item zw Kotsch mitsambt den furleuten zert ubernacht	3 ung. g. 36 d.
195	Item zw Rab sambt den furlewtten zert	2 gulden ung. 75 d.
	Summa	18 gulden 3 ung. d.

¹⁶⁴ Nem azonosítható.

¹⁶⁵ Nem azonosítható.

¹⁶⁶ Nem azonosítható.

- 196 [*fol. 10v*] Item zw Altenburg mitsambt den furlewten
verzert 1 ung. gulden 86 d.
- 197 Item zw Prugkh an der Leitach ubernacht mitsambt den
furlewten zert 3 ungrisch gulden 66 d.

Was man den furlewtn von Ofen bis gein Wien gebn hat

- 198 Item unser schaffer hat ain wagen zw Stulbeissenburg
umb speis und noturfft ausgeschickht, in dem sein wir
daß weg gein Ofen gefaren, und ain andern an di stat
bestelt, wan man im kain zw wegen bracht, dem gebn 2 ung. gulden.
- 199 Item, als man di furleut zw Ofen bestelt hat, daran gebn 1 ung. gulden
- 200 Item zw Witschkin den furleiten gebn 2 ung. gulden 25 ung. d.
- 201 Item zw Rab den furleuten 15 ung. g. 20 ung. d.
- 202 Item zw Altenburg den furleuten 2 ung. gulden
- 203 Item zw Wienn gar zalt ir achtn, idem¹⁶⁷ 2,5 gulden, tut 20 ung. gulden
- 204 Item zw Ofen hab ich ung. d. umb 33 ung. gulden von
der letz wegen gewexlt und albeg umb 1 g. 106 ung. d.
gebn, tut der aufwexl 1 ung. g. 65 ung. d.¹⁶⁸
-
- Summa 49 ung. g. 62 ung. d.

- 205 [*fol. 11r*] Item graf Walthaser hat sein insigl nit bey im
gehabt und ime ain sigl das refers etc. zw besign in pley
machn lassen, das auch in meiner gegenburt ze schlagen
isst da[ran] gemachen, gebn 2 ung. gulden
- 206 Item dem pehaymischn turhuter fur sein gerechtigkeit
[s]olt,¹⁶⁹ di schawbn, so der graff angehabt, habn welln,
geben 20 ung. gulden

¹⁶⁷ Ti. jedem.

¹⁶⁸ Csak akkor jön ki az 1,65 forintos költség, ha forintonként 5 és nem 6 dénáros váltási díjjal számolunk.

¹⁶⁹ A szókezdő betű nem egyértelmű.

207	Item Matheus Jarian von Nwrnberg hat mir fur 150 ung. gulden ung. d. gelihn, ¹⁷⁰ di hat der pehamisch cantzler ¹⁷¹ nit nemen wellen, sunder man soll im 200 r. gulden geben, wie betadingt sey, hab ich zw r. gold gewexlt, ¹⁷² darauf zw aufschatz gebn ¹⁷³	2 ung. gulden
208	Item in di behaymisch cantzley den schreibrn ¹⁷⁴ zw trinckg<e>lt von dem lehnbriff etc. ¹⁷⁵	2 ung. g.
Summa		26 ung. gulden

Summarum, was nach ungrischm gold und ungrischn d. ausgeben ist, tut 275 gulden 56 d. ungrisch d.¹⁷⁶
ain ungrischer gulden per 11 ß, ain ungrischer d. per 3 d.,
tut an reinischm gold 378 gulden 6 ß d. 18 d.

209	[fol. 11v] Item in die behamisch cantzley umb den lehenbriff Haidegkh halb ¹⁷⁷	200 gulden r.
210	Item einem furman von unsern truhen von Wien bis gein Scherding zu furn verdingt und zalt	12 r. gulden
211	Item zw Wienn in die cantzley den schreibern umb den paßbr[ief] von unnserrn gerat trinckg<e>lt	1 r. g.
212	Item zwain knechten, di mit dem wagn heraufgangen sind, 12 tag zerung	4 r. gulden
213	Item ainem reitetrn botn, den wir von Wien gein Lintz zwm hawbtman ¹⁷⁸ umb das gelait geschickht haben	2 r. g.

¹⁷⁰ Ugyanezen nürnbergi polgár volt az, aki 500 rajnai forintot kölcsönzött György bajor herceg követinek (2. sz.). Kézenfekvő azt feltételeznünk, hogy az oklevélre szánt 150 magyar forintot is még odahaza kapták kölcsönbe. Míg azonban az 500 rajnai forintot bevételi oldalon könyvelte Seyboldsdorfer, az újabb kölcsönt ott egyáltalán nem tüntette fel. Nem egyértelmű, hogy ez annak a jele-e, hogy végül ez utóbbit nem használták fel, hanem végül a követség „pénztárából” vettek ki pénzt.

¹⁷¹ Jan ze Šelmberka (Johann von Schellenberg) cseh főkancellár (1473–1503).

¹⁷² Az itt közölt forintárfolyam (1 magyar forint = 1,333 rajnai forint) kedvezőbb, mint az ugyanezen az oldalon alább, a magyar forintban keletkezett kiadások összesítésénél (1 magyar forint = 1,375 rajnai forint).

¹⁷³ Ezen bejegyzés mellett más, de korabeli kézzel a bal margón: „Lehenbr[ief] Haidegk”.

¹⁷⁴ Elképzelhető, hogy a cseh kancelláriai jegyzőként az 1487–1509 között szolgáló Ambrož Mulferről van szó. MACEK, 1992, 329. Óvatosságra int azonban az a körülmény, hogy Macek összeállításában e beosztásban mindössze egyetlen személy, Mulfer van feltüntetve az 1490 utáni időszakból.

¹⁷⁵ Ezen bejegyzés mellett más, de korabeli kézzel a bal margón: „Lehenbr[ief] Haidegk”.

¹⁷⁶ Sor felett besúrvva: „d”. A végösszeg különben nem egyezik a magyarországi tételek összeszámlálása után, az az itt feltüntetettnél némileg magasabb volt (281,5 magyar forint).

¹⁷⁷ Ezen bejegyzés mellett más, de korabeli kézzel a bal margón: „Lehenbr[ief]”.

¹⁷⁸ Az alább (224. sz.) név szerint említett Wolfgang von Polheimről van szó, aki 1501-től haláláig, 1512-ig az Osztrák Főhercegség Ennsen inneni részének volt kapitánya (*Landeshauptmann für Österreich unter der Enns*), egyúttal pedig az alsó-ausztriai tartományok (Ausztria, Karintia, Krajna, Stájerország) főkapitánya és helytartója (*oberster Hauptmann und Regent der niederösterreichischen Lande*) is volt. Rövid

214	Item allerlay spilleiten zw Wien am heraufziehen ¹⁷⁹ geben	1 r. g.
215	Item man hat uns sambt den hertzog albrechtischn zw Wien di purckh ¹⁸⁰ zaigt, dem, der unns aufgeschlossen, gebñ	1 r. g
216	Item dem, der den durckhn an der handt von Ofen gein Wien gefurt, ¹⁸¹ trinckgelt	0,5 gulden r.
	Summa	221 r. g. 4 ß d.
217	[<i>fol. 12r</i>] Item zw Wien in den ofen umb zelt	2 k.
218	Item umb zway steickleider zu des turckhn satl	20 k.
219	Item Wilhalm von Greissen ¹⁸² hat uns schweinen wiltprat geschenckht, seinem kucht trinckg<e>lt	20 k.
220	Item von allen unserm pfardn zw Wienn zw beschlahen	2 gulden 24 k.
221	Item dem koch isst acht wochñ bey unns gewesen, ¹⁸³ di wochn zw Wienn bestellt umb 1 gulden r., gebñ	8 r. g.
222	Item graff Balthaser hat 3 pfard zw Wienn 7 wochñ ¹⁸⁴ sten gezalt habñ, sambt dem kuecht unnd beschlachgelt verzert	13 gulden r.
223	Item zw Wienn mit 16 pfardn und sovil personen 11 tag fur mall schlaftrinckhn wein, undertags umb fueter, stallmut, holtz unnd letz verzert	74 r. gulden 4 ß 12 d.
	Summa	98 gulden r. 5 ß 6 d.

életrajza: STARZER, 1897, 129–132, illetve újabban (frissebb irodalommal és forrásokkal): WIES-FLECKER, 1986, 270–272.

¹⁷⁹ A „herauf” igezőtő után eredetileg „reiten” írva, majd kihúzva.

¹⁸⁰ Az osztrák főhercegek bécsi rezidenciájáról van szó.

¹⁸¹ Egy török lóról lehet csak szó, amelyet még Budán vásároltak. Lásd még a 186. sz. tételt!

¹⁸² Wilhelm von Greiß(en) 1500–1533 között töltötte be az udvari és ausztriai „vadászmeister” tisztségét (*Hof- und österreichischer Jägermeister*). LEEDER, 1905, 292–310.

¹⁸³ Bécsbe vélhetően 1502. augusztus 20-én érkeztek György bajor herceg követei (vö. 25–26. sz. tétel), úgyhogy nyolc hét időtartamot figyelembe véve a szakácsot legkésőbb október 15-én bocsátották el és számoltak el vele immár ismét Bécsben. Elképzelhető, hogy a szakácsot a követek közvetlenül a Bécsből Budára való elindulásuk előtt fogadták fel, így az elbocsátás és elszámolás időpontja akár néhány nappal későbbre is eshetett.

¹⁸⁴ Balthasar von Schwarzburg ezen emberei vélhetően csak uruk Magyarországra való távozása után érhetek Bécsbe: míg ők hét hetet vártak Bécsben, az ugyanott felvett szakács nyolc hetet állt György bajor herceg követeinek szolgálatában azok magyarországi tartózkodása idején (221. sz.).

224	[fol. 12v] Item graff Walthausen unnd ich sind vor den andern unsrn knechtn zw Wienn weggeritn mit sechs pfardn, als wir des glaits vom hawbtman hern Wolfg[ang] von Polhaym ¹⁸⁵ nit erwartn kundn, von Wienn aus, di ersst nacht zw Tulbing ¹⁸⁶ mit 7 pfardenn verzert	2 gulden 24 k.
225	Item zw Pottenprun ¹⁸⁷ zw morgens geessn unnd futter geben, verzert	1,5 gulden r.
226	Item Wilhalm von Greissen hat uns ain knecht von Wienn bis gein Melkh ¹⁸⁸ unns den weg gefurt, zw trinckg<e>lt unnd zerung wider haym	1,5 gulden
227	Item zw Melkh ubernacht mit 7 pfardn sambt beschlachgelt unnd letz	3 gulden 20 k.
228	Item zw Ibs ¹⁸⁹ uber dy Thunaw ¹⁹⁰ gefarn	10 k.
229	Item der abbt von Melkh ¹⁹¹ hat unns ain knecht gelihn bis gen Grein, dem zw trinckg<e>lt	6 ß d.
	Summa	9 gulden 5 ß 6 d.
230	[fol. 13r] Item zw Grein ubernacht verzert unnd zw morgens geessenn mit 7 pfardn sambt beslachgelt unnd letz	3,5 gulden r.
231	Item den schreibrn daß	6 k.
232	Item von ainer meß daß	6 k.
233	Item der pfleger von Grein ¹⁹² hat unns ain knecht bis gein Mathausen ¹⁹³ den weg gefurt gelihn, gebn	20 k.
234	Item zw Mathausen uber di prugkh di maut gebn	7 k.
235	Item zw Ebersperg ¹⁹⁴ ubernacht unnd zw morgens geessn mitsambt beschlachgelt und letz	3 gulden 24 k.
236	Item man hat unns daß, von meins g. hern von Passaw ¹⁹⁵ wegen visch unnd wein geschenckht, zw trinckgelt	15 k.

¹⁸⁵ Rá lásd a 213. sz. tételt!

¹⁸⁶ Tulbing, A.

¹⁸⁷ Pottenbrunn, A.

¹⁸⁸ Melk, A.

¹⁸⁹ Ybbs an der Donau, A.

¹⁹⁰ Duna folyó.

¹⁹¹ Johann (V.) Freund von Zistersdorf melki apát (1495–1504).

¹⁹² A vár előbb a Stettenfels, majd vélhetően az 1490-es évek eleji építkezések nyomán – birtokosa, Heinrich von Prüschenk után elnevezve – a Heinrichsburg, majd 1533 után a Greinburg nevet viselte. MARIAN-ZEHETMAYER, 2012, 569. A greini *pfleger* személye számomra nem ismert, azonban az uradalom anyagát tartalmazó, magánkézben lévő *Schlossarchiv Greinburg*ban, amelynek segédleteiről fénymásolatot a linzi *Oberösterreichisches Landesarchiv* őriz, bizonyosan megőrződött erre vonatkozó információ.

¹⁹³ Mauthausen, A.

¹⁹⁴ Ebelsberg, A., ma Linz része.

¹⁹⁵ Wiguleus Fröschl von Marzoll passai püspök (1500–1517).

237	Item den schreibern daß	6 k.
238	Item ain pawr hat uns den weg von Eferding ¹⁹⁶ gein Pewrbach ¹⁹⁷ gefurt, geben	6 k.
	Summa	8 gulden r.
239	[fol. 13v] Item zw Pewrbach ubernacht und zw morgens geessen sambt beschlachgelt und letz geben, verzert	3 gulden 7 ß 6 d.
240	Item den schreibern daß	6 k.
241	Item von ainer meß daß	6 k.
242	Item zw Prannaw ¹⁹⁸ ubernacht und zw morgens geessen mitsambt beslachgelt unnd letz	4 gulden 30 k.
243	Item den schreibern daß	6 k.
244	Item dem türner daß	6 k.
245	Item des grafen knecht, ainer isst nach unns ubernacht zw Prannaw gebesen, ime fur di zerung zallt	43 k.
246	Item des grafen zwain knechtn von Scherding bis gein Haidegkh zerung geben	5 gulden r.
	Summa	14 gulden 4 ß 4 d.

[fol. 14r] Item was unnsrer knecht, so mit jungen pfardn nach unns zw Wienn ausgeritn
bis gein Scherding, verzert haben, volgt hernach

247	Item zw Wienn aus und ubernacht zw Sighartzkirchn ¹⁹⁹ mit 10 pfarden unnd personen verzert mitsambt beschlachgelt und letz	3,5 gulden r.
248	Item zw Sand Polltn ²⁰⁰ das mall geessn unnd der pfardn fueter gebn, verzert	2 gulden 10 k.
249	Item zw Melckh ain tag und zwo nacht still gelegen mitsambt beschlachgelt und letz	7,5 gulden
250	Item zum Newnmargkl ²⁰¹ geessn unnd den pfardn futer geb, verzert	1 gulden 6 ß d.
251	Item zw Ambstetn ²⁰² ubernacht mitsambt beschlachgelt und letz geben	3 gulden 26 k.
	Summa	18 gulden r. 84 d.

¹⁹⁶ Eferding, A.

¹⁹⁷ Peurbach, A.

¹⁹⁸ Braunau am Inn, A. A település a forrás keletkezésének az idején a Wittelsbachok landshuti ágának a fennhatósága alatt állt.

¹⁹⁹ Sieghartskirchen, A.

²⁰⁰ Sankt Pölten, A.

²⁰¹ Neumarkt an der Ybbs, A.

²⁰² Amstetten, A.

252	<i>[fol. 14v]</i> Item auf dem Strenberg ²⁰³ geessn und den pfardn fueter gebn, verzert	12 ß 6 k.
253	Item zw Enns ²⁰⁴ ubernacht sambt beschlachgelt unnd letz zert	3 guld. 6 ß d.
254	Item zw Ebersperg geessn unnd den pfardn fueter gebn, verzert	10 ß d.
255	Item zw Eferding ubernacht sambt beschlachgelt und letz verzert	4 guld. 20 k.
256	Item zw Pwrbach ubernacht unnd fruemall geessenn, verzert mitsambt beschlachgelt unnd letz	4 gulden 32 k.
	Summa	15 gulden 3 ß 22 d.
257	<i>[fol. 15r]</i> Item, so graf Ballthaser von Schwartzpürg und ich von Ofen heraufkomen sein, zw Purckhausen ²⁰⁵ zum jungbirt verzert	5 gulden 3 ß 6 d.
	Summa per se.	
	Summarum alle ausgab mitsambt dem, was auf den lehenbrif Haidegkh berurn gangen isst, tut	879 gulden r. 54 d. ²⁰⁶
	<i>[fol. 15v]</i> Ains gegen dem andern gelegt unnd aufgehebt, daruber beleibt mir mein g. herr etc. schuldig	29 gulden 54 d.

[fol. 18v] Modern kézzel levéltári pecsét és jelzet.

²⁰³ Strengberg, A.

²⁰⁴ Enns, A.

²⁰⁵ Burghausen, D.

²⁰⁶ A végösszeg számításaim szerint valójában kicsivel, 117 dénárral (3 schilling 27 dénárral) kevesebb, vagyis 878 rajnai forint, 5 schilling és 27 dénár.

Rövidítések és irodalomjegyzék

- BHStA Bayerisches Hauptstaatsarchiv, München
- DF Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest, Fényképgyűjtemény, Diplomatikai Fényképgyűjtemény. Online adatbázis: <https://archives.hungaricana.hu/hu/charters/>, utolsó letöltés: 2021. november 3.
- DL Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest, Fényképgyűjtemény, Mohács előtti gyűjtemény, Diplomatikai Levéltár. Online adatbázis: <https://archives.hungaricana.hu/hu/charters/>, utolsó letöltés: 2021. november 3.
- GStA PK Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz, Berlin
- StAA Staatsarchiv Amberg, Amberg
- StAN Staatsarchiv Nürnberg, Nürnberg. Online adatbázis: Findmitteldatenbank der Staatlichen Archive Bayerns, <https://www.gda.bayern.de/findmitteldb/Suche/Archiv/>, utolsó letöltés: 2021. november 3.
- *
- BALOGH
1966 BALOGH Jolán: *A művészet Mátyás király udvarában*, I–II, Budapest, 1966.
- BÁRÁNY
s. a. BÁRÁNY Attila: *Robert Wingfield angol követ, a Birodalom és a Magyar Királyság (1514–1515)*. In: *Világtörténet*, 11. [43.] (2021) [megjelenés alatt]
- BAROZZI
1880 *I diarii di Marino Sanuto*, IV, pubblicato per cura di Nicolò BAROZZI. Venezia, 1880.
- BERZEVICZY
1908 BERZEVICZY Albert: *Beatrix királyné (1457–1508). Történelmi élet- és korrajz*, Budapest, 1908. (Magyar Történelmi Életrajzok)

- BLÁHOVÁ
2007
- Marie BLÁHOVÁ: *Obnovení lenního svazku šestnácti měst a bradů v Horní Falci k České koruně na podzim roku 1509. Osobní vzpomínky diplomata a tlumočnicka*, In: *Per saecula ad tempora nostra. Sborník prací k šedesátým narozeninám prof. Jaroslava Pánka*, I–II, uspořádali Jiří MIKULEC – Miloslav POLÍVKA, Praha, 2007. (Práce Historického ústavu AV ČR. Řada C. Miscellanea, 18.) I. 133–137.
- BUCK
2019
- Ulrich RICHENTAL: *Die Chronik des Konzils von Konstanz*, hrsg. von Thomas Martin BUCK. (Monumenta Germaniae Historica, Digitale Edition, 1). Online dokumentum: <https://edition.mgh.de/001/html/index.html>, utolsó letöltés: 2021. november 3.
- BURKHARDT
1902
- Ernestinische Landtagsakten. I. Die Landtage von 1487–1532*, bearb. C[arl] A[ugust] H[ugo] BURKHARDT. Jena, 1902. (Thüringische Geschichtsquellen, 8[1]. = Neue Folge, 5/1.)
- BUZA
2021
- BUZA János: *Magyarországi és erdélyi pénzértékek a 16–17. században (közép-európai kitekintéssel)*, Budapest, 2021. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések)
- C. TÓTH–HORVÁTH–
NEUMANN–PÁLOSFALVI
2016
- C. TÓTH Norbert – HORVÁTH Richárd – NEUMANN Tibor – PÁLOSFALVI Tamás: *Magyarország világi archontológiája (1458–1526). I. Főpapok és bárók*, Budapest, 2016. (Magyar Történelmi Emlékek. Adattárak)
- CZERNY
2005
- Helga CZERNY: *Der Tod der bayerischen Herzöge im Spätmittelalter und in der frühen Neuzeit (1347–1579). Vorbereitungen – Sterben – Trauerfeierlichkeiten – Grablegen – Memoria*, München, 2005. (Schriftenreihe zur bayerischen Landesgeschichte, 146.)
- DÁNYI–ZIMÁNYI
1989
- DÁNYI Dezső – ZIMÁNYI Vera: *Soproni árak és bérek a középkortól 1750-ig*, Budapest, 1989.
- EMMERIG
2010
- Hubert EMMERIG: *Währung (bis 1800)*. In: *Historisches Lexikon Bayerns*. Online dokumentum: <http://www.historisches-lexikon-bayerns.de/Lexikon/Währung> (bis 1800),

a közzététel időpontja: 2010. november 23., utolsó letöltés:
2021. november 3.

FÓGEL
1913

FÓGEL József: *II. Ulászló udvartartása (1490–1516)*,
Budapest, 1913.

FÓRIZS
2008

FÓRIZS István: *Üvegkészítés Magyarországon a kezdetektől
a XVIII. századig*, In: *A Miskolci Egyetem Közleménye,
A sorozat, Bányászat*, 74. (2008) 113–136.

GAHLBECK
2017

*Die Beziehungen Herzog Albrechts in Preußen zu Ungarn,
Böhmen und Schlesien (1525–1528). Regesten aus dem
Herzoglichen Briefarchiv und den Ostpreußischen Folianten*,
bearb. Christian GAHLBECK. Berlin, 2017. (Veröffent-
lichungen aus den Archiven Preußischer Kulturbesitz, 73.)

GECSÉNYI
2007

GECSÉNYI Lajos: *I. Ferdinánd udvarmesterének levelei Augs-
burg városához az 1527. évi magyarországi hadjárat esemé-
nyeiről*, In: *Levéltári Közlemények*, 78. (2007) 129–142.

GEISS
1869

Ernest GEISS: *Die Reihenfolgen der Gerichts- und Ver-
waltungs-Beamten Altbayerns nach ihrem urkundlichen
Vorkommen vom XIII. Jahrhundert bis zum Jahre 1803*
[2. rész], In: *Oberbayerisches Archiv für vaterländische Ge-
schichte*, 28. (1868–1869) 1–108.

GEREVICH
1973

GEREVICH László: *Budapest művészete a későbbi középkor-
ban a mohácsi vészig*, In: *Budapest története II. A későbbi kö-
zépkorban és a török hódoltság idején*, szerk. GEREVICH
László – KOSÁRY Domokos, Budapest, 1975. 241–334.

GRIEB
2007

*Nürnberger Künstlerlexikon. Bildende Künstler, Kunst-
handwerker, Gelehrte, Sammler, Kulturschaffende und
Mäzene vom 12. bis zur Mitte des 20. Jahrhunderts*, I–IV,
hrsg. Manfred H. GRIEB, München, 2007.

GYÖRKÖS
2016

GYÖRKÖS Attila: *Reneszánsz utazás. Anna királyné 1502-es
fogadtatásának ünnepei Észak-Itáliában és Magyarorszá-
gon*, Budapest, 2016. (Scriptores Rerum Hungaricarum, 9.)

- H. GYÜRKY
1989
H. GYÜRKY Katalin: *A magyarországi üvegművesség felledülése a XV. század közepén*, In: *Communicationes Archaeologicae Hungariae*, 9. (1989) 209–220.
- HERMANN
1975
HERMANN Zsuzsanna: *Állambáztartás és a pénz értéke a Mohács előtti Magyarországon*, In: *Századok*, 109. (1975) 301–336.
- HESSE
2005
Christian HESSE: *Amtsträger der Fürsten im spätmittelalterlichen Reich. Die Funktionseliten der lokalen Verwaltung in Bayern-Landsbut, Hessen, Sachsen und Württemberg (1350–1515)*, Göttingen, 2005. (Schriftenreihe der Historischen Kommission bei der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, 70.)
- HOFMANN
1961
Hanns Hubert HOFMANN: „*Böhmisch Lehen vom Reich*“. *Karl IV. und die deutschen Lehen der Krone Böhmen*, In: *Bohemia. Jahrbuch des Collegium Carolinum*, 2. (1961) 112–124.
- KEREZSY
1910
KEREZSY Jenő: *Bakócz Tamás egri püspök udvartartása és egyházmegyéje*, Erzsébetváros, 1910. (Művelődéstörténeti Értekezések, 39.)
- KOZÁK
2014
Účty dvora prince Zikmunda Jagellonského, vévody bhobovského a opavského, nejvyššího hejtmana Slezska a Lužic, z let (1493) 1500–1507. Kritická edice pramene, k vydání připravil Petr KOZÁK, Opava, 2014.
- KÖBLÖS–SÜTTÖ–
SZENDE 2000
KÖBLÖS József – SÜTTÖ Szilárd – SZENDE Katalin: *Magyar békeszerződések (1000–1526)*, Pápa, 2000.
- KRAACK
1998
Detlev KRAACK: *Monumentale Zeugnisse der spätmittelalterlichen Adelsreise auf den Wegen nach Santiago de Compostela*, In: *Der Jakobuskult in „Kunst“ und „Literatur“. Zeugnisse in Bild, Monument, Schrift und Ton*, hrsg. Klaus HERBERS – Robert PLÖTZ, Tübingen, 1998. (Jakobus-Studien, 9.) 109–125.
- KRAUS
1995
Geschichte der Oberpfalz und des bayerischen Reichskreises bis zum Ausgang des 18. Jahrhunderts, begründ. Max

SPINDLER, neu hrsg. Andreas KRAUS, München, 1995. (Handbuch der bayerischen Geschichte, III/3.) [3., neu bearb. Aufl.]

KRENNER
1805

Baierische Landtags-Handlungen in den Jahren 1429 bis 1513. XIII. Nieder- und Oberländische Landtage, im vereinigten Landshut-Ingolstädter Landantheile. Vom Jahre 1497 anfangend, bis zum Tode Herzog Georg's 1503, hrsg. Franz von KRENNER, München, 1805.

KRICK
1924

Ludwig Heinrich KRICK: *212 Stammtafeln adeliger Familien, aus denen geistliche Würdenträger (Bischöfe, Domherren, Äbte etc.) des Bistums Passau entsprossen sind mit Einbeziehung der geistlichen Würdenträger anderer Bistümer*, Passau, 1924.

KUBINYI
2009a

KUBINYI András: *Budai kereskedők udvari szállításai a Jagelló-korban*, In: *Tanulmányok Budapest középkori történetéről*, I, Budapest, 2009. (Városthörténeti Tanulmányok, 11/1.) 337–359.

KUBINYI
2009b

KUBINYI András: *A budai német patriciátus társadalmi helyzete családi összeköttetései tükrében a 13. századtól a 15. század második feléig*, In: *Tanulmányok Budapest középkori történetéről*, II, Budapest, 2009. (Városthörténeti Tanulmányok, 11/2.) 513–570.

KUBINYI
2009c

KUBINYI András: *A nürnbergi Hallerek Budán. Adalékok a késő középkori dél-német kereskedelem történetéhez*, In: *Tanulmányok Budapest középkori történetéről*, II, Budapest, 2009. (Városthörténeti Tanulmányok, 11/2.) 705–741.

KUBINYI
2009d

KUBINYI András: *A Pemflingerek Bécsben és Budán. Adatok a két főváros polgárságának középkor végi gazdasági és családi összeköttetéseihez*, In: *Tanulmányok Budapest középkori történetéről*, II, Budapest, 2009. (Városthörténeti Tanulmányok, 11/2.) 743–756.

LAKATOS
2020

LAKATOS Bálint: *A király diplomatái. Követek és követségek a Jagelló-korban (1490–1526). II. rész. Adattár*, In: *Történelmi Szemle*, 72. (2020) 281–362.

- LEEDER
1905
Karl LEEDER: *Die Oberstjägermeister des XVI. Jahrhunderts am Wiener Hofe. Ein Beitrag zur Geschichte des k. und k. Oberstjägermeisteramtes*, In: *Österreichische Vierteljahresschrift für Forstwesen*, Neue Folge 23. [55] (1905) 290–346
- LIEBERICH
1964
Heinz LIEBERICH: *Landherren und Landleuten. Zur politischen Führungsschicht Baierns im Spätmittelalter*, München, 1964. (Schriftenreihe zur bayerischen Geschichte, 63.)
- LUDOLPHY
2006
Ingetraut LUDOLPHY: *Friedrich der Weise. Kurfürst von Sachsen (1463–1525)*, [Neudruck der Erstausgabe 1984] Leipzig, 2006.
- MACEK
1992
Josef MACEK: *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526), I. Hospodářská základna a královská moc*, Praha, 1992.
- MARIAN–ZEHETMAYER
2012
Günter MARIAN – Roman ZEHETMAYER: *B. Hardegg*, In: *Höfe und Residenzen im spätmittelalterlichen Reich, Ein dynastisch-topographisches Handbuch, IV/1–2, Grafen und Herren*, hrsg. Werner PARAVICINI, bearb. Jan HIRSCHBIEGEL – Jörg WETTLAUFER – Anna Paulina ORLOWSKA, Ostfildern, 2012. (Residenzenforschung, 15/4.1–2) 568–573.
- MOLLAY
1971
Die Denkwürdigkeiten der Helene Kottannerin (1439–1440), hrsg. Karl MOLLAY, Wien, 1971. (Wiener Neudrucke, 2.)
- NEHRING
1976
Karl NEHRING: *Quellen zur ungarischen Außenpolitik in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts I–II*, In: *Levéltári Közlemények*, 47. (1976) 87–120, 247–268.
- NEHRING
1989
Karl NEHRING: *Matthias Corvinus, Kaiser Friedrich III. und das Reich. Zum hunyadisch-habsburgischen Gegensatz im Donaauraum*, München, ²1989. (Südosteuropäische Arbeiten, 72.)
- NEUHAUS
1933
August NEUHAUS: *Der Nürnberger Geschützgießer Endres Pegnitzer der Ältere*, In: *Anzeiger des Germanischen Nationalmuseums*, 1932–1933. 128–161.

- NEUMANN
2019
NEUMANN Tibor: *Registrum proventuum regni Hungariae. Liber rationum thesaurarii regni Hungariae. A Magyar Királyság kincstartójának számadáskönyve (1494–1495)*, Budapest, 2019. (Magyar Történelmi Emlékek. Okmánytárak)
- NEUSTADT
1883
Louis NEUSTADT: *Markgraf Georg v[on] Brandenburg als Erzieher am ungarischen Hofe*, Breslau, 1883.
- PÁLFFY
2004
PÁLFFY Géza: *Koronázási lakomák a 15–17. századi Magyarországon. Az önálló magyar királyi udvar asztali ceremóniarendjének kora újkori továbbéléséről és a politikai elit hatalmi reprezentációjáról*, In: *Századok*, 138. (2004) 1005–1101.
- PAPÉE
1927
Acta Aleksandra króla polskiego, wielkiego księcia litewskiego i t. d. (1501–1506), ed. Fryderyk PAPÉE, Kraków, 1927. (Wydawnictwa Komisji Historycznej Polskiej Akademii Umiejętności, 79.)
- PÉTERFI
2015
PÉTERFI Bence: *A Magyar Királyság és a Bajor Hercegség diplomáciai-politikai kapcsolatai a 15–16. században. Hungarikakutatások a müncheni levél- és kéziratárakban*, In: *Világtörténet*, 5. [37.] (2015) 113–143.
- PÉTERFI
2019
PÉTERFI Bence: *Széllal szemben. Boroszlói kísérletek Buda lerakatjogának kikerülésére a 15–16. század fordulóján*, In: *Márvány, tárház, adomány. Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról*, szerk. KÁDAS István – SKORKA Renáta – WEISZ Boglárka, Budapest, 2019. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) 385–406.
- PICKL
1999
Othmar PICKL: *Zur Organisation des Handels auf den Wasserwegen von Donau, Inn und Salzach am Ausgang des Mittelalters und in der frühen Neuzeit*, In: *Gestrinov zbornik*, ed. Darja MIHELIC, Ljubljana, 1999, 229–245.
- RECHTER
1998
Gerhard RECHTER: *Zur adeligen Klientel Markgraf Friedrichs von Brandenburg-Ansbach um 1500*, In: *Jahrbuch für fränkische Landesforschung*, 58. (1998) 187–218.

- REICH
2020
- REICH Szabina Gréta: *Székesfehérvár városszerkezete, gazdasági fejlődése és anyagi kultúrája a kora Árpád-kortól a 16. századig*, Doktori értekezés, Pécs–Székesfehérvár, 2020. Online dokumentum: <https://pea.lib.pte.hu/handle/pea/23629>, utolsó letöltés: 2021. november 3.
- REICH–SKORKA
2020
- REICH Szabina – SKORKA Renáta: *Belvárosi ingatlanok a fehérvári polgárok kezén a középkorban*, In: *Birtok és birtoklás a középkori Magyarországon*, szerk. ZSOLDOS Attila, Székesfehérvár, 2020. (Közlemények Székesfehérvár Történetéből) 199–219.
- REIN
1926
- Berthold REIN: *Graf Balthasar von Schwarzburg*, In: *Schwarzburgbote. Blätter für Thüringer Geschichte und Heimatkunde. Beilage zur Landeszeitung für Schwarzburg-Rudolstadt und angrenzende Gebiete*, 1. (1926) 31. sz. (1926. augusztus 29.)
- RI
XIII/10.
- Regesten Kaiser Friedrichs III. (1440–1493). Nach Archiven und Bibliotheken geordnet. X. Die Urkunden und Briefe aus den Archiven und Bibliotheken des Landes Thüringen*, bearb. Eberhard HOLTZ, Köln–Weimar–Wien, 1996.
- RI
XIV
- Regesta Imperii XIV. Ausgewählte Regesten des Kaiserreiches unter Maximilian I. (1493–1519)*, I–IV, hrsg. Hermann WIESFLECKER, Wien–Köln, 1990–2004. Online adatbázis: <http://www.regesta-imperii.de/regesten/suche.html>, utolsó letöltés: 2021. november 3.
- SCHIRMER
2002
- Uwe SCHIRMER: *Die Hochzeit Georgs des Bärtigen mit der polnischen Prinzessin Barbara von Sandomierz (1496)*, In: *Strukturen und Figuren. Historische Essays für Hartmut Zwahr zum 65. Jubiläum*, hrsg. Manfred HETTLING – Uwe SCHIRMER – Susanne SCHÖTZ unter Mitarbeit von Christoph VOLKMAR, München, 2002, 183–204.
- SCHIRMER
2016
- Uwe SCHIRMER: *Zank und Streit seit Anbeginn. Das konfliktreiche Verhältnis zwischen dem ernestinischen Kurfürsten Friedrich III. und dem albertinischen Herzog Georg (1500–1508)*, In: *Die Ernestiner. Politik, Kultur und gesellschaftlicher Wandel*, hrsg. Werner GREILING – Gerhard

MÜLLER – Uwe SCHIRMER – Helmut G. WALTHER, Köln–Weimar–Wien, 2016. (Veröffentlichungen der Historischen Kommission für Thüringen. Kleine Reihe, 50.) 73–92.

SCHMIDTMAYER
2015

SCHMIDTMAYER Richárd: *Vitány, Gesztes, Tata, Gerencsér várjai és uradalmi a késő középkorban* (Doktori disszertáció), Budapest, ELTE, 2015. Online dokumentum: <http://doktori.btk.elte.hu/hist/schmidtmayerrichard/diss.pdf>, utolsó letöltés: 2021. november 3.

SEYBOTH
1985

Reinhard SEYBOTH: *Die Markgraftümer Ansbach und Kulmbach unter der Regierung Markgraf Friedrichs des Älteren (1486–1515)*, Göttingen, 1985. (Schriftenreihe der Historischen Kommission bei der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, 24.)

SPRANDEL
1998

Rolf SPRANDEL: *Von Malvasia bis Kötzschenbroda. Die Weinsorten auf den spätmittelalterlichen Märkten Deutschlands*, Stuttgart, 1998. (Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte. Beihefte, 149.)

STARZER
1897

[Albert STARZER]: *Beiträge zur Geschichte der niederösterreichischen Statthalterei. Die Landeschefs und Räte dieser Behörde von 1501 bis 1896*, Wien, 1897.

STAUBER
2003

Reinhard STAUBER: *Herzog Georg von Bayern-Landshut und seine Reichspolitik. Möglichkeiten und Grenzen reichsfürstlicher Politik im wittelsbachisch–habsburgischen Spannungsfeld zwischen 1470 und 1505*, Kallmünz/Opf., 1993. (Münchener historische Studien. Abteilung Bayerische Geschichte, 15.)

STÖLLER
é. n.

Ignaz STÖLLER: *Genealogisches Lexikon*, I–III. Kézirat a Historisches Verein Neuburg an der Donau birtokában. Online dokumentum: <https://hvneuburg.wordpress.com/genealogisches-lexikon-von-ignaz-stroeller/>, utolsó letöltés: 2021. november 3.

VACULÍNOVÁ–
SLAVÍKOVÁ 2020

Marta VACULÍNOVÁ – Marcela SLAVÍKOVÁ: *Lobkowitz and Hassenstein, Bohuslaus of*. In: *The Czech Lands, Part I (A–L)*, edited by Lucie ŠTORCHOVÁ, Berlin–Boston,

2020. (Companion to Central and Eastern European Humanism, 2.) 688–701.
- VÉGH
2006 VÉGH András: *Buda város középkori helyrajza*, I, Budapest, 2006. (Monumenta Historica Budapestinensia, 15.)
- VÉGH
2015 VÉGH András: *Buda. I. 1686-ig*, Budapest, 2015. (Magyar várostörténeti atlasz 4. = Studia ad Archaeologiam Pasma-niensa. A PPKE BTK Régészeti Tanszékének Kiadvá-nyai, 3.)
- WEISZ
2020 *Források a Magyar Királyság kereskedelem-történetéhez. I. Belkereskedelem (1192–1437)*, szerk. WEISZ Boglárka. Budapest, 2020. (Magyar Történelmi Emlékek. Okmány-tárak)
- WENZEL
1877 WENZEL Gusztáv: *Marino Sanuto Világkrónikájának Ma-gyarországot illető tudósításai II*, In: *Történelmi Tár*, 2/12. (1877) 3–300.
- WIESFLECKER
1986 Hermann WIESFLECKER: *Kaiser Maximilian I. Das Reich, Österreich und Europa an der Wende zur Neuzeit. Bd. V. Der Kaiser und seine Umwelt: Hof, Staat, Wirtschaft, Gesell-schaft und Kultur*, Wien, 1986.
- WOLFF
1919 Richard WOLFF: *Politik des Hauses Brandenburg im aus-gehenden fünfzehnten Jahrhundert (1486–1499) (Kurfürst Johann und die Markgrafen Friedrich und Siegmundt)*, München–Leipzig, 1919. (Veröffentlichungen des Vereins für Geschichte der Mark Brandenburg, 19.)
- ZAY
1980 ZAY Ferenc: *Az Lándorfejérvár elveszésének oka e vót és így esött*, kiad. KOVÁCS István, az utószót írta SZAKÁLY Ferenc, Budapest, 1980. (Bibliotheca Historica)
- ZOLNAY
1967 László ZOLNAY: *Data of the Musical Life of Buda in the Late Middle Ages*, In: *Studia Musicologica Academiae Scien-tiarum Hungaricae*, 9. (1967) 99–113.

Mikó Gábor

A szövegkiadás metodikai problémái késő középkori formuláriumok esetében*

(Oláh Miklós formuláskönyvének példája)

I. Bevezető megjegyzések

Az egykori tulajdonosáról, Oláh Miklósról elnevezett formuláskönyv-kéziratról a hazai történészszakma a 19. század vége óta tud. Felfedezője a jászói premontrei kolostor könyvtárában talált rá, ezért régebben jászói, jászóvári kódexnek is nevezték. Az ismertté válását követő évtizedben számos publikáció tárgya volt – bemutatták (bár nagyon széleskörűen) a tartalmát, illetve különböző oklevelek szövegét is kiadták belőle, tematikai szempontok alapján. Az, hogy a kódex túlnyomórészt Jagelló-kori iratokat foglal magában, hamar ismertté vált, ám a kötetben levő néhány tucat, I. Mátyás királyhoz köthető misszilis több figyelmet kapott. A kollekció talán legalaposabb ismerője, Schönherr Gyula ugyan tisztában volt vele, hogy az okiratminták számos adatot őriztek meg például a Jagelló-kori magyar állam bel- és külpolitikájának, igazságszolgáltatásának, pénzügyigazgatásának történetéből, ezt nyomtatásban is napvilágot látott írásai nem építette bele, csupán kéziratok között bukkantam az erről tanúskodó feljegyzésre. Az 1490 és 1526 közötti évekhez köthető diplomákból ugyan a 20. század folyamán is közöltek tételeket, mégis, ezek száma a korpusz terjedelméhez képest csekélynek tekinthető. A kódex eredeti formájában jelenleg ismeretlen helyen lappang.¹

Magam először egyes II. Ulászló-kori országgyűlések történetéhez találtam más forrásokban fel nem lelhető adatokat a kéziratban. Ezt követően kigyűjtöttem hadügyi vonatkozású tételeket is. Mindezek nagyban segítettek egy olyan nagyobb tanulmány elkészítésében, amely az 1512 októbere és 1514 márciusa közötti oszmánellenes katonai akciók szemszögéből mutatta be a Magyar Királyság történetét e rövid másfél esztendőben.² A kézirat okleveleinek többszöri áttanulmányozása és a tételek címlistájának elkészítése adta végül az ötletet, hogy érdemes lenne a teljes kollekciót *in extenso* publikálni. Mindebben több dolog motivált. Elsőként az, hogy a gyűjteményről – a középkorból ránk maradt más formuláriumokkal összevetve – mindeddig kevés írás szü-

* A tanulmány elkészítését az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíja (BO 00020/18/2) és az Új Nemzeti Kiválóság Program, Bolyai+ Felsőoktatási Kutatói Ösztöndíja [ÚNKP-19-4-ELTE-292] támogatta. – A szerző az MTA Magyar Medievisztikai Kutatócsoportjának tudományos munkatársa.

¹ Lásd minderre az alábbi tanulmányomat: MIKÓ, 2019a, ahol a formuláskönyv anyagából 2019-cel bezárólag megjelent oklevélközléseket igyekeztem a teljesség igényével összegyűjteni. Ugyanott publikáltam Schönherr említett kézirat feljegyzését is.

² MIKÓ, 2020.

letett. Kovachich Márton György 1799-ben megjelent, máig alapvető munkájában öt középkori formuláskönyv-kézirat tartalomjegyzékét publikálta, kettőnek pedig teljes egészében ki is adta a szövegét.³ Oláh Miklós kódexéről azonban nem tudott. Az általa bemutatott kötetekre később értelemszerűen több fény vetült, köszönhetően Bónis György számos tanulmányának. A Kovachich által még nem ismert, ám törzsanyagát tekintve Mátyás-kori Somogyvári formuláskönyvet maga Bónis fedezte fel és írt róla tanulmányt. Ugyanő hívta fel a figyelmet több, középkori egyházi bíróságokon használt formuláriumra is.⁴ A Kovachich által is ismert, ám nem recenzeált,⁵ úgynevezett Istvánffy-formuláskönyvről szintén van modern irodalom, és néhány éve előkerült egy vele szoros kapcsolatban álló gyűjtemény is.⁶

A második indok magának a formuláriumnak a tartalma volt. Az ismeretlen összeállítók ugyanis nem pusztán egy jogi segédkönyvet készítettek. Kétségtelen, hogy számos, a mindennapi kancelláriai munkát megkönnyítő iratminta is van a kötetben – így például adománylevelek, exempciós oklevelek, arengák, címereslevelek –, ám ezek jelentőségén túlmutat a nagyszámú uralkodói parancslevél és misszilis, amelyeknek politikatörténeti szempontból van nagy jelentőségük. Ezek kötetbeli száma nem csupán eléri, de meg is haladja a „szokványos” oklevélformulákét. Nem világos a kompilátorok motivációja, bár kétségtelen, hogy más formulás- vagy leveleskönyv esetében is tapasztaltam olyat, hogy nagyszámú uralkodói parancslevél került a kollekcióba.⁷ A rendelkezésükre álló forrásanyagot sem ismerjük. Annyi bizonyos, hogy jöllehet egyes hasonló iratok több esetben egymás mellé kerültek a kötetben,⁸ a későbbi korok formuláriumaiba jellemző tervszerűségről nem beszélhetünk.⁹

A harmadik ok, hogy az említett, 1512–1513. évek eseményeit tárgyaló tanulmányom írása közben kiderült, hogy a kódexben olvasható oklevélszövegek eredeti alakjukban nagyon ritkán maradtak fenn, vagyis az oklevélkorpusz ismeretét önmagában a szűz iratanyagának mégoly pontos áttanulmányozása sem pótolhatja. Végezetül, ám nem utolsósorban, meg kell említenem azt is, hogy az Országos Levéltár Diplomatikai Fényképgyűjteményében (DF) egy olyan kézirat fotói is elérhetőek, amelyek annak az Oláh-féle kötetrel való szoros kapcsolatára utalnak. Magától értetődött, hogy először a két kódex viszonyát kell tisztáznom.

³ KOVACHICH, 1799, I–XXXIX., 1–563.

⁴ Mivel a formuláskönyv historiográfiáját bemutató tanulmányomban minderről bővebben írtam, legyen most elegendő Bónis egy összefoglaló igénnyel készült írására utalnom: BÓNIS, 1972, 143–233; MIKÓ, 2019b.

⁵ KOVACHICH, 1799, CCV.

⁶ KUBINYI, 2005; FAZEKAS, 2018, 558–559; BESSENYEI, 2006. – A formuláskönyv a szakirodalomban gyakran „Bácsi Ferenc formuláskönyve” vagy „leveleskönyve” néven szerepel, ily módon utalva az egyik összeállító személyére. Az effajta megnevezés elsőként Bónis György munkáiban bukkant fel: BÓNIS, 1971, 354; BÓNIS, 1972, 146.

⁷ MIKÓ, 2019b, passim.

⁸ MIKÓ, 2019a, 628–629.

⁹ MIKÓ, 2019b, 85.

II. A stockholmi Riksarkivet formulárium-kézirata

A kódexről készült felvételek a DF 289137. jelzet alatt érhetőek el a Fényképgyűjteményben. A hazai szakirodalomban az utóbbi években néhányan már hivatkoztak rá. Szovák Kornél a formuláriumokról szóló tanulmányában úgy írt róla, hogy „rendelkezésünkre áll Stockholmban egy késő Jagelló-kori gyűjtemény, amelyet talán I. Ferdinánd kancelláriájában is használtak, és amelynek középkori darabjai az 1482–1514-es évkörből származnak”.¹⁰ A Mátyás- és a Jagelló-kor megyei archontológiájának szerzői több kiadott oklevél esetében is az Oláh-féle kötettel együtt idézték.¹¹ Elengedhetetlennek tűnt a kódex eredeti formájában való tanulmányozása, hiszen a készülő kritikai kiadás szempontjából sem volt mindegy, hogy vajon Oláh egykori kéziratának egy (részleges) másolatáról van szó, vagy egy olyan gyűjteményről, amely az előbbivel párhuzamosan egy mára eltűnt közös mintából eredeztethető. A kötetet végül 2019 márciusában vizsgáltam meg Stockholmban, a Svéd Nemzeti Levéltárban.

A fólió méretű kéziratot¹² modern félbőr kötés védi; ha rendelkezett is egykorú kötéssel, az mára elveszett. Provenienciájáról semmit nem tudtam megállapítani, sem arról, hogy hol készülhetett, sem arról, hogy mikor és miként került jelenlegi őrzőhelyére. A paginált lapokat¹³ tíz jól elkülöníthető ívfüzetre lehet osztani. A tizedik ív utolsó öt lapja üresen maradt, a paginálás azonban ezeken is végigfut. A kötet tartalma megfelel a jászói monostorban fellelt formuláriumoknak, ugyanakkor – miként a DF-nagyításokról is sejthető volt – annak csak egy részét tartalmazza. A kollekciónak élén I. Ferdinánd király egy 1551. évi kiadványa áll, ez a néhai esztergomi érsek kódexéből hiányzik. Ezt követően a kötet tételei annak bejegyzéseit pontosan követik, egészen a 249. oklevélig.¹⁴ Itt a szöveg minden megjegyzés nélkül megszakad. Mivel, mint említettem, az utolsó ívfüzet még további üres lapokat tartalmaz, a gyűjtemény mai formájában nyilvánvalóan intakt. Ha maga az Oláh-formulárium volt a minta, akkor a további másolást valamilyen szűkségtelennek ítélték. Amennyiben egy más példányt vettek alapul, könnyen lehet, hogy az csupán eddig az okiratig terjedt.

A stockholmi formulárium erről – legalábbis átlapozása során – semmit nem árul el. Több írnok munkája, akik egymást felváltva dolgoztak a másoláson. Ez ilyen nagy terjedelmű gyűjteménynél teljesen általános. Egyedül a szöveg utolsó néhány oldalán tűnik fel egy olyan scriptor keze, akit korábban nem tudtam azonosítani a kötetben. Ez az írnok társaitól eltérő színű tintát használt. A másolást azonban egy oklevél közepén vette át,¹⁵ és semmi nem utalt arra, hogy esetleg későbbi hozzátoldásról lenne szó. Nem

¹⁰ SZOVÁK, 2018, LVII, 26. jegyz.

¹¹ C. TÓTH–HORVÁTH–NEUMANN–PÁLOSFALVI–W. KOVÁCS, 2017, 486, 494, 498.

¹² Jelzete: Stockholm, Riksarkivet, Extranea-samlingen XVII [Ungern] 216a.

¹³ Összesen 187 oldal, ami valójában csak 185, mivel a számozást két helyütt (73–75; 87–89) elrontották.

¹⁴ Ez egy arenga-minta. Oláh-FMK fol. 95r, Stockholm FMK pag. 177. – Ugyan a Diplomataikai Fényképgyűjtemény alapján úgy tűnt, hogy a stockholmi példány a Oláh-féle kötet első húsz okleveléből csak kettőt tartalmaz, valójában a két kézirat tartalma e ponton egymással megegyezik.

¹⁵ Az oklevél címe: „Donatio despotatus regni Rascie” (pag. 173–175). A kézvtárs a 174. oldalon azonosítható.

segítenek margóra írt jegyzetek vagy glosszák sem, ilyenek ugyanis csak elvétve fordulnak elő, és akkor is csak egy-egy szövegkorrekciót tartalmaznak. Elkészültének legkorábbi időpontját értelemszerűen Ferdinánd király már említett 1551. évi kiadványa jelöli ki, azonban a másolásra sem kerülhetett sor sokkal később: a lapokon minden egyes ívfüzetben azonosítható vízjel – egy hármass halmon álló kétkontúrú kereszt – gyakori forma, de éppen a 16. század második feléből adatható a legjobban.¹⁶ Kora alapján tehát a Riksarkivet példánya később készült Oláh Miklós kéziratánál.

Még mindig az áttekintő vizsgálatnál maradva, az oklevélcímek összevetése nem utal a két kézirat közti közvetlen kapcsolatra, legalábbis semmiképp nem automatikus másolásra. A stockholmi kódex írnokai ugyanis az esztergomi érsek példányában olvashatóaknál sok esetben pontosabb titulákat adtak. Amennyiben Oláh kódexe volt a minta, akkor feltételeznünk kell, hogy az egyes diplomák lemásolása előtt elolvasták annak szövegét, majd tartalma alapján kiegészítették a mintapéldány címeit.¹⁷ Mindez meglehetősen különösnek hat, ám az is feltűnő, hogy ez csak az első néhány tucat irat esetében van így. Ennélfogva pusztán a címekre alapozva a két gyűjtemény közvetlen kapcsolata mégsem volt cáfolható, meglehet ugyanis, hogy a másolók eleinte törekedtek a túl általánosnak ítélt titulások módosítására, ám ezzel a kreativitást is igénylő fáradságos munkával rövidesen felhagytak és maradtak a mintacímek átvételénél. Hasonló eltérések figyelhetők meg egyes pecsételési záradékok esetében is. Oláh Miklós példányában ezeket általában egy egyszerű *P(resentes)* betű rövidítette. A stockholmi példányban ellenben előfordul hosszabb záradékok szerepeltetése is: *Presentes vero, quas propter absentiam maioris secreti sigilli nostri anulari secreto sigillo nostro consignari iussimus, post earum lecturam reddi mandamus presentanti* – olvasható például egy oklevélminta végén, miközben az adott helyen az Oláh-féle manuscriptumban csupán a szokványos „P” áll.¹⁸ Említendő még egy további feltűnő eltérés is. Jó néhány, Oláh kéziratában II. Ulászlónak tulajdonított oklevél kiadójaként a stockholmi példányban I. Ferdinánd van feltüntetve. Legvalószínűbb, hogy ez esetben is némi másolói kreativitással van dolgunk: a szerkesztő-írnokok nem pusztán másolták a szövegeket, hanem azokat egyúttal aktualizálni is igyekeztek.

Érdeemes szóba hozni azt is, hogy jóllehet az esztergomi érsek kézírata többé-kevésbé tisztázot, mégis tartalmaz utólagos korrekciókat. Mivel általában csak egy-egy szó kihúzásáról vagy beillesztéséről van szó, nehéz megállapítani, hogy ezek egykorú javítások, vagy valamivel később történtek. Ezeket a javításokat néha a sorok közé, néha a margóra írták. A stockholmi kézirat javításokat szinte egyáltalán nem tartalmaz. A szöveg számos ponton való összevetéséből pedig az derült ki, hogy az utóbb korrigált máso-

¹⁶ Számos példát tartalmaz a Piccard-vízjelkatalógus online-adatbázisa (www.piccard-online.de; utolsó leltetés: 2021. jún. 30.), pl. Nr. 152655., 152656., 152663., 152688.

¹⁷ Csupán néhány tipikus példa: O: Exempcio domus] S: Exemptio domus ad aedificationem; O: Exempcio presentis taxe et contributionis] S: Exemptio praesentis taxae et contributionis ob combustionem; O: Exempcio possessionum a solutione taxarum] S: Exemptio possessionum a solutione taxarum ob novitatem colonorum; O: Exempcio domus] S: Exemptio domus ob senium facta.

¹⁸ S: pag. 7; O: fol. 5v.

lasi tévesztések a korban későbbi kódexbe nem kerültek bele, hanem minden esetben a javított alak szerepel az okiratokban. Mindez erős érv a két kollekcio kapcsolata mellett, és valószínűtlenné teszi egy *fons communis* létét. Ez utóbbi esetben azt kellene feltételeznünk, hogy arról a 16. század második felében született egy hibátlan, ám csupán részleges másolat, a Riksarkivet kódexe. Ennél korábban, legvalószínűbben a Jagelló-korban készült egy másik másolat is – ez került utóbb Oláh Miklós tulajdonába –, amelynek scriptorai pontatlanabban dolgoztak a későbbi példányénál, ám a szöveget az „eredeti” variáns alapján utóbb korrigálták.

Hogy a két feltevés közül egyértelműen dönteni lehet, az a stockholmi kézirat írnokainak köszönhető. Két oklevélcím adja a megoldást.

Oláh FMK	Stockholm FMK
Gracia expectativa beneficii dignitatis in ecclesia t.	Gracia expectativa beneficii dignitatis in ecclesia t. LXVI.
Annuencia tributi	Annuencia tributi LXXXVIII.

A stockholmi kézirat titulusai mögött álló római számok jelentése önmagában nem világos. Nem jelenthetik a tételek számát, mert az első oklevél a kötet 209., míg a második a 239. másolata. Másként áll azonban a helyzet akkor, ha a két iratot az Oláh-formuláriumban is szemügyre vesszük. E kódexben kétféle foliálás fut, az egyiket római, a másikat arab számmal vezették. E két oklevél esetében, a 66., illetve a 89. fólió rektóján a római számok nem fértek el szokványos helyükön, a lap tetején, ezért az írnok ezeket közvetlenül a cím után írta be. A Riksarkivet példányának másolói ezeken a pontokon már jól láthatóan mechanikusan másolták az előttük fekvő szöveget – így nem tűnt fel nekik, hogy a számok nem a címekhez tartoznak, hanem csupán a lapszámokat jelölik. Mindez, úgy gondolom, világosan eldönti, hogy az utóbb Svédországba került kódex írnokai előtt maga az Oláh-formuláskönyv feküdt, így *codex descriptus*ról van szó.

Másolat mivolta, töredékessége, nemkülönben önkényes szövegmódosításai ellenére a kéziratnak mégis van jelentősége egy kritikai kiadás készítése során. Ennek elsődleges oka az eredeti, Oláh-féle kötet már említett lappangó mivolta. Az Országos Levéltár mikrofilmjén számos verzó oldal gerinchez közel eső széle – különösen a kódex közepén – nem olvasható, takarásban van. Mindezen szakaszok a stockholmi példányban hiánytalanul megtalálhatóak, így használata révén a lakúnak – legalábbis a manuscriptorum első felében – nehézség nélkül kiegészíthetők. Ugyanígy segítséget nyújt a másolat az eredeti példány például áthúzással javított, nehezen olvasható szakaszainak megfejtésében is. Mivel azonban kétséget kizáróan Oláh Miklós kódexének közvetlen másolatáról van szó, az oklevelek teljes szövegének kollacionálásától eltekintettem. Az olyan szándékos módosításokat ellenben, mint amilyen az oklevélcímek, a pecsételési záradékok, vagy épp a kibocsátó nevének megváltoztatása volt, minden esetben feltüntettem a filológiai apparátusban.

III. Az apparatus criticus

Az első formuláriumkiadások a szövegeket még bármiféle apparátus nélkül tették közzé.¹⁹ Szerencsére a közelmúltban két olyan edíció is megjelent, amelyek a tárgyakat képző formuláskönyv-kéziratokat már a korszerű filológia sztenderdjeinek megfelelően publikálták, így ezek iránymutatóként szolgáltak a készülő kiadás számára.²⁰

Ami a filológiai apparátust illeti, ezzel – egyetlen eredeti kéziratról lévén szó – röviden végezhetünk. A szövegközlés az Oláh kódexét követi; a stockholmi példányból nyert kiegészítések – a mintapéldány lakúnaí esetében – pedig jegyzetekben állnak.

Érdekesebb kérdést vet fel a tárgyi apparátus. Nem pusztán a bemásolt okiratok szövegében benne maradt személy- és helynevek azonosításáról van szó, hanem – és ebben a mintául vett két kiadástól eltérően – kísérletet teszek az oklevelek datálására. Ennek fő oka a már említett nagyszámú uralkodói *regalis* és misszilis, amelyeket egy-egy év eseménytörténetének rekonstrukciójához lehet felhasználni. Természetesen vannak olyan tételek – például az oklevélnyerő és a birtok nevének kihagyásával bemásolt adománylevelek vagy iktatási parancsok –, amelyeknél erre nincsen mód. Jelentőségük azonban elsősorban az előbb említett két okirattípusnál van. Ezek esetében a tárgyi jegyzetek súlypontját a keltezés problémái jelentik.

A továbbiakban azt mutatom be néhány kiválasztott példán, hogy milyen lehetőségek állnak rendelkezésünkre egy-egy kiadási dátum megállapítására. A formulárium anyagából eddig megjelent szövegközlések arra utaltak, hogy jóllehet a kötetben foglalt, II. Ulászló uralkodásához köthető diplomák a korszak egészét átfogják, a súlypont mégis az 1500 utáni másfél évtizedre tevődik.²¹ Eddigi tapasztalataim alapján négy különböző esetet, lehetőséget határoltam el. Mindezek demonstrálásával az a céлом, hogy követhető mintát adjak a jövőbeni, különösképp középkori formuláriumkiadások számára.

Az első mintában azt az esetet mutatom be, amikor egy oklevélnek sikerült megtalálnom a keltezett példányát. Jóllehet a formulárium szövege és a valóban kiadott példány szövege nem biztos, hogy szó szerint megegyezik, mégis, ilyen alkalommal csaknem napra pontos datálás válik lehetővé. Amennyiben teljesen pontos szövegpárhuzamról van szó, a filológiai apparátusban feltüntettem az eredeti oklevelek olvasatait is.

A második minta azt demonstrálja, amikor ugyan datált példány nem áll rendelkezésünkre, ám az eredeti oklevelek között sikerült olyan kiadványra rábukkannom, amelyik a formulárium iratával egyértelmű tartalmi párhuzamot mutat. Habár ilyen esetben a kiadás pontos időpontja nem rekonstruálható, annak lehetséges időköre általában néhány hónapra szűkíthető.

¹⁹ Ez Kovachich már felsorolt kiadásaira éppúgy igaz, mint például Iványi Bélára, aki az ún. bácsi formuláskönyv szövegének egy részét közölte: IVÁNYI, 1904–1905.

²⁰ ERDŐ–SZOVÁK–TUSOR, 2018; F. ROMHÁNYI–SARBAK, 2013.

²¹ Pl. FRAKNÓI, 1899, 57–59, 64, 69–71, 72, 76–78, 84, 87–89; C. TÓTH–HORVÁTH–NEUMANN–PÁLOSFALVI–W. KOVÁCS, 2017, 486, 494, 498; MIKÓ, 2020, 615–620.

A harmadik mintában egy olyan diploma szerepel, amelynek hozzávetőleges kibocsátási idejét nem más okiratok, hanem a már a kutatók rendelkezésére álló Jagelló-kori archontológiai adattár segítette meghatározni.²²

Végezetül a negyedik mintában olyan oklevelek állnak, amelyek kelte semmilyen szövegpárhuzam vagy archontológiai adat alapján nem rekonstruálható. Ezek esetében a bennük leírt eseményeket kell megpróbálni a már ismert bel- és külpolitikátörténet keretében elhelyezni, és az ily módon leszűkített időhatárokon belül érdemes az eredeti okleveles anyagot, illetve a korban már egyre nagyobb forrásértékkel bíró követjelentéseket áttanulmányozni.

FÜGGELÉK

I. minta

1.

Buda, 1512. július 7. körül²³

II. Ulászló király egy meg nem nevezett város tanácsát tájékoztatja arról, hogy mivel Weispriach Ulrik özvegye a Magyar Királyság területén fekvő Lánzsér várát nem hajlandó visszaszolgáltatni, sőt, oda útonállókat (diffindatores) fogad be (köztük egy Janovczki nevűt), és onnét rablótámadásokat vezetnek az országlakosok kárára, fegyveres erővel fogja az özvegyet a vár visszaszolgáltatására kényszeríteni, csapatai parancsnokává pedig Szentgyörgyi és Bazini Péter országbírókat jelölte ki. Megparancsolja a városnak, hogy csapataikkal csatlakozzanak az országbíróhoz.

Oláh Miklós FMK, 170r–v.

Regalis

Wladislaus etc. Prudentes et circumspecti fideles nobis dilecti. Arbitramur iam vos audire et intelligere potuisse, si vero nondum vobis constat, ^a-exnunc scire vos volumus^{-a}, qualiter nos castrum nostrum^b Lanzeer²⁴ vocatum, intra limites huius Regni nostri adiacens et ad coronam nostram Hungarie pertinens huic ipsi Regno et eius

²² C. TÓTH–HORVÁTH–NEUMANN–PÁLOSFALVI, 2016.

²³ E napon kelt a király Pozsony, illetve Sopron városokhoz intézett parancslevele, amelynek szövege a formuláskönyv textusával csaknem teljesen megegyezik. (Archív hlavného mesta SR Bratislavy, Pozsony város tanácsa, Középkori oklevelek és levelek 2476. – DF 241092.; HÁZI, 1928, 276.) Míg azonban a két eredeti példány láthatóan egy minta alapján készült, addig a formulárium változata attól néhány ponton eltér, ennél fogva valószínű, hogy egy fogalmazványt másoltak a kötetbe. Az eltérő olvasatokat a szöveg végén álló jegyzetek tartalmazzák.

²⁴ Lánzsér (ma: Landsee, A).

corone a domina relicta²⁵ condam Wayspracher redimere volumus, quequidem domina, quum summam debiti levare nolens, castrum ipsum remittere recusasset. Nos iure quoque huius Regni revideri ^c-hanc rem (id quod vobis constat)^c fecimus, ubi manifeste optimoque ac vetusto iure Regni compertum extitit debere ipsam dominam levatis suis pecuniis arcem ipsam nobis et huic Regno remittere, quod preter omnem iusticiam detinens usque modo restituere et de manibus suis exmittere recusavit, seque nobis et huic Regno aperte opposuit, et quod ^d-egrius ferimus^d, manifestos nostros diffidatores, puta quendam Janowczyk,²⁶ in contemptum nostrum ad castrum ipsum recepit, isticque eum contra nos et hoc Regnum nostrum fovet, qui plura iam mala, depredaciones, abducciones^e et alias varias oppressiones nostris subditis intulit. Itaque nos ulterius tantam ipsius domine iniquam et iniustam proterviam ferre nolentes,^f statuimus omnino unacum dominis prelati et baronibus nostris ius nostrum^g ab ea eciam vi armorum recuperandum, quandoquidem, ut scitis, in proxime preterita universali dieta universi regnicole nostri nobis unanimi voto supplicarunt, ut in execucione huiusmodi iuris et iusticie parti equitatem postulanti contra alteram opem ferre dignaremur.²⁷ Itaque nos castrum prefatum de manibus eiusdem domine rehabere volentes, fidelem nostrum spectabilem et magnificum Petrum comitem de Bozyn et de Sancto Georgio, iudicem curie nostre²⁸ in capitaneum nostrum quoad expeditionem presentem recuperande arcis prefecimus, et scripsimus^h certis dominis illarum parcium, istic scilicet vicinis atque eciam nonnullis aliis propinquioribus comitatibus, ut gentes suas penes prefatum comitem Petrum ad recuperandam predictam arcem Lanzeer mittant et adiungant, ne illud ab hoc Regno nostro et sacra corona alienetur. Proinde volumus et fidelitati vestre strictissime committimus et mandamus, quatenus statim visis presentibus vos quoque, universas gentes vestras, ⁱ-quas pro Regni defensione teneaminiⁱ, ex quo in facto Regni et eius iurium res agitur, penes prefatum comitem Petrum mittere^j et eidem in recuperanda arce predicta, quod omni iure et equitate ad nos et coronam nostram spectat, omni ope et auxilio iuxta informacionem eiusdem comitis Petri adesse et assistere,^k modis omnibus debeatis et teneamini. Et aliud nullo modo facere presumatis. Datum.

²⁵ Weispriach Ulrik özvegye, leánykori nevén Gertrud von Hohenwart, férje 1506. október 12. előtt bekövetkezett halála óta kezében tartotta a lánzséri várat. Ennek történetét bővebben lásd CSERMELYI, 2013, 475–478; NEUMANN, 2020, 17–18.

²⁶ Más forrásban nem akadtam a nyomára. Vö. még NEUMANN, 2020, 32, 38.

²⁷ Nem világos, hogy melyik országgyűlésre utal. A közelmúlt kutatásainak köszönhetően tudjuk, hogy a Jagelló-korban is sokkal több országgyűlést tartottak annál, mint ahányat a Mossóczy-féle Corpus Juris alapján feltételezni lehetne (legjobb példa erre NEUMANN, 2013, vö. még MIKÓ, 2014, 467–470). Itt azonban a szöveg kifejezetten általános (universalis) diétáról beszél, lehetséges tehát, hogy olyan országgyűlésre kell gondolni, amelyen privilégium formájában adtak ki vagy terveztek kiadni határozatokat, jöllehet még ez sem biztos (MIKÓ, 2020, 611–612). – Az utóbbi csoportba tartozó kongregációk közül időben legközelebb az 1507. évi határozatok között olvasni arról, hogy az ország határait helyre kell állítani (19. tc.), ezt azonban, úgy tűnik, az uralkodó nem erősítette meg. MIKÓ, 2014, 456–457.

²⁸ Igazolhatóan 1500. augusztus 15. és 1517. november 13. között töltötte be az országbírói méltóságot: C. TÓTH–HORVÁTH–NEUMANN–PÁLOSEALVI, 2016, 90.

^{a-a} litt. *scire debetis*; ^b litt. *om.*; ^{c-c} litt. *hanc causam*; ^{d-d} litt. *gravius est*; ^e litt. *add. captivacionesque hominum*; ^f litt. *add. simul etiam providere volentes, ut tanta licentia spoliandi hoc Regnum ex predicto castro predictis diffidatoribus adimatur*; ^g litt. *add. et Regni nostri*; ^h litt. *add. atque mandavimus*; ⁱ litt. *om.*; ^j litt. *insurgere*; ^k litt. *add. et omnia, que circa hoc nomine nostro vobis commiserit, facere*

2.

[Buda], 1512. július 11. körül²⁹

II. Ulászló király egy meg nem nevezett (megyei) hatóságot értesít arról,³⁰ hogy mivel Szelim apjától (II. Bajazid szultántól) még annak életében, erőszakkal megszerezte a trónt, oszmán támadásra kell számítani, amelynek veszélyét Horvátország sem kerülheti el. Mivel az oszmánokkal kötött fegyverszünet lejárt, új megkötésére pedig nincs remény, a főrendekkel és az országlakosokkal Szt. Péter és Pál napján (1512. június 29.) zárult gyűlésükön a királyság csapatainak mozgósítását rendelték el, amely parancs szerint a „Dunán inneni” megyék csapatainak Somogyvárra, míg a „Dunán túli” comitatusok katonáinak Váradon kell gyülekezniük. Ezért megparancsolja a címzeteknek, hogy csapataikat – a többi Dunán túl fekvő megyéhez hasonlóan – legkésőbb augusztus 15-éig Váradra küldjék. Amennyiben ezt nem, vagy csak hiányosan, a csapatok egy részével teljesítik, az erről hozott rendelkezésnek megfelelően fogja őket megbüntetni.

Oláh Miklós FMK fol. 41v; Stockholm FMK p. 66–67.

Regalis

Novissimis literis nostris ad vos datis mandaveremus tibi,^a ut gentes vestras, quas antea levandas commiseramus, ex quo rumores periculosi parum sedari videbantur, domi contineres,^b ita tamen preparatas, ut quandocumque opus foret, insurgere possent. Nunc autem scire vos volumus, quod huiusmodi rumores adversi quottidie recrudescunt et augentur, nam Sellembeg,³¹ filius antiqui imperatoris Turcorum³² paternum imperium ipso patre adhuc vivo et invito occupavit, qui ad hunc solum finem est admissus, ut cum Turcis et Tartaris hoc regnum nostrum invadat, depopuletur et devastet, in quanto etiam periculo Croatia constituta sit, vos audivisse non dubitamus, que quottidie ipsius Sellembeg tirranidem experitur. Cum autem treuge cum Turcis

²⁹ A datálásra egy olyan oklevél ad lehetőséget, amely a fenti napon kelt, és amelyben az uralkodó Moson megye hatóságát utasította arra, hogy csapataikat a „Dunán inneni” gyülekezőhelyül kijelölt Somogyvárra küldjék. Textusát nagyrészt közzétette SZAKÁLY, 1992, 167–168. (Levéltári jelzete: DL 22318.)

³⁰ A mozgósítási parancsot a megyék mellett a bandériumtartó főméltóságok is nyilvánvalóan megkapták, így lehetséges, hogy a formulárium szövegváltozata egy fogalmazványról készült. Ez magyarázhatná a szöveg elején az egyes és többes szám keveredését. A fentebb idézett, megyének címzett parancstól a szöveg több ponton eltér.

³¹ I. Szelim néven szultán 1512 áprilisa és 1520 szeptembere között.

³² Az 1481 májusa és 1512 áprilisa között uralkodó II. Bajazid szultánról van szó.

inite iam expiraverint et spes future pacis nulla sit, in conventu³³ dominorum prelatorum et baronum ac assessorum nonnullorumque aliorum regnicolarum nostrorum pro festo beatorum Petri et Pauli apostolorum³⁴ proxime celebrato ita conclusuimus, ut gentes totius Regni ad festum assumptionis beatissime virginis Marie³⁵ proxime venturum levare debeant, et pars, que est ultra Danubium, ad Waradinum,³⁶ pars vero alia cis Danubium, ad Somogwar³⁷ conveniat. Ne igitur per aliquam moram ^caliquod periculum huic Regno^{-c} eveniat, fidelitati vestre harum serie firmissime mandamus, quemadmodum eciam aliis dominis et regnicolis omnibus mandavimus, quatenus acceptis presentibus, gentes vestras, quas iam preparatas et bene instructas esse non dubitamus, in pleno numero alio mandato nostro minime expectato, ad predictum festum assumptionis Marie nunc venturum, iuxta conclusionem in conventu premissa factam, levare, et vos, qui ultra Danubium estis, easdem ad Waradinum mittere debeas,^d itaque illis committatis, ut dampnum sub pena ibidem expressa nemini inferant. Quoniam alioquin,^e si qui in expedicione huiusmodi gencium, quas perlustrari recenserique faciemus, vel negligentes vel tardi aut ipsas gentes inordinatas maleque instructas ac cum defectu misisse, aut quicumque ex ipsis stipendiariis cuiquam dampnum intulisse comperti fuerint, omnes tales preter omnem indulgenciam et placacionem meritis penis, prout in decreto est expressum, puniri faciemus. In quantum igitur vel salus patrie vobis chara est et gravissimam punitionem evadere cupitis, secus in premissis facere non presumatis.

Datum.

^a eredeti olvasat: *tibi*, korrigált alak: *ibi*, helyesen: *vobis*; ^b helyesen: *contineretis*; ^{c-c} S: *huic Regno aliquod periculum*; ^d helyesen: *debeat*; ^e S: *alioqui*

3.

[Buda], 1512. szeptember 11.³⁸

II. Ulászló király egy meg nem nevezett megyébe kirendelt adószedőknek megparancsolja, hogy a végvárak fenntartására kivetett subsidiumot és annak elszámolását sok késlekedés után végre szolgáltatassák be a (rendi) kincstartóknak, mégpedig személyesen.

³³ Erről a gyűlésről nagyon röviden lásd MIKÓ, 2020, 581. A mozgósítást nyilvánvalóan az is indokolta, hogy az oszmánok már az év tavaszán támadásokat intéztek a királyság déli határa ellen, bővebben lásd FODOR-DÁVID, 1994, 201.

³⁴ 1512. június 29.

³⁵ 1512. augusztus 15.

³⁶ Várad/Nagyvárad (ma: Oradea, RO).

³⁷ Somogyvár (H).

³⁸ Az oklevél pontos datálását az teszi lehetővé, hogy pontosan ugyanezzel a szöveggel maradt fenn az említett dátummal Ulászló királynak a Bars megyei dikátorokhoz intézett parancsa: DL 47018.

Regalis

Wladislaus etc.

Egregii fideles nobis dilecti. Putabamus iam vos^a ex illo comitatu diu administrasse thesaurariis Regni nostri³⁹ peccunias presentis subsidii ad necessitates inevitabiles et conservacionem castrorum finitimorum ordinati, verum, ut nunc intelligimus, eas hucusque ipsis thesaurariis non importastis, qui ob defectum peccuniarum nunc confinia tenentibus, qui hic sunt et solucionem in dies expectant, sed nec aliis necessitatibus ipsorum castrorum^b providere possunt, propter quod ipsa castra periculo aperto subiacent. Ne igitur per vos quitquam desit, volumus et firmissime vobis committimus et mandamus, aliud habere nolentes, quatenus statim visis presentibus, universas peccunias huiusmodi subsidii ex ipso comitatu provenientes plene et integre prefatis thesaurariis Regni nostri per vos ipsos importare, et eisdem sine defectu administrare ipsisque simul super administracione ipsarum peccuniarum prefectam et rectam racionem dare debeatis, alioquin certi sitis, si quid periculi, ex tali vestra negligencia ipsis castris evenerit, super vos et capita vestra propria requiremus. Aliud igitur in quantum publicum bonum huius Regni cupitis periculumque vestrum evitare vltis in hoc nulla racione facere presumatis. Datum.

^a Ezt követően kihúzva: *diu.*; ^b Ezt követően kihúzva: *finitimorum.*

II. minta

1.

Buda, 1512. július 7. körül⁴⁰

II. Ulászló király egy meg nem nevezett megye⁴¹ hatóságának ismételten megparancsolja, hogy mivel Lánzsér várának ostromát a főpapok és bárók, valamint az országlakosok tanácsából már korábban elhatározta, továbbá az erősségből folyamatosan támadják a szomszédos területeket, és ennek okán a várat meg fogják ostromolni, csapataikat bocsássák a hadjárattal megbízott Szentgyörgyi és Bazini Péter országbíró rendelkezésére. Egyúttal a kifogásukat, mely szerint az uralkodó és a főrendek bandériumai nem vesznek részt a had-

³⁹ Feltehetően Szentpéteri Lászlóról és Telegdi Istvánról van szó, akiket az 1511. év folyamán választottak meg a rendek a végvárakkal kapcsolatos pénzügyek intézésére. Mivel a várak fenntartására két évre előre ajánlották meg az adót, talán mandátumuk is erre az időtartamra terjedt ki. 1511-ben többször is említik őket, lásd pl. DF 265886., DF 285366., DL 22224. Az adatokat C. Tóth Norbertnek köszönöm.

⁴⁰ A datálást Ulászló királynak ugyanebben az ügyben több nyugat-magyarországi városnak küldött mozgósítási parancsai teszik lehetővé, lásd fentebb az I. minta, 1. sz. alatt említett két eredeti oklevelet.

⁴¹ Minden bizonnyal egy dunántúli vármegyéről van szó. Mint az I/1. sz. minta alapján látható, a városi csapatok kiállítása is épp két nyugati határ menti civitas esetében bizonyítható.

járatban, azzal háritja el, hogy ezek a csapatok folyamatosan készen állnak és oda vonulnak, ahol az országnak a legnagyobb szüksége van rájuk.

Oláh Miklós FMK, fol. 168v.

Regalis

Wladislaus etc. fidelibus nostris egregiis et nobilibus universitati nobilium comitatus t. s(alutem) et g(raciam). Quoniam ex castro Lanzer,⁴² quod communi omnium dominorum prelatorum et baronum regnicolarum nostrorum consilio et deliberacione iustissimis de causis veluti ius corone nostre expugnaturi sumus, multa mala excursions et dampna partibus illis circumvicinis continue inferuntur, et ob id nullo pacto illa tolleranda duximus, quemadmodum igitur aliis nostris proximis vobis mandavimus ita, et presentibus firmissime mandamus, quatenus statim visis presentibus, universas gentes vestras, quas pro Regni defensione servare tenemini, in pleno numero ad expugnacionem ipsius castri penes fidelem nostrum spectabilem et magnificum comitem Petrum de Bozyn et de Sancto Georgio, iudicem curie nostre,⁴³ quem huic rei prefecimus, quamprimum mittere et ad omnia facere debeatis, que idem vobis in hoc faciendo dixerit, alioquin certi estote iuxta formam decreti graviter vos puniemus. Non sit autem vobis cura neque allegare debetis, prout vos allegare intelligimus, quod videlicet nos et domini prelati ac barones gentes nostras non levemus, sciatis enim, quod et nostre gentes ac ipsorum dominorum prelatorum et baronum parate sunt, et eo ibunt, quo necessitas Regni expostulabit. Aliud igitur pena sub premissa ulla ratione facere non presumatis. Datum.

2.

1511. április 24. után⁴⁴

II. Ulászló király egy ismeretlen címmel tudatja, hogy az országgyűlés a végvárak fenntartására és felújítására 1 forint subsidiumot ajánlott fel, amelyből 50 dénárt most, 50 dénárt pedig a következő György-napig kell behajtani, a 20 dénáros lucrum camerével együtt. Megparancsolja a címzettnek, hogy az adót a leghamarabb szedjék be és juttassák a kincstartók kezébe. Emellett közli az adószedés szabályait is, melyek az alábbiak: 1. A kirótt

⁴² Vö. 24. jegyz.

⁴³ Vö. 28. jegyz.

⁴⁴ Az alábbi adószedési szabályok pontos párhuzamokat mutatnak mindazokkal az intézkedésekkel, amelyekről eddig egy 1511. május 10-én kelt oklevélből tudtunk. Az említett okirat (kiadását lásd KOVÁCHICH, 1815, 71; jelzete DL 22154.) az 1511. április 24-én összeült országgyűlés adómegajánlását tartalmazza: két év alatt portánként 100 dénár subsidium fizetését a végvárak fenntartására, továbbá 20 dénárt kamarahaszna címén, szintén két év időtartamra. Mivel törvénykönyv nem maradt fenn, a szakirodalom az országgyűlés megtartását ezen okirat alapján igazolta: *DRMH* IV. LIV. – Míg azonban a májusi oklevél csupán általánosságban szól az adómegajánlásról, a formuláskönyvben fennmaradt diploma szövege annak gyakorlati véghezviteléről tartott fenn unikális információkat.

adó befizetése alól semmilyen korábbi engedély nem ad felmentést. 2. A félforintos adót és az ezen felül az uralkodónak külön járó 20 dénáros kamarahasznát a kirovástól számított huszonöt napon belül szedik be a szokásos módon a királyi és királynéi birtokokról, míg a főurak és nemesek birtokairól mindez ekként történjék: száz portára essék öt, míg húsz portára egy adómentes porta; azon nemesek esetében, amelyeknek nincs több, mint tíz vagy tizenkét jobbágyuk, közülük egy factor vagy servitor adómentes; azokra, akiknek teljes ingatlan és ingó vagyona kevesebb mint három forintot ér, az illetékes bíró erről tett esküjének megfelelően történjék az adókiivetés; mindazon jobbágyok és colonusok, akik uruk udvarházához (curia) csatoltan élnek, a többi jobbágyhoz hasonlóan adózzanak, kivételt csupán azok képeznek, akik uruk költségén katonáskodnak. 3. (Az adófizetés lebonyolításáért) az alispánoknak és a szolgabíráknak nem jár külön fizetség.

Oláh Miklós FMK 38r-v; Stockholm FMK p. 57–58.

Regalis

Wladislaus etc.

Vobis plane constat, ob qualia et quam extrema ac formidolosa pericula huius Regni et presertim castrorum finitimorum evitanda eorundemque necessariam reformationem et restaurationem presens subsidium unius floreni per universum regnum nostrum in presenti dieta est oblatum, ita videlicet, ut ex nunc quinquaginta denarii connumerentur, et alii quinquaginta denarii ad alterum festum beati Georgii anni proxime futuri⁴⁵ extradentur. Ne tam necessaria et inevitabilis provisio castrorum ipsorum in perniciem tocius huius Regni negligatur, in quaquidem dicatione qualis ordo servari et quam tempestive subsidium ipsum extradari debeat, per dominos prelatos et barones ac alios consiliarios et assessores nostros limitatum extitit.

Primo videlicet, quod nemini libertates quibuscumque ex causis concessae observentur.

Item, quod connumeratio et dicatio ipsius medii floreni unacum lucro camere nostri viginti denariorum simul ac statim et incontinenti fiat, et infra vigesimum quintum diem a die connumeracionis ipsius, tam de nostris regalibus et reginalibus consuetis, de omnium et singulorum dominorum et nobilium ac aliorum quorumcunque bonis irremissibiliter per singulas portas et a singulis colonis modo infrascripto exigantur.

Videlicet de singulis centum portis quinque, et de viginti una porta et non plures relaxetur, sive fuit servi, sive libertini aut factores. Nobilibus autem, qui non habent ultra decem vel duodecim iobagiones, unus factor sive servitor relaxetur.

Deinde, quod tales, qui bona mobilia vel immobilia, videlicet vineas, armenta in valore trium florenorum non habent, ad iuramentum iudicis dicentur.

⁴⁵ 1512. április 24.

Postremo, quod iobagiones et coloni in curiis nobilium inclusi et commorantes eque ac alii iobagiones connumerentur et solvant, demptis illis, qui mercenarii existentes in expensis nobilium vivunt.

Et quod vicecomites et iudices nobilium nullum sallarium ex hiis pro se recipere valeant.

Cum igitur tempus^a-admodum iam^a breve sit, necessitas vero et pericula castrorum ipsorum finitimorum urgentissima et inevitabilia existant, quo tempestive illis et officia ipsorum tenentibus provideri possit, committimus fidelitati vestre harum serie firmiter, ut consideratis tot et tantis rerum et necessitatum periculis, prefatum subsidium quinquaginta denariorum unacum ipso lucro camere nostre exnunc sub pena, sub qua totum regnum se obligavit, statim extradari et exolvi, ac ad manus ipsorum thesaurariorum ad id deputatorum fideliter et integre ac sine defectu ullo administrare debeatis, ut in tempore possint loca et castra prefata finitima non solum, quomodo^b summe opus est, reformare, sed et banis et officialibus ipsorum providere, ne propter defectum pecuniarum periclitari contingant. Aliud in quantum extrema mala et pericula ab hoc Regno evitari cupitis, in hoc nulla ratione facere presumatis. Datum etc.^c

^{a-a} S: *iam admodum*; ^b S: *quod*; ^c S: *etc.* om

3.

1513. március 2. után⁴⁶

II. Ulászló király a Barka castellum uradalmához tartozó birtokok lakosaihoz. Mivel Szrebernik vára (castrum) nemrégiben elesett, ő az annak egykori kerületéhez tartozó Barka castellumot Keserű István alnádornak és örököseinek adományozta azzal a kikötéssel, hogy azt négy éven belül vár (castrum) módjára meg kell erősíteniük, és ha szükséges, újjá is kell építeniük. Megparancsolja a címzetteknek, hogy Keserű Istvánnak mint uruknak engedelmeskedjenek, a castellum erődítési munkálataiban pedig – a szintén Barka uradalmához tartozó monostori apátság népeivel együtt – vegyenek részt.

Oláh Miklós FMK fol. 151r–v.

Ut ad labores castelli Barka accedant

Wladislaus etc. fidelibus nostris circumspcctis iudicibus et iuratis civibus ceterisque universis et singulis populis et colonis, vasallis et iobagionibus ubivis in bonis et

⁴⁶ A kibocsátás terminus post quemje annak köszönhetően állapítható meg pontosan, hogy fennmaradt a birtokadományozó oklevél eredeti példánya: Hrvatski Državni Arhiv, Obitelj Draskovic, Archivum maius 68-2. (DF 233512.). Ennek szövege az alnádor fiait: Istvánt és Mihály boszniai püspököt is megnevezi.

possessionibus ac pertinentiis castelli Barka⁴⁷ constitutis et commorantibus, presentes visuris, s(alutem) et g(raciam). Miseratis in conspectum nostre maiestatis hos concives vestros, quorum medio supplicabatur nobis, ut vos in vetustis iuribus et libertatibus vestris, per predecesores nostros, reges Hungarie, concessis, conservare et manuteneere dignemur. Quasquidem libertates et immunitates vestras licet nos observari vobis velimus, ex quo tamen castrum Zrebernyk,⁴⁸ ad quod prefatum castellum Barka pertinebat, sinistro quodam eventu, ut vobis constat, periclitatum est, et in manus hostium deventum, ne per incuriam et negligenciam similem ipsum quoque castellum Barka perire infuturum contingat, illud fideli nostro egregio Stephano Kesserew, vicepalatino Regni nostri Hungarie⁴⁹ in perpetuam hereditatem cum omnibus iuribus et pertinentiis eiusdem dedimus et contulimus, ita tamen condicione, ut deinceps infra quadriennium ad instar castrum illud muniri et fortificari ac taliter reedificari facere teneatur. Ne cura et sollicitudo de quo periculo eiusdem nobis aut huic Regno nostro incumbat, et, ut vos quoque de cetero securius et tutius istic in terris et domibus vestris permanere possitis, quo[niam] autem huiusmodi reformacio et municio castelli non nisi ope et auxilio vestro fieri poterit, itaque volumus et fidelitati vestre harum serie firmiter mandamus, q[uod] a modo deinceps perpetuo ad prefatum Stephanum Kesserew audire et attendere, ipsum pro vero et perpetuo vestro terrestri domino tenere et recognoscere, et eidem in reformacione et municione dicti castelli pro vestra potissimum futura quiete in permansione unacum populis et colonis ac vasallis abbacie Monostor vocate,⁵⁰ ad idem castellum pertinentis, quibus, ut ad labores eiusdem accedant, presentibus similiter mandamus, omni ope et auxilio adesse et assistere et quicquid idem Stephanus Kesserew vobis faciendo dixerit, facere et exequi debeatis et teneamini. Et aliud nullomodo facere presumatis. P. Datum.

⁴⁷ Brčko, Bosznia-Hercegovina, vö. HANDŽIĆ, 1975. 46. – Néhány későbbi adat alapján a fontosabb határ-
várak közé emelkedett, szerepel pl. X. Leó pápa Bakóczot kinevező bullájában: *Mon. rust.* 33, továbbá az
1519. évi magyar–oszmán fegyverszüneti szerződés textusában is: *Alsó-szlavóniai okmánytár* 281.
– A vár 1528-ban került oszmán kézre: BARTA, 1995, 13.

⁴⁸ A vár 1512 októberében esett el, ezzel pedig a Szreberniki bánóság mint igazgatási egység megszűnt, jólle-
het a területén fekvő várak és kisebb erősségek többsége – így Barka is – egészen 1528-ig magyar kézen
maradt. Bővebben lásd MIKÓ 2020, 583–586. Az utolsó bán Matucsina Tamás volt, lásd C. TÓTH–
HORVÁTH–NEUMANN–PÁLOSFALVI, 2016, 154.

⁴⁹ Alnádori tisztségét oklevelekkel igazolhatóan 1506 májusa és 1519 februárja között töltötte be, vö.
C. TÓTH–HORVÁTH–NEUMANN–PÁLOSFALVI, 2016, 82.

⁵⁰ Feltehetően a berzétei monostorról van szó Valkó megyében (ma: Nuštar, CRO mellett). Ulászló király
már említett, március 2-i adománylevelében leírt várbirtokok mindegyike Valkó megyében helyezkedik
el, így a Monostor néven említett apátságot is nyilvánvalóan ott kell lokalizálni.

III. minta

1.

1513. május 6. után – 1513. augusztus 22. előtt⁵¹

II. Ulászló király [Beriszló Péter] veszprémi püspököt és kincstartót értesíti arról, hogy az oszmánok által elpusztított Waya castellum újjáépítése – mivel ennek híján az ellenség szabad gázlóhoz jutna – halaszthatatlan, ezért számos megyét utasított részint csapataik mozgósítására, részint hogy működjenek közre az erősség újjáépítésében. Emellett a területre visszatérő jobbág্যokat a jelenleg szedett subsidium megfizetése alól mentesítette, és elrendeli, hogy őket a dikátorok ne háborgassák.

Oláh Miklós FMK 111v.

Missilis

Wladislaus etc. ad episcopum Wesprimiensem^a thesaurarium.⁵²

Reverende etc. Ex negligencia hac, quam regnicolas huius Regni in mittendis gentibus eorum facere videmus, id, quod verebamus, evenit, quos nec pericula preterita nec impendencia monent, et sic factum est, quod castellum illud Waya,⁵³ de quo scribitis, per Turcos est exustum, magna multitudine Christifidelium ex toto illo districtu misere abducta, de quaquidem clade certe dolenda est maximeque angimur de tanta ipsorum regnicolarum nostrorum socordia atque negligencia. Nos quidem aliud pronunc remedii adhibendum non reperimus, quam quod castellum ipsum citissime reformetur, ne vado, quod ibidem existit a Turcis occupato maiores incursiones et depredaciones faciant, dedimusque ad certos comitatus litteras tam ad reformandum ipsum castellum, quam ad mittendum gentes eorum,⁵⁴ quantum autem ad libertatem

⁵¹ Az oklevél kibocsátásának legkorábbi lehetséges napját Beriszló első kincstartói említése jelöli ki. Nehezebb meghatározni a terminus ante quem; magam végül azt a dátumot választottam, amikor Szapolyai János már megindította rövid hadjáratát a Temesközben, Szendrő irányában (MIKÓ, 2020, 604–605.) Az oklevélben leírt oszmán támadás ugyanis feltétlenül ennek időpontja előtt következett be, tudván, hogy 1513 őszen–telén a területet már nem hagyták őrizetlenül a Szapolyai János irányította csapatok. NEUMANN, 2015, 112–114. Az 1514. év eseményei a jól ismert Dózsa-parasztháborúnak köszönhetően aprólékosan fel vannak dolgozva (lásd az előbbi tanulmányt, továbbá BARTA–FEKETE NAGY, 1973), ennél fogva tudjuk, hogy hasonló oszmán támadás nem érte a Temesközt. Erre az utolsóként tekintetbe vehető 1515. esztendőből sincsen adatom.

⁵² A kincstartói hivatalt 1513 májusa és 1516 áprilisa között, a veszprémi püspöki méltóságot pedig 1511 szeptembere és 1520. május 20-i elhunytá között viselte. C. TÓTH–HORVÁTH–NEUMANN–PÁLOSFAI, 2016, 54, 133.

⁵³ A castellumról ebből, illetve az alább következő két másik oklevélből csak annyit tudunk meg, hogy a Temes partján állt, és egy gázlót védelmezett. Ezekon kívül két diplomáról van még tudomásom, amelyek az erősséget említik (ezúttal *castrum* megjelöléssel). Ezek X. Leó pápa Bakócz Tamás 1514. évi legációjával kapcsolatos kiadványai: *Mon. rust.* 33, 37. – Pontos lokalizációjára egyelőre nem találtam adatot. A két pápai oklevelet kiadó, 1979-ben megjelent oklevéltár szerkesztői a vár nevét a helynévmutatóban nem azonosították, csak utaltak arra, hogy Jugoszlávia területén keresendő.

⁵⁴ Vö. II/4. sz. is.

pauperibus colonis, quorum domus ab ipsis Turcis exuste sunt, dandam attinet, committatis hominibus et dicatoribus vestris, ut ab ipsis colonis, quorum domus, ut prefertur, combuste sunt, et qui reversi sunt vel reverti poterunt, in hac presenti dica et contributione nullam solutionem exigant, sed eos supportatos et exemptos hac vice habeant. Datum.

^a Eredeti, áthúzott olvasat: *Chanadiensem*.

IV. minta

1.

1512. július vége – augusztus eleje⁵⁵

II. Ulászló király meg nem nevezett címzettekkel tudatja, hogy bár korábban Szelim bégnek, a szultán fiának háborús szándékai miatt elrendelte a királyság csapatainak mozgósítását, mivel oszmán támadás egyelőre nem következett be, a mozgósítást visszavonja, ugyanakkor a csapatok készenlétben tartását továbbra is kéri, tudomása szerint ugyanis Szelim időközben megszerezte apja trónját, és személyétől csak további fenyegetés várható.

Oláh Miklós FMK 35r; Stockholm FMK p. 52.

Regalis

Quum superioribus diebus his ex diversis locis et ex personis fidedignis accepissemus sinistros crudelesque conatus tam Tartarorum, quam Turcorum et imprimis illius Zalymbeg, filii imperatoris Turcorum adversum nos et hoc Regnum nostrum, utpote qui de salute et conservacione eiusdem Regni nostri et vestrum omnium solliciti sumus, mandaveramus vobis ac ceteris fidelibus nostris, ut gentes vestras, quas iuxta decretum pro defensione ipsius Regni conservare teneamini paratas habere, et ad proximum festum t. ad quascumque partes eundum fuerit, et prout vobis scripserimus et

⁵⁵ Az oklevél 1512. évre datálását több szemponttal is igazolhatjuk. 1. A szöveg Szelimet az 1512. július 11-én kelt oklevelekhez hasonlóan (vö. I. minta, 2. sz.) Zalymbeg néven illeti, és „filius imperatoris Turcorum”-nak nevezi. Ugyanezen névvel szerepelt Ulászló és testvére, Zsigmond lengyel király levelezésében is, még trónralépte előtt, lásd FODOR–DÁVID, 1994, 200. Az, hogy az oklevél Szelimet még nem nevezi imperatornak, arra utal, hogy a budai udvarban még nem rendelkeztek pontos információkkal arról, hogy Bajazid már június 10-én meghalt. Szelim első követe június első hetében jelent meg Budán, így erről értelemszerűen nem számolhatott be, míg a magyar király követe, Raguzai (Petancius) Felix június második felében érkezett vissza Budára. (Az adatokat lásd FODOR–DÁVID, 1994, 202; LAKATOS, 2020, 327–328. 2. Ugyan a scriptor elhagyta, de, miként a július 11-i oklevekből látszik, a gyülekezés időpontját és helyszínét pontosan adták meg a mozgósítási parancsok. 3. Az esetleg még elképzelhető 1513. év pedig – bár ekkor már felettebb nehezen lenne indokolható Szelim olyatén megnevezése, mint a „török császár fia” – azért nem jöhet szóba, mert abban az évben a mozgósítást végrehajtották, majd Szapolyai János és Beriszló Péter is támadást intéztek az oszmán területek ellen. Ez utóbbiakat bővebben lásd MIKÓ, 2020, passim.

commiserimus, eadem levare atque mittere deberetis. Nunc vero cum predictum festum t. appropinquet nec tamen quicquam ex gracia Dei a prefatis hostibus adeo periculosi aut adversi adhuc habemus, ut pronunc et ad dictum festum gentes vestras levare necesse sit, nolentes igitur vos sine necessitate fatigari, significando vobis duximus, ut pronunc non est opus dictas gentes vestras aliquas mittere, sed eadem domi conservare potestis. Ita tamen teneatis, quod ad omnem eciam subitam horam et casum parate sint, ut^a dum necessitas exposuerit, et alias litteras nostras videritis, evestigio et absque omni ulteriori mora, ex quo res urgebit, proficisci valeant. Nam^b ad punctum et ad signum, uti aiunt, nemo in his rebus se disponere potest, sed opus est, ut postquam hostes pro foribus sint, et nobis ac huic Regno nostro semper nocere moliantur, nos^c vobiscum una et ceteris fidelibus nostris intenti et parati simus, nam et in presenciarum nobis allatum est, qualiter predictus Zalymbeg iam ad imperium paternum admissus est, et non nisi sevim et exiciosum contra nos et hoc Regnum nostrum cogitare et minari assidue fertur. Ne igitur vel idem vel alii quicumque hostes nos et hoc Regnum imparatos offendant, gentes vestras in pleno numero ad omnes casus, ut diximus, paratas habere et conservare debeatis, nam alias in quocunque, in hoc defectus fuerit, hunc gravissime puniemus. Aliud nulla ratione facere presumatis. Datum.

^a Ezt követően kihúzva: *ne*; ^b Ezt követően kihúzva: *tanquam*; ^c Ezt követően kihúzva: *vero*

2.

[Buda], 1513. február⁵⁶

II. Ulászló király egy meg nem nevezett főpapot informál arról, hogy a legutóbbi országgyűlésen összegyűlt főrendek és nemesek úgy határoztak, hogy a végvárok rossz állapota miatt és a királyság csapatainak fenntartására, mivel a jobbágyságból már több pénzt nem lehet

⁵⁶ Az oklevél dátumát illetően két lehetőséget vehetünk fel. Egyfelől szóba jöhet az 1511., másfelől az 1513. év. 1511-ben két esztendőre ajánlottak meg adót, és ugyan sem az adómegajánlás (KOVACHICH, 1815, 71), sem a szabályokat részletező parancslevél (lásd fentebb a II. minta 2. sz. alatt) nem szól az egyháziak adózási kötelezettségéről, mégis kötelesek voltak fizetni, miként egy, az uralkodó által a borsmonostori apátnak 1511. december 15-én küldött felszólításból kiderül: DL 22245. Az apátnak küldött oklevél azonban mind a végvárok számára fizetendő subsidiumról, mind pedig a kamarahasznáról beszél – ezzel egyértelmű párhuzamban áll az 1511. évi adószedési szabályokkal, lucrum camere fizetéséről azonban a fenti iratban nincsen szó. Árulkodó azonban a parancslevél ama rövid megjegyzése, mely szerint minden egyházi a „lehetőségeinek megfelelő” subsidiumot fizessen – ez a kitétel pedig éppígy szerepel az 1513. januárjában üléselő diéta határozatai közt: „...universos quoque abbates, prepositos, canonicos, archidiaconos et cunctos ecclesiarum plebanos ac rectores et altaristas ... secundum posse ipsorum pariter contribuere et ad huiusmodi salutaria opera subsidium prestari debere decreverunt” – MIKÓ, 2020, 618. Ebből, illetve a kamarahaszna emlegetésének elmaradásából számomra egyértelmű, hogy a fenti parancs az 1513. januári diéta zárultát követően születhetett. Ennek pontos időpontjáról: Uo. 590, az egyháziak adójáról: Uo. 601.

kifacsarni, az egyházi testületeknek és méltóságviselőiknek is adót kell fizetniük. Ezért megparancsolja neki, hogy a székeskáptalan tagjai közül két kanonokot válasszon meg, akik az adó adminisztrációját és a befolyt összeg királyi kiküldötteknek való átadását lebonyolítják.

Oláh Miklós FMK fol. 33r–v és fol. 147r; Stockholm FMK p. 49.

Regalis^a

Ad qualem et quantam ruinam desolacionemque castra huius Regni nostri finitima devenerint superioribus diebus, quibus instante dieta proxime preterita⁵⁷ apud nos fuistis, clare aperteque intellexistis. Considerantes itaque domini prelati et barones ceterique proceres atque assessores vobiscum una, quam periculosum foret non huic Regno solum et regnicolis ipsis, sed toti eciam Christianitati, si ipsa castra finitima in huiusmodi desolacionibus diucius reliquerentur, maluerunt pro charitate patrie insolitis eciam oneribus se ipsos gravare et dicare, quam id perpeti, ut tocius Regni salus cum ipsis castris finitimis corruat, et amissis illis omnia in manus hostiles deveniant, non erat spes, ut a pauperibus iobagionibus plus, quam nunc dicatur, pronunc exigi et extorqueri possit. Quequidem dica neque ad exolucionem banorum et conservacionem gencium in castris finitimis sufficit, id itaque ordinauerunt, ut quilibet eorum ex utroque ordine tam seculari, quam spirituali ad relavandam hanc periculosam ruinam aliquid subsidii, quisque ex se ipso pro sua condicione et facultate impartiretur ac contribueret, quod et factum est. Quoniam autem neque hoc^b ad restaurandum omnes delaciones sufficere compertum est, communia pericula communibus subsidiis avertenda censuerunt, idque statuerunt, ut ab omnibus capitulis, prepositis, archidiaconis, abbatibus, plebanis aliisque universis et singulis dignitatibus et beneficiatis, cuiuscumque status, gradus et tituli existant, a minimo usque ad maiorem, ad laborem et reformacionem eorundem castrorum finitimorum aliquid subsidii peteretur, neminem enim licet huic operi tam pio, tanquam necessario deesse. Ut igitur ex huiusmodi subsidio labores predictorum castrorum in tempore incipi, et periculum illis et consequenter toti huic Regno impendencia vitari possint, fidelitatem vestram instar aliorum prelatorum, quibus similiter scripsimus, hortamur et rogamus eidemque mandamus, [quatenus] statim visis presentibus duos ex capitulo vestro fidedignos et qui ad hoc apti idoneique videbuntur, eligere, eosque super hoc iurare facere, et mox per universam dyocesim universis ecclesiasticis personis perscribere, ut quisque iuxta facultates suas ad hoc ipsum opus contribuat, et suo vicearchidiacono id presentent ac reddant, qui quidem vicearchidiaconi predictis duobus electis de capitulo^c vestro tales pecunias reddant et administrent, et consequenter iidem electi vobis illas presentent, quas tandem fideliter ad manus illorum, qui per universorum Regnum ad hoc deputati sunt, mittere et assignare debeatis et teneamini, et aliud nulla racione facere presumatis. Datum.

⁵⁷ Az 1513. január 15-én összeült országgyűlésről van szó.

^a A második másolatban az alábbi cím: *Regalis, ut ecclesiastici subsidium ad castra finitima dent.* ^b Az első másolatban ezt követően kihúzva: *ad restaurandum.* ^c Az első másolatban ezt követően kihúzva: *reddant.*

3.

1513. április – 1513. augusztus 22.⁵⁸

II. Ulászló király egy meg nem nevezett megye hatóságát értesíti arról, hogy mivel hiányzott a megfelelő őrség, az oszmánok nemrégiben felégették Waya castellumot és annak környékét, számos foglyot is ejtve. Nehogy a Szendrő környékén állomásozó törökök újabb betöréseket hajtsanak végre, utasítja őket, hogy csapataikat irányítsák Temesvárra, és tartsák őket készenlétben. Ellenkező esetben [Bátori István temesi ispánnak, az Alsó részek főkapitányának] joga van a vonakodók birtokait lefoglalni és az uralkodótól kapott további utasításokig a kezén tartani.

Oláh Miklós FMK 35v; Stockholm FMK p. 53.

Regalis

Wladislaus etc. Sepenumero iam vobis scripsimus et mandavimus, ut gentes vestras, quas pro defensione Regni servare et alere teneamini, paratas habere et tenere, ac eo quo pro huiusmodi defensione Regni necessitas postularet, mittere deberetis, nunc autem, prout certo est ad nos allatum, Turci, hostes huius Regni immanissimi, partes illas nostras inferiores gentibus vacuas esse cognoscentes castellum Waya⁵⁹ penes fluvium Temes situm et habitum unacum omnibus suis pertinenciis et toto illo districtu circumiacenti exusserunt et depredati sunt, magna cede hominum ibidem facta magnaue multitudine Christifidelium^a inde in perpetuam servitutem misere abducta. Quod si gentes vestre et aliorum comitatum in partibus illis fuissent, hec periculum non accidissent. Ne igitur Turci ipsi, qui in dies in Zenderew⁶⁰ se^b preparant et accingunt dulcedine prede capti maiora crudelioraque committant, et partes illas depopulentur, volumus^c et fidelitati vestre rursus harum serie firmiter et sub nota

⁵⁸ Pontosabb datálásra sajnos – legalábbis egyelőre – nincsen mód. A lehetséges legkésőbbi időpontot Szapolyai fentebb már említett hadjáratának ideje jelöli ki (lásd 51. jegyz.). Nehezebb meghatározni a lehetséges legkorábbi időpontot. A III. sz. mintaként közölt oklevélből kiderült, hogy ez történhetett akár Beriszló Péter kincstartóságának idejében, de akár azt megelőzően is. Egyértelmű kontrollforrások hiányában csupán két olyan velencei követjelentésre hívnám fel a figyelmet, amelyek április utolsó napjaiban keltek, és amelyek – többek közt – beszámolnak a Temesközt ért oszmán támadásról is: WENZEL, 1877, 235–236; PÁLOSFALVI, 2009, 298. Egy május első felében kiadott országgyűlési meghívó feltehetően ugyanerről a támadásról beszél: MIKÓ, 2020, 618–619.

⁵⁹ Lásd a 48. jegyzetet.

⁶⁰ Szendrő (ma: Smederevo, SRB). – Több egykorú jelentésből is kiderül, hogy a törökök az 1513. évben (is) támaszpontként használták a várat, és aligha véletlen, hogy Szapolyai augusztusi rövid hadjáratának is Szendrő volt a célpontja. MIKÓ, 2020, 602–605.

perpetue infidelitatis committimus et mandamus, quatenus statim visis presentibus nullaque mora interiecta universas ipsas gentes vestras, bono modo instructas, in pleno numero ad Themeswar⁶¹ mittere debeatis, ut istic pro defensione earundem parcium unacum aliorum ipsorum comitatum gentibus residere et hostibus ipsis resistere ac partes ipsas a clade et periculo ac depopulatione preservare et tutari possint. Quoniam alioquin commisimus auctoritatemque [nostram] dedimus damusque et committimus per presentes magnifico t.,⁶² ut si in mittendis ipsis gentibus negligencia, prout hucusque facta fuerit, omnium talium bona, qui renittenciam in hoc fecerint, occupare et usque ad ulteriorem nostram informacionem tenere debeat auctoritate nostra presentibus, ut prefertur, eidem in hac parte attributa mediante. Aliud igitur pena sub premissa facere nulla ratione presumatis. Datum.

^a Ezt követően kihúzva: *ex toto*.; ^b A *se se* szavak a sorok közé írva.; ^c Ezt követően kihúzva: *igitur*.

4.

1513. május – 1513. augusztus 22.⁶³

II. Ulászló király Bátori István temesi ispánnal és az Alsó részek főkapitányával tudatja, hogy az oszmánok elpusztították Waya castellumot és környékét, nagy zsákmányt és számtalan foglyot hurcolva magukkal. Félő, hogy erre még nagyobb portya következik, mert a hírek szerint napról napra nő a Szendrőn lévő oszmán katonaság létszáma. Felszólítja, hogy minden más ügyét félretéve foglalja el végre állomáshelyét, és foglalkozzon a rá bízott országrész védelmével. Tájékoztatja arról is, hogy számos megye bandériumát felszólította, hogy Temesvárott csatlakozzanak hozzá, valamint intézkedett arról is, hogy az elpusztított castellum újjáépítésére, kijavítására bizonyos megyék küldjenek jobbágyokat és colonusokat, akikkel szintén Bátori rendelkezhet és őket a munkára másik parancslevele útján rákényszerítheti.

⁶¹ Temesvár (ma: Timișoara, RO).

⁶² Minden valószínűség szerint Bátori István temesi ispánra és az Alsó részek főkapitányára utal az oklevél.

⁶³ Az okirat kibocsátásának legkésőbbi dátumául – az előző diplomához hasonlóan – Szapolyai hadjáratának időpontját választottam, jóllehet a kiadásra csaknem minden bizonnyal legalább hetekkel korábban sor került. A terminus post quem meghatározása nehezebb, köszönhetően elsősorban annak, hogy a címzett Bátori tartózkodási helyeiről 1513 áprilisa és szeptembere között semmit nem tudunk: C. TÓTH, 2012, 451. – A formulárium azonban fenntartott egy másik Ulászló-misszilit is, amelyben az uralkodó ismételtlen számonkérte a temesi ispánon, hogy miért nem tartózkodott az állomáshelyén, és egyúttal felelőssé is tette – a Wayához hasonlóan a Temesközben fekvő – Cseri várának elpusztításáért. Minderről bővebben MIKÓ, 2020, 600–601; PÁLOSFALVI, 2018, 342. Azon – szintén datálatlan – okirat kiadási idejét július hónapra lehetett szűkíteni; a legvalószínűbb tehát, hogy ez a diploma is 1513 júniusában vagy júliusában kelt. MIKÓ, 2020, 600–601.

Regalis

Wladislaus etc.

Magnifice fidelis nobis sincere dilecte. Crebro iam vobis scripsimus et commisimus, ut postpositis omnibus aliis rebus et negociis vestris ad officiolatum vestrum ingredi, et in eo hoc potissimum tempore, quo nullas, ut scitis, treugas cum Turcis habemus, et quo timendum in dies ab eis existit residere et parcium ipsarum defensionem invigilare deberetis. Nunc vero certo rumore allato accepimus, id quando vobis quoque iam notum esse potuit, castellum scilicet *Waya*⁶⁴ ad portum Fluvii Themes situm et habitum et totum illum districtum circumiacentem a Turcis depopulatum et exustum esse, et magnam inde animarum multitudinem abductam et maximam predam commissam, timendum est, ne iidem Turci dulcedine prede capti rursus incursionem faciant et maiora his committant, nam in dies ad *Zenderew*⁶⁵ congregari dicuntur. Quapropter fidelitati vestre harum serie rursus et iterum firmissime et sub nota perpetue infidelitatis committimus et mandamus, ut semota omni excusacione posthabitisque omnibus aliis negociis vestris ad castrum Themesiense et officiolatum vestrum ingredi, isticque residere et invigilare pro parcium ipsarum defensione debeatis. Scripsimus autem et mandavimus rursus et iterum certis comitatibus earundem parcium, ut gentes eorum penes vos istuc mittant, cum quibus et aliis earundem parcium copiis ac viribus a rabie et periculis ipsorum hostium eisdem defendere et tueri debeatis, quasquidem litteras cum presentibus accipietis. Mandavimus eciam ad nonnullos comitatus ibidem propinquos sub pena occupacionis bonorum suorum, ut^a ad reformacionem et restauracionem castelli prefati colonos et iobagiones eorum mittant, cum quibus illud reformari et restaurari faciatis. Qui si renittentes fuerint, eos iuxta continentiam ipsarum aliarum litterarum nostrarum, quas similiter cum presentibus accipietis, ad exequenda ea ipsa astringatis, nam hoc modo castellum ipsum stare non potest, eo quod ibidem vadum eciam existit, quo ab ipsis Turcis occupato maiora iidem perpetrare poterint. Itaque ingrediamini omnino nec ullam moram in hoc facere presumatis, nam alias certi sitis, quod eciam officiolatu vestro privabimini et insuper gravissimam indignacionem nostram incurretis. Aliud igitur in hoc nullomodo facere presumatis. Datum.

^a Ezt követően kihúzza: *iobagiones*.

⁶⁴ Vö. 53. jegyz.

⁶⁵ Vö. 60. jegyz.

Rövidítések és irodalomjegyzék

- DL Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár
- DF Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképgyűjtemény

*

Alsó-szlavóniai okmánytár *Alsó-szlavóniai okmánytár. (Dubicza, Orbász és Szana vármegyék). 1244–1710, szerk. THALLÓCZY Lajos – HORVÁTH Sándor, Budapest, Magyar Tud. Akadémia 1912. (Magyarország melléktartományainak oklevéltára, 3.)*

BARTA
1995

BARTA Gábor: *Az elfelejtett hadszíntér 1526–1528. (Meggjegyzések a török–magyar szövetség előtörténetéhez)*, In: *Történelmi Szemle*, 37. (1995) 1–34.

BARTA–FEKETE NAGY
1973

BARTA Gábor – FEKETE NAGY Antal: *Parasztháború 1514-ben*, Budapest, Gondolat, 1973.

BESSENYEI
2006

BESSENYEI József: *A Vatikáni Könyvtár Ottoboni-gyűjteményének Ottob. Lat. 2746. jelzetű kódexe*, In: *Lymbus*, 4. (2006) 317–328.

BÓNIS
1971

BÓNIS György: *Jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon*, Budapest, Akadémiai, 1971.

BÓNIS
1972

BÓNIS György: *Középkori jogunk elemei. Római jog, kánonjog, szokásjog*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1972.

C. TÓTH
2012

C. TÓTH Norbert: *Egy legenda nyomában. Szapolyai János és ecsedi Bátor István viszonya 1526 előtt*, In: *Századok*, 146. (2012) 443–463.

C. TÓTH–HORVÁTH–
NEUMANN–PÁLOSFALVI
2016

Magyarország világi archontológiája 1458–1526. I. Főpapok és bárók, szerk. C. TÓTH Norbert – HORVÁTH Richárd – NEUMANN Tibor – PÁLOSFALVI Tamás, Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudo-

- mányi Intézet, 2016. (Magyar Történelmi Emlékek. Adattárak.)
- C. TÓTH–HORVÁTH–
NEUMANN–
PÁLOSFALVI–W. KOVÁCS
2017
- Magyarország világi archontológiája 1458–1490. II. Megyék,* szerk. C. TÓTH Norbert – HORVÁTH Richárd – NEUMANN Tibor – PÁLOSFALVI Tamás – W. KOVÁCS András, Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2017. (Magyar Történelmi Emlékek. Adattárak.)
- CSERMELYI
2013
- CSERMELYI József: *Weispriachné háborúja. Egy 16. század eleji Sopron megyei konfliktus eseményei és értékelése,* In: *Történelmi Szemle*, 60. (2013) 471–489.
- DRMH
IV
- Decreta Regni Mediaevalis Hungariae – The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary*, Vol. IV, ed. János M. BAK – Péter BANYÓ – Martin RADY, Idyllwild CA – Budapest, Charles Schlacks/Department of Medieval Studies, Central European University, 2012.
- ERDŐ–SZOVÁK–TUSOR
2018
- Formularium Ecclesiae Strigoniensis*, ed. Petrus card. ERDŐ – Cornelius SZOVÁK – Petrus TUSOR, Budapest, Gondolat, 2018. (Collectanea Studiorum et Textuum, vol. I/4.)
- F. ROMHÁNYI–SARBAK
2013
- Formularium maius Ordinis Sancti Pauli Heremite. Text-edition des Pauliner Formulariums aus der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts. (Cod. Lat. 131. der Universitätsbibliothek zu Budapest)*, Hrsg. Beatrix F. ROMHÁNYI – Gábor SARBAK, Budapest, Szent István Társulat, 2013. (Tagungen zur Ordensgeschichte, 4.)
- FAZEKAS
2018
- FAZEKAS István: *Egy 16. század közepi kancelláriai formulariumos könyv tanúságai,* In: *Universitas – Historia. Tanulmányok a 70 éves Szögi László tiszteletére*, szerk. DRASKÓCZY István – VARGA Júlia – ZSIDI Vilmos, Budapest, Magyar Levéltárosok Egyesülete, 2018, 551–566.
- FODOR–DÁVID
1994
- FODOR Pál – DÁVID Géza: *Magyar–török béketárgyalások 1512–1514-ben,* In: *Történelmi Szemle*, 36. (1994) 193–225.

- FRAKNÓI
1899
Oklevéltár a magyar királyi kegyúri jog történetéhez, közzéteszi FRAKNÓI Vilmos, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1899.
- HANDŽIĆ
1975
Adam HANDŽIĆ: *Tuzla i njena okolina u XVI vijeku*, Sarajevo, Svjetlost, 1975.
- HÁZI
1928
HÁZI Jenő: *Sopron szabad királyi város története I/6. Oklevelek és levelek 1482–1520*, Sopron, Székely és Társa Könyvnyomdája, 1928.
- IVÁNYI
1904–1905
IVÁNYI Béla: *Egy 1526 előtti ismeretlen kéziratos formulás könyv. Első közlemény*, In: *Történelmi Tár*, IV/5. (1904) 481–538; *Második közlemény*, In: *Történelmi Tár*, IV/6. (1905) 33–41.
- KOVACHICH
1799
Martinus Georgius KOVACHICH: *Formulae solennes styli in cancellaria, curiaque regum, foris minoribus ac locis credibilis, authenticisque Regni Hungariae olim usitati*, Pesthini, Trattner, 1799.
- KOVACHICH
1815
Josephus Nicolaus KOVACHICH: *Monumenta veteris legislationis Hungaricae*, Claudiopoli, Collegium Reformatorum, 1815.
- KUBINYI
2005
KUBINYI András: *Politikai vitakultúra a Mohács előtti Magyarországon. Bácsi Ferenc szózata a hatvani országgyűléshez (1525), valamint egy latin verse*, In: *Studia professoris – professor studiorum. Tanulmányok Érszegi Géza 60. születésnapjára*, szerk. ALMÁSI Tibor – DRASKÓCZY István – JANCSÓ Éva, Budapest, Magyar Országos Levéltár, 2005, 169–195.
- LAKATOS
2020
LAKATOS Bálint: *A király diplomatái. Követek és követségek a Jagelló-korban (1490–1526)*, In: *Történelmi Szemle*, 62. (2020) 281–362.
- MIKÓ
2014
MIKÓ Gábor: *Ismeretlen országgyűlési emlék a Jagelló-korból. Adatok az 1507 és 1514 közötti országgyűlések történetéhez, valamint Werbőczy Hármaskönyvének elkészültéhez*, In: *Történelmi Szemle*, 56. (2014) 455–480.

- MIKÓ
2019a
- MIKÓ Gábor: *Oláh Miklós formuláskönyve. Bevezető tanulmány egy készülő kiadáshoz*, In: *Történelmi Szemle*, 61. (2019) 617–632.
- MIKÓ
2019b
- MIKÓ Gábor: *A formuláskönyv és a leveleskönyv határán. Az Országos Széchényi Könyvtár Fol. Lat. 1656. jelzetű kézírata*, In: *Acta Universitatis Szegediensis, Acta Historica*, 144. (2019) 83–87.
- MIKÓ
2020
- MIKÓ Gábor: *Oszmánellenes hadjáratok lehetőségei a 16. század elején. Kísérlet Szrebernik, Szokol és Tessány várak visszahódítására 1513-ban*, In: *Századok*, 154. (2020) 577–620.
- Mon. rust.*
- Momunenta rusticorum in Hungaria rebellium anno MDXIV*, ed. Antonius FEKETE NAGY – Victor KENÉZ – Ladislaus SOLYMOSI – Geisa ÉRSZEGI, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979. (Publicationes Archivi Nationalis Hungarici, II. Fontes 12.)
- NEUMANN
2013
- NEUMANN Tibor: *Királyi hatalom és országgyűlés a Jagellókor elején*, In: *Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon. A kezdetektől 1918-ig*, szerk. DOBSZAY Tamás et al., Budapest, Argumentum, 2013, 46–54.
- NEUMANN
2015
- NEUMANN Tibor: *Bulgária – Erdély – Temesvár. Szapolyai János és a parasztháború*, In: *Keresztesekből lázadók. Tanulmányok 1514 Magyarországról*, szerk. C. TÓTH Norbert – NEUMANN Tibor, Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2015, 103–154. (Monumenta Hungariae Historica, Dissertationes.)
- NEUMANN
2020
- NEUMANN Tibor: *Két levéltárjegyzék 1588-ból. (Ismeretlen középkori oklevelek újkori forrásokban)*, In: *Lymbus*, 18. (2020) 9–45.
- PÁLOSFALVI
2009
- PÁLOSFALVI Tamás: *Bajnai Both András és a szlavón bán-ság. Szlavónia, Európa és a törökök*, In: *Honoris causa. Tanulmányok Engel Pál tiszteletére*, szerk. NEUMANN Tibor – RÁCZ György, Budapest–Piliscsaba, 2009, 251–300. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok, 40.)

PÁLOSFALVI
2018

Tamás PÁLOSFALVI: *From Nicopolis to Mohács. A History of Ottoman–Hungarian Warfare, 1389–1526*, Leiden–Boston, Brill, 2018. (The Ottoman Empire and its Heritage, 63.)

SZAKÁLY
1992

SZAKÁLY Ferenc: *Javaslat a „Monumenta Archivalia Historiam Regni Hungariae Medii Aevi Illustrantia” munkálatainak beindítására*, In: *Levéltári Közlemények*, 63. (1992) 157–173.

SZOVÁK
2018

SZOVÁK Kornél: *Formuláskönyvek a középkori Magyarországon*, In: ERDŐ–SZOVÁK–TUSOR 2018, LV–LXXVII.

WENZEL
1877

Marino Sanuto Világkrónikájának Magyarországot illető tudósításai, II, kiad. WENZEL Gusztáv, Budapest, A Magyar Tud. Akadémia Könyvkiadó Hivatala, 1877. (Magyar Történelmi Tár, 24.)

Pótlások a Brodarics-kiadáshoz*

Levelezést kiadni hálátlan dolog. Akárhány évet és akárhány levéltárat kutat végig az ember, teljes, hiánytalan kiadás szinte bizonyosan nem készíthető, hiszen lesznek levelek, amelyek valahogy elkerülik a kutató figyelmét, vagy olyan állagból, levéltárból kerülnek elő, ahol nem kutatott. Nincs ez másként Brodarics István 2012-ben megjelent levelezésének esetében sem.¹ Bár a kötet impozáns mennyiségű (348), zömmel Brodarics által, kisebb részben neki írt levelet tartalmaz és összeállításakor értelemszerűen a teljességre törekedtem, már pár hónappal a megjelenés után előkerült egy addig ismeretlen levél. Az elmúlt közel tíz évben kutatásaim során magam is bukkantam olyan levelekre, melyekre 2012 előtt bosszantó módon nem figyeltem föl és más kollégák is találtak alkalmasint egy-egy levelet. Mostanra annyi anyag gyűlt össze, ami már közlésre is érdemes. Ha a Brodarics-levelezéskötetnek elkészül egyszer a digitális kiadása, ezek a levelek már oda is bekerülhetnek, teljessé, vagy legalább teljesebbé téve az összkiadást. De addig is, egyfajta supplementumként közzétesszük ezeket a *Lymbus* hasábjain.

Véletlenszerűen előkerült dokumentumokról van szó, melyek időben is nagy távot fognak át, hiszen az első iratok még 1516-ból származnak, az utolsó pedig 1538 januárjából, és tematikailag is sokfélék. A most közölt (ok)levelek között, leszámítva az első három, a Brodarics család egy birtokszerzési kísérletét dokumentáló iratot, nincs, vagy csak igen távoli a belső kapcsolat. Együttes közlésüket csak az a tény indokolja, hogy Brodarics István személyéhez kötődnek, zömmel neki íródtak, két esetben pedig ő maga a levélíró. Az egyes daraboknak ugyanakkor (és ez alól a két menlevél sem kivétel) minden esetben megvan a maga önálló forrásértéke, és a legtöbb esetben közvetlenül összekapcsolhatók a levelezéskiadásban megjelent egy vagy több episztolával. Így apró, de értékes adalékokkal szolgálnak Brodarics kapcsolati hálójához, illetve a Szapolyai-diplomácia működéséhez.

Az átírás során a kéziratok ortográfiáját egységesítettük és a ma használt akadémiai helyesírást alkalmaztuk. Ez alól csak a tulajdonnevek képeznek kivételt, ahol minden esetben megtartottuk a levélírók által használt alakot, még akkor is, ha azok használata esetleg a szövegen belül is ingadozást mutat, illetve a három birtokjogi irat, melyek 1526 előtt keletkeztek, így a szakmai konszenzust élvező középkori helyesírást követtük.

* A tanulmány az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

¹ BRODERICUS, 2012.

1–3. Birtokiratok

A Brodarics István és fivére, Mátyás Sáros megyei birtokszerzési kísérletébe betekintést nyújtó három oklevél és egy káptalani fogalmazvány (1516–1519) egy egységet alkot, amelyeknek noha irattani szempontból nem tekinthetők leveleknek, jelen kiegészítésben mégis helyet kellett kapniuk, mivel értékes adatokkal bővítik a testvérek mohácsi csatát megelőző életútjáról meglévő nem túl bőséges ismereteinket. István pécsi kanonoki tisztségére a legkorábbi adatot eddig ugyanis az 1517. évi címerbővítő leveléből ismertük, azonban az 1516. évi birtokadományozó oklevél alapján egyértelmű, hogy már ekkor a pécsi Szent András-kápolna rektora és pécsi kanonok volt. Továbbá az oklevelek és a fogalmazvány tájékoztatnak minket egyedül István és Mátyás Mohács előtti bármiféle birtokszerzési törekvéséről, noha a fivérekkal kapcsolatos forrásokban 1519 után a sárosi birtokok egyszer sem tűnnek fel, ami egyértelműen arra utal, hogy azokat nem sikerült megszerezniük. Megállapítható továbbá, hogy a két Brodarics fivér már ekkor szorosan együttműködött, a birtokadomány és a 2012-ben napvilágot látott leveleskötetben közölt, irattani szempontból szintén nem levélnek minősülő címerbővítés² pedig vélelmezhetően a fivérek azon tudatos törekvésének a részét képezte, hogy a törökök által veszélyeztetett szlavóniai törzsbirtokok helyett az István udvari szolgáltatának köszönhetően Körös megye névtelen kisbirtokos famíliái közül kiemelkedő családjuk számára a megélhetést, valamint a társadalmi státuszt biztosító új birtokokat szerezzenek.

4. Egy velencei színész és ügynök: Francesco de' Nobili

Francesco de' Nobili X. Leó pápa egykori kedves színésze, akit egyik nagy sikerű Terentiusz szerepe után Cherea művésznéven emlegettek, gyakori szereplője Brodarics leveleinek. Az eredetiben nem ismert, csak a velencei Marin Sanudo naplójába bemásolt és onnan kiadott levél, mégis kivételes értékkel bír. Egyrészt ez az első darabja a Brodarics–de' Nobili levélváltásnak, másrészt nagyon fontos adatokat tartalmaz. A most közölt levél az első levelek egyike, amelyet a több hónapos franciaországi követjárásból hazatért Brodarics írt. 1531 januárjában kelt Budán, egy olyan egyéves időszak végén, amikorról nincs egyetlen közvetlen adatunk sem Brodarics hollétéről és tevékenységéről. 1522 utáni időszakának legrosszabbul dokumentálható fázisa az 1530. január 31. és 1531. január 19. közé eső időszak. Ebből a levélből viszont, mintegy mellesleg, kiderül, hogy Brodarics Franciaországból hazafelé jövet is Velencén keresztül utazott, és akkor is, mint 1530 januárjában, Cherea házában szállt meg. Mivel a Budát ért támadásról már múlt időben beszél, okkal feltételezhetjük, hogy Brodarics 1530. december 23-a, a Roggendorf vezette ostrom bezüntetése után, talán már január első napjaiban ért Budára.

Az 1530. év végi Roggendorf-féle ostrom az egyik legkomolyabb támadás, ami 1541-et megelőzően éri a fővárost, ennek ellenére az ostrom részletei kevésbé dokumen-

² BRODERICUS, 2012, 54–57.

táltak. Brodarics, ha nem is szemtanúként, de joggal feltételezhetően szemtanúk elbeszélése alapján írt, így beszámolója még az ostrom rekonstruálása miatt is fontos. Bár a többi dokumentumtól eltérően ennek a levélnek részint Sanudo naplójában legalább 19. század végi nyomtatott kiadása, illetve pár éve egy horvát honlap jóvoltából elektronikus változata is van, a teljesség igénye miatt mégis fontosnak tartjuk közlését, kiváltképp azért, mert az említett kiadások jegyzeteket nem tartalmaznak.

5. Orsini-levél

Camillo Orsini Brodaricsnak írott levele önmagában nem tartalmaz annyi információt, mint az előtte olvasható, de Nobilinak szóló levél, de kontextusba helyezve cseppet sem jelentéktelen. Camillo Orsini és Brodarics ismeretsége éppen az utóbbi 1530. évi franciaországi követségéhez kapcsolódik. Korábban egyetlen, Brodarics hazaérkezése után, 1531. január 24-én Budán kelt levele volt ismert kettejük levélváltásából. A most közölt levél tartalma alapján válasz arra, amit Brodarics januárban írt. Orsini francia szolgálatban álló velencei zsoldosvezér volt, és a (most már) két ismert levél alapján okkal feltételezhető, hogy Brodarics lépéseket tett azért, hogy csapatokkal együtt királya zsoldjába fogadja a tapasztalt katonát. A most közölt levélből úgy tűnik, Orsini még habozott, de később kelt Brodarics-levelek azt mutatják, hogy 1532-ben már valóban Szapolyai zsoldjában állt. A levél érdekes és fontos adalék Szapolyai nyugati, elsősorban francia kapcsolataihoz, és arra is rávilágít, hogy a polgárháborús helyzetben a magyar vezetés igyekezett a legmodernebb nyugat-európai harcászat ismeretével is rendelkező katonákat zsoldjába fogadni. Orsini esetében még az is elképzelhető, hogy ez francia támogatással, talán részben francia pénzen történt volna, de ez további kutatásokat igényel.

A két Orsini-levél egyben azt is mutatja, hogy mennyire szétszóródott mára a Brodarics-levelezés: hiszen Brodarics levelét jelenleg Simancasban őrzik, Orsini válaszlevele pedig a bécsi *Haus-, Hof- und Staatsarchiv*-ban található.

6. Világosvár ügye

A Ferdinánd-párti Szalaházi Tamás és Thurzó Elek Brodarics Istvánhoz és Frangepán Ferenchez írt levele betekintést enged a két király között dúló harc ellenére a híveik között továbbra is meglévő kapcsolatokba. Az Ecsedi Bátoriak birtokában lévő Zaránd megyei Világos várának az esete különösen érdekes: Szapolyai János török segédcsapatokkal is megerősített seregével 1529. február 6-án vette körbe a várat, azonban két hónap sikertelen ostrom után a várnagyokkal egyezséget kötött, hogy a királyság sorsának eldőléséig a vár semleges marad. A Szapolyai-párti Czibak Imre 1532-ben egy rövid életű, Bátor (II.) András ösztönözte fegyveres akcióra válaszul foglalta el, ami diplomáciai bonyodalomhoz vezetett, ugyanis Bátor István nádor özvegye, Zsófia mazóviai hercegnő a lengyel udvar közbenjárását kérte a vár és a hozzá tartozó birtokok visszaszerzéséhez.

7–8. Menlevelek

Látszólag a legkevésbé érdekes, hiszen formuláskönyvek alapján írt forráscsoportot képeznek a menlevelek. Már a Brodarics-kiadás összeállítása során is felmerült, hogy szükség van-e a közlésükre, hiszen nem igazi levelekről van szó. Akkor egyértelműen közlésük mellett döntöttem, és most is fontosnak érzem, hogy az azóta előkerült két *salvus conductus* közzétegyük. Brodarics diplomáciai működésének, útjainak, terveinek, céljainak ugyanis sokszor egyetlen megmaradt emléke egy-egy neki szóló menlevél. Másrészt a menlevelek számos információt hordoznak a követ kíséretéről, annak számáról, adott esetben név szerint is megnevezve a kísérettel utazó, így szintén védettséget élvező személyeket. Értékes forrásai tehát a diplomáciatörténetnek és fényt vetnek egy-egy követség megszervezésének nehézségeire, így akár mikrotörténeti forrásként is felfoghatók. Az első itt közölt menlevél kiváló példa erre. Valószínűleg egy olyan követi utazáshoz állították ki, eredetileg 1534 novemberében, melyre akkor nem került sor. A fogalmazványt többször módosították, és arról készült egy újabb tisztázott példány 1535. január 1-jén, majd egy harmadik is, nyolc nappal később. Brodarics egy január végén kelt levele ugyanakkor arra enged következtetni, hogy ez az a követség, melyre megromlott egészségi állapota miatt nem kerülhetett sor. Mivel a Gritti halála utáni hónapokban vagyunk, amikor Szapolyai és udvara komolyan pánikba esett a szultán kegyencének erdélyi kivégzése miatt, és így keresték a lehetőséget a Ferdinánddal való kapcsolatfelvételre és egyezkedésre, Brodarics megbízásai is ebbe a keretbe illeszthetők. A kedélyek utóbb megnyugodtak, kiderült, hogy Ibrahim nagyvezír bukásával Gritti meggyilkolása is veszített a súlyából, így a megváltozott körülmények miatt az utazás és a követség már nem volt olyan sürgős. Brodarics sokat betegeskedett már az 1530-as években, köszvénye volt, rendszeres szembajok gyötörték, lehet, hogy valóban nem állt készen az útra. De elképzelhető, hogy egyszerűen „diplomáciai betegsége” volt, amit ürügyül használt, hogy halogassa az indulást. A menlevél több változata annak bizonyítéka, hogy a bécsi udvarban számoltak az érkezésével. Erre azonban csak egy másik, 1535 februárjában kelt menlevél nyomán, márciusban került sor.

A másik, jóval rövidebb menlevél közvetlenül kapcsolódik Brodarics egy kiadott, ám datálatlan leveléhez. Ezt Bernhard Clesnek írta 1537 januárjában Itáliából hazatérőben. Kifejezetten megemlítette, hogy két menlevélre van szüksége: az egyik maga és kísérete számára biztosítaná a szabad utat Budára, a másik pedig a holmijai, főleg Itáliából hozott könyvei hazajuttatását célozta. Ezeket Bécsben akarta hagyni, hogy majd a Duna zajlása után hajóval szállítsák Budára. A kiadásba bekerült a Clesnek írt levél és mellé a kíséretnek kiállított *salvus conductus*. Pedig ott volt a másik is, de a levéltárban alighanem kihagyott a szövegkiadó figyelme, így az irat kimaradt a kiadásból. Ezzel a közléssel most teljesebb a kép.

9. V. Károly levele

Az 1537. évi menlevélhez hasonlóan Brodarics hosszú itáliai követségéhez kapcsolódik V. Károly levele is. Tartalmilag eléggé semmitmondó, inkább frázisokat pufogtató iratról van szó, mégis jelentős dokumentum, ugyanis ez az egyetlen ránk maradt levél, amit a császár Brodaricsnak írt. Az, hogy ők ketten személyesen ismerték egymást, találkoztak, eddig sem volt vitatható, de írásbeli dokumentuma ennek eddig csak az az 1536 novemberében Padovában kelt, olasz nyelvű levél volt, melyet Brodarics írt útban hazafelé a császárnak. Hogy a levél eljutott a címzetthez és a császár nem is hagyta válasz nélkül, arra bizonyosság ez a HHStA-ból már a kiadás után előkerült, fogalmazványként fennmaradt levél, mely tehát direkt válasz Brodarics korábbi üzenetére.

10. A kassai kapcsolat

Brodarics András kassai bíróhoz írt levelének különleges értékét az adja, hogy a humanista főpap-diplomatának eddig egyetlen, a váradi tárgyalások során kelt, saját kezűleg írt levele sem volt ismert a kutatók előtt. A levél címzettje vélelmezhetően azonos a Kassa városának politikai életében az 1520-as évek közepétől meghatározó szerepet betöltő, a Brodarics egykori pártfogójának, Szatmári György pécsi püspök (1505–1521) támogatásának köszönhetően a krakkói egyetemen tanulmányokat folytató Gönci Melczer Andrással, aki feltehetően a pécsi püspök környezetében, vagy pedig Brodarics kassai kiküldetési során ismerkedett meg a leendő szerémi püspökkel, a levél tehát Kassa archontológiájának pontosításához is értékes adatot tartalmaz. A levél hangneme arra utal, hogy Brodarics és a kassai bíró között korábbi ismeretségüknek köszönhetően szorosabb, talán személyes kapcsolat volt, amit Melczer nem habozott felhasználni a Brodarics számára is kedves, Szapolyai kezén lévő Kassa városa érdekében.

Források

1.

II. Lajos oklevele

Buda, 1516. október 25.

Felhasznált kézirat: MNL OL DF 229 534. (U 430)

Kiadás: IVÁNYI, 1932, 451–452.

II. Lajos a magvaszakadt Salgói György és Miklós, valamint Bonc Flórián László és Bonc János salgói és egyéb Sáros megyei birtokait Brodarics Istvánnak és testvérének, Mátyásnak, valamint Ternyei Imrének és Györgynek adományozza.

Nos, Ludovicus Dei gratia rex Hungarie et Bohemie etc. memorie commendamus tenore presentium significantes, quibus expedit, universis, quod nos attentis et consideratis fidelitate et servitiis fidelium nostrorum venerabilis et egregii magistri Stephani Brodaryth decretorum doctoris, comitis capelle Sancti Andree de castro Quinqueecclesiensi³ ac Mathie similiter Brodarych,⁴ fratris germani eiusdem, necnon nobilium Emerici⁵ et Georgii de Thernye,⁶ que ipsi sacre imprimis huius regni nostri Hungarie corone et deinde maiestati nostre cum omni fidelitatis constantia exhibuerunt et impenderunt, totalem possessionem Syalgo⁷ in de Saros aliaque universa bona, possessiones portionesque et quelibet iura possessionaria ubivis et in quibuscunque comitatibus huius regni nostri existentes et habita, que nobilium quondam Georgii⁸ et Nicolai⁹ de Syalgo ac Ladislai Floriani¹⁰ et Iohannis¹¹ Boncz prefuissent, sed per mortem et defectum seminis eorundem masculini ad nos consequenterque collationem nostram regiam per leges et statuta huius regni nostri Hungarie legitime devoluta forent et redacte, simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet, terris scilicet arabilibus cultis et incultis, agris, pratis, pascuis, campis, fenetis, silvis, nemoribus, montibus, vallibus, vineis vinearumque promontoriis, aquis, fluviis, piscinis, piscaturis aquarumque decursibus, molendinis et eorundem locis, generaliter vero¹² quarumlibet utilitatum et pertinentiarum suarum integritatibus quovis nominis vocabulo vocitatis

³ A pécsi Szent András-kápolna rektora, pécsi kanonok, tisztségére ez a legkorábbi ismert adat. FEDELES, 2005, 335.

⁴ Brodarics Mátyás (1470/80-as évek–† 1550/51) Brodarics István testvére, a mohácsi csata után fivérét követve I. Ferdinándot (1526–1564), majd 1527 márciusától Szapolyai Jánost (1526–1540) támogatta, István halála után (1539) ismét Ferdinánd király hűségére tért. 1524-ben királyi követként kapott menlevelet a pápától, 1525-ben udvari huszárként szolgált, 1526-ban udvari familiáris volt. A mohácsi csatát követően feltehetően harmincadbérlokként tartotta kezében a kassai harmincadot, később a szlávón rendek országgyűlési követe (1526–1527), körösi szolgabíró (1531), valamint a pécsi püspökség adminisztrátora (1532–1537), 1539 után királyi familiáris, 1541-ben a regensburgi birodalmi gyűlésen megjelenő magyar követség tagja, később likavai királyi prefektus (1544), majd huszti várnagy, illetve máramarosi sókamaraispán és ispán (1546–1549) volt. KÁROLYI, 1880, 286–287; SZENDREI, 1888, 625; IVÁNYI, 1942, 46/206. sz.; EMBER, 1990, 70, 72; FALLENBÜCHL, 1994, 85; ERDÉLYI, 2005, 78; GLÜCK, 2008, 12; KASZA, 2008, 1198–2008; VARGA, 2010, 19–21; KASZA, 2015, 34–47, 149; LAKATOS, 2020, 344.

⁵ Ternyei Imre Ternyei Gergely fia, Salgói Borsvai Veronikával kötött házasságot, sárosi szolgabíró (1502–1522) és makovicai várnagy volt. *Arch. 1458–1526*, 2017, 210–214; KÁDAS, 2020, 116–117, 306–308.

⁶ Hozeleci Ternyei György Ternyei Tamás és Lőcsei Lang Margit fia, Ternyei Imrével feltehetően unokatestvérek voltak. Sárosi alispán (1492), monyorósi várnagy (1495), szepesi országgyűlési követ (1505) és a szepesi tizlándzsások szolgabírája (1506–1507) volt. *Arch. 1458–1526*, 2017, 265, 514; KÁDAS, 2020, 116–118.

⁷ Salgó: Sebessalgó (ma: Šalgovík, SK), Eperjes városrésze, egykoron önálló falu volt. CSÁNKI, 1890, 309.

⁸ Salgói György: Közelebbről nem ismert.

⁹ Salgói Miklós Eperjes városának ügyvédjeként tevékenykedett, felesége, Telegdi Krisztina 1484-ben már özvegy volt. KÁDAS, 2020, 261.

¹⁰ Salgói Bonc Flórián László: Salgói Bonc Flórián fiának, Péternek a fia, feleségét Dorottyának hívták, sárosi szolgabíróként működött (1437–1439), 1453-ban még bizonyosan élt. KÁDAS, 2020, 145–147.

¹¹ Salgói Bonc János: Közelebből nem ismert.

¹² *post vero*: quarumlibet *del*.

sub suis veris metis et antiquis existentibus, premissis sic, ut prefertur, stantibus et se habentibus, memoratis magistro Stephano Brodaryth ac Mathie, fratri germano eiusdem, necnon Emerico et Georgio de Thernye ipsorumque Mathie, Emerici et Georgii heredibus et posteritatibus universis dedimus, donavimus et contulimus, immo damus, donamus et conferimus iure perpetuo et irrevocabiliter tenenda, possidenda pariter et habendam salvo iure alieno harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante, quas in formam nostri privilegii redigi faciemus, dum nobis in specie fuerint reportate.

Datum Bude, sabbato proximo post festum sanctarum Undecim milium virginum, anno Domini millesimo quingentesimo sextodecimo, regnorum nostrarum Hungarie et Bohemie etc. anno primo.

relatio magistri Nicolai¹³
secretarii regie maiestatis

[Hátlapon]: Registrata folio XXVII anno Domini 1516

2.

II. Lajos oklevele

Buda, 1516. október 25.

Felhasznált kézirat: MNL OL DF 250 976. (U 487)

II. Lajos megparancsolja a jászói konventnek, hogy a néhai Salgói György és Miklós, illetve Salgói Bonc Flórián László és Bonc János egykori salgói, illetve egyéb Sáros megyei birtokait iktassa Brodarics István és testvére, Mátyás, valamint Ternyei Imre és György részére.

Ludovicus Dei gratia rex Hungarie et Bohemie etc. fidelibus nostris conventui ecclesie de Iazow salutem et gratiam. Cum nos attentis et consideratis fidelitate et servitiis fidelium nostrarum venerabilis et egregii magistri Stephani Brodaryth decretorum doctoris, comitis capelle Sancti Andree de castro Quinqueecclesiensi ac Mathie similiter Brodaryth, fratris germani eiusdem, necnon nobilium Emerici et Georgii de Thernye, que ipsi sacre imprimis huius regni nostri Hungarie corone et deinde maiestati nostre cum omni fidelitatis constantia exhibuerunt et impenderunt, totalem possessionem Syalgo in de Saros aliaque universa bona, possessiones portionesque et quelibet iura possessionaria ubivis et is quibuscunque comitatibus huius regni nostri

¹³ Bácsi Miklós († 1527) 1516-tól királyi titkár, 1517-ben első titkárként vélelmezhetően a titkárok testületének vezetője, 1516-tól haláláig az egri várban lévő Szűz Mária-kápolna prépostja és zempléni főesperes volt. BÓNIS, 1971, 322–323; KOVÁCS, 1987, 42; KUBINYI, 2006, 8–9, 18–19; C. TÓTH, 2015, 54.

existentes et habita, que nobilium quondam Georgii et Nicolai de Syalgo ac Ladislai Floriani et Iohannis Boncz prefuissent, sed per mortem et defectum seminis eorundem masculini ad nos consequenterque collationem nostram regiam per leges et statuta huius regni nostri Hungarie legitime devoluta forent et redacte, simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet, premissis sic, ut prefertur, stantibus et se habentibus memoratis magistro Stephano Brodarych ac Mathie, fratri germano eiusdem, necnon Emerico et Georgio de Thernye ipsorumque Mathie, Emerici et Georgii heredibus et posteritatibus universis vigore aliarum litterarum nostrarum donationalium superinde confectarum in perpetuum contulerimus, velimusque eosdem in dominium eiusdem et eorundem per nostrum et vestrum homines legitime facere introduci. Super quo fidelitati vestre harum serie firmiter committimus et mandamus, quatenus vestrum mittatis hominem pro testimonio fidedignum, quo presente Sigismundus Enyczkey¹⁴ sive Iohannes de eadem¹⁵ aut Georgius de Zekend seu Michael de eadem¹⁶ sin Iohannes Farkas de Hassaad¹⁷ aliis absentibus homo noster ad facies predictae totalis possessionis Syalgo aliorumque universorum bonorum predictorum, vicinis et commetaneis eiusdem et eorundem universis inibi legitime convocatis et presentibus accedendo introducat prefatos Stephanum et Mathiam Brodarych, necnon Emericum et Georgium de Thernye in dominium eiusdem et eorundem statuaturque eandem et eadem [eis]dem premissis nostre donationis titulo ipsis incumbenti perpetuo possidenda, si non fuerit [contradictum]. Contradictores vero, si qui fuerin[t], evocet eosdem contra annotatos Stephanum et Matheum Brodarych ac Emericum et Georgium de Thernye ad terminum competentem, nostram scilicet personalem in presentiam rationem contradictionis eorundem reddituros, et post hec huiusmodi introductionis et statutionis seriem cum contradictorum et evocatorum, si qui fuerint, vicinorumque et commetaneorum, qui premissis statutioni intererunt, nominibus terminoque assignato, ut fuerit expediens, dicte nostre personali presentie fideliter rescribatis.

Datum Bude, sabbato proximo post festum sanctarum Undecim milium virginum, anno Domini millesimo quingentesimo sextodecimo, regnorum nostrorum Hungarie et Bohemie etc. anno primo.

[Külzetten címzés]: Fidelibus nostris conventui ecclesie de Iazow pro venerabili et egregio magistro Stephano Brodarych etc. et aliis intrascriptis

[Felnyitásra vonatkozó információ]: Aperta per me prepositum Karachondi.

¹⁴ Enyickei Szerencsés Zsigmond sárosi szolgabíró (1498–1508) volt. *Arch. 1458–1526*, 2017, 210–211; *KÁDAS*, 2020, 144–145, 306–307.

¹⁵ Enyickei János Enyickei Szerencsés Zsigmond rokona. *KÁDAS*, 2020, 145–146.

¹⁶ *Zekend-i* György és Mihály: Közelebbről nem ismertek.

¹⁷ Harsági Farkas János († 1527) Sáros megye befolyásos birtokos nemesének, Harsági Farkas Lászlónak a fivére lehetett. *KÁDAS*, 2020, 84.

Helyszíni feljegyzés és válaszfogalmazvány az oklevél alján és hátlapján

A jázsói konvent jelentésének válaszfogalmazványa, hogy Salgói Borsvai András, valamint Tordai Kozma Bálint felesége, Enyickei Borbála nevében Kozmai Ágoston tiltakozott, mikor Enyickei János királyi ember és Tamás jázsói pap, hiteleshelyi ember megkísérelte bevezetni Brodarics Istvánt és Mátyást, valamint Ternyei Imrét és Györgyöt Salgó birtokába.

[Helyszíni feljegyzés az oklevél hátoldalán]: Executio facta est feria secunda proxima ante festum Assumptionis virginis Marie gloriose,¹⁸ homo regius Iohannes Encyczey, nostrum testimonium frater Thomas presbiter,¹⁹ contradixit Andreas Borsway,²⁰ necnon Augustinus Koozma²¹ in persona nobilis domine Barbare,²² consortis Valentini Koozma.²³

Homo regius comparuit.

[Válaszfogalmazvány az oklevél alján]: Serenissimo principi, domino Ludovico Dei gratia Hungarie ac Bohemie etc. regi, domino ipsorum gratiosissimo Gregorius prepositus²⁴ et conventus etc. orationes in Domino debitas ac devotas perpetua cum fidelitate. Vestra noverit serenitas nos litteras eiusdem vestre serenitatis introductorias pariter et statutorias nobis preceptorie loquentes et directas honore, quo decuit, recepisse in hec verba: *per stilum summo scribantur.*²⁵

[Oklevél hátoldalán]: prothocollo statutionis 6° fol. 7^o²⁶

¹⁸ 1517. augusztus 10.

¹⁹ Tamás jázsói pap: Közelebbről nem ismert.

²⁰ Salgói Borsvai András († 1543) a Jagelló-kori Sáros megye befolyásos kisbirtokos nemese, felesége Kálnási Margit volt. Eperjest többször képviselte ügyvédként, hosszú ideig sárosi szolgabíróként is működött (1503–1534). *Arch. 1458–1526*, 2017, 211–215; KÁDAS, 2020, 147–149, 218–219, 306–309.

²¹ Kozma Ágoston feltehetően Tordai (Kozma) Bálint rokona volt.

²² Enyickei Borbála Salgói Flórián László unokája volt. KÁDAS, 2020, 256.

²³ Tordai (Kozma) Bálint Tordai András fia, sárosi kisbirtokos nemes és eperjesi polgár, a város ügyvédjeként tevékenykedett (1498–1506). KÁDAS, 2020, 147, 239, 256–258.

²⁴ Karácsondi Gergely († 1521) Szatmári György és Kassa városa támogatásának köszönhetően nyerte el a préposti címet (1515–† 1521). TÓTH–SZABÓ, 1905, 142–145.

²⁵ Megjegyzés, hogy a formulárium alapján írták meg.

²⁶ 17–18. századi megjegyzés az oklevél szövegének bemásolási helyéről.

3.

II. Lajos oklevele

Buda, 1519. november 2.

Felhasznált kézirat: MNL OL DF 229 597. (U 430)

Regesztá: IVÁNYI, 1932, 480.

II. Lajos Salgói Borsvai András, valamint Tordai Kozma Bálint felesége, Enyickei Borbála alpereseknek a királyi személyes jelenlét bírósága előtt megjelent ügyvédje, Csehi Ferenc kérésére a Brodarics István és testvére, Mátyás, valamint Ternyei Imre felperesek ellen folyó, a jelen Szent Mihály-napi nyolcados törvényszékre halasztott pert ismételten a következő Szent Mihály-napi nyolcados törvényszékre halasztja.

Nos, [Ludovicus D]ei gratia rex Hungarie et Bohemie etc. damus pro memoria, quod cum [ob contradictoriam] inhibitionem statutionis totalis possessionis nobilium quondam Georgii et Nicolai de S[yalgo ac L]adislai Floriani et Iohannis Boncz Syalgo predictae in comitatu de Saros existentis ac a[lia] universorum bonorum eorundem ubivis habitorum venerabilem et egregium magistrum Stephanum [B]rodaryth decretorum doctorem, comitem capelle Sancti Andree de castro Quinqueecclesiensi ac M[athia]m similiter Brodaryth, fratrem germanum eiusdem et nobilem Emericum de Thernye per mortem et defectum seminis eorundem quondam Georgii, Nicolai de Syalgo ac Ladislai Floriani et Iohannis Boncz nostre donationis titulo concernentium legitime evocationis modum observando nobiles Andream de Borsowa ac dominam Barbaram, consortem Valentini Kozma contra se ad octavas festi Beati Michaelis archangeli in anno Domini millesimo quingentesimo decimo septimo transacto preteriti²⁷ nostram personalem in presentiam traxisset in causam, et ab eisdem octavis festi Beati Michaelis archangeli causa partium prescripta partes inter easdem seriebus litterarum nostrarum prorogatoriarum ventilando ad presentes octavas similiter festi Beati Michaelis archangeli dilative devenisset, quibus instantibus memorati Andreas de Borsowa et domina Barbara, consors Valentini Kozma in causam attracti per Fra[nciscum] de Chehy²⁸ legitimum procuratorem dictorum actorum in personis eorundem congruis diebus ipsarum octa[varum] coram eadem nostra personali presentia expectati rationem premissae contradictorie inhibitionis assignari postulavit, eandem nostram personalem in presentiam non venerunt neque miserunt, se mediantibus aliis litteris nostris iudicialibus exinde confectis in iudiciis aggravari permittendo, supplicans prefatus procurator dictorum actorum in personis eorundem eisdem ex parte memoratorum in causam attractorum per eandem nostram personalem presentiam in premissis iuris equitatem elargiri. Quia autem iuxta seriem et contenta

²⁷ 1517. október 6.

²⁸ Csehi László: Közlekedésről nem ismert.

decreti huius regni nostri universe cause in facto iurium possessionariorum per defectum seminis alicuius a maiestate nostra impetratorum non longo litium processu, sed in uno tantummodo termino, post scilicet unius anni integri revolutionem a die publicationis ipsius cause computando finire solent et terminari, ideo nos vigore et virtute huiusmodi decreti regni nostri causam prescriptam in facto dicte possessionis Syalgo ac aliorum universorum bonorum, ut prefertur, partes inter easdem motam et vertentem ad octavas festi Beati Michaelis archangeli in altera revolutione annuali venturas duximus prorogandam tali modo, ut sive ipse octave festi Beati Michaelis archangeli in altera revolutione annuali celebrentur²⁹ prefatique Andreas de Borsowa et domina Barbara, consors Valentini Kozma in causam attracti coram dicta nostra personali [presentia]³⁰ ad reddendam rationem premissae contradictorie inhibitionis statutionis prefate possessionis Syalgo ac aliorum universorum bonorum ubivis habitorum predictorum compareant eandemque possessionem ad ipsos iuxta premissam eorum contradictoriam inhibitionem pertinere probent, sive non, eadem ad partis comparentis instantiam causa in premissa id faceret in premissis, quod dictaverit ordo iuris. Datum Bude, vigesimo octavo die octavarum festi Beati Michaelis archangeli predictarum, anno Domini millesimo quingentesimo decimo novo.

[Külzeten címzés/témamegjelölés]: Pro venerabili et egregio magistro Stephano Brodaryth decretorum doctore, comite capelle Sancti Andree de castro Quinqueecclesiensi ac Mathia similiter Brodaryth, fratre germano eiusdem et nobili Emerico de Theryen contra nobiles Andream de Borswa et dominam Barbaram, consortem Valentini Kozma ad annualem revolutionem prorogatoria.

Lecta per magistrum Albertum Bellyeny³¹

1524 feria secunda post Martini episcopi³² pro A(ctore) Stephanus de Damon³³ cum [r]egalibus, domina Barbara mortua est, et causa est condescensa in³⁴ Michaelem Thorday,³⁵ filium eiusdem domine.

²⁹ 1520. október 6.

³⁰ *addit*

³¹ Bellyéni Albert személynöki ítélmester (1513–1521). BÓNIS, 1971, passim; *Arch. 1458–1526*, 2017, 75–76.

³² 1524. november 14.

³³ Damonyi/Domonyi István Pest megyéből származó, ügyvédkedéssel foglalkozó nemes volt, 1527-ben Tárcai Miklós özvegye, Bánffy Dorottya vallotta ügyvédnek, 1528-ban Fegyverneki Ferenc sági prépost (1506–1534) ügyvédje volt. Talán az ő felesége volt az 1573-ban már özvegy Orsolya asszony. 1527: MNL OL P 52 – A – 1. – 1527 – No. 2.; 1528: LUKINICH, 1939, 403, 412; 1573: TÓTH, 2008, 100/741. sz.; CSÁNKI, 1890, 39.

³⁴ *post in: filium del.*

³⁵ Tordai (Kozma) Mihály Tordai (Kozma) Bálint és Enyickei Borbála fia, Salgói Borsvai András lányát, Potenciát vette feleségül. KÁDAS, 2020, 262.

4.

Brodarics István Francesco de' Nobilinek³⁶

Buda, 1531. január 25.

Kézirat: Marin Sanudo: *I Diarii*, Venecia, Biblioteca Nazionale Marciana, Cod. Ital. Cl. VII, 282 (=9269), c. 160r–v³⁷

Felhasznált kiadás: Marin Sanudo: *I Diarii*, vol. 54. Venezia, 1899. coll. 306–308.

Regesza: Valentinelli 1864–1866, II, 322, no. 939.

Elektronikus kiadás: <http://solr.ffzg.hr/philo4/croala0/navigate/90/1/?byte=7669>

1. *Értesíti de' Nobilit, hogy számos tengeri és szárazföldi viszontagság után szerencsésen megérkezett Budára. – 2. Beszámol a Roggendorf vezette 1530-as budai ostromról. Ennek 55 napja alatt a falakat jelentősen megromgálták, aknák ásásával is próbálkoztak, de a védők elszántsága meghiúsította a város bevételét. Értesüléseik szerint Roggendorf közel kétezer embert vesztett, saját veszteségeik ehhez képest elhanyagolhatók. – 3. János király mellett számos nagyúr is részt vett a védelemben, de külön kiemelendő Alvise Gritti elszántsága, akinek oroszlánrésze volt a védelem sikerében. János király érdemei elismeréséül kormányzóvá és máramarosi ispánná nevezte ki Grittit, aki megtartotta korábban elnyert egyházi tisztségeit és a kincstartóságot is. – 4. Jelenleg fegyverszüneti tárgyalások zajlanak, melyet Habsburg részről az ostromot korábban vezető Roggendorf irányít.*

Copia di una lettera da Buda, di 25 zener 1531, (scritta) per il reverendo domino Broderico eleto Sirminiense, consiliario regio, a domino Francesco di Nobili ditto Cherea.

Magnifice domine et amice honorande, salutem et servitiorum comendationem.

[1.] Ego post meum a Vestra Dominatione discessum,³⁸ licet fuerim in multis et diversis difficultatibus et periculis in mari et in terra, omnibus tamen Deo duce superatis

³⁶ Francesco de' Nobili (művésznévén: Cherea) luccai származású színész. Tevékenysége a 16. század első felére tehető, pontos születési és halálozási dátuma nem ismert. A Cherea művésznév, Terentius *A berélt* (*Eunuchus*) című darabjának egyik szereplőjére utal, mely az olasz színész egyik nagy sikerű alakítása volt. De' Nobili számos Plautus- és Terentius-darab fordítása és színrevitele mellett nagy szerepet játszott az olasz nyelvű *commedia dell' arte* kialakításában is. X. Leó pápa kedvenc színészei közé tartozott. Az ő halála (1521) után visszatért Velencébe, ahol színészi tevékenysége mellett a velencei államtanács politikai ágensként is alkalmazta. Marin Sanudo naplójából tudható, hogy a magyar követeket többnyire de' Nobili házában szállásolták el, így 1530 januárjában a Velencébe érkező Brodaricsot is (SANUDO, 1898, 462–463). Ismeretségük valószínűleg innen datálható. De' Nobili több ízben megfordult Magyarországon, így 1532 farsangján is járt Budán, ahol nagy szerepe volt annak az Alvise Grittit kigúnyoló szatirikus színjátéknak a létrejöttében, melyről Szerémi György is beszámol (SZERÉMI, 1979, 276–277). A Gritti-játékra és ebben de' Nobili szerepére: KARDOS, 1970, 547–559. De' Nobili magyarországi tevékenységéről: SZÉKELY, 1964, 387–389.

³⁷ A kéziratot nem volt módunk ellenőrizni, így a szövegközlés a nyomtatott kiadáson alapszik.

³⁸ Brodarics 1529–1530 folyamán egy hosszabb diplomáciai úton vett részt: Velencén és Észak-Itálián keresztül Franciaországba utazott (KASZA, 2015, 90–95). Ebből az évből alig van rá vonatkozó forrásunk.

pervenit tandem huc ad maiestatem regiam, dominum meum clementissimum, quem reperi hic Budae optime sanum et incolumem. De statu vero suae maiestatis id possum Vestrae Dominationi scribere, maiestati suae, Dei optimi nutu, omnia prospere succedunt.

[2.] Dominationem Vestram intellexisse existimo, quanta et quam forti manu, tum terra, quam Danubio rex Bohemiae,³⁹ Ferdinandus fuerit superioribus diebus aggressus ad suam maiestatem,⁴⁰ atque id eo tempore cum ex altera parte pro concordia nobiscum ineunda ageret et pro hoc tam apud serenissimum Poloniae regem,⁴¹ quam apud invictum ac potentissimum imperatorem Turcorum oratores suos haberet, et quamvis maiestas regia videret hostium vires et apparatus esse praepotentem, nec civitatem hanc Budensem et castrum regium esse tale, quod videretur admodum idoneum ad validiorem oppugnationem sustinendam, confisa tamen maiestas regia in Deo omnipotente et in virtute eorum, qui cum sua maiestate erant, obsidionem ipsam expectavit, et in hac ipsa civitate ac regia sua permanere statuerat. Cum itaque quinquaginta integris diebus fuisset sua maiestas fortissime oppugnata, quassatis pluribus in locis et dirutis magna ex parte moenibus civitatis, cuniculis⁴² etiam aliquot sub terra actis, nihil tamen suae maiestati, Deo ita volente, nocere potuerunt; sed demum cum tali strage recedere et obsidionem relinquere⁴³ sunt coacti, ut, quantum ex his, qui ab hostibus ad suam maiestatem transfugerunt, intelligere potuimus, supra duo milia hominum in eorum exercitu sint desiderati, et in his non pauci primarii viri, octo autem sint naves sauciis militibus carratae[?].⁴⁴ Ex nostris pauci admodum pro tanto numero perierunt.

[3.] Obsidebantur ad maiestatem regiam cum plerique primiores et magnates regni Hungariae tum vero illustris dominus Aloisius Gritti,⁴⁵ filius serenissimi principis

Az itt közölt levélből azonban kitűnik, hogy visszafelé is megállt Velencében. Azt nem tudjuk, mikor indult el onnan, de 1531. január 19-én már Budáról keltez egy levelet (BRODERICUS, 2012, 262–263), így addigra legkésőbb odaért.

³⁹ A Szapolyai-párt szóhasználatában Ferdinánd mindig cseh királyi címével szerepel.

⁴⁰ ad suam maiestatem] *correxi ex* a sua maiestate

⁴¹ Hosszas egyeztetés után 1530 őszén Poznańban zajlottak a felek közt a béketárgyalások lengyel közvetítéssel. Roggendorf hadai valóban a tárgyalások ideje alatt fogtak neki Buda ostromának. A tárgyalásokról bővebben: KASZA, 2013.

⁴² *correxi ex* cunuculis

⁴³ *correxi ex* reliquere

⁴⁴ Ebben a formában nem létező latin igealak. Sanudo kéziratának ellenőrzése nélkül nehéz dönteni a kérdésben. A mondat vélhető értelme alapján („nyolc hajót raktak meg sebesült katonákkal”) elképzelhető lehet, hogy a késő latin *carricare* igéből az olaszba átkerült *caricare* (megrak, megpakol) ige lehet a háttérben. Mivel Brodarics jól tudott olaszul és egy luccai származású olasznak írt, ez nem is kizárható. Ugyanakkor egy félreolvasott *oneratae* is elképzelhető.

⁴⁵ Ludovico (Alvise) Gritti (1480–1534. szeptember 29.) Andrea Gritti későbbi velencei dózse törvénytelen fia. Isztambuli ékszerkereskedő, Ibrahim nagyvezír bizalmasa. Az 1529-es szultáni hadjárat idején érkezik Magyarországra, és az 1530-as évek első felében igen fontos, ám ellentmondásos szerepet játszik a magyar belpolitikában. Török nyomásra Szapolyai előbb kincstartóvá, majd 1530-ban kormányzóvá is kinevezi. Czibak Imre váradi püspök meggyilkolása miatt a Gritti ellen fellázadó erdélyiek 1534 szeptemberében Medgyesen elfogják és kivégezik. Életéről további részletes bibliográfiával bővebben: SZAKÁLY, 1986.

vestri, cuius prudentiae et industriae non solum maiestas regia sed omnes, a minimo usque ad maximum, qui obsidebantur, suae salutis et victoriae⁴⁶ tribuunt palmam.

Maiestas regia praedictum dominum Aloisium novo donavit titulo: fecit eum gubernatorem regni, deinde comitem de Maramarosio,⁴⁷ relictis apud eum beneficiis ecclesiasticis⁴⁸ et thesaurariatu,⁴⁹ quae prius etiam a sua maiestate habuerat. Modo ipse dominus Aloisius missus est a maiestate regia Constantinopolim ad imperatorem Turcorum in certis negotiis regni et regiae maiestatis.

[4.] Indutiae tractantur nunc inter nostros et Germanos cum capitaneo Caroli imperatoris, Vielmo [!] videlicet Rogendorff,⁵⁰ qui non solum capitaneus est regis Ferdinandi, sed et intimus consiliarius ipsius Caroli imperatoris: hic erat dux et caput exercitus, qui maiestatem regiam obsidebat. Hoc etiam ea causa volui ad Vestram Dominationem perscribere, ut serenissimo principi et domino, domino duci Venetiarum, domino nostro gratioso, Vestra Dominatio ostendere velit, et etiam dominis meis observandissimis, oratoribus regum Franciae⁵¹ et Angliae.⁵² Dominationem Vestram felicissime valere opto.

Datum Budae 25 Ianuari, anno Domini 1531.

Sotoscrita: Eiusdem Vestrae Magnificentiae amicus et frater. S. Brodericus, electus Sirminensis, consiliarius regius, etc.

A tergo: *Al nobile messer Francesco di Nobili di Luca, ditto el Cherea, amico et come fratello honorando.*

⁴⁶ victoriae] *correx*i ex victoriam

⁴⁷ Maramarosio *correx*i ex Maramarobio – A máramarosi főispáni tisztség elsősorban amiatt volt jelentős, mert így Gritti kezelésébe kerültek a tekintélyes jövedelmet hozó máramarosi sóbányák is.

⁴⁸ Gritti rendelkezett az egri püspökség javadalmaival, de 1530 végén kiskorú fiát, Antonio Grittit tette meg címzetes egri püspöknek.

⁴⁹ Kincstartónak már 1529-ben kinevezte Szapolyai.

⁵⁰ Wilhelm Freiherr zu Roggendorf (1481–1541) diplomata, hadvezér. 1530–1531 folyamán I. Ferdinánd magyarországi főhadparancsnoka. Miután 1530. november elejétől december 23-ig sikertelenül ostromolta Budát, 1531 januárjában Ferdinánd részéről ő vezette a visegrádi fegyverszüneti tárgyalásokat.

⁵¹ Lazare de Baïf (Manoir des Pins, 1496 – Párizs, 1547) francia humanista, költő, diplomata. Évekig volt Velencében I. Ferenc francia király követe.

⁵² Giambattista Casali (kb. 1495–1536), Belluno püspöke, az angol szolgálatban álló olasz diplomata-család, a Casali fivérek egyike. Az angol király velencei ügyvivője.

5.

Camillo Orsini⁵³ Brodarics Istvának⁵⁴

Párizs, 1531. május 21.

Felhasznált kézirat: ÖStA, HHStA, Große Korrespondenz, Fasc. 25. fol. 428r–v

1. Camillo Orsini megköszöni Brodarics közbenjárását, de sajnálattal közli, hogy annak ígérete ellenére sem tőle, sem János királytól, sem Matthia Mariglianótól nem kapott leveleket, csak egyet Velencéből. – 2. Május 5-én megkapta viszont János király legújabb levelét, amelyet Giorgio Gritti hozott. Levelében a király Alvise Grittihez küldi a zsoldoscsapat ügyében, ezért Orsini rögtön beszélt Giorgioval, de sem ő, sem Alvise nem tudott felvilágosítással szolgálni. Ez ügyben kéri Brodarics felvilágosítását, illetve egy futárt is küldött Németországon keresztül a helyzet mielőbbi tisztázására, nem mintha ő maga ne bízna a király szavában, aki elfogadta a feltételeit, hanem az emberei miatt. – 3. Giorgio Gritti azonnal magával akarta ugyan vinni, de mivel Orsini erre sem Alvisétől nem kapott parancsot, sem a francia királytól engedélyt, nem indul útnak. A pillanatnyi helyzet amúgy sem teszi lehetővé, hogy János király szolgálatába álljon. – 4. Orsini kéri, hogy az üzenetet titokban (rejtjelezve?) küldjék, és küldjenek egy embert, aki szemlét tart a csapatai felett és kiosztja a zsoldot. – 5. Végül hozzáteszi, hogy Guise herceg értesítette monsignor Andrea érkezéséről, akinek ajánlani fogja Brodaricsot.

Reverendissimo Monsignor mio.

[1.] Io li resto con tanto obligo quanto homo mortale porrà avere a un suo benefattore, et prego Dio li dia merito di mia parte che io non bastarò mai. E sto de malavoglia che ho avuto lettera de la maestà del re⁵⁵ et de Vostra Signoria Reverendissima, né de Matias⁵⁶ non avuta mai nesuna salvo quella che me scrisse in Venecia.

[2.] Verso li 5 del presente ho avuta la lettera de la serenissima maestà et visto la gratia che sua maestà m'ha fatto in accettare me per suo humile servitore. Io prego a Dio me fizza gratia che mi condurà a li servizi de sua maestà a ciò li posa fare conoscere l'animo che tengo in servirlo sì como è costume di casa mia et mio. Et perché la lettera de sua maestà me remete a lo illustrissimo signore Luisi Gritti,⁵⁷ et ditta lettera me l'ha portata la magnificentia del signor Giorgio,⁵⁸ suo fratello, dove io subito l'andai a

⁵³ Camillo Orsini (1492–1559) velencei származású zsoldosvezér. Orsini, bár itt közölt levelében még szabódik, később valóban János király szolgálatába állt: Brodarics ugyanis említést tesz róla 1532. december 21-i, Nádasdynak címzett levelében, fennmaradt továbbá egy 1532. januári Szapolyai-credentiális, ami Łaski és Orsini nevére szól. HEGEDŰS, 1898, 478.

⁵⁴ Válasz Brodarics 1531. január 24-én Budán kelt, szintén olasz nyelvű levelére. BRODERICUS, 2012, 263–264.

⁵⁵ Szapolyai János.

⁵⁶ Matthia Marigliano, híres lantjátékos, Szapolyai udvari muzsikusa, Bakfark Bálint mestere. Brodarics leveléből tudjuk, hogy 1531 elején már a budai udvar szolgálatában állt.

⁵⁷ Ludovico (Alvise) Gritti.

⁵⁸ Giorgio Gritti, Ludovico Gritti idősebb édestestvére, a velencei dózse törvénytelen fia, aki részt vett fivére kétes ügyleteiben.

trovare sua magnificencia et parlatoli ditto despacio. Me ha resoluto non havere cosa alcuna, né manco ditto signore Luisi ne li havere parlato de ditto negocio, dove io ne resto confuso sì per cosa essere dubia et già publicata. Et prego Vostra Signoria Reverendissima me voglia fare avisare subito, ultra che io ho mandato uno corriere a posta per la via de Alemagna a ciò sia presto resoluto et posa mostrar a sua maestà l'ansia che tengo en servirlo, et perché la lettera de sua maestà dice accettare li mei istruzioni che portò el magnifico monsignor Matias Marliano. Lo supra che averta in ditti istruzioni, non per la mia persona che non voglio altra instrucio che 'l mio fidele servire et la magnanimità et gratitudine de sua maestà, ma bisognerà più chiarezza per li homini che venerano in suo servizio.

[3.] Sì como è stà in le me istruzioni, ancora in molte memorie delo pasagio, la magnificencia del signor Giorgio Gritti me ha voluto menare con sua magnificencia dove non ho voluto venire per più rispeti, sì per non vedere ordine del ditto signore Luisi, sì ancora per non avere ben resoluto la licentia del christianissimo re⁵⁹ qual me ha fatto gratia et già ordinatala. Ancora averta meso tutto lo paese in rumore et guastato qualche disegno che 'l ditto pasagio se poria fare in servizio de sua maestà.

[4.] Et se tal despacio sua maestà vorrà fare, la prego la sia secreta et che manda homo che faza le mostre et che dispenda li denari.

Et la prego che me recomenda a sua maestà, et a Sua Signoria Reverendissima li posa basar lo piede presto. In Parisi, 21 de magio 1531.

[5.] Lo signor conte Guido⁶⁰ m'ha avisato che monsignor Andre è venuto de queste bande,⁶¹ quanto poso ve lo recomando.

De Vostra Reverendissima Signoria bon fratello et servitore,

Camilo Ursino

Soprascrito: Al reverendissimo monsignore mio, lo reverendissimo monsignor Stephano Bodorico, episcopo di Sirimia, mio servitore carissimo in corte del serenissimo Re de Ungaria.

⁵⁹ I. Ferenc (1515–1547) francia király.

⁶⁰ Feltételezhető, hogy az olaszosra torzított név mögött Claude de Lorraine (1496–1550), Guise első hercege áll, aki I. Ferenc kegyenceként az 1530-as évek meghatározó francia politikusa volt.

⁶¹ queste bande *correx* *ex*: queste vande

6.

Szalaházi Tamás és Thurzó Elek Frangepán Ferencnek és Brodarics Istvánnak

Pozsony, 1533. július 31.

Felhasznált kézirat: MNL OL E 148 – a. – Fasc. 311. – No. 13.

Szalaházi Tamás és Thurzó Elek kéri, hogy a Zsófia mazóviai hercegnő és a néhai Bátori András gyermekei között Világosvár ügyében folyó perben Zsófia kérésére küldje ki János király hites emberét. Remélik, hogy a bírák képesek lesznek mihamarabb döntést hozni az ügyben.

Reverendissimi Domini, Amici Observandissimi. Salutem et solitam nostri commendationem.

Orta est mensibus superioribus controversia inter illustrem dominam Sophiam ducem Mazoviae,⁶² quondam domini palatini⁶³ coniugem et quondam domini Andreae de Bathor⁶⁴ liberos⁶⁵ propterea, quod queratur ipsa domina arcem Vilagoswar⁶⁶ neglegentia quondam domini Andreae esse alienatam et res urgente domino Ludovico

⁶² Zsófia mazóviai hercegnő († 1540), Konrád mazóviai herceg és Nicolaus Radziwiłł vilnusi palatinus lányának, Annának a gyermeke, 1520. augusztus 29-én kötött házasságot Bátori Istvánnal *per procuratorem*, azonban az esküvőt végül csak 1523. február 24-én tartották meg Budán. Férje halálát követően I. Ferdinánd Torquatus (Karlovcis) Jánoshoz akarta feleségül adni, azonban az uralkodó szándékával ellentétben Pekri Lajossal kötött frigyet. C. TÓTH, 2009, 23; C. TÓTH, 2017, 78–79, 82.

⁶³ Ecsedi Bátori (III.) István († 1530) Bátori (I.) András és Rátóti Julianna első gyermeke, I. Ferdinánd uralma alatt nádor (1526–† 1530), valamint királyi helytartó (1528–† 1530) volt. C. TÓTH, 2009, 24–25; *Arch. 1458–1526*, 2016, 79, 82–83, 125, 153, 155; *Arch. 1458–1526*, 2017, 31, 92, 223–225, 256, 268, 320.

⁶⁴ Ecsedi Bátori (II.) András († 1532), Bátori István nádor öccse, I. Ferdinánd uralma idején tárnokmester (1527–† 1532) és királyi tanácsos (1528–† 1532) volt. C. TÓTH, 2009, 25–27, 47; *Arch. 1458–1526*, 2016, 134, 147; *Arch. 1458–1526*, 2017, 247, 256; <https://archivum2004.piarista.hu/arisztokrata/>. (Utolsó letöltés: 2020. február 11.)

⁶⁵ Bátori András és Rozgonyi Katalin gyermekei 1533-ban: András Bonaventúra, György, István, Miklós és Klára. C. TÓTH, 2009, 26, 47; 1533: MNL OL E 148 – a. – Fasc. 563. – No. 30.

⁶⁶ Világosvár (ma: Şiria, RO) Brankovics Lázár magvaszakadtával 1458-ban szállt vissza a koronára, I. Mátyás 1459-ben adta át nagybátyjának, Szilágyi Mihálynak, 1461-ben Szilágyi özvegyének, Bátori Margitnak zálogolta özvegyége idejére, majd 1464 januárjában 11 000 forintért elzálogosította az Ecsedi Bátoriaknak, a következő hónapban pedig nekik adományozta. 1514-ben Szapolyai János foglalta vissza a várat a keresztesektől, amelyet Bátori István nádornak csak a mohácsi csatát követően sikerült visszaszerítenie. Bátori (II.) András ösztönzésére 1532. március 29-én (nagy-pénteken) – a vár elfoglalását szintén megörökítő Szerémi György szerint 1529. március 25-én (nagycsütörtökön) – Péter, a síri Szent Kereszt-kápolna papja magához ragadta a vár irányítását, azonban Czibak Imre váradi püspök (1526–1534) rövid időn belül a hatalmába kerítette. Brodarics egy 1532. június 7-én kelt levelében értesítette Piotr Tomicki krakkói püspököt és lengyel alkancellárt a vár elfoglalásáról. A vár elfoglalásának részletes körülményeiről egy 1533-ban végrehajtott vizsgálat tanúskodik. KARÁCSONYI, 1896, 63, 93–94, 106, 108, 116–118; SZERÉMI, 1979, 225–228; BRODERICUS, 2012, 301; HORVÁTH–NEUMANN, 2012, 15; C. TÓTH, 2019, 65–66; 1533: MNL OL E 148 – a. – Fasc. 9. – No. 64.

Pekry⁶⁷ ad maiores contentiones spectare videbatur, ni nostra et quorundam praeterea opera fuisset effectum, ut res tota iudicio arbitrorum submitteretur. Agere autem se dicit domina ipsa quorundam, qui sub ditione principis Dominationum Vestrarum sunt, testimonio, quod non nisi litteris principis vestri habere poterit. Rogamus itaque et hortamur Reverendissimas Dominationes Vestras, velint iustitiae causa efficere apud principem suum, ut litterae huiusmodi non denegentur huic dominae, quae et alioqui non est aliena ab affinitate illius principis. Nos nulla alia causa litteras ipsas postulamus, quam quod cuperemus, ut controversia haec inter partes sopiretur per arbitros, quod nisi fiat, non mediocres contentiones et damna partibus ipsis imminerent, et praeterea scimus hoc, quod domina ipsa in prosecutione iuris sui a iudicibus retulerit, parti aut principi Dominationum Vestrarum nullo detrimento esse posse. Reverendissimas Dominationes Vestras bene valere optamus.

Posonii, ultima die Iulii anno 1533.

Thomas episcopus Agriensis, cancellarius⁶⁸ etc.
Alexius Thurzo locumtenens regiae maiestatis⁶⁹ etc.

[Címzés]: Reverendissimis dominis Francisco de Frangepanibus archiepiscopo Colociensi⁷⁰ et Stephano Broderico electo ecclesiae Sirmiensi etc., dominis et amicis observandissimis.

⁶⁷ Pekri Lajos szlavóniai birtokos, a mohácsi csatában Batthyány Ferenc alvezére, a csatát követően I. Ferdinándot támogatta, a királyi huszárok kapitányaként, illetve Bátori István nádor vezető familiárisaként szolgált, 1531-ben az uralkodó kinevezte horvát–szlavón bánná, de a tisztséget nem sikerült elfoglalnia. Zsófia mazóviai hercegnővel 1532. február 13-a körül kötött házasságot Varasdon, aminek köszönhetően a bárók közé emelkedett, 1547-ben a néhai Bátori István erdélyi vajda lányát, Zsófiát vezette oltár elé. VARGA, 2008, passim; PÁLOSFALVI, 2010, 75; VARGA, 2012, 156–157; PÁLOSFALVI, 2014, 240–241.

⁶⁸ Szalaházi Tamás (1480 k.–† 1535) veszprémi püspök (1524–1527), a mohácsi csatát követően a Habsburg-párt egyik vezetője, a levél keltezésének idején kancellár és egri püspök (1527–† 1535), valamint a Thurzó Elek helytartó mellett működő helytartótanács tagja (1532–† 1535) volt. FAZEKAS, 2007, 19–34; FAZEKAS, 2018, 336–337.

⁶⁹ Bethlenfalvi Thurzó Elek (1490–† 1543) a mohácsi csatát követően I. Ferdinánd egyik legfőbb támogatója, a levél keltezésének idején országbíró (1527–1543), valamint királyi helytartó (1532–1542) volt. ERDÉLYI, 1988, 118–132; ERDÉLYI, 2005, 19–77; PÁLFFY, 2011, 69–70, 72, 76–78; *Arch. 1458–1526*, 2016, 107, 113, 121, 134–135; *Arch. 1458–1526*, 2017, 265, 380–385.

⁷⁰ Cetini Frangepán Ferenc (1490 k.–† 1543). Nagybátyja, Frangepán Gergely kalocsai érsek (1503–1520) neveltette, János király egyik vezető diplomatája, kalocsai érsek (1526–1534), baranyai főispán (1526–† 1543), valamint egri püspök és hevesi főispán (1535–† 1543) volt, Szapolyai halála után I. Ferdinánd hűségére térve egri püspöki címét megtarthatta. SÖRÖS, 1917, 429–471, 546–576.

I. Ferdinánd menlevele Brodarics Istvánnak

Bécs, 1534. november 15./1535. január 1./1535. január 9.⁷¹*Felhasznált kézirat:* ÖStA, HHStA, AA, UA 25. Konv B. fol. 58r–v⁷²

Ferdinánd egy többször átdátumozott menlevélben biztosítja Brodarics Istvánt, hogy a menlevél kiállításától számított egy hónapig bántatlanul megjelenhet udvarában és ott tárgyalásokat folytathat.

Ferdinandus etc..

Recognoscimus tenore praesentium, quod Nos Stephanum Brodericum de nostro pleno et amplissimo salvo conductu veniendi⁷³ ad nos huc Viennam⁷⁴ et recedendi a nobis⁷⁵ redeundique ad loca sibi segura affidavimus et assecuravimus, sicut affidamus et assecuramus per praesentes ita, quod sub harum vigore et sub verbo nostro regio fideque publica, quam ei per has nostras damus et promittimus, quodocunque post harum emanationem sibi placuerit cum personis quibuscunque⁷⁶ maxime XXV vel minus ad nos huc infra spatium unius integri mensis a data praesentium computando libere et absque omni impedimento venire et ea, quae in commissis habet aut habebit nobiscum⁷⁷ agere et tractare, eisque confectis vel infectis, quodocunque sibi visum fuerit, discedere et ad loca sibi segura unacum suis salvus et incolumis redire possit et valeat.

Promittentes etiam per praesentes, quod nec per nos nec per aliquem alium aliqua vis, violentia, litisfactio ac iuristrepitus durante hoc nostro salvo conductu,⁷⁸ etiamsi⁷⁹

⁷¹ Bár a csak fogalmazványként ránk maradt, eredetileg november 15-én kelt menlevelet több alkalommal is újra kiállították, felhasználására Brodarics betegsége miatt nem került sor. 1535. január 27-én Budáról, Thurzó Eleknek írt levelében jelezte, hogy rossz egészségi állapota miatt a tervezett tárgyalásokra aligha kerülhet egyhamar sor. (BRODERICUS, 2012, 438). Azt a kézirat alapján nehéz eldönteni, az egyes módosítások, törlések melyik fázishoz tartoznak. Annyit lehet biztosan mondani, hogy az eredeti fogalmazvány tartalmazta Thurzó nevét, de utóbb őt, mint potenciális tárgyalópartnert, kihúzták a levélből. Hogy ez már az első, novemberi fogalmazványban megtörtént-e, vagy csak később, nem lehet biztosan megállapítani. Brodarics azonban aligha tudott arról, hogy Thurzóval már nem kellene tárgyalnia, hiszen 1535. januári levelében éppen őt értesíti arról, hogy betegsége miatt egyelőre nem utazhat hozzájuk.

⁷² fogalmazvány

⁷³ *post veniendi del.* vel

⁷⁴ *post Viennam del.* vel ad oppidum Megyer spectabilem et magnificum fidelem nobis dilectum, comitem Alexium Turzonem de Bethlenfalwa, iudicem curiae et regni nostri Hungariae locumtenentem in oppido Megyer ad conveniendum [vel alio loco...].

⁷⁵ *post nobis del.* vel domino Alexio

⁷⁶ *post quibuscunque del.* quinque sive septem, octo, novem vel decem vel ad nos huc ut dictum est vel ad ipsum Alexium Turzonem, ut dictum est. *Add. in marg.* triginta ad nos huc. *Postea del.:* triginta *corr.:* maxime XXV vel minus

⁷⁷ *post nobiscum del.* vel cum ipso Alexio

⁷⁸ *post conductu del.* eidem vel

⁷⁹ *post etiamsi del.* contingeret

aliqua hostilitas inter nos et Johannem Scepusiensem quandocunque ac per quoscunque et ubicunque contingeret, eidem⁸⁰ vel alicui ex suis inferetur, sed quod nihilominus ipse et sui in tali cursu et hostilitate huiusmodi non obstante⁸¹ vigore huius nostri salvus conductus salvi et securi esse debeant et possint.

Item si etiam accideret, quod aliquis ex suis se huic salvo conductui nostro non conformiter gessisset, ex tunc eidem Broderico nihil periculi, violentiae et litisfactionis ac iurisstreptus facturi sumus. Ille tamen, qui hunc nostrum salvum conductum infringet, iuxta demeritum puniatur.

Praeterea si sub hoc mensis unius salvo conductu eundem Brodericum vel aliquem ex suis adversa valetudine correptum diutius, quam praesens salvus conductus sonat, decumbere contingeret, promittimus illum sub eadem fide et verbo nostro securum, quousque convaluerit. Et si forte accideret, quod res seu tractatio sua longius durarent, quam per mensis antedicti spatium, hunc quoque salvum conductum nostrum ex tunc illi necessario prolongabimus.

Mandamus idcirco et praecipimus universis et singulis generaliter nostris cuiuscunque status et conditionis, gradus, qualitatis aut ordinis officialibus et subditis tam spiritualibus quam secularibus ubilibet existentibus sub indignatione nostra gravissima et sub amissione capitis, quatenus praefatum Stephanum Brodericum per totum tempus, quo⁸² ad nos⁸³ ibit et apud nos⁸⁴ versabitur, et quae habet, tractabit, ac ad loca sibi secunda redibit, illaesum et indemnem ire et redire permittant, eique et suis in nullo prorsus impedimentum, gravamen aut molestiam aliquam inferant seu inferre praesumant, in quantum poenas praedictas voluerint evitare. Harum testimonio litterarum et sigilli nostri parvi impressione munitarum.

Datum Viennae 15. Novembris 1534

Die prima Ianuarii 1535. expeditus alius

Die 9. Ianuarii 1535 alius expeditus

8.

I. Ferdinánd menlevele Brodarics Istvának

Bécs, 1537. február 5.

Felhasznált kézirat: ÖStA, HHStA, AA, UA 30. Konv B. fol. 14r⁸⁵

Ferdinánd menlevélben engedélyezi, hogy Brodarics Itáliából hozott holmiját, főképpen a könyveit az olvadás után hajón Bécsből Budára szállíttathassa.

⁸⁰ *post eidem del. et suis*

⁸¹ *add. in marg. et hostilitate huiusmodi non obstante*

⁸² *post quo del. vel*

⁸³ *post nos del. vel Alexium Turzonem praedictum*

⁸⁴ *post nos del. vel eum*

⁸⁵ fogalmazvány

Passus pro Broderico
Ferdinandus etc.

Fidelibus nostris universis et singulis, locumtenantibus, praelatis, dominis baronibus, militibus nobiles et ignobilibus, clientibus, capitaneis, praesidibus, castellanis, comitibus, vicecomitibus, iudicibus, iuratis consulibus, magistris civium et quorumvis locorum et communitatum rectoribus ceterisque officialibus et personis quibuscunque per regnum nostrum Hungariae ac alias ubilibet constitutis salutem, gratiam regiam et omne bonum.

Cum reverendissimus Stephanus Brodericus res non paucas ex Italia et praesertim libros secum adduxit, quem quidem suppellectilem per ostensores peropportune hinc Budam per Danubium, cum primum glacies soluta fuerit, deferri nostro consensu voluit,⁸⁶ vobis itaque firmissime praecipientes mandamus, ut eiusmodi bona omnia libere et sine impedimento aliquo deduci, quo voluerit, sinatis et ab aliis promitti faciatis. Nostram in hoc expressam et omnimodum executuri voluntatem.

Datum Viennae 5ta Februarii 1537

9.

V. Károly császár levele Brodarics Istvánnak

Valladolid, 1537. február 15.

Felhasznált kézirat: ÖStA, HHStA, AA, UA 30. Konv B. fol. 60r–61r⁸⁷

Értesíti Brodaricsot, hogy megkapta Padovából kelt levelét, melyben jelezte a Magyarországot fenyegető veszélyt. Sajnos a béke nem csak Károly akaratán múlik. Brodarics feladata, hogy megegyezésre bírja Szapolyai Jánost. Ha ez nem sikerül, világos lesz, ki dönti romlásba Magyarországot és az egész kereszténységet.

Venerabilis⁸⁸ et sincere dilecte, salutem et omne bonum.⁸⁹

Accepimus litteras Dominationis Tuae, quas ad Nos ex Patavio dedisti⁹⁰ et saepe antea fuimus admoniti per magnificum nostrum et Imperii Sacri fidelem, dilectum Nicolaum Perrenotum de Granvelles,⁹¹ secretum consiliarium nostrum et supremum requestarum⁹² praefectum⁹³ eorum, quae Dominatio Tua de rebus alias non minus

⁸⁶ Brodarics 1537 januárjában kérte Bernhard Cles közbenjárását egy menlevélért, hogy Bécsben hagyott holmiját a tavasz beköszöntével Budára szállíttathassa. BRODERICUS, 2012, 488–489.

⁸⁷ fogalmazvány

⁸⁸ venerabilis] *post* venerabilis *del.* devote

⁸⁹ Salutem ...bonum] *add. in marg.*

⁹⁰ Brodarics említett levele 1536. november 27-én kelt Padovában. BRODERICUS, 2012, 485–487.

⁹¹ Nicolas Perrenot de Granvelle (1484–1550) V. Károly császár kancellárja.

⁹² Granvelle 1519-től töltötte be Némétalföldön a *maître des requêtes* nevű tisztséget. A *praefectus requestarum* ennek latin fordítása.

⁹³ *post* praefectum *del.* saepe antea scripsit pie

prudenter quam docte⁹⁴ scripsit, ex quibus⁹⁵ omnibusprehendimus Dominationis Tuae consilia⁹⁶ et conatus non alio, quam in beneficium reipublicae Christianae tendere, tam in procuranda eius pace et tranquillitate, quam de remedio contra Turcas et alios illius⁹⁷ hostes adhibendo. Qui quidem animus Dominationis Tuae eius virtute et erga rempublicam officio dignissimus⁹⁸ nobis plurimum probatur.

Sed quod ad has Dominationis Tuae litteras attinet, quibus⁹⁹ recensentur pericula Hungariae et alii¹⁰⁰ vicinis locis imminetia, utinam esset tam in nostra potestate rempublicam pacare et eximere a periculo, quam est in aliorum arbitrio saepe res in summum discrimen adducere. Quod¹⁰¹ si pax subsecuta¹⁰² fuisset¹⁰³ iuxta provinciam Dominationis Tuae et eius collegae¹⁰⁴ ab illustri Scepusiensi principe¹⁰⁵ damandatam¹⁰⁶ et non contraventum his, quae Neapoli et Romae pacta¹⁰⁷ fuerant, res fortassis alio loco essent, nec in tantum discrimen adducerentur.¹⁰⁸

Quae cum Dominatio Tua pro singulari sua prudentia facile cognoscat,¹⁰⁹ erit eius officii, cumprimum ad potentissimum principem Scepusiensem pervenerit, hoc agere, in hoc vires suas impendere,¹¹⁰ ut pax absque ulteriori mora¹¹¹ stabiliatur. Quod si ab illo praestitum fuerit, ea sibi de nostra benevolentia et amicitia merito polliceri poterit,¹¹² quae Dominatio Tua alias a nobis coram intellexit posthabitis et oblitteratis omnibus illis, quae hactenus fuerunt attentata.

⁹⁴ *post quam del. pie suprascr. docte*

⁹⁵ *post quibus suprascr. omnibus suprascr. et del. facile*

⁹⁶ *post consilia del. omnesque cogitationes suprascr. et conatus...alio quam*

⁹⁷ *post illius del. infideles reipublicae Christianae*

⁹⁸ *Dominationis ... dignissimus add. in marg*

⁹⁹ *post quibus del. ad pericula attinet, in quibus pericula*

¹⁰⁰ *post aliis del reipublicae suprascr. vicinis*

¹⁰¹ *utinam esset ...adducere. Quod add. in marg.*

¹⁰² *conclusa del. suprascr. subsecuta*

¹⁰³ *post fuisset del. prout et iuxta*

¹⁰⁴ *Frangepán Ferenc kalocsai érsek.*

¹⁰⁵ Szapolyai János (1526–1540) magyar király. Mivel a Habsburgok a váradi békét (1538. február 24.) megelőzően nem ismerték el legitimnek Szapolyai megválasztását és koronázását, így soha nem címezték királynak. A levelezésben általában *vajdaként* emlegetik. V. Károly levele a problémát elegánsan és diplomatikusan megkerülve a *fejedelem* (princeps) szót alkalmazza.

¹⁰⁶ *post demandata del. et non fuisset*

¹⁰⁷ *concordata del. suprascr. pacta*

¹⁰⁸ Brodarics és Frangepán 1535 végén kaptak megbízást, hogy közvetlenül V. Károlyal próbáljanak meg tárgyalni egy kompromisszumos magyarországi békéről. Ennek érdekében az akkor Itáliában tartózkodó császárhoz utaztak. Menlevelüket 1535. december 22-én állította ki I. Ferdinánd (BRODERICUS, 2012, 470–471). 1536 februárjában végül Nápolyban találkoztak a császárral. Frangepán korábban hazatért, de Brodarics 1536 végéig az Itálián keresztülutazó császári udvarral maradt, és több ízben tárgyalta V. Károlyal és az udvar fontosabb politikusaival, elsősorban a levélben is említett Granvelle kancellárral. A tárgyalásokról bővebben: KASZA, 2015, 120–125.

¹⁰⁹ *videat del. suprascr. cognoscat*

¹¹⁰ *in hoc vires suas impendere add. in marg.*

¹¹¹ *post mora del. componatur*

¹¹² *post poterit del. idem Scepusien.*

At si secus, quam velimus,¹¹³ acciderit, quis non videat, uter nedum regnum Hungariae, verumetiam totam rempublicam Christianam in tantum discrimen adduxerit? Erit¹¹⁴ autem non difficile¹¹⁵ iudicare,¹¹⁶ nos in eum eventum non posse aliud facere,¹¹⁷ quam id, quod nostrarum partium erit, quodque et imperiali nostrae auctoritati et erga serenissimum fratrem nostrum officio¹¹⁸ conveniet. Quae omnia Dominationi Tuae, cuius valetudinem Deus Optimus felicitet, duximus confidenter significanda. Datum Valisoleti die XV. Februarii 1537, imperii nostri XVII. et regnorum nostrorum XXII.

10.

Brodarics István András kassai bírónak

Várad, 1538. január 30.

*Felhasznált kézirat: AMK MMK Schwartz. No. 1628.*¹¹⁹

Brodarics István levele András kassai bírónak arról, hogy a kassai polgárok mindig kedvesek voltak és lesznek számára, illetve reméli, hogy ügyükben sikerül eredményt elérnie. A tárgyalások mindenkit lefoglalnak.

Carissime Frater. Salutem plurimum.

Fuerunt mihi et erunt cives tui ex commendatione tua et causa Dei commendati.¹²⁰ Spero me in eorum negotio bonum finem consecuturum.¹²¹ Nunc magnitudo negotiorum cogit nos omnes publicis rebus esse intentos.¹²² Optime vale.

¹¹³ Si minus (quod nolimus) *del. suprascr.* At si secus, quam velimus

¹¹⁴ *post erit del.* nos quidem

¹¹⁵ *del. facile suprascr.* difficile

¹¹⁶ *corr. ex iudicatu(r)*

¹¹⁷ in eum eventum non posse aliud facere *add. in marg.*

¹¹⁸ *post officio del.* congru

¹¹⁹ autográf

¹²⁰ András kassai bíró feltehetően egy levélben kérte Brodarics támogatását, amely nem maradt fenn.

¹²¹ A Felső-Magyarország kulcsának számító Kassát Szapolyai János csapatai cselrel foglalták el 1536. december 4-én. I. Ferdinánd és fivére, V. Károly megbízottja, Johann Weze lundi püspök az 1537. június–július folyamán Körmöcbányán Brodaricssal folytatott tárgyalások során a további alkudozások feltételül a város visszaadását szabta, amely végül csak 1551-ben került újra Ferdinánd kezére. KASZA, 2015, 125.

¹²² A János és Ferdinánd király között dúló háború lezárását célzó tárgyalások 1535-től váltakozó sikerrel folytak, a Hans Katzianer vezette Habsburg-sereg 1537. októberi, Eszék melletti csúfos vereségét követően azonban felgyorsultak. Brodarics István és Frangepán Ferenc még a pártváltás lehetőségének a felvetésével is igyekeztek nyomást gyakorolni János királyra a béke megkötése érdekében. Johann Weze, valamint Szapolyai megbízottjai: Brodarics István, Frangepán Ferenc, Fráter György és Perényi Péter 1537 novemberétől először Rozgonyban, majd Sárospatakon, végül 1538. január 10-től Váradon folytatták a tárgyalásokat, amelyeknek eredményeként február 24-én megszületett a váradi béke. KASZA, 2015, 120–131; OBORNI, 2017, 50–60.

Varadini, 30. Ianuarii 1538.

Tuus totus
Stephanus Brodericus
Vaciensis subscripsit

[Címzés:] Carissimo nostro domino Andreae iudici Cassoviensi,¹²³ fratri honorando

Rövidítések és irodalomjegyzék

AMK	Arhív mesta Košice, Kassa
Magistrát mesta Košice	
Schwartz.	Collectio Schwartzenbachiana
ÖStA	Österreichisches Staatsarchiv, Bécs
HHStA	Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Bécs
UA	Ungarische Akten
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest
DF	Diplomatikai Fényképgyűjtemény
U 430	Eperjes város levéltára: Középkori gyűjtemény
U 487	Jászói konvent hiteleshelyi levéltára: Oklevelek
E 148 – a.	Neo-regestrata acta, Iratok
P 52	Berzeviczy család berzevicei ágának levéltára

*

Arch. 1458–1526
2016

C. TÓTH Norbert – HORVÁTH Richárd – NEUMANN Tibor – PÁLOSFALVI Tamás – W. Kovács András: *Magyarország világi archontológiája 1458–1526. I. Főpapok és bárók*, Budapest, MTA BTK Történettudományi Intézet, 2016. (Magyar Történelmi Emlékek, Adattárak.)

¹²³ Gönci (Melczer) András (?–† 1560) a krakkói egyetemen tanult, a pesti (1516-ig), majd a kassai iskola rektora (1516–1521), Kassa városának jegyzője (1525-től), a szenátus tagja (1527–1537, 1553–† 1560) és a város bírója (1535, 1537) volt, Kugelbrecht (Kakukk) Mihály bíró lányával, Katalinnal kötött házasságot, apósával együtt 1533-ban kapott nemességet. BÉKEFI, 1906, 111–113; H. NÉMETH, 2006, 8, 68–69, 75–78, 83–85, 87–91; HARASZTI SZABÓ–KELÉNYI–SZÖGI, 2017, 410.

Arch. 1458–1526

2017

C. TÓTH Norbert – HORVÁTH Richárd – NEUMANN Tibor – PÁLOSFALVI Tamás – W. Kovács András: *Magyarország világi archontológiája 1458–1526. II. Megyék*, Budapest, MTA BTK Történettudományi Intézet, 2017. (Magyar Történelmi Emlékek, Adattárak.)

BÉKEFI

1906

BÉKEFI Remig: *A népoktatás története Magyarországon 1540-ig*, Budapest, Athenaeum, 1906.

BÓNIS

1971

BÓNIS György: *A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon*, Budapest, Akadémiai, 1971.

BRODERICUS

2012

Stephanus BRODERICUS: *Epistulae*, ed. Petrus KASZA, Budapest, Argumentum Kiadó – Magyar Országos Levéltár, 2012. (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum. Series Nova IV.)

CsÁNKI

1890

CsÁNKI Dezső: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, I, Budapest, MTA, 1890.

EMBER

1990

EMBER Győző: *A magyar királyi pozsonyi kamara zárszámadása 1542-ben*, In: *Levéltári Közlemények*, 61. (1990) 1–2. sz. 63–143.

ERDÉLYI

1998

ERDÉLYI Gabriella: *Egy kivételes karrier Mohács előtti kezdetei: Bethlenfalvi Thurzó Elek*, In: *R. Várkonyi Ágnes emlékkönyv születésének 70. évfordulója ünnepére*, szerk. TUSOR Péter – RIHMER Zoltán – THOROCZKAY Gábor, Budapest, ELTE BTK, 1998, 118–132.

ERDÉLYI

2005

ERDÉLYI Gabriella: *I. Ferdinánd és Thurzó Elek levelezése. (Források a Habsburg–magyar kapcsolatok történetéhez). I. 1526–1532*, Budapest, Magyar Országos Levéltár, 2005. (Lymbus kötetek 1.)

FALLENBÜCHL

1994

FALLENBÜCHL Zoltán: *Magyarország főispánjai 1526–1848*, Budapest, Argumentum Kiadó, 1994.

FAZEKAS

2018

FAZEKAS István: *A Magyar (Udvári) Kancellária és hivatalnokai 1527–1690 között*, Budapest, Akadémiai doktori értekezés, 2018.

- FEDELES
2005
FEDELES Tamás: *A pécsi székeskáptalan személyi összetétele a késő középkorban (1354–1526)*, Pécs, Pécs Története Alapítvány, 2005. (Tanulmányok Pécs Történetéből 17.)
- GLÜCK
2008
GLÜCK LÁSZLÓ: *A máramarosi só kereskedelmének útvonalai a 16. század közepén*, In: *Történelmi Szemle*, 50. (2008) 1. sz. 11–38.
- HARASZTI SZABÓ–
KELÉNYI–SZÖGI 2017
HARASZTI SZABÓ Péter – KELÉNYI Borbála – SZÖGI László: *Magyarországi diákok a prágai és a krakkói egyetemeken 1348–1525*, II, Budapest, ELTE Levéltára és az MTA–ELTE Egyetemtörténeti Kutatócsoportja, 2017. (Magyarországi diákok a középkori egyetemeken 2.)
- HEGEDŰS
1898
HEGEDŰS István: *Irodalomtörténeti tanulmányok az olasz könyvtárakban*, In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 8. (1898) 4. sz. 465–480.
- HORVÁTH–NEUMANN
2012
HORVÁTH Richárd – NEUMANN Tibor: *Ecsedi Batori István. Egy katonabáró életpályája 1458–1493*, Budapest, MTA BTK Történettudományi Intézet, 2012. (Magyar Történelmi Emlékek, Értekezések.)
- IVÁNYI
1932
IVÁNYI Béla: *Eperjes szabad királyi város levéltára 1245–1526*, II, Szeged, Magyar Királyi Ferencz József-Tudományegyetem Barátainak Egyesülete, 1932.
- IVÁNYI
1942
IVÁNYI Béla: *A körmendi levéltár Memorabiliái*, Körmend, Rábavidék Nyomda és Lapkiadóvállalat, 1942. (Körmendi Füzetek 2.)
- KÁDAS
2017
KÁDAS István: *Cum sigillo nostro. A késő középkori Sáros megye pecséthasználata*, In: *Történelmi Szemle*, 59. (2017) 4. sz. 637–653.
- KÁDAS
2020
KÁDAS István: *A megye emberei. A szolgabírói hivatal és viselői Északkelet-Magyarországon (1329–1545)*, Budapest, MTA BTK Történettudományi Intézet, 2020. (Magyar Történelmi Emlékek, Értekezések.)

- KARÁCSONYI
1896
KARÁCSONYI János: *Békésvármegye története*, I, Gyula, Békésvármegye közönsége, 1896.
- KARDOS
1970
KARDOS Tibor: *A Gritti-játék keletkezése*, In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 74. (1970) 5–6. sz. 547–559.
- KÁROLYI
1880
KÁROLYI Árpád: *A német birodalom nagy hadi vállalata Magyarországon 1542*, In: *Századok*, 14. (1880) 6. sz. 265–299.
- KASZA
2008
KASZA Péter: *Egy karrier hajnala. Adalékok Brodarics István tanulmányainak és családi viszonyainak kérdéséhez*, In: *Századok*, 142. (2008) 5. sz. 1187–2008.
- KASZA
2013
KASZA Péter: „...*hogyan az lengyel király általa lenne köztek valami békesség*”. *Az 1530. évi poznaeni tárgyalások anatómiája*, In: *Történelmi Szemle*, 55. (2013) 2. sz. 271–289.
- KASZA
2015
KASZA Péter: *Egy korszakváltás szemtanúja. Brodarics István pályaképe*, Pécs–Budapest, Kronosz Kiadó – Magyar Történelmi Társulat, 2015. (Sziluett – Korszerű Történelmi életrajzok.)
- KOVÁCS
1987
KOVÁCS Béla: *Az egri egyházmegye története 1596-ig*, Eger, Egyetemi Nyomda, 1987. (Az egri főegyházmegye sematizmusa III.)
- KUBINYI
2006
KUBINYI András: *A királyi titkárok II. Lajos uralkodása idején*, In: *Gesta*, 6. (2006) 1. sz. 3–22.
- LAKATOS
2020
LAKATOS Bálint: *A király diplomatái. Követek és követségek a Jagelló-korban (1490–1526). II. rész. Adattár*, In: *Történelmi Szemle*, 62. (2020) 1. sz. 281–362.
- LUKINICH
1939
LUKINICH Imre: *Podmaniczky család oklevéltára II. 1510–1537*, Budapest, MTA, 1939.
- H. NÉMETH
2006
H. NÉMETH István: *Kassa város archontológiája. Bírák, belső és külső tanács 1500–1700*, Budapest, Szent Imre Történettudományi Alapítvány, 2006. (Fons Könyvek 3.)

- OBORNI
2017
OBORNI Teréz: *Az ördögös Barát. Fráter György (1482–1551)*, Pécs–Budapest, Kronosz Kiadó, 2017. (Sziluett – Korszerű Történelmi életrajzok.)
- PÁLFFY
2011
PÁLFFY Géza: *A Thurzó család a Magyar Királyság arisztokráciájában. Egy különleges arisztokrata familia Magyarországon*, In: *Történelmi Szemle*, 53. (2011) 1. sz. 63–84.
- PÁLOSFALVI
2010
PÁLOSFALVI Tamás: *A Szencsei és Pekri családok a 15. században és a 16. század első harmadában*, In: *Turul*, 83. (2010) 3. sz. 65–78.
- PÁLOSFALVI
2014
PÁLOSFALVI Tamás: *The Noble Elite in the County of Körös (Križecvi) 1400–1526*, Budapest, MTA BTK Történettudományi Intézet, 2014. (Magyar Történelmi Emlékek, Értekezések.)
- SANUDO
1898
Marin SANUDO: *I Diarii*, Venezia, 1898, Tom. LII.
- SÖRÖS
1917
SÖRÖS Pongrácz: *Frangepán Ferencz, kalocsai érsek, egri püspök*, In: *Századok*, 51. (1917) 7–8. sz. 429–471; 9–10. sz. 545–576.
- SZAKÁLY
1986
SZAKÁLY Ferenc: *Vesztőhely az út porában. Gritti Magyarországon 1529–1534*, Budapest, Helikon, 1986. (Labirintus)
- SZÉKELY
1964
SZÉKELY György: *Olasz színész budai útjai 1527–1532*, In: *Filológiai Közlöny*, 10. (1964) 387–389.
- SZENDREI
1888
SZENDREI János: *Váraink rendszere és fölszerelése a XVI. és XVII. században*, In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 1. (1888) 617–631.
- SZERÉMI
1979
SZERÉMI György: *Magyarország romlásáról*. ERDÉLYI László fordítását átdolgozta: JUHÁSZ László, a bevezetést és a jegyzeteket írta SZÉKELY György, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1979. (Olcsó Könyvtár.)

- C. TÓTH
2009 C. TÓTH Norbert: *Ki kicsoda az ecsedi Bátorai családban. A Bátorai család ecsedi ágának tagjai 1377–1541*, In: *Szabolcs-szatmár-beregi Szemle*, 44. (2009) 1. sz. 5–47.
- C. TÓTH
2015 C. TÓTH Norbert: *Az egri káptalan archontológiája 1387–1526*, In: *Turul*, 88. (2015) 2. sz. 48–71.
- C. TÓTH
2017 C. TÓTH Norbert: *Ajándékok az ifjú párnak. Bátorai István és felesége, Zsófia mazóviai hercegnő nászajándékai*, In: *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica*, 142. (2017) 78–90.
- C. TÓTH
2019 C. TÓTH Norbert: *Szilágyi Erzsébet „udvara”*, In: *Márvány, tárház, adomány. Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról*, szerk. KÁDAS István – SKORKA Renáta – WEISZ Boglárka, Budapest, MTA BTK Történettudományi Intézet, 2019, 51–114. (Magyar Történelmi Emlékek, Értekezések.)
- TÓTH
2008 TÓTH Péter: *Borsod vármegye közgyűlési és törvényszéki jegyzőkönyvei, I. 1569–1578*, Miskolc, Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Levéltár, 2008. (Borsodi Levéltári Füzetek 51.)
- TÓTH-SZABÓ
1905 TÓTH-SZABÓ Pál: *Jászó a főkegyúri jog történetében*, In: *Századok*, 39. (1905) 3. sz. 223–247.
- VALENTINELLI
1864–1866 Joseph VALENTINELLI: *Regesta documentorum Germaniae Historiam illustrantium. Regesten zur deutschen Geschichte aus den Handschriften der Marcusbibliothek in Venedig*, I–II, München, Verlag der Kaiserlichen Akademie, 1864–1866.
- VARGA
2008 VARGA Szabolcs: *Szlavónia berendezkedése a késő középkor és a kora újkor határán (1490–1540)*, Pécs, Doktori Értekezés, 2008.
- VARGA
2010 VARGA Szabolcs: *Brodarics István pécsi püspök (1532–1537)*, In: *Pécsi Szemle*, 12. (2010) 1. sz. 18–23.

VARGA
2012

VARGA Szabolcs: *A Bátoriak Szlavóniában*, In: *Az ecsedi Báthoriak a XV–XVII. században*, szerk. SZABÓ Sarolta – C. TÓTH Norbert, Nyírbátor, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Múzeumok Igazgatósága, 2012. 141–168.

Szapolyai-levelek Marin Sanudo naplójában¹

A mohácsi csata közelgő ötszáz éves évfordulója alkalmából születő tanulmányok szerzői egyre gyakrabban jutnak arra a következtetésre, hogy a csata kontextualizálása és a Magyar Királyság azt követő három részre szakadásának értelmezése csak akkor lehetséges, ha a kutatások a csata napján, jobb esetben évében meghúzott kronologikus cezúrán túlra, a Szapolyai-korra is kiterjednek majd. A középkor és kora újkor fejkébe vésett 1526-os határvonala kevés forráskiadásban mutatkozik meg olyan élesen, meghökkenően és szerencsétlenül, mint az 1496 és 1533 között összeállított Marin Sanudo-napló² hungarika vonatkozású részeinek Wenzel Gusztáv-féle kiadásában,³ amely 1526 augusztusa után már csak néhány fontosabb beszámolót közöl a mohácsi csatáról, holott a napló 1533 szeptemberéig folytatódik. Sanudo napi rendszerességgel vezette kortörténeti feljegyzéseit Velence városában, amelyeket a Velencei Köztársaság kiterjedt és sokrétű diplomáciai és hírszerző hálózatán keresztül érkező jelentések, dokumentumok másolataival – esetenként pedig eredeti példányaival – is kiegészített. A különleges történetírói munka jelentőségét illusztrálандó adom közre a Wenzel által nem vizsgált időszakból Szapolyai János magyar királyként kiadott missziliseit és okleveleit, melyek tartalmi összefoglalás vagy (részleges) másolat formájában kerültek a Sanudo-naplóba.⁴

Szapolyai magyar királyként folytatott külpolitikáját nemrég Kasza Péter ismertette,⁵ aki négy szakaszra osztotta az uralkodó külügyi törekvéseit. Ezek közül a Sanudo-napló az első kettőről tanúskodik, vagyis részben az új uralkodó hatalma megszilárdítására irányuló kompromisszumkeresésének idejéről (1526 – 1527. július), leginkább pedig a

¹ A cikk az NKFIH K 128797. *XIV–XVI. századi magyar történelmi és irodalmi források Olaszország levéltáraiban és könyvtáraiban* című kutatás keretében született. Bár a szerkesztőnek köszönetet mondani túlzásnak tűnhet folyóiratcikk elején, mégis ezúton fejezem ki hálámat Szabó András Péternek, aki a Szapolyai-itinerárium összeállítása során feltárt dokumentumokkal segített, hogy szövegközléseim minél jobb minőségűek legyenek!

² SANUDO, 1879–1903. A napló részletesebb kultúr- és irodalomtörténeti jelentőségével doktori kutatásaim keretében foglalkozom. A beillesztett dokumentumokat és ezek kezelését az 1526. szeptembertől decemberig tartó időszak forrásai alapján ismertető közleményem az Országos Széchényi Könyvtár Bibliotheca Scientiae & Artis című sorozatának következő kötetében fog megjelenni.

³ WENZEL, 1869–1878.

⁴ A naplóban elszórva ezeken a leveleken kívül is lehetnek említések Szapolyai diplomáciai levelezéséről (pl. SANUDO, 1879–1903, vol. 55, col. 347: követjelentés Rómából a mantovai hercegnek, amelyben említik Szapolyai pápának írt levelének megérkezését), de ezek áttételes és közelebről azonosíthatatlan volta miatt az efféle utalások közlésétől eltekintek.

⁵ KASZA, 2020.

Habsburg Ferdinánddal folytatott nyílt polgárháború időszakáról (1527. július – 1533 tavasza).

Az első időszakból a Velencei Köztársaság területére írt két levél maradt fenn a naplóban, melyek a kalmárállam szövetségének és barátságának elnyerését célozzák. Az első (no. 1), melyet Szapolyai a koronázása után nem sokkal kelezett, a királyvá választásról és koronázásáról tájékoztatja Andrea Gritti dózsét, akinek jóindulatát is kéri. Mindez teljesen egybevág a Kasza által a korai Szapolyai-diplomáciáról írottakkal, amelyek azonban nem tárgyalják a Velencével kialakított kapcsolatot.⁶ A dokumentumot Jozefics Ferenc (Franjo Jožefič) zenggi püspök, magyar királyi követ adta át 1526. december 14-én a címzettnak első kihallgatása alkalmával, amikor előadta a mohácsi csata lefolyását és az azt követően Magyarországon történeteket. A dózse pozitívan fogadta a követet.⁷ A levélben Szapolyai elsősorban saját legitimitását⁸ hangsúlyozza, amelyet egyrészt népe egyöntetű akarataira alapoz (*unanimes consensu omnium praelatorum et baronum totiusque nobilitatis*), másrészt a választás és a koronázás rendes, törvényes menetére (*in regem Hungariae electi sumus et more praedecessorum nostrorum, divorum Hungariae regum sacro regio diademate insigniti*). Bár a szöveg csak másolatban maradt ránk,⁹ az iratról azt is megtudjuk Sanudo naplójából, hogy papírra készült, Jožefič szabadkozott ugyanis, hogy a Magyar Királyság hiányt szenved többek közt pergamenből.¹⁰

A másik levelet (no. 2), amely ebben az időszakban keletkezett, Szapolyai második velencei követének, Giovanni Battista Bonzagninak az 1527-es utazását¹¹ megkönnyítendő írta. A levelet a címzett, Agostino Valier, az itáliai városállam uralma alatt álló dalmáciai Veglia (Krk) provizora juttatta el 1527. augusztus 22-i jelentése mellékleteként Velencébe,¹² ahol Sanudo lemásolhatta. Valier jelentése egyébként megerősíti azt a feltevést, hogy Bonzagni a váradi káptalanba került,¹³ a levél átadásával megbízott embere, Ercole da Pago váradi prépostként említi. Ő szálláscsinálóként tevékenykedett, egy nappal a diplomata-főpap előtt járt, aki ekkor még Szádrévben (ma: Bakar, Horvátország) tartózkodott, és egy gyors járású velencei gályát kellett volna szereznie urának, amely eljuttatja Porečig. Valier csak egy egyszerű bárkát tudott felkínálni, viszont kihasználta a lehetőséget Bonzagni érkezéséig, hogy friss értesülésekhez jusson a Magyar Királyság területéről. Jelentése szerint da Pago elmondta neki, hogy Szapolyai Budán

⁶ UO., 172–173. A korabeli velencei–magyar kapcsolatokra: JÁSZAY, 1990, 224–239.

⁷ Az audiencia leírását lásd SANUDO, 1879–1903, vol. 48, col. 438–439, magyar fordítása: B. SZABÓ–FARKAS, 2020, 216–218.

⁸ PÁLFFY, 2011, 53.

⁹ A másolat kalligrafikus igényességgel készült, jóval elegánsabb vonalvezetésű Sanudo írásánál, minden valószínűség szerint nem az ő keze munkája.

¹⁰ SANUDO, 1877–1903, vol. 43, col. 439.

¹¹ Velencébe 1527. augusztus 30-án érkezett (SANUDO, 1877–1903, vol. 45, col. 686), ahol – a Sanudo-napló tanúsága szerint – 1529-ig maradt. Távozásának napját nem rögzíti a napló, de már március 29-én engedélyt kért a hazatérésre (SANUDO, 1879–1903, vol. 50, col. 86), június 27-én pedig már Nándorfehérvárról írt levelet Velencébe: SANUDO, 1879–1903, vol. 51, col. 124–126.

¹² SANUDO, 1879–1903, vol. 45, coll. 670–671.

¹³ KRISTÓF, 2018, 162.

gyűjt sereget, a *Homo Negrót* (Cserni Jovánt) az új erdélyi vajda (Perényi Péter, aki ugyan részt vett a rác parasztsvezér legyőzésében, de valójában Török Bálint) elfogta a Tiszánál (Tornyoson), majd fejét vették és azt elküldték a királynak.¹⁴ Beszámolt arról is, hogy Ferdinándnak kevés katonája van, és Bécsből Csehországba készül. Végül említette a francia király követének (Antonio Rincon) „gyümölcsöző” misszióját is, aki Lengyelországba ment tovább, és kifejtette abbéli reményüket, hogy ő rendezi az ország helyzetét. Valier eljárása a levél továbbításával és da Pago kifaggatásával jól példázza a velencei területek előjáróinak hírszerzési szerepét és módszereit, amely megalapozta a köztársaság információgazdagságát és áttételesen a Sanudo-napló forrásbőségét.

A Szapolyai János külügyeinek második szakaszát fémjelző, Habsburg Ferdinánd ellen vívott polgárháborút érinti a többi feltárt levél. Ezek közt érdemes elkülönítve tárgyalni a közvetlenül Velencébe küldött anyagokat és a közvetetten odajuttatott leveleket.

Az első, dózsénak írt levél (no. 5) az első nyílt összecsapások után szűk egy évvel, 1528 májusában született, a lengyelországi Tarnóuban menedéket találó Szapolyai ezúton kért segítséget Velencétől. A levelet Bonzagni követ adta át, aki maga is kapott levelet a háború részleteivel és a Velence meggyőzésére használható érvekkel (no. 6). A levelekben Szapolyai egyfelől saját szerencsétlen helyzetét igyekezett palástolni, hazai és nemzetközi támogatással hengegett, lengyelországi menekülését pedig erőgyűjtésnek állította be: „Nem azért vagyunk itt, mert ne lenne szabad hatalmunkban az ország nagy része, vagy mert akárhány akadály által gátolva nem lehetnénk ott, hanem itt nagyobb erőt készítünk elő, amelyet azokhoz az erőkhöz adhatunk hozzá, amelyeket Magyarországon bírunk.”¹⁵ Ferdinándot ugyanekkor feketíteni igyekezik, aki egyfelől nemcsak hogy nem váltotta be ígéretét, hogy addig nem koronáztatja meg magát, amíg vissza nem szerzi Jajcát, de még saját területeit sem volt képes a török portyázástól megvédeni, másfelől pedig miközben színelg a török elleni háborúra kért pénzt szövetségeseitől, követei útján békéért folyamodott a szultánhoz. Saját maga és Ferdinánd szembeállításai alkalmával azt is hangsúlyozza Szapolyai, hogy mindig nyitott volt a tárgyalásokra, még Ferdinánd testvére, a császár színe előtt is. A polgárháborúban elért sikereiről is Bonzagni útján tájékoztatta a Velencei Államot (no. 7, 8). A dózsénak vagy a Velencei Köztársaságnak közvetlenül olyan horderejű, és külügyi viszonyait alapjaiban meghatározó ügyekben írt Szapolyai, mint a döntése, hogy hódolni fog a szultánnak (no. 9), illetve ennek következtében az országa visszaszerzése (no. 11). Buda 1530. évi ostromának visszaverése után is Velencének címezve írt (no. 12), a címzett megválasztásában szerepe lehet annak is, hogy a levélben kiemeli Alvise Gritti, a dózse törvénytelen fiának bátorságát és helytállását.¹⁶

Végül meg kell említeni a Verancsics Antal részére kiállított credentialis levelet (no. 16), akinek 1532 elején a pápánál kellett kieszközölnie a támogatást a Szapolyai–Habsburg-fegyverszünet megkötéséhez, és ha már útba esett, Velencét is hasonló jellegű támogatásra kérte. A levelek fogadtatásáról kevés információt hagyott ránk Sanudo,

¹⁴ A pontosításokat illetően lásd SZAKÁLY, 1979, 235–236.

¹⁵ SANUDO, 1879–1903, vol. 48, col. 239.

¹⁶ Az ostrom leírását Brodarics tollából – melyben Alvise Gritti szerepe ugyancsak ki van emelve – lásd Faragó Dávid, Kasza Péter és a szerző közös, e kötetben megjelenő közleményében, 4-es szám alatt.

Jožefić kihallgatása alkalmával jóindulatú fogadtatásról olvashatunk, Verancsics látogatásához viszont a „felséges dözse nem vágott [...] jó képet”.¹⁷ A többi levél kapcsán Sanudo nem említi a reakciókat, de azt érdemes megjegyezni, hogy Bonzagnit még „népnyelvi, kedves szavakkal”¹⁸ fogadta a dözse az első audienciáján. A lagúnák városába küldött levelek kronológiailag megfelelő helyen, az érkezésük, átadásuk időpontjában kerültek a naplóba.

A közvetetten, kerülő úton Velencébe jutó levelek útvonala és a *Diarii*-ba kerülése több esetben felfejthető, ha nem is mindig ilyen egyszerűen. Könnyen fel lehet térképezni annak a köszönőlevélnek (no. 13) az útját, amelyben Szapolyai Pietro Zenónak, a konstantinápolyi *bailónak*¹⁹ ad hálát, amiért ügyét támogatta a szultán előtt. A misszilit maga Zeno továbbította Velencébe saját rejtjelezett jelentésével együtt 1531. október 12-én, vagyis már aznap, amikor átvette a magyar követtől.²⁰ Hasonlóképpen a lengyel királynak írt levél (no. 17) sorsa is pontosan megismerhető, Marcantonio Contarini velencei követ továbbította Regensburgból 1532. július 2-án,²¹ ahova június 29-én érkeztek értesülések a lengyel követ részére a magyar ügyekről is.²² A többi dokumentum, melyek közt uralkodóknak (V. Károly német-római császár és a német-római választófejedelmek) és diplomatáknak (Paolo Casali)²³ címzett leveleket, illetve egy – nem is külpolitikai tartalmú – pátenst egyaránt találunk, a velencei diplomáciai hálózat különböző csomópontjain keresztül érkeztek a *Serenissimába*, de útjaik mára nem nyomozhatók le. A 3-as, 4-es és 15-ös számú dokumentumoknak a köteteken belüli elhelyezkedése árulkodik arról, hogy Sanudo utólag, a napi gyűjtőmunkától elkülönült munkafázisban, a napló szövegébe be nem ágyazva helyezte el ezeket. A 15-ös ugyanis az 56. kötet legvégére,²⁴ a 3-as és a 4-es pedig az 1529. májusi bejegyzések végére kerültek, mivel a két levél szövegét egy ebben az évben kinyomtatott röplapról²⁵ másolta Sanudo.

Szapolyai nyugat felé irányuló politikai kommunikációjának kulcselemei a levelek alapján világosan látszanak. A Szapolyai-család mint királyi dinasztia imázsépítése János rokonainak a Magyar Királyság érdekében hozott áldozataira alapszik, ezek a jegyek elsősorban a korai, legitimitációt célzó levelekben figyelhetők meg, például a 3-as számban, amelyben a levélíró felsorolja nagybátyja, Imre, apja, István, testvére, György és önmaga, János az ország megtartására irányuló küzdelmeit, mind az oszmánok, mind a

¹⁷ SANUDO, 1879–1903, vol. 55, col. 343.

¹⁸ SANUDO, 1879–1903, vol. 45, col. 693.

¹⁹ A Velencei Köztársaság keleti gyarmatainak működő egyes állandó képviselők, előljárók címe (Pl. Konstantinápolyban, Korfun, Durazzóban, Negropontéban). Egyszerre láttak el a modern értelemben vett követi és konzuli feladatokat. DURSTELER, 2013, passim; BÁRÁNY et al., 2020, 80.

²⁰ SANUDO, 1879–1903, vol. 55, col. 182.

²¹ Contarini jelentése: SANUDO, 1879–1903, vol. 56, col. 560–562.

²² SANUDO, 1879–1903, vol. 56, coll. 581–582.

²³ A Casali diplomatacsalád tagja, VII. Kelemen titkos kamarása Róma kifosztásának (1527) idején, majd nunciusa VIII. Henrikhez. 1531 decemberében Angliában hunyt el.

²⁴ Ez a másolat sem Sanudo munkája, az ő írásánál átláthatóbb, humanista kurzív stílusú írás.

²⁵ *Litterae sereniss. principis d. Iohannis, regis Hungariae ad principes imperii et ad Carolvm caesarem declarantes iura ipsius et iniurias sibi illatas per Ferdinandum, regem Bohemiae cum protestatione*, hely és nyomdász nélkül, 1529.

Habsburgok ellen. Ezenkívül a Zsigmond lengyel királyhoz fűződő rokonságát is többször hangsúlyozza. Bár rokoni szálak nem kapcsolták a nagy elődhöz, Hunyadi Mátyáshoz, Szapolyai rendszeresen utal arra, hogy az ő országlását akarja folytatni, ezt több követe útján jelezte Velencében is.²⁶ Emellett olyan egyetemes értékek őrzőjeként és megtartójaként tüntette fel magát, mint az általános közjó és a kereszténység java, elkötelezett kereszténységét esetenként bibliai utalások is kifejezik (no. 15). Továbbá a kárára Ferdinánd által elkövetett sérelmeket, követei letartóztatását a nemzetközi jog (*ius omnium gentium*) alapján is kifogásolta.

A Magyar Nemzeti Levéltár Mohács utáni (1526–1570) anyagának darabszintű feldolgozása, mely a Reformáció 500 projekt keretében zajlott,²⁷ komoly lökést adott a korszak iratanyagának megismeréséhez, ám Szapolyai Jánostól érthető okokból csak belügyi iratok találhatók az adatbázisban. Bár nem kizárt, hogy az alább közölt dokumentumok más levéltárakban és gyűjteményekben előforduljanak – sőt, adott esetben ez biztos –, Sanudo naplójában koncentráltan olvashatók, és, ami fontosabb, olyan történetírói keretbe ágyazva, amely a dokumentumok fogadtatásáról és a címzettek túlmutató terjedéséről is tanúskodik.

Szövegközlési elvek

A rendelkezésemre álló kézirat alapján a szövegközlés egyetlen célja a Sanudo-féle szövegváltozatok hű visszaadása pusztán az értelmezés megkönnyítéséhez szükséges beavatkozásokkal. Ahogy a bevezető sorokban már utaltam rá, az alább közölt szövegek az eredeti Szapolyai-levelek részben eredeti nyelvű (részleges) másolatai, részben velencei népnyelvi (a továbbiakban egyszerűen olasz) összefoglalásai vagy említései. A különböző nyelvű és formájú szövegek természetesen különböző filológiai módszereket kívánnak meg a közlés során, terjedelmi különbségeik pedig a regesztázás jellegére is kihatnak. A latin másolatokat, illetve a 7-es számú, hosszabb olasz összefoglalást csak regeszta formájában magyarártom, a rövidebb olasz összefoglalókat viszont teljes fordításban közlöm.

A központozást, az egybe- és különírást, valamint a kis- és nagybetűk használatát mindkét nyelv saját nyelvtana szerint jelöletlenül egységesítem, ideértve a tisztelgő megszólításokat, titulaturákat is. A rövidítéseket mindkét nyelven jelöletlenül feloldom. A latin szövegeket a humanista átírás szerint közlöm, az olasz népnyelvűeket pedig betűhíven, az i/j alternáció egységesítésétől eltekintve.

Az eredeti dokumentumok szövegéhez Sanudo által fűzött címetek, interpolációkat csúcsos zárójelben közlöm. A szöveg értelmét érintő változtatások esetében a kéziratban olvasható szövegváltozatot lábjegyzetben tüntetem fel. A szükségesnek érzett betoldásokat szögletes zárójelben hozom, a szándékosan nem közölt szövegrészeket [...] jellel jelzem.

²⁶ Franjo Jožefić szóban kommunikálta ezt (SANUDO, 1877–1903, vol. 43, col. 439.), a Bonzagninak szóló utasítások közt (no. 7) pedig írásban is megjelenik.

²⁷ <https://adatbazisokonline.hu/adatbazis/reformacio-kora-mnl-ol-1526-1570>. (Utolsó letöltés: 2021. augusztus 19.)

Források

1.

I. János magyar király Andrea Grittinek

Székesfehérvár, 1526. november 16.

[1] Tájékoztatja a velencei dózsét, hogy a mohácsi vereség és II. Lajos magyar és cseh király halála után minden főpap és báró, valamint a teljes nemesség egyhangúan királlyá választotta és a Szent Koronával megkoronázta. [2] A Velencei Köztársasággal kialakított baráti és jószomszédi viszonyt fenntartani és erősíteni fogja.

Kézirat: BNM, Cod. Ital. Cl. VII, 271 (=9258), fol. 253r. (egyszerű másolat) Kiadás: SANUDO, 1879–1903, vol. 43, coll. 441–442. Regeszta: ÓVÁRY 1894, 7, no. 13, VALENTINELLI 1864–1866, II, 303, no. 896.

Illustrissimo principi et domino, domino Andreae Gritti,²⁸ duci Venetiarum, amico et vicino nostro carissimo Ioannes, Dei gratia rex Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, marchio Moraviae, Lusatae et dux Slesiae etc. salutem et prosperorum successuum continuum incrementum! Illustrissime princeps, amice et vicine noster carissime! [1] Postquam Deo maximo placuit, ut post novissime acceptam cladem²⁹ hoc regnum nostrum Hungariae quasi postliminio respiraret, visum fuit dominis praelatis, baronibus et toti nobilitati regni nostri, ut in civitate nostra Alba Regali³⁰ omnium ordinum conventus fieret consultantium, quid deinceps serenissimo olim domino nostro, domino Ludovico,³¹ regi Hungariae et Bohemiae et caetera vita decedente³² mature opus esset facto, quo status regni ordinaretur componereturque. Quo, dum ad conductum diem conventum esset, ex Dei clementia unanimi consensu omnium praelatorum et baronum totiusque nobilitatis uno voto in regem Hungariae electi sumus et more praedecessorum nostrorum, divorum Hungariae regum³³ sacro regio diademate insigniti. [2] Quod credimus illustrissimae quoque dominationi vestrae haud ingratum futurum, nam illustrissima dominatio vestra erga regna nostra et praedecessores nostros sinceram semper amicitiam et bonam vicinitatem observavit coluitque, qui vicissim illam et praedecessores suos omni amicitiae vicinitatisque officio prosecuti fuerunt. Nos quoque huius sublimationis nostrae felix auspiciam cum illustrissima dominatione vestra participare volentes dabimus omnem operam, ut in

²⁸ Andrea Gritti (1455–1538) velencei dózse (1523–1538).

²⁹ Mohácsi csata (1526. augusztus 29.).

³⁰ Székesfehérvár, H.

³¹ Jagelló II. Lajos (1506–1526) magyar király (1516–1526), aki a levél írása előtt bő két hónappal, a mohácsi csatát követően lelte halálát.

³² A kéziratban: *decedenti*.

³³ A kéziratban: *regnum*.

conservando amicitiae et bonae vicinitatis foedere non praedecessores solum nostros aequare, verum superare etiam valeamus. Deus optimus maximus conservet illustrissimam dominationem vestram semper felicem, cui nos nostramque amicitiam commendamus. Datum in civitate nostra Alba Regali, sexto decimo die mensis Novembris, anno Domini millesimo quingentesimo vigesimo sexto. Ioannes rex manu propria

2.

I. János magyar király Agostino Valiernek

Buda, 1527. július 25.

[1] Kéri Valiert, hogy a Velencei Köztársasághoz küldött követét, Giovanni Battista Bonzagni váradi prépostot, királyi titkárt és tanácsost minden szükségében segítse, és tegye lehetővé, hogy gyorsan és biztonságosan Velencébe jusson, onnan pedig rendszeresen jelentéseket küldhessen. [2] Minderről tájékoztassa Frangepán Bernát grófot.

Kézirat: BNM, Cod. Ital. Cl. VII, 273 (=9260), fol. 449r–v. (másolat) Kiadás: SANUDO, 1879–1903, vol. 45, col. 671. Regesztza: ÓVÁRY 1894, 11, no. 35, VALENTINELLI 1864–1866, II, 305, no. 901.

<Copia di la lettera dil ditto re di Hongaria>

Ioannes, Dei gratia rex Hungariae, Dalmatiae, Croatiae etc., necnon marchio Moraviae ac Lusatae et utriusque Slaesiae dux etc. Magnifice nobis sincere dilecte!³⁴ [1] Mittimus ad illustrissimum dominium Venetum hunc fidelem nostrum, reverendum Ioannem Baptistam Bonzagnum, utriusque iuris doctorem, praepositum Varadinensem, secretarium, consiliarium et oratorem nostrum.³⁵ Rogamus igitur vestram amicitiam, ut eum in omnibus, in quibus vestro auxilio indigeret, commendatum habere velitis, et maxime, ut possit tuto et celeriter pervenire Venetias³⁶ et inde frequenter ad nos litteras mittere. [2] Qua rogamus, ut opera vestra deferantur ad fidelem nostrum, spectabilem et magnificum comitem, Bernardinum de Frangepan.³⁷ Quo nobis nihil potest vestra amicitia facere gratius et ad res nostras accomodatius, quod ei omni benevolentiae genere respondere studebimus. Datum Budae, XXV^a die mensis Iulii anno Domini 1527°.

³⁴ Agostino Valier Veglia előljárója (*provveditore*), tevékenysége a Sanudo-napló alapján 1527. április–augusztus közt adatható.

³⁵ Giovanni Battista Bonzagni (?–1537 előtt) Estei Hippolit udvarához tartozó itáliai főpap, aki az egeri püspökséget irányította kormányzóként (1512–1520), majd *custos* és *generalis vicarius*ként (1521–1525). Később Szapolyai János diplomatája, pályájára: KRISTÓF, 2018. Váradi prépostként eddig kizárólag egy 1529-es adat állt róla rendelkezésre.

³⁶ Velence (Venezia), Velencei Köztársaság (ma: I).

³⁷ Frangepán Bernát gróf (1453–1529) Szapolyai János támogatója, horvát főúr.

<Subscripta in medio litterarum:> Ioannes rex manu propria
<A tergo:> Magnifico provisorio insulae Vegliae,³⁸ amico nobis sincere dilecto

3.

I. János magyar király a német-római választófejedelmekhez, fejedelmekhez és rendekhez

Tarnów, 1528. április 13.³⁹

[1] Tájékoztatja a címzetteket, hogy a mohácsi vereség és II. Lajos magyar király halála után három, Habsburg Ferdinándhoz pártolt személy kivételével a teljes magyar nemesség királynévá választotta és koronázta. [2] Ezután megtudta, hogy Ferdinánd fegyverrel tört az országra és Pozsonyban királynévá választatta magát. Bár ereje engedte volna, mégsem állt ellen neki, nehogy keresztény keresztény ellen harcoljon. [3] Inkább követeket menesztett ez ügyben VII. Kelemen pápához, I. Ferenc francia, VIII. Henrik angol és I. Zsigmond lengyel királyhoz. Utóbbi Szapolyai tudta nélkül követet küldött Ferdinándhoz, hogy békeségre és a török elleni közös fellépésre intse, ám ő fenntartotta, hogy jogszerűen küzd a magyar trónért. Viszont sikerült meggyőzni, hogy vegyen részt az Olmützbe tervezett tárgyaláson, ennek hallatára Szapolyai is eleget tett a lengyel király ez irányú kérésének. [4] Elküldte eközben követeit a birodalmi rendekhez is, hogy jelentsék a jogtalanságokat és kérjék, ne támogassák Ferdinándot, továbbá hogy nyilvánítsák ki, kész magát a Ferdinánddal folyó ügyben ítéletüknek alávetni. Innen a követek spanyol területre mentek tovább V. Károly császárhoz, de amint az ő fennhatósága alá értek, feltartóztatták és bántalmazták őket a ius gentium szokásai ellenére. [5] Szapolyai mégis Olmützbe küldte a megbeszélte időre megbízottait, akik készek voltak bármilyen egyenlő és jogos feltétellel inkább megegyezni, mint háborúra kelni, Ferdinánd követei viszont egyenlőtlen feltételeket ajánlottak, ezért dolguk végezetlenül kellett távozniuk. [6] Ferdinánd eközben különböző módszerekkel magához csalta Szapolyai híveit. [7] Szapolyai Ferdinánd harcának jogtalansága ellenére tartózkodik a keresztény vér ontásától, amíg a birodalmi rendek sem ismerik el ellenfele vérontását jogosnak. [7*] Ferdinánd a háborúval talán dédapja, III. Frigyes és nagyapja, I. Miksa kudarcait akarja kompenzálni, akikkel szemben a Szapolyaiak – előbbivel Imre, mindkettővel István, utóbbival pedig maga, János is – mindig megvédték az országot, de honfitársai árulásai ellen János nem tud védekezni. [8] Eddig tűrte a jog-

³⁸ Veglia, Velencei Köztársaság (ma: Krk, HR).

³⁹ Az 1528. április 8-án ugyanezen címzetteknek írt levél bővített változata, amelynek kézirata: EFK, Y. IV. 55, 34v–35v (a továbbiakban: Báchy-formulárium), kiadása: PRAY, 1806, 332–343. Az utólag betoldott hosszabb szövegrészeket csillagozott számmal jelöltem, a rövidebb érdemi módosításokat lábjegyzetben tüntettem fel. Az április 13-i levél további változatai, melyek szövege eltér a Sanudo által is lemásolt röplaptól: PRAY, 1770, 194–198 (Bethlen Farkas munkája nyomán), BETHLEN, 1782, 129–140, KATONA, 1794, 347–356 (BETHLEN, 1782 alapján), EK Kaprinai-gyűjtemény, B-sorozat, vol. 11, 211–217, no. 158 (18. sz.-i kéziratos másolat).

talanságokat, de nem gondolja, hogy bármely kereszténynek ilyeneket túrnie kellene, ezért levélben tiltakozik. Már jelezte, hogy inkább fogad el egyenlő feltételeket és bármilyen választott bíró ítéletét, mint hogy a kereszténységet polgárháborúba taszítsa. [9] Ami az uralma megvédésére szükséges lesz, azt meg fogja próbálni, ha pedig ebből a kereszténység valamilyen kárt szenved, a címzetteket hívja tanúnak, hogy annak nem ő, hanem Ferdinánd lesz az oka. [10] Felelegeti, hogy Ferdinánd [10*] rokonát, II. Lajost sem segítette meg a végveszélyben, hanem a Magyar Királyságnak szánt birodalmi segílyt Itália feldúlására fordította. Eközben Szapolyai elküldte György testvérét háromezer katonával és felszereléssel, és ő maga is készen állt, de Lajos követei visszatartották. Ferdinánd ezután írásban is megerősítve esküdött, hogy addig nem foglalja el a trónt, amíg Nándorfehérvárat és a többi, a törökök által elfoglalt várat vissza nem foglalja, de nem tartotta meg esküjét, sőt [11] amikor a törökök Budáig törtek, ő Székesfehérvár környéki táborából tüzzel-vassal pusztított. Jajca várkapitányát ígéreteivel megrontotta, így pedig a várat a török kezére jutni hagyta, holott Mátyás sok keresztény vér árán szerezte vissza, [11*] Szapolyai Imre pedig kemény ostrom ellen védte meg, [12] majd ezt követően is minden magyar király évi 100 000 aranyat áldozott a fenntartására. Ő maga is felismerte a vár fontosságát, és zálogba adott magánvagyonából egy várat a jajcai kapitánynak ösztönzésül, [12*] és a legvégsőkre is kész lett volna a vár megőrzésére, ha Ferdinánd nem akadályozza meg ebben. [13] De Ferdinánd mégis ily módon kezdte az országlását, [13*] aki most újra a birodalom és a választófejedelmek segítségével folyamodik. Ezért Szapolyai tájékoztatja a címzetteket, hogy más szándékai vannak: V. Károly megsegítése Itáliában és a küzdelem megújítása Szapolyai ellen. [14] Mindezek fényében kéri a címzetteket, úgy cselekedjenek, hogy a kereszténység kárt ne szenvedjen.

Forrásszöveg: *Litterae sereniss. principis d. Iohannis, regis Hungariae ad principes imperii et ad Carolvm caesarem declarantes iura ipsius et iniurias sibi illatas per Ferdinandvm, regem Bohemiae cum protestatione*, hely és nyomdász nélkül, 1529 (RMK III. 275.),⁴⁰ 1r–6r. Kéziratos másolat: BNM, Cod. Ital. Cl. VII, 278 (=9265), fol. 262r–264v. (egyszerű másolat) Kiadás: SANUDO, 1879–1903, vol. 50, col. 401–406. Regesztza: VALENTINELLI 1864–1866, II, 307, no. 905.

Litterae⁴¹ serenissimi principis, domini Ioannis, regis Hungariae ad principes imperii et ad Carolvm caesarem⁴² declarantes iura ipsius et iniurias sibi illatas per Ferdinandvm, regem Bohemiae⁴³ cum protestatione, anno 1529° mense Aprili

Epistola serenissimi principis, domini Ioannis, regis Hungariae ad principes imperii

Ioannes, Dei gratia rex Hungariae, Dalmatiae, Croatiae etc., necnon marchio Moraviae ac Lusatae et dux utriusque Slesiae etc. reverendissimis ac reverendis,

⁴⁰ SZABÓ, 1896, no. 275, fizikai példánya: OSZK RNYT, RMK III. 275.

⁴¹ RMK III. 275: *litterae*.

⁴² Habsburg V. Károly (1500–1558) római király, majd német-római császár (1519–1556).

⁴³ Habsburg I. Ferdinánd (1503–1564), osztrák főherceg (1521–1564), cseh és magyar király (1526–1564), német-római császár (1556–1564).

illustrissimis et illustribus, spectabilibus et magnificis dominis electoribus ac aliis principibus et statibus utriusque ordinis Sacri Romani Imperii⁴⁴ in proximo conventu Ratisponensi⁴⁵ constitutis, amicis nostris carissimis salutem et prosperorum successuum incrementum! Reverendissimi⁴⁶ ac reverendi, illustrissimi ac illustres spectabilesque et magnifici nostri amici carissimi!⁴⁷ [1] Optime constare apud dominationes vestras credimus, quemadmodum post acceptam illam calamitosam ac memorabilem cladem Turcicam,⁴⁸ in qua serenissimus dominus, rex Ludovicus,⁴⁹ dominus et praedecessor noster felicitatis memoriae cum multis praelatis, baronibus et nobilitatis Hungaricae magna parte fratreque nostro, germano carissimo⁵⁰ pro fide ac religione Christiana honesta morte occubuit, uno voto ac suffragio totius nationis Hungaricae tribus dumtaxat exceptis, quos egestas rei familiaris ac odium et privatae utilitatis spes a vera via veroque patriae amore in factionem Ferdinandi, regis Bohemiae transversos egit, iuxta morem et antiquam consuetudinem ipsius regni Hungariae⁵¹ in regem fuerimus electi atque coronati.⁵² Quo rite et legitime – ut solet⁵³ – peracto, cum dies noctesque id ageremus, ut illam afflictam patriam possemus ab hoste defendere et amissa temporibus superioribus recuperare rebusque regni nostri ita consulere, ut et vos et reliquis Christianus populus sicuti annis ab hinc centum et quinquaginta, ita et deinceps nostri sanguinis protectione in pace et tranquillitate viveretis. [2] Ecce affertur ad nos Ferdinandum ipsum contra ius fasque regnum nostrum armata et hostili manu invasisse, civitates quasdam nostrae ditionis suas fecisse, et per illos, quos praetulimus, factionis suae ministros Posonii⁵⁴ in regem se eligi procurasse.⁵⁵ Nos ea res non mediocri admiratione affecit, videbamus enim miseram nationem nostram ab eo iri perditum, a quo defendi et protegi debebat, et quamvis⁵⁶ tunc facillime eius conatibus resistere poteramus, erant enim vires nostrae eius viribus superiores, visum tamen nobis fuit alienum esse ab institutis Christianis reliquias eius gentis,⁵⁷ quae pro fide publica tot annos bella gessit, in sanguinem Christianum armare. [3] Conquesti sumus hac de re per oratores nostros apud sanctissimum dominum nostrum Clementem papam

⁴⁴ A kéziratban: *imperio*.

⁴⁵ Regensburg, Német-római Birodalom (ma: D).

⁴⁶ A kéziratban: *reverendissimis*.

⁴⁷ A kéziratban: *charissimis*.

⁴⁸ Mohácsi csata.

⁴⁹ Jagelló II. Lajos.

⁵⁰ Szapolyai György szepesi gróf (1495–1526), a mohácsi csatában esett el.

⁵¹ A Báchy-formuláriumból hiányzik a *iuxta morem ... regni Hungariae* rész, amely Szapolyai legitím uralkodását hangsúlyozza.

⁵² Báchy-formulárium: *electi atque coronati* helyett *declarati* (34v), a változtatás a legitimitást sugározza.

⁵³ A Báchy-formuláriumból hiányzik ez a betoldás, amely ugyancsak a legitimitást sugározza.

⁵⁴ Pozsony, Magyar Királyság (ma: Bratislava, SK), ahol 1526. november 17-én az országgyűlés Ferdinándot magyar királlyá választotta.

⁵⁵ Báchy-formulárium: *se eligi procurasse* helyett *esse electum* (34v), a változtatás Ferdinánd erőfeszítéseit helyezi előtérbe a választók akaratával szemben.

⁵⁶ A kéziratban: *quis*.

⁵⁷ A Báchy-formulárium alapján, a kéziratban: *reliquas eius gentes*.

septimum⁵⁸ et apud serenissimos dominos Franciscum, regem Franciae Christianissimum,⁵⁹ Henricum, regem Angliae, defensorem fidei catholicae⁶⁰ et Sigismundum, Poloniae regem, patrem nostrum carissimum,⁶¹ qui, ut est reipublicae Christianae pacisque et concordiae amator, egit – insciis⁶² nobis – per legatos suos apud Ferdinandum, quo a lacescendo regna nostra desisteret, neque hosti potentissimo tempore difficillimo iis contentionibus in dicionem Christianam eam viam aperiret, quae aut ab ipso postea aut a potentioribus claudi nequiret, sed daret potius operam, ut coniunctis viribus communibus periculis una nobiscum occurreret. Ad haec Ferdinandus⁶³ cum iure agere se respondisset, fuit ab eodem oratore persuasus, ut ad diem et locum constitutum et nostri et ipsius serenissimi domini regis Poloniae legati cum mandatis convenirent, hancque discordiam, quibus possent⁶⁴ condicionibus, componerent. Quae nobis nuntiata, etsi admonebant iura, quae Ferdinandus iactabat, nullius esse momenti, ne tamen spernere iustitiam et condiciones pacis contemnere videremur,⁶⁵ parendum voluntati eiusdem serenissimi domini, regis Poloniae duximus. [4] Miseramus interea ad dominationes vestras oratores nostros, qui hanc iniuriam nobis illatam apud ipsas edocerent rogatasque nostro nomine haberent, ne Ferdinando, iniusto regni nostri impetitori contra nos suppetias ferrent, nosque iudicium eius causae, quaecumque cum Ferdinando discordes haberet, vel dominationibus vestris adiudicantibus libenter velle subire declararent. Deinde recta ad caesaream maiestatem in Hispanias proficisceretur,⁶⁶ qui, cum in illius dicionem pervenissent, contra ius omnium gentium⁶⁷ violati atque detenti illuc, quo missi erant, proficisci nequiverunt. [5] Nos vero neque hac tanta iniuria a recta ratione abducti ad constitutum diem, prout serenissimo domino nostro regi Poloniae placuerat, legatos nostros Olomontium⁶⁸ misimus, qui etsi omnes aequas condiciones acceptare potius, quam hoc incendium in populo Christiano excitare ex mandatis nostris erant parati, cum tamen Ferdinandi

⁵⁸ VII. Kelemen (Giulio de' Medici, 1478–1534) római pápa (1523–1534). A Báchy-formuláriumban nem szerepel.

⁵⁹ Valois I. Ferenc (1494–1547) francia király (1515–1547). A Báchy-formuláriumban nem szerepel.

⁶⁰ Tudor VIII. Henrik (1491–1547) angol király (1509–1547). A Báchy-formuláriumban nem szerepel.

⁶¹ Jagelló I. Zsigmond (1467–1548) lengyel király (1506–1548), Szapolyai János sógora.

⁶² A kéziratban: *ut sciiis*.

⁶³ A kéziratban: *Ferdinandum*.

⁶⁴ A kéziratban: *posset*.

⁶⁵ A Báchy-formuláriumban e tagmondat előtt szerepel az 1505-ös rákosi végzésre utaló szövegrész: *iure iurando enim a natione Hungarica dudum erat cautum et sancitum, ne quis regem alienigenam in Hungariam induceret* (34v–35r). A tagmondat után a következő szövegrészt hagyták el: *neve sanguis Christianus mutuis caedibus funderetur* (35r).

⁶⁶ A kéziratban: *proficisceretur*. A Báchy-formuláriumból hiányzik a mondat első része.

⁶⁷ A *ius gentium*, a népek joga az ókori Róma jogrendjétől kezdve biztosított olyan alapvető, minden nép számára magától értetődő jogi univerzálékát, mint a követek küldésével és fogadásával kapcsolatos szabályok, így sérthetetlenségük is: BÁRÁNY et al., 2020, 21.

⁶⁸ Olmütz, Morva Örgrófság (ma: Olomouc, CZ), ahova I. Zsigmond 1527 tavaszára meghívta Ferdinánd és Szapolyai képviselőit, hogy a Magyar Királyság ügyét békésen rendezzék.

oratores omnia iniqua proponerent,⁶⁹ fuerunt coacti re infecta illinc⁷⁰ ad nos redire. [6] Sub iis interim induciis Ferdinandus summa ope nisus fuit plerosque primores regni nostri et illos praesertim, quos ob nostra beneficia fideliores nobis esse putabat, partim prece, partim pretio, minis et terroribus⁷¹ tentare, qui⁷² tot promissis, quae sine modo, sine modestia iactabantur, expugnati nostrique beneficii ac sui multoties nobis praestiti iuramenti immemores fidem fregerunt,⁷³ quorum perfidia et proditio suo tempore poenas dabunt.⁷⁴ [7] Uti vero interdum apud dominationes vestras animum nostrum testatum faciamus, cum id nobis per oratores non liceat, quod iure omnium gentium barbaris etiam nationibus licet, volumus has litteras nostras ad ipsas dare, ex quibus eadem⁷⁵ cognoscant, quam iniusto⁷⁶ bello Ferdinandus nobiscum certandum sumpserit, et quam magnis iniuriis ab eo lacessiti Christianum sanguinem hactenus fundere recusaverimus, nisi cum dominationes vestrae iuris habere aliquid existimant, qui iure agere semper recusaverit, et illi defensionem populi Christiani cordi esse putant, qui noctes diesque Christianum sanguinem et sitit et fundit [7*] volens fortassis emendare turpes successus expeditionum Frederici atavi⁷⁷ et avi Maximiliani,⁷⁸ quas pro subicienda sibi Hungaria susceperant. Quorum alterum et coronatum iam et diadema regni in manibus habentem Emericus, patruus noster, regni gubernator felicissime regno Hungariae⁷⁹ expulit et coronam recuperavit, utrumque autem Stephanus genitor noster, comes Scepusiensis, regni Hungariae palatinus ac exercitus imperator⁸⁰ auspiciis divi Mathiae regis⁸¹ ex citeriore Austria⁸² propulit, Viennamque⁸³ et ducatum Austriae felicissimo regi parere fecit, nosque nondum adolescentiam egressi Maximilianum Hungariae inferre arma conantem coegimus intra suos limites se

⁶⁹ A Báchy-formuláriumban *iniqua proponerent* helyett *praeter regni gubernationem dominum suum abnuere affirmarent* (35r).

⁷⁰ A kéziratban: *illic*.

⁷¹ A kéziratban: *pretio et terroribus*.

⁷² A Báchy-formuláriumban ide beszúrva: *ut sunt ingenia humana ad vitia prona ac proclivis* (35r).

⁷³ A kéziratban: *fragerunt*.

⁷⁴ RMK III. 275-ben és a kéziratban: *dabit*. A Báchy-formuláriumban a tagmondat helyett *quorum perfidia et prodicione multum iactati tandem ex finibus regni nostri cedere, ad limitesque Poloniae venire sumus coacti, non quia in regno nostro locus nobis nullus omnino esset relictus, sed ut tuti ab insidiis domesticorum proditorum res nostras in loco securo iam tandem componeremus* (35r). Vö. no. 5, [5] szakasz!

⁷⁵ A kéziratban: *eadem*.

⁷⁶ A kéziratban: *iusto*.

⁷⁷ Habsburg III. Frigyes (1415–1493) német-római császár (1452–1493), aki V. László magyar király gyámjaként igyekezett hatalmat szerezni a Magyar Királyság felett. V. Károly és I. Ferdinánd dédapja.

⁷⁸ Habsburg I. Miksa (1459–1519) római király, majd német-római császár (1486–1519), aki I. Mátyás magyar király halála után annak osztrák hódításait visszafoglalta és a Magyar Királyság területére is benyomult. V. Károly és I. Ferdinánd nagyapja.

⁷⁹ Szapolyai Imre (1430-as évek – 1487) nádor (1486–1487), aki részt vett a Szent Korona visszaszerzésére irányuló tárgyalásokon is 1463-ban. Szapolyai János nagybátyja. Személyére: NEUMANN, 2020, 17–24.

⁸⁰ Szapolyai István (1440 körül–1499) nádor (1492–1499), I. Mátyás hadvezéréként részt vett osztrák hódításaiban. Szapolyai János apja. Személyére: NEUMANN, 2020, 25–29.

⁸¹ Hunyadi I. Mátyás (1443–1490) magyar király (1458–1490).

⁸² RMK III. 275-ben: *citeriori Austria*, a kéziratban: *citeriori Austriae*.

⁸³ Bécs, Osztrák Hercegség (ma: Wien, A).

continere. Hunc quoque hostem nostrum iamdiu – Deo duce – respiscere fecissemus, si armis tantum et non proditionibus certaret nobiscum. [8] Utique hanc iniuriam hactenus, ut potuimus, patienter et aequo animo tulimus, sed dominationes vestrae identidem animo revolvant,⁸⁴ quam sit acerbum non nostrae solum, verum etiam mediocris condicionis hominibus ex alto loco – iniuste praesertim – ad imum prolabi et ex regia ad privatam condicionem redigi. Non arbitramur profecto Christianorum quemquam tanta praeditum patientia posse reperiri, qui tot iniuriis provocatus – unde posset – auxilium sibi petendum non putaret, neque enim iniusta iniuria alia animi aegritudo hominem⁸⁵ ad vindictam magis incitat,⁸⁶ protestamur igitur his litteris nostris. Nos et initio regni nostri et nunc omnes⁸⁷ aequas condiciones subire causamque discordiae nostrae cuiusvis probi iudicis arbitrio potius fuisse paratos submittere, quam in Christianum populum arma civilia sumere, apud dominationes vestras profitemur. [9] Cumque ea nobis parum profutura esse videamus, si quid, quo nos ab huius inimici impetitione tueamur, attentaverimus, etiamsi ex nostra digladiatione respublica Christiana aliquid detrimenti patietur,⁸⁸ dominationes vestras in theatro orbis terrae testes facimus eorum non nos, qui omnia extrema et experti et passi sumus, sed illum ipsum, qui suo non contentus alienum regnum per fraudem et hominum perfidiam expugnandum venit, causam esse. [10] Sed dominationes vestras audivisse arbitramur, licet omnia per Ferdinandum praeter prospera in Hungaria aut scribi aut nuntiari sint prohibita, et omnes viae ad alia regna saeptae et obsessae custodiantur, hic bonus Christianae libertatis assertor, quam bonam operam iactantiae suae in Hungaria navaverit, [10*] qui serenissimo ipsi domino, Ludovico regi, sororio et cognato suo extremo discrimini se contra caesarem Turcarum⁸⁹ exponenti in ipsis fere limitibus Austriae non militem, non machinas, non denique ullum subsidium – quamvis magnis pulsatus precibus – praestitit, inhians praetensae successioni in regnum⁹⁰ Hungariae, immo subsidium, quod tunc Sacrum Imperium regi Hungariae destinaverat, is bonus princeps in Italiam vastandam⁹¹ miserat. Cum⁹² tamen nos fratrem nostrum⁹³ tribus circiter milibus militum ex nostro patrimonio et alio apparatu bellico, qui ibi periit, ad expeditionem misissemus, nos quoque semper parati principi nostro et patriae succurrere, tunc quoque per nosmet ipsos adfuissemus, si per nuntios suae maiestatis in Transylvania retenti non fuisset. Iure iurando autem Ferdinandus Hungariae se

⁸⁴ A Báchy-formuláriumban a mondat elé szúrva: *Consideravimus enim rerum humanarum condicionem esse mutuat et ea nobis evenisse quae hominibus possunt evenire* (35r).

⁸⁵ A kéziratban: *hominum*.

⁸⁶ A Báchy-formuláriumban e tagmondat előtt: *nihil enim iniusta iniuria difficillius toleratur* (35r).

⁸⁷ RMK III. 275-ben: *omneis*.

⁸⁸ A Báchy-formuláriumban az utolsó tagmondat helyett: *etiam si rebus Christianis gravia essent et periculosa* (35r).

⁸⁹ I. Szulejmán (1494–1566) oszmán szultán (1520–1566).

⁹⁰ SANUDO, 1879–1903 konjektúrája, RMK III. 275-ben és a kéziratban: *regum*.

⁹¹ A kéziratban: *vastanda*.

⁹² A kéziratban: *non*.

⁹³ Szapolyai György.

obstrinxerat⁹⁴ numquam suscepturum regni Hungariae gubernacula, nisi prius Nandorlbam, sive Belgradum⁹⁵ et alia castra a Turcis intercepta recuperaret, quod iuramentum litteris firmatum numquam servavit. Nam id non modo non praestitit, [11] sed sub ipso expeditionis suae tempore (Turcae pene Budam usque venerunt) septem enim miliaribus ab Alba Regali, scilicet civitate nostra,⁹⁶ penes quam ipse castra habebat,⁹⁷ omnia ferro ac flamma vastarunt et praeda omni fariam ingenti cum voluerunt, nullo persequente, sunt reversi. Arcem autem Jaiiczam,⁹⁸ cuius praefectos⁹⁹ magnis pollicitis corruperat, et a fide nobis praestita seduxerat, quae caput regni Bosnae est,¹⁰⁰ in toto orbe Christiano nominatissimam¹⁰¹ cum aliquot aliis arcibus finitimis turpiter ac ignominiose in manus Turcarum devenire permisit. Haec fuit illa arx, quam serenissimus et vigilantissimus princeps, dominus, rex Mathias multa Christiani sanguinis effusione a Turcis in dicionem suam redegerat,¹⁰² [11*] et quam postea idem Emericus de Zapolija,¹⁰³ palatinus regni Hungariae, patruus noster gravem et asperam perpeusus obsidionem ab eiisdem Turcis tutatus est, [12] cui ab omnibus, qui postea fuerunt, regibus Hungariae tanta cura atque impensa adhibita est, ut centum millia aureorum in eius conservationem quotannis impendere non dubitaverit. Nos quoque praeterita aestate, cum cerneremus ea pericula, quae illa amissa non Hungariae solum, sed etiam toti Germaniae evenire possent, dederamus unam arcem¹⁰⁴ ex patrimonio nostro praefectis Jaiiczensibus in pignus, ne a tanto tempore tot cruoris Christiani tantaque impensarum iactura, defensa ac conservata arx nostro tempore in hostium potestatem deveniret, [12*] et, si¹⁰⁵ in regno nostro hic communis boni hostis et turbator conatus nostros non impedisset, omnia profecto extrema potius pati maluissemus, quam hoc, quod unum iam Christianitati supererat, propugnaculum in hostium dicionem cedere permissemus.¹⁰⁶ [13] Sed Ferdinandus, dum feriatu geniales agit dies, hoc principium expeditionis suae¹⁰⁷ reipublicae Christianae dedit,

⁹⁴ A kéziratban: *abstrinxerat*.

⁹⁵ Nándorfehérvár, 1521 óta török kézen (ma: Beograd, SRB).

⁹⁶ Székesfehérvár.

⁹⁷ A Báchy-formuláriumban *sed sub ... castra habebat* helyett: *sub ipso enim tempore funestae et ominosae coronationis suae Turci pene Budam usque venerunt nam septem milliaribus ab ea civitate* (35v).

⁹⁸ A Báchy-formulárium alapján javítva (35v), RMK III. 275-ben és a kéziratban: *Jaiicza*. Jajca, 1463 óta, amikor I. Mátyás foglalta el a töröktől, a Magyar Királyság része (ma: Jajce, BIH).

⁹⁹ Habardanez János jajcai udvarbíró 1525-től, a vár elestekor gyógykezelésen távol: BARTA, 1996, 45–46.

¹⁰⁰ A Báchy-formuláriumból hiányzik a *cuius praefectos ... Bosnae est* rész.

¹⁰¹ A Báchy-formulárium alapján javítva (35v), RMK III. 275-ben és a kéziratban: *nominatissima*.

¹⁰² Jajca 1463-as visszafoglalása. THALLÓCZY, 1915, LXLV–CV.

¹⁰³ A kéziratban: *Zapolisa*.

¹⁰⁴ A Pozsega megyei Kővár váráról van szó, amely a Szapolyai-család egyetlen környékbeli vára (ma: Kamenski Vučjak, HR mellett). A várat 1528-ban I. Ferdinánd Habardanez Jánosnak adományozta, amely a korábban zálogként szerzett birtok tulajdonjogának véglegesítése lehet: MNL OL A 57 Libri regii, vol. 1, p. 92. Köszönöm Neumann Tibornak a szíves közlést!

¹⁰⁵ A kéziratban: *deveniret, si*.

¹⁰⁶ PRAY, 1770 változata, a kéziratban: *promississemus*.

¹⁰⁷ Báchy: *expeditionis suae* helyett *regiminis sui*.

hos fructus, hanc utilitatem misera et afflicta Hungaria tam¹⁰⁸ iactabundi et strenui principis elatione percepit, [13*] quem circumventum rerum¹⁰⁹ omnium penuria non dubitamus nunc quoque a Sacro Romano Imperio et a dominationibus vestris, quibus se in Turcas arma movere dicat, opem et vires imploraturum. Sed sciant dominationes vestrae longe¹¹⁰ aliam mentem aliamque intentionem ipsum habere, non enim in Turcas, ad quos dudum duos oratores pro tributo pendendo misit, arma expedit, sed vult communibus impensis et fraternae¹¹¹ necessitati in Italia succurrere, et contra nos, qui – duce Deo – sumus nostra recuperaturi, bella civilia renovare¹¹² et regnum nostrum perpetuae servituti subicere. [14] His itaque de causis et illis, quae in posterum sequentur, dominationes vestras, uti arbitros et moderatores Christiani imperii, et quarum maxime interest communi saluti et conservationi publicae consulere, diligenter rogamus, velint pro singulari sua prudentia ita huic negotio invigilare, ne ex hac iniuria toties nobis illata aliquid detrimenti res Christiana patiat. Eisdem optime valere cupimus. Ex Tharnovv, secundo die Resurrectionis dominicae, anno eiusdem M. DC. XXVIII,¹¹³ regnorum vero nostrorum¹¹⁴ anno secundo.

ἔχει θεὸς ἐκδικῶν ὄμμα¹¹⁵

4.

I. János magyar király V. Károly császárnak

Tarnów, 1528. május 22.

[1] Váználja, hogy II. Lajos halála után minden rendek egyetértésével királlyá választották és koronázták, Ferdinánd viszont a Jagelló–Habsburg házassági szerződésre hivatkozva háborút indított ellene. [2] Ezért V. Károlyhoz fordult segítségért követei útján, hogy kérjék, fékezze meg öccsét, és hogy kinyilvánítsák, kész bármely keresztény fejedelem, még maga Károly ítéletének is alávetni magát a kérdésben. Követeit minden szokás, a ius gentium és a Ferdinánddal kötött fegyverszünet ellenére feltartóztatták és bántalmazták. [3] Ennek ellenére Szapolyai kész volt mindent megtenni a béke érdekében, így elküldte megbízottait az I. Zsigmond által Olmützbe szervezett találkozóra is, de Ferdinánd ekkor sem tért vissza a jogos útra. [4] A tárgyalások kudarcra után Ferdinánd jogtalanul, fegyverrel kiűzte Szapolyait az országból néhány alattvalójának árulása segítségével. Ezzel súlyos károkat

¹⁰⁸ A kéziratban: iam.

¹⁰⁹ A kéziratban: verum.

¹¹⁰ A kéziratban: longem.

¹¹¹ A kéziratban: fraternam.

¹¹² RMK III. 275-ben: renovaer.

¹¹³ A kéziratban: 1528.

¹¹⁴ RMK III. 275-ben: uostrorum.

¹¹⁵ Ez a görög sor Sanudo másolatából hiányzik, jelentése: Istennek bosszúálló szeme van (Homérosz/káriai Pigrész: *Békaegérbarc*, 97. sor, EVELYN-WHITE, 1920, 548). Az azonosítást, fordítást és átírást köszönöm Tuhári Attilának!

okozott Szapolyainak, ami remélhetőleg még nem lesz a kereszténység ügyének visszafordíthatatlan kárára. [5] Ugyanis a szultánt azzal ingerelte, hogy követei és levelei útján a török ellen hirdetett háborút, bár az így szerzett segílyt Szapolyai ellen fordította. A szultán viszont komolyan vette a fenyegetést, és mindent megtett, nehogy Ferdinánd kiszoríthassa. [6] Ferdinánd nyíltan, írásban hirdette szerte a világon, hogy Nándorfehérvárat és más nemrég elveszett várakat vissza fogja szerezni, most mégis elveszítette Jajcát és más várakat. [7] Szapolyai viszont a maga jogos védelméért mindent el fog követni, ha ebből a kereszténység kárt szenved, azért nem ő, hanem Ferdinánd lesz a hibás – és talán maga Károly, aki öcsét nem megfékezte, hanem – Szapolyai úgy tudja – tovább tüzelte.

Forrásszöveg: *Litterae sereniss. principis d. Iohannis, regis Hungariae ad principes imperii et ad Carolvm caesarem declarantes iura ipsius et iniurias sibi illatas per Ferdinandvm, regem Bohemiae cum protestatione*, hely és nyomdász nélkül, 1529 (RMK III. 275.), 6v–8r. Kéziratos másolat: BNM, Cod. Ital. Cl. VII, 278 (=9265), foll. 264v–265v. (egyszerű másolat) Kiadás: SANUDO, 1879–1903, vol. 50, coll. 406–408. Regesztá: VALENTINELLI 1864–1866, II, 308, no. 909.

Epistola regis Hungariae ad dominum Carolvm electum Romanorum imperatorem Excellentissimo principi, domino Carolo, Dei gratia electo Romanorum imperatori semper augusto, regi Hispaniarum ac Hierusalem etc., amico nostro carissimo Ioannes, eadem gratia rex Hungariae, Dalmatiae, Croatiae etc., necnon marchio Moraviae ac Lusatae et utriusque Slesiae dux etc., salutem et omne¹¹⁶ bonum! Excellentissime princeps, amice noster carissime! [1] Post interitum serenissimi domini, regis Ludovici, domini et praedecessoris nostri colendissimi felicitis memoriae, cum nos – Dei optimi nutu – fuisset liberis et consentientibus omnium ordinum et populorum suffragiis in regem Hungariae legitime electi pariter et coronati, et frater vestrae caesareae maiestatis, rex Bohemiae, Ferdinandus – nescimus, quae¹¹⁷ veterum contractuum¹¹⁸ et uxoriae successionis iura praetendens – bellum in nos ac subditos nostros nihil tale ab eo merentes et necdum a tanta clade respirantes moliri coepisset idque sub specie belli Turcis¹¹⁹ inferendi et Christianae religionis defendendae. [2] De eo nos certiores facti ac recordati – id quod erat – eum esse fratrem germanum minorem vestrae maiestatis, vestram porro maiestatem esse caput aliorum principum Christianorum, cuius esset bella iniusta prohibere et pacis publicae auctorem agere, iusseramus oratoribus nostris, quos insignes ad Sacri Romani Imperii principes miseramus, ut inde ad vestram etiam caesaream maiestatem proficiscerentur petentes a vestra maiestate, ut fratrem a talibus cohiberet, offerentes nos ad omnia iusta et aequa et ad causam regni – quod nemo unquam fortasse regum fecit praesertim regnum libere in manibus habens, prout nos

¹¹⁶ SANUDO, 1879–1903 konjektúrája, a kéziratban: *omnem*.

¹¹⁷ SANUDO, 1879–1903 konjektúrája, a kéziratban: *qua*.

¹¹⁸ Jagelló–Habsburg házassági szerződés (Bécsújhely, 1506).

¹¹⁹ A kéziratban: *turci*.

habebamus – cuiuscumque Christiani principis arbitrio et iudicio submittendam,¹²⁰ non recusantes etiam iudicium vestrae maiestatis. Interim adfertur ad nos oratores illos, cum ad dominia eius pervenissent, contra omne ius et aequum, contra inducias,¹²¹ quae nobis tunc cum illo erant, iussu eius detentos. Quos diu detentos et vexatos iure omnium gentium, etiam barbararum, foede violato aegre tandem retrocedere permisit. [3] Nos tamen hac insigni iniuria ab eo affecti non cessavimus nihilominus omnia ea agere, quae ad pacem inter nos et illum pertinerent.¹²² Serenissimo potissimum domino, rege Poloniae, affine et patre nostro¹²³ pacem inter nos procurante, cuius rei gratia conventus etiam fuit habitus Holomucii, in civitate marchionatus nostri Moraviae, ubi nos ad omnia, quaecumque idem serenissimus rex Poloniae et commissarii eius aequa esse iudicassent, obtulimus. Sed frater vestrae maiestatis conscius sine dubio sibi se nihil iuris in regno nostro habere omnia iusta et aequa subterfugit. [4] Ita re infecta, cum illinc fuisset discessum, armis iniustissimis est aggressus nos de regno legitime adeptus, et ad quod illi nullum ius competeat, confisus potissimum in quorundam subditorum nostrorum, qui tamen pauci sunt, quibus nos summam rei nostrae permiseramus, et in quos omnia summa beneficia congesseramus, proditione, quos ille non satis honestis rationibus ad se attraxerat. Ita et nos gravissimis damnis et iniuriis affectus, et faxit dominus Deus, ne rempublicam Christianam in tale discrimen¹²⁴ coniecerit, unde difficile sit eam liberari. [5] Nam quid fuit aliud auxilia contra nos mendicando spargere expeditionem contra Turcam et litteris et nuntiis in omnes partes, etiam Turcae vicinas, et nostris Hungaris redemptionem Israel [?] tam gloriose polliceri, quam provocare principem omnium potentissimum?¹²⁵ Qui hos non existimavit esse iocos et fraudes contra nos confectas, unde verisimile est eum ita rebus suis provisurum, vel iam providisse, ne ab ipso vestrae maiestatis fratre¹²⁶ opprimatur inter oscitantes. [6] Illud maiestatem vestram vix putamus ignorare fratrem eiusdem, licet Hungaris nostris litteris¹²⁷ suis forma publica excusis, sua manu subscriptis, non solum per Hungariam, sed – credimus – per orbem terrarum circumlatis pollicitus sit, et quosdam fortasse ea etiam spe ad se traxerit, Belgradum¹²⁸ et alia castra novissime amissa sese recuperaturum, nunc tamen Iaiiczam,¹²⁹ arcem nobilissimam, regni Bosnae¹³⁰ caput cum nonnullis aliis arcibus, quod iam unicum erat Croatiae, Sclavoniae et Hungariae inferioris ac Germaniae propugnaculum, superioribus mensibus amisisse.

¹²⁰ A kéziratban: *submittendum*.

¹²¹ A trencsényi fegyverszünet, amelyet Ferdinánd részéről Leonhard von Harrach, Szapolyaiérol pedig Werbőczy István kötött 1527-ben.

¹²² A kéziratban: *pertineret*.

¹²³ Jagelló I. Zsigmond.

¹²⁴ A kéziratban: *discrimine*.

¹²⁵ I. Szulejmán szultán.

¹²⁶ RMK III. 275-ben és a kéziratban: *frater*.

¹²⁷ RMK III. 275-ben: *litteris*.

¹²⁸ Nándorfehérvár.

¹²⁹ Jajca.

¹³⁰ RMK III. 275-ben: *Bosuae*.

Egregium sane et dignum ingentibus coeptis regnandi principium! [7] Verum, quod ad nos attinet, scimus tam divino, quam humano iure concessam esse cuique suam iustam¹³¹ defensionem, certa sit vestra maiestas nos nihil penitus omissuros, quicquid pro defensione nostra facere poterimus. Si quid ex hoc vel detrimenti, vel discriminis in rempublicam Christianam redundaverit, protestamur coram Deo et vestra caesarea maiestate – sicut coram aliis principibus Christianis iam non semel sumus protestati – non nos fore in culpa, qui omnia extrema passi sumus, dummodo sanguini Christiano parceretur, et haec pericula a republica Christiana amolirentur, sed illum, qui praeceptum in omnia fertur, quaecumque animo eius insatiabili collibuerunt nullam neque iustitiae, neque publicae salutis rationem habens. Ne quid de vestra maiestate dicamus, cui frater a talibus et tam iniustus et temerariis ausibus,¹³² ut praefertur, cohibendus erat, quem nos incitatum potius ad haec a vestra maiestate intelligimus. Optamus bene valere vestram maiestatem, et in posterum reipublicae Christianae simul cum fratre melius consulere, et maiorem acquitatis rationem habere. Ex Tharnovia, vigesima secunda die mensis Maii anno Domini 1528, regnorum vero nostrorum praedictorum anno secundo.

5.

I. János magyar király Andrea Grittinek

Tarnów, 1528. május 22.¹³³

[1] Az előző évben Velencébe követként küldött Giovanni Battista Bonzagni váradi prépostnak küldött levelekkel próbálta tájékoztatni a Köztársaságot helyzetéről, de nem tudja, ezek megérkeztek-e. [2] Közli, hogy Ferdinánd nem hagy fel a küzdelemmel ellene. Hangsúlyozza saját uralmának legitimitását és széles körű támogatottságát, miközben ellenfele alaptalan jogcímen tör a hatalomra. [3] Ő maga kész volt ügyüket bárki, még V. Károly ítéletének is alávetni, de Ferdinánd néhány Szapolyait eláruló magyar segítségével súlyos károkat okozott neki és az országnak. Kész a továbbiakban is egyenlő feltételekkel kiegyezni, nehogy a kereszténység kárt szenvedjen. [4] Tudja, hogy Velence és egész Itália szenved a Habsburg-fivérek ténykedését, örömmel látja, hogy most végre szembe fognak szállni velük. Velence érdeke is, hogy megsegítse Szapolyait, aki így leköti Ferdinándot, nehogy Itáliában Károlyt támogathassa. Itálián kívül is vannak szövetségesei, és a magyarok sem hagyják cserben, a kevés árulót leszámítva. [5] Kifejti, hogy csak erőt gyűjteni van Lengyelországban saját csapatai kiegészítésére. [6] Kétségtelen, hogy ha Velence és a többi szövetséges uralkodó nem hagyja el őt, nemcsak a hódítástól rettentik el Ferdinándot, de saját területén is fenyegethetik, ezért is fontolja meg Velence a segítségnyújtást. [7] Tájékoztatja Velencét, hogy Ferdinánd ígérete ellenére,

¹³¹ A kéziratban: *sui iusta*.

¹³² A kéziratban: *ausis*.

¹³³ Azonos keltezéssel, közel azonos tartalommal a Firenzei Köztársaságnak: MTA KIK Kézirattár Ms. 4998 (Simonyi Ernő: Flórenci okmánytár), I, 46–48, no. XIX. Az [1]-es bevezető, a [8]-as záró és a közbevetett [5]-ös szakaszok kivételével a levelek szövege értelmileg megegyezik.

mely szerint Nándorfehérvár és más nemrég elfoglalt várak visszafoglalása előtt nem nyúl a magyar koronáért, most még Jajcát is elvesztette. [8] A korábbi magyar királyokhoz hasonlóan mindent meg fog tenni a Velencével ápolat barátságért, és amiről eddig követén keresztül értesítette, valamint aktuális állapotáról bővebben fog még a követének írni, akinek pedig Velence minden ügyben adjon hitelt.

Kézirat: BNM, Cod. Ital. Cl. VII, 276 (=9263), fol. 185r–186r. (másolat) Kiadás: SANUDO, 1879–1903, vol. 48, coll. 238–240. Regeszta: ÓVÁRY 1894, 24, no. 98, VALENTINELLI 1864–1866, II, 308, no. 910.

<Exemplum litterarum regis Hungariae ad illustrissimum dominium Venetiarum>
Ioannes, Dei gratia rex Hungariae, Dalmatiae, Croatiae etc., necnon marchio Moraviae ac Lusatae et utriusque Slesiae dux etc. illustrissimo principi, domino Andreae Gritti, duci Venetiarum et vicino nostro carissimo salutem et prosperorum successuum continuum incrementum! Illustrissime princeps, amice et vicine noster carissime!
[1] Miseramus anno superiore ad vestram illustrissimam dominationem fidelem nostrum, reverendum Ioannem Baptistam Bonzagnum doctorem, praepositum Varadinensem, secretarium et oratorem nostrum cum illis mandatis, quae non dubitamus eum vestrae illustrissimae dominationi adamussim retulisse. Misimus postea aliquoties litteras ad eundem super negotiis nostris, quae nescimus, si ad eum pervenire potuerunt. Non dubitamus autem id vestram illustrissimam dominationem intellexisse, [2] quomodo nos in regno nostro iuste et legitime adeptos Ferdinandus, Bohemiae rex, noster pariter et vester cum fratre¹³⁴ hostis nihil penitus ad regnum nostrum iuris habens turbare non cessat, longum esset et fortasse superfluum singula commemorare. Existimamus enim vestram illustrissimam dominationem magnam partem earum rerum, quae inter nos et ipsum actae sunt, vel fama ipsa perferente cognovisse. Illud omittere non possumus nos, licet in regno et patria libera unanimi, omnium consensu – praeter tres, quos Ferdinandus non satis honestis rationibus ad se attraxerat – in regem electi et coronati essemus, et plenam atque absolutam omnium obedientiam haberemus, cum tamen ille – nescimus, quae vana et frivola iura – sibi in regno competere iactaret. [3] Fuimus parati ad causam regni iudicio cuiuscumque submittendam non recusando etiam iudicium fratris ipsius, Caroli imperatoris, sed ipse iusta et aequa omnia subterfugiens in proditione quorundam subditorum nostrorum, licet paucorum, quos partim prece, partim praetio et promissionibus ad se allegerat, et armis suis confisus nos quidem damnis et iniuriis gravissimis effecit, et patriam adhuc hostili caede madentem rursus plurimo Christiano sanguine respersit. Sed faxit Deus, ne rempublicam Christianam per has suas insanas dominandi et omnia iniuste occupandi cupiditates in summum aliquod discrimen adducat. Quod si contingeret, protestati sumus coram vestra illustrissima dominatione et aliis principibus Christianis, protestamur etiam nunc nos¹³⁵ nullius mali causam

¹³⁴ Habsburg V. Károly.

¹³⁵ SANUDO, 1879–1903 konjektúrája, a kéziratban: *vos*.

praebuisse, paratos fuisse etiam ad minus aequas condiciones cum eo ineundas, dummodo ne respublica Christiana et hoc miserum et lacerum regnum detrimentum maius aliquod pateretur. [4] Scimus etiam vestram illustrissimam dominationem ab eodem hoste pati, a quo nos haec patimur – nam is cum fratre Carolo unum et idem est, et hii duo fratres in republica Christiana perdenda egregie consentiunt – turbari. Scimus libertatem Italiae eorum¹³⁶ impiis armis iam pridem oppressam iacuisse, quam nunc primum erigi et caput exserere summa cum animi nostri laetitia intelligimus. Rogamus vestram illustrissimam dominationem, sicut etiam alios principes confoederatos rogatos habuimus, velint¹³⁷ nobis praesentaneo subsidio esse contra communes inimicos! Quantum vero intersit vestram et istius sanctissimae ac potentissimae confoederationis Ferdinandum distineri, ne possit – ut solet – fratri Italiam opprimenti suppetias ferre, id vestrae illustrissimae dominationi relinquimus iudicandum. Nobis non desint, nec deerunt alii etiam amici potentes¹³⁸ extra Italiam, qui nobiscum sentientes magnum sint negotium Ferdinando exhibituri, qua de re non dubitamus vestram dominationem illustrissimam non nihil, et unde etiam sint exorta, iam fortasse subodorasse. Hungari autem nostri, quicquid Ferdinandus de his praedicet, non sunt nobis defuturi demptis fortasse quibusdam, sed paucis, quos consocios magnitudinis sceleris ac perfidiae non est dubium de venia desperare. [5] Nec hoc moveat vestram illustrissimam dominationem, quod nunc hic, in finibus regni Poloniae¹³⁹ sumus. Non sumus hic, quod non habeamus magnam regni partem in potestate nostra libere et absque impedimento adversari, quodque nobis esse ibi non liceret, sed hinc etiam paramus maiores vires, quas illis viribus, quas in Hungaria habemus, adiungere possimus in summa. [6] Dummodo a vestra illustrissima dominatione et ab aliis principibus confoederatis non deseramus, non est dubium, quin Ferdinandus ita possit undique a nobis et ab amicis nostris urgeri et opprimi, ut magis sit ei de patrimoniis avitis retinendis, videlicet de Italiae oppressione cogitandum. Rogamus igitur vestram illustrissimam dominationem, ut haec diligenter considerare velint¹⁴⁰ et nobis sui etiam commodi causa una cum aliis principibus confoederatis celeri et praesentaneo auxilio adesse. [7] Inter alia vestrae illustrissimae dominationis constare putamus, quod dum iste gloriosus religionis Christianae defensor iactat et iure iurando Hungaris nostris promittit, non prius se coronam Hungariae capiti suo impositurum, quam Belgradum et alia superioribus annis amissa¹⁴¹ loca recuperet, Jaizam etiam, arcem nobilissimam, caput regni Bosnae, unicum Croatiae, Sclavoniae et Hungariae inferioris propugnaculum, dum in iniuriam nostram capitaneos priores immutat, turpiter amittit. [8] Nos, quicquid ad bonam et summam amicitiam cum vestra illustrissima dominatione servandam instar

¹³⁶ A kéziratban: *horum*.

¹³⁷ Flórenci okmánytár alapján, a kéziratban: *velit*.

¹³⁸ A kéziratban: *potentes*.

¹³⁹ A Ferdinánd seregeitől elszöndezett vereségek következtében Szapolyai arra kényszerült, hogy lengyel földre, Tarnóba meneküljön.

¹⁴⁰ Flórenci okmánytár alapján, a kéziratban: *velit*.

¹⁴¹ A kéziratban: *amissi*.

aliorum Hungariae regum, qui istae¹⁴² clarissimae reipublicae fuerunt unquam omnium amicissimi, faciendum nobis erit, nihil praetermitteremus, quod et praesentibus testatum esse volumus. De his, quae per praefatum oratorem nostrum antea [nuntiavimus], quibus de rebus omnibus et de praesenti rerum nostrarum statu scribimus uberius ad eundem oratorem nostrum, cui in omnibus vestra illustrissima dominatio credere velit. Quam optime valere cupimus simul cum omnibus suis clarissimis senatoribus,¹⁴³ et eidem negotia nostra unice commendamus. Datum Tharnovoio in finibus regni Poloniae, vigesima secunda die mensis Maii anno Domini millesimo quingentesimo [vigesimo]¹⁴⁴ octavo, regnorum vero nostrorum praedictorum anno secundo.

Ioannes rex manu propria

<A tergo:> Illustrissimo principi, domino Andreae Gritti, duci Venetiarum, amico et vicino nostro carissimo

<Recepta 12° mensis Iulii.>

6.

I. János magyar király Giovanni Battista Bonzagninak

[Tarnów, 1528. május 22.]

[1] Ferdinánddal folyó ügyéről tájékoztatta a Velencei Köztársaságot,¹⁴⁵ levele másolatát Bonzagninak is megküldi. Bonzagni tegyen meg mindent, hogy a döntéshozók megértsék: semmi nem hasznosabb Itália stabilizálására és a Habsburg-fivérek megfékezésére nézve, mint ha ő és szövetségesei Ferdinándot akadályozzák, nemcsak a Magyar Királyságból szorítanak ki, hanem a saját területein is meg akarják szorongatni. Velence pedig a Tiroli Grófságban és a krajnai tengerparton szerezheti vissza Ferdinándtól területeit. [2] Kifejti, hogy csak erőt gyűjteni van Lengyelországban saját csapatai kiegészítésére, az orosz és lengyel határtól Erdélyen és a Tiszán túli területektől Kassáig uralma alatt van az ország.¹⁴⁶ [3] Saját támogatói részéről súlyos árulást szenvedett el, mégis a magyar és erdélyi nemesség nagy része nyíltan mellette áll, ahogy a délszlávok is, akiket Jajca elvesztése rettentett meg. [4] Bár I. Zsigmond lengyel királyt néhány alattvalója meggyőzte, hogy nyilvánítsa ki pártatlanságát, Szapolyai megtalálta írásbeli támogató kötelezvényeit, hacsak Zsigmond nem akar hitszegőnek tűnni, támogatni fogja. Más támogatói is vannak, akik egyedül is elegendőek lennének Ferdinánd kiűzésére minden birtokából. [5] Ferdinánd és ő maga is követeket küldött I. Szulejmán szultánhoz béke és barátság kérése végett. Ferdinánd küldött előbb, amiről saját kezű levelet is írt Nándorfehérvárra, amelyet Szapolyai hívei elfogtak. De a szultán elutasítja,

¹⁴² A kéziratban: *isti*.

¹⁴³ A *Senato*, Szenátus tagjai, amely a Velencei Köztársaság végrehajtó és törvényhozó hatalmat gyakorló intézménye.

¹⁴⁴ SANUDO, 1879–1903 kiegészítése.

¹⁴⁵ Lásd no. 5.

¹⁴⁶ Vö. no. 5, [5] szakasz.

Szapolyai megítélésén áll, hogy kihasználja-e ellene a török segítségét. [6] Nyilvánítsa ki Velencében, hogy ha a kereszténység harcukból bármilyen kárt szenvedne, azért Ferdinánd a felelős, mivel ő maga kész volt I. Zsigmond vagy V. Károly ítéletének alávetni magát, míg Ferdinánd árulás és fegyverek útján vérben áztatta az országot.¹⁴⁷ [7] Ferdinánd ezenfelül kettős játékot űz: békét kér és adót ajánl a töröknek, egyszersemind II. Lajos halála óta háborút hirdet ellene a keresztény uralkodóknak küldött levelei és követei útján. Ezzel arra indítja a szultánt, hogy ügyeit úgy rendezze, nehogy Ferdinánd árthasson neki. [8] Bonzagni ügyeljen rá, hogy amikor ezeket előadja, a többi keresztény fejedelem követei is jelen legyenek, küld leveleket az itáliai liga többi tagjának is, a követeken keresztül juttassa el ezeket a címzettekhez, és kérje a követeket, hogy fejedelmüknél járjanak közben Szapolyai támogatásáért.

Kézirat: BNM, Cod. Ital. Cl. VII, 276 (=9263), foll. 187r–188r. (kivonatos másolat)
Kiadás: SANUDO, 1879–1903, vol. 48, coll. 240–243. Regeszta: ÓVÁRY 1894, 24, no. 98, VALENTINELLI 1864–1866, II, 308, no. 910.

<Capitula quaedam litterarum serenissimi regis Hungariae, Johannis ad oratorem suum Venetiis existentem¹⁴⁸ scriptarum>

[1] Quod ad negotia nostra attinet, scribimus satis diffuse ad illustrissimum dominium,¹⁴⁹ quarum litterarum copiam his inclusam vobis mittimus, ex quibus magnam partem rerum nostrarum intelligetis. Hortamur vos, date omnem operam pro hiis impetrandis ab illustrissimo dominio, pro quibus scribimus. Ponatis eis ante oculos id, quod re vera ita se habet, nihil esse magis accomodatum ad res Italiae stabiliendas, ad insaniam istorum duorum fratrum¹⁵⁰ refrenandam, quam si Ferdinandus per nos et amicos nostros, qui nobis non desunt, ex hac parte destineatur, ne possit fratri suppetias ferre. Nos nihil sumus praetermissuri, quod pertineat ad ipsum, non solum ex regno nostro Dei auxilio eiciendum, sed etiam in suis dominiis infestandum. Cuius animi sat bene – certo credimus – illustrissimi domini nosce[n]t, et alios viros potentes, nostros amicos habeant. Nobis¹⁵¹ non deest copia gentium ex quocumque genere, volumus etiam et subditis Ferdinandi eius saevam¹⁵² tyrannidem pertensis, dummodo nobis pecuniae suppedientur, videtur oblata occasio facillima, nisi fulmine eius non modo ex Hungaria, sed etiam ex omnibus dominiis extrudendi. Scit bene illustrissimum dominium, quantum hoc eorum intersit reicere a cervicibus suis hanc familiam semper suae reipublicae infestam. Si nos ei huic cum amicis nostris, prout facturi sumus, negotium exhibebimus, facillimum erit illustrissimo dominio comitatum Tirolis¹⁵³ et oram Carniae¹⁵⁴ in suam redigere¹⁵⁵

¹⁴⁷ Vö. no. 5, [3] szakasz.

¹⁴⁸ Giovanni Battista Bonzagni.

¹⁴⁹ Velencei Köztársaság.

¹⁵⁰ Habsburg V. Károly és I. Ferdinánd.

¹⁵¹ A kéziratban: *vobis*.

¹⁵² A kéziratban: *seva*.

¹⁵³ Tiroli Grófság, az osztrák örökös tartományok része.

¹⁵⁴ Krajna, az osztrák örökös tartományok része.

¹⁵⁵ SANUDO, 1879–1903 konjektúrája, a kéziratban: *redixere*.

potestatem. Haec ita, ut sunt, illustrissimo dominio et maxime principi eorum, singulari prudentia viro referatis, et eorum auribus diligentissime inculcatis, non minus agitur de eorum et salute et utilitate, quam de nostra vel amicorum nostrorum, qua de re prius etiam vobis satis diligenter instructionem dederamus. [2] Nos sumus his in finibus regni Poloniae,¹⁵⁶ non quod non habeamus in Hungaria manere, cuius nobis magna pars paret, et maxime ea omnia, quaecumque a finibus Russiae et Poloniae inter Transylvaniam et Titiam¹⁵⁷ et ultra Titiam usque ad Cassoviam¹⁵⁸ sunt, sed propterea sumus hic, quia ordinamus gentes externas contra hostem nostrum gentibus Hungariae coniungendas. [3] Passi sumus mirabiles et inauditas prodiones nostrorum, quos – speramus in Domino – Deus brevi castigabit una cum hoste nostro, ipsorum corruptore. Habemus magnam – ut diximus – partem dominorum et nobilium nobiscum aperte sentientem, servitutis Ferdinandicae liberemus, et hoc tam in Hungaria, quam in Transylvania. Non dubitamus sclavos etiam magna ex parte idem sentire, praesertim propter illos, quos satis nobis ibi esse amicissimos, quos nunc nominare non possumus, praesertim iam magis territos propter Jaiiczam perditam. [4] Serenissimus rex Poloniae quamvis quorundam¹⁵⁹ suorum suasu se neutralem pronuntiaverit, cum tamen nunc reperimus quasdam firmissimas obligationes nobis alias per eum factas fide sua regia firmatas, cogetur, ut ipse postposita neutralitate nos adiuvare, nisi velit princeps alioquin integerrimus coram tot mundo notam periurii et fidefragii incurrere, quod cum nullo pacto facturum existimamus. Non desinent¹⁶⁰ nobis etiam alii amici, viri potentissimi, qui soli essent sufficientes ad Ferdinandum ex omnibus dominiis suis exterminandum. [5] Res nostrae et Ferdinandi cum Turco¹⁶¹ in hunc modum se habent: Miserat uterque nostrum tam¹⁶² ipse, quam nos ad petendam pacem et amicitiam ipsius, quod ille prius etiam tentaverat, prout credimus vobis ostendisse quasdam litteras ipsius manu scriptas per nostros anno praeterito interceptas, quas ad praefatum Belgradum¹⁶³ mittebat. Ipse nunc passus est repulsam a Turco, in nostro autem arbitrio erit et est uti vel non uti auxilio Turco contra eum, quod quantum importet, facile iudicare potestis, et illustrissimum dominium iudicare potest. [6] Faciatis autem solemnem protestationem nomine nostro coram illustrissimo dominio, quod si quid discriminis ex his, quae nunc aguntur respublica Christiana acciperet, non esse id nobis imputandum, quantum parati fuimus ad causam regni iudicio cuiuscumque submittendam et maxime serenissimi regis Poloniae et imperatoris Caroli fratris ipsius. Sed ipse iusta et aequa omnia subterfugiens in prodione¹⁶⁴ quorundam subditorum nostrorum, licet paucorum, quos partim prece,

¹⁵⁶ A Ferdinánd seregeitől elszenvedett vereségek következtében Szapolyai arra kényszerült, hogy 1528 márciusában lengyel földre, Tarnówbá meneküljön.

¹⁵⁷ Tisza folyó.

¹⁵⁸ Kassa (ma: Košice, SK).

¹⁵⁹ A kéziratban: *quarundam*.

¹⁶⁰ SANUDO, 1879–1903 konjektúrája, a kéziratban: *desinet*.

¹⁶¹ I. Szulejmán szultán.

¹⁶² A kéziratban: *tum*.

¹⁶³ A kéziratban: *Belgradi*.

¹⁶⁴ A kéziratban: *improdione*.

partim praetio et promissionibus ad se traxerat, et armis suis confisus nos damnis et iniuriis gravissimis affecit, et parvam adhuc hostile caede madentem rursus plurimo Christiano sanguine respersit. Quae omnia etsi dura passi sumus et patimur nec Christiana respublica laedatur, sed illi, immo¹⁶⁵ illis, nam uterque istorum fratrum idem perdenda respublica Christiana furiis agitur, illis in quam imputandum esset, qui divina ac humana, sacra et profana omnia confundunt, ut possint satiare suam insanam dominandi cupiditatem. [7] Videte quam prudenter egit Ferdinandus: ex una parte petet pacem a Turco, suppliciter etiam cum tributo ei de regno Hungariae pendendo, ex alia parte a morte divi Ludovici regis, domini et praedecessoris nostri usque in hanc horam non cessat spargere litteras et nuntios per Germaniam, Austriam, Boemiam, Slesiam, Moraviam, Poloniam, Hungariam, Transylvaniam sese bellum contra eum parare, per quod¹⁶⁶ – non est dubium – Turcum ita provocare, ut sit rebus suis diligenter consulturus, ne possit per istum gloriosum et iactabundum regem Boemiae incautus opprimi. Ex quo quid sequi possit, nemo est sanae mentis, qui non intelligat. [8] Tempore protestationis date operam, ut adsint etiam oratores principum. Misimus etiam litteras ad alios principes in confoederatione Italica existentes, quas cum praesentibus accipietis, quas ad eos mittatis medio oratorum suorum. Unumquemque rogare nomine nostro, ut se apud principem suum interponat pro subsidio nobis ad ista liga suppeditando.

7.

I. János magyar király Giovanni Battista Bonzagninak

Homonna, 1528. október 22.

[1] Jelentés Giovanni Battista Bonzagni értesülései alapján, amelyeket ura, János magyar király október 22-i leveléből szerzett. [2] A király Homonnán tartózkodik seregével (tizenkétezer gyalogos és lovas, csehek, lengyelek, oláhok, magyarok és tatárok), várnak Lausitzból hatezer Landsknechtet és kétezer lovast. Ezen kívül három sereg felett rendelkezik: kétezer-ötszáz lovas és gyalogos felett, egy négyezer fős sereg felett, valamint a korábban Cserni Jován alatt harcoló hatezer rác felett. [3] A négyezer fős sereg szeptember 17-én Cibak Imre váradi püspök vezénylete alatt megfutamította Báthori András nagy létszámú, de főleg parasztokból álló csapatait, majd Bátor településig fosztogattak és mészároltak. Maga Báthori kevés emberével Ecsedre menekült, amelyet a váradi püspök ostromgyűrűbe fogott, a továbbiakról még nincs hír. [4] A kétezer-ötszáz fős sereg szeptember 20-a körül Sátoraljaújhelyen szétzavarta Várdai Pál esztergomi érsek, Szalaházi Tamás veszprémi püspök, Báthori István nádor és Thurzó Elek kincstartó ötezer főre rúgó csapatait, köztük ötszáz Landsknechtet, akik komoly felszereléssel készültek megostromolni a várat. Táborverés közben a védők megfelelő helyismeret birtokában addig zaklatták az ostromra

¹⁶⁵ A kéziratban: *in mo*, SANUDO, 1879–1903 konjektúrája: *imo*.

¹⁶⁶ SANUDO, 1879–1903 konjektúrája, a kéziratban: *quo*.

készülőket, míg el nem menekültek mindent hátrahagyva. Szinte az összes Landsknechtet levágták, a többiek közül is sokan elesetek. [5] A rácok Lippa és Solymos közt szekérvárban táboroztak a király utasítása szerint, eközben Perényi Péter erdélyi vajda és Török Bálint temesi ispán négyezer emberrel rájuk támadtak. Ezt a rácok néhány napig túrték, majd, amint lehetőség adódott rá, támadóikra törtek és nagy részüket levágták, a sereget szétszalasztották. Perényi Péter már nem bízott benne, hogy valaha visszatérhet Erdélybe, ezért Siklósra menekült, Török Bálint pedig Buda felé. Seregük maradéka hazatért. Így egész Erdély János király uralma alatt áll. [6] Ferdinánd Bécsben van sereg nélkül, a Cseh Királyságból elégedetlenül távozott. Nem váltotta be a cseh királyné koronázásakor tett ígéreteit, ahogy a magyaroknak tett sem Nándorfehérvár visszafoglalásáról.¹⁶⁷ Így nemcsak a Magyar Királyságot képtelen megvédeni, hanem saját területeit is, ez látszik abból is, amit a múlt nyáron a törökök Karintiában és Krajnában véghezvittek. [7] Mindezek miatt a magyarok egyre inkább jogos királyuknak tekintik Jánost, őt várják nyílt és csendes támogatói, akik többen vannak, mint az előbbieik. János Buda felé halad.

Kézirat: BNM, Cod. Ital. Cl. VII, 277 (=9264), foll. 162r–163r. (összefoglalás) Kiadás: SANUDO, 1879–1903, vol. 49, coll. 226–229.

[1] Reporto de alcuni advisi hauti per l'orator¹⁶⁸ del serenissimo re di Hongaria Ioanne, per lettere di 22 de octobre dal prefato serenissimo suo re [...]

[2] Come la maestà del prefato suo re era in Ongaria in uno luoco nominato Homona¹⁶⁹ apresso Buda leghe 35,¹⁷⁰ et havea cum la persona sua da cercha 12 milia persone fra pedoni et cavalli, et erano boemi, polloni, valachi, hongari et tartari, et expectava 6000 lanzchenech de quelli del marchesato de Lusatia, quale è di la corona de Ongaria, et da quella provintia medema expectava 2000 cavalli armati alla bergognona, li qualli erano già in via, et ultra quelle gente, quale sua maestà havea cum la persona sua, havea poi ancora tri altri exerciti, videlicet uno da circha 2500 persone pedoni et cavalli, uno altro da circha 4000 persone, il terzo da circha 6000 serviani, li qualli erano de quelli che già militavano sotto quello Homo Negro¹⁷¹ fatioso, qual fu morto, et poi venero alla obedia et di quella maestà. Cum li quali tre exerciti il prefato serenissimo suo re ha haute le infrascripte tre victorie. [3] Et prima, a li 17 de septembrio lo exercito deli 4000, lo quale conducea lo episcopo di Varadino, capitano zeneral¹⁷² dele gente ungare dela maestà regia, profligò uno exercito de bon et grosso numero, ma la maggior parte villani, li quali conducea uno Andrea Bathori¹⁷³ fratello di Stephano Bathori palatino et locotenente de

¹⁶⁷ Vö. no. 3 [11], no. 4 [6], no. 5 [7] szakaszokkal.

¹⁶⁸ Giovanni Battista Bonzagni.

¹⁶⁹ Homonna (ma: Humenné, SK).

¹⁷⁰ A *lega* országonként eltérő, elavult hosszértékegység, a Buda–Homonna távolságból visszszámolva 7–8 km, ami egybeesik a korban használatos magyar mérfölddel.

¹⁷¹ Cserni Jován (1492?–1527) rác paraszvezér, SZAKÁLY, 1979.

¹⁷² Czibak Imre (?–1534), akit Szapolyai János váradi püspöknek nevezett ki 1526-ban.

¹⁷³ Ecsedi Báthori András (1480-as évek – 1534) tárnokmester, eleinte Szapolyai, majd Ferdinánd támogatója.

quella parte di Hongaria,¹⁷⁴ possiede iniustamente Ferdinando.¹⁷⁵ Et andaseano brusando et depopulando fin usque ad internecionem in un luoco di esso Andrea nominato Bathor,¹⁷⁶ et dicto Andrea con pochissimi si salvò in una sua forteza nominata Echieth,¹⁷⁷ la qual havea cinta de obsidione il prefato vescovo di Varadino. Quello poi sia seguito ancor non si scia. [4] La seconda victoria fu acquistata da quelli 2500, et par che fusse circha li 20 di septembrio, li quali 2500 la maestà regia tenea in uno luoco nominato Vihel,¹⁷⁸ il qual luoco è assai forte de natura et munito di arte, et è il passo per tenir aperta la via de Pollonia in Hongaria. Et parendo al pallatino che quello luoco fusse assai de importantia, coadunato uno exercito con le gente del principe Ferdinando, fra le qual erano 500 lanzchenech, et le gente de Paulo già nominato archiepiscopo de Strigonia proditore,¹⁷⁹ et de Thomas di Zalachaza vescovo di Vesprimio,¹⁸⁰ di esso palatino, et del thesauraro, videlicet Alexio Turzo¹⁸¹ di Cassovia et de alcuni altri rebeli alla maestà regia, et erano alla summa di 5000 in tutto, li mandò cum artegliarie, munitione et altre cose necessarie alla expugnatione di esso luoco. Li quali, como furono gionti là, comenzono a volersi acampare, et li nostri li tenero tanto molestati, perché meglio sapeano quelli passi che li inimici, che li poseno in disordine et li levarono tutte le artellarie, munition et altri instrumenti bellici, et tagliono in pezi quasi tutti li todeschi, et amazorono molti deli altri, tanto che tutto quello exercito fu deletto più presto cum lo aiuto¹⁸² di Dio, che virtute deli nostri, perché gli era grandissima imparità. [5] La terza victoria fu ottenuta per lo exercito de serviani, li quali essendoli morto il capitano haveano in comissione dala maestà regia di non si muovere dal luoco dove erano acampati, il qual è tra Lippa¹⁸³ et Solmos,¹⁸⁴ via de Transylvania in Ongaria et e converso, ma che stasesseno li dentro dele sue munitioni de aggeri, carri et simile cose secondo il modo del paese et, essendo molestati, solamente si deffendessino. Accade che Petro Peronio, vayvoda de Transylvania¹⁸⁵ et Valentino Turcho, conte di Themisvar¹⁸⁶ rebeli alla maestà regia, condutti con loro alcuni de Transylvania et poi cum le lor gente, qualle debeno tenir per vigor deli officii, et cum molti loro seguazi congregati da circha 4000 homeni, andorono per molestar et poner in confusione quelli serviani, li quali non haveano capitano, et per poter havere libera la via

¹⁷⁴ Ecsedi Báthori István (1480-as évek – 1530) nádor, Ferdinánd támogatója.

¹⁷⁵ Habsburg I. Ferdinánd.

¹⁷⁶ Nyírbátor, H.

¹⁷⁷ Ecsed/Nagyecsed, H.

¹⁷⁸ Sátoraljaújhely, H.

¹⁷⁹ Várdai Pál (1483–1549) esztergomi érsek (1526–1549), Szapolyai mellől Ferdinándhoz pártolt – ezért *proditore*, áruló.

¹⁸⁰ Szalaházi Tamás (1473 körül–1535) veszprémi püspök (1526–1529), Ferdinánd támogatója.

¹⁸¹ Thurzó Elek (1490–1543) országbíró (1527–1543), Ferdinánd támogatója.

¹⁸² SANUDO, 1879–1903 konjektúrája, a kéziratban: *altuno*.

¹⁸³ Lippa (ma: Lipova, RO).

¹⁸⁴ Solymosvár (ma: Şoimoş, RO).

¹⁸⁵ Perényi Péter (1502–1546) erdélyi vajda (1526–1529), többször pártot váltott, a történetek idején Ferdinánd támogatója.

¹⁸⁶ Török Bálint (1502/1503–1550) eleinte Szapolyai támogatója, aki temesi ispánná nevezte ki, a történetek idején már Ferdinánd pártján.

de Ungaria in Transylvania. Et havendo tollerata cotal loro molestia essi serviani assai giorni, non potendo più tolerar, vedendosi la oportunitá, assaltorono li inimici, et ne tagliarono in pezi una gran parte, et possero tutto lo exercito in disordine talmente che tutto lo disolsero. Et Petro Perenio non si fidando piú di ritornar in Transylvania se ne fugí cum paucissimi ad uno suo luoco nominato Soklos,¹⁸⁷ et Valentino Turco fugí verso Buda, et li altri loro seguazi che non furono morti ritornorono alle loro caxe, perché niuno li seguítò.¹⁸⁸ Et per questo già tutta la Transylvania è alle voglie dila maestà regia, la qual prima era imperiale. [6] El principe Ferdinando esser in Viena senza numero di gente che possi nocere alla maestà regia, et essersi partito di Boemia cum malissima satisfatione et [mal]contento di tutto quel regno, al qual non observato alcuna dile promesse facte al tempo dila coronatione, come etiam non ha observato ad ungari, a li qualli havea promesso recuperar Belgrado et altri loci occupati da turchi li anni passati, et ha persa Jaiza, capo et sedia regale del regno de Bossena, già cum tanta spesa et sudore ricuperata dale mane de turchi per el felicissimo già re Mathias.¹⁸⁹ Il qual Ferdinando non solamente non è sufficiente a deffendere la Ungaria, ma manco il suo patrimonio, il che apertamente se ha potuto cognoscere per quello hanno facto turchi la estate passata alla infelice provincia di Carinthia¹⁹⁰ et Carniola.¹⁹¹ [7] Le quale cose è da pensare che habino agionto molto stimolo ad ungari da desiderare il suo iusto et naturale re et signore, la maestà del quale è chiamata da tutti li suoi fideli palesi et occulti, il numero deli quali occulti è multo piú che deli palesi, et sua maestà si ne andasea a bone giornate verso Buda, sedia sua regale. Queste soprascritte nove si hanno per lettere regie del zorno soprascritto.

8.

I. János magyar király Giovanni Battista Bonzagninak

Váradtól 4 mérföldre, 1528. november 20.

*[1529. január] 25-én, hétfőn, szent Pál napja volt. [... A Bölcsek tanácsába] jött Magyarország királyának, vagyis a vajdának a követe. Azt mondta, hogy november 20-i levelet kapott a királyától, aki Váradtól 4 mérföldre volt tizennyolcezer emberrel, nagy területeket szerzett vissza, Nándorfehérvárnál pedig negyvenezer török van, de még nem csináltak semmit. Egyéb értesülésekkel együtt, ahogy a levélben olvasható. A másolat itt alább lesz.*¹⁹²

Kézirat: BNM, Cod. Ital. Cl. VII, 277 (=9264), fol. 274r. (kivonat) Kiadás: SANUDO, 1879–1903, vol. 49, col. 383.

¹⁸⁷ Siklós, H.

¹⁸⁸ Török Bálint rácok elleni hadakozására: BESSENYEI, 1986, 35–37.

¹⁸⁹ Hunyadi I. Mátyás.

¹⁹⁰ Karintia, az osztrák örökös tartományok része.

¹⁹¹ Krajna, az osztrák örökös tartományok része.

¹⁹² Sanudo utóbb nem másolta be a levelet, a *Diarió*ban csak ez a tartalmi kivonat olvasható.

A dì 25 [gennaio 1529], lunedì, fo san Polo. [...] Vene [in Collegio¹⁹³] l'orator¹⁹⁴ del re di Hongaria, zoè vaivoda, dicendo aver lettere di XX novembrio dal re, qual era 4 mia apresso Varadin¹⁹⁵ con 18 milia persone, e recuperato molte terre, et che turchi 40 milia erano a Belgrado,¹⁹⁶ tamen ancora non li ha operati. Con altri avisi ut in litteris. La copia sarà qui soto.

9.

I. János magyar király a Velencei Köztársaságnak

Lippa, 1529. június 15.

János „vajda” király levelei érkeztek Magyarországról a Signoriánknak, amelyek Lippán, [1529.] június 15-én keltek. Azt írja, hogy köszöni a Signoria barátságát, és kéri, hogy maradjon meg mindennemű támogatásában. Tájékoztat arról, hogy a török szultánt Nándorfehérvárott várja, akinek, ha majd megérkezett, hódolni fog, hogy reméli, hogy országának visszafoglalása gyors lesz, továbbá hogy [Ferdinánd] főherceg nem tett semmilyen előkészületet ellene, és hogy a főherceg hajói, amelyek a Dunán voltak, hogy ellenálljanak a töröknek, inkább csatlakoztak hozzájuk. És más részletek, ahogy a levélben az olvasható.¹⁹⁷

Kézirat: BNM, Cod. Ital. Cl. VII, 279 (=9266), fol. 74v. (kivonat) Kiadás: SANUDO, 1879–1903, vol. 51, col. 124.

Di Hongaria, fo lettere del re Zuane vaivoda a la Signoria nostra, date a Lipa, a dì 15 zugno [1529]. Scrive, et ringratia la Signoria di la bona amicitia, et prega perseverir¹⁹⁸ in darli ogni favor. Avisa aspetar il signor turco¹⁹⁹ a Belgrado, qual zonto anderà a farli reverentia, et che spiera la recuperation del suo regno sarà presta. Che l'archiducha²⁰⁰ non ha fatto a l'incontro provision, et che²⁰¹ ganzare di l'archiducha che erano nel Danubio²⁰² per obstar a turchi, si sono andate con turchi. Et altre particolarità ut in litteris.

¹⁹³ Collegio dei savi, a Bölcsék Tanácsa, a Velencei Köztársaság végrehajtó hatalmat gyakorló intézménye.

¹⁹⁴ Giovanni Battista Bonzagni.

¹⁹⁵ Várad (ma: Oradea, RO).

¹⁹⁶ Nándorfehérvár.

¹⁹⁷ Sanudo utóbb nem másolta be a levelet, a *Diarió*ban csak ez a tartalmi kivonat olvasható.

¹⁹⁸ A kéziratban: *perseveri*.

¹⁹⁹ I. Szulejmán szultán.

²⁰⁰ Habsburg I. Ferdinánd.

²⁰¹ Itt Sanudo nagyobb helyet hagyott a két szó között, elképzelhető – ahogy a 19. századi kiadás is sugallja –, hogy utólag akarta beírni Ferdinánd hajóinak számát.

²⁰² Duna folyó.

10.

I. János magyar király Vas vármegyééhez

Lippa, 1529. [május 10.]²⁰³

[1] Tájékoztatja Vas vármegye népét, hogy I. Szulejmán szultánnal örök békét kötött. [2] Tudja, hogy vannak, akik elpártoltak tőle, de mivel ezt Ferdinánd alantas módszerekkel érte el, nem vádol mindenkit, csak az árulás fő kitervelőit. [3] Mivel az ő ellenségeit a szultán sajátjainak tekinti és el akarja ezeket pusztítani, haladéktalanul nyilatkozzanak követek útján, hogy részesei akarnak-e lenni a békének és az országban akarnak-e maradni. [4] Ferdinánd ígéreteinek hatását már megtapasztalhatták, az pedig, hogy hetvenkedésével mit ért el, ki fog derülni, hiszen a szultán már megközelítette seregével a Dunát. [5] Aki továbbra is lázadónak mutatkozik, azt kényszerrel fogják engedelmességre bírni.

Kézirat: BNM, Cod. Ital. Cl. VII, 279 (=9266), fol. 216r–v. (egyszerű másolat) Kiadás: SANUDO, 1879–1903, vol. 51, coll. 346–347. Regeszta: VALENTINELLI 1864–1866, II, no. 914.

<Copia di una patente del re Zuanne di Ongaria>

Ioannes, Dei gratia rex Hungariae, Dalmatiae, Croatiae etc. fidelibus nostris egregiis et nobilibus, universitati nobilium comitatus Castriferrei²⁰⁴ salutem et gratiam! [1] Sciatis nos cum potentissimo caesare Turcorum pacem perpetuam, ut regnum hoc nostrum Hungariae cum partibus sibi subiectis ab eo periculo, in quod praecipitatum erat, praeservare possemus²⁰⁵ absque nostro gravamine omnium subditorum nostrorum, pepigisse ac firmasse. [2] Quamvis autem sciamus ex vobis aliquos a fidelitate vestra ad hostem nostrum, Ferdinandum defecisse. Non tamen²⁰⁶ id vobis aequaliter imputamus, quandoquidem alios timore, alios diversis artibus et mendaciis, signanter vero promissione recuperationis castrorum finitimorum per ipsum Ferdinandum publice facta²⁰⁷ seductos et deceptos esse certum habeamus, sed paucis dumtaxat capitibus et auctoribus eiusmodi seditionis adscribere possumus.²⁰⁸ [3] Cum itaque potentissimus ipse caesar Turcorum hostes nostros suos esse reputet, et proprio motu suo a nobis intelligere vult, ac tales infideles nostros exterminare decreverit, necesse est igitur vobis

²⁰³ A vármegyéknek kiküldött körlevél több példánya is fennmaradt, egy címzett nélküli (BayHStA Kurbayern, Auseres Archiv, 4441, 143, kiadása: MUFFAT, 1857, 59–61, no. 25), valamint egy Körös vármegyének szóló (kiadása: ŠIŠIĆ, 1912, 182–183, no. 119). Ezek május 9-én keltek, ez alapján feltételezhető, hogy a levél nem Keresztelő János ünnepe (június 24.), hanem János evangélista *ante portam Latinam* ünnepe (május 6.) után négy nappal kelt.

²⁰⁴ Vas vármegye. A kéziratban: *nob. comis castris fereis*.

²⁰⁵ MUFFAT, 1857 alapján, a kéziratban: *possimus*.

²⁰⁶ MUFFAT, 1857 alapján, a kéziratban: *tantum*.

²⁰⁷ SANUDO, 1879–1903 konjektúrája, a kéziratban: *factam*.

²⁰⁸ ŠIŠIĆ, 1912 alapján, a kéziratban: *possimus*.

ac aliis omnibus, qui periculum hoc evitare ac praemissae²⁰⁹ pacis et concordiae²¹⁰ participes esse et nobiscum in regno nostro permanere volunt, ut fidelitatem et obedientiam nobis manifeste²¹¹ profiteantur et ostendant. Quapropter fidelitatem vestram hortamur et eisdem mandamus, ut habita praesentium²¹² notitia et mox et absque mora per certos de medio vestri nuntios super fidelitate et obedientia vestra nobis observanda nos [certificare et assecurare debeatis, et teneamini, cum aliter facere attentaveritis],²¹³ quidquid periculi vobis illatum fuerit, non nobis, sed vobismet ipsis imputare debebitis.²¹⁴ [4] Ferdinandica autem factio²¹⁵ et vana eius promissio²¹⁶ quantum vobis et huic regno nostro profuit, immo²¹⁷ obfuit, manu palpare potuistis. Quid deinde ipsius Ferdinandi superba iactatio et tanti principis irritatio²¹⁸ sibi attulerit, cum potentissimus ipse imperator cum omni exercitu et potentia sua iam Danubium²¹⁹ appropinquat, propediem²²⁰ omnibus manifestum erit. [5] Hoc etiam scitote, quicumque²²¹ ex incolis regni nostri rebelles et inobedientes se ostenderint, contra tales – auxiliante Deo – iuxta eorum demerita procedemus, et eos cum extremo ipsorum periculo ad obedientiam fidelitatemque²²² compellemus. Datum in civitate nostra Lippa, quarto die post festum sancti Ioannis Baptistae [!] 1529°.

11.

I. János magyar király a Velencei Köztársaságnak

Buda, 1529. szeptember 15.

Továbbá felolvasták Magyarország királyának, Jánosnak bölcs, latin levelét, amelyet a Signoriánknak küldött, kelt Budán, [1529]. szeptember 15. napján. Ebben megköszöni a Signoriának, amit érte tett, és tájékoztatja, hogy a török szultán révén visszaszerezte az országát, mindezt más szavakkal, továbbá jó barátként ajánlkozik és nagyban dicséri Alvise Gritti működését.

²⁰⁹ MUFFAT, 1857 alapján, a kéziratban: *praemissa*.

²¹⁰ MUFFAT, 1857 alapján, a kéziratban: *concordia*.

²¹¹ MUFFAT, 1857 alapján, a kéziratban: *manifesta*.

²¹² MUFFAT, 1857 alapján, a kéziratban: *primum*.

²¹³ MUFFAT, 1857 alapján, a kéziratban: *facere attemptaveritis, quidquid debeatis et tenemini, nam si si aliter facere attemptaveritis*.

²¹⁴ MUFFAT, 1857 alapján, a kéziratban: *debetis*.

²¹⁵ MUFFAT, 1857 alapján, a kéziratban: *auctoritate factis*.

²¹⁶ MUFFAT, 1857 alapján, a kéziratban: *p[er]missio*.

²¹⁷ A kéziratban: *inmo*.

²¹⁸ MUFFAT, 1857 alapján, a kéziratban: *territatio*.

²¹⁹ Duna folyó.

²²⁰ MUFFAT, 1857 alapján, a kéziratban: *propedie*.

²²¹ MUFFAT, 1857 alapján, a kéziratban: *quidqua[m]*.

²²² MUFFAT, 1857 alapján, a kéziratban: *obedientia fidelitateque*.

Kézirat: BNM, Cod. Ital. Cl. VII, 280 (=9267), fol. 90r. (kivonat) Kiadás: SANUDO, 1879–1903, vol. 52, col. 136.

Item fo leto una savia lettera latina del re Zuanne di Ongaria scritta alla Signoria nostra, data in Buda, a dì 15 settembre [1529], per la qual ringratia la Signoria di quello l'ha fatto per lui, et avisa aver recuperato il suo regno mediante il signor turcho, con altre parole, et si offerisse come bon amico, et lauda grandemente le operation di missier Alvise Gritti.²²³

12.

I. János magyar király Andrea Grittinek

Buda, 1531. január 26.

Ebéd után, mivel farsang keddje²²⁴ volt, a Bölcsék tanácsának nem kellett összeülnie, de befutott egy követ Magyarországról János király levelével, amelyet Budán, 1531. január 26. napján a felséges dózsának írt. Értesíti, hogy Budán ötven napon keresztül ostromolták őt a németek, vele volt a tisztelendő Alvise Gritti úr is, aki igen jól viselte magát és már el is indult Konstantinápolyba, hogy megsürgesse a szultánnál a segítséget. Továbbá tájékoztat, hogy fegyverszünetet kötött Ferdinánd királlyal három hónapra, amely idén Szent György napján, áprilisban fog lejárni.

Kézirat: BNM, Cod. Ital. Cl. VII, 282 (=9269), fol. 159v. (kivonat) Kiadás: SANUDO, 1879–1903, vol. 54, col. 306.

Dapoi disnar per esser martedì di carlevar Collegio²²⁵ non si dovea redur, ma sopravene uno nontio di Hongaria con lettere dil re Zuanne, date a Buda, a dì 26 zener [1531], qual scrive al Serenissimo²²⁶ avisando l'asedio²²⁷ auto in Buda per todeschi di zorni 50. Et erra con lui il reverendo domino Alvise Gritti, qual si portò benissimo, et è partito per andar a Constantinopoli²²⁸ a sollicitar il gran signor²²⁹ alli presidii. Et avisa aver concluso trieva con il re Ferdinando per mexi tre, compirà questo san Zorzi di april.²³⁰

²²³ Alvise Gritti (1480–1534) a velencei dózse törvénytelen fia, kalandor, Szapolyai mellett a szultán érdekeit képviselő kormányzó (1530–1534).

²²⁴ Húshagyókedd, 1531. február 22.

²²⁵ Bölcsék Tanácsa.

²²⁶ Andrea Gritti dózse.

²²⁷ Budát Wilhelm von Roggendorf császári hadvezér ostromolta 1530. október 31. és december 20. között.

²²⁸ Konstantinápoly, Oszmán Birodalom (ma: Isztambul, T).

²²⁹ I. Szulejmán szultán.

²³⁰ A fegyverszünet Szent György napján, április 24-én jár le.

13.

I. János magyar király Pietro Zeno konstantinápolyi bailónak

Gyulafehérvár, 1531. augusztus 22.

[1] Megtudta Hieronym Łaski sieradzi és erdélyi vajdától, hogy Łaski konstantinápolyi követsége idején Zeno milyen eltökélten segítette az ügyeit a Fényes portán. Ugyanezt hallotta Brodarics István választott szerémi püspöktől, aki az előző évben a Francia Királyságból hazatérve Velencében beszélt Zenóval. [2] Köszöni a végzett szolgálatot és kész bármilyen módon meghálálni. [3] Kéri, hogy a jövőben is ilyen eltökélten segítse ügyeit.

Kézirat: BNM, Cod. Ital. Cl. VII, 283 (=9270), fol. 83r. (másolat) Kiadás: SANUDO, 1879–1903, vol. 55, coll. 182–183.

<Copia dila lettera dil re Zuanne di Hongaria, scritta a domino Petro Zeno²³¹ orator nostro in Constantinopoli>

Ioannes, Dei gratia rex Hungariae, Dalmatiae, Croatiae etc. Magnifice amice carissime!

[1] Prius intellexerimus ex fidele nostro, spectabili et magnifico Hironimo de Lascho, palatino Siradiensi, vaivoda nostro Transylvano,²³² quanto studio et servitute amplexa fuerit²³³ vestra magnificentia negotia nostra apud istam felicem Portam adhuc eo tempore, quo eundem Hironimum Laschi primum istuc miseramus. Deinde hoc idem postea intellexerimus a reverendo domino Stephano Broderico,²³⁴ electo episcopo Sirmiensi, qui anno superiore rediens ex Francia²³⁵ Venetiis²³⁶ cum vestra magnificentia sermonem habuit. [2] Agimus igitur vestrae magnificentiae infinitas gratias, et quacumque in re poterimus unquam eidem gratificari, id libentissime faciemus. [3] Rogamusque vestram magnificentiam, ut in posterum quoque velit eodem animo esse erga nos, et negotia nostra semper habere commendata. Fortasse dominus Deus dabit adhuc post tot labores et calamitates, quas passi sumus, talem rebus nostris exitum et similem²³⁷ amicis, qualis est nobis²³⁸ vestra magnificentia. Possimus re ipsa animi nostri propensitatem et gratitudinem declarare, quod certe per omnes occasiones

²³¹ Pietro Zeno velencei patrícius, az 1520–1530-as években több alkalommal a városköztársaság konstantinápolyi állandó követe (*bailo*).

²³² Hieronym Łaski (1496–1541) lengyel származású diplomata Szapolyai, majd később Ferdinánd szolgálatában, Sieradz vajdája, 1530–1534 között Erdély (címzetes) vajdája.

²³³ A kéziratban: *fuerit*.

²³⁴ Brodarics István (1471 körül–1539) szerémi püspök (1526–1539), Szapolyai diplomatája. Életpályájára: KASZA, 2015.

²³⁵ Francia Királyság. Brodarics 1530–1531-ben itt tárgyalt, de életének ez a szakasza hiányosan adatolható, KASZA, 2015, 92–95.

²³⁶ Velence városa, a Velencei Köztársaság központja (ma: Venezia, I).

²³⁷ A kéziratban: *similibus*.

²³⁸ SANUDO, 1879–1903 konjektúrája, a kéziratban: *vobis*.

promptissimo²³⁹ animo sumus facturi. Datum Albae Iuliae Transylvaniae, die XXII° Augusti anno Domini 1531°.

<Subscripta:> Ioannes rex manu propria

<A tergo:> Magnifico domino Petro Zeno, primario senatori ac decemviro clarissimae reipublicae Venetae, nunc apud invictissimam cesaream maiestatem Turcarum oratori, amico nostro carissimo

14.

I. János magyar király Paolo Casalinak

Szentmihályközi pálos kolostor,²⁴⁰ 1531. október 9.²⁴¹

[1] Levelet továbbított a napokban Casalinak, amelyet Brodarics István szerémi püspök és királyi tanácsos írt a Szerémség néhány várának és városának visszaszolgáltatásáról. [2] Az előző nap tért vissza Tranquillus Andronicus királyi titkár I. Szulejmán szultántól, ahol sikeresen eljárt Havasalföld és Moldva ügyében, melyek tartománnyá lefokozását és szandzsákokra osztását, valamint ezek keresztény uralkodóinak elűzését megakadályozta. [3] Az előző nyáron Buda környékén történt incidenst, amellyel a törököket vádolták, ugyancsak jelezték a szultánnak, az erre Ibrahim pasától kapott választ ugyancsak megküldik Casalinak, amelyből megértheti, mennyire megbecsüli őt a szultán. [4] Kéri, hogy VII. Kelemen pápánál érje el, hogy ne adjon hitelt a róla terjedő rágalmaknak, ő mindig a kereszténység üdvére és országának visszaszerzésére cselekedett. [5] Kéri, hogy tolmácsolja bátyjának, Gregorióznak a köszönetét, amiért ügyét támogatta. [6] Kéri továbbá, hogy ügyét ajánlja Giovanni Salviati és Francesco Pisani bíborosoknak, valamint a többi bíborosnak, aki pártfogóként szóba jöhet, ne hagyják, hogy hasonló jogtalanságok történjenek, mint a korábban elszenvedett sérelmei. [7] Hangsúlyozza, ő mindig a köz üdvére és a Ferdinánddal megbékélésre törekedett, és még mindig kész erre. Ha visszautasítják és ebből a kereszténység kárt szenved, azért nem ő lesz a hibás. [8] Jelzi, hogy a szultán tudni akarja, hogy Ferdinánddal béke vagy háború lesz, és kész nemcsak seregét Szapolyai segítségére küldeni, de személyesen is hadba vonulni. Minderről tájékoztassa a pápát.

Kézirat: BNM, Cod. Ital. Cl. VII, 284 (=9271), fol. 177r–v. (egyszerű másolat) Kiadás: SANUDO, 1879–1903, vol. 55, coll. 362–363. Utánközlés a kiadás alapján: MARIN, 2013, 284–285, no. 261. Regeszta: VALENTINELLI 1864–1866, II, 322, no. 940.

²³⁹ A kéziratban: *prontissimo*.

²⁴⁰ Szabó András Péter szíves közlése, bővebben lásd a készülő Szapolyai-itineráriumban.

²⁴¹ További példány a brit Nemzeti Levéltárban található, az erről készült angol regeszta: GAIRDNER, 1880, 223, no. 471. Online elérés: <https://www.british-history.ac.uk/letters-papers-hen8/vol5/p.217-225>. (Utolsó letöltés: 2021. augusztus 19.) A levelet említi BOTLIK, 2013, 156.

<Copia de una lettera dil re Zuanne, ditto vaivoda scritta a Roma al magnifico messer Paulo Casale²⁴² che allora si reputava vivo>

Ioannes, Dei gratia rex Hungariae, Dalmatiae, Croatiae etc. Reverende et magnifice nobis sincere dilecte! [1] Dedimus hiis diebus ad vos litteras referentes nos in hiis, quae scripsit ad nos fidelis noster reverendus Sirmiensis,²⁴³ consiliarius noster, ex quibus intelligere potuistis restitutionem quorundam castrorum et oppidorum Sirmiensem²⁴⁴ et nonnulla alia, quae tunc occurrebant scribenda. [2] Supervenit postea extremo²⁴⁵ die Tranquillus Andronicus, secretarius noster²⁴⁶ a potentissimo Turcarum imperatore cum optatissimo responso super illis, pro quibus illuc per nos missus fuerat, atque inter alia super negotio provinciae Transalpinae,²⁴⁷ qua eandem nonnulli Valachiam maiorem dicitant,²⁴⁸ quae cum in magno periculo foret, ne expulso inde vaivoda, seu principe Christianae religionis²⁴⁹ in provinciam redigeretur, et in²⁵⁰ praefecturas, seu zangiagatur divideretur. Dederamus accuratissime operam, ne id fieret, atque – Deo volente – ab invictissimo principe impetravimus, et eodem tempore ac labore liberavimus a simili periculo Moldaviam,²⁵¹ alteram Valachiam, cui idem periculum imminebat. [3] Praeterea quia superiore²⁵² aestate commissa fuerant, ut in magna colluvie hominum ac diversitate contingere solet, prope Budam, civitatem nostram regalem quaedam latrocinia, quae ab hiis Turcis, quae in ibi tunc erant, facta²⁵³ putabantur,²⁵⁴ egeramus pro hoc quoque apud imperatorem, super quod quale responsum habuerimus, mittimus ad vos exemplum litterarum illustris et magnifici Imbraim bassa[e]²⁵⁵ ad verbum transcriptum, ex quo apparebit preces nostras apud imperatorem non fuisse omnino cassas. [4] Rogamus autem vos, ut haec serenissimo domino nostro, pontifice maximo declarare velitis, cuius sanctitas veluti verus Christi vicarius, talibus diligenter consideratis, nolit super falsis adversariorum nostrorum calumniis locum dare. Nos certe, quicquid de nobis adversarii praedicent, quicquid alii quicumque sibi persuadeant, quicquid Sedes Apostolica de nobis decernat, numquam tamen desistemus ea agere et in hiis elaborare, quae sint ad salutem Christianorum et restitutionem huius afflicti et miserissimi regni, patriae nostrae, quod aliquando non

²⁴² Paolo Casali.

²⁴³ A kéziratban: *Sirnsesis*.

²⁴⁴ Szerémség, a Magyar Királyság része.

²⁴⁵ A kéziratban: *externo*.

²⁴⁶ Fran Andrijević – humanista nevén Tranquillus Andronicus (1490–1571) Szapolyai diplomatája, az ő halála után Ferdinándhoz pártolt.

²⁴⁷ Havasalföld.

²⁴⁸ A kéziratban: *maiore dicitant*.

²⁴⁹ VII. Vlad havasföldi fejedelem (1530–1532).

²⁵⁰ A kéziratban: *im*.

²⁵¹ Moldva, ekkor Petru Rareș fejedelem (1527–1538, 1541–1546) uralma alatt.

²⁵² A kéziratban: *superiori*.

²⁵³ A kéziratban: *fatta*.

²⁵⁴ Az incidensről: SZERÉMI, 1961, 202.

²⁵⁵ Pargali Ibrahim (1493–1536) nagyvezír (1523–1536), I. Szulejmán bizalmasa.

parva obsequia Christianis exhibuit. Signa essent²⁵⁶ apud eos pietas et gratitudo, sed²⁵⁷ de hiis plura brevi, vel per nuntium, vel per oratorem nostrum. [5] Magnifico Gregorio de Casali,²⁵⁸ fratri vestro gratias nomine nostro ageris pro ea opera, quam intelligimus nobis in negotiis nostris impigre²⁵⁹ et intrepide impedire,²⁶⁰ et commendetis²⁶¹ ei negotia nostra, nam, si Deus res nostras prosperaverit – sicuti in eius benignitate speramus –, experietur una nobiscum, et cum illo fratre nostro se grato principe inservivisse et amica officia praestitisse. [6] Commendate enim nos et negotia nostra reverendissimis dominis cardinalibus de Salviatis²⁶² et Pisani²⁶³ et aliis dominis cardinalibus, quos cognoveritis a nobis non esse alienos, exhortando eos nomine nostro, velint in negotio Hungarico, quod commune totius Christianitatis est, talia suae sanctitati consilia dare, ut per similes iniurias, quales nobis hactenus sunt illatae, peiora non sequantur, quam quae processerunt. [7] Nos nihil ab initio quaesivimus, nisi salutem publicam et pacem cum adversario nostro, ad quam nunc etiam sumus parati. Quam si non acceptaverit, quicquid postea sequetur, id non nobis, sed pacem honestam recusanti erit adscribendum, nullus enim sibi persuadeas nos rebus nostris de futuros. [8] Et nunc quoque potentissimus imperator nos admonet, ut eum quam primum faciamus certioverum adversarius noster pacem an bellum offerens se paratum, non solum mittere copias, quantascumque nos voluerimus, sed venire etiam in persona propria ad auxilium nostrum. Quae omnia referatis serenissimo domino nostro, cuius sanctitas in tempore provideat malis futuris una cum suo amplissimo et sapientissimo senato.²⁶⁴ Bene vos valere optamus. Ex coenobio fratrum heremitarum prope Albam Iuliam Transylvaniam 9° octobris MDXXXI^o.
Ioannes rex manu propria

²⁵⁶ A kéziratban: *esset*.

²⁵⁷ A kéziratban: *sede*.

²⁵⁸ Gregorio Casali (1500 körül–1536) VIII. Henrik szentszéki követe.

²⁵⁹ A kéziratban: *impigere*.

²⁶⁰ A kéziratban: *impedere*.

²⁶¹ A kéziratban: *comendati*.

²⁶² Giovanni Salviati (1490–1553) a Szent Kozma és Damján-templom diakónus-bíborosa (1517-től). VII. Kelemen fontos diplomatája, részt vett a cognaci liga összefogásában is.

²⁶³ Francesco Pisani (1494–1570) a Szent Márk-templom presbiter-bíborosa (1527-től).

²⁶⁴ A pápai konzisztórium.

15.

I. János magyar király a német-római választófejedelmekhez, fejedelmekhez és rendekhez

Segesvár, 1531. november 25.²⁶⁵

[1] Elküldte követeit koronázása után – köztük az éppen nádori tisztséget betöltő Bánffy Jánost – a címzettekhez, de Ferdinánd feltartotta őket, ezért nem érték célt, így levélben kénytelen az igazságot a címzettek elé tárni. [2] Beszámol II. Lajos haláláról a mohácsi csatában, ahol testvére, György is elesett, amelyet követően őt királlyá választották és koronázták, erre Ferdinánd háborúra kelt a magyar trónért. Ő maga kész volt Olmützben I. Zsigmond buzdítására tárgyalni és ügyüket akár a lengyel király, akár VII. Kelemen pápa, akár a birodalmi fejedelmek, végső soron bármelyik keresztény uralkodó – még V. Károly – ítéletének is alávetni. A tárgyalás eredménytelen volt, Ferdinánd folytatta a háborút, amelynek eseményei már közismertek. Bár ő kezdte támadni Szapolyait, a hadiszerencse végül ellene fordult, mert kiprovokálta a török hadjáratot és Bécs ostromát kétszínű politikájával, amelynek része volt a hetvenkedés a magyarok előtt az Oszmán Birodalom teljes meghódításával és a béketárgyalásokkal egyidőben Szapolyai megtámadása is. Eközben Szapolyai csak a saját királyságáért küzdött, megtett mindent, nehogy a török fegyverek az országon túl jussanak, és a Ferdinánddal való békekötéstől sem zárkózott el. [3] Végül előbb három hónapos, majd egyéves fegyverszünetet kötöttek, Szapolyai pedig elküldte a speyeri birodalmi gyűlésre követeit, hogy békét kössenek és a birodalmi rendek elé tárják a törökveszély elhárításának kérdését. A veszély elhárítására ő már megtette az előkészületeket, ha ehhez csatlakoznak a birodalmi rendek, örömmel fogadja, ha nem, saját országa védelmében akkor is mindent elkövet. Ha pedig ebből valakinek kára származik, azért őt nem lehet hibáztatni. Tisztában van vele, hogy azzal akarják besározni a címzettek előtt, hogy adót fizet a szultánnak, de ez képtelenség, tekintve az ország nyomorult állapotát. A szultán semmi ilyet nem vár tőle, és bár a kezében volt az egész ország, szabadon hagyja uralkodni őt. Ő pedig elérte, hogy a szultán a békét bármelyik keresztény uralkodóra kiterjessze, ezt török és olasz nyelven is írásba adta. Ezeket Szapolyai követei útján továbbítják, a címzettek ebből láthatják, hogy a róla terjedő híreszteléseknek nem szabad hitelt adni. [4] Kéri a címzetteket, hogy Ferdinándot a békekötésre buzdítsák mindannyiuk üdve érdekében.

Kézirat: BNM, Cod. Ital. Cl. VII, 284 (=9272), foll. 405r–406v. (egyszerű másolat)
Kiadás: SANUDO, 1879–1903, vol. 56, col. 1036–1039. Regeszta: ÓVÁRY 1894, 43, no. 200, VALENTINELLI 1864–1866, II, 323, no. 943.

²⁶⁵ A levélnek a Simancasi Állami Levéltárban őrzött (egyik?) eredeti példányáról készült kiadás: MEYSZTOVICZ, 1963, 20–23, no. 4. Azonos tartalommal a bajor hercegeknek írt levél, illetve utalás további változatokra: MUFFAT, 1857, 146–151, no. 59.

<Epistola vaivodae ad status Romani Imperii>

Reverendissimis et reverendis, illustrissimis, illustribus, spectabilibus, magnificis, generosis et eximiis dominis electoribus, principibus et statibus utriusque ordinis Sacri Romani Imperii, amicis nostris carissimis

Ioannes, Dei gratia rex Hungariae, Dalmatiae, Croatiae etc., marchio Moraviae ac Lusatae et utriusque Silesiae dux etc. reverendissimis et reverendis, illustrissimis ac illustribus, spectabilibus, magnificis, generosis et eximiis dominis electoribus et aliis principibus et statibus utriusque ordinis Sacri Romani Imperii, amicis nostris carissimis salutem et prosperos ad vota successus! Reverendissimi et reverendi, illustrissimi ac illustres spectabilesque, magnifici, generosi et eximii domini, amici nostri carissimi! [1] Etsi persaepe non solum litteris, sed etiam nuntiis et oratoribus nostris ad privatas personas ex vestris reverendissimis, illustrissimis ac magnificis etc. dominationibus missis abunde declaravimus meram veritatem negotii nostri, quod cum rege Ferdinando habuimus et habemus, immo pro hoc declarando et vestris dominationibus manifestando non multo post coronam regni Dei benignitate per nos susceptam delegeramus in publico regni nostri conventu, et miseramus primarios oratores nostros ad vestras dominationes, quorum alter nunc prima huius regni dignitate fungitur, et nunc Budae, in sede nostra regia vices nostras²⁶⁶ sustinet, qui²⁶⁷ iter suum continuare per praefatum nostrum adversarium non fuerunt permissi. Tamen nunc etiam rursus volumus his litteris vestras reverendissimas, illustrissimas ac magnificas dominationes de his facere certiores non tam adversarii nostri calumniandi, quod ipse de nobis assidue facere solet, quam veritatis aperiundae gratia, idque vestris potissimum dominationibus, quibus, sicut ab initio desideravimus, ita nunc quoque vehementissime exoptamus habere bonam, firmam et fraternam amicitiam ac intelligentiam in bonum totius reipublicae Christianae. [2] Res igitur breviter et vere in hunc modum se habet: Extincto in illo funestissimo bello,²⁶⁸ quod toti terrarum orbi notum esse debet, serenissimo rege Ludovico, divae memoriae praedecessore nostro colendissimo, ubi et nos fratrem nostrum germanum,²⁶⁹ qui nobis unicus erat, amissimus, et regno hoc haerede et successore legitimo carente fuimus liberis suffragiis dominorum et populorum in publico regni conventu in regem creati et coronati. Et cum adversarius noster, rex Ferdinandus eam ob causam commoveri coepisset, et coelum et maria miscere pararet regni ius et successionem ad sese concernere asserens. Fuimus parati – teste serenissimo rege Poloniae, utrius nostrum affine ac amico ac testibus primariis eius consiliariis – dieta Olomucense eiusdem regis auctoritate indicta²⁷⁰ vel concordare [cum]²⁷¹ ipso bonis condicionibus vel ius nostrum submittere praefato regi Poloniae et pontifici Romano vel principibus Sacri Romani Imperii et cuivis principi Christiano

²⁶⁶ Alsólendvai Bánffy János nádor (1530–1534).

²⁶⁷ A kéziratban: *qui*.

²⁶⁸ A mohácsi csatáról van szó.

²⁶⁹ Szapolyai György.

²⁷⁰ MEYSZTOVICZ, 1963 alapján, kéziratban: *in dieta*.

²⁷¹ MEYSZTOVICZ, 1963 alapján.

non excludendo, immo nominatim mittendo etiam serenissimum Carolum imperatorem, fratrem eius germanum pro quiete publica, si ita iudicatum fuisset, privatam etiam rursus sortem, ex qua ad regnum vocati fuimus, repetere. Ad quod, cum ille nullo pacto induci posset diffidens fortasse causae suae, sed ius omne in armis esse clamaret, [ad arma est ventum].²⁷² Quibus quid tandem ille sit consecutus, licet nos prodicione magis nostrorum, quam suis viribus simul et regno, tunc et patrimonio turbaverit, et infinitis praeterea atque inauditis iniuriis, damnis, probris calumniisque affecerit, totus mundus videt. Arma enim – ultore et vindice domino Deo –, quae ille iniuste in nos contorserat, in eum sunt retorta vel nobis ipsis, quos tam dire et crudeliter vexaverat, calamitatem eius et suorum miserantibus. Nam quod nos²⁷³ eius culpa auctorem facit, quam sit veritati consonum, vel ex hoc apparet, quod ipse prior ad amicitiam imperatoris Turcarum confugit – sicuti litterae eius per eum subscriptae, per nostros deprehensae et ad nos delatae testantur, nequid nunc de aliis eius litteris manum similiter eius habentibus tributum caesari pollicentis loquamur, quas utrasque in manibus habemus –, qui quidem imperator, quod postea suo immenso ac innumerabili exercitu in Austriam venerit, et eam stragem,²⁷⁴ quae ibidem facta est, intulerit. Qui alius existimandus est esse in culpa – si quis rem recte iudicare velit –, nisi ille, qui eum ad hoc tot litteris suis multis conviciis²⁷⁵ et atrocissimarum minarum plenis, quibus miseris Hungaris nostris credulis tantum non Constantinopolitani imperii²⁷⁶ totalem eversionem pollicebatur, ad id faciendum provocaverit? [3] Nam certe nihil aliud quaesivimus, nisi regni nostri, in quo iniuste vexabamur, iustam recuperationem. Dedimus omnem operam, ne tanti imperatoris gladius ulterius progrediretur, nec ea damna, quae inimicis nostris inferebantur, siccis oculis conspectare potuimus. Quid autem postea sit secutum, et quemadmodum rursus ad concordiam facti, eo – auxiliante²⁷⁷ Domino, viribus et fortuna – superiores parati fuerimus. Vestras dominationes latere non potest, quo etiam tempore ita se nobiscum gessit, et eodem tempore ex aequa parte concordiam nobiscum in Polonia tractaret,²⁷⁸ et ad quaerendum caput nostrum et ad expugnandam sedem nostram regiam exercitus mitteret. Qua etiam in re iustus Dominus iniustos eius conatus ex sua misericordia confregit et dissipavit, quae tamen omnia, licet talia sint, quae vel mollissimum cor indurare penitus potuissent. Nos tamen a proposito pacis cum eo pro bono publico faciendae non avocarunt. [3] Cuius²⁷⁹ rei gratia nos et ipse primum [trimestres],²⁸⁰

²⁷² MEYSZTOVICZ, 1963 alapján, a kéziratban: *adventum*.

²⁷³ MEYSZTOVICZ, 1963 alapján, a kéziratban: *vos*.

²⁷⁴ A kéziratban: *strage*. I. Szulejmán Bécs sikertelen ostromával végződő hadjárata 1529-ben, melynek rövid összefoglalója és szemléletes térképe: <https://tti.abtk.hu/terkepek/1529-torok-hadjarat-belharobu>. (Utolsó letöltés: 2021. augusztus 19.)

²⁷⁵ MEYSZTOVICZ, 1963 alapján, a kéziratban: *comiciis*.

²⁷⁶ Oszmán Birodalom.

²⁷⁷ MEYSZTOVICZ, 1963 alapján, a kéziratban: *auxilii ante*.

²⁷⁸ Poznań, PL, ahol 1530-ban Szapolyai és Ferdinánd közt béketárgyalások zajlottak, erre lásd KASZA, 2013.

²⁷⁹ MEYSZTOVICZ, 1963 alapján, a kéziratban: *cui*.

²⁸⁰ MEYSZTOVICZ, 1963 alapján.

postea annuas inducias adversario nostro ordinavimus, et eius etiam rei gratia postquam perlatum fuit ad nos de conventu Spirensi,²⁸¹ statim designavimus ad eum conventum plures ex primoribus consiliariis nostris cupidi et pacis cum adversario nostro faciendae pro bono publico, et ponendi ante oculos vestris reverendissimis et illustrissimis, magnificis etc. dominationibus pericula, nisi quamprimum de opportuno remedio provideatur, de quo per eosdem oratores nostros cum vestris reverendissimis, illustrissimis ac magnificis dominationibus agere voluimus. Quae quidem remedia per nos iam ordinata, si vestrae reverendissimae et illustrissimae ac magnificae dominationes amplecti voluerint, gaudebimus de bono omnium communi, sin minus, nos quidem de salute regni nostri curam cum Dei auxilio geremus. De aliorum autem ruina, quae nobis imputari non poterit, non poterimus non vehementer ingemiscere, intelligentes etiam esse aliquos, qui nostram causam eo nomine conentur facere apud reverendissimas, illustrissimas ac magnificas dominationes vestras graviorem, qui dicant nos tributum pendere caesari, quod, si faceremus, nemini debet videri nimium, quippe cum omnibus constare debet, in quas miserias ac desolationes hoc regnum devenerit tempore praedecessorum nostrorum. Ea tamen fuit clementia domini Dei erga hanc afflictam nationem, ea etiam benignitas magni imperatoris erga nos et subditos nostros, ut nihil tale a nobis optaverit, sed passus sit, cum id in manu sua esset, nos regnare pure et simpliciter eo modo et ita libere, sicut praedecessores nostri, divi reges Hungariae regnarunt, sicut vestrae reverendissimae, illustrissimae ac magnificae etc. dominationes id possunt. Si volunt re ipsa experiri et manibus, quod vulgo dicitur, palpare, immo, ut toti mundo notum esset nos et principem Christianum et amatorem pacis ac dominationum vestrarum esse, illud quoque egimus cum potentissimo imperatore, ut principibus Christianis nostro intuitu pacem impertiretur.²⁸² De qua causa intercessionis nostrae contentus fuit et est, quod nunc etiam litteris suis in lingua ad nos Turcica pariter et Italica scriptis, utrisque signo suo imperatorio signatis, testatur quoque eos vel principes vel dominos vel cuiuscumque status fuerint homines in amicitiam [suam recipere],²⁸³ quicumque nobis sunt et velint esse amici. Quarum litterarum exemplum vestris dominationibus per oratores nostros mittimus, quae, cum re vera ita se habeant, rogamus vestras reverendissimas, illustrissimas, magnificas etc. dominationes ne velint adversariorum nostrorum falsis conviciis et calumniis locum dare, talia contra nos et honorem nostrum inter vestras dominationes spargentibus. [4] Rogamus etiam tanquam princeps Christianus, qui videt in eo statu terminos Christianos constitutos, ut securis ad radicem arboris posita sit,²⁸⁴ dominationes vestras, uti principes Christianos et easdem exhortamur, ut si viderint adversarium ita obstinatum, quo suam pertinaciam bono et quieti publicae, quam etiam eius hostis annuit, perferre velit, non acquiescant voluntati et suasionibus eius, sed eam viam pacis

²⁸¹ Az 1529-es birodalmi gyűlés Speyerben (Német-római Birodalom, ma: D), ahol a protestantizmus kérdései mellett a török fenyegetéssel is foglalkoztak.

²⁸² MUFFAT, 1857 alapján, a kéziratban: *impartiretur*.

²⁸³ MEYSZTOVICZ, 1963 alapján.

²⁸⁴ Lukács evangéliuma 3, 9.

amplectantur, quae quietem nomini Christiano et vobis salutem parere potest. Quod si non sequetur, et res Christiana aliquid detrimenti patietur, testis erit nobis Deus omnipotens cum omnibus sanctis suis et dominatio vestra nos omnis boni et quietis et nullius mali occasionem praebere vel praestitisse. Vestras reverendissimas, illustrissimas ac magnificas etc. dominationes optamus feliciter valere. Datum in civitate nostra Segeschiuar, vigesima quinta die mensis Novembris anno Domini 1531°, regnorum vero nostrorum etc. anno sexto.

Ioannes rex manu propria

16.

I. János magyar király megbízólevele Verancsics Antal részére

Segesvár, 1531. december 12.

[1532. január] 17-én Szent Antal napja volt. Reggel hatalmas köd volt. A Bölcsek tanácsába jött Magyarország királyának, Jánosnak a követe, akit Verancsics Antal prépostnak hívnak, és Rómába megy. Bemutatta a királya megbízóleveleit. Először nyilvánosan beszélt a jóindulatról, amely az ő felséges királya és a mi fényességes államunk között van, és ajánlotta magát. Elmondta, hogy a pápához küldték, és igen nagy veszélyt vállalva, kereskedőnek álcázva jött. Bemutatta az említett levelét, amely Segesvár városában, Erdélyben kelt december 12-én. Elmondta továbbá, hogy a királya engedélyt kapott a török szultántól, hogy békét kössön Ferdinánd római királlyal, ezért el is küldte Hieronym Łaskit a békétárgyalásokra, őt magát pedig Rómába, hogy biztassa a pápát, hogy segítse a béke megkötését a kereszténység javára. Megbízást kapott a királytól, hogy jöjjön a mi Signoriánkhoz is annak a jóindulatnak a jegyében, amellyel a királya viseltetik iránta, és mondja el ugyanezt. A felséges dözse nem vágott ehhez jó képet, annyit mondott, hogy megfontolják a dolgot és szokásunk szerint a Szenátus fog választ adni. A Bölcsek tanácsa úgy határozott, hogy 25 dukát értékben küldenek neki ajándékba élelmiszert.

Kézirat: BNM, Cod. Ital. Cl. VII, 283 (=9271), fol. 166r. (kivonat) Kiadás: SANUDO, 1879–1903, vol. 55, col. 343.

A di 17 [gennaio 1532] fo santo Antonio. La matina fo un grandissimo caligo. Vene in Colegio l'orator dil re Zuanne de Hongaria, chiamato domino Antonio Vianzia²⁸⁵ preposito, el qual va a Roma,²⁸⁶ et apresentò lettere del suo re, di credenza. Et prima parloe publice di la benivolentia è fra il suo serenissimo re et questo illustrissimo stado,²⁸⁷ et si recomandava, et disse come l'era destinato al pontefice,²⁸⁸ et esser venuto con grandissimo

²⁸⁵ Verancsics Antal (1504–1573) Szapolyai diplomatája, 1530-tól óbudai prépost.

²⁸⁶ Róma, Pápai Állam (ma: I).

²⁸⁷ Velencei Köztársaság.

²⁸⁸ VII. Kelemen.

pericolo, incognito et da merchadante. Apresentò la lettera dete data in civitate Ingsuarensi²⁸⁹ in Transylvania die 12 Decembris,²⁹⁰ et disse il suo re aver auto licentia di far paxe col re di romani dal signor turco, et havia a quello destinato domino Hironimo Lascho, perhò lo mandava a Roma a exortare il pontefice a coadiuvar si concludi la pace per ben di la christianità, et havia auto dal re in comisione di venir a questa Signoria per l'amor li porta il suo re a dir questo instesso. Il serenissimo non li fece grata ciera dicendo si conseieria, et col Senato iusta il costume nostro se li faria poi risposta, et per Colegio fo terminato mandarli a donar uno presente di cosse comestibili per ducati XXV.

17.

I. János magyar király I. Zsigmond lengyel királynak

Lippa, 1532. május 6.

[1] Megkapta a lengyel király április 4-én Krakkóban kelt levelét V. Károly császár és Lorenzo Campeggio legátus levelének, valamint VII. Kelemen pápa Brodarics István budai prépostnak küldött válaszának másolatával, ezekből nyilvánvaló, milyen határozottan képviseli a lengyel király Szapolyai érdekeit. [2] Miközben a császár azzal elismerte, hogy sosem kért követeket Szapolyaitól a békekötésre, ő maga azt ismeri el, hogy minden keresztény fejedelemhez menesztett megbízottakat, hogy Ferdinánd jogtalan trónra törését megakadályozzák és a háborúnak igazságos véget vessenek. Tudja azt is, hogy Zsigmond mennyi munkát fektetett a békítésbe, aki pedig tudhatja, hogy mások milyen keveset, V. Károly is ahelyett, hogy elnyomta volna öccse, I. Ferdinánd hatalomvágyát, türte, hogy Szapolyai követeit öccse feltartóztassa, sőt Hieronym Łaski címzetes erdélyi vajda követet sem engedte magához, csak levélben utasította, hogy Ferdinánddal tárgyaljon. Erre Łaski nem lévén felhatalmazva, dolgavégezetlenül tért haza. Tehát Szapolyai és Ferdinánd ügyéről csak az utóbbitól akar hallani, sőt még azzal kérkedik, hogy Szapolyai nem kért engedélyt követet küldeni hozzá. Szapolyai ellenben azzal kérkedhet, hogy nem csak hozzá, de más uralkodókhoz is követet küldött. Ebben pedig Zsigmond és minden józanul ítélni akaró személy azt láthatja, hogy keresztényibb az, aki megtartóztatja magát a keresztény vér ontásától, mint az, aki a tárgyalástól elzárkózik. [4] Ami viszont ennél is vérlázítóbb, hogy Károly és a legátus arra buzdítja Zsigmondot, hogy a pápával együtt sürgessék Szapolyait Padovába vagy Regensburg közelébe követet küldeni. Ő mégis megtette ezt, nehogy fejróják neki, és hogy Ferdinánd ne indítson a béke álcája alatt háborút ellene, ahogy a poznaíni tárgyalások idején. Zsigmond tanúsíthatja, hogy Szapolyai csakis a kereszténység és országa békéjét kereste. [5] Meglepi, amire a pápa buzdítja, hogy követeit széles körű felhatalmazással küldje tárgyalni és fogadják el az ő ítéletét, mivel annyira meg van rettenve, hogy Róma kifosztása óta nem meri Szapolyait királynak címezni, hanem Ferdinándot címzi így, aki ezt a címet legföljebb az annata megfizetésé-

²⁸⁹ Segesvár (ma: Sighișoara, RO).

²⁹⁰ A kéziratban *Novembris*-ről javítva.

vel és Szapolyai volt híveinek köszönhetően nyerte el, akik megszerezték neki a Szent Koronát. Még jobban meglepi, hogy ezenfelül a pápa azzal vádolja, hogy hagyta a török szultánt a kereszténységre törni, holott Ferdinándot kellene kárhóztatnia, aki II. Lajos megsegítése helyett az itáliai háborúkra koncentrálna erejét. [6] Szapolyai viszont uralkodása kezdete óta a békét kereste, erre bizonyíték I. Szulejmán szultán levele, amelyben békét ajánl mindenkinek, aki kéri tőle, és aki Szapolyai barátja akar lenni. [7] Sajnálja, hogy VII. Kelemen úgy gondolja, a keresztény fejedelmek ereje elégséges, sőt bőséges a szultánnal felvenni a harcot, azt is, hogy annak hisz, aki a Szentszék kárára tört, és aki a kereszténységet hetvenkedésével bajba sodorta. Ő maga továbbra is készen áll egyenlő feltételekkel békét kötni. [8] Kéri Zsigmondot, hogy a neki és György szász hercegnek letétbe helyezett Eger és Késmárk várakat a kijelölt személyeknek adják át, köszöni az ezek fenntartására fordított munkát.

Kézirat: BNM, Cod. Ital. Cl. VII, 284 (=9272), foll. 226r–227r. (egyszerű másolat)
Kiadás: SANUDO, 1879–1903, vol. 56, col. 569–573, *Acta Tomiciana*, vol. XIV, p. 368–372, no. 234. Regeszta: ÓVÁRY 1894, 48, no. 227, VALENTINELLI 1864–1866, II, 328, no. 953.

<Copia di una lettera scritta per il re Zuanne di Hongaria al serenissimo re di Polana>
Serenissimo principi, domino Sigismundo, Dei gratia regi Poloniae, magno duci Lithuanae, Russiae, Prussiae Mazoviaeque²⁹¹ et cetera, domino et heredi affini et tanquam patri nostro carissimo Ioannes, eadem gratia rex Hungariae, Dalmatiae et Croatiae et cetera, marchio Moraviae ac Lusatae et utriusque Slesiae etc. salutem et prosperorum successuum continuum incrementum!²⁹² Serenissime princeps et tanquam pater noster carissime! [1] Vigesima quinta praesentis allatae sunt ad nos litterae maiestatis vestrae quarta eiusdem datae²⁹³ Cracoviae,²⁹⁴ cum quibus accepimus una exemplum litterarum Caroli caesaris et cardinalis Campegii,²⁹⁵ legati ad maiestatem vestram missarum simul et exemplum responsionis summi pontificis praeposito Budensi,²⁹⁶ nuntio nostro factae. Quae omnia clare intelleximus, et libenter vidimus haec coram vestra maiestate versari, quae locupletissimus testis est omnium, quae acta sunt a principio nostri regimimis inter nos et adversarium nostrum.²⁹⁷ [2] Fatetur Carolus caesar numquam postulasse nos, nec postulaturum fuisse, ut oratores nostros pro componenda pace ad eum mitteremus. Fatemur autem et nos, et maiestatem vestram in testem adducimus, misisse saepe saepius et ad maiestatem vestram serenissimam et ad summum pontificem et ad ipsum Carolum et ad omnes pene²⁹⁸ Christianos principes, per quos rogavimus et protestati sumus et

²⁹¹ *Acta Tomiciana* konjektúrája, a kéziratban: *Mascovieque*.

²⁹² *Acta Tomiciana* konjektúrája, a kéziratban: *prosperum successuum continium incrementum*.

²⁹³ *Acta Tomiciana* konjektúrája, a kéziratban: *datis*.

²⁹⁴ Krakko (PL).

²⁹⁵ Lorenzo Campeggio (1474–1539) a Santa Maria in Trastevere presbiter-bíborosa (1528-tól), VII. Kelemen diplomatája.

²⁹⁶ Brodarics István. *Acta Tomiciana* konjektúrája, a kéziratban, SANUDO, 1879–1903: *Badensi*.

²⁹⁷ Habsburg I. Ferdinánd.

²⁹⁸ A kéziratban: *penem*.

maiestatem vestram et illos, ut interponerent se inter nos et adversarium nostrum, qui nos iniuste legitimo²⁹⁹ regno nostro et patrimonio spoliare conatus est, quo huic bello tam perniciosissimo aequis condicionibus finis imponeretur. Scimus maiestatem vestram multos labores et impensas in hoc assumpsisse, quod tamen alii fecerunt, maiestas vestra perspicue intelliget. Nam Carolus ipse, qui tanquam Romanorum imperator ultra se ingerere debebat in componendo hoc calamitoso bello et reprimere auctoritate fraterna adversarii nostri in perniciem Christianitatis inmoderatam dominandi cupiditatem, qui non solum haec non fecit, verum et oratores nostros, quos saepius ad eum misimus ad declarandum iniurias, oppressiones, calumnias, quas a fratre suo, adversario nostro passus sumus, ad rogandum, ut ipse ex debito dignitatis suae huiusmodi rebus debitum et honestum finem imponeret, passus est adversario nostro, germano suo prohiberi diversis modis, etiam declaratione, ne oratores nostri ad se venirent, immo postremo spectabilem et magnificum Hironimum de Lasco,³⁰⁰ vaivodam nostrum Transylvanum ad ipsum missum non admisit ad se, verum ei per litteras scripsit, quod satis mirabile videtur, ut ea, quae ipse haberet in mandatis a nobis fratri suo adversario nostro ambigenti vitam et regnum nostrum, ad quem praedictus vaivoda noster nec missus fuit, nec nullam legationem habebat,³⁰¹ quod ipse indignum esse – ut erat – iudicans, re infecta conatus est ad nos redire, ne terendo tempus frustra et nos et se ludibrio exponeret. In quo ostendit se rem Hungaricam et periculum Christianae reipublicae et iura nostra nolle ab alio, quam ab adversario nostro intelligere, qui, ut credere par est, ea tantummodo in hoc negotio adducit,³⁰² quae in rem suam conducunt, et adhuc gloriatur nos numquam postulavisse de oratoribus nostris ad eum mittendis. Nos vero in hoc gloriamur oratores videlicet nostros alios scriptis, ut diximus, pro proponendo hoc negotio tam ad eum, quam ad alios principes misisse. Et in hoc credimus maiestatem vestram et omnes alios, qui aequi iudices rerum humanarum esse volunt, iudicaturos plus Christianae pietatis habere,³⁰³ et quantum in se est, Christianae religioni satisfacisse illum, qui ubique sollicitat,³⁰⁴ immo etiam apud illum, qui merito in hac causa suspectus esse posset, quo a sanguinis Christiani effusione abstineretur, quam eum, qui scribit se nec postulasse unquam, nec postulaturum fuisse in hac re quicquam a nobis. [4] His autem omissis, quae magis ad concitandos, quam ad conciliandos animos facere videntur, ubi Carolus ipse maiestatem vestram hortatur una cum cardinali Campegio, legato, ut vestra maiestas una cum sommo pontifice nos [admoneret], ut³⁰⁵ denuo contenti essemus mittere oratores nostros cum pleno mandato vel ad civitatem Pataviensem³⁰⁶ vel, si illa non placeret, ad aliam quamque civitatem Germaniae dummodo vicinam Ratisbonae.³⁰⁷ Nos quoque

²⁹⁹ A kéziratban: *legitimo*.

³⁰⁰ Hieronym Łaski.

³⁰¹ A kéziratban: *habeat*.

³⁰² *Acta Tomiciana* konjektúrája, a kéziratban, SANUDO, 1879–1903: *aducit*.

³⁰³ A kéziratban: *habre*.

³⁰⁴ SANUDO, 1879–1903: *sollicitet*, *Acta Tomiciana*: *scilicet*.

³⁰⁵ *Acta Tomiciana* betoldása és konjektúrája, a kéziratban: *et*.

³⁰⁶ Padova, Velencei Köztársaság (ma: I).

³⁰⁷ Regensburg.

sicuti et alias tum ob amorem Christianae reipublicae, tum etiam ob respectum vestrae maiestatis hoc non gravate faceremus, si possemus adduci ad credendum rem istam cordi serio esse, quibus deberet esse, et non ut hactenus deluderemur pulchris verbis, et adduceremus³⁰⁸ rem nostram in aliquod maius discrimen, et, ut constaret nobis, adversarium nostrum more solito non ostensurum nobis sub specie pacis bellum, sicuti tempore conventus Posnaniensis³⁰⁹ actum est, nam nos teste potissimum maiestate vestra nihil unquam magis ex animo optavimus, neque nunc optamus, quam pacem Christianae reipublicae et huius miseri et afflicti regni ac patriae nostrae. [5] Quod autem hortatur nos summus pontifex, ut oratoribus nostris ad tractatum pacis mittendis daremus amplum mandatum standi iudicio ac sententiae sanctitatis suae in his rebus, quarum difficultas impedisset conclusionem³¹⁰ pacis, miramur profecto, cum sanctitas sua adeo sit territa a caesare Carolo et ei addicta³¹¹ ob huiusmodi timorem, ut ne eum offendat vel adversarium nostrum, fratrem eius, nec ipse, nec suus legatus audeat nos vel in litteris vel responsis regem nominare. Ac si reges in Hungaria non consensu populi et positione sacrae coronae, sed forte solutione annatae et pontificis confirmatione crearentur, et cum adversarium nostrum, qui regnum Hungariae invasit, ob impositam tamen perperam capiti suo coronam per nostros eis praebitam³¹² regem appellat Hungariae, et nos, qui sponte et recte electi et antea cum eadem corona legitime coronati sumus, quem³¹³ sanctitas sua ante eversione ecclesiae Dei per caesarianos et detentionem personae suae pontificiae ac sacri senatus³¹⁴ ac litteris et nuntiis merito quidem regem scripsit et nominavit in gratiam vel potius ob timorem eorum non audet sua sanctitas aut eius legatus regem Hungariae appellare. Et cum ita haec se habeant, miramur – inquam –, quomodo sua sanctitas a nobis postulet, ut eius iudicio³¹⁵ et sententia simpliciter stemus, praeterea ubi sanctitas sua in gratiam forte adversam impiget nobis, ut potentissimo Turcarum imperatori³¹⁶ per Hungariam ad totius Christianitatis vastationem, quantum in nobis [fuit, iter patefaceremus,]³¹⁷ insignem iniuriam facit sine causa. Si enim sanctitas recte et paterne librare rem voluerit, inveniret³¹⁸ non nos, qui impares sumus, et sumus ad resistendum tam potentissimo principi aperuisse viam per Hungariam ad vastitatem Christianitatis, sed eos, qui pacem Christianam turbantes maluerunt omnes vires suas convertere in tam etiam gravi discrimine in viscera Christiana, quam dare³¹⁹ eas³²⁰ in auxilium bonae memoriae serenissimo domino, Ludovico regi et Christiano et affini, et

³⁰⁸ *Acta Tomiciana* konjektúrája, a kéziratban: *aduceremus*.

³⁰⁹ Poznań (PL). *Acta Tomiciana* konjektúrája, kéziratban: *Postriavensis*.

³¹⁰ *Acta Tomiciana* konjektúrája, a kéziratban: *confusionem*.

³¹¹ *Acta Tomiciana* konjektúrája, a kéziratban: *ab dicata*.

³¹² SANUDO, 1879–1903 és *Acta Tomiciana* konjektúrája, a kéziratban: *praeditam*.

³¹³ *Acta Tomiciana* konjektúrája, a kéziratban: *quam*.

³¹⁴ A pápai konzisztórium. A teljes mondatrész (*ante ... senatus*) Róma kifosztására (1527) utal.

³¹⁵ *Acta Tomiciana* konjektúrája, a kéziratban: *inditio*.

³¹⁶ I. Szulejmán szultán.

³¹⁷ *Acta Tomiciana* betoldása.

³¹⁸ *Acta Tomiciana* konjektúrája, a kéziratban: *invenire*.

³¹⁹ *Acta Tomiciana* konjektúrája, a kéziratban: *data*.

³²⁰ SANUDO, 1879–1903 és *Acta Tomiciana* konjektúrája, a kéziratban: *has*.

quem ad bellum suscipiendum cum potentissimo imperatore Turcarum, per quod infeliciter sine auxiliis gestum apertae sunt portae ad huiusmodi vastationem,³²¹ sua sanctitas potissimum et alii principes magnifici promissis pertulerunt.³²² [6] Nos autem, quantum in nobis fuit, ab initio suscepti regiminis in nulla alia re magis, quam apud potentissimum imperatorem laboravimus, quam ut et nos et tota Christiana respublica quiete agere possit. In testimonium huius litteras habemus suae potentissimae maiestatis, quibus offert omnibus pacem, quicumque³²³ ab eo postulare et nobis amici esse voluerint. [7] Illud autem non sine gravi animi dolore [vidimus, quod]³²⁴ sua sanctitas arbitratur principum Christianorum vires non solum³²⁵ non esse attritas, verum adauctas quamvis potentissimo hosti resisti tamen possit. Dolemus enim ex animo suam sanctitatem post tantam ruinam Chistianitatis, Sedis Apostolicae oppressionem adhuc invicti illi immanibus verbis [fidi], quae forte Christianitatem pro magna parte in hanc calamitatem adduxerunt, huiusmodi enim verba iam una aetate et amplius in ora principum versantur, et tamen nec eversione Constantinopolitani imperii, neque in regni Bosnae occupatione, neque in Hungariae vastatione, neque in Austriae disiunctione istae vires, quae iactanter nusquam visae sunt, et ratio praeterita scire futura facit. Malleus enim, ut sua sanctitas et vestra maiestas, quam per praesentes quoque in hoc enixe rogamus, ut alio modo inniteretur concordiae et paci, in quam nos semper propensissimi fuimus et sumus, quam, ut habere possemus,³²⁶ nos omnibus periculis submittere decrevimus³²⁷ iuvante nos Deo, qui non deserit sperantes in se. Honestas autem pacis condiciones semper optavimus et nunc optamus, nam stante hoc dissidio inter nos quis poterit avertere potentissimum principem a suo proposito, et quicquid in hoc futurum est. [8] Rogamus maiestatem vestram velit nos quam primum certiores facere propterea, quae maiestas vestra scribit ad nos de arcibus,³²⁸ quae vestrae maiestati et illustrissimo principi domino Georgio, duci Saxoniae³²⁹ in sequestro nomine nostro erant concredita. Faciemus assignabimusque personas, quorum manibus arces praedictae consignare debebunt. De labore autem et onere, quod maiestas vestra et illustrissimus princeps, dominus Georgius in conservatione illarum arcium habuerunt, gratias amplissimas habemus offerentes nos in maioribus tam maiestati vestrae, quam illustrissimo duci Saxoniae. Et maiestatem vestram felicissime valere et regnare ex animo optamus. Ex civitate nostra Lippa sexto die mensis Maii 1532°, regni nostri anno VI°.

<Subscripta:> Ioannes rex manu propria

³²¹ *Acta Tomiciana* konjektúrája, a kéziratban: *vastatione*.

³²² *Acta Tomiciana* konjektúrája, a kéziratban: *perpulerunt*.

³²³ *Acta Tomiciana* konjektúrája, a kéziratban: *quocumque*.

³²⁴ A kéziratban: *segnius, quam*.

³²⁵ A kéziratban: *non solum non solum*.

³²⁶ SANUDO, 1879–1903 és *Acta Tomiciana* konjektúrája, a kéziratban: *possumus*.

³²⁷ *Acta Tomiciana* konjektúrája, a kéziratban: *devenimus*.

³²⁸ Eger és Késmárk (ma: Kežmarok, SK), BOTLIK, 2003, 593.

³²⁹ Wettin „Nagyszakállú” György (1471–1539) szász herceg (1500–1539) az Albert-ágból.

Rövidítések és irodalomjegyzék

BayHStA	Bayerisches Hauptstaatsarchiv, München, Németország
BNM	Biblioteca Nazionale Marciana, Venezia, Olaszország
EFK	Egri Főegyházmegyei Könyvtár, Eger
EK	Egyetemi Könyvtár, „Hevenesi–Kaprinai–Pray” gyűjtemény, Budapest
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest
MTA KIK	Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Budapest
OSZK RNYT	Országos Széchényi Könyvtár, Régi Nyomtatványok Tára, Budapest

*

<i>Acta Tomiciana</i>	<i>Acta Tomiciana, Epistolarum, legationum, responsorum, actionum et rerum gestarum Serenissimi principis Sigismundi primi, regis Polonie et magni ducis Lithuanie</i> , Poznań, Sumptibus Bibliothecae Kornicensis, 1952.
BÁRÁNY et al. 2020	BÁRÁNY Attila – BARTA Róbert – GYÖRKÖS Attila – PÓSÁN László – SCHREK Katalin – TAKÁCS Levente: <i>A nemzetközi kapcsolatok története</i> , Debrecen, 2020.
BARTA 1996	BARTA Gábor: <i>Két tárgyalás Sztambulban</i> , Budapest, Balassi, 1996.
BESSENYEI 1986	BESSENYEI József: <i>A Héttorony fogja</i> , Budapest, Helikon Kiadó, 1986.
BETHLEN 1782	<i>Wolffgangi de BETHLEN (...) historia de rebus Transsylvanicis</i> , Nagyszében, Martin Hochmeister, 1782.

- BOTLIK
2003
BOTLIK Richárd: *Az 1531. évi krakkói alku*, In: *Századok*, 137. (2003) 3. sz. 579–601.
- BOTLIK
2013
BOTLIK Richárd: *VIII. Henrik angol király magyar szövetségesei*, Kaposvár, E-book Könyvház és Kiadó, 2013.
- B. SZABÓ–FARKAS
2020
Örök Mohács, Szövegek és értelmezések, szerk. B. SZABÓ János – FARKAS Gábor Farkas, Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2020.
- DURSTELER
2014
A Companion to Venetian History, 1400–1797, ed. Eric R. DURSTELER, Leiden–Boston, Brill, 2013. (Brill’s Companions to European History 4.)
- EVELYN-WHITE
1920
Hesiod, the Homeric Hymns and Homericica, trad.: Hugh G. EVELYN-WHITE, London–New York, William Heinemann – G. P. Putnam’s Sons, 1920.
- GAIRDNER
1880
Letters and Papers, Foreign and Domestic, Henry VIII, 1531–1532, ed. James GAIRDNER, London, 1880.
- JÁSZAY
1990
JÁSZAY Magda: *Velence és Magyarország, Egy szomszédság küzdelmes története*, Budapest, Gondolat, 1990.
- KASZA
2013
KASZA Péter: „...*hogy az lengyel király általa lenne köztek valami békesség*”. *Az 1530. évi poznańi tárgyalások anatómiája*, In: *Történelmi Szemle*, 55. (2013) 2. sz. 271–289.
- KASZA
2015
KASZA Péter: *Egy korszakváltás szemtanúja, Brodarics István pályaképe*, Pécs–Budapest, Kronosz Kiadó – Magyar Történelmi Társulat, 2015. (Sziluett, Korszerű történelmi életrajzok)
- KASZA
2020
KASZA Péter: Útkeresés kényszerpályán, *Szapolyai János diplomáciai törekvései*, In: *Egy elfeledett magyar királyi dinasztia. A Szapolyaiak*, szerk. FODOR Pál – VARGA Szabolcs, Budapest, MTA BTK, 2020.
- KATONA
1794
KATONA István: *Historia critica regum Hungariae stirpis Austriacae*, Kolozsvár, Püspöki Nyomda, 1794.

- KRISTÓF
2018
KRISTÓF Ilona: *Giovanni Battista Bonzagno pályája*, In: *Acta Universitatis de Carolo Eszterházy nominatae. Sectio historiae. Nova Series*, 45. (2018) 155–163.
- MARIN
2013
Şerban MARIN: *Moldavia and Wallachia in Marino Sanudo's Diaries (IV: 1526–1531)*, In: *Revista Arhivelor*, 90. (2013) 268–285.
- MEYSZTOVICZ
1963
Documenta Polonica ex Archivo generali Hispaniae in Simancas, ed. Walerian MEYSZTOVICZ, Roma, Institutum historicum Polonicum Romae, 1963. (Elementa ad fontium editiones VIII.)
- MUFFAT
1857
Correspondenzen und Aktenstücke zur Geschichte der politischen Verhältnisse der Herzoge Wilhelm und Ludwig von Bayern zu König Johan von Ungarn, ed. Karl August MUFFAT, München, Georg Franz, 1857.
- NEUMANN
2020
NEUMANN Tibor: *Két nádor és egy vajda, avagy a Szapolyaiak útja a királyi trónig*, In: *Egy elfeledett magyar királyi dinasztia. A Szapolyaiak*, szerk. FODOR Pál – VARGA Szabolcs, Budapest, MTA BTK, 2020.
- ÓVÁRY
1894
ÓVÁRY Lipót: *A Magyar Tud. Akadémia Történelmi Bizottságának oklevél-másolatai. A mohácsi vész utáni korszakból származó s a XVI. század végéig terjedő oklevelek kivonatai*, Budapest, MTA Történelmi Bizottsága, 1894.
- PÁLFFY
2011
PÁLFFY Géza: *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században*, Budapest, História, 2011. (História Könyvtár, Monográfiák 27.)
- PRAY
1770
PRAY György: *Annales regum Hungariae ab anno Christi MDXVI ad annum MDLXIV deducti*, Bécs, Augustinus Bernardus, 1770.
- PRAY
1806
PRAY György: *Epistolae procerum regni Hungariae*, Pozsony, Belnay György Alajos, 1806.

- SANUDO
1879–1903
- Marin SANUDO: *I Diarii di Marino Sanuto*, sajtó alá rendezte Guglielmo BERCHET et al., Venezia, Visentini, 1879–1903.
- ŠIŠIĆ
1912
- Acta comitialia regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, I. (1526–1536)*, ed. Ferdo ŠIŠIĆ, Zagreb, Academia Scientiarum et Artium Slavorum Meridionalium, 1912.
- SZABÓ
1896
- SZABÓ Károly – HELLEBRANT Árpád: *Régi Magyar Könyvtár, III. kötet, Magyar szerzőktől külföldön 1480-tól 1711-ig megjelent nem magyar nyelvű nyomtatványoknak könyvészeti kézikönyve, Első rész 1–2547. sz. (1480–1670)*, Budapest, MTA, 1896.
- SZAKÁLY
1979
- SZAKÁLY Ferenc: *Honkeresők (Megjegyzések Cserni Jován hadáról)*, In: *Történelmi Szemle*, 22. (1979) 2. sz. 227–261.
- SZERÉMI
1961
- SZERÉMI György: *Magyarország romlásáról*, Budapest, Magyar Helikon, 1961. (Monumenta Hungarica V.)
- THALLÓCZY
1915
- THALLÓCZY Lajos: *Jajcza (bánság, vár és város) története, 1450–1527*, Budapest, MTA, 1915. (Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria XL.)
- VALENTINELLI
1864–1866
- Joseph VALENTINELLI: *Regesta documentorum Germaniae Historiam illustrantium. Regesten zur deutschen Geschichte aus den Handschriften der Marcusbibliothek in Venedig*, I–II, München, Verlag der Kaiserlichen Akademie, 1864–1866.
- WENZEL
1869–1878
- Marin SANUDO: *Marino Sanuto Világkrónikájának Magyarországot illető tudósításai*, sajtó alá rendezte: WENZEL Gusztáv, Budapest, Eggenberger, 1869–1878. (Magyar Történelmi Tár, 14, 24, 25.)

A bányák, a főurak és a Leányvári Boszorkány

Levelek Selmecbánya és a Balassa család kapcsolatához (1533–1549)

Az alább közölt levelek azt a bonyolult és ambivalens viszonyrendszert világítják meg, amely szűkebb értelemben Selmecbánya városa és a Balassa család, ugyanakkor általában véve a városi polgárság és a birtokos nemesség között fennállt.

A Balassák és Selmecbánya kapcsolata egészen a kettős királyság korai időszakába, az 1530-as évekbe nyúlik vissza. A család Hont vármegyei pozícióinak a korábbiaknál határozottabb építését a fivérek közül Zsigmond kezdte meg Bozók premontrei monostorának elfoglalásával és erősséggé alakításával.¹ A család házassági szokásainak megfelelően – miszerint törekedtek tehetős és befolyásos özvegyasszonyokkal házasodni –, 1537-ben elvette feleségül a diósgyőri várnagy, Pemfflinger István özvegyét, gordovai Fánchy Borbálát († 1563), akinek révén tekintélyes birtok és Borsod vármegye főispán-sága is a kezébe került.² Mivel a bozói ügyeknél valószínűleg jobban lekötötte figyelmét az, hogy a magyarországi belháború közepette megtartsa és hosszú távon is biztosítsa a korábbi királynéi birtokot, Diósgyőrt, így az ő kapcsolata a várossal a továbbiakban kevésbé mondható aktívnak, testvéreivel ellentétben.

Öcse, Balassa Menyhárt 1533-ban I. Ferdinánd király kinevezéséből Hont vármegye ispánja lett, ennél fogva bizonyos ügyek mentén „hivatból” is kapcsolatban állt a várossal. Testvéréhez hasonlóan ugyancsak előnyös házasságot kötött, amelynek nyomán 1542-ben megszerezte a lévai uradalmat és Bars vármegye főispáni tisztségét is.³ A Selmecbányával meglévő kapcsolatot azonban Hont vármegyei terjeszkedése fűzte szorosabbra, ugyanakkor tette bonyolultabbá is. 1543 szeptemberében megszállta a város előterében magasodó Szitnya-hegyet, ahol erősséget építtetett,⁴ majd 1546 tavaszán Csábrág vára és uradalma a birtokába került. A várossal így módon közvetlen szomszéd-ságba került, aminek a későbbiekben fontos következményei lettek, de erről alább.

A város és a család kapcsolatát egyfajta kölcsönös egymásrautaltság jellemezte, amely legfőképp az élőállat-, azon belül is a marhakereskedelemre szorított, és egészen a

¹ Ahol állítólag kegyetlenül felszámolta az egyházi életet, azonban az újabb kutatások más eredményt prezentálnak: HORVÁTH–C. TÓTH–PÁLOSFALVI–NEUMANN, 2014.

² A menyegző tervezett időpontja október 28. volt. Fánchy János, Borbála testvére is arra törekedett Ferdinánd királynál, hogy Balassa Zsigmond adományt nyerjen Diósgyőrré és Bozókra. Dalmady Tamás levele a selmecbányai bírónak és szenátusnak, Dalmad, 1537. október 25. MNL OL R 314, 142/2. tétel. No. 26.

³ Lévai Gábor özvegyét, Thurzó Annát vette el, és gyámja lett a Lévaiak utolsó leszármazottjának, Lévai Jánosnak. A házasságkötésről: Kendy Ferenc levele Ferdinánd királynak, Gyalu, 1543. január 25. ÖStA HHStA UA AA Fasc. 50. Konv. A. fol. 44.

⁴ Pálffy Péterné Dersffy Zsófia levele Csábrágból, 1543. szeptember 1-jén a selmecbányai bírónak. ŠABB PBŠ MMBŠ Missiles 1543. d.

család ottani térvészéséig (1549-ig) megmaradt. Mindamelllett, hogy a rendre elmaradó kifizetések és egyéb tartozások miatt jobbágyaik érdekében felléptek és a selmeciek javainak lefoglalásával fenyegetöztek (4., 5., 6., 7., 28., 40., 41. levelek), kifejezetten nem romlott meg közöttük a viszony. Az 1540-es évek közepére azonban a korábbiaknál jóval hangsúlyosabb konfliktus bontakozott ki, amely elsősorban a legidősebb fivért, Balassa Imrét érintette.⁵

A „Leányvári Boszorkány”

Barbara Rössel⁶ személye sokáig a bányászati szakirodalom és a tudományos érdeklődés határmezsgyéjén mozgott, ugyanakkor a folklórban komoly karriert futott be. Az állítólagos erkölcsi miatt kialakult narratíva nyomán rendre elmarasztalták, de „az ördöggel cimboráló”, vagyonát eltékozoló, magányosan és megbolondultan elhunyt asszonyhoz fűződő történetek mögött nehéz különválasztani az egykor volt valós és népmesei elemeket.⁷ Amit állíthatunk, hogy a 16. század elején még tekintélyes vagyonnal bíró család utolsó női leszármazottjának, a selmecbányai Leányvár építetőjének birtokai között vashámort, bányát és a vihneyi fürdőt találjuk. Három férje volt (Hans Unger, Wolfgang Nadler, Hans Seger), és 1541-ben a hét leggazdagabb selmeci bányavállalkozó közül egyszerre kettővel – Konrad Schall⁸ és Quirin Schlacher – bányaperbe keveredett. Miután a város által hozott ítélet számára nem volt kielégítő, a bányavárosok úrnőjéhez, Habsburg Mária özvegy királynéhoz fordult jogorvoslatért. Mária 1543-ban hasonlóképpen döntött, de Rössel és férje továbbra sem adták fel a jogorvoslat keresését; az ügy vége azonban homályba vész.

1544 januárjában kapcsolatba léptek Balassa Imrével és Menyhárttal (11., 12., 13., 14., 15., 16., 17., 18., 19., 20., 23., 24. levelek). Rösselnek nyilvánvalóan pénzre volt szüksége, ezért fordult Imréhez, akitől először annak rendje és módja szerint valamivel több, mint 300 forintot vett fel, majd annak egyik emberétől tisztázatlan körülmények

⁵ A mohácsi csatában elesett gyarmati Balassa Ferenc két lányt (Magdolna és Kata) és hét fiút (Farkas, Ferenc, Imre, Zsigmond, Menyhárt, Boldizsár, János) hagyott hátra, valamint ő nevelte féltestvérét, Miklós egyetlen fiúgyermekét, Jánost is. Farkas és Ferenc igen korán elhunytak (1530–1531), Boldizsár valamikor az 1540-es évek elején. A megmaradt négy fivér közül a legfiatalabb, János, Balassi Bálint apja udvari szolgálaton volt, ennél fogva nem folyt bele ezekbe az ügyekbe. A család másik ága, az említett féltestvér Miklós fiától, szklabonyai Balassa Jánostól származott. Ő is kapcsolatban állt a várossal, de leveleinek (1536: 1, 1538: 2, 1543: 1, 1549: 2) tartalma szorosan nem kapcsolódik a gyarmati ág tagjainak itt közölt leveleihez.

⁶ A levelekben különböző változatai: Rozalyn, Rozelym, Reselÿn etc.; a selmeci regesztákban: Resclin, Reszlin, Roszlin, Roßlin, Rösslin, Rezlin stb. Paulinyi Oszkár a Rosel és Röscl alakot használta, Richter Ede a Rösselt. Paulinyi a selmeci bányavállalkozókat különböző vagyoni kategóriákba sorolta, amelynek alapján Barbara apja, Lorentz (1520-ban selmeci alkamaragráf) a közepes vagyonnal bírók felső részébe tartozott. PAULINYI, 1976, 596. Nagyapja, a város egyik leggazdagabb bányavállalkozója, Erasmus Rösl 1496-ban Selmecbánya bírja volt, 1497-ben pedig a selmeci kamaragráfi tiszteletet töltötte be. ČELKO, 2011, 33–34, 45. 1520. évi végrendelete: ETE, I, 21–22.

⁷ Levéltári iratanyagra alapozott cikket Richter Ede publikált róla. RICHTER, 1902. (Ugyanekkor megjelent a Selmeczbányai Híradó hasábjain is.) A legteljesebb gyűjtés: HÁLA–LANDGRAF, 17–18, 93.

⁸ Az alsó-magyarországi bányavárosok 1542. évi névjegyzékében *Stabl.* RELKOVIĆ, 1933, 9.

között nagyjából 1000 forintot vett el. Balassa Imre a városhoz fordult jogorvoslatért, közben Rössel és férje segítséget kértek Imre öccsétől, Menyhárttól, aki egy bizonyos összegig (500 forint) kezességet is vállalt nekik. Mint az időközben kiderült, a Balassák szolgálói között is akadt olyan, aki összejátszott az asszonnyal, a városi tanács pedig valamért nem törekedett a felek kétoldalú megegyezését előmozdítani. A különböző ígéretes és fenyegetések által kísért adósság ügye végül majdnem két évig elhúzódott, és alapjaiban mérgezte meg a város és a család közötti viszonyt.⁹

Csábrág és a szentantali vám

A csábrági vár és uradalmának birtoklástörténete a 16. század első felében meglehetősen bonyolult.¹⁰ A vár birtokosa Balassa Menyhárt előtt Pálffy Péter volt, a tulajdonosváltás 1546 áprilisának elejére már biztosan megtörtént (30. levél). Nem egyértelmű, hogyan és pontosan mikor jutott Balassa a vár és a zselízi uradalom birtokába – törvényes ügylet útján vagy foglalással –, ugyanis azt megelőzően több tranzakció is történt a két fél között.¹¹

Balassa a Szitnya-hegyen lévő erősség miatt már amúgy is a városhoz közeli birtokos volt, de Csábrág megszerzése után valóban közvetlen szomszédságba került a várossal. A vár tartozéka volt két olyan település is, amelyek déli irányból határosak voltak Selmecbányával. A városba délről vivő út – ahogyan ma is – Szentantalon át haladt, amely egészében a csábrági vár tartozékát képezte. (A másikon, a még közelebbi Steffolton, fele részben a város, fele részben a vár osztozott.) Szentantalon már a 14. század közepétől létezett vám,¹² ugyanakkor ennek megfizetése alól a selmeciek szabadságjogaik révén mentesültek, ennek ellenére a tulajdonosváltást követően három selmeci polgárt, köztük egy tanácsost megvámoltak. Ezután – állítólag a selmeciek, bár szerintük ez hamis vád – a vámos szolgáját megverték és halálosan megfenyegették, mindez

⁹ Talán Balassa Menyhárt Léván, 1545. október 24-én a selmeci tanácsnak kiállított nyugtája lehetett az utolsó dokumentum az ügyben. MNL OL R 314, 142/2. tétel No. 55.

¹⁰ Csábrági Erdődi István halála után – végrendelete ellenére – örökösei eladták Erdődi Simon zágrábi püspöknek és unokaöccsének, Pálffy Péternek több más birtokkal együtt. NEUMANN, 2007, 98.

¹¹ Bizonyára legkorábbi ügyletük Eberhard és Csábrág kapcsán 1546. február 21-én, miszerint Balassa 10 100 forintot küldött Pálffynak Csábrágért: Zala Megyei levéltár, MNL ZML IV. 433. 52. d. (ikratási sorszám) 5795. Ennek értelmében pünkösöd napjáig (június 13.) Révay Ferenc és Balassa Imre, valamint Batthyány Ferenc és Mérey Mihály közbenjárásával meghatározzák Pálffy bevállásának feltételeit, amely valószínűleg nem történt meg. Balassa későbbi levelében: „...*im másszor is kérem és intem és emlékeztetem kegyelmedet, hogy kegyelmed a kegyelmed fogadása szerint adja meg az én pénzemet, én visszaadom Csábrágot, kit ha kegyelmed nem mível, nem tudom harmadszor mint emlékeztessen ilyen barátságosképpen erre.*” Balassa Menyhárt Pálffy Péternek, Léva, 1546. július 13. OSZK Kt. MNy. 42. Pálffy ismeretlen keltezésű, bizonyára még 1546 júliusában írt szupplikációja Ferdinánd királyhoz, amelyben említi, hogy Balassa megvette tőle a várat: P 1987 1. d. (1546-os évkör). Az 1549. évi hadjáratban Csábrágot (is) elfoglaló Bernardo de Aldana hadinaplója szerint Balassa 9000 forint értékű zálogbirtokként [!] használta azt, és bár a király megküldte az említett összeget, Balassa nem adta vissza a birtokot. ALDANA, 1986, 65. Thurzó Ferenc nyitrai püspök a fentebbi 10 100 forintot később felajánlotta a vár megváltására, de Balassa megakadályozta azt. KENYERES, 2005, 266.

¹² BAKÁCS, 1971, 196. A vámház említése 1549-ben: MNL OL E 156 a. Fasc. 4. No. 11. p. 15.

pedig tovább mélyítette a már amúgy is meglévő szakadékokat (29., 30., 31., 32. levelek). Végül a vám ügyét egészen Ferdinánd királyig vitték, aki meghallgatva panaszukat mandátumában intette Balassát a város szabadságjogainak tiszteletben tartására.¹³ Minde mellett a selmeciek egy háztulajdonlási ügyben is egyértelművé tették azt, hogy nem kívánják a családnak és szolgálóinak jelenlétét a városban (33.), ami a polgárközösség nemeseikkel szembeni „klasszikus” összezárását is mutatja.

**„...ha szeretik hazájukat, feleségeik és gyermekeik életét...”
– az oszmán hódítás**

Jóllehet Buda elfoglalása kis túlzással élve nem különösebben érintette a régió lakosságát, azonban Esztergom 1543. augusztusi bevétele már annál inkább érezte hatását a mindennapok szintjén is.¹⁴ Az 1544 tavaszán véghezvitt hódításokat követően Nógrád vármegye a rendszeres portyák célpontjává vált, ahol Balassa Menyhárt és Losonczy István közös akciókkal próbálták elhárítani azokat és valamilyen szintű ellenállást kifejteni. Ennek ellenére az oszmánok olyan merészebb vállalkozásokat is elkövettek, mint Miskolc feldúlása 1544 júliusában vagy a Léva elleni támadás szeptemberben, amely végül a támadók vereségével végződött.¹⁵ Az oszmán hódítás, ha nem is írta felül, de helyenként egyértelműbbé tette a belső viszonyrendszert. „Felülről” szervezett védelem és intézményi szinten kiépített végvárrendszer hiányában együttműködésre készítette a korábbi ellenfeleket is (Balassa Menyhárt és Zsigmond, valamint Nyáry Ferenc és János, szintén a Balassa fivérék és Bebek Ferenc, továbbá Bebek Ferenc és Basó Mátyás ellentéte). A selmecieket nemcsak az aktuális eseményekről tájékoztatták, hanem segítségüket is kérték, amellyel kapcsolatban nem teljesen egyértelmű a részvételük. Az őket informáló levelek az oszmán hódítás regionális szintű menetére, a kisebb várak és erősségek körüli eseményekre, valamint a birtokosok reakcióira nyújtanak alapvető információkat (9., 22., 34., 35., 36., 37., 38. levelek).

A régió életében a Niklas Graf zu Salm vezette spanyol–német–magyar sereg 1549. évi hadjárata végül új periódust hozott, amely egyfelől Ferdinánd király tényleges hatalmát, másfelől a későbbi végvárrendszer elemeit biztosította. Pár év elteltével a Balassa család és Selmecebánya kapcsolatában is új korszak kezdődött. A testvérek közül a legifjabb, Balassa János, immáron bányavárosi főkapitányi méltóságában, zólyomi birtoklásával nyitott új fejezetet,¹⁶ még ha a kapcsolat korábbi terhelt jellege bizonyos elemekben tovább is élt. Talán az itt közrebocsátott források ismeretében fia, Balassi Bálint selmeci konfliktusai és egyben a városhoz intézett ironikus sorai is érthetőbbé válnak:

¹³ Pozsony, 1546. május 3. ŠABB PBŠ, MMBŠ Missiles 1546. d. No. 199.

¹⁴ A bányavárosok hadifinanszírozásához: PROBSZT, 1954.

¹⁵ Az 1544-es hadi eseményekről bővebben: VIROVECZ, 2020.

¹⁶ Balassa János főkapitányi működésének kezdeteiről: MALINIAK, 2012.

„Mintha bizony őseim nyomdokai (akik az ilyen dolgoktól mindig a legtávolabb állottak) nem indítanának utánzásukra?”¹⁷

A levelekről és a közlési elvekről

A közzétett források három kivételével (10., 24., 38.) Selmecebányán, a Besztercebányai Állami Levéltár selmecebányai fióklevéltárában, a városi magisztrátus levelezésében található.¹⁸ A nevezett három kivétel a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Városi iratgyűjteményéből, a Selmecebányának írt leveleket tartalmazó tételből való. (Az itt lévő iratok a 19. században kerültek ki a selmeci levéltárból.) Az átírások során alapvetően a hazai latin források közreadására vonatkozó javaslatokat követtem,¹⁹ az *u* és *v* betűket hangértékük szerint írtam át, ugyanakkor az *i–j* esetében megtartottam az eredeti *i*-t. Nagy kezdőbetűt a tulajdonnevek, népnévek, dátumok és a tiszteleti megnevezés esetében alkalmaztam, betűhű formát a személynevek, települések esetén tartottam meg. A dátumokat szövegűen közlöm. A nyelvtani hibák javításra kerültek, a szövegben eredetileg szereplő alakok jegyzetben találhatóak (Er. = Eredetileg).²⁰ A központosítást értelem szerűen végeztem el, ahol vesszővel tagolták a szöveget, azt változtatlanul hagytam, ahogyan a mondatvégi írásjeleket is (a megszólításoknál nem tettem felkiáltójelet). Bekezdéseket csak a leghosszabb levél (15.) esetében alkalmaztam, ott is az eredeti szövegben felfedezhetőeknek megfelelően. A pénzösszegeket arab számmal tüntettem föl. Csáforda Miklós magyar nyelvű levelét (36.) – mint korai nyelvemléket és a többi mellett egyedülként saját kezű iratot – betűhív formájában közlöm. Az egyes leveleken található egykorú német feljegyzéseket (átvételi jegyzeteket, széljegyzeteket) betűhíven írom át, ám a kisbetűk és nagybetűk használatát a modern német helyesírás-hoz igazítom.

¹⁷ KŐSZEGHY, 2008, 204.

¹⁸ A kutatóút a Felsőoktatási Intézményi Kiválósági Program keretében valósult meg.

¹⁹ OBORNI, 2000; FAZEKAS 2000.

²⁰ Ezúton köszönöm Szabó András Péternek és Gyócsi Ádámnak a szövegek nyelvi gondozásában és pontos értelmezésében nyújtott mindennemű önzetlen segítségét.

Források

1.

Balassa Menyhárt a selmecbányai bírónak és esküdteknek

Balassagyarmat, 1533. december 8.

ŠABB PBŠ MMBŠ /VS-k/ 769.

Csáforda Miklós érkezett levelekkel, amelyekből értesült Hieronimus Laniius káráról. Testvérével úgy határoztak, hogy a vásárolt marhákat a mészáros egyelőre tartsa meg, és ne adja ki senkinek, ugyanis akitől vásárolta, az a szomszédjától lopta el, amazt pedig kényszeríteni fogják értékük megfizetésére. Ez a bizonyos „lator” Ecsegen lakik, ahová már elküldték emberüket a levelükkel, miszerint vagy foglalják le javait, vagy adja meg a marhák árát. Más oka is van annak, hogy nem köteles visszaadni a marhákat: a két fél János király országrészében lakik, amely fölött Ferdinánd királynak nincs joghatósága. Tartsa meg a marhákat a pénz megfizetéséig, majd bátran cserélje el azokat.

Salutem et nostrisius commendationem. Venit ad nos Nicolaus Czaffrda²¹ [!] cum litteris, quas nobis miseratis, quibus perlectis tenorem earundem sane intelleximus de damno vestri concivis, videlicet Hieronimi Lanii.²² Igitur consilium habuimus cum fratre²³ nostro ex parte illius rei et sic determinavimus. Quod boves, quos emit Hieronimus, teneat ad unum breve temporis spatium et nullo modo restituat nemini. Nam ille, a quo emit, est vicinus propinquus illis, quibus ablati sunt et quaerat eum,²⁴ si vero portaverint pretium eorundem extunc cogetur ad restitutionem, quoniam nuntium nostrum misimus una cum litteris nostris ad Eczeck,²⁵ ubi ille latro habitat et si aliqua bona habuerit, ut arestarentur vel ut pretium bovum redderetur. Est et alia ratio, ob quam nullo reddi debentur illi boves, quod illi sunt ad partem Iohannis regis,²⁶ de qua parte nullum ius administratur parti regis Ferdinandi.²⁷ Igitur teneat firmiter

²¹ Csáforda Miklós (Chafforda, chaforda, czafforda) a Balassa család szolgáloja különböző tisztségekben. 1537–1538-ban tiszttartó (*officialis/servitor dominorum Balassa*), 1545-ben kékkői castellanus és provizor.

²² Valószínűleg Hieronymus Medner vagy másként Jeronimus Moldner (Fleischer Jeromos, PAULINYI, 1976, 597) nagy vagyonú selmecbányai mészáros, ún. „gyűrűstéri” polgár lehet a név mögött, aki 1541–1543 között a város bírója is volt. RELKOVIĆ, 1933, 9; BAKER 1932b, 55. Nyilvánvalóan foglalkozásból következő (vezeték)névről van szó. A *Lanius* alak más levelekben is előfordul, különböző keresztnemekkel (2. és 7.), ugyanakkor két levélben (5. és 6.) nem eldönthető módon keresztnemek nélkül, de zavarba ejtő következetességgel nagy kezdőbetűkkel. Az utolsó levélben (44.) a „magistri lanii” alak egyértelműen általában véve jelöl mesterembereket. A személynévkutatásra újabban: N. FODOR, 2015, 115–144.

²³ Minden valószínűség szerint bátyjával, gyarmati Balassa Imrével.

²⁴ *et quaerat eum* – bal oldali lapszéli betoldás.

²⁵ Ecseg, falu Nógrád vármegyében.

²⁶ I. (Szapolyai) János magyar király (1526–1540).

²⁷ I. (Habsburg) Ferdinánd magyar király (1526–1564).

usque restitutionem pretii sui, autem ex tunc muttet boves libere et absque timore.²⁸ Et cum hiis valere optamus vos felicissime. Ex Gyarmath,²⁹ feria secunda Adventus Domini 1533.

Melchior Balassa de Gyarmath³⁰
comes comitatus Honthensis etc.

[Címzés:] Prudentibus ac circumspicis viris iudici et iuratis civitatis Schempnyciensis,³¹
dominis ac vicinis nobis dilectis

2.

Balassa Menyhárt a selmecbányai bírónak és esküdteknek

Balassagyarmat, 1533. december 17.

ŠABB PBŠ, MMBŠ /VS-K/ 770.

Megkapta levelüket, amelyben védelmet és segítséget kértek tőle azoknak a marháknak az ügyében, amelyeket Hieronimus Lanius jelenleg birtokol. Elküldte emberét, Szennai Menyhártot Ecsigre és Hortra, hogy mindent derítsen ki a „lator” felől. Elrendelte azt is, hogy foglalják le a javait, vagy verjék bilincsbe. Megtudta, hogy Selmecbányán vagy Zólyomban felakasztották, javait pedig egy horti birtokos, aki a károsultakkal együtt bír, lefoglalta és a maga számára elbitorolta. Kéri, hogy Lanius egyelőre ne adja vissza a marhákat, mert közben a lator társait megpróbálják fizetésre kötelezni. Ha ők visszaadnák a pénzt, akkor a marhákat is vissza kell adni. A dolog rövid időn belül elválík.

Salutem et nostrisius commendationem. Circumspicis ac prudentes viri. Tenorem litterarum nuper ad nos missarum sane intelleximus, in quibus optant Vestrae Dominationes protectionem atque auxilium in parte bovum quos vester concivis videlicet Hieronimus Lanius pronunc possidet etc. Noverint itaque Vestrae Dominationes, quod nos mox visis et perlectis litteris misimus ad Eckeck et ad Horth³² hominem nostrum

²⁸ Eredetileg *trimere*.

²⁹ Balassagyarmat, vár és mezőváros Nógrád vármegyében, a család törzsbirtoka. Balassa Ferenc gyermekei az 1530-as évektől apjuk után ennek nyomán használják a nemesi predikátumot, Ferenc féltestvérének, Miklósnak a fia (János) pedig Szklabonya birtoka után. 1546-ig osztaatlan birtok (az ipolysági konvent oklevele a családi osztálytételről, 1546. MNL OL X 501, Fasc. 21. No. 36.), 1552-ben az oszmánok elfoglalták.

³⁰ Gyarmati Balassa Menyhárt (1511/1515 k. – 1568. február 9.) Hont vármegye főispánja (1533–1549), Bars vármegye főispánja (1542–1549), erdélyi tanácsúr és feltehetőleg Izabella királyné vajdája (1551 tavasza), dunáninneni országos főkapitány (1552. júl.–dec.), erdélyi tanácsúr másodjára (1556–1561), erdélyi főkapitány és feltehetőleg kormányzó (1559–1561).

³¹ Selmecbánya/Schemnitz (ma: Banská Štiavnica, SK) szabad királyi és bányaváros Hont vármegyében.

³² Utólagos betoldás: *ad Eckeck et ad Horth*. Hort, falu Heves vármegyében.

Melchiorem de Zenna,³³ qui ut omnia explorare debuisset, quo se convertet ille latro, a quo boves empti sunt et quomodo bona sua, si quae fuerunt, procurantur. Commiseramus etiam huic familiari nostro bona illius latronis, si habuisset aliqua, ut aretasset, vel si ipsum latronem conperisset alibi, ut eundem vincuisset.³⁴ Nihilominus is noster familiaris cum illum latronem interrogasset ubi sit, quilibet respondit, quod suspensus esset vel Schempniciae vel in Veteri Zolio,³⁵ sic enim firmiter ibidem putant esse suspensum. Bona vero, quae habuit ille latro, quidam possessor de Horth qui possidet cum illis hominibus, a quibus is latro illos boves subtraxerat, omnia aretavit et pro se usurpavit. Quare monemus Vestras Dominationes quatenus, nullo pacto vester concivis illos boves reddi debeat, nisi forsan adhuc amici illius latronis cogentur eam³⁶ ad restitutionem pecuniarum. Tandem si pecunias restituerent, boves etiam reddere oportebit. Hoc autem brevi temporis spatio peragetur. Interea nos etiam curam geremus, si alibi poterint reprehendi, et tandem Vestras Dominationes valere optamus feliciter. Ex Gyarmath, feria quarta ante festum Lúciae 1533.

Melchior Balassa de Gyarmath
comes comitatus Honthensis

[Címzés:] Prudentibus ac circumspectis viris iudici et iuratis civitatis Schempnicyensis dominis et vicinis nobis honorandis

3.

Balassa Zsigmond a selmecebányai bírónak

Balassagyarmat, 1537. február 2.

ŠABB PĚŠ, MMBŠ Missiles 1537. doboz

Felsősztergáron történt a napokban, hogy egy özvegyasszony kegyetlen módon megölte csecsemőjét, és emiatt máglyahalálra ítélték. Elküldte hozzá embereit, hogy bocssa rendelkezésére a selmeci hóhért. A hóhért megfelelő módon honorálja majd, és feladata elvégzése után épségben haza is juttatja. Mindezekért jóindulatáról biztosítja.

Post salutem et nostrisius recommendationem. Prudens et circumspecte domine nobis plurimum observande. Contingit hiis diebus in possessione nostra videlicet Felze Stergar,³⁷ quomodo una vidua infantem iugulavit violenter, quae iure mediante est

³³ Szenna a kékkői uradalom Nógrád vármegyei tartozéka, bizonyára onnan származó familiáris.

³⁴ Er. *vinclasset*.

³⁵ Zólyom/Altsohl (ma: Zvolen, SK) szabad királyi város Zólyom vármegyében.

³⁶ Er. *eum*.

³⁷ Felsősztergály/Felsősztergár/Felsősztergár (ma: Horné Strháre, SK) falu Nógrád vármegyében, a Balassák kékkői váruradalmának tartozéka.

adiudicata igne comburi. Igitur misimus hos nostros homines ad Vestram Dominationem rogando, quatenus eadem velit nobis magistrum vestrum condescendere et quamprimum idem magister finem fecerit, volumus eundem salvum incolumem pacifice conduci ad proprias aedes facere, quicquid vero promeruerit, faciemus eundem contentum reddere. Si haec nostri causa feceritis, pergrandem gratiam nobis exhibebitis.³⁸ Et tandem in quibuscunque poterimus, Vestrae Dominationi complacere studebimus. Et cum hiis Vestram Dominationem felicissime valere optamus. Ex Gyarmath, in festo Purificationis Deiparae Virginis, anno Domini 1537.

Sigismundus Balassa
de Gyarmath³⁹

[Címzés:] Prudenti ac circumspecto domino N. iudici Szempniczyensi, domino amico et vicino observandissimo

4.

Balassa Menyhárt Balten Marcus selmecebányai bírónak

Balassagyarmat, 1538. március 22.

ŠABB PBŠ, MMBŠ Missiles 1538. d.

Már többször írt neki, hogy jobbágynak, lámi Szokol Baláznak adjanak kártérítést, ugyanis annak 90 forintját más vétke miatt lefoglalták és visszatartják. Ő a korábbi „zavargások” és a fegyverszünet idején egyaránt békességben élt velük. Ha testvére (Balassa Zsigmond) a jelenlegi fegyverszünet alatt vétett valamit ellenük, azt vigyék a biztosok elé, és ők majd kivizsgálják. Tudvalevő, hogy testvérével már megosztottak a birtokokon, és nem tartja jogosnak, hogy az ő jobbágját büntetik más vétke miatt. Kéri, hogy térítse meg jobbágya kárát, mert akár van fegyverszünet, akár nincs, jobbágját nem akarja kárban hagyni. Várja válaszát.

Prudens ac circumspecte domine, amice et vicine nobis honorande. Salutem et nostram commendationem. Iam saepius scripsi Dominationi Vestrae, quod iobagioni meo, Blasio Zokol de Lam,⁴⁰ cuius pecunias florenos centum minus fl. 10 propter alterius delictum

³⁸ Er. exhibebitis.

³⁹ Gyarmati Balassa Zsigmond (1513/1514–1559) Borsod vármegye főispánja, tisztviselésének ideje bizonytalan (1526–1545, és Balassa „Simon” 1540–1553 lásd FALLENBÜCHL, 1994, 71). Maga a birtok a királyné tulajdona, és a diósgyőri castellanus egyben főispán volt, így Balassa ispánságát a vár magánkézbe jutásával de jure 1540-től, de facto 1537-től, a Fánchy Borbálával történt házasságkötéstől és bizonyára egészen 1559-ben bekövetkezett haláláig számíthatjuk.

⁴⁰ Balassalám, falu Hont vármegyében, a Balassa család birtoka. A mai Dacsólám (Dačov Lom, SK) eredetileg két részre tagolódott, amelyeket a 18. században már Felső- és Alsódacsólámként tüntettek föl. Feltehetőleg az utóbbi volt Balassalám, amelyet a 16. század közepén még így neveztek.

retinere et arestare fecistis, satisfaceretis. Sciunt Dominationes Vestrae, quod tam in indutiis quam extra indutias, in disturbio et tempore pacis semper ego cum Dominationibus Vestris pacifice vixi, si quid dominus frater meus Dominationibus Vestris deliquit, iam in istis indutiis, quae nunc firmissime sunt factae inter principes,⁴¹ erunt commissarii et coram ipsis requirant. Sciunt Dominationes Vestrae quod bona, quae ego possideo et quae dominus frater⁴² meus possidet, sunt separatae, neque convenit meum pro alterius delicto punire. Igitur rogo Dominationem Vestram tanquam bonum dominum vicinum et amicum quod huic iobagioni meo faciat suum restituere, et me certificet statim, si volunt reddere quia vel indutiae vel non, nostrum iobagionem in tanto damno indebite facto dimittere nullo modo nec possum, neque volo. Et relationem exspecto. Ex Gyarmath, feria sexta post Beati Benedicti Abbatis 1538.

Melchior Balassa de Gyarmath etc.

[Címzés:] Prudenti ac circumspecto domino Valentino Folth⁴³ iudici civitatis Scemniciensis etc. amico et vicino nobis honorando

5.

Balassa Menyhárt a selmecbányai bírónak

Ágó, 1541. március 6.

ŠABB PBŠ, MMBŠ Missiles 1541/1. d.

Szokol Balázshoz küldött, hogy adja meg neki az általa rábízott marhák árát. Szokol azt a mentséget hozta fel, hogy a mézszárosok és a selmecbányai polgárok még nem fizették ki. Kéri a bírót, hogy bárkik is legyenek az adósok, kényszerítse őket fizetésre, mert ő maga is híján van a készpénznek. Mindezzért cserébe baráti támogatásáról biztosítja nagyobb fajsúlyú dolgokban is.

Post salutem et commendationem. Prudens ac circumspecte domine, amice et vicine observande. Miseramus ad Blasium Zokol ut nobis pecunias remisisset, quas pro pretio bovum per nos sibi assignatorum apud se servavit. Ille itaque hanc excusationem pro se fert quod lanii ac cives Semnicyenses pro eisdem bovis pretium nondum persolvissent. Igitur Vestram Dominationem rogamus, si sic se res habet, ut quicumque sunt illi debitores, Vestra Dominatio eos compellat ad persolvendum, quoniam nos pronunc

⁴¹ A korábbi beháborút névlegesen lezáró, 1538. február 24-én megkötött váradai békére utal.

⁴² Ebben az esetben másik bátyjáról, Zsigmondról van szó, akinek közeli birtokosként (Bozók) többször is volt konfliktusa a bányavárosokkal, közeli fekvéséből adódóan elsősorban Korponával.

⁴³ Minden bizonnyal Balten Marcus/Balentinus Markus (Paulinyinál Markusch Bálint, másként Treiber, Markusch Valentinus. PAULINYI, 1976, 596), gyűrűstéri polgár, mézszáros, vízemelő vállalkozó. Bíró (1535, 1538, 1541), esküdtként a magisztrátus tagja (1542). BAKER, 1932b, 55; RELKOVIĆ, 1933, 9.

plurimum indigemus pecuniis, sine quibus nullatenus fieri poterimus. Si haec nostri iam feceritis, tandem in similibus ac multo maioribus Vestrae Dominationi complacere studebimus. In reliquo eandem perfelicem valere optamus. Ex Ago,⁴⁴ dominica Invocavit, anno Domini 1541.

Melchior Balassa de Gyarmath

[Címzés:] Prudenti ac circumspecto domino N. iudici Szemniczyensi domino amico et vicino plurimum observandissimo
[A selmeci jegyző feljegyzése:] Melchar Balassowitz [!] bit dy fleyscher zur Zalung zuhaldten.

6.

Balassa Menyhárt Balten Marcus selmecbányai bírónak

Kékkő vára, 1541. augusztus 28.

ŠABB PBŠ, MMBŠ Missiles 1541/1. d.

Jobbágya, nagylámi Szokol Balázs panaszkodott neki, hogy már jó ideje semmilyen módon nem tudja beszédni Balassa marháinak árát a selmeci mészárosoktól és polgároktól. Kéri, hogy bírja elégtételre az adósokat. A továbbiakban ezt nem fogja eltérni, hanem ott szedi be a marhák vételárát, ahol tudja.

Prudens ac circumspecte domine, amice vicineque observande. Post salutem et commendationem. Conqueritur nobis iobagio noster videlicet Blasius Zokol de Nagh Lam, quomodo a multis iam temporibus nostris pro pecoribus nullo modo possit exigere a laniis et civibus Vestrae Civitatis pretium illorum. Quare rogamus Vestram Dominationem tamquam dominum, amicum ac vicinum confidentissimum, velit eadem debitores, quos praefatus Blasius nominaverit, compellere ac inducere ad satisfaciendum. Quoniam ultra minime pati possumus. Sed ubicunque poterimus, pretium illorum pecorum recuperare studebimus. In reliquo Vestram Dominationem felicissime valere optamus. Ex arce nostra Kekew,⁴⁵ dominica ante festum Decollationis Ioannis Baptistae, anno 1541.

Melchior Balassa de Gyarmath

⁴⁴ Ágó/Nyírágó (ma: Nýrovce, SK) falu Bars vármegyében, a Hont megyei Csábrág várának tartozéka. MNL OL E 156 a. Fasc. 4. No. 11. p. 27.

⁴⁵ Kékkő (ma: Modrý Kameň, SK) vár és település Nógrád vármegyében, Gyarmat mellett a család másik törzsbirtoka, legfontosabb vára.

[Címzés:] Prudenti ac circumspecto domino Valentino iudici civitatis Semnyciensis, domino, amico et vicino observandissimo
[A selmeci jegyző feljegyzése:] Dominus Melchar Blassa petit, ut lanci nostri ad solutionem pecorum teneantur

7.

Balassa Zsigmond Balten Marcus selmebányai bírónak

Vihnye vagy Szklenófürdő, 1542. január 29.

ŠABB PBŠ, MMBŠ Missiles 1542. d.

Jobbággyai jelentéseiből értesült arról, hogy nővérének, Balassa Magdolnának a selmebányai Martinus Lanius nyolc dénár híján tizenkét forinttal adósa maradt, ugyanis a tőle vásárolt juhok árát még nem fizette meg. A baráti viszonyra és az „igazságra” való tekintettel kéri, hogy térítse meg az adósságot nővérének. Mindezt hasonló szívességekkel kívánja viszonzni.

Prudens et circumspecte amice et vicine nobis carissime. Praemissa salute. Ex relatibus iobagionum nostrorum accepimus, qualiter quidam Martinus Lanius⁴⁶ Sembniciensis, ad pretia nonnullarum ovium, quas a generosa domina Magdalena⁴⁷ sorore nostra carissima ad vendendum emerat, florenis duodecim minus denariis octo debitor remansisset, quos persolvere ipse Lanius non curaret. Rogamus itaque Dominationem Vestram, tanquam amicum nobis carissimum, velint ipsum debitum cum ipso Martino Lanio homini nostrae sororis⁴⁸ respectu amicitiae, et etiam ipsius iustitiae, quae⁴⁹ nemini debet abnegari, restitui facere. Quod nos Dominationi Vestrae in similibus omni amicitiaequae officio retaliare volumus. In reliquo valere eandem optamus felicissime. Ex terminis⁵⁰ 29. Ianuarii, anno Domini 1542.

Sigismundus Balassa de Gyarmath
comes comitatus Borsodiensis etc.

⁴⁶ 1542-ben az első városrészben Aegidius Kolb házában bérlő. RELKOVIC, 1933, 13.

⁴⁷ Gyarmati Balassa Magdolna, Balassa Ferenc és Perényi Orsolya lánya. Születési dátuma ismeretlen (1504 után), ahogyan halálának időpontja is (1551 után). Férje gimesi Forgách Ferenc, akivel 1531–1539 között kötöttek házasságot, ugyanis Lévai Gábor 1531. augusztus 30-án kelt végrendeletében Forgách felesége még Lévai Zsófia. Forgách 1539-ben elhunyt, Magdolna újraházasodására nincs adat. 1551-ben is még „domina Magdalena Balassa, egregii quondam Francisci Forgach relicta”-ként említik. Lévai Gábor végrendelete: Testamentum magnifici domini Gabrielis de Lewa, MNL OL X 501 Protocollum p. 115. (114. mikrofilm); valamint Ferdinánd király levele a Magyar Kamarának, 1551. május 13. MNL OL E 21 5. d.

⁴⁸ Er. *sorori*.

⁴⁹ Er. *qua*.

⁵⁰ Bizonyára a Selmebányához közeli Vihnye vagy Szklenófürdő/Teplice (ma: Vyhne és Sklené Teplice, SK) Bars vármegyei településekről van szó, amelyeket a kortársak gyógyászati céllal már használtak. Vihnyén több birtokos is rendelkezett tulajdonnal. Maga a fürdő a selmebányai Rössel családé. Az alább közölt 39. levélben Balassa Imre minden bizonnyal erre utalt, amikor Barbara Rössel fürdője után érdeklődött.

[Címzés:] Prudenti et circumspecto Valentino iudici Sembniciensi, amico vicinoque nobis carissimo.

[A selmeci jegyző feljegyzése:] Praesentatae 29. ianuarii 1542.

Dominus Sigismundus Balassa, petit ut Martinus Laneus ad solutionem teneatur.

8.

Balassa Zsigmond a selmecebányai bírónak és esküdteknek

Bozók, 1542. november 8.

ŠABB PBŠ, MMBŠ Missiles 1542. d.

A jelen levelet bemutató nemesi familiárisát, Forma Györgyöt küldte hozzájuk. Az ő közbenjárásával tudat velük egynéhány dolgot. Kéri, hogy szavainak adjanak hitelt. (litterae credentiales)

Prudentes et circumspecti domini, amici vicinique nobis honorandi. Post salutem et nostri commendationem. Misimus ad Dominationes Vestras hunc egregium Georgium Forma nostrorum familiarium specialem, praesentium videlicet ostensorem. Medio cuius Dominationibus Vestris nonnulla nomine nostro referenda nuntiavimus. Cuius verbis ut eadem fidem adhibeant creditivam rogamus. Et in reliquo Dominationes Vestras felicissime valere peroptamus. Ex Bozok,⁵¹ feria quarta proxima ante festum Beati Martini episcopi, anno Domini 1542.

Sigismundus Balassa de Gyarmath
comes comitatus Borsodiensis etc.

[Címzés:] Prudentibus et circumspectis dominis iudici ceterisque iuratis civibus et toti senatui civitatis Schemniciensis, dominis amicis et vicinis nobis honorandis
[A selmeci jegyző feljegyzése:] Adi 10. Novembris 1542. allatae credentiales litterae magnifici domini Sigismundi Balassa ad familiarem suum, Georgium Forma

⁵¹ Bozók (ma: Bzovík, SK) vár és település Hont vármegyében, Korpona szomszédságában. Premontrei monostorát Balassa Zsigmond alakította át négyszögletes, saroktornyos erősséggé.

9.

Balassa Imre a selmebányai bírónak és esküdteknek

Kékkő vára, 1543. július 11.

ŠABB PBŠ, MMBŠ Missiles 1543. d.

Amióta a keresztény fejedelmek Krisztus evangéliumának prédikátorait és terjesztőit üldözik, azóta módfelett nőtt a törökök ereje. Most is erre látnak példát, és ha csak nem hagnak fel tevékenységükkel, féltő, hogy az ellenség még nagyobb hatalmat szerez. Azt a siralmas hírt közölheti, hogy a törökök elfoglalták Esztergom alsóvárat, a Duna melletti ún. Vízivárat. A nagyobb vagy felsővárat még nem vették be, ám nem sok remény mutatkozik annak megtartására, mert a várvédők vízhiánytól szenvednek, a ciszternákból a kenyérsütéshez is alig jut majd elegendő víz. Az a tanácsa, hogy a Selmebánya körüli szűk utakat farönkökkel torlaszolja el, és fogadjanak fel katonákat. Véleménye szerint így könnyűszerrel megvédhetik majd magukat, mert a török nem küld oda ágyút, amellyel szétlöhetné az úttorlaszokat, hanem csak lovasságot, a vidék pusztítására. Kéri, hogy egy társuk révén üzenjék meg, hogy a védelem ügyében mit határoztak. Csak közösen orvosolhatják a jelen veszedelmet.

Prudentes et circumspecti viri, domini et amici ac vicini nobis honorandi. Salutem. Eisdem Vestris Dominationibus constat sane, quod a tempore, quo principes Christiani, praedicatores et divulgatores evangelii Christi, persequi et exterminari, omnium ipsorum conatu nisi sunt, contra hostem publicum, Christianae scilicet fidei persequutorem vix quidquam profecerunt, et nunc quoque vis illius hostis perfidi admodum coepit⁵² augmentare, adeo, ut nisi ab opere tali acquirerint, (Deus concedat, ut vox nostra sinistra sit) in maius robur hostis ipse extolletur.⁵³ Nunc nos Dominationibus Vestris lamentabile et flebile novum intimare possumus, quod inferius castrum Strigoniense⁵⁴ penes Danubium situm, quod nos in vulgo castrum aquae⁵⁵ vocamus, per Thurcam est captum, et si maius et superius castrum nondum sit

⁵² Er. cepit.

⁵³ A Balassa család és a protestantizmus kapcsolata közzismert. A fentebbi mondat és érvelés alapján bizonyítható, hogy Balassa Imre már ekkor a reformáció híve volt. Idősebbik fia, Ferenc iskoláztatásáról és az új tanokkal való kapcsolatáról: SZENTMÁRTONI SZABÓ, 2003.

⁵⁴ Esztergom, szabad királyi város, érseki székhely, Esztergom vármegye központja.

⁵⁵ A levélben leírt Víziváros elfoglalása az ostromot előkészítő akció lehetett, ugyanis eddigi ismereteink szerint Esztergom alá július 24-én és azt követően több részben érkezett meg a szultáni ostromló sereg. A körülrzés 30-ra fejeződött be, a várat másnap kezdték lövetni, az első gyalogrohamra pedig augusztus 6-án került sor. A Víziváros a Várhegy nyugati lába és a Duna között elnyúló keskeny, fallal és tornyokkal körbevett városrész, amely 1543-ban több szempontból is a védelem egyik gyöngye pontjának bizonyult. Egyfelől innen látták el vízzel a várat a Duna-partról, amelynek elfoglalása esetén értelemszerűen megpecsételődött a védők sorsa is. A problémát már az 1543-as ostromot megelőzően sikertelenül próbálták áthidalni. Másfelől a Víziváros Veprech-tornya nemcsak a felsővárat ellátó vízművet védelmezte, hanem az egyetlen fölvezető, összekötő utat is. Ugyanakkor az oszmán források szerint a „víztorony” elfoglalása

expugnatum et interceptum, tamen exigua spes est de retinendo illo, cum iam aqua castrenses ipsi penuriam cogantur pati. Illae equidem aquae, quae castro in maiori in puteis cisternalibus habentur, solum ad pistandos panes vix sufficient. Nostro igitur consilio Dominationes Vestrae colloquio habito, omnes viarum angustiarum circum adiacentes truncos lignorum desecandos obfirmant, et gentes conducant. Quibus ordinatis opinaremur partes vestras defacili defendere posse, nam eas ad partes nulla adducentur ingenia, quorum vehementi ictu, obfirmatas validorum lignorum indagine, rumperent, sed solo equitum impetu et irruptione partes illas vastaturi attentabunt. Praeterea Dominationes Vestras rogamus ut communicatis inter vos praemissis, quid super hiis determinandum curaveritis, Dominationes Vestrae unum ex fratribus suis, qui earundem conclusa, nobis effari valeat, ad nos legandum velint, et quid nos exinde pro publico vestro commodo consilii adhibere poterimus, gratissimo faciendum volumus animo. Eisdem tandem Dominationes Vestras bene et felicissime valere percipimus. Ex castro Kekkew 11. Iulii anno 1543.

Omnium enim remedio perniciem praesentem Dominationibus Vestris evitare fas⁵⁶ est.

Emericus Balassa⁵⁷

[Címzés:] Prudentibus et circumspectis dominis iudici et iuratis ceterisque civibus civitatis Semniciensis, amicis et vicinis honorandis

[A selmeci jegyző feljegyzése:] 11. Julii 1543 das Wasser Städtlein zu Gran ist vom Turggen eingenommen, wirt die ober festung auß Mangel des Wassers sich schwerlich erhalten können. Bit Balaschi die Weg in Welder zu verhindern.

Emericus Balassa

Praenuntiat ie mehr man das Evangelium verfolgen wirt, ie mechtiger der Turgkh im Landt werden wirt.

és az ennek nyomán beállt vízhiány közvetlenül a vár feladását megelőzően történt, vagyis csak a megadás előtti napon, augusztus 8-án. Az őrség 1543. augusztus 9-én adta át a várat. CSORBA, 1978, 82–97.

⁵⁶ Er. *phas*.

⁵⁷ Gyarmati Balassa Imre (született: 1504–1512, elhunyt: 1550. június 20. előtt) I. János király erdélyi vajdája (1534–1540), Ferdinánd király erdélyi vajdája (1540–1543. okt./1544), királyi tanácsos (1549).

10.

Balassa Menyhárt a selmecbányai bírónak és esküdteknek

Léva vára, 1543. november 12.

MNL OL R 314, 142/2. tétel No. 43.

Megkapta levelüket. Tudatja velük, hogy a selmecbányai polgárok megveretését nem ő rendelte el, de felkutatja és megbünteti azt, aki azért felelőssé tehető. A lefoglalást azonban ő rendelte el, mivel az ő jobbágynak már nem volt gondja ama borokra, hanem a kamarás úr embere őrizte azokat, és előzőleg a kamarás kezelésébe lettek átadva. Ha Nyáry Ferenc őt vagy jobbágyságait akadályozni akarta volna, ott voltak a jobbágyok szekerekkel, kocsikkal, visszatarthatta volna őket dolgaikkal egyetemben, de ő engedte szabadon elmenni a jobbágyokat. Ha őt vagy embereit Nyáry a jövőben akadályozná, ő is azonnal megtalálja majd Nyáryt és alattvalóit. A város azt írta, hogy semmi joghatósága nincs a kamarások felett. Jól tudják, hogy a város és a kamarások is a királyné tulajdonában vannak. Márpedig őfelsége, a királyné elrendelte, hogy az ilyen élelmiszerekért fizessenek meg az adósok. Ezek behajtására a várost az isteni törvény is kötelezi. Ha ő Nyáryval szemben, ennek a dolognak az érdekében fellépne, az azonnal panaszt emelne ellene a királyi helytartónál, hogy más ügye miatt miért őt zaklatja és akadályozza.

Prudentes ac circumspecti domini, amici et vicini nobis honorandi. Salutem et nostri commendationem. Litteras Dominationum Vestrarum intelleximus. Noverint hoc Dominationes Vestrae, ut verberatio concivium vestrorum non cum scitu et voluntate nostra facta est, et sciscitabimur, unde et per quem contigit, et nullo modo sufferre volumus illi, sed et illum per quem accidit punire volumus. Arestationem tamen nos commiseramus, quia nostris iobagionibus nulla cura fuit iam ad illa vina, sed cum illis vinis fuit homo et famulus domini camerarii et ad manus illius vina assignata erant. Si nobis voluit vel iobagionibus nostris homo ipsius Nyáry⁵⁸ esse impedimento, illic fuerunt iobagiones nostri unacum curribus et equis, potuisset illos una cum rebus retinere, sed nostros iobagiones libere dimisit et quumcunque Nyáry aut homo ipsius nos aut circa nos pertinentes impediverit, vel ipsummet aut subditos suos mox inveniemus. Ubi autem Dominationes Vestrae scribunt nullum ius circa camerarios habere. Dominationes Vestrae hoc bene norunt, ut tam civitas quam camerarii sunt Reginalis Maiestatis⁵⁹ dominae nostrae clementissimae. A Sua Maiestate est commissum et mandatum, ut pro talibus victualibus solvant debitores, ad quod exequendum etiam

⁵⁸ Bedeghi Nyáry Ferenc (?–1551) báró (1535), esztergomi castellanus (1530–1531), Hont vármegye főispánja (1535–1551), főlovászmester, huszárcapitány a mühlbergi csatában (1546), a pannonthalmi apátság kormányzója (1546).

⁵⁹ A bányavárosokat jegyajándék címén birtokló királyné (Habsburg Mária, II. Lajos özvegye) és a város adózása kapcsolatáról: PAULINYI, 1976, 553. A bányavárosokat Mária királynénak ténylegesen 1522-ben engedte át II. Lajos. KENYERES, 2004, 1111. Továbbá HEISS, 1974. és HEISS, 1976.

iure divino Dominationes Vestrae obligantur. Hoc apertissime scribere possumus Dominationibus Vestris, ut si nos pro hac re super Njary aliquid faceremus, mox domino Locumtenenti⁶⁰ Regiae Maiestatis domini nostri clementissimi conqueretur, ut nos absque omni causa quaerimus super ipsum convicium et perturbationem, ut pro negotio alterius ipsum aut suos impediremus. Et cum his Dominationes Vestras valere optamus. Ex arce nostra Lewa,⁶¹ feria secunda post Martini 1543.

Melchior Balassa de Gyarmath
comes comitatum Honthensis et Barsiensis etc.

[Címzés:] Prudentibus ac circumspectis dominis, iudici et iuratis civibus civitatis Semnitiensis etc. dominis amicis et vicinis nobis honorandis

11.

Balassa Imre a selmebányai bírónak és esküdteknek

Kékkő vára, 1544. február 10.

ŠABB PBŠ, MMBŠ Missiles 1544. d.

A selmebányaiak visszaküldték szolgálóját és semmi javaslatot nem tettek Barbara Rössel adósságának ügyében. Kéri, hogy viseljenek gondot az ügyben, mert ha szolgálója ismét így tér majd vissza, kénytelen lesz felhagyni a barátságos úttal és egyéb módon visszaszerezni az adósságot. Rössel több mint 1000 forinttal tartozik neki, és ezt kész tanúsítani azoknak a nemeseknek a szavával, akik előtt a nála tartózkodó asszony vallomást tett. Rössel igazat beszél, hogy nem adós többel 300 forintnál a neki Balassa Imre által szabályosan kölcsönadott pénzből, de Balassa tudomása nélkül, erőszakkal felvett annak egyik szolgájától egy másik, 1000 forintnál is nagyobb összeget is. Ha a selmeciek számára az a pénz, amelyet a városukban vettek fel, semmi, eljönnek majd azok a napok, amikor nekik származik majd több káruk ebből a történetből. Adjanak hitelt a levelet kézbesítő személy szavának.

Prudentes ac circumspecti domini, vicini et amici observandissimi. Salutem et nostri commendationem. Vestrae Dominationes cum dubia relatione remiserunt servitorem nostrum ex parte debiti quod nobis obligatur domina Rozalyn⁶² ita quod nulla relatio nobis perlata est. Igitur rogamus Vestrae Dominationes velitis curam gerere de hoc negotio. Nam nos potius vellemus amicabiliter et favorabiliter vobiscum esse, sed si homo noster iterum sic redierit, profecto amicitiam cogimur dimittere et remedium

⁶⁰ Várday Pál (1483–1549) kincstartó (1517–1519; 1520–1521), veszprémi püspök (1520–1524), egri püspök (1524–1526), esztergomi érsek (1526–1549), királyi helytartó (1542–1549). LACZLAVIK, 2014.

⁶¹ Léva (ma: Levice, SK) vár és megyésispáni székhely Bars vármegyében. Maga a település ekkor még két részre, Nagylévára és Ólévára tagolódott. MAKSAY, 1990, 149–150.

⁶² Barbara Rössel (?–1575?) selmeci bányavállalkozó gyűrűstéri polgárcsalád utolsó leszármazottja.

tale quaerere, quo mediante nostrum debitum recuperare possemus. Nam tenetur nobis plus quam mille florenos et possumus probare cum nobilibus, coram quibus ipsamet apud nos existens fassa est. In illo verum dicit, quod non valde plus obligaretur quam trecentos florenos de hoc debito quod nos volenter sibi dedimus. Sed aliud, quod a servitore nostro accepit praeter nostram voluntatem, plus obligatur quam mille florenos, quos vi accepit. [Si] autem Vestris Dominationibus nil videtur hoc, quod Vestra in civitate accepe[run]t, bene, nostravi venient dies quod nescimus, cui plus dampni eveniet ex hoc. Ceterum quicquid praesentium ostensor Vestris Dominationibus oretenus dixerit, fidem eidem adhibere velint. Reliquum est quod Vestrae Dominationes felicissime valere optamus. Ex arce Kekkew dominica Septuagesimae, anno Domini 1544.

Emericus Balassa
de Giarmath

[Címzés:] Prudentibus et circumspectis dominis iudici et iuratis civitatis Semnicyensis etc. dominis et amicis observandissimis

[A selmeci jegyző feljegyzése:] Anno 1544 adi 12. februarii

Ballassa Emrich verclagt die Reszlin mehr als vmb f. 1000/-, vnd hat seinen dienern sein guet mit Gewalt behalden vnd genohmen.

12.

Balassa Imre a selmecebányai bírónak és esküdteknek

Kékkő vára, 1544. február 15.

ŠABB PBŠ, MMBŠ Missiles 1544. d.

Megkapta levelüket, amelyet Barbara Rössel ügyében írtak neki. A világ egy városának sem akarna kevésbé ártani, mint nekik, különösen, hogy Selmecebánya is Isten igéjének tisztelője. Semmi egyebet nem óhajt tőlük, csak azt, hogy ítéljék meg neki, ami jogos és méltányos. Mivel jogszabályaikat és jogszokásaikat sem ő, sem szolgálói nem ismerik, kéri a várost, hogy olyan határidőt tűzzenek ki, amelyen ő is jelen tud majd lenni hiteles dokumentumaival. Akkor majd világosan megismerhetik mind az ő tisztes szándékát, mind Rössel állhatatlanságát. Kéri továbbá, hogy amit majd a levélvivő a nevében bővebben mondani fog, azt fogadják bizalommal.

Salutem et amicitiam. Circumspecti viri, domini, amici et vicini nobis honorandi. Litteras earundem Vestrarum Dominationum ex parte negotii inter nos et honestam Rozelim [!] ad nos datas intelleximus et revera Dominationes Vestrae certi sint, in toto orbe terrarum aliqua haud est civitas, cui magis invite quid contrariarum niteremur, quam huic civitati earundem; ex eo praesertim, quod verbi divini Dominationes

Vestrae cultores sint, nil equidem nos ab iisdem optamus, solum quod iustum et aequum iudicari possit. Cum igitur iura et consuetudinariae leges civitatis Dominationum Vestrarum tam nos ipsi, quam servitores nostri, ignoremus, ad effectum easdem amicabiliter rogamus, velint praescripto negotio debiti diem et terminum certum praefigere, quo et nos unacum nostris documentis probabilibus praesto fieri valeamus. Tunc equidem Dominationes Vestrae, nostram intentionem et annotatae Roselim instabilitatem ac inconstantiam liquide, ut speramus, non solum pro conperto habebunt, verum et pertrectabunt. Si qua in reliquo praesentium gerulus seu tabellio nomine nostro latius dixerit, relatibus suis per easdem fides indubia est adhibenda. Valere tandem Dominationes Vestras ad vota faustissima, percupimus. Ex castro Kekkew 15. die Februarii 1544.

Emericus Balassa

[Címzés:] Prudentibus et circumspectis viris et dominis, iudici et iuratis civibus civitatis Semniciensis, amicis et vicinis nobis honorandis
[A selmeci jegyző feljegyzése:] Anno 1544 adi 17. februarii allatae. Ballassÿ Emrich verclagt die Rezslin vmb f. 1000/-

13.

Balassa Menyhárt a selmecebányai bírónak és esküdteknek

Léva vára, 1544. március 3.

ŠABB PBŠ, MMBŠ Missiles 1544. d.

Eljött hozzá Wolfgang Nadler és felesége, Barbara Rössel, és kérték a testvére, Balassa Imre irányába fennálló tartozásuk számbavételét. Továbbá arra is kérték, hogy a megtett számadás után a fennmaradó összegért vállaljon kezességet és jótállást. Kérésüknek eleget kíván tenni, vállalja a kezességet és kifizeti a testvére irányába fennálló adósságukat. Cserébe Nadler és felesége hitlevelet adnak majd arról, hogy a számadás napját követően fennálló adósságot neki tartoznak kifizetni.

Prudentes et circumspecti domini, amici et vicini nobis honorandi. Salutem et nostri commendationem. Venerant ad nos providus dominus Wolfgangus Nadler⁶³ concivis Dominationum Vestrarum Sempniciensis, una cum domina Barbara coniuge sua et rogaverunt nos ratione illius debiti, quo domino fratri nostro magnifico domino

⁶³ Wolfgang/Wolff Nadler nagy vagyonnal bíró selmeci bányavállalkozó, gyűrűstéri polgár. PAULINYI, 1967, 112; PAULINYI, 1976, 597. Az 1542. évi névjegyzék szerint a második városrészben háztulajdonos. RELKOVIĆ, 1933, 52.

Emerico Balassa waywodae⁶⁴ etc. debitores existerent, ut nos pro illa summa, cum qua post positam rationem cum domino fratre meo debitores remanerent, nos pro ipsis apud dominum fratrem nostrum fideiussores et sponsores fieremus. Nos ad petitionem praefatorum domini Wolfgangi et uxoris suae illam fideiussoriam et sponsonem ad nos volumus accipere, et cum domino praefato fratre nostro hoc determinabimus, ut cum qua summa post positam cum domino fratre nostro rationem praefati dominus Wolfgangus et uxor eius, domino fratri nostro debitores remanserint, nos respondebimus domino fratri nostro satisfacere. Sic tamen ut vicissim, idem praefatus dominus Wolfgangus, unacum domina coniuge sua, litteras ipsorum proprias sub sigillo proprio, nobis dare debeant, ut quem diem nos tunc, cum ratio poneretur, cum ipsis determinabimus, nobis illam summam cum qua post calculationem et rationem positam debitores remanserint, de facto restituant. Haec volumus Dominationibus Vestris significare. Quas valere optamus. Ex arce nostra Lewa 3. Marcii 1544.

Melchior Balassa de Gyarmath
comes comitatuum Honthensis et Barsiensis etc.

[Címzés:] Prudentibus et circumspectis dominis, iurati et iuratis civibus ac toti senatui civitatis Semnyciensis etc. dominis amicis et vicinis nobis honorandis
[A selmeci jegyző feljegyzése:] Anno 1544 adi 3. Marci allatae. Balassa Melchior nimbt der Rezlin schuldig, so sie dem Ballassa Emrich zuethun beleiben wirt, vber sich, der gestalt, das sie sich auff bestimbte Zeitt mit Balassa Melchiorn vertragen soll.

14.

Balassa Imre a selmecebányai bírónak és esküdteknek

Kékkő vára, 1544. március 5.

ŠABB PBŠ, MMBŠ Missiles 1544. d.

Rác Ferenc nevű nemesi szolgáját elküldte hozzájuk szóbeli üzenettel. Kéri, hogy szavaiknak adjanak hitelt. (litterae credentiales)

Circumspecti domini, amici et vicini honorandi. Salutem. Misimus hunc nobilem Franciscum Racz,⁶⁵ servitorem nostrum, praesentium exhibitorem erga Vestras Dominationes medio cuius nonnulla intimavimus nomine nostro eisdem oretenus

⁶⁴ Balassa Imre erdélyi vajdai méltóságát ténylegesen ekkor már nem tudta betölteni. 1541 után a család erdélyi birtokai is odavesztek, amelyekért Ferdinánd király évi 2400 forint jövedelemmel kárpótolta. KŐSZEGHY, 2008, 47. Ferdinánd király oklevele a kiutalásról: 1544. október 1. MNL OL P 1767, 10. tétel. Az összeg kifizetését visszamenőleg, 1543. január 1-jétől rendelte el.

⁶⁵ Rác Ferenc más alkalommal is informálta a várost (Kékkőből). Ez év tavaszán az egyre gyakoribbá váló török portyák ellen a Balassa testvérek, Menyhárt és János, Losonczy Istvánnal együtt szálltak táborba

referenda. Rogamus igitur Dominationes Vestras, velint dictis et relatibus prefati servitoris nostri fidem creditivam praestare. Valere eosdem felices cupimus. Ex arce Kÿekew, 5. die Marcii. Anno Domini 1544.

Emericus Ballasa etc.

[Címzés:] Circumspectis dominis iudici et iuratis civibus civitatis Schempniciensis, amicis et vicinis nobis honorandis

[A selmeci jegyző feljegyzése:] Anno 1544. allatae adi 4. Martii. Der Rezlin schulden betreffend noch der lenge sambt der Raittung begriffen. Summa f. 896 d. -

15.

Balassa Imre a selmebányai bírónak és esküdteknek

Kékkő vára, 1544. március 5.

ŠABB PBŠ, MMBŠ Missiles 1544. d.

/Címzés nélkül, dátuma megegyezik az előző levélével, bizonyára a Rácz Ferenc által vitt levél. Hosszasan részletezi a Barbara Rössel-ügyet./

Megkapta március elsején írt levelüket, amelyben a selmebányaiak azt írták, hogy nem értik a Barbara Rössel és közötté fennálló adósság ügyét. Emberein keresztül tudatta velük, hogy mennyi pénzt adott az asszonynak és abból ő mennyit térített meg. Mindezt iratokkal is bizonyítani tudja, de ha kell, emberei személyesen is megjelennek. Rössel is elismeri tartozását, az egyedüli különbség abban áll, hogy azt mondja, többet fizetett meg, mint amennyit valójában. Távol legyen tőle, hogy kárt okozzon az asszonynak. A selmeciek négy napnyi türelmét kérték, mialatt az asszony rendezi tartozását, de az nem ment el és nem is küldött hozzá senkit, ezért az ötödik nap estéjén újból felkeresi őket. Ebben az ügyben már kétszer rászédtek. Eredetileg 343 forintot adott Rösselnek, amit 14 forint híján törlesztett is. Benedek deák és egy Simon nevű borbély (Simon Barbiel/Barbitomsor) közbenjárásával megfizetett 204 forintot, Benedek deákon keresztül fizetett még két alkalommal összesen 115 forint 50 dénárt. Közben fizetett még további 14 forintot is, amellyel kapcsolatban meghagyta szolgálóinak is, hogy hitelt kell adni az asszony jegyzékének.

Egyéb tartozásait azonban nem fizette meg, és maga Rössel is elismeri azokat. Azt állítja, hogy Simonnak először január 23-án megfizetett 582 forintot, majd 27-én 413 forintot. Allítása nyilvánvaló hazugság. Rössel szolgálója 28-án ott volt nála, hogy haladékokat kérjen a tartozás felére, azzal az indokkal, hogy az asszony Körmöcbányára megy, és egy héten belül megfizeti azt, és csak a másik felét halasztaná tovább. Ezt a szolgálót, akit a selmeciek törvény elé idézni kívánnak, Jánosnak (Ioannes/Iane) hívják, idős korú és rég-

Szécsénynél, hogy egy Eger elleni portyát hárítsanak el. Levele Thaddeus Bartfelder/Barthersus selmebányai bírónak, Kékkő, 1544. május 19. ŠABB PBŠ, MMBŠ Missiles, 1544. d.

től fogva szolgálja Rösselt. Ha ő elutasító lesz, akkor szükség esetén olyan módszerhez folyamodik majd, hogy Rösseléknék több okuk lesz az aggodalomra, mint a tartozás törlesztése. Ez a János akkortól kezdve magyar nyelvű leveleket hozott Simon borbélytól, aki azzal mentette magát, hogy azért nem vitte bíró elé az ügyet, mert Rössel megígérte, hogy nem mulasztja el kifizetni tartozását. Emellett meg akarta várni a Jánoson keresztül érkező értesítést (ti. Balassáét), hogy majd attól tegye függővé, hogy bíró elé viszi-e az asszonyt.

Hogy világosan megértsék, Simon borbélyt nem azért küldte Selmechányára, hogy pénzt adjon Rösselnek, hanem azért, hogy az erővel elvett pénz ügyében a bíró elé járuljon. A pénzt, ami nála volt, hozza vissza, ha nem tudná aranyforintokra váltani. Simon az aranyforintok egy részével visszatért, de 900 forint korábban otmaradt, amikről azt mondta, hogy részint elosztotta, részint Jánosnál hagyta. Amikor pedig a pénz miatt újból a bíróságra ment, visszatérte után előadta, hogy Rössel 582 forintot erővel elvett Jánostól, ezért aztán Simon odahurcolta hozzá az asszonyt, hogy tartóztassa le vagy vesse fogságba. Miután tanácskoztak, abban állapodtak meg, hogy az asszonyt nem lenne bölcs dolog fogságba vetni. Ezután összehívott pár nemesembert, akiknek jelenlétében Rössel jóvátételt ígért és Simon borbélyt mentette, elismerve azt, hogy a pénzt valóban ő vette el Jánostól.

Midőn György/Gyurkó (Gyjurko) nevű szolgálóját elküldte, hogy Rössel rajta keresztül visszaadja a pénzt, akkor az asszony egy másik, Fülöp nevű szolgálójától esküvés mellett alattomosan egy másik pénzüsszeget kicsalt, és abból fizetett Gyurkónak. Ezután Simon borbélyt és Gyurkót egyszerre küldte fel, hogy előbbi jogilag felügyelje az ügyet, utóbbi pedig vegye át a pénzt, ha az asszony a jogi eljárástól való félelmében gyorsabban törlesztene. Gyurkónak azt is meghagyta, hogy figyeljen Simonra, vajon jogi szempontból kellő gondossággal jár-e el. Gyurkó január 19-től Rössel házában volt, ahonnan 29-én tért vissza hozzá, majd előadta, hogy mind Rössel, mind Simon egyaránt csalárdok. Ezalatt Rössel szolgálója, János, aki időközben azért volt nála, hogy a fizetés halasztását kérje, útközben találkozott a visszatérő Gyurkóval, akinek elmondta, hogy nem tudott további haladékokat intézni és az adósságot haladéktalanul törleszteni kell.

Mikor János visszatért Rösselhez, az nyomban elbocsátotta Simon borbélyt, mert Gyurkó visszatérte után más szolgálóit küldte el, nehogy Simon elmeneküljön. Azonban ők már nem találták meg Simont, Rössel családja pedig azt mondta, hogy az Léva várába lovagolt, és majd onnan fog visszatérni (ti. Balassához). Rössel hazugsága nyilvánvaló. Azokban a napokban, amelyeken azt mondja, hogy megadta a pénzt Simonnak, Gyurkó ott volt mellette a házában és valójában nem adott meg belőle semmit. Azt, hogy Simon állítása igaz, okirattal is be tudja bizonyítani. Rössel maga mondta Simonnak, hogy Balassa Imre úr azt mondta, felkutatja Simont; ha az oda menekült, ahová mondta, akkor sohasem fogja meg őt. Rössel ebből azt gondolja, hogy az ebből származó kárt is rajta hajtják be. Úgy véli, egyetlen személy tanúbizonysága is elegendő ehhez az üggyhöz.

Biztosak lehetnek abban, hogy nem áll szándékában csalárd módon pár ezer forintot Rösseltől megszerezni, de mégis nehezen érti meg a város, hogy Rössel nem az igazat mondja nekik. Ha az asszony bevallaná az igazat, ahogyan a dolgok valójában állnak, akkor rögtön megértenék, hogy nem tudja bizonyítani azt, hogy többet fizetett volna annál, mint

amennyit mond. Elrendelte, hogy az adósságot összeszámláló iratot magyarul és latinra fordítva is megküldjék nekik.

/A selmeci jegyző feljegyzése az aláírás alatt:/ Az összádísság, miként Balassa Imre ebben az írásban jelenti, tehát amivel Rösslin adósa neki, 896 forintot tesz ki.

Circumspecti domini, amici et vicini nobis honorandi. Salutem. Litteras earundem Vestrarum Dominationum, prima die Marcii ad nos datas intelleximus, in quibus Dominationes Vestrae nobis scribunt, non potuisse animadvertere rem debiti inter nos et dominam Barbaram Roselim. Nec ab ipsa domina iam facta, nec a nostris hominibus, quos diebus istis erga easdem miseramus. Dominationes Vestrae tamen ex intimatis nostris, ut speramus, intelligere effective potuissent. Cum omnia per praefatos homines nostros in scriptis miserimus, quicquid nos ipsi dedimus, et ipsa quoque quantum persolvit clare denotavimus. Quae praemissa etiam scriptis seu litteris, et testimonio evidenti conprobare possumus, et tunc eadem sane accipient cum dillucide. Si necesse fuerit coram habebunt, ex quo homines nostri nobis referunt ipsam quoque dominam eandem summam per nos datam se recepisse, dicere, quam nos fatemur. Solum in hoc est differentia, quod ipsa, plus nobis persolvisse dicit quam nos, nostro in regesto notavimus,⁶⁶ quod Dominationes Vestrae animadvertentiam suam eum in finem deducerent, ut dicta ipsius dominae vera forent. Etiam futurum sic habebunt eadem, prout nos retulimus. Nam in praesentia speculationis cordium omnium palam est, nos in unico saltem obolo in eam sinistre agere nolle, procul enim sit a nobis sinistrae actionis negotium, quo ipsa nobiscum in hanc usque diem operata est et usa. Ubi autem Dominationes Vestrae scripsere et petierunt, ut in quadriduum cum patientia ferremus dilationem, ipsa nobiscum intra id tempus reconciliare satageret.⁶⁷ Nos id tempus intuitu earundem praestolandum consumpsimus. Ipsa tamen domina ad nos nec venit, nec misit, unde quinto die adveniente coacti sumus circa tempus vespertinum rursus Dominationes Vestrae requirere.⁶⁸

Quod multociens uno in negotio, non sapientis est, persaepe fraudare, easdem quoque iam bina vice, his dictis, quod nobiscum rationem effectivam inire veniet, decepisse.

Ut Dominationes Vestrae id clarius accipiant, ex voluntate nostra ipsi⁶⁹ dominae dati sunt fl. 343,⁷⁰ hos ipsa domina modo in hic articulo continenti persolvit nobis, tamen restant adhuc⁷¹ fl. 14 nobis per eandem dominam debiti. Solvit nobis medio Benedicti litterati et Simonis Barbiel fl. 200 et 4, alteram summam, quam medio Benedicti litterati persolvit binis in locis siquidem ipsa domina aliter illam solutam asserit et vult. Tamen

⁶⁶ Mellette a bal margón egykorú német összefoglalás: „Irthumb der Rattung, die Reslin bekennt so uil emphangen pargelt, als wie herr Emrich Ballassa antzaigen hatt.”

⁶⁷ Mellette a bal margón egykorú német összefoglalás: „auf vnser Schreiben hat willig und gern verharret bis an vierden Tag.”

⁶⁸ Mellette a bal margón egykorú német összefoglalás: „aber die Rezlin hatt sich zur Abrattung nit gefunden.”

⁶⁹ Er. *ipsae*.

⁷⁰ Mellette a bal margón egykorú német összefoglalás: „hie zaigt Herr Emericus Balassa, das er ir pargelt geben hab f. 343./-”.

⁷¹ Er. *aduc*.

per ipsum Benedictum litteratum allati sunt nobis et soluti in praescriptam rationem fl. 115 d. 50.⁷²

Ex repentina tamen cogitatione nostra nostris servitoribus commiseramus in regestum ipsius dominae credi debere, ut Dominationes Vestrae revideri faciant neque illic secus esse, nisi quod Benedicto litterato dati sunt fl. centum quindecim et d. quinquaginta. Complevit solutionem praescriptae summae in praescripto articulo continenti, dampna restantia fl. 14 nobis debita.⁷³

Quomodo autem de alia summa satisfecit, cum ipsamet fatetur de prima quoque satisfactionem nondum fecisse. Itaque eadem certe sint, nil sic esse, ut ad aliam summam debiti, quam eadem domina fl. 300 esse non negat, unicum tantum denarium persolvisset Benedicto litterato.⁷⁴

Sed id, quod dedit in summam primitus denotatam, persolvit, de summa vero fl. 300 scribit fl. 5 etiam solvisse Benedicto, hoc verum est. Sed id quoque non eam in summam scribere debuisset, sed ad summam restantiae prioris videlicet fl. 14, quibus ipsamet se obligari dicit, computare debet.⁷⁵

Ubi autem scribit Simoni Barbitomsori persolvisse ad rationem fl. 582 vigesimo tertio die Ianuarii semel, secundo vero 27. die eiusdem mensis, quod solutionem fecisset simul computando fl. 413, nihil seu nullum mendacium lucidius hoc fieri potest. Nam servitor ipsius dominae 28. die Ianuarii hic apud nos fuit, qui in eo operam dabat, ut debito unum brevem terminum solutionis praefigeremus, sub hac conditione ut Cremniciam⁷⁶ ibit ipsa domina, et infra unius hebdomadae spatium medietatem debiti nobis persolvit, solum modo ut solutionem alterius medietatis prorogaremus. Quem servitorem Dominationes Vestrae ad se velint accersere et fide mediante ab eodem intelligere. Servitor autem ille Ioannes vocatur, a dudum qui eam servivit paene senio confectus, quod si negaverit, ultima necessitas nos ad huiusmodi conprobationem compellet, plus quam pecuniae nostrae forent, Reselÿnae in anxietatem succedent.⁷⁷

Idem servitor Ioannes a Simone quoque Barbitomsore [!] litteras extunc nobis attulerat, quas idem Simon in ideomate hungarico conscripserat, se excusans sic, ut hac de causa erga et in praesentiam domini iudicis non ivisset, quod domina, quam plurimis promissis et fide spopondisset haec, ut iuxta proxime praecedentem articulum conscriptum contentare nos non negligeret, et ut saltem relationem nostram per

⁷² Mellette a bal margón egykorú német összefoglalás: „sein, die bezalt bis an f. 14”.

⁷³ Mellette a bal margón egykorú német összefoglalás: „vermeldt durch wen obbelte gelt bezalt sein worden”.

⁷⁴ Mellette a bal margón egykorú német összefoglalás: „hie bleibt sie lautter vnd klar schuldig f. 300”.

⁷⁵ Mellette a bal margón egykorú német összefoglalás: „f. 5. hat sie zalt an der vorigen schult der f. 343, vnd nit an den f. 300”.

⁷⁶ Kőrmöcbánya/Kremnitz (ma: Kremnica, SK) bányaváros.

⁷⁷ Mellette a bal margón egykorú német összefoglalás: „Vnd sagt, das sie soll daran f. 413 dem Balbierer zalt haben, vnd ist nichts”.

dictum Ioannem sibi offerendam expectaret, ac si dilationem ratione debiti non intelligeret, tunc statim istic in praesentiam iudicis attraheret dominam.⁷⁸

Ut igitur Dominationes Vestrae lucidius accipiant, nos Simonem Barbitomsorem non ea de causa Semniciam miseramus, ut pecunias nostras dominae Reselÿn daret, solum ut pro pecuniis violenter ablatis a domino iudice ius peteret et praestolasset, pecunias quas apud se habitas nobis reportasset, si aureos cambire non posset.⁷⁹

Nam ut eadem accipiant, dum Simon Barbitomsor cum una parte aureorum florenorum rediisset, ac 900 fl. istic superius relinquisset, quos partim in aureos distribuisset, partim vero apud Iane⁸⁰ relinquisse dixit. Cumque ad proxime sequentem forum pro adducendis nobis aureis ascendisset, ac rursus redisset, retulit quod domina Reselÿn ab annotato Iane manu violenta fl. 582 ad se accepisset, pro quibus ipsammet dominam huc ad nos adduxerat ut nostris pro pecuniis eam retineremus seu captivari faceremus.⁸¹

De his igitur consilio habito, id deliberavimus, quod plurimis ex causis nobis mulierem captivare non liceret, sed certos nobiles ad nos accersiveramus, qui communiter causam inter nos egerunt, medio quorum ad unam saltem horam nolimus pecunias nostras per ipsam violenter ablatas apud ipsam relinquere. Quorum nobilium in praesentia nostras pecunias promisit reddere ac restitui velle, et coram eisdem nobilibus ipsa domina Reselÿn Simonem Barbitomsorem excusatum effecit, quod eam nostram pecuniam ab Iane violenter ad se accepisset, itaque id nullomodo negare potest, ut contra eam conprobare nequiremus.⁸²

Dum autem servitorem nostrum Gÿwrko nomine ad eam miseramus, ut medio illius pecunias nostras restitueret, eo in tempore aliam etiam summam pecuniae nostrae ab altero servitore nostro Philippo nomine rursus multo iuramento per dolum exceptit, et ratione harum pecuniarum eam fecit solutionem, prout ipsa scripsit ut denotavit, hancque solutionem per praefatum Gÿwrko fecit, quem pro pecuniis violenter acceptis ad eam miseramus.⁸³

Et deinde Simonem Barbitomsorem ac eundem Gÿwrko sursum misimus, in eo, ut Barbitomsor iuri invigilet et curam geret. Georgius vero Gÿwrko ad se accipiat pecunias,

⁷⁸ Mellette a bal margón egykorú német összefoglalás: „Der Jane der Roselin diener hat brieff bracht vom Balbierer an hern Ballassy Emerich von wegen, das ime die resslin versprochen, das gelt zue zustellen, darumben es sie auch nit hatt wollen fur dem richter verclagen.”

⁷⁹ Mellette a bal margón egykorú német összefoglalás: „der balbierer hat nit befelich gehabt der Rezlin gelt zue leihen, sonder vmb das genommene gelt mit gewalt verclagen.”

⁸⁰ A selmeci alkamara adósainak névsorában két Janne is található: „Janne /Jhan/ des Dobrowicky schaffer” és „Janne /Jhan/ aussm Eysenbach” (= Vihnye). A Rössel család vihnyei birtokrésze miatt talán utóbbi személy lehet a név mögött. PAULINYI, 1967, 108.

⁸¹ Mellette a bal margón egykorú német összefoglalás: „Der balbierer hat f. 900 in golt auf schloss gebracht, vnd hinder ime in Müntzs bis in f. 582 verlassen, die hat er dem Jane zue behalden geben, welchs die Rezlin mit gewalt genommen hat.”

⁸² Mellette a bal margón egykorú német összefoglalás: „vnd der Jane hat von wegen der f. 582 die Resslin darumben Plavn stein gefurt, darumben das er der Ballassa die Resslin vmb die schulden behalden soll.”

⁸³ Mellette a bal margón egykorú német összefoglalás: „was sie fur pargelt vom Muntzer empfangen hat, das hat sie bezalt.”

si quas domina ob metum iuris citius persolveret, Barbitomsoremque perscrutet, si in huius iuris processu fuit diligens, an non.

Gýwrko autem a 19. Ianuarii in aedibus dominae Reselým fuit et tandem 29. Ianuarii ad nos huc rediit, ut nobis referret, tam ipsam dominam quam etiam Barbitomsorem fraudulentos esse ac servitorem suum Iane, qui ad nos pro dilatione solutionis petens venerat, in itinere obviavit, illic cum eo colloquutus est, qui sibi indicasset, quod nihil hic apud nos pro dilatione termini effecisset, sed ut indilate debitum persolveretur.⁸⁴ Cum primum autem Iane ad suam dominam rediit, statim ipsa (ut fertur) Barbitomsorem ablegandum curavit, quia nos in momento ut Gýwrko rediit, servitores nostros proprios alios miseramus, ne Simon Barbitomsor auffugeret, hii tamen eum minime invenire potuerunt,⁸⁵ et familia ipsius dominae ipsis dixit, Barbitomsorem Lewam castrum descendisse,⁸⁶ et exinde ad nos reversurum fore. Ex his dictis itaque illum servitores nostri invenire aut captivare nequiverunt.

Ea de causa Dominationes Vestrae considerent qualiter potest fieri lucidius manifestiusque mendacium illius: cui ipsa domina pecunias dare debuerat, non dedit, cum iisdem diebus, quibus dicit et scribit Barbitomsori dedisse, idem Gýwko [!] apud ipsam ac in domo ipsius affuerit.⁸⁷

Et ut praemissa Barbitomsoris allegatio vera sit, uno condigno testimonio probae videlicet et honestae conditionis mulieris attestazione conprobare possumus, cui ipsa domina Reselým ore proprio dixit, dominus, inquit, Emericus Ballasa etc. pervestigatur et perquirat Barbitomsorem, si in illum locum ille profugit, in quem dicebat, nunquam illum comprehendet, unde patet, ut nos pro hoc quoque damno, quod exinde habemus, ipsam requirere cogimur, nostroque iudicio eiusmodi rei veracissimae, fatemur testimonium unius ad hanc rem sufficere, tot signis verissimis auxiliantibus.⁸⁸

In hoc Dominationes Vestrae certae sint, quod si malitiose et dolose aliquot milia florenorum ab ipsa domina habere, accipere possemus, nollemus, ideo tamen difficile est eisdem intelligere, quod ipsa non id, quod verum fieri deberet, Dominationibus Vestris refert et dicit. Nam si verum, prout res in se habetur, fateretur, facillime intellectui earundem tradi posset, non autem eo modo se hinc inde divertere potest, ut sufficienti documento plus persolvisse comprobet, quam nos Dominationibus Vestris hungarica in scriptione misimus, quam etiam commiseramus in latinum sermonem

⁸⁴ Mellette a bal margón a selmeci jegyző feljegyzése: „idem der Jane hat des hern Ballassa Diurkho auf geredt vnd er schworte, er hab vom Herrn Ballassa keinen guetten Beschaidt vmb einen anstandt der schulden erlangen mögen, derhalben sey er geflohen.”

⁸⁵ Mellette a bal margón egykorú német összefoglalás: „alhie verdenck der Balassa Emrich, das die Rezlin den Balbierer soll angeredt haben, das er fliehen soll.”

⁸⁶ Mellette a bal margón egykorú német összefoglalás: „der balbierer soll auffn lebentz geritten sein.”

⁸⁷ Mellette a bal margón egykorú német összefoglalás: „die Rezlin wirt mit vnwarheit das gelt dem balbierer geben sol haben.”

⁸⁸ Mellette a bal margón egykorú német összefoglalás: „hie soll die Rezlin wissen haben, wo der balbierer hin kommen sey, vnd der Ballassa verdenckt sie hierinne auffs höchste, darneben wil er auch die selben schulden an sie ersuchen.”

transferri, eisdem computandum exhibere commisimus.⁸⁹ Dominationes Vestras bene et feliciter valere cupimus. Ex castro Kÿckew quinta die Marcii, anno 1544.

Emericus Ballassa etc.⁹⁰

16.

Balassa Menyhárt a selmecbányai bírónak, esküdteknek és az egész szenátusnak

Léva vára, 1544. március 14.

ŠABB PBŠ, MMBŠ Missiles 1544. d.

Szembaja miatt nem tudott testvéréhez, Balassa Imréhez menni, ezért aztán Lévára hívta őt. Testvére és Barbara Rössel – egymás közötti hosszas szóváltást követően – megegyeztek a 950 forintnyi adósság ügyében. Ő maga az asszony adósságából 500 forintért már korábban kezességet vállalt. A fennmaradó összegről viszont nem született egyezség Rössel és Balassa Imre között, mert utóbbi erre az összegre is biztos kezeset kíván. Tekintsek tárgytalanak korábbi levelét, mivel ő 500 forintnál nagyobb összegért nem tud kezességet vállalni.

Prudentes et circumspecti domini et amici ac vicini nobis honorandi. Salutem et nostri commendationem. Sciant Dominationes Vestrae ut nosipsi libenter volebamus ire ad dominum fratrem nostrum dominum Emericum, sed propter passionem oculorum nostrorum ire minime potuimus, sed ipsummet dominum Emericum fratrem nostrum fecimus huc ad arcem Lewa proponenda et transigenda ratione cum domina Rezelÿn vocare, et cum hic post multa citro utroque verba inter ipsos facta in facto debiti florenorum nongentorum⁹¹ et quinquaginta concordassent, nos pro quingentis florenis parati eramus fideiussor et sponsor esse, et etiam iam fueramus pro domina Rezelÿn, sed de reliquis nullomodo cum domino fratre nostro potuit fieri inter ipsos concordia, quia dominus frater noster etiam de illis residuis certum fideiussorem optabat. Igitur iam Dominationes Vestrae ad litteras nostras prius scriptas nihil ostendant,⁹² quia nos ultra quingentos florenos fideiussor esse nullomodo possimus, et valere Dominationes Vestras optamus. Ex arce nostra Lewa 14. Marcii 1544.

⁸⁹ Mellette a bal margón egykorú német összefoglalás: „derhalben kan die Reslin gar kein aus rede dieser Schulden halben haben, als wie er in seinen auszugen vns hat fur tragen lassen, auch beuolhen in lateinischer sprach zue verfassen vnd vnd furlegen, daraus wir einen Verstandt hetten haben mögen.”

⁹⁰ Az aláírás alatt a selmeci jegyző feljegyzése: „Summa aller Schulden, so Emericus Ballassa hierinne in diesem Schreiben vermeld, so ime die Rezlin schuldig bleibt, thuet f. 896./-”.

⁹¹ Er. *noningentorum*.

⁹² Er. *ostendat*.

Mechior Balassa de Gyarmath
comes comitatum Honthensis et Barsiensis etc.

[Címzés:] Prudentibus ac circumspcctis dominis, iudici ac iuratis civibus ac toti senatui civitatis Sempniciensis, etc. dominis amicis et vicinis nobis honorandis
[A selmeci jegyző feljegyzése:] Anno 1544 adi 17. Martii allatae.
Ballassa Melchior wil nit vmb die gantze summa geld, so die Rezlin hern Emerico Ballassa schuldig bleibt, burg werden, allein vmb f. 500/-”

17.

Balassa Imre a selmebányai bírónak és esküdteknek

Léva vára, 1544. március 15.

ŠABB PBŠ, MMBŠ Missiles 1544. d.

A selmebányaiak elhallgatták, hogy Barbara Rössel ügyében nem szolgáltattak neki igazságot. Eddig csak hitegették, többször is azt írták, hogy Rössel megelégti majd, végül pedig azt, hogy testvére, Balassa Menyhárt kezekedni akar a teljes adósságért. Testvére valójában az adósságnak csak egy részéért kezekedik, a fennmaradó összegért azonban nem. Nem akarja megbontani az adósságot, mivel ő maga az egészzel tartozik másik testvérüknek, Zsigmondnak. Már elege van abból, hogy hiába ostromolja a selmeci tanácsot kéréseivel. Látja, hogy a válasz semmi más, csak üres udvariaskodás. Nem akar ő lenni a baráti viszony felbomlásának oka. Rössel dolgavégezetlenül távozott tőle. Ő a keresztényi békesség érdekében kész volt kárából azt a 400 forint kárt elengedni neki, amit szolgálai elszökése révén okozott, és valamennyit az adósságból is elengedett, de olyan dolgokra nem engedte magát rávenni, amelyek kapcsán már sokszor becsapták. A város nem kötelezte hálára eljárásával. Maga fogja kézbe venni az ügyet.

Prudentes ac circumspccti domini, amici et vicini nobis honorandi. Salutem. Hucusque obaudierunt Dominationes Vestrae, quod de domina Reselÿn nobis ius et iustitiam non administraverunt. Dominationes Vestrae solummodo verba nobis dederunt, nobis aliquociens adscripserunt, quod nos ipsa contentum reddet, postremo etiam adscripserunt, ut dominus Melchior frater noster vellet pro toto debito fideiubere. Certum est quod pro una parte iam voluit, sed pro altera parte ac residua non. Nos autem nolimus alteram ab altera parte debitum abstrahere, quia domino Sigismundo, alteri fratri nostro illud obligamur, nos iam taedet immo et pudet tam frequenti ad Dominationes Vestras pro eo negotio inanis requisitionis. Videmus enim, ut apud easdem ex tam frequentibus requisitionibus nihil aliud invenimus praeter verba, et adblanditiones. Pro certo occasio, qua amicitia infringi possit, esse nolimus, quod ubique ostendetur, ut Dominationes Vestrae prolongatorias et adblandientes litteras ad nos dederunt. Reselÿn a nobis omnino infecta et indeterminata re discessit, nos pro

causa Christianae concordiae voluimus de damno nostro florinos [!] videlicet 400, quod nobis ipsa cum clandestina abitione servitorum nostrorum intulit, relaxationem facere, etiam ex debito aliquid relaxassemus, sed ad talia venire noluimus in quibus iam multoties defraudati sumus. Igitur in hoc negotio qualiter Dominationes Vestrae nobiscum procedunt, non possumus regratiare, sed iam ad nostrum curam adhibere cogimur. Valeant caedem feliciter. Ex arce Lewa 15 die Marcii, anno Domini 1544.

Emericus Ballassa

[Címzés:] Prudentibus ac circumspectis dominis, iudici et iuratis civibus civitatis Sempniciensis, dominis amicis et vicinis honorandis

18.

Balassa Imre a selmecbányai bírónak és esküdteknek

Kékkő, 1544. március 28.

ŠABB PBŠ, MMBŠ Missiles 1544. d.

Megértette levelüket, amelyből kiderült számára, hogy megint csak hitegetik, és nem tűznek ki a tárgyalásra egy konkrét napot. Ez nem méltó keresztényekhez. Már nem tudja, hogy mit írjon, hiszen mindent közölt előző leveleiben. Ahol csak tudja majd, behajtja rajtuk, ami az övé, és Isten is szenvedést bocsát rájuk azért, ahogyan vele cselekedtek. Ő minden dologban, amiben csak megkeresték, olyan emberséggel járt el, mintha saját ügye lett volna. A selmeciek másoknak is azt írták, hogy képtelenek felfogni az ügyet, holott akármelyik bíró átlátja majd, hogy ő a tiszta igazat mondja, Rössel pedig hazudik. A „lator” Simon borbély nem csak azt vallotta be, amit ő is előadott – miszerint szökése során valamely pénzösszeget elvitt magával –, hanem azt is, hogy a pénzt Rössel jelenlétében egy bizonyos Pekarnak adta, a pénzről vezetett jegyzékkel együtt. Alattomos elszökésének okait is megírta, de nem is szükséges egy ilyen lator vallomása a bizonyításhoz. A dolog csupán abból is kiviláglik, hogy János (Iane) nem ok nélkül térítette el Pekart csellel Balassa embe-rétől, és küldte el. Szolgáinak elegendő tanúbizonysága volt János ellen már akkor is, amikor az igazságszolgáltatás napjáról értesítették, a selmeciek mégis üres kézzel bocsátották vissza őket.

Prudentes ac circumspecti domini, amici et vicini nobis honorandi. Salutem et nostri commendationem. Litteras Vestrarum Dominationum intelleximus, quibus dumtaxat nobis verba dant, aeque atque in aliis litteris suis, eo quod nobis nullum certum diem praefixerunt. Verum extra talem iustitiam Christianis negotium non convenit. Nos et inpraesentiarum nescimus, quid eisdem scribere debeamus. Nam antea de hoc satis superque prioribus litteris nostris Dominationibus Vestris scripsimus, ad quas caedem, tum etiam et ad praesentes recordare possunt. Nos ubiubi poterimus profecto in

Dominationibus Vestris nostrum reaccipiemus.⁹³ Credimus enim, quod Deus aliquod purgatorium immittet in Dominationes Vestras pro negotio qualiter nobiscum⁹⁴ egerunt. Nos vero, ubi nos Dominationes Vestrae in quibusdam negotiis quaesierunt tam sincera humanitate operati sumus, ac si in privatis nostris fuisset. Nam Dominationes Vestrae etiam aliis ita scripserunt, quod nunquam intelligere possent, qualiter est debitum nostrum. Sed hoc posteaquam ulterius progressum erit, quivis iudex sive arbiter comperiet, quod nostrae querelae et allegationes verissimae sunt, illius vero mulieris purum mendacium. Nam illius latronis quoque Simonis Barbitomsoris⁹⁵ linguae fassio, non tantum ista fatetur, quae nos referebamus eo, quod nobis ille aliquam summam pecuniae fugiendo asportasset. Fatetur enim ille, quod illam pecuniam coram ipsa domina Reselÿn Pekaro dedisset, et quod illi et regestum pecuniae dedisset. Insuper et omnes causas clamdestinae abitionis suae rescripsisset. Verum quidem non est opus talius latronis fassione negotium nostrum affirmare, sed tantum ex hac aliqua elicere possumus, quod Iane⁹⁶ non sine causa dictum Pekar ab homine nostro per dolum abduxit et tandem abire fecit, contra quem Iane servitoribus nostris sufficiens testimonium erat eo tempore, quo nos eadem de die iuris certificaverant, et tamen et eotunc Dominationes Vestrae servitores nostros vacuos remiserunt. Valere Dominationes Vestras cupimus. Ex Kÿekew 28. Marcii anno Domini 1544.

Emericus Ballassa etc.

[Címzés:] Prudentibus ac circumspectis dominis iudici et iuratis civibus Sempniciensibus, dominis amicis et vicinis nobis honorandis

[A selmeci jegyzet:] Anno 44 adi 2. aprilis allatae.

Ballassa Emrich schreibt vns seer Spättlich der Roszlin schulden halben.”

19.

Balassa Imre a selmebányai bírónak és esküdteknek

Kékkő vára, 1544. május 1.

ŠABB PBŠ, MMBŠ Missiles 1544. d.

A selmebányaiak legutóbbi levelükben arról tájékoztatták, hogy a közeli ünnepek miatt a Barbara Rössel ügyéről való igazságszolgáltatás napját május 2-ig nem tudják kitűzni. Mivel közel a nap, kéri, hogy biztosítsák arról, mely napon küldje oda embereit, nehogy ismét hiába fáradozzon és költskezzen. Levelükben azt írták neki, hogy „ébereket segíti a

⁹³ Er. *reacipiemus*

⁹⁴ Bizonyára tollhibából eredően *nobiscunt*.

⁹⁵ A 15. levélben említett személy, több alkalommal közvetített a két fél között.

⁹⁶ Ugyancsak a 15. levélben említett személy, Barbara Rössel idős szolgálója.

jog”, de nem érti, miként lehetett volna éberebb. Már négyszer kitűzték a tárgyalás időpontját, amire ő el is küldte embereit, de nem szolgáltattak igazságot, hanem óhaja ellenére másik napra halasztották a döntést.

Prudentes ac circumspecti domini, amici et vicini nobis honorandi. Salutem et commendationem.⁹⁷ In proximis litteris Vestrarum Dominationum nobis datis adscripserunt, quod ob ferias quae futurae erant nobis diem administrationis iuris atque iustitiae de domina Reselÿn usque secundam diem Maii statuere non possent, verum cum⁹⁸ iam dies ipsa in limine est, si iam Dominationes Vestrae nobis de ea iuris iustitiam administrare volunt, nos litteris suis certificent, quo die istic homines nostros mittere debeamus. Ne etiam deinceps, quemadmodum antea et fatigas et expensas frustraneas faciamus. Ubi vero Dominationes Vestrae suis litteris inseruerunt, quod vigilantibus iura subveniunt,⁹⁹ nos nullo modo intelligere possumus, quomodo melius invigilandum fuisset, quum Dominationes Vestrae nobis quadries terminum administrationem iuris praefixerunt, ad quos homines nostros misimus, attamen eadem nullum ius fecerunt, sed semper in alium diem contra votum nostrum prorogaverunt, ubi vigilans nihil potuit efficere. Valeant Dominationes Vestrae feliciter. Ex castro Kÿekew in festo divorum Philipi et Iacobi, anno Domini 1544.

Emericus Ballassa de Gyarmath

[Címzés:] Prudentibus ac circumspectis dominis, iudici et iuratis civibus civitatis Sempniciensis, dominis amicis et vicinis nobis honorandis
[A selmeci jegyző feljegyzése:] Anno 1544 adi 2. aprilis [!]
Ballassa Emrich begert einene Rechtstag von wegen der Resslerischen Schulden.

20.

Balassa Imre a selmecbányai bírónak és esküdteknek

Kékkő vára, 1544. május 25.

ŠABB PBŠ, MMBŠ Missiles 1544. d.

Visszatértek emberei, akiket Barbara Rössel ügyében küldött hozzájuk és minden dolgot szóban előadtak. Mivel betegség akadályozta és mind a mai napig nem erősödött meg, ezért ebben az ügyben semmit nem tudott nekik írni. Ha Isten is úgy akarja és visszanyeri testi erejét, végre határoz majd arról, hogyan jár el az asszonnyal az adósság ügyében. Azután vagy levélben, vagy embere által értesíti majd őket erről.

⁹⁷ Az *et commendationem* utólagos betoldás.

⁹⁸ Er. *quum* archaikus alak.

⁹⁹ *Vigilantibus non dormientibus iura subveniunt.* – A jog az ébereknek és nem a szundikálóknak kedvez.

Prudentes ac circumspetti domini, amici et vicini nobis honorandi. Salutem et nostri commendationem. Homines nostri, quos ad Dominationes Vestras in negotio dominae Reselÿn concivis vestrae miseramus, singula dum illinc redierunt oretenus nobis retulerunt. Tamen nos cum adversa valetudine praeventi simus, necdum in hunc usque diem convaluimus, Vestris Dominationibus de illo negotio nihil scribere potuimus. Volente enim Deo postquam pristinae sanitati fuerimus restituti, ac priores corpusculi vires reassumpserimus, tandem de negotio deliberamus, quid nobis cum dicta domina pro debito agendum erit, tum et Dominationibus Vestris litteris nostris significare, vel unum certum hominem nostrum ad eandem expedire volumus. Valeant eaedem feliciter. Ex castro nostro Kÿekew, vigesimo quinto die mensis Maii, anno Domini 1544.

Emericus Ballassa
de Gÿarmath etc.

[Címzés:] Prudentibus ac circumspectis dominis iudici et iuratis civibus civitatis Semniciensis, dominis amicis et vicinis nobis honorandis
[A selmeci jegyző feljegyzése:] Anno 1544 adi 31. maii allatae.
Ballassa Emrich wil vns zue wissen thun, was er mit der Resslerin irer schulden halben anfahen will.

21.

Balassa Imre Thaddeus Bartfelder selmecebányai bírónak

Kékkő vára, 1544. május 29.

ŠABB PBŠ, MMBŠ Missiles 1544. d.

Ismét elküldte hozzájuk Ferenc deákot. Kéri, hogy amit majd a nevében szóban előad, fogadja bizalommal. (litterae credentiales)

Prudens ac circumspecte domine et amice honorande. Salutem et nostri commendationem. Misimus iterum in negotiis nostris ad Vestram Dominationem hunc nobilem Franciscum¹⁰⁰ litteratum praesentium ostensorem. Rogamus, ut quae idem Vestrae Dominationi nomine nostro oretenus dicit, velitis sibi fidem creditivam praestare. Eandem felicem cupimus valere. Ex castro nostro Kÿekew, feria quinta ante Pentecostes. Anno Domini 1544.

Emericus Ballassa de Gÿarmath etc.

¹⁰⁰ Lásd a 65. jegyzetet!

[Címzés:] Prudenti ac circumspecto domino Thadeo¹⁰¹ iudici civitatis Sempniciensis, amico nobis honorando

22.

Balassa Menyhárt a selmecbányai bírónak és esküdteknek

Léva vára, 1544. május 29.

ŠABB PBŠ, MMBŠ Missiles 1544. d.

Különböző hírekről értesíti őket. Szolgái a pesti török katonai táborban jártak, ahol néhány törököt megöltek és lovakat loptak. Azt mondják, hogy a pesti mezőn nagy sereg van készültségben. Kibírdetésre került, hogy Eger ostromára indulnak, de szolgálói jelentése szerint valójában a bányavárosok ellen akarnak támadni. Kéri őket, hogy legyenek éberek és értesítsék a többi várost is, mert a török természete olyan, hogy mindig másfelé megy, mint amerre hirdeti.

Prudentes et circumspecti domini, amici et vicini nobis honorandi. Salutem et nostri commendationem. Nuper quoque quem rumorem intellexeramus, Dominationibus Vestris nuntiaveramus et nunc quem certum rumorem habemus, rescripsimus Dominationibus Vestris, ut servitores nostri iverant versus Pesth¹⁰² et illinc ex castris Thurcarum abriperunt equos et Thurcos aliquos necaverunt, et dicunt magnam copiam Thurcarum esse in promptu in campo Pesthiensi, qui istis diebus faciunt eruptionem et depraedationem. Ipsi quidem Thurci promulgant velle ire ad obsidendum arcem Agriensem,¹⁰³ attamen nobis veritatem nuntiant, et certissime credant Dominationi Vestrae, ut omnis eorum conatus esse debet, ut volunt ad Montanas Civitates irrumpere. Igitur Dominationes Vestrae habeant maximam curam ad vigilantiam et custodiam, et sint vigilantes et sese praecustodiant et praecaveant, aliisque civitatibus nunciare velint et dent ad scitum, ut vigiles sint, ne imparatos

¹⁰¹ Thaddeus Bartfelder/Thaddäus Barthersus, a bírói titulust már korábban 1534–1536 között, de ugyan-ezen év őszén is viselte. Kiemelten nagy vagyonnal bíró selmeci bányavállalkozó, gyűrűstéri polgár, az alkamara vezetője (1537–1541), alkamaragróf (1542), kamarai kémlőmester (1541–1548). PAULINYI, 1976, 598; BAKER, 1932a, 27; BAKER, 1932b, 55; RELKOVIC, 1933, 9.

¹⁰² Pest, szabad királyi város Pest vármegyében, 1541-től oszmán megszállás alatt.

¹⁰³ Eger, vár és püspöki székhely, székeskáptalan Heves vármegyében. Érdekes módon már Buda elfoglalása előtt is volt olyan hír, miszerint az oszmánok az elfoglalására készülnek. Révay István turóci ispán és naszádoskapitány levele a selmecbányai bírónak, Pest, 1541. február 27., Babindaly Ferenc csábrági provizor ugyancsak a selmecieknek, Csábrág, 1541. december 17. ŠABB PBŠ, MMBŠ Missiles 1541/1-es doboz. Később Serédy Benedek levele Serédy Gáspárnak, Szikszó, 1543. február 25. ÖStA HHStA UA AA Fasc. 50. Konv. B. fol. 73.

offendant, quia Thurcarum ea est natura, ut quo promulgant, alio vadunt. Easdem valere optamus. Ex arce nostra Lewa feria quinta post Ascensionem 1544.

Melchior Balassa de Gyarmath
comes comitatum Honthensis et Barsiensis

[Címzés:] Prudentibus ac circumspicis dominis iudici et iuratis civibus civitatis Semniciensis etc. amicis et vicinis nobis honorandis

[A selmeci jegyző feljegyzése:] Anno 1544 adi 30. Maii allatae.

Thurckhen sollen auff Pesthner feld briander sein, des willens die perg steter zue vberfallen. Ballassa Melchior hat den den pauern verboten, sollen nit in die Stett fliehen, die thurckhen werdens einziehen. Petrowich Peter¹⁰⁴ soll erstochen sein worden durch seinen Burggraffen einer Bruckhen halben vber die Saw.

23.

Balassa Imre a selmebányai bírónak és esküdteknek

Kékkő vára, 1544. október 25.

ŠABB PBŠ, MMBŠ Missiles 1544. d.

Megértette levelüket, amiben arról tájékoztatták, hogy Barbara Rösselnek már le kellett volna tenni 238 forintot. Kéri, ha ez megtörtént, adják tudtára, mert akkor nyugtát küld, amivel kapcsolatban ugyancsak kéri, hogy írják meg, milyen kívánnak. Az adósság egészét tekintve Rössel részéről nincs keze, ugyanis amit Léván elengedett, amiatt tette, hogy ott jó kezes alatt kifizetne 950 forintot. Azonban Rössel abból semmit nem teljesített, és ezért végül ő sem engedett el semmit. Sok fáradozás és költség árán az ügyet sikerült lezárnia: ha az asszony tovább húzhatta volna az időt, nyilván megtette volna, és a város ítéletével kényszerítette a megoldást. Kéri őket, hogy Rössel azt a maradék pénzt is fizesse ki, amiről szolgálói az ő jelenlétükben említést tettek és amit maga Rössel is elismert. Erről nem tudott korábban írni, mert Őfelsége szolgálatában annyira elfoglalt volt írnoka visszatérésétől kezdve, hogy még azt a levelüket sem tudta elolvasni, amelyben biztosították a 950 forint kifizetéséről. Az állt nála otthon, de csak akkor értesült a levél megérkezéséről, amikor Bécs felé menő útjában Imre deák értesítette.

Prudentes et circumspiceti viri, amici nobis honorandi. Salutem et nostri commendationem. Intelleximus contenta litterarum Dominationum Vestrarum, domina Roselina, iam deponere habuisset florenos, 238 unde si deposuit, caedem

¹⁰⁴ Suraklini Petrovics Péter (1487?–1557), I. (Szapolyai) János király rokona, az alsó részek főkapitánya (1533–1551, a Szapolyaiak hűségében), majd Szulejmán szultán hűbéreseként temesi szandzsákbég (1541–1551), a kiskorú János Zsigmond egyik gyámja, az 1556. évi restauráció után kormányzó (1556–1557). VARGA, 2020; PÁLFFY, 1997, 275.

Vestrae Dominationes nobis per litteras intimare velint. Nam nos illos levare haud negligere, quietantiasque super hiis daremus. Quales eadem optarent quietantias, hoc quoque Dominationes Vestrae in litteris resarciant nobis, ut sciamus eiusmodi praecise quietantias ad vos dirigere ac mittere. Ceterum ex parte debiti nostri plenae summae, non habemus nos ex parte Roselim fideiussorem, nec satisfactorem, quidquid enim nos ipsi in Lewa relaxaramus, eam ob rem id feceramus, quod nobis ibidem sub bona fideiussione persolveret florenos 950. Ipsa tamen super hiis nil penitus effecit, ex post vero nos nil de debito nostro eidem remisimus. Ex eo quod maximis, cum curis, expensis ac fatigiis cum ipsa negotio finem imposuimus, quod Dominationibus Vestris sat aperte constat, nam si ultiores tergiversationes facere potuisset, effecisset. Tamen ordine administrationis iuris Dominationum Vestrarum coactione mediante finem sortita est. Quare eadem rogamus, ut si pecuniae ipsae aliquem defectum paterentur, quas vel quod servitores mei Dominationum Vestrarum in praesentia contra ipsam Roselin proposuerunt, quod ipsaque non negavit, ut eadem nobis ex parte horum quoque satisfactionem impendat. Super hiis prius Dominationibus Vestris ea de causa intimare nequivimus, quod in servitiis Regiae Suae Maiestatis adeo occupati fuimus ut ex eo tempore, dum scriba noster a Dominationibus Vestris redierat, quod saltem litteras earundem Vestrarum Dominationum perlegi facere non habuimus oportunitatem tempus, in quibus nos eadem assecurarunt ex parte 950 florenorum, litterae tamen hic apud nos steterunt, solum in itinere nostro Wienam versus habito. ex dictis Emerici litterati intelleximus. Valere tandem Dominationes Vestras ad vota optata percipimus. Ex castro Kekkew, sabbatho ante Demetrii 1544.

Emericus Ballasa etc.

[Címzés:] Prudentibus et circumspectis viris et dominis iudici ac iuratis civibus civitatis Semniciensis, amicis nobis honorandis

[A selmeci jegyző feljegyzése:] Anno 1544 ady 29. October, Ballasa Melchior, Ressler Schulden halben.

24.

Balassa Menyhárt a selmebányai bírónak és esküdteknek

Léva vára, 1544. december 4.

MNL OL R 314, 142/2. tétel No. 53.

Barbara Rössel az adósa, és többször megüzente neki, hogy fizesse meg tartozását. Rössel már több határidőt kitűzött, amelyek későbbre lettek kitolva és ígérete ellenére továbbra sem törlesztette adósságát. Kéri őket, hogy intsek és kényszerítsék Rösselt a pénz megfizetésére, mert biztosak lehetnek felőle, hogy ezt követően, ahol csak felleli Selmebánya lakosait, lefogja majd őket. Nem szívesen tenne nekik ártalmas dolgot, ha Rössel az adósságát megfizetné.

Prudentes ac circumspecti domini, amici et vicini nobis honorandi. Salutem et nostri commendationem. Noverint Dominationes Vestrae, quod domina Rozelÿn nobis tenetur cum aliqua summa pecuniae, cui frequentissime nuntiavimus ut nobis persolvat nostrum debitum et ipsa iam aliquot terminum constituit, et habet apud nos multas promissiones ut ad constitutum terminum persolvat. Sed translatis terminis constitutis promissiones suas seponens non curavit restituere. Igitur rogamus Dominationes Vestras tanquam dominos et amicos velint ipsam dominam Rozelÿn admonere et etiam cogere ut nostram summam persolvat et ne ulterius protrahat, quia alioqui nos Dominationes Vestras certas reddimus ut ubicunque deinceps inhabitatores civitatis Sempniciensis invenire faciemus, arrestabimus. Propterea Dominationes Vestras haec scire volumus, ut nos non libenter Dominationibus Vestris contrarium faceremus, si ipsa nostrum debitum persolveret. Igitur Dominationes Vestrae habeant curam ut nostrum debitum cum ea faciant persolvere. Quas valere optamus. Ex arce nostra Lewa. 4. Decembris 1544.

Melchior Balassa de Gyarmath
comes comitatum Honthensis et Barsiensis

[Címzés:] Prudentibus ac circumspectis dominis, iudici et iuratis civibus civitatis Sempniciensis etc. dominis, amicis et vicinis nobis honorandis
[A selmeci jegyző feljegyzése:] Adi 6. decembris allatae. Ballassa Melchior wil aufhalden von wegen das ime die Resslerin schuldig ist.

25.

Balassa Menyhárt és Thurzó Ferenc a selmecebányai bírónak és esküdteknek

Léva vára, 1544. december 10.

ŠABB PBŠ, MMBŠ Missiles 1544. d.

/Balassa Menyhárt Thurzó Ferenc tekintélyével megtámogatott közlése:/ Szolgája, Nagy Mátyás arról panaszkodik nekik, hogy egy bizonyos Mocz tartozik neki 22 forinttal aranyban, egy másik adós, bizonyos Frumbwirth pedig 8 forinttal, és ezeket az összegeket a gyakori sürgetés ellenére sem akarják megadni. Kéri, hogy adjanak elégtételt és szolgáltatassanak jóvátételt a nevezett szolgájának. Egyébiránt a dolog orvoslásáról ő maga fog gondoskodni, és szolgálója semmiképpen nem marad majd kárban. A többit a levélvivő fogja majd elmondani, akit fogadjanak bizalommal.

Prudentes et circumspecti amici et vicini nobis honorandi. Post salutem et nostri commendationem. Conqueritur nobis his servitor noster Mathias Nag¹⁰⁵ quomodo a certis annis Mocz¹⁰⁶ et Frumbýrth¹⁰⁷ unus obligator sibi florenis in auro 22 et alter florenis 8 quod ad saepissimas ipsius requisitiones hactenus dare noluerunt. Rogamus Dominationes Vestras, tanquam dominos et amicos nostros honorandos, velint servitori nostro de ipsiis pecuniis satisfacere et restitui committere. Si feceritis bene quidem, alioquin, nos de remedio providebimus ut servitor noster in dampno non permanebit. Cetera dicit praesentium ostensor cui fidem adhibeat. Ex arce nostra Lewa, feria quarta ante Lucae evangelistae, anno 1544.

Melchior Balassa de Gyarmath
comes comitatus Hontensis et Barsiensis etc.
et Franciscus Thwrzo¹⁰⁸ episcopus Nitriensis

[Címzés:] Prudentibus et circumspectis iudici et iuratis civibus civitatis Schemniciensis etc. dominis vicinis et amicis nobis honorandis

26.

Balassa Imre a selmebányai bírónak és esküdteknek

Kékkő vára, 1545. július 3.

ŠABB PBŠ, MMBŠ Missiles 1545. d.

Ioannes Artzton keresztül állítólag korábban azt adta a selmebányaiak értésére, hogy két hónapos határidővel várja Wolfgang Nadler adósságának törlesztését. Ő azonban erre nem emlékszik. Valójában azt adta hírül, hogy vagy most fizessen Nadler, ahogy az a selmeciek biztosítéklevelében is szerepel, vagy Nagyboldogasszony napján (augusztus 15.).

¹⁰⁵ 1538-ban Maszlagh Tamással együtt Balassa Menyhárt parancsára elrabolták Újfaluról szklabonyai Balassa János két jobbágját, Kovács Tamást és (a Demeternek is nevezett) András deákat, akiket aztán Gyarmaton tartottak fogságban. 1545-ben ugyanez a két szervitor ugyanazon Balassa kertészét rabolta el Szklabonyáról és őket is Gyarmatra vitték. MNL OL P 11, Series XV. 37. cs. Fasc. AAA. et IV, No. 17. és MNL OL X 501, Fasc. 102. No. 19. (71).

¹⁰⁶ Bizonyára a közepes vagyonú kategóriába sorolt és az 1542. évi névjegyzék szerint a második városrészben lakó Jakob Maß vagy fia, Ferenc. PAULINYI, 1976, 594; RELKOVIĆ, 1933, 50.

¹⁰⁷ Thomas Frumbwirth selmeci kamarai alkalmazott a kis vagyonnal rendelkezők sorában, az 1542. évi névjegyzék szerint a második városrész lakója. PAULINYI, 1976, 587; RELKOVIĆ, 1933, 52.

¹⁰⁸ Bethlenfalvi Thurzó Ferenc (született 1510 és 1520 között, elhunyt 1574-ben) nyitrai püspök és Árva vármegye főispánja (1544), a Magyar Kamara prefektusa, majd az Udvari Kamara elnöke (1556), királyi főudvarmester (1569). Lánytestvére, Thurzó Anna révén 1542-től Balassa Menyhárttal sógorságban álltak egymással. Személyére: GECSÉNYI, 2010.

Prudentes et circumspecti domini, fratres et amici nobis honorandi. Post salutem et solitam nostram commendationem. Ex scriptis Dominationum Vestrarum accepimus, quod nos medio prudentis et circumspecti Ioannis Artzt¹⁰⁹ significassemus debitum Wolfgangi Nadler usque ad menses duos expectare, de quibus recordamur minime, nisi quod aut in praesenti, prout litterae dictant assecutoriae Dominationum Vestrarum, aut in festo Assumptionis Sacratissimae Virginis Mariae ut persolvat. Id significavimus, ad quod et nunc sumus parati intuitu amicitiae Dominationum Vestrarum. Sed non secus per ipsum Ioannem Artzt nuntiaramus. Valere easdem optamus, nosque eisdem recommendamus. Ex castro Kekkew, tertia die mensis Iulii, anno Domini 1545.

Emericus Balassa de Gyarmath

[Címzés:] Prudentibus et circumspectis iudici et iuratis civibus civitatis Semniciensis, dominis, fratribus et amicis nobis honorandis
[A selmeci jegyző feljegyzése:] Ultima iulii anno 45, der Roßelin schulden halben.

27.

Balassa Menyhárt a selmebányai bírónak és esküdteknek

Léva vára, 1545. július 13.

ŠABB PBŠ, MMBŠ Missiles 1545. d.

Értesült róla, hogy a selmebányaiak Vihnye és Szénásfalu birtokairól a rovasadót még nem hajtották be, és az egészről hallgatnak. Ennek az volt az oka, hogy a király szolgálatában tevékenykedett és nem tartózkodott otthon. Közli velük, hogy ha valóban nem lett megfizetve az adó, akkor ezzel kapcsolatban már nem fog üzeni és írni nekik, hanem magukra vessenek.

Prudentes et circumspecti domini vicinique nobis honorandi. Post salutem et nostri commendationem. Intelleximus nos, ut usque in hodiernum diem de possessionibus Dominationum Vestrarum videlicet Vyhnye et Zenasfalw,¹¹⁰ dicam regiam ad manus dicorum non administraverunt, subaudiunt. Alia causa huius rei, nihil aliud fuit, solummodo haec, ex quo nos domi non fuimus, occupati eramus in servitio Regiae Maiestatis domini nostri clementissimi, sed credant Vestri Dominationes, quodsi non persolvitur dica possessionibus Dominationum Vestrarum, deinceps de hac re nihil nuntiabimus, neque scribimus Vestris Dominationibus. Curandum erit de illis.

¹⁰⁹ Bizonyára azonos az 1542. évi névjegyzék szerint a második városrészben háztulajdonos *Johannes Doctor*al. RELKOVIĆ, 1933, 49.

¹¹⁰ Vihnye/Eisenbach és Szénásfalu/Bsinitz (ma: Vyhne és Bzenica, SK) szomszédos települések Bars vármegyében, Selmebánya jobbágyfalvai.

Reliquum est quod Vestram Dominationem valere cupimus. Datum ex nostra arce Lewa, feria secunda in festo Beatae Margarethae Virginis, anno Domini 1545.

Melchior Balassa de Gyarmath
comes comitatum Hontensis et Barsiensis etc.

[Címzés:] Prudentibus et circumspectis dominis, iudici, et iuratis, civibusque civitatis Semnyciensis etc. vicinis nobis honorandis

[A selmeci jegyző feljegyzése:] Anno 45 adi 13. Julii empfangen. Melchior Balassa wil durch alle Mittl den Anschnid von Bsinitz vnnd Eysenpach einpringen.

28.

Balassa Menyhárt a selmecebányai bírónak

Kékkő vára, 1545. október 7.

ŠABB PBŠ. MMBŠ Missiles 1545. d.

A jelen levelet bemutató jobbágya (incola/subditus) panaszkodik neki, hogy két marhát eladott egy bizonyos stefoltovai embernek, de nem kapta meg az árakat. Mivel megtudta, hogy a vevő Selmecebánya joghatósága alá tartozik, kéri, szolgáltatassanak igazságot jobbágjának, nehogy további kárt szenvedjen. Ellenkező esetben engedélyt ad neki arra, hogy bárhol arestáljon.

Prudens ac circumspecte domine, amice nobis dilecte. Salutem etc. Conqueritur nobis incola noster literarum lator, quod vendiderat boves duos cuidam homini commoranti in Stefolthowa¹¹¹ et pro quibus nondum sibi est solutum. Ut autem intelleximus eum emptorem esse sub potestate civitatis vestrae, quare rogamus Vestram Dominationem velitis subdito meo in hac re iustitiam administrare, ne aliquod damnum inde patiat. Sin secus, ex tunc ubicunque poterit incola noster arestare, ei commitemus. Cum his Vestram Dominationem valere cupimus. Ex arce nostra Kekew 7. Octobris 1545.

Melchior Ballassa de Gyarmath

[Címzés:] Prudenti ac circumspecto viro N. iudici civitatis Semniciensis domini et amico nobis dilecto

[Egykorú jegyzet:] 1545

¹¹¹ Steffóltfalu/Steffólt/Istvánháza (ma: Štefultov, Selmecebánya városrésze, SK) Hont vármegyei falu Selmecebánya előterében, amelynek a Selmec-pataktól délre fekvő része a csábrági váruradalom tartozéka volt (MNL OL E 156 a. Fasc. 4. No. 11. p. 15.), északi része viszont Selmecebánya városához tartozott. MALINIÁK, 2019, 83–84.

29.

Balassa Menyhárt a selmecebányai bírónak és esküdteknek

Léva, 1546. március 20.

ŠABB PBŠ, MMBŠ Missiles 1546. d. (egykorú másolat)

A selmecebányaiak arról értesítették, hogy a város környékén mind korábban, mind a napokban emberölések és fosztogatások történtek, amellyel kapcsolatban kérték, hogy kutassa fel a gonosztevőket. Ígéri, hogy a köznyugalom érdekében velük együtt fog törekedni a bűnösök „kigyomlálására”.

Prudentes et circumspecti domini ac amici nobis honorandi. Salutem ac nostri commendationem. Ex scriptis Dominationum Vestrarum accepimus in partibus illis creberrimas hominum depredationes ac homicidia per quosdam nefandos contigisse homines tam prioribus quam etiam his proximis diebus, caedemque a nobis postulant, uti eiusmodi malefactores ubique perquiri facere mitteremus. Non quod promittere nollemus, verum ubi nostrum oportuerit auxilium, prius per easdem certi simus, et nos omni nostro posse curam expurgationis talium habere volumus, quod eiusce modi facinorosos expurgare una vobiscum ob communem iustitiam et publicam tranquillitatem non desistemus. Valere easdem optamus. Ex Lewa, sabatho ante dominicam Reminiscere, anno Domini 1546.

Melchior Balassa de Gyarmath
Honthensis et Barsiensis comitatum comes

[Címzés:] Prudentibus et circumspectis iudici iuratisque civibus civitatis Semnitiensis etc. dominis et amicis nobis honorandis

30.

A selmecebányai bíró és esküdtek Balassa Menyhártnak

Selmecebánya, 1546. április 5. körül

ŠABB PBŠ, MMBŠ Missiles 1546. d. (egykorú másolat)

/A selmeci jegyző feljegyzése:/ Marcus Herman selmeci tanácsos, illetve Valtin Fraidl és Mathis Schneider mester, selmeci lakosok arról számoltak be, hogy Rakonca és Szebelléb irányából hazafelé lovagolva megállították őket Szentantalon, ahol kiváltságaik megsértésével vámfizetésre kényszerítették őket. A hallatlan eset nyomán a tanács elhatározza, hogy egy szívélyes hangvétellű levelet ír Balassa Menyhártnak.

/A levél:/ Tegnap a polgárok és az esküdtek közül néhányan visszatértek az „alsóbb részekből” és előadták nekik, hogy a szentantali vámos szabadságjogaik és kiváltságaik ellenére megvámolta őket. Megdöbbenésüknek adnak hangot, különösen azért, mert úgy gondolták, hogy a közöttük lévő szoros és baráti viszony Csábrág várának és tartozékainak elfoglalása nyomán még erősebbé vált.

Ist her Marcus Herman¹¹² vnßer Rattsgeschworne vnnd Valtin Fraidl auch Maister Mathis Schneider¹¹³ vnßere Mithwoner von Reckenntz¹¹⁴ vnnd Clieb¹¹⁵ herauff haimbwerts auff die Schemnitz gerittenn, wie sie aber in die aw¹¹⁶ khommen habenn. Sie da wieder alle vnßere fraihait vnnd gerechtickhait mauth zalenn müssen, welchs vormals nie erhört wordenn, ist darauff Richter vnnd Ratt verursacht dem Herrn Balassa Melchior derhalben ein freuntlichs brieffl zue schraiben, wie hernach uolgt:

Magnifice domine, domine gratiose. Salutem et obsequiorum nostrorum commendationem. Redeuntes hesterna die ex partibus inferioribus aliqui ex iuratis aliqui vero ex reliquis concivibus nostris nobis retulerunt, quomodo theloniator de Zenthantal¹¹⁷ contra libertates et immunitates nostras et praeter omnem aequitatem thelonium ab eis extorsisset. Quod cum percepissemus non mediocriter turbati fuimus, praesertim cum nobis persuasissemus vicinitatem et necessitudinem eam quae nobis cum Vestra Magnifica Dominatione prius intercessit ex occupata arce Chÿabrack¹¹⁸ eiusdemque pertinentiis solidiorem firmioremque fieri.

[Címzés:] Magnifico domini Melchiori Balassa de Gyarmath comiti comitatum Honthensis et Barsiensis etc. domino gratioso

31.

Balassa Menyhárt a selmecbányai bírónak és esküdteknek

Léva vára, 1546. április 9.

ŠABB PBŠ, MMBŠ Missiles 1546. d.

(Egykorú másolata az előző levélmásolattal egy íven.)

¹¹² Közepes vagyonú gyűrűstéri polgár, foglalkozása szerint ötvös. PAULINYI, 1974, 565, 594.

¹¹³ Közepes vagyonú polgár, foglalkozása szerint szabómester. PAULINYI, 1974, 595.

¹¹⁴ Rakonca (ma: Rykyně, SK), a 16. század közepén Alsó- és Felsőrakonca. Előbbi a zenggi püspök birtoka, utóbbi nemesek lakta településrész. MAKSAY, 1990, 371, 373.

¹¹⁵ Szelléb/Clieb (ma: Sebechleby, SK), mezőváros Hont vármegyében, az esztergomi káptalan birtoka.

¹¹⁶ Szentantal/Sankt Anton in der Au (ma: Svätý Anton, SK), falu Hont vármegyében, Selmecbánya közvetlen előterében. A csábrági váruradalom tartozéka. MNL OL E 156 a. Fasc. 4. No. 11. p. 14–15.

¹¹⁷ Lásd az előző jegyzetet!

¹¹⁸ Csábrág (ma: Čabrad, SK), vár Hont vármegyében.

A selmechányaiak levélben értesítették arról, hogy a szentantali vámos bizonyos esküdteket és polgárokat megvámolt. Az ügyről ő korábban nem is értesült. Azt is tudatták vele, hogy ősidőktől fogva nem volt szokásban a vámfizetés a csábrág vári tartozékain, ezért azt kívánják, hogy korábbi kiváltságaikban megmaradhassanak. A maga részéről kész a jószomszédi viszony megőrzésére. Kéri őket, hogy a következő vasárnapra (április 11.) küldjenek el néhányat a szenátus tagjai közül Csábrág várába, ahol aznap, vagy a rá következő hétfőn ő maga is jelen lesz, és így személyesen tárgyalhatnak a történekről.

/A selmeci jegyző feljegyzéseinek összefoglalása:/ Balassa Menyhárt levele április 10-én délelőtt 11 órakor érkezett meg hozzájuk. Balassához küldött követnek Marcus Herman szenátort, illetve a választott község szószólóját, Peter Lehotzkyt választották. Mivel a tanács nem tudta, hogy Balassa még Léván van-e, vagy időközben átért Csábrágra, ezért követeknek meghagyták, hogy az éppen ekkor Hont vármegye rovásadoszedőihez elküldött selmeci jegyzőt kísérik el egészen Palástig.

[A selmeci jegyzőnek a másolathoz fűzött bevezetője:] Auff Solch schraibenn hat her Balassa Melchior der Statt Schemnitz dieße hernachuolgende anthwurth gebenn, welchs den Herrenn von der Schemnitz adi am 10. Aprilis vmb 11. vr vormittags zuekhommen ist vnd lauth wie folgeth:

Prudentes et circumspecti domini, amici nobis honorandi. Post salutem. Litteras Dominationum Vestrarum nobis missas intelleximus per ordinem quae in ea continentur, in quibus seriis Vestrae Dominationes nobis specificant, quomodo teloniator de Zent Anthal per quosdam iuratos, ac inhabitatores civitatis Semnyciensis telonium extorsisset. Nos ante haec minime intelleximus hoc negotium. Ceterum etiam scribunt Vestrae Dominationes ut ab antiquis temporibus non fuit consuetudo telonium pertinentiis arcis Chyabragh soluturum. Optant Vestrae Dominationes, ut in eadem libertate permanerent, sicuti solitum fuit ab antiquis temporibus. Nos parati sumus cum Vestris Dominationibus bonam vicinitatem observare, sicuti ab antiquis temporibus fuit, per nos nihil negligitur, neque prae/ter/mittitur. Propterea Vestrae Dominationes mittant aliquos ex suis collegis ad nos dominica die proxima affutura ad Chyabrag ut intelligamus actiones illas, quae facta sunt, quia et nos eadem die aut feria secunda proxima affutura in Chyabrag constituemur personaliter, de omnibus loquamur negotiis cum Vestris Dominationibus. Reliquum est quod Vestrae Dominationes valere cupimus. Datum ex arce Lewa feria sexta ante dominicam Iudica, anno 1546.

Melchior Balassa de Gyarmath
comes comitatum Hontensis et Barsiensis

[Címzés:] Prudentibus et circumspectis dominis, iudici et iuratis civibusque civitatis Semnyciensis etc. amicis nobis honorandis

[A selmeci jegyző feljegyzése:] Der Mawt halben in der aw, 10. April 1545.
[A selmeci jegyző feljegyzése a városnak a levélre adott reakciójáról:] Auff dißes des Balassa Melchiors begerrn hatt Richter vnnd Ratt Ire gesandtenn als namblich Marcus Herman Iren aidsprüeder vnnd Pettern Lehotzky¹¹⁹ der gemainden fürsprecher zue Seiner gnade verordnet, vnnd diewail man nicht aigenlich gewist, ob Sein gnade noch auff dem Lewantz¹²⁰ ader schon auff den Chyabrack verrückt were, hatt es Richter vnnd Ratt für guth angesegenn, das die verordenten gesandten auff Iren Statschreiber, welcher auff ditto, namblich 10. aprilis zu den anschnittern der Gespanschaft Hontha geschickt wordenn, die ßelbigen gar vndten zue Palascht¹²¹ eruolget.

32.

Balassa Menyhárt a selmecebányai bírónak

Csábrág vára, 1546. április 13.

ŠABB PBŠ, MMBŠ Missiles 1546. d.

(Egykorú másolata az előző másolatokkal egy íven.)

/A selmeci jegyzőnek az előzményekről írott feljegyzése:/ A szentantali vámos bizonyos ot-tani lakosok kérése nyomán Balassa Menyhárthoz küldött, és hamisan megvádolta a sel-mecieket, hogy megverték egy szolgáját. Ennek nyomán érkezett a bíró alábbi levele, amely alig több mind három órával követeik után érkezett meg.

/Balassa Menyhárt levele:/ Tegnap követségben járt nála a bíró két embere. Akkor még nem értesült róla, hogy a bíró titokban az ő szentantali házához küldte embereit, akik vámosának szolgáját nagyon megverték. A történetekért a polgárok példás megbüntetését ígéri, amennyiben sikerül egyet is elfognia közülük. Ha magát a bírót meg tudja fogni, biztosra veheti, hogy nem hiába fog majd orvosának fizetni, már ha egyáltalán képes lesz az orvosságot bevenni.

/A selmeci jegyző feljegyzése a tanács további intézkedéseiről:/ A selmeci tanács a fenti gyalázatos és gúnyos levelet április 14-én tárgyalta meg, és végül arra jutottak, hogy a levél nem Balassa Menyhárt utasítására és tudomásával született meg, mivel sem aláírása, sem szokott pecsétje nem szerepel rajta, hanem csak egy gyenge minőségű gemmás pecsét. Ennek megfelelően a következő baráti választ tették.

[A selmeci jegyző bevezetője a levél másolatához:] Szo hatt auch der mautner auff etlicher aus der Aw anhaltten zue dem Balassa Melchior ßeinem Herrnn geschickt, ßein gnade

¹¹⁹ Közepes vagyónú selmeci polgár. PAULINYI, 1976, 596.

¹²⁰ Léva (ma: Levice, SK) vár és megyésispáni székhely Bars vármegyében. Maga a település ekkor még két részre, Nagylévára és Ólévára tagolódott. MAKSAY, 1990, 149–150.

¹²¹ Palást (ma: Plášťovce, SK) település Hont vármegyében. A 16. században Alsó- és Felsőpalást, amelyek közül előbbi a csábrági váruralalom tartozéka, utóbbi pedig nemesek lakta település. MAKSAY, 1990, 371, 373.

mit vngrund berichten lassenn, wie man ein gewalt in der Aw than, vnnd des mautners diener geschlagen hett. Darauff sein gnade an vnßern herrnn Richter diss schraiben gethann, welchs nicht vil vber 3 stunden vnßern gesandten nachkhommen, vnd laut also:

Circumspecte nobis zelande. Hesterna die ad nos miseras duos homines tuos, quod ante non intelleximus, ut clam tu ad domum nostram Zenthenthal miseras homines tuos, qui ibidem servitorem teloniatoris nostri valde percusserunt et infestarunt. Ea causa recordamini et in memoriam tui habeas, quia certus sis, ut eo modo punieris pro illo tu ipse, aut quicumque sint de civitate Semnitha, quos possumusprehendere, quod et aliis erit in exemplum ita puniturum. Sin autem te ipsum possumus apprehendere, credas, quod medico tuo non inaniter solves mercedem si poteris consumere. Certus sis de his. Datum ex arce nostra Chabragk, feria tertia post dominicam Iudica, anno 1546.

Melchior Balassa de Gyarmath
comes comitatum Honthensis et Barsiensis

[Címzés:] Circumspecto iudici de Semnitha nobis zelabundo exhibeantur
[Egykorú jegyzet:] Melcher Balassa drohet dem Richter, wie er in gleicher Massen tractiren wil, alß seines Mautners Knecht tractiret worden. Homo fuit nequissimus hic Batensis.¹²²

[A selmeci jegyző feljegyzése a tanácsnak a levél nyomán tett intézkedéseiről:] Auff dis Schandlichs, spottisch, gifftiges vnnd Therannisches Brieffl hatt ein Erßamer Ratt adi am 14. aprilis noch aller notturfft vnnd wolbedachten muth gehandelt, vnnd diewail man gesehen, das solch schraiben weder mit seiner gnade hand vndterschriebenn, noch mit seiner gnade gewonlichem siegil verfertiget, ßunder nur mith ainem schlechten Carniol versiegelt, dardurch vermaint, solch schreiben were nit mit wissen vnnd beuelh Seiner gnade ausgegangen, vnnd derhalben an Sein gnade dis nachfolgends freintliches nachparliches schreiben gethann vnnd lauth vonn worth zue worth.

33.

Balassa Menyhárt a selmebányai bírónak és esküdteknek

Csábrág vára, 1546. május 19.

ŠABB PBŠ, MMBŠ Missiles 1546. d.

/Közbenjár famulusa, szentantali Nagy László selmebányai háza ügyében./ Megkapta levelüket, amelyre válaszként részletesen kifejti familiárisa szándékát. Nagy László a lánya házasságkötése után a vejétől megvásárolt egy házat, amelynek árát ki is fizette. A vő

¹²² Bát/Fraumarkt (ma: Bátovce, SK) mezőváros Hont vármegyében, a lévai váruralalom tartozéka.

időközben elhunyt, aki végrendeletében minden tulajdonát feleségére hagyta. Az özvegy később újraházasodott, azonban az új férj – Nagy László új veje –, akinek az előbbieket illetően nem volt tulajdonjoga, elűzte a nőt. Nagy László nem azt kéri, hogy az első veje által végrendeletileg lányára hagyott ingóságokat megőrizzék, hanem azt, hogy vagy birtokolhassa az általa kifizetett házat, vagy adják meg neki annak az árát. Nemtetszését fejezi ki azzal kapcsolatban, hogy a selmebányaiak Nagy Lászlót a ház birtokába nem engedik, de az árát sem akarják visszafizetni. Még ha csak jobbágya lenne, akkor is megvédené igazságában, de jelen esetben a famulusáról van szó. Amennyiben nem kap elégtételt, abból viszályok, gyűlölet és az ártatlanok letartóztatásai származnak, amit ő nem szívesen tenne, de famulusát nem fogja cserben hagyni.

Utóirat: Ő nem tudta egészen jogi nyelven, szakszerűen leírni az ügyet, de a részleteket majd magától Nagy Lászlótól világosan megérthetik.

Prudentes et circumspecti domini, amici, vicinique nobis honorandi. Post salutem et nostri commendationem, litteras Dominationum Vestrarum nobis missas aperte intelleximus, quae in ea continentur, in quibus seriis Vestrae Dominationes scribunt nobis ex parte Ladislai Nag¹²³ de Zent Anthal, familiaris nostri. Vestrae Dominationes ut intelligant, famulus noster Ladislaus Nag aliud non optat, neque¹²⁴ ut res suas custodiant, nisi optat, ut in illa domo permaneat et valeat possidere, quousque sibi ipsi pretium eiusdem non solvunt, aut domum illam possideat, quia gener ipsius est mortuus, cui inprimis suam filiam in uxorem nupserat. Ille Ladislaus Nag noster famulus, pro illa domo, de qua sua filia est expulsa persolverat, pretium eiusdem, per quam ipsius gener ordinaverat domum illam. Nunc autem novus gener,¹²⁵ quem habet, nullam auctoritatem habet, neque habuit possidendam illius praedecessoris rebus alteri generis sui, quia in agone mortis sui suae uxori legavit omnia sua bona et res suas, quas habuit, ipse Ladislaus Nag est contentus, solummodo ipsi persolvant pretium illius domus. Sin autem recusarint¹²⁶ pretium illius persolvere, ut est iuris ordo, secundum Dei iustitiam, necesse est, ut ipse possideat, quia non poterit, privare, ut suae pecuniae¹²⁷ quas pro illa dedit, pereant. Aut domum possideat, aut pretium illius persolvant. Sed Vestrae Dominationes nolunt ipsum cum pecuniis contentari ex parte domus etiam, ut ipse Ladislaus ne possideat domum, hoc non videtur nobis, ut ipse, neque domum illam possideat, neque pretium obtineat. Nos praeter iustitiam nihil optamus, tamen Ladislaus Nag est famulus noster, si saltem esset colonus noster etiam in sua iustitia oportet nos defendere, ut ipse de duobus privaretur, de domo aut pretio eiusdem, esset

¹²³ Tinódi Sebestyén említi nevét Léva védői között a Szitnya, Léva, Csábrág, Murán váraknak megvévése című költeményében, amelyben Niklas Graf zu Salm 1549 tavaszán–nyarán végrehajtott, Balassa és Basó Mátyás elleni hadjáratát verselte meg. TINÓDI, 1984, 205.

¹²⁴ Előtte áthúzza: *nisi*.

¹²⁵ *Er. novum generum.*

¹²⁶ *Er. recusarint.*

¹²⁷ *Er. suas pecunias.*

contra veram iustitiam, nos omne bonum optamus nil aliud. Ceterum quod si Vestrae Dominationes noluerint secundum iustitiam contentari ipsum Ladislaum, inde oriuntur diversae altercationes, odium, arestationes illorum, qui sunt in hiis inculpabiles. Nos huiusmodi actiones non vellemus, neque optaremus agere, tamen nostrum famulum nullo modo in sua iustitia relinquere non valemus, ut tot damna patiatur iniuste, ut superius diximus, praeter iustitiam aliud non optamus. Reliquum est quod Vestrae Dominationes valere cupimus feliciter. Datum ex nostra arce Chÿabrag, feria quarta ante Transfigurationis Domini, anno 1546.

Melchior Balassa de Gyarmath
comes comitatum Hontensis et Barsiensis

Vestrae Dominationes ab ipso Ladislao Nag clarius, poterint intelligere, quia nos eo modo non possumus praescribere, ut est iuris ordo, suum negotium, de quo tractanda et concludenda est negotium. [!]

[Címzés:] Prudentibus et circumspectis dominis, iudici ac iuratis civibusque civitatis Semnyciensis etc. dominis et amicis vicinisque nobis honorandis

34.

Balassa Menyhárt a selmebányai bírónak és esküdteknek

Balassagyarmat, 1546. július 21.

ŠABB PBS, MMBŠ Missiles 1546. d. (másolat)

Az őrség július 20-án éjjel váratlanul távozott Szanda várából, így a törökök másnap reggel harc nélkül foglalták el az őrizetlenül hagyott erősséget. Most más várak ellen készülnek, ma Bujákot vagy Csövért ostromolják. Kéri őket, hogy a levél kézhezvételét követően fejenként vonuljanak hadba és siessenek hozzá. Őt a szécsényi katonai táborban találják majd. Írjanak a többi bányavárosnak is, hogy – ha szeretik hazájukat, feleségeik és gyermekeik életét, akkor – hozzájuk hasonlóan készüljenek a török ellen és csatlakozzanak hozzá. A nemesség és a vármegyék is felkeltek, Kassától egészen odáig mindenki fegyvert fogott. Az egri katonaság Füleken töltötte az éjszakát, Bebek Ferenc is elindult. Az lenne a legjobb, ha fegyveres lovasokat tudnának küldeni, amellyel kapcsolatban tudja, hogy százat, ha nem többet, minden egyes városból képesek lennének kiállítani. Siessenek, ha kedves az életük.

Prudentes et circumspecti domini et amici honorandi. Salutem et nostram commendationem. Hoc possumus Dominationibus Vestris scribere, quod Turci arcem

Zanda¹²⁸ iam prae manibus habent, illi enim, qui fuerunt in ea, feria tertia proxime elapsa nocte saltu ex ea abierunt. Turci mane facto, arcem sine custode reperierunt, et eam intraverunt, et iam intendunt alia castra obsidere. Hodie aut castrum Bwyack¹²⁹ vel Chew¹³⁰ obsident. Igitur Dominationes Vestras amicissime hortamur atque rogamus, ut mox visis praesentibus per singula capita insurgere et ad nos festinare debeatis. Nos enim in oppido Zechen¹³¹ in castris reperietis. Dominationis Vestrae scribant etiam aliis Civitatibus Montanis, ut et ipsi similiter insurgere et vobiscum una contra hostes properare velint et nobiscum constitui debeant, si patriam, uxores atque liberos vitamque ipsorum amant. Hoc eisdem certo scribere possumus quod undique iam, tam domini quam etiam comitatus insurrexerunt et Cassovia usque huc singuli arma sumpserunt. Agriensis exercitus pernoctavit hodie in Fyleck,¹³² Bebeck¹³³ etiam se movit, ut Dominationes Vestrae quoque se moveant, plurimum rogamus. Si aliquot equites armatos ex civitatibus possent ordinare, optimum esset, et scio ut centum si ultra non, ex omnibus civitatibus equites fieri possent. Festinent, festinent, si perire nolunt. In reliquo Dominationes Vestras valere optamus. Ex Giarmath feria quarta ante Magdalенаe, anno Domini 1546.

Melchior Balassa de
dicta Giarmath comes etc.

[Címzés:] Prudentibus et circumspectis iudici et iuratis civibus civitatis Semniciensis, dominis et vicinis¹³⁴ observandis

¹²⁸ Szanda vár és település Nógrád vármegyében, Losonczy István birtoka. Elfoglalása után a budai szandzsákba tartozott, helyőrséget egy hónappal később, 1546. augusztus 28-tól telepítettek bele. HEGYI, 2007, 570.

¹²⁹ Buják vár és település Nógrád vármegyében. 1552-ben foglalták el, a szécsényi szandzsákhoz tartozott. HEGYI, 2007, 794.

¹³⁰ Cső (ma: Csővár, Pest megye) vár és település Nógrád vármegyében. Hogy pontosan mikor szállták meg, kérdéses, de 1546-ban már összeírták. KÁLDY-NAGY, 1985, 194. 1554-ben már oszmán őrség állomásozott benne. HEGYI, 2007, 640.

¹³¹ Szécsény vár és mezőváros Nógrád vármegyében, Losonczy István birtoka.

¹³² Füle (ma: Filakovo, SK) vár és mezőváros Nógrád vármegyében, Bebek Ferenc birtoka.

¹³³ Pelsőci Bebek Ferenc (? – 1558. szeptember 1.) Gömör vármegye főispánja (1527–1556), Abaúj vármegye főispánja (1528–1540), a felső részek főkapitánya (*supremus capitaneus partium regni Hungariae superiorum*, Serédy Gáspárral együtt, 1537), erdélyi tanácsúr (1556–1558), Szulejmán szultán kinevezéséből kormányzó (1557). HORN, 2012, 330; PÁLFFY, 1997, 272.

¹³⁴ Előtte áthúzva: *amicis*.

35.

Selmecebánya bírása és esküdtjei Balassa Menyhártnak

Selmecebánya, 1546. július 22.

ŠABB PBŠ, MMBŠ Missiles 1546. d. (másolat)

Megkapták levelét, amelyben a fejenkénti hadba vonulásra kérte őket. Kérése és többi szomszédjuk kérése nyomán tegnap dél körül útnak indítottak Korpona felé annyi gyalogost, amennyit hamarjában össze tudtak szedni. Az időközben beérkező körmöcbányai és besztercebányai gyalogosokat is kislekedés nélkül hozzá irányítják majd. Biztosítják arról, hogy erejükhez képest mindent megtesznek a köz javáért. A fejenkénti felkelésre és hadba vonulásra vonatkozó kérését azonban nem tudják teljesíteni. A bányaművelés szüneteltetése nyomán oly mértékben emelkedne a bányákban a vízszint, hogy a helyreállítás csak jelentős költségek árán volna lehetséges, ezért állandó felügyeletet igényel. Újfént megerősítik, hogy a hadfogadás során nem kímélik majd a költséget.

Magnifice domine domine gratiose. Salutem et obsequiorum nostrorum paratissimam commendationem. Litteras Vestrae Magnificae Dominationis acceptas intelleximus, et quantum ad levandas gentes viritim attinet. non possumus Vestram Magnificam Dominationem latere, quod heri circa meridiem tot pedites, quot scilicet in tanta celeritate reperire potuimus, hinc ad Vestram Magnificam Dominationem necnon ceterorum vicinorum nostrorum instantiam Corponam¹³⁵ versus expeditimus. Et nihilominus quotquot reperire possumus bene armatos, illos nunc acceptamus et deinceps quos acceptabimus eosque in expeditionem et auxilium Vestrae Magnificae Dominationis non gravatim mittemus. Praeterea in horas singulas expectamus huc pedites Cremnitienses¹³⁶ et Bistritienses,¹³⁷ quos etiam mox, postquam venerint, ad Vestram Magnificam Dominationem dirigemus. Vestra Magnifica Dominatio sibi certo persuadeat, quod pro viribus nostris semper ea libenter praestabimus, quae pro publico commodo esse videbuntur. Quod autem viritim insurgere ac perinde montana inculta relinquere deberemus, id sine dispendio montanarum necnon terrae istius desolatione minime fieri posset. Nam ubi saltem per paucos dies montana non colerentur, tandem ob aquarum in eis crescentiam reformari incredibilibus sumptibus vix possent. Id ne fieret, culturae montanae ex officio nostro diligenter nos invigilare oportet. Quantum vero ad conducendos milites attinet, ibi pro viribus nostris sumptibus non parcemus, quod superest, Vestram Magnificam Dominationem felicissime valere optamus. Semnicii, 22 Iulii anno Domini 1546.

¹³⁵ Korpona/Karpfen (ma: Krupina, SK) szabad királyi és bányaváros Zólyom vármegyében.

¹³⁶ Körmöcbánya/Kremnitz (ma: Kremnica, SK) szabad királyi és bányaváros Bars vármegyében.

¹³⁷ Besztercebánya/Neusohl (ma: Banská Bystrica, SK) szabad királyi és bányaváros Zólyom vármegyében.

Vestrae Magnificae Dominationi deditissimi,

Iudex et iurati cives civitatis Semniciensis

[Címzés:] Magnifico domino domino Melchiori Balassa de Giarmath etc. comiti comitatusque Honthensis et Barsiensis etc. domino gratioso
[Egykorú feljegyzés a hátlapon:] 1546. Schemnicienses extra civitatem personaliter insurgere detractant. Ad dominum Melchiorem Balassa.

36.

Csáforda Miklós Balassa Menyhártnak

Kékkő vára, 1546. vasárnap (július 25?)¹³⁸

ŠABB PBŠ, MMBŠ Missiles 1546. d.

Nyakazó Ferentől megjött Irsay Ferenc, és általa Nyakazó azt üzeni, hogy nem tud Balassához elmenni, mert minden órában támadó csapatokat vár Balassagyarmat alá. Nagy Benedek megjött, száz hajdú érkezett, akikkel kapcsolatban kérdi, hogy fölfogadja-e őket és fél vagy egész hópénzt adjon-e nekik. A nemrég fölfogadott 85 fő egy hópénzt kapott. Nyakazó tudakozódik Balassa tartózkodási helye felől, és elküldte emberét egy szekér kenyérrel, hogy megtudja, Szandát hogyan és mekkora erővel szállták meg (janicsárok, lovasság, ágyúk), amiről majd értesíteni fogja. Két szekér zabot is kér, mert annak híján vannak. Losonczy Istvántól levél érkezett.

Mag[nifi]ce d[omi]ne d[omi]ne gr[ati]ose, Serviciu[m] p[er]petuu[m], Iwta Nyakazo ferencztel¹³⁹ Irsay ferencz : ke^{nek} azt wzente, ke^{med} kerÿ mint vrat hogÿ rea ne haragogÿek hogÿ ke^{hez} fel Nem ÿewhet mert mÿnden oraban harczolot vár gÿarmat¹⁴⁰ alá, Nagÿ benedeket kÿ oda fel küldett volt az meg ÿewt, Zaz haÿdw ÿew, ha meg tartoztassa mÿnd, mÿt agÿon nekjk ha fel ho penzte vagj egÿezzet, mostan kÿt meg tartoztatott : tÿzen ew heÿjan Zaz : annak egezz ho penzt adott : tovabba hol lezen te ke^{med} hogÿ mikor ke^{hez} kell kwldeny hol talallÿak meg ke^{det}, ma oda küldett Nyakazo egÿ Zeker kenÿeret kÿ meg

¹³⁸ Szanda várát Balassa július 21-i levele (34.) szerint aznap, szerdán reggel szállták meg. Aktualitása miatt valószínűleg annak a hétnek a vasárnapján kelt a levél.

¹³⁹ Nyakazó Ferenc (1495 k.–1572 k.), a Balassa család familiárisa, Niklas Graf zu Salm 1549. évi hadjárata idején a csábrági vár „várfőkapitánya”, amelynek elfoglalásakor fogságba esett, majd Erdélybe ment, ahol váradi főkapitány először (1557–1558), lovászmester és udvari főkapitány (1563–1565), Bihar vármegye főispánja és váradi főkapitány másodszer (1565–1567), Máramaros vármegye főispánja (1568–1572), a huszti vár prefektusa és a máramarosi sókamara ispánja (1568–1572). HORN, 2012, 356; ALDANA, 1986, 78.

¹⁴⁰ Balassagyarmat.

tuggya, mynt Zallottak meg Zondät¹⁴¹ az ýanczar mellÿ felewl vagyon, az lowag honnan, han algÿwÿok vagyon, ha meg yew embere ottan meg wÿzenÿ ke^{nek}, oztan ke^{tel} ke-ret¹⁴² keet Zeker Zabot mert semmÿ ott Nÿncz : ým holnap lewrjncz kÿlte ýde ez levelet, lossonczÿ¹⁴³ urame, Nem tvdom mÿert kÿlte : isten tacha meg ke : Ex Arce kekkew, vasarnap : 1546

chafforda Mÿklos

[Címzés:] Magnifico domino domino Melchiori Balassa de Gyarmath etc. domino meo gratioso

37.

Balassa Menyhárt a selmecbányai bírónak és esküdteknek

Csábrág, 1546. szeptember 27.

ŠABB PBŠ, MMBŠ Missiles 1546. d.

Sipeky Ferencet, Hont vármegye szolgabíróját Selmecbányára küldi a hozzá eljutott szóbeszédek kapcsán. Kéri, hogy mindazt, amit a nevében mondani fog, fogadják bizalommal. (litterae credentiales)

Prudentes¹⁴⁴ ac circumspecti amici et vicini nobis observandi. Salutem et nostri commendationem. Nuntiavimus vobis per hunc Franciscum Sipikÿ iudicem curiae¹⁴⁵ [1] comitatus Hontensis de rumoribus ad nos allatis, quicquid igitur eisdem nomine nostro oretenus dixerit, verbis ipsius quoque ac nobis fidem creditivam adhibeatis. Valet felicititer. Ex Czabrag, Septembris die 27. 1546.

Melchior Balassa de Gyarmath
comes comitatus Barsiensis et Hontensis.

[Címzés:] Prudentibus ac circumspectis vicinis iudici et iuratis civitatis Schemniciensis etc. amicis nobis honorandis

¹⁴¹ Itt bizonyára nem kifejezetten a várat, hanem a települést érthette alatta, ugyanis az említett katonaság elhelyezésére vonatkozó információ úgy nyer értelmet.

¹⁴² Előtte áthúzva: *kerek*.

¹⁴³ Losonczy István (1516 k. – 1552. július 27.) Nógrád vármegye főispánja (1543–1552), előbb ideiglenesen (1551. augusztus 28.), majd véglegesen Temesvár kapitánya és temesi ispán (1552 tavasza). Személyére legújabban MOLNÁR, 2020.

¹⁴⁴ Ér. hibásan *prudenti*.

¹⁴⁵ Tollhiba. A helyes alak *iudicem nobilium comitatus Hontensis*, vagyis *Hont vármegye szolgabíróját* lenne. A Sipekyek régi Hont vármegyei nemesi család, Sipeky László Mohács előtt kétszer is alispán (1516–1522, 1525). BAKÁCS, 1971, 393, 394, 441.

38.

Balassa Zsigmond a selmecbányai bírónak, esküdteknek és bányatulajdonosoknak

Diósgyőr vára, 1546. október 19.

MNL OL R 314, 142/2. tétel No. 59.

Már korábban is elküldte hozzájuk Nyéki Benedek barátot azzal a megbízással, hogy intézzen neki néhány vājármestert (akiket magyarul hevéreknek neveznek), hogy azok Hasznos várát gyorsan birtokba vegyék, majd mielőtt a török tudomást szerezhetne róla, el is pusztítsák, és így ne kerüljön az ellenség kezébe. Emiatt ismét elküldi Benedek barátot és egyben kéri őket, hogy szavaiknak hitelt adjanak. Külön kiemeli, hogy a kőfaragómesterek a várát csak lassan rombolnák le, és így az ellenség kezébe jutna, de a hevérek egykettőre el tudnák pusztítani. Kéri, hogy intézzenek 25 vagy 32 főt, akik álljanak készenlétben, majd azután ismerteti a napot, amikor jönniük kell.

Egregii et circumspecti domini vicini et amici nobis honorandi. Post salutem et nostri commendationem. Honorabilem fratrem Benedictum de Nyék per priusquam miseramus ad Egregias et Circumspectas Dominationes Vestras, ut videlicet eadem vellent nobis ordinare aliquos artifices fossores lapidum,¹⁴⁶ quos nostro idiomate vocant (hewerek),¹⁴⁷ qui ipsam totam arcem Haznos¹⁴⁸ ad trabem¹⁴⁹ acciperent citissime ut postea cito absque scitu Thurcarum funditus tota arx deleteretur, ne in manus hostiles veniret. Pro eo nunc etiam eundem fratrem Benedictum ad eadem mittimus, cuius verbis ut eadem fidem adhibeant creditivam, rogamus. Sed ut breviter Egregii et Circumspecti Dominationes Vestrae intelligant: magistri lapidae ad illius arcis destructionem non valent, quoniam illi tarde destruerent, et ita in manus hostium deveniret. Sed tales artifices vulgo hewerek valerent, qui ad trabem¹⁵⁰ totam arcem acciperent, et simul et semel demolirentur. Proinde petimus eadem, quatenus velint ordinare aut viginti quinque aut triginta duo, qui essent in promptu, et postea diem eisdem aperiremus ad quam venire deberent. Et in reliquo Egregias et Circumspectas Dominationes Vestras felicissime valere peroptamus. Ex arce Dýosgewr,¹⁵¹ postridie festi Sancti Lucae evangelistae, anno Domini 1546.

Sigismundus Balassa de Gyármath
comes comitatus Borsodiensis etc.

¹⁴⁶ A *lapidum* utólagos betoldás.

¹⁴⁷ Hevér: német eredetű szó, jelentése bányász, vājár. MNYTESZ, 1970, 105.

¹⁴⁸ A *haznos* utólagos betoldás. Hasznos (vagy Cserteri) vár és település Heves vármegyében.

¹⁴⁹ Er. *ad strabem* [!].

¹⁵⁰ Er. *ad strabem* [!].

¹⁵¹ Diósgyőr vár és mezőváros Borsod vármegyében, első magánbirtokosa Balassa Zsigmond.

[Címzés:] Egregiis et circumspectis dominis iudici ceterisque iuratis consulibus ac dominis fodinatis civitatis Semniciensis dominis vicinis et amicis nobis honorandis

39.

Balassa Imre Pancratius Rhenander Reinmann selmecebányai bírónak

Kékkő, 1548. január 15.

ŠABB PBŠ, MMBŠ Missiles 1548. d.

Kéri, hogy írjanak neki betegek számára alkalmas fürdőkőről, Barbara Rösseléről vagy más, a környékükön találhatóokról. Kéri, hogy a jelen levelet bemutató személy szavának hitelt adjanak.

Prudens et circumspecte domine et frater nobis carissime. Salutem nostrique commendationem. Rogo Dominatinem Vestram, ut mihi velit scribere de thermis, quae sunt meliores homini infirmo Rezlŷnae vel aliae thermae, quae sunt apud vos, de quibus etiam per praesentium ostensorem Dominationi Vestrae nuntiavi. Ideo quae verbis vobis dixerit, ipsi fidem creditivam velitis adhibere. Dominationem Vestram felicissime prospereque opto valere. Datum ex Kekkŷ 15. die Ianuarii 1548.

Emericus Balasi etc.

[Címzés:] Prudenti et circumspecto domino Pangraccio¹⁵² iudici Selmeeciensi domino et fratri nobis carissimo

40.

Balassa Menyhárt a selmecebányai bírónak és esküdteknek

Léva vára, 1548. január 24.

ŠABB PBŠ, MMBŠ Missiles 1548. d.

Egy Bars mezővárosban lakó jobbágya, Thulowjcz Zsigmond azzal a panasszal fordult hozzá, hogy egy selmecebányai ötvös, bizonyos Ipolitus tíz forinttal tartozik neki, amit nem akar megadni. A baráti és jószomszédi viszonyra tekintettel kéri, hogy szolgáltatassanak igazságot és jobbágyát elégték meg. Nem akarja, hogy a továbbiakban a bűnösök helyett ártatlanok legyenek lefogva vagy áruik visszatartva.

¹⁵² Pancratius Rhenander Reinmann/Magister Pankratius nagy vagyonú, gyűrűstéri házban lakó polgár, 1542-ben a magisztrátus tagja, a bírói tisztséget 1543-ban, 1547-ben, 1550–1551-ben és 1554–1555-ben töltötte be. RELKOVIĆ, 1933, 9; BAKER, 1932b, 55; PAULINYI, 1976, 597.

Prudentes ac circumspetti domini amici ac vicini nobis honorandi. Salutem et nostri commendationem. Iis Sigismundus Thulowÿcz¹⁵³ subditus noster de oppido Bars¹⁵⁴ praesentium exhibitor dicit sibi quendam Ipolitum aurifabrum concivem et inhabitatorem civitatis vestrae debe[re], quod debitum se citra florinos decem extenderet, et quum idem debitor ad frequentes suas requisitiones solvere nollet. Subditus noster praefatus conquerens ad nos confugit. Idcirco Vestras Dominationes rogamus velint respectu amicitiae ac bonae vicinitatis nostrae, tum et communis iustitiae de praefato debitore ius et iustitiam administrare, quo subdito nostro satisfiat. Profecto enim nollemus ut deinceps inter nos aliquae arestae et detentiones insontium pro sontibus committantur. Credimus quod Dominationes Vestrae facturae sunt, nos amodo in futuro simili officio amicitiae, ubi fuerit opportunum, studebimus correspondere. Quae valeant felicissimae. Ex arce nostra Lewa vigesimo quarto die Ianuarii, anno Domini 1548.

Melchior Balassa de Gyarmath
comes comitatus Honthensis et Barsiensis etc.

[Címzés:] Prudentibus ac circumspettis dominis iudici et iuratis civibus civitatis Sempniciensis, dominis amicis et vicinis nobis honorandis

41.

Balassa Imre a selmebányai bírónak és esküdteknek

Balassagyarmat, 1549. szeptember 28.

ŠABB PBŠ, MMBŠ Missiles 1549. d.

Az elmúlt napokban száz marhát adott el a selmebányai mészárosoknak, amiből elég jelentős haszonhoz juthattak. A vételár megfizetésének határideje már lejárt, de a legkevésbé sem akarják megtéríteni. Kéri, tegyék lehetővé, hogy a mészárosok kötelesek legyenek tartozásukat megadni. Törekedni fog arra, hogy mindezt meghálálja.

Prudentes et circumspetti domini vicini nobis honorandi. Salutem et nostri [commendationem]. Noverint Vestrae¹⁵⁵ Dominationes, quod nos superioribus diebus dederamus boves 100 magistris laniis concivibus vestris certa summa, unde ipsi satis lucri accidere potuit. Eius autem summae terminus, quo nobis solvere debuissent, iam

¹⁵³ Thulowÿcz Zsigmond az 1554. évi urbárium szerint Barsszékes lakosa. MNL OL E 156 Fasc. 16. No. 5./b. fol. 17.

¹⁵⁴ Ekkor két település: Bars/Újbars vagy Barsszékes (ma: Nový Tekov, SK) (locus sedis) mint megyeszékhely, valamint Nagybars vagy Óbars (ma: Starý Tekov, SK). Mezővárosok Bars vármegyében a Garam jobb és bal partján, a lévai váruralalom tartozékai.

¹⁵⁵ Er. tollhiba: *Vestres*.

praeteriit, et persolvere nobis minime voluerunt. Quare Vestras Dominationes rogamus, faciant, ut dicti magistri lanii concives vestri debeant nobis persolvere atque satisfacere de praescripto debito 100 bovum, quos ipsis in utilitatem ipsorum vendideramus. Id quod nos Dominationibus Vestris omni amicitia gratificari studebimus. Quas interim valere optamus. Ex Gyarmath, 28. die mensis Septembris 1549.

Emericus Balassa
 Consiliarius Regiae Maiestatis¹⁵⁶ etc.

[Címzés:] Prudentibus ac circumspectis dominis iudici et iuratis ceterisque civibus civitatis Semniciensis etc. dominis vicinis et amicis nobis honorandis

Rövidítések és irodalomjegyzék

ŠABB PBŠ	Štátny archív v Banskej Bystrici, pracovisko Archív Banská Štiavnica (A Besztercebányai Állami Levéltár Selmecebányai Fióklevéltára)
MMBŠ	Magistrát mesta Banská Štiavnica (Selmecebánya város levéltára)
Missiles	Litterae missiles (A város évredezett szálas iratanyaga)
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest
E 21	Magyar kincstári levéltárak, Magyar (pozsonyi) kamarai levéltár, Benignae resolutiones
E 156	Magyar Kamara archívuma, Urbaria et Conscriptiones
P 11	Balassa család levéltára
P 1767	Balassa család levéltára, Családtagok iratai
P 1987	Illésházy-gyűjtemény
R 314	Mohács utáni gyűjtemény, Városi iratgyűjtemény
142/2. t.	Selmec- és Bélabánya, báró Nyáry Albert gyűjteményéből kiemelt iratok
X 501	Másolatok gyűjteménye, Slovenský národný archív (Pozsony), Hodnoverné miesto Hronsky Benadik (Garamszentbenedeki konvent mint hiteleshely), Iratok
MNL ZML	Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára
IV.	Megyei Törvényhatóságok
433.	Egyedi iratok gyűjteménye

¹⁵⁶ 1549-ben valóban a királyi tanácsosok névsorában. EMBER, 1946, 77.

OSZK
Kt.
ÖStA HHStA
UA AA

Országos Széchényi Könyvtár
Kézirattár
Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv
Ungarische Akten, Allgemeine Akten

*

ALDANA
1986

Bernardo de ALDANA magyarországi hadjárata, 1548–1552, közreadja SZAKÁLY Ferenc, fordította SCHOLZ László, Budapest, 1986.

BAKÁCS
1971

BAKÁCS István: *Hont vármegye Mohács előtt*, Budapest, 1971.

BAKER
1932a

Adalbert BAKER: *Die Kammergrafen von Schemnitz, anno 1365–1873*, In: *Karpathenland*, 5. (1932) 27–30.

BAKER
1932b

Adalbert BAKER: *Die Stadtrichter von Schemnitz, anno 1275–1869*, In: *Karpathenland*, 5. (1932) 54–57.

ČELKO
2011

Mikuláš ČELKO: *Baníctvo a Banská Štiavnica v období pôsobenia komorských grófov Thurzovcov*, In: *Montánna história*, 4. (2011) 22–67.

CSORBA
1978

CSORBA Csaba: *Esztergom hadi krónikája*, Budapest, 1978.

EMBER
1946

EMBER Győző: *Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig*, Budapest, 1946. (A MOL kiadványai III. Hatóság- és hivataltörténet 1.)

ETE
I

Egyháztörténeti Emlékek a Magyarországi hitújítás korából, I. (1520–1529), szerk. BUNYITAY Vince – RAPAICS Rajmund – KARÁCSONYI János, Budapest, 1902.

FALLENBÜCHL
1994

FALLENBÜCHL Zoltán: *Magyarország főispánjai. Die Obergespane Ungarns 1526–1848*, Budapest, 1994.

FAZEKAS
2000

FAZEKAS István: *Korreferátum Oborni Teréz előadásához*, In: *Fons*, 7. (2000) 1. sz. 77–79.

- GECSÉNYI
 2010
 GECSÉNYI Lajos: *A rejtélyes Thurzó: Thurzó Ferenc, a Magyar és az Udvari Kamara elnöke (1549–1563)*, In: *Levéltári Közlemények*, 81. (2010) 3–31.
- HÁLA–LANDGRAF
 2010
 HÁLA József – LANDGRAF Ildikó: *Magyarországi bányász-mondák*, Rudabánya, 2010.
- HEGYI
 2007
 HEGYI Klára: *A török hódoltság várai és katonasága. II. A budai vilájet várainak adattára*, Budapest, 2007. (Historia Könyvtár. Kronológiák, adattárak, 9.)
- HEISS
 1974
 Gernot HEISS: *Die ungarischen, böhmischen und österreichischen Besitzungen der Königin Maria (1505–1568), Erster Teil: Überblick: 1521–1548*, In: *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs*, 27. (1974) 61–100.
- HEISS
 1976
 Gernot HEISS: *Die ungarischen, böhmischen und österreichischen Besitzungen der Königin Maria (1505–1568), Erster Teil: Überblick: 1521–1548*, In: *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs*, 29. (1976) 52–121.
- HORN
 2012
 HORN Ildikó: *A hatalom pillérei. A politikai elit az Erdélyi Fejedelemség megszilárdulásának korszakában (1556–1588)*, Akadémiai doktori értekezés. (Kézirat), 2012.
- HORVÁTH–C. TÓTH–
 PÁLOSFALVI–NEUMANN
 2014
 HORVÁTH Richárd – C. TÓTH Norbert – PÁLOSFALVI Tamás – NEUMANN Tibor: *Németi Pál budai kanonok, majd bozói prépost levelesládája. Magyar vonatkozású középkori oklevelek feltárása Morvaországban*, In: *Arcana tabularii. Tanulmányok Solymosi László tiszteletére, I*, szerk. BÁRÁNY Attila – DRESKA Gábor – SZOVÁK Kornél, Budapest–Debrecen, 2014, 85–116.
- KÁLDY-NAGY
 1985
 KÁLDY-NAGY Gyula: *A budai szandzsák 1546–1590. évi összeírásai. Demográfiai és gazdaságtörténeti adatok*, Budapest, 1985. (Pest megye múltjából 6.)
- KENYERES
 2004
 KENYERES István: *A királyi és királynéi „magánbirtokok” a 16. században*, In: *Századok*, 138. (2004) 5. sz. 1102–1148.

- KENYERES
2005
KENYERES István: *A bécsi Udvari Kamarai Levéltár Gedenkbücher Österreich magyar vonatkozású iratainak regesztái, 61–64. kötet (1547–1550)*, In: *Lymbus*, 3. (2005) 253–294.
- KÖSZEGHY
2008
KÖSZEGHY Péter: *Balassi Bálint – Magyar Alkibiadész*, Budapest, 2008.
- LACZLAVIK
2014
LACZLAVIK György: *Kettős pecsét alatt. Várday Pál esztergomi érsek, királyi helytartó (1483–1549)*, Pécs–Budapest, 2014. (Sziluett, Korszerű történelmi életrajzok.)
- MAKSAY
1990
MAKSAY Ferenc: *Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén, I*, Budapest, 1990. (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok, 16.)
- MALINIAK
2013
Pavol MALINIAK: *Segítség vagy fenyegetés? Balassa János a bányavárosok kapitánya és kapcsolatai a polgárokkal és földesurakkal. (Tekintettel a szécsényi ütközetre.)*, In: *Rod Balašovcov v 13. až 19. storočí*, ed. Helena FERENCOVÁ – Erika ANTOLOVÁ, SNM Múzeum bábkarských kultúr a hračiek, Modrý Kameň, 2013, 168–176.
- MALINIAK
2019
Pavol MALINIAK: *Čabradské panstvo v stredoveku*, Banská Bystrica, Belianum, 2019.
- MNYTESZ
1970
A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára, főszerk. BENKŐ Loránd, szerk. KISS Lajos – PAPP László, Budapest, 1970.
- MOLNÁR
2020
MOLNÁR Dániel: *A XVI. századi északkelet-magyarországi főnemesség hivatalviselési, hivatal- és birtokszerzési gyakorlata – Losonczy Antal és István pályája*, 2020. (Kézirat, doktori disszertáció.)
- NEUMANN
2007
NEUMANN Tibor: *A Korlátköviek. Egy előkelő család története és politikai szereplése a 15–16. században*, Győr, 2007.
- N. FODOR
2015
N. FODOR János: *Történeti személynévutató*, In: *Magyar névutató a 21. század elején*, szerk. FARKAS Tamás – SLÍZ Mariann, Budapest, 2015, 115–144.

- OBORNI
2000
OBORNI Teréz: *A kora újkori latin nyelvű forrásszövegek kiadásáról*, In: *Fons*, 7. (2000) 1. sz. 64–75.
- PÁLFFY
1997
PÁLFFY Géza: *Kerületi főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16–17. században*, In: *Történelmi Szemle*, 39. (1997) 257–288.
- PAULINYI
1967
PAULINYI Oszkár: *A bányavállalkozók személyi köre a selmeci bányagazdaságban a XVI. század derekán. (Adatsorok, 1537–1549.)*, Budapest, 1967. (Történeti Statisztikai Kötetek.)
- PAULINYI
1976
PAULINYI Oszkár: *Vállalkozás és társadalom*, In: *Történelmi Szemle*, 19. (1976) 4. sz. 547–599.
- PROBSZT
1954
Günther PROBSZT: *Der Beitrag der niederungarischen Bergstädte zur Türkenabwehr*, In: *Südost-Forschungen*, 13. (1954) 93–138.
- RELKOVIĆ
1933
Neda RELKOVIĆ: *Namensverzeichnis und Zins der Bürger in den sieben untern Bergstädten des Oberlandes im Jahre 1542.*, In: *Karpathenland*, 6. (1933) 1. sz. 9–16, 2. sz. 48–59.
- RICHTER
1902
RICHTER Ede: *Egy bányaper a XVI. század első feléből*, In: *Bányászati és Kohászati Lapok*, 35. (1902) 10. sz. 167–170, 11. sz. 181–184, 12. sz. 199–202.
- SZENTMÁRTONI SZABÓ
2003
SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza: *Gyarmati Balassa Ferenc epítáfuma (Bázel, 1554 áprilisa)*, In: *Lymbus*, 1. (2003) 15–18.
- TINÓDI
1984
TINÓDI Sebestyén: *Krónika*, s. a. r. SUGÁR István, bev. SZAKÁLY Ferenc, Budapest, 1984.
- VARGA
2020
VARGA Szabolcs: *A hűség rokon. Petrovics Péter a Szapolyaiak szolgálatában*, In: *Egy elfeledett magyar királyi dinasztia: a Szapolyaiak*, szerk. FODOR Pál – VARGA Szabolcs, Budapest, 2020, 145–170.
- VIROVE CZ
2020
VIROVE CZ Nándor: *Tinódi történeti hitelességének kérdéséhez: Kortárs beszámoló a „szalkai viadalról”*, In: *Történelmi Szemle*, 62. (2020) 2. sz. 223–244.

Elképzelések a bányavárosok védelméről 1552–1553

Buda 1541-ben bekövetkezett elését követően (az 1542-es visszafoglalási kudarc után) a török már módszeresen igyekezett a magyarországi hódoltatott területet tágítani, ami azt eredményezte, hogy 1552 nyarán sorra kerültek oszmán kézre a Nógrád és Hont megyei várak (Dréggely [Hont, július 9.], Szécsény, Hollókő, Buják [július 19.], Ság [Hont] és Balassagyarmat [július folyamán]).¹ A török fenyegető közeledése vezetett arra, hogy a bécsi döntéshozók azon kezdtek gondolkodni, hogy az immár az alsó-magyarországi bányavárosok (Körmöc-, Beszterce-, Selmec-, Új-, Baka-, Libet- és Bélabánya) előterébe került török előnyomulást hogyan lehet feltartóztatni. Ennek a gondolkodásnak első terméke az a vitaindító irat, amely a bányavárosok védelmének rendszerére vonatkozóan az Udvari Kamara felkérésére készült.² A véleményes javaslatot az Alsó-ausztriai Kamara egy, valószínűleg a helyi viszonyokról is ismeretekkel rendelkező szakembere (személye az iratból nem derül ki), 1552. július 18-án írta. A terület hadászati-hadtörténeti fejleményei természetesen tükrözték a politikai helyzetet is. A Szapolyai pártján lévők (ők gyakran egymással szemben is), valamint a Habsburg érdekkör területén birtokkal rendelkezők 1549 előtt helyi szintű fegyveres összecsapásokban mérték össze erejüket, a városok pedig maguk gondoskodtak a védelmükről.

A bányavárosok védelmére 1543 őszén a Besztercebányán összeült főrendek az Ipoly és a Garam mellé várakat kívántak telepíteni.³ Ennek a javaslatnak valószínűleg nem sok eredménye lehetett 1549 előtt, ugyanakkor jól mutatja, hogy a magyar rendek ekkorra már felismerték, hogy a terület megvédése elsősorban a természeti adottságokat kihasználva, a várak megerősítésével a folyóölgyeket az ellenség előtt lezárva (és a várak, valamint a mezei hadak tevékenységének összehangolásával) lehetséges. Az ismeretlen alsó-ausztriai szakértő tulajdonképpen ugyanezen logika mentén képzelte el a védelem

¹ HEGYI, 2019, passim.

² ÖStA FHKA VUG, rote Nummer 2. (Bergstaedte in Ungarn 1428–1752.) (A csomók dobozólása utáni raktári egység: Kart.: 2/a) fol. 149r–154v. Az előterjesztés készítőjének a személye ismeretlen, ugyanakkor az Udvari Kamara Protokoll kötetében egyértelműen az Alsó-ausztriai Kamara véleményeként szerepel ez az irat. ÖStA FHKA Hoffinanz Bücher (HF) 1552 Expedit Index und Protokoll (Bd. 207.) fol. 192v, illetve Uo. 1553 Expedit Index und Protokoll (Bd. 208.) fol. 23v. Az irat első oldalán egy más kéztől, későbből származó datálás is található: „20. X. 1552”. A hátdoldalon: „Perkstet in hungern Ain kurtz und in eyll gestöllt guetbeduncken, beschützung der hungerischen Perckhsteet betreffendt. Ahn Wolfen von Puchhaim, an von Konriz, an Crabathen, und Hohenwart einzuschliessenden 20 Octobris anno 1552.”

³ R. VÁRKONYI, 1987, 233. A terv nem valósult meg.

megszervezését. Konceptiója azonban nem szorítkozott pusztán a hadászati reformokra, hanem igyekezett a védelem költségeinek fedezetére is ötleteket adni.

Ami I. Ferdinánd magyar király (1526–1564) és a védelem megszervezését illeti, meg kell jegyezni, hogy számára minden bizonnyal sokkal fontosabb volt az örökös tartományok védelme, amelyet az ország nyugati területeinek és a Duna vonalának hadászati megerősítése szolgált a leginkább. Ennek ellenére már 1548-ban elkezdett készülni arra a hadjáratra, amelynek eredményeképpen 1549 őszére sok, ekkor még nem első vonalbeli várát Alsó- és Felső-Magyarországon elfoglalt, és onnan elűzte, vagy az el nem foglalt várak esetében pártjára állította azok birtokosait. Ezzel egyértelműen urává vált az alsó-magyarországi bányavárosok körüli területeknek. Az 1549-es hadjárat megvalósulását az tette lehetővé, hogy ekkorra már sikerült lezárni vitáját hűgával, Habsburg Máriával, II. Lajos magyar király özvegyével, és attól súlyos áron megszerezte kiterjedt alsó-magyarországi birtokait.⁴

A vitaindító iratról egy aláíratlan korabeli másolat maradt ránk, erre válaszul egy közös vélemény érkezett három magyarországi kamarai tisztviselőtől (Christoff von Konritz, Georg Khrabath von Sparrendorf és Wolfgang Hochenwarter⁵), majd két alsó-ausztriai kamarai tanácsos, és végül Krusics János korponai kapitány válaszolt arra az uralkodói felhívásra, miszerint mondják el véleményüket.

Közbevetőleg meg kell jegyezni, hogy a későbbiekben többször is haditanácskozást tartottak a magyar végvárrendszer kialakításáról, megvédéséről, illetve az oszmánok ellen alkalmazandó és alkalmazható hadászati koncepciókról.⁶ Az ezekkel kapcsolatos kutatások jelenleg is folyamatban vannak, de az már az eddig közölt forrásokból is nyilvánvaló, hogy ami 1552-ben is gondot okozott a védelem megszervezésében, az a 16. század folyamán mindvégig megmaradt: ez a finanszírozás összetett kérdése. Az 1552–1553-ban ezzel kapcsolatban kidolgozott megoldási javaslatok később is mindig feltűnnek: a helyi lakosság adóinak emelése, közvetlenül a védekezésre fordítása, a helyiektől felvett kölcsönök, valamint a cseh, morva és sziléziai tartományi támogatások is mind visszaköszönnek. Ennek alapvetően az volt az oka, amit jelen forrás is az első problémaként emleget: a központi kormányzat képtelen a szükséges források előteremtésére. A panaszok végigvonulnak a Habsburg Monarchia, illetve a Magyar Királyság 16–18. századi történetén, mert a katonaság rendszeres és rendes finanszírozása mindvégig megoldatlan feladatként tornyosult a tisztségviselők előtt.

A másik – részben a finanszírozásból adódó – folyamatosan felmerülő javaslat, az állandó mezei katonaság kérdése sem csak 1552-ben, hanem a végvárrendszer fennállása idején mindvégig napirenden volt. Az itt felvetett sokezres, állandóan a bányavárosok környékén állomásozó mezei had azonban sem ekkor, sem később nem állt fel.

⁴ KENYERES, 2004, 1103–1148.

⁵ A három személy ismert és fontos embere volt a Habsburg-kormányzatnak. Teljes életrajzuk összefoglalása itt nem lehetséges, de annyit fontos megjegyezni, hogy pl. Khrabath már Habsburg Mária mellett is titkár volt, Konritz és Hochenwarter Ferdinánd kamarai adminisztrációjában később is jelentős szerepet láttak el.

⁶ GEŐCZE, 1894; PÁLFFY, 1996.

Ami a hadászati javaslatok megvalósulását illeti, van még néhány jelentős, a későbbi tanácskozásokban is felmerülő ötlet. Egyik ezek közül a többféle megfogalmazásban előkerülő koncepció, miszerint kisebb várakat, erődítéseket kell építeni, lehetőség szerint azokon a helyeken, ahol azok a szorosok, átjárók vannak, amelyeket a törökök, maratócok a jelentősebb várakat elkerülve fosztogatásaik alkalmával használtak. Ezeknek az erődítéseknek a jelen javaslat szerint sem, vagy nem főképpen az lett volna a hasznuk, hogy a török csapatokat megsemmisítsék, hanem inkább arra szolgáltak volna, hogy észlelve őket feltartóztassák és riadóztassák a környék keresztény erőit. Sajnos ma még nem áll rendelkezésre olyan, a bányavárosi végvári rendszer erődítményeit számba vevő végvárkataszter, amely ennek a koncepciónak a megvalósulását igazolná.⁷ Saját kutatási tapasztalataim szerint – például Murány környékén – két ilyen kisebb erődítményt hoztak létre, de csak 1584 körül.⁸ Könnyen elképzelhető ugyanakkor, hogy a murányi eset inkább kivétel, és valójában a frissen kinevezett murányi kapitány, Julius Herberstein öntevékeny intézkedését mutatja.

Miként a későbbi javaslatokban, forrásunkban is felbukkan a hírszerzés kérdésköre. Úgy tűnik, hogy ennek jelentőségével a helyiek is tisztában voltak, és gyakorolták is, ezenkívül a területen tevékenykedő katonai tisztviselők részére kiadatott utasítások is állandóan tartalmazták.

Egy koncepció megvalósíthatóságát az utókor már könnyebben meg tudja ítélni. Ami a tervzetben levő katonai intézkedések gazdasági hátterét illeti, ma már nyugodtan kijelenthetjük, hogy a bányászokra és a városok gazdagabb polgáira kivethető adók összegét alaposan túlbecsülte. Képtelenségnek tűnik, hogy a 16. század közepén a helyiek három-négyezer fős állandó sereget fenn tudjanak tartani. Érdekes az a felvetés is, hogy a gazdagabb bányavárosi polgárokat a cseh, morva és a sziléziai polgárokhoz kívánta küldeni azért, hogy azokkal megértessék, hogy miért áll érdekükben anyagilag is támogatni a bányavárosok védelmét.

Összességében a javaslat a defenzív hadászati lehetőségeket veszi sorra, egyetlen offenzív intézkedést sem ajánl. Erre csak a helyben élő tisztviselők tesznek javaslatot, ami egy igen nyilvánvaló tényre világít rá, ez pedig az, hogy a Habsburg-kormányzat számára nem az oszmánok visszaszorítása vagy elűzése volt az elsődleges cél, hanem csak a török feltartóztatása a bányavárosok előterében, minél kisebb központi források felhasználásával.

Igazán érdekes az is, hogy hogyan fogadták a számukra véleményezésre megküldött javaslatot a helyi és az alsó-ausztriai tisztviselők. Az első véleményt a három besztercebányai alkamarai tisztviselő fogalmazta meg 1552. november 8-án.⁹ Bár ők is megemlí-

⁷ „A bányavárosi kapitányság kialakulása és működése a XVI. században” címmel beadott pályázatomat, amely megvalósulása esetén a kataszteren kívül a végvidéken katonai tisztviselőként tevékenykedők archontológiáját is tartalmazta volna, az MTA Bolyai pályázati kuratóriuma több alkalommal is elutasította.

⁸ SARUSI KISS, 2008, 82–83. Jelen közlés arra is alkalmat nyújt, hogy magamat pontosítsam: ezek szerint a kisebb erődítmények ötlete nem az 1577-es tanácskozáson merült fel először.

⁹ ÖStA FHKA VUG rote Nummer 2. fol. 155–161. Besztercebánya, 1552. november 8. Christoff von Konritz, Georg Khrabath von Sparrendorf és Wolfgang Hochenwarter véleménye a bányavárosok védelméről.

tik, hogy véleményüket sietve összegzik, írásuk bevezetőjéből kitűnik, hogy az uralkodó az eredeti javaslatot Ebersdorfból, annak elkészülte után csak három hónappal, október 21-én küldte meg számukra. Ami véleményük összefoglalását illeti, ők is azzal kezdik, hogy a gazdag bányavárosok megvédése nagyon fontos, azonnali intézkedésként pedig úgy gondolták, hogy vend és magyar, puskával ellátott könnyűlovassággal, valamint hajdúkkal Korponát meg kell erősíteni. Még 1552–1553 telén, a győri tábor¹⁰ feloszlása előtt, állandó védelmet kell biztosítani a térségben, mivel a török Drégely, Ság, Gyarmat, Buják, Szécsény etc. elfoglalásával közel került a bányavárosokhoz. Ezért a tartalékokból minél többet kell a bányavárosokhoz vezényelni még a télen,¹¹ és ezzel lehet a török betörésektől a bányavárosokat megvédeni. A további és tartós védelemhez azonban az uralkodó azokat a hadi szakembereket, akik a győri táborba összegyűltek, és akik a táborból haza szeretnének menni, a legsürgősebben vezényelje át a bányavárosokhoz, akik ott erődítéseket¹² képesek építeni. Melléjük olyan helyieket kell állítani, akik jól ismerik a környéket, és tudják, hogy hol és milyen erődítményeket kell emelni, amelyekkel a török betöréseket fel lehet tartóztatni.

A hírlövések és jelzőtüzek rendszerét is ki kell alakítani: mely várakból, mely hegyeken gyűjtsanak jelzőtüzeket és azokat milyen rend szerint alkalmazzák. Amikor pedig megtévesztésből keletkeznek ilyenek, akkor azokat oltsák el. Mivel ezen a vidéken a legtöbb ember hadi dolgokban járatlan, az alattvalók pedig leginkább vendek, ezért a győri táborból a gyakorlott és jó katonákat, különösen a parancsnokokat még a télen ide kell vezényelni és itt kell tartani. Télen alacsonyabb zsoldot kell adni nekik, mint nyáron. Lehetőleg olyanokat kell ideküldeni, akik a cseh és a szláv nyelvet¹³ beszélik, mivel a helyi szláv lakosoknak nyáron a védelemhez kell hozzájárulniuk. A táborból tüzérek¹⁴ tartósan kell ide vezényelni, mert ilyenek Zólyomban, Véglesen, Dobronyán és Németlipcsén sincsenek. Az idehozott (hadi-)tanácsosoknak fel kell mérniük a jelenlegi várakat, erődítményeket is és arról is jelentést kell tenniük, hogy ezeket hogyan erősítsék meg: milyen árkokat és védműveket kell építeni. Arról is jelenteniük kell, hogy ezekben milyen és mekkora mennyiségű löveget és löszert kell elhelyezni. A szükséges kézfegyverek (nem löfegyverek) számát és az élelmiszer-tartalék mennyiségét is meg kell határozni.

Mivel a jelenlegi várfoglalásokkal sok alattvalót maguk alá kényszerítettek a törökök, ezért feltétlenül szükséges állandó zsoldossereget tartani a bányavárosokban (végvidéken). Erre háromezer fős sereget javasolnak, amely az utakat és a városokat megtudja védeni a török betörésétől. A költségekre nem elegendő az uralkodó kamarai jö-

¹⁰ 1552-ben Győr olyan hadászati gyülekezési pont volt, ahová jórészt külföldről érkezett zsoldoscsapatokat vontak össze. A török elleni bevetésük állandó és feszült vitát váltott ki a magyar hadszíntéren.

¹¹ Ebben az esetben minden bizonnyal az uralkodó mezei sereg tartalékaira utalnak a tisztviselők, de nem nevezik meg konkrétan, hogy mely seregrészekre gondolnak.

¹² A „Plockheusern” vagy a „mit grabn oder Polwerckhen” kifejezésekkel. A javaslatához írt véleményében Krusics János, amikor ilyen erődítéseket említ, inkább a „Zaun” kifejezést használja.

¹³ „Behaimischen oder windischen sprach” kifejezést használja.

¹⁴ A „püxenmeister” kifejezést használja, amelyet leghelyesebb az átfogóbb jelentésű tüzérként fordítani, mivel a korabeli magyarországi források ekkor még nem használják következetesen a német katonai terminológiát.

vedelme (Cammerguet), mivel az sok és súlyos kiadással van megterhelve már így is. Ezért szükséges a kamara nyereségének¹⁵ (Cammergwin) a felét a bányavárosok védelmére fordítani.

A Bocabánya kapcsán leírtakkal egyetértenek, és javasolják, hogy az esztergomi érseki jövedelmet képező pisetumot, valamint Bars, Hont, Turóc, Liptó, Árva és Zólyom megye adóját is a védelemre kell fordítani, mivel azok előfalai (Vormauer) az ő biztonságuknak is. A három kamarai tisztviselő is megjegyzi, hogy a bányavárosok nemcsak Morvaországot és Sziléziát, hanem Csehország egy részét is védelmezik, így ha a bányavárosok török kézre kerülnek, Morvaország határainak védelme rendkívüli költségekbe kerülne. Ezért javasolják, hogy a hét bányaváros néhány polgárát és lakosát Morvaországba és Sziléziába küldjék, ahol pedig össze kell hívni valahol sürgősen egy gyűlést, ahol mindezt a városok küldöttei előadhatják. Nem kétlik a tanácsosok, hogy ha a követek a helyzet súlyosságát jól előadják, akkor Morvaország és Szilézia vagy csapatokat, vagy pénzt küld a bányavárosok védelmére.

A bányavárosok katonaságának élelemmel való ellátását Korpona, Zólyom, Végles és Besztercebánya újonnan építendő élésházaiból kell megoldani, amit vásárolt tartalékokkal kell feltölteni, de az esztergomi érsekség bizonyos tizedeit (Bars, Hont) is ide lehetne felhalmozni. A hetedik ponttal teljesen egyetértenek: meg kell parancsolni a lakosoknak, hogy nem hagyhatják el a várost török veszély esetén. A 12. pontban említett martalócok kapcsán a szomszédos megyéknek és váraknak is meg kell parancsolni, hogy vlachjaiknak és a köztük lakóknak mindig készen kell állniuk arra, hogy amikor kell, minden harmadik vagy ötödik személy az adott helyen gyülekezzen ott, ahol azt a király tanácsosai korábban meghatározták. Minden bányavárosi lakosnak és minden várban szolgáló egységnek titokban fel kell hívni a figyelmét, hogy gondoskodjanak a szükséges fegyverekről, végezzenek mustrát a hadban jártas személyek összeírására, valamint őket igazítsák el és oktassák, hogy veszély esetén mit tegyenek a török ellen. Zászlókkal, dobokkal, sípokkal, sok „landsknecht” lándzsával kell ellátni azokat a fegyverteleneket is, akik képesek a török ellen védekezni.

Még ezen a télen a bányavárosokban lévő és az előtti kisebb várakat meg kell erősíteni katonasággal, Szécsényben és más várakban fegyvertartalékokat kell felhalmozni, és adott esetben ezekből a várakból, valamint a Bebekék által bírt várakból a környék török várait egy gyors támadással vissza lehetne foglalni. Ha ez sikerül, a várakat le kell rombolni, mert a töröktől ezeket nem lehet megvédeni, és ezeknek a helyeknek a fenntartása rendkívül nagy költségű. Ezzel a törököt meg lehet akadályozni sok gonosztetében, amit a bányavárosok ellen követnének el.

Itt meg kell állnunk egy pillanatra: ellentmondásosnak tűnik, hogy amíg más esetekben várak megerősítéséről, illetve újabbak létrehozásáról írnak, itt éppen várak felszámolásáról tesznek említést. Ez azonban indokolt volt: az adott területen csak azokat a várakat volt értelme birtokban tartani, amelyek a katonai célnak megfeleltek, ellenkező esetben inkább fel kellett azokat számolni. Ez mindenki számára nyilvánvaló volt, ami-

¹⁵ Minden bizonnyal itt a körmöcbányai kamarára és annak nyereségére utaltak.

ról álljon itt egy térben és időben is közel álló, 1556-os példa.¹⁶ A töröktől súlyosan fenyegetett Rimaszombat melletti Szabadka erődítését annak parancsnoka, Balassa Zsigmond 1556-ban elhagyta, és fel akarta robbantani. A műveletnek azonban csak az első része sikerült, így a magára hagyott vár könnyűszerrel került a törökök kezére, akiknek azonban már nem a robbantás befejezése, hanem éppen a vár megerősítése volt a céljuk, így ez a vár 1593-ig erősítette a törököt a területen.

Visszatérve az előterjesztés véleményezésére, annak első pontjára a besztercebányai tanácsosok is azt írják, hogy az uralkodó egy a bányavárosokat és a vidéket jól ismerő tapasztalt katonát nevezzen ki kapitánynak Zólyomba, aki mellé két-három haditanácsost kell kinevezni, akik a szükséges utasításokkal, a megfelelő helyekre a szükséges fegyveres kísérettel el tudnak menni. Ha szükséges, legyen szó akár hadi-, bánya- vagy más ügyről, Zólyomban vagy Besztercebányán összegyűlnének tanácskozássra.

A három német tanácsos írásának drámai csúcspontja véleményük zárásában jelenik meg. Az itt megfogalmazott figyelemfelhívásuk egyrészt partikuláris érdekeik érvényesítését kívánta elérni, másrészt igyekeztek tágabb kontextusba helyezni azzal, hogy ezt az egész kereszténység megvédésével hozták összefüggésbe. Keresztény buzgóságukat árnyalja ugyanakkor szűklátókörűségük, illetve a rendi Magyarország viszonyrendszerének ignorálása. Konkrét javaslatuk: mivel ez idáig a bányavárosokat német parancsnokok, tanácsosok és biztosok kormányozták, és a városok is németek, sem magyar tanácsost, sem magyar biztost, sem magyar parancsnokot ide ne nevezzenek ki. Ezt azzal indokolták, hogy a városok és a lakosság nem szereti a magyarokat (itt minden bizonynyal a magyar nemességre, illetve Balassa Jánosra utalhattak), nem akarják, hogy irányítsanak és nem akarnak nekik engedelmeskedni. Ugyanakkor a kinevezendő főkapitánynak, parancsnokoknak és tanácsosoknak teljes felhatalmazást kívántak adni, sőt még a magyar törvényekkel szemben is fel kívánták hatalmazni, ha az uralkodó érdekei azt megkívánják. Egyenesen azt állították, hogy minden esetben, legyen az kamarai, hadi- vagy más ügy, az uralkodónak az a leghasznosabb, hogyha nem a szokványos módon igazgatja a bányavárosokat. Ellenkező esetben a bányavárosok a török kezére kerülnek, és ez hatalmas kárt okozna a kereszténységnek, Magyarországnak és az uralkodó egyéb tartományainak, mivel a kamarai javak elvesztése sok ezer forint kárt jelentene. Mindez visszafordíthatatlan lenne, és azzal a hátránnyal is járna, hogy az Erdélybe, a Szepességbe, Morvaországba, Sziléziába és Csehországba vezető utakat elvágják.¹⁷

A három tiszviselő véleménye terjedelemben és témáiban is bővebb az alapirathoz képest. Kevésbé terjedelmes Sigmund zu Herberstein és Erasmus von Pammkirchen véleménye az uralkodónak,¹⁸ akik az uralkodó Leobenben, 1552. november tizenhetedikén kelt parancsa alapján véleményezték az Alsó-ausztriai Kamara, valamint a besztercebányai tanácsosok írásait. Bár hangsúlyozzák, hogy kevés idejük volt a véleménye-

¹⁶ SARUSI KISS, 2008, 90–91.

¹⁷ A véleményük zárásaként megfogalmazott javaslat valamiféle exempt státuszú, egyfajta katonai igazgatást feltételező területté alakította volna át a térséget, talán a későbbi határőrvidéki rendszerhez foghatóan.

¹⁸ ÖStA FHKA VUG. fol. 162v–164v. Graz, 1552. december 31. Korabeli másolat. Eredetijét az udvari kamarai tanácsosoknak címezték a szerzők.

zésre, tanácskozásukba bevonták Georg Manninger tanácsost is, aki néhány alkalommal már volt a bányavárosokban. Előre szabadkoznak az ügyben, hogy kevés a hadi tapasztalatuk, illetve értesülésük a bányavárosok egyes erősségeiről és a hegyekről.

Úgy vélik, hogy az előterjesztés és az arra adott hármas vélemény alapvetően helyes megállapításokat tett, ők is úgy gondolják, hogy a kinevezendő tanácsosoknak és biztosoknak katonai tapasztalatuknak kell lenni. Ők már értesültek, hogy a korábbi német parancsnok helyett egy magyart, Balassa Jánost nevezték ki zólyomi kapitánynak és ispánnak.¹⁹

Úgy gondolják, hogy a bányavidék megvédését a bányavárosi kamarai jövedelmekből kell ellátni, de a polgárok és maguk a városok, valamint a szomszéd megyék és tartományok hozzájárulását is fel lehet használni. Ennek módjára nekik kevés ötletük van, ezt az uralkodó jobban ismeri. Ami a gyalogos és lovas katonák nemzetiségét illeti, nekik az a véleményük, hogy a német gyalogosoknak kevés hasznát lehet venni.²⁰ Ezért a biztosoknak, és különösen pedig a főkapitánynak tapasztalt, lehetőség szerint az elleneséget is és a végeket is jól ismerő katonákat kell alkalmazni, akiket Sziléziába, Morvaországba kell küldeni katonákat toborozni.

Az utolsó itt ismertetett forrás szinte nem is tekinthető válasznak, vagy az alapirat véleményezésének. Krusics János horvát származású, tapasztalt katona²¹ nem ragaszkodott az alapirat véleményezéséhez. Mivel időközben eldőlt a főkapitány személye, így ennek az információnak a birtokában már az egész helyzet más volt, mint ami a kiinduláskor, ugyanakkor ő is állandó, nagy létszámú mezei sereget kívánt állomásoztatni a térségben. Javasata szerint egy hatezer fős sereg, Újvár és Végles között, meg tudná akadályozni a budai pasa támadásait. Határozott és alkalmas parancsnokuk részére olyan írásos parancsot kell adni, amelyben alárendelik a környék összes várát, városát, megyéjét, ezek parancsnokait, várkapitányait, hivatalnokait, mert a jelenlegi gyakorlat az, hogy ezek nem tartoznak engedelmességgel. Ami a hadinépet és elhelyezésüket illeti,

¹⁹ Balassa János 1552. november 29-én kapta meg a kinevezést, ÖStA FHKA UG Bd. 388. fol. 107v–110v. Wolf von Puchheim ezt a tisztelet eredetileg még Mária királynőtől nyerte el 1542-ben, és azt a két Habsburg egyezsége után is megtarthatta. KENYERES, 2004, 1138. Puchheim 1549 januárjában I. Ferdinándtól olyan bestellungot kapott, ami szerint nemcsak a zólyomi kapitányság és a zólyomi ispáni tiszt ellátása tartozott hozzá, hanem Dobronya, Végles és Libetbánya várak kapitányainak is felettese volt. 1552-től Balassa János állt Zólyom élén. Wolf von Puchheim a zólyomi kapitányság betöltésére kiadott bestellungja: ÖStA FHKA UG Bd. 386. fol. 185r–188v. Bécs, 1549. január 8. Zólyom uradalma egyébként már 1548. július 1-jétől az Alsó-ausztriai Kamara alá volt rendelve.

²⁰ Az ebből a forráscsoportból is kitűnik, hogy a kortársak nagy jelentőséget tulajdonítottak annak, hogy hová, milyen nemzetiségű vagy milyen harcmódot képviselő alakulat kerüljön. Sokszor azonban nehéz megérteni, hogy melyikük éppen miért akart adott helyre ilyen vagy olyan katonaságot telepíteni. Míg az alapjavaslat és Krusics János egyértelműen német katonaságot (is) akart a környéken látni, addig a három besztercebányai és a két grazi tanácsos kevésbé. Talán nem járunk távol az igazságtól, ha feltételezzük, hogy nemcsak hadászati, hanem valamiféle partikuláris (személyi vagy anyagi) megfontolás is lehetett amögött, hogy kik miért javasoltak különböző nemzetiségi összetételű katonaságot.

²¹ Saját kezű aláírása az iraton: „Hannss Cruschitzh”. fol. 166r–168v. Hans Krusics véleménye a bányavárosok és környék végvárainak török elleni védelméről, a budai pasa és az ő tirannuszi csapatai, valamint a környező török várak ellen. S. d. felzetten más kéztől: 1553.

javasolta, hogy a már Korponán, a templom körül elkezdett palánkot be kell fejezni, és mivel a bozóki²² kolostor vastag falakkal és tornyokkal rendelkezik, ráadásul itt nyáron is elegendő víz van, a kolostor mellé egy palánkot kellene emelni, és itt is el lehetne helyezni valamennyi katonát. Mivel Szebellébnél²³ a legszélesebb és legnagyobb a rés Selmezbánya és a bányavárosok felé, ezért itt az utat őrző palánkot kell emelni, a martalócok és a török lovasok ellen. Ide könnyűlovásokat és gyalogosokat kell elhelyezni.

Azt is javasolja, hogy miután a várakat és az utakat jól megerősítették, és éppen a törökök sem gyülekeznek, vagy amikor a török lovak legelnek, akkor Ság mellett, ahol egy sziget van, ami fél mérföldre fekszik Ságtól és az Ipolytól is, csendben és gyorsan egy palánkot lehet emelni. Ide őrséget lehetne elhelyezni, amely portyázna egészen Pestig és Hatvanig, és behajtaná az élelmet a lakosoktól, így egyrészt a törökök elől jelentős mennyiségű élelmet vennének el, ráadásul ezzel a bányavárosok és az azokat védő várak élelmezését is megoldanák.²⁴ Mindez azzal is járna, hogy figyellel, őrséggel és kémkedéssel ez az őrhely a többi várat és kastélyt is erősítene, például Csábrágot, Bozókot, Korponát, Lévát és a bányavárosokat. Ami a katonaságot illeti, azt látna szerencsésnek, hogyha őfelsége 600 puskás lovast (schitzen reiter) venne zsoldba, mivel ezek a bányavárosok környékén alkalmasabbak, mint a spanyol gyalogosok, akiket aztán el kellene bocsátani. Két zászlóalj [kb. 600 fő] német gyalogost (knecht), akik rövid puskát használnak, háromezer könnyűlovast, hatszáz jó haramiát, akik a martalócok ellen bevethetők, ötszáz jó hajdút és háromszáz jó cseh drabantot kellene még alkalmazni. Ezzel a hadinéppel, jó zsolddal, a törököt télen–nyáron meg tudná állítani mindaddig, amíg őfelsége a nagyobb seregekkel oda nem érkezne.²⁵

Szükség lenne arra is, hogy három faltörő ágyút, valamint különösen kisebb lövegeket és hadfelszerelést, továbbá fegyvermestereket Zólyomra rendeljen, hogy amikor a budai pasa a Duna mentén támad, vagy amikor a lovakat a fűre eresztik, az összes hadinépet egyetlen nap alatt össze lehessen gyűjteni, és Szécsényt vagy Drégelyt megtámadni és visszafoglalni, ezzel a basa támadását meg lehet akadályozni. Korponát és Bozókot meg kell erősíteni védőművekkel, és a királyi hadinép nagyobb részét Léváról Korponára és Bozókra kell helyezni, és így a martalócok elleni védekezés, különösen a kisebb betörések elleni támadások, Végles, Kékkő, Csábrág, Szitnya, Szebelléb, Szentbenedek és Bakabánya ellen megakadályozhatóak. Végül kiemeli, hogy az uralkodó az élelelvásárlás és árszabályozás területén a hadinép és lakosság közötti viszonyokat pontos renddellettel és paranccsal oldja meg.

²² Bozók (Hont megye, ma: Bzovík, SK).

²³ Szebelléb (Hont megye, ma: Sebechleby, SK) azon a kelet–nyugati irányú kisebb jelentőségű úton található, amely Lévát és Korponát köti össze.

²⁴ Krusics előrelátásának alátámasztására álljon itt egy példa: az itt említett várak elcsúszása követően, 1553-ban a Murányhoz rendelt gömöri tizedgabona mennyisége a tizedére esett vissza, és a 16. század folyamán mindez alig változott. SARUSI KISS, 2008, 239.

²⁵ A bemutatott vélemények közül Krusics javasolta a legnagyobb számú állandó csapatot a térségbe, de javaslatából kitűnik, hogy ő sem gondolta azt, hogy ezzel az oszmán főerőket meg lehet állítani. A hat ezer fős sereg is csak a nagyobb felmentő sereg érkezéséig lett volna képes ellenállni.

Jelen forrásközlés alapján feltehetnénk a kérdést – a népszerű film után –, a bányavárosi végvárak, illetve a Magyar Királyság megvédése ügyében: No de mit adtak nekünk a Habsburgok? Rögvest adódik a válasz: olyan nagyszerű koncepciókat, amelyből tudhatjuk, hogy tudták-e, mit is kellene tenni? (Külön haszon, hogy ezekből a korabeli írásokból születhetnek még majd fél évezreddel később is terjedelmes publikációk, amelyek próbálják megérteni azt a helyzetet, amellyel a kortárs szakértők is birkóztak).

Ha a javaslatok megvalósulását nézzük, akkor a válasz az, hogy még rövid távon is csak kudarcot: 1554-ben Fülek is a töröké lesz. A vélemények ismeretében azt is láthatjuk, hogy az egyre csípősebb török veszélyt a bányavidéken mindegyik fél a másik eszközével igyekezett volna orvosolni. Gondolok itt arra, hogy a bécsi és grazi szakértők alapvetően a helyi erőforrásokra (anyag és emberi értelemben), a helyi szakemberek a központi eszközökre utalnak (gondolok itt például az összes véleményben meghatározó jelentőségű nagy létszámú, a bányavárosokat védő állandó mezei sereg finanszírozására).

A forrásközlő rövid és szubjektív véleményeként annyit mondanék, hogy a történeti szakirodalomban napjainkban egyre erősödő (többszörös idő- és képzavarral élve) „labanc reneszánsznak” nevezhető álláspont az, hogy a Habsburgoknak köszönhető, hogy Magyarország a keresztény kultúrkör része maradt. Álláspontom szerint viszont az oszmánok megállításának vagy kiűzésének feladatát azonban semmi más, csak az idő oldotta meg: bár jelen javaslat hadi, gazdasági és politikai téren minden olyan elemet tartalmazott, amely a sikeres védelemhez kellett volna, mindezek – legfőképpen a hadászati javaslatok – nem, vagy alig valósultak meg.

A tárgyalt forráscsoportnak nem pusztán helytörténeti jelentősége van, hanem rajta keresztül bepillantathatunk a kortárs szereplők gondolkodásába. Hangsúlyoznom kell, hogy mind jelen hivatkozott források, mind a kamarai és haditanácsi levéltári irategyüttesek sok olyan információt tartalmaznak még, amelyek a bányavárosi végvidék történetének alaposabb megismerését szolgálhatják, de jelen forrásközlés lehetőségeit meghaladják.

A forrásközlésről

Mindenekelőtt azt lenne érdemes tisztázni, hogy valójában mi is ez a forrás? Címe szerint „nachgedenngkhen und guetbedunckhen”, amit véleménynek, talán javaslatnak lehetne magyarra fordítani. A szerző a szövegben többször is a „véleményem” kifejezést használja. Az eredeti iratra beérkező válaszok alapján ugyanakkor az is felmerül, hogy ez egy vitaindító irat vagy előterjesztés, amely arra szolgált, hogy a kormányzaton belül egy tanácskozást indítson el. Ez nem volt idegen a Habsburg központi kormányzattól: 1576–1577 körül hasonló „ötletcunami” járta át a hadi- és közigazgatási irodákat, amelyek végtermékeit (a hasonló stílusú iratokat) hadi tanácskozásnak nevezték. Ugyanakkor azt sem lehet kizárni, hogy az irat és az azt követő vélemények arra szolgáltak, hogy a bányavárosok élére kinevezendő királyi biztos feladatait leíró, összeszedő és meghatá-

rozó irat, egy utasítás előkészítése lenne.²⁶ A sok személyes névmás miatt nem egyértelmű, hogy a szöveg éppen kire utal, gyakran az a megtévesztő, hogy a kinevezendő királyi biztos teendőit írják le, ezért a sok felszólító mód, és a Balassa részére kiadott utasításban valóban vissza is köszön néhány itt felvetett pont.²⁷

A német nyelvű másolat írója, vagy már az eredeti szöveget összeállító szerző, többször annyira romlott alakban rögzítette a magyar helyneveket és néhány személynevet, hogy abból alig lehet következtetni a helyes névalakra. A helyneveknél általában a német nyelvalakot választotta, de amennyiben az nem volt vagy nem ismerte, akkor a magyart próbálta visszaadni. A kérdéses alakokat a lábjegyzetben jelöltem.

A vitaindító irat minden egyes pontjáról rövid kivonatot készítettem, amely összefoglalóan adja vissza a tartalmat. Bár megőriztem az eredeti tagolást, meg kell jegyezni, hogy előfordulnak olyan pontok, amelyek lényegében összetartoznak, ennek ellenére meghagytam az eredeti tagolást. A 14. eredetileg római számokkal számozott pont után a szöveg újabb számozatlan, de jól tagolt pontokban folytatódik. A 15. ponttól kezdődően mintha egy tartalmi váltás is érezhető lenne: egyrészt, mintha újakezdene egy gondolatot, és a gyorsan megvalósítható vagy feltétlenül megvalósítandó konkrét teendőket veszi számba, de itt is felsorol néhány általánosságot. Az a lehetőség is felmerül, hogy ez a rész egy másik személytől származik, és csak a másolás során került össze a két szöveg.

A forrásközlésnél a betűhív átírást alkalmaztam, változtatásra csak a kisbetű-nagybetű következtelen használata miatt volt szükség, de mivel itt egy másolat közléséről van szó, az egységesítés amúgy sem vesz el a szövegből lényegi tartalmat. A nagybetűket személy- és egyéb tulajdon-, valamint helynevek esetében hagytam meg, illetve mondatkezdésnél. A rövidítéseket feloldottam.

A minden bizonnyal tökéletes megoldás az lett volna, ha nem pusztán az alapíratot, hanem az arra adott véleményeket is teljes egészében közreadom. Erre azonban nem volt lehetőség, éppen ezért a témával a későbbiekben foglalkozók számára feltétlen javasolt a vélemények teljességben való megismerése.

²⁶ Ezt a gondolatot Oross András és Kenyeres István barátaim vetették fel, akiknek a forrásközléshez nyújtott segítségükért ezúton mondok köszönetet. (Hangsúlyoznom kell azt is, hogy nem értettünk egyet néhány, a bevezetőben leírt gondolattal.) Levéltári szempontból az is érdekes, hogy a fennmaradt iratot a kamarai anyagot rendező levéltárosok a vegyes, magyar vonatkozású iratok közé sorolták, nem pedig az általános, jórészt gazdasági és helyi magyar ügyeket tartalmazó sorozatok közé.

²⁷ KENYERES, 2008, 240.

Javaslat a bányavárosok sürgős megerősítéséről a török támadások ellen

1552. július 18.

ÖStA FHKA VUG, rote Nummer 2. Bergstaedte in Ungarn 1428–1752

1. A bányavidéken Wölf von Puchheim zólyomi kapitány és ispán mellé, azonnal 1-2-3 királyi és haditanácsost kell állítani, akik jól ismerik a bányavárosokat és környéküket. Christoff von Konritzhoz gyorsan állandó katonaságot, [német] landsknechteket, hajdúkat és vend gyalogosokat kell küldeni Ófelsége tartalékaiból. Ófelsége különleges parancsával legyen felruházva, és a környező városok és megyék segítsék őt tanácsaikkal és tetteikkel. A biztos az alá tartozókat fogja össze, különben azok szétszélednek, mint a pásztor nélküli bárányok és a bányavárosok nem lesznek megtarthatók.

2. Mivel az összes költséget a kamarai jövedelmekből nem lehet fedezni, télen is három- vagy négyezer katonát kell fegyverben tartani, ezért az összes bányászra vessenek ki különadót a Kamarának, amit a bányaművelésük után fizetnének, valamint Ófelsége a kamara nyereségének a fele részét erre fordítaná.

3. Másodrészt, néhány tehetős polgárral meg kell értetni Selmechányán, hogy a katonaság három-négy havi zsoldját saját költségükön fizessék ki, akik majd gondoskodnak a város védelméről, és nem kell más kapitányoknak a város védelmére sietni.

Ezeknek és más tehetős selmechányai polgároknak hetente jelentős bevételeik vannak, amely nyereségből négy vagy több hónapnyi fizetést is lehetne a katonáknak biztosítani. Ha saját maguk katonákat fizetnek és tartanak, azt később Ófelsége jóváírja nekik. Úgy tűnik, hogy hetente Selmechányán és más helyeken, ahol bányaműveket hoznak létre, ezer márka ezüstnyi készpénz jövedelme származik a kamarának. A polgároknak minden márka ezüst és pénz után három magyar forint haszna lesz, ami hetente 3000 forintot és havonta 12 000 forintot jelent.

4. Ha valakinek más városokban a bányatulajdonából haszna származik, azt tőle kölcsön lehet venni.

5. A bocabányai aranybányákat is bérbé kell venni, a visszafizetés ígérete mellett. Meg kell parancsolni a nemes Szent-Ivány családnak, hogy mindenkit hagyjon szabadon dolgozni a bányaműveknél, azzal, hogy ha nem, akkor fogolyként Zólyomba vitetik őket. Ha erőszakoskodnak, akkor arra erőszakkal kell válaszolni. Ófelsége saját bányáiból származó jövedelmeit tartsa meg, ami pedig a nemesektől, vagy a Kössler-féle bányából bevétel származik, azt kölcsön lehet venni.

6. A kamara hasznából könnyen négyezer katonát lehetne fizetni és tartani, akik közül a vend gyalogoknak 2,4 magyar forint, a hajdúknak 2 magyar forint, vagy annál is kevesebb havi zsold járna, de szükség van hadban jártas német gyalogosokra is, megfelelő fegyverrel és akiknek a fele puskával lenne ellátva.

7. Parancsba kell adni a bányavárosoknak, hogy a lakosoknak kivétel nélkül, vagyonuktól függetlenül a saját házukban és városukban kell maradniuk, nem szabad elköltözniük török veszély esetén. Csak a kibányászott aranyat és a pénzt vibetik el. Jöjjenek vissza

és személyesen is védelmezzék saját vagyonukat. A szegény polgároknak nem kevésbé sérelmes, hogy a tehetősek nemcsak elviszik a jövedelmüket, de még további bevételeik is vannak, a javaikat pedig nekik [ti. a szegényebbeknek] kell védeni. Az asszonyokat és a gyerekeket veszély esetén el lehet küldeni. Ezeket a szegények mind tapasztalják, így a kinevezett biztos fontolja meg a teendőket.

8. Azért, hogy a tehetősek ne sérelmezzék, hogy a bányából származó nyereségükből kölcsönöznek, és hogy mindent egyedül kell csinálniuk, véleménye szerint meg kell győzni a többi polgárt és lakost is, hogy minden lehetséges eszközzel, ami rendelkezésre áll, segítsenek. Ófelsége biztosan tudtával csináljanak költségvetést, hogy ki mennyit ad, így egy szép összeg jöhetne össze.

9. Törekedni kell fizetett kémek tartására a törökök ellen, akik jó pénzt kapjanak, mert a megbízható híreken nagyon sok múlik.

10. A naponta küldendő sürgős hírek továbbítására, valamint hogy a főkapitányok és más katonai parancsnokok, várakban vagy táborban, a hadi eseményekről jól értesültek legyenek, továbbá a királyi biztosok mozgásának biztosítására száz huszárt tartsanak a bányavárosokban.

11. Mivel nemcsak a [bánya]városokat lehet ezekkel a katonákkal megvédeni, hanem a környék parasztjait és más lakosait, ezért célszerű, hogy ezek is adjanak segítséget, és ne úgy, mint eddig, hanem készséggel és méltányos áron adjanak élelmet a katonaságnak.

12. Mivel az ellenség sohasem pihen, és gyakran előfordul, hogy martalócok az erdőkben portyáznak, ott állandóan fizetett hajdúkat és a vend gyalogosokat kell tartani, akik a környéket jól ismerik és onnan értékes értesüléseket hozhatnak. Olyan helyi vlachokat kell tartani a fizetett katonaság mellett, akik mindig az erdőkben laknak és jól ismerik azt.

A felsorolt várak és megyék (Lipce, Murány, Árva, Likava, Érsekújvár, Liptó és Turóc megye, Divény, Kékkő, Végles, Saskő, Hruszó) birtokosai és intézői részére elő kell írni, hogy vlachjaik mindig készenlétben legyenek és figyelmeztetésre jöjjenek. Őt, három vagy kevesebb embert oda kell irányítani, ahová a biztos kéri, méltányos, ha őket a szomszédok megfélelően eltartják.

13. Az erdőkben és a hegyekben minden alkalmas helyet biztosítani kell, különösen ahol szűk átjárók vannak. Ezekben a helyeken állandóan parasztokat kell alkalmazni, akik jól örködnek és a szorosokat lezárják. Fontos lenne, hogy ezeken a helyeken egy ellenséges támadás esetén kisebb erősségek is legyenek.

14. Ha az ellenség ellenállást tapasztal, nem szívesen jön a hegyek közé. Ha pedig kisebb erővel mégis egy kisebb betörést hajt végre, akkor találkozzon a fizetett katonákkal [mezei hadakkal] és azokkal az alattvalókkal, akik az erődített helyeken, a várakban szolgálnak, továbbá segítenek Ófelsége bányavárosok előtt szolgáló katonáit. Szükség lesz egy szláv nyelven tudó parancsnokra is, mivel a környék lakosai jórészt szlávul beszélnek.

[15.] Nem kételkedik abban, hogy a bányavárosokat most még meg lehet védeni a törököktől, ha a szükséges anyagiakat és a szükséges embereket a leggyorsabban ide irányítják. Ha azonban ez nem történik meg és az ellenség egyszer a bányavidékre betör, óriási erőfeszítésekkel lehet csak onnan kiszorítani a hegyek miatt és a környék [keresztény kézen lévő] várait sem lehet megtartani.

[16.] *Őfelsége jövedelmeiből, birtokaiból sok ezer forintot kell erre fordítani.*

[17.] *Az alattvalók [a török előretörése esetén], kereszténységüket elvesztve hitetlenségbe főgnak esni.*

[18.] *Az Erdély felé vezető utat le kell zárni.*²⁸

[19.] *Ha a török a Vág mellett megjelenik, ott az erdőkben kevés olyan erődítmény van, amely a török ellen védelmezhetne, ezért fontos, hogy a morva határt ne érje el és ne hogy elfoglaljon egy odavezető hágót.*

[20.] *Az erdőkön és a hegyeken elfoglalt utak, a török martalócok számára azt jelentené, hogy a Szepesség is elfoglalják.*

[21.] *A védelemhez szükséges összeg hatalmas és nehéz előteremteni, de ha az gyorsan nem áll rendelkezésre, akkor, mivel az ellenség folyamatosan támadja a bányavárosokat, visszafordíthatatlan károkat fog okozni. A törökkel hiába tárgyalnak az adófizetésről, ő azt nem fogja betartani, ahogyan erre több példa is van.*

[22.] *Sok, kiváló személy a szükséges intézkedésekről régóta sokat gondolkozott, hogy hogyan kell a bányavárosokat megvédeni. Ez a vélemény a már korábban leírt dolgok javítását, gyors intézkedések megtételét szolgálja, a kamarai birtokokat és azok jövedelmét szem előtt tartva. A bányavárosok megtartása nagyon fontos, így meg kell kezdeni az intézkedéseket, hogy a hadinép felfogadásához szükséges pénz is meglegyen.*

Ain getrew nachgedenngkhen und guetbedunckhen, wie in ainer eil jetzo, die hungerischen pergkhstöt mit der hilf und genad des almechtigen gottes vor des turgkhen überfaal zuerhalten wären

1. Anfanngs, das die Khünigliche Majestät von stundan und onverziechen ain, zwen oder drey Irer Majestät raethe, oder annder kriegs, und der gegend der pergkhstet wissennde und verstänndige dienner (weil doch den herr von Puechaim²⁹ span und hauptman zum Altensol³⁰ etc. schwach ist) neben, und zu dem herrn Cristoffen von Kronritz), sambt ainer antzal lanndsknecht, heÿduggen, windisch³¹ khnecht etc. sovil man der in ainer eil bekhomben khundte, in die pergkhstet, abfertigt.

Die, von hochst gedachter Irer Khünigliche Majestät volkhummen, gwalt bevelch, auch sonnderbar credenntz und gehorsambrief an die steet, spanschafften etc, derselben umbligenden gegenden hieten, rath und that an die hannd zunemben, den pergkhsteten zuerhaltung und ainem trost beÿstenndig zu sein, dann auch sonnst noch vil guets

²⁸ Nem világos, hogy a szerző milyen utat vagy átjárót szeretett volna lezárni. A régióban zajló keresztény-török, illetve a helyi nemesi társadalom egymással és a Habsburgokkal való, ekkor még nyugvóponton nem jutott küzdelmei, valamint a természeti viszonyok, a környéken dinamikusan változtatták a lehetséges útvonalakat. A nem messze található Murány példáján ezeket a tényezőket alaposabban elemeztem. SARUSI, 2008, 116–120. Könnyen lehet az is, hogy a tisztviselők pusztán általánosságban jelentették ki az átjárást Erdélybe, mint ahogyan a következő két pontban is inkább általánosan említenek tágabb földrajzi (Vág mellett, Szepesség) vagy tájadottságokat (erdők, hegyek).

²⁹ Habsburg Máriának, II. Lajos özvegyének kapitánya 1546-tól.

³⁰ Zólyom/Altsohl (Zólyom megye, ma: Zvolen, SK).

³¹ A környékre vonatkozó források a vend kifejezést a helyi szláv népeiségre használják.

volckhs dinner zubekhumben, das also an ain haubt, aus verzagter und erschrogkhner weis, zertrent und zerstraut, wie die irrunden schoff, die khainen rechten hirten oder trost jetzo haben, unnden und oben auslauffen.

2. Und damit aber nit aller uncossten so gar aus Khunigliche Majestät Camerguet gienige, Achtet Ich, Es wären ain dreÿ oder vier tausent personen besolds Kriegs volckhs, auf ain zeit unzt gegen und zu dem winter zu unnderhalten, damit dennacht, alle pergkharbeiter, irem perckhwerch paw oblägen und zubezalung desselben, das Ir Khunigliche Majestät den Camer gwin in den pergkhsteten halben teil dargeben.

3. Zum anndern, weil sich etlich vermugig Waldburger auf der Schemnitz³² vernemben haben lassen, wo man inen nur verwilliget ir kriegs wolgkh, so derselben jeder auf sein cossten ain dreÿ oder vier monat besolden wolt, ires pössten bedunckhens zu irer beschutzung zubauchen, und nit das ain jeder haubtman die an anndere ort ires gefallens, wegkh zufordern hiet.

Das an dieselben, und al vermuegige waldburger auf der Schemnitz, die wochennlich aus iren pergkhwerechen gueten uberschus emphachen (empfangen), begert wurde, in diser grossen not, zu irer selbst beschutzung und erhaltung, den wochenlichen gwin und uberschuss von iren pergkhwerechen, was es sich über den lon, und aller irer notturft betruffe, auf ain vier monat, oder vnzt merer hilf von kriegsvolckh das man gewartund wäre, in das lannd khämbe ervolgen zulassen, wolten sÿ dann on widerbezallung etwas von demselben darthuen, das nämben die Khunigliche Majestät von inen zu genedigisten gefallen an.

Weÿl sÿ doch on das wie obvermelt aus irem sägkhl sonst ain volgkh besölden und halten wolten das übrig wurde inen mit der zeit mit genaden von Irer Khunigliche Majestät wider vergniegt worden.

So rait ich, das ungeverlich wochenlich auf der Schemnitz so man anderst die pergkhwerech fort paut, das dann beschehen miesste, ain tausent marckh silber, an das gelt, so man daraus oder davon schaidt, in die camer gefält, wann [!] nun uber allen cossten, der waldburger von jeder markh silber und geld gerechnet, nur drey gulden hungerisch in mintz uberschuss hat, prächte /brauchte/ es wochennlich drew tausent gulden, und monatlichen zwelf tausent f. hungerisch in mintz.

4. Wer dann in den anndern Stötten ainichen gwin von seinen pergkhwerechen hiete, das Er ine auch gegen wider bezallung darliche.

5. Was dann von Goldpergkhwerechen in der Weitza³³ ain zeit gwin und uberschuss gefiel, das derselb auch dargelichen wurde, gegen wiederzalung, aber man miesste den edlleuten den Swetijanskhi³⁴ ernstlich Bevelch thain, jederman mit frid und rue alda pauen zulassen, mit bedroung Irer Majestät, schwern straff und ungnad, sÿ sonst gefennklich auf Altensol zubringen, oder zuezugeben, wo sÿ daruber gwalt thain

³² Selmecebánya (Hont megye, ma: Banská Štiavnica, SK).

³³ Boca vagy Királyboca (Liptó megye). A település sokféle névváltozattal jelenik meg a különféle forrásokban. A közölt forrásban Weitza, de másutt magyarosan Boca, Bocabánya, németül később még Oberbotzaként is említve (ma: Vysná Boca, SK).

³⁴ A Szent–Ivány családnak a korban használatos alternatív szláv névalakja.

wurden das man sich gwalts mit gewalt gegen inen wören solte, dann ir Khünigliche Majestät die ihnegen so von Irer Majestät commissarien und pergkhmaistern pergkhwerkh emphanen hieten beÿ denselben hanndt haben wolten etc Von solichen und nur den kösslerischen³⁵ perghwerch, wurde, wo man nur vor den edl leuten mit frid recht ordenlich pauen mag auch ain zimblicher uberschus gefallen und dargelichen mugen werden.

6. Der Khünigliche Majestät halber Camergwin nur darzue genomen solten ob vier tausent man leichtlich besold und gehalten mugen werden, dann man den windischen khnechten monatlich nur zwen f. vierzig phfenig hungerisch und ainen heÿduggen zwen f, hungerisch in mintz oder villeicht ain geringers monatlich gibt, aber guet erfarn kriegs leut von teutschen sein von nötten, der ordnung und khriegs prauch halben, weil die windischen khnecht dass nit khundig sein, haben aber sonnst guet wärn etlich zu zwaÿen puxn.

7. Es miessten auch ernstlich bevelch auf die pergkhstet geben werden, das ain jeder waldburger, burger und inwonner, wer die sein arm und reich, niemand ausgenummen, bei diser not und geferlichait des turckhen, aigner person bei seinen heusern und wohnungen belib und khains wegs wegkh zug. Auch die jhenigen so geflochen wären, oder sonnst sich an ander ort begeben hieten, und nur ir golt und gelt so sÿ in den pergkhstätten bekhomen, aus dem lannd gefuert, das sÿ stragkhgs aigner person widerumben sich in die pergkhstät, bei verlierung ab irer haab und guets, verfuegetn, unnd ir guet daselbst aigner person so wol, als ander schutzen hulffen.

Dann sich des der arm gmain waldburger, und meniglich nit wenig beschwärd, das etlich gross guet dinen wegkh gefuert, und täglichs noch einemen, und sÿ inen das ierig schutzen sollen etc, ausgenomen weib und khinder, die möcht ain jedlicher seines gefallens wegkh schigkhnen, wo nun der gemain man soliches sieht und erford, wird er auch desst behertzender und thuet auch dest williger und lieber was er thain khan und mag.

8. Damit sich aber die vermugigen, so nun iren gwin und uberschuss von iren pergkhwerchen dargeben und leichen, nit zubeschwären haben, sÿ miesstens alles allain thain, so wären meines ainfeltigen erachtens, alle anndere burger unnd inwonner der stet auch zubesprechen, und an sÿ zubegern das nach gelegenhait jedes vermugens, sÿ auch, doch mit vorwissen der Khünigliche Majestät comissarn die Ir Majestät hinein verordentn, ainen anschlag macheten was ir jeder geben solle, wurde sich dannocht auch auf ain zimbliche summa gelts erlauffen.

9. Inssonnders miesst man sich gueter treuer khundtschaffter gegen den turgkhen zuhalten befleissen, sÿ dest hocher besolden, dann das maist an gueter gwisser khundtschafft gelegen ist.

³⁵ A Kössler-féle bányá, egy vállalkozó által az 1550-es években kiépített, a Szent-Ivány családnak erős érdekelmet okozó bányamű volt, amelynek tevékenységét a nemesi család akadályozta. MÁTYÁS-RAUSCH-PÓKA, 2019, 29–84.

10. Auch zu täglichen und zu rechnen stundtlichen hinundwiderschigkhen, aller schreiben, khundtschafftten etc., wie man dann mit der Khunigliche Majestät obrissten und andern haubt bevelchsleiten auf schlössern und im feld, ainen gleichen gueten ainigen verstandt alles kriegs wesens halben, haben muess, man auch zubelaitung der comissarien wo sÿ in der not hin und wider reisen und aller annderer notturfft in den pergkhteten ain hundert gueter husärn halten.

11. Dieweil dann nit allain die steet, durch solich khriegs volckh so man halten, sonnder auch die nachtparschafft, das paurvolkh, und meniglich, so in und an die pergkhtet wonndt, beschutzt wurden. Ist billich, das dieselben auch ain hilf thain, als nemblich das der nachtparschafft umb die perkhstett bevelchen wurde, weil man das veindts halben, von unngern unnden herauf den pergkhtetten nun hinfuran nit dermassen wie bisher, profanndt zuefieren und das khriegs volgkh dinnen auch wol etwas bedurffen wirdt, das sÿ allenthalben profanndt umb zimbliche bezallung zuepringen wöllen, etc.

12. Wann sich nun begäbe, wie dann der feint nit feÿrt, das ain anzal martalosen in die wäld der pergkhtet khämen, wie man dann in sonnderhait derselben pösn leut halben, durch die besolden heÿduggen, und windischen khnecht, in den wälden guet gwiss khundschaftt halten muess,

Wären dieselben martalosen durch khain annder volgkh leichter, als die walachen,³⁶ denen alle wäld bekennt, und täglichs darinnen wonen, neben dem besolden volgkh wider aus den wälden zupringen.

Demnach in sonnders den inhabern und verwaltern, der schlosser, Lipsch, Muran, Oraba, Licawa, Newheus; der schpanschafft Lipta, Turotz, Dibin, Plabenstain Burgless [!], Sachsenstain, Ruscha³⁷ etc. Ernstlich aufzulegen, das sÿ ire walachen alle unnder inen wonend, berait und gefasst hieten, wann man sÿ aufmanet und begeret. Es wär der funfft, dritt, mer oder weniger man, das sÿ stragkhs an die ort, wohin sÿ die commissari, oder ire verordenten begerten zuezug und gehorsam wären, so mechten die ihenigen so von iren nachtpaurn anhaimbs beliben, die so auszugen billich mit zimblichen underhaltung versorgen. So solten sÿ auch an sonndere not, nit langg aufgehalten werden.

13. So waren auch alle örtter in den wälden und gepirgen zubesichtigen, dieselben wo sÿ am gelegnisten auch eng clamen befunden, das man von stundan die andern paurn aufmanet die nach notturfft wol, – sonnderlich was gegen den feindten gelegen wäre –, verhaun, und die päss verwaren liesse, das zu ainem sachlingen überfaal nit

³⁶ Vlachoknak a környékre vonatkozó források azokat a pásztorkodókat nevezték, akik nemcsak a legelő-kön, hanem az erdőkben is legeltették jószágaikat (ezzel rengeteg kárt okozva a faállományban). Ezek rutének, ruszinok voltak a leginkább.

³⁷ Murány, Gömör megye (ma: Murán, SK), Likava, Liptó megye (ma: Likavka, SK), Érsekújvár, Nyitra megye (ma: Nové Zámky, SK). Divény, Nógrád megye (ma: Divín, SK) és Kékkő, Nógrád megye (ma: Modrý Kameň, SK), Saskő (ma: Šášovský hrad, SK) és Hrusso (ma: Vyšný Hrušov, SK) vára Bars megyében.

undienstlich, meines bedunkhens wäre, dann ain clainer fertl offt zu grossem nutz und gueten staten khumbt.

14. Wann dann der feindt siecht oder erfört, das man ime ainen widerstanndt thain wil, gibt Er sich sonnderbar nit gern, in das gepurg. Und wil setzen (das got verhieten welle) der feindt unnderstee sich ainen einfaal zuthain, mit ainer klainen macht, so mag man ime, zu dem besolden volgkh, noch mit den underthanen, der schlösser, stödt, den pergarbaitern, so alles zeitlich wol geordent, und kreiden, feur und schuss gethan, miessten werden, mit ainer gueten anzal volckhs, begegnen, unnd was für kriegs volgkh die Khunigliche Majestät vor den pergkgestöten hieten, auch zu hilf khamen, aber hiezue sonderbar, zu dem gemainen völkhl, so das maisst windisch ist, miesst man etlich khriegs erfahren sonnder personen, wo man sy gehalten möcht, der windischen sprach khündig haben, die unnder demselben aufgennanten völkhl, ain ordnung zumachen, und sy anzustellen, und inen zuezusprachen wissen.

15. Wo es also nach gelegenhait wie man es befunden wurde, am pössten zusein, doch ungeverlich auf ain soliche mainung, wie hievor aufs khurzist in ainer eyl beschriben und verzaichent, von stunden, an die handt genomen wurde, zweifft mir gar nit, die pergkhstet solden mit der hilf gottes, sich noch ain guete zeit vor dem Feindt erhalten mügen, dann Got der herr möcht ainem solichen ainfeltigen völgkhen, das treulich zu got ruefft, und das jhenig von herzen that, bald sovil sig und genad geben, als wann ain grosse menig Gots lesteren und wol machtlaffen gegenwertig wären etc. Wirdt man aber das nit von stunden, und zeitlich für die handt nemen, und den feindt ainmal in die pergkhstet khomben lassen, so ist er schwärlich und mit grosser macht nit leichtlich mer aus dem pyrg zubringen, dann er ain gepürg an dem andern hat, die schlösser in und bei dem pergkhsteten khunden sich nit erhalten.

[16.] So miesste die Khunigliche Majestät järlichs einkhomens, derselben irer Khunigliche Majestät camerguet, vil tausent gulden geraten und empern.

[17.] Der arm unnderthan, sonnderbar, ire khinden, das jung unmundig und unverständig völkhl, wurde im glauben von Chrisste abgewisen, vil Christlicher Seelen im unglauber verfiert.

[18.] Der pass gegen Sibenburgern wird gesperrt.

[19.] Der feindt der Turgkh hat in den wälden gegen dem wasserfluss der Waag zukhomben, dann sich nit vil schlösser, vor inen schutzen oder halten wurden khinden, auch nit wärn mügen, das er nit die märcherisch gränitz geraichet, oder villeicht einemben wurde, ainen pass in Märchern zuhaben.

[20.] Ainen freyen pass (in den wälden und gepyrgen) wurd er mit seinen Martalosen in den Zipss gewinnen.

[21.] Und in summa, es ist gross zubesorgen, wo man ime nit eylend furkhombt, der feindt, welicher nit feirt, werde nit rue haben, die pergkhstet zu unwiderpringlichen schaden under sich zubringen, Unnd ob man auch schon mit dem feindt auf ainen tribut handdlet, so hält er khainen glauben, unnd wo man als dann nit alles thut, was er begert und haben wil so, ist nummer khain frid, wie laider dass vil exempl verhanden sein.

[22.] Wievol vil ansehlicher und hochverstendig personen sonnder zweifl der sachen langst notturfftiglich wal nachgedacht bewegen, und durch ire getreue rätthe, als erfarnere und wissendere, villeicht nutzlicher anzaigt werden haben, wie die pergkhsteet zuerhalten.

So beschiet doch dise ainfeltige gestelte verzaichnus zu khainem ruemb, sonder in ainer eil, und des pössten wegen, auf verpessering hocherfarnnerer und verständigerer und wissunderer der sachen und gantz getreuer underthäniger wol mainung, sovil muglich, allain der Khunigliche Majästät Khuniglich camerguet und nutz zubeachten, an welchem dann Ir Khunigliche Majästät mit erhaltung diser hungerischen pergkhstet, hoch und vil gelegen, der haftung, so man die sachen recht und furderlich an die hannd nimbt, und zu wergkh stelt, das ain merer kriegs volkh auch ain grossere summa gelts, weder hievorangezaigt gehalten und aufgebracht wird mugen werden, das der Khunigliche Majästät auch zu der pergkhstet nutz und schutz, hochdiennstlich sol sein, underthänigchlich bittundt, dises gering bedennkhen mit gnadenim pössten anzunemen und zuversteen sich damit gehorsamlich bevelchend. Actum den XVIII tag July anno im lii-isten.

Rövidítések és irodalomjegyzék

ÖStA	Österreichisches Staatsarchiv
FHKA	Finanz- und Hofkammerarchiv, Alte Hofkammer
UG	Ungarische Gedenkbücher
HF	Hoffinanz Bücher (Expedit Index und Protokoll)
VUG	Vermischte Ungarische Gegenstände

*

GEÖCZE 1894	GEÖCZE István: <i>Hadi tanácskozások az 1577-ik évben</i> , In: <i>Hadtörténelmi Közlemények</i> , 6. (1894) 502–537, 647–673.
HEGYI 2019	HEGYI Klára: <i>Afüleki szandzsák</i> , Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2019.
KENYERES 2004	KENYERES István: <i>A királyi és királynéi „magánbirtokok” a 16. században</i> , In: <i>Századok</i> , 138. (2004) 5. sz. 1103–1148.

- KENYERES
2008 KENYERES István: *Uradalmak és végvárok. A kamarai birtokok és a törökellenes határvédelem a 16. századi Magyar Királyságban*, Budapest, 2008.
- MÁTYÁS-RAUSCH-PÓKA
2019 MÁTYÁS-RAUSCH PETRA – PÓKA ÁGNES: *Az ismeretlen földjén – Thorda Zsigmond jelentése a lipitói bányászatról (1560)*, In: *Lymbus*, 17. (2019) 29–84.
- PÁLFFY
1996 PÁLFFY Géza: *A török elleni védelmi rendszer szervezetének története a kezdetektől a 18. század elejéig*, In: *Történelmi Szemle*, 38. (1996) 2–3. sz. 163–217.
- SARUSI KISS
2004 SARUSI KISS Béla: *Murány tisztviselői a XVI. században*, In: *Fons*, 11. (2004) 397–441.
- SARUSI KISS
2008 SARUSI KISS Béla: *A természet által megerősített vár: Murány végvár és uradalma a 16. század második felében*, Budapest, 2008.
- R. VÁRKONYI
1987 *Magyarország története 1526–1686*, I, szerk. R. VÁRKONYI Ágnes, Budapest, 1987.

Egy Szebenben őrzött, 1579-es kiadású Eber-kalendárium feljegyzései

Eber-féle történeti naptárakkal szinte minden 16. századi protestáns könyvgyűjteményben találkozhatunk. Paul Eber¹ wittenbergi professzor és szuperintendens nevéhez fűződik ennek a speciális nyomtatványtípusnak a megalkotása. A kalendáriumban Eber az év minden egyes napjánál felsorolta az adott naphoz kapcsolódó bibliai, világ- és egyháztörténeti eseményeket, valamint uralkodók, reformátorok és humanisták születési és elhalálzási dátumait közölte, mindig elegendő helyet hagyva (olykor teljesen üres oldalakat is beillesztve) a tulajdonos majdani bejegyzései számára. A kézirásos jegyzetek ilyen módon az Eber-féle üdvtörténet kis léptékű folytatásaivá váltak.² Első kiadására 1550-ben került sor, nagy sikernek örvendett és 1579-ben már a kilencedik kiadásnál tartott. Eber fiai 1582-ben németre fordították és átdolgozva adták ki. Egy utolsó latin kiadásra 1605-ben került sor.³ Eber kalendáriumát a történelmi események, illetve a bibliai üdvtörténet elsajátítására szánta. A Nagyszebenben őrzött Eber-kalendáriumokat 1848-ban ismertette, sőt bejegyzéseikből is közölt Johann Karl Schuller.⁴ Viszont van egy olyan 1579-ben megjelent kalendárium, amelyről Schuller nem tudott, és amelyet manapság a Romániai Evangélikus Egyház nagyszebeni gyűjtőlevéltárának (Zentralarchiv der Evangelischen Kirche A. B. in Rumänien) könyvtárában őriznek. Mikor és kinek a révén került ez a kalendárium az egyházkerület tulajdonába, sajnos nem sikerült kiderítenem, viszont az első táblájának belsején található Johann Michael Ackner⁵ (1782–1862) szebeni segédlelkész *ex librise*, tehát lehetséges, hogy hagyatékából jutott adományként az egyházkerülethez. A kötet possessor- és egyéb bejegyzéseit egy 19. századi kéz a lapok alján ceruzával részben átírta, ami arra utal, hogy valaki már megpróbálkozott a kiadásával.

¹ Paul Eber (1511–1569) Nürnbergben járt gimnáziumba (1526), majd 1532-ben a wittenbergi egyetemre iratkozott be, ahol Luther és Melanchthon tanítványa volt. 1536-ban magiszteri címet szerez, illetve 1541-ben professzori kinevezést. Eber latint, illetve fizikát tanított, 1557-től újszövetségi professzor. Johannes Bugenhagen halálát követően, 1558-ban a város vezető lelkészévé, illetve szuperintendenssé választották. 1559-ben teológiai doktori címet szerzett. KAWERAU, 1898, 118–121.

² UO. 289–294.

³ HASSE, 2014, 288.

⁴ Schuller két 1579-es kalendáriumot ismertet. Az egyik Mathias Schiffbaumer († 1611) szuperintendensé, a másik Georg Clockner (1566–1641) szebeni vezető lelkészé volt. SCHULLER, 1848, 352, 354; WAGNER, 1998, 97–98, 222.

⁵ Johann Michael Ackner (1782–1862) a segesvári, illetve szebeni gimnázium diákja, majd Wittenbergben és Göttingenben egyetemi hallgató. Hazatérte után a szebeni gimnázium tanára, 1821-től a város első prédikátora (archidiaconus). Régészeti és ásványtani leletek, fossziliák, régi pénzermék stb. gyűjtője. Több ásványtani és régészeti értekezés szerzője. TRAUSCH, 1868, 1–8.

A kötet legkorábbi possessora Daniel Ehrmann volt, aki 1579-ben Nagyszébenben prédikátorként, majd, és ezt az adatot csupán kalendáriumunk tartalmazza, 1585-től haláláig (1600. április 19.) az Újegyház széki Holcmányon lelkipásztorként működött. Ő azonos nevű fiának születéséről, egy földrengésről, valamint lelkészválasztásáról számol be három bejegyzésében.

Az összesen 53 bejegyzésből kilencet egy számomra ismeretlen személy készített, aki 1599. október 28. és 1603. július 27. között történt, többnyire országos és szebeni vonatkozású eseményeket jegyzett be. Ezek közül a város ostroma és a pestis a kiemelendők. Mivelhogy a szebeni gimnázium áldozatairól számol be, nem kizárt, hogy a bejegyzések szerzője diák vagy éppenséggel tanár volt.

Daniel Ehrmann elhalálzásának dátumával kezdődően (1600. április 19.) egyik gyereke is folytatta a bejegyzéseket, és pedíg kifejezetten családi eseményekről. Ezekből négyet sikerült azonosítanom. Két bejegyzés Georg Ehrmanntól származik, aki szintén a holcmányi lelkipásztor rokona, esetleg fia lehetett.

1603 augusztusában Andreas Werner jelentkezik, akiről csupán annyit tudunk meg, hogy berethalomi születésű, tőle három bejegyzés származik. Ő kimondottan személyes eseményekről számol be, és előszeretettel, de hibásan használ egy görög kifejezést.

1604. január 19. és május 21. között egy második, ismeretlen kéz jegyez be kilenc oldalra „Nota hunc diem” kezdetű benyomásokat, valamint a pestis és éhínség jelenlétét a szebeni diákság körében.

Hasonló kezdetű bejegyzéseket Georg Molnar/Melner berethalomi harangozó is készített, és pedíg négyet. Ezekben iskolai, illetve egyházi események dominálnak.

Hasonló jellegű eseményekről, valamint egy besztercei esküvőről számol be négy bejegyzésben egy harmadik, ismeretlen kéz.

Egy ismeretlen nevű berethalomi kántor szintén egyházi és iskolai eseményekről készített három bejegyzést 1616-ban. Megemlíti, hogy Paul Choresius ezen év június végén a mezőváros iskolamestere volt, ami értékes adat és egyben megmagyarázhatja, hogyan került a kalendárium Berethalomba. Choresius kitörli Andreas Werner possessor-bejegyzését és megemlíti, hogy társtulajdonosa a kötetnek. Ezzel magyarázható, hogy miért jegyezték bele egyidejűleg többen.

A naptár id. Daniel Ehrmann halála után egyelőre azonosítatlan rokonához, Georg Ehrmannhoz, illetve ismeretlen keresztnévű fiához került, 1604-ig. Utána ismét Andreas Werner jegyezték bele. Tőle Paul Choresius szebeni származású, berethalomi iskolamester, illetve prédikátor tulajdonába került. Kettejük egyike Berethalomba vitte a naptárt, majd onnan feltehetően az ismeretlen nevű berethalomi kántor révén Besztercére került. Innen viszont véglegesen Szebenben kötött ki.

Kötetünk további hét olyan, a 17. század első feléből származó bejegyzést tartalmaz, amelyek készítőit főleg a gyakori áthúzások miatt nem sikerült azonosítanom.

A bejegyzések egy részét kikaparták, áthúzták, illetve törölték. Ezek Georg Ehrmann possessori időszaka után részben a szebeni kollégiumban, részben a berethalomi iskolában estek az eltávolítás áldozatául. A kiolvasható részek alapján a cenzúrázás oka szexuális és gúnyos tartalmuk lehetett.

A kalendárium utolsó, országos jelentőségű eseményt említő bejegyzése 1661. szeptember 9-én készült és I. Apafi Mihály fejedelemmé választásának körülményeivel foglalkozik. Hogy ezt Agnetha Armbruster, az egyetlen, névvel ismert, a 17. század második feléből származó possessor jegyezte volna-e be, nem merem állítani.

Három 1752-es bejegyzés a számomra ismeretlen, szebeni születésű Daniel Setz alkotása. Figyelmét a hétéves háborúnak, valamint egy zsoldárnak szentelte.

Kötetünk bejegyzéseinek értéke egyrészt a lelkészi család, valamint az egyházi alkalmazottak adatainak kiegészítésében, illetve a 15 éves háború eseményeinek szűkszavú, de közvetlen és élethű feljegyzésében rejlik. Viszont jelentős az a tény, hogy Paul Eber üdv-történeti célkitűzéseit mellőzve, diákok és egyházi alkalmazottak szubjektív módon használták a naptárt – későbbi tulajdonosai azonban visszatértek a szerző szándékaihoz.

A bejegyzések közreadása humanista írásmódban következik. Az átírásnál a legnagyobb kihívást az áthúzott, kitörölt, de akár elfolyt helyek kibetűzése jelentette. Ahol a kiolvasás nem járt sikerrel, a hiányzó szót (...) jelzi. A bizonytalan feloldásokat szögletes zárójelek közé tettem, a bizonytalan olvasatú szavakat viszont [?] jelöli. A [...] olyan helyekre utal, amelyeket kitörlések vagy áthúzások miatt nem voltam képes kiolvasni. A [!] arra utal, hogy az eltérő írásmód a bejegyzés szerzőjétől származik. A német és magyar szövegrészek ritkák és tömörek, emiatt változatlan átírásban közlöm. A bejegyzések átírása végén, kötőjellel (-) elválasztva az oldalszámot tüntettem fel.

A bejegyzések

ZAEKR. Cal.

1. Possessorbejegyzések

Es ist ein arum [!] wnd eleind Man,
Der do nicht lesen oder schreiben kann.
Wiltu nue lernen schreiben, Knecht,
So mustu fir das Scholer recht.
Dy Schuler musten vil lewden,
Bis sie leren schreiben. – (Andreas Werner bejegyzése a borító első táblájának belsején)

*Omnibus in rebus gravis est inceptio prima.*⁶

Duo milia inane

Duo milia lex

*Duo milia dies Messiae.*⁷

⁶ Latin közmondás. SEYBOLD, 1677, 414.

⁷ Az ún. traditio domus Eliae, egy talmudi dictum a világtörténelem beosztásáról, amelyet Philipp Melanchthon Illés prófétának tulajdonított és gyakran idézett mind nyomtatványaiában, mind az album amicorumokba tett bejegyzéseiben is. BEN-TOV, 2009, 43.

Sunt nova Testa.

*Quaerite primum regnum Dei et cetera adiicientur vobis.*⁸

Omnibus in rebus gravissimum est inceptio prima. – (17. századi bölcs mondások az előzéklap rectóján, Andreas Werner bejegyzései)

Christe puer casta de virgine nate Maria,

Adsis ad inceptum, Christe benigne meum. – (17. századi versidézet az előzéklap versóján, Andreas Werner bejegyzései)

Studia abeunt in mores,

Et mors [!] est altera natura. – (17. századi idézet az előzéklap versóján, Andreas Werner bejegyzései)

Gott verley mir gedulth! – (17. századi bejegyzés a 112. oldalon)

Agnetha Armbrusterin⁹ – (A borító első táblájának belseje)

Sum ex libris Georgii Ehrmanni¹⁰ 1603 – (Az előző előzéklap rectóján)

Georgius Lehrmann¹¹ [...] H[...]ger [...]sch[...] E[...]er Ku[pfer][...]

Sum ex libris Andreae Weneri anno Millesimo Sexcentesimo Quarto.

Pauli Charesii¹² Cibiniensis¹³ et amicorum – (Az előző előzéklap rectója)

[...] sic it[ur] ad astra.

Sed et parato corde – (17. századi bejegyzések az egyik számozatlan index oldalon)

⁸ Bibliai idézet: „Ti keressétek először az Isten országát és annak igazságát, és mindezt megkapjátok hozzá.” Máté 6,33. KÁLDI, 2013.

⁹ Agnetha Armbruster egy a 16. században már jelentős szebeni család tagja volt, valamint Georg von Clockner († 1693) tanácsos neje. Utóbbi halála után Friedrich Kirchmeiren von Altkirchenhez, a város fegyverházának parancsnokához ment férjhez. SEIVERT, 1792, 153.

¹⁰ Ernst Wagner lelkészi adattára három Georg Ehrmann nevű lelképásztorról tud. Az első a szászpéterfalvi, aki 1640-ben hunyt el. Nem tudjuk, hol szolgált előtte, és azt sem, hogy mikor és hol szentelték prédikátorrá. Mivelhogy elődje 1605-ben halt meg, Wagner feltételezi, hogy Ehrmann ebben az évben került ide lelkésznek. A második Georgius Ehrmann Lessesen született és 1625-ben Nagydisznódon lett prédikátor, 1632-ben pedig Dolmányon lelképásztor. Itt hunyt el 1654-ben. Wagner feljegyzí, hogy 1609-ben a szebeni gimnázium diákja volt. Az anyakönyv szerint viszont egy hasonló nevű diák 1617-ben is tanult itt. Lehet, hogy két külön személlyel állunk szemben. Az utolsó, Wagner által ismert Georg Ehrmann Szebenben született, 1657-ben a helybeli gimnázium diákja, majd 1662-ben valamelyik magyar tannyelvű gimnáziumba távozott. 1663-ban Jénában diák, 1670-ben Szebenben gimnáziumi tanár, 1672-ben ugyanitt prédikátor, majd Hermányban, illetve Vurpodon lelképásztor. Meghalt 1678. április 30-án. BRIEBRECHER, 1910, 2, 4; BRIEBRECHER, 1911, 29, 33; WAGNER, 1998, 163.

¹¹ Georg Lehrmann nem szerepel a szász lelképásztorok, prédikátorok, iskolamesterek és diákok jegyzékében. Itt egy szójátékról lehet szó, és valójában Georg Ehrmann a bejegyző neve.

¹² Paul Choresius Szebenben született, 1616. december 12-én szentelték Berethalomban prédikátorrá. WAGNER, 1998, 153.

¹³ Nagyszeben (németül: Hermannstadt, ma: Sibiu, RO).

Canticum Mariae
hic et ubique canant [...] per [...]liones finiunt.

Splendor paternae gloriae

De luce lucem proferens

Lux lucis et fons luminis

*Dies diem illuminans.*¹⁴

Was mein Gott will gesche all Ziytt Anno.

Was mein gott will daß geschege

allezeit sein will der ist der

beste, zu helffen denn er ist bereit

die an ihn glauben feste

Christe puer casta de virgine nata Maria.

Adsis incepto Christe benigne meo. – (17. századi zsolttárok a hátsó előzéklap versóján, Andreas Werner bejegyzései)

Anno 1603 pestis per totam Transylvaniam grassatur – (Daniel Ehrmann ismeretlen keresztnevű gyermekének bejegyzése a hátsó előzéklap versóján)

[...] iste libellus – (Bemázolt 17. századi bejegyzés vége a hátsó előzéklap versóján)

Sum ex libris Andreae Weneri anno Domini 1604 denarii. 20. – (A hátsó előzéklap versója)

Anno mundi 1606 Melner – (A hátsó borítótábla belseje)

Andreas Wenerus BIRTHALBENSIS¹⁵ – (A hátsó borítótábla belseje)

Feidelem szamara Fogaras¹⁶ Schgsbpgp Dzineres Mihaly Kosmas Lukadz [...]

Quandoquidem qui c[...]ciscit satis si[?] caetera serenissimus princip[...] scit – (A hátsó borítótábla belseje)

Ita est orandum quemadmodum Christus iuberet. Sed in oratione dominica tantum patris fit mentio. Ergo nulla fit mentio et filii spiritus sancti. Et per consequens non sint adorandi.¹⁷

Respondeo ad minorem, quia nomen patris in exordio orationis Dominicae, pertinet ad descriptiones essentiae complectentis tres personas divinitatis.¹⁸ – (A hátsó borítótábla belseje, Andreas Werner bejegyzései)

¹⁴ Milánói Ambrusnak tulajdonított egyházi ének. DREVES, 1893, 30.

¹⁵ Berethalom (németül: BIRTHÄLM, ma: Biertan, RO).

¹⁶ Fogaras (németül: FOGARASCH, ma: Făgăraș, RO).

¹⁷ A következő idézet részletezése: „Optima forma precandi tradita est in oratione dominica. In oratione autem dominica tantum fit mentio patris. Ergo non opus est fieri mentionem aliarum personarum in vocatione.” MELANCHTHON, 1589, 401.

¹⁸ Szinte szó szerint innen: MELANCHTHON, 1589, 401.

Intercedit pro me in itinere.
Aurora vespertina denotat tempus serenitatis sequentis diei.
Non auferetur sceptum.

Da puer plectum.
Freundtlicher gruß benebenst Wunschung alles gluck seligen bevorder[ung]. –
(Fohászok, zsoldárok kezdőverse és kívánság a hátsó borítótábla belsején, Andreas
Werner bejegyzései)

2. Naplóbejegyzések

/1583. július 14./ Nascitur mihi filius meus Daniel Eermannus,¹⁹ anno Christi 1583.²⁰
(Id. Daniel Ehrmann bejegyzése)

Degener iste filius post aliquot annos suspenditur Megieschini²¹ etc. (Ismeretlen kéz
bejegyzése a 17. század elejéről) – 236.

/1583. augusztus 8./ Fuit terramotus²² in Transylvaniae metropoli Cibinio, paulo
post horam 8. matutinam, dum in templo sacrum perageretur officium, quod summum
vocat.²³ Anno 1583. (Id. Daniel Ehrmann bejegyzése) – 262.

/1585. február 22./ Vocatus sum in pastorem Ecclesiae Holtzmengensis²⁴ anno 1585.
(Id. Daniel Ehrmann bejegyzése) – 85.

/1599. október 28./ Anno 1599. Michael Waivoda²⁵ instructissimo quodam
exercitu irrupit per alpes in Transylvaniam, et penes Cibinium fundit Andream

¹⁹ Daniel Ehrmann azonos nevű fia.

²⁰ A mondat teljes egészében áthúzva.

²¹ Medgyes (németül: Mediasch, ma: Mediaș, RO).

²² A földrengés a korabeli feljegyzések alapján 1579. augusztus 8-án, reggel 8 és 9 óra között következett be.
BIELZ, 1862, 20.

²³ *Summum officium*, a német *Hochamt* megfelelője. A vasár- és ünnepnap központi istentisztelete, úr-
vacsorával. A Hochamt a középkori mise, amelyet a szászok enyhén módosítva a reformáció után is lati-
nul gyakoroltak. ROTH, 1954, 94–97.

²⁴ Holcmány (németül: Holzmengen, ma: Hosman, RO).

²⁵ Mihály vajda (románul Mihai Viteazu, 1557/1558–1601) havasalföldi bojár, 1586-ban Craiova bánja, a
vajda udvarában több hivatalt töltött be: titkár, asztalnok, aga. 1593-ban a porta a vajdai trónra helyezte,
de 1594. november 13-án felkeléssel jelezte, hogy szakít a törökbarát politikával. 1595. május 20-án
Báthory Zsigmond vazallusává vált, akitől a török elleni harchoz igényelt támaszt. Együttesen sikerült
1595 nyarán és őszén a török hadakat Havasalföldről kiszorítaniuk. Viszont a következő évben a török-
ellenes harc lendületéből veszített, és 1597 elején Mihály kiegyezett a portával. Ezen év folyamán egyre
inkább a Lengyel Királyság befolyásától tartott, és Báthoryval, Moszkvával, illetve a kozákokkal tárgyalt,
majd Moldva ellen indult, de nem sikerült Ieremia Movilá vajdát kimozdítania székéből. 1598 nyarán
Mihály a Habsburg Birodalom szövetségét kereste, május 30-án behódolt a német-római császárnak és
felkészült egy újabb török büntető hadjárat visszaverésére, ami ugyanezen év nyarán és őszén sikerült, sőt
a Dunától délre fekvő török erődítményeket is részben megtámadta. Báthory Zsigmond lemondása és
András bíboros trónra kerülése újból felkeltette Mihályban a lengyel beavatkozás gyanúját. Ennek elle-
nére 1599. június 26-án elismerte András fennhatóságát, felújítva ezáltal a Zsigmonddal kötött szövet-
séget. 1599 októberében behatolt Erdélybe, amelyet a miriszlói csatáig (1600. szeptember 18.) bírt. 1600
nyarán Moldva ellen fordult. Miután kiszorult Erdélyből és Havasalföldön a lengyel párt került túlsúlyba,

Bathoreum²⁶ *cum suis copiis Hungaros*,²⁷ sibi que subigit Transylvaniam. Andreas Bathoreus in fugam²⁸ pulsus, a Siculis in alpibus capitur et capite plectitur. Post cadaver Andreae Bathorei Albam Iuliam²⁹ allatum a Michaele Vaivoda solenniter tumulatur.³⁰ (Ismeretlen kéz bejegyzése a 17. század elejéről) – 346.

/1600. április 19./ Anno 1600 obiit in domino pater meus Clarissimus Dominus Daniel Ehrmannus³¹ pastor Ecclesiae Holtzmengensium, inter horam 3. et 4. vespertinam. (Id. Daniel Ehrmann ismeretlen keresztnévű gyermekének bejegyzése a 17. század elejéről) – 147.

/1601. február 2./ Hac die moritur in Domino soror mea charissima Anna, coniunx domini Petri Molitoris³² Bogeschdorfensis,³³ pastoris ecclesiae Schelemburgensis.³⁴ Anno 1601. Circiter horam 10 diei. (Georg Ehrmann bejegyzése) – 67.

/1602. január 1./ Anno 1602. Hungari Cibiniensium villas incendunt, quod fidem Germano datam violare nollent, totoque hieme civitatem saevissime infestant, sed irrita conatu omnia fecerunt.³⁵ (Ismeretlen kéz bejegyzése a 17. század elejéről) – 33.

Prágába távozott. Giorgio Basta zsoldoscsapataival tért vissza és 1601. augusztus 3-án Goroszlónál csatát nyertek. Ezt követően Basta megölette Mihály vajdát. ȘTEFĂNESCU, 2001, 193–648.

²⁶ Somlyói Báthory András (1563–1599) bíboros, 1599. március 29. és október 31. között Erdély fejedelme. 1578-ban került bátyjával, Báthory Istvánnal Lengyelországba. 1582-ig a pultuski jezsuita kollégium diákja volt. 1583-ban egyházi pályára lépett és Rómába utazott. 1584-ben elnyerte a bíborosi kalpagot, valamint Lengyelországban a Warmia püspöke címet. Zsigmond unokatestvére 1599 januárjában András javára lemond erdélyi fejedelemségéről, aki átengedi az előbbinek lengyelországi birtokait és egyházi címait. HORN, 2008, 37–38, 46.

²⁷ Felülírva. Alatta áthúzva: *cum suis copiis*.

²⁸ Alatta áthúzva: *vers[us]*.

²⁹ Gyulafehérvár (németül: Weissenburg, ma: Alba Iulia, RO).

³⁰ Kihasználva II. Rudolf császár Erdély elfoglalására kezdeményezett tervét, Mihály vajda behatolt 1599 októberében Erdélybe. Annak ellenére, hogy értesítették a vajda szerződészegési szándékáról, Báthory András nem reagált azonnal a hírré. Pontos számok nem állnak rendelkezésünkre, de annyi bizonyos, hogy a Báthory által toborzott csapatok a vajda által vezényelt csapatokkal szemben érezhető, ha nem éppen jelentős hátrányban voltak. A Sellenberk és Nagyszében közötti síkságon lezajlott csata kimenetele még eldöntetlen volt, amikor Báthory kíséretével elhagyta a harcteret, majd estére csapatai feladták a harcot és teljes felszerelésüket hátrahagyva szétszéledtek. Másnap Mihály vajda magának tudhatta a győzelmet. Báthory kíséretével Székelyudvarhely várába menekült, ahonnan Moldván keresztül Lengyelországba igyekezett. Közben Mihály vajda elrendelte Báthory fejedelem elfogatását, amiért jutalmat is ígért. Még mielőtt sikerült volna Báthorynak és kíséretének megszökniük Moldvába, Csíkszentdomokos nevezetű falu közelében székely üldözőik utolérték és levágták a fejedelmet. Fejét 1599. november 10-én Gyulafehérvárra küldték Mihálynak. Miután egy festővel azt lerajzoltatta és az eredményt elküdték a pápának, Mihály elhozatta a megcsontkított testet és hozzávarratta a fejet, majd november 24-én ünnepélyesen eltemettette. HORN, 2002, 228–236.

³¹ Daniel Ehrmann Nagysinken született, 1579. március 13-án szentelték Szebenben prédikátorrá. WAGNER, 1998, 61.

³² Peter Molnár († 1608) 1600-ban kerül Sellenberkre lelkipásztornak, majd 1603-ban Nagydisznódra. Uo., 86.

³³ Szászbogács (németül: Bogeschdorf, ma: Băgaci, RO).

³⁴ Sellenberk (németül: Schellenberg, ma: Selimbăr, RO).

³⁵ A blokádra 1601. november 30-a után kerülhetett sor, és valamikor 1602 júliusában adták fel. Csáky István főgenerális terve a város Báthory Zsigmondnak való behódoltatása volt, valamint csapatainak téli ellátása. Mivel a város erős falait nem volt képes bevenni, a környező falvakat dúlta fel csapataival. 1602.

/1602. április 15./ Hac die obiit in Domino mater nostra dilecta Anna anno Christi 1602 statim post sonitum horae undecimae. (Id. Daniel Ehrmann ismeretlen keresztnevű gyermekének bejegyzése a 17. század elejéről) – 143.

/1602. július 2./ Anno 1602. Basta Georgius³⁶ cum suo exercitu fundit Hungaros ad Marosium fluvium³⁷ penes Albam³⁸ vespere 5. et 6.³⁹ (Ismeretlen kéz bejegyzése a 17. század elejéről) – 224.

/1603. február 9./ Anno 1603 ingens oritur ardor Cibinii, aedes abiere tres in favillas. Vesperi circiter horam 8.⁴⁰ (Id. Daniel Ehrmann ismeretlen keresztnevű gyermekének bejegyzése a 17. század elejéről) – 74.

/1603. április 22./ Fames melitoca⁴¹ saevissime grassatur toto anno 1603. Hocque die quaedam Valachica in 4 partes secatur Cibinii, quae ingenti fame pressa, quatuor depasta est filios pueros.⁴² Cubulus tritici fl. 12./ 13./ 14./ (Ismeretlen kéz bejegyzése a 17. század elejéről) – 150.

január elején a város vezetőségével tárgyalásokat folytatott, amelyek viszont nem vezettek semmilyen eredményhez. A városatyák kitarítottak Basta mellett, akivel folyamatosan leveleztek. Csákyt a császáriak közeledése 1602 nyarán a blokád feladására készítette. KEMÉNY, 1839, 225–229; TEUTSCH, 1925, 340–357; CONSTANTINESCU, 1981, 277–289, 322–332.

³⁶ Giorgio Basta (1544–1607) albán származású császári hadvezér. Németalföldön és Franciorszámban harcolt a Habsburg-ház szolgálatában. 1597-ben Magyarországon harcolt a török ellen. Zsoldosaival elfoglalta Pápát, majd Vácnál, 1598-ban és 1599-ben a Kassa és Várad közötti vidéken harcolt. Kassán helyettes kapitányként szolgált. Ekkor a császártól már tüzérségi generális kinevezéssel bírt. A sellenberki csata után indult Erdélybe, ahol Mihály vajda tevékenységét ellenőrizte és a Habsburg-uralom erdélyi megvalósítására híveket toborzott, de már előtte kinevezték Felső-Magyarország kapitányává. Megbetegedett és visszatért Kassára, majd Erdélybe ment, és 1600. szeptember 18-án Miriszlónál szétverte a nemesi haddal együtt Mihály seregét. Báthory Zsigmond visszatérését követően kiszorult az országból. Kassára visszavonult, és Mihállyal megegyeztek, hogy együtt Zsigmondtól megvonják a hatalmat. 1601. augusztus 3-án Goroszlónál csatát nyertek. Ugyanezen év augusztus 19-én megölette Mihály vajdát. Közben újból bejött Erdélybe Báthory Zsigmond, aki ellene kezdte toborozni híveit. Basta és Báthory csapatai többször is megütköztek egymással, de egyidejűleg Rudolf császár nevében Báthoryval annak újabb lemondásáról tárgyaltak. Basta megnyerte a császári ügynek Radu havasalföldi vajdát. Az erdélyiek közben, miután Báthory Zsigmond véglegesen elhagyta az országot, Székely Mózeset választották fejedelemnek. Seregét viszont Radu betörő csapatai Brassó mellett 1603. július 17-én szétverték, maga a fejedelem is elesett. Basta vetélytárs nélkül maradt Erdélyben. Miután zsoldoscsapatai 1604-ben kifosztották az országot, Magyarországra vonult vissza, majd 1606-ban a magánéletbe. Élete végéig harctani értekezéseket írt. VERESS, 1909, XXVII–XLIV; VERESS, 1913, XV–XXXII.

³⁷ Maros folyó (németül: der Mieresch, románul: râul Mureş).

³⁸ Gyulafehérvár (ma: Alba Iulia, RO).

³⁹ Más nevén: a tövisi csata.

⁴⁰ Kis terjedelmű tűz. Egy másik forrás szerint ólak pusztultak el. TRAUSSCH, 1847, 213.

⁴¹ Fölötte: *meliaea*.

⁴² Az éhínség által ezen szörnyű tette vetemedett asszony elítéléséről és kivégzéséről sokkal részletesebben Szamosközy számol be. Ő nemcsak hogy több áldozatról tud, hanem arról is, hogy emberhússal kereskedtek, valamint hogy más Szeben környéki helységeken is előfordultak hasonló esetek. Ami a datálást illeti, Szamosközy május végére helyezi a kivégzés időpontját. SZILÁGYI, 1877, 69.

/1603. május 5./ Hac die Johannes Ehrmann,⁴³ patris frater, secunda vice celebravit nuptias cum uxore Agatha anno 1603. Cibinii. (Id. Daniel Ehrmann ismeretlen keresztnévű gyermekének bejegyzése a 17. század elejéről) – 163.

/1603. május 8./ Anno 1603. Tartari penes Cibinium vespere 6. 7. satis magnum gregem pecudum abigunt.⁴⁴ (Ismeretlen kéz bejegyzése a 17. század elejéről) – 166.

/1603. május 17./ Hac die anno Domini 1603 natus est Georgius LEhrmannus ex cane et lupa factus unde lycisca nominatus, oculus habet non secus ut catuli, manus ut ursi, dentes ut leones, denique faciem leporis, et habet affectus eius maledictus, ad omnia vitia propensos ex his etenim compositus esse videtur.⁴⁵ (Ismeretlen kéz bejegyzése a 17. század elejéről) – 175.

/1603. május 22./ Anno 1603. Postquam nullis non poenis quasi pleno quod aiunt plaustro vexati essemus, pestis contagium sensim vicissim grassari incipit⁴⁶ in schola Cibiniensi, hocque die Thomas Almianus,⁴⁷ Andreas Dunasersis⁴⁸ obierunt, uterque peste sublatus. Usque quo Domine irasceris? (Ismeretlen kéz bejegyzése a 17. század elejéről) – 180.

/1603. május 23./ Anno 1603. Hoc die moritur Martinus Sivarinus⁴⁹ Stoltzvariensis⁵⁰ epidemia lue extinctus. (Ismeretlen kéz bejegyzése a 17. század elejéről) – 181.

/1603. június 18./ Anno 1603. Pecora Cibiniensium tertia vice a Tartaris abiguntur. Cibinienses hanc iniuriam illatam ulcisci volentes, egrediuntur, tandem ab Hunnis, Turcis et Tartaris fraude circumventi, pulsantur in fugam, et funduntur numero 12, nonnullos denique captivos abduxerunt.⁵¹ (Ismeretlen kéz bejegyzése a 17. század elejéről) – 209.

/1603. július 27./ Anno 1603. Postquam nullis non poenis quasi quod aiunt plaustro vexati essemus, pestis vicissim grassari incipit in schola Cibiniensi, hocque die ego quoque lue illa gravissime inficiebar. (Ismeretlen kéz bejegyzése a 17. század elejéről) – 248.

/1603. augusztus 19./ Hac die obi[it mi]hi pater meus charissimus anno Domini Millesimo Sexcentesimo Tertio circiter hora octava ante meridiem. In Do[mino]

⁴³ Wagner szerint Johann Ehrmann Holcmányban született és ugyanott szentelték fel prédikátorrá 1605. május 12-én. 1637-ben a község lelképásztorává választották. Az egyházközségi jegyzőkönyv szerint, amely egy 20. századi másolatban maradt fenn, Ehrmann 1615. február 15-én szentelték prédikátorrá, 1637-ben választották lelkészé és 1644-ben hunyt el. WAGNER, 1998, 163; ZAEKR. GA-HOLZM. KB. 1675–1829 [számozatlan].

⁴⁴ Ugyanez május 10-én megismétlődött. TRAU SCH, 1847, 213.

⁴⁵ A teljes bejegyzés áthúzza.

⁴⁶ A pestis ebben az évben sok áldozatot követelt Erdélyben. A korabeli források szerint Szeben kb. 3000 lakost veszített el. Sokan viszont az éhínség következtében is elpusztultak. A pestis által legerőteljesebben sújtott vidék Beszterce környéke volt. TEUTSCH, 1925, 356–357; TRAU SCH, 1847, 207.

⁴⁷ Thomas Almianus, diáknév. Almianus a szülőhelyre utal: Szászsalmád (németül: Almen, ma: Alma Vii, RO).

⁴⁸ Andreas Dunasersis, diáknév. Dunasersis a szülőhelyre utal: Dános (németül: Dunesdorf, ma: Daneş, RO).

⁴⁹ Diáknév: Martin Seiwert latinizált változata.

⁵⁰ Szelindek (németül: Stolzenburg, ma: Slimnic, RO).

⁵¹ Oltard szerint 45-en estek el a szebeniek soraiból. Bethlen Farkas viszont szintén 12 szebeni fogolyról tud, valamint az eseményeket részletezi. TRAU SCH, 1847, 213; BETHLEN, 1789, 324.

obi[it] mihi pater meus charissimus hac d[ie] anno Domini 1603. Hac die obiit in Domino pater meus dilectus statim post sonitum horae decimae Franciscus Werner Anno Christi 1603.⁵² Obiit in Domino pater meus charissimus Franciscus Wernerus⁵³ statim post sonitum horae decimae anno incarnationis της λωγυ⁵⁴ 1603. (Andreas Werner bejegyzései) – 273.

/1603. december 26./ Nota hunc diem bene, hoc enim die insigni fraude captus sum a quodam homine maligno, anno 1603, sed posthac accepto damno discam sapere. O progenies viperarum!⁵⁵ (Georg Ehrmann bejegyzése) – 408.

/1604. január 19./ Nota bene. Nota hunc diem bene et quam diligenter propter rationes gravissimas 1604. Qui in credendo est facilis in decipiendo iisdem. (Ismeretlen kéz bejegyzése a 17. század elejéről) – 51.

/[1604.] február 3./ Hac die iter susceptum⁵⁶ Schgesbpurgp [?]⁵⁷ regressum magno cum merore contuli. (Ismeretlen kéz bejegyzése a 17. század elejéről) – 68.

/[1604.] február 8./ Nota Bene. Hac die celebravit nuptias Simon Denndorfius [?] cum Barbara amica Scharel (Ismeretlen kéz bejegyzése a 17. század elejéről) – 74.

/[1604.] február 16./ Nota Bene. Hac enim die fraude petulanter captus suum [!] ab homine quoddam [!] maligno. *Thu nichts abn rath. So gerajt dich nicht nach der thatt.*⁵⁸ Experientia docet. (Andreas Werner bejegyzése) – 79.

/[1604.] március 17./ *Audi, vide, tace si vivere vis in pace.*⁵⁹ (Ismeretlen kéz bejegyzése a 17. század elejéről) – 111.

/[1604.] március 31./ Nota hunc diem diligentissime propter rationes gravissimas nec non admiratione dignas. (Ismeretlen kéz bejegyzése a 17. század elejéről) – 125.

/[1604.] április 13./ Nota hunc diem diligenter atque diligentissime propter causas necessarias, nam sumus vexati maxime nos adolescentes fere omnes excepto uno a quodam homine cui com[...] Aufageck [?] nec autem ipsa in se est, ut nos non [...] cogat cum ipsa habere commercium, atamen [!] ex nostris unus. Sed ut cogitaret atque sciret regulam Phelipi.⁶⁰ *Metiri se quemque suo pede ac modulo verum.*⁶¹ (Ismeretlen kéz bejegyzése a 17. század elejéről) – 141.

/[1604.] április 26./ Nota hunc diem diligenter et quam diligentissime. (Ismeretlen kéz bejegyzése a 17. század elejéről) – 153.

/[1604.] május 1./ Nota hunc diem diligenter atque diligentissime propter causas necessarias, nam hoc die [...] [...] [...] [duravit] ipsum lusum quem inter nos habuimus.

⁵² Ez a három bejegyzés részben ki van törölve, részben be van satírozva.

⁵³ Franz Werner nem szerepel a szász lelkipásztorok, prédikátorok, iskolamesterek és diákok jegyzékében.

⁵⁴ του λόγου.

⁵⁵ A lapszálon: *Nota Bene*.

⁵⁶ Áthúzva: *Sgb*.

⁵⁷ Schegesburgum, Segesvár (németül: Schäßburg, ma: Sighișoara, RO).

⁵⁸ Bibliai idézet: „Semmit se cselekedj megfontolás nélkül, akkor nem kell a tett után bánkódnod!” Jézus Sirák 32,24. KÁLDI, 2013.

⁵⁹ Latin közmondás. MIDDLEMORE, 1889, 149.

⁶⁰ A bejegyzés eddig be van satírozva.

⁶¹ „Metiri se quemque suo modulo ac pede verum est.” ORELLIUS, 1852, 466.

is [!] est quos campanator noster fornaces fere omnes in hac schola ad [...]candum incessit. *Famae vigilare iuvat.*⁶² (Ismeretlen kéz bejegyzése a 17. század elejéről) – 159.
/[1604.] május 21./ Nota hunc diem bene atque diligenter nam hac die ego et chohabitator meus habuimus co[...] [...]ulam.⁶³ (Ismeretlen kéz bejegyzése a 17. század elejéről) – 179.

/1604. június 14./ Nota hunc diem bene atque diligentissime, propter causas necessarias, quia audita est vox in silvis Paratiensibus⁶⁴ verum quae non est [evi]tanda sed tamen obser[vanda] [...] mihi probe constat nam [...] [...]ullorum temporum utile [ho]minibus. Anno Dominj 1604.⁶⁵ (Georg Molnar bejegyzése) – 205.

/1604. június 17./ Nota hunc diem bene atque diligentissime, nam hac die factae⁶⁶ sunt vex[antes] in schola BIRTHALBENSIIUM rector videlicet noster, Gaspar [Bo]gner [...] [...] due Clemeentius [!] collaborator Georgius Moll[nar] Campagnator sum.⁶⁷ Anno Domini 1604.⁶⁸ (Georg Molnar bejegyzése) – 228.

/[1604.] június 25./ Nota hunc diem bene et quam diligenter, hac nam die vocatus est ad ministerium. (Georg Molnar bejegyzése) – 216.

/[1604.] június 26./ Nota hunc diem bene et quam diligenter, hac enim die vocatus est ad ministerium fauthor [!] meus [Reveren]dus Dominus Casparus Molner[us]⁶⁹ [B]og[eschdorfensis] Schaesburgum. (Georg Molnar bejegyzése) – 217.

/1609. november 8./ Hac die iter suscepti [!] secunda vice versus BISTRICIUM⁷⁰ anno incarnationis του λωγου 1609. (Andreas Werner bejegyzése) – 359.

/1613. január 29./ Obiit in domino clarissimus necnon doctissimus vir dominus Johannes Budackerus,⁷¹ pastor Ecclesiae BIRTHALBENSIS. M. DC. XIII. (Ismeretlen kéz bejegyzése a 17. század elejéről) – 61.

⁶² WILLIAMS, 1884, 46.

⁶³ A bejegyzés teljes egészében áthúzva, utolsó két szava kikaparva.

⁶⁴ Baráthely (németül: Pretai, ma: Brateiu, RO).

⁶⁵ A bejegyzés részben kikaparva, áthúzva, besatírozva.

⁶⁶ felülírva: *ortae*.

⁶⁷ A bejegyzésben szereplő nevek ismeretlenek. A berethalomi iskola munkatársainak nevei a 17. század első feléből hiányosak. Egy bizonyos Albertus 1611-ben az iskola rektora. Ugyanebben az évben Táblásra kerül lelkésznek. A következő ismert rektor 1630-ban jelentkezik. SALZER, 1881, 508–509.

⁶⁸ A bejegyzés részben áthúzva, besatírozva.

⁶⁹ Kaspar Molendinus († 1617. június 6.) 1608-ban került lelképásztornak Rádásra. WAGNER, 1998, 246.

⁷⁰ Beszterce (németül Bistriz, ma Bistrița, RO).

⁷¹ Johann Budaker († 1613. január 29.) Besztercén született, 1594-ben a brassói gimnázium diákja. 1595–1596-ban több külföldi egyetemen subszkribált (Heidelberg, Genf, Altdorf, Strasbourg), 1601-ben szülővárosában tanárkodik, 1602-ben törpényi lelképásztor, de hamarosan Beszterce vezető lelkészévé választják. 1611-ben Berethalom lelkésze. Ezen lelkészi állás elfoglalása a püspöki tisztség előszobája volt, de a zsinat nem választotta meg Budakert püspökké. Matthias Schiffbaumer halála (1611. augusztus 30.) Báthory Gábor szébeni „uralma” alatt következett be, ez az egyik magyarázata annak, hogy Budakert nem választották szuperintendenssé. A másik viszont az, hogy maga Budaker jó viszonyban volt a fejedellel. A szász lelképásztorok nem kívánták őt megválasztani, de nem is igyekeztek helyébe mást keríteni, tudatában lévén annak, hogy Báthory nem konfirmálta volna meg hivatalában. Ilyen körülmények között a püspök egyházi teendőit egy vicarius superintendencialének kinevezett lelkész látta el, míg Budaker decanus generalisként az egyházat a világiakkal szemben képviselte, illetve gazdasági ügyeit ren-

/1614. március 14./ Obiit in Domino humanissimus necnon doctissimus vir Vincentius Rhener⁷² Sedis Iudex Nagy Schenkensis⁷³ et amicus meus intimus. Anno Christi 1614. (Ismeretlen kéz bejegyzése a 17. század elejéről) – 108.

/1615. október 7./ 1615. Dominus Simon Ohrendt⁷⁴ Mariaevalensis⁷⁵ conubium contraxit cum Elizabetha devenitque rector scholae Bistriciensis. (Ismeretlen kéz bejegyzése a 17. század elejéről) – 325.

/1615. október 8./ 1615. Nota bene. Placabile necnon honorifice exceptus a Barbara Wernerero. (Ismeretlen kéz bejegyzése a 17. század elejéről) – 326.

/1616. január 7./ Reversus sum Bistricio in patriam anno 1616 pro comitativa habui Daniele Maurer,⁷⁶ Petrum Emerici⁷⁷ amicos meos benevolos ac multis modis probatos. (Ismeretlen nevű berethalomi kántor bejegyzése) – 39.

/1616. június 11./ Hac die publico ordinatus est in ministrum Ecclesiae Coronensis⁷⁸ doctus vir Johannes Honterus⁷⁹ Coronensis anno 1616 pro concentu musico aureum exhibuit.⁸⁰ (Ismeretlen nevű berethalomi kántor bejegyzése) – 202.

/1616. június 28./ Subivi officium cantoratus Birthalbensis Existente Rectore domino Paulo Koresio⁸¹ Cibiniense. Anno Christi 1616. (Ismeretlen nevű berethalomi kántor bejegyzése) – 219.

/1618. december 2./ Versus orientem per integram ferme mensem, visus est cometa⁸² anno 1618. (Ismeretlen kéz bejegyzése a 17. század elejéről) – 384.

dezte. Budaker legjelentősebb megvalósítása: a fejedelem által 1611-ben visszatartott papi tizedből kifolyó jövedelem 1612-es kiutalása volt. Budakert azzal vádolták lelkésztsársai, hogy a kálvinizmussal kacérkodott, ami azzal magyarázható, hogy részben református egyetemeken tanult. JEKELI, 1933, 43–45; WAGNER, 1998, 52.

⁷² Vincenzius Rheiner 1612–1613-ban volt Sink szék bírója. ANR-SB. PAR. EV. MED. REGISTRU 1654–1764, 8.

⁷³ Nagysink (németül: Großschenk, ma: Cincu, RO).

⁷⁴ Simon Orendi († 1641. július 3.) Morgondán született 1583 körül, 1606-ban Szebenben diák, 1614-ben ugyanott tanár, 1615-ben a besztercei gimnázium rektora. 1619. május 15-én Szebenben prédikátorrá szentelték. 1624-ben Kisselyken, 1633-ban Szelindeken lelkipásztor. WAGNER, 1998, 251–252.

⁷⁵ Morgonda (németül: Mergeln, ma: Merghindeal, RO).

⁷⁶ Daniel Maurer nem szerepel a szász lelkipásztorok, prédikátorok, iskolamesterek és diákok jegyzékében.

⁷⁷ Petrus Emerici nem szerepel a szász lelkipásztorok, prédikátorok, iskolamesterek és diákok jegyzékében.

⁷⁸ Brassó (németül: Kronstadt, ma: Braşov: RO).

⁷⁹ (III.) Johannes Honterus († 1642. január 20.) az azonos nevű brassói reformátor dédunokája. 1614-ben Wittenbergben egyetemi hallgató, 1614-ben Brassóban gimnáziumi tanár. Annak ellenére, hogy prédikátorrá szentelték, nem vállalt lelkipásztori megbízatást, hanem 1627-ben a város szenátorai közé vették fel. WAGNER, 1998, 74, 208.

⁸⁰ Honterus felszentelésének alkalmából rendelte meg a koncertet. Ismereteim szerint a papi beiktatást szokták rendkívüli módon megünnepelni. Megjegyzendő, hogy a 17. században a lutheránus szászok a prédikátorokat szokták felszentelni, külön lelkészi felszentelést nem gyakoroltak. A felszentelések és beiktatások ünnepélyes megünnepeléséről lásd SCHULLER, 1930, 275–283.

⁸¹ Paul Choresius lásd 12. lj.

⁸² A szász források 1618. november 3. – december 5. között többször is észleltek üstökösöt Szebenben. Bielz, 1862, 39. Ebben az évben három üstökös is feltűnt. Az első augusztusban, a másik kettő novemberben és decemberben volt látható, és természetesen nem csupán Erdélyben, hanem mindenhol. Spanyol, olasz, német és kínai csillagászok feljegyezték keringését. „In the autumn of 1618, the devastating Thirty

/1624. július 16./ Anno 1624. (Ismeretlen kéz bejegyzése a 17. század elejéről) – 238.
/[1631.] október 18./ October [16]31. (Ismeretlen kéz bejegyzése a 17. század elejéről)
– 336.

/1661. szeptember 9./ Anno 1661 Allipassa⁸³ ingreditur Transilvaniam cum centenis quinquaginta milibus militum, (profligatque in fugam ipsum Kemény Janos,⁸⁴ qui tanquam vulpes in principatum irrepserat), indicit comitia in Wasarhely,⁸⁵ in quae proceres totius istius regni tam ecclesiastici quam politici status sub poena ruinae totius regionis accersit, et⁸⁶ in principem eligit Michaelem Apafi.⁸⁷ Eodem tempore

Years' War had just begun, when three bright comets appeared on the scene at the same time. The general public saw this as an omen for the coming disaster and numerous broadsheets urged believers to reform and repent. Yet at the same time, astronomers such as Johannes Kepler were able, for the first time, to scrutinize the comet with a telescope, and were about to demolish myths that were hundreds of years old.” STOYAN, 2014, 66–68.

⁸³ Kösze Ali pasa szerdár állítólag albán származású volt. A szerájban nevelkedett és Turhán szultán környezetéhez tartozott. Befolyásának köszönhetően hatalomba segítette Köprülü Mehmedet, akit 1658-ban helyettesévé neveztek ki és egyúttal vezíri címet is kapott. Ugyanebben, valamint a következő évben Köprülü Mehmed hatalmának megszilárdításán fáradozott a birodalom több tartományában is kitört felkelések leverésével. 1660 elején megbízták II. Rákóczi György ellenállásának megtörésével, de mire elérte volna az erdélyi harcstírt, Szejdi Ahmed budai pasa Szászfenesnél legyőzte Rákóczit. Ekkor Kösze Ali Várad ellen fordult. Kinevezték boszniai pasának. 1661-ben újból erdélyi ügyekkel volt elfoglalva: a forrásunk által is említett Kemény János elleni hadjáratával, illetve I. Apafi Mihály trónra ültetésével. 1662-ben a várad vilajet felállításán fáradozott, majd a következő két évben Magyarországon harcolt. SUDÁR, 2011, 899–901.

⁸⁴ Kemény János (1607–1662) erdélyi főnemes, a gyulafehérvári kollégium diákja, 1623-ban Bethlen Gábor fejedelem udvarába került, ahol katonáskodott, de küldöttként is működött. Részt vett a fejedelem hadjárataiban. I. Rákóczi György udvarában főkomornyikként szolgált, majd 1637-ben az erdélyi hadak generálisává nevezték ki. II. Rákóczi György lengyelországi hadjárataiban is részt vett, ahol tatár fogságba került. Kiváltását követően magyarországi jószágaira vonult vissza. 1660 november végén a Rákóczi-had maradványainak segítségével harcot indított Erdély trónjának megszerzéséért. Csatát nyert Barcsai Gáspár ellen Marosórményesnél, Barcsai Ákos lemondott a trónról. Keményt 1661 január 1-jén választották meg fejedelemnek. Bécs pártfogásával kívánta volna megtartani hatalmát, de a császár titokban kiegyezett a portával, így a várt segítség elmaradt. Kösze Ali szerdár Apafi Mihályt választotta meg fejedelemnek. Kemény, amint megtudta, hogy Apafi Segesvárt tartózkodik, Fehéregyházára érkezett és a város körüli falvakban táborozott, azon töprengve, hogyan tudná Apafival felvenni a harcot. Míg Kemény János tiszteivel tanácskozott, Kücsük pasa segédcsapatokkal érkezett meg Segesvárra. A városban megtudták, hogy Kemény Nagyszőlösön van, de készül Magyarországra visszavonulni, és elhatározták, hogy üldözőbe veszik. Az összeütközésre 1662. január 23-án került sor, a csatában a fejedelem elesett. SZALAY, 1856, 16, 43–135, 305, 500–543; RÓNAY, 1929, 1–8.

⁸⁵ Marosvásárhely (németül: Neumarkt am Mieresch, ma: Târgu Mureș, RO). Az ún. libanicsmezei országgyűlésre 1661. szeptember 14-én került sor. SZILÁGYI, 1887, 63–64.

⁸⁶ Ezt követi áthúzza: *pro*.

⁸⁷ I. Apafi Mihály (1632–1690) Apafi György fejedelmi tanácsos, küiküllői ispán és Petki Borbála fia. Feltehetőleg Ebesfalván született, itt, valamint Kolozsváron és Gyulafehérváron járt iskolába, majd 1647–1648-ban Lőcsén és Bártfán. 1650-ben került II. Rákóczi György fejedelem udvarába. Részt vett a fejedelem lengyelországi hadjárataiban, 1657 és 1660 között a tatárok foglya volt a Krím félszigeten. 1661. szeptember 14-én Apafit Kösze Ali nyomatékos kérésére fejedelemmé választották. Kösze Ali átadta Apafinak szeptember 16-án a fejedelmi jelvényeket, és jelentést tett a portának. KÖVÁRI, 1854, 11–12; SZILÁGYI, 1887, 63–64; TÓTH, 1900, 83–85.

Montecuculi⁸⁸ Romanae Caesareae Majestatis generalis 35.000 militibus⁸⁹ Claudiopolim⁹⁰ usque pervenit volens Allipassam aggredi, sed nullo praelio commisso cum christianum principem electum sciret, recessit in partes Hungariae. (Ismeretlen kéz bejegyzése a 17. század második feléből) – 396 [!].

/[17. század] március 18./ Hac d[ie] [...] [...] ad iram cordibus [...] [...] [...] [...] vaivoda.⁹¹ *Gott verley mir gedultt.*⁹² (Ismeretlen kéz bejegyzése a 17. század elejéről) – 112.

/[17. század] május 13./ Observa. (Ismeretlen kéz bejegyzése a 17. század elejéről) – 171.

/[17. század] június 29./ *Clara dies Pauli bona tempora denotat anni. / Si fuerint venti designant praelia genti. / Si fuerint nubile /⁹³ pereunt animalia quaeque.*⁹⁴ (Ismeretlen kéz bejegyzése a 17. század elejéről) – 220.

/[17. század] július 2./ Quod minimum est, denega semper!⁹⁵ (Ismeretlen kéz bejegyzése a 17. század elejéről) – 224.

/[17. század] november 19./ Nota Bene. Fistos d325 3t2. (Ismeretlen kéz bejegyzése a 17. század elejéről) – 370.

/1752. március 24./ Beehht Fertigungs! Verse von dem König in Preussen⁹⁶ über sein umgebrachte Soldaten! *Ruhet wohl Ir meine Söhne. / Eure Seelen sind bei Gott. / Bey der Engel Lobgethöne. / Lacht Ihr eurer Feinde Spott. / Bin ich Schuld an eurem Todt. / Straff mich der gerechte Gott. / Ist ein anderer Schuld daran. / Lebt ein Gott der Straffen kann.*⁹⁷ Anno 1752. (Daniel Setz bejegyzése) – 118.

/[1752.] március 26./ Herre! Herre. (Daniel Setz bejegyzése) – 120.

/1752. november 25./ *Was mein Gott will, daß geschehe allzeit. / Sein Will, der ist der beste. / Zu helffen denen ist bereit, / die an Im glauben feste.*⁹⁸ Anno Domini 1752, Mensis 4. Martii. Daniel Setz⁹⁹ Cibiniensis Transilvanus. manu propria. (Daniel Setz bejegyzése) – 376.

⁸⁸ Raimundo Montecuccoli (1609–1680) német-római császári hadvezér, az Udvari Haditanács elnöke, hadtudós, 1625-ben kezdi katonai pályafutását. A harmincéves háború több csatájában vett részt, majd svéd fogságba került. Az első északi háborúban (1655–1660) tábornagi kinevezést szerzett. Karrierje csúcsát a szentgotthárdi győzelem jelentette (1664. augusztus 1.). I. Lipót császár altábornaggyá léptette elő. 1673 és 1675 között a franciák ellen harcolt, utána hadtudományi művek szerkesztésének szentelte idejét. NEUHAUS, 1997, 43–47.

⁸⁹ Ez Montecuccoli és Kemény egyesült hada lehetett.

⁹⁰ Kolozsvár (németül: Klausenburg, ma: Cluj-Napoca, RO).

⁹¹ Teljes egészében áthúzva.

⁹² A lapszélén.

⁹³ nebulae, COLERUS, 1618, 3.

⁹⁴ Péter és Pál napi parasztbölcsesség. Uo.

⁹⁵ Mondat a lapszélén.

⁹⁶ II. Frigyes porosz király (1712–1786) 1740 júniusától haláláig uralkodott. KUGLER, 1856, 3, 120, 508.

⁹⁷ Ezt a verssort II. Frigyesnek tulajdonították, amelyet a történet szerint a mollwitzi csata után (1741. április 10.) költött. Nem egészen tisztázott, hogy a csata színhelyén emeltek-e emlékoszlopot, amelyre a verset bevésték. GRÜNHAGEN, 1881, 191.

⁹⁸ Egy 16. századi német zsoltár kezdete. STÖCKEL, 1556, [1v].

⁹⁹ Ez a név nem szerepel a 18. századi szász lelkészek, illetve diákok nevét tartalmazó kiadványokban.

Rövidítések és irodalomjegyzék

- ANR-SB Arhivele Naționale ale României – Serviciul Județean Sibiu
(Román Nemzeti Levéltár Szeben Megyei Igazgatósága)
Par. Ev. Med. Fond Parohia Evanghelică C. A. Mediaș (A Medgyesi
Á. H. Evangélikus Egyházközség Levéltára)
Registru
1654–1764 Registru de documente privind privilegiile decanatelor Saschiz și Rupea, 1654–1764, (A Szász-
kézdi és Kőhalomi dékánátusok privilégiumainak gyűjteménye) Seria 1 – Registre, Nr. 4.
Jelzet: SB-F-00100-1-4.
- ZAEKR Zentralarchiv der Evangelischen Kirche A. B. in Rumänien,
Hermannstadt (A Romániai Evangélikus Egyház Központi
Levéltára, Nagyszeben)
Cal Calendarium historicum conscriptum a Paulo Ebero
Kitthingensi. Et recens ante obitum ab eodem
recognitum, et denuo plurimarum rerum memorabilium
accessione auctum et locupletatum. Wittenbergae. Exudebat
haeres Ioannis Cratonis, anno M. D. LXXIX. Jelzet: ZAEKR-II-50.
GA-Holzm Gemeindecarchiv der Evangelischen Kirchengemeinde A. B. Holz-
mengen (A Holmányi Evangélikus Egyházközség Levéltára)
KB
1675–1829 Kirchenbuch 1675–1829. Jelzet: 400/237–340.
(Egyházközségi jegyzőkönyv 1675–1829)
- *
- BEN-TOV
2009 Asaph BEN-TOV: *Lutheran Humanists and Greek Antiquity: Melanchthonian Scholarship between Universal History and Pedagogy*, Leiden–Boston, 2009.

- BETHLEN
1789
Wolgangi de BETHLEN: *Historia de rebus Transsilvanicis*,
V, ed. Josephus, BENKŐ, Cibinii, 1789.
- BIELZ
1862
Eduard Albert BIELZ: *Beitrag zur Geschichte merkwürdiger
Naturbegebenheiten in Siebenbürgen*, Hermannstadt, 1862.
- BRIEBRECHER
1910
Rudolf BRIEBRECHER: *Mitteilungen aus der Nagyszebener
(Hermannstädter) Gymnasialmatrikel*, In: *Programm des
evangelischen Gymnasiums A. B. und der damit verbunde-
nen Realschule zu Nagyszeben (Hermannstadt) für das
Schuljahr 1909/1910*, (1910) 1–26.
- BRIEBRECHER
1911
Rudolf BRIEBRECHER: *Mitteilungen aus der Nagyszebener
(Hermannstädter) Gymnasialmatrikel*, In: *Programm des
evangelischen Gymnasiums A. B. und der damit verbunde-
nen Realschule zu Nagyszeben (Hermannstadt) für das
Schuljahr 1910/1911*, (1911) 27–48.
- COLERUS
1618
Johannis COLERUS: *Calendarium perpetuum et libri
oeconomici: Das ist ein stetswerender Calender darzu sehr
nützliche und nötige Haußbücher*, Wittenberg, 1618.
- CONSTANTINESCU
1981
Radu CONSTANTINESCU: *Lupta pentru unitate națională
a țărilor române 1590–1630. Documente externe*, ed. Radu
CONSTANTINESCU, București, 1981.
- DREVES
1893
Guido Maria DREVES: *Aurelius Ambrosius, der Vater des
Kirchengesanges. Eine hymnologische Studie, Ergänzungs-
heft zu den Stimmen aus Maria-Laach* 58, Freiburg in
Breisgau, 1893.
- GRÜNHAGEN
1881
Colmar GRÜNHAGEN: *Geschichte des Ersten schlesischen
Krieges nach archivalischen Quellen dargestellt*, I. Band,
Gotha, 1881.
- HASSE
2014
Hans-Peter HASSE: *Paul Ebers Calendarium Historicum
(1550)*, In: *Paul Eber (1511–1569). Humanist und Theologe
der zweiten Generation der Wittenberger Reformation*, ed.
Daniel GEHRT – Volker LEPPIN, Leipzig, 2014, 288–319.

- HORN
2002
HORN Ildikó: *Báthory András*, Budapest, 2002.
- HORN
2008
HORN Ildikó: *Báthory András és Boldizsár barczewoi síremléke*, In: *Redite ad cor. Tanulmányok Sabin-Tóth Péter emlékére*, szerk. KRÁSZ Lilla – OBORNI Teréz, Budapest, 2008. 37–48.
- JEKELI
1933
Hermann JEKELI: *Unsere Bischöfe 1553–1867*, Hermannstadt, 1933.
- KÁLDI
2013
KÁLDI Neovulgáta bibliafordítás, 2013, URL: <https://szentiras.hu/KNB> (Utolsó letöltés: 2021. július 21.).
- KAWERAU
1898
Georg KAWERAU: *Eber, Paul*, In: *Realencyklopädie für protestantische Theologie und Kirche*, V, ed. J. J. HERZOG – Albert HAUCK, Leipzig, 1898, 118–121.
- KEMÉNY
1839
KEMÉNY József: *Deutsche Fundgruben der Geschichte Siebenbürgens*, I. Band, Klausenburg, 1839.
- KÖVÁRI
1854
KÖVÁRI László: *Erdély nevezetesebb családai*, Kolozsvár, 1854.
- KUGLER
1856
Franz KUGLER: *Geschichte Friedrich des Großen*, Leipzig, 1856.
- MELANCHTHON
1589
Philipp MELANCHTHON: *Examinis theologici D. Philippi MELANCHTHONIS: una cum explicationibus exceptis in schola Bremensi ex praelectionibus Christophori PEZELII theologiae doctoris*. Pars secunda. Editio altera priorie mendator, Neostadii, 1589.
- MIDDLEMORE
1889
James MIDDLEMORE: *Proverbs, sayings and comparisons in various languages*, London, 1889.
- NEUHAUS
1997
Helmut NEUHAUS: *Montecucoli, Raimund Fürst von*, In: *Neue Deutsche Biographie*, 18, Berlin, 1997, 44–47.

- ORELLIUS
1852
Iohannes Gasparus ORELLIUS: *Quintus Horatius Flaccus*, II, Turici, 1852.
- RÓNAY
1929
RÓNAY Elemér: *Kemény János fejedelem halála és nyugvóhelye*, Cluj-Kolozsvár, 1929. (Erdélyi Tudományos Füzetek 16.)
- ROTH
1954
Erich ROTH: *Die Geschichte des Gottesdienstes der Siebenbürger Sachsen*, Göttingen, 1954.
- SALZER
1881
Johann Michael SALZER: *Der königliche freie Markt Birtihalm in Siebenbürgen. Ein Beitrag zur Geschichte der Siebenbürger Sachsen*, Wien, 1881.
- SCHULLER
1848
Johann Karl SCHULLER: *Handschriftliche Vormerkungen aus Kalendern des sechszehnten und siebzehnten Jahrhunderts*, In: *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, 3. (1848) 348–386.
- SCHULLER
1930
Richard SCHULLER: *Der evangelisch-sächsische Pfarrer in seiner kulturgeschichtlichen Bedeutung*, Schäßburg, 1930.
- SEIVERT
1792
Johann SEIVERT: *Kurze Geschichte der Provinzial Bürgermeister von Hermannstadt in Siebenbürgen*, Hermannstadt, 1792.
- SEYBOLD
1677
Johann Georg SEYBOLD: *Viridarium selectissimis paroemiarum & sententiarum Latino-Germanicarum*, Nürnberg, 1677.
- ȘTEFĂNESCU
2001
Ștefan ȘTEFĂNESCU: „*Războiul cel lung*” (1593–1606) și *resurecția românească*, In: *Istoria Românilor*, IV, ed. Uő – Camil MUREȘANU, București, 2001, 593–648.
- STOYAN
2014
Ronald STOYAN: *Atlas of Great Comets*, Cambridge, 2014.
- STÖCKEL
1556
Matthes STÖCKEL: *Fünff Schöne Geistliche Lieder*, Dreßden, 1556.

- SUDÁR
2011
SUDÁR Balázs: *A hódoltsági pasák az oszmán belpolitika for-
gatagában (1657–1665)*, In: *Hadtörténelmi Közlemények*,
124. (2011) 3. sz. 888–909.
- SZALAY
1856
SZALAY László: *Kemény János erdélyi fejedelem önéletírása*,
Kiadta SZALAY László, Pest, 1856. (Magyar Történelmi
Emlékek, 1.)
- SZILÁGYI
1877
SZILÁGYI Sándor: *Szamosközy István történeti maradvá-
nyai (1566–1603)*, kiadta SZILÁGYI Sándor, Budapest,
1877. (Magyar Történelmi Emlékek – Írók, 29.)
- SZILÁGYI
1887
SZILÁGYI Sándor: *Erdélyi Országgyűlési Emlékek, XII
(1658–1661)*, szerk. SZILÁGYI Sándor, Budapest, 1887.
(Magyar Történelmi Emlékek – Harmadik Osztály. *Ország-
gyűlési Emlékek*)
- TEUTSCH
1925
Georg Daniel TEUTSCH: *Geschichte der Siebenbürger
Sachsen für das sächsische Volk*, I, Hermannstadt, 1925.
- TÓTH
1900
TÓTH Ernő: *I. és II. Apafi Mihály erdélyi fejedelmek naplója
az 1632–1694. évekről – Első közlemény*, In: *Erdélyi Mú-
zeum* 17. (1900) 2. sz. 82–93.
- TRAUSCH
1847
Joseph TRAUSCH: *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum
sive Annales Hungarici et Transsilvanici*, I, ed. Josephus
TRAUSCH, Coronae, 1847.
- TRAUSCH
1868
Joseph TRAUSCH: *Schriftsteller-Lexikon oder biogra-
phisch-literarische Denk-Blätter der Siebenbürger Deutschen*,
Kronstadt, 1868.
- VERESS
1909
VERESS Endre: *Basta György hadvezér levelezése és iratai
(1597–1607)*, I. (1597–1602), Budapest, 1909. (Magyar
Történelmi Emlékek – Okmánytárak, 34.)
- VERESS
1913
VERESS Endre: *Basta György hadvezér levelezése és iratai
(1597–1607)*, II. (1602–1607), Budapest, 1913. (Magyar
Történelmi Emlékek – Okmánytárak, 36.)

WAGNER
1998

Ernst WAGNER: *Die Pfarrer und Lehrer der Evangelischen Kirche A. B. in Siebenbürgen*, I, Köln, 1998. (Schriften zur Landeskunde Siebenbürgens, 22/1.)

WILLIAMS
1884

Publii OVIDII Nasonis *Ars Amatoria et Amores*, ed. J. Herbert WILLIAMS, London, 1884.

Brutus az olvasóhoz

*A Rerum Ungaricarum libri trentói kéziratának bevezetése*¹

Gian Michele Bruto (1517–1592) Báthory István erdélyi fejedelem (1576-tól lengyel király) megbízásából 1574-től egészen haláláig dolgozott monumentális történeti művén, amely a megbízó eredeti szándéka szerint arra lett volna hivatott, hogy nemzeti szempontból és egy egységes, Bonfini folytató, humanista narratívában mutassa be a Mátyás halála utáni magyar történelmet egészen a Szapolyai-ház kihalásáig.² A mű a király életében elkészült, kiadásra azonban mégsem került: 1584-ben Báthory átdolgoztatta egyébként busásan megfizetett udvari történetírójával a szöveget, de az új változattal sem volt elégedett. A király 1586. december 12-én bekövetkezett halála után Brutus nagyon gyorsan a Habsburgok oldalára állt, új munkaadói érdekében a lengyel királyválasztás körüli küzdelmekben is aktívan részt vett, aminek viharos és a dinasztíára nézve kedvezőtlen lezárultát követően Prágába és Bécsbe távozott. A *Rerum Ungaricarum libri* egy kéziratát még ezt megelőzően Bécsbe vitte,³ az udvarban ugyanis változatlanul történetírói minőségben alkalmazták, és úgy tűnt, a mű – némi változtatásokkal – az uralkodóház támogatásával és jóváhagyásával megjelenhet végre. Ez végül nem teljesen tisztázott okok miatt mégsem következett be. A *Rerum Ungaricarum libris*ről ugyanakkor Erdélyben sem mondtak le: hosszas tárgyalások után elérték, hogy a Lengyelországban maradt kéziratot a lengyel udvar visszaszolgáltassa, sőt Kovacsóczy kancellár és Ghiczy kormányzó még 1588-ban arra is kísérletet tettek, hogy az ifjú Báthory Zsigmonddal visszahívassák az idős történetíró: a fejedelem azonban ettől mereven elzárkózott.⁴ Brutus 1591-ben kapott hírt arról, hogy a Lengyelországban maradt kézirat Erdélybe került. Az év végén elindult, hogy – az eseményről egyedülként tudósító bécsi udvari könyvtáros, Hugo Blotius szavaival – „az elsietett kiadást megakadályozza”; 1592 májusában azonban, Gyulafehérváron meghalt.⁵

¹ A közlemény az NKFIH K 119237 és PD 125180 azonosítószámú projektjein belül készült. Az átirás és fordítás ellenőrzéséért, illetve az egyéb korrekciókért Kasza Pétert illeti köszönet. A filológiai jegyzetek kiegészítését Tomkó Zoltánnak köszönöm.

² Brutusról és művéről legújabbban TÓTH, 2019, 125–135, ill. PETNEHÁZI, 2021. A korábbi szakirodalmat lásd Uo.

³ Erről Forgách Simon ír Batthyány Boldizsárnak (Herknecht, 1587. június 27.), idézi: IVÁNYI, 1983, 407. A levél teljes szövege kiadatlan, Batthyány Boldizsár levelezésének legújabb kiadása (BOBORY, 2019) nem tartalmazza.

⁴ A mű visszaadásáról szóló különböző dokumentumokat lásd EOE III, 77–78, 267, 272. Az utolsó, Bocskai Istvánnak címzett követutasítás 1590. április 26-án kelt. Arról csak egyetlen, közvetett adat van, hogy ténylegesen Erdélybe is került a kézirat, lásd köv. jegyzet. Brutus tervezett visszahívásához: MAH III, 161–162; KRUPPA, 2015, 86–87; PETNEHÁZI, 2021, 186.

⁵ „Ut editionem praeproperam impediret” Blotius levelének kiadása: AAI 1722, 151–153; vö. TOLDY, 1863, LXIV–LXV; PETNEHÁZI, 2021, 185–187.

A művet a 19. században a *Monumenta Hungariae Historica Scriptorum* sorozatban elsőként (és utoljára) kiadó Toldy Ferencnek csupán két meglehetősen töredékes 16. századi kézirat (egy Pesten és egy Bécsben), illetve ezek néhány 18. századi másolata állt rendelkezésre, amelyek alapján Brutus húszkönyves munkájából mostanáig szűk tizenhárom könyv volt ismert.⁶

2020 júliusában, kollégámmal, Kasza Péterrel a trentói egyházmegyei könyvtárban a *Rerum Ungaricarum libri* egy szinte teljes, húsz könyvből álló, több mint kétezer oldalas kéziratára bukkantunk. A lelet több okból is rendkívüli jelentőségű mind a magyarországi, mind az európai humanista historiográfia kutatásában. Elsősorban is, Brutus magyar történetének eddig ismert szövegét bő egyharmaddal megnöveli: egy olyan egységes, szinte kihagyások nélküli korabeli másolat, amely az eddig hiányzó kezdő oldalaktól a sajnos lezáratlan huszadik könyvig, 1566-ig tárgyalja az eseményeket. Másodsorban, a szerző jelentős számú autográf javításait, valamint Szamosközy István hasonló mennyiségű megjegyzéseit és margináliáit tartalmazza,⁷ amelyek alapján nem csupán nagy valószínűséggel meghatározható a trentói példány másik két kézirathoz való viszonya, de ezek a javítások és megjegyzések a kora újkori kézirathasználatra, valamint a kéziratok korabeli szerkesztési gyakorlatára nézvést is elsőrangú forrásanyagot jelentenek. Végül pedig, a kézirat elején egy sajnos sérült bevezető is található, *Ad lectorem* címmel, amely töredékes volta ellenére és irodalmi értékein túl, az egyik legfontosabb újonnan előkerült forrást jelenti a *Rerum Ungaricarum libri* történetének rekonstrukciójához. E bevezetés átíratát, valamint fordítását közlöm az alábbiakban.

A szöveg a kéziratban eredetileg egy ív plusz öt (összesen tizenhárom) számozatlan lap terjedelmű volt, amelyből azonban az első ív csak töredékesen maradt meg: teljesen hiányzik az ív első és hátsó lapja (1r–v; 8r–v), a többi oldal részben vagy félig eltűnt, elrothadt. A második, nem teljes ív (9r–v–13r–v) teljesen ép. Egységes másolat, ugyanannak az írnoknak a kezétől, aki a trentói kéziratot a második könyv közepétől kezdve másolta; szövegébe Brutus elszórtan belejavított. Keletkezési idejét 1587 és 1592 közé tehetjük, Brutus ugyanis már halottként emlegeti benne István királyt, és a legnagyobb tisztelettel szól az Ausztriai Házról, miközben saját történetírói pártatlanságát ecseteli. Ennél pontosabban jelenlegi ismereteink szerint nem határozható be a bevezetés keletkezése: bizonyos azonban, hogy azokat az erőfeszítéseket tükrözi, amelyeket Brutus élete végén tett azért, hogy több mint egy évtized munkájával elkészült nagy műve végre nyomdába kerülhessen; s miután feltételezhető, hogy a bécsi évek után ezt végül mégis Erdélyben gondolta megvalósíthatónak, az sem zárható ki teljesen, hogy a szöveg végső autorizációja szerzőnk utolsó, Erdélyben töltött hónapjaiban történt.⁸

A bevezetés több szempontból is unikális a 16. századi magyar historiográfiában. Címzettje nem egy uralkodó vagy más befolyásos patrónus, hanem az olvasó és az utókor.

⁶ MHHS XII–XIV.

⁷ Vagyis ez volt az a kézirat, amely alapján recenziót írt Brutus munkájáról, kiadása: BALÁZS–MONOKTAR, 1992. Vö. PETNEHÁZI, 2021, 187.

⁸ Ennek indoklását Kasza Péterrel idén megjelenő közös tanulmányunkban közöljük.

Ez még inkább csak szokatlannak számít,⁹ ugyanakkor az erősen apologetikus jelleget (legalábbis magyarországi viszonylatban) mindenképpen újdonságként kell értékelnünk: a szerző saját munkája minőségét veti benne latra, részint válaszolva az őt ért bírálatokra, részint pedig összevetve művét a 16. századi magyar történetet szintén feldolgozó történetírókéval. Az első ív töredékeiből kihámozható, hogy Brutust számos negatív kritika érthette, több bírálója és ócsárlója (*obtrectatores*) akadhatott, akiknek ebben a szövegben sokszor csípősen, de mindig rendkívül eruditív módon igyekezik megfelelni.

A szöveg második felében két kortárs történetíró kritikájára kerít sort, valamint általában értekezik a történetíró feladatáról, s hosszan ecseteli meggyőződését, hogy az elkészült mű – a megbízó Báthory István szándékainak megfelelően – valóban pártatlan, és méltó ábrázolása mindannak, ami Magyarországgal Mátyás halálától kezdődően, Mohácson, Buda vesztén keresztül Szigetvár elestéig történt. A „pártatlanság” és „méltóság” sajátos, balanszírozó történetírása elvi alapjának tekinthető: előbbinek tartalma nem szorul magyarázatra; utóbbi alatt egy olyan, mai kifejezéssel politikailag korrekt elbeszélés-módot kell értenünk, amely elsősorban az eseményeket irányító elit érdemeit igyekezik hangsúlyozni, míg az esetleges hibákat és bűnöket, ha nem is elhallgatni, de mindenképpen relativizálni törekszik.

A bevezetésben kritikával illetett történetírók közül az első Paolo Giovio (1483–1552), aki nagy kortörténeti munkájában bőven tárgyalta a magyarországi eseményeket is, s e fejezetek évtizedeken át megkerülhetetlen forrásai voltak a magyar történelemnek.¹⁰ Giovio művének és történetírói tevékenységének kritikája vörös fonálként húzódik végig Brutus életművén – a kéziratban azonban ez a részlet az első ív elveszett utolsó lapján található, így nem tudjuk, hogy ebben a szövegben a lombard történetíró ellen milyen konkrét érveléssel élt.¹¹ A kritika alá vont másik történetíró Brutus vetélytársa és barátja, a bécsi udvari historikus Zsámboky János (1531–1584), aki nem írt ugyan olyan művet, amely egyetlen narratívában dolgozta volna fel a teljes magyar hanyatlástörténetet, az általa szerkesztett Bonfini-kiadások (1568; 1581) függelékében azonban, egyéb szerzők (Ransanus, Brodarics, Oláh) művei mellett a saját kisebb történeti munkáit is publikálta, köztük egy olyan rövid összefoglalást, amelyben Szapolyai János királyságának legitim voltát teljes mértékben letagadta.¹² Brutus már Báthory által is megszabott fő célja e pártos szemlélet ellenében egy kiegyensúlyozott történet megírása volt, aminek saját, itt is hangsúlyozott meggyőződése szerint és a számtalan nehézség ellenére, tökéletesen eleget tett.

⁹ Olvasóhoz szóló ajánlás a 16. századi magyar historiográfiában egyetlen jelent meg nyomtatásban: Szikszai Fabricius Vazul előszava az 1565-ben Kolozsváron nyomtatott Bonfini-részkiadáshoz; Brodarics a *Historia verissima* elé írt, szintén az olvasót megszólító előszava kéziratban maradt. Kulcsár Péter fordításában mindkettőt lásd KULCSÁR, 1977, 14–28, 289–290.

¹⁰ IOVIUS, 1550–1552; Giovio életéhez és műveihez: KASZA–PETNEHÁZI, 2020, 114–119; PUJEAU, 2015; ZIMMERMANN, 1995; COCHRANE, 1981, 366–376.

¹¹ A *Rerum Ungaricarum*ban és egyéb kisebb műveiben is megjelenik Giovio kritikája, túl azon, hogy 1562-ben kiadott Firenze-történetének bevezetése szintén Giovio Mediciek iránti túlzott elfogultsága ellen és a firenzei republikánusok védelmében íródott. Vö. VALERI, 2007; PETNEHÁZI, 2021, 172–173.

¹² BONFINI, 1568, 774; BONFINI, 1581, 774. Vö. PETNEHÁZI, 2021.

Hogy ténylegesen így történt-e, arra a trentói kézirat felfedezésének köszönhetően meginduló kritikai kiadás munkálatai során minden bizonnyal választ tudunk majd adni. Személyes és írói kvalitásai, valamint a történeti adottságok keretében objektív körülmények mindenképpen arra utalnak, hogy okkal lehetett büszke munkájára. Az általa ebben a szövegben is felhasznált és a reneszánsz korában rendkívül népszerű lukianoszi *ars historica* néhány passzusát mintha egyenesen róla formázták volna:

„Ne adjon se haragra, se barátságra, ne sajnáljon, ne kíméljen, ne szégyelljen semmit, ne alázkodjék meg senki előtt. Legyen igazságos bíró, jóindulatú mindenkihez, de egyik félt se részesítse méltánytalan előnyben. Mint hazátlan idegennek kell írnia a könyvét, aki nincsen alávetve sem a törvényeknek, sem az uralkodónak.”

Illetve:

„Azt állítom, két fő képességre van eleve szüksége a jó történetírónak: politikai érzékre és erőteljes stílusra.”¹³

Brutus, ahogyan ebben a szövegben is hangsúlyozza, valóban hazátlan idegen volt e tájon; elég fejlett politikai érzéssel rendelkezett, amelyet legérzékletesebben a patrónus-váltásai tükröznek; ugyanakkor éppen ebből a mobilitásából fakadt relatíve jelentős függetlensége is. Talán írói minőségének megítélése a legproblematikusabb: mai tudásunkkal nem biztos, hogy felmérhető az általa művelt latin prózastílus minősége. Az bizonyos, hogy egy mai iskolázott szemnek (még fordításban is) meglehetősen szokatlan a bonyolultsága, s arra is vannak külső adatok, valamint az *Ad lectorem* szövegéből is kiderül, hogy a kortársak körében sem aratott vele osztatlan sikert.¹⁴ A kéziratban töredékes első íven jelentős terjedelemben tárgyalja a kérdést. Számos antik történetíró elődre hivatkozik, de kiemelten Thuküdidészre, aki a mintát jelentette számára saját összetett és különleges stílusának kialakításához, valamint Liviusra, akinek példájával a retorikus betétek jogossága mellett érvel. Illetve, mindezeket túl nemes egyszerűséggel azt a tanácsot adja olvasóinak:

„csak vegyék a fáradságot, és amit egyszer elolvasva nem értettek, olvassák el még egyszer.”

Mit lehet ehhez még hozzátenni? A modern olvasó a korai újkori latin nyelvű történetírás nemrég felfedezett, a korszak historiográfiai elveinek és gyakorlatának szempontjából is kiemelkedő fontosságú szövegemlékét tartja a kezében. Ha a szöveg néhol homályos, az részint a töredékességéből adódik, részint a szerzői szándékot tükrözi, amelyet a fordításban is igyekeztem érvényre juttatni. Értelmező olvasásakor érdemes Brutus tanácsát megfogadni: ha első olvasatra nem világos, el kell olvasni még egyszer.

¹³ Lukianosz, *Hogyan kell történelmet írni*, 41, 33. (KAPITÁNYFfy István ford.)

¹⁴ PETNEHÁZI, 2021, 188–189.

Források

Gian Michele Bruto

Rerum Ungaricarum Libri XX.

AD LECTOREM

Trento, BDV

5 MS 20/1

[*corr. autogr.*
in fragm]

[1r–v miss.]

[2r]

bene ab ea parte munito; quod poss
tratu infesto sint molesti. Quorum [...]
futavi, atque adeo, ut mihi visus s[...]
in primis, pro iustissima nostra causa [...]
finem non faciunt maledic[endi?] [...]
postulat (quis enim speret, q[...]
mea modestia requirit, resp[...]
fice de meis rebus sentire, [...]
quam rerum scriptores tum [...]
illustria nomina, nullae umquam [...]
[di]stinguent. Nam et Herodotum [...]
dem Dionysius, qui etiam est ausus [...]
Asinius Pollio Livium, et Livius S[...]
Iam neque Cicero eloquentiae pater [...]
[pro]bavit; in quorum numero et Brutus [...]
et Asinius Pollio, qui omnium gravissime illum [...]
caruit reprehensore, cum praeter alia ut in hoc[...]
darent, nimis superbo iudicio in Ciceronis ep[...]
et alii multi, et Seneca graviter illum repreh[...]
tor acerrimus. Neque adhuc loquor [...]
postero ingenio, qui a communi doctorum [...]
primae classis scriptores, quasi maiestatis [...]

post mortem etiam bene de societate hab[...]
runt. Nam Caligula non melior ingeniorum quam morum [...]
citur cogitasse de abolendis Homeri carminibus, cuius memo[...]
summi philosophi, quasi divini numinis in terris venerati sunt, e[...]

[2v]

[...] bibliothecis amovere;¹⁵ qua nota Livi-
[...] d veteres nomen, ut de eo illud
[...m] ultos Romam profectos, ex ultimis
[...] n sui, Roma non traxisset. Sed
[...] terrae imperio praefuerunt,
[...] rtento. Quid Hadrianus?
[...] de dicitur res hominum mo-
[...] [Enn]ium Virgilio, Ciceroni praetulit
[Catonem]¹⁶ [...] e meae, neque alienae libertatis.
[...] longe positum a veterum eruditione,
[...] veterum gloriam perveniendi, mul-
[...] duo genera sint, alios plane mihi
[...] dent pronunciare, quae non noverunt;
[...] censeam, si cum valeant ingenio quid in
[...] tam additum, mutatum velint, ostendant.
[...] a optio ex uno atque eodem argumento, aut com-
[...] dere quod eiecta esse existimant montibus, aut fla-
[...] o sunt effugere, ubi, quod obtreptantis est, et in-
[...] mihi? detrahere per summam iniuriam atque
[...] quam mihi nostrae aetatis summi homines con-
[...] mihi non negarent a primis meis annis inge-
[...] homine dignis operam navando magnopere laboravi.
[...] lia in genus, quibus mea, parum mihi aequi homines
[...] tur, ut credam ab iis proficisci, quorum hic morbus proprius
[...] virtuti hominum diffidentium, atque ex aliorum obtreptatione,
[...] m a se non sperant, dente maledico de aliorum laude detrahendo
[3r]

laudem quaerentium. Sed neque magni animi est[...]
non sua luce, non suis ornamentis nitentis, velle [...]
atque ex alterius dedecore sibi laudem comparar[...]
longe ab hominum coetu removend[...]
sunt, ut sperent per hanc [...]
id quod volunt assequunt[ur...]
munditias, elegantiam, [...]

¹⁵ Suet. Cal. 34.

¹⁶ Ael. Sp. Hadr. 16.

tiam, atque imperitiam pr[...]
 mines; non quantum qui[...]
 gnantia verba reprehendunt, [...]
 conclusas sententias in arctum [...]
 quidem iniuria imperiti homines [...]
 Habent suos fasciculos temporum; su[...]
 ptas ephemeridas, quibus sitim explean[t...]
 cum iis non desint quibus oblectentur s[...]
 legendis, quae ignorant, suam culpam alienam [...]
 scripta, aliorum, quos hoc scribendi genus delect[...]
 reprehendunt, si tantum modo sum assuetus, quam [...]
 enim mihi laudis, praeclare voluisse non fatigan[...]
 nia, sed eorum, quibus illae artes subsidio non sunt quae[...]
 Non enim admittit gravis scriptor legale iam de coro[...]
 de trivio medicum, qui per trium annorum spatium [...]
 pars fluxit alea, crapula, vino, convivii in scholis versatus, et coept[...]
 desiit discere. In eorum sunt numero habendi delicati homines no[n-]
 nulli, qui in aula degunt, qui nunquam legunt, nisi aliud agentes,
 ut si quae salebra occurrat, id quod nunnunquam accidit, eiiciant li-
 [3v]
 [...]aut fritillum poscant, scriptori irati, qui non ita
 [...]rte, nullo cum labore legentes discant, quod beati
 [...]unt se odisse obscuros, et recte illi quidem, si obscuri-
 [...]ab illis, qui in meridie lucem quaerunt. Nam
 [...]caelo illuxerit, querantur
 [...] involuta, queri^A credan-
 [...] est? Quamquam et hoc ipsum
 [...]d ante nos vidit summus ora-
 [...] disputaret: et tamen vide,
 [...] loquatur, cum Graece, ut videor
 [...] ita loquatur, ut non intelligatur: quod
 [...] de industria facias, ut Heraclitus
 [...], qui de natura nimis obscure memo-
 [...]on verborum facit, ut non intelligatur ora-
 [...]is. Ac ne ab iis discedam, quorum industria
 [...]luxit, Thucydides unus gravissimus Graecae hi[storiae]
 [...]eo superbum criticorum iudicium, et supercilium con-
 [...] maiestatem cum divina illa Homeri oeconomia
 [...] homines tantopere laudant, de industria in scri-
 [...] affectarit; atque hoc quidem, ne cui facile illius historia
 [...] trita imperitorum manibus vilesceret, cum sibi laudi duceret, quod
 mei Aristarchi in me uno reprehendunt. Tanta vero fuit de eo veterum

opinio, ut quemadmodum poetam Homerum, Thucydidem συγγραφέα quasi unum scriptorum omnium praestantissimum, propter orationis granditatem appellarint. Aphtonius quidem clarus olim dicendi magister, ita de illo ausus est pronuciare: Nihil in hominum rebus oratione praestantius, [4r]

nihil in oratione Thucydide sapientius. Nam Demosthenes usque adeo dicitur illius eloquentiam admiratus, ut in animum inducere potuerit, octies totam illius historiam describere, quo arctius illa dicendi vis memoriae haereret, quam admirari facilius illius g[loriam] [...] quam assequi industria et studio possunt. Quod tamen [...] [...]us enim fuit cum paucis Demosthenes, quibus [...] [...] thesauros non togati asini arrogancia, non auli[...] [...]io tabulario recocti, sed ingenii vis acerrima [...] doctrina, rerum maximarum cognitio rec[...] [...] [ing]enio efficere potui quantum usu, et facultate [...] [...]naci studio legendis veterum scriptis nonnullam [...] [...] quae scriberem, esset aliquid, quo ill[...] [...] pendio tenerentur. Quod video in sert[...] [...] graves, quorum oratio apta rebus [...] [...] ambitu verborum, quae ita obstrepunt, [...] [...] delectet, aut iuuet, docet semper aliquid, quo[...] [...] tur. Haesit nobis iam a primis annis, qua ae[tate...] [...] nium quae percipit tenax, profecta ab optim[...] [...] summum oratorem: *Nihil tam furiosum es[se, quam verborum vel optimorum atque ornatissimorum sonitum nulla subiecta [sententia vel] scientia.*¹⁷ *Oratio enim mentis interpret,*¹⁸ divinum munus [hom]ini a natura impertitum, ad ea enuncianda, quae velit; nisi afferat reconditas sententias, matura consilia, praeceptiones et documenta virtutis multa quae mentis sunt; et quidem excultae optimis disciplinis atque ingenuis artibus, a sui natura recedens minime doctos homines delectat, qui a dicente aliquid exspectant, quo meliores, atque eruditiores fiant. In [4v]

saeculum eruditum incidimus et praeclara hominum ingenia, qui ea poscunt, quae rara sunt, abiiciunt obsoleta, et quae multi possunt. Cum vero in aliis artibus, tum in scribendi facultate eruditi homines ad veterum elegantiam, in quorum scriptu[ri] [...] sententiae, quam verba dant operam, ne in iis, qu[...] [...]antur modo sua doctis hominibus proben[...] [...]tur parum solliciti quid de se garriant nescio [...] [...] in toga modo, et super-

¹⁷ Cic. de Orat. I, 51.

¹⁸ Cic. de Leg. I, 30.

cilio ostentant littera[...] [...]m et sui ignoratione
tumentes. Unum e[...] [...] doctorum scripta, quos
quantum in nobis [...] [...]oluimus^B) studuimus
imita [...] [...] lectorem, ut cum ea in manus
obtumant [...] [...]orum formulas, et cautionum
[...] [...]hil discentes consenescent, regia
[...] [...]egantia est, quam longissime ab om-
[...] [...]egantia abesse, non ex alio genere tritas
[...] [...]o decantatas fabulas; sed ex rebus gestis sum-
[...] maximorum regum consiliis, tum variis in utraque
[...] recte vitae administrandae tum pacis, tum belli
[...] [...]ptiones; quibus qui carent, vix credendi sint, te-
[...] [...] cursum rectum posse. Audemus vero hoc iis polliceri, modo
ne graventur iterum legere, quae minus semel lecta perceperunt, fore,
ut fructum laboris referant sua industria et nostra dignum. Ut enim
alte latentes thesauri intra terrae viscera, non uno ligonum ictu, non
gemmae; non e concharum latebris facile uniones eruuntur: ita virtutis
et sapientiae divitiae, non segnibus atque inertibus parantur, sed iis, qui
ea lege dari hominibus sciunt, quae praeclara sunt, et multo labore, ut^C
[5r]

assiduis vigiliis parata, aequae acri studio et sedulitate intelligant sibi custodienda.
Ac bona horum pars adeo nobis sunt iniqui, ut, quod veteribus concedunt, in
eorum laudes effusi, nobis negent, quibus in eadem causa, quo nihil iniustius
est, nolunt eadem licere. I[n eorum] scriptis non vident longa hyperbata,
quae saepe integras pagina[s] [...] aberratione, involvunt, non du-
rissimas verborum st[ructuras] [...] non asperos concursus, non fle-
xuosos et prolixos [...] [...] centies eadem repetita verba;
quibus vitiis ne ii qui[dem] [...] [...]culorum consensus detu-
lit principatum: in suo[rum] [...] non connivent, quam-
vis minima etiam sint [...] [...] capitale admiserint,
eos per omnem verborum [...] [...]tur. Enimvero
ego, ut Horatii verbo utar, [*Indignor quicquam reprehendi. Non] quia crasse
compositum illepideve putetur, [sed quia nuper] [nec veniam antiquis, sed]
honorem et praemia posci.*¹⁹ Ac qui [...]
tio de nostris loqui, *ingeniis non ille fav[et] plauditque sepultis, nostra sed]
impugnat: nos nostraque lividus odit.*²⁰ Nam q[ui] [...]
exigent, et celerius et prolixius opus, facile vero [...]
industria vinci, modo iidem aequae facile patiantur [...] [quae] morae fru-
ctum, quem volumus constare. Nostri ingenii nobis tanta fiducia non est,

¹⁹ Hor. Ep. 2, 1, 76–78.

²⁰ Hor. Ep. 2, 1, 88–89.

ut speremus stantes pede in uno, in hora ducentos versus fundere, ut ille Lucilius;²¹ ingentes gratias musis agere parati, si mature scripta, si accurate, si in tanto otio, quantum nobis suppeditavit summus nostrae, superiorisque aetatis rex, nunc suppeditat Rodulphus caesar princeps maximus atque augustissimus, qui in excelso reipublicae loco universo Christiano orbi praestet, nobis liceat in nonum annum pressa cum aliqua spe laudis posteritati commendare. Sed hoc tamen norint, qui tot mensibus profitentur se eadem

[5v]

litteris mandare, quot nos annis, illorum scripta aegre tot menses in manibus hominum, qui de his recte sentiant futura. Liceat vero mihi eodem responso in meos reprehensores uti, quo vir divinus Euripides, eiusdem classis hominem dicitur iugulasse: quod ut [...] quam velim usurpem, facit horum ipsorum importunum [...] [...] iniustissime susceptum aequae magna cum pertinacia ex [...] [...] e de eodem nomine et patria meritum. Quorum [...] [...] ar, moderatio mea atque aequitas, eorum [...] [...] a enim disertas ita facile patior locum hum [...] [...] ne ut per me iis liceat, et maledicendi et [...] [...] unt sibi nullum^D statuere modum.

Neque vero [...] [...] eorum maledicta, ut si intra certos mod [...] [...] [...] im illa vehementius refutaturus; id quod [...] [...] ssam fuit agendum, ne nostram [...] [...] arripietes tamquam in convictum tacita [...] [...] liberius baccherentur. Sed non haec modo [...] [...] quo in re graviore; concionantes invehō, dicentes [...] [...] io legatorum iustas orationes; nonnunquam digredior ab iis [in] narratione rerum, et eas ipsas res in disquisitionem voco, quas narraui, quid recte, quid perperam factum, quae bene, male gestae rei causa, quid agi aequum fuerit, quid vitari, ne secus, atque esset optandum, res succederet, in medium afferō: in quibus si me ostendisse contendat, quin una mecum veteres Graecos omnes et Romanos scriptores reprehendant, quorum ingeniis est hoc scribendi munus nobilitatum, effugere non possunt. Quos quidem horum rationes non ignorasse, scripta eorum docent, quae per tot saecula ita a doctis hominibus leguntur, ut nulla hominum oblivione existimentur interitura. Equidem credo Livium

[6r]

cum inducit Sabinas hinc viros, hinc parentes, inter eos medias adhortantes ad pacem, non quae ipse audisset, qui quam longissime ab earum memoria abesset, quae legissetve, cum vix memoria ulla eius rei exstaret, sed quae verisimilia visa essent, ex rei argumento repraesentasse. *Sabinae*, inquit, *mulieres, quarum ex iniuria [bellum or]tum erat, crinibus passis scissaque*

²¹ Hor. Serm. 1, 4, 9–10.

veste, victo malis muliebri pavo[re ausae se inter] tela volantia inferre, ex trans-
 verso, impetu facto, dirimere. [infestas acies, dirim]ere iras: hinc patres
 hinc viros orantes, ne se sceler[ri²² nefando soceri gen]erique respergerent,
 ne parricidio macularent partu[s suos nepotum illi liber]um hi progeniem.
 „Si affinitatis inter vos, si connu[bii piget in nos vertite ir]as: nos^E causa belli,
 nos vulnerum ac caedium viris [ac parentium sumus. Melius] peribimus,
 quam sine alteris vestrum viduae au[t orbae vivemus].”²³ [...]ens sim si
 credam Sabinas rusticas feminas et [...] [...]

de humo, quam luminibus verborum ex pr[...] [eis]dem

verbis, quibus Livius usas: in eandem senten[tiam] [...]

qui quid effecerint sua oratione spectarit. Sub[...]

precibus miscentes per ea orantes viros, parentes q[...] [...]ssi-

ma essent, vix secus loqui atque a Livio inducuntur p[...]nunt, ut

in media caede e virorum et parentum manibus tela atque arma ex-

torquerent. Quid divina illa Horatii patris oratio ad populum, pro

filio perduellionis reo;²⁴ non illa quidem e Graeci rhetoris artificio, sed e

naturae thesauris, unde est primum comparata ars dicendi? Horridis

quidem ille verbis atque eius saeculi, cuius linguam Livii aetas ignorabat,

sed eadem sententia verborum, cum ad aequae horridas aures verba fa-

ceret, filii supplicium, patriae libertatis vindicis deprecatus, voto est potitus.

Iam illa Tanaquilis verba excitantis virum Tarquinium in spem regni,

[6v]

Etrusca fuere; sententia eadem a Livio expressa est verbis Latinis: *ibi*

ei, inquit carpento sedenti cum uxore, aquila suspensis demissa leviter alis,

pileum aufert, superque carpentum cum magno clangore volitans, rursus

velut ministerio divinitus missa apte²⁵ reponit: inde sublimis abiit. Accepisse

id augurium laeta dicitur Tanaquil per]ita, ut vulgo Etrusci, caelestium

prodigiorum mulier, ex[celsa et alta sperar]e complexa virum iubet. Eam

alitem, ea regione cael[i et eius dei nuntia]m venisse: circa summum culmen,

hominis auspiciam fe[cisse; levasse humano] super impositum capiti decus,

ut divinitus ei[dem redderet].”²⁶ [...] a] Livio prius ab ingenio sumptum,

quam a rei arg[umento] [...]o ante cum eandem virum ad-

hortantem in[...] [...]itis Romam migraret, animo con-

cepta spe[...] [...]catam ait: *in novo populo, ubi om-*

[nis repentina atque ex virtute] nobilitas sit, futurum locum forti ac

[strenuo viro; regnasse Tatium Sabin]um; accersitum Numam in regnum

[a Curibus, et Ancum Sabi]na matre ortum, nobilemque una imagine

²² sceleri: Liv. sanguine

²³ Liv. I, 13.

²⁴ Liv. I, 26.

²⁵ missa apte: Liv. missa capiti apte

²⁶ Liv. I, 34.

[*Numae esse.*]²⁷ [...] sum deierare paratus, si liceat excitare eius mulie[...]. [...] nicata suscipere spem regni, freta animi magnitudine potuerit [...] hic re percunctari totidem verbis se usam adhortando viro responsuram. Iam et in comitiis de regno, Anco rege mortuo, inducitur Tarquinius in prensando eadem verba usurpare, cum eadem res esset, de qua ageretur.²⁸ Est enim huius rei una ratio, ut quemadmodum in formanda veste, ex eius statura, qui est usus, sive brevis, sive procerus sit, dimensam vestiarius parat, ita oratio eius, qui de rebus gravioribus verba facit, ex natura rerum, temporum, personarum, tum apte, tum concinne instituitur. Ut si in senatu sit deliberandum, quod apud Livium est, utrum praestet, Scipionem bellum in Africam trans-

[7r] ferre, an in Italia Hannibalem bello persequi, nemo qui censeat transferendum^F, aliter loqui potuisse, ac Scipio credatur eius sententiae auctor; nemo qui sit contrariae sententiae suator, aliter, quam Fabius loqui.²⁹ Hoc unum desiderandum in rerum scriptore, qui cum summa eruditione habeat parem prudentiam coniunctam (non enim placet tanto muner[e ...] statuere, patremfamilias quemvis e foro, qui diurna acta, quasi in [...] [...e]phimeridem referat) ut bene norit, quid sit, quod agatur [...] [...] futurum, ut illum fugiat, si prudens et peritus earum rerum [...] [...] andandas suscepit. Hoc ubi teneat, non est dubitandum, qu[...in ...] [...a]ssequatur, ut sive suadentem aliquid, sive disuadentem indu[...in ...] [...q]uoniam patent omnibus, communes vocantur ab [...] [...] n rem aut suadendo, aut disuadendo. In genere [...] [...] illi] conveniat in argumenti summa, variabit, ut volet, [...] [...] aliis artis luminibus et ornamentis, ut mag[is...] [...] quam alius delectet: a re ipsa ne latum quidem ungu[em] [...] [...] de nostris hominibus agam homo in Italia natus, ubi [...] [...] acturus Insuber orator et Etruscus, modo cetera paria sint [...] [...] magna voluptate Etruscum perorantem: non feram Insubrem, qui pa[tria] lingua utatur, vix causam ingressum. Romanam historiam ante Sallustium et Livium, tum Graeci, tum Romani homines multi scripserunt; inter quos cum in eodem argumento versarentur, tantum fuit in scribendi genere discrimen, ut superiorum vix nomina his exorientibus non obsoleverint; plane interierint scripta. Qui me locus monet, ut iis respondeam, qui me, si superis placet, nunc furti reum agunt, quasi cum mihi deesset, quod scriberem, aliorum scripta, quibus mea refecirem compilarim. Quibus, si libeat in re seria iocari, responsurus sim, merito illis vero

²⁷ Liv. I, 34.

²⁸ Liv. I, 35.

²⁹ Liv. XXVIII, 40–44.

[7v]

hoc evenire, qui ita male custodire sua scrinia norint. Sed iam licet eorum studiosi homines, manes illorum consulentur, qui si reviviscant, ne litteram quidem in suis scriptis desiderent, quae iniuriae temporis benigna fata eripuerit, ubi totam suam suppellectilem centies volutarint. Verum quid sibi mei obtrectatores velint, videam [...] ipsi nonnulla quae alii: scripsi ego vero, et prae me fero; qu[od] [...] si crimen hoc esse crederem, in eodem argumento vers[us] [...] priores sumpsissent ad scribendum. Non enim credo hanc [...] ut quemadmodum ferunt Alexandrum vetuisse, ne qui [...] alius quam Apelles pingeret,³⁰ Pyrgoteles s[ic] [...] duceret, ne cui praeter Iovium, liceret de Ung[ar] [...] imum si magnum quiddam hoc sit, Iovium [...] [ut] ceteros omittam, cum spe vincendi aemul[ari] [...] turbam celebre illius nomen esse), eo videam [...] uo plures sunt, qui hoc norunt, non mea sponte [...] m, sed a sapientissimo rege iussum, quem tamen ne qu[is] [...] niteret, ita operam dedi, ut non videar magnam rem eg[isse] [...] im cum Iovio, quasi in certamen de scribendi laude de[scendissem]. Nam cum duo in rerum scriptore requirantur: fides narrandis rebus et scribendi facultas; in fide nostra praestanda omnium iudicio vincimus; in genere scribendi facile patimur illum multos habere quibus placeat, modo intelligant, hoc uno nomine, quod multi sint, eorum esse suspectum iudicium habendum. Nam qui recte de rebus iudicant, sunt quam paucissimi, atque iidem quidem eo ingenio, ut quo minus in iudicando fallantur, de aliena arte numquam temere iudicent, sed de ea cuius sint periti. Quorum unus olim, vivente adhuc Iovio ac praesente adeo, cum a summo homine Romae interrogatus, quid de Iovii stilo sentiret, diu

[8r–v miss.]

[9r]

Pollio, quamquam nonnullis, et durus idem et nimis siccus, neque minus in aliis suis scriptis, quam in^G tragoediis, Pacuvium et Attium visus expressisse.³¹

Sed ut ad rem redeam: ita ne videatur Iovius inter scriptores excellere (non iam veteres dicam, sed nostri temporis), ut quod Cicero de Caesaris commentariis pronunciavit, eius scripta credantur sanos homines^H deterere a scribendo?³² Equidem non committam, ut tuendi mei iuris causa quemquam videar mea oratione perstringere, mortuum praesertim, quod longe abesse ab ingenui hominis moribus aequum est. Tantum hoc dicam, si consulantur, quid de Iovii scriptis sentiant nostrae aetatis viri doctissimi. Tum intelligant, quantum illud sit, quod Iovio tribuant personati doctores,

³⁰ Hor. Serm. 2,1, 239.

³¹ Tac. Dial. 21.

³² Cic. Brut. 262.

qui nomine specioso quidem sed praepostero tumentes non possunt de hominum ingenii pronunciare, quin quo ipsi sint praediti ingenio, prodant.¹ Dura quidem res est evellere ex animis hominum opinionem etiam malam, ubi diu insedit, et vetustatis quasi callum obduxit; certe ita est nonnullis de Iovii scriptis persuasum, ut Livio eum longe credant praeferendum. Quod adeo praeposterum hominum iudicium mihi in memoriam revocat scitum illud Menandri, cum saepe illi Philemon a multitudine praelatus esset de ingenii gloria certanti. Cum enim illum obvium haberet: Non te – inquit – pudet, Philemon, cum populi iudicio et suffragatione me vincis?³³

Ego vero non mihi Livii manes Iovii manibus occurrentes, sed quod possum, animo fingo doctum et gravem hominem aliquem, hos Iovii studiosos interrogantem: Ecquid illos pudeat Iovium non Livio (neque enim, ut Philemon Menandrum, sic Iovius proximus Livium consequitur),³⁴ sed multis e veteribus praeferre, qui se longissime a Livii laudibus abesse fateantur; quorum unus, qui mihi instar multorum est, C. Tacitus gravissimus idem et prudentissimus rerum scriptor, luculentissimum [9v] de Livio testimonium litteris consignatum reliquit;³⁵ qui ipse^K ita multos habet sui amatores, ut non desint, qui illum Livio praeferant, aequent certe. Qui nisi duri plane oris atque ingenii sint, non dubito, quin rubore toti perfundantur, nihil quid respondeant, praeter unum habentes, quid dicant se scire magnum esse Iovii nomen, quare magnum sit, se ignorare; videri quidem^L magnum quendam colossum, qui sua altitudine aliorum luminibus obstruat hominibus doctis, hoc est, quos doctos vulgo esse existimant, qui speciosis et magnificis titulis inflati se populo venditent, multorum imperitia ad quaestum abeuntes.

Sed de his iam nimis multa. Sive enim mihi cum viris doctis res est, cumulate habent, nisi odio impediatur, quid de tota hac re statuatur; sive cum imperitis, bene: secus ne de meis scriptis sentiant, non laboro. [Illud] quidem quod mihi vere obiici potest, et nulla tamen nostra cum culpa accidit, deprecandum videtur, non fuisse ita nobis semper distincta tempora in narratione rerum, ut, quod postulabat nostra fides, et nobis erat maxime optandum, plane perspicuas res per certa tempora digestas tradere legentibus semper liceret. Nam quae subsidia alii habent comparata ad historiam scribendam, rerum commentarios, annales, litteras regum, civitatum, populorum decreta, quemadmodum distributa quaeque in suos annos litteris consignantur, ita desideravimus, ut miraculi similis res sit eo rem perducere potuisse, quo pertinaci studio atque industria adnitentibus licuit pervenire. Per tot bella, tot clades, tot incendia eversa in regia urbe tabularia, praeter alia decora nobilissimae gentis et veterum regum monumenta et privatorum testata per multa saecula illustria facta, quorum cognitio erat nobis magno adiumento ad scribendum futura, sustulerunt.

Hoc porro erat mihi in optatis maximum, ut homo exterus, quod Bonfinio licuit, non feliciore suo ingenio, quam [10r] benignitate temporum, quibus Ungarorum res

³³ Gell. Noct. Att. XVII, 4.

³⁴ Quint. Inst. 10, 1, 72.

³⁵ Tac. Ann. 4, 34: „Titus Livius, eloquentiae ac fidei praeclarus in primis.”

scripsit, quantum efficere rerum scriptor sui muneris memor et gravitatis posset, persequeretur scribendo, cum universae gentis laudes, tum quorum virtus bellicis rebus atque insignis pietas in patriam exstitisset. Cuius monumenta ingenii, si non indigna videantur, quibus res tantae consignatae posteris prodantur, est cur illa accepta Ungari referant regi maximo et sapientissimo, qui qua^M animi magnitudine fuit, cum res ipse gesserit immortalitate dignas, prius statuerit sibi hoc munus patriae persolvendum, quam prospiciendum suae gloriae, cuius pietatis fructum ille tamen magnum refert: ita enim in omnium luce illius gestae res positae sunt, ut qui illas suis scriptis ad posteritatem transmittant, non sint defuturi certe qui ostendant (quae una verissima eius gloria fuit) contemnenda privata sua gloria immortalem sibi illum comparasse.

Nulla vero illi gravior causa scribendi Ungaricam historiam, quam quorundam scripta, qui scientes ac volentes ea de Ungaris ipsi Ungari posteris tradiderunt, quae viventium etiamnum testimonio, ut eius temporis ratio habeatur, quo illa sunt edita in lucem, falsi convincantur. Nam si ita se existimarunt magnis regibus gratificari, cum in eo videntur reprehendendi, quod sua fide potentium gratiam habuerint potioem; tum quod non animadverterint eos ipsos summos reges apud posteros claros futuros, qui nullo cum metu aut spe, amore, aut odio de alienis rebus iudicant non fictis laudibus ad gratiam, quas exstinguit haud longa dies, sed veris recte factorum monumentis, quae numquam debita gloria caruerunt.

Quid vero turpius, quam qui pusillus sit, procerum; qui foeda facie, Nireum;³⁶ invictum, qui nunquam aciem, nunquam castra viderit appellari? Certe qui sunt adeo imbecillo animo, ut tam prodigiosis assentationibus moveantur, et qui [10v] non sint, se esse credant, possunt illi quidem reges esse fortuna, sed ut ostendant, quam longissime se abesse ab ea persona, quam gerant. Recte quidem Alexander, ut alia multa, Aristobuli historiam foedissimis assentationibus refertam, cum inter navigandum magnam illius partem recitante audisset, in Hydaspen evulsam e manibus demersit, illud praefatus: Tu vero dignior multo qui eodem una pessum eas, qui ita me inducis pugnantem, ut teli ictu elephantum interficiam.³⁷ Volunt reges et potentes homines laudari; irrideri nolunt: id quod accidere suspicantur, ubi sua repugnante et omnium conscientia, quo nihil turpius est, rerum scriptorem, cuius moderari ingenium una veritas debet, volentem scientemque mentiri in suis laudibus animadvertant. Certe si quis mente sanus, cum distorto ore et foedo sit, audiat se laudari formae elegantia, cum haereat in primis litterarum elementis Platoni se aut Aristoteli aequari; loris caedi importunum laudatorem iubeat, quod dignum praemium sit tam praepostera laude.

Quantae vero impudentiae est, sustinentem tam gravem personam, quae contra atque ipse narrat gesta esse, testes innumerabiles citari possint, tradere non posteris solum, qui facile possunt falli, sed praesentibus etiam legenda? Ac cum turpe semper est, hominem cui veritatis studium una cum vita natura ingeneravit, cuiusquam gratia mentiri; tum est turpissimum adversus patriae et suorum existimationem mentiri. Ut

³⁶ Il. II, 673–674.

³⁷ Luc. *Quomodo hist. conscr.* 12.

vero in sacro loco admissum facinus gravius, quam admissum in profano est; ut foedior imposita macula in aurea, purpurea veste, quam in pulla et obsoleta: ita in historia e cuius quasi sacrosanto penetrali exempla ad virtutem et documenta petuntur, mendacio inquinata veritas maiore cum offensione laedit. Accidit tamen nonnunquam, ut sapientes in ficto argumento, quemadmodum Xenophon in *Cyrropaedia*, effigiem veri expriment: [11r] id quod ab illis excogitatum docendorum hominum causa non ferendum solum est, sed in primis etiam laudandum. Quanti vero debet homini esse veritatis studium, cuius speciem et graves scriptores alii et olim poetae veteres ementiti maxime hominum vitae prodesse potuerunt? Enimvero illi vitae indigni atque ex coetu hominum eiiciendi, qui volentes et scientes per offusas veritati tenebras posteros fallere, adducti ullo poenae metu, praemii ulla spe potuerunt.

Qua quidem in re optime nobiscum fortuna egit, quibus ab eo rege scribendi munus impositum est, cuius gratiam promereri potuit nemo, qui hominum laudes prius ab ingenio et facultate scribendi, quam a rebus praeclare gestis et recte factis peteret; quae ita, cum adsunt, danda laudi sunt, ut desiderata dentur dedecori atque adeo tacente etiam^N rerum scriptore, cuius certum munus est non praeclarum nescio quem verborum artificem laudandis, reprehendendis iis, quorum res gestas scribit, sed veritatis gravem, castum et religiosum testem. Atque ille quidem sic habuit vitae suae rationes comparatas, ut liceret scribenti illius res, suae fidei et religioni consulere, ita infestus assentatorum hostis, ut eum esse regem decet, qui ornatus verissimis suis laudibus, non indigeat alienis^O, quae quidem cum iis, qui tribuunt et iis quibus tribuuntur sint graves; quibus tamen graviore sint, vix diiudicari potest. Namque et iis, qui laudant affert notam pravi animi non merenti impertita laus, quod praemium maximum uni virtuti debetur; et ei qui laudatur notam stultitiae parem. Ut enim, quod in scena gladio succincta incedat et hastam ac galeam gestet Palladem agens credat femina ridenda, quae colo et lanae assueta se vere Palladem esse; ut tragicus actor qui se Herculem, quod Herculem in leonis exuvio repraesentet: ita qui iners, imbellis, effeminatus, mollis non se ex sui conscientia, sed ex oratione assentatoris impudentissimi [11v] agnoscat, cum audit se fortem, acrem, invictum, sapientem appellari, tamquam suscipiat alienam personam deposita sua^P et propterea male sibi aptam, ridendus exhibendusque videatur. Non tituli insignes, non emptae laudes a venalis fidei scriptore, non assentatorum pestilentes voces magnos viros efficiunt; sed titulos et laudes et monumenta gloriae omnia magnis viris insignis virtus conciliat; quae ubicumque est, suo splendore prius, quam cuiusquam praedicatione elucescit.

Piget vero nostrorum hominum nonnullis insitae nequitiae: quae enim partes antea Gnathonum erant, qui nobiles homines sectantur, quique esse *primos se omnium rerum volunt, nec sunt*,³⁸ ut ille ait; eas et alii docti homines et rerum scriptores maxime sibi sumpserunt. In quorum scriptis laudati eminent, quos annulus, torques, armillae, auratum poculum, holoserica vestis a iusta nota infamiae per severi et religiosi scriptoris stilum inurendae vindicavit; qui cum sit sui muneris et fidei memor, non laudem pro

³⁸ Terentius, *Eunuchus*, 248–249.

dedecore, gloriam pro infamia et immortalitatis decus, minime meritis adductus spe praemii temere^Q tribuit. Qua licentia quid minus in vita hominum ferendum? Ita ne vero? Secundi, segni, inerti praemium tribuitur, strenuo atque impigro ereptum, quod ita visum putido homini sit, apud quem non hominum merita, sed copiae inter inertem et fortem faciunt discrimen? Tollitur in caelum laudibus perpetua nota ignominiae afficiendus: spoliatur debita laude vir fortis. Si causam quaeras, quod illi deest, quo se redimat a scribentis stilo, iure, iniuria eodem modo semper in parum munificos intento. Sed ulterius progreditur licentia maledicendi et crudelissime in innocentium capita bacchatur. Non enim solum scriptores non prosequuntur debita laude, qui sunt promeriti; sed afficiunt ignominia innocentes, ut viris potentibus visum est, quibus se dediderunt; quo nihil [12r] iniustius excogitari potest. Passim enim affici ultimo supplicio videmus, qui rem levis momenti furto sustulit e loco privato; qui innocentis famam perpetua nota ignominiae notavit, nomine, honestate, congressu et commertio hominum spoliavit, ferre impune? Apud bene institutas civitates, hoc est in more ut in licentia infinita nihil permittatur emitti in lucem, quod non publici magistratus censura atque auctoritate munitum fidem faciat, nihil esse, quo cuiusquam fama, virorum principum maxime laedatur.

Quid vero indignius nostra aetas vidit, quam quod Sambucus de Ioanne rege scripsit? Parcendum quidem mortuo esset, si cum eius vita scripta quoque interiissent. Unus ne ex Ungaris Sambucus vidit, quod eiusdem gentis homines permulti ignorarunt, qui Ioannis comitiis interfuerunt? Malis artibus et magnitudine largitionum traductis quibusdam in sententiam, regem creatum, ut ille ait?³⁹ Mitto Ungaros, eius aetatis aequales homines, qui adhuc vivunt, et non accepta ab aliis, sed visa referunt, in quibus sunt viri fortissimi permulti, et patriae amantes exactae quidem aetatis homines, sed ita vegeti mentis robore, memoria, ingenio, ut cum de eorum fide atque integritate minime sit dubitandum, rei gestae nullum testimonium certius desiderari possit. Atqui licebat Sambuco de iis percunctari, quae minus ipse comperta haberet, quae cum aut ipsi meminisse possent, aut de parentibus accipere, ne quae tam foede et tanta cum patriae infamia scriberet, posteritati mandaret. Quod quidem illius peccatum eo magis videtur reprehendendum, quo minus Ferdinandi regis sanctitas et Austriae familiae maiestas, ut sua causa tam praepostere mentiretur postulabant. Tanta eius decora sunt, tot, tam insignia gloriae monumenta, adeo celebre nomen ad ultimas usque orbis terrarum partes, ut qui se credat illi addere ullum gloriae incrementum [12v] praedicatione maioris laudis excogitata et translaticia praesertim, is non aliter agat, ac si aquae haustu putet se posse augere oceanum universas terras ambientem.

Quid? Germani secus de Ioanne rege scripserunt? Equidem apud me habeo nonnullorum scripta, qui iidem armati in Ferdinandi castris fuerunt, et adhuc supersunt, qui ut nos, ut alii multi integro anno ante Ferdinandum creatum Ioannem regem tradunt. Quod unum Sambucum ignorare et Ungarum eundem et doctum hominem et instructum ingenti copia librorum ac rerum monumentis aliis portentum

³⁹ BONFINI, 1581, 774–775.

et prodigium est. De cuius testimonio ne plura dicam veritas prohibet, cui praeiudicium facit, qui multis verbis eam sibi statuat in lucem educendam, ubi ipsa sua vi elucescat. Fuit mihi amicus Sambucus, quamdiu vixit; et cum me ne de facie quidem nosset, carmine eleganti cum primis me honorifice appellavit ingenii laude insigni impertita.⁴⁰ Neque hoc vero solum scripto, sed et saepe alias in sermone et non adeo multis mensibus ante mortem, Viennae in clarissimorum hominum coetu, cum mentio de me incidisset, testimonio perhonorifico et luculento honestavit.

Sed omnium citius possum amicorum causa, quam meae fidei et religionis oblivisci. Namque ita mihi integram meam fidem praestandam censui, ut cum de ea nihil detraheret animi studium; de animi studio nihil detraheret fides. Nihil quidem mihi causae est, cur ego dissimulem quod sentio; cum satis mihi visus sim libero iudicio usus, tum aliis scribendis, cum iis rebus, quae sunt inter reges Ferdinandum et Ioannem gestae, in quibus facile apparet, ita mihi semper integram fidem constitisse, ut nemini concedam, cuius umquam fuerit illustre studium in Ferdinandum, atque in universam Austriacam domum: cuius meae observantiae haud obscurum argumentum olim adolescens panegyricam orationem de Caroli V. Caesaris laudibus [13r] Antverpiae edidi, quae eadem aliquot postea annis in Germania iterum cum aliis est emissa in lucem, quae sunt in Carolum V. Caesarem scriptae.⁴¹

Nam in his ipsis libris Ungaricarum rerum, quos nunc edimus, omnia ex nostra fide et religione persecuti, quae in controversia de regno inter duos reges evenerunt ita tradidimus, ut omnem occasionem et oblatam avide arripuerimus et captaverimus undique nostrum in Ferdinandum Caesarem studium et illius augustissimam domum testificandi. Una enim mihi Stephani regis vox sapientissimi eiusdem et gravissimi semper ad aures personavit: unam modo et nudam veritatem propositam ob oculos haberem in scribendo, cuius si nullo discrimine personarum et rerum rationem haberem, tum cumulate me crederem in suscepto munere hoc unum a me poscenti satisfacturum. Equidem, quod res est, audeo affirmare tantam regis fortissimi constantiam et gravitatem adeo veri tenax studium fuisse, ut inter ceteras causas, quae illum impulerint ad hoc mihi munus mandandum, fuerit praecipua una, eorum memoriae et nomini consulendi, quos numquam bene de se meritos pessime aliquando in se animatos est expertus. Cuius illius studio obsecuti operam dedimus, ut uni nostrae religioni inseruisse procul ab omni studio, amore, spe, cupiditate et quae iis contraria sunt positi videremur, ita existimantes nos dignos visum iri, quorum opera in re tanta rex sapientissimus uteretur, si quae illi fuerunt, nobis prima atque antiquissima esse viderentur, nostra constantia, fides, religio; quae virtutes ubi absunt, ut in scribente cetera eximia sint: eloquentia, copia, multa rerum cognitio, magnus usus; non ille historiam conscribere, quae potioem fidem, quam eruditionem atque eloquentiam habet, sed per effectum rerum argumentum ad veritatis imaginem vim ingenii ostentare videatur. Quae vera esse, luculenta eorum testimonia ostendunt [13v] a quibus mutuati

⁴⁰ SAMBUCUS, 1564, 230.

⁴¹ BRUTUS, 1555; SCHARDIUS, 1566, 190v–214v.

sumus, cum aut ea afferrent in quibus ipsi interfuissent, aut quae accepissent a parentibus, dignis hominibus, quibus haberetur fides, ea nostris scriptis complexi sumus; si quae inciderent res, de quibus minus nobis constaret, eas tamquam dubias tradentes.

Multa quidem eorum temporum ratio ferebat, quibus illae sunt gestae, quae scribentem, nisi animum haberet in potestate, et quae animum sollicitum habent, cupiditatem, amorem, odium inter duas factiones medium praecipitem ferrent. Hoc animo^R ut essem, tria potissimum effecerunt: et insitum ingenio veritatis studium, et ratio rerum, quarum cum multi testes sint, facile secus quam oportuit scriptae, mendacii arguere scribentem possunt, et regis gravissimi religio summa, qui historiam rerum gestarum ab Ungaris, non fabularum centones, aut assentantium somnia, quos pessime odit a nobis exspectet.

Vale, erudite lector, et si quid in nostris scriptis invenias, quod tibi voluptati, usui, compendio sit, id totum secundum Deum immortalem Stephano regi referas acceptum, cuius nominis maiestati ubi non invenias honoris titulum parem ullum adiunctum, id propterea intelligas accidere, quod ipse perfecit summa virtute, ut nullus titulus honoris non infra illius meriti magnitudinem esse credatur. Ipsi quidem nullum nobis abs te praemium nostri laboris uberius spondemus, quam quem ex conscientia recti animi referimus: satis quidem contenti futuri, si hoc tibi persuasum sit, nos tua causa plurimum toto hoc fungendo munere voluisse.

Szövegkritikai jegyzetek

^A involuta, *recte* queri (*recte* kihúzva)

^B oluimus *esset* (*esset* kihúzva)

^C ut: *et* (jav. Brut.)

^D *sibi statuere* (*nullum* margón beszúrva)

^E nos: *non* (jav. Brut.)

^F *transferendum*

^G *in* utólag beszúrva

^H *debere deterere* (*deterere* kihúzva)

^I utólag megváltoztatott tagmondati sorrend (A-B jelöléssel) kihúzott szavakkal és megváltoztatott végződésekkkel, eredetileg: *non personati doctores, qui nomine specioso quidem sed praepostero tument, qui non possunt de hominum ingenii pronunciaré, quin quo ipsi sint praediti ingenio prodant, tum intelligant, quantum illud sit, quod Iovio tribuant.*

^K *ipse* utólag beszúrva

^L *quidem* utólag

^M *quae* jav.

^N *etiam* utólag

^O *alienis et falsis* (*et falsis* kihúzva)

^P *deposita sua* margón beszúrva

^Q *temere* utólag

^R *hoc quidem animo* (*quidem* kihúzva)

Fordítás
Gian Michele Bruto
A magyarok dolgainak könyvei

AZ OLVASÓHOZ

[1587–1592]

[1r–v, 8r–v hiányzik; 2r–7v töredékes, sérült]

[2r]

arról az oldalról jól megerősítve; amit később [...]
támadásukkal terhünkre legyenek. Akik közül [...]
megcáfoltam, ráadásul olyannyira, hogy olybá tűnt [...]
elsősorban is [...] a mi legigazságosabb ügyünkért [...]
nem vetnek véget a gyalázkodásnak [...]
megköveteli (mert ugyan ki remélheti [...]
önmérsékletem diktálja a válasz [...]
az én dolgaimról vélekedni [...]
mint a történetírókat, akik úgy [...]
nagy neveket, egyik sem [...]
tesznek különbséget. Hiszen Hérodotoszt is [...]
Dionüsziosz pedig, aki még nem átallotta [...]
Asinius Pollio Livius, Livius pedig S[...]
S bizony, az ékesszólás atyja Cicero sem [...]
helyeselte; akik között Brutus is [...]
és Asinius Pollio, akik az összes közül a legsúlyosabban [...]
nem volt olyan, aki megróttá, pedig másokon kívül [...]
ítéljenek, túlságosan lenézően Ciceróról [...]
és még sokan mások; Seneca is megrovólag [...]
igen kemény [kritikus].⁴² S még nem beszélek [...]
későbbi eszünkkel, akik a tudósok közös [véleményétől] [...]
első osztályú szerzők, mintegy a felség [...]
a közösség még halála után is jól [...]
Caligula ugyanis, aki éppoly szellemtelen, mint amilyen erkölcstelen [...]
gondolkodott Homérosz műveinek megsemmisítésén, akinek emlékét [...]
a legnagyobb filozófusok úgy tisztelték, mint a földön megtestesült isteni szellemet [...]

⁴² Brutus itt feltehetően Id. Seneca *Suasoriae* c. művéből idézhetett szabadon, ahol a rétor megrója Polliót, amiért történeti művében Ciceróról még halálában is rosszindulattal ír. Sen. Suas. 6, 24.

[2v]

[...] a könyvtárakból eltüntetni;⁴³ e büntetéssel Liviust [...]
[...] a régiek e nevet, hogy róla azt
[...] sokakat, akik Rómába mentek, az utolsókól
[...] sajátjából, Rómából nem vonta volna el. Azonban
[...] a földi hatalom birtokában voltak,
[...] S ugyan mit tett Hadrianus?
[...] mondják, hogy az emberi erk-
[...] [Ennius]t Vergiliusnál, Cicerónál pedig többre tartotta
[Catót]⁴⁴ [...] sem nekem, sem másnak nem szabad.
[...] távolra kerülve a régiek műveltségétől,
[...] a régiek dicsőségét elérni sok
[...] két fajtája van, másokat egyenesen nekem
[...] mernek hirdetni, amelyeket nem ismernek;
[...] ítélnék, csak lenne tehetségük, amit
[...] mutassák meg, mi az, amit hozzátennének, vagy megváltoztatnának.
[...] amely kívánság, ugyanabból az egyetlen érvből, vagy
[...] ami kivetnivalót találtak, az intóknak
[...] kerülni kell, mihelyt, ami az ócsárló sajátja
[...] teljesen igaztalanul nekem felróni és
[...] amit nekem a mai kor emberei
[...] tőlem nem tagadhatják meg, hogy első éveimtől fogva
[...] emberhez méltó [dolgokban] munkálkodtam és nem keveset teljesítettem.
[...] fajta, amelyekhez az enyémeiket a velem nem felérő emberek
[...] azoktól kezdem, akikhez ez a betegség közelebb
[...] azoknak az embereknek a rosszallásából, akik nem hisznek az erényben, és másokéból
[...] maguktól nem remélnék, jóízűen csámcsognak mások hírnevét a sárba rántva

[3r]

keresik a hírnevet. Ám nem nagy lélek az, aki [...]
nem saját fényével, saját díszeivel ragyog [...]
és más gyalázásával tesz szert hírnévre [...]
messze el kell távolítani az emberi közösségből [...]
vannak, ahogy remélik, ily módon [...]
érik el azt, amit akarnak. [...]
az ékességet és a tisztaságot [...]
és tudatlanságot [...]
ek, nem annyira, mint [...]
[tudat]lanságból rónak meg szavakat [...]
szűk [...] zárt mondatokat [...]

⁴³ Suetonius, *Caesarok élete*, IV, 34.

⁴⁴ Aelius Spartianus, *Hadrianus*, 16.

pedig a tanulatlan emberek igazságtalanul [...]
 Megvannak nekik a korszak iratkötegei; [...]
 megveszik az újságot, amivel szomjukat olthatják [...]
 mivel ezekben bőven találhatnak olyat, amiben élvezkedhetnek [...]
 olvasmánnyal, amelyeket nem ismernek, és saját hibájukat másra [...]
 mások írásait, akiket ez az írásmód gyönyörködtet [...]
 megvetik; ha már megszoktam is [...]
 hiszen kiváltképp az én jóhíremre pályáztak szüntelen [...]
 hanem azoké, akiknek ezek a művészetek/cselek nem segítenek [...]
 Komoly író nem enged az olv[...]
 a mezei orvos, aki miután három évet töltött [...]
 egy részük tivornyázással, borozással, mulatozással tölti az iskolaéveit és a társ[...]
 felhagy a tanulással. Ide tartoznak még az a néhány „finom” ember is, akik
 az udvarban élnek, s akik sohasem olvasnak, vagy legfeljebb olyankor, ha éppen mást csinál-
 nak; s ha megbotlanak közben valamiben – ami időnként megesisik – eldobják a kö[nyvet]
 [3v]
 [...] vagy kockavető poharat követelnek, mérgesen az íróra, aki nem oly
 [...] erőfeszítés nélkül olvasva azt tanulják, hogy boldogok
 [...] gyűlölték az ismeretleneket, azok viszont helyesen, ha az ismeretlen
 [...] rekkenő délben lámpát keresnek. Ugyanis
 [...] bevilágítja az eget, s panaszkodnak
 [...] beborult, azt hiszik, joggal panaszkodnak
 [...] Igaz, ez már önmagában
 [...] átlátta ezt előttünk a legnagyobb szónok
 [...] beszél, mikor görögül, ahogyan én látom
 [...] úgy beszél, hogy ne értsék meg: amit
 [...] szándékosan tesz, ahogy Hérakleitosz
 [...] aki a természetről túlságosan homályosan eml
 [...] olyan szavakkal, hogy ne értsék meg
 [...] De hogy ne térjek ki messzire azoktól, akiknek iparkodása
 [...] fényeskedett, Thuküdidész, a görög történet legkomolyabb
 [...] a kritikusok fennhéjázó ítéletét és rosszallását
 [...] méltóságát azzal a fenséges homéroszi renddel
 [...] az emberek oly mértékben dicsérik iparkodása miatt az ír
 [...] hatott rá; s éppen ez, hogy az ő története nem akárkinek könnyen
 [...] a tudatlanok kezében elkopik és értékét veszti, hiszen saját dicséretének veszi, amit
 az én Arisztarkhoszaim⁴⁵ egyedül bennem rónak meg. A régiek pedig oly nagyra tartot-
 ták őt,

⁴⁵ Arisztarkhosz alexandriai grammatikus volt (i. e. 217–145), aki Homérosz műveit kommentálta és kiadta. Erasmus szólásgyűjteményében neve általában a kritikus szinonimája. *Nostris temporibus Aristarchus*: ASD II–1, 82–83.

hogy amiképpen Homéroszt a költők között, Thuküdidészt és történetét szinte egyedül nevezték mind közül a legkiválóbbnak nagyszerű stílusa miatt. Aphtoniosz, a szónoklattan egykori híres mestere, egyenesen azt merészelte kijelenteni róla: nincs nagyobb dolog az emberi világban az ékesszólásnál, [4r]

és az ékesszólásban Thuküdidésznél senki nem tudott többet.⁴⁶ Azt is mondják, Démoszthenész olyannyira csodálta írásművészetét, hogy képes volt nyolcszor teljesen lemásolni a történetét,⁴⁷ hogy a lehető legerősebben vésődjön emlékezetébe a beszédnek ez az ereje, amelyet könnyebb csodálni [...] mint szorgalommal és tanulással utolérni. Amely azonban [...] azon kevesekkel együtt volt Démoszthenész, akiknek [...] a kincseit nem egy tógába öltözött számár pökhendisége, nem egy ravasz udvaronc [...] a levéltárból, hanem a legélesebb elme ereje [...] a tudomány, a legvégső dolgok ismerete [...] szellemi munkámmal el tudtam érni amennyit haszonnal és tehetséggel [...] kitartó buzgalommal olvasva a régiek írásait néhány [...] amelyet írtam, ha lenne valami, ami alapján ezek [...] lehúzhatnák. Amit úgy látom [...] nehéz, akiknek írásművészete alkalmas a dolgok [...] tekervényes szavakkal, amelyek úgy csikorognak [...] gyönyörködtessen vagy örvendeztessen, de mindig megtanítt valamire, ami [...] Elmémbe véstem már első éveimtől – amely kor [...] megjegyzi, amit befogad – a legjobbtól származó [...] a legnagyobb szónokot: *Nincs örültebb dolog, mint a legjobb és legélesebb szavak üres csengése-bongása, amelyek mögött nincs gondolat és tudás.*⁴⁸ *A beszéd* ugyanis az *értelem tolmácsa*,⁴⁹ isteni adomány az embernek a természettől, hogy kifejezze azt, amit csak akar. Még ha nem is hoz magával magvas gondolatokat, megfontolt tanácsokat, tanításokat és az erény számos példázatát, amit csak az elme kitalál – mégpedig egy nemes művészetekben és a legjobb tudományokban kiművelt elme – természetétől eltérve a teljesen tanulatlan embereket is szórakoztatja, akik a beszélőtől valami olyasmit várnak, ami által jobbak és műveltebbek lehetnek.

⁴⁶ Az Antiokhiai Aphtoniosz (i. e. 4. sz.) rövid retorikai munkája (*Progymnasmata*) a reneszánsz korában rendkívül népszerű volt, görög eredetiben és latin fordításban is számos kiadásban megjelent a 16. században, rendszerint a tarsoszi Hermogenész (i. sz. 2. sz.) hosszabb retorikájával együttesen. Thuküdidész dicsérete, amelyből Brutus a fenti sorokat idézi, egy külön alfejezet a műben: HERMOGENES, 1538, 358; HERMOGENES, 1560, 389; KENNEDY, 2003, 109.

⁴⁷ Lukianosz, *A műveletlen könyvgyűjtő ellen*, 4.

⁴⁸ Cicero, *A szónokról*, I, 51. (Adamik Tamás ford.)

⁴⁹ Cicero, *A törvényekről*, I, 30. (Simon Attila ford.)

[4v]

Művelt korba születünk, kiváló és tehetséges emberek közé, akik azt keresik, ami ritka, megvetik a mindennapit és amire sokan képesek. S ahogyan más művészetekben, úgy az írói mesterségben is a művelt emberek a régiek stílusához, akiknek írnak [...] inkább mondatok, mint a szavak okoznak gondot, nehogy azokban [...] csak a tanult emberek tetszését [...] kevésbé ügyelve arra, mit fecsegnek róluk akármilyen [...] csak a tógájukkal és komor tekintetükkel mutassák az irodalom [...] pöffeszkedve tudatlanságukkal. Egyedül [...] a tanultak irományait, akiket amennyire tőlünk telt [...] törekedtünk utánozni [...] az olvasót, hogy azzal a kezükben felfuvalkodnak [...] formuláikat és szabályaik [...] semmit sem tanulva öregszenek meg, a királyi [...] a stílus legtávolabb van minden [...] nincs stílus, nem másik műfajban elkoptatott [...] agyoncsépelte meséket; hanem a valós történetek [...] a leghatalmasabb királyok döntéseivel és különböző, mindkét [...] az élet helyes alakításához, akár békében, akár háborúban [...] amelyeket akik nélkülöznek, alig hihető, hogy az [...] időrendet jól tudják. Ezeknek pedig azt merjük ígérni – csak vegyék a fáradságot, és amit egyszer elolvasva nem értettek, olvassák el még egyszer –, hogy munkájuk gyümölcsöt is terem majd nekik, amely az ő és a mi erőfeszítésünkhöz is méltó lesz. Ahogyan ugyanis a föld gyomrában rejtőző kincsek sem egyetlen kapavágással, és a gyöngyök sem egykönnyen bújnak ki a kagyló mélyéből: ugyanígy az erény és a bölcsesség gazdagsága sem a lustáknak és tehetetleneknek jár, hanem azoknak, akik jól tudják, hogy ami értékes, azzal a feltétellel lesz az emberé, ha tisztában van vele és megérti, hogy

[5r]

amilyen sok munkával és amilyen kitartó virrasztással megszerezte, ugyanolyan elszárással, buzgalommal és szorgalommal kell örködni fölötte azután. Am ezek jó része annyira méltánytalan velünk, hogy amit a régieknek dicséretüket zengve megenged, ugyanezt megtagadja tőlünk, pedig semmi sem igazságtalanabb, mint ugyanabban az ügyben az egyiknek ugyanazt megengedni, a másiknak pedig nem. Az ő műveikben nem veszik észre a hosszú betoldásokat, amelyek sokszor egész oldalakat [...] beterítenek tekervényükkel, sem a durva igei szerkezeteket [...] a döcögő egyeztetéseket, a kanyargós és bő lére eresztett [...] a százszor ismételt szavakat; amely hibáktól még azok sem [...] egyetértése elvette az elsőséget: az ő [...] nem nézik el, bármilyen csekély legyen is [...] főbenjáró bünt követtek volna el, ezeket minden igei [...]. Engem azonban, hogy

Horatius szavaival éljek, bosszant, hogyha vadul ledorongolnak valamit, nem mert szellemtelen és otrombán durva, de mert új; s már nem is elnézést: hírt, díjat akarnak a múltnak.⁵⁰ S hogy [...] az enyémre mondható: rég nem az elhantolt írónak hódol tapssal; ránk acsarog, művünk s a személyünk marja irígyen.⁵¹ Ugyanis akik [...] akár gyorsabban elkészülő, akár hosszabb művet követelnek, bizony könnyen [...] szorgalommal legyőzteni, csak cserébe ők is nyugodjanak bele [...] a késedelemnek olyan gyümölcse van, amelyet akarunk. Nincs akkora bizodalomunk tehetségünkben, hogy mint Lucilius: *óránként, egyszuszra, féllábon, kétszáz sort*⁵² reméljünk költeni. De mérhetetlen hálával tartozunk a múzsáknak, ha mindazt, amit oly nagy gonddal és körültekintéssel írtunk, és olyan nyugalomban, amelyet számunkra a legdicsebb, ezt megelőző királyunk, s amelyet most is a legnagyobb és legfelségesebb Rudolf császár (aki a keresztény világot legmagasabb helyén ülve vezet) nekünk megadott; ha szabad lesz tehát mindezt (mert már letelt a kilenc év)⁵³ az elismerés némi reményével az utókornak ajánlani. De majd azok is elismerik ezt, akik

[5v]

fennen hirdetik, hogy ahány év alatt mi, ők ugyanannyi hónap alatt megírták volna ugyanezt; az ő írásukat viszont aligha forgatják majd annyi hónapig is az emberek, akik helyesen ítélik majd meg az időtállóságukat. Szabadjon tehát az engem bírálóknak ugyanazzal visszavágnom, amivel, mint mondják, az isteni Euripidész intézett el egy hasonló kaliberű embert: amelyet hogy [...] úgy használjam, ahogyan szeretném, eléri ezeknek az alkalmatlankodóknak [...] teljesen igazságtalanul vállalva egyként nagy kitartással [...] ugyanezen név okán és a hazáért szerzett érdem. Akiknek [...] mértékletességem és igazságérzetem, az ő [...] pedig ékesen szóló; oly könnyen elviselem a hely [...] hogy ne általam legyen nekik szabad akár az ócsárlásban, akár [...] önmaguknak határt szabni. Azonban sem [...] a rágalmaikra, ha egy bizonyos mértéken belül [...] nem túlságos hévvel cáfolná azokat; azt, amit [...] tenni kellett volna, hogy a mi [...] megragadva, mintegy a hallgatásom miatt rám bizonyítva [...] még szabadabban tomboljanak. De mindez nem csak [...] amely súlyosabb ügyben; megtámadom a szónokokat [...] a követek hosszú beszédeit; időnként eltérek a történet elbeszélésében tőlük, és értékelem az eseményeket, amelyekről írtam: kihangsúlyozom, hogy mi az, ami helyesen, mi az, ami rosszul történt, mi az oka egy jó vagy egy rossz eseménynek, mi lett volna helyes, mit kellett volna elkerülni, hogy más-hogyan vagy a kívánatos módon történjenek. Ha ezeket felróják nekem, akkor viszont

⁵⁰ Horatius, *Levelek*, 2, 1, 76–78. (Muraközy Gyula ford.)

⁵¹ Horatius, *Levelek*, 2, 1, 88–89. (Muraközy Gyula ford.)

⁵² Horatius, *Szatirák*, 1, 4, 9–10. (Bede Anna ford.)

⁵³ Vö. Horatius, *Ars Poetica*, 388.

velem együtt óhatatlanul az összes görög és római történetírót is a sárba rántják, akik tehetsége révén a műfaj oly megbecsült lett. Arról viszont, hogy ők is efféle módszerrel éltek, az írásaik tanúskodnak, amelyeket évszázadokon át úgy olvastak a tanult emberek, hogy általános vélekedés szerint soha nem fognak feledésbe merülni. Szerintem egyébként Livius

[6r]

mikor leírja, ahogyan a szabin nők békére buzdították a férfiakat – erről férjeiket, arról meg szüleiket, közjük állva – akkor nem azt adta elő, amit maga hallott, hiszen még az emléük is távoli messzeség volt számára; nem is azt, amit olvasott, hiszen aligha maradt erről az eseményről bármilyen feljegyzés: ehelyett úgy mutatta be, ahogyan a dolog logikájából következett. *A szabin nők – írja – akiknek sérelme miatt a háború kitört, hajukat szétzilálva, ruhájukat megszagatva, asszonyi rettegésüket legyőzve, bánatukban merészen a röpködő fegyverek sűrűjébe vetették magukat, és váratlan hevességgel hol apáikat, hol férjeiket kérelték, vessenek véget a harcnak, vessenek véget a haragnak; ne szennyezzék be magukat apósok és vők egymás vérének ontásával, ne fröcskölje be a vérbűn szülőtteiket, akik ezeknek gyermekei, amazoknak meg unokái. „Ha szemetekben gyűlöletes a rokon kötelék, a házasság, miránk szálljon haragotok, mimiattunk folyik a háború, mi vagyunk férjeink és apáink sebesülésének s halálának okozói; inkább meghalunk, semhogy bármelyikötöket elveszítve özvegyen vagy árván tovább éljünk.”⁵⁴ [...]*

Ha elhinném, hogy a szabin parasztszonyok és [...]

a porból, semmint emelkedett szónoklattal [...] ugyanazon

szavakkal, amelyeket Livius használ: ugyanazt az értelmet [...]

az általa írt beszédben, csak az volt számára fontos, hogy mit értek el. [...]

férjeiket és szüleiket könyörgéssel kevert beszéddel [...] akik a leg[...]

aligha beszéltek volna másképpen, mint ahogyan Livius előadja [...]

hogy a csata közepén férjeik s szüleik kezéből kicsavarják a kardot és a lándzsát.

S ugyan mi az idősebb Horatius fennkölt beszéde fiáért, akit gyilkosságért elítéltek?⁵⁵

Vajon egy görög szónok műhelyéből származik, vagy a természet kincsestárából, ahonnan a beszéd művészetét először elsajátítottuk? Annak a századnak az egyszerű szavaival, amely kor nyelvét Livius nem ismerte, ám ugyanazzal az értelemmel, hasonlóan egyszerű hallgatósága előtt a haza szabadságát megmentő fia büntetésének elengedéseért fellebbezett és fogadalmával el is érte azt.

S ugyanígy, Tanaquil szavai, amelyekkel férjében, Tarquiniusban a királyság reményét felébresztette, nyilvánvalóan

[6v]

etruszk nyelven voltak. Az értelmük azonban Liviusnál latinul van megfogalmazva, ahogyan írja: *mikor egy kitért szárnyú sasmadár leereszkedik, könnyedén lekapja és elviszi sapkáját, majd hangos szárnycsattogással kering a kocsi fölött, és mintha isteni megbízatást teljesítene, ismét szépen a fejére helyezi; megölelte férjét, mondván, kimagasló, nagy szeren-*

⁵⁴ Livius, I, 13. (Kis Ferencné ford.)

⁵⁵ Livius, I, 26.

csét remélhet: mivelhogy olyan madár, arról az égtájról, annak az istennek küldötteként érkezett; jóslatát az ember legkiemelkedőbb testrésze körül jelezte; és vajon nem azért vette-e le az ékességet egy ember fejéről, hogy égi rendelésből helyezze rá vissza.⁵⁶ [...] Livius inkább kitalálta,

mintsem a dolgok logikájából [...] ez előtt ugyanöt [Tanaquil], mikor férjét szintén biztatja [...] hogy vándoroljon Rómába, lelkébe [...] így ábrázolja: az új nép körében, ahol minden nemesség még friss, és a rátermetség szülötte, meglesz a helye egy erős és dolgozó férfinak; elvégre Tatius király is sabin volt, Numát Curesből hívták el királynak. Ancust is sabin anya szülte, nemességének egyedüli bizonyítéka Numa képmása.⁵⁷ [...] a nagyesküt leteszem, hogy

[...] királyság reményébe erősen kapaszkodó lélekkel

őt annyiszor kérdezőtő férjét buzdítva ugyanezekkel

a szavakkal nem lett volna képes válaszolni. Azon a népgyűlésen is, amelyen Ancus király halála után Tarquinius átvette a hatalmat, ugyanezeket a szavakat használta, hiszen ugyanarról a dologról volt szó.⁵⁸ Ennek pedig egyetlen oka van: ahogyan egy szabó, mikor elkészít egy ruhát, azt annak természetéhez szabja – legyen magas vagy alacsony –, aki használni fogja, úgy a komoly ügyben megszólaló beszéde is a tárgy, az idő és személy természetéhez mért és azzal egybehangzó kell hogy legyen. Így, ha a szenátusban arról folyik a vita, ahogyan Livius írja, hogy melyik a helyesebb: ha Scipio áthelyezi a háborút Afrikába

[7r]

vagy Itáliában kell folytatni Hannibal üldözését; senki más nem adhat hangot az áthelyezés pártolásának, mint Scipio, hiszen Scipio volt e gondolat kitalálója; és senki más nem lehet az ellenkező vélemény tolmácsolója, mint Fabius.⁵⁹ A történetíróval szemben, akinek maradéktalan olvasottsággal és ezzel felérő bölcsességgel kell rendelkeznie – nem kívánatos ugyanis egy ilyen feladatra [...] egy egyszerű magánembert kiválasztani a fórumról, aki aztán [...] a napi történéseket mintegy naplóban előadja – egyetlen elvárás létezik csupán:

hogy jól ismerje meg, mi is az, amiről szó van [...]

hogy attól meneküljön, ha bölcs és jól ismeri azokat a dolgokat [...] és így kezd hozzá.

Ha ezt betartja, minden bizonnyal [...] eléri, hogy akár tanácsol valamit, akár lebeszél róla [...] mivel mindenki előtt nyitva állnak,

ezért közösnek nevezik [...] az ügyet,

akár rábeszéléssel, akár lebeszéléssel. A műfajban [...]

a tárgy főbb vonalait egyezni fognak, tetszése szerint hangolja [...]

a mesterség más megvilágító és díszítő eszközeivel, hogy jobban [...] mint

szórakoztasson, mint más; a valóságtól azonban egy tapodtat sem [...]

a mi embereinkről beszélnek, Itáliában született emberként [...]

⁵⁶ Livius, I, 34. (Kis Ferencné ford.)

⁵⁷ Livius, I, 34. (Kis Ferencné ford.)

⁵⁸ Livius, I, 35.

⁵⁹ Livius, XXVIII, 40–44.

egy lombard és egy toszkán beszélő, még ha egyebekben egyenlőek [...] nagy gyönyörűséggel a toszkán beszélőt; nem szenvedném a lombardot, ha hazája nyelvét használja, még ha éppen csak bele is kezdett mondanójába. Római történetet Sallustius és Livius előtt sok görög és római ember írt; s bár ugyanazzal a tárggyal foglalkoztak, mégis írásaik annyira más színvonalat képviseltek, hogy előbbieknek szinte még a nevük is kikopott, ahogy ezek felemelkedtek; az írásaik pedig teljesen elpusztultak. Itt kell válaszolnom azoknak, akik engem – ha már így akarták az égiek – most éppen lopással vádolnak, mintha mikor kifogytam volna a mondanivalóból, mások írását használtam volna az enyém toldozására. Ezeknek – ha ilyen komoly dologban szabad viccelnem – azt felelném, magukra [7v]

vessenek, ha így történt, ha már nem tanulták meg jól zárni a fiókjaikat. Ám ha az ő pártjukat fogó emberek ezeknek a szellemét is megkérdeznék, akik ha újraélednének, százszor is átforgatva a hagyatékukat, talán egy betűt sem hiányolnának a műveikből, amelyeket az idő igazságtalanságával szemben elnéző sors elragadott. Hogy mit is akarnak az engem gyalázók, azt meglátom [...] maguk is néhányat, amelyek mások: én azonban leírtam és nem titkolom [...] ha bűnnek gondolnám, hogy ugyanabban a tárgyban forg[...] amiből az előttem lévők merítettek az íráshoz. Nem hiszem ugyanis, hogy ez [...] mint ahogy mondják, Nagy Sándor megtiltotta, hogy [...] más fesse le, mint Apellész,⁶⁰ míg Pürgotelész [...] azt gondolja, hogy Giovióon kívül nem lehet a magyar [...] és ha olyan nagy jelentőségű dolog ez, Gioviót [...] hogy a többieket ne is említsem, mikor a győzelem reményével verseng [...] a tömeget, ismert a neve), ezért lát[...] sokan vannak, akik jól tudják, hogy nem magamtól [...] hanem a legbölcsebb király parancsára, akit mégis nehogy [...] tettszen, arra törekedtem, hogy ne tűnjön úgy, hogy nagy dolgot cselekszem. [...] Giovióval mintegy történetírói versenybe szálltam. Ugyanis, ha a történetíróval szemben két fontos követelmény van – hogy valóságghűen adja elő a történéseket és legyen írói tehetsége: a valóságot illetően minden ítélkező szerint az enyém a győzelem; az írói tehetség tekintetében pedig készségesen elismerem, ő valóban sokak tetszését elnyerte, csak ezek is lássák be, hogy talán éppen azért, mert sokan vannak, felül is vizsgálhatnák a véleményüket. Mert igen kevesen vannak, akik helyes ítélettel bírnak a világról, s ugyanezek – hogy ítéletükben minél kevésbé csalatkozzanak – úgy gondolják, hogy más teljesítményéről soha nem ítélkeznek elhamarkodottan, hanem kizárlag akkor, ha már alaposan megismerték azt, hogy minél kevesebbszer tévedjenek. Egyiküket egykor, mikor még élt Giovio, sőt jelen is volt, megkérdezte egy nagy hatalmú ember, mit gondol Giovio művészetéről. Hosszan [8r–v hiányzik]

⁶⁰ Horatius, *Szatírák*, 2, 1, 239.

[9r]

bár Pollio, aki darabos és túlságosan száraz, a tragédiáiban és más írásaiban is Pacuviust és Acciust utánozta, úgy tűnik.⁶¹

De hogy visszatérjek a lényegre: valóban annyira kimagaslik Giovio a történetírók közül (nem a régiekről beszélek, hanem a mostaniakról), mint ahogyan Cicero Caesar műveiről kijelentette, hogy azok *a józan ítélőképességű embereket elrettentették az írástól?*⁶² Az ügyem védelmében nem akarnék senkit sem szavaimmal pellengérré állítani, a halottakat főleg nem, hiszen ez nem is lenne sem méltányos, sem becsületes. Annyit mondok csupán – ha ez számít –, hogy Giovio műveit korunk legtanultabbjai miként ítélik meg. Ezáltal megérthetik, mennyit is ér az, amire Gioviót értékelik az áldoktorok, akik hangzatos és utólagos címükkel póffeszkedve egy ember tehetségéről nem tudnak anélkül ítéletet mondani, hogy ne rántanak le a leplet közben saját tehetségtelenségükről. Nehéz dolog még a rossz véleményt is megváltoztatni az emberekben, ha hosszan megült lelkükben és a régiségtől mintegy betokosodott; efféle meggyőződése van néhányaknak Giovio írásairól, és azt hiszik, még Liviusnál is sokkal jobb. Az emberek ennyire fonák ítéletéről Menandrosz mondása jut eszembe, akivel szemben a nép sokszor Philémont ítélte győztesnek a versenyeken. Tőle kérdezte egyszer, mikor szembetalálkoztak: „Nem szégyelled magad Philémón, hogy a nép ítéletével és szavazatával győzol le?”⁶³ Nem gondolom, hogy Livius szelleme számonkérné Giovio szellemét, de egy olyan komoly és tanult férfit képzelek magam elé, aki Giovio híveitől azt kérdezné: vajon nem szégyellik, hogy Gioviót nem is Livius (nem úgy következik ugyanis Giovio Livius után, ahogyan Philémón, közvetlenül Menandrosz után),⁶⁴ hanem sok más régi szerző elé helyezik, akik maguk is azt vallják, hogy Livius teljesítményét még csak meg sem közelítették? Egyikük (és egymagában sokkal felér), Cornelius Tacitus, az egyik legkomolyabb és legbölcsebb történetíró, [9v] Liviusról a legszebben emlékezett meg művében,⁶⁵ pedig neki magának is annyi rajongója van, hogy akadnak, akik Livius elé, vagy legalábbis vele egy szintre helyezik őt. Ezeket pedig, ha van bőr a képükön, és nem teljesen fafejűek, nincs kétségem, hogy elöntené a szégyen és nem tudnának mit válaszolni, vagy legfeljebb egyet mondhatnának: tudják ugyan, hogy Giovio nagy név, de hogy miért, azt nem; egy hatalmas kolosszusnak látszik ő, aki olyan nagy, hogy elhomályosítja mások ragyogását a tanult emberek előtt, vagyis azok előtt, akiket közönségesen tanultaknak tartanak: hangzatos és nagyszerű titulusaikkal adják el magukat népnek, miközben a sokaság tudatlansága révén a hasznukat hajtják.

De erről már túl sokat is beszéltem. A tudós férfiaknak – ha nem akadályozza őket a gyűlölet – most már bőségesen van miből eldönteniük, mit is gondoljanak erről az egészről; a tudatlanok pedig – ám legyen: nem érdekel, hogy máshogy ítélkeznek-e műveimről. Egyetlen dologért azonban, amiért joggal róhatnak meg (bár nem a mi hibánk az sem), bocsánatkéréssel tartozom: az események előadását nem mindig tudtuk úgy szakaszolni,

⁶¹ Tacitus, *Beszélgetés a szónokokról*, 21.

⁶² Cicero, *Brutus*, 262. (Krupp József ford.)

⁶³ Gellius, *Attikai éjszakák*, XVII, 4.

⁶⁴ Quintilianus, *Szónoklattan*, 10, 1, 72.

⁶⁵ Tacitus, *Évkönyvek*, 4, 34.

ahogyan lelkiismeretünk diktálta és szerettük volna, s emiatt az olvasó nem mindig tudja az eseményeket pontos időrendben követni. Ugyanis míg mások a történet megírásához mindenféle segédletet össze tudnak gyűjteni: történelmi feljegyzéseket, évkönyveket, a királyok leveleit, a városi és országos törvényeket, amelyekben mindent év szerint lejegyznek; nekünk ez annyira hiányzott, hogy még azt elérni is kisebb csoda volt, ahová kitartó szorgalmunkra és iparkodásunkra támaszkodva végül eljutottunk. Lehetetlenné tették ezt a számos háború, öldöklés és tűzvész során a királyi székvárosban elpusztult levéltárak, e legnemesebb nemzet egyéb kincsei mellett a régi királyok és magánemberek írott emlékei, amelyek sok évszázad jeles tetteiről tanúskodtak és amelyeknek az ismerete nagy segítségünkre lett volna az írásban.

A legfőbb célom az volt, ami Bonfininak is megadatott – nem annyira mert tehetségesebb volt, csak [10r] kedvezőbb idők jártak akkor, amikor *Magyar történetét* megírta –, hogy külhoni emberként s amennyire történetíróként a feladatomnak és a tárgy jelentőségének tudatában tőlem telik, írással sorra vegyem mind az egész nemzet, mind azoknak az embereknek a dicső tetteit, akik harci erényükkel és hazájuk iránti szeretetükkel kitűntek. Ha pedig szellemi alkotásom méltónak bizonyul majd arra, hogy ilyen fontos dolgokat az utókor általa feljegyezve ismerjen meg, köszönjék meg ezt a magyarok a legnagyobb és legbölcsebb királynak, aki oly nagyszerű lélek volt, hogy bár maga is halhatatlanságra méltó dolgokat cselekedett, mégis úgy döntött, hogy előbb kell ezt az adósságot a hazának lerónia, mintsem a maga hírnevéről gondoskodnia – bár hazaszeretete egyébként sem kevés gyümölcsöt termelt. Az általa véghezvitt dolgokat oly jól ismeri mindenki, hogy bizonyosan lesznek, akik bemutatják majd – hiszen az volt az ő legigazabb dicsősége, hogy egyéni dicsőségét semmibe véve szerzett magának halhatatlan hírnevet.

A magyar történet elkészítésére igen súlyos ok készítette: egyesek műveikben ugyanis tudatosan és szántszándékkal olyanokat írtak le a magyarokról (pedig maguk is magyarok), amelyek a még élő tanúkkal szembeállítva – ilyen volt a kor ugyanis, amelyben megjelentek – hamisnak bizonyultak. Meg kell róni őket, ha azért tették ezt, hogy a nagy királyok kedvében járjanak, részint mert a hatalmasok kegyét a saját becsületüknél többre tartották; részint pedig, mert nem vették figyelembe, hogy e nagy királyok önmagukban is híresek lesznek az utókor szemében, amely nem félelemből vagy érdekből, szeretetből vagy gyűlöletből fog ítélni arról, amihez semmi köze sincs már; s nem a hazug dicséretből (amely egy napot sem él) támad a szeretet, hanem az igaz tettek emlékeiből, amelyeket mindig a nekik járó dicsőség ragyog majd körbe.

Mi hitványabb létezik, mint az apró termetűt magasnak nevezni; Níreusznak,⁶⁶ akit csúf az arca; s győzhetetlennek, aki soha nem látott csatát és soha nem látott táborot? Bizony, akik annyira gyenge jelleműek, hogy ilyen istentelen hízélgéssel hatni lehet rájuk és elhiszik, [10v] hogy olyanok, amilyenek valójában nem, a szerencse révén királyok lehetnek ugyan, de csak azért, hogy megmutassák, mennyire távol is állnak attól a szereptől, amelyet betöltenek. Valóban helyesen cselekedett Nagy Sándor (ahogyan máskor is), ami-

⁶⁶ *Iliász* II, 673–674: „Níreusz legszebb volt mind közt, aki Trója alá jött / minden akháj hős közt, a dicső Akhileusz után.” (Devecseri Gábor ford.)

kor Arisztobulosz ronda hízelgéssel teletömött históriáját, miután ez nagy részét hajózás közben felolvasta neki, kitepte a kezéből és a Hüdaszpészbe dobta ezekkel a szavakkal: „te még inkább rászolgáltál, hogy ugyanott pusztulj el, ha úgy festesz le harc közben, hogy egyetlen lándzsavetéssel megöltem egy elefántot.”⁶⁷ A királyok és a hatalmasok azt akarják, hogy dicsérjék őket, de nem akarnak neveltségessé válni, aminek bekövetkeztét megörrontják, mihelyt észreveszik, hogy a történetíró, akinek szellemét kizárólag az igazság vezetheti, a dicséretük közben szándékosan és tudatosan úgy hazudik, hogy az a józan ésszel és saját meggyőződésükkel is ellenkezik – nincs ennél szánalmasabb. Mert ha valakinek van egy kis józan esze, és bár csúf és torz az arca, mégis a szépségét dicsérik; vagy ha feltűnik neki, hogy már az elemi iskolában lepipálta Platón vagy Arisztotelészt: halálra korbácsolatja a szemtelen talpnyalót, ami méltó büntetés egy ilyen orcátlan hízelgésért.

S valóban, mekkora szemtelenség, ha egy ilyen komoly személy úgy írja le a dolgokat, hogy szóban egyébként ő maga is az ellenkezőjét állítja, számtalan tanút lehet ellene felsorakoztatni, s mindezt nem csupán az utódok számára, akiket könnyű becsapni, hanem a kortársaknak is, hogy azt olvassák? S ahogyan aljasság, ha egy ember, akibe a természet az igazságra való törekvést az élettel együtt plántálta, akárki miatt is hazudik; úgy a legaljasabb dolog a hazát és a sajátjaink megbecsülését károsítva hazudni. Mert amint egy szent helyen elkövetett gaztett súlyosabb, mint amit egy közönséges helyen követnek el; ahogyan rútabb egy aranyos-bíbor ruhán esett folt, mint egy rongyos-koszoson: ugyanígy ártalmasabb és sértőbb, ha a történelemben, amelynek legszentebb szentélyében az erény bizonyítékait és példázatait őrizzük, az igazságot hazugsággal szennyezzük be. Valóban megesik, hogy a bölcsek – ahogyan Xenophón a *Kürosz neveltetésében* – a valóság képmását egy költött történetben fejezik ki, [11r] s amit kitaláltak, az emberek tanítása miatt nem csupán megengedhető, de különösen dicséretes. Ám mennyire kell akkor az igazságra törekednie az embernek, ha más komoly írók és a régi költők még a költött utánzatával is a legnagyobb hasznára tudtak lenni az emberiségnek? Valóban nem méltóak az életre és az emberi közösségből el kell távolítani azokat, akik tudatosan és készakarva képesek sötét ködbe rejteni az igazságot és becsapni az utókort, bármilyen büntetéstől való félelem, vagy bármekkora jutalom iránti remény is hajtja őket.

Ami azt illeti, a legjobbat cselekedte velünk a szerencse, amikor attól a királytól kapunk írói megbízást, akinek a kegyeit nem érdemelhette ki olyan, aki az emberek dicséretét inkább a képzeletében és írói tehetségében, mintsem a jeles tettekben és igaz cselekedetekben kereste; amelyek ha valódiak, valóban dicsérendőek, és szégyellnivaló, ha hiányoznak – még ha hallgat is erről a történetíró, akinek bizonyosan nem az a dolga, hogy valamiféle szóművészként dicsérje vagy megrója azokat, akiknek a tetteit megörökíti, hanem az, hogy az igazság komoly, tiszta és elkötelezett tanúja legyen. Ő azonban oly mértékben tisztában volt önmagával és az életével, hogy a tetteit lejegyző író hű maradhattott hitéhez és hivatásához; ádáz ellensége volt a hízelgőknek, s úgy gondolta, az igazi királyt a valódi és neki járó dicséret ékesíti; nem szorul rá idegenekére, amely annak is kellemetlen, aki adja és annak is, aki kapja; nehéz eldönteni, melyiküknek kellemetlenebb.

⁶⁷ Lukianosz, *Hogyan kell történelmet írni*, 12.

Az érdemtelenül osztott dicséret ugyanis, amely egyedül az erényt illetheti legfőbb jutalomként, a hitványság bélyegét égeti arra is, aki adja, s ugyanígy a hülyeségét arra, aki kapja. Mert ahogyan nevetséges egy szövéshez-fonáshoz szokott nő, aki a színpadon karddal övezve, sisakosan, lándzsát hordozva Pallaszt játssza, és elhiszi, hogy tényleg ő Pallasz; vagy a színész, aki Héraklésznek hiszi magát, mert oroszlánbörbe bújva Héraklészt jeleníti meg: ugyanígy kell kiröhögni és ki kell fütyülni azt a tehetetlen, gyáva, nőies és puhány alakot, aki nem belső meggyőződéséből, hanem egy pofátlan hízelgő mondataiból [11v] ismer önmagára, amikor bátornak, eszesnek, győzhetetlennek és bölcsnek nevezik; mint ha saját szerepét levette egy olyat venne magára, ami másé, s így nem is illik hozzá. Nem a hangzatos címek, nem a megvásárolható becsületű író üres dicséretei és nem is a hízelgők veszedelmes hangja tesz nagy emberré: a címeiket, a dicséretet és dicsőséget éppen hogy a jeles férfiú erénye vonzza magához, amely bárhol is legyen, előbb ragyog fel saját fényével, mint akármilyen kikiáltó segítségével.

Bosszantó, hogy kortársaink közül néhányba mennyi hitványság szorult. A gnathók egykori szerepét ugyanis, akik a nemes embert kísérik és ahogy a költő mondja, *mindenben elsők akarnak lenni, csak nem azok*,⁶⁸ most leginkább a történetírók és egyéb tanult emberek vették át. Akiknek műveiben azok tűnnek ki és kapnak dicséretet, akiket csak egy gyűrű, nyaklánc, karperec, aranyos serleg vagy selyemruha mentett meg attól, hogy egy szigorú és elhivatott író szégyenbélyegyet üssön rájuk. Ez ugyanis, ha nem feledkezik meg feladatáról és hivatásáról, a jutalom reményétől hajtva nem részleteti kénye-kedvére gyalázat helyett dicséretben, szégyen helyett hírnévben és a halhatatlanság fényében azokat, akik erre a legkevésbé sem méltóak.

Mi elviselhetetlenebb az életben ennél az öntörvényűségnél? Így kell lennie valóban? Aki bátor és szorgalmas, attól elveszik a jutalmat, hogy a gyávanak, tunyának és ostobának adják, csak azért, mert így tartja kedve egy romlott embernek, akinek szemében nem az emberi érdem, hanem a pénz tesz különbséget gyáva és bátor között? Az egekig magasztalják, aki szégyenbélyegyet érdemelne, s megfosztják a neki járó hírnévtől a bátor férfit. Az okot keresed? Elég, ha nincs, amivel kiváltsa magát az író tolla alól, amely jogtól és érdemtől függetlenül, mindig és kizárólag a kevésbé adakozókra van kihegyezve. A féktelen rágalmazás azonban tovább terjed és az ártatlanok feje felett dühöng a legkegyetlenebbül. Az írók ugyanis nem csupán nem részletetik a nekik járó hírnévben azokat, akik erre rászolgáltak, hanem az ártatlanokat is bemocskolják, ahogyan a hatalmasoknak tetszik, akiknek szolgálnak. Elképzelhetetlen [12r] ennél nagyobb igazságtalanság. Mert aki bármilyen csekély értékű dolgot valaki mástól eltulajdonít, mérlegetés nélkül halálbüntetéssel sújtják; s büntetlenül marad, aki egy ártatlan ember jóhírért gyalázattal mocskolja be, elveszi tőle nevét, becsületét és az emberek társaságát? A jól szabályozott társadalmakban az a szokás, hogy nincs végtelen szabadság, semmit sem lehet kiadni, amit a hatóság tekintélye és ítélete ne hitelesített volna, így nincs semmi, ami akárkinek, de legfőképpen a vezető személyek hírnevét sérthetné.

⁶⁸ Terentius, *Eunuchus*, 248–249.

De láttunk-e korunkban méltatlanabbat annál, mint amit Zsámboky írt János királyról? Kímélném a holtat, ha életével együtt az írásai is elpusztultak volna. Vajon a magyarok közül egyedül Zsámboky látta azt, ami a többieknek, akik János megválasztásán ott voltak, fel se tűnt? Hogy álnok csellel és megvesztegetéssel néhányakat az oldalára állítva lett király, ahogyan ez állítja?⁶⁹ A magyarokat nem is számítom, akik a király kortársai, még élnek és nem másoktól szerzett értesüléseiket mondják el, hanem azt, amit láttak: számtalan derék, hazaszerető férfi van közöttük, akik bár leélték az életüket, szellemi erejük, emlékezetük és elméjük annyira élénk, hogy – mivel hitelességükhöz és becsületükhöz kétség sem fér – nincs náluk biztosabb tanú arra, mi is történt. De Zsámboky körbe-kérdősködhetett volna arról, amiben nem volt teljesen biztos, akár, hogy mi az, amire emlékeznek, vagy mit hallottak a szüleiktől, hogy ne maradjon az utókorra, amit ily rútul és hazája ekkora gyalázatára leírt. E vétke annál inkább megvetendő, amennyivel kevésbé követelte meg Ferdinánd király szentsége és az Ausztriai Ház méltósága, hogy az érdeklükben ilyen ordas módon hazudjanak. Annyi díszük, dicsőségüknek annyi jeles emlékműve van, nevük oly híres szerte a világban, hogy aki azt hiszi, bármennyire is gyarapíthatja dicsőségüket [12v] azzal, ha koholmánnyal – ráadásul felületesen – toldja meg dicséretüket, az éppen úgy cselekszik, mint aki azt hiszi, egy korty vízzel megnövelheti a kontinenseket nyaldosó óceánt.

Miért? A németek netán mást írtak Jánosról? Ami azt illeti, van néhány írás a birtokban, olyanoké, akik harcoltak Ferdinánd seregében, még élnek, és akik – ahogyan mi és ahogyan sokan mások – leírják, hogy János egy egész évvel Ferdinánd előtt lett király. Természetfeletti csoda, hogy ezt egyedül Zsámboky nem vette észre, aki magyar, tanult ember, illetve könyvekkel és más történeti emlékek garmadájával bőségesen fel volt szerelkezve. De nem akarok ellene további bizonyítékokat sorolni, tiltja az igazság, ami csak gyanúba keveredik, ha valaki sokat magyarázva akarja napvilágra hozni, pedig éppen eléggé ragyog a maga erejéből is. Barátom volt Zsámboky, amíg élt; még személyesen nem is találkoztunk, amikor egy csinos verset intézett hozzám tisztelettel és nagyon megdicsérve tehetségemet.⁷⁰ De nem csupán ebben az írásában, hanem gyakorta máskor is, élőszóban – még a halála előtt néhány hónappal is, mikor egyszer kiváló emberek társaságában Bécsben szóba került a nevem – szép szavakkal és a legnagyobb tisztelettel emlegetett.

Ám bármi másra hajlandó lennék barátaim kedvéért, csak arra nem, hogy elfelejtsem hitemet és hivatásomat. Hivatásomhoz ugyanis úgy igyekeztem mindig hű maradni, hogy ennek semmilyen rokonszenvem nem lehetett kárára, miközben rokonszenvemem sem befolyásolhatta hivatásom tudata. Nincs is okom rá, hogy letagadjam a véleményemet, hiszen úgy vélem, kellő szabadsággal alkothattam ítéletet akár más témákról, akár arról, hogy mi történt Ferdinánd és János között, amiből könnyen kiviláglik, hogy nem voltam részlehajló, hiszen Ferdinándhoz és a teljes Ausztriai Házhoz is mindig ragaszkodtam, s tiszteletemet eléggé nyilvánvalóvá tettem már ifjúkoromban, amikor V. Károly császár

⁶⁹ BONFINI, 1568, 774; BONFINI, 1581, 774–775.

⁷⁰ SAMBUCUS, 1564, 230.

dicséretéről adtam ki egy beszédet Antwerpenben [13r], amit aztán néhány évre rá Németországban is kiadtak, más V. Károly császárhoz írott művekkel együtt.⁷¹

Ezekben a magyar történelemtől írt könyveinkben is, amelyeket most adunk ki, mindent a valósághoz és mesterségünkhöz hűen vettünk sorra, a királyságért a két király közti küzdelemben történeteket pedig úgy örökítettük meg, hogy két kézzel ragadtunk meg és használtunk ki minden lehetőséget Ferdinánd császár és az ő legfelségebb háza iránti ragaszkodásunk tanúsítására. Egyedül István király egyszerre bölcs és komoly szava szólt a fülemben állandóan: írás közben kizárólag a pusztá igazságot tartsam szem előtt, amelyhez ha a személyekre és történetekre való tekintet nélkül ragaszkodom, higgyem el, hogy feladatom megvalósításával bőségesen megfelelek majd annak, aki csak ezt az egy dolgot kéri tőlem. És meg tudom erősíteni, hogy valóban ez volt a helyzet: a hatalmas királyban akkora állhatatosság, komolyság és igazságszeretet lakozott, hogy többek között a legfőbb oka annak, hogy e feladattal megbízott, az volt, hogy azoknak az emlékezetéről és nevééről is gondoskodjon, akik csak ártani tudtak neki és akiknek feneketlen gyűlöletét megtapasztalta. Az ő kívánságát követve azon igyekeztünk, hogy csak a hivatástudatunkhoz ragaszkodva minden érdeken, érzelmen, várakozáson és vágyakozáson (és ami ezeknek ellentéte) kívülhelyezkedjünk, mert úgy gondoltuk, hogy ha a legbölcsebb király egy ilyen jelentős ügyben a szolgálatunkkal él, önmagunkhoz is úgy méltó, ha mi is azt tartjuk legelsőnek és legfontosabbnak, amit ő: hitünket, hivatásunkat és állhatatosságunkat. Ha ezek az erények hiányoznak, ám az író a többiben: az ékesszólásban, választékosságban, a tárgy mély ismeretében, az írói gyakorlatban kiemelkedik; akkor sem történetet fog írni – mert abban az ékesszólásnál és műveltségénél fontosabb a történeti hűség –, hanem egy költött eseménysort, amely az igazság képmásán keresztül kérkedik majd elméje erejével. Hogy mi az igazság, azt fényesen tanúsítják azoknak az emlékiratai [13v], akiket használtunk; ha hitelt adtunk nekik, mert vagy olyan eseményeket írtak le, amelyekben maguk is részt vettek, vagy olyanokat, amelyekről a szüleiktől hallottak, azokat művünkbe átemeltük; ha pedig olyan eseményről volt szó, amelyet kevésbé ismertünk, azt mint bizonytalant adtuk tovább.

Bizony, sok olyan dolgot rejteget a kor, amelyben mindezek megtörténtek, amelyek az írot – ha nem elég elszánt és enged mindannak, ami egyensúlyából kikölkentheti: a részrehajlásnak, gyűlöletnek és szeretetnek – a két párt közt örvénylő mélységbe taszíthatják. Leginkább három dolog segített abban, hogy ezt elkerüljem: részint a belém ültetett igazságszeretet; részint a történeti adottságok, mivel tanúból sok van és a nem megfelelően leírtak könnyen hazugságon érik a szerzőt; harmadrészt pedig a legtekintélyesebb király elkötelezett hite, mert nem mesék tarka fércművét, sem amit legjobban gyűlölt, hízelgők képzelgéseit várná tőlünk, hanem a magyarok dolgainak történetét.

Isten veled, tanult olvasóm; ha pedig írásunkban olyat találsz, ami gyönyörűségre, hasznodra vagy előnyödre válik, azt a halhatatlan Isten után teljességgel István király ajándékának tekintsd, akinek neve mellett nem véletlenül nem találsz egyetlen felség-

⁷¹ BRUTUS, 1555; SCHARDIUS, 1566, 190v–214v.

jelzőt sem. Tudd meg, ez azért van, mert kimagasló erényével ő maga érte el, hogy érde-
mei nagyságát egyetlen méltósággal vagy címmel se lehessen kifejezni. Ami pedig min-
ket illet: munkánkért nem fogadunk el tőled nagyobb jutalmat annál, mint amit igaz
lelkiismeretünk jelent nekünk. Azzal is megelégszünk ugyanis, ha meggyőződsz róla,
feladatunk elvégzése során rád voltunk a leginkább tekintettel.

Rövidítések és irodalomjegyzék

BDV Trento, Biblioteca Diocesana Vigilantium (Biblioteca del
Seminario Teologico), 5 MS 20/1

*

AAI
1722 *Annales Academiae Iuliae ex editis et manuscriptis monu-
mentis compositi*, Semestre secundum, Helmstadii, Schnorr,
1722.

ASD
II–7 *Opera Omnia Desiderii Erasmi Roterodami. Adagiorum
Chilias Prima*, ed. M.L. van POLL-VAN DE LISDONK –
M. MANN PHILLIPS – Chr. ROBINSON, Amsterdam,
North Holland–Elsevier, 1993.

BALÁZS–MONOK–TAR
1992 BALÁZS Mihály – MONOK István – TAR Ibolya (ford.):
*Az első magyar ars historica: Szamosközy István Giovanni
Michaelae Bruto történetírói módszeréről (1594–1598)*,
Lymbus Művelődéstörténeti Tár, 4. (1992) 49–86.

BOBORY
2019 BOBORY Dóra (ed.): *The Correspondence of Boldizsár Bat-
thyány. The Everyday Life of an Early Modern Alchemist*,
Budapest, Kronosz, 2019.

BONFINI
1568 Antonii BONFINII *Rerum Ungaricarum decades quatuor
cum dimidia*, Basileae, Oporinus, 1568.

BONFINI
1581 [Antonio BONFINI:] *Rerum Ungaricarum decades quatuor
cum dimidia. His accessere Ioan. Sambuci aliquot appendices*,
Francofurti, Apud Andream Wechelum, 1581.

- BRUTUS
1555 *De rebus a Carolo V. caesare Romanorum imperatore gestis*
Ioannis Michaelis BRUTI oratio, Antverpiae, Apud Ioannem
Bellerum, 1555.
- COCHRANE
1981 Eric W. COCHRANE: *Historians and historiography in the
Italian. Renaissance*, Chicago, Univ. Press, 1981.
- EOE
III *Erdélyi országgyűlési emlékek III (1576–1596)*, szerk.
SZILÁGYI Sándor, Budapest, MTA, 1877.
- HERMOGENES
1538 HERMOGENIS *Tarsensis philosophi ac rhetoris acutissimi de
arte rhetorica praecepta. Aphthonii item sophistae Praeexercita-
menta Antonio Bonfine Asculano interprete*, Lugduni, apud
Seb. Gryphium, 1538.
- HERMOGENES
1560 HERMOGENIS *Tarsensis philosophi ac rhetoris acutissimi de
arte rhetorica praecepta. Aphthonii item sophistae praeexerci-
tamenta nuper in Latinum sermonem versa a Natale de
Comitibus Veneto*, Basileae, apud Petrum Pernam, 1560.
- IOVIUS
1550–1552 Pauli IOVII *Novocomensis episcopi Historiarum sui temporis
tom. I–II*, Florentiae, Torrentinus, 1550–1552.
- IVÁNYI
1983 IVÁNYI Béla: *Batthyány Boldizsár a könyvbarát*, In: *A ma-
gyar könyvkultúra múltjából. Iványi Béla cikkei és anyag-
gyűjtése*, s. a. r. HERNER János – MONOK István, Szeged,
1983, 389–436. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi
mozgalmaink történetéhez, 11.)
- KASZA–PETNEHÁZI
2020 KASZA Péter – PETNEHÁZI Gábor: “*Sic fata volunt*”: *The
Narrative Memory of the Tragedy of Queen Isabella and the
Peril of Buda*, In: *Isabella Jagiellon, Queen of Hungary
(1539–1559)*, ed. MÁTÉ Ágnes – OBORNI Teréz, Buda-
pest, MTA BTK, 2020, 103–130.
- KENNEDY
2003 *Progymnasmata. Greek Textbooks of Prose Composition and
Rhetoric*, transl. George A. KENNEDY, Leiden–Boston,
Brill, 2003.

- KRUPPA
2015
KRUPPA Tamás: *Tradíció és propaganda keresztútján: fejezetek Báthory Zsigmond udvarának kultúrájából*, Budapest, Balassi, 2015. (Humanizmus és reformáció 36.)
- KULCSÁR
1977
Humanista történetírók, szerk. KULCSÁR Péter, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977.
- MAH
III
Monumenta Antiquae Hungariae III. 1587–1592, ed. Ladislaus LUKÁCS, Romae, Institutum Historicum S.I., 1981.
- MHHS
XII–XIV
BRUTUS János Mihály *Magyar Históriaja 1490–1552*, kiad. TOLDY Ferenc – NAGY Iván, Monumenta Hungariae Historica Scriptorum XII–XIV, Pest-Budapest, Eggenberger-MTA, 1863–1876.
- PETNEHÁZI
2021
PETNEHÁZI Gábor: *Ellentétes narratívák fogságában. Gian Michele Bruto és a Rerum Ungaricarum libri*, In: *Latin nyelvű udvari kultúra Magyarországon a 15–18. században*, szerk. BÉKÉS Enikő – KASZA Péter – KISS Farkas Gábor, Szeged, Lazi, 2021, 167–196. (Convivia Neolatina Hungarica, 4.)
- PUJEAU
2015
Emmanuelle PUJEAU: *L'Europe et les Turcs. La croisade de l'humaniste Paolo Giovio*, Toulouse, 2015.
- SAMBUCUS
1564
Emblemata cum aliquot nummis antiqui operis Ioannis SAMBUCI Tirnaviensis Pannoni, Antverpiae, Christophorus Plantinus, 1564.
- SCHARDIUS
1566
Simon SCHARDIUS: *Tomus primus orationum ac elegiarum in funere illustrissimorum principum Germaniae ab obitu Maximiliani I. imperatoris usque ad haec tempora scriptarum, in quo continentur eae, quibus illustrissimae personae, Caesariae familiae Austriacae utriusque sexus in exequiis suis a variis celebratae fuere*, Francofurti ad Moenium, 1566.
- TOLDY
1863
TOLDY Ferenc: *Brutus élete és munkái*, In: MHHS XII, V–LXXXIV.

TÓTH
2019

TÓTH Gergely: *Bűnbakképzés és propaganda. Az 1526. évi török hadjárat és a mohácsi csata a kora újkori történetírásban (I. rész: a 16. század történetírása)*, In: *Több mint egy csata: Mohács. Az 1526. évi ütközet a magyar tudományos és kulturális emlékezetben*, szerk. FODOR Pál – VARGA Szabolcs, Budapest, MTA BTK, 2019, 75–148.

ZIMMERMANN
1995

T. C. Price ZIMMERMANN: *Paolo Giovio. The Historian and the Crisis of Sixteenth-Century Italy*, Princeton, 1995.

Ecsedi Báthory István levelei Várday Katához (1588–1605)

A Zichy családnak jelenleg a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában található zsélyi levéltára¹ elsősorban a família birtokaira vonatkozó forrásokat tartalmaz, de nagy számban őrzi olyan családok iratait is, amelyek a Zichyekkel rokoni kapcsolatban álltak, vagy birtokaik révén összekötetésbe kerültek velük. A rokon családok iratait tartalmazó I. sorozatban kapnak helyet többek közt az ecsedi Báthory és a velük rokonságban álló kiskvárdai Várday család iratai. Az idegen családok XXIII. sorozata szintén tartalmaz az ecsedi Báthoryak környezetére vonatkozó forrásokat, itt találhatjuk a Báthory-szervitor Haroklyáni, Kereky és Szokolyi család iratait is. Ez az iratanyag az ecsedi Báthory család 1605-ben történt fiági kihalását követően, Várday Katának köszönhetően került a kiskvárdai levéltárba, majd az 1700-as évek elején Zichy Péter révén a Zichyek birtokába.² A zsélyi levéltár fontos része a külön sorozatot képző misszilisgyűjtemény, amely a Zichy család levelei mellett magában foglalja a rokon és idegen családok leveleit is. A címzettek szerint betűrendbe rendezett levelek főképp Szabolcs, Szatmár, Zemplén és Abaúj vármegyék 16. századi birtok- és családi viszonyaira szolgálnak adatokat, olyan levélírókkal, mint az Alaghyak, Kerekyek, Melithek, Nyáryak, Szokolyiak, Telegdyek, Várdayak, vagy épp az ecsedi Báthoryak. Itt található az a most közölt ötvenkilenc levél is,³ amelyeket ecsedi Báthory István 1588 és 1605 között írt egyik legkedvesebb rokonának, Várday Katának, aki Báthory István nagynénjének, Báthory Klárának volt az unokája.⁴

Ecsedi Báthory István (1555–1605) országbíró (1585–1605), Szabolcs, Szatmár és Somogy vármegyék főispánja a 16. század végén a magyar politikai, vallási és kulturális közeg meghatározó egyénisége volt. A Szatmár megyei Ecseden kiépített udvara a Felső-Tisza-vidék gazdasági és szellemi központja volt a korszakban, nem csoda, hogy a szakirodalom olykor csak „tiszántúli kiskirályként” hivatkozik Báthoryra.⁵ A Várday Katának írt levelek időköre Báthory István életének második felét fedi le, amelynek legfontosabb eseményei viszonylag jól ismertek a szakirodalomból.⁶ 1596-ig, a mező-

¹ A levéltár leírását lásd LUKCSICS, 1929; LUKCSICS, 1931.

² LUKCSICS, 1931, 11.

³ A levelek jelzete: MNL OL P 707 Zichy család zsélyi levéltára XXXII. sorozat, No. 10192–10250. Várday Kata Báthory Istvánhoz írott válaszlevelei sajnálatos módon nem maradtak fenn.

⁴ Várday Kata édesanyja, Losonczy Dorottya ecsedi Báthory Klára és Losonczy Antal lánya volt, tehát Várday Kata nem elsőfokú unokahúga Báthory Istvánnak, mégis, az egyszerűség kedvéért a továbbiakban az „unokahúg” megnevezést használom. A rokonsági viszonyokra lásd az ecsedi Báthory, Losonczy, Szokolyi, Telegdy, Várday családfákat: JANKOVICS–KÖSZEGHY, 2016, 314–315.

⁵ ECKHARDT, 1944, 11.

⁶ Életének legrészletesebb összefoglalója mind ez idáig: RMKT, 1959, 574–580.

keresztesi csatáig az országbíró aktívan vett részt a tizenöt éves háború harcaiban, ebből az időszakból mindössze hét Várday Katának írt levele maradt fenn. Az ecsedi várban elzárkózó főúr életének utolsó tíz évében sokat betegeskedett, aggódva figyelte családjának hanyatlását és legfőképpen azon igyekezett, hogy örökségét és egyházát halála után is biztonságban tudhassa.⁷ Unokahúgának írt levelei zömében már ezzel az öregedő, magányos Báthory Istvánnal találkozhatunk.

Várday Kata (1570–1630) Várday Miklós és Losonczy Dorottya lánya, családjának utolsó tagja volt.⁸ Édesanyja 1572-ben hunyt el és három évvel később követte őt férje is,⁹ árván hagyva gyermekeiket, Katát és Jánost.¹⁰ Várday Kata nagybátyja, Várday Mihály 1582-ben kelt végrendeletében idősebb Szokolyi Miklóst nevezte ki unokahúga kisvárdai gyámjává.¹¹ Várday Kata első házasságát 1589. február 2-án kötötte mezőtelegdi Telegdy Pállal. A fiatal házaspár Kisvárdán élt Telegdy Pál húgával, Telegdy Katával és annak férjével, ifjabb Szokolyi Miklóssal, ecsedi Báthory István alországbírójával együtt. Várday Katának első házasságából négy gyermeke született,¹² közülük István (a házaspár levelezésében Istók) még Telegdy Pál életében elhunyt,¹³ majd – ahogy az ecsedi Báthory István leveleiből is kiderül – őt követte Zsigmond és Kata is, így egyedül Telegdy Anna érte meg a felnőttkort. Telegdy Pál 1596-ban elhunyt, özvegye négy évvel később, Báthory István közbenjárására ment ismét férjhez, ezúttal bedegi Nyáry Pál¹⁴ váradi kapitányhoz. Két lányuk született, Kata és Krisztina,¹⁵ de elképzelhető, hogy Nyáry Pál Ferenc nevű fia szintén közös gyermekük volt.¹⁶ Várday Kata 1607 végén, 37 évesen másodszor is megözvegyült,¹⁷ ettől kezdve családfőként igazgatta a Várday familiát.¹⁸ A csaknem húsz év alatt, amelyet Báthory István és unokahúga levelezése lefed, Várday Kata férjhez ment, megözvegyült, majd újra férjhez ment, legalább hat gyermeke szüle-

⁷ Az országbírónak feleségétől, Homonnai Drugeth Fruzsínától nem született gyermeke, ezért különösen körültekintően járt el végrendelete elkészítésekor. A testamentumot kiadta: VADÁSZ, 2002.

⁸ A kisvárdai Várday családról összefoglalóan: BORBÉLY, 2019b.

⁹ Várday Miklós fiverei (István és Mihály) közül elsőként, 1575 augusztusában hunyt el. ÉRI, 1960, 139.

¹⁰ Várday János 1584. április 4-én elhunyt, ezzel pedig a Várday család fiágon kihalt. HANÁK–SZABÓ, 2021, 204; NÉZŐ, 2004, 73. (Néző István 1583-ra teszi Várday János halálát.)

¹¹ Mellette még Dobó Ferenc és ecsedi Báthory Miklós voltak Várday Kata gyámjai. SIMON, 2008, 21.

¹² Makay Dezső szerint Várday Katának hat gyermeke született Telegdy Páltól, István, Zsigmond, Mária, Zsuzsa, Kata és Anna. Az alig nyolcévnyi házasság alatt ez ugyan nem lenne lehetetlen, de meglehetősen bőséges gyermekáldást feltételez. MAKAY, 1895, 189.

¹³ ECKHARDT, 1944, 9.

¹⁴ Nyáry Pál szintén özvegyként érkezett a házasságba, első felesége enyingi Török Zsuzsanna volt, gyermekeik Borbála, Miklós és István. BENDA, 1975, 6.

¹⁵ Nyáry Krisztina 1604-ben született, nővére, Kata egy-két évvel lehetett idősebb. ERDÉLYI, 2020, 6. Kettejük közül Krisztina érte meg a felnőttkort.

¹⁶ Haláláról 1603 júliusában írt Nyáry Pál Várday Katának. BENDA, 1975, 28. Benda Kálmán nem azonosítja Nyáry Ferenc édesanyját, Leveles Erzsébet azonban Nyáry Pál és Várday Kata közös gyermekének mondja Nyáry Ferencet. LEVELES, 1929, 26.

¹⁷ Nyáry Pál 1607. december 23-án Jászón hunyt el, 1608. január 28-án a Turóc megyei Szucsányban temették el. HANÁK–SZABÓ, 2021, 525–526.

¹⁸ Erről a szerepéről és lányával, Telegdy Annával és Nyáry Krisztinával való kapcsolatáról lásd ERDÉLYI, 2020; ERDÉLYI, 2021.

tett és közülük legalább hármat eltemetett. A feleség- és anyaszerep mellett ezekben az években Várday Kata legfontosabb feladata öröksége, birtokai megóvása volt, és ebben, mint látni fogjuk, Báthory István mindvégig támogatta.

Báthory István unokahúgának lelkiismeretes pártfogója volt, rendszeresen segítette őt birtokpereiben és egyéb gyakorlati ügyekben. A református főúr nagy befolyással volt Várday Katára vallási kérdésekben is. A szakirodalom mind ez idáig magabiztosan képviselte azt az álláspontot, amely szerint Várday Katát katolikusnak keresztelték és csak később, Báthory István hatására tért át a református hitre, Nyáry Pállal kötött házassága idején. A legújabb kutatások szerint azonban korántsem zárható ki, hogy Báthory unokahúga már gyermekkorától protestánsként nevelkedett Várday Mihály és Dobó Krisztina gyámsága alatt.¹⁹ Ebben az esetben Báthory István nem Várday Kata konverziójában játszott fontos szerepet, hanem a katolikus környezetben élő unokahúga református hitének védelmében. Unokahúga felekezeti hovatartozása Báthory számára azért volt különösen fontos, mert Báthory Gábor mellett Várday Kata volt végrendeletének fő kedvezményezettje. Az országbíró mindent megtett, hogy a Szokolyi Miklós²⁰ irányítása alatt szilárdan katolikus Kisvárda halála után Ecsedhez hasonló református udvarként működjön. Báthory István Várday Katához írt leveleiből nemcsak kettejük kapcsolatát ismerhetjük meg, de bepillantást nyerhetünk az ecsedi és kisvárdai udvarok mindennapjaiba, a Bocskai-felkelés előtt álló Felső-Tisza-vidék társadalmi viszonyaiba is. Mindezek mellett fontos megjegyezni, hogy az egy személyhez írt ötvenkilenc misszilis példátlan mennyiség a Báthoryhoz köthető szövegek között, ugyanis az országbíró végrendeletében meghagyta, hogy halála után missziliseit semmisítsék meg, így levelezése csak töredékesen maradt fenn.²¹

A levelek közlésénél a modern átírás elveit követtem (hasonlóképp, a már kiadott források idézésénél is a betűhív szövegeket modern átírásban közöltem), a személy- és helynevek betűhív formáját lábjegyzetben adtam meg. A könnyebb olvashatóság érdekében a szövegekben szereplő rövidítéseket feloldottam,²² és ahol szükségesnek találtam, a központosítást is módosítottam. A misszilisek többségét Báthory István titkárai írták, a fejlécben jeleztem az országbíró saját kezű írásait. A 10213. számú levél oly mértékben sérült, hogy ennek átírásától eltekintettem és csupán rövid tartalmi kivonatát

¹⁹ DIENES, 2021. Köszönettel tartozom Monok Istvánnak, aki felhívta a figyelmem Dienes Dénes kéziratára.

²⁰ A Szokolyi családnév a szakirodalomban Zokoly, Szokoli, Zakoly stb. névalakokban is szerepel. Mint-hogy a család a Szabolcs vármegyei Szakoly településről vette nevét (SIMON, 2008, 21), a legmegfelelőbb változat a „Szokolyi” lenne, de tekintettel a „Szokolyi” névalak használatának gyakoriságára (különös-képp a család 16. századi történelmére vonatkozó szakirodalomban), a továbbiakban következetesen ezt használom.

²¹ Báthory meggyőződése volt, hogy halála után levelei senkinek nem lehetnek hasznára: „*Notandum est: valami hitvány misszilis leveleim vannak, kik semmirekellők, egy fekete ládában, szaggassa el testamentumom, ha magam el nem szaggatom éltemben, ezt csak azért írom meg, hogy semmire nem kellene, mindjárt elszaggassák, haszontalan levelet nem tudom, miért kellene tartani.*” VADÁSZ, 2002, 58.

²² Ez alól egyedül ecsedi Báthory István szignói esetén tettem kivételt, abból a megfontolásból, hogy a „CSB” aláírás más leveleiben is gyakorta alkalmazott megoldás és nagyban megkönnyíti az országbíró megkülönböztetését kortársától, somlyai Báthory István váradi kapitánytól, Báthory Gábor edesapjától.

közlöm. A levelek levéltári sorszámozása alapvetően kronologikus rendet követ, mégis, néhány esetben meg kellett változtatnom a sorrendet. Báthory István Várday Katához címzett leveleiből ötöt már ismerhetünk Eckhardt Sándor betűhív közléséből, ezek esetében a kiadás tényét a fejlécben, a levéltári jelzet után tüntetem fel.

Források

1.

Ecsedi Báthory István Várday Katának

Ecsed, 1588. július 12.

MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10192. (saját kezű)

Köszönetemet és magam ajánlását írom kegyelmednek mint szerelmes hűgomnak, kívánom az Úr Istentől egészségedet és hosszú életedet, ez mellett minden lelki, testi javaidat.

Még emlékezhetel, szerelmes hűgom reá, hogy ez elmúlt napokban Soós András²³ által üzentél vala énnekem, kitől rövideden azt üzentem vala az több dolgok között, hogy vagy én magam leszek kegyelmeddel szemben, avagy jámbor szolgálmtól üzenek. Én magam nem érkezem hozzá, hanem ím egy régi jámbor szolgálmat, Bánchy Jánost²⁴ bocsáttam kegyelmedhez, kérlek szerelmes hűgom, szavát meghiggyed, az mit én szómmal megmond,²⁵ mintha én magammal szólanál. Bízvást is beszélj vele, mert jámbor és énnekem régi meghitt szolgálom, kérlek is szeretettel, szerelmes hűgom, ez dologról gon-

²³ A levélben betűhíven: *Soos Andras*. Kárászi Soós András Zemplén vármegyében birtokos nemes (DÁVID, 2001, 647–648). 1583-ban Szabolcs vármegye országgyűlési követe, majd 1584–1586 között, 1588-ban és 1590-ben Szabolcs vármegye alispánja. MNL SZSZBML IV.1.a. Prothocollum V, 1580–1588; Uo. Prothocollum VI, 1588–1591. Telegdy Pál egy, a menyasszonyához, Várday Katához 1588 novemberében írt levelében arról számolt be, hogy birtokügyekben készül beszélni Soóssal, és csalódottságának adott hangot haszonleső, megbízhatatlan barátjával kapcsolatban: „[...] megértettem az Soós András levelét is, de no lám, mondtam, édes rokonom, hogy szűk az jó barát, csak pohárba szolgálunk ám egymásnak, és addig, az mit gondolja, hogy haszonnal jár az barátság.” Telegdy Pál Várday Katának, Zétény, 1588. november 24. Idézi: ECKHARDT, 1944, 20.

²⁴ A levélben betűhíven: *Banchj Janost*. Laskodi Bánchy János, Báthory István ecsedi komornikja, aki szolgálatáért dominusától encsenci birtokokat nyert. GÉRESI, 1885, 478–479. A főúri udvarokban a komornikok legfőbb feladata az urak tárházának és pénztárának kezelése, a belső szobák és az ott található iratok felügyelete, továbbá az udvari szervitorok bérének kifizetése, ruháik beszerzése volt. KOLTAI, 2001, 28. Ennek megfelelően Bánchy János fennmaradt levelezése is ilyen gyakorlati ügyekhez köthető, többek közt ő volt az, aki rendszeresen tájékoztatta a Báthory-szervitorokat a járandóság felől, vagy arról, hogy különböző ügyekben hol és milyen időpontban érdemes felkeresni a főurat.

²⁵ Habár az írásbeliség térhódítása megkérdőjelezhetetlen a korszakban, a szóbeliség továbbra is meghatározó maradt. Ecsedi Báthory István fennmaradt levelei nagy részében csak egyszerű utasításokat küldött szervitorainak, nemegyszer személyes találkozót kérve a továbbiak megtárgyalására. Az országbíró bizalmas információt sem szívesen szolgáltatott ki levélben, ahogy erre többször utalt is írásaiban. Erről bővebben lásd KOVÁCS, 2021.

dolkodjál és tégy bizonyos választ. Az többit Bánchy²⁶ Jánostól kegyelmed megérti. Az Jó Isten soká éltesen egészségben. Írtam Ecsedben²⁷ ma 12. Julii 1588.
Az te kegyelmed atyafia,

Comes Stephanus Bathor
manu propria

[Címzés:] Adassék ez levél az én szerelmes húgomnak, Várday²⁸ Kata asszonynak kezében.

2.

Ecsedi Báthory István Várday Katának

Ecsed, 1590. március 20.

MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10194. (saját kezű)

Generosa domina et soror nobis carissima. Salutem fraternitatis nostrae benevolam commendationem.

Istentől kegyelmednek mind az kegyelmed urával és leányával egészséget, hosszú életet adatni kívánok. Értem az kegyelmed levelét, melyben engemet Várdába²⁹ hívat. Hogy az kegyelmed kívánsága szerint ott nem lehetek, kegyelmed nekem megbocsásson, holott örömet ott lennék, ha ennyi dolgaim nem volnának. Mindazonáltal, ha nem testben, lélekben ott leszek. Kegyelmednek Istentől mind leányával egyetemben, és hogy leányhoz fia is legyen jókívánságomnak általa.³⁰ Isten kegyelmedet éltesse. Ex Ecsed³¹ 20. Martii Anno Domini 1590.

Kegyelmed atyafia,

Comes Stephanus de Bathor
manu propria

[Címzés:] Generosae dominae Catherinae Wardaj consorti generosi domini Pauli Telegdy et sorori nostrae charissimae.

²⁶ A levélben betűhíven: *Banchi*.

²⁷ Ecsed, Szatmár vármegye (ma: Nagyecsed, H). A levélben betűhíven: *Echiedben*.

²⁸ A levélben betűhíven: *Vardai*.

²⁹ Várda, Szabolcs vármegye (ma: Kisvárda, H). A levélben betűhíven: *Vardaba*.

³⁰ A levélben emlegetett újszülött kislány Telegdy Anna (1590?–1635) lehet. Életéről bővebben: DÁVID, 1998.

³¹ A levélben betűhíven: *Eched*.

3.

Ecsedi Báthory István Várday Katának

Ecsed, 1590. április 15.

MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10193. (saját kezű)

Betűhív kiadása: ECKHARDT, 1944, 157–158.

Generosa domina, soror nobis carissima. Salutem et benevolentiae nostrae commendationem.

Az jó Istentől kegyelmednek egészséget és hosszú életet adatni kívánok. Akarék kegyelmednek erről írnom, hiszem, hogy kegyelmednél nyilván vagyon a szentmártoni jószág³² állapotja, melyet Ungnádne³³ kegyelmetektől elfoglala. Mostan az vármegye, én úgy értem, hogy kegyelmeteknek két dolgot hagyott volt megbizonyítani. Egyiket ezt, hogy Ungnádne az jószágot hatalmasul foglalta ki kezeteiből. Másikat ezt, hogy mikor Ungnádne az leánynegyedet kiszámláltatta, akkor is, az után is bírta kegyelmetek az jószágot, de sőt, tekegyelmed nem élt azzal az leánynegyednek igazságával, azaz fel nem vette kegyelmed és az szerint nem is bocsáttad ki kezedből az jószágot (én így értem). Ennek az elsőt, úgy mint az hatalmasul foglalást megbizonyította kegyelmed, de az másikat nem bizonyította kegyelmed, mely dolog ki vétkéből esett, én nem tudom, mert az tanúkkal az másodikat logra is vallatni kellett volna, így hitet sem tettek volna kegyelmednek. De miérthogy az másodikat meg nem bizonyította kegyelmed, az vármegye úgy találta kegyelmednek harmadmagával hitit, kiről írt nekem Pál uram³⁴ és

³² Szentmárton, Szatmár vármegye (ma: Tiszaszentmárton, H).

³³ A levélben betűhíven: *Ugnatne*. Ungnád Kristófné Losonczy Anna. Ecsedi Báthory István nagybátyja, Báthory Miklós Losonczy Anna nővéreinek, Losonczy Fruzsínának volt a férje, így a két család rokonságban állt egymással (a rokonsági viszonyok a szakirodalomban több helyen tévesen szerepelnek, többek közt Ács Zoltán és Péter Katalin is Losonczy Annát mondja Báthory Miklós feleségének: ÁCS, 1985; PÉTER, 2008). Losonczy Anna hosszú pereskedést folytatott a vele szintén rokonságban álló Várday Katával a garami és szentmártoni birtokok ügyében. Az elhúzódó konfliktus során ecsedi Báthory István és Losonczy Anna kapcsolata erősen megromlott, az országbíró leveleiben többször csak „álnok kurvánéként” vagy épp „cigány lotyóként” hivatkozott rá. ECKHARDT, 1944, 153–155; SZENTMÁRTONI SZABÓ, 2014, 76. Báthory ellenszenvét csak tovább fokozhatta, hogy nagybátyja halála után neki is több pere akadt Losonczy Annával. ECKHARDT, 1944, 157. A Losonczy–Várday perre részletesebben lásd ÁCS, 1985; JANKOVICS–KÖSZEGHY, 2016; KOROKNAY, 1963.

³⁴ Mezőtelegdi Telegdy Pál (1564–1596) Telegdy Mihály és losonci Bánffy Zsófia fiatalabbik fia, Várday Kata első férje. Miután apja csatlakozott Bekes Gáspárhoz, Báthory István erdélyi fejedelem (ecsedi Báthory István nagybátyja, az országbíró édesanyja, somlyai Báthory Anna révén) a család minden erdélyi birtokát elkobozta, a Telegdyek a Zemplén és Bereg vármegyei birtokaikra szorultak vissza. A bécsi jezsuitáknál tanulmányokat folytató Telegdy Pál (JANKOVICS–KÖSZEGHY, 2016, 319) később Kálló végvárában vállalt szolgálatot, majd ecsedi Báthory István katonai szervitorai közé szegődött. ECKHARDT, 1944, 6–12.

Miklós uram,³⁵ hogy inteném az hit letételére kegyelmedet, bizony akartam volna, ha erre nem ment volna az dolog.

Annakokáért kegyelmednek akarék írnom, én kegyelmedet reá nem kényszerítem, sőt szabadságot hagyok kegyelmednek benne. Főképpen ezért, hogy hitben járó dolog, kegyelmed gondolkodjék és lássa, valamit Isten akar és az kegyelmed jó lelkiismerete mutat, azon maradjon meg kegyelmed, mert én bizony arra nem kényszerítlek. Akarám csak ezt kegyelmednek megírnom és az Jó Istennek ajánlom kegyelmedet. Datum ex Ecsed³⁶ Nagyszerdán 1590.³⁷

Kegyelmed atyafia írta

Báthory István³⁸
manu propria

[Címzés:] Generosae dominae Caterinae Vardai de Kisvarda consorti generosi domini Pauli de Telegd sorori nostrae nobis charissimae.

4.

Ecsedi Báthory István Várday Katának

Tagy, 1590. július 2.

MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10195. (saját kezű)

Betűhív kiadása: ECKHARDT, 1944, 159–160.

Generosa domina soror nostra nobis honoranda. Salutem et fraternitatis nostrae benevolam commendationem.

Istennek áldomását kívánom kegyelmednek mint szerelmes húgomnak, mind lelki és testi dolgokban, és hogy jó egészségét értem kegyelmednek leveleiből, szívem szerint örülöm és sok esztendőig adatni kívánom az jó Istentől.

³⁵ Kisvárdai Szokolai Miklós (1555k.–1599) Szokolai István és Várday Anna fia, Várday Kata elsőfokú unokatestvére. A hithű katolikus Szokolai a bécsi jezsuitáknál olyan társakkal tanult együtt, mint Náprágyi Demeter, Révay István, Alaghy Ferenc, Melith István. Lásd SZELESTEI, 1997, 146–158. Felesége Telegdy Kata, Telegdy Pál, János és Borbála húga volt, egyetlen lányuk Szokolai Erzsébet. Szokolai Miklós alországbíróként (vice iudex curiae) ecsedi Báthory István vezetett szervitorai közé tartozott, jóllehet, az országbíró leveleinek tanúsága szerint, viszonyuk hűvösnek mondható. A kisvárdai udvar virágzása a 16. század végén nagyrészt az ő személyének köszönhető.

³⁶ A levélben betűhíven: *Eched*.

³⁷ Az ónapár szerint, amelyet Báthory István következetesen használt, 1590 nagyszerdája április 15-re esett.

³⁸ Az aláírás betűhíven: *Batori Istwan*.

Továbbá megértettem az kegyelmed levelét, melyben engemet kér arra, hogy Vásárhelyt³⁹ kegyelmed kezébe engedném bírni, miérthogy Losonczy⁴⁰ jószág volna. Kegyelmedet kérem mint szerelmes hűgomat, nekem megbocsásson, hogy mostan arról kedves választ nem tehetek kegyelmednek, kinek okai vannak, de netalán nem is érti kegyelmed, Vásárhelynek állapotja miben legyen. Én úgy értem, hogy az szegény bátyám, miérthogy nagy úr volt,⁴¹ holdoltatta fel, az ángyom halála után is bírta, de Vásárhely, az mint én értem, nem csak Losonczy részé, hanem Sulyok⁴² és Csáky⁴³ részhez is való. Hogy pedig kegyelmednél nyilván legyen, az Csáky részt Prépostváry Bálintné⁴⁴ asszonyom néném itt létében kéri vala, sőt ugyan mindenestül övének tartaná. Sulyok István⁴⁵ pedig azonképpen, netalán pedig az Báthory⁴⁶ famíliának is lehetne része benne. Jóllehet Sulyoknak legyen-e része benne, nem is etc. lehetséges is etc., de az Csákyoknak úgy értem, vagyon részük benne. Nénémet is halasztással bocsátottam el,⁴⁷ kegyelmednek sem tudok mostan egyebet írnom. Mindazonáltal azon igyekezem Isten segítségéből, hogy az mi az kegyelmed része, idővel se idegenedjék el kegyelmedtől. Kegyelmedet kérem, nekem megbocsásson ez dologból. Az keszkenőt pedig mint szerelmes hűgomtól jó néven vettem, és az Úr Istennek kegyelmes áldását kívánom kegyelmedre. Datum ex Tagy⁴⁸ 2 Julii 90.

Kegyelmed atyafia

Báthory István⁴⁹
manu propria

³⁹ Vásárhely, Csongrád vármegye (ma: Hódmezővásárhely, H). A levélben betűhíven: *Vasarhelyt*. Ecsedi Báthory Miklós felesége, Losonczy Fruzsina révén jutott vásárhelyi birtokokhoz, aki édesapjától, Losonczy István temesvári kapitánytól örökölte a birtokjogokat hűgával, Losonczy Annával egyetemben. SZEREMLEI, 1913, 901. Szeremlei Sámuel tévesen Losonczy Annát mondja Báthory Miklós feleségének, Losonczy Fruzsina pedig szintén tévesen Losonczy Kláraként említi.

⁴⁰ A levélben betűhíven: *Losonczy*.

⁴¹ Ecsedi Báthory Miklósról (1520k. – 1584. dec. 17.) utal. Báthory Miklós Somogy (1567-től), Szabolcs és Szatmár vármegyék (1563-tól) főispánjaként, valamint országbíróként (1568-tól) is működött, így unokaöccsének minden tiszttségében elődje volt. A humanista műveltségű főúr Padovában végezte tanulmányait, hazatérve eleinte János Zsigmond oldalán politizált, de később, testvére, Báthory András (Bonaventura) hatására a Habsburgok oldalára állt. BARÁTH, 2008, 35. Báthory Miklós felekezeti elköteleződése vitatott, Horn Ildikó szerint az 1560-as évek közepéig katolikus maradt, majd az 1580-as évek elejéig a református egyház kiemelkedő patrónusaként tevékenykedett, míg élete végén a jezsuiták hatására ismét a katolicizmushoz közeledett. HORN, 2009, 75.

⁴² A levélben betűhíven: *Suliok*.

⁴³ A levélben betűhíven: *Chiaki*. A vásárhelyi birtokok helyzetét Báthory a testamentumában rendezte. Ennek értelmében a Csáky-rész végül Prépostváry Zsigmond kezébe került. VADÁSZ, 2002, 62.

⁴⁴ A levélben betűhíven: *Prepostvari Balintne*. Prépostváry Bálint kállói, majd egri főkapitány második felesége, Csáky Anna, aki Krasznabélteken emelt síremléket férjének 1597-ben. KOROKNAY, 2006, 13–14.

⁴⁵ Lekcsei Sulyok István († 1612 után), Bács megyei eredetű, Mohács után főként Szatmár és Közép-Szolnok vármegyékben birtokos nemesi család sarja, Nagy Iván adatai szerint 1575-ben Bekes Gáspár oldalán harcolt Báthory István erdélyi fejedelem ellen. VADÁSZ, 2002, 62; HANÁK–SZABÓ, 2021, 295–296.

⁴⁶ A levélben betűhíven: *Batori*.

⁴⁷ Báthory itt minden bizonnyal Csáky Annára utal.

⁴⁸ Tagy, pusztá Szatmár vármegyében, Dob és Domahida között, Ecsedi Báthory István kedvelt nyári tartózkodási helye. Ma már nem létezik. A levélben betűhíven: *Tagi*.

⁴⁹ Az aláírás betűhíven: *Bathori Istwan*.

[Címzés:] Generosae dominae Caterinae Vardai de Kisvárdá Consorti Generosi domini Paulo de Thelegd etc. sorori nostrae nobis honorandae.

5.

Ecsedi Báthory István Várday Katának

Ecsed, 1592. január 4.

MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10198. (saját kezű)

Betűhív kiadása: ECKHARDT, 1944, 162–163.

Generosa domina soror nostra nobis plurimum charissima. Salutem et fraternae nostrae benevolentiae commendationem.

Az Úr Istentől kegyelmednek egészséget, hosszú életet, kiváltképpen pedig lelki jókat adatni kívánok. Megadák, szerelmes húgom nekem az kegyelmed ajándékát és levelet, kit kegyelmedtől jó néven vettem, de az jóakaratot mindennél feljebb. Ím én is kegyelmednek az karácsony ajándékát megküldtem, adja az jó Isten kegyelmednek egészséggel viselni sok esztendeig. Isten éltesse sokáig. Írtam Ecsedben⁵⁰ 4. Jan. 1592.

Mondd meg uradnak, fogja hátrább az vadászást karácsony napján, mert meg kezd egyszer botlani, mint az bátyám, addig nem fogadja szónkat.⁵¹

Kegyelmed atyafia,

Báthory István⁵²
manu propria

[Címzés:] Generosae dominae Catherinae Varday consorti Generosi domini Pauli de Telegd Sorori nostrae Nobis plurimum charissimae.

⁵⁰ A levélben betűhíven: *Echedbe*.

⁵¹ Az országbíró itt nagybátyjára, Báthory Miklóstra utal, aki 1574-ben súlyos balesetet szenvedett, lovas kocsija felborult, Báthory mindkét lábát eltörte. Istvánffy Miklós szerint Báthory Miklós évekkel később ennek a balesetnek a szövődményeibe halt bele. ISTVÁNFY, 2009, 56.

⁵² Az aláírás betűhíven: *Batorj Istvan*.

6.

Ecsedi Báthory István Várday Katának

Ecsed, 1592. szeptember 3.

MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10196. (saját kezű)

Szerelmes húgom, kegyelmednek ajánlom atyafiságomat és Istentől minden jót kívánok. Ím az gyűrűt megküldtem kegyelmednek, az kiről minap kegyelmednek írtam vala. Adja Isten kegyelmednek egészséggel soká viselni. Isten kegyelmedet éltesse sokáig. Ex Ecsed⁵³ 3 Septembris⁵⁴ 1592.

Comes Stephanus de Bathor
manu propria

[Címzés:] Az én szerelmes húgomnak, Várday⁵⁵ Kata asszonynak adassék ez levél.

7.

Ecsedi Báthory István Várday Katának

Ecsed, 1592. november 23.

MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10197. (saját kezű)

Generosa domina soror nostra charissima. Salutem et nostram commendationem.

Meghozák az kegyelmed levelét melyben követ minket⁵⁶ és köszöni is az gyűrűt, azért kegyelmednek sem követni, sem köszönni nem szükség, mert mi elhittük az kegyelmed jó atyafiságát. Isten kegyelmedet éltesse és megtartsa jó egészségben. Datum ex Arce nostra Ecsed⁵⁷ 23 Novembris 1592.

Comes Stephanus de Bathor
manu propria

[Címzés:] Ez levél adassék az én szerelmes húgomnak, Várday⁵⁸ Kata asszonyomnak kezében.

⁵³ A levélben betűhíven: *Eched*.

⁵⁴ Előtte áthúzva: *Augusti*.

⁵⁵ A levélben betűhíven: *Varday*.

⁵⁶ Báthory István itt valószínűleg arra utal, hogy előző levelében unokahúga bocsánatot kért tőle egy számunkra ismeretlen eset kapcsán.

⁵⁷ A levélben betűhíven: *Eched*.

⁵⁸ A levélben betűhíven: *Wardaj*.

8.

Ecsedi Báthory István Várday Katának

Ecsed, 1597. június 23.

MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10204.

Generosa domina soror nobis charissima. Salutem et fraternae nostrae benevolentiae commendationem

Kegyelmed írta vala nekem, hogy kegyelmed hétbe kelve⁵⁹ elindulna Szentmiklós⁶⁰ felé. Akarnám, ha kegyelmed még egy kevés ideig várakoznék, kegyelmeddel való dolgaim volnának. Hanem kegyelmed küldje ide mindjárást Cseh Jánost,⁶¹ ha ő otthon nincsen, Csicsery Ambrust,⁶² kegyelmednek üzennék tőle, ha pedig egyik sincsen ott-hon, adja tudtomra kegyelmed, kegyelmednek megírom az dolgot. Isten tartsa meg jó egészségben kegyelmedet. Datum ex arce nostra Ecsed⁶³ die 23. Junii 1597.

Comes Stephanus de Bathor

[Címzés:] Generosae dominae Catherinae Warday relictæ generosi quondam Pauli de Thelegd sorori nobis charissimæ.

⁵⁹ Értsd: a jövő héten.

⁶⁰ Szentmiklós, Bereg vármegye (ma: Чинадійово [Csinagyijovo], UA). A levélben betűhíven: *Szent Miklós*.

⁶¹ A levélben betűhíven: *Cheb Janost*. Cseh János, Telegdy Pál egyik fő embere, aki szolgálatot teljesített nemcsak a kisvárdai, de az ecsedi és szentmiklósi udvar körül is. JANKOVICS–KŐSZEGHY, 2016, 325. Cseh János Bécsből és Prágából urához intézett leveleit kiadta: ECKHARDT, 1944, 179–194.

⁶² A levélben betűhíven: *Chicherj*. Csicsery Ambrus, Ung megyei nemesi család sarja, már 1591-ben is bizonyosan a Telegdy-Várday család szolgálatában állt (ECKHARDT, 1944, 107), a 17. század elején pedig Várday Kata jószágigazgatójaként működött. Fennmaradt több mint nyolcvan, 1606 és 1617 között Várday Katához intézett levele: MNL OL P 707 Zichy család zsélyi levéltára XXXII. sorozat (a továbbiakban: P 707) No. 10314–10401. Ezekben főleg gazdasági és birtokügyekben igyekezett tanáccsal szolgálni úrnőjének. Csicsery hosszú betegség után, 1618 decemberében hunyt el. Özvegye, Ujfalussy Erzsébet Ung vármegyei otthonukból, Vajánról küldte el a temetésére szóló meghívót Várday Katának, Nyáry Istvánnak és Telegdy Annának. MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10402.

⁶³ A levélben betűhíven: *Eched*.

9.

Ecsedi Báthory István Várday Katának

Ecsed, 1597. augusztus 18.

MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10199.

Generosa Domina soror nobis charissima. Salutem et fraternae benevolentiae commendationem

Minemű választ tett légyen az kegyelmed szerelmes ángya,⁶⁴ megérti kegyelmed az Herczeg Ferenc⁶⁵ írásából. Kegyelmed olvassa meg és küldje mindjára vissza nekem az Herczeg Ferenc levelét. Nagy János⁶⁶ ír egy levelet, búcsúzik. Azt írja, hogy ő meg nem elégedhetik azon, amit ez ideig neki adtak. Ím én írtam neki, hogy megmaradjon, kegyelmed is marassa azon előbbi fizetésén meg, nem jó új szokást kelteni és a régít felbontani. Isten tartsa meg kegyelmedet jó egészségben. Ex arce Nostra Ecsed⁶⁷ die 18. Augusti veteris calendarii. Anno domini 1597.

Comes Stephanus de Bathor

[Címzés:] Generosae dominae Catherina Warday relictæ generosi quondam Pauli de Thelegd sorori nobis charissimæ.

10.

Ecsedi Báthory István Várday Katának

Ecsed, 1597. „péntek”

MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10200. (saját kezű)

Köszönetemnek utána szerelmes húgom, megbocsáss, hogy eddig nem írhaték dolgaimról, emlékezhetik kegyelmed reá, Tatay Istvántól⁶⁸ üzentem vala kegyelmednek az kis

⁶⁴ Báthory itt valószínűleg Telegdy Jánosné Sennyey Annára utal.

⁶⁵ A levélben betűhíven: *Herczeg Ferencz*. Herczeg Ferenc, ecsedi Báthory István szervitora, valamint 1580-ban, majd 1584-ben, végül pedig 1588 és 1591 között Szabolcs vármegye jegyzője. MNL SZSZBML IV.1.a. Prothocollum V, 1580–1588; Uo. Prothocollum VI, 1588–1591. Herczeg Ferenc korábban Szikszay Fabricius Balázs tanítványa volt Kolozsvárott és Sárospatakon. Szikszay segítette első állásába is, a Szepesi Kamara őrnöki pozíciójába. Erről bővebben lásd SZABÓ, 1990.

⁶⁶ Elképzelhető, hogy Báthory itt fancsikai Nagy Jánosra utal, aki Melith Pál csengeri udvarbírójaként szolgált.

⁶⁷ A levélben betűhíven: *Eched*.

⁶⁸ A levélben betűhíven: *Tatay Istvan*. Baktai Tatay István, Báthory István ecsedi titkára és egyik legkedvesebb szervitora. Maga Báthory István volt az, aki 1594-ben kiházásította Tatayt a Szabolcsban és Szatmárban is birtokos Ibrányi családból származó Ibrányi Katával. Tatayék nászajándékként dominu-

atyafiak felől, még eddig az sok háborúba oda nem küldhettem kegyelmedhez. Ím mostan valami viselő köntöst csinálnak nekik, ha elvégezik, odaküldöm kegyelmedhez.⁶⁹ Akarék kegyelmednek erről is írnom, hogy valék rajta, hogy az szegény Pál uram⁷⁰ kis kék lovát eladjam, de úgy megbetegült vala, hogy csak meg nem hala, én itt el nem adhatom. Kegyelmednek jó akarhatja, kegyelmednek oda küldeném, talán Lengyelországban eladhatnák. Most meg kezdett hízni az ló, mert felette igen megveszett⁷¹ vala. Az pejnek megadom kegyelmednek az árát, miérthogy erős ló, én alám járó lónak magamnál hagyom, az is igen beteg vala, talán meggyógyult. Isten kegyelmedet soká éltesse egészségben. Ex Ecsed⁷² pénteken 1597.

Kegyelmed atyafia

Comes Stephanus de Bathor
manu propria

[Címzés:] Az én szerelmes húgomnak Várday⁷³ Kata asszonynak adassék ez levél.

11.

Ecsedi Báthory István Várday Katának

Majtény, 1597. szeptember 4.

MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10201.

Betűhíven kiadta: ECKHARDT, 1944, 169–170.

Generosa domina soror nobis charissima. Salutem et fraternae benevolentiae commendationem.

szuktól az ecsedi várhoz tartozó baktai birtokokat kapták. ECKHARDT, 1944, 66. Báthory később is megmaradt szervitora fő pártfogójának, mi több, Tatay elhunyt után annak árváiról is bőkezűen gondoskodott. (Erről részletesebben lásd Ecsedi Báthory István országbíró pótvégrendeletét, közli: RADVÁNSZKY, 1879, 216–227.) Szervitora iránti szeretetéről Báthory végrendeletében is megemlékezett: „Tatai Istvánt fiam helyett tartottam jámbor szolgálatjáért, kit ugyan én tartottam vala föl is, és feleségének, Ibrányi Kata asszonynak, kit uráért úgy tartottam és tartok is (az míg veszi) mint leányomat.” VADÁSZ, 2002, 85. Tatay István szívélyes jó barátja volt Telegdy Pálnak is, akivel sűrűn leveleztek vadászatról, mulatozásról és családi ügyekről. Barátságuk erejét mutatja, hogy Tatay nem félt rendszeresen élcélődni barátja katolikus hitén: „Én mindenkor az míg élek, az mint megmondottam, kegyelmed szolgáláa vagyok, igazul. Egyebet uram nem találsz bennem (de azért uram, ha az igaz hitre nem térsz, nyilván higgyed uram, hogy lélekben nem akarok együtt lennem veled).” ECKHARDT, 1944, 172–173.

⁶⁹ Báthory István Várday Kata gyermekeinek kedveskedett a köntösökkel.

⁷⁰ Báthory itt Telegdy Pálra utal.

⁷¹ Valószínűleg „egészségre megromlik, lefogy” jelentésben értendő. EMSZT VIII, 1996, 1298.

⁷² A levélben betűhíven: *Eched*.

⁷³ A levélben betűhíven: *Vardaj*.

Én eleget gondolkodtam, eleget is beszélgettem, kikkel kellett, az kegyelmed Telegdy Jánosnéval⁷⁴ való dolgáról. Én nem tudom, szegény Pál Uram micsoda végezést csinált volt az bátyjával,⁷⁵ sem eleji, sem utolja.⁷⁶ Az mint eszembe veszem, és az köztünk való végezés tartja (ezt kegyelmednek írom csak) inkább hiszem, nincsen kegyelmednek abban módja, hogy az zétényi kastélyba kegyelmed pénzt vehessen.⁷⁷ Valamint s valahogy végezett volt szegény Pál uram a bátyjával, az sem én vétkem, sem kegyelmedé. Ha ő gyermekinek kárt akart tenni, mit tehetnének mi róla. Az végezésnek írását is szegény ő magára bízta az bátyjára, ő is úgy írta, mint akarta, magának pedig kárt tenni akárki sem igyekezik. Hanem nekem az tetszik, hogy kegyelmed írasson egy levelet Telegdy Jánosnénak és az öregbik fiának,⁷⁸ ha immár mibe kelt a dolog, kegyelmed intse őket levelében⁷⁹ ez jegyzések szerint az mit ím én megjegyeztem.⁸⁰ Mi módjával kellessék kegyelmednek írni nekik, ím én megjegyeztem és ez végzést Herczeg Ferencnek küldtettem, megírtam neki, hogy olvassa meg és ahol jobbítani kell, igazítsa meg, és az végzést kegyelmednek küldje. Azért kegyelmed mindjárast küldje meg Herczeg Ferencnek az én leveletem, és ha az végzést kegyelmednek visszaküldi, kegyelmed késedelem nélkül egy hív emberével írassa meg az levelet és küldje éjjel- nappal Telegdy Jánosnénak és az fiának. Ha választ tesznek az kegyelmed írására azt is éjjel-nappal nekem küldje kegyelmed, ha választ nem tesznek, azt is tudtomra adja kegyelmed. Mert most is rövid az idő, ha kegyelmednek ez volt akarata, kegyelmednek előbb kellett volna ehhez kezdeni, az esztendő is lassan elforog. Akarnám igen, ha kegyelmed Cseh Jánost⁸¹ egy kevéssé ide küldhetné mindjárast, valami beszédem volna vele, ha Ecsedbe⁸² nem talál, jöjjön ide Majtény⁸³ felé, nem késlelem, még visszabocsátom. Isten tartsa meg kegyel-

⁷⁴ A levélben betűhíven: *Thelegdy Janosneval*. Telegdy Jánosné Sennyey (vagy Segnyey) Anna. Telegdy János, Telegdy Mihály és losonci Bánffy Zsófia idősebbik fia, aki apja halála után átvette a család zempléni (Zétény) és beregi (Podhering, Szentmiklós) birtokainak irányítását. 1596-ban, a mezőkeresztesi csatában esett el, árván hagyva három gyermekét, Ferencet, Gáspárt és Zsófiát. Lásd Telegdy János végrendeletét: ECKHARDT, 1944, 124–132.

⁷⁵ „Pál Uram” és bátyja alatt Báthory Telegdy Pált és Telegdy Jánost érti.

⁷⁶ Telegdy Pál 1596. november 13-án hunyt el (LEHOCZKY, 1867, 279), de az állandó háború miatt már korábban foglalkoztatta a halál és végrendekezés gondolata, amiről feleségének is beszámolt leveleiben: *„Írsz arról, hogy ne ijegesselek az testamentum tétellel, mert most az minemű friss németek alá jöttek, mást gondolsz rajta. Én nem ijesztelek jó rokonom, de az minemű helyre megyünk, köz az dolog. Csak azon kérlek, hogy jámborhoz menj és az apró emberekre gondold legyen.”* Telegdy Pál Várday Katához, Kistálya 1594. márc. 12., közli: ECKHARDT, 1944, 49.

⁷⁷ Zétény, Zemplén vármegye (ma: Zatin, SK). A zétényi birtokok kapcsán sokáig elhúzódó pereskedés folyt a Telegdy fivérek örökösei között. Erről tanúskodik Alaghy Ferenc egy későbbi levele is, amelyben arra biztatta Várday Katát, hogy győzze meg a betegeskedő Paczoth Ferencet, hogy menjen el a menyegzőjére, mert ott meg tudnak állapodni Zétény dolgáról. MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10141.

⁷⁸ A házaspár legidősebb gyermeke Telegdy Ferenc volt.

⁷⁹ Utólag kihúzza: *tartsák magukat az végezéshez, mely szegény Pál uram között és az bátyja között lett.*

⁸⁰ Utólagos betoldás: *ez jegyzések szerint, az mit ím én megjegyeztem.*

⁸¹ A levélben betűhíven: *Cheb Janost*.

⁸² A levélben betűhíven: *Echedbe*.

⁸³ A levélben betűhíven: *Majten*. Majtény, Szatmár vármegye (ma: Moftinu Mare, RO). Luxemburgi Zsigmond 1417-ben adta adományként a majtényi birtokot Bátorfi István asztalnokmesternek szolgálataiért. C. TÓTH, 2011, 44–45.

medet jó egészségben. Datum in curia nostra Majtény⁸⁴ die 4 Septembris veteris calendarii 1597.

Comes Stephanus de Bathor

[Címzés:] Generosae dominae Catherinae Warday Relictae Generosi quondam Pauli de Thelegd sorori nobis charissimae.

12.

Ecsedi Báthory István Várday Katának

Ecsed, 1597. szeptember 24.

MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10203.

Betűhíven kiadta: ECKHARDT, 1944, 170–171.

Ez órában hozák az kegyelmed levelét mind egyetembe az barackot, kit kegyelmed küldött, adja Isten, hogy kegyelmed egészségéért el is költhessem és kegyelmednek is adjon Isten jó egészséget sok jó esztendeig.

Megértettem az Telegdy Jánosné⁸⁵ levelét, mind pedig az Melith Pálét,⁸⁶ kit visszaküldtem kegyelmednek. Ha Telegdy Jánosné asszonyom is oly fenn nem héjaz vala, emberséges emberrel, én is emberségesen tudtam volna tractálni.⁸⁷ Lám, megleltem vala, s az ő becsületét megadtam olyan jámbor szolgám által, mint Herczeg Ferenc,⁸⁸ ez óráig semmi választ nem tón. Nem énnekem tulajdonítsa, hanem azoknak a jámboroknak, akik őtet arra vitték. Akarja kegyelmed éntőlem érteni, ha kegyelmed elmenjen-e oda Zéténybe Szent Mihály napjára.⁸⁹ Azért kegyelmed ez dolog felől Herczeg Ferencről és Szokolyi⁹⁰ uramtól értsen. Ha önekik úgy tetszik, bátor ne menjen kegyelmed, hanem

⁸⁴ A levélben betűhíven: *Maithen*.

⁸⁵ A levélben betűhíven: *Telegdy Janosne*.

⁸⁶ A levélben betűhíven: *Melith Palet*. Brebri Melith Pál († 1605). A horvátországi Brebriből származó Melithek csak a 16. század közepén, a török előrenyomulástól menekülve kerültek a Felső-Tisza-vidékre. Melith Pál édesapja, Melith György a felesége, Csaholyi Anna révén birtokokat szerzett Csaholyban, ezzel megalapozva családjá jövőjét. Melith Pál Báthory Miklós, majd Báthory István alatt is Ecsed lovaskapitányaként szolgált, később azonban rendkívül megromlott a kapcsolata Báthoryval. Efölött érzett csalódottságát az országbíró 1603-ban kelt pótvégrendeletében többször is hangsúlyozta (RADVÁNSZKY, 1879). Annak ellenére, hogy egykori dominusza kegyeiből végérvényesen kiesett, Melith Pál karrierje ezek után gyorsan ívelt felfelé. Az 1590-es évek elején elhagyta az ecsedi udvart, majd 1593-ban a szatmári vár kapitánya lett. A 17. század elején katonai érdemeiért bárói rangot kapott, 1603-ban pedig ki-neveztek Bereg vármegye főispánjának. PÁLFFY, 2009, 859.

⁸⁷ Értsd: tárgyalni, tanácskozni.

⁸⁸ A levélben betűhíven: *Herczeg Ferencz*.

⁸⁹ Szent Mihály napja: szeptember 29.

⁹⁰ A levélben betűhíven: *Zokoli*.

csak Herczeg Ferenc menjen Szokolyi urammal. Amint Herczeg Ferenc kegyelmednek eleiben adja, ahhoz tartsa kegyelmed magát. Tudom, hogy bátyád is, Szokolyi uram jódat kívánja. Én is kérlek, szerelmes húgom, hogy ím az Isten szerint szép csendességgel alkudjatok meg, hogy ennek utána is szeretettel élhessetek. Lám, ő is megismerte magát és nekem az tetszenék, hogy valamint az uratok megalkudt volt egymással, osztozzatok az szerint. Mindazonáltal tekegyelmed Ferenc Urammal, bátyáddal is,⁹¹ tractáljon minden dolog felől. Értem ezt is, hogy a kegyelmed fiacskája igen beteges volt s kegyelmed felküldte Kassára⁹² a doktorhoz, kit kegyelmed jól cselekedett. Ennekutána is kegyelmed ne hagyassa. Abban pedig semmi vétek nincsen, hogy kegyelmed én hírem nélkül elküldte, mert én magam is gyógyítanám Isten után, ha tudnám.⁹³ Az Telegdy Jánosné levelét és az Melith Pálét⁹⁴ ím Herczeg Ferencnek küldtem, kegyelmed küldje meg neki. Isten tartsa meg kegyelmedet. Datum ex nostra Ecsed⁹⁵ 24. Septembris 1597.

Comes Stephanus de Bathor

[Címzés:] Generosae dominae Chatarinae Vardai relictæ generosi domini Pauli Telegdi et sorori nostræ nobis charissimæ.

13.

Ecsedi Báthory István Várday Katának

Ecsed, 1597. november 25.

MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10202.

Köszönetemet írom kegyelmednek mint szerelmes húgomnak, Istentől kívánok kegyelmednek jó egészséget.

Megértettem az mit kegyelmed ír énnekem az koporsó kő felől.⁹⁶ Azért kegyelmed meglátja, szabad kegyelmed vele, vagy magad jobbágyi hozzák ki, vagy az szekereseket elégíteti meg a kegyelmed a jobbágyokkal. Az zászlójának megcsinálásánál is kegyelmed szabad legyen, annyi, mint ötvenhat forint. De azért én kegyelmedet elejétől fogva azon intettem, most is arra intlek, hogy a pápista uraim tanácsán ne járjon kegyelmed.

⁹¹ A „bátyád” Várday Kata vonatkozásában mindig Szokolyi Miklósról utal.

⁹² Kassa, Abaúj vármegye (ma: Košice, SK).

⁹³ Telegdy Pál és Várday Kata fiáról, Telegdy Zsigmondkáról van szó. Várday Kata gyermekei sokat betegeskedtek, Telegdy Páltól való másik fia, Telegdy István (a levelekben „Istók”) még apja életében elhunyt. LEHOCZKY, 1867, 279.

⁹⁴ A levélben betűhíven: *Melit Palet*.

⁹⁵ A levélben betűhíven: *Eczied*.

⁹⁶ Nem tudni biztosan, hogy Báthory István kinek a temetése kapcsán ad tanácsokat Várday Katának. Jankovics József és Kőszeghy Péter, valamint Kovács Sándor Iván megfejtése szerint is Telegdy Pálról lehet szó, ennek ellentmond azonban, hogy Telegdy halála óta ekkor már több mint egy év telt el. JANKOVICS–KŐSZEGHY, 2016, 324; KOVÁCS, 1975, 196.

Zászlót, mint koporsót keresztyén módra csináltasson kegyelmed.⁹⁷ Sőt, ha én kegyelmednek volnék, ugyan mostan kihányatnám ama apró bálványokat, ha most nem is, de idővel egyszer is, másszor is kihányatnám.⁹⁸ Mert jó húgom, senkinek nem köteles ember lelkével, hanem csak Istennek. Írja kegyelmed azt is, hogy két hétre meghozzák az kegyelmed fiacskáját és kegyelmed is kijő ide Várdába.⁹⁹ Azért bizony nem árt ide betekinteni, mert féltő, hogy kegyelmed kárt ne valljon, rosszul viselnek idehaza gondot. Ugyan nem volt ám Várdának rosszabb állapotja húgom, mint most.¹⁰⁰ A bátyád ugyan nyilván mondja, hogy amiatt vész el Várda, sem porkoláb, sem szolgák nincsenek ott fenn, sem pedig Cseh János.¹⁰¹ Ezt én is írhatom, hogy mind ez mai napig sem adták meg a kapupénzt, kegyelmed kárt is vallhat, bizony nem árt kegyelmednek hazajönni és gondot viselni. Az ott fenn való szentmiklósi házát is megláthatja kegyelmed egy olykor. Isten tartsa és éltesse kegyelmedet jó egészségben.
Datum ex Ecsed¹⁰² 25 Novembris 1597.

Comes Stephanus de Bathor

[Címzés:] Generosae dominae Chatarinae Vardai relictiae viduae generosi domini Pauli Telegdi et sorori nostrae nobis charissimae.

⁹⁷ A 16. századi gyászszertartások fontos eleme volt a temetési zászló és a koporsóra terített lepel is. Ez utóbbi a reformáció korában már az elhunyt felekezeti hovatartozását is jelezte, hiszen a katolikusok, megkülönböztetésül a protestánsoktól, keresztes varrattak a lepelre. SZABÓ, 1989, 63.

⁹⁸ Ecsedi Báthory István saját végrendeletében is meghagyta, hogy a tulajdonában lévő értékes papi öltözékeket, műkincseket inkább vessék tűzre, mintsem hogy „pápista kézben essenek”. VADÁSZ, 2002, 36–37. Ács Pál szerint ez ékes bizonyítéka annak, hogy ezek a tárgyak nem bírtak művészi értékkel Báthory István szemében, csupán a „pápista bálványozás” eszközei voltak. ÁCS, 2008. 45.

⁹⁹ A levélben betűhíven: *Várdaba*.

¹⁰⁰ Kisvárda állapotáról több korszakbeli beszámolót is olvashatunk. Melith Pál szatmári várkapitány aggódó levelet intézett a Kisvárdán tartózkodó feleségéhez, Csapy Krisztinához 1604-ben: „Továbbá felette rossz álmod láttam, a kisfiam felől, Palkó felől, azért az Istenért is kérek, nagyobbra nem kérhetlek, hogy őriztesd, mert nem kicsiny gyermeknek való lakásul Várda, aminemű ablakok ott vannak és bitvány magas folyosók.” MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 899. Ugyanakkor Várday Kata második házasságából származó lánya, Nyáry Krisztina már „gyönyörűséges Várdáról” emlékezett meg édesanyjának írt leveleiben. ERDÉLYI, 2021, 63.

¹⁰¹ A levélben betűhíven: *Cseh Janos*.

¹⁰² A levélben betűhíven: *Eczied*.

14.

Ecsedi Báthory István Várday Katának

Ecsed, 1597. december 11.

MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10248. (saját kezű)

Köszönetemet és magam ajánlását írom kegyelmednek mint szerelmes hűgornak, éltesse Isten kegyelmedet egészségben sok esztendeig.

Megértettem az kegyelmed levelét, mivelhogy az kegyelmed fiát egészségben hozták meg, kiért legyen az jó Istennek hála. De szerető hűgom, ezután ugyan magad is gondot viselj reá, mert főképpen, Isten után, az anya tartja az fiát, kihez sok munka, fáradság kell, az mint másoktól hallottam. Kegyelmednek sincsen több fia. Az mi illeti az zászló dolgát, kegyelmed csináltassa fel, bátor kegyelmed ne hozza által, nem kell két munkát tenünk. Isten kegyelmedet éltesse jó egészségben. Ex Ecsed¹⁰³ 11. Decembris 1597.

Kegyelmed atyafia,

Báthory István¹⁰⁴
manu propria

[Címzés:] Ez levél adassék az én hűgornak, Várday¹⁰⁵ Kata asszonynak.

15.

Ecsedi Báthory István Várday Katának

Ecsed, 1598. május 8.

MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10208.

Generosa domina soror nobis charissima. Salutem et nostri commendationem.

Az kegyelmed levelét megértettem, melyben írja kegyelmed, hogy kegyelmed engemet akar meglátogatni jönni. Én kegyelmedet örömet láttam mindenkor, amikor kegyelmed meglátogatott ennekelőtte is. Most is, ha kegyelmednek ez szándéka, örömet látom kegyelmedet, csak hogy kegyelmedet azon kérem, hogy kegyelmed az előtt egy nappal jelentse meg idejövetelét. Tudjuk mi is kegyelmedet mikorra várni, ebédre vagy vacsorára és mely napra. Isten tartsa meg kegyelmedet jó egészségben. Datum ex Nostra Ecsed¹⁰⁶ 8. May 1598.

Comes Stephanus de Bathor

¹⁰³ A levélben betűhíven: *Eched*.

¹⁰⁴ Az aláírás betűhíven: *Batori Istwan*.

¹⁰⁵ A levélben betűhíven: *Vardaj*.

¹⁰⁶ A levélben betűhíven: *Eczied*.

[Címzés:] Generosae dominae Chaterinae Vardaÿ relictæ quondam viduæ Generosi Domini Pauli Telegdi et Sorori nostræ nobis charissimæ.

16.

Ecsedi Báthory István Várday Katának

Bakta, 1598. június 16.

MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10210.

Generosa domina soror nobis charissima. Salutem et nostri commendationem.

Szeretett húgom, kegyelmednek későn tehetek választ, annakokáért, én kegyelmedet mindig örömezt látom, de mivelhogy afféle újonnan való meggyógyulás igen gyenge dolog, énnekem az tetszenék benne, hogy kegyelmed még egynéhány napig ne erőltetné magát, hanem kegyelmed lenne vesztésgel, hogy valami módon kegyelmednek az út meg ne ártson s nagyobb nyavalyában ne essék kegyelmed. Isten tartsa meg kegyelmedet jó egészségben szerető húgom.

Datum ex Bakta¹⁰⁷ 16. Junii 1598.

Comes Stephanus de Bathor

[Címzés:] Generosae dominae Chaterinae Vardai relictæ quondam viduæ generosi domini Pauli Telegdi et sorori nostræ nobis charissimæ.

17.

Ecsedi Báthory István Várday Katának

Ecsed, 1598. szeptember 11.

MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10206.

Generosa domina et soror nobis charissima. Salutem et benevolentiam nostram commendationem.

Megadák énnekem az kegyelmed levelét, mind pedig az barackot, kit kegyelmed küldött énnekem, melyet igen jó néven vettem kegyelmedtől. Értem azt is, mit ír kegyelmed az kegyelmed fia felől, hogy ide benn akarná kegyelmed küldeni Borbély Mártonhoz,¹⁰⁸

¹⁰⁷ Nyírbakta, Szabolcs vármegye (ma: Baktalórántháza, H). Báthory ezek szerint a levél megírásakor titkáránál, Tatay Istvánnál vendégeskedett.

¹⁰⁸ A levélben betűhíven: *Borbély Mártonhoz*. Borbély Márton egészségügyi kérdésekben korábban is igyekezett segítségére lenni a kisvárdaiaknak, ahogy arról egy, Telegdy Pálhoz írt levele is tanúskodik: „Kegyelmed írja meg nekem az kegyelmed egészségében való defectusit, talán én is küldhetek kegyelmednek

azért kegyelmed küldje be Szokolyi Miklóstól,¹⁰⁹ hogyha bejő mostan, ha pedig be nem jő, kegyelmed ne késleltesse, hanem küldje be kegyelmed egy szolgájától mindjára. Nem is vélem én, hogy Miklós uram alájöhessen mostan, Borbély Márton pedig el akar menni, hanem [...] ¹¹⁰ küldje el mindjára az gyermeket. Isten k[egyelmedet tart]sa meg jó egészségben. Datum ex arce nostra Ecsed¹¹¹ die 11. Septembris Anno 1598.

Comes Stephanus de Bathor

[Címzés:] Generosae dominae Catherinae Wardaj relictæ quondam Generosi Domini Pauli de Telegd et Sorori nostræ nobis charissimæ.

18.

Ecsedi Báthory István Várday Katának

Ecsed, 1598. november 12.

MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10207.

Generosa domina soror nobis charissima. Salutem et fraternæ benevolentia commendationem.

Az gyermeknek való orvosságot Erdélyből meghozta az borbély, kegyelmed nem küldje érette, ha szükség kegyelmednek, küldjön reá kegyelmed, vitesse el kegyelmed. Isten tartsa meg kegyelmedet. Datum in arce nostra Ecsed¹¹² die 12. Novembris veteris calendarii¹¹³ Anno 1598.

Comes Stephanus de Bathor

[Címzés:] Generosae dominae Catherinae Wardaj [relictæ quondam] Generosi Domini Pauli de Telegd et Sorori nobis charissimæ.

oly dolgokat, hogy nem leszen ártalmána kegyelmednek.” Borbély Márton Telegdy Pálnak, Leopoli (ma: Lviv, UA), 1596. november 12. MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 9896.

¹⁰⁹ A levélben betűhíven: *Zokoly Miklostol.*

¹¹⁰ Szakadás miatt olvashatatlan.

¹¹¹ A levélben betűhíven: *Eched.*

¹¹² A levélben betűhíven: *Eched.*

¹¹³ Báthory István leveleit következetesen az ókalendárium szerint datálta, de a Szabolcs és Szatmár vármegyei iratok döntő többségét is így keltezték (ezt külön jelezték is a dokumentumokon). XIII. Gergely 1582-es naptárreformját Magyarországon az 1588-as országgyűlés iktatta törvénybe, de egészen a 17. század közepéig használatban maradt a régi naptár is. Báthory István környezetében az új naptár használata gyakran a protestáns főúr és szervitorai rosszállását vonta maga után. Az országbíró egy alkalommal a keltezést elveto Telegdy Pállal is tréfálkozott egy kicsit: „Örömdbe-e, bánatodba-e, mind az pápistaságot, mind az nap számot elfelejtetted, mert azt írod sógor: Datum ex Kisvárdá, Januarii 1589, az nap számot nem írta meg uram, kegyelmedetknél pedig most majd február felé vagy az dolog, no, ebből jót várok még.” Ecsedi Báthory István Telegdy Pálhoz, Ecsed, 1590. január 13. Közli: ECKHARDT, 1944, 157.

19.

Ecsedi Báthory István Várday Katának

Ecsed, 1598. november 14.

MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10209.

Generosa domina soror nobis charissima. Salutem et fraternae benevolentiae commendationem.

Megadák nekem az kegyelmed levelét, melyben kegyelmed tudakozik állapotom felől. Írja azt is kegyelmed, hogy kegyelmedről el ne feledkezném. Istennek hála valamennyire könnyebben vagyok, az lábamon is járogatok. Jóllehet az én egészségem igen változó, ha egy nap valamennyire jobban vagyok, másnap ismét megtalál hol mi. Az lábamhoz sem bízhatom, félek is, hogy ismét ne búsítson amint vagyok.¹¹⁴

Az hol azt írja kegyelmed, hogy gondjaim között kegyelmedről el ne feledkezzem, tudhatja azt kegyelmed, az kinek csak két ujjá vagyok is, ha egyik fáj, az másik is fáj, ha mit én az kegyelmed dolgaiban elfelejtettem volna is ennyi sok betegségekben, kegyelmed juttassa eszemben, az mire Isten erőt ad, kegyelmed nem leszen nálam elfeledve.

Értem, hogy az gyermekek igen betegeskedtek, kegyelmed nekem semmit sem írt felőlük, akarnám, ha kegyelmed nekem is tudtomra adná, mikor melyiknek mi nyavalyája esik. Ez napokban írtam vala kegyelmednek, hogy az gyermek szájának való orvosságot Erdélyből meghozta az kolozsvári borbély, nem tudom, ha adták-e meg kegyelmednek az én leveletem vagy nem, kegyelmed nem küldött érte, ha szükséges is, kegyelmed küldjön reá.

Végezetre bizony örömet látnám immár egyszer kegyelmedet, ha Isten egészséget adna hozzá, talán fél célig: Madáig,¹¹⁵ vagy meddig magam sem restelném kegyelmed eleibe menni, talán az Úr Isten jobb egészséget ad, az háború is megcsendesedik, abban

¹¹⁴ Ecsedi Báthory István mind leveleiben, mind pedig végrendeletében és Meditációiban is sokat emlegette megromlott egészségét. A tizenöt éves háború ütközeteiben aktívan harcoló főúr megsérült az 1594-es hatvani csatában, majd két évre rá, 1596-ban, a mezőkeresztesi csatában is. Köszvény kínozza és több alkalommal érte szélütés is. Lásd VADÁSZ, 2002, 18; ERDEI-KEVEHÁZI, 1984, 146. A gyakran emlegetett lábfájások valószínűleg arra a sebesülésre vezethetők vissza, amelyet Báthory a hatvani csatában szerzett 1594 májusában, erről Telegdy Pál írt Várday Katának: „Az Úr, Báthory István uram is sebes, az bal lábának az ikráját hegyes törrel sértették meg, jár most is egy ujjnyi kő bele, de meggyógyítja az jó Isten még ebből.” ECKHARDT, 1944, 60.

¹¹⁵ Mada, Szabolcs vármegye (ma: Nyírmada, H). A korszakban ecsedi Báthory István mellett jelentősebb birtokrésszel bírt itt kiskereki Kereky János, Báthory egyik vezető szervitora is.

is mód leszen. Az Úr Isten kegyelmedet éltesse hosszú ideig jó egészségben. Datum in arce nostra Ecsed¹¹⁶ die 14. Novembris veteris 1598.

Comes Stephanus de Bathor

[Címzés:] Generosae dominae Catherinae Wardaj relictæ Generosi quondam Pauli de Thelegd Sorori nobis charissimæ.

20.

Ecsedi Báthory István Várday Katának

Ecsed, 1598. december 22.

MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10205.

Köszönetemnek és magam ajánlásának utána az Úr Istentől kívánok kegyelmednek jó egészséget, hosszú életet minden kegyelmedhez tartozókkal és gyermekiddel egyetemben megadatni mint szerelmes húgomnak.

Megértettem az kegyelmed levelét, melyben kegyelmed tudakozik az én egészségem felől, kit kegyelmedtől nagy szeretettel jó néven vettem mint szerelmes húgomtól, hogy el nem feledkeztél ilyen beteges atyádfiáról. Bizony kegyelmednek egyebet nem írhatok, hanem csak vagyok az Úr Istennek kegyelmes kezében. Mióta Bátorban¹¹⁷ voltam, azóta elég hitványul voltam, ím csak ez éjszaka is nehezen voltam, mostan azért, hála Istennek, ismét könnyebben vagyok. Értem azt is, hogy az Figedi¹¹⁸ leánya beteg, kit szívem szerint bánok. Az Úr Isten gyógyítsa és adjon egészséget neki. Ha az nyilallás ugyan felettebb volna rajta, talán más orvosságot is találnánk. Mondják azt is, hogy a zsarátnokot¹¹⁹ kétfelé kell vetni s egy sós káposzta hasábot kell beletakarni s úgy kell osztán melegen az káposztát ráköt[ni, az hol]¹²⁰ nyilallik, két ruha köz[t... meghi]degül,¹²¹ m[indjár]ást. Ennekem egy olyanom is vagyon, ha szükséges leszen, azt is megpróbálhatni. Isten tartsa meg kegyelmedet jó egészségben. Datum ex nostra Ecsed¹²² 22. Decembris 1598.

Comes Stephanus de Bathor

¹¹⁶ A levélben betűhíven: *Eched*.

¹¹⁷ Nyírbátor, Szabolcs vármegye (H).

¹¹⁸ Noszvaji Figedy István Báthory István végrendeletének egyik kedvezményezettje, aki rokonságban állhatott az országbíróval (Vadász Veronika szerint leányági rokonsági viszonyról lehetett szó, Báthory István Zsófia nevű húga révén, aki Nagy Iván adatai alapján egy bizonyos Figedy Andrásához ment feleségül. VADÁSZ, 2002, 30).

¹¹⁹ Kialvóban lévő, felületén már elhamvadt és csak belül izzó parázs.

¹²⁰ Szakadás miatt olvashatatlan.

¹²¹ Szakadás miatt olvashatatlan.

¹²² A levélben betűhíven: *Eczied*.

[Címzés:] Generosae dominae Chaterinae Vardaÿ relictæ quondam viduæ Generosi domini Pauli Telegdi et Sorori nostræ nobis charissimæ.

21.

Ecsedi Báthory István Várday Katának

Ecsed, 1599. január 24.

MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10216.

Generosa domina soror nobis charissima. Salutem et nostræ benevolentia commendationem.

Kívánok az Úristentől kegyelmednek minden kívánsága szerint való sok jókat megadatni.

Továbbá ím értem, hogy kegyelmed azt írja, hogy nincs otthon Szokolyi¹²³ uram. Azért kegyelmed reávigyázzon és mihelyt hazajő, mindjára indítsa kegyelmed az dolgot vele, mert ha hazajövend, nem késik otthon, hanem idejön énhozzám. Azt akarnám pedig, hogy addig indítaná el kegyelmed az dolgot vele amíg ide nem jő. Az végezés-levelet pedig, kiről írtam vala kegyelmednek, mindjára ideküldje kegyelmed, mihelyt Szokolyi uram ide énhozzám kezd jönni. Isten tartsa meg kegyelmedet. Datum ex nostra Ecsed¹²⁴ 24. Januarii 1599.

Comes Stephanus de Bathor

[Címzés:] Generosae dominae Catherinae Vardaÿ relictæ viduæ Generosi domini Pauli Telegdi et Sorori nostræ nobis charissimæ.

22.

Ecsedi Báthory István Várday Katának

Ecsed, 1599. február 17.

MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10212.

Köszönetemnek és magam ajánlásának utána Istentől kívánok kegyelmednek minden lelki, testi jókat megadatni.

Az kegyelmed levelét megértettem, melyben kegyelmed tudakozik az én egészségem felől. Azért én kegyelmednek semmi jót nem tudok írni, ugyan szintén azon állapotban vagyok, az mint kegyelmed látott. Az mi illeti az öcsém dolgát, bizony bánom

¹²³ A levélben betűhíven: *Zokoli*.

¹²⁴ A levélben betűhíven: *Echied*.

beteges állapotját. Azért, ha az Rákóczi¹²⁵ borbélya ráfelelt, kegyelmed gyógyíttassa ugyan avval. Jobb, hogy maga szemével hozzá lásson, hogy nem mint csak íret¹²⁶ küldözni. Isten tartsa meg kegyelmedet jó egészségben. Datum ex arce nostra Ecsed¹²⁷ 17. Februarii 1599.

Comes Stephanus de Bathor

[Címzés:] Generosae dominae Chaterinae Vardai relictæ viduæ Generosi domini Pauli Telegdi et Sorori nostræ nobis charissimæ.

23.

Ecsedi Báthory István Várday Katának

Ecsed, 1599. március 17.

MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10220.

Generosa Domina Soror Nobis Charissima. Salutem et Benevolentiae Nostræ Comendationem.

Istentől kívánok kegyelmednek minden kívánsága szerint való jókat.

Az kegyelmed levelét megértettem, kiről kegyelmednek sokat írhatnék, de mindazáltal ne adja meg kegyelmed. Ím én is írtam Büdi Mihálynak¹²⁸ felőle, semmit se adjon kegyelmed. Jóllehet, az Tiszán túl az notariusnak és ispánnak mi is megadatjuk, de kérelem szerint.

Isten tartsa meg kegyelmedet. Datum ex nostra Ecsed¹²⁹ 17. Martii 1599 veteris calendarii.

Comes Stephanus de Bathor

[Címzés:] Generosae dominae Chaterinae Vardai relictæ viduæ Generosi Domini Pauli Telegdi et Sorori nostræ nobis charissimæ.

¹²⁵ A levélben betűhíven: *Rakoci*. Rákóczi Zsigmond (1544–1608) későbbi erdélyi fejedelem. Negyedik felesége, Csapy Kristóf kállói kapitány özvegye, Telegdy Pál és János húga, a katolikus Telegdy Borbála volt, így ő is szorosabb összeköttetésbe került a kisvárdai udvarral. JANKOVICS–KŐSZEGHY, 2016, 319; HANÁK–SZABÓ, 2021, 364–365.

¹²⁶ Értsd: gyógyszer, orvosságot.

¹²⁷ A levélben betűhíven: *Eczied*.

¹²⁸ Büdy Mihály († 1599) az azonos nevű munkácsi kapitány és beregi ispán fia, 1547-től két időszakban maga is Bereg megyei ispán, 1552-ben Oláh Miklós esztergomi érsek unokahúgát, Oláh Annát vette feleségül. 1598-ban Bereg és Szatmár vármegyékben jelentősebb birtokkal rendelkező katolikus nemes. DÁVID, 2001, 107–108, 424; HANÁK–SZABÓ, 2021, 509.

¹²⁹ A levélben betűhíven: *Eczied*.

24.

Ecsedi Báthory István Várday Katának

Ecsed, 1599. h. n. 8.

MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10213.¹³⁰

Báthory István köszöni a muskotály almát, amelyet Várday Kata küldött neki ajándékba, jó néven vette. Nyírbátorban volt, valamivel jobban érzi magát, de még „elég nyavalyásul” van.

25.

Ecsedi Báthory István Várday Katának

Ecsed, 1599. június/július 13.

MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10211.

Generosa domina soror nobis charissima. Salutem et fraternae benevolentiae commendationem.

Megértettem az kegyelmed leveléből, mint legyen kegyelmednek dolga az kegyelmed peresivel. Vagyon tanácsadója, az mint eszembe veszem pedig oly, ki kegyelmednek tartoznék több igazzal, hogy nem mint ő neki. Azért nekem tetszik, hogy kegyelmed az Paczoth¹³¹ uram és Guthy Ferenc¹³² tanácsával éljen. Isten tartsa [jó] egészségben kegyelmedet. Datum in arce nostra Ecsed¹³³ die 13. J[...]¹³⁴ 1599.

Comes Stephanus de Bathor

[Címzés:] Generosae dominae Catherinae Warday Relictae Viduae Generosi quondam Pauli de Thelegd, Sorori nobis charissimae.

¹³⁰ Mint ahogy azt a bevezetőben jeleztem, az irat nagymértékű károsodása miatt csupán a levél rövid tartalmi kivonatát adom közre.

¹³¹ A levélben betűhíven: *Paczot*. Jankovics József és Kőszeghy Péter adatai alapján Balassi Bálint sógoráról, Balassi Anna második férjéről, böki Paczoth Ferenc (1553k.–1602) zempléni alispánról lehet szó. JAN-KOVICS–KŐSZEGHY, 2016, 328; HANÁK–SZABÓ, 2021, 336–337.

¹³² A levélben betűhíven: *Guthy Ferencz*. Guthy Ferenc a kisvárdai szervitorok közé tartozott, amiről egy 1604 áprilisában kelt levele is tanúskodik, amelyet „fautrixának”, Várday Katának címzett. MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10527.

¹³³ A levélben betűhíven: *Eched*.

¹³⁴ A hiányzó betűk mennyisége alapján a dátumban szereplő hónap június vagy július lehet.

26.

Ecsedi Báthory István Várday Katának

Ecsed, 1599. július 24.

MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10214.

Generosa domina soror nobis charissima. Salutem et nostri commendationem.

Bánchytól¹³⁵ is üzent kegyelmed énnekem, és ezután is írt volt kegyelmed neki az ház dolga felől, melyet kegyelmetek az szegény Telegdy Pál¹³⁶ urammal László deáknak¹³⁷ adott volt. Én nem tudom, mint adta volt az szegény Pál uram neki, csak valami aprólék encsembencset¹³⁸ hozott neki, s mindjárt odaadta. Látja kegyelmed, ami kamara és németek kezében akad, nehéz onnét kivenni.¹³⁹ Bizony én nem tudom, mit kell művelni, hanem ha kegyelmed Cseh Jánost¹⁴⁰ küldené Basta uramhoz¹⁴¹ és az kamarához, s ő általa tenne kegyelmed választ nekik, annak az dolognak miben legyen állapotja. Örömet beszélének is Cseh Jánossal,¹⁴² ha késő nem volna, mert én ingyen sem emlékezem jól reá, mint s hogy v[oln]a az a dolog. Aztán úgysis értem, édes húgom, hogy László deák azt mondja, hogy nem elégítették meg ötöt a ház épületéért, hanem más dologért adott ő menedéket. Azt mondja, Cseh Jánosnak hitére támaszthatja ez dolgot. Bizony az miben használhatnék, örömet használnék kegyelmednek, de nem tudok mit cselekedni. Szólj az bátyáddal is felőle. Jóllehet bátyád, amint látom, az kegyelmed dolgát is, mint szinte az enyémet, régen füle mellől nem látja, mindazáltal talán valamit mond hozzá.

Küldje ide kegyelmed Cseh Jánost hozzám. Ím, az Basta uram levelét megküldtem kegyelmednek. Az Szentmiklóstra való menését kegyelmed most távoztassa, mert látja kegyelmed, ez is előtted vagyon, s egyéb dolgok is vannak naponként előttünk. Cseh János is nincs otthon. Pusztán nem jó Várdának lenni. Kegyelmed azért mostan halaszsa ezt az szándékát. Isten tartsa meg kegyelmedet jó egészségben. Datum ex nostra Ecsed¹⁴³ 24. Julii 1599.

¹³⁵ A levélben betűhíven: *Banczitul.*

¹³⁶ A levélben betűhíven: *Telegdi Pall.*

¹³⁷ László deákot nem sikerült azonosítani.

¹³⁸ Értsd: semmiséget.

¹³⁹ Báthory István végrendeletében is különös gondot fordított arra, hogy birtokait a kamara embereitől megvédje: „*jámbor szolgálám is helyeken benn legyenek váraimban, mind lovas, mind gyalog*”. VADÁSZ, 2002, 59.

¹⁴⁰ A levélben betűhíven: *Chieh Janost.*

¹⁴¹ Giorgio Basta generális, 1599–1601 között felsőmagyarországi főkapitány. Nagy szerepe volt abban, hogy Báthory hosszú vonakodás után 1605-ben végül átállt Bocskai oldalára. Ahogy az országbíró Bocskai Istvánnak írt levelében megfogalmazta: „[...] *az emberek ennek utána is nem úgy cselekednének, az mint érdemleném, az mint Basta most is velem cselekedett, jószágomat, udvarimat, jámbor szolgáláimnak házait elégettette, az szegény atyám, anyám koporsóját is feltörték*.” BALÁZS, 1971, 45.

¹⁴² A levélben betűhíven: *Czieh Janost.* A levél írója a továbbiakban végig ezt az írásmódot követi.

¹⁴³ A levélben betűhíven: *Eczied.*

Igen akarnám, ha kegyelmed mentül hamarább ide elküldené Cseh Jánost, hadd beszéljek vele. Az Basta levele mását megtartsa kegyelmed, mert ezt az Camarára kell küldenünk.

Comes Stephanus de Bathor

[Címzés:] Generosae dominae Chaterinae Vardaÿ relictæ viduæ Generosi domini Pauli Telegdi, Sorori nostræ nobis charissimæ.

27.

Ecsedi Báthory István Várday Katának

Ecsed, 1599. augusztus 18.

MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10219.

Generosa Domina Soror Nobis Charissima. Salutem et nostri commendationem.

Az jó Istentől kívánok kegyelmednek minden lelki és testi jókat megadatni. Kegyelmedtől jó néven vettem mint szerelmes hűgomtól, hogy kegyelmed levele és szolgája által meglátogatott. Magam felől azt írhatom kegyelmednek, hogy legyen hála az jó Istennek, valamennyire jobbadon vagyok. Mindazáltal most is nem szintén jól vagyok. Tegnap vágattam eret az karomon. Adja Isten, hogy kegyelmed felől én is hallhassak minden jót ezután is. Az jó Isten tartsa meg kegyelmedet jó egészségben. Datum ex nostra Ecsed¹⁴⁴ 18. Augusti 1599.

Comes Stephanus de Bathor

[Címzés:] Generosae dominae Chaterinae Vardaÿ relictæ quondam viduæ Generosi domini Pauli Telegdi, Sorori nostræ nobis charissimæ.

28.

Ecsedi Báthory István Várday Katának

Ecsed, 1599. augusztus 28.

MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10215.

Generosa domina soror nobis charissima. Salutem et benevolentiae nostræ commendationem.

¹⁴⁴ A levélben betűhíven: *Eczied*.

Jó húgom, kegyelmednek csak erről akarék írnom, hogy kegyelmed énnekem azt írta vala, hogy az várdai prédikátort megmarasztotta kegyelmed. Én pedig azt hallom, hogy Óváriban¹⁴⁵ akarják vinni onnét Várdából. Azért jó húgom kérlek, hogy ne hagyj pusztán az ekléziát, ha szintén elmegy onnét is, hanem szerezz más mindjárt helyében. Ne hagyja kegyelmed valami jó prédikátor nélkül ezt a helyt. Isten tartsa meg kegyelmedet jó egészségben. Datum ex nostra Ecsed¹⁴⁶ 28 Augusti 1599.

Comes Stephanus de Bathor

[Utóirat]¹⁴⁷

Én attól félek, hogy mindaddig nem vigyáz kegyelmed reá, hogy amaz rossz bátyád¹⁴⁸ ott is az ekléziát megháborítja, kit felette igen bannék s kegyelmedtől is nagy bűm volna.

[Címzés:] Generosae dominae Chaterinae Vardaÿ relictæ quondam viduæ Generosi Domini Pauli Telegdi, Sorori nostræ nobis charissimæ.

29.

Ecsedi Báthory István Várday Katának

Ecsed, 1599. „ma péntek”

MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10217. (saját kezű)

Köszönetemet és magam ajánlását írom kegyelmednek mint szerelmes húgomnak. Istennek kegyelmes áldását kívánom kegyelmednek mind gyermekiddel egyetemben.

Szerelmes húgom mostan kegyelmednek csak erről akarék írnom, közhírral esék értenem, hogy az ördög nem lehetett az kegyelmed bátyja nélkül, Szokolyi Miklós¹⁴⁹ nélkül, ki mind Istenét, lelkét, köteles urát, sógorát elárulá. Hanem úgy értem, hogy az ördög arra vitte, hogy az várdai prédikátornak búcsút adott. Ki, ha így vagyon, csudálom, hogy kegyelmed nekem semmit felőle nem ír, mert jó húgom, az mennyire Isten hozzásegít bennünket és erőt, módot hozzád, az Istennek országát és az ő igazságát kell követnünk. Úgy értem, pápista papot akar odaszállítani, kérlek ezokáért írj felőle, avagy üzenj mentől hamarabb, érthessem igaz-e, nem-e. Az gyermekek és magad felől írj, édes

¹⁴⁵ Óvári, Szatmár vármegye (ma: Oar, RO). A levélben betűhíven: *Ovari*.

¹⁴⁶ A levélben betűhíven: *Eczied*.

¹⁴⁷ Az utóirat saját kezű.

¹⁴⁸ Szokolyi Miklósra utal.

¹⁴⁹ A levélben betűhíven: *Zakoli Miklos*.

húgom. Isten kegyelmedet éltesse soká és áldjon meg minden jókkal. Ex Ecsed¹⁵⁰ ma pénteken 1599.

Az kegyelmed atyafia,

Báthory István¹⁵¹
manu propria

[Címzés:] Az én szerelmes húgomnak, Várday¹⁵² Kata asszonynak adassék.

30.

Ecsedi Báthory István Várday Katának

Ecsed, 1599. „vasárnap”

MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10218. (saját kezű)

Köszönetemet, magam ajánlását írom kegyelmednek mint atyámfiának, Istentől kegyelmednek sok jókat adadni kívánok.

Akarék kegyelmednek erről írnom, ím látom, hogy kegyelmed az kegyelmed vér-áruló, sőt Istene és lelke áruló bátyjától hite ellen is megcsalatkozott, kibe ángyodat is én részetlennek nem mondom,¹⁵³ sőt, társnak, mert ott hordozta ő Miklóst, éltében is, ahol akarta.¹⁵⁴ Ím látja kegyelmed, ángyod mit ír, ki nekem is, mint az urának, látom szemem be akarná kötni és kegyelmeden felül járni.

Ez látható dolog, hogy amaz asszonyembernél is alábbvaló, Rákóczi,¹⁵⁵ kinek leveléből is megtűnik, mint hízelkedjék még lelkiismerete ellen is az asszonyembereknek, de féltő, hogy olyan tanácsadó ne legyen ő Szokolyinének,¹⁵⁶ mint az ördög Évának, ki mind urastól nyakát szakasztá végre Ádámmal össze.

¹⁵⁰ A levélben betűhíven: *Eched*.

¹⁵¹ Az aláírás betűhíven: *Bathori Istwan*.

¹⁵² A levélben betűhíven: *Vardaj*.

¹⁵³ A szóban forgó ángy Szokolyi Miklós felesége, Telegdy Kata (?–1601), Telegdy Mihály és losonci Bánffy Zsófia lánya, Telegdy János, Pál és Borbála testvére. A Zichy család zsélyi levéltárában fennmaradt rejtélyes verses levele hosszú ideje foglalkoztatja az irodalomtörténészeket. Erről a teljesség igénye nélkül: JANKOVICS–KÖSZEGHY, 2016; LUKCSICS, 1930; SZENTMÁRTONI SZABÓ, 2019; SZIVÁK, 2000. A katolikus Telegdy Kata sógornőjével, Várday Katával ellentétben rendkívül hűvös viszonyt ápolt Báthory Istvánnal. Erről tanúskodik egy töredelmes bocsánatkérő levele is, amelyet 1600 januárjában, már özvegyként küldött Báthorynak: „[...] *könyörgök Nagyságodnak, mint kegyelmes uramnak, hogy ilyen szegény, méltatlan szolgáló leányára ne nehezteljen Nagyságod, se ne vonja meg Nagyságod kegyelmes jó akaratját tőlem [...]*”. ECKHARDT, 1944, 200. Báthory, úgy tűnik, nem engesztelődött meg, az asszony halála után az országbíró közel egy éven át nem engedte eltemetni Telegdy Katát. JANKOVICS–KÖSZEGHY, 2016, 326.

¹⁵⁴ Szokolyi Miklós 1599. szeptember 18-án halt meg, a levél tehát ezután kelt.

¹⁵⁵ A levélben betűhíven: *Rakoci*.

¹⁵⁶ A levélben betűhíven: *Zokolinének*.

Azért kegyelmed, ha fel nem küldött is, küldj fel¹⁵⁷ Kubinyiékhoz,¹⁵⁸ ne érts, se várj semmit Szokolyinétól abból, látod álnok cigányságát, hogy csak rajtad akar csüggeni, kire ötet mind Szokolyival össze az megholt urá[va] szoktatta szegény[...], az menedék n[ekünk s]em ártan[a].¹⁵⁹

Ez alatt rá vigyázz, Szokolyinéra (ezt csak neked [mondom]), mert vagy férjhez menésével, vagy leánya eladásával én azt tartom, megcsal.¹⁶⁰ De az Úristen, az ki az igazságot szereti, gondunkat viseli. Ez leveleket tartsa meg kegyelmed, Cseh Jánost¹⁶¹ küldje ide mindjárást kegyelmed sietséggel. Isten kegyelmedet éltesse. Írtam ma este vasárnap Ecsedben¹⁶² 1599.

CSB
manu propria

[Címzés:] Generosae dominae Catherinae Vardai relictæ viduæ Generosi Domini Pauli Telegdy et Sorori nostræ nobis charissimæ.

31.

Ecsedi Báthory István Várday Katának

Ecsed, 1600. január 19.

MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10221.

Generosa Domina Soror Nobis Charissima. Salutem et Fraternali Benevolentiae Nostræ Commendationem.

Értettük, hogy az kegyelmed szolgálja, melyet oda felbocsátott volt kegyelmed, ez ideig meg nem jött. Mi azt mondanánk, nem kellene kegyelmednek ötet várni, hanem Cseh Jánost¹⁶³ fel kellene bocsátani kegyelmednek, mégis hadd látna és hallgatóznék ott fenn. Jó asszonyom, nem írta kegyelmed maga kezével nekünk egy levelet. Isten tartsa meg

¹⁵⁷ Utána kihúzza: *addig Cheb Janost küldd ide hozzám.*

¹⁵⁸ A felső-kubinyi Kubinyi családról van szó, de hogy pontosan kikre gondol Báthory, azt nem sikerült azonosítani.

¹⁵⁹ Szakadás miatt olvashatatlan.

¹⁶⁰ A levél egy részét Jankovics József és Kőszeghy Péter is közölték. Átírásukban ez a sor hibásan így szerepel: „Ez alatt rá vigyázz Szokolyinéra, [...] mert vagy férbezhemenésével, vagy leánya eladásával nászt tartón megszáll.” JANKOVICS–KŐSZEGHY, 2016, 325.

¹⁶¹ A levélben betűhíven: *Cheb Janost.*

¹⁶² A levélben betűhíven: *Echedben.*

¹⁶³ A levélben betűhíven: *Che Janost.*

jó egészségben kegyelmedet. Datum in arce nostra Ecsed¹⁶⁴ die 19. Januarii veteris calendarii Anno Domini 1600.

Comes Stephanus de Bathor

[Utóirat:]¹⁶⁵ Egy levelet írj jó leányom nekem, hogy lássam minemű író vagy.

[Címzés:] Generosae dominae Catherinae Wardaj relictæ Generosi quondam Pauli de Thelegd, Sorori nobis charissimæ.

32.

Ecsedi Báthory István Várday Katának

Fábiánháza, 1600. „hétfő”

MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10222. (saját kezű)¹⁶⁶

Szerelmes húgom, az meglátás¹⁶⁷ dolgát Nyáry uram¹⁶⁸ Melith Pál¹⁶⁹ által felette igen szorgalmaztatja, azért én így végeztem vele, hogy kegyelmed Alaghyhoz¹⁷⁰ Dombrád-

¹⁶⁴ A levélben betűhíven: *Eched*.

¹⁶⁵ Saját kezű utóirat. Báthory István megjegyzése egybecseng azzal az 1600. március 2-án kelt Nyáry Pál-levéllal, amelyben Nyáry kifejezte örömét, hogy menyasszonya megtanult írni: „*En bizony nagy boldogságnak tartom, hogy tolmács nélkül nem szűkölködünk, sem szemben való létünkben, sem írásunkban, bizwásbban írhatunk egymásnak immár mindenekről.*” BENDA, 1975, 13.

¹⁶⁶ A levél ugyan nincs datálva, de abból, hogy a címzésben Báthory Telegdy Pálnénak nevezi Várday Katát, következik, hogy még Nyáry Pállal kötött jegyessége, azaz 1600 márciusa előtt íródott.

¹⁶⁷ Értsd: leánynező. EMSZT VIII, 1996, 839.

¹⁶⁸ A levélben betűhíven: *Niari*. Bedegi Nyáry Pál (1550k.–1607) Nyáry Lőrinc és enyingi Török Margit fia. Eger, majd Várad kapitánya, később Kraszna és Közép-Szolnok vármegyék főispánja. Első felesége enyingi Török Zsuzsanna, második Várday Kata.

¹⁶⁹ A levélben betűhíven: *Meliti*.

¹⁷⁰ A levélben betűhíven: Alagi. Bekényi Alaghy Ferenc († 1612), Alaghy György és Várday Fruzsina fia. 1578-ban Náprágyi Demeter, Révay István, Melith István és Szokolyi Miklós mellett a bécsi jezsuita gimnáziumban tanult. (JANKOVICS–KÖSZEGHY, 2016, 319; HANÁK–SZABÓ, 2021, 582–583.) Szívélyes viszonyban volt Várday Katával, akit leveleiben „édes szerelmes húgomnak” szólított. MNL OL P 707, XIII. sorozat, No. 10136–10143. Nyáry Pál ugyanakkor leveleiben bizalmatlannak mutatkozik vele szemben. BENDA, 1975, 32. Erre magyarázat lehet, hogy házasságkötésük után Nyáry Pál és Várday Kata Szentmiklósról terveztek költözni és az üresen maradó Várdát bérbe adták volna. Ennek tudatában Alaghy a következőket írta Várday Katának: „*Ha kegyelmedeknek oda fel leszen lakása az itt alatt való jószágát elarendálná egy atyafiának, úgy, hogy esztendőnként summát fizetne róla. Azért, ha ugyan az lesz a kegyelmedek jó akaratja, minthogy az jószág közel hozzám és nem is akarnám, hogy valami idegen pusztítaná a kegyelmed javait, ha kegyelmednek jó akaratja volna, és elégségem lehetne, talán más kézre nem ereszteném én is, de ezt úgy írom kegyelmednek, édes asszonyom, húgom, hogy kegyelmednek ellene ne legyen, s kegyelmed gondolkodjék róla, ha pedig kegyelmednek bántására vagyon, vagy más ember kezében akarja kegyelmed bízni, oltalmazzon Isten, édes asszonyom húgom, hogy én csak egy szót is arra tennék, hanem kegyelmed jó akaratja legyen mindenkiben.*” Alaghy Ferenc Várday Katának. Páczin, 1600.

ra¹⁷¹ menjen ez jövő szerdán. Sőt, ha Alaghy Ferenc ő maga ott nem lehetne, ha csak az felesége lehet ott is, kegyelmed menjen oda. Édes húgom, lelj módot benne, bizony az idő felette rövid, de Nyáry Pált is az generális hívhatja, Melith Pál is gyűlésre megyen. Ők keddre akarják vala, de az haszontalan és lehetetlen, hanem talán szerdán véghez mehet. Erről írjon kegyelmed énnekem választ, mert az mely szolgám ez levelet viszi kegyelmednek, az Melith Pál után megyen, ha feltáralja, válaszol.

Isten kegyelmedet megtartsa. Írtam ma Fábriánházán¹⁷² ma 2 órakor hétfőn 1600.
Kegyelmed atyafia,

Comes Stephanus de Bathor
manu propria

[Címzés:] Az én szerelmes húgomnak, Várday Katának Telegdy Pálnénak¹⁷³ adassék.

33.

Ecsedi Báthory István Várday Katának

Ecsed, 1600. „szerda”

MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10223.

Generosa domina soror nobis charissima. Salutem et nostri commendationem.

Szerelmes húgom, az mit kegyelmed énnekem izent, Bácsmegyei Gáspártól,¹⁷⁴ hogy tudniillik Dombrádon az Alaghy Ferenc¹⁷⁵ házában legyen meg az meglátás, énnekem mindenképpen tetszik.¹⁷⁶ Azért kegyelmed legyen ott Dombrádon ez jövő pénteken jó

„ma csütörtökön”. MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10142. Alaghy Ferenc életéről bővebben lásd SZABÓ, 1995.

¹⁷¹ Dombrád, Szabolcs vármegye (H).

¹⁷² Fábriánháza, Szatmár vármegye (H).

¹⁷³ A levélben betűhíven: *Vardai Katanak Telegdi Palnenak*.

¹⁷⁴ A levélben betűhíven: *Bacsmegyei Gaspártól*. Bácsmegyei Gáspár, ecsedi Báthory István füzéri tisztartója. Az országbíró bizalmas emberei között tartotta számon, hiszen eredetileg testamentumosai közé is jelölte, de az ekkor már idős Bácsmegyei végül dominusát megelőzve 1603 folyamán elhunyt. Halála fájdalmasan érintette Báthoryt, amiről az országbíró végrendeletében is megemlékezett: „*De jaj, ez énnekem, hogy az én Istenem jámbor szolgálómat így szedegeti ki ez világból, im mikor eddig írogattam volna testamentumosomat, [...] tudniillik Bácsmegyei Gáspárt, régi és hív jámbor szolgálómat, az Úr Isten ez világból ki vevé [...]*” VADÁSZ, 2002, 88.

¹⁷⁵ A levélben betűhíven: *Alaghi Ferencz*.

¹⁷⁶ Báthory István már korábban is próbálkozott házasságszerzéssel. Nyáry Pál előtt valószínűleg Nádasdy Lászlót szánta unokahúga férjének, ahogy arról Alaghy Ferenc is beszámolt Várday Katának: „*Hanem az Úrnak, Báthory István urunknak egy főszolgálója jelentette együttlétünkben, hogy Szokolai uramnak bátyánknak emlékezett volna Nádasdy László felől, de idegen volt tőle [...] hogy ha Istentől ez volna rendeltetvén és tetszene kegyelmednek is, ő Nagysága, az Úr, az kegyelmed jó szerencsáját ne tartaná meg, mert Pethő Gáspár találta volna meg őtet, az sógora, Nádasdy László képében. Ez dologról énnekem ugyan Szokolai uram is jelente, de ő kegyelme nem igen javallja. Kit én látja az Úr Isten, nagy tiszta szívből kíván-*

idején.¹⁷⁷ Azután Melith Pál¹⁷⁸ uram is ott leszen pénteken. Ugyanazon pénteken ismét Nyáry Pál¹⁷⁹ uram is ott leszen Dombrádon, mintha Melith Pál uramat keresné. Ebéd után leszen ott Nyáry Pál, az valamikorra érkezhetik. Azt meg nem tudom kegyelmednek írni, ha a felesége ott leszen-e Melith Pálnak vagy nem,¹⁸⁰ azon én szabadon hagytam. Akarám csak ezt kegyelmednek mindjárust tudtára adnom. Isten tartsa meg kegyelmedet jó egészségben. Datum ex nostra arce Ecsed¹⁸¹ ma szerdán 1600.

Comes Stephanus de Bathor

[Címzés:] Generosae dominae Chaterinae Varday relictæ quondam Generosi domini Pauli Telegdi et Sorori nostræ nobis charissimæ.

34.

Ecsedi Báthory István Várday Katának

Ecsed, 1600. január 24.

MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10224.

Szerelmes húgom, nekem megbocsáss, megfogyatkozám az Melith Pál¹⁸² szavában, ki nek ím levelét is odaküldtem kegyelmednek. Ebből mindent megérthet kegyelmed. Ha Várdából el nem mentél, el ne menj, ha pedig kegyelmed elment is Dombrádra, ne várakozzék kegyelmed semmit ott, mert nem megyen mostan véghez az dolog. Én pedig temetésre bizony nem bocsátlak. Várjunk Istentől szerelmes húgom, Isten jobb királynál.¹⁸³ Isten tartsa meg kegyelmedet jó egészségben. Datum ex nostra Ecsed¹⁸⁴ 24. Januarii 1600.

Comes Stephanus de Bathor

nék, hogy az Úristen látogatná jó szerencsével meg az kegyelmed árva és özvegy állapotját.” Alaghy Ferenc Várday Katának. Pácin, 1598. MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10140.

¹⁷⁷ A dombrádi találkozóról Alaghy Ferenc is írt Várday Katának, egy szintén hiányos dátumozású levélben. Alaghy leveléből is kiderül, hogy az „Úr”, Báthory István jóváhagyásával mehetett végbe Nyáry Pál és Várday Kata eljegyzése. Alaghy Ferenc Várday Katának. Pácin, 1600. „ma kedden este”. MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10143.

¹⁷⁸ A levélben betűhíven: *Melit Pall.*

¹⁷⁹ A levélben betűhíven: *Niari Pall.*

¹⁸⁰ Melith Pál felesége, eszenyi Csapy Krisztina. Házasságukból három fiú született. KOROKNAY, 2006, 65.

¹⁸¹ A levélben betűhíven: *Eczied.*

¹⁸² A levélben betűhíven: *Melit Pall.*

¹⁸³ A „Deus melior rege” latin mondás tükörfordítása.

¹⁸⁴ A levélben betűhíven: *Eczied.*

[Címzés:] Generosae dominae Chaterinae Vardaÿ relictæ quondam Generosi domini Pauli Telegdi et Sorori nostræ nobis charissimæ.

35.

Ecsedi Báthory István Várday Katának

Ecsed, 1600. március 8.

MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10225.

Generosa ac magnifica domina soror nobis charissima. Salutem et nostri commendationem.

Megbocsásd kegyelmed, jó húgom, hogy ily későn tehetek választ leveledre, mert nagy betegségem miatt elfeledkeztem volt csak megolvastatni is.¹⁸⁵ Az mi illeti az dolgot, kegyelmed elmehet az Alaghy Ferenc¹⁸⁶ házához és ha Istentől bírt leszen, s egymást megszeretik, mindjára meg kell őket esketni. Az mi illeti az gyűrű dolgát, az nem oly nagy dolog, bizony találtathat kegyelmed három vagy négy arany érő gyűrűt, én megadom az árát. De bezzeg, ha lehetne, Istvánnak kellene adni, mert az jó ifjú légyen, keresztyénnek is jobb az öccsénél.¹⁸⁷ Isten tartsa meg kegyelmedet jó egészségben. Datum ex nostra Ecsed¹⁸⁸ 8 Martii 1600.

Comes Stephanus de Bathor

[Címzés:] Generosae ac Magnificæ dominae Chaterinae Vardaÿ coniugi desponsatæ Magnifici domini Pauli Niari de Bedegh Capitanei Supremi Varadiensis Sacræ Caesareæ Regiæque Maiestatis et Sorori nostræ nobis charissimæ.¹⁸⁹

¹⁸⁵ Báthory valóban nagyon beteg lehetett, mert súlyos állapotáról Nyáry Pál is említést tett Várday Katának szóló levelében: „*Báthori István uramnak, bátyádnak betegségét igen bánom. Énnem az t írja, hogy fölöttébb nehezen vagyok.*” Nyáry Pál Várday Katának. Hadad, 1600. március 25. Közzéteszi: BENDA, 1975, 14–15.

¹⁸⁶ A levélben betűhíven: *Alaghi Ferencz.*

¹⁸⁷ Nem sikerült azonosítani, milyen Istvánra gondol itt Báthory.

¹⁸⁸ A levélben betűhíven: *Eczied.*

¹⁸⁹ A címzésből kiderül, hogy 1600. március 8-án Nyáry Pál és Várday Kata már hivatalosan is jegyesek voltak.

36.

Ecsedi Báthory István Várday Katának

Ecsed, 1600. március 17.

MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10227.

Generosa ac magnifica domina soror nobis charissima. Salutem et nostri commendationem.

Kegyelmednek erről akaránk írni. Tudja kegyelmed immár az kézfogásnak és lakodalomnak ideje elközelget naponként.¹⁹⁰ Azért kegyelmed írja meg énnekem, mennyire való készületi lehet kegyelmednek az lakodalomra. Mert ami kevés segítséggel lehetek, én is leszek, csak kegyelmed írja meg, mi nélkül szűkölködik kegyelmed leginkább. Kegyelmed írja meg azt is, ha leszen kegyelmednek akkorra elég zabja, vagy nem, és egyéb is, ami szükséges leszen.¹⁹¹ Isten tartsa meg kegyelmedet jó egészségben. Datum ex nostra Ecsed¹⁹² 17. Martii 1600.

Comes Stephanus de Bathor

[Utóirat:] Ím én feljegyeztettem¹⁹³ az kiket én hívattam. Az kit kegyelmed tud ott közel, az kik olyak volnának, kegyelmed is elhívassa. Kegyelmed küldözze meg is ez leveleket, az kiknek szállanak.

[Címzés:] Generosae ac Magnificae dominae Chaterinae Vardaÿ coniugi desponsatae Magnifici domini Pauli Niari de Bedegh Capitanei Supremi Varadiensis Sacrae Caesareae Regiaque Maiestatis et Sorori nostrae nobis charissimae.

¹⁹⁰ Nyáry Pál jegyeséhez intézett leveléből értesülünk róla, hogy mikorra tűzték ki az esküvőt: „Az napot, ki kilencedik pinkesd havának, örömet elvárom, minthogy egyéb sem lehet benne”. Nyáry Pál Várday Katának. Várad, 1600. március 20. Közzéteszi: BENDA, 1975, 13–14.

¹⁹¹ Várday Kata és Nyáry Pál esküvői előkészületeiről van itt szó. Erről olvashatunk Alaghy Ferenc 1600. május 1-jén kelt levelében is, aki szénát, indiai tyúkot és pávát küldött Várday Katának. MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10141. Nyáry Pál pedig arról írt, hogy menyasszonyának Bécsben csináltattak ruhát az esküvőre. BENDA, 1975, 13. Érdekesség, hogy maga Mihály vajda is jelezte egy márciusi levelében részvételi szándékát az esküvőn, hogy végül valóban megjelent-e, azt nem tudjuk. MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 8210.; VIRÁGH, 1981, 89.

¹⁹² A levélben betűhíven: *Eczied*.

¹⁹³ A levélben betűhíven „*feljegyeztettem*” szerepel.

37.

Ecsedi Báthory István Várday Katának

Ecsed, 1600. „ma este”

MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10228.

Generosa domina soror nobis charissima. Salutem et nostri commendationem.

Kegyelmednek erről akaránk írni, Nyáry Pál¹⁹⁴ uram üzent,¹⁹⁵ kéret azon, hogy ennekutána szabad legyen kegyelmedhez betérni.¹⁹⁶ Azért, ha alájó és betér kegyelmedhez, kegyelmed fogadja becsülettel, mint urát.¹⁹⁷

Amit kegyelmed Báncshytól¹⁹⁸ üzent, ím értem. Bezzeg hamisan esküdt az hamis Pál.¹⁹⁹ Különbben akartam én ezt Isten után véghez vinni, az kegyelmed javáért és az én nyugodalmamért is, de ha immár így esik, ám hagyja re/án/k. Ezt nem azért írom kegyelmednek, hogy kegyelmed ezen szabódjon, avagy szomorkodjék. Mert az immár haszontalan, de bizony akartam volna jó hűgom, ha hírem nélkül ez dolog nem lett volna. Mindazáltal úgy viselhetitek magatokat az jó sógorral együtt, hogy még én bennem lelket érhettek.²⁰⁰ Talán tudja kegyelmed azt, hogy én az kegyelmed javát oly szeretettel viseltem mindenkor előttem, mintha édes gyermekem voltál volna.²⁰¹ Ha neki jó kell, talán jól végez velem. Isten kegyelmedet éltesse s megtartsa. Írtam ma este Ecsedben²⁰² 1600.

Co St Ba
manu propria²⁰³

¹⁹⁴ A levélben betűhíven: *Nyári Pall.*

¹⁹⁵ Utána kihúzza: *Ír egy levelet, melyben arról.*

¹⁹⁶ Utána kihúzza: *S ott szállani is.*

¹⁹⁷ A még házasság előtt álló Nyáry Pál és Várday Kata Báthory engedélyét kérték, hogy a vőlegény menyasszonyánál szállhasson meg.

¹⁹⁸ A levélben betűhíven: *Banczitul.*

¹⁹⁹ Báthory István itt valószínűleg Melith Pálra utal. Az országbíró és régi szervitorának megromlott kapcsolatáról Báthory pótvégrendeletében olvashatunk. A pótvégrendeletben Báthory István egykori legkedvesebb szervitorának, Tatay Istvánnak árváiról gondoskodott, és egyik legfontosabb kikötése az volt, hogy Melith Pál nem nyerhet tutorságot az árvák felett. Báthory akaratának igen kemény szavakkal adott hangot: „Csak ezt nem hagyom helyén, nem is confirmálok, sem akarom, sőt különben is rendelem, hogy Melith Pál az én holtom után, ne piszkáljon az tutorságban. Mert egy az, hogy nem ő utána találta, az miye volt, hanem Isten után és én utánam. Más az, hogy az Kölcsey leánynak és az Melith István leányának, ugyanezen Ibrányi Katának is, sőt egyebeknek, akiknek tutora volt Melith Pál, soha igaz nem volt, nem igazán cselekedett velek, megsalta őket [...] nem akarom, hogy az szegény árvákat az ő maradéki rabjuknak tartsák és lábbal rugoldozzák. [...] Nem tudom pedig, mit tutorkodnék akár Melith s akár az ő atyafiai is, ha mindegyik most is ellenségem énnekem, hiszem ennek utána az árváknak is azon jó akarattal lennének. Azért soha ezt nem engedem.” RADVÁNSZKY, 1879, 220.

²⁰⁰ Utána kihúzza: *kegyelmed azért legyen azon, hogy.*

²⁰¹ Utólagos, saját kezű betoldás: *Talán tudja kegyelmed azt, hogy én az kegyelmed javát oly szeretettel viseltem mindenkor, előttem mintha édes gyermekem voltál volna.*

²⁰² A levélben betűhíven: *Echedben.*

²⁰³ Autográf aláírás.

[Címzés:] Generosae dominae Chaterinae Varday Sorori nostrae nobis charissimae.

38.

Ecsedi Báthory István Várday Katának

Ecsed, 1600. december 12.

MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10226.

Generosa ac Magnifica domina Soror nobis charissima. Salutem et nostri commendationem.

Az kegyelmed levelét megértettem, melyben írja kegyelmed, hogy vasárnap estére itt Ecsedben²⁰⁴ nálam lenne. Én kegyelmedet örömet elvárom. De kegyelmedet kérem, hogy jövő hétfőn ebédre, miérthogy vasárnap prédikációk is lesznek, kegyelmednek alkalmatlanabb jövése lehet vasárnap estére. Jobb azért kegyelmednek ebédre hétfőre érkezni. Isten tartsa meg kegyelmedet. Datum in arce nostra Ecsed die 12. Decembris Anno 1600.

Comes Stephanus de Bathor

[Címzés:] Generosae ac Magnificae dominae Catherinae Warday coniugi Magnifici domini Pauli Niarý de Bedeg Comitatus Bihariensis necnon Sacrae Caesareae et Regiae Maiestatis Praesidii Varadiensis Supremi Capitanei, Sorori nostrae nobis charissimae.

39.

Ecsedi Báthory István Várday Katának

Ecsed, 1601. január 12.

MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10230.

Generosa ac Magnifica domina Soror nobis charissima. Salutem et nostri commendationem.

Az kegyelmed levelét megértettem, melyben tudakozik kegyelmed egészségem felől, kegyelmedtől igen jó néven vettem. Legyen az Úr Istennek hála, szintén mostan az én vékony állapotom szerint tűrhető egészségem vagyon. Adjon az Úr Isten is kegyelmednek az új esztendőben minden jókat, jó egészséget és ez következő esztendőben is. Az gyümölcsöt kegyelmedtől igen jó néven vettem. Ha Isten engedi pedig, el is költöm. Továbbá kegyelmedtől akarám bizonyosan érteni, ha Nyáry uram felmegyen-e az

²⁰⁴ A levélben betűhíven: *Echedben*.

gyűlésbe, avagy nem. Isten tartsa meg kegyelmedet. Datum ex arce nostra Ecsed²⁰⁵ die 12. Januarii Anno 1601.

Comes Stephanus de Bathor

[Címzés:] Generosae ac Magnificae dominae Catherinae Vardai consorti Magnifici domini Pauli Niary de Bedeg Comititis Comitatus Bihariensis necnon Sacrae Caesareae et Regiae Maiestatis Praesidii Varadiensis Supremi Capitanei, Sorori nobis charissimae.

40.

Ecsedi Báthory István Várdai Katának

Ecsed, 1601. „vasárnap”

MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10229. (saját kezű)

Szerelmes húgom, Istennek kegyelmét és megvigasztalását kívánom kegyelmednek, mint szerelmes húgomnak s kérlek is, ne fáraszd édes húgom magadat, ha engem szeretsz.

Ím értem, mit ír Nyáry²⁰⁶ uram, kinek mindkét levelére választ írnék, de nincs oda felmenő emberem, talán kegyelmednek sincsen, pedig mostan ő igen bízik az had jó végéhez [?] de én azt nem remélhetem. Az mit Mladosevith uram²⁰⁷ ír, értem s jámbor érte, hogy jó gondviselő és kegyelmedet vigasztalja. Isten kegyelmedet éltesse soká és kettőért tizedt adjon. ex Ecsed²⁰⁸ vasárnap 1601.

Az kegyelmed jó akarója,

Báthory István²⁰⁹

[Címzés:] Az én szerelmes húgomnak, Várdai Katának adassék.

²⁰⁵ A levélben betűhíven: *Eched*.

²⁰⁶ A levélben betűhíven: *Niari*.

²⁰⁷ A levélben betűhíven *Mladoczouic*. Mladosevith Horváth Péter († 1613) Horvátországból Északkelet-Magyarországra, főként Abaúj és Zemplén megyébe szakadt nemesi család tagja, aki 1588 és 1592 között biztosan a szendrői udvarbírói tiszteletet töltötte be. 1605-ben és 1606-ban Bocskai Bécsbe küldött követe, Abaúj vármegye követe az 1608., 1609. és 1613. évi pozsonyi országgyűléseken. HANÁK–SZABÓ, 2021, 415–416.

²⁰⁸ A levélben betűhíven: *Eched*.

²⁰⁹ Az aláírás betűhíven: *Bathori Istvan*.

41.

Ecsedi Báthory István Várday Katának

Ecsed, 1601. június 30.

MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10232.

Generosa ac Magnifica Domina Soror Nobis charissima. Salutem et Nostri Commendationem.

Ím megküldöttem kegyelmednek az Nyáry²¹⁰ uramnak való leveleket, de kegyelmedet felette igen kérem, kegyelmed oly bizonyos embertől küldje fel, hogy az útban valamiképpen el ne tévesszék, mert ha valamiképpen eltévesztenék, felette igen bánám. Az diósgyőri²¹¹ tisztartójának is megírja kegyelmed, hogy oly embertől küldje meg, hogy el ne veszesse, más embernek kezébe ne akadjon.²¹² Isten tartsa meg kegyelmedet. Datum in arce nostra Ecsed²¹³ die 30. Junii Anno 1601.

Comes Stephanus de Bathor

[Utóirat:] PS.: Kegyelmednek egyéb hírt nem írhatok. Azt hiszem, talán kegyelmednél is nyilván vagyon, mondják közhírrrel, hogy az erdélyi had Tasnád²¹⁴ táján vagyon. Akarám kegyelmednek csak értésére adnom. Az házban kegyelmed most az háború időben vigyáztasson.²¹⁵

[Címzés:] Generosae ac Magnificae dominae Catherinae Wa[rday] [c]oniugi Magnifici domini Pauli Niary de Bedeg ac [sorori nobis] charissimae.

²¹⁰ A levélben betűhíven: *Niarj*.

²¹¹ Diósgyőr, Borsod vármegye, ma Miskolc része (H). A levélben betűhíven: *Dios Georj*. Diósgyőr a 16. század végén Nyáry Pál és (első felesége, enyingi Török Zsuzsanna révén) sógorai, Török István és Homonnai Drugeth István (enyingi Török Fruzsina férje) közös birtokában volt, így került később Várday Kata érdekeltségébe. BESSENYEI, 1997, 142.

²¹² Utólagos betoldás: *más ember kezébe ne akadjon*, alatta megismételve: *más ember kezébe ne akassza*.

²¹³ A levélben betűhíven: *Eched*.

²¹⁴ Tasnád, Szatmár vármegye (ma: Tâșnad, RO).

²¹⁵ A levél címzése erősen elmosódott.

Ecsedi Báthory István Várday Katának

Ecsed, 1601. augusztus 5.

MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10231. (saját kezű)

Szerelmes hűgom, értem, Nyáry uram mit ír, megbocsássa őkegyelme, könnyen beszélget őkegyelme és csak rövideden akar, az mint látom, efféle dolgokról én velem tractálni. Még csak ingyen sem ír semmit felőle, mikor felmene is, csak Bogdányi²¹⁶ által imígy-amígy üzent vala s én is csak rövideden üzentem. Várdáról vala pedig fő emlékezet, kiről nem ismerem semmi gondját lenni. Lám, őfelségeknek eleget fut, fárad, szolgál, ingyen is cselekedhetnek őkegyelmével őfelségek.

Az mi illeti az adóslevelet, arról ugyan sokat írhatnak, mert én arról immár különben disponáltam vala. És lám őkegyelmének is eléggel őfelsége adós, az olyant íratna őkegyelme, de ezek hadd járjanak mostan. Hanem ezt vegye kegyelmed eszébe, hogy akármennyi pénzt adjunk az szentmiklósi jószágra is, de azért ugyan Telegdy Ferencet²¹⁷ illeti az tutorság, mert ő az atyafi²¹⁸ férfi,²¹⁹ mert immár az fiú ág deficiált: az leányágat pedig mindaddig sem illeti az jószág amíg fiúág tart ez világon. Ha Rákóczi²²⁰ megváltaná is, de az pénze ugyancsak egyedül Telegdy Ferencre száll, mindaddig, míg fiúág lesz, melynek ha magva szakadna (kit Isten tud, mikor lesz) még azután lenne az kegyelmed lánykáinak²²¹ részek az jószágban, vagy az summában.

Azt sem tudom pedig, mit akarná az én adósságomat Szentmiklóstra²²² íratni Nyáry²²³ uram, mert miérthogy az szegény Telegdy Pál uram gyermeket illetve csak az jószág. Ugyancsak az kegyelmed két leányára,²²⁴ kik Telegdy Pál uramtól valók, kellene azt íratni, hogy mégis lenne szegénykének valami jószágocskájuk. De ugyan így is félő, hogy az tutorság Telegdy Ferencé ne lenne.²²⁵ Jóllehet itt azért az iránt az levélben szép cautiók lehetnének és conditiók.

²¹⁶ A levélben betűhíven: *Bogdani*. Bogdányi János a Szabolcs vármegyei tisztikarban viselt különböző pozíciókat. 1590-ben szolgabíró, 1602–1604 között az esküdtek közt találjuk, 1603-ban a vármegye országgyűlési követe: MNL SZSZBML IV.1.a. Prothocollum VI, 1588–1591; Uo. Prothocollum IX, 1600–1624. Később kisvárdai szervitor, fennmaradt tizenöt, 1606 és 1619 között Várday Katához írt levele. MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10256–10270.

²¹⁷ A levélben betűhíven: *Telegdi*. Telegdy Ferenc Telegdy János és Sennyey Anna legidősebb fia volt.

²¹⁸ Utána kihúzza: *más az, hogy*.

²¹⁹ Utólagos betoldás: *férfi*.

²²⁰ A levélben betűhíven: *Rakoci*. Rákóczi Zsigmondra utal, aki felesége, Telegdy Borbála révén szintén szívesen jutott volna beregszentmiklósi porciókhoz. JANKOVICS–KÖSZEGHY, 2016, 320.

²²¹ Várday Kata Telegdy Páltól származó lányait érti.

²²² A levélben betűhíven: *Zenmiklosra*.

²²³ A levélben betűhíven: *Njáry*.

²²⁴ Utána kihúzza: *kellene*.

²²⁵ Báthory félelme nem volt alaptalan, mivel az újráházasodó özvegy anyától az előző férjének rokonsága elvehette gyermekei gyámságát. Ez történt évekkel később Nyáry Krisztinával (1604–1641) is, akitől

Aztán szerelmes hűgom, az barátokként alamizsnára is hozhatom az dolgot. Ím én az adóslevelet odaküldtem, de kegyelmednek megírom és kegyelmed is megírja Nyáry²²⁶ uramnak, hogy az két gyermek nevére írassa, sőt én is ki nem vehetem kezemet szinte belőle, mert én is elég lassan vagyok el az dologban. Isten éltesse kegyelmedet sokáig és adjon jó egészséget. Ex Ecsed²²⁷ 5. Augusti 1601.

Comes Stephanus de Bathor

[Címzés:] Az én szerelmes hűgomnak, Várday Kata²²⁸ asszonynak adassék ez levél.

43.

Ecsedi Báthory István Várday Katának

Gyarmat, 1602. „vasárnap”

MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10233. (saját kezű)

Szerelmes hűgom, Istennek kegyelmes áldását és gondviselését kívánom kegyelmednek.

Én ennekelőtte nem értettem, hogy az Úr Isten kegyelmedet magzattal szeretete, betegségét sem hallottam, az betegségét bánom, de az másik állapot Isten ajándéka, Ádám után Évának is kell lenni.²²⁹ Az is elég nehéz nekem, csak hallásra is, hogy kegyelmed gyámoltalan állapotját írja, kiért magam is látok s csodálkozom is, de azt is majd semminek véljük, mert nincs embereknek semmi nyavalyájukban jobb gyámol Istennél. Jobb orvosságot sem ismerem az imádságnál, ki mindenféle nyavalyától egyaránt használ. Az Úr Isten kegyelmedet meggyógyítja s meg is gyógyítsa, kérem, és soká éltesse. Én, legyen Istennek hála, jobban vagyok. Kegyelmednek az mi szüksége vagyon, mindenekben engemet bízást megtaláljon. Én kegyelmednek szeretettel való atyafia vagyok és az Úr Istennek ajánlom kegyelmedet. Írtam Gyarmaton²³⁰ vasárnap 1602. Kegyelmed atyafia míg él,

Báthory István²³¹
manu propria

első férje, Thurzó Imre (1598–1621) halála után megtagadták két félárva kislánya gyámságát. ERDÉLYI, 2021, 61.

²²⁶ A levélben betűhíven: *Niari*.

²²⁷ A levélben betűhíven: *Eched*.

²²⁸ A levélben betűhíven: *Várdai*.

²²⁹ Valószínűleg a pár évvel később gyermekként meghalt Nyáry Kata születéséről ír Báthory. ERDÉLYI, 2020, 6.

²³⁰ Gyarmat, Szatmár vármegye (ma: Fehérgyarmat, H). A levélben betűhíven: *Giarmaton*.

²³¹ Az aláírás betűhíven: *Bathori Istvan*.

[Külzet:] Egyik szolgám küldtem az kegyelmed emberével, kitől kegyelmed ismét írjon egészségéről.

Ha szükség leszen Czeglédi Jánost²³² odaküldöm kegyelmedhez, ki jól ért az betegségekhez.

[Címzés:] Az én szerelmes húgomnak, Várday²³³ Kata asszonynak adassék ez levél.

44.

Ecsedi Báthory István Várday Katának

Nyírbátor, 1602. „szerda”

MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10234. (saját kezű)

Szerelmes húgom, bizony szívem szerint azon valék, mennél hamarább az én kis árva húgomat kegyelmedhez küldjem, de az jó Istennek az mint mi felőlünk való keserves rendelése vagy, ahhoz kell magamat tartanom. Kin elég keserves búsulásba vagyok, hogy csak ilyen hirtelen ez történik rajtunk, de mit tehetek róla, ha az én sorsom ugyancsak így hozta lenni, legyen úgy, az mint az jó Isten rendelte.²³⁴ Látom, kegyelmetek is búsult el, mely és ki miatt el akar menni: kit én nem csudálok, mert látom az kegyelmed sok méltó búsulását is. Magammal nem gondolnék immár (ha ugyancsak ez volt az én életemnek virága), csak az ti állapototok egyfelől is, más felől is ne érdek/el/ne.

Immár kegyelmednek nem tudok mit írni, mert az kis vendég Isten képében vagyok, kivel mit cselekszik, az ő hatalmában vagyok. Avval kegyelmed szabad legyen, ha kegyelmed elmegeyen is az istentelen áruló előtt, akinek az ő álnoksági az rest gondviselést meghaladák. Kiről kegyelmednek sem tractálni urad híre és honléte nélkül nem méltó, sem beszélgetni, nyájaskodni nem gyönyörűség.²³⁵ Azért az Úr Isten kegyelmedet

²³² A levélben betűhíven: *Czeglédi*. Czeglédi S. János, Hodászi Lukács mellett szolgált Ecsed káplánjaként, később Báthory István unokaöccse és gyámfia, Báthory Gábor nevelőjévé is megtette. Czeglédi János Hodászi távozta után 1607-től első pap lett Ecseden, majd pedig rövidesen a közép-szolnoki egyházmegye esperese. Czeglédi Báthory udvartartásában az egyik legműveltebb személynek számított, jogi, teológiai, bölcséleti és orvosi tudományokban is jártas volt. A wittenbergi és heidelbergi egyetemek mellett Padovában is folytatott tanulmányokat. SZABÓ, 2017, 109. Négy, orvoslással kapcsolatos levele maradt fenn Várday Katának címezve. Közzéteszi: KOVÁCS–KULCSÁR, 1967.

²³³ A levélben betűhíven: *Vardai*.

²³⁴ Ecsedi Báthory István Várday Kata Telegdy Páltól származó kisebbik, 1595-ben született lányának, Telegdy Katának a haláláról ír. JANKOVICS–KÖSZEGHY, 2016, 317.

²³⁵ Ennek a levélnek nagyobb részét közölte tanulmányában Jankovics József és Kőszeghy Péter is. Szövegközlésükben ezen a ponton hibásan „tractálni” helyett „táncalni” áll, és így következtetésük, amely szerint Báthory István erkölcsösségre inti idegen férfiakkal kacérkodó unokahúgát, szintén nem állja meg a helyét. JANKOVICS–KÖSZEGHY, 2016, 317.

viselje békével és vezérelje. Én holnap, ha azt érhetem, látni megyek hűgomnak. [!] Isten kegyelmedet megtartsa.

Bátorban²³⁶ írtam ma szerdán 1602.

B. Istvan
manu propria

[Címzés:] Az én szerelmes hűgomnak Várday²³⁷ Katának adassék.

45.

Ecsedi Báthory István Várday Katának

Ecsed, 1602. június 1.

MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10236.

Generosa ac Magnifica Domina Soror Nobis Charissima. Salutem et Servitii Nostri Commendationem.

Az kegyelmed levelét megadá énnekem Parasznyay János,²³⁸ melyből értem az kegyelmed jó egészségét. Azért legyen hála az Úr Istennek, engedje az jó Isten, hogy kegyelmed jöhessen alá is jó egészségben. Az én állapotom felől is írhatom kegyelmednek, legyen hála az Úr Istennek, az én állapotom szerint tűrhető egészségben vagyok. Értem az kegyelmed Parasznyay²³⁹ János által való üzenetéből, hogy az adóslevelet felküldeném, azért megírtam én Nyáry²⁴⁰ uramnak, hogy az keresztel együtt küldöm fel Bay Mihályhoz,²⁴¹ az mint ez előtt is megírtam vala kegyelmednek, hogy felküldöm. Az többit aztán az dolognak tudom, hogy Nyáry²⁴² uram kegyelmednek megmondja. Tartsa meg Isten kegyelmedet jó egészségben.

Datum in arce nostra Ecsed²⁴³ die 1. Junii Anno 1602.

Comes Stephanus de Bathor

²³⁶ A levélben betűhíven: *Batorba*.

²³⁷ A levélben betűhíven: *Vardai*.

²³⁸ A levélben betűhíven: *Parasznyaj Janos*. Minden bizonnyal arról a Parasznyay Jánosról van szó, aki 1609-ben címerlevelet nyert II. Mátyástól. KÜJBUSNÉ MECSEI, 1998, 29.

²³⁹ A levélben betűhíven: *Parazniaj*.

²⁴⁰ A levélben betűhíven: *Nyarj*.

²⁴¹ A levélben betűhíven: *Bay Mihához*. Ludányi Bay Mihály Báthory István dévényvári tiszttartója, aki már Báthory Miklós idején is ezt a tisztelet viselte, tőle kapta adományul pozsonyi birtokait, Horvátújfalut és Récsét. Az országbíró ecsedi központjától távol szolgáló Bay Mihály legfőbb feladata a Habsburg-udvarral való kapcsolattartás megkönnyítése lehetett. Erről tanúskodik az is, hogy egy alkalommal Báthory parancsára Perekedy Miklós országbírói ítélőmester társaságában maga is felkereste Rudolf királyt Prágában. VADÁSZ, 2002, 51.

²⁴² A levélben betűhíven: *Niarj*.

²⁴³ A levélben betűhíven: *Eched*.

[Címzés:] Generosae ac Magnificae dominae Catherinae Warday coniugi Generosi ac Magnifici domini Pauli Niary de Bedeg Comitatus Bihariensis et Szolnok [Mediocris]²⁴⁴

46.

Ecsedi Báthory István Várday Katának

Ecsed, 1602. november 14.

MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10235.

Generosa ac Magnifica Domina et Soror Nobis charissima. Salutem et servitii nostri commendationem.

Az kegyelmed levelét nekem meghozák, melyben tudakozik kegyelmed egészségem felől. Kegyelmedtől mint asszonyomtól jó néven veszem, hogy kegyelmed tudakozik egészségemről. Hála Istennek egyébképpen mégis alkalmas, tűrhető állapotban vagyok, betegségemből, Istennek hála, fel[gyógy]ultam. De ismét az szemfájás esett v[...töb]b [öt] egész holnapjánál, hogy [...] hanem ím az két-hár[om ...va]n hogy az Úr Isten az sze[memet m]eg könnyebbítette, hiszem Istent, immár [na]ponként gyógygyul.²⁴⁵ Jöttem vala ide ki Bátorba, hogy mégis valamit múlathassak. Továbbá kegyelmed ír az Serédy István²⁴⁶ dolgáról is énnekem. Úgy vagyon, hogy Nyáry²⁴⁷ uram ő kegyelme is emlékezett vala felőle, el is jött vala hozzám Serédy uram. De nem alkudhatánk meg, sőt aztán utoljára Serédy²⁴⁸ uram rövideden szakasztá és abba hagyja, hogy silentiumban maradjon. Én most sem vagyok idegen ő kegyelméhez. De arra az ő kívánságára, hogy mehessek, az kit ő kíván vala, kegyelmed megbocsássa, az nem lehetséges. Mert jószágot is kíván vala, jóllehet utoljára arról nem üzent, ugyan nem tudhatom, miben hagyja. Kétszáz forintot is kér vala személyére, Ecsedben szállást, tisztet is, sőt még utolszor azt is megüzene, hogy ő Nyáry uramnak megmondotta, hogy négyszáz, se ötszáz forintért senkinek meg nem kötelezi magát. Mit mondathatunk, szerelmes hűgom, én csak az én fogyatkozott állapotomat látom naponként, s ahhoz szabhatom magamat. Kétszáz forintot az személyére Pál uradnak²⁴⁹ adtam én, nem soknak, egyébnak, akármikor is. Ő neki is azért adtam, mert jó fiam vala énnekem, neked is jó gazdád vala, nemes asszonyom.

²⁴⁴ Szakadás miatt olvashatatlan a címzés további része.

²⁴⁵ A levél ezen a ponton nehezen olvasható nagyobb szakadás miatt.

²⁴⁶ A levélben betűhíven: *Seredj Istvan*. Valószínűleg Serédy István és Várday Klára fiáról van szó. Várday Kata, bevett szokás szerint tehát rokonának keresett helyet Báthory István udvarában. ESZTERHÁZY, 1880, 223.

²⁴⁷ A levélben betűhíven: *Njary*.

²⁴⁸ A levélben betűhíven: *Seredi*.

²⁴⁹ Ahogy a levél további részéből kiderül, Báthory itt Telegdy Pálra gondol.

Mindazáltal ugyan az szegény Telegdy Pál²⁵⁰ uradnak is szintén úgy fizettem, mint egyéb házi szolgálknak. Azért kegyelmedet is megtekintettem, ha akarhatja vagyon hozzá, úgy mint az több jámbor házi szolgálimnak fizetek és noha senkinek egyébnek nem adok annyit, házi szolgálának, de kegyelmedért megmívelem, hogy másfél száz forintot személyére adok. De úgy az szerint posztószámra s pénzül, mint az kegyelmed urának fizettem. Mind az szegény Pál uramnak s mi[nd az Szo]kolyi²⁵¹ Miklósnak úgy fizettem én. Ez m[ostani] szolgálím [tanús]ágot adhassák. Énnekem [tisztet nin]csen, az kit adhassak. Tudod magad, jó húgom, az szegény uradnak, se Szokolyinak, én tisztet nem adhattam, mostan is pedig az én házi szolgálím énutánam semmi tisztet nem bírnak. Jószágot pedig, minthogy én magam is soha nem leltem, csak egy talpalatnyi jószágot is, jó húgom, kegyelmedet kérem, megbocsássa, azzal nem ajánlhatom magamat, mert énnekem is kevés vagyon.²⁵² Isten tartsa meg kegyelmedet. Datum ex curia nostra Bátor²⁵³ die 14. Novembris Anno 1602.

Kegyelmed atyafia²⁵⁴

Comes Stephanus de Bathor
Manu propria

[Címzés:] Generosae ac Magnificae dominae Catherinae Varday coniugi Generosi ac Magnifici domini Pauli Niarÿ de Bedeg Comitit Comitatuum [!] Bihariensis necnon Praesidii Sacrae Caesareae et Regiae Maiestatis Supremi Capitanei Varadiensis, dominae Sorori nobis charissimae.

²⁵⁰ A levélben betűhíven: *Telegdy Pal*.

²⁵¹ A levélben betűhíven: *Zakolyj*.

²⁵² Minthogy mind ez idáig sem udvari rendtartások, sem szervitorokkal kötött szerződések nem kerültek elő Báthory István földesúri familiáját illetően, ez a levél különös jelentőséggel bír. Legfőképp azért, mert egyértelműen bizonyítja, hogy Telegdy Pál is Báthory szervitorai közé tartozott. Korábban ugyan már Borbély Zoltán is Báthory szervitorai közé sorolta Telegdyt, az azonban, hogy Telegdy „Úr”-ként hivatkozott Báthoryra, nem lehet elegendő bizonyíték szervitori státuszára. (BORBÉLY, 2019, 31.) A Felső-Tisza-vidéki közegben sokan használták ezt a megnevezést, köztük olyan személyek is, akik esetében kevésbé valószínű, hogy az ecsedi udvarban vállaltak volna szolgálatot. Lásd Alaghy Ferenc Várday Katának írt leveleit: MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10136–10143.

²⁵³ A levélben betűhíven: *Bathor*.

²⁵⁴ Ez a sor ecsedi Báthory István kézírása.

47.

Ecsedi Báthory István Várday Katának

Ecsed, 1603. március 15.

MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10237.

Generosa ac Magnifica Domina Soror Nobis Charissima. Salutem et Servitii Nostri Commendationem.

Nem hallhaték semmit az Húgom állapota felől, kegyelmed énnekem semmit nem ír felőle. Azért kegyelmed írja meg nekem, mi állapotban legyen. Czeglédy Jánost²⁵⁵ küldje haza kegyelmed, ha nem szükséges ott. Ha pedig szükséges ott létében, maradjon ott. Kegyelmed írjon az húgom állapotjáról. Isten tartsa meg kegyelmedet. Datum ex arce nostra Ecsed²⁵⁶ die 15. Martii Anno 1603.

Comes Stephanus de Bathor

[Címzés:] Generosae ac Magnificae dominae Catherinae Wardaj coniugi Generosi et [Magnifici] Pauli Niarj de Bedeg Comititis Comitatum [!] Bihariensis etc. necnon Praesidii Varadiensis Supremi Capitanei, Sorori nobis charissimae etc.

48.

Ecsedi Báthory István Várday Katának

Ecsed, 1603. szeptember 29.

MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10238.

Generosa ac Magnifica Domina Soror Nobis Charissima. Salutem et Servitii Nostri Commendationem.

Az kegyelmed küldötte ajándékot meghozák énnekem. Bizony sokat is fáradott az kegyelmed szolgája, mert Szamosközbe kerestt, itt Fábíánházánál egy erdő kebelbe talált. Kegyelmednek megszolgálom kegyelmed egészségéért, ha Isten engedi, el is kötöm. Isten tartsa meg kegyelmedet jó egészségben. Datum ex silva Fábíánháza,²⁵⁷ die 29. Septembris 1603.

Comes Stephanus de Bathor

²⁵⁵ A levélben betűhíven: *Czeglédj Janost.*

²⁵⁶ A levélben betűhíven: *Eched.*

²⁵⁷ A levélben betűhíven: *Fabianház.*

[Címzés:] Generosae ac Magnificae dominae [Catharinae W]ardai Magnifici domini Pauli Niarı de Bedegh Comitıs Comitatum Bihariensis [Crasnensis et] Szolnok me[diocris] etc. consorti, dominae et Sorori nobis charissimae.

49.

Ecsedi Báthory István Várday Katának

Ecsed, 1604. január 24.

MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10242.

Generosa ac Magnifica Domina Soror Nobis Charissima. Salutem ac Servitii Nostri Commendationem.

Az kegyelmed levelét meghozák énnekem, melyből megértettem, hogy kegyelmed nagy örömet kíván engemet látni. Bizony én is örömet akarnám s kívánnám is kegyelmedet látni. Oda kegyelmed mégis békességben lakhatott, nem félt semmi kóborló hadaktól, de ide mi rajtunk igen uralkodnak ez féle sok dúló, kóborló hadak, az halál is igen forog közöttünk, az szegény Tatayné²⁵⁸ is mind az öregbik fiával össze meghala.²⁵⁹ Nem tudom, ha vagy-e kegyelmednek hírével, de mindennél nagyobb, hogy az szegény Nádasdy uram²⁶⁰ is megholt, ilyen híreket írhatok kegyelmednek. Bizony nagy örömet várnám kegyelmedet, ne is késsék kegyelmed, ha lehet, itt mégis közelben legyen kegyelmed. De azért valami gonosz úton kegyelmed ne induljon, mert ez minap is hallom, hogy nagy szerencsétlenség esett volt kegyelmedeken, még marhája is veszett volna kegyelmedeknek oda. Isten tartsa meg jó egészségben kegyelmedet. Datum ex arce nostra Ecsed²⁶¹ die 24. Januarii 1604.

Comes Stephanus de Bathor

[Címzés:] Generosae ac Magnificae dominae Catherinae Vardaı Magnifici domini Pauli Niarı de Bedegh consorti et dominae ac Sorori nobis charissimae.

²⁵⁸ A levélben betűhíven: *Tatayne*.

²⁵⁹ Tatay Istvánné Ibrányi Kata és legidősebb fia, Tatay István.

²⁶⁰ A levélben betűhíven: *Nadasdj*. Nádasdy Ferenc (1555–1604) Vas és Sopron vármegyék főispánjáról, dunántúli főkapitányról, az országbíró húgának, ecsedi Báthory Erzsébetnek férjéről van szó. A közeli rokonság ellenére végrendeletében Báthory óvatossá mutatkozik sógora irányában, minthogy külön meghagyta testamentumos urainak, hogy Nyáry Pálhoz hasonlóan Nádasdyt is eskessék meg akarata betartására: „*Nádasdy uram is megesküdjék, mert noha sógor, de azért megbocsássa, ugyan ő bír húgommal, ki tudja mit művelne, avagy műveltetné.*” VADÁSZ, 2002, 77.

²⁶¹ A levélben betűhíven: *Eched*.

50.

Ecsedi Báthory István Várday Katának

Ecsed, 1604. április 19.

MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10239.

Generosa ac Magnifica Domina Soror Nobis Charissima. Salutem et Fraternalm Benevolentiam.

Az kegyelmed levelét mind az comissarius levelével egyetemben megértettem. Én kegyelmednek nem tudok semmit felőle írni, mert szinte beletompultam, nem is tudom, micsoda okokat és conditiókat kívánnak kegyelmedtől. Az szentmiklósi jószágról való adománylevelet sem értem, azt sem tudtam ezelőtt, hogy Nyáry²⁶² uram még utába megadott volt kétezer forintot az pénzbe, hanem Pethő Istvántól²⁶³ üzente kegyelmed. Én pedig teljességgel elvettem magamat róla, azonkívül, az mit ott fenn elindítottam volt. Mit tudnék kegyelmednek eleibe írni, tudom, Nyáry²⁶⁴ uram eleget beszéllett kegyelmeddel róla, ő maga pedig csak kiugrott belőle. Azért kegyelmed lássa, mit cselekszik, holott immár az kétezer forint is odavagyon. Azzal kegyelmed szabad legyen, megyen-e kegyelmed fel Kassára, vagy szolgája által tractálja az dolgot kegyelmed. Azt látom, hogy csak azért kívánják felmenni kegyelmedet személyébe, hogy az mire akarják, inkább reávehessék kegyelmedet. Valami legjobb, és az mit magának leghasznosabbnak ismer kegyelmed lenni, azt cselekedje. Én nem tudok mit hozzá mondani, kárt sem akarnék kegyelmednek tenni, mert ha Nyáry uram abban hagyta volna, az mit elkezdünk vala, hozzá tudnék szólni, azon kívül nem. Lám, eleget mind írtam, mind üzentem kegyelmednek. Isten tartsa meg jó egészségben kegyelmedet. Datum in arce nostra Ecsed²⁶⁵ die 19 Aprilis Anno 1604.

Comes Stephanus de Bathor

[Címzés:] Generosae ac Magnificae dominae Catherinae Wardaj Magnifici domini Pauli Niary de Bedeg coniugi ac Sorori nobis charissimae.

²⁶² A levélben betűhíven: *Niary*.

²⁶³ A levélben betűhíven: *Peteo Istvantul*. Petőfalvi Pethő István, Tatay István utódja az ecsedi titkári pozícióban. Pethő még deákként kezdte pályafutását az országbíró mellett, hogy aztán főtitkárává és testamentumos urává lépjen elő. RADVÁNSZKY, 1879, 218. Befolyását az ecsedi udvarban mi sem mutatja jobban, mint hogy egyike volt azon személyeknek, akiket Bocskai István felkeresett Báthory megnyerése érdekében: „Azért kegyelmedet mint jóakaró barátunkat szeretettel kérjük, tudván ökegyelménél kegyelmednek is nem kicsiny tekintetűt, az közönséges jóhoz mutassa kegyelmed annyi jóakaróját és szolgáját, hogy intse ökegyelmét serio ez dologra; ne tartsa immár sokáig rejtekben nemzetéhez és hazájához való jóakaróját, hanem nyilatkoztassa ki, és finaliter resolválja ökegyelme magát ebből.” Bocskai István Pethő Istvánnak, Szerencs, 1605. március 20. Közzéteszi: BENDA, 1992, 118–120.

²⁶⁴ A levélben betűhíven: *Njary*. A levél írója a továbbiakban ezt az írásmódot követi.

²⁶⁵ A levélben betűhíven: *Eched*.

51.

Ecsedi Báthory István Várday Katának

Ecsed, 1604. május 26.

MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10240.

Generosa ac Magnifica Domina Soror Nobis Charissima. Salutem et Servitii Nostri Commendationem.

Az kegyelmed levelét meghozák minékünk, melyben írja kegyelmed, hogy az mi káros jobbágyunk felől kegyelmed törvényt tétet, ha különben nem, kegyelmed szolgabíróval is felkeresi azt az kegyelmed elsőkött jobbágyát és kegyelmed törvényt tétet felőle.²⁶⁶ Az kegyelmed jó akaratját kegyelmednek megszolgáljuk, de kegyelmed megbocsássa, afféle fölkérés hosszú időre halad, és az mi jobbágyunk naponként vallja mostan is az kárát, mind az hasznából, gyapjából. Annakokáért kegyelmedet kérjük, hogy kegyelmed ne múlattassa sokáig ez szegény káros embert. Datum ex arce nostra Ecsed²⁶⁷ die 26. Maii Anno 1604.

Comes Stephanus de Bathor

[Utóirat:] P. S.: Kegyelmedet csak akarjuk erről megtalálni, hogy kegyelmed több dolgai között el ne felejtse.

[Címzés:] Generosae ac Magnificae dominae Catherinae Vardaÿ Magnifici domini Pauli Niarÿ de Bedegh consorti ac dominae et Sorori nobis charissimae.

²⁶⁶ A vármegyei közgyűlési jegyzőkönyvek alapján a 16. század végére a jobbágyszökések egyre nagyobb gondot jelentettek Szabolcs és Szatmár nemesei számára. Szembetűnő a szökésekkel kapcsolatos ügytípusok megszorodása a vármegyékben, a korszakban a szolgabírák szinte mindennapos feladatává vált az ezekben való intézkedés. A birtokosok rendszeresen kértek végrehajtást jobbágyaik ellen Szabolcs vármegye törvényszékén, lásd MNL SZSZBML IV.1.a. Prothocollum V, 1580–1588. pag. 12. Fontos megjegyezni, hogy a jobbágyok nem elsősorban az idegen katonák, hanem a magyar végvári vitézek dúlásai miatt hagyták el otthonukat. Az amúgy is feszült helyzetet súlyosbította, hogy a jobbágyszökések főbb célpontjai a Báthory-birtokok voltak, ezeket ugyanis kevésbé sújtották a magyar katonák betörései, mint a köz- és kisnemesek falvait, hiszen Báthory tekintélye és hadiereje sokszor önmagában elég volt, hogy távol tartsa a portyázókat. Ahogy kiskereki Kereky János írta Tatay Istvánnak egy levelében: „az urunk jószágát magyar ember nem meri nyomorgatni, vagy bántani és ezért siet főképpen az urunk jószágában az mi jobbágyunk.” Kereky János Tatay Istvánnak, Bogát, 1591. február 28. MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 9406.

²⁶⁷ A levélben betűhíven: *Eched*.

52.

Ecsedi Báthory István Várday Katának

Ecsed, 1604. július 19.

MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10241.

Generosa ac Magnifica Domina Soror Nobis Charissima. Salutem et Fraternalm Benevolentiam.

Megadák nekünk az kegyelmed levelét, melyben ír kegyelmed az megfogott hajdú felől. Mostani időben nem jó embernek igen felemelkedni, sokat el is kell túrni, ha minden szitokért most ember nagyot indít, nehéz véghez vinni, kinek vagyon nagyobb bántása és háborúja az féle miatt, mint nekünk, de igen óvast²⁶⁸ kell mostan akármit is cselekedni. Ennekem abban módodom nincs, hogy az ispánoknak írjak és törvényt tetethessek, hanem Bogdányi János,²⁶⁹ ha megfogtatta, lássa, tétessen törvényt felőle, lám ő törvénytevő. Az sólymot kegyelmedtől jó néven vettük, az halhálót és szúnyoghálót is, hogy kegyelmed megcsináltatja. Az mint kegyelmednek megírtuk, ha megkészüel, kegyelmed adja tudtunkra az árát, pénz nélkül nem kívánjuk, hanem megküldjük az árát. Kegyelmed jól meglássa, Bogdányi János oly dologban induljon el, hogy ez kegyelmed jószágának kárára ne következzék, mert látom, hogy ez az kállai kapitánynál²⁷⁰ Bogdányi²⁷¹ felől való panaszból indítatott. Isten tartsa meg kegyelmedet jó egészségben. Datum ex arce nostra Ecsed²⁷² die 19. Julii Anno 1604.

Comes Stephanus de Bathor

[Címzés:] Generosae ac Magnificae dominae Catherinae Vardaÿ Magnifici domini Pauli Niarÿ de Bedegh consorti ac dominae et Sorori nobis charissimae.

53.

Ecsedi Báthory István Várday Katának

Ecsed, 1604. november 24.

MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10243.

²⁶⁸ Értsd: óvatosan.

²⁶⁹ A levélben betűhíven: *Bogdanÿ Janos*.

²⁷⁰ A kállói kapitány a levél megírásának idején csegekátai Káthay Mihály volt. KOROKNAY, 2006, 25–29.

²⁷¹ A levélben betűhíven: *Bogdan*. A betűhív forma miatt elképzelhető, hogy itt Báthory István nem is Bogdányi Jánosra, hanem a Szatmár vármegyében fekvő Bogdánd (ma: Bogdand, RO) nevű településre utal.

²⁷² A levélben betűhíven: *Eched*.

Generosa ac Magnifica Domina Soror Nobis Charissima. Salutem et Benevolentiam Nostram Commendationem.

Az kegyelmed levelét megértettem, mind pedig az Bocskai uram²⁷³ levelét. Azért az Bocskai uram levelét itt hagytam nálam, az Melith Péterét²⁷⁴ visszaküldtem. Ez után is, ha vagy Bocskai uram, vagy egyebek írnak kegyelmednek, kegyelmed értésemre adja. Az Bocskai uram kívánsága pedig nem lehetséges kegyelmedtől. Csodálnám, ha ő kegyelme is azt kívánhatná. De ez az mi régi gonosz akaróink tanácsa, én jól látom. Mindazáltal kegyelmed legyen vesztegséggel, ha Melith Péter bolondoskodik,²⁷⁵ bolondnak bú járása.²⁷⁶ Isten bírja az eget, az földet és abban élő embereket, ő is igazgatja. Kegyelmed ír arról is, hogy Nyáry²⁷⁷ uram felől micsoda hír vagy, azért én is hallottam azt a hírt, de igaz-e, s mint hirdessék, azt én nem tudom, én is Kassa²⁷⁸ felől hallottam vala azt. Ha kegyelmed Parasznyait²⁷⁹ el akarja küldeni, én azt a kegyelmed jó akaratjára hagytam, csak azért nem javallom, hogy most is kevesen vagytok. Nem is remélem, hogy békével elmehetne. Mindazáltal ami a kegyelmed jóakarata, kegyelmed azt cselekedje. Isten adjon jó egészséget kegyelmednek és gyógyítsa kegyelmedet.

Kegyelmed ne féljen és ne is gondolkodjék, jobban adja Isten néha az embereknek gondolatjuknál.

Datum ex arce nostra Ecsed²⁸⁰ 24. Novembris 1604.

Comes Stephanus de Bathor

[Címzés:] Generosae ac Magnificae dominae Chaterinae Vardai consorti Magnifici domini Pauli Niari de Bedegh et Sorori nostrae nobis charissimae.

²⁷³ A levélben betűhíven: *Bocskai*. Bocskai István (1557–1606) Bihar vármegye főispánja, későbbi erdélyi fejedelem.

²⁷⁴ A levélben betűhíven: *Melith Peteret*. Brebiri Melith Péter, Melith Pál és Csapy Krisztina fia, Szokolai Erzsébet (Szokolai Miklós és Telegdy Kata egyetlen lánya) férje, rövid idegi kállói, majd szatmári kapitány. KOROKNAY, 2006, 65–66. A katolikus Melith Péternek rendkívül rossz volt a viszonya Várdai Katával, hiszen az asszony (és férje, Nyáry Pál) gyámságára bízott Szokolai Erzsébet akaratuk ellenére választotta férjének Melithet. A konfliktus tetőpontján, 1619 őszén Várdai Kata fegyvereseivel kiűzette a kisvárdai várból az ott tartózkodó Szokolai Erzsébetet és kisfiát. JANKOVICS–KÖSZEGHY, 2016, 327; SIMON, 2008, 24.

²⁷⁵ Melith Pétert visszatérően jellemezték bolondként a levelekben: „*Az Szokolai leányt, édes Katám, mindenképpen édesítsd hozzád, mind ígéretteddel, s mindenképpen. Megmondhatod, hogy külön embert adunk neki az bolond Melithnél.*” Nyáry Pál Várdai Katának. Illava, 1601. április 13. Közzéteszi: BENDA, 1975, 22.

²⁷⁶ *A bolondnak bú járása, kár a társa* szolás részletét idézi Báthory. ERDÉLYI, 1851. (<https://www.arcanum.com/en/online-kiadvanyok/Szolasok-regi-magyar-szolasok-es-kozmondasok-1/erdelyi-janos-magyar-kozmondasok-konyve-2E62/b-3027/956-a-bolondnak-bu-jarasa-kar-a-tarsa-3225/>, utolsó leltetés: 2021. október 1.)

²⁷⁷ A levélben betűhíven: *Niari*.

²⁷⁸ A levélben betűhíven: *Cassa*.

²⁷⁹ A levélben betűhíven: *Paraszniat*.

²⁸⁰ A levélben betűhíven: *Eczied*.

54.

Ecsedi Báthory István Várday Katának

Ecsed, 1605. január 18.

MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10247. (saját kezű)

Szerelmes húgom, ím értem az Bocskai²⁸¹ uram újabb írását, kinek ím én magam is írtam, és kértem újabban, ne háborgassa kegyelmedet. Azért kegyelmed várja meg, az én levelemre mi válaszom léssen, azután Isten megmutatja, mit kelljen cselekednünk.²⁸² Az Tonhauser²⁸³ marháját áruló, nem jóakarók árulták be, noha az mint én értem, nem sok, kegyelmedet kérem, kegyelmed adja tudtomra mennyi. Isten éltesse soká kegyelmedet. Ex Ecsed²⁸⁴ 18. Januarii 1605.

Comes Stephanus de Bathor
mpia

[Címzés:] Generosae ac Magnificae dominae Catherinae Wardaj Magnifici domini Pauli Niarj consorti et Sorori nostrae nobis charissimae.

55.

Ecsedi Báthory István Várday Katának

Ecsed, 1605. február 16.

MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10245.

Generosa ac Magnifica domina Soror Nostrae Nobis charissima. Salutem et Servitii Nostri Commendationem.

²⁸¹ A levélben betűhíven: *Bocskai*.

²⁸² Ez alapján igen valószínűnek tűnik, hogy Bocskai István nem csupán Hodászi Lukács és Pethő István által, de Várday Katán keresztül is próbálta megnyerni a felkelésnek Báthoryt. Vö. BALÁZS, 1971; BENDA, 1992; VADÁSZ, 2005.

²⁸³ A levélben betűhíven: *Tanhauser*. Ehrenreich/Honorius von Tannhauser/Thonhauser/Tonhauser véglesi várnagy, 1593-tól a töröktől visszafoglalt Szécsény, majd Fülek német származású kapitánya. Felesége hathalmi Hathalmly Orsolya. MEGYERI-PÁLFFI, 2013, 248. 1604 decemberében Rudolf király, Basta kérésére nagyobb mennyiségű pénzt és hadiellátmányt küldött a felső-magyarországi főkapitányság megsegítésére. Hogy a szállítmány biztonságosan megérkezzen Eperjesre, Fülek mellett Tannhauser és kétszáz lovasa is csatlakoztak a kísérethez, ám a füleki kapitány emberei fellázkodtak, a kíséretből többeket meggyilkoltak, a pénz egy részét maguk közt osztották el, a másik részét pedig Bocskainak vitték. ISTVÁNNFY, 2009, 443. Báthory valószínűleg erre az eseményre utal levelében. Tannhauser nem sokkal később, 1605 folyamán átadta a füleki várat Bocskainak, és hajdúkapitánynak állt (LENGYEL, 1959, 176.), még 1608-ban is a Báthory Gáborral egyezkedő hajdúk közt találjuk. KOMÁROMY, 1900, 440.

²⁸⁴ A levélben betűhíven: *Eched*.

Borbély Pétert²⁸⁵ ím odaküldöttem, értvén az kegyelmed leánya betegségét. Bizony, hogy elég félve küldöttem, féltem attól, hogy egyért ott megölik. Más az, hogy itt is nem lehetnénk nála nélkül, igen kellene, mindazáltal mégis elküldöttem. Kegyelmedet kérem, hogy ha oly módon otléte nem szükséges, kegyelmed ne késlelje. Látom az Varkoch uram²⁸⁶ levelét, de semmi ez, csak apróság, ajánlja magát apró hazugsággal. Nem tudom, miért kellene kegyelmednek erre oda fel fárasztani. Isten tartsa meg kegyelmedet jó egészségben. Datum ex arce nostra Ecsed²⁸⁷ die 16. Februarii 1605.

Comes Stephanus de Bathor

[Címzés:] Generosae ac Magnificae dominae [Cathe]rinae Var[da]y Coniugi Magnifici domini Pauli Niarý de Bedeg etc. dominae et Sorori nostrae nobis charissimae.

56.

Ecsedi Báthory István Várday Katának

Ecsed, 1605. május 17.

MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10246.

Generosa ac Magnifica Domina Soror Nobis Charissima. Salutem et Servitii Nostri Commendationem.

Kegyelmedtől felette jó néven vettem mint asszonyomtól, húgomtól, hogy kegyelmed engemet gyakorta látogatott. Hála Istennek, ő felségének, tűrhető állapotban volnék, csakhogy az fekvést igen meguntam, félek egyéb betegségtől is az sok heverés miatt.²⁸⁸ Értem azt is, hogy kegyelmed egészségben vagy, mind az kegyelmed gyermekével össze, hála az Úr Istennek, hogy kegyelmedek egészségben vagy. De azért kegyelmed az búsulásnak békét hagyjon, mert nem jó, magadat töröd rajta, annak felette egyéb nyavalya is találja kegyelmedet. Isten tartsa meg kegyelmedet jó egészségben. Datum ex arce nostra Ecsed²⁸⁹ die 17. Maii 1605.

Comes Stephanus de Bathor

[Címzés:] Generosae ac Magnificae dominae Catherinae Vardaý Magnifici domini Pauli Niarý de Bedeg consorti, dominae ac Sorori nostrae nobis charissimae.

²⁸⁵ A levélben betűhíven: *Borbély Petert*. Borbély Pétert nem sikerült azonosítani.

²⁸⁶ A levélben betűhíven: *Varkuchy*. Valószínűleg Varkocs György, Nyáry Pál első házasságából származó legidősebb leányának, Borbálának a férje. Lásd BENDA, 1975, 46. 20. számú végjegyzet.

²⁸⁷ A levélben betűhíven: *Eched*.

²⁸⁸ Utólagos betoldás: *az sok heverés miatt*.

²⁸⁹ A levélben betűhíven: *Eched*.

57.

Ecsedi Báthory István Várday Katának

Ecsed, 1605. május 20.

MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10244.

Generosa ac Magnifica domina Soror Nostra Nobis Charissima. Salutem et Servitii Nostri Commendationem.

Az levelet az kegyelmed levelébe kötve meghozák énnekem. Kegyelmedtől jó néven vettem, hogy megküldötte. Egészségem felől kegyelmednek azt írhatom, hogy Istennek hála tűrhető vagyom, csakhogy az lábamon nem járhatok. Isten tartsa meg kegyelmedet jó egészségben. Datum ex arce nostra Ecsed²⁹⁰ die 20. Maii Anno 1605.

Comes Stephanus de Bathor

[Címzés:] Generosae ac Magnificae dominae Catherinae Varday Magnifici domini Pauli Niarÿ de Bedegh consorti, domini ac Sorori nostrae nobis charissimae.

58.

Ecsedi Báthory István Várday Katának

Ecsed, „ez éjjel”

MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10249. (saját kezű)

Jó húgom, bizony akarnám, ha jobb hírt hallanék, azért mind doktorom, borbélyom odaküldtem látni, kik, ez jámborok, nagy szeretettel kérésemet örömet meghallgatták. Kegyelmedet kérem, legyen becsülettel való gazdájuk ott, jóllehet nem késhetnek, hanem el kell jöjjenek. Megbocsássa kegyelmed, bezzeg efféle emberek tisztességes adományt is úgy megkívánnak. Isten kegyelmedet éltesse soká.

Írtam ez éjjel Ecsedben.²⁹¹

CSB manu propria

[Címzés:] Az én szerelmes húgomnak Várday Katának adassék.

²⁹⁰ A levélben betűhíven: *Eched*.

²⁹¹ A levélben betűhíven: *Eczedben*.

59.

Ecsedi Báthory István Várday Katának

Ecsed, é. n. július 17.

MNL OL P 707 XXXII. sorozat, No. 10250.

Generosa ac Magnifica Domina Soror Nobis Charissima. Salutem et Benevolentiam Nostrae Commendationem.

Meghozák énnekem az kegyelmed küldte dinnyéket, kit kegyelmedtől jó néven vettem mint szerelmes hűgomtól. Ím, az minemű gyümölcsöm énnekem is vagy, én is küldtem kegyelmednek valami barackot, jóllehet ennek az Nyírben volna divatja. Í[m mag]am felől egyebet nem írhatok, h[ogy az] hatalmas Isten tudja az én álla[potomat. Isten tar]tsa meg kegyelmedet jó egész[ségben. Datum ex arce] nostra Ecsed²⁹² 17. Julii

Comes Stephanus de Bathor

[Címzés:] Generosae dominae Chatherinae Varday relictæ quondam viduæ Generosi domini Pauli Telegdi domini ac Sorori nostræ nobis charissimæ.

Rövidítések és irodalomjegyzék

MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
P 707	Zichy család zsélyi levéltára
MNL SZSZBML	Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára
IV.1.a.	Közgyűlési jegyzőkönyvek, Szabolcs vármegye (Prothocolla)

*

²⁹² A levélben betűhíven: *Eczied*.

- ÁCS
1985
- ÁCS
2008
- BALÁZS
1971
- BARÁTH
2008
- BENDA
1975
- BENDA
1992
- BESSENYEI
1997
- BORBÉLY
2019a
- BORBÉLY
2019b
- ÁCS Zoltán: *Kísérletek a Várday-vagyron megszerzésére: Egy XVI. századi háramlási per története*, In: *Borsodi Levéltári Évkönyv, V*, szerk. CSORBA Csaba, Miskolc, Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, 1985, 171–183.
- ÁCS Pál: *A késő reneszánsz meglazult pillérei. Sztoicizmus és manierizmus az irodalomban*, In: *Mátyás király öröksége. Késő reneszánsz művészet Magyarországon, 16–17. század*, szerk. MIKÓ Árpád – VERŐ Mária, Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 2008, 36–50.
- BALÁZS Mihály: *Ecsedi Báthory István levelei Bocskaihoz*, In: *Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus X–XI*, szerk. CSUKÁS István – HORVÁTH Károly, Szeged, József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara, 1971, 43–49.
- BARÁTH Béla Levente: *Adalékok az Ecsedi Báthoriak 16. századi patrónusi tevékenységéhez és Nyírbátor reformációjához*, In: *Egyháztörténeti Szemle*, 9. (2008) 2. sz. 26–52.
- BENDA Kálmán: *Nyáry Pál és Várday Kata levelezése 1600–1607*, Debrecen, 1975. (A Kisvárdai Vármúzeum kiadványai, 7.)
- Bocskai István: Levelek*, szerk. BENDA Kálmán, Budapest–Bukarest, Európa Könyvkiadó – Kriterion Könyvkiadó, 1992.
- BESSENYEI József: *Diósgyőr vára és uradalma a XVI. században*, Miskolc, Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár – Miskolci Egyetem Történelem Segédtudományai Tanácsék, 1997.
- BORBÉLY Zoltán: *Nemesi stratégiák és társadalmi mobilitás Felső-Magyarországon a 17. század első felében*, In: *Századok*, 154. (2019) 1. sz. 25–52.
- BORBÉLY Zoltán: *A kisvárdai Várday család*, In: *Acta Universitatis de Carolo Eszterházy Nominatae XLVI. Sectio*

- Historiae*, szerk. BAJNOK Dániel, Eger, Eszterházy Károly Egyetem, 2019.
- C. TÓTH
2011
Documenta ad historiam familiae Bátor de Ecsed spectantia I. Diplomata 1393–1540, kiad. HORVÁTH Richárd – NEUMANN Tibor – C. TÓTH Norbert, szerk. C. TÓTH Norbert, Nyíregyháza, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Múzeumok Igazgatósága, 2011. (A nyíregyházi Jósza András Múzeum kiadványai, 67.)
- DÁVID
1998
DÁVID Zoltán: *Telegdy Anna (1591–1635) ismeretlen versei*, In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 102. (1998) 1–2. sz. 240–249.
- DÁVID
2001
DÁVID Zoltán: *Az 1598. évi házősszeírás*, Budapest, Központi Statisztikai Hivatal Levéltára, 2001.
- DIENES
2021
DIENES Dénes: „Az igaz hitre vezérlő Szent lelkit adja neked írette”. *Kíséret a kisvárdai viszonyok árnyalására*, In: *Egyháztörténeti Szemle*, 22. (2021) 4. sz. Megjelenés alatt.
- ECKHARDT
1944
ECKHARDT Sándor: *Két vitéz nemesúr Telegdy Pál és János levelezése a 16. század végéről*, Budapest, Athenaeum Nyomda, 1944.
- EMSZT VIII
1996
Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár VIII, szerk. SZABÓ T. Attila, Budapest–Bukarest, Akadémiai Könyvkiadó – Kriterion Könyvkiadó, 1996.
- ERDEI–KEVEHÁZI
1984
Ecsedi Báthory István meditációi, sajtó alá rendezte: ERDEI Klára – KEVEHÁZI Katalin, Budapest–Szeged, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 1984. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 8.)
- ERDÉLYI
1851
ERDÉLYI János: *Magyar közmondások könyve*, Pest, 1851.
- ERDÉLYI
2020
ERDÉLYI Gabriella: *Anyaság a kora újkorban. Várdai Kata és lányai kapcsolata*, In: *Korall*, 21. (2020) 82. sz. 5–38.
- ERDÉLYI
2021
ERDÉLYI Gabriella: *Két anya között: Nyáry Krisztina özvegyége és újraházasodása*. In: *Anyák és Apák. Szülői szere-*

pek, gondoskodás és tekintély a patriarchális családban (1500–1918), szerk. ERDÉLYI Gabriella, Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2021, 61–88.

ÉRI

1960

ÉRI István: *A kisvárdai vár reneszánsz faragványtöredékei*, In: *A Nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve, 1.* (1960) 129–143. Budapest, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, 1960.

ESZTERHÁZY

1880

ESZTERHÁZY János: *Adalék a Serédy-család történetéhez*, In: *Századok*, 14. (1880) 223–231.

GÉRESI

1885

GÉRESI Kálmán: *A nagy-károlyi gróf Károlyi család oklevéltára III. Oklevelek és levelezések 1491–1600*, Budapest, Franklin Társulat Könyvnyomdája, 1885.

HANÁK–SZABÓ

2021

HANÁK Béla – SZABÓ András Péter: *Keresztvíztől sírkeresztig. Családi eseményekre szóló meghívólevelek Kassa város levéltárában (1526–1700)*, Budapest, ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2021.

HORN

2009

HORN Ildikó: *Hit és hatalom. Az erdélyi unitárius nemesség 16. századi története*, Budapest, Balassi Kiadó, 2009.

ISTVÁNFFY

2009

ISTVÁNFFY Miklós: *Magyarok dolgairól írt históriája, I/3, 25–34. könyv, 35–38. könyv (vázlat). Tállyai Pál XVII. századi fordításában*, sajtó alá rendezte: BENITS Péter, Budapest, Balassi Kiadó, 2009.

JANKOVICS–KÖSZEGHY

2016

JANKOVICS József – KÖSZEGHY Péter: *Kisvárdai viszonyok – Telegdi Kata verses levele*, In: *MONOKgraphia Tanulmányok Monok István 60. születésnapjára*, szerk. NYERGES Judit – VERÓK Attila – ZVARA Edina, Budapest, Kossuth Kiadó, 2016, 305–336.

KOLTAI

2001

KOLTAI András: *Magyar udvari rendtartás. Utasítások és rendeletek 1617–1708*, Budapest, Osiris Kiadó, 2001. (Millenniumi Magyar Történelem. Források.)

KOMÁROMY

1900

KOMÁROMY András: *A szabad hajdukra vonatkozó levelek és okiratok*, In: *Magyar Történelmi Tár*, 4/1. (1900) 411–448.

- KOROKNAY
1963
KOROKNAY Gyula: *Losonczy Anna Tiszaszentmártonban*, In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 67. (1963) 6. sz. 731–738.
- KOROKNAY
2006
KOROKNAY Gyula: *Kállói kapitányok*, Nyíregyháza, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, 2006. (A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai III. Tanulmányok, 13.)
- KOVÁCS
1975
KOVÁCS Sándor Iván: *Pannóniából Európába. Tanulmányok a régi magyar irodalomról*, Budapest, Gondolat Kiadó, 1975.
- KOVÁCS
2021
KOVÁCS Dóra: „Itt mifélek szertelen gonosz hírek vannak.” *Információáramlás és kapcsolattartás ecsedi Báthory István földesúri családjában*, In: *Közvetítő rendszerek, médiumok és hatalomgyakorlás a kora újkori Európában*, szerk. B. SZÉKELY Dorottya Piroska – KOVÁCS Dóra – VIDA Bence – VIRÁG Csilla, Budapest, Gondolat Kiadó, 2021, 77–105.
- KOVÁCS–KULCSÁR
1967
KOVÁCS Sándor Iván – KULCSÁR Péter: *Ceglédi S. János receptlevei a XVII. század elejéről*, In: *Communicationes ex Bibliotheca Historiae Medicae Hungarica*, szerk. PALLA Ákos, Budapest, 1967, 236–242.
- KUJBUSNÉ MECSEI
1998
KUJBUSNÉ MECSEI Éva: *A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár őrizetében lévő oklevelek jegyzéke*, In: *Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Füzetek, I*, szerk. GALAMBOS Sándor – KUJBUSNÉ MECSEI Éva, Nyíregyháza, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, 1998, 25–34.
- LEHOCZKY
1867
LEHOCZKY Tivadar: *Telegdi Pál sírköve*, In: *Századok*, 1. (1867) 279–280.
- LENGYEL
1959
LENGYEL Alfréd: *Győr eleste és visszavétele a valóság tükrében*, In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 6. (1959) 2. sz. 167–221.
- LEVELES
1929
LEVELES Erzsébet: *A 800 éves Miskolc 1000-tól 1878-ig*, In: *Magyar városok monográfiája V. Miskolc és Borsod-Gömör-Kishont megyebeli községek*, szerk. HALMAY Béla –

- LESZIH Andor, Budapest, A Magyar Városok Monográfiájának Kiadóhivatala, 1929, 11–138.
- LUKCSICS
1929
LUKCSICS Pál: *A gróf Zichy-család zselői nemzetségi levéltára*, In: *Levéltári Közlemények*, 7. (1929) 3–4. sz. 193–230.
- LUKCSICS
1930
LUKCSICS Pál: *Költői vetélkedés két főnemesi udvar között a XVI. század végén*, In: *Irodalomtörténet*, 19. (1930) 3–4. sz. 95–99.
- LUKCSICS
1931
LUKCSICS Pál: *A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vasonkeo XII*, Budapest, 1931.
- MAKAY
1895
MAKAY Dezső: *A Csanád-nemzetség. – A Telegdy-család (Harmadik közlemény)*, In: *Turul*, 13. (1895) 167–198.
- MEGYERI-PÁLFFI
2013
MEGYERI-PÁLFFI Zoltán: *Név és jog. A névviselés jogi szabályozásának fejlődése Magyarországon*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2013.
- NÉZŐ
2004
NÉZŐ István: *Az utolsó Várdayak. Adalékok Balassi Bálint rokonságához*, In: *Honismeret*, 32. (2004.) 3. sz. 71–74.
- PÁLFFY
2009
PÁLFFY Géza: *Pozsony megyéből a Magyar Királyság élére. Karrierlehetőségek a magyar arisztokráciában a 16–17. század fordulóján (Az Esterházy, a Pálffy és az Illésházy család felemelkedése)*, In: *Századok*, 143. (2009) 4. sz. 853–882.
- PÉTER
2008
PÉTER Katalin: *Házasság a régi Magyarországon 16–17. század*, Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2008. (Múltidéző-Zsebkönyvtár.)
- RADVÁNSZKY
1879
RADVÁNSZKY Béla: *Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században III*, Budapest, 1879.
- RMKT
1959
KLANICZAY Tibor – STOLL Béla: *Régi Magyar Költők Tára XVII. század 1*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1959.
- SIMON
2008
SIMON Zoltán: *A kisvárdai vár inventáriumai. Adalékok a kisvárdai vár történetéhez és helyrajzához*, Kisvárdai Vár- és Helyrajzmúzeum, 2008.

- SZABÓ
1989 SZABÓ Péter: *A végtisztesség. A főúri gyászszertartás mint látvány*, Budapest, Magvető Kiadó, 1989.
- SZABÓ
1990 SZABÓ András: *Herczeg Ferenc (1598) – Szikszai Fabricius Balázs tanítványa Sárospatakon*, In: *Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XXV*, szerk. HERNER János – SZAJBÉLY Mihály, Szeged, József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara, 1988, 145–149.
- SZABÓ
1995 SZABÓ András: *Alaghy Ferenc és Menyhért, Pácin birtokosai (1590–1631)*, In: *Széphalom: A Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve 7.* (1995) 11–16.
- SZABÓ
2017 SZABÓ András: *Coetus Ungaricus. A wittenbergi magyar diáktársaság 1555–1613*, Budapest, Balassi Kiadó, 2017 (Humanizmus és Reformáció, 37.)
- SZELESTEI N.
1997 SZELESTEI N. László: *Magyarországi diákok a bécsi jezsuita gimnáziumban 1578-ban. (Rekreációs diárium töredéke)*, In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 101. (1997) 1–2. sz. 146–158.
- SZENTMÁRTONI SZABÓ
2014 SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza: *Losonczy Anna a források tükrében*, In: *Tiszaszentmárton*, szerk. SALLAI József, Tiszaszentmárton, Tiszaszentmárton Község Önkormányzata, 2014, 63–82.
- SZENTMÁRTONI SZABÓ
2019 SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza: *Diána berke Beregben Telegdy Kata levele egy hajdani reneszánsz kertről*, In: *Napút*, 21. (2019) 9. sz. 91–100.
- SZEREMLEI
1913 SZEREMLEI Sámuel: *Hód-Mező-Vásárhely története, 5. A közmivvelődés története 1526–1848.* II, Hódmezővásárhely, 1913.
- SZIVÁK
2000 SZIVÁK Gábor: *Telegdy Kata, egy XVI. századi magyar verselő nő*, In: *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle*, 35. (2000) 2. sz. 137–145.

VADÁSZ
2002

VADÁSZ Veronika: *Ecsedi Báthory István végrendelete 1603*, Szeged, Szegedi Tudományegyetem Régi Magyar Irodalom Tanszék, 2002. (Fiatal filológusok füzetei, Korai újkor 1.)

VADÁSZ
2005

VADÁSZ Veronika: *Egy prédikátor levelei Bocskaihoz 1605 tavaszán*, In: *Aetas*, 20. (2005) 3. sz. 155–161.

VIRÁGH
1981

VIRÁGH Ferenc: *Adatok Kisvárda történetéhez*, Nyíregyháza, Nyíregyházi Jósza András Múzeum, 1981. (A Nyíregyházi Jósza András Múzeum kiadványai, 20.)

Az 1634/35. évi soproni országgyűlés meghívottai és résztvevői

Forrásközlés és névjegyzék

A 17. századi magyar országgyűlések sorában az 1634–1635 fordulóján Sopronban tartott tanácskozás nem tűnik kiemelkedőnek.¹ Lefolyása, a felekezeti ellentétek révén vontatott tárgyalásai és a megalkotott, jórészt egyedi ügyeket intéző kilencvennégy törvénycikke jól illeszkednek az 1608 utáni diéták sorába.² Az 1630. tavaszi pozsonyi országgyűlést követően eredetileg 1633. december 1-jén hívta össze a rendeket II. Ferdinánd király Pozsonyba, 1634. február 19-ére.³ A rendek azonban hiába kezdtek gyülekezni, a diéta II. és III. Ferdinánd távolléte miatt meghíúsult, más megfogalmazással halasztást szenvedett. (Az uralkodó és fia Albrecht von Wallenstein császári hadvezér pártütése miatt Csehországba utazott.) II. Ferdinánd végül csak 1634. szeptember 15-én hívta újra össze a magyar rendeket november 30-ra, a magyar fővárost érintő pestisveszély miatt ezúttal már Sopronba, ahol csak ez év december 22-én nyílt meg az országgyűlés.⁴ A törvénycikkeket II. Ferdinánd 1635. február 15-én szentesítette.

A Habsburg uralkodók és a magyar rendek közötti 1608. és 1622. évi „kiegyezéseket” követően a korszak diétáit a „konfesszionális rendiség” időszakában meghatározta a protestáns többségű alsó-, illetve a szinte egyöntetűen katolikus felsőtábla egymásnak feszülése.⁵ Közelebbről nézve ugyanakkor maga az alsótábla is megosztott volt, a jelen lévő egyháziak (székes- és társaskáptalanok követői, címzetes apátok és prépostok, szerzetesrendi előljárók) és a protestáns többségű világi követek között, de alkalomadtán akár a vármegyei és városi kiküldöttek között is viták és konfliktusok keletkeztek. A felsőtábla tanácskozásait olykor személyes ellentétek (ezúttal leginkább Pázmány Péter érsek és Esterházy Miklós nádor súrlódásai) árnyékolták be – miként például az 1625. évi soproni diétára vonatkozó friss kutatások érzékletesen jelzik.

¹ A tanulmány az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-4 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült. A szerző a tanulmány írásakor a K 131973 sz. NKFI-projekt munkatársa, továbbá tagja az Országgyűlési Hivatal és az ELKH Történettudományi Intézete által koordinált „Történeti Képviselői Adatbázis” projekt 1526–1687 közötti időszakot feldolgozó munkacsoportjának. – A forrásközlés elkészítésében nyújtott segítségét Fazekas Istvánnak, H. Németh Istvánnak, Pálffy Gézának, Szabó András Péternek és B. Székely Dorottya Piroskának köszönöm.

² Az országgyűlés történetéről: FRANKÓI, 1872, 101–110, 381–383; BERÉNYI, 1885, 118–126; ZSILINSZKY, 1891, 346–365; PÁLFFY, 2021.

³ MNL OL A 37 Acta Diaetae, Acta diaetae anni 1635 ad archivum Cancellariae Regiae Hungarico-Aulicae spectantia, p. 1.

⁴ ÚO. nr. 8., p. 57–58; PÁLFFY, 2021.

⁵ Újabbban lásd pl. FAZEKAS, 2020, kül. 181–184; PÁLFFY, 2010, kül. 387–403; PÁLFFY, 2014; PÁLFFY, 2020.

Nem szorul bizonyításra, hogy a magyar országgyűlés-történeti kutatások előtt milyen távlatok állnak. A 17. századra összpontosítva is érdemes azonban jelezni, hogy az utóbbi években is születtek jelentős forráskiadások és elemzések,⁶ miközben Tatjana Guszarovának köszönhetően megjelent az első forrásközlés is, amely a korszak országgyűléseinek résztvevőiről igyekezett átfogó képet nyújtani.⁷

Célom ezúttal egyetlen, kiragadott országgyűlés résztvevőinek minél teljesebb körű, modellértékű feltárása. Az alábbiakban két országgyűlési követ, Szemere Pál és Pálóczi Horváth György naplójából, a Magyar Udvari Kancellária diétai iratanyagából, továbbá a nagyszombati jezsuita kollégium levéltárából (Dobronoki György kézírásával fennmaradt) mindösszesen hat meghívott-, illetve résztvevőlistát hasonlítok össze és adok ki. Ezeket a kutatás megkezdésekor betűjelekkel különítettem el, a közléskor pedig minden személyt vagy intézményt (a már kiadott kancelláriai jegyzék esetében csupán ezek nagyobb csoportjait) folyó sorszámozással láttam el. A közlemény végén a források konkordanciájaként és tartalomjegyzékeként használható, „összefésült” diétai névsorban minden név és intézmény mellett a források betűjele és a tétel sorszáma szerepel. Mindezt egy módszertani kísérletnek is szántam, hiszen a források adataiból összeállított „metaforrás” mint a meghívottak és résztvevők rekonstruált jegyzéke a személyek azonosítása és a személyi kapcsolatok feltárása révén a későbbi kutatás számára is kiindulópont lehet. Egyrészt az 1634/35. évi diéta tanulmányozásához, másrészt más országgyűlések résztvevőjegyzékeinek összeállításához. Névsorom az országgyűlés sajátos logikája szerint, csoportonként tartalmazza a meghívottakat, illetve résztvevőket. A személyek azonosításakor arra törekedtem, hogy a jegyzetekben közölt információk a szükséges (és elérhető) mértékben járuljanak hozzá a diéta személyi állományának átfogó feltárásához.

A forrásközlő rész előtt, bevezetésként először magukat a forrásokat mutatom be, majd az azokban feltűnő, a diétákon is elkülönülő rendi csoportokat tekintem át.⁸

Források: meghívottak, résztvevők, kompilátorok jegyzékei (A–F)

A) Szemere Pál országgyűlési naplófeljegyzései között maradt fenn az 1634. november 30-ára Sopronba összehívott diéta meghívottainak lajstroma. Szemere kora kiemelkedő politikus egyénisége volt, aki 1625 és 1648 között hét diétán vett részt, főként Abaúj és Sáros vármegyék, egy alkalommal I. Rákóczi György erdélyi fejedelem mint magyarországi birtokos mágnás követeként.⁹ A felső-magyarországi protestáns nemesség egyik szószólójaként az alsótábla vezető egyénisége volt, aki diplomáciai feladatokat is ellátott.¹⁰

⁶ BESSENYEI, 2017; DOBSZAY et al., 2013; DOBSZAY et al., 2020; DOMINKOVITS–KATONA, 2014; DOMINKOVITS–KATONA–PÁLFFY, 2020; KÓNYA–H. NÉMETH, 2016; továbbá különösen fontos, friss összefoglaló a korszak országgyűléseiről: FAZEKAS, 2020.

⁷ GUSZAROVA, 2005.

⁸ A források eredeti címét és pontos levéltári jelzetét lásd alább, a forrásközlésben.

⁹ GUSZAROVA, 2013, 125. skk.; SZABÓ, 2015, 260. (56. j.)

¹⁰ GUSZAROVA, 2020, 66.

1634/35-ben Abaúj és Sáros vármegyéket azok jegyzőjeként képviselte, emellett özvegy Kendy Istvánné Palocsay Anna követe, továbbá a királyi tábla ülnöke és kompilátor is volt. Az országgyűlésekről vezetett naplói a tanácskozások történetének értékes forrásai.¹¹ A diárium csak másolatban maradt fenn, a meghívottak benne foglalt jegyzékét egy, a másolótól eltérő kéz jegyezte le a Kaprinay-gyűjteményben fennmaradt példányban, amelyet a másoló javított és egészített ki. A jegyzék felsorolja a király által külön névre szóló meghívólevéllel (*litterae regales*) invitált, illetve a külön meghívóval nem rendelkező főurakat, majd a meghívott intézmények, testületek sorában a káptalanokat, a vármegyéket, a horvát–szlavón rendeket és a szabad királyi városokat, továbbá a követküldésre jogosult főúri özvegyeket, az alsótáblai megjelenésre jogosult apáti és préposti címek viselőit, valamint külön a királyi tábla tagjait. A sort a felsótáblai prelátusokkal zárja.

B) Ugyancsak Szemere Pál országgyűlési naplófeljegyzései között maradt fenn egy jegyzék az 1635-ben a soproni diétán személyesen megjelentekről. Ez felsorolja a felsőmagyarországi, dunáninnyi és dunántúli vármegyei, továbbá a horvát–szlavónországi követeket, a királyi tábla tagjait, néhány távol lévő főúr és főúri özvegy küldötteit, illetve a szabad királyi városok követeit. Szemerének a diéta résztvevőiről összeállított jegyzéke érthetően elsősorban az általa látogatott alsótábla tagjait veszi számba.

C) A Dobronoki György jezsuita rendtag¹² által saját kézzel papírra vetett névsor a nagyszombati jezsuita kollégium iratanyagában maradt fenn, amely rendháznak ez idő tájt maga is tagja volt. Kora egyik legtehetségesebb magyar jezsuitája alighanem Pázmány kíséretében érkezett Sopronba.¹³ A lista lejegyzőjeként nem csak jellegzetes kézírása alapján tudtam azonosítani. Szerzőségét életrajzával teszi dokumentatív hajlama, illetve az 1637/38. évi pozsonyi országgyűlésről fennmaradt feljegyzései is.¹⁴ A névjegyzék (Dobronoki pozíciójából adódóan ugyancsak érthető módon) az 1635. január–február folyamán Sopronban tartózkodó egyháziakról (vegyesen főpapokról és alsótáblai klerikusokról) és főurakról készült, végül néhány távol maradó főúr nevét is tartalmazza.

D) A Magyar Kancelláriai Levéltár regisztrátúra anyagában maradt fenn az egyetlen, már kiadott jegyzék.¹⁵ Eredeti címe szerint „Lysta diaetalis anni Domini 1634”. A tisztségeket és neveket rendi csoportonként tünteti fel, az egyes tételek között olykor nagy helykihagyásokkal, ami a lista befejezetlenségére utal. A püspökök után csupán egy-egy prépost, apát, préposti követ és két kanonok neve áll a megjelölt címek alatt (*Praepositi, Abbates, Legati praepositorum, Legati capitulorum*). A főurak, királyi tábla és a vármegyei követek sora teljesebb, a távol lévő főurak és főúri özvegyek követei is külön szerepelnek, legvégül a szabad királyi városok küldöttei állnak. E jegyzék a Szemere

¹¹ Uo. 59.

¹² Dobronoki Györgyről lásd MÉSZÁROS, 2004; KÁDÁR, 2011–2012.

¹³ A diéta időszaka a rendtagok és az érsek viszonylatában talán a küszöbönálló nagyszombati egyetem-alapítás előkészítésében is szerepet játszott.

¹⁴ Dobronoki György kéziratós műveiről, különösen a soproni jezsuita háztörténetről és az ehhez összeállított, ún. soproni leveleskönyvnek az 1637/38. évi diétára vonatkozó részéről: KÁDÁR, 2011, kül. 145–147.

¹⁵ GUSZAROVA, 2005, 113–115.

Pál és Pálóczi Horváth György naplójából megismerhető névsoroktól a vármegyei és városi követek esetében több ponton eltér. Ez a fejtörést okozó jelenség nem magyarázható sem az írnok hanyagságával, sem a forrásközlés apró hibáival.¹⁶ A magyarázatot a forrás elemzése során, a vármegyei és városi követek tételes azonosításakor találtam meg; a kulcsot Szatmár vármegye kiadott közgyűlési jegyzőkönyvei, továbbá Kassa város történetének vonatkozó mozzanatai adták a kezembe.

A szatmári jegyzőkönyvek tanúsága szerint 1634. január 26-án a vármegye Kökényesdi Pétert és Gyulafy Andrászt választotta meg követnek, ám ugyanők március 6-án már jelentést is tettek a vármegye közönsége előtt a diéta elhalasztása miatt.¹⁷ A kancelláriai jegyzékben Szatmár részéről csak az ő nevük szerepel. A diétai naplókban azonban másik két szatmári követ, Farkas István alispán és Irinyi György szolgabíró neve áll, akik ugyancsak a közgyűlési jegyzőkönyvek szerint, 1634. október 20-án választattak meg, majd csupán 1635. március 20-án érkeztek haza.¹⁸

Kassa város a kancelláriai jegyzék szerint Vas Mihály, Fronmüller Mihály és Debreceni Mihály szenátorokat küldte követül az országgyűlésre. Ismert azonban, hogy az 1634. november 30-ára összehívott diétán a város részéről Molnár Péter és Debreczeni Mihály szenátorok voltak jelen.¹⁹ Szemere Pál és Pálóczi Horváth György naplói éppen az utóbbi két kassai követet említik.

A források tartalmi összevetése és külső források bevonása tehát bizonyítja, hogy a kancelláriai lista valójában nem az 1634/35 fordulóján Sopronban megtartott országgyűlés résztvevőinek vagy meghívottainak jegyzéke, hanem még az 1634. február 19-ére Pozsonyba összehívott, említett meghiúsult-elhalasztott diétához kapcsolódik, és feltehetően azoknak a résztvevőknek a neveit tartalmazza, akik február végére gyűltek össze Pozsonyban. Mindezzel együtt a diétai névsor összeállításakor nem hagytam ki a csak a kancelláriai listában feltűnő neveket, amelyek aránya a teljes névanyagon belül csekély. A konkordanciajegyzékben e neveket külön (csillaggal és a jegyzetekben magyarázatokkal) jeleztem, feltüntetésüket pedig fontosnak tartottam a megvalósult országgyűlés előzményeinek ismeretéhez. A vármegyék és városok zöme ugyanis részben vagy egészben ugyanazokat a követeket delegálta 1634 elején Pozsonyba, mint 1634 végén Sopronba.

E) A Pálóczi Horváth György diétai naplójaként azonosított, magyar nyelvű, eredetiben fennmaradt kéziratban található egy lista 1635. január 8-ához bejegyezve. A szerző 1634/35-ben Ung vármegye követeként volt jelen, és diétai naplója 1637/38-ból is fennmaradt.²⁰ Az 1635. eleji jegyzék „címe” szerint azokat a neveket tartalmazza, akiket Pálóczi Horváth ismert és eszébe jutottak, akik tehát a megadott időpontban a soproni

¹⁶ Utóbbiból ugyanis nagyon keveset tudtam csak detektálni, ezeket lásd alább, a forrásközlő részben.

¹⁷ HENZSEL, 1996, 147.

¹⁸ Uo. 171–172; KÜNSTLERNÉ VIRÁG, 1997, 7.

¹⁹ H. NÉMETH, 2004, 442.

²⁰ GUSZAROVA, 2020, 64. Fennmaradt továbbá a Pálóczi Horváth család naplója is, amelynek segítségével Pálffy Géza azonosította Pálóczi Horváth (I.) Györgyöt az 1634/35. évi diétai napló szerzőjeként. Vö. PÁLFFY, 2007, 1436.

diétán jelen voltak. A vármegyei követek után felsorolja a távol lévő főurak és városok küldötteit, majd a főurakat és főpapokat, mindkét esetben jelezve listája részleges voltát. További kutatások tisztázhatják, hogy a feltüntetett és a kihagyott nevek mennyire tükrözik a követ társadalmi beágyazottságát, diétai kapcsolatrendszerét.

F) A Pálóczi Horváth Györgynek tulajdonított országgyűlési naplóban talált további (bevezetését leszámítva latin nyelvű) jegyzéket kiegészítésként közlöm. Ez nem meghívottakról vagy résztvevőkről, hanem az alsótábla működése során a sérelmek összeállítására, megszövegezésére kijelölt „bizottság” tagjairól, a kompilátorokról készült. Közöttük az alsótáblai rendi csoportok mindegyikének képviselve kellett lennie: egyháziak, a királyi tábla tagjai, vármegyei követek, távol lévő főúri és városi kiküldöttek. Egyes 17. századi, forráshiányosabb diéták esetén a kompilátorok fennmaradt jegyzéke akár hiánypótló is lehet – jelen esetben inkább további adalékkal szolgál a másutt is feltűnő résztvevők diétai szerepvállalásához.

A diétai névsor összeállításának tanulságai: a felső- és alsótábla rendi csoportjai

Bármilyen korabeli diéta részvevőinek vizsgálatakor a szervezet struktúrája, azaz a felső- és alsótábla egyes rendi csoportjainak logikája szerint érdemes haladnunk. Kezdjük a felsőtábla rendjeivel.

Az egyházi főrendek, azaz a főpapok az egyházi rend azon tagjai, akik (tényleges vagy címzetes) püspöki tisztségük révén a felsőtáblán ültek.²¹ A jelen lévő püspökök száma, 11 fő, 1634/35-ben nem volt túlzottan magas, de a tanácskozásokon való aktív jelenlétük és diétai szerepvállalásuk (az uralkodóval folytatott, illetve a két tábla közötti üzenetváltásokban, bizottságokban való részvételük) mégis emelte súlyukat. Közöttük 1634/35-ben is többen akadtak, akik a fő- és középpapi réteg közötti mezsgyén helyezkedtek el, így kanonok-püspökökként immáron nem az alsótáblán képviselték káptalanjuk érdekeit, hanem a felsőtáblai klérus számát gyarapították – mint Ivánczy János győri nagyprépost, knini püspök és Nagyfalvy Gergely győri örkanonok, szerémi püspök a jelenlévők közül.

A világi főrendek, azaz a főurak esetében az alább közölt források valamelyest tükrözik a 17. századra már kialakuló csoporthierarchiát.²² Az országos főméltóságot viselő, bárói és grófi címmel felruházottak közül a listák alapján 123 személy azonosítható, akiknek viszont csak 46 százaléka jelent meg, további 11 százaléku küldött követet, a maradék megjelenéséről nem tudunk. Így is a diéta egyik legnagyobb létszámú, és – ezt nem árt hangsúlyozni – legtekintélyesebb és legbefolyásosabb csoportját adták. Alighanem szokatlan volta miatt említi Dobronoki jegyzéke, hogy soraikban Nádasdy Ferenc

²¹ FAZEKAS, 2020, 185–186, 278–280.

²² Uo. 187–190, 274–277.

mindössze tizenkét évesen jelent meg, Pálóczi Horváth György magyar nyelvű listája pedig „kis Nadasdi Ferenc”-ként veszi számba a grófot.

A távol lévő főurak, továbbá a főnemesi özvegyek képviselőivel már az alsótáblai rendi csoportokra térünk át. Közöttük több olyan vármegyei követ, egyúttal a királyi tábla tagja (Hadritius György, Usz János, Mórocz Farkas, Szemere Pál) is előfordul, akiket az alsótábla professzionalizálódó vezető rétegének személyiségeiként azonosíthatunk.²³ Mellettük természetesen az egyes főúri családok familiárisi köre is megjelent.²⁴ Számuk 1634/35-ben összesen 41, ami azt jelenti, hogy a városok, illetve a klérus alsótáblai képviselőivel nagyságrendileg azonos számban voltak jelen, ami figyelemre méltó. Közös fellépés vagy csoportérdek azonban az említetteknel kevésbé jellemezhető őket. A főúri özvegyek esetében külön figyelmet érdemelnek azok a fennmaradt nevek, amelyekhez nem tudunk követeket társítani, ugyanis számuk (13 fő) majdnem a kétszerese azoknak az özvegyeknek (7 fő), akik képviseltették magukat.

A királyi tábla (mint felsőbb bíróság) tagjainak névsorát a források alapján összeállított jegyzékben nem betűrendben, hanem a tisztségek rangsora szerint közlöm, mivel ebben az esetben az eltérő források is összecsengenek, és e hierarchia meglétét külső forrás is megerősíti.²⁵ Az alsótábla „tisztkarának” élén annak elnökét, Mikulich Tamás személynököt találjuk. Tagjai közül az alsótáblai egyháziakkal mutat átfedést Senkviczi Mátyás prelátus (szenttamási prépost és esztergomi kanonok) és Böythe Miklós esztergomi érseki ülnök (sági prépost, esztergomi olvasókanonok, érseki helynök) személye. Usz János Rákóczi Pál követeként, Szemere Pál pedig özvegy Kendy Istvánné Palocsay Anna, továbbá Abaúj és Sáros vármegyék követeként is szerepelt 1634/35-ben. A királyi tábla mint az alsótábla működéséhez nélkülözhetetlen testület mindaddig kevés figyelmet kapott, habár az újabb kutatások rámutattak, hogy e tisztkar nagyrészt egybeesett az országos politika meghatározó személyiségeit adó, a 17. század folyamán egyre inkább hivatásossá váló, professzionalizálódó köznemesi vezető réteggel.²⁶

A vármegyei követek ezen az országgyűlésen is az alsótábla legnépesebb csoportját alkották.²⁷ A meghívott 36 vármegyéből három kivétellel küldtek követeket. A fent leírt okból a 33 küldő vármegyéhez kapcsolt mindösszesen 77 vármegyei követ a ténylegesen jelen lévőknel többet tesz ki, mivel közülük néhányan, akik csak a Magyar Kancellária jegyzékében (D 8) szerepelnek, aligha voltak jelen.²⁸ Ha tehát e 21 követet nem számítjuk, a 33 megyére 56 követ esik, ami megfelel a korabeli követküldési gyakorlatnak: vármegyénként jellemzően két (esetenként csak egy) személyt delegáltak. Az 1634/35. évi listák alapján ők döntő többségben a vármegyék vezető és tisztségviselő rétegéből kerültek ki: igen gyakran éppen hivatalban lévő, esetleg korábbi vagy későbbi

²³ Vö. GUSZAROVA, 2013, kül. 134–137.

²⁴ FAZEKAS, 2020, 194, 289–290.

²⁵ A királyi tábláról lásd Uo. 194–195, 296–298.

²⁶ GUSZAROVA, 2013, 132. skk.; FAZEKAS, 2020, 296–298.

²⁷ A megyék képviseletéről összefoglalóan lásd FAZEKAS, 2020, 191–192, 280–288; a nyugat-magyarországi régióhoz alapvető fontosságú: DOMINKOVITS, 2013 és DOMINKOVITS, 2020.

²⁸ E neveket alább, a diétai névsorban csillaggal jeleztem.

alispánok és jegyzők, továbbá esküdtek, olykor megyei adószedők (más néven pénztárosok, *perceptorok*) voltak. Többükről sikerült kimutatni, hogy egymás után több, akár három-négy országgyűlésen is részt vettek. Atipikusnak mondható az ekkor Turóc vármegyéből kiküldött Keviczkyek esete, akik vármegyei követségük után később városi delegáltaként tűntek fel, jelezve egy ilyen irányú mozgás lehetőségét is. Menyhért ugyanis 1637/38-ban Besztercebánya, János pedig Kassa város többszörös követeként fordult elő – ekként 1649-ben a vármegyei követek támadásainak is céltáblájává vált.²⁹

A szabad királyi városok közül 22 meghívásáról tudunk, közülük 19 törvényhatóság köveitől vannak adataim.³⁰ Annak ismeretében, hogy a városok a diéták kis létszámú, kevésbé befolyásos rendjei közé tartoztak, ez a szám figyelemre méltó.³¹ Városi archontológiák híján csak töredékes adatok állnak rendelkezésre, de már ezek is igazolják, hogy a városok törekedtek csaknem egyöntetűen evangélikus vezető rétegükből választani a követeket: szenátorok és leendő vagy szolgálatban lévő városbírók sem ritkák mint diétai delegáltak.³² Az azonosított 52 városi követ számát a vármegyék analógiájára a csak a kancelláriai jegyzékben előforduló nevekkal lehet csökkenteni.³³ Így 18 városból 29 követ maradna. Megjegyzendő azonban, hogy a kizárólag a Magyar Kancellária jegyzékében szereplő városok esetében megengedhetjük, hogy ugyanazokat a személyeket delegálták 1634 elején és végén, bár ez egyelőre nem bizonyítható. Ha ezeket a városokat (Korpona, Nagybánya, Szatmár, Szatmárnémeti, Zágráb) és követeiket nem hagyjuk ki a számításból, összesen 22 város 37 követével számolhatunk. Mindkét számítás megközelíti a városenkénti delegáltak ismert, 2 fős átlagát.

A Horvát–szlavón rendek diétai képvisellete – habár (amint alább látható) Körös, Varasd és Zágráb vármegyék, továbbá Körös, Varasd és Zágráb városok önálló diétai meghívása is megtörtént –, összevontan valósult meg, ami a kor (1625. évi diétáról is megismerhető) szokásainak megfelelt. (Az említettek közül egyedül Zágráb város önálló követküldéséről tudunk 1634 elején.) A Horvát–szlavón Királyság rendjeinek gyűlése, a szábor (*sabor*) jelölte ki és látta el követutasítással a képviselőket. 1634–1635 folyamán két ízben is megtörtént a követállítás, aminek figyelemre méltó mozzanata, hogy Horvát–szlavónország rendjei a felső- és alsótáblán megjelenő delegáltak számára összevont követutasítást, instrukciót dolgoztak ki. Előbb 1634. január 11-én Petrichevich György zágrábi és körösi alispánt (aki az 1625:61. tc. értelmében a felsőtáblán képviselhette őket), továbbá Czernkóczy (Chernkoczy) Gábort és Mallenich Györgyöt választották meg.³⁴ A dolgavégezetlenül június 8-ára Pozsonyból hazatért küldöttek köre év végére módosult. 1634. november 6-án az újonnan összehívott országgyűlés felsőtáblájára

²⁹ H. NÉMETH, 2004, kül. 504–510. – Keviczky János 1634-ben már évek óta Kassán élt mint felső-magyarországi hadititkár. A megyegyűlési jegyzőkönyv szerint Keviczky Menyhért kísérőjeként (és nem Turóc vármegye pro forma követeként) képviselte a vármegye érdekeit. (Szabó András Péter szíves közlése.)

³⁰ Az együttes követséggel képviselt alsó-magyarországi bányavárosokat egynek számítom.

³¹ A városok 16–17. századi országgyűlési szerepléseiről fontos áttekintés: H. NÉMETH, 2013.

³² A városi követküldési gyakorlat 1681-től bekövetkező változásairól lásd H. NÉMETH, 2016.

³³ E neveket alább, a diétai névsorban csillaggal jeleztem.

³⁴ ZHS I. 29, 32.

Konszky Gáspár horvát–szlavón vicebánt, az alsótáblára pedig a zágrábi káptalan részéről Bogdán Márton székesegyházi főesperest, továbbá Znika Péter horvát–szlavón ítélmestert és Czernkóczy Gábort, a Szlavón Királyság esküdt jegyzőjét (*regni Slavoniae iuratus notarius*) delegálták. Utóbbiak számára 200 magyar forint útiköltséget ítélt meg, és kiállították a mindannyiuk számára szóló részletes követutasítást is. Bogdán Márton kanonok, Znika Péter és Czernkóczy Gábor 1635. április 26-ára már visszatértek Zágrábra és átadták a rendeknek a diéta lefolyását dokumentáló iratokat.³⁵

Alsótáblai egyháziak. A klérus, azaz az „első rend” diétai képviselője a felső- és alsótábla között oszlott meg, az alsótáblán megjelenésre jogosult prelátusok körét az 1608. évi koronázás utáni 1. törvénycikk szabályozta, az élő szokásjogot kodifikálva.³⁶ Meghívást kaptak a székes- és társaskáptalanok prépostjai és küldöttjei: velük volt átfedésben a birtokkal rendelkező (és püspöksüveggel kiváltságolt) címzetes apátok és prépostok köre.³⁷ Rajtuk kívül egyetlen valódi szerzetesként a pálos rend főperjele lehetett jelen, a bencés rend magyarországi újraindulására még egy évet várni kellett. (A jezsuiták diétai jelenléte ekkor még jóformán vita tárgya sem volt.)³⁸

Az alsótáblai egyháziak két nagy csoportja közül az apáti és préposti címek birtokosai (archontológiák híján is) könnyebben azonosíthatók. Esetükben ugyanis egyetlen intézményhez (címhez) egy személy tartozik. Az 1634/35. évi diéta korábban ismert névjegyzékeihez e csoport tekintetében fontos kiegészítéssel szolgál Dobronoki névsora, aki sajátos módon a felsőtábla főpapi és az alsótábla klerikus tagjait válogatás nélkül, egyetlen listában közli. Fájdalmas hiány ugyanakkor, hogy a káptalani követeket még ő sem tartotta említésre méltónak. Ennek egyik magyarázatául kínálkozik, hogy ezen intézmények delegáltjai nagyrészt a címzetes apátokkal-prépostokkal egyeztek, ők ugyanis (kevés kivétellel) egyúttal káptalanok tagjai, főként oszlopos kanonokok voltak. A név szerint megismerhető címzetes apátok és prépostok száma 1634/35-ben 21 fő. Ugyanekkor az igazolhatóan meghívott kilenc káptalani testület (Dobronoki megjegyzése és a szokásjog alapján is feltételezhető) két-két, összesen tehát 18 követéből eddig mindössze hét klerikust tudtam azonosítani. Közülük pedig csak az 1634 februárjára, a megíhúsult pozsonyi diétára kijelölt helyi kanonok, Jankovszky Jakab volt az egyetlen, akinek címzetes apátságáról vagy prépostságáról nem tudunk. A káptalani követek esetében komoly módszertani nehézséget jelent, hogy mindeddig a helyi forrásanyag bevonása sem hozott áttörést, sokszor a káptalanok diétai követutasításai sem adják meg a követek nevét. A kérdés ugyanakkor nem érdektelen: az alsótáblai egyháziak száma az (egyház)politikai igények szerint is változhatott. Nagyobb létszámot érhettek el, ha a címzetes apátok és prépostok mellett az egyes káptalanokból külön követeket küldtek. Ellenben költségkímélőbb megoldásként kínálkozott, hogy az alsótáblán apáti vagy préposti címüknél fogva jelen lévő kollégáikat bízzák meg a testületek érdekeik

³⁵ ZHS I. 35, 37–48.

³⁶ CIH 1608–1657. 24–25. 1608. évi koronázás utáni 1. tc. 4–7. §. Az alsótáblai egyháziak közül a szerzetesrendek képviselőitől: KÁDÁR, 2020.

³⁷ E csoportról összefoglalóan: FAZEKAS, 2020, 293–296.

³⁸ A kérdésről részletesen: KÁDÁR, 2020b.

képviselésével. Az alsótáblai prelátusok köre a töredékes névsor alapján 1634/35-ben tehát 22 főnél valamivel több lehetett.³⁹

A rendi csoportok létszámadatait összeadva megkapjuk az 1634/35. évi soproni diéta résztvevőinek megközelítő pontosságú létszámát. Dobronoki György említett résztvevőjegyzéke (a C jelű forrás) egy becsült létszámmal zárul: szerinte az alsó- és felsőtáblán összesen mintegy háromezren jelentek meg.⁴⁰ Adata összhangba hozható a névsorokból megismerhető képpel, amelyet az alábbi táblázatban foglaltam össze. A felsőtáblán jelen volt 69 főúr és főpap, míg az alsótáblára 1634 késő őszen delegált 159 követ neve ismerhető meg. Nem számítva az 1634 februárjában Pozsonyba érkező további 23-23 vármegyei, illetve városi követet, akik közül néhányan akár a Sopronba újra összehívott diétán is jelen lehettek.⁴¹ Mindezek alapján (tekintetbe véve a káptalanok név szerint ismeretlen követeit is) a diéta összlétszáma megközelíthette, de aligha haladta meg a 300 főt.

Az 1634/35. évi soproni diéta résztvevői a fennmaradt jegyzékek (A–F jelű források) alapján

	Rendi csoport	Megjelent	Csak meghívása ismert	Távol lévő ⁴²	Követet küld
Felsőtábla össz. 139 megj. 69	főpap	11	3	3	?
	főúr	58	37	15	14 főúr össz. 26 követe
	főúri özvegy	–	–	13	7 özvegy össz. 13 követe
Alsótábla megj. 159 ⁴³	királyi tábla	21	–	–	–
	Horvát–Szlavón Királyság	3	–	–	–
	vármegyék	–	3 (Körös, Varasd, Zágráb)	–	33 vm. össz. 56 követe ⁴⁴

³⁹ Ami megfelel a korszakból ismert más adatoknak: FAZEKAS, 2020, 293.

⁴⁰ Alighanem e forrás (vagy valamely közös „ősforrás”) adatát vette át jelöletlenül Zsilinszky Mihály is, amikor a diéta 300 fős létszámáról írt: ZSILINSZKY, 1891, 351.

⁴¹ Ahogy ezt a lenti diétai névsorban tételesen is jelzem.

⁴² Követe nem ismert.

⁴³ A jelenlévők összlétszáma nem egyezik az egyes csoportokban megjelentek összesített számával, hanem a különféle rendi csoportokban (pl. a királyi táblán és vármegyei követként) egyaránt szereplő személyek előfordulása miatt annál kevesebb. Ugyancsak nem számoltam bele az összesítésbe az igazolhatóan csak 1634 februárjában Pozsonyban megjelent követeket. Az 1634/35 fordulóján a soproni diétán jelen lévő alsótáblai követek a megadott 159 főnél többen lehettek.

⁴⁴ Nem számítva azokat a követeket, akik adatolhatóan kizárólag az 1634 elejére Pozsonyba összehívott diétára lettek kiküldve. Velük együtt a létszám 78 lenne.

	Rendi csoport	Megjelent	Csak meghívása ismert	Távol lévő	Követet küld
Alsótábla	szabad királyi városok	–	3 (Kapronca, Körös, Varasd)	–	18 város össz. 29 követe ⁴⁵
	alsótáblai egyháziak	20 címz. apát/ prépost	3 (Nyitra, Szepes, Vasvár)	–	6 káptalan össz. 7 (ismert) követe + jászói prépost követe

Összességében tehát, az egyetlen, sem nádorválasztásról, sem király- vagy királyné-koronázásról, sem a megalkotott törvénycikknek különös jelentőségéről nem nevezetes diéta névjegyzékének összeállítása fontos tanulságokkal szolgál. Az 1634/35. évi országgyűlés forrásanyaga lehetőséget nyújt arra, hogy megismerjük egy diéta személyi állományát több időmetszetben és nézőpontból. A Magyar Udvari Kancellária jegyzéke (D jelű forrás) a diéta előzményéről, az 1634 februárjára Pozsonyba összehívott, de meghíúsult-elhalasztott országgyűlésre gyülekező rendekről ad láttelepet, miközben betekintést nyerhetünk a kancelláriai tisztviselők eljárásába is: a résztvevőket alighanem érkezésük rendjében, de rendi csoportonként elkülönítve vezették rá a jegyzékre. A Szemere Pál naplójában rögzített meghívottak jegyzéke (A jelű forrás) már az 1634 novemberére halasztott országgyűlés előkészítéséhez tartozik: láthatjuk, hogy a felsőtábla tagjait név szerint sorolja fel, az alsótábla esetében azonban a küldő intézmények, testületek szerepelnek. A rendi csoportok élesen elkülönülnek, ugyanakkor azok sorrendje nem tükrözi vissza a felsőtábla–alsótábla elhatárolódását. A meghívotti jegyzékek tehát – és ez a korszak országgyűléseinek történetére vonatkozó kutatások alapvető módszertani problémája – nem „moshatók össze” a megjelentekről fennmaradt, akár csak töredékes jegyzékekkel.

Ezért felbecsülhetetlen az értéke azoknak a listáknak, amelyek bizonyíthatóan a diétán megjelentekről készültek. Főleg, ha azok egy adott dátumhoz, rövidebb időszakhoz kapcsolhatók – mint esetünkben Pálóczi Horváth György naplóbejegyzése 1635. január 8-ánál (E jelű forrás), Dobronoki György listája pedig 1635. január–februári időmegjelöléssel (C jelű forrás). A résztvevőjegyzékek esetében (amint arra Tatjana Guszarova kiváló forrásközleménye⁴⁶ is rámutatott) számolhatunk a központi kormányzatok iratanyagában fennmaradt listákkal, amelyek a felsőtáblára érkező főrendek mellett az alsótáblán már nem csupán a küldő testületeket, hanem azok delegáltjait is megnevezik. Ennek alapja az az 1681-ben kivételesen jól dokumentált gyakorlat volt, hogy a vármegegyék, városok, távol lévő főrendek és főúri özvegyek, valamint alsótáblai egyháziak

⁴⁵ Nem számítva azokat a követeket, akik adatolhatóan kizárólag az 1634 elejére Pozsonyba összehívott diétára lettek kiküldve. Amint fentebb már utaltam rá, velük együtt a létszám 52 lenne.

⁴⁶ GUSZAROVA, 2005.

érkezésük után az alsótábla elnökének, a személynöknek tartoztak bemutatni a küldő intézmények által kiadott, és egyenesen a *personalis*nak címzett megbízóleveleiket.⁴⁷ Másfelől a „központi” iratanyag fennmaradásának esetlegessége miatt hiánypótlóak az országgyűlésekről egy-egy követ által önszorgalomból vezetett naplók, az azokba foglalt résztvevőlisták. Habár ezek jobbára lejegyzőjük tájékozottságát, kapcsolati rendszerét tükrözik, amint Pálóczi Horváth György és Szemre Pál diáriumi is tanúsítják, igen éltszerűen adnak képet a megjelentek kisebb-nagyobb hányadáról. 1634/35-ben ráadásul a két vármegyei nemes mellett Dobronoki György jezsuita résztvevőjegyzéke is azonosítható volt, ami egy teljesen eltérő nézőpontból készült, éppen ezért a résztvevők egészen más körét, elsősorban az egyházi rend tagjait rögzítette.

A 17. századi magyar országgyűlések forrásainak feltárásakor érdemes tehát külön figyelmet, kutatói munkát fordítani a meghívottak, résztvevők, és ezek híján akár a kompilátorok jegyzékeinek szisztematikus feltárására és feldolgozására, elemzésére. A listaszerű források jelenthetik ugyanis a kiindulópontot annak megismeréséhez, hogy az ország rendjeinek sorából éppen kik kaptak meghívót, és közülük kik tudtak vagy kívántak megfelelni a megjelenés kötelezettségének. Csupán ez után következhet a névsorok szórványadatokkal való kiegészítése, a központi kormánysszervek iratainak, a névjegyzékeket nem tartalmazó diétai naplók további adatainak feldolgozása. Így derülhet fény a 17. század vallási feszültségekkel terhelt, a rendek és az uralkodó közötti kompromisszumokhoz időről időre visszatérő országgyűléseinek működésére, a törvényalkotás és a párhuzamosan zajló köz- és magánügyi tárgyalások és egyeztetések mindennapjaira.

A forrásközlés elvei

A latin nyelvű források (A–D, F jelű jegyzékek) esetében a kora újkori magyarországi latinság jellegzetességeit megtartva a humanista latinság irányába normalizáltam a szöveget. A rövidítéseket jelöletlenül feloldottam. Értelemszerűen használtam a központozást, nagybetűvel csak a tulajdonneveket, a hónap- és ünnepneveket és a mondatkezdő betűket írtam. A személyneveket betűhíven írtam át, de a mai magyar betűkészlettel vissza nem adható mellékjeleket mellőztem. A tiszteleti címek, rangok kis kezdőbetűsek. Az i/j írásában megtartottam a forrásban szereplő (kiejtés szerinti) alakot, a kora újkori latin nyelvű források kiadási ajánlásaihoz alkalmazkodva.⁴⁸ A magyar nyelvű források (E jelű jegyzék, illetve F jelű lista bevezető mondata) esetében nem a betű szerinti, hanem az értelem szerinti, „modernizáló” átírást követtem.⁴⁹

A jegyzékek oldal-, illetve lapszámait nem jelöltem, mert a forrásközlés szempontjából ennek nincs szerepe. Ehelyett, amint már utaltam rá, az egyes jegyzékeket betűjelekkel, azon belül a személy- és intézményneveket (a kancelláriai, D jelű jegyzék esetében

⁴⁷ Vö. a Magyar Udvari Kancellária iratanyagában 1681-ből csaknem hiánytalanul fennmaradt megbízólevélgyűjteménnyel, MNL OL A 95, Acta Diaetalia, 1646–1681, 6. csomó.

⁴⁸ TRINGLI, 2000; OBORNI, 2000; SOÓS I., 2000.

⁴⁹ BAK, 2000.

azok csoportjait) folyó sorszámozással láttam el. Ezeket a betűből és számból álló kombinációkat használtam alább, a diétai névsorban (konkordanciajegyzékben) forráshivatkozásként.

Források

A) Szemere Pál, meghívottak jegyzéke

Catalogus statuum et ordinum regni Hungariae et partium et eidem annexarum ad diaetam generalem Soproniensem regalibus convocatorum pro anno 1634. ad festum Beati Aendreae apostoli

ELTE EK Coll. Kapr. A 27. p. 1–67. (Szemere Pálnak az 1634–1635. évi soproni országgyűlésről készült feljegyzései, 2. rész, másolat), itt: p. 38–41.

On-line: https://library.hungaricana.hu/hu/view/B2_Coll_Kapr_A_027/?pg=39&layout=s. (Utolsó letöltés: 2021. jún. 25.)

A diárium csak másolatban maradt fenn,⁵⁰ a meghívottak benne foglalt jegyzékét egy, a másolóétól eltérő kéz jegyezte le, amelyet a másoló javított és egészített ki. Az alábbiakban az alaplistát álló betűkkel, a diárium másolójának kiegészítéseit kurzív betűkkel jelölöm.

Másolata Gyurikovits Györgytől: OGYK, MPGY 700.513, p. 57–63.

Részleges kiadása: MACsK, Főrendiház / 1634. OTKA-kutatás. On-line:

<https://archivum2004.piarista.hu/arisztokrata/>. (Utolsó letöltés: 2021. jún. 25.)

Catalogus statuum et ordinum regni Hungariae et partium eidem annexarum ad diaetam generalem Soproniensem regalibus convocatorum pro anno 1634. ad festum Beati Aendreae apostoli

*Barones et magnates*⁵¹

[1] *Illustrissimus princeps Transylvaniae Georgius Rakoczy veluti dominus ac magnus in Hungaria*

[2] *Dominus comes Nicolaus Esterhazy regni Hungariae palatinus*

[3] *Comes Paulus Rakoczy iudex curiae regiae*

[4] *Comes Sigismundus Erdeody banus Croatiae etc.*

[5] *Comes Christophorus Bánffy tavernicorum magister*

[6] *Comes Stephanus Pálffy generalis Ersekuyvariensis*

[7] *Comes Paulus Pálffy pincernarum magister*

⁵⁰ Vö. GUSZAROVA, 2020, 59.

⁵¹ Szemere Pál által az oldal jobb, Bosnyák Tamás nevével kezdődő oszlopának tetejére besúrva, de a lista elején álló nevekre is vonatkozik.

- [8] Comes Stephanus Nyary *janitorum*⁵² *magister*
 [9] Comes Nicolaus Tersaczky
 [10] Comes Casparus Illieshazy
 [11] Comes Adamus a Bathiany
 [12] Comes Joannes Drugeth *de Homonna*
 [13] Comes Nicolaus a Zrinio *agazonum magister*
 [14] Comes Volphgangus Tersaczky
 [15] Comes Franciscus de Nadasd
 [16] Comes Stephanus Erdeődy
 [17] Comes Volphgangus Erdeődy
 [18] Comes Nicolaus Erdeődy
 [19] Comes Gabriel Erdeődy
 [20] Comes Thomas Erdeődy
 [21] Comes Adamus Thurzo
 [22] Comes Simon Erdeődy
 [23] Comes Michael Thurzo
 [24] Comes Stephanus Betthen *de Ikhtar*
 [25] Comes Adamus⁵³ Forgatz
 [26] *Comes Sigismundus Forgác*
 [27] Thomas Bosnyak *dapiferorum magister* †
 [28] Emericus Czobor *curiae magister*
 [29] Nicolaus Forgach *generalis Cassoviensis, cubiculariorum magister*
 [30] Daniel Eszterhazy *de Galantha*
 [31] Stephanus Osztrozyth *de Giletincz*
 [32] Caspar Konszky
 [33] Petrus Forgacz *conservator coronae*
 [34] Joannes Palfy *conservator coronae*
 [35] Alexander Sennyey *de Kis Sennie*
 [36] Nicolaus Draskovith
 [37] Sigismundus Praepostvary
 [38] Stephanus Cziaky
 [39] Sigismundus Lonyay
 [40] Georgius Melith
 [41] Stephanus Listius
 [42] Stephanus Tököly
 [43] Georgius Pereny *senior*
 [44] Gabriel Pereny *senior*
 [45] Joannes Christophorus Lystius
 [46] Petrus Melith

⁵² A szó az áthúzott „tavernicorum” fölé írva.

⁵³ A szó után kihúzza: „et Sigismundus”.

- [47] Petrus Bakyth
[48] Paulus Reway
[49] Franciscus Reway
[50] Christophorus Giulaffy
[51] Caspar Szunyogh
[52] Blasius Apponi
[53] Stephanus Orlle
[54] Ladislaus Chiaky
[55] Nicolaus *Monaky*⁵⁴ †
[56] Adamus Forgach
[57] Ladislaus Kun *de Rossaly*
[58] Paulus Esterhazy
[59] Joannes Draskowith
[60] Ladislaus Forgach
[61] Stephanus Forgach
[62] Franciscus Weseleny
[63] Emericus Balassa
[64] Franciscus Kegľovyth
[65] Sigismundis Keglevith
[66] Petrus Keglevith
[67] Nicolaus Keglevith
[68] Andreas Zay⁵⁵
[69] Sigismundus Zay
[70] Laurentius Zay
[71] Nicolaus Malekoczy
[72] Joannes Pongracz
[73] Stephanus Pongracz
[74] Stephanus Pograny
[75] Melchior Doczy
[76] Michael Doczy
[77] Dionysius Szechy
[78] Paulus Ratthkay
[79] Franciscus Ratthkay
[80] Sigismundus Ratthkay
[81] *NB*⁵⁶ Julius Ciculiny
[82] Casparus Draskovith
[83] Joannes Osztrosith
[84] Gabriel Horvath

⁵⁴ A szó a kihúzott „Moroky” után írva.

⁵⁵ A szó első betűje Szemere kezével javítva.

⁵⁶ A „nota bene” a sor elejére beszúrva.

- [85] Simon Balassa
- [86] Andreas Balassa
- [87] Franciscus Daroczy
- [88] Franciscus Horwath *de Vegla*
- [89] Georgius Maytheny
- [90] Bernardus Nyary
- [91] Michael Viszkelethy
- [92] Ludovicus Nyary
- [93] Stephanus Keglevith
- [94] Sigismundus Megiery
- [95] Franciscus de Peren
- [96] Stephanus Hedervary
- [97] Emericus Czobor junior
- [98] Stephanus Balogh
- [99] Ladislaus Reway
- [100] Joannes Kéry
- [101] Gabriel Horvath Paloczay
- [102] *NB*⁵⁷ Joannes Kolonych
- [103] *Ladislaus Barkoczy de Szala*

Non vocati regalibus

- [104] *Stephanus Kun de Nagy Rossall*
- [105] *Georgius de Peren junior*
- [106] *Stephanus Boczkay*
- [107] *Franciscus Balassa*
- [108] *Stephanus Sarkany*
- [109] *Georgius Pereny junior*
- [110] *Sigismundus Kekedy*
- [111] *relicta Andreae de Kapy*
- [112] *Andreas, Sigismundus et Mathias de Paloczia*

Capitula

- [113] 1. Strigoniense
- [114] 2. Psoniense
- [115] 3. Agriense
- [116] 4. Zagrabiense
- [117] 5. Nitriense
- [118] 6. Scepusiense
- [119] 7. Castri ferrei

⁵⁷ A „nota bene” a sor elejére beszúrva.

- [120] 8. Jauriense
[121] 9. Vesprimiense

Comitatus

- [122] 1. Zaladiensis
[123] 2. Vesprimiensis
[124] 3. Castriferrei
[125] 4. Soproniensis
[126] 5. Jauriensis
[127] 6. Comaromiensis
[128] 7. Mosoniensis
[129] 8. Psoniensis
[130] 9. Simigiensis
[131] 10. Nittriensis
[132] 11. Trenchiniensis
[133] 12. Thurocziensis
[134] 13. Arvensis
[135] 14. Lyptoviensis
[136] 15. Scepusiensis
[137] 16. Saárosiensis
[138] 17. Abauyvariensis
[139] 18. Zempliniensis
[140] 19. de Zabolcz
[141] 20. de Beregh
[142] 21. de Ugocha
[143] 22. de Ungh
[144] 23. Szathmariensis
[145] 24. Borsodiensis
[146] 25. Thornensis
[147] 26. Ghómőriensis
[148] 27. Zoliensis
[149] 28. Hontensis
[150] 29. Barsiensis
[151] 30. Strigoniensis
[152] 31. Nogradiensis
[153] 32. Hewesiensis
[154] 33. Pest, Pilis et Soldth
[155] 34. Crisiensis
[156] 35. Zagrabiensis
[157] 36. Varasdiensis

Status et ordines regnorum

[158] Dalmatiae

[159] Croatiae

[160] Sclavoniae

Civitates liberae

[161] Pisoniensis

[162] Soproniensis

[163] Tyrnaviensis

[164] Cassoviensis

[165] Epperiensis

[166] Leuchioviensis

[167] Vetero Zoliensis

[168] Corponensis

[169] Trinchiniensis

[170] Motrensis

[171] Zakolczyensis

[172] Kys Szebin

[173] Nagy Banja

[174] Zagrabiensis

[175] Varasdiensis

[176] Capronczensis

[177] Crisiensis

[178] Septem civitates montanae

Viduae magnatum

[179] Catharina Palffy Sigismundi Forgach

[180] Maria Fuggerin Nicolai Palffy

[181] Margaretha Bakith Melchioris Balassa

[182] Susanna Ratkay Benedicti Turoczy

[183] Anna Palochay Stephani Kendy

[184] Magdalena Zay Nicolay Orlle

[185] Barbara Osztrozith Moysis Zunyogh

[186] Sara Praepostvary Francisci Alaghy

[187] Catharina Usaly Casparis Horwath

[188] Maria Drugeth *Homonnai* Georgii Szechy

[189] Eva⁵⁸ Poppel Francisci de Bathian

[190] Susanna Balassa Georgii Pethe

[191] Judith Wiszkelety Stephani Doczy

[192] Barbara Balassa Petri Kohary

⁵⁸ Az eredetiben: Evam.

- [193] Catharina Botthka Joannis Pograny
 [194] Anna Czobor Stanislai Turzo
 [195] Judith Reway Pauli de Nadasd
 [196] Elisabeth Sechi Nicolai Zriny
 [197] Sophia Banffi Stephani Zechi

Praepositi

- [198] Georgius Jakusith Veteris Budensis
 [199] Franciscus Pethő Jaszoviensis
 [200] Stephanus Telekesy Lelesziensis
 [201] Stephanus Jauriensis Castriferrei
 [202] Nicolaus Böythe Saghienensis
 [203] Joannes Kapossy Albensis
 [204] Benedictus Kysdi de Hatvan
 [205] Volphgangus *Uyvary*⁵⁹ de Léker
 [206] Joannes Pisky de *Skalka*⁶⁰
 [207] Stephanus Lazar de *Promonthorio*⁶¹ Varadiensi
 [208] Georgius Vaswary abbas de Sár et Földwara

Abbates

- [209] Georgius Himolraich archiabbas Sancti Martini Montis Pannoniae
 [210] Thomas *Füley*⁶² Pilisiensis
 [211] Stephanus *Bolerazy*⁶³ Sirczensis
 [212] Stephanus Semberi Paszthohiensis
 [213] Michael *Maurovitzius*⁶⁴ *Trium*⁶⁵ fontium de Beél
 [214] Michael Weriesmarty de Batha
 [215] Sigismundis Zongor⁶⁶ Sanctorum Cosmae et Damiani de *Ludan*⁶⁷
 [216] Joannes Cheh Sancti Petri de Tapolchia

Egregii

- [217] dominus personalis Thomas Mikulicz de *Brokonovicz*
 [218] Leonhardus Amade vice palatinus
 [219] Volphgangus Morocz vice judex curiae

⁵⁹ A szó a kihúzott „Uiwary” fölé írva.

⁶⁰ A szó olvashatatlan alakról javítva, majd a „Skalka” szó ismételtén a sor végére írva.

⁶¹ A szó a kihúzott „Banchthorio” fölé írva.

⁶² A szó a kihúzott „Feóley” alak fölé írva.

⁶³ A szó a kihúzott „Bokrazy” alak fölé írva.

⁶⁴ A szó a kihúzott „Maurotalius” alak fölé írva.

⁶⁵ A szó kihúzott és olvashatatlan eredeti alak fölé írva.

⁶⁶ A szó első betűje javítva.

⁶⁷ A szó a kihúzott „Beel” mellé írva, utolsó betűje javítva.

- [220] Matthias Senkwiczy praelatus⁶⁸
 [221] *magister* Georgius Hadritius prothonotarius *palatinalis*⁶⁹
 [222] *magister* Gaspar Lippay domini comitis *judicis curiae regiae*
 [223] *magister* Stephanus Kürthy prothonotarius personalis praesentiae
 [224] Ladislaus Sandor juratus assessor
 [225] Lucas Berkowyth⁷⁰ juratus assessor
 [226] Martinus Gudoczy⁷¹ juratus assessor
 [227] Paulus Trsztiensky juratus assessor
 [228] Joannes Njéky juratus assessor
 [229] *magister* Jacobus Püspeky⁷² juratus assessor, *director caesarum regalium*
 [230] Laurentius Ferenczffy secretarius *regius*
 [231] *Joannes Uyffalusi assessor tabulae regiae*
 [232] *Joannes Wsz, Emericus Mosdos, Paulus Szemere et Ladislaus Mariassy*

Domini praelati

- [233] *Strigoniensis archiepiscopus, eminentissimus princeps cardinalis*⁷³ Petrus Pazmon
 [234] *Colocensis et Bacziensis archiepiscopus, reverendissimus et illustrissimus dominus*
Joannes Teleghdy
 [235] *Agriensis episcopus Emericus Lóossy*
 [236] *Jauriensis Stephanus Senniey cancellarius*
 [237] *Transilvaniensis*
 [238] *Zagrabiensis*
 [239] *Varadiensis Ladislaus Hossutothy*
 [240] *Quinqueecclesiensis*
 [241] *Vesprimiensis Georgius Lippay de Zombor*
 [242] *Vacziensis Georgius Draskowich*
 [243] *Nittriensis dictus Joannes Teleghdy*
 [244] *Czanadiensis Georgius Dubowsky*
 [245] *Tininiensis*
 [246] *Bosznensis*
 [247] *Syrmiensis*
 [248] *Rosoniensis*
 [249] *Seghniensis*
 [250] *Generalis ordinis Sancti Pauli primi heremitae*

Diaeta Soproniensis Deo ita prosperante finita est 14 Februarii 1635.

⁶⁸ A szó a kihúzott „praelatus” mellé írva.

⁶⁹ A szó a kihúzott „judicis curiae” szavak fölé írva.

⁷⁰ A szó „e” betűje javítva.

⁷¹ A szó „o” betűje javítva.

⁷² A szó „ü” betűje „n” formában, fölötte két ékezzel írva.

⁷³ A szó „cardinalis” alakban szerepel.

Paulus de Zemere de comitatibus Abauivar et Sáros ad eandem diaetam expeditus nuncius manu propria

B) Szemere Pál, résztvevők jegyzéke

Nomina nunciorum in diaeta Soproniensis anno Domini 1635 personaliter existentium

ELTE EK Coll. Kapr. A 26. p. 311–334. (Szemere Pálnak az 1634–1635. évi soproni országgyűlésről készült feljegyzései, 1. rész, másolat), itt: p. 331–334.

On-line: https://library.hungaricana.hu/hu/view/B2_Coll_Kapr_A_026/?pg=334&layout=s. (Utolsó letöltés: 2021. jún. 25.)

Másolata Kovachich Márton Györgytől: OSZK Kt. Fol. Lat. 102/I. f. 128–130.

A Kaprinay-gyűjteményben fennmaradt korai másolatot Kovachich másolatával összevettem, az érdemi eltéréseket jegyzetekben közlöm.

Nomina nunciorum in diaeta Soproniensis anno Domini 1635 personaliter existentium

Comitatum nuncii in partibus regni superioribus

- [1] comitatus Zathmar: domini Stephanus Farkas vicecomes,⁷⁴ Georgius Irenyjudlium
- [2] [A]bauywar:⁷⁵ Paulus de Zemere notarius et Petrus Hamway
- [3] [S]aáros:⁷⁶ Joannes Keczer de Lipolcz, Paulus de Zemere notarius, Martinus Feyrpataky
- [4] Zabolcz: Joannes Kerczy vicecomes
- [5] Ugoczia: Petrus Zohon vicecomes
- [6] Beregh: Thomas Komlossy
- [7] Wngh: Georgius Horvath de Pálocz
- [8] Borsod: Andreas Zakany et Sigismundus Pedery
- [9] Zempliniensis: Michael Kaczandy notarius et Valentinus Kaszas⁷⁷
- [10] Scepusiensis: Georgius Mariassy et Stephanus Redey
- [11] Geömeör: Stephanus Thornaly et Joannes Iwocz
- [12] Thorna: Georgius Lenkey
- [13] Hewes: Blasius Moczary vicecomes

In partibus regni Cis- et Ultradanubianis

- [14] Liptowiensis: Ladislaus Kubiny
- [15] Turocz: Joannes Keviczky et Melchior Keviczky notarius

⁷⁴ A szó előtt kihúzza: „v” (mivel a következő, akkor még üres oszlopba belelógott volna, utána „vicecomes” a név alá beszorítva).

⁷⁵ A szó első betűje a papír szélével együtt leszakadt.

⁷⁶ A szó első betűje a papír szélével együtt leszakadt.

⁷⁷ OSZK Kt. Fol. Lat. 102/I. f. 128v: „Valentinus Haszás” alakban.

- [16] Nitriensis: Stephanus Korontaly vicecomes, Ladislaus Sandor de Slawnicza
- [17] Zoliensis: Melchior Ostroloczky
- [18] Neogradiensis: Georgius Horvath Voxith vicecomes, Andreas Diweky notarius
- [19] Comarom: Joannes Laky vicecomes, Joannes Payor⁷⁸ notarius
- [20] Arwa: Ladislaus Kubiny itidem
- [21] Trincziniensis: Andreas Bogady, Jonas Mednianszky⁷⁹
- [22] Barsiensis: Michael Bossany vicecomes et Paulus Szobonia iudium
- [23] Honthensis: Franciscus Bako vicecomes, Paulus Palaszthy
- [24] Poseniensis: Volfgangus Morocz vicecomes, Georgius Hadriczius notarius
- [25] Strigoniensis: Joannes Czetheny, Paulus Konkoly
- [26] Pesth, Pilis, Solth: Gregorius Batik vicecomes

Ultradanubiani nuncii

- [27] Mosoniensis: Martinus Zombathely vicecomes, Georgius Lörinczffalvai, mortuus sub ipsa diaeta
- [28] Soproniensis: Valentinus Reczey vicecomes, Paulus Czernel de Czernelhaza
- [29] Castriferrei: Franciscus Kaldy vicecomes, Emericus Rayky
- [30] Jauriensis: Joannes Dallos vicecomes, Franciscus Nagy Bary
- [31] Vesprimiensis: Gaspar Lip[pay], Joannes Vizkel[ethy]⁸⁰
- [32] Zaladiensis: Sigismundus Pogan,⁸¹ Franciscus Perneszi viceco[mes]
- [33] Simigiensis: iidem ipsi nuncii
- [34] Regni Sclavoniae nuncii: magister Petrus Snycka prothonotarius regni Sclavoniae, Gabriel Czerenkoczy

Tabulae regiae iudices

- [35] magnificus dominus Thomas Mikulicz personalis praesentiae
- [36] magnificus dominus Leonhardus Amade vicepalatinus
- [37] generosus dominus Volfgangus Morocz vicejudex curiae
- [38] magister Georgius Hadriczius personalis palatinalis
- [39] magister Gaspar Lippay prothonotharius domini iudicis curiae regiae
- [40] magister Stephanus Kürthy prothonotarius personalis praesentiae
- [41] magister Philippus Gazdagh prothonotarius praesentiae
- [42] magister Jacobus Püspeöky director causarum regalium et sacrae regni Hungariae coronae fiscalis
- [43] reverendissimus Nicolaus Böythe vicarius Strigoniensis praelatus
- [44] reverendus Matthias Senkviczi assessor
- [45] Ladislaus Sandor assessor archiepsicopalis
- [46] Lucas Borkovit

⁷⁸ OSZK Kt. Fol. Lat. 102/I. f. 128v: „Joannes Bajer” alakban.

⁷⁹ OSZK Kt. Fol. Lat. 102/I. f. 128v: „Joannes Mednyánszky” alakban.

⁸⁰ A papír szélének szakadása miatt a nevek vége hiányzik.

⁸¹ OSZK Kt. Fol. Lat. 102/I. f. 128v: „Sigismundus Bogány” alakban.

- [47] Paulus Trsztianzky
 [48] Joannes Nyeky
 [49] Joannes Uyffalusy quattuor assessores nobiles regni
 In superiori Hungariae
 [50] ex Papistis: Joannes Wsz, Emericus Mosdosi
 [51] ex Evangelicis: Paulus de Zemere, Paulus Marias[si]⁸²

Nuncii aliquot dominorum magnatum et dominarum relictarum in diaeta Soproniensi 1635.

- [52] illustrissimi domini, domini principis Transylvaniae, domini Georgii Rakoczy: domini Georgius Czernel de Czernelha[za]⁸³ et Daniel Hrabeczius
 [53] illustrissimi domini, domini comitis Pauli Rakoczy judicis curiae: Joannes Wsz praefectus et Georgius Petrowith secretarius
 [54] illustrissimi domini comitis Stephani Betthlen senioris: Stephanus Wetesy et Nicolaus Szigethy
 [55] illustrissimi domini comitis Adami Thurzo: Stephanus Redey, Georgius Egeresdy aulae capitaneus, Joannes Laboda⁸⁴
 [56] illustrissimi domini comitis Michael Thurzo: Georgius Beriny peraeffectus et capitaneus
 [57] illustrissimi domini comitis Stephani Nyary: Joannes Kerczy vicecomes Zabolcz[iensis]⁸⁵
 [58] illustrissimi domini comitis Stephani Palffy: magister Georgius Hadriczius prothonotarius palatinalis
 [59] illustrissimae dominae comitissae Judithae Revay, illustrissimi quondam comitis Pauli de Nadasd relictae: Joannes Withniedy praefectus et Petrus Ferenczy
 [60] magnificae dominae Mariae Druget de Homonna, spectabilis ac magnificis comitis domini Georgii Zeczy etc. relictae: Georgius Barna de Mellethe et Ladislaus Rudnay
 [61] illustrissimae dominae comitissae Catharinae Palffy, illustrissimi condam domini comitis Sigismundi Forgacz palatini relicae: Sebastianus Sarnocziay et Farkas deak
 [62] illustrissimae dominae Evae Poppel, relictae illustrissimi quondam Francisci de Battyay: Laurentius Poliany, Gaspar Hollossy, Franciscus Sarka
 [63] magnifici domini Stephani Teökeöly: Michael Rady et Paulus Berzeviczey
 [64] magnificae dominae Susannae Balassa, magnifici quondam Georgii Pethe relictae: Stephanus Wadass
 [65] magnifici domini Petri Melyth de Briber: Joannes Zoltan vicecapitaneus Zathmariensis

⁸² A papír szélének szakadása miatt a név vége hiányzik.

⁸³ A papír szélének levágása miatt a név vége hiányzik.

⁸⁴ OSZK Kt. Fol. Lat. 102/I. f. 129v: őt Thurzó Mihály követeként tünteti fel.

⁸⁵ A papír szélének levágása miatt a szó vége hiányzik.

- Civitatum liberarum et regiarum nuncii in diaeta Soproniensi 1635
- [66] Cassovienses: Petrus Molnar, Michael Debreczeny
 - [67] Epperies: Martinus Sárosy notarius, Jacobus Questoris, Daniel Lenghffelder
 - [68] Cibinienses: Matthias Gosnoviczerus
 - [69] Tyrnavienses: Georgius Bogdanoczy, Joannes Suskowitz
 - [70] Modrenses: Valentinus Wörös
 - [71] Zakolcza: Georgius Horvath, Andreas Rekonszky
 - [72] Novizoliensis: Zacharias Moller
 - [73] Psonienses: Daniel Karner Purgmayster, doctor Jacob Zelezcky, Martinus Venczel
 - [74] Bartpha: Joannes Grinvald, Leonhardus Huldringh
 - [75] Leuczovienses: Joannes Sandor, Joannes Szowencz
 - [76] Sopronienses: Joannes Andrassy, Joannes Zoanna
 - [77] Trincziniensis: Joannes Leszenei
 - [78] Montanarum civitatum: doctor Joannes Reull magister artium, Elias Hocz,⁸⁶ Cremniczensis et Semniczensis notarii.⁸⁷

C) Dobronoki György, résztvevők jegyzéke

Nomina eorum, qui ex utroque statu, ecclesiastico scilicet et saeculari anno 1635 comitiis Sopronii in Januario et Februario celebratis interfuerunt

MNL OL E 152 MKA Acta Jesuitica, Irreg., Coll. Tyrn., 3. tétel, 9. sz., 17r–18r. (Dobronoki György SJ jegyzéke a soproni országgyűlésen 1635 januárjában és februárjában jelen lévő egyháziakról és bárókról, eredeti. A szerzőt az íráskép alapján azonosítottam.)⁸⁸

Kiadatlan kézirat, tartalmát (esetleg egy másik példányról, másolatból) ismerhette és hivatkozás nélkül felhasználta: ZSILINSZKY, 1891, 349–351.

Nomina eorum, qui ex utroque statu, ecclesiastico scilicet et saeculari anno 1635 comitiis Sopronii in Januario et Februario celebratis interfuerunt

Sacra maiestas caesarea, Ferdinandus secundus cum augusta coniuge, Eleonora Gonzaga Serenissimus eiusdem filius, Leopoldus episcopus Passaviensis et Argentinensis etc.⁸⁹

⁸⁶ OSZK Kt. Fol. Lat. 102/I. f. 129v eltérő értelmezést kínál: „Montanarum civitatum: Dr Joannes Reél magister artium, Cremnitzien.: Elias Hocz, Schemnitzie.: Notarius.”

⁸⁷ A kézirat végén egykorú írással: „MDCXXXIV. Acta.” Ez alatt későbbi kézírással: „M(artinus) G(eorgius) Kovachich paginavit d(ie) 14 Oct(obris) 1789.”

⁸⁸ Lásd a bevezetőben e forrásra vonatkozó részt és KÁDÁR, 2011.

⁸⁹ Az utána következő sor „Serenissimae dominae filiae innuptae, Caecilia, Renata et” egyidejűleg, ugyanazon kézzel kihúzva.

Serenissimus rex Hungariae et Bohemiae Ferdinandus tertius, cuius serenissima coniunx Anna Maria cum serenissimis caesaris filiabus mansit Neostadii ob puerperium.

Ecclesiastici

- [1] Eminentissimus princeps Petrus sacrae Romanae ecclesiae cardinalis Pazmany Archiepiscopus Strigoniensis
- [2] Illustrissimus et reverendissimus dominus Joannes Telegdi archiepiscopus Colocensis et administrator Nitriensis
- [3] Reverendissimus dominus Emericus Losi episcopus Agriensis
- [4] Reverendissimus dominus Georgius Draskovicz episcopus Vaciensis, praepositus Poseniensis.
- [5] Reverendissimus dominus Georgius Lippai episcopus Wesprimiensis
- [6] Reverendissimus dominus Benedictus Vinkovicz episcopus Quinqueecclesiensis
- [7] Reverendissimus dominus Stephanus Simandi episcopus Transylvaniensis
- [8] Reverendissimus dominus Gregorius Nagyfalvai episcopus Tinniniensis⁹⁰
- [9] Reverendissimus dominus N. Ivanczi episcopus Sirmiensis⁹¹

Abfuerunt ex episcopis:⁹²

- [10] Reverendissimus dominus Franciscus Erghelius Zagradiensis,
- [11] Reverendissimus dominus Joannes Tumko Bosnensis et
- [12] Reverendissimus dominus N. Duboczi episcopus Czanadiensis.
- [13] Reverendissimus dominus Nicolaus Böythe praepositus Saghienis, lector capituli Strigoniensis et vicarius archiepiscopi Strigoniensis
- [14] Reverendissimus dominus Georgius Jakusith praepositus⁹³ veteris Budae et Sancti Stephani protomartyris
- [15] Reverendissimus dominus Joannes Chehovius praepositus Mislensis et lector capituli Agriensis
- [16] Reverendissimus dominus Stephanus Telekesi praepositus Lelesziensis
- [17] Reverendissimus dominus Stephanus Sennyei episcopus Jaurinensis et cancellarius Hungariae
- [18] Reverendissimus dominus Joannes Piski abbas Skalcensis
- [19] Reverendissimus dominus N. Vörösmarti abbas de N.
- [20] Reverendissimus dominus Thomas N. abbas Pilisiensis
- [21] Reverendissimus dominus Stephanus N. praepositus capituli Wesprimiensis
- [22] Reverendissimus dominus Ladislaus Hozzuthoti episcopus Varadinensis
- [23] Reverendissimus dominus N. Kopczani e capitulo Jaurinensi abbas de Bakon Bél
- [24] Adfuerunt praeter hos legati bini et bini e singulis capitulis
- [25] Reverendissimus dominus Lazarus N. praepositus de N.

⁹⁰ Helyesen szerémi püspök.

⁹¹ Helyesen knini püspök.

⁹² A 10–12. tételszámú személyekre vonatkozik.

⁹³ Előtte egykorúan kihúzott szó: episcopus.

- [26] Reverendissimus dominus Matthias Senquici praepositus de Sancti Thomae
[27] Reverendissimus dominus Stephanus Bosnyak Roma redux ad sui parentis
Thomae Bosnyak sepulturam.

Saeculares domini comites et barones

- [28] Illustrissimus dominus comes Nicolaus Ezterhas regni Hungariae palatinus
[29] Illustrissimus dominus comes Sigismundus Erdódi regni Sclavoniae banus
[30] Illustrissimus dominus comes Nicolaus Erdódi
[31] Illustrissimus dominus comes Adamus Bottyani generalis partium cis Danubium
[32] Illustrissimus dominus comes Christophorus Banfi⁹⁴ tavernicorum regalium
magister
[33] Illustrissimus dominus comes Nicolaus Zirini agazonum regalium magister
[34] Illustrissimus dominus comes Paulus Palfi praefectus Camerae Poseniensis
[35] Illustrissimus dominus comes Casparus Illyeshazi
[36] Spectabilis ac magnificus dominus Nicolaus Forgacz de Ghimes generalis
Cassoviensis
[37] Magnificus dominus Petrus Forgacz custos coronae
[38] Magnificus dominus Adamus Forgacz comes comitatus Neogradiensis
[39] Magnificus dominus Sigismundus Forgacz
[40] Magnificus dominus Ladislaus Chaki capitaneus Papensis
[41] Magnificus dominus Stephanus Chaki capitaneus Szenderoviensis
[42] Magnificus dominus Stephanus Ostrosith cum adultis duobus filiis
[43] Magnificus dominus Sigismundus Lonyai
[44] Magnificus dominus Ladislaus Nyari, Ludovicus vocatus⁹⁵
[45] Magnificus dominus Bernardus Nyari
[46] Magnificus dominus Franciscus Vesseleny
[47] Magnificus dominus Casparus Szunyogh
[48] Magnificus dominus Petrus Bakith
[49] Magnificus dominus Paulus Sereny
[50] Magnificus dominus Blasius Apony
[51] Magnificus dominus Daniel Ezterhas
[52] Illustrissimus dominus comes Stephanus Ezterhas, domini palatini filius⁹⁶
[53] Magnificus dominus Paulus Ezterhas
[54] Magnificus dominus Stephanus Hedervari
[55] Magnificus dominus Michael Vizkelethy⁹⁷
[56] Magnificus dominus Joannes Palfi custos coronae
[57] Magnificus dominus Stephanus Revai capitaneus Tokaiensis
[58] Magnificus dominus Ladislaus Revai

⁹⁴ Előtte egykorúan kihúzva: Bottyani.

⁹⁵ Utolsó két szó ugyanazon kézzel írott kiegészítésnek tűnik.

⁹⁶ A név egykorúan, ugyanazon kézzel az előző név mellé beírva.

⁹⁷ A név egykorúan, ugyanazon kézzel az előző név mellé beírva.

- [59] *Magnificus dominus Sigismundus Keglevith*⁹⁸
 [60] *Magnificus dominus Franciscus Revai, comes comitatus Thurociensis*
 [61] *Magnificus dominus Franciscus Balassa*
 [62] *Magnificus dominus Franciscus Keglevith*
 [63, 64] *Magnificus dominus Emericus Czobor cum filio Adamo*
 [65] *Magnificus dominus Stephanus Balogh capitaneus Tataensis*
 [66] *Magnificus dominus Joannes Draskovich*
 [67] *Magnificus dominus N. Konzki regni Sclavoniae vice banus*
 [68] *Magnificus dominus Leonardus Amade vice palatinus*
 [69] *Illustrissimus dominus comes Joannes Drugeth de Homonna*
 [70] *Magnificus dominus Ladislaus Barkoczi*
 [71] *Magnificus dominus Paulus Ratkai*
 [72] *Illustrissimus dominus comes Franciscus Nadasdi, duodenis*
 [73] *Magnificus dominus Dionysius Szetzi*
 [74] *Magnificus dominus Franciscus Daroczi*⁹⁹
 [75] *Magnificus dominus Stephanus Pungratz*
 [76] *Magnificus dominus Alexander Sennyei*
 [77] *Abfuerunt e comitibus comes Stephanus Erdődi, Georgius Erdődi, Gabriel Erdődi, Petrus Erdődi, Thomas Erdődi, comes Paulus Rakoczi, comes Nicolaus Tersaczki et frater eius generalis Carolstadiensis, comes Petrus Zirini. E baronibus Stephanus Nyari,¹⁰⁰ Petrus et Stephanus,¹⁰¹ Nicolaus Keglevicz, Nicolaus Draskovicz, comes Casparus Draskovicz, Ladislaus Forgacz, comes Stephanus Palfi, comes Adamus Thurzo, comes Michael Thurzo, dominus magnificus N. Tököli, dominus magnificus Petrus Milith et frater eius Georgius Milith, dominus Gabriel Paloczai, junior Czobor Imre.*

Legati comitatum et liberarum civitatum cum aliis nobilibus primariis regalibus literis evocati, fuerunt plurimi. Trecenti circiter in universum ex utroque statu censeri potuerunt.

⁹⁸ A név egykorúan, ugyanazon kézzel az előző név mellé beírva.

⁹⁹ A név egykorúan, ugyanazon kézzel az előző név mellé beírva.

¹⁰⁰ Utána áthúzott név: „Franciscus Daroczi”, aki szerepel a jelen lévő főurak között, vö. 74. sz.

¹⁰¹ Utána áthúzott szakasz: „Sigismundus item et” – mivel Keglevich Zsigmond szerepel a jelen lévő főurak között, vö. 59. sz.

D) Magyar Kancelláriai levéltár, résztvevők jegyzéke

Lysta diaetalis anni Domini 1634

MNL OL A 37 Acta Diaetae, Acta diaetae anni 1635 ad archivum Cancellariae Regiae Hungarico-Aulicae spectantia, nr. 28., f. 211–217. (eredeti)

Kiadása: GUSZAROVA, 2005, 113–115.

Mivel a forrás modern elvek szerint ki van adva, az alábbiakban nem közlöm újra teljes szöveggel. Ehelyett a diétán megjelentek csoportjait tüntetem fel és látom el sorszámokkal, hogy ezekre a számokra alább a személyek azonosításakor, a diétai névsorban hivatkozhatok. A megfelelő csoportoknál jelölöm a kiadás egy-egy apró, tartalmi tévedését, ugyancsak a személyek pontos azonosítása érdekében. A közreadó nem jelzi, de a jegyzék egyértelműen befejezetlen, a résztvevők minden csoportja után sok hely marad ki, miközben a csoportok megnevezése akkor is többes számú alakban szerepel, amikor azok alatt csak egy-egy személy neve van feltüntetve.

Lysta diaetalis anni Domini 1634

[1] Praelati

[2] Praepositi

[3] Abbates

[4] Legati praepositorum

Joannes Korponay, legatus reverendi domini praepositi Jozoviensis¹⁰²

[5] Legati capitulorum

[6] Magnates

[7] Assessores tabulae

[8] Domini ablegati comitatum

Thornensis: Nicolaus Telegdy

Ugocha: Petrus Zochon¹⁰³

Zathmariensis: Petrus Konkinesdy, Andreas Giulaffy¹⁰⁴

[9] Ablegati magnatum

[10] Ablegati dominarum relictarum

[11] Domini ablegati liberarum civitatum

Corponensis: Marcus Hekbirer, Joannes Kusora¹⁰⁵

Septem montanarum civitatum: Joachimus Stubenvoll, Gabriel Hans, Jacobus Kammacker, Andreas Posonarich¹⁰⁶

¹⁰² GUSZAROVA, 2005, 113. tévesen „Joannes Corponay, legatus reverendissimi D. praepositi Posoniensis” alakban tüntette fel. A jászói prépostság ekkor világi birtokos, gersei Pethő Ferenc kezén volt.

¹⁰³ Uo. 114. tévesen mindkét követet Ugocha megyeinek tüntette fel.

¹⁰⁴ Uo. 114. a követek neve „Petrus Kókényesdy, Andreas Gulácsy” alakban szerepel.

¹⁰⁵ Uo. 115. az első korponai követ családneve hiányos.

¹⁰⁶ Uo. 115. az utolsó bányavárosi követ családneve „Posoniensis” alakban szerepel.

E) Pálóczi Horváth György, résztvevők jegyzéke

Az követek, kiknek nevek eszembe jutott, ismerhettem, ezek voltak

MNL OL N 49, 3. kötet, p. 5–118. (Pálóczi Horváth [I.] György feljegyzései az 1634–1635. évi országgyűlésről, eredeti), itt: p. 89–90.

Az 1634/35. évi országgyűlésen megjelentek jegyzéke a diétai naplóban 1635. január 8. után bejegyezve.

Az követek, kiknek nevek eszemben jutott, ismerhettem, ezek voltak:

- [1] Szakmárbul Farkas István, egy szolgabíró társa
- [2] Szabolcsbul Kerczi János
- [3] Ugocsából Szohon Péter
- [4] Beregbül Komlosi Tamás
- [5] Zemplénbül¹⁰⁷ Kaciandi Mihály, Kaszas Bálint
- [6] Ungbul Palocz Horvat György
- [7] Sárosbul Keczer János, Szemere Pál, adiunctus Fejerpataki
- [8] Szepesbül Mariasi Görög, Reday István
- [9] Borsodbul Szakany András, Pedery nevű
- [10] Liptóbul Kubiny László, Árvából is ugyanő
- [11] Gömörbül Tornaly István, más társa¹⁰⁸ Ivoczy János
- [12] Tornából Lenkey György
- [13] Abaújvár megyébül is Szemere Pál, Hamvay Péter¹⁰⁹
- [14] Zólyom¹¹⁰ vármegyébül Sos István és azon kívül kettő
- [15] Trincsinbül Bogadi András, Mernianczki
- [16] Barsbul Bosany Mihály uram és egy társa
- [17] Nógrádbul Horvat György, Devény András
- [18] Hontbul Liptay György, Bako Ferenc
- [19] Nitrából Sandor László, másik az vice ispánja
- [20] Rakoczy György követe: Cernel György, Daniel Hrabecius, Rez András
- [21] Rakoczi Pál követe: Uz János, Petroviczi az secretariussa
- [22] Turzo Ádám követe: Egresdi István, Laboda János
- [23] Turzo Mihály követe: Briny György
- [24] Szeczy Györgynée: Barna György
- [25] Turócbul: Köviczky Janos
- [26] Kassábul Molnar Péter, Debreczeni Mihály
- [27] Eperjesrül Sarosi Márton más társával

¹⁰⁷ Az eredetiben: „Szemlienbul” alakban.

¹⁰⁸ Az eredetiben „mas tarsaul” alakban, a szó vége áthúzva.

¹⁰⁹ Utána kihúzott másfél sor: „Turóc vármegyébül és Árvából Kubi.” ti. a listában Liptó megye követeként már említett Kubinyi László.

¹¹⁰ Az eredetiben: „Szoliom” alakban.

- [28] Pozsonybul Doctor Szelezcky
- [29] Szombatbul Suskvit

Az urak, kiknek nevek eszemben jutott és ismerem:

- [30] Esterhas Miklós palatinus
- [31] Erdeödi Zsigmond bán
- [32] Bamfi Kristóf
- [33] Battiani Ádám
- [34] Seczi Dénes
- [35] Osztroicz István
- [36] Illeshazi Gáspár
- [37] Forgaczi Miklós felföldi generális
- [38] Homonnay János
- [39] Forgaczi Ádám
- [40] Listius István
- [41] Szuniogh Gáspár
- [42] Erdeodi János
- [43] Forgaczi Péter
- [44] Segniey Sándor
- [45] Ezterhas Pál
- [46] Ezterhas Dániel
- [47] Ezterhas Farkas
- [48] Barkoczi László
- [49] Veselini Ferenc
- [50] Palfy János
- [51] Palfy Miklós
- [52] Ciaki László
- [53] kis Nadasdi Ferenc
- [54] Revay Ferenc
- [55] Revay László
- [56] Pograni János
- [57] Szay Zsigmond
- [58] Niary Lajos
- [59] Niari Bernát
- [60] Draskuis János

Többen is lehettek, de Isten tudná meg számlálni.

Pap urak

- [61] Pazmani Péter cardinalis
- [62] kalocsai¹¹¹ érsek az másik
- [63] Draskvit püspök
- [64] Segniey István cancellarius

Többen is voltak, de ki tudja, ki melyik másik.

F) Pálóczi Horváth György, kompilátorok jegyzéke

[Az 1634–1635. évi országgyűlés kompilátorainak jegyzéke]

MNL OL N 49, 3. kötet, 5–118. (Pálóczi Horváth [L.] György feljegyzései az 1634–1635. évi országgyűlésről, eredeti), itt: p. 82.

A kompilátorjegyzék a diétai naplóban az 1634. december 17-i bejegyzés előtt áll.

Kisebbségi tartalmi eltérésekkel, a főszövegbe ágyazva közli: ZSILINSZKY, 1891, 353.

Eodem anno 1634 die 29. mensis Decembris gyűltünk be az ország házához, az holott az régi szokás szerint az ország választat compilerokat, az denominált personák penig ezek voltak:

Eclesiastici

- [1] Nicolaus Beoyte vicarius Strigoniensis
- [2] Stephanus Senkquiczi <canonicus> Strigoniensis
- [3] Ioannes Ceh <canonicus> Agriensis
- [4] Stephanus Telekesy praepositus Lelesziensis
- [5] Georgius Vasvari vicarius Iauriensis
- [6] Tomas Micolicz personalis praesentia
- [7] Georgius Hadricius magister palatinalis
- [8] Stephanus Kurty magister personalis praesentiae
- [9] Franciscus¹¹² Pernieszy Szaladiensis
- [10] Gabriel Cierenkoczy legatus Sclavoniae
- [11] Caspar Lippay magister iudicis curiae
- [12] Franciscus¹¹³ Caldi Castriferrei¹¹⁴ legatus
- [13] Sigismundus¹¹⁵ Pogany Szaladiensis

¹¹¹ Az eredetiben „Calocziay” alakban.

¹¹² Az eredetiben tévesen „Franciscum”.

¹¹³ Az eredetiben tévesen „Francisco”.

¹¹⁴ Az eredetiben „Castrifero”.

¹¹⁵ Az eredetiben tévesen „Sigismundo”.

Trans Danubiani

- [14] Michael Bosany Barsiensis
- [15] Andreas Bogady Trinciniensis
- [16] Andreas Diveky Neogradiensis
- [17] Ioannes Kerczy Szabolziensis
- [18] Michael¹¹⁶ Kacziandi Szempliniensis
- [19] Andreas Szakany Borsodiensis
- [20] Ladislaus Sandor Nitriensis
- [21] Franciscus Bako Hontiensis

Partium regni superioris¹¹⁷

- [22] Paulus¹¹⁸ Szemere Abauyvariensis
- [23] Martinus Fejerpataky Sarosiensis
- [24] Tomas Komlosy Beregiensis

Dominorum magnatum

- [25] Georgius Barna relictæ dominae Georgii Szeczy
- [26] Stephanus Vetesi Stephani Bethlen
- [27] Georgius¹¹⁹ Brini Michaelis Turzo
- [28] Joannes¹²⁰ Vitniey Nadasti Pauli relictæ¹²¹
- [29] Joannes¹²² Usz Pauli Rakoczy

Civitates

- [30] Petrus Molnar Cassoviensis
- [31] Martinus Sarosy Eperiesiensis
- [32] Georgius Bogdanoczy Trinciniensis
- [33] Doctor Jacobus Szelezky Posoniensis
- [34] Martinus Reviczki ex montanis¹²³

¹¹⁶ Az eredetiben tévesen „Michaelem”.

¹¹⁷ Az eredetiben tévesen „superiori”.

¹¹⁸ Az eredetiben tévesen „Paulo”.

¹¹⁹ Az eredetiben tévesen „Georgio”.

¹²⁰ Az eredetiben tévesen „Ioanne”.

¹²¹ „Pauli relictæ” szavak egykorúan, ugyanazon kézzel a sor fölé besúrvva.

¹²² Az eredetiben tévesen „Ioanne”.

¹²³ A lista alján folytatólagosan, ugyanazon kézzel: „Cancellarius úr ő nagysága deákja ki az armálist írta pro talleris imperialibus n. 33. Gory Pal.”

Diétai névsor (konkordancia): az országgyűlés meghívottainak és résztvevőinek összesített listája

Az alábbi névsort a fentebb közölt jegyzékek alapján állítottam össze. Célja kettős: egyrészt a közölt források összesített tartalomjegyzékét, konkordanciáját jelenti, másrészt az országgyűlés tagjainak rekonstrukcióját nyújtja. A nevek normalizálásakor arra törekedtem, hogy a szakirodalomban bevett alakokat adjam meg. A pontos forráshelyekre az országgyűlési A–F jelű listák általam adott betűjele és a tételszámok (az egyes személyeknek, követet küldő intézményeknek, illetve a kancelláriai, azaz D jelű lista esetében a résztvevők csoportjainak általam adott sorszámai) alapján hivatkozom. Így minden személyről eldönthető, hogy a közölt források közül melyikben szerepel, azaz csak meghívása vagy részvétele is bizonyítható. Továbbá a vármegyei és városi követek közül csilloggal jelöltem azokat, akik kizárólag az 1634. február 19-ére, Pozsonyba összehívott és felosztatott diétára lettek kiküldve.

A névsor készítésekor a személyek szükséges mértékű azonosítására törekedtem, ami az alsótáblaiak esetében jóval időigényesebbnek bizonyult.¹²⁴ Mégis a személyazonosítások tették lehetővé – ahogy a bevezetőben is utaltam rá – a Magyar Kancellária jegyzékének datálását 1634 februárjára, ami a személyi állomány további elemzéséhez alapvető. A személyek azonosításához használt szakirodalmat és forrásokat az egyes rendi csoportoknál összevontan, illetve szükség esetén személyenként, lábjegyzetekben közlöm. A névsorban a személyek után zárójelben közölt tisztségek azok, amelyeket maguk az A–F jelű listák is feltüntetnek.

A neveket a főpapok és főurak esetében (a jelen- vagy távollétet jelző csoportokon belül) szoros betűrendbe rendeztem. A távol lévő főrendek és a főnemesi özvegyek követeit a küldő személyek betűrendjében, küldőik neve mellett adom meg. A királyi tábla tagjait más csoportoktól eltérően, a forrásokban is következetesen visszaköszönő rangsor rendjében közlöm. A vármegyék, a városok, a káptalanok, illetve a címzetes apátságok és prépostságok képviselőit a küldő intézmények betűrendjében, intézményenként adom meg. A több rendi csoportban, az alsótáblaiak esetében több intézmény vagy személy képviseletében egyaránt szereplő személyek neveit kurziváltam, jelenlétük jogcímeit lábjegyzetekben jeleztem. (Rövidítések: k. = káptalan, v. = város, vm. = vármegye.)

¹²⁴ Elsősorban azoknak a személyeknek az azonosítása volt a célom, amelyek kevésbé ismertek, és helyi (vármegyei, városi) tisztségviselőkként törvényhatóságaikat képviselték vagy alsótáblai egyháziak voltak.

Főpapok¹²⁵

Jelenlévők

Draskovich György váci püspök, pozsonyi prépost: A 242, C 4, D 1, E 63
Hosszutóthy László váradai püspök: A 239, C 22
Ivánczy János knini püspök: A 245, C 9
Lippay György veszprémi püspök: A 241, C 5, D 1
Lósy Imre egri püspök: A 235, C 3
Nagyfalvy Gergely szerémi püspök: A 247, C 8
Pázmány Péter esztergomi érsek: A 233, C 1, D 1, E 61
Sennyey István győri püspök, kancellár: A 236, C 17, D 1, E 64
Simándi István erdélyi püspök: A 237, C 7, D 1
Telegdy János kalocsai érsek, nyitrai püspöki adminisztrátor: A 234, A 243, C 2, D 1, E 62
Vinkovich Benedek pécsi püspök:¹²⁶ A 240, C 6

Csak meghívásuk igazolható

Agatić Ivan zenggi püspök: A 249
Gruskovics Márton, a pálos rend főperjele:¹²⁷ A 250
Zucconi Vincenzo rosoni püspök:¹²⁸ A 248

Távollévők

Dubovszky György csanádi püspök: A 244, C 12
Ergelich Ferenc zágrábi püspök: A 238, C 10
Tomkó János boszniai püspök:¹²⁹ A 246, C 11

Főurak¹³⁰

Jelenlévők

Apponyi Balázs (nagyapponyi): A 52, C 50
Bakith Péter (laki): A 47, C 48, D 6
Balassa Ferenc (gyarmati): A 107, C 61
Balogh István (nebojszai) tatari kapitány: A 98, C 65
Bánffy Kristóf (alsólendvai) tárnokmester: A 5, C 32, D 6, E 32
Barkóczy László (szalai): A 103, C 70, D 6, E 48

¹²⁵ A főpapok azonosításához lásd MOLNÁR, 2019, 393–403.

¹²⁶ Egyben zágrábi nagyprépost, lásd a Horvát–Szlavón Királyság felsőtáblai képviselői között is.

¹²⁷ KISBÁN, 1938, I, 209.

¹²⁸ BAHLCKE, 2006, 18.

¹²⁹ GALLA, 1940.

¹³⁰ A főúri családok, előnevek és a személyek azonosításához felhasználtam: MACSKA, „Családok”, „Főrendiház”.

Batthyány Ádám (németújvári) Kanizsával szembeni végvidéki főkapitány, dunántúli kerületi főkapitány: A 11, C 31, D 6, E 33

Bosnyák István (klerikus): C 27¹³¹

Czobor Ádám (czoborszentmihályi): C 64

Czobor Imre, idősebb (czoborszentmihályi) főudvarmester: A 28, C 63

Csáky István (keresztszegi és adorjáni) szendrői kapitány: A 38, C 41

Csáky László (keresztszegi és adorjáni): A 54, C 40, D 6, E 52

Daróczy Ferenc (deregnyői): A 87, C 74

Draskovich János (trakostyáni): A 59, C 66, E 60

Erdődy Miklós (monyorókeréki): A 18, C 30¹³²

Erdődy Zsigmond (monyorókeréki) horvát–szlávón bán: A 4, C 29, E 31

Esterházy István (galántai): C 52

Esterházy Dániel (galántai): A 30, C 51, E 46

Esterházy Farkas (galántai): E 47

Esterházy Miklós (galántai) nádor: A 2, C 28, D 6, E 30

Esterházy Pál (galántai) bányavidéki végvidéki és dunáninnyi kerületi főkapitány-helyettes: A 58, C 53, E 45

Forgách Ádám (gimesi): A 25, A 56,¹³³ C 38, E 39

Forgách Miklós (gimesi) felső-magyarországi végvidéki és kerületi főkapitány: A 29, C 36, D 6, E 37

Forgách Péter (gimesi) koronaőr: A 33, C 37, D 6, E 43

Gyulaffy Kristóf (rátóti): A 50, D 6

Héderváry István: A 96, C 54

Homonnai Drugeth János: A 12, C 69, E 38

Illésházy Gáspár (illésházi): A 10, C 35, D 6, E 36

Keglevich Ferenc (buzini): A 64, C 62

Keglevich Zsigmond (buzini): A 65, C 59

Konszky Gáspár (szentdomonkosi és konscsinai):¹³⁴ A 32, C 67

Liszthy (Listhius) István (köpcsényi): A 41, D 6, E 40

Lónyay Zsigmond (nagylonyai): A 39, C 43

¹³¹ Dobronoki György szerint Rómából éppen ekkor tért haza apja temetésére. Az apa, magyarbéli Bosnyák Tamás a diéta meghívottja volt főasztalnokmesterként, de 1634. december 19-én elhunyt (lásd fentebb). Az ifjú klerikus Bosnyák István 1634/35-ben a felsőtáblán bizonyosan apja és saját bárói rangja és édesapja magyar királyi (névleges) udvari főméltósága, nem pedig saját egyházi tisztége révén lehetett jelen. Ilyen jogcímen klerikus felsőtáblai megjelenése merőben atipikus lenne. Korábban, 1631-től a római Collegium Germanicum-Hungaricum növendéke volt, hazatérése után esztergomi kanonok (1635–1640), majd pécsi püspök (1639–1642), veszprémi püspök (1642–1644), kancellár (1642–1644), nyitrai püspök (1644†). KOLLÁNYI, 1900, 244–245; FAZEKAS, 2018, 239–240.

¹³² „Erdődy János” név is előfordul Pálóczi Horváth György jegyzékében (E 42), de az Erdődy családból a korszakból ilyen nevű személyt nem ismerek, a név talán elírás. (Esetleg Pálóczi Horváth nem emlékezett jól.)

¹³³ Neve Szemere Pál jegyzékében valószínűleg tévesen van kétszer feltüntetve.

¹³⁴ Horvát–szlávón vicebán, diétai részvételére lásd ZHS I. 35, 37. Lásd a Horvát–Szlávón Királyság köveleinél is.

Nádasdy Ferenc (fogarasi): A 15, C 72, E 53
Nyáry Bernát (bedegi): A 90, C 45, E 59
Nyáry Lajos (bedegi): A 92, C 44, E 58
Osztrosith István (giletinci) főasztalnokmester:¹³⁵ A 31, C 42, E 35
Osztrosith Miklós (giletinci): C 42
Osztrosith Pál (giletinci): C 42¹³⁶
Pálffy István (erdődi) érsekújvári és bányavidéki főkapitány: A 6, C 77,¹³⁷ D 6
Pálffy János (erdődi) főkamrás, koronaőr: A 34, C 56, D 6, E 50
Pálffy Miklós (erdődi): E 51
Pálffy Pál (erdődi) főpohárnokmester, a Magyar Kamara elnöke: A 7, C 34, D 6
Pogrányi István (nemeskürti): A 74, E 56¹³⁸
Pongrácz István (szentmiklósi): A 73, C 75
Ráttkay Pál (nagytabori): A 78, C 71
Révay Ferenc (szklabiniai és blatnicai): A 49, C 60, E 54
Révay István (szklabiniai és blatnicai) tokaji kapitány: C 57, D 6
Révay László (szklabiniai és blatnicai): A 99, C 58, E 55
Révay Pál (szklabiniai és blatnicai): A 48, D 6
Sennyey Sándor (kissennyei) szatmári főkapitány: A 35, C 76, D 6, E 44
Serényi Pál (kisserényi): C 49
Széchy Dénes (rimaszécsi): A 77, C 73, E 34
Szunyogh Gáspár (jeszenicei és budetini): A 51, C 47, E 41
Vízkelety Mihály (vízkeleti): A 91, C 55
Wesselényi Ferenc (hadadi): A 62, C 46, D 6, E 49
Zay Zsigmond (csömöri): A 69, E 57
Zrínyi Miklós főlovászmester: A 13, C 33

*Csak meghívásuk igazolható*¹³⁹

Balassa András (gyarmati): A 86
Balassa Imre (gyarmati): A 63
Balassa Simon (gyarmati): A 85
Bocskay István (kismarjai): A 106
Bosnyák Tamás (magyarbéli) főasztalnokmester: A 27 (1634. december 19-én elhunyt)¹⁴⁰

¹³⁵ 1635. február 15-től. FALLENBÜCHL, 2002, 222.

¹³⁶ Dobronoki jegyzéke említi Osztrosith István két felnőtt fiát, akik Miklós és Pál lehettek. NAGY VIII. 301–302.

¹³⁷ Dobronoki jegyzéke távollévőként említi.

¹³⁸ Pálóczi Horváth György jegyzéke (E 56) János keresztnéven valószínűleg ugyanőt említi, az országgyűlés idején Pálffy János nevű családtagot nem ismerek. A meghívott főúri özvegyek között szerepel Pogrányi János hitvese, Botka Katalin.

¹³⁹ E csoport tagjairól forrásaim alapján nem állapítható meg, hogy jelen voltak vagy távol maradtak-e, így névsoruk a távolmaradókéval nem egybevonható.

¹⁴⁰ MATUNÁK, 1895, 38.

Czikulini Gyula (szomszédvári): A 81
Dóczy Menyhért (nagylyucei): A 75
Dóczy Mihály (nagylyucei): A 76
Erdődy Farkas (monyorókeréki): A 17
Erdődy Simon (monyorókeréki): A 22
Forgách István (gimesi): A 61
Forgách Zsigmond (gimesi): A 26
Horváth András (palocsai): A 112
Horváth Mátyás (palocsai): A 112
Horváth Zsigmond (palocsai): A 112
Horváth Ferenc (veglai): A 88
Horváth Gáspár (veglai):¹⁴¹ A 84
Kékedy Zsigmond: A 110
Kéry János (ipolykéri): A 100
Kollonitsch János (kollegrádi): A 102
Kun István (rozsályi): A 104
Liszthy (Listhius) János Kristóf (köpcsényi): A 45
Majthényi György (keselőkői): A 89
Malakóczy Miklós (szomszédvári): A 71
Megyery Zsigmond: A 94
Monaky Miklós (monaki): A 55
Orlé István (karvai) putnoki kapitány: A 53
Osztrosith János (giletinci): A 83
Perényi Ferenc (nyalábi): A 95
Perényi György, ifjabb (nyalábi): A 105, A 109¹⁴²
Pongrácz János (szentmiklósi): A 72
Prépostváry Zsigmond (lokácsi): A 37
Ráttkay Ferenc (nagytabori): A 79
Ráttkay Zsigmond (nagytabori): A 80
Sárkány István (ákosházi): A 108
Zay András (csömöri): A 68
Zay Lőrinc (csömöri): A 70

Távollévők (akiknek követe nem ismert)

Czobor Imre, ifjabb (czoborszentmihályi): A 97, C 77
Draskovich Gáspár (trakostyáni): A 82, C 77
Draskovich Miklós (trakostyáni): A 36, C 77
Erdődy Gábor (monyorókeréki): A 19, C 77

¹⁴¹ Az eredetiben Gábor, de a veglai Horváth családból a korszakból ilyen nevű személyt nem ismerek. Gáspár id. veglai Horváth Gáspárnak, a Magyar Kamara elnökének († 1624. július 6.) fia volt. KÁROLYI B., 2019, 153–154.

¹⁴² A név valószínűleg tévesen kétszer szerepel a jegyzékben.

Erdődy György (monyorókeréki): C 77
Erdődy István (monyorókeréki): A 16, C 77
Erdődy Péter (monyorókeréki): C 77
Erdődy Tamás (monyorókeréki): A 20, C 77
Forgách László (gimesi): A 60, C 77
Horváth Gábor (palocsai): A 101, C 77
Keglevich István (buzini): A 93, C 77
Keglevich Miklós (buzini): A 67, C 77
Keglevich Péter (buzini): A 66, C 77
Melith György (briberi): A 40, C 77
Zrínyi Péter: C 77

Távol lévő főurak követei

Bethlen István (iktári) – Vetési István, Szigethy Miklós, Balásházy Miklós, Pálóczi Horváth János: A 24, B 54, D 9, F 26
Frangepán Farkas (tersaczki/tržački) horvát végvidéki főkapitány – Milvikovich György, *Szokmárdy János*:¹⁴³ A 14, C 77, D 9
Frangepán Miklós (tersaczki/tržački) – Porubszky Dániel,¹⁴⁴ *Szokmárdy János*: A 9, C 77, D 9
Kun László (rozsályi) – Almásy Mihály: A 57, D 9
Melith Péter (briberi) – Zoltán János: A 46, B 65, C 77
Nyáry István (bedegi) főajtónálló-mester – *Kerczy János* (kompilátor):¹⁴⁵ A 8, B 57, C 77, F 17
Pálffy István (erdődi) – *Hadritius György* nádori ítélőmester (kompilátor):¹⁴⁶ A 6, B 58, C 77, F 7
Perényi Gábor (nyalábi) – *Pásztoby Mátyás*:¹⁴⁷ A 44, D 9
Perényi György (nyalábi) – *Pásztoby Mátyás*: A 43, D 9
Rákóczi György (felsővadászi) erdélyi fejedelem (mint magyarországi mánás) – Chernel György (chernelházi),¹⁴⁸ Hrabecius Dániel,¹⁴⁹ Réz András:¹⁵⁰ A 1, B 52, E 20

¹⁴³ Együttal Frangepán Miklós követe. Szlavóniai ítélőmester, később személynök. MARGALITS, 1902, 642.

¹⁴⁴ 1649-ben Frangepán Farkas titkára. MARGALITS, 1902, 380.

¹⁴⁵ Együttal Szabolcs vm. alispánja és követe.

¹⁴⁶ Együttal a királyi tábla tagja, Pozsony vm. jegyzője és követe.

¹⁴⁷ Együttal Perényi György követe.

¹⁴⁸ Eredetileg Sopron megyei család, birtokaik a vizsgált időszakban már nagyrészt Borsod és Abaúj megyében voltak. Chernelházi Chernel György I. Rákóczi György familiárisa, 1623–1632 között a magyarországi Rákóczi-birtokok prefektusa. Az 1634/35. évi diéta idején Ónodon lakott. Részt vett az 1646/47. évi pozsonyi országgyűlésen is mint Abaúj vármegye, együttal Rákóczi fejedelem követe. SZABÓ, 2015, 260. (56. j.)

¹⁴⁹ Fennmaradt II. Ferdinánd Rákóczi Györgynek küldött válasza, amelyet követeinek, Chernel Györgynek és Hrabecius Dánielnek adott (1635. február 20. Sopron). EOE IX. 411–414. (25. sz.)

¹⁵⁰ Réz András szerepel az eredetileg korábbra, 1634 februárjára összehívott magyar országgyűlésre küldött erdélyi fejedelmi követelek között Chernel és Hrabecius mellett. Uo. 200.

Rákóczi Pál (felsővadászi) országbíró – *Usz János (uszfalvai)*,¹⁵¹ Petroviczy György, *Mórocz Farkas (bektfalvai)*:¹⁵² A 3, B 53, C 77, D 9, E 21, F 29
Thököly István (késmárki) – Rády Mihály, Berzeviczy Pál: A 42, B 63, C 77
Thurzó Ádám (bethlenfalvi) – *Rhédey István*,¹⁵³ Egresdy Boldizsár,¹⁵⁴ Beniczky Miklós, Laboda János: A 21, B 55, D 9, E 22
Thurzó Mihály (bethlenfalvi) – Berényi György,¹⁵⁵ Kelemen deák: A 23, B 56, C 77, D 9, E 23, F 27

Főnemesi özvegyek követei

Alaghy Ferencné (bekényi) Prépostváry Sára (lokányi) – Sztankay István, Listóczi Ferenc: A 186, D 10
Batthyány Ferencné (németújvári) Lobkovicz Poppel Éva – Polányi Lőrinc, Hollósy Gáspár, Szarka Ferenc: A 189, B 62
Forgách Zsigmondné (gimesi) Pálffy Katalin (erdődi) – Zsarnóczai Sebestyén, Farkas deák: A 179, B 61
Kendy Istvánné (nagykendi) Palocsay Anna – *Szemere Pál*:¹⁵⁶ A 183, D 10
Nádasdy Pálné (fogarasi) Révay Judit (szklabiniai és blatnicai) – Vitnyédi János, Ferenczy Péter: A 195, B 59, F 28
Pethe Györgyné (hetesi) Balassa Zsuzsanna (gyarmati) – Vadász István: A 190, B 64
Széchy Györgyné (rimaszécsi) Homonnai Drugeth Mária – Barna György (mellétei), Rudnay László: A 188, B 60, E 24, F 25

Főnemesi özvegyek (akiknek követe nem ismert)

Balassa Menyhértne (gyarmati) Bakith Margit (laki): A 181
Dóczy Istvánné (nagy lucsei) Vízkelety Judit (vízkeleti): A 191
Horváth Gáspárné (veglai) Uzsali Katalin: A 187
Kapy Andrásné (kapivári) [Gyulaffy Borbála (rátóti)]:¹⁵⁷ A 111
Koháry Péterné (csábrági és szitnyai) Balassa Borbála (gyarmati): A 192
Orlé Miklósné (karvai) Zay Magdolna (csömöri): A 184
Pálffy Miklósné (erdődi) Fugger Mária: A 180

¹⁵¹ Együttal a királyi tábla tagja. Rövidesen a Szepesi Kamara tanácsosa, titkára, igazgatója. FALLENBÜCHL, 1962, 219.

¹⁵² Alországbíró, együttal a királyi tábla tagja, Pozsony vm. alispánja és követe. FEDERMAYER, 2011.

¹⁵³ Együttal Szepes vm. alispánja és követe.

¹⁵⁴ Egresdy Boldizsár neve Szemere Pálnál György (B 55), Pálóczi Horváth Györgynél pedig István (E 22) keresztnévvel szerepel, de a családból csak Boldizsár nevű tagot ismerek a korszakból. SZLUHA, 2003, I. 345.

¹⁵⁵ A Nyitra, Nógrád és Gömör vm.-ben is birtokos család a 16. században emelkedett fel, e folyamat betetőzéseként Berényi György 1656-ban bárói rangot nyert. 1634/35. és 1637. évi diétai szereplései és ekkor vezetett naplói hosszú politikusi pályája kezdetéhez kapcsolódnak, melynek során 1662-ig hat diétán vett részt. KOMÁROMY, 1885; GUSZAROVA, 2012.

¹⁵⁶ Együttal a királyi tábla felső-magyarországi (evangélikus) ülnöke, Abaúj és Sáros vm. jegyzője és követe.

¹⁵⁷ Fazekas István szíves közlése.

Pogrányi Jánosné (nemeskürti) Botka Katalin (szántói): A 193
Széchy Istvánné (rimaszécsi) Bánffy Zsófia (alsólendvai): A 197
Szunyogh Mózesné (jeszenicei és budetini) Osztrosith Borbála (giletinci): A 185
Thuróczy Benedekné (szentmihályi) Rátkay Zsuzsanna (nagytábori): A 182
Thurzó Szaniszlóné (szentmihályi) Czobor Anna (czoborszentmihályi): A 194
Zrínyi Miklósné Széchy Erzsébet (rimaszécsi): A 196

Királyi tábla tagjai¹⁵⁸

Mikulich Tamás személynök (kompilátor): A 217, B 35, C 68,¹⁵⁹ D 7, F 6
Amadé Lénárd (várkonyi) alnádor: A 218, B 36, D 7
Mórocz Farkas (bekerfalvai) alországbíró:¹⁶⁰ A 219, B 37, D 7
Hadritius György nádori ítélmester (kompilátor):¹⁶¹ A 221, B 38, D 7, F 7
Lippay Gáspár (zombori) országbírói ítélmester (kompilátor):¹⁶² A 222, B 39, D 7, F 11
Kürthy István személynöki ítélmester (kompilátor): A 223, B 40, D 7, F 8
Gazdagh Fülöp személynöki ítélmester: B 41
Senkviczi Mátyás prelátnok, esztergomi érseki ülnök (kompilátor):¹⁶³ A 220, B 44
Böythe Miklós prelátnok, esztergomi érseki ülnök, érseki vikárius (kompilátor):¹⁶⁴ B 43, F 1
Sándor László esztergomi érseki ülnök: A 224, B 45, D 7
Borkovith Lukács ülnök: A 225, B 46
Gudóczy Márton ülnök:¹⁶⁵ A 226
Tersztyánszky Pál ülnök: A 227, B 47, D 7
Nyéky János ülnök:¹⁶⁶ A 228, B 48
Újfalussy János ülnök: A 231, B 49
Usz János (uszfalvai) felső-magyarországi ülnök, katolikus:¹⁶⁷ A 232, B 50
Mosdóssy Imre felső-magyarországi ülnök, katolikus:¹⁶⁸ A 232, B 50
Szemere Pál felső-magyarországi ülnök, evangélikus:¹⁶⁹ A 232, B 51

¹⁵⁸ A királyi tábla esetében a tisztségek rangsora szerint közlöm a neveket. A királyi tábla összetételéről lásd FAZEKAS, 2020, 296–298. Továbbá: KITONICH, 1650, 366–367. (A táblán kik tartoznak a bírák közül jelen lenni és hányan?) A Tábla tagjainak azonosítása FALLENBÜCHL, 2002 alapján történt, ahol további irodalom nincs jelezve.

¹⁵⁹ Főurak között!

¹⁶⁰ Egyúttal Rákóczi Pál országbíró követe, Pozsony vm. alispánja és követe.

¹⁶¹ Egyúttal Pálffy István követe, Pozsony vm. jegyzője és követe.

¹⁶² Egyúttal Veszprém vm. alispánja és követe.

¹⁶³ Egyúttal alsótáblai egyházi, az esztergomi székeskáptalan követe és esztergom-szenttamási prépost. (Egyházi tisztségeit lásd alább.)

¹⁶⁴ Egyúttal alsótáblai egyházi, sági prépost. (Egyházi tisztségeit lásd ott.)

¹⁶⁵ 1608-ban Moson vm. és a pozsonyi káptalan jegyzője. BENDA, 1972, 282.

¹⁶⁶ Esterházy Miklós egyik legfontosabb udvari titkára. DUCHOŇOVÁ, 2013, 160.

¹⁶⁷ Egyúttal Rákóczi Pál országbíró követe is.

¹⁶⁸ Később a Szepesi Kamara tanácsosa, majd igazgatója is. FALLENBÜCHL, 2002, 205.

¹⁶⁹ Egyúttal Abaúj és Sáros vm. jegyzője és követe, továbbá özvegy Kendy Istvánné Palocsay Anna követe.

Máriássy László (márkusfalvi) felső-magyarországi ülnök, evangélikus: A 232, B 51
Püspöky Jakab királyi jogügyigazgató: A 229, B 42
Ferenczffy Lőrinc királyi kancelláriai titkár: A 230¹⁷⁰

Horvát–Szlavón Királyság követei

Felső táblán

Konszky Gáspár (szentdomonkosi és konscsinai):¹⁷¹ A 32, C 67
Vinkovich Benedek zágrábi nagyprépost, pécsi püspök:¹⁷² A 240, C 6

Alsó táblán

Znika Péter (horvát–szlavón ítélőmester):¹⁷³ A 158, A 159, A 160, B 34
Czernkóczy (Chernkoczy) Gábor (de Chernkocz) (kompilátor):¹⁷⁴ A 158, A 159,
A 160, B 34, F 10
Bogdán Márton (zágrábi székesegyházi főesperes)¹⁷⁵

Vármegyék követei

Abaúj vm. – *Szemere Pál* jegyző (kompilátor),¹⁷⁶ Hamvay Péter,¹⁷⁷ Fuló János*:¹⁷⁸
A 138, B 2, D 8, E 13, F 22

¹⁷⁰ A meghívottak listáján a királyi tábla tagjai között szerepel a Magyar Udvari Kancellária titkáráként, de részvétele további kutatásokat kíván.

¹⁷¹ Horvát–szlavón vicebán, lásd a felső táblán jelen lévő főurak között is.

¹⁷² A diétai listákban csak pécsi püspökként tűnik fel, de egyúttal zágrábi nagyprépost, és ekként is a felső táblán való megjelenésre volt jogosult az 1625. évi diétán az alsó táblán öt néhány evangélikus követ részéről ért, tettelegességig fajuló sérelem miatt, az 1625:61. tc. értelmében. FAZEKAS, 2020, 229–230. Lásd a főpapok között is.

¹⁷³ Znika Péter (Petar Znika), horvát–szlavón ítélőmester (1629–1641), 1634. november 6-án választották meg a horvát–szlavón rendek alsó táblai diétai követül Czernkóczy (Chernkoczy) Gábor társaságában, vele és Bogdán Márton zágrábi kanonokkal együtt április 26-ára már hazaértek Sopronból. ZHS I. 35, 37–48.

¹⁷⁴ Czernkóczy (Chernkoczy) Gábor (de Chernkocz) (Gabrijel Črnkovečki) Varasd vm. alispánja (1635–1641), majd horvát–szlavón ítélőmester (1641–1644 †), az 1634/35. és 1637. évi diétákon is a horvát–szlavón rendek követe. Czernkóczyt már az 1634. februárra összehívott pozsonyi országgyűlésre is delegálták, az elhalasztott diétáról követtársaival, Petrichevich Györggyel és Mallenich Györggyel együtt 1634. június 8-ára már hazaértek. 1634 novemberében újra követül választották. ZHS I. 29, 32, 35, 37–48; HBL, s. v. Črnkovečki (Črnkoci).

¹⁷⁵ Személye mint a zágrábi székeskáptalan követe csak külső forrás alapján azonosítható: ZHS I. 35, 37–48. Az 1646/47. évi diétán már zágrábi püspökként a felső táblán volt jelen. GUSZAROVA, 2005, 116. Lásd az alsó táblai egyháziaknál, a káptalani követek között is.

¹⁷⁶ Egyúttal a királyi tábla felső-magyarországi (evangélikus) ülnöke, továbbá özvegy Kendy Istvánné Palocsay Anna követe.

¹⁷⁷ 1634-ben Abaúj vm. alispánja. KEMÉNY, 1915, 90. 1642-ben Abaúj vm. esküdtje. MNL OL A 57 Magyar Kancelláriai Levéltár, Libri regii, 10. köt. p. 418.

¹⁷⁸ 1635–1640 között Abaúj vm. alispánja. KEMÉNY, 1915, 90; KERÉKES, 1940, 256. 1634 elején csak a pozsonyi országgyűlésre ment el, az 1634/35. évi soproni diétára nem. Abaúj vm. országgyűlési követe 1630-ban és az 1642. évi meghíúsult diéta idején is. KEMÉNY, 1915, 96.

Árva vm. – *Kubinyi László*:¹⁷⁹ A 134, B 20
 Bars vm. – Bossányi Mihály alispán (kompilátor),¹⁸⁰ Szobonya Pál szolgabíró:¹⁸¹ A 150,
 B 22, D 8, E 16, F 14
 Bereg vm. – Komlóssy Tamás (kompilátor):¹⁸² A 141, B 6, D 8, E 4, F 24
 Borsod vm. – Zákány András (kompilátor),¹⁸³ Pédery Zsigmond,¹⁸⁴ Bük Zsigmond*:¹⁸⁵
 A 145, B 8, D 8, E 9, F 19
 Esztergom vm. – Czétény János,¹⁸⁶ Konkoly Pál:¹⁸⁷ A 151, B 25
 Gömör vm. – Tornallyay (Tornaly) István, Ivócs (Iwocz) János:¹⁸⁸ A 147, B 11, E 11
 Győr vm. – Dallos János alispán,¹⁸⁹ baári Nagy Ferenc:¹⁹⁰ A 126, B 30
 Heves (és Külső-Szolnok) vm. – Mocsáry Balázs alispán,¹⁹¹ Battik György:¹⁹² A 153,
 B 13, D 8

¹⁷⁹ Kubinyi (IV.) László, Esterházy Miklós unokatestvére. KUBÍNYI, 1901, 172 skk., lásd még GUSZAROVA, 2013, 129. Egyúttal Liptó vm. követe is.

¹⁸⁰ Bars vm. alispánja (1628–1630). MVV Bars, 375, lásd még GUSZAROVA, 2013, 129.

¹⁸¹ Bars vm. szolgabírja (1620, 1630, 1636), majd alispánja (1636–1645). MVV Bars, 351, 354, 375, 393.

¹⁸² LEHOCZKY, 1881, 371.

¹⁸³ Borsod vm. esküdtje (1624), majd alispánja (1637, 1641, 1663, 1664, 1665), 1634–1662 között hét diétán vett részt. GUSZAROVA, 2013, 128–129, 137; BOROVSZKY, 1909, 174, 184, 304, 371. A vármegye 1634. november 8-i, szendrői közgyűlése a soproni diétára őt és Pédery Zsigmondot delegálta. (Szabó András Péter szíves közlése.) I. Rákóczi György egyik legfontosabb magyarországi familiárisa.

¹⁸⁴ Borsod vm. esküdtje (1624). BOROVSZKY, 1909, 371. A vármegye 1634. november 8-i, szendrői közgyűlése a soproni diétára őt és Zákány Andrást delegálta. (Szabó András Péter szíves közlése.)

¹⁸⁵ Bük Zsigmond alispánt (1629–1633) a diéta előtt, 1633-ban bízták meg a követséggel (D 8), további két névsorban (B 8, E 9) neve nem szerepel, ezért a soproni diétán a vármegyét nem képviselhette. BOROVSZKY, 1909, 173, 182, 254.

¹⁸⁶ Esztergom vm. adószedője (1626–1630), majd alispánja (1638. június 27. e., 1639. szeptember 18-án már néhaiként említik). KÁNTOR, 1999, 29, 31, 43, 101.

¹⁸⁷ Esztergom vm. adószedője (1635–1636), majd szolgabírja (1638. december 19. e., amikor már néhaiként említik). KÁNTOR, 1999, 30–31, 41, 101.

¹⁸⁸ Egy 1637. március 23-i úriszéki perben mindketten vm.-i esküdként szerepelnek. VARGA, 1958, 723 (393. sz.).

¹⁸⁹ Győr vm. alispánja (1626–1637). GECSÉNYI, 2008 (1988), 188. Országgyűléseken betöltött szerepéről lásd DOMINKOVITS, 2013, 106, 109.

¹⁹⁰ Győr vm. jegyzője (1629–1637). GECSÉNYI, 2008 (1988), 188. Országgyűléseken betöltött szerepéről lásd DOMINKOVITS, 2013, 109.

¹⁹¹ Heves és Külső-Szolnok vm. alispánja (1625–1642). SZEDERKÉNYI, 1891, 49, 62–63, 281; SZABÓ-PÁLFFY, 2010, 358. Az 1634. évi országgyűlésre szóló vármegyei követutasítást lásd Uo. 62. (Battik Gergely nevű alispán feltételezése az 1630. évre alighanem tévedés, vö. NEMES–P. KOVÁCS, 2000, 21.)

¹⁹² A vm.-i országgyűlési követi megbízólevélen neve utólag lett bejegyezve Mocsáry Balázs neve mellé. SZEDERKÉNYI, 1891, 62. A személy valószínűleg azonos Battik Gergellyel, akit (a Heves-Külső-Szolnok vm.-vel szorosan együttműködő) Pest-Pilis-Solt vm. alispánjaként (1634–1640) ismerünk. KISS, 2016, 189; SZAKÁLY, 2001, 443.

Hont vm. – Bakó Ferenc alispán (kompilátor),¹⁹³ Palásthy Pál,¹⁹⁴ Palásthy Mihály*,¹⁹⁵
 Liphay György:¹⁹⁶ A 149, B 23, D 8, E 18, F 21
 Komárom vm. – Laky János alispán,¹⁹⁷ Pajor János jegyző:¹⁹⁸ A 127, B 19, D 8
 Körös vm. – (csak meghívása ismert): A 155
 Liptó vm. – *Kubinyi László*,¹⁹⁹ Palugyai Pongrác*,²⁰⁰ *Fejérpataky Márton**:²⁰¹ A 135,
 B 14, D 8, E 10
 Moson vm. – Szombathelyi Márton alispán,²⁰² Lőrincfalvai György,²⁰³ Armbruster
 Ferenc*,²⁰⁴ A 128, B 27, D 8
 Nógrád vm. – Voxith Horváth György alispán,²⁰⁵ Divéky András jegyző (kompilátor):²⁰⁶
 A 152, B 18, D 8, E 17, F 16

¹⁹³ Hont vm. alispánja (1634–1641). MVV Hont, 346, 351. Neve három diétai jegyzékben is szerepel: B 23, E 18, F 21. Ez alapján részvétele az 1634/35. évi soproni diétán bizonyosra vehető.

¹⁹⁴ Hont vm. alispánja (1627–1634, 1641–1646 vagy 1648). MVV Hont, 346–347, 351, 444. Neve két diétai jegyzékben tűnik fel (B 23, D 8). Ez alapján Bakó Ferenc mellett Palásthy Pál vagy Liphay György, esetleg mindketten jelen lehettek 1634/35 fordulóján Sopronban.

¹⁹⁵ Hont vm. adószedője és táblabírája (1647, 1652), 1647-ben török fogságba került. PROKOPP, 1980, 481–482. Neve csak egy diétai jegyzékben szerepel (D 8), így az 1634/35. soproni diétán aligha jelent meg.

¹⁹⁶ A Hont vm.-i Liphay család ismertebb tagjának, Liphay Imrének fia. Liphay Imre († 1633) Hont, majd Bars vm. alispánja, az 1619. évi beszercebányai országgyűlésen a rendek az oszmán portára küldték követül. Életéről: БОТКА, 1867. (Lásd még MVV Hont, 439, passim.) Liphay György neve 1634/35-ben csak egy diétai jegyzékben tűnik fel (E 18).

¹⁹⁷ Komárom vm. táblabírája (1619), majd alispánja (1624–1625, talán 1635-ig folyamatosan). MVV Komárom, 457, 500.

¹⁹⁸ Azonos lehet az 1635-ben Tagyos pusztá birtokosaként ismert Pajor Jánossal. MVV Komárom, 93.

¹⁹⁹ Együttal Árva vm. követe is. A vm.-i közgyűlési jegyzőkönyvek alapján 1634/35 fordulóján Sopronban egyedül ő képviselte Liptó vm.-t követként. (Szabó András Péter szíves közlése.)

²⁰⁰ Liptó vm.-i nemesi család sarja: SZLUHA, 2000, 497. Liptó vm.-i követségét csak a Magyar Kancellária jegyzéke (D 8) említi, liptói követként nem jelent meg Sopronban.

²⁰¹ Lásd Sáros vm. követként. Liptó vm.-i követségét csak a Magyar Kancellária jegyzéke (D 8) említi, liptói követként nem ő szerepelt Sopronban.

²⁰² Moson vm. alispánja (1634–1640 körül). FALLENBÜCHL, 2002, 315. Az 1637-es diétán is Moson vm. követe. ZSILINSZKY, 1885, 8.

²⁰³ Elhunyt a diéta alatt (vö. B 27), személyét közelebről nem sikerült azonosítani.

²⁰⁴ Neve alighanem tévesen „Franciscus Hempuzter” alakban szerepel (D 8), ám a Pozsony vm.-i Armpruster (Armbruster) család tagjai között nevét nem találtam. FEDERMAYER et al., 2008, 28. Mivel követségét csak a Magyar Kancellária jegyzéke említi, soproni jelenléte erősen kétséges.

²⁰⁵ Nógrád vm. alispánja (1633–1641). MVV Nógrád, 425, 466, 468. és Szabó András Péter szíves közlése.

²⁰⁶ Nógrád vm. jegyzője (1635–1636), később Pest és Heves vm.-k jegyzője (1641–1642). MVV Nógrád, 466. Már 1624–1625-ben, illetve 1633–1635-ben is feltűnik Nógrád vm. jegyzőjeként. Szórványos adatokból úgy tűnik, hogy 1631–1642 között folyamatosan Pest-Pilis-Solt és Heves-Külső-Szolnok vármegyék közös jegyzője, ő az egyike a korszak „regionális” jegyzőinek. (Szabó András Péter szíves közlése.)

Nyitra vm. – Koronthály István alispán,²⁰⁷ Sándor László (szlavnicai) (kompilátor),²⁰⁸ Elefánthy Lőrinc*:²⁰⁹ A 131, B 16, D 8, E 19, F 20
 Pest-Pilis-Solt vm. – Battik Gergely alispán,²¹⁰ Ráday András*,²¹¹ Földváry György*:²¹² A 154, B 26, D 8
 Pozsony vm. – *Mórocz Farkas (beketfalvi)* alispán,²¹³ *Hadritius György* jegyző (kompilátor):²¹⁴ A 129, B 24, D 8, F 7
 Sáros vm.²¹⁵ – *Szemere Pál* jegyző,²¹⁶ Keczer János (lipóci),²¹⁷ *Fejérpataky Márton* (kompilátor),²¹⁸ Kellemessi Sándor*:²¹⁹ A 137, B 3, D 8, E 7, F 23

- ²⁰⁷ Nyitra vm. alispánja (1634–1640). MVV Nyitra, 678. 1634-ben országgyűlési követ Sándor Lászlóval 6 forintapidíjjal. Uo. 679. Elhunyt 1640-ben. SZLUHA, 2003, II, 639. Az 1634. november 14-én Nyitrán tartott közgyűlésen a vm. a közelgő soproni országgyűlésre követül a nyáron megválasztott új alispánt, Koronthály Istvánt, továbbá a már korábban is követnek megválasztott Sándor Lászlót, a királyi tábla esküdt ülnökét jelölte ki. (Szabó András Péter szíves közlése. Lásd alább is.)
- ²⁰⁸ Nyitra vm. alispánja (1626–1634 előtt?), 1625–1638 között négy országgyűlésen is követe. MVV Nyitra, 626, 678, 679; GUSZAROVA, 2013, 128–129, 132, 136. Az 1633. január 19-én, Nyitrán tartott közgyűlésen a vm. a pozsonyi országgyűlésre Elefánthy Lőrincet mint a vm. alispánját és Sándor Lászlót mint a királyi tábla esküdt ülnökét küldte ki. (Szabó András Péter szíves közlése.) Közülük az 1634/35 fordulóján Sopronban zajló diétán Elefánthy Lőrinc nem volt jelen.
- ²⁰⁹ Nyitra vm. alispánja (1632–1633), korábban a vm. lovaskapitánya (1627). MVV Nyitra, 626, 678; SZLUHA, 2003, I, 348. Országgyűlési követként a megyetörténet sem említi őt, 1634/35 fordulóján a soproni diétán nem volt jelen. MVV Nyitra, 679.
- ²¹⁰ Pest-Pilis-Solt vm. alispánja (1634–1640). KISS, 2016, 189; SZAKÁLY, 2001, 443. (Valószínűleg azonos a már említett Heves vm.-i követ Battik Györggyel.) 1634/35 fordulóján a soproni diétán a vm. részéről ő lehetett jelen.
- ²¹¹ Pest-Pilis-Solt vm. alispánja (1627–1634, 1650–1655). KISS, 2016, 189; SZAKÁLY, 2001, 443. 1646/47-ben és 1649-ben Nógrád, 1655-ben Pest-Pilis-Solt és Heves-Külső-Szolnok vm.-k országgyűlési követe. SZABÓ-PÁLFFY, 2010, 384–385. Neve csak a Magyar Kancellária jegyzékében szerepel (D 8), így 1634/35 fordulóján a soproni diétán való részvétele kétséges.
- ²¹² Pest-Pilis-Solt vm. szolgabírája (1621–1630), Nógrád vm. esküdtje (1631–1635). SZABÓ-PÁLFFY, 2010, 305; SZAKÁLY, 2001, 443. Neve csak a Magyar Kancellária jegyzékében szerepel (D 8), így 1634/35 fordulóján a soproni diétán való részvétele kétséges.
- ²¹³ Pozsony vm. alispánja (1622–1639). FEDERMAYER, 2011. Egyúttal Rákóczi Pál országbíró követe és a királyi tábla tagja is.
- ²¹⁴ Pozsony vm. jegyzője (1619–1636), nádori ítélmester. FEDERMAYER et al., 2008, 146. Egyúttal Pálffy István követe és a királyi tábla tagja is.
- ²¹⁵ Sáros vm. 1634. január 11-én Eperjesen tartott közgyűlése a Pozsonyba összehívott diétára (az itt közölt diétai jegyzékekben nem szereplő) fintai Darholcz Ferencet és kellemessi Kellemessi Sándort küldte ki. Az 1634. november 1-jén, Eperjesen tartott vm.-i közgyűlés azonban a soproni diétára már más követeket állított: lipóci Keczer János esküdt ülnököt, Szemere Pál jegyzőt és adjunctusként Fejérpataky Mártont. (Szabó András Péter szíves közlése.)
- ²¹⁶ TÓTH, 1909, 443; GUSZAROVA, 2013, 127. Egyúttal Abaúj vm. követe, a királyi tábla felső-magyarországi (evangélikus) ülnöke, továbbá özvegy Kendy Istvánné Palocsay Anna követe is.
- ²¹⁷ TÓTH, 1909, 346; GUSZAROVA, 2013, 129. (1634/35. évi országgyűlési követségét egyik sem ismeri.)
- ²¹⁸ Sáros vm. esküdtje (1642). MNL OL A 57 Magyar Kancelláriai Levéltár, Libri regii, 10. köt. p. 418. A Magyar Kancellária jegyzékében (D8) Liptó vm. követeként szerepel, de a soproni diétán már Sáros vm.-t képviselte.
- ²¹⁹ A felső-magyarországi származású Kellemessi Sándor 1618-tól asztalnok, 1624-ben asztalnokmester Bethlen Gábor udvarában. JENEY-TÓTH, 2012, 90–91. 1632 augusztusában Forgách Miklós kassai főkapitány küldöttje I. Rákóczi György fejedelemhez. FRAKNÓI, 1872, 61. (5. j.)

Somogy vm. – (követei azonosak Zala vm. köveivel, lásd ott): A 130, B 33
 Sopron vm. – Récsey Bálint (gálosházi) alispán,²²⁰ Chernel Pál (chernelházi):²²¹ A 125,
 B 28, D 8
 Szabolcs vm. – *Kerczy János* alispán (kompilátor),²²² *Varatkay András**,²²³ *Zalay Mihály**:²²⁴ A 140, B 4, D 8, E 2, F 17
 Szatmár vm. – *Farkas István* (szentmártoni) alispán,²²⁵ *Irinyi György* (irinyi) szolgabíró,²²⁶ *Kökényesdi Péter**, *Gyulafy András**:²²⁷ A 144, B 1, D 8, E 1
 Szepes vm.²²⁸ – *Máriássy György*,²²⁹ *Rhédey István*,²³⁰ *Horánszky György**:²³¹ A 136,
 B 10, D 8 E 8

²²⁰ Sopron vm. alispánja (1629–1637). DOMINKOVITS, 2002; DOMINKOVITS, 2013, 110; DOMINKOVITS, 2020, 53.

²²¹ Törzsökös megyei család sarja, de vm.-i hivatalviselése nem ismert. DOMINKOVITS, 2020, 53.

²²² Szabolcs vm. alispánja (1613, 1629). *Károlyi Okl.* IV. 83. (48. sz., Kércsy János néven); PESTY, 1874a, 136. (Kerchi János néven). Egyúttal Nyáry István főajtónálló-mester köve is. A vm. képviselőjében a soproni országgyűlésen ő vett részt.

²²³ Szabolcs vm. alispánja (1620). KOROKNAY, 2006, 50. 1627-ben is a vármegye képviselőjében járt el, vö. *Károlyi Okl.* IV. 228. (117. sz.) 1634/35. évi országgyűlési követségét csak a Magyar Kancellária jegyzéke (D 8) említi, soproni diétai jelenléte kétséges.

²²⁴ Közelebbi azonosítása további kutatásokat kíván, országgyűlési követségét csak a Magyar Kancellária jegyzéke (D 8) említi, soproni diétai jelenléte kétséges.

²²⁵ Szatmár vm. alispánja (1633–1640 után). HENZSEL, 1996, 122; KÜNSTLERNÉ VIRÁG, 1997, passim. Korábban a vm. szolgabírája (1630), esküdtje (1632). HENZSEL, 1996, 57, 106. Az 1630. évi országgyűlésen is a vm. köve. Uo. 48, 61. A vm. 1634. október 20-án választotta országgyűlési követül Irinyi György szolgabíróval együtt. Költségére 400 tallér 50 forintot rendeltek. Követutasításukat november 14-én hirdették ki. HENZSEL, 1996, 171–172. 1635. január 26-án is követségüket említik, Irinyi Györggyel együtt március 20-án már hazaérkeztek. KÜNSTLERNÉ VIRÁG, 1997, 7.

²²⁶ Szatmár vm. szolgabírája és esküdtje (1629, 1631, 1633, 1634). HENZSEL, 1996, 26, 77, 156. A vm. Farkas István alispánnal együtt választotta országgyűlési követül, költségére 100 tallért rendeltek. Uo. 171–172.

²²⁷ Utóbbi két nevet csak a Magyar Kancellária jegyzéke (D 8) említi. Kökényesdi Pétert és Gyulafy Andrást Szatmár vm. közgyűlése 1634. január 26-án választotta meg követül a kihirdetett országgyűlésre, követutasításukat ekkor fel is olvasták a vm. közönsége előtt. Március 6-án ugyanők már jelentést tettek az országgyűlés elhalasztása miatt. HENZSEL, 1996, 147. Ezután az említett Farkas Istvánt és Irinyi Györgyöt küldte ki a vm. az elhalasztott diétára. Amint fentebb utaltam rá, a Szatmár vm.-i követek személyének megváltozása arra utal, hogy a Magyar Kancellária (D) jegyzéke az 1634. február közepére, Pozsonyba összehívott gyűlésre eredetileg kijelölt követek neveit tartalmazza.

²²⁸ Szepes vm. 1633. december 19-én, Lőcsén tartott közgyűlése Máriássy Györgyöt és az ifjabb generációhoz tartozó Horánszky Györgyöt küldte ki a pozsonyi diétára. Horánszkyt adjunctusként jelölték meg, és a Máriássynak megszavazott 200 forintos költségtérítéshez viszonyítva igen keveset, 36 forintot kapott. Az 1634. november 8-án, Lőcsén tartott közgyűlésről végül id. márkusfalvi Máriássy Györgyöt és kisérei Rhédey Istvánt küldték el a soproni diétára, kettőjüknek együtt 300 forintos költségtérítéssel. (Szabó András Péter szíves közlése.)

²²⁹ Szepes vm. alispánja (1623). PESTY, 1873, 646; GUSZAROVA, 2013, 129.

²³⁰ Egyúttal Thurzó Ádám köve. Szepes vm. alispánja (1636–1644†). PESTY, 1873, 647. és Szabó András Péter szíves közlése.

²³¹ Szepes vm.-i követségét csak a Magyar Kancellária jegyzéke (D 8) említi. Később több országgyűlésen is Szepes vm. köve volt. GUSZAROVA, 2005, 95. A vm.-i közgyűlési jegyzőkönyvek tanúsága szerint az 1634/35. évi soproni diétán nem ő képviselte a vm.-t.

Torna vm. – Lenkey György,²³² Telegdy Miklós*.²³³ A 146, B 12, D 8, E 12
 Trencsén vm.²³⁴ – Mednyánszky Jónás,²³⁵ Bogádi András (kompilátor),²³⁶ Rakolubszky János*,²³⁷ Ocskay István*.²³⁸ A 132, B 21, D 8, E 15, F 15
 Turóc vm. – Keviczky János, Keviczky Menyhért jegyző:²³⁹ A 133, B 15, E 25
 Ugocsa vm. – Zohon Péter (almási) alispán:²⁴⁰ A 142, B 5, D 8, E 3
 Ung vm. – Pálóczi Horváth György,²⁴¹ Baranyay Miklós*,²⁴² Baranyay Menyhért*,²⁴³ Kerczy (Kércsi) Gáspár*.²⁴⁴ A 143, B 7, D 8, E 6

²³² Abaúj (és Torna) vm.-ben birtokos nemes család tagja (1646-ban már árváit említik). CZOBOR, 1910, 60.

²³³ Közelebbi azonosítása további kutatásokat kíván, országgyűlési követségét csak a Magyar Kancellária jegyzéke (D 8) említi, részvétele a soproni országgyűlésen kétséges.

²³⁴ A vm. 1634. január 3-án, Trencsénben tartott közgyűléséről Bogádi András és Dezsericzky Mihályt küldte ki a pozsonyi országgyűlésre. (Dezsericzky neve a közölt diétai listákban nem fordul elő.) A vm. 1634. november 6-án Trencsénben tartott közgyűléséről végül Bogádi András és Mednyánszky Jónást küldte el a soproni diétára. (Szabó András Péter szíves közlése.) A Magyar Kancellária jegyzékében említett Rakolubszky János és Ocskay István nevei tehát a vm.-i jegyzőkönyvekben nem tűnnek fel!

²³⁵ Később a Rákóczi család nyugat-magyarországi familiárisa, a család bécsi „kapcsolattartója”. KÁRMÁN, 2011, passim. Az 1637/38. és az 1646/47. évi országgyűlésen is Trencsén vm. követe, 1655-ben az erdélyi fejedelem diétai követe. A diétákon a megyei nemesség vezetői közé tartozott. GUSZAROVA, 2005, 95, 121, 124; GUSZAROVA, 2013, 139; ZSILINSZKY, 1885, 8, 12.

²³⁶ Családja Baranya megyéből származott át Trencsénbe. Ugyancsak I. Rákóczi György elsőrendű familiárisa, diplomatája, a fejedelem követe III. Ferdinándnál (1636), majd Esterházy Miklós nádornál (1639, 1641). SZABÓ, 2015, 260. (56. j.)

²³⁷ Rakolubszky (Rakolupszky) János az egyik legősibb trencsényi család sarja (FEKETE NAGY, 1941, 344–345.). Szakolca város jegyzője (1637–1640). DRŠKA, 2016, 223–225; VIESTOVÁ, 1972, 24.

²³⁸ Utóbbi két nevet csak a Magyar Kancellária jegyzéke (D 8) említi. Szatmár vm. analógiája alapján ők az 1634. február közepére összehívott diétára eredetileg választott vm.-i követe lehettek, akiket az elhalasztott országgyűlésre már nem küldtek el. A fentebb említett vm.-i közgyűlési jegyzőkönyvben azonban e két név nem tűnik fel.

²³⁹ A Turóc, Zólyom és Szepes vm.-ben is birtokos Keviczky család tagjai mind Turóc vm. életében, mind diétai képviselőként több nemzedéken át szerepet játszottak. GUSZAROVA, 2013, 131. Menyhért vm.-i jegyző (1635 körül), az 1637/38. évi diétán már Besztercebánya város követe volt. ZSILINSZKY, 1885, 9. János felső-magyarországi hadititkár (1634–1635). FALLENBÜCHL, 2002, 154. 1637-től Kassa városvezetői között találjuk: a választott község tagja (1637), szenátor (1638–1641, 1646–1647, 1653–1654), városbíró (1648–1652); több ízben, így 1649-ben is a város országgyűlési követe, ekként a vm.-i nemesség támadásainak volt kitéve. H. NÉMETH, 2006 (a vonatkozó éveknel), H. NÉMETH, 2004, kül. 504–510.

²⁴⁰ Ugocsa vm. alispánja (1634/1635–1641). DOBY, 1878, 696.

²⁴¹ 1637. évi diétai naplója ismert. GUSZAROVA, 2020, 64. Amint fentebb utaltam rá, Pálffy Géza azonosította az 1634/35. évi országgyűlési napló szerzőjeként. PÁLFFY, 2007, 1436. Naplójában Ung vm. követeként csak saját magát nevezi meg. Ung vm. esküdtje (1627–1638). Bizonytalan, hogy őrá vagy azonos nevű rokonára vonatkoznak-e azok az adatok, amelyek 1641 és 1653 között említik ugyancsak Ung vm.-i esküdtként. GÁLOCSY, 2000 (1909), 64–65, 66–67.

²⁴² Ung vm. esküdtje (1605, 1615–1621 és talán 1647-ben is ugyanő), alispánja (1610–1614, 1628–1631). GÁLOCSY, 2000 (1909), 45, 62–63.

²⁴³ Ung vm. tisztviselői között a korszakból ilyen nevet nem ismerek. E családból Gáspár Ung vm. egyik esküdtje (1639, 1653–1658) volt. GÁLOCSY, 2000 (1909), 69. Menyhért, aki ugyancsak esküdt (1679) volt, egy következő nemzedék tagja lehetett. Uo. 69.

²⁴⁴ A forrásban (D 8) alighanem tévesen „Gasparus Kereky” alakban áll. Kerczy (Kércsi) Gáspár Ung vm. esküdtje (1616–1619, 1622–1638, és talán 1641–1645 is ugyanő vagy hasonló nevű rokona). GÁLOCSY,

Varasd vm. – (csak meghívása ismert): A 157
 Vas vm. – Káldy Ferenc alispán,²⁴⁵ Rajky Imre:²⁴⁶ A 124, B 29, F 12
 Veszprém vm. – *Lippay Gáspár (zombori)* (kompilátor),²⁴⁷ Vizkelety János,²⁴⁸ Uky János*:²⁴⁹ A 123, B 31, D 8, F 11
 Zágráb vm. – (csak meghívása ismert): A 156
 Zala vm. (egyben Somogy vm.-t is képviselik) – Perneszy Ferenc (osztopáni) (kompilátor),²⁵⁰ Pogány Zsigmond (csébi) (kompilátor):²⁵¹ A 122, B 32, D 8, F 9, F 13
 Zemplén vm. – Kaczandy Mihály jegyző (kompilátor),²⁵² Kaszás Bálint,²⁵³ Nagymihály Ferenc*:²⁵⁴ A 139, B 9, D 8, E 5, F 18
 Zólyom vm. – Soós István,²⁵⁵ Osztroluczky Menyhért:²⁵⁶ A 148, B 17, E 14

2000 (1909), 63–66. Talán Kerczy János Szabolcs vm.-i alispán rokona. – Baranyay Milóst, Baranyay Menyhértet és Kerczy Gáspárt Ung vm. követeként csak a Magyar Kancellária jegyzéke (D 8) említi. Szatmár vm. analógiája alapján ők az 1634. február közepére összehívott diétára eredetileg választott vm.-i követek, akiket az elhalasztott országgyűlésre már nem küldtek el.

- ²⁴⁵ Vas vm. alispánja (1632–1635), egyidejűleg 1634-ben is Batthyány Ádám kapitánya. DOMINKOVITS, 2003, 186; DOMINKOVITS, 2013, 110; KOLTAI, 2012, 267, 296; MVV Vas, 253.
- ²⁴⁶ Vas vm. alispánja (1635), egyidejűleg 1634-ben Batthyány Ádám hadnagya (Káldy Ferenc kapitány mellett). KOLTAI, 2012, 296; MVV Vas, 253.
- ²⁴⁷ Egyúttal országbírói ítélmester, kompilátor. Megyei tisztségviselésére (megyei archontológia híján) nem találtam adatot. Vö. PESTY, 1874b, 219. Személyére: Soós F., 1996, 42.
- ²⁴⁸ Veszprém vm. dicatora (1610–1611), esküdtje (1623–1629), jegyzője (1628). LICHTNECKERT, 2000, 56. és Pálffy Géza szíves közlése.
- ²⁴⁹ Veszprém vm. alispánja (1612–1636 szinte folyamatosan). BÉL, 1989, 218. és Pálffy Géza szíves közlése. A vm. követeként csak a Magyar Kancellária jegyzéke (D 8) említi.
- ²⁵⁰ Zala vm. alispánja (1623–1648), több országgyűlésen követe. TURBULY, 1996, 34, passim; DOMINKOVITS, 2013, 111. (1634/1635. évi követségét nem ismerik.)
- ²⁵¹ Zala vm. alispánja (1629–1634?). TURBULY, 1996, 59, passim (1634/1635. évi követségét nem említi).
- ²⁵² MVV Zemplén, 394. szerint az „1634. évi országgyűlésen” a megyét „Tárkányi István alispán és Kácsándy Mihály képviselték”. Tárkányi alispán diétai részvételére az általam használt források nem utalnak.
- ²⁵³ Követségére további adatot nem találtam. (Nevét torzult, „Huszár” alakban hozza ZSILINSZKY, 1891, 351.)
- ²⁵⁴ 1655-ig további három diétán követ, egyben a királyi tábla ülnöke is. GUSZAROVA, 2013, 136. 1634-ben neve csak a Magyar Kancellária jegyzékében szerepel (D 8), így a soproni diétán a vm.-t nem ő képviselhette.
- ²⁵⁵ A Nógrád, Hont és Zólyom vm.-ben is birtokos poltári Soós család tagja, aki 1647-ben végrendelkezett. SZABÓ-PÁLFFY, 2010, 309.
- ²⁵⁶ Osztroluczky Menyhért, az 1637/38. évi diétán is Zólyom vm. követe, erről az országgyűlésről fennmaradt naplója kiadatlan. PÁLFFY, 2013, 76.

Városok követei

- Alsó-magyarországi hét bányaváros – doctor Reull Joannes,²⁵⁷ Hocz Elias,²⁵⁸ Stubenwoll Joachimus*,²⁵⁹ Hans Gabriel*, Kammacher Jacobus*, Posonarich Andreas*,²⁶⁰ Reviczky Márton (kompilátor):²⁶¹ A 178, B 78, D 11, F 34
- Bártfa v. – Grinvald Joannes, Huldringh Leonhardus, Dussyk Joannes*:²⁶² B 74, D 11
- Besztercebánya v. – Moller Zacharias:²⁶³ B 72
- Eperjes v. – Sárosy Márton jegyző (kompilátor), Questoris Jacobus,²⁶⁴ Lenghffelder Daniel,²⁶⁵ Puthenberger Johannes*:²⁶⁶ A 165, B 67, D 11, E 27, F 31
- Kapronca v. – (csak meghívása ismert): A 176
- Kassa v. – Molnár Péter,²⁶⁷ Debreczeni Mihály,²⁶⁸ Vas Mihály*,²⁶⁹ Fronmüller Christoph*:²⁷⁰ A 164, B 66, D 11, E 26, F 30

²⁵⁷ Nevét csak Szemere Pál naplója (B 78) említi, amely szerint doctor, magister artium. Talán Körmöcbánya jegyzője is, lásd a forrásközlést. 1622-ben Padovában szerzett orvosi diplomát, 1624-ben besztercebányai orvos volt. VERESS, 1941, 213.

²⁵⁸ Nevét csak Szemere Pál naplója (B 78) említi, talán Selmecebánya jegyzője, lásd a forrásközlést. Családneve az 1637/38. évi diétán a hét bányaváros képviselő selmecebányai jegyző, Gabriel Hoßéval lehet azonos. ELTE EK Coll. Kapr. A 27. p. 134; ZSILINSZKY, 1885, 9.

²⁵⁹ Nevét csak a Magyar Kancellária jegyzéke (D 11) említi. 1619-ben Körmöcbánya diétai követe volt. MEIER–PIIRAINEN–WEGERA, 2009, II, 449.

²⁶⁰ Utóbbi három nevet csak a Magyar Kancellária jegyzéke (D 11) említi, a soproni diétán való részvételük kétséges.

²⁶¹ Nevét csak Pálóczi Horváth György kompilátorjegyzéke (F 34) említi.

²⁶² Dussyk Joannes nevét csak a Magyar Kancellária jegyzéke (D 11) említi, a soproni diétán való részvétele kétséges.

²⁶³ Neve hasonlít az 1637/38. évi diétán a hét bányaváros egyik követeként ismert Zacharias Miller körmöcbányai jegyző nevére. ELTE EK Coll. Kapr. A 27. p. 134; ZSILINSZKY, 1885, 9.

²⁶⁴ Nevét csak Szemere Pál naplója említi (B 67). A várost képviselte az 1637/38. és 1646/47. évi országgyűléseken is. ELTE EK Coll. Kapr. A 27. p. 134; ZSILINSZKY, 1885, 9; GUSZAROVA, 2005, 121.

²⁶⁵ A várost képviselte az 1637/38. évi országgyűlésen is. ELTE EK Coll. Kapr. A 27. p. 134; ZSILINSZKY, 1885, 9. Lenghffelder (Lengfelner) Daniel († 1658. február 13., Eperjes) később Eperjes város bírása (1642–1648, 1653–1656). TÓTH, 1912, 583. és Szabó András Péter szíves közlése.

²⁶⁶ Nevét csak a Magyar Kancellária jegyzéke (D 11) említi, a soproni diétán való részvétele kétséges.

²⁶⁷ A választott község tagja (1624, 1641–1643), szenátor (1625–1639). H. NÉMETH, 2006 (vonatkozó éveknél).

²⁶⁸ A választott község tagja (1626–1632), szenátor (1632–1638, 1641–1645), városbíró (1638–1641). H. NÉMETH, 2006 (vonatkozó éveknél). Az 1637/38. és az 1642. évi (meghiúsult) országgyűlésen is a város követe. ELTE EK Coll. Kapr. A 27. p. 134; ZSILINSZKY, 1885, 9. és H. Németh István szíves közlése. – Az 1634/35. évi országgyűlésen a várost Molnár Péter és Debreczeni Mihály képviselték. H. NÉMETH, 2004, 442.

²⁶⁹ Városi aljegyző (1620–1621), a választott község tagja (1621–1626), szenátor (1626–1630, 1634–1636, 1638–1639), városbíró (1630–1633, 1637–1638). H. NÉMETH, 2006 (vonatkozó éveknél).

²⁷⁰ A választott község tagja (1630), szenátor (1631–1636). H. NÉMETH, 2006 (vonatkozó éveknél). – Mivel Vas Mihály és Fronmüller Christoph nevei csak a Magyar Kancellária jegyzékében (D 11) szerepelnek, amint fentebb utaltam rá, ők az 1634. február közepére összehívott diétára kijelölt követek voltak, akik az elhalasztott országgyűlésen nem vettek részt.

Kisszeben v. – Gosnoviczerus Matthias,²⁷¹ Herbelius Andreas*,²⁷² Kyrmer Joannes*.²⁷³
 A 172, B 68, D 11

Korpona v. – Hekbirer Marcus*, Kusora Joannes*.²⁷⁴ A 168, D 11

Körös v. – (csak meghívása ismert): A 177

Lőcse v.²⁷⁵ – Sándor János,²⁷⁶ Sowenitz Johann,²⁷⁷ Rombauer (Tumpauer) Matthias*.²⁷⁸
 A 166, B 75, D 11

Modor v. – Veres Bálint,²⁷⁹ Hochart Christophorus*,²⁸⁰ Radimoczy György*,²⁸¹ Payor
 Dániel*.²⁸² A 170, B 70, D 11

Nagybánya v. – Udvarhelyi János*, N. Joannes litteratus*.²⁸³ A 173, D 11

Nagyszombat v. – Bogdanóczy György (kompilátor),²⁸⁴ Suskovith János.²⁸⁵ A 163,
 B 69, E 29

- ²⁷¹ A kisszebeni követként azonosítható Gosnoviczerus Matthias azonos nevű rokona, esetleg apja lehet az ismert lőcsei városbírónak: Matthias Gosnovitzer (Gosnovicer) (Kisszeben, ? – Lőcse, 1669. május 27.) Lőcse város belső tanácsának tagja (1645-től), a város jegyzője (1649–1669), majd bírása (1661–1665, 1669); a város többszörös országgyűlési követe (1646/1647, 1659, 1662). DEMKÓ, 1897, 392, 397; MEIER–PIIRAINEN–WEGERA, 2009, III, 41, 159. és Szabó András Péter szíves közlése.
- ²⁷² A város követe az 1637/38. évi diétán is. MNL OL N 49 3. köt. [Pálóczi Horváth György naplója az 1637/38. évi országgyűlésről], p. 129.
- ²⁷³ Utóbbi két név csak a Magyar Kancellária jegyzékében (D 11) szerepel, ezért a soproni diétán aligha jelentek meg.
- ²⁷⁴ A követek neveit csak a Magyar Kancellária jegyzéke (D 11) említi, így 1634/35-ös soproni diétai részvételiük kétséges. Kusora Joannes talán a város 1637/38. évi diétai követével, „Kestra” Jánossal azonos. MNL OL N 49 3. köt. [Pálóczi Horváth György naplója az 1637/38. évi országgyűlésről], p. 129.
- ²⁷⁵ Az 1634 elejére Pozsonyba összehívott diétán a várost Sowenitz Johann és Rombauer (Tumpauer) Matthias képviselte, ám az 1634/35 fordulóján Sopronban összeülő országgyűlésen Sowenitz Johann mellett Sándor János a város követe. HAJNÓCI, 1901, 132–133.
- ²⁷⁶ Nevét a források közül csak Szemere Pál naplója (B 75) említi. Az 1637/38. évi diétán is Lőcse követe volt. ELTE EK Coll. Kapr. A 27. p. 134; ZSILINSZKY, 1885, 9.
- ²⁷⁷ Az 1625. évi országgyűlésen is Lőcse követe, városi szószóló (1629), majd városi tanácsos (1632–1642). (H. Németh István szíves közlése.)
- ²⁷⁸ Nevét csak a Magyar Kancellária jegyzéke (D 11) említi, amint már utaltam rá, a soproni diétán nem ő képviselte a várost.
- ²⁷⁹ Modor követe az 1637/38. évi, az 1642. évi (meghiúsult), majd az 1646/47., 1649. és 1655. évi országgyűléseken is. MNL OL N 49 3. köt. [Pálóczi Horváth György naplója az 1637/38. évi országgyűlésről], p. 129; GUSZAROVA, 2005, 121., 123. (Továbbá H. Németh István szíves közlése.) Szemere naplója (B 70) csak őt említi a város követeként.
- ²⁸⁰ Modor követe az 1642. évi (meghiúsult) diétán is. (H. Németh István szíves közlése.)
- ²⁸¹ Modor város jegyzője, illetve követe az 1622., 1637/38. és 1642. évi (meghiúsult) diétán is. (H. Németh István szíves közlése.)
- ²⁸² Hochart Christophorus, Radimoczy György és Payor Dániel neveit csak a Magyar Kancellária jegyzéke (D 11) említi, ők tehát aligha voltak jelen a soproni diétán.
- ²⁸³ Mivel a követek csak a Magyar Kancellária jegyzékében (D 11) szerepelnek, Nagybánya városnak a soproni diétára küldött követeihez forrásaim nem adnak támpontot.
- ²⁸⁴ Pálóczi Horváth György kompilátorjegyzékében (F 32) valószínűleg tévesen szerepel Trencsén város követeként. Nagyszombat követe az 1637/38. évi diétán is. ELTE EK Coll. Kapr. A 27. p. 134; ZSILINSZKY, 1885, 9.
- ²⁸⁵ Nagyszombat követe az 1637/38. évi diétán is. (H. Németh István szíves közlése.)

Pozsony v. – Karner Daniel polgármester,²⁸⁶ doctor Szelezcky Jacobus (kompilátor),²⁸⁷
 Venczel (Wenzel) Martinus,²⁸⁸ Venczel (Wenzel) Joannes*:²⁸⁹ A 161, B 73, D 11,
 E 28, F 33

Sopron v. – Andrásy János,²⁹⁰ Zuanna János:²⁹¹ A 162, B 76, D 11

Szokolca v. – Horváth György,²⁹² Rekonszky András,²⁹³ Ladislaides Johann:²⁹⁴ A 171,
 B 71, D 11

Szatmár v. – Szijjártó Tamás*, Dióssy Márton*: D 11

Szatmárnémeti (Németi) v. – Szegedy Mihály*:²⁹⁵ D 11, D 18

Trencsén v. – Leszenyey János,²⁹⁶ Leszenyey Mihály:²⁹⁷ A 169, B 77, D 11, F 32

Varasd v. – (csak meghívása ismert): A 175

Zágráb v. – Vernich György*:²⁹⁸ A 174, D 11

²⁸⁶ A város kamarása (1619–1620), szenátora (1624–1645 †), városkapitánya (1627–1630), polgármestere (1631–1634). FEDERMAYER, 2003, 39–40, 44, 150.

²⁸⁷ A strassburgi és a bázeli egyetemen tanult, ahol jogi doktori címet szerzett, 1615-ben már Pozsony város ügyvédje. Szenátor (1620–1641 †), városi jegyző (1623–1636), főügyész (syndicus), illetve városbíró (1637–1639). FEDERMAYER, 2003, 39–40, 140. Városbíróként Pozsony követe az 1637/38. évi diétán is. ELTE EK Coll. Kapr. A 27. p. 134; ZSILINSZKY, 1885, 9.

²⁸⁸ Szenátor (1631–1643), polgármester (1639–1643). FEDERMAYER, 2003, 39, 125.

²⁸⁹ A Magyar Kancellária jegyzékében (D 11) „Benczell Joannes” alakban szerepel, ami alighanem téves. Valószínűleg Venczel Martinus fivére, aki városi kamarás (1631–1632) volt. FEDERMAYER, 2003, 40, 112. Mivel csak az említett jegyzékben szerepel, a soproni diétán aligha vett részt.

²⁹⁰ Házassága révén Kőszegről áttelepült soproni polgár, a soproni belső tanács tagja (1625–1636 †). 1634-re nemességet is szerzett. HÁZI, 1982, 26. (123. sz.)

²⁹¹ Teljes nevén Zuanna János Mária Menyhért, 1598-tól soproni polgár, 1622-től a belső tanács tagja, 1635–1641 között városbíró, 1634-ben, a diéta idején körülbelül 64 éves volt, 1647-ben végrendekezett. HÁZI, 1982, 985. (12074. sz.)

²⁹² Horváth (Brozovich/Brzović) György, a város esküdtje (1622–1644), az utolsó években a szenátusban a városkapitány utáni első helyen ült. 1637–1644 között rendszeresen előfordul a városi számvevők (számviteli bizottság tagjai) között is. DRŠKA, 2016, 214–228. Szokolca követe az 1637/38. évi diétán is. ELTE EK Coll. Kapr. A 27. p. 134; MNL OL N 49 3. köt. [Pálóczi Horváth György naplója az 1637/38. évi országgyűlésről], p. 129; ZSILINSZKY, 1885, 9.

²⁹³ Rekonszky (Ribianszky/Ribánszky) András a város esküdtje (1634–1648), egyúttal polgármestere (1651–1653, 1654–1656) és két ízben városbírája (1648–1651, 1653–1654). 1637–1644 között rendszeresen előfordul a városi számvevők (számviteli bizottság tagjai) között is. DRŠKA, 2016, 222–236. A város követe az 1637/38. évi diétán is. MNL OL N 49 3. köt. [Pálóczi Horváth György naplója az 1637/38. évi országgyűlésről], p. 129. („Rib[.]sky Andreas” néven.)

²⁹⁴ Szokolca város archontológiájában nem találtam. (DRŠKA, 2016, 214 skk.) Talán azonos azzal a [Johann?] Ladislaides nevű Trencsén városi jegyzővel, aki az 1637/38. évi diétán Trencsént képviselte. ELTE EK Coll. Kapr. A 27. p. 134; ZSILINSZKY, 1885, 9.

²⁹⁵ Mivel Szatmár és Szatmárnémeti városok követei csak a Magyar Kancellária jegyzékében szerepelnek, e két törvényhatóságnak a soproni diétára küldött követeihez forrásaim nem adnak támpontot.

²⁹⁶ Az 1637/38. évi diétán – mint szenátor – ugyancsak a város követe. ELTE EK Coll. Kapr. A 27. p. 134; ZSILINSZKY, 1885, 9.

²⁹⁷ A két nevet két eltérő jegyzék említi, ezért azonosságuk (a keresztnév elírásával számolva) nem zárható ki.

²⁹⁸ 1629-től a Magyar Kamara jegyzője. FALLENBÜCHL, 1968, 258. Esterházy-familiáris, az 1630-as években Esterházy Miklós udvari titkárainak egyike. DUCHOŇOVÁ, 2013, 161. 1637-ben már az uralkodó udvari familiárisa mint a Magyar Kamara alpenztárnoka. PÁLFFY, 2010, 213. Neve csak a Magyar Kancellária jegyzékében szerepel, a soproni diétán való részvétele bizonytalan.

Alsótáblai egyháziak

*Káptalanok küldöttei*³⁰⁰

- egri k. – *Cheb János* (kompilátor):³⁰¹ A 115, F 3
esztergomi k. – *Senkviczi Máttyás* (kompilátor):³⁰² A 113, F 2
győri k. – *Vasváry (Szeghy) György* (kompilátor):³⁰³ A 120, F 5
nyitrai k. – (követeit nem ismerjük): A 117
pozsonyi k. – *Véresmarty Mihály*,³⁰⁴ Jankovszky (Janchovitius) Jakab:³⁰⁵ A 114, D 5
szepesi k. – (követeit nem ismerjük): A 118
vasvári k. – (követeit nem ismerjük): A 119
veszprémi k. – *Kapossy János* (nagyprépost):³⁰⁶ A 121, C 21
zágrábi k. – *Bogdán Márton* (zágrábi székesegyházi főesperes):³⁰⁷ A 116

²⁹⁹ Zólyom követeit a fent közölt diétai listák nem tartalmazzák, személyük csak külső forrás alapján azonosítható. A város 1634. november 25-én kelt (és a város levéltárában fennmaradt) instrukciója szerint Michael Kalaus zólyomi szenátort és Martinus Bencelius zólyomi jegyzőt küldte ki. (Szabó András Péter szíves közlése.)

³⁰⁰ Dobronoki György jegyzéke nem sorolja fel sem a káptalanokat, sem követeiket, csak összefoglalva említi, hogy intézményenként két-két követet küldtek: C 24. Ez alapján a lista sajnos nagyon töredékes. Elképzelhető, hogy a címzetes apátok és prépostok az alább jelzett példákhoz hasonlóan másutt is előfordultak, de ez további kutatásokat kíván.

³⁰¹ Egri kanonok (1623–1639 †), tapolcai apát (1633–1639 †), mislyei prépost (1635–1639 †), pécsi püspök (1637–1639 †). NOVÁKY, 1819, 196–201. Egyúttal tapolcai apátként is meghívták, lásd lentebb. Az egri székeskáptalan követeként Pálóczi Horváth kompilátorjegyzéke (F 3) alapján írtam be. – SZABADY, 1938, 35. tévesen állítja, hogy az országgyűlésen Csehi István győri kanonok jelent meg mislyei prépostként, ugyanis ZSILINSZKY, 1891, 349. olvasatáról („Csekovius János, mislei prépost”) feltételezi, hogy téves. Zsilinszky egyik jelöletlen forrása (amint erre a bevezetőben már utaltam) Dobronoki jegyzéke lehetett, amely Zsilinszky olvasatát és a személy Cheh János egri kanonokként való azonosítását támasztja alá (vö. C 15).

³⁰² Esztergomi kanonok (1611–1645 †), szalkai apát (1645 †). KOLLÁNYI, 1900, 212–213. Adatolható az 1625., 1630., 1637/38. (kompilátor) és 1642. évi (meghiúsult) országgyűléseken mint meghívott vagy résztvevő. Egyúttal a királyi tábla prelátusa és esztergom-szenttamási prépost. Az esztergomi székeskáptalan követeként Pálóczi Horváth kompilátorjegyzéke (F 2) alapján írtam be.

³⁰³ Esztergomi kanonok (1610–1616), győri kanonok (1616–1637 †), sári apát (1616–1635), földvári apát (1623–1635), győri püspöki helynök (1623–1637 †), pécsváradai apát (1635–1637 †), győri nagyprépost (1636–1637 †). KOLLÁNYI, 1900, 212; BEDY 1938, 407; SZABADY, 1938, 21–23. Egyúttal sári és földvári apátként is meghívták, lásd lentebb. A győri székeskáptalan követeként Pálóczi Horváth kompilátorjegyzéke (F 5) alapján írtam be.

³⁰⁴ Pozsonyi kanonok (1615–1645 †). MOLNÁR, 2006, 39–42, passim. Egyúttal bátai apát (lásd lent).

³⁰⁵ Pozsonyi kanonok (1633–? 1647 †), NÉMETHY 1894, 650–651.

³⁰⁶ Alighanem rá utal Dobronoki jegyzéke, aki hiányos névalakkal, de a tisztség megjelölésével a veszprémi nagyprépost megjelenését említi (C 21). Kapossy fehérvári örkanonok (1620–1638 †), fehérvári prépost (1632–1638 †), egyúttal a frissen visszaállított veszprémi káptalan „első” nagyprépostja (1630–1635) volt, később vasvári prépost és főesperes is. PFEIFFER, 1987, 126.

³⁰⁷ Amint fentebb utaltam rá, személye mint a zágrábi székeskáptalan követe csak külső forrás alapján azonosítható: ZHSI. 35, 37–48. Lásd a Horvát–Szlavón Királyság követei között is.

Apáti és préposti címek viselői

bakonybéli apátság – Kopchányi Mihály (győri kanonok):³⁰⁸ C 23
bátai apátság – *Veresmarti Mihály*:³⁰⁹ A 214, C 19, D 3
bélháromkúti apátság – Maurovich Mihály:³¹⁰ A 213
esztergom-szenttamási prépostság – *Senkveczi Mátyás* (kompilátor):³¹¹ A 220, C 26, F 2
fehérvári prépostság – *Kaposy János*:³¹² A 203, D 2
hatvani prépostság – Kisdy Benedek:³¹³ A 204
jászói prépostság – Pethó Ferenc (gersei),³¹⁴ Korponay János (a prépostság követe):
A 199, D 4
lekéri apátság – Érsekújvári Farkas:³¹⁵ A 205
leleszi prépostság – Telekessy István (kompilátor):³¹⁶ A 200, C 16, F 4
ludányi apátság – Zongor Zsigmond:³¹⁷ A 215
óbudai prépostság – Jakusich György:³¹⁸ A 198, C 14

³⁰⁸ Győri kanonok (1627–1637), bakonybéli apát (1633–1646), pozsonyi prépost (1637–1638u.), szerémi püspök (1640–1644), váci püspök (1644 †). BEDY, 1938, 408–408; SZABADY, 1938, 27–28. Részt vett az 1637/38. és 1642. évi (meghiúsult) országgyűlésen is.

³⁰⁹ Együtt a pozsonyi káptalan követe (D 3), tisztségeit lásd ott.

³¹⁰ Egri kanonok (1615–1638 †), bélháromkúti apát (1621–1638 †), egri nagyprépost (1627–1638 †). NOVÁKY, 1819, 192., skk.; MIKÓ-PÁLFFY, 2002, 155. Adatolható az 1622., 1630. és 1637/38. (kompilátor) országgyűléseken is mint meghívott vagy résztvevő.

³¹¹ Együtt a királyi tábla prelátusa és az esztergomi székeskáptalan követe. (Tisztségeit lásd ott.)

³¹² Együtt a veszprémi káptalan követe, tisztségeit lásd fentebb.

³¹³ Pozsonyi kanonok (1624–1629), esztergomi kanonok (1629–1646), esztergomi nagyprépost (1642–1646), szerémi püspök (1644–1646), váradi püspök (1646–1648), pozsonyi prépost (1646–1648), egri püspök (1648–1660 †). KOLLÁNYI, 1900, 234–235. Az 1642–1659. évi diétákon már püspökként szerepelt.

³¹⁴ Jászói prépostként őt hívták meg (A 199), de elmebetegsége indokolta, hogy követtel képviseltesse magát. Jászói prépost (1612k.–? 1633 †), egri kanonok (1626–? 1633 †). NOVÁKY, 1819, 195. Elmebaja miatt Pázmány Péter 1627-ben eredményesen kérte II. Ferdinánd engedélyét, hogy mellé két egri kanonokot nevezhessen ki gondnokul és a prépostság kormányzójául. Nevezetesen az egri nagyprépostot, aki ekkor Szentkereszti András volt (egri kanonok [1614k.-től], egri nagyprépost és püspöki helynök [1625–1628 †], NOVÁKY, 1819, 192, 195–196), továbbá az eger-vári (Szűz Mária-) (kis)prépostot, aki talán a tisztséget 1630-ban viselő egri kanonokkal, Dénessel azonos. NOVÁKY, 1819, 197; SUGÁR, 1984, 299; HANUY, 1910, 644. Pázmány Péter levele II. Ferdinándhoz (1627. augusztus 31., Pozsony). FRAKNÓI, 1869, 383. (4. j.) Egyik gondnok sem azonosítható tehát az 1634/35. évi diétára a jászói prépost által küldött követtel, aki talán nem is volt klerikus (egri kanonokságára nincs adatom, vö. NOVÁKY, 1819, vonatkozó éveknel).

³¹⁵ Esztergomi kanonok (1618–1638 †), lekéri apát (1625–1638 †). PBRT XII/B. 194–195; KOLLÁNYI, 1900, 223.

³¹⁶ Veszprémi nagyprépost (1613–1618k.), türjei prépost (1608–1634), leleszi prépost (1621–1639 †). Kovács, 1991, 68–70.

³¹⁷ Nyitrai kanonok (1613–1645), ludányi apát (1625u.–1655), esztergomi nagyprépost (1645–1655), váradi püspök (1648–1655), váci püspök (1655–1658 †), pozsonyi prépost (1655–1658 †). KOLLÁNYI, 1900, 260–261; VAGNER, 1896, 199–209; MIKÓ-PÁLFFY, 2002, 163–164. Az 1642. évi (meghiúsult) diétán a nyitrai káptalan követe, az 1646. és 1655. évi országgyűléseken már püspökként szerepelt.

³¹⁸ Esztergomi kanonok (1631–1635), óbudai prépost (1633–1637), szerémi püspök (1635–1637), pozsonyi prépost (1635–1637), veszprémi püspök (1637–1642), egri püspök (1642–1648 †), sági pré-

pásztói apátság – Sembery István:³¹⁹ A 212
 pilisi apátság – Fülei (Farkas) Tamás:³²⁰ A 210, C 20
 sági prépostság – *Böythe Miklós* (esztergomi olvasókanonok, érseki vikárius, kompilátor):³²¹ A 202, C 13, F 1
 sári és földvári apátság – Vasváry (Szeghy) György:³²² A 208
 szentmártoni (pannonhalmi) főapátság – Himmelreich György:³²³ A 209
 szkalkai apátság – Püsky János:³²⁴ A 206, C 18
 tapolcai apátság – *Cheb János* (egri olvasókanonok, kompilátor):³²⁵ A 216, C 15
 váradhegyfoki prépostság – Lázár (Szöllösi) István:³²⁶ A 207, C 25
 vasvári prépostság – Győri (Kolompár) István:³²⁷ A 201
 zirci apátság – Bolerázy István:³²⁸ A 211

post (1644–1648 †). KOLLÁNYI, 1900, 236–236; SUGÁR, 1984, 319–325; PFEIFFER, 1987, 28. 1637/38-tól a diétákon már püspökként vett részt.

³¹⁹ Nyitrai kanonok (1606k.–1637 †), pásztói apát (1614–1637 †). VAGNER 1896, 189–191. Adatolható az 1619., 1622. és 1630. országgyűléseken is mint meghívott vagy résztvevő.

³²⁰ Győri kanonok (1601–1642 †), komáromi főesperes (1605–1638), győri éneklókanonok (1638–1642 †), pilisi apát (1605e.–1642 †); BEDY, 1938, 398–399; SZABADY, 1938, 33–34. Adatolható az 1608. november–decemberi, 1619., 1622., 1625. és 1630. országgyűléseken is mint meghívott vagy résztvevő.

³²¹ Győri olvasókanonok (1616–1634), esztergomi kanonok (1631–1640 †), sági prépost (1633–1640 †), szerémi püspök (1637–1640 †). BEDY, 1938, 407–408; KOLLÁNYI, 1900, 238. Adatolható az 1625. és 1630. országgyűléseken is mint meghívott vagy résztvevő. Egyúttal a királyi tábla tagja, lásd fent.

³²² Egyúttal a győri székeskáptalan követe. (Tisztségeit lásd ott.)

³²³ Zágrábi kanonok (1591–1601k.), pápoci prépost (1601–1615), szentmártoni főapát (kommendátor, 1602–1637 †). Az 1604 és 1637/38 közötti diétákra kapott meghívót, a tanácskozásokon rendszeresen részt vett. 1637 nyarán bekövetkezett halála miatt az 1634/35. évi diéta lehetett az utolsó, amelyen megjelent. PBRT IV. 75–83, 109. (1. j.)

³²⁴ Esztergomi kanonok (1622–1644), szkalkai apát (1634–1644), csanádi püspök (1637–1643), nyitrai püspök (1644–1648), váci püspök (1643–1644, 1648–1650), győri püspök (1650–1657). KOLLÁNYI, 1900, 225–226; CHOBOT, 1917, 571–573. Az 1625. évi diétán esztergomi kanonokként volt jelen, 1637/38-tól már püspökként szerepel az országgyűléseken.

³²⁵ Egyúttal az egri székeskáptalan követe is. (Egyházi tisztségeit lásd ott.)

³²⁶ Esztergomi kanonok (1624–1652 †), váradhegyfoki prépost (1632–? 1652 †). KOLLÁNYI, 1900, 230; MNL OL A 57, Libri regii, 7. köt. p. 1043–1044.

³²⁷ Szekszárdi apát (1622–? 1636 †), vasvári prépost (1622–1623, 1630–1636 †), győri olvasókanonok (1634–1636 †). BEDY, 1938, 412–413; SZABADY, 1938, 18–20. Adatolható az 1625. és 1630. évi országgyűléseken is mint meghívott vagy résztvevő.

³²⁸ Nyitrai kanonok (1612–1637), zirci apát (1616–1638). VAGNER, 1896, 194–195. Adatolható az 1619., 1622. és 1630. évi országgyűléseken is mint meghívott vagy résztvevő.

Rövidítések és irodalomjegyzék

- ELTE EK Eötvös Loránd Tudományegyetem, Egyetemi Könyvtár,
Kézirattár (Budapest)
Coll. Kapr. A 26.
- MNL OL Magyar Nemzeti Levéltér Országos Levéltára (Budapest)
A 37 Magyar Kancelláriai Levéltár, Magyar Kancellária
regisztratúrája, Acta Diaetae
A 57 Magyar Kancelláriai Levéltár, Libri regii
E 152 Magyar kincstári levéltárak, Magyar Kamara Archí-
vuma, Acta Jesuitica
Irreg., Coll. Tyrn. Irregistrata, Collegium Tyrnaviense
N 49 Regnicolaris levéltár, Archivum Regni, Diaetae,
Diaetae antiquae
- OGyK MPGy Országgyűlési Könyvtár (Budapest), Magyar Parlamenti
Gyűjtemény
700.513 = Diarium et acta publica diaetae Posoniensis in diem 30. novembris
1634. indictae ac die 15. februarii 1635 conclusae
- OSZK Kt. Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár (Budapest)
Fol. Lat. 102/I.
- *
- BAHLCKE Joachim BÄHLCKE: *A „Magyar Korona püspökei”. Adalék az egyház 17–18. századi társadalom- és alkotmánytörténetéhez*, In: *Történelmi Szemle*, 48. (2006) 1–2. sz. 1–24.
- BAK BAK Borbála: *A XVI–XVIII. századi magyar nyelvű források kiadásának kérdései*, In: *Fons*, 7. (2000) 91–137.
- BEDY BEDY Vince: *A győri székeskáptalan története*, Győr, Győregyházmegyei Alap, 1938. (Győregyházmegye múltjából 3.)
- BÉL BÉL Mátyás: *Veszprém vármegye leírása*, ford. TAKÁTS Endre, Veszprém, Veszprém Megyei Levéltár, 1989. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 6.)

- BENDA
1972
BENDA Kálmán: *A királyi Magyarország tiszti címtára, 1607–1608*, In: *Levéltári Közlemények*, 43. (1972) 2. sz. 265–325.
- BERÉNYI
1885
Berényi György naplója az 1634/5-ik soproni és az 1637/8-ik évi pozsonyi országgyűlésekről, közl. KOMÁROMY András, In: *Történelmi Tár*, 3/8. (1885) 118–143.
- BESSENYEI
2017
Magyar országgyűlési emlékek 1646–1647, I, közléteszi: BESSENYEI József, Eger, Eszterházy Károly Egyetem, 2017. http://tortenelem.uni-eger.hu/public/uploads/moejav-2017-apr-15_59a2af114fd0b.pdf. (Utolsó letöltés: 2021. jún. 23.)
- BOJTOS
2018
BOJTOS Anita: *A pálos rend XVII. századi története, különös tekintettel a rend szellemiségére. A magyar rendtartomány szerzeteseinek életpálya- és karrierrekonstrukciója az 1637 és 1700 közötti utánpótlás adatai alapján*, (PhD-diszertáció, kézirat) Budapest, 2018.
- BOROVSZKY
1909
BOROVSZKY Samu: *Borsod vármegye története a legrégebb időktől a jelenkorig*, I. *A vármegye általános története az őskortól a szatmári békéig*, Budapest, Hornyánszky Viktor, 1909.
- BOTKA
1867
BOTKA Tivadar: *Kisfaludi Lipthay Imre Bars és Hont megyék alispánjának és országos törökügyi követnek emlékezete*, Pest, Emich Gusztáv, 1867.
- CHOBOT
1917
CHOBOT Ferenc: *A váci egyházmegye történeti névtára. Második rész: a papság életadatai*, Vác, Dercsenyi Dezső, 1917.
- CIH 1608–1657
Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1608–1657. évi törvéncikkek, ford. KOLOSVÁRI Sándor, ÓVÁRI Kelemen, szerk. MÁRKUS Dezső, Budapest, Franklin Társulat, 1900.
- CZOBOR
1910
CZOBOR Alfréd: *Abauj- és Tornavármegye nemesének összeírásai*, In: *Történelmi Közlemények Abauj-Torna vármegye és Kassa múltjából*, 1. (1910) 1. sz. 58–64.

- DEMKÓ
1897
- DEMKÓ Kálmán: *Lócse története I. Jog-, mű- és művelődés-történeti rész*, Lócse, Szepesmegyei Történelmi Társulat, 1897. (A Szepesmegyei Történelmi Társulat millenniumi kiadványai, 5.)
- DOBSZAY et al.
2013
- Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon a kezdetektől 1918-ig*, szerk. DOBSZAY Tamás et al., Budapest, Országgyűlés Hivatala, 2013.
- DOBSZAY et al.
2020
- Rendi országgyűlés – polgári parlament. Érdekképviselet és törvényhozás Magyarországon a 15. századtól 1918-ig*, szerk. DOBSZAY Tamás – H. NÉMETH István – PAP József, – SZÍJÁRTÓ M. István, Budapest–Eger, Magyar Nemzeti Levéltár – Eszterházy Károly Egyetem, 2020.
- DOBY
1878
- DOBY Antal: *Ugocsa vármegye alispánjai, 1337–1870*, In: *Magyar Történelmi Tár*, 3/1. (1878) 695–698.
- DOMINKOVITS
2002
- DOMINKOVITS Péter: *Familiárisi szolgálat – vármegyei hivatalviselés. Egy 17. századi Sopron vármegyei alispán, gálosházi Récsy (Rechey) Bálint*, In: *Korall*, 9. (2002) 32–54.
- DOMINKOVITS
2003
- DOMINKOVITS Péter: *Egy 17. századi Vas vármegyei alispán: felsőkáldi Káldy Péter*, In: *Egy emberöltő Kőszeg szabad királyi város levéltárában. Tanulmányok Bariska István 60. születésnapjára*, szerk. MAYER László – TILCSIK György, Szombathely, Vas Megyei Levéltár, 2003, 183–206.
- DOMINKOVITS
2013
- DOMINKOVITS Péter: *Vármegye és országgyűlés a 17. században*, In: *Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon a kezdetektől 1918-ig*, szerk. DOBSZAY Tamás et al., Budapest, Országgyűlés Hivatala, 2013, 102–122.
- DOMINKOVITS
2020
- DOMINKOVITS Péter: *A nyugat-dunántúli vármegyék országgyűlési követei Győr, Sopron, Vas, Zala megyék példáján*, In: *Rendi országgyűlés – polgári parlament. Érdekképviselet és törvényhozás Magyarországon a 15. századtól 1918-ig*, szerk. DOBSZAY Tamás – H. NÉMETH István – PAP József – SZÍJÁRTÓ M. István, Budapest–Eger, Magyar Nemzeti Levéltár – Eszterházy Károly Egyetem, 2020, 51–55.

- DOMINKOVITS–
KATONA 2014 *Egy új együttműködés kezdete. Az 1622. évi soproni koronázó országgyűlés*, szerk. DOMINKOVITS Péter – KATONA Csaba, Sopron–Budapest, MNL Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára – MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2014. (Annales Archivi Soproniensis, 1.)
- DOMINKOVITS–
KATONA–PÁLFFY 2020 *Amikor Sopronra figyelt Európa. Az 1625. évi soproni koronázó országgyűlés*, szerk. DOMINKOVITS Péter – KATONA Csaba – PÁLFFY Géza, Sopron–Budapest, MNL Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára–Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2020. (Annales Archivi Soproniensis, 2.)
- DRŠKA
2016 Richard DRŠKA: *Mestská správa Skalice do roku 1711*, Skalica, Záhorské múzeum v Skalici, 2016.
- DUCHOŇOVÁ
2013 Diana DUCHOŇOVÁ: *Palatín Mikuláš Esterházy a jeho dvor. Spoločnosť, normy, rituály každodennosti*, Bratislava, Historický ústav SAV, 2013.
- EOE
IX. *Erdélyi országgyűlési emlékek, IX. 1629–1637*, szerk. SZILÁGYI Sándor, Budapest, MTA, 1883. (Magyar történelmi emlékek – Országgyűlési emlékek)
- FALLENBÜCHL
1962 FALLENBÜCHL Zoltán: *A Szepesi Kamara tisztviselői a XVII–XVIII. században*, In: *Levéltári Közlemények*, 38. (1962) 2. sz. 193–236.
- FALLENBÜCHL
1968 FALLENBÜCHL Zoltán: *A Magyar Kamara tisztviselői a XVII. században*, In: *Levéltári Közlemények*, 39. (1968) 2. sz. 233–268.
- FALLENBÜCHL
2002 FALLENBÜCHL Zoltán: *Állami (királyi és császári) tisztségviselők a 17. századi Magyarországon. Adattár*, Budapest, OSZK – Osiris, 2002. (Nemzeti Téka)
- FAZEKAS
2018 FAZEKAS István: *A Magyar (Udvári) Kancellária és hivatalnokai 1527–1690 között*, (Akadémiai doktori értekezés, kézirat) Budapest, 2018.

- FAZEKAS
2020
- FAZEKAS István: *Országgyűlés a kora újkori Magyarországon a 16–17. században*, In: FAZEKAS István – GEBEI Sándor – PÁLOSFALVI Tamás: *Rendi országgyűlések a Magyar Királyságban a 18. század elejéig*, Budapest, Országház Könyvkiadó, 2020. (A magyar országgyűlések története) 177–355.
- FEDERMAYER
2003
- Frederik FEDERMAYER: *Rody starého Prešporka. Genealogický rozbor obyvateľstva a topografia mesta podľa súpisu z roku 1624*, Bratislava, Monada, 2003.
- FEDERMAYER et al.
2008
- Frederik FEDERMAYER et al.: *Pozsony vármegye nemes családjai*, ford. KÖVESDI Gergely, [Pozsony], Méry Ratio, 2008.
- FEDERMAYER
2011
- Frederik FEDERMAYER: *Wolfgang Mórócz z Beketfalvy (1575–1648): Spoločenský vzostup kariérneho úradníka v ranonovovekom Uhorsku*, In: *Theatrum historiae*, 9. (2011) 201–223.
- FEKETE NAGY
1941
- FEKETE NAGY Antal: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában IV. Trencsén vármegye*, Budapest, MTA, 1941.
- FRAKNÓI
1869, 1872
- FRANKL [FRAKNÓI] Vilmos: *Pázmány Péter és kora II. (1622–1631) III. (1632–1637)*, Pest, Ráth Mór, 1869, 1872.
- GALLA
1940
- GALLA Ferenc: *Marnavics Tomkó János boszniai püspök magyar vonatkozásai*, Budapest, Római Magyar Történetkutató Intézet – Pápai Magyar Intézet, 1940.
- GALLA
2015
- GALLA Ferenc: *Pálos missziók Magyarországon a 17–18. században*, s. a. r. FAZEKAS István, Budapest–Róma, MTA–PPKE 'Lendület' Egyháztörténeti Kutatócsoport, 2015. (Collectanea Vaticana Hungariae, I. 11.)
- GÁLOCSY
2000 (1909)
- GÁLOCSY Zoltán: *Ung vármegye főispánjai és tisztviselői a legrégebb kortól 1867-ig*, szerk. és bev. CSITÁRY György. Budapest–Beregszász, Hatodik Síp Alapítvány – Mandátum Kiadó, 2000. (Eredeti megjelenési helye cikksorozat-

ként, azonos címen: Ung (Társadalmi hetilap, az Ungme-
gyei Gazdasági Egyesület hivatalos közlönye), (1908)
28–37, 39–49, 51, 52, (1909) 1–3, 5–7, 9, 11.

GECSÉNYI
2008 (1988)

GECSÉNYI Lajos: *Győr vármegye közigazgatása és tisztikara a XVII. században*, In: Uő: *Gazdaság, társadalom, igazgatás. Tanulmányok a kora újkor történetéből*, Győr, Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára – Győr Megyei Jogú Város Levéltára, 2008, 165–190.

GECSÉNYI–GUSZAROVA
2008 (2003)

GECSÉNYI Lajos – Tatjana GUSZAROVA: *A Szepesi Kamara vezető tisztviselői 1646–1672 között*, In: GECSÉNYI Lajos: *Gazdaság, társadalom, igazgatás. Tanulmányok a kora újkor történetéből*, Győr, Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára – Győr Megyei Jogú Város Levéltára, 2008, 453–473.

GUSZAROVA
2005

Tatjana GUSZAROVA: *A 17. századi magyar országgyűlések résztvevői*, In: *Levéltári Közlemények*, 76. (2005) 93–148.

GUSZAROVA
2012

Tatjana GUSZAROVA: „*A nagy réghy dicsiretes magyar gyó-
kérből kő nőtt szép ágh...*”, In: *A történettudomány szolgálá-
tában. Tanulmányok a 70 éves Gecsényi Lajos tiszteletére*, szerk. BARÁTH Magdolna – MOLNÁR Antal. Budapest–
Győr, Magyar Országos Levéltár, 2012, 149–165.

GUSZAROVA
2013

Tatjana GUSZAROVA: *Vármegyei követek a magyar ország-
gyűlés alsótábláján a 17. században. Társadalmi kép*, In: *Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon a kezdetek-
től 1918-ig*, szerk. DOBSZAY Tamás et al., Budapest, Ország-
gyűlés Hivatala, 2013, 123–143.

GUSZAROVA
2020

Tatjana GUSZAROVA: *A 17. századi országgyűlési naplók és
a szerzőik*, In: *Rendi országgyűlés – polgári parlament.
Érdekképviselet és törvényhozás Magyarországon a 15. szá-
zadtól 1918-ig*, szerk. DOBSZAY Tamás – H. NÉMETH Ist-
ván – PAP József – SZÍJÁRTÓ M. István, Budapest–Eger,
Magyar Nemzeti Levéltár – Eszterházy Károly Egyetem,
2020, 57–66.

HAJNÓCI
1901

HAJNÓCI R. József: *Lőcse szabad királyi város levéltárának
tartalomjegyzéke*, In: *A Szepesmegyei Történelmi Társulat
évkönyve*, 9. (1901) 3–192.

- HANUY
1910 *Pázmány Péter összegyűjtött levelei I. 1601–1628*, kiad. HANUY Ferenc, Budapest, Egyetemi Nyomda, 1910.
- HÁZI
1982 HÁZI Jenő: *Soproni polgárcsaládok 1535–1848*, I–II, Budapest, Akadémiai, 1982.
- HBL *Hrvatski biografski leksikon*, ed. N. KOLUMBIĆ – Aleksandar STIPČEVIĆ – Trpimir MACAN. Sv. I–VII. Zagreb, 1983–2013. Online: <https://hbl.lzmk.hr/>. (Utolsó letöltés: 2021. jún. 25.)
- HENZSEL
1996 HENZSEL Ágota: *Szatmár vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1629–1634*, Nyíregyháza, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltára, 1996. (A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai, II. 10.)
- JENEY-TÓTH
2012 JENEY-TÓTH Annamária: „...*Udvarunk udvarnépe...*” *Udvar és társadalma Báthory Gábor és Bethlen Gábor fejedelemsége idején a kolozsvári számadáskönyvek tükrében*, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2012.
- KÁDÁR
2011 KÁDÁR Zsófia: *Hogyan dolgozott egy 17. századi jezsuita történetíró? Dobronoki György Leveleskönyve és a soproni historia domus (1636–1639)*, In: *Mű & Szerző. Fiatal kutatók konferenciája. Tanulmánykötet*, szerk. BARTÓK Zsófia Ágnes et al. Budapest, [k. n.], 2011 (Arianna Könyvek 4.) 137–150.
- KÁDÁR
2011–2012 KÁDÁR Zsófia: *A soproni jezsuita kollégium kezdetei (1636–1640): Dobronoki György SJ superiorása, 1. rész*, In: *Soproni Szemle*, 65. (2011) 4. sz. 381–402., 2. rész, In: *Soproni Szemle*, 66. (2012) 1. sz. 54–70.
- KÁDÁR
2020 KÁDÁR Zsófia: *Szerzetesrendek a 17. századi magyar országgyűléseken*, In: *Rendi országgyűlés – polgári parlament. Érdekképviselés és törvényhozás Magyarországon a 15. századtól 1918-ig*, szerk. DOBSZAY Tamás – H. NÉMETH István, PAP József, SZÍJÁRTÓ M. István, Budapest–Eger, Magyar Nemzeti Levéltár – Eszterházy Károly Egyetem, 2020. 67–80.

KÁDÁR
2020b

KÁDÁR Zsófia: *Soprontól Pozsonyig. A jezsuiták 17. századi országrendiségének kérdéséhez*, In: *Amikor Sopronra figyelt Európa. Az 1625. évi soproni koronázó országgyűlés*, szerk. DOMINKOVITS Péter – KATONA Csaba – PÁLFFY Géza, Sopron–Budapest, MNL Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára – Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2020 (Annales Archivi Soproniensis, 2.), 473–543.

KÁNTOR
1999

KÁNTOR Klára: *Esztergom vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái, I. 1638–1702*, Esztergom, Komárom-Esztergom Megyei Levéltár, 1999. (Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Levéltára Évkönyvei 4. Jegyzőkönyvi regeszták I.)

KÁRMÁN
2011

KÁRMÁN Gábor: *Erdélyi külpolitika a vesztfáliai béke után*, Budapest, L'Harmattan, 2011.

KÁROLYI B.
2019

KÁROLYI Bálint: *Egy rendhagyó karrier. Veglai Horváth Gáspár, a Magyar Kamara elnökének életútja*, In: *Levéltári Közlemények*, 90. (2019) 119–157.

Károlyi Okl.
IV.

A nagy-károlyi gróf Károlyi család oklevéltára IV. Okleveleik és levelezésük 1600–1700, kiad. GÉRESI Kálmán, Budapest, Franklin Társulat, 1887.

KEMÉNY
1915

KEMÉNY Lajos: *Abauj-Torna vármegye történelmi monográfiája, II.2. Abauj-Torna vármegye története 1527–1648*, Kassa, Kassai Könyvnyomda és Lapkiadó Részvénytársaság, 1915.

KEREKES
1940

KEREKES György: *Polgári társadalmunk a XVII. században. Schirmer János 1625–1674 kassai kereskedő üzleti könyve alapján*, Kassa, 'Wiko' Kö- és Könyvnyomdai Műintézet, 1940.

KISBÁN
1938

KISBÁN Emil: *A magyar Pálosrend története I. (1225–1711) II. (1711–1786)*, Budapest, Pálos kolostor kiadása, 1938.

- KISS
2016
Pest megye évszázadai, Hivataltörténeti áttekintés, szerk. KISS Anita, Budapest, Pest Megye Önkormányzata – MNL Pest Megyei Levéltára, 2016.
- KITONICH
1650
KITONICH János: *Directio methodica processus iudicariii iuris consuetudinarii, incltyi regni Hungariae. Rövid igazgatás a nemes Magyar Országának és hozzá tartozó Részeknek szokott törvény folyásiról*, ford. KÁSZONI János, Lócse, typis Laurentii Breveri, 1650. (RMNy 284.)
- KOLLÁNYI
1900
KOLLÁNYI Ferenc: *Esztergomi kanonokok 1100–1900*, Esztergom, Buzárovits, 1900.
- KOLTAI
2012
KOLTAI András: *Batthyány Ádám. Egy magyar főúr és udvara a XVII. század közepén*, Győr, Győri Egyházmegyei Levéltár, 2012. (A Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványai. Források, feldolgozások, 14.)
- KOMÁROMY
1885
KOMÁROMY András: *Karancsberényi báró Berényi György élete és politikai működése 1601–1677*, In: *Századok*, 19. (1885) 126–155.
- KÓNYA–H. NÉMETH
2016
Mestá na sneme. Városok a diétán. Ochrana mestských záujmov v období stavovského a občianskeho parlamentarizmu. Városi érdekvédelem a rendi és polgári parlamentarizmus időszakában, ed. Peter KÓNYA – H. NÉMETH István, Prešov, Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2016.
- KOROKNAY
2006
KOROKNAY Gyula: *Kállói kapitányok*, Nyíregyháza, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, 2006. (A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár kiadványai, III. 13.)
- KOVÁCS
1991
KOVÁCS Imre: *A türjei Premontrei Prépostság története*, In: *Zalai Gyűjtemény*, 32. (1991)
- KUBÍNYI
1901
KUBÍNYI Ferenc – KUBÍNYI Miklós: *A felső-kubíni Kubínyi család története és leszármazása*, I. *A Kubínyi család története*, Budapest, Franklin Társulat, 1901.

- KÜNSTLERNÉ VIRÁG
1997 KÜNSTLERNÉ VIRÁG Éva: *Szatmár vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1635–1641*, Nyíregyháza, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, 1997. (A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai, II. 12.)
- LEHOCZKY
1881 LEHOCZKY Tivadar: *Beregvármegye monographiája I. Általános rész*, Ungvár, Pollacsek Miksa, 1881.
- LICHTNECKERT
2000 LICHTNECKERT András: *Török kor*, In: *Berbida, Kiskovácsi, Peremarton története és néprajza*, szerk. LICHTNECKERT András, Veszprém, Veszprém Megyei Levéltár, 2000. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 6.)
- MACsK
BENDA Borbála – HORN Ildikó – KOLTAI András – PÉTER Katalin: „*A magyar arisztokrácia családi kapcsolatszerkezete a 16–17. században.*” (OTKA-kutatás on-line elérhető tartalma.) <https://archivum2004.piarista.hu/arisztokrata/>. (Utolsó letöltés: 2021. jún. 23.)
- MARGALITS
1902 MARGALITS Ede: *Horvát történelmi repertorium*, II. Budapest, MTA, 1902.
- MATUNÁK
1895 MATUNÁK Mihály: *A magyarbéli Bosnyák család története. (Különlenyomat a budapesti közp. növendékpapág M. E. I. iskolája munkálatainak 55. évfolyamából)*, Kőrmöcbánya, Joerges Ágost özv. és fia, 1895.
- MEIER–PIIRAINEN–
WEGERA 2009 *Deutschsprachige Handschriften in slowakischen Archiven: vom Mittelalter bis zur Frühen Neuzeit*, ed. Jörg MEIER – Ilpo Tapani PIIRAINEN – Klaus-Peter WEGERA, Berlin, de Gruyter, 2009.
- MÉSZÁROS
2004 MÉSZÁROS Klára: *Dobronoki György. Egy jezsuita a XVII. századból. Jezuit iz 17. stoletja*, szlovén ford. NOVÁK Császár Jolán, Lendva, Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, [2004].
- MIKÓ–PÁLFFY
2002 MIKÓ Árpád – PÁLFFY Géza: *A pozsonyi Szent Márton-templom késő reneszánsz és kora barokk síremlékei (16–17. század)*, In: *Művészettörténeti Értesítő*, 51. (2002) 1–2. sz. 107–172.

- MOLNÁR
2006
- MOLNÁR
2019
- MVV
- MVV
Bars
- MVV
Hont
- MVV
Komárom
- MVV
Nógrád
- MVV
Nyitra
- MVV
Vas
- MVV
Zemplén
- NAGY
VIII.
- MOLNÁR Antal: *A bítai apátság és népei a török korban*, Budapest, METEM, 2006. (METEM könyvek 56.)
- MOLNÁR Antal: *Magyar hódoltság, török hódoltság. Magyar és horvát katolikus egyházi intézmények az oszmán uralom alatt*, Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2019. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések)
- Magyarország vármegyéi és városai. Magyarország monografiája. A magyar korona országai történetének, földrajzi, képzőművészeti, néprajzi, hadügyi és természeti viszonyainak, közművelődési és közgazdasági állapotának enciklopédiája*, szerk. BOROVSZKY Samu et al. Budapest, [1896–1914].
- Bars vármegye*, szerk. BOROVSZKY Samu, Budapest, Apollo Irodalmi Társaság, [1903]. (MVV)
- Hont vármegye és Selmechánya*, szerk. BOROVSZKY Samu, Budapest, Országos Monografia Társaság, [1906]. (MVV)
- Komárom vármegye és Komárom*, szerk. BOROVSZKY Samu, Budapest, Országos Monografia Társaság, [1907]. (MVV)
- Nógrád vármegye*, szerk. BOROVSZKY Samu, Budapest, Országos Monografia Társaság, [1911]. (MVV)
- Nyitra vármegye*, szerk. SZIKLAY János, BOROVSZKY Samu, Budapest, Apollo Irodalmi Társaság, [1899]. (MVV)
- Vasvármegye*, szerk. SZIKLAY János, BOROVSZKY Samu, Budapest, Országos Monografia Társaság, 1898. (MVV)
- Zemplén vármegye és Sátoraljaiújhely r. t. város*, szerk. BOROVSZKY Samu, Budapest, Apollo Irodalmi Társaság, [1905]. (MVV)
- NAGY Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*, VIII, Pest, Ráth Mór, 1861.

- NEMES–P. KOVÁCS
2000 NEMES Lajos – P. KOVÁCS Melinda: *Heves vármegye iratai 1304–1944 (1957), Repertórium és raktári jegyzék*, Eger, Heves Megyei Levéltár, 2000. (A Heves Megyei Levéltár segédletei 5. IV.)
- H. NÉMETH
2004 H. NÉMETH István: *Várospolitikai és gazdaságpolitika a 16–17. századi Magyarországon*, I–II, Budapest, Gondolat – Magyar Országos Levéltár, 2004. (Doktori mester munkák)
- H. NÉMETH
2006 H. NÉMETH István: *Kassa város archontológiája. Bírák, belső és külső tanács 1500–1700*, Budapest, Szentpétery Imre Történettudományi Alapítvány, 2006. (Fons Könyvek 3.)
- H. NÉMETH
2013 H. NÉMETH István: *A szabad királyi városok a 16–17. századi országgyűléseken*, In: *Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon a kezdetektől 1918-ig*, szerk. DOBSZAY Tamás et al., Budapest, Országgyűlés Hivatala, 2013, 144–161.
- H. NÉMETH
2016 H. NÉMETH István: *Városi érdekvédelem felekezeti köntösben – a soproni követek az 1681. évi országgyűlésen*, In: *Mestá na sneme. Városok a diétán. Ochrana mestských záujmov v období stavovského a občianskeho parlamentarizmu. Városi érdekvédelem a rendi és polgári parlamentarizmus időszakában*, ed. Peter KÓNYA – H. NÉMETH István, Prešov, Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2016, 53–91.
- NÉMETHY
1894 NÉMETHY Ludovicus: *Series parochiarum et parochorum archi-dioecesis Strigoniensis ab antiquissimis temporibus usque annum MDCCCXCIV*, Strigonii, Typis Gustavi Buzárovits, 1894.
- NOVÁKY
1819 NOVÁKY Josephus: *Memoria dignitatum et canonicorum Cathedralis Ecclesiae Agriensis, his accedunt: rectores altarium, nec non parochi, et alii de clero Dioecesis Agriensis [1819]*, kiad. LESKÓ József, In: *Adatok az egri egyházmegye történelméhez*, szerk. UŐ, IV. Eger, Érseki Lyceumi Nyomda, 1908, 55–265.
- OBORNI
2000 OBORNI Teréz: *A kora újkori latin nyelvű forrásszövegek kiadásáról*, In: *Fons*, 7. (2000) 67–75.

- PÁLFFY
2007
- PÁLFFY Géza: *A Szent Korona és a koronálada balesete 1638-ban*, In: „Nem súlyed az emberiség!” *Album amicorum Szörényi László LX. születésnapjára*, szerk. CSÁSZTVAY Tünde et al., Budapest, MTA Irodalomtudományi Intézet, 2007, 1431–1444.
- PÁLFFY
2010
- PÁLFFY Géza: *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században*, Budapest, História – MTA TTI, 2010. (História Könyvtár. Monográfiák, 27.)
- PÁLFFY
2013
- PÁLFFY Géza: *A magyar országgyűlés helyszínei a 16–17. században. A szimbolikus politikai kommunikáció kora újkori történetéhez*, In: *Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon a kezdetektől 1918-ig*, szerk. DOBSZAY Tamás et al., Budapest, Országgyűlés Hivatala, 2013, 65–87.
- PÁLFFY
2014
- PÁLFFY Géza: *Egy elfelejtett kiegyezés a 17. századi magyar történelemben. Az 1622. évi koronázódiéta Sopronban*, In: *Egy új együttműködés kezdete. Az 1622. évi soproni koronázó országgyűlés*, szerk. DOMINKOVITS Péter – KATONA Csaba, Sopron–Budapest, MNL Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára – MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2014 (Annales Archivi Soproniensis, 1.), 17–59.
- PÁLFFY
2020
- PÁLFFY Géza: *Megerősített lojalitás. A bécsi udvar és a magyar rendek az 1625. évi soproni országgyűlésen*, In: *Amikor Sopronra figyelt Európa. Az 1625. évi soproni koronázó országgyűlés*, szerk. DOMINKOVITS Péter – KATONA Csaba – PÁLFFY Géza, Sopron–Budapest, MNL Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára – Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2020 (Annales Archivi Soproniensis, 2.), 15–121.
- PÁLFFY
2021
- PÁLFFY Géza: *Országgyűlések és kiegyezések a 16–17. századi Sopronban. A Magyar Királyság elfeledett „fővárosa”*. Budapest, 2021. (Kézirat.)
- PBRT
IV.
- MOLNÁR Szulpicz: *A pannonhalmi főapátság története. Negyedik korszak. Nagy háborúk kora, a magyar Szent-Benedek-rend fölözslása és föléledése, 1535–1708*, Budapest,

- Stephaneum, 1906. (A Pannonhalmi Szent-Benedek-rend története. A Pannonhalmi főapátság története, IV.)
- PBRT
XII/B. SÖRÖS Pongrácz: *Az elenyészett benczés apátságok*, Budapest, Stephaneum, 1912. (A Pannonhalmi Szent-Benedek-rend története, XII. B.)
- PESTY
1873 PESTY Frigyes: *Levéltári hulladékok I.* In: *Századok*, 7. (1873) 645–648.
- PESTY
1874a PESTY Frigyes: *Levéltári hulladékok II. Szabolcs vármegyei alispánok*, In: *Századok*, 8. (1874) 132–136.
- PESTY
1874b PESTY Frigyes: *Levéltári hulladékok III.* In: *Századok*, 8. (1874) 217–219.
- PFEIFFER
1987 PFEIFFER János: *A veszprémi egyházmegye történeti névtára (1630–1950), püspökei, kanonokjai, papjai*, München, Görres Gesellschaft, 1987. (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae, 8.)
- PROKOPP
1980 PROKOPP Gyula: *Palásthy Mihály és Gábor az egri törökök börtönében*, In: *Levéltári Szemle*, 30. (1980) 3. sz. 481–489.
- SOÓS F.
1996 SOÓS Ferenc: *Lippay György és a pozsonyi pénzverde*, In: *Numizmatikai Közlöny*, 94–95. (1995–1996) 39–48.
- SOÓS I.
2000 SOÓS István: *Javaslatok az újkori magyarországi latin és német nyelvű források kiadására*, In: *Fons*, 7. (2000) 81–89.
- SUGÁR
1984 SUGÁR István: *Az egri püspökök története*, Budapest, Szent István Társulat, 1984. (Az egri főegyházmegye schematizmus I.)
- SZABADY
1938 SZABADY Béla: *Draskovich György győri kanonokjai. Kanonokok arcképei a tizenhetedik századból. Első közlemény. Második, befejező közlemény*, In: *Győri Szemle*, 9. (1938) 10–37, 97–126.
- SZABÓ
2015 SZABÓ András Péter: *Forgách (III.) Zsigmond levelezése Lippay Györggyel (1639–1644)*, In: *Collectanea Sancti Martini*, 3. (2015) 247–297.

- SZABÓ-PÁLFFY
2010
- A szécsényi seregszék jegyzőkönyve (1656–1661)*, kiad., az adattárat összeáll. SZABÓ András Péter, bev. PÁLFFY Géza, Salgótarján, Nógrád Megyei Levéltár, 2010. (Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból, 59.)
- SZAKÁLY
2001
- SZAKÁLY Ferenc: *A bódolt megye története*, In: *Pest megye monográfiája I/2., A honfoglalástól 1686-ig*, szerk. ZSOLDOS Attila, Budapest, Pest Megye Monográfia Közalapítvány, 2001.
- SZEDERKÉNYI
1891
- SZEDERKÉNYI Nándor: *Heves vármegye története*, III, *Eger-vára elestétől visszavételéig, 1596–1687*, Eger, Érseki Lyceumi Könyvnyomda, 1891.
- SZLUHA
2000
- SZLUHA Márton: *Liptó vármegye nemes családjai*, Budapest, Heraldika Kiadó, 2000.
- SZLUHA
2003
- SZLUHA Márton: *Nyitra vármegye nemes családjai*, I–II, Budapest, Heraldika Kiadó, 2003.
- TÓTH
1909, 1912
- TÓTH Sándor: *Sáros vármegye monográfiája I, III*, Budapest, Franklin Társulat, 1909, 1912.
- TRINGLI
2000
- TRINGLI István: *Középkori oklevelek kiadásának problémái*, In: *Fons*, 7. (2000) 7–40.
- TURBULY
1996
- TURBULY Éva: *Zala vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái*, II, 1611–1655, Zalaegerszeg, Zala Megyei Levéltár, 1996. (Zalai Gyűjtemény, 39.)
- VAGNER
1896
- VAGNER József: *Adalékok a nyitrai székes-káptalan történetéhez*, Nyitra, Huszár István Könyvnyomdája, 1896.
- VARGA
1958
- Úriszék. XVI–XVII. századi perszövegek*, szerk. VARGA Endre, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1958. (Magyar Országos Levéltár Kiadványai, II. Forráskiadványok 5.)
- VERESS
1941
- VERESS Endre: *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai 1221–1864*, Budapest, MTA, 1941. (Olaszországi magyar emlékek, III.)

VIESTOVÁ
1972

Zora VIESTOVÁ: *Šeststoročné privilegium Skalice ako základ vývoja mestskej správy*, In: *Zborník Záhorského múzea v Skalici*, 3. (1972) 23–27.

ZHS

I.

Prothocolla generalium congregationum statuum et ordinum regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae. Zaključci hrvatskog sabora. I. 1631–1693, ed. Josip BUTURAC et al., Zagreb, Narodna tiskara Varaždin, 1958.

ZSILINSZKY

1885

ZSILINSZKY Mihály: *Az 1637/8-ki pozsonyi országgyűlés történetéhez*, Budapest, MTA, 1885. (Értekezések a történelmi tudományok köréből, XII/III.

ZSILINSZKY

1891

ZSILINSZKY Mihály: *A magyar országgyűlések vallásügyi tárgyalásai a reformációtól kezdve*, II, *A bécsi békekötéstől a linczi békekötésig, 1608–1647*, Budapest, Hornyánszky Viktor, 1891.

A „kassai polgárok válasza” I. Rákóczi György kállói kiáltványára: Egy katolikus politikai pamflet 1644-ből*

A tavalyi évben megjelent antológiánk, a *Források a 17. századi magyar politikai gondolkodás történetéhez* második kötete összeállításának utolsó fázisában, már a tördelés alatt került elő a levéltárból az itt publikálandó kézirat. Noha az I. Rákóczi György 1644-es magyarországi háborújának megindítása körül zajló vita fontos részét képezte a kötetben megjelenő szövegeknek, mégsem arról van szó, hogy ez az írás egyszerűen „lekéste a határidőt”, amikor még bekerülhetett volna az antológiába. A kötet válogatásának vezérlő elve ugyanis az volt, hogy a bekerülő írásokban politikai szereplők saját nevükben érvelnek álláspontjuk helyessége és a számukra üdvösnek tűnő cselekvési irány mellett, míg a „kassai válasz” a kállói kiáltványra a politikai kérdésekben érvelő textusok egy másik típusába tartozik.¹ Olyan szövegstratégiával él, amelyet a magyar politikai viták előző szakaszában, 1619–1620-ban megjelent pamfletirodalom többször is alkalmazott, ám az 1640-es években már nem volt jellemző: hamis identitás mögé rejtőzködve kísérli meg az ellenfél érvelésének cáfolatát.² Külön publikációként való megjelentetését így elsősorban kuriózumjellege tette szükségessé.

I. Rákóczi György erdélyi fejedelem magyarországi támadásának megindítása 1644 februárjában új jelenségeket hozott a magyar politikai gondolkodás történetébe azáltal, hogy a hadviselő felek nyomtatásban is hozzáférhetővé tették a cselekedeteiket magyarázó kiáltványokat. 1619–1620-ban erre nem került sor: noha Alvinczi Péter, Pázmány Péter, Balásfi Tamás és több ismeretlen szerző is hosszasan és nyomtatásban taglalta érveit a háború jogossága mellett, vagy épp annak ellenében, a fejedelem nem jelentette meg egyetlen kiáltványjellegű írását sem.³ Ezek – a Bocskai-felkelés manifesztumjellegű dokumentumaihoz hasonlóan – csak akkor láttak nyomtatásban napvilágot, ha a Német-római Birodalomban, vagy még annál is nyugatabbra fekvő területeken egy vállalkozó szellemű kiadó kezébe kerültek, aki a közönség érdeklődésére és vásárlóerejére számítva megjelentette őket.⁴ Ezzel szemben 1644-ben mind III. Ferdinánd magyar király, mind I. Rákóczi György nevében saját kezdeményezésre jelent meg egy-egy manifesztum, sőt, a

* A közlemény megírásához nyújtott segítségükért és az együttgondolkodásért köszönetet mondok Báthory Orsolyának, Fazekas Istvánnak, Mihalik Béla Vilmosnak, Szabó András Péternek és Zászkaliczky Mártonnak.

¹ Lásd a kötet bevezetését: FMPGT II. 9–12.

² Áttekintő jelleggel lásd az első kötet bevezetését: FMPGT I. 7–14.

³ HELTAI, 2008, 285–286; ALMÁSI, 2014; TÖMÖSVÁRI, 2015; KÁRMÁN, 2019.

⁴ TESZELSZKY–ZÁSZKALICZKY, 2012.

magyar rendi politika vezetője, Esterházy Miklós nádor is szükségesnek látta, hogy részletes érvelését széles körben megismerhetővé tegye.

Azt, hogy ez mennyire nem volt magától értetődő, híven mutatja, hogy ezúttal sem a támadó fél, az erdélyi fejedelem kezdeményezte az érvek nyomtatásban folyó háborúját. I. Rákóczi György Nagykállóról 1644. február 17-én kiadott kiáltványa a Bethlen által is követett hagyományt folytatta, a csatlakozásra felszólító magyar nyelvű körlevelet azok címzettjei, a vármegyék, kéziratban kapták kézhez.⁵ Nyomtatásban jelent meg ezzel szemben az a néhány nappal később, február 23-án kelt, III. Ferdinánd nevében fogalmazott latin nyelvű manifesztum, amely I. Rákóczi György háborújának jogtalan mivoltát volt hivatott bizonyítani. A valószínűleg Esterházy Miklós által fogalmazott írás nem a kállói kiáltványra felelt (az ilyen rövid idő alatt el sem juthatott Bécsbe), hanem egy korábban elfogott diplomáciai levelezéscsomag kapcsán a fejedelem és a Svéd Korona kapcsolatait szellőztette meg.⁶

I. Rákóczi György a császár nevében fogalmazott manifesztum kézhezvétele után döntött úgy, hogy saját álláspontját nyomtatott formában is a nyilvánosság elé tárja. Kassán 1644. március 24-én kelt új latin nyelvű manifesztuma, amelyet Bártfán nyomtattak ki, komplex szöveg: a kállói kiáltványon kívül tartalmazza a fejedelem 1644. március 17-én III. Ferdinándnak írt levelét is, valamint reflexióit a császár nevében kiadott februári érvelő írásra.⁷ Úgy tűnik, szándékolt célját nem érte el, külföldi gyűjteményekből egyetlen példányt sem ismerünk, ellentétben a kállói kiáltvány különböző, német, holland, francia, angol és svéd fordításaival. Úgy tűnik, a Habsburg uralkodó ellen lázadó magyarországi és erdélyi politikai tényezők továbbra sem voltak képesek irányítani üzenetük eljuttatását a szélesebb európai közvéleményhez, akárcsak Bocskai felkelésének idején. Azt, hogy a legitimációs írások újabb és újabb kiadásainak megjelentetése nem elsősorban a politikai szándék függvénye volt, hanem azt az információkra éhes nyugat-európai piac határozta meg, jól mutatja, hogy több kiadványban a kállói kiáltvány és III. Ferdinánd manifesztuma együtt látott napvilágot.⁸

A Rákóczival szemben álló oldal számára szélesebb körű lehetőségeket nyújtottak a számukra könnyen elérhető bécsi nyomdák: az 1644. évi magyar nyelvű kiadás után (amely Pozsonyban jelent meg) a fejedelemnek írott levelei latin nyelvű fordítását Esterházy Miklós már a császárvárosban adatta ki. Ugyanitt jelent meg a következő évben a bővített magyar nyelvű változat, illetve azok a levelek is, amelyeket a nádor a béketárgyalásokon Rákóczit képviselő Lónyay Zsigmondnak írt.⁹ Noha I. Rákóczi

⁵ A kállói kiáltvány klasszikus kiadása több helyen hibás kézirat alapján készült, ezeket átvette a későbbi újraközlés is: TOLDY, 1852, 407–410; SINKOVICS, 1968, 518–523. Az antológiában közölt szöveget saját kezű aláírással rendelkező kézirat alapján korrigáltuk: FMPGT II. 272–278. Bethlen hasonló körlevelei 1619-ből, 1623-ból és 1626-ból: Uo. 81–84, 195–198, 219–220.

⁶ Magyar változatának kiadása: FMPGT II. 258–263.

⁷ RMNy 2051. Magyar nyelvű fordítása: FMPGT II. 267–283.

⁸ A különböző kiadásokról KÁRMÁN, 2011, 35; KÁRMÁN, 2019, 178, 66. j.

⁹ HELTAI, 2008, 287.

György tervezte, hogy erre a kiadványra is hasonló érvelő jellegű nyomtatvánnyal válaszol, ez végül nem valósult meg.¹⁰

Az 1619–1620-as időszakhoz képest tehát feltűnő változás a válságos helyzetben a politikáról folytatott magyarországi vita terén, hogy a nyomtatott sajtó nyilvánosságában a krízis főszereplői saját hangjukon szólaltak meg. Ugyanakkor 1644-ben hiányzik az a széles körű, „értelmiségi” vita, amely Bethlen Gábor első magyarországi hadjárátát körülvette. Az egyetlen számba vehető ilyen írás egy német nyelvű válasz a III. Ferdinánd nevében kiadott manifesztumra. A szakirodalomban csak nemrégiben felbukkanó szöveg már címével (*Vorläuffer einer Siebenbürgischen Antwortt auff das ... Habsburgische Manifest...*) is jelzi, hogy a Rákóczi Györgytől várt választ kívánja megelőlegezni.¹¹ Noha névtelen szerzője azt állítja magáról, hogy az erdélyi fejedelem szolgálatában áll, feltűnő, hogy a császári kiáltvány érveinek cáfolatakor ritkán mond bármi olyat, amihez a helyi viszonyok ismerete kellene (és az sem megy túl annak ismeretén, hogy a magyar királyi cím nem örökletes), viszont elég nagy biztonsággal tesz utalásokat a harmincéves háború korábbi szakaszainak eseményeire. A legnagyobb terjedelmet azon merőben elméleti kérdés biblikus alapokon való tárgyalásának szenteli, vajon van-e joga a veszélyeztetett keresztényeknek ellenállnia az őket fenyegető elnyomásnak. Mindezek alapján szerzőjét egy a Német-római Birodalomban élő, a nagypolitika fejleményeit közelről követő protestáns teológusban feltételezhetjük.

Az itt közlendő dokumentum szerzője ennél sokkal merészebb szerepjátékot játszik. A szöveg saját állítása szerint Kassa városának válasza I. Rákóczi György kállói kiáltványára, annak egész szellemisége mégis arról árulkodik, hogy ez biztosan nem lehet igaz. A kállói kiáltvány állításaira pontról pontra reagáló szöveg ugyanis olyan hevesen tiltakozik Rákóczi összes, a katolikus papságot és a jezsuitákat támadó megjegyzése ellen, ami aligha valószínű egy túlnyomóan protestáns többségű és annak védelmében sorozatosan erőteljesen fellépő város politikai képviselői részéről.¹² Nyilvánvaló, hogy protestáns szerzők nem hánytorgatták volna fel I. Rákóczi Györgynek az erdélyi püspökség birtokainak szekularizációját, és az oszmánok kiűzésével kapcsolatos vágyaikat sem abban a formában közölték volna, hogy bárcsak az esztergomi érsek és a pécsi püspök visszatérhetnének régi székhelyükre. Szintén gyanús, hogy a szövegben a többes szám első személyben nem konkrétan a kassaiak, hanem az egyetlen tömbnek értelmezett protestánsok szólalnak meg, ami olyan összetartást feltételezne a felekezetek között, amilyen a korszakban nem volt jelen. Ráadásul a szöveg rendszeresen elejt önkritikusnak álcázott megjegyzéseket a protestáns lelkészek jogellenes cselekedeteiről.

A pamflet ezenkívül számos olyan érvelési stratégiát használ, mely a 17. század első felének vitairódmájában egyértelműen a katolikus oldalon számított hagyományosnak. Rendszeresen él azzal az érveléssel, hogy mennyivel nagyobb veszélyt jelentenek Magyaror-

¹⁰ I. Rákóczi György levele Kassai Istvánnak (Terebes, 1644. jún. 27.) TL III. 370.

¹¹ *Vorläuffer einer siebenbürgischen Antwortt auff das (unter käyserlichen Namen und Titul außgangen) Habsburgische Manifest des Hauses Oesterreich* (h. n.; k. n., [1644]) online: <https://diglib.hab.de/drucke/xb-9357-2s/start.htm>. (Utolsó letöltés: 2021. június 30.) Lásd G. ETÉNYI, 2019, 319–320.

¹² Kassa vallási viszonyaira legújabbán lásd H. NÉMETH, 2017.

szágra az oszmánok, mint a protestánsok vallásszabadságát ért sérelmek – ez Esterházy Miklós 1644-es írásaiban is visszatérő elem.¹³ Protestáns szerző aligha vette volna tollára azt a mondatot, hogy a régi magyar királyok idejében „az mi evangelica religiiónknak párája sem látszott”, sem azt, hogy a jezsuiták kassai rendházukat „vérrel fundálták”: az 1619-ben Kassán megölt két páter vértanú-kultuszának ápolása teljesen nyilvánvalóan katolikus, sőt egyházi szerzőre utal.¹⁴ Ugyanezt a benyomást erősíti meg az is, hogy a szerző ugyanebben a szakaszban hivatkozik a mártíromságot szenvedett harminchárom pápára. Végül ebben az időszakban, amikor a magyar politikai elitben egyre élesebben rajzolódott ki a törésvonal a katolikus világi és egyházi szereplők között, nagyon valószínűtlen, hogy egy szekuláris szerző olyan magától értetődően támogatólag szólta volna arról a lehetőségről, hogy „a clerus fegyverrel is kész a pogányok ellen viaskodni”.¹⁵ Mindenesetre a pamflet érvelése nagyon eltér attól, amit Esterházy Miklósnak a kállói kiáltványra írott reflexióiban olvashatunk.¹⁶

A „kassai válasz” tehát azt a tradíciót követi, amelyet a magyarországi politikai pamfletirodalomban a hírhedt *Secretissima instructio* által kiváltott, nyomtatásban zajló vita kezdett meg. A szintén névtelenül megjelent, de minden jel szerint Kaspar Schoppe által írt röpirat Pfalzi Frigyes tanácsosának nevében szól, és úgy rántotta le a leplet a protestáns politika vélelmezett erkölcstelenségéről, hogy látszólag a fiatal cseh királyt látta el hasznos útmutatással. Alvinczi Péter *Machiavellizatiója*, amely a *Secretissima instructio* cáfolatát tűzte ki célul, követte a szöveg stratégiáját, és mondandóját egy jezsuita szájába adta. A szerepjátékot az erre született válasz, Balásfi Tamás *Castigatiója* adta fel, amelyben a pozsonyi prépost már saját nevében ostromozta a kassai prédikátor szövegét és vele együtt a protestáns politikát. A retorikai megoldás a vita további szakaszaiban már nem is került elő többet.¹⁷

Nem tudjuk, az 1620-ban lezajlott ütésváltás emléke sarkallta-e a „kassai válasz” szerzőjét a szerepjátékra. A szöveg semmilyen szinten nem utal a *Secretissima instructio* által kiváltott vitára, és valójában stratégiája is más, hiszen a Schoppe-féle röpirat és Alvinczi válasza az ellenfél szájába adja „önleplező” állításait, míg a „kassai levél” azt hivatott bizonyítani, hogy I. Rákóczi György igazában protestáns hittestvérei sem hisznek. A Bocskai-felkelés óta hangoztatott érv, amely szerint a Magyarországra haddal jövő erdélyi fejedelmek valójában nem „religiót,” hanem „regiót” keresnek (vagyis nem a hit védelmében, hanem pusztán területszerzés szándékával hadakoznak), így még sokkal nagyobb nyomatékot kaphatott.

Nem tudjuk, milyen visszhangot keltett volna a röpirat, ha eljut a terjesztés fázisáig: jelenlegi ismereteink szerint ugyanis torzóban maradt. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának egy gyűjteményes fondjában fennmaradt kézirat nyilvánvalóan

¹³ KÁRMÁN, 2011, 58–59.

¹⁴ SZÁRAZ, 2015.

¹⁵ További irodalommal: PÉTER, 1983, 180–183; SZABÓ, 2019, 257.

¹⁶ FMPGT II. 286–292.

¹⁷ HELTAI, 2008, 285–286; ALMÁSI, 2014. A vita három tételét magyar fordításban megjelentettük: FMPGT I. 133–198.

befejezetlen: a kállói kiáltvány érveit sorra veszi, ám nagyjából azok felénél megáll, és retorikailag sem zárja le mondanivalóját. Ráadásul úgy tűnik, a szöveg további részei nem elvesztek, hanem el sem készültek: az Acta Publicában található kézirat tisztázat, amelyben egy kéz javításokat eszközölt az íródeák által nyilvánvalóan félreolvasott szavak helyesbítésével, és az oldal közepén fejeződik be. A dokumentum azt a benyomást kelti, mintha a szerző, mielőtt még befejezte volna művét, készítettett volna belőle egy tisztázatot, hogy másoknak is megmutathassa, de aztán nem dolgozott volna rajta tovább.

A munka félbeszakadásának nem feltétlenül az volt az oka, hogy a szerző nem a várt visszajelzést kapta művével kapcsolatban. Az 1644. február 17-én kelt kállói kiáltvány elkészülte után nem sokkal több mint három héttel Kassa megnyitotta kapuit a fejedlem hadai előtt, I. Rákóczi György 1644. március 12-én tartotta ünnepélyes bevonulását a városba.¹⁸ Ezzel a szerepjáték okafogyottá vált, ebben a formában a pamflet megírásának többé nem volt már értelme.

A szerzőt teljes biztonsággal a kutatás mai állása szerint nem tudjuk azonosítani. Ahogy fentebb jeleztem, szemlélete alapján nagy valószínűséggel egyházi személyről van szó. Latinos műveltséggel bír, amit szívesen fitogtat is, kedvenc szerzője a „kassai levél” alapján Sallustius, akinek *Bellum Iugurthiumj*át háromszor is idézi, de előfordulnak szentenciák Plutarkhosztól és Ovidiustól is, a számos latin közmondás mellett. Egyáltalán nem biztos azonban, hogy ezek az auktorok gondos tanulmányozásáról tanúskodnak, sokkal inkább azt a szintet mutatják, amelyet a gondos latinoktatás révén és a loci communes gyűjtemények használatával érhetnek el a korszak elitjének tagjai. Figyelemre méltó, hogy a szerző Pázmány politikai írásaihoz hasonlóan szívesen hivatkozik törvényszövegekre, de közjogi kérdésekben többször is elkövet hibákat – így egy politika és az azt övező viták iránt érdeklődő, de állandó közigazgatási feladattal nem rendelkező ember benyomását kelti. Ez nagyjában-egészében kizárja a lehetséges szerzők köréből Lippay György esztergomi érsek főkancellárt, Bosnyák István magyar udvari kancellárt és az ekkoriban éppen oszmán követségből Magyarországra visszatérő Szelepcsényi Györgyöt is.¹⁹ Ha azt vizsgáljuk, a magyar katolikus egyház vezető tisztviselői közül ki az, akiről az életútja alapján feltételezhető, hogy pamfletben szállt volna szembe I. Rákóczi Györggyel, két jelöltet találunk: Széchényi Györgyöt és Pálfalvy Jánost.

Széchényi György esztergomi kanonok és csanádi püspök a mindössze két évvel korábban lezajlott *Nova Transylvanica*-botrány miatt keveredhet gyanúba. A Lorántffy Zsuzsanna *Mózes és a próféták* címmel közreadott bibliai citátum-válogatására született, 1642-ben megjelent gúnyíraton a szerző neve ugyan nem volt feltüntetve, de a király – amellet, hogy az erdélyi követeknek állította: az udvar nem ismeri annak íróját – Lósy Imre érseket felszólította, hogy ideiglenes száműzetéssel sújtsa Széchényit a műve által kiváltott diplomáciai botrány miatt.²⁰ Ahogy arra Koltai András felhívta a figyel-

¹⁸ CSEH-SZOMBATHY, 1956–1957, 57; CZIGÁNY, 2017, 83.

¹⁹ Lásd életrajzi összefoglalásaikat: FAZEKAS, 2021, 328–329, 402–404, 467–469; TUSOR, 2003a; TUSOR, 2003b.

²⁰ ILLÉSY, 1891, 230–231. Lásd még HELTAI 2005, 138.

met, Széchenyi pályáján nem figyelhető meg törés, sőt, az ezt követő időszakban indult be igazán karrierje – a korábban is számos javadalmat szerző, de 1643. november 20-án a püspöki karban is helyet kapó főpap könnyen azt a következtetést vonhatta le, hogy a Rákóczival való szembefordulás kifizetődő előmenetele szempontjából.²¹

Az egyetlen példányban sem ismert, ám korabeli beszámolók és fennmaradt töredékek szerint meglehetősen erősen fogalmazó és válogatott sértéseket az erdélyi fejedelmi családra szóró röpirat mellett más is Rákóczihoz köti a jóval később esztergomi székbe jutó Széchenyi György karrierjének korai szakaszát. Koltai András egyenesen azt feltételezi: pappá válásában meghatározó szerepet játszott az, hogy Rákóczi György hajdú Bethlen Gábor első magyarországi hadjárata alatt, 1619. április 22-én felégették a szécsényi Hóstát egy részét, és valószínűleg ekkor vesztett oda annak a Szabó családnak a háza is, amelyből a későbbi főpap származott.²² A nagyszombati és bécsi tanulmányok után Pázmány Péter 1632-ben tette esztergomi kanonokká. Noha a következő években egyéb stallumokhoz is jutott (1635-ben tornai főesperes, 1638-ban vágsellyei prépost, 1641-ben zólyomi főesperes, 1643-ban csanádi püspök, 1644 januárjában esztergomi olvasókanonok, novemberben pécsi püspök), az igazán nagy kiugrás csak 1648-ban következett be a veszprémi püspöki cím megszerzésével, hiszen ez az első olyan püspöki címe, amellyel viszonylag komoly jövedelem és valódi egyházkormányzati feladatok is jártak.²³ Az a tény, hogy 1644 márciusában Széchenyi csanádi püspöki címmel rendelkezett, szerzősége mellett szól, hiszen a „kassai levélben” explicit módon szerepel a hódoltsági egyházmegyék újbóli keresztény uralom alá kerülésére vonatkozó óhaj.

A veszprémi püspöki cím elnyeréséhez Széchenyinek Forgách Ádám írt támogató levelet, amelyben kiemelte, hogy a főpap 1644–1645 során személyesen harcolt Rákóczi György ellen.²⁴ Valóban, a csanádi püspök a királyi seregben tartózkodott, gyakorlatilag Lippay György kihelyezett ágenseként funkcionált. Az esztergomi érseknek küldött rendszeres levelei nagy lelkesedéssel számoltak be az erdélyi fejedelemmel szemben elért kisebb-nagyobb sikerekről. Egy alkalommal még azt is megírta Lippaynak, hogy személyesen is részt vett a megfutamított csapatok üldözésében.²⁵ Szembetűnő ennek a ténynek az összecsengése a szöveg állításával, miszerint a papok katonai szerepvállalása egyáltalán nem probléma. Szintén a táborban való tartózkodásának tudható be az a Széchenyinek a *Nova Transylvanica*-botrányban betöltött szerepét figyelembe véve meglepő tény, hogy III. Ferdinánd 1644 májusában öt jelölte az erdélyi fejedelemmel tárgyalásokat kezdő küldöttség egyik tagjának.²⁶ Noha nincs adatunk arról, hogy

²¹ KOLTAI, 2003, 312.

²² Uo. 311.

²³ Uo. 311–312; FAZEKAS, 2011, 125–130; FAZEKAS, 2021, 472–473. A magyar püspöki pozíciókkal elnyerhető jövedelmekről lásd MOLNÁR, 2006, 19.

²⁴ FAZEKAS, 2011, 131.

²⁵ Széchenyi György levele Lippay Györgynek (Léva, 1644. ápr. 27.). PL AS AR Cl. X Nr. 196. fasc. 1644. jan.–ápr. p. 577. Lásd még KOLTAI, 2003, 312.

²⁶ III. Ferdinánd megbízólevele Esterházy Miklósnak, Johannes von Götznek, Széchenyi Györgynek, Johann Christoph von Puchheimnek és Csáky Lászlónak a Rákóczival folytatott tárgyalásokra (Bécs, 1644. máj. 23.). PL AS AR Cl. V. nr. 59.

ekkoriban ténylegesen részt vett volna az egyeztetéseken, 1645 januárjában és márciusában jelen volt Esterházy Miklós mellett az erdélyi fejedelem követeinek fogadásán.²⁷

Életútja alapján tehát Széchényi György minden szempontból megfelelő jelöltnek tűnik arra, hogy a „kassai levél” szerzőjének tarthassuk – sajnos azonban nincs ez másépp Pálfalvy János esetében sem. A székely származású fiatalember karrierje egy darabig Széchényiével együtt futott, akivel egyidősek voltak (mindketten 1605 körül születtek): a Pazmaneumban 1630-ban nyerte el a bölcsészdoktori fokozatot és 1632-ben esztergomi kanonokká nevezték ki. Rövid plébániai kitérő után 1637-ben esztergom-szentgyörgymezei prépost lett, és a következő évben megkapta a váradelőhegyi préposti, illetve az esztergomi olvasókanonoki címet, 1639-től pedig ő látta el a nagyszombati plébánosi hivatalt is.²⁸ Az érseki székhelyet 1643-ban hagyta el, novemberben ugyanis megkapta a tapolcai apáti és az egri nagypréposti címet. I. Rákóczi György támadása idején tehát az erdélyi származású főpap épp csak megérkezett Felső-Magyarországra, egész pontosan Jászóra, amely az oszmán uralom alatt álló Eger helyett a püspökség és a székeskáptalan központjaként funkcionált.²⁹

Pálfalvayt nemcsak származása kötötte össze Erdéllyel, de karrierje későbbi szakaszában elnyerte a magyar királytól az erdélyi (1653), majd a váradi (1656) püspöki címet is. A 17. század nagy részében mindkettő címzetes rangként funkcionált ugyan, de az 1654 óta szepesi prépostként tevékenykedő Pálfalvy levelezése Lippay Györggyel arról tanúskodik, hogy feszült figyelemmel követte az erdélyi katolikusok helyzetét és a fejedelem diplomáciájának alakulását – elsősorban a Szepességből könnyebben követhető lengyelországi kapcsolatokat.³⁰ Az 1644-es háború alatti tevékenysége részleteiben nem ismert, egyetlen fennmaradt levelében február közepén Szádvárba zárkózva tudósította Lippayt a fejleményekről, tárgyalások helyett mielőbbi katonai beavatkozást sürgetve, mielőtt a fejedelem hadai másokat is maguk mellé állíthatnak. Egyben továbbította a híreket, miszerint Bakos Gábor, a hajdúcsapatok vezetője parancsba adta volna, hogy a prédikátorokat senki ne merje bántani, a katolikus papokat viszont vasba verve vigyék Sárospatakra.³¹

Széchényihez hasonlóan Pálfalvy is gyanúba keveredett egy politikai pamflet kapcsán. Az 1655-ös országgyűlésen nagy vihart kavart írás, a Habsburgok örökös királyságának bevezetése mellett érvelő *Modus recuperandi Hungariam* szerzőjének a kutatás sokáig a címzetes erdélyi püspököt tartotta, mert az egyik kéziraton egy 17. századi fel-

²⁷ LBO 264–265.

²⁸ Temesváry János a püspökké való kinevezés után lezajlott kánoni vizsgálatra hivatkozva azt állítja, a hivatalt tizenkét évig látta el, de ez nem egyeztethető össze a többi életrajzi adattal: TEMESVÁRY, 1913, 37–38. Pálfalvy életrajzára lásd TEMESVÁRY, 1913, 35–42; FAZEKAS, 2003, 41; LUDIKOVÁ–MIKÓ–PÁLFFY, 2007, 326.

²⁹ Az egri egyházmegye helyzetéről a 17. század közepén lásd TUSOR, 2005; MIHALIK, 2017, 23–29. A váradelőhegyi préposti címről lásd BUNYITAY, 1935, 121–122.

³⁰ 1654-től kezdve számos levele maradt fenn a Prímási Levéltárban: PL AS AR Cl. X. Nr. 196. Lásd még TOMA, 2005, 104–105.

³¹ Pálfalvy János levele Lippay Györgynek (Szádvár, 1644. febr. 18.). PL AS AR Cl. X. Nr. 196. fasc. 1644. jan.–ápr. p. 156–158.

jegyzés az „e[piscopus] Transylvanus”-nak tulajdonította az írást. Az attribúcióval kapcsolatban Péter Katalin fogalmazott meg kételyeket, aki alapos elemzéssel bizonyította, hogy az írás nem 1655-ben, hanem már korábban, 1646-ban elkészülhetett, ekkor azonban a püspöki cím még nem Pálfalvayé volt.³² Mindez azonban nem zárja ki a lehetőséget, hogy Pálfalvay már korábban megírta pamfletjét, és azt 1655-ben, amikor Lipót főherceg megválasztása révén a kérdés újra aktuálissá vált, változtatás nélkül, immár erdélyi püspökként juttatta el a nádornak.

Az örökös királyság kérdése a „kassai válaszban” is terítékre kerül, reagálva a kállói kiáltvány vonatkozó passzusaira. Noha a *Modus recuperandi Hungariam*mal ellentétben a pamflet nem támogatja nyíltan a korszak világi rendi politikai tényezői körében roppant népszerűtlen gondolatot, egy ügyes retorikai megoldással, hipotetikusán felveti, vajon nagy baj lenne-e, ha megvalósulna. Egyben – akárcsak a későbbi, latin nyelvű írás – a kérdést az oszmánoktól való megszabadulás problémájával köti össze, bár ez ebben az esetben csak annyit jelent, hogy a Habsburgok lehetséges örökös királyságát kontrasztba állítja a hódoltsági területeken megvalósuló „haereditarium dominiummal,” míg a *Modus recuperandi Hungariam* mellett érvel, hogy a dinasztianak az oszmánok kiűzése melletti elköteleződését kell „megvásárolni” a királyválasztás jogáról való lemondással. A két írás érvelésének azonossága korántsem mellbevágó, de könnyen elképzelhető, hogy ugyanazon szerző gondolkodásának két különböző időbeni fázisát látjuk bennük.

A két lehetséges szerző közötti választás életútjuk és az erdélyi fejedelemséghez való viszonyuk alapján nem lehetséges. A szöveg utalásaira építhető érvek szintén nagyjából egyenlő arányban mutatnak mindkét jelölt irányába. Mindkettejük esetében ugyanolyan meglepőek a szöveg hibái is, például, hogy élő személyként láttatja az 1638-ban elhunyt Johann Heinrich Alsted gyulafehérvári professzort. Egyetlen szempont van, amely ha nem is perdöntő, de megerősítheti a Pálfalvay szerzőségére vonatkozó gyanút: a kéziraton látható íráskép. Ahogy korábban említettem, az Acta Publicában fennmaradt kézirat azt a benyomást kelti, mintha a szöveg írásának egy adott pontján a szerző tisztázatot készítettett volna az addig elkészült részből és abban korrigálta volna az írnok olvasati hibáit, illetve módosított volna kisebb részeket. Az így hipotetikusán „szerzői”-ként azonosítható kéztől származó írás mennyisége meglehetősen kevés, az azonban megállapítható, hogy egészen biztosan nem Széchényi György kézírása, és írásképe nem azonosítható a korszak legfontosabb egyházi és kancelláriai levelezésében feltűnő mintákkal sem.³³ Pálfalvay Jánosnak a korszakból fennmaradt egyetlen levelében azonban ugyanolyan jellegzetes G, E és e betűket találunk, mint amelyek a „kassai válasz”

³² BARANYAI, 1927, 93; PÉTER, 1973, 19–30. A vitához a későbbiekben hozzászóló Borián Elréd nem tartotta indokoltnak Pálfalvay elvetését, bár érveinek kifejtése elmaradt, viszont figyelemre méltó módon negligálta Péter Katalin érveit, amelyek a szöveg aktuálpolitikai utalásaira támaszkodtak. Nem egészen világos az sem, hogy mi vezette arra a megállapításra, hogy a *Modus recuperandi Hungariam* valójában Erdély és Magyarország viszonyát tárgyalja. BORIÁN, 2000, 924.

³³ Az azonosításhoz a PL AS AR Cl. X Nr. 196. 1643 és 1644 évi fasciculusait, illetve az MNL OL A 98 13. fasciculusát néztem át.

utólagos betoldásaiban láthatók.³⁴ Ennek alapján azt mondhatjuk: a kutatás mai állása szerint a legnagyobb valószínűséggel a pamflet szerzőjeként az egri nagyprépostot, leendő címzetes erdélyi püspököt azonosíthatjuk.

Forrás

A kassai polgárok állítólagos válasza a kállói kiáltványra

[1644. március]

MNL OL E 142 Acta Publica Fasc. 3. nr. 2.

Replica Civium Cassoviensium ad litteras Principis Transylvaniae

Illustrissime Princeps etc.

Elvettük a Nagyságod levelét, melyből bővségesen megértettük, mit kívánjon Nagyságod tőlünk. Jelenti Nagyságod elsőben is a lölki és testi szabadságnak drága és dicsíretes voltát mindeneknél.³⁵ Dicsírtessék Istennek neve, a mi kegyelmes országul választott koronás királyunk³⁶ birodalma alatt fejenkint eddig mind lelki, testi szabadságban bizvást éltünk, úgy, hogy annak nagy jobbítására vagy újítására senki segítsége és provisiója nem kívántatott, sőt, remenségünk kívül régi privilegiumunk mellett újabb vastagító annuentiát is nyertünk a mi kegyelmes urunktól, kinek hívsége mellől elállanunk sem Isten előtt jutalmas, sem emberek előtt nem volna dicsíretes, mivel nagy háladatlanságnak és hítlenségnek örvényébe süllyednénk; az háladatlannál pedig még a föld is semmit nehezebben nem szenved hátán.

Ami a napnyugati tartományok állapotját illeti, ha értjük az angliai országot hogy egy része az országnak koronás királyok ellen támadtanak, kik evangelicusoknak vallják magokat, nem dicsíretes példa, hogy azon egy valláson való királyok ellen rebelláltak; sőt, dicsíretesbek az hybernus catholicusok, kik koronás királyok mellett föltámadván, jót s gonoszt együtt szenvednek a különböző hiten való fejedelemmel.³⁷ Ha értjük a sueciai nemzetet, a' sem dicsíretes, mert őket szabadságokban nem hallottuk, kik valaha bolygatták volna, hanem az veszedelmes ambitio hozta ki őket barlangjokból, hogy már

³⁴ Pálfalvay János levele Lippay Györgynek (Szádvár, 1644. febr. 18.). PL AS AR Cl. X. Nr. 196. fasc. 1644. jan.–ápr. p. 156–158.

³⁵ „Mely drága és mely dicsíretes légyen mindeneknél az lelki és testi szabadság, nem kell messze példáért mennünk és sok szóval arról kegyelmeteknek írunk; megmutatja az napnyugati tartományoknak mostani állapotja is, az melyek annak az megbecsülhetetlen jónak helyére állatásáért minden külső javokat semmire becsülve, életek fogyásával nem szűnnek ez mai napig is azért viaskodni.” FMPGT II. 272.

³⁶ III. Ferdinánd magyar király (1637–1657).

³⁷ A szerző az 1642 óta folyó angol polgárháborúra utal, amelyben a király és a parlament közötti vitás kérdések egyik legfontosabbika éppen a protestáns angol egyház kormányzatának szerkezetét érintette. A katolikus írek 1641-ben kezdődött felkelését I. Károly angol király (1625–1649) is elítélte, a felkelők azonban konzekvensen a király híveinek vallották magukat.

Imperiumban terjesszék az evangelicusságot. Ha tekintjük, ugyanazon magok vallásán lévő fejedelmeket adózókká tette nek és nem religióért, hanem regioért gyilkoskodnak, melyet Dania, Saxonía és egyéb tartományok mindeddig jól érzenek.³⁸ Hogy Lusitania és Cathalonia az spanyol birodalma alatt lévő tartományok nem lelkiért, hanem testiért fegyvert fogtanak királyok ellen szabadságokért, e' sem dicsíretes példa, hogy jótévő urok ellen pártot ütven, más idegen tartományok igája alá hajtották magokat.³⁹ Valjon s mint tetszenék Nagyságodnak is, ha mostan Erdélyben hagyott hívei Váradon, Fejérvárat, Kolozsvárat etc. nem a lelkiért, hanem a testiért fegyvert fogván, más fejedelmeknek hasonló példázására Nagyságodtól elpártolnának? Mit érdemel, aki pártütésre s rebellióra izgat másokat? Mi azért lelki és testi szabadságunkban bátran élven, félünk ama Aesopus fabulájátúl: hogy egy komondor csontot tartván szájában, s vízen általmenvén, annak árnyékához kapván, elbocsátotta szájából a csontot, semmit sem nyere telhetetlenségével, elvesztvén a szájában valót is. „Non prosit potius, quisquis obesse potest.”⁴⁰ Bánnánk, jövendőbe ha szemünkre vetné Nagyságod ama mondást: „Proditio-nem amo, proditorem non laudo.”⁴¹

Másodszor: jelenti Nagyságod, hogy a megnevezett szabadságért háza fiai és egész magyar nemzet ab anno 1619 mennyi vért ontott s halált szenvedett, arrúl való panaszokkal rakással vannak levelek és annak remedeálására mind evangelica, s mind catholica religión való rendektül is Nagyságod serkengettetett.⁴² Hogy anno 1619 Bethlen fejedelemmel az erdélyi, s egyéb magyar nemzet is kijöven, mi haszon volt abból?⁴³ Nem szabadságára nemzetünknek, hanem inkább romlására és országunk pusztulására volt. Mert Erdélyben Lippa, Jenő végházak, itt is Magyarországon Vác, Párkány török kezébe estenek, azokkal együtt sok faluk török adófizetővé lettek, emellett sokezer keresztyén

³⁸ II. Gusztáv Adolf svéd király (1611–1632) 1630-ban lépett be a harmincéves háborúba, a német protestánsok megmentésének célkitűzését hangoztatva. I. János György szász választófejedelmet (1611–1656) sikerült rábírnia a szövetségekötésre, azonban ez az 1635. évi prágai békével megszűnt, Szászország egyes területei pedig az 1630–1640-es évek során többször váltak hadszínterré. A dán–svéd háború a pamflet írásakor egészen új fejlemény volt, Lennart Torstensson csapatai 1643 legvégén támadták meg IV. Keresztély dán király (1588–1648) területeit, dán fenyegetésre hivatkozva.

³⁹ Vö. „Az hispániai birodalom alatt valók is, Luzitánia és Katalónia, nem az lelkiért, hanem csak az testiért fegyvert fogván, mely serényen akarja helyre állatni, érthette kegyelmelek.” FMPGT II. 272. 1640-ben mind Portugáliában, mind Katalóniában lázadás tört ki a spanyol uralom ellen, az előbbinek hosszú távon az ország függetlenségét is sikerült kivívnia saját dinasztiaja, a Braganzák uralma alatt.

⁴⁰ Eredetileg „non prosit potius, si quis obesse potest”. Ovidius: *Tristia* III. könyv IV. 8. sor. Egyed Antal 19. századi fordításában: „Jobb ne segítsen, kárt aki okozni ügyes!”

⁴¹ Plutarkhosz szerint „Caesar mondta a thrák Rhoimétalkésztről, hogy szereti az árulást, de gyűlöli az árulót”. Párhuzamos életrajzok, Romulus, cap. 17. Máthé Elek fordítása.

⁴² „Az én hazámfiak is, az egész magyar nemzet ezekért mennyi vért ontott, s halált szenvedett, vannak elég példák róla; azokban kiváltképpen 1619. esztendőtől fogva mennyi megbántódása esett nemzetünknek, arrúl való panaszokkal rakással vannak levelek nálunk, s noha minket sokszor intettek és kényszerítettek is mind evangelica s mind romano-catholica religión való: serkennénk fel, s remediálnók azokat, mert ha ennél is inkább megnyomatik szabadságok, jövendőben az mi gyermekink is szabadságtalan országnak lesznek lakosi.” FMPGT II. 273.

⁴³ Bethlen Gábor erdélyi fejedelem (1613–1629) 1619 szeptemberében indította meg magyarországi hadjáratát.

lélek pogány fogságába esett, kikkel a pokol telik, ha pogánságra vezetnek.⁴⁴ Nem is kellett volna inkább egy csöpp vért is ontani szabadságunkért, annyival inkább halált szenvedni, mivel anno 1618 az Istenben elnyugodott, boldog emlékezetű királyunk, Második Ferdinandus, az országbeliek kívánsága szerint elegendőképpen resolválta volt magát, hogy mind úri renden valók, nemesek, szabad városok, szegények, boldogok, régi szabadsággal éljenek, kinek-kinek vallása az 1608. esztendőbeli constitutiók szerint fönmaradjon, melyről az 77. articulus szereztetett azon 1618. esztendőben. Ez mellett oly diplomát is, tizenhét conditióval adott volt az országnak (melyet anno 1638 ugyan constitutiókban vett az ország, articulus 1.), hogy annál többet nem tudom, mit kívánhatott volna a magyar nemzet királyoktól.⁴⁵

Ezekből megtetszik, hogy megvolt szabadságunk, annak örvével egy lépést sem kellett volna Bethlennek tenni; sőt, Sallustiusnak mondása szerint: Heába erőlködni és csak gyűlölséget szerzeni fáradozással, nagy esztelenség.⁴⁶ Adta volna Isten azt az eszet Bethlennek, hogy fáradságát nemzetének javára, országának terjesztésére, a pogány nemzetnek romlására és határinktól távol való terjesztésére térítette volna! Ki rontja inkább édes hazánknak s nemzetünknek szabadságát a töröknél? Budát jure tutoratus vevé kezében, majd immár praescriptio telik bírásában, az után tractával hozzá nem jutunk, ha fegyverrel, egy szívvel, lélekkel hozzá nem fogunk.⁴⁷ Azt kellenék a jó lelkiismerető fejedelmeknek rontani, nem a megcondorlott országunk szegletében szorult kevés magyarságot. Hogyha azért Nagyságod is csak annyit viszen végbe, amennyit Bethlen fejedelem, több siralmára léssen nemzetének, hogysen örömére; jobb is volna Nagyságodnak csendes fejedelmi tartományába visszatérni és a pogányság ellen oltalmazni földünk határait, aki nem sopánkodik, hogy egymást vesztjük, süllyesztjük, hanem kacog rajta és güolja zürzavar állapotunkat. Lám, mely csendesen élnek a pogányok! Nem hallatik efféle pártolkodás, atyafi vérontás köztök.

⁴⁴ A tizenöt éves háború idején az oszmánoktól visszafoglalt várak, Lippa, Jenő, illetve Vác visszaadását a szultánnak Bethlen Gábor valóban megígérte és 1616-ban volt kénytelen saját helyőrségét ostrommal eltávolítani Lippából, hogy ígéretét valóra válthassa. Vácot ezzel szemben 1620 novemberében Karakas Mehmed budai pasa fegyverrel vette el Bethlentől, Jenő átadására pedig ebben az időszakban nem került sor. Párkányt az oszmán sereg már 1605-ben visszafoglalta.

⁴⁵ Az 1618. évi 77. törvénycikk az érvényes vallásügyi szabályozás, az 1608. évi koronázás előtti törvénycikk megújításáról rendelkezik. Noha ez az országgyűlés választotta magyar királynak II. Ferdinándot (1619–1637), az országgyűlés törvényei még II. Mátyás (1608–1619) nevében jelentek meg. Az 1638. évi 1. törvénycikk ugyancsak nem II. Ferdinánd, hanem fia, III. Ferdinánd koronázási feltételeit rögzíti törvényben, ennek 7. paragrafusában ismét ígéri az 1608. évi vallásügyi intézkedések tiszteletben tartását. CJH 1608–1655, 166, 368.

⁴⁶ Az eredeti idézet: „Frustra autem niti neque aliud se fatigando nisi odium quaerere extremae dementiae est.” Sallustius, *Bellum Iugurthinum*, 3. Kurcz Ágnes fordításában: „Márpedig hiába törni magad, s csak azért fáradozni, hogy meggyűlöljenek, maga a téboly.”

⁴⁷ Buda 1541-es elfoglalásának közismert történetére utal, amelyben Szülejmán szultán elvben Szapolyai János Zsigmond védelmében felvonuló hadai egyetlen kardcsapás nélkül foglalták el a Magyar Királyság fővárosát. A szerző állítása magyar nyelvű jogi terminológiával: Szülejmán Budát gyámi jogon vette kezébe, de már annyi ideje van uralma alatt, hogy az elbirtoklás hatálya alá esik.

Hihető, hogy Nagyságodat mind evangelica, s mind catholica religión valók kényszerítették a kijövetelre. A catholicus, úgy itelem, maszlagos agyvelővel bírt, de akár mint légyen: egy-két ember nódítására nem kellenék országos hadat indítani. Azt kellett volna megfontolni: bellum incipere omnis ignavo licet, deponi cum victores velint.⁴⁸ Más az, az Austriai Ház száz esztendőnél több időtül fogva mennyit költött országunknak megtartására! Mennyi vért ontott, sok nemzetnek egybegyűlt hadi serege! Mennyi nemes renden valókat urakká, urakat gróffokká tett, hogy csak ebben az állapotban is békével maradhasson nyomorult országunk! Úgy tetszik a Nagyságod eleit is nemességből úri rendre az Austriai Ház emelte.⁴⁹ Jó tett helyében nem jó gonoszt fizetni, az igaz ítélő Istent is tekinteni kell, kinek kezében esni rettenetes dolog.⁵⁰ De vegyük le az álórcát: valamint Bethlen szándékának utólja kitetszett, nem lelki, testi szabadságra nézendő volt igyekezete, hanem a nagy süveget kívánta fejébe tenni. Nihil graculo cum fidibus.⁵¹ Kire, ha Isten valakit nem választ és a keresztyénség, haszontalan fáradsága. Mert vagyon koronás királyunk, kinek asztalát most is alig tarthatja az ország; ha ketten lennének, annyival nagyobb nyomorúságra jutna országunk. Evégre istentelenség kardot fölkötni.

Amaz ígéken is általakadnak a catholicusok, hogy az evangelica religio (melyen mi lutheranusok és calvinisták vagyunk) praeponáltatik a Nagyságod levelében, a catholica religiónak, holott Szent István királynak idejétül fogva mind eddig a catholica religio a több vallások előtt az ország constitutiói szerint, sőt még a Bocskai és Bethlen rebelliói-ban is in contractibus praeponáltatott. Így fognak gondolkodni a catholicusok: avval ajánlja Rákóczi magát levelének 11. punctjában, hogy az ország statutumit akarja helyére állatni és amellet procedálni,⁵² itt pedig contrariumot találunk, a catholicus statust postponálván az evangelicus statusnak, mely dolog contra statuta vagyon. Embernek praerogativája midőn elvétetik, kedvetlenné válik, igen tartanak az emberek ama Sallustius mondásátúl: omnes rerum mutationes caedem, fugam, aliaque hostilia portendunt.⁵³

⁴⁸ A teljes eredeti idézet: „Omni bellum sumi facile, ceterum aegerrime desinere; non in eiusdem potestate initium eius et finem esse; incipere cuius etiam ignavo licere, deponi cum victores velint.” Sallustius, *Bellum Iugurthinum*, 83. Kurcz Ágnes fordításában: „Könnyű elkezdeni a háborút, de nagyon bajos abbahagyni, nem ugyanannak van hatalmában a kezdet és a vég; belefogni akárki tud, még a gyáva is, de vége csak akkor lesz, mikor a győztes akarja.”

⁴⁹ I. Rákóczi György apját, Rákóczi Zsigmondot (1606 és 1608 között Erdély fejedelmét) 1588-ban emelte bárói rangra Rudolf magyar király. <https://archivum2004.piarista.hu/arisztokrata/>. (Utolsó letöltés: 2021. június 30.)

⁵⁰ A margón a kézirat jelzi a bibliai utalást: „Hebr. 10.” Egész pontosan Zsid 10,31: „Rettenetes dolog az élő Isten kezébe jutni.”

⁵¹ A római szállóige fordítása: „Nem ért a csóka a lanthoz.”

⁵² „Bizonyosságul hívjuk az Úristent, ki minden szíveket lát, s igazsággal írjuk Kegyelemeteknek is, hogy mi nem az magunk privatumunkért, bosszúnkért, rajtunk tött sok méltatlanságokért, sem hogy hitet igazgatnánk, vagy azt üldözőnk s kergetnők, annyival inkább extirpálni akarnánk, hanem csak az ország statutumait akarjuk helyére állatni, s a mellett procedálni, úgy hogy kinek-kinek az ő lelkiismereti az min megnyugodott, azt félelem, rettegés, s akadékozás nélkül vallhassa, s exerceálhassa [gyakorolhassa], s testi szabadságban is élhessen bátorságosan és szabadosan – mivel az lelkiismereten való uralkodás nem embert, hanem Istent illet.” FMPGT II. 275.

⁵³ Sallustius, *Bellum Iugurthinum*, 3. Kurcz Ágnes fordításában: „a körülmények minden változása gyilkolást, üldöztetést és más ellenségeskedéseket hord méhében.”

Harmadszor: hogy Nagyságodat requirálták volna-e még a nagy tisztviselők közül is, jelentvén, hogy a clerus haereditarium regnumjává akarja tenni Magyarországot az Austriai Háznak.⁵⁴ Ez a dolog a mi földünken nem hallatott, s nem is hihetik az emberek, mert magán a clerus ezt a dolgot a saecularis status nélkül soha végbe nem viheti. Más az, nem hallatott semmi contractusokban, hogy csak emlékezetet is tettek volna efelől az Austriai Házból való fejedelmek. Sőt, in contrarium ama tizenhét conditiós diploma emanáltatott, melyben az első⁵⁵ conditio ezt contineálja: „Quod universas et singulas regni libertates, immunitates, privilegia, statuta, jura et consuetudines, simul et conclusionem tractatus Viennensis, in omnibus suis punctis, clausulis etc. Sua Serenitas firmiter et sancte observabit, per aliosque omnes inviolabiliter observari faciet.” Ismét, conditione 11.: „Quod metas Regni Hungariae et partium ei subiectarum non abalienabit etc.” Ismét, conditione 14.: „Ut arces Pernstein, Kobelsdorff, Ginz, Forckstein, Aisenstat et Hornstein ab Austriacis gratis eliberentur, et regnicolis remittantur”, amint hogy immár is ezek közül három vár Magyarországhoz applicáltatott.⁵⁶

Ezekből kitetszik, hogy ha haereditariumjává akarta volna tenni a Magyarországot, Austriától nem avelláltatta volna ezeket a jószágokat, s nem lépett volna ezekre a súlyos conditiókra. Verbum regium, verbum sanctum, attúl nem tartunk. Sőt, ezt megértvén császár és király urunk Őfölsége így discourálhat: ím, eszünkbe sem volt, amivel önnön magok a magyarok álmodoznak, de ha bételnék is a prophetia, mi kárára volna a magyar nemzetnek? Nem jobb volna-é igaz Istent tisztelő, keresztyény fejedelem szárnya alatt megnyugodni a magyar országnak, hogysen a pogány tyrannusnak súlyos igája alatt, aki valóba, János király idejétől fogva Magyarországnak legjobb részét, Erdéllyel együtt haereditariumjává, s adófizetővé tette?⁵⁷ Miért nem támadnak a magyarok afféle violentus occupator ellen? Sőt, Nagyságod gyanúságba ejtette evvel az indulattal magát, mert aki fegyverrel akar az országban directiót tenni, proprietast akar az halászni, s azt mondhatja Őfölsége, amit az Evangéliomba olvasunk: „Hypocrita, ejice primum trabem ex oculo tuo.”⁵⁸ Lám, mi Magyarországot nem fegyverrel dirigáljuk, hanem mint

⁵⁴ „Requiráltanak [megkeresnek] még az nagy tisztviselők közül is, jelentvén, hogy az clerus haereditarium regnumává [a papság örökös királyságává] akarja tenni Magyarországot az Austriai Háznak...” FMPGT II. 273.

⁵⁵ A második kéz javítása e helyett: „egy”.

⁵⁶ III. Ferdinánd 1638-ban törvénybe iktatott koronázási feltételeinek idézett passzusai Kolosvári Sándor és Óvári Kelemen fordításában a következőképpen hangzanak: „Hogy az országnak a szabadságait, mentességeit, kiváltságait, statutumait, jogait és szokásait, összesen és egyenként, úgyszintén a bécsi békekötés végzéseit és az azokban foglalt összes czikkelyeket [...] minden pontjaikban, záradékaikban és czikkelyekben Ő felsége szigorúan és szentül megtartja, és másokkal is, mindenkivel sértetlenül megtartatja.”; „Hogy Magyarországnak és az ennek alávetett részeknek határait el nem idegeníti...”; „Borostyánkő, Kabold, Kőszeg, Fraknó, Kis-Martón és Szarvkő várakat és tartozékaikat, az ausztriaiaktól a fenség [...] végre-valahára ingyen kiszabadítsa és azokat az országlakóknak [...] visszabocsássa”. CJH 1608–1655, 365, 369, 371. Kabold és Fraknó visszacsatolását már egy évtizeddel 1638 előtt, 1626-ban sikerült elérni, ám a többi vár, város és uradalom reinkorporálására csak 1647 és 1649 között került sor. PRICKLER, 1960, 32; BARISKA, 2007, 135–146.

⁵⁷ János király Szapolyai János (1526–1540), aki magyar királyként behódolt Szülejmán szultánnak.

⁵⁸ Lk 6,42 „Képmutató! Előbb vedd ki a gerendát a saját szemedből [...]!”

közönséges akaratból választott fejedelem, szokott törvénnyel, igazsággal oltalmazzuk és dirigáljuk azt.

Írja azt is Nagyságod, hogy mennyi panaszok vannak az olyan testamentumtételre való kényszerítésekért, az melyben az igaz haereseiktől az jószágokat elidegenítik.⁵⁹ Ez immár oly cikkely, hogy ha a catholicus status eszébe veheti (ne is véljük mi evangelicusok, hogy oly velőtlen agyúak légyenek a catholicusok, hogy meg nem értenék), Nagyságodat és minket fejenként vádolni fognak, s azt állathatják, *jure haereditario* Kassán, Eperjest, Lőcsén, Bártfán a parochialis egyházak a catholicusokat concernálja [!], tehát mért nem adják meg az igaz haereseeknek? Erdélyben is a váradi püspök jószága ottan való káptalom és praepost jószága, erdélyi püspöknek jószága etc. a váradi püspököt, káptalant, praepostot és erdélyi püspököt *jure haereditario* concernálja – adja meg tehát az erdélyi fejedelem azoknak. Így ha Nagyságod elsőben is jó dicsíretes s igaz directiót kezd Erdélyben exercéálni, úgy ítéljük ezen a földön, hogy kevés fáradsággal Nagyságod a mostani szándékát végbe viheti. *Quod tibi non vis, alteri ne feceris*,⁶⁰ az igazság azt dictálja.

Hogy a végekben is a clerus a főtiszteket magoknak kezdék usurpálni, az is mi kárára vagyon az országnak?⁶¹ Holott *jure dominii* ha némely püspökök [!] a püspökséghez tartozandó jószágában residenttiát választ magának, nem tehet senki róla. Mert lám, Nagyságod is azt állatja, hogy lelki, testi szabadságnak helyére állatásáért serkent fel; hiszem, tulajdonába embernek lakni testi szabadságot téssen. Lám, a mi praedikatorink is sok helyen, Kállóba, Szatmárt, az Hajdúságra is fizetést vesznek, ők is a hajdú között díszesek, mint Pilatus a Credoba. Sőt, dicsíretesb, hogy a clerus fegyverrel is kész a pogányok ellen viaskodni. Így nem kiálthatják a gyűlésekben, hogy a papok csak töltöznek az Egyház jóvedelmével, mivel személyekben is hazájok javáért készek jót s gonoszt szenvedni. Adná Isten bár azt, hogy esztergami érsek is Esztergamban, egri püspök is Egerben, csanádi püspök is Csanádon, pécsi püspök is Pécsen, kalocsai érsek is Kalocsán etc. főkapitányságokat viselhetnének, inkább hogysen mint a pogány törökök! Bár az Alla helyett Jesust kiálthatnának! Így kellenék az igaz haereseeknek az ő örökségét visszakívanni, sőt érte is törekedni. Ez volna országunk régi szabadságának helyére állatásáért való fáradság! *De durus est hic sermo*,⁶² noha ez sem igaz, hogy itten valamely püspök kapitányságot vállalt volna magára.

Az ország proventusának tékozlásárúl, s a végeknek amiatt való fogyatkozásárúl, reánk s országunkra való veszedelemrül amit ír Nagyságod, nem egyebet téssen, amint a catholicusok ítélik, hanem más ember ért gabonájába való sarlóbocsátás [!].⁶³ Ha szabad

⁵⁹ „...és egyáltalában [a katolikus papok] az secularis magok vallásán valókon is akarnak mind lelki- és testiképpen uralkodni. Tudhatja kegyelmetek, mennyi panaszok vannak az olyan testamentumtételre való kényszerítésekért, az melyekben az igaz haereseiktől az jószágot elidegenítik.” FMPGT II. 273.

⁶⁰ Tóbiás könyve 4,15 „Amit magadnak nem szeretnél, azt másnak se tedd.”

⁶¹ „Az végekben is [a katolikus papok] az főtiszteket magoknak kezdték usurpálni és eddig megmaradt kicsiny praerogativát is kivenni az secularis status kezébül.” FMPGT II. 273.

⁶² Jn 6,61. „Kemény beszéd.”

⁶³ Az „in aliorum messes falcem inmittere” latin szólás tükörfordítása. Vö. „S mit mondjunk az ország proventusának tékozlásárúl, a végeknek amiatt való fogyatkozásárúl és reájok s országunkra következő veszedelmirül?” FMPGT II. 273.

Nagyságodnak Erdélyben pro libitu a jövedelemmel disponálni, sőt titkon mondván, hogy az erdélyiek eszékbe ne vegyék, sárospataki tárházába is gyűjteni, miért nem szabad császár és király urunknak is Őfölségének az ő ditiójába? Hiszem, Nagyságodat senki sem tette gubernatorrá Magyarországon. A végekben való fogyatkozásokat nem Erdélyből szokták helyére állatni, hanem vagyon gondja Őfölségének: sőt, inkább sohol senkitől annyi tékozlás nem esett, annyi veszedelem nem jutott hazánkba, mint Erdélyből. Csak Bocskai háborújában is Esztergannak elvesztése mennyi kárvallására, veszedelmére vagyon országunknak, Bethlen idejében is Vácnak elveszése vagyon országunknak?⁶⁴ Honnéd lett az? Az erdélyi directiótól és provisiótól (kitől Isten oltalmazzon!). Nem szólok Szapolyai János fiárúl, erdélyi vajdárúl, ki miatt Buda, Sziget, Eger, Tömös-vár, Visegrád, Szolnok, Hatvan, Gyula, Pest, Székesfejérvár etc. a pogány kézbe juta. Efféléket nem mondhatunk ám a magyarországi királyok felől, quicquid agis, prudenter agas et respice finem.⁶⁵

Negyedik cikkelyben írja Nagyságod, minemű mesterséggel színlette bé magát országunkban a jesuita szerzet is, az ország szabadságának romlására, evangelica religiónak minden úton s módon való oppressiójára etc.⁶⁶ Ami azt illeti, mi is itt, Kassán vetük eszünkbe a jesuiták színyességét, de azt mondhatjuk, amit Gamaliel az apostolok felől, Actorum 5. v. 38. et 39. „Quoniam si est ex hominibus consilium hoc, aut opus, dissolvetur; si vero ex Deo est, non poteritis dissolvere illud, ne forte et Deo repugnare inveniamini.”⁶⁷ De nemhogy dissolváltatnának, hanem inkább, mint a konkoly, ott is teremnek, az hol nem vetik. Efelől így discourálnak a catholicusok: egyszer a farkasok a juhokkal frigyét akarván tenni, azt kívánták a juhoktól, hogy a komondorokat üzzék el magoktól, és meglehet a békesség.⁶⁸

Tudja azt Nagyságod, hogy a jesuiták a catholicusoknak lelkipásztori, s Nagyságod levelének 11. punctumjában Istennel bizonyítja, hogy nem hitnek igazgatásáért, üldözéséért, kergetéséért, annyival inkább extirpálásáért indult fel, hanem hogy kinek-kinek az ő lelkiismereti amin megnyugodott, szabadon vallja.⁶⁹ Nemde nem hitnek igazgatásá-

⁶⁴ A tizenöt éves háború alatt az oszmánoktól visszavett esztergomi várat Lala Mehmed pasa nagyvezír 1605-ben, Bocskai István felkelése idején foglalta újra el. Vácot Karakas Mehmed budai pasa 1620-ban foglalta el, Bethlen Gábor első magyarországi háborúja idején.

⁶⁵ A középkori Gesta Romanorumból elterjedt latin mondás jelentése: „ha cselekszel, cselekedj bölcsen és tartsd szem előtt, mi lesz a vége.” A szövegben javításokat eszközölő kéz ezt kihúzta és helyette megismételte a korábban már szereplő krisztusi mondatot: „ejice primum trabem ex oculo”.

⁶⁶ „Minemű mesterséggel színlették be az jezsuitai szerzetet is országunkban, az ország szabadságának romlására, s evangelica religiónak minden úton s módon való oppressiójára [...] tudja s érti kegyelmeitek.” FMPGT II. 273.

⁶⁷ ApCsel 5,38–39. „... hagyjátok békén ezeket az embereket, és engedjétek őket szabadon. Ha ez az elgondolás vagy mozgalom emberektől származik, magától felbomlik. De ha Istentől van, nem tudjátok szétoszlatni őket, és úgy látszana, mintha Istennel szállnátok szembe.”

⁶⁸ Aiszóposz meséje szerint a farkasok egész pontosan a békesség garanciájaként túsznak kérik a komondorokat, saját kölykeiket adva cserébe, aztán a kölykök vonítását hallva megvádolják a juhokat azzal, hogy erőszakoskodtak velük, és mivel a komondorok nem tudnak segíteni a juhoknak, legyőzik őket.

⁶⁹ A szöveget lásd az 52. jegyzetben.

nak, üldözésének és extirpálásának mondják-é a catholicusok,⁷⁰ ha lelkipásztorit ki akarja Nagyságod az országból intézni? Ha király urunk Őfölsége a mi praedikátorink felől ezeket írná, s kívánná, mi is mást gondolnánk, de Istennek hála, minket nem háborgat vallásunkban, mivel liberum religionis exercitium megengedettett.

A jesuiták is méltán panaszkodhatnak Nagyságod ellen, hogyha Nagyságod Erdélyben a régen megátkoztatott eretnekeket, úgymint az ariánusokat (kiknek nevétől is irtóznak ezen a földön, nemhogy az országban szenvednék), phótinianusokat, sabbathariusokat s egyéb gyülevezs tévelygőket elszenvedhet – miért nem szenvedhetné az magyar ország is őket, holott sokan úri és nemes renden valók vannak köztök, hazánk fiai, miért kellenék atyánkfiat hazájokból kikergetnünk?⁷¹ Lám, mi is praedicatorokat Saxoniából, Hollandiából, Hannoviából, idegen nemzetekből contra regni statuta hozunk Magyarországra, nem gondol Őfölsége avval.⁷² Ha szabad idegen nemzetnek Magyarországra letelepedni, sokkal inkább hazánk fiainak és idegen nemzetnek is, kik az országtól bévött idvösséges valláson vannak.

Hogy pedig az ország szabadságának romlására volnának, ezt nem vehetjük eszünkbe; sőt, in contrarium az ország régi constitútiói szerint, kinek helyére állatására sokszor offerálja Nagyságod is magát, azt kívánják, hogy az elvont és egyházi jószágok adattasának meg az igaz haereseknek, hogy az ország fölépülhessen az igaz isteni szolgálatban, ájtatosságban, az mint az régi magyarországi királyok idejében, midőn a mi evangelica religiónknak párája sem látszott. Így is discourálhatnak a jesuiták, ama fabula gyanánt, midőn a farkas egy folyóvízből feljül innék, a bárány pedig távol alól, mégis azt fogta a farkas a bárányra, hogy ő zavarta föl a vizet.⁷³ Nehéz a békának a dér, avval gúgólják praedikátor uraimat a jesuiták. Carere debet omni vitio, qui in alterum dicere paratus est.⁷⁴

Hogy az evangelica religiónknak is oppressiójára volnának, azt sem vehetjük itt Kassán eszünkbe, hanem ha Alstedius uram Fejérvárról heúz szemével jobban látván, vehette eszében.⁷⁵ Ha Isten dolga, amint Nagyságod is írja, az lelkiismereten való uralkodás, nem bűnösök a jesuiták, ha az ő oktatásokból némelyek az evangelicusok közül is hozzájuk térnek, csak nyugodjék lelkiismeretek rajta. Nagyságodnak is, és az evangelicusoknak is nincsen ártalmokra, mivel a lelki és testi szabadság ezt hozza magával. Nagy injuriának tartják a jesuiták, hogy azzal vádolják őket, akiben sem hírek, sem tanácsok:

⁷⁰ A másodlagos kéz javítása erről: „nem hitnek igazgatása, üldözése és extirpálása (mondják-é a catholicusok)”.

⁷¹ A Krisztus isteni természetét tagadó kora keresztény gondolkodókra visszamenő „ariánus” és „phótiniánus” jelzőket a korszak vitairódalma egyaránt az unitáriusokra használta. A sabbathariusok a szombatos mozgalom követői, akik ellen I. Rákóczi György kifejezetten szigorúan lépett fel.

⁷² Szászország a lutheránus, míg Hollandia a református egyetemjárás legfontosabb célpontja volt a korszakban, Hanau pedig a Szenci Molnár Albert-féle bibliakiadás (1608) megjelenési helye, így kerülhetett a felsorolásba.

⁷³ Szintén Aiszóposz meséinek egyike.

⁷⁴ A latin közmondás fordítása: „Legyen mentes minden hibától az, aki másokat meg akar ítélni.”

⁷⁵ Johann Heinrich Alsted (1588–1638) neves református teológus és enciklopédiaszerző, Bethlen Gábor meghívására 1630-tól a gyulafehérvári akadémia professzora, I. Rákóczi György megbecsült tanácsadója. A pamflet írásakor már több mint öt éve halott volt.

convictusok nem lévén, sentenciát mondanak fejekre, de félő, hogy a mi praedikátorink magok fegyverével ne öljék magokat.

A jesuiták Erdélyből, az ország háborétására, oppressiójára, sok lelkek romlására se Bocskait, se Bethlen Gábort nem ingerlették, hogy kijöjjen, hanem a mi praedikátorink. Itt is az a hír, hogy most is Nagyságod körül számosan vannak,⁷⁶ kik nódítják Nagyságodat, zászlókat emeltenek, a régi görög vitézek nevével keresztelik az erdélyi katonákat, noha sem írek, sem szelencéjek hozzá. Alvinczi Péter Bocskai idejében Karponán a lutheránusok templomát ily színnel akarja vala eltulajdonítani Illyesházi Istvánhoz írt cédulájában, mely megtartatik most is:

Salutem animae et corporis. Serenissimo Principi, consiliariis et nobis visum est, ut Sacratissima Domini Coena cras (quod ante octiduum publicavi) celebretur. Hoc vero non nisi in templo fieri commode potest. Itaque curabitis templum diligenter everri et imagines tapetiis, vel aliis velis obduci, ne tenellis, quorum forsán aliquis erit numerus, scandalum praebeant. Synaxis ista celebrabitur circa octavam, pius enim in palatio Serenissimus Princeps concionem auditurus est. Valet.

Frater in Christo

Petrus Alvinczi⁷⁷

Kinek alkalmatlan kívánságára így felele az okos úr:

Péter uram, egész országul azon vagyunk, hogy minden rendek és szabad városok is megtartassanak az ő szabadságokban. Korpona szabad város. Azért a szentegyházokat és religiójokat ne háborítsa meg kegyelmed. Az képek nem bántanak senkit, hiszen nem barom az ember, hogy nem látna csak annyit is, hogy fa vagy kő az. Kérem azért kegyelmedet, ne háborítsa meg a várust, mert igen nehezlik. Vivat suae fidei quilibet.

Dominationis Vestrae amicus

S. Illyeshazy⁷⁸

Ím, veheti eszébe Nagyságod, kik zavarják föl a vizet, s mégis a büntelen jesuitákra kenik vétkeket. De ebben is megütköztenek az emberek, hogy lám, Erdélyben is a jesuitákat elszenvedi Nagyságod, miért nehezteli itten való léteket?⁷⁹ Tudhatja Nagyságod, hogy Kassán residentájokat a jesuiták vérekkal fundálták, mint régenten a pápák

⁷⁶ Beszúrás a másodlagos kézzel: „a grammatika pater[?] tanítóknak”.

⁷⁷ Fordításban: „Lelki és testi üdvöt kívánok! A felséges fejedelem, a tanácsosok számára, valamint nekünk is jónak tűnt, hogy holnap legyen az Úrvacsora vétele (ahogy nyolc nappal ezelőtt nyilvánosságra hoztam). Ez valóban nem történhet máshol illő módon, mint a templomban. Ezért gondoskodjatok róla, hogy a templomot alaposan kiséperjék, és a képeket takarják be kárpitokkal vagy más leplekkel, nehogy [az azokra] érzékenyek számára, akik netalántán jelen lesznek, botrányra adjanak okot. Az Úrvacsorát nyolc körül vesszük, mert a prédikációt a kegyes felséges fejedelem a kastélyban kívánja meghallgatni. Üdvözlét. Testvéred Krisztusban, Alvinczi Péter.” Alvinczi és Illésházy István levélváltását máshonnan nem ismerjük. Tartalma alapján nem zárható ki hitelessége, de azt csökkenteti a levél nyelve, hiszen a prédikátornak nem lett volna oka arra, hogy latinul írjon a főúrnak.

⁷⁸ A levél záróformulájának fordítása: „Ki-ki éljen a maga hite szerint. Uraságod barátja, Illésházy I[stván].”

⁷⁹ Noha Erdélyből az 1607. júniusi kolozsvári, majd az 1610. tavaszi beszercei országgyűlés számúzta a jezsuitákat, de titokban, világi papnak álcázva magukat, több helyen is éltek szerzetesek, így Kolozsmonostoron és 1642-ig Karánsebesen is.

Rómában.⁸⁰ Szent Pétertől fogva Sylvesterig 33 pápa szenvedett martyromságot, és ugyan mégis nyomóssá lettek Rómában. Mi is azt meggondolván, nem remélnjük, hogy innen kiirtassanak, hanem *malum bene conditum non commovendum* – evvel érjük meg.⁸¹

Aminemű pap úrrúl emlékezik Nagyságod, hogy Ófölsége nevével megtalálta volna Nagyságodat maga embere által avégre, hogy csak Nagyságod annuáljon, hogy a magyar ország lehessen az Austria [!] Háznak haereditariumjává, tehát Ófölsége is Nagyságodnak örökké adja minden jószágát, melyet mostan inscriptióban bír.⁸² Mi itten nem tudhatjuk, micsoda pap úr légyen az, sőt, metamorphosisnak látszik az a dolog: ha volt is valami (kit nem hihetünk), jutott volna eszébe Nagyságodnak, una hirundo non facit ver,⁸³ annak szavára nem kellett volna megindulni. Mert ha Nagyságodnak maga jószágát örökké adta volna császár és király urunk Ófölsége, tehát így is éppen az ország nem lehetett volna haereditariumjává, mert a Nagyságod része excipiálva lett volna, és így is nyertesebb lett volna Nagyságod. Itt minálunk más hír vagyon, aki franciai és sueciai koronával confoederatiót tett, az elrontotta valóba Magyarországnak szabadságát: melyet ha megértnek az erdélyiek, fölbozdul a vér benne, ha szeretik szabadságságokat [!].⁸⁴ Ki bánná meg inkább, ha úgy történnék országunk állapotja, mint a papok, azt ítéljük, több német és olasz pap etc. volna Magyarországnak ezután, hogysen magyar.

Ötödszer: írja Nagyságod, hogy a palatinus autoritása elvétetett.⁸⁵ Itt mi contrariumot hallunk, sőt, aki efélével terhelte a Nagyságod fülét, nem igazat mondott, melyet önnön maga is palatinus urunk önagysága recognoscál, s talám meg is izente Nagyságodnak. S ha oltalmára nem kívánta Nagyságodnak kijövetelét, miért kellett ilyen indebita tutelába ártani Nagyságodnak magát? Itten ha ki procurálni akar, megkérde-tik, cum quibus? Ha nincsen procuratoriája, cserbe marad. Volna Erdélybe szemete⁸⁶ háza előtt Nagyságodnak, bár azt söpörgetné, sok büntelen nemes renden valóknak jószágát, per fas et nefas eltulajdonította Nagyságod, ott benn lakásokat megtiltotta,

⁸⁰ Noha a kassai jezsuita rezidencia ténylegesen csak 1650-ben jött létre, III. Ferdinánd már 1643. január 16-án az akkor még csak tervezett rendháznak adományozta a mislyei apátságot. Az adománylevél már mint létező entitásról beszél a rezidenciáról. MNL OL A 57 9. k. p. 483–484.

⁸¹ A „ne ébreszd fel az alvó oroszánt” mondással analóg jelentéstartalommal rendelkező latin szállóige eredeti formája: „Malum bene conditum ne moveris.”

⁸² „Magunkat is pedig, él most is az pap úr, ki római császár Ófelsége hírével magunk meghitt embere által megtaláltatott, ígírvén Ófelsége nevével Magyarországnak minden jószágunknak, kik inscriptióban vannak, örökben adását, nagyobb és több kegyelmességének megmutatását, csak mi is annuáljunk annak, hogy lehessen Magyarország az Austriai Háznak haereditariumja. De sem lelkünk ismérői, sem nemzetünk szeretői nem bocsátván arra, úgy adtuk válaszungkat, az mint igaz hazája szerető, s nemzete szabadsága kívánó magyar fejedelemtől kívántatott.” FMPGT II. 273.

⁸³ „Egy fecske nem csinál nyarat”, szó szerint tavaszt.

⁸⁴ Az érvelést, amely szerint I. Rákóczi György svéd és francia szövetsége az erdélyi rendek jogainak megsértése, a III. Ferdinánd nevében ellene kiadott kiáltvány fejti ki részletesen: FMPGT II. 262.

⁸⁵ „Az palatinus autoritása elvétetett, annyira, hogy annak az tisztnek csak az neve maradt rajta; s az ország javára s megmaradására nézendő jókat ha sollicitálja is, haszontalan, sőt megtiltatnak tőle.” FMPGT II. 273.

⁸⁶ A második kéz javítása „szent” helyett.

semmi böcsületek, tisztességek nem volt Nagyságod előtt, a szegény emberek kereskedésit megbolygatta – így kellessék a magyar nemzetnek szabadságára figyelmezni, dicsírje az, aki contentus a Nagyságod bölcs directiójával. Nobis non licet esse tam stupidis.⁸⁷

Hatodszor: emlékezik Nagyságod az 1638. esztendőbeli gyűlésről, melyben hogy az evangelicus statusnak instantiájára a gravaminák el nem igazéttattak, tehát azért kardot kell Ófölsége ellen kötni, nem következik jó lelkiismerettel, mert akkor az imperiumbéli gyülekezetnek miatta, az hová ófölségének kellett sietni, differáltatot a gravaminák eligazétása.⁸⁸ De amennyivel elhaladott, annyival el nem múlt volna, ha ország gyűlése lehet vala, melynek szolgáltatásában nagy akadályt tett Nagyságod a mostani haszontalan föltámadásával. Más az: fölpörösnek nem szoktak törvényt tenni, talám az evangelicus status olyat kívánt, aki az catholicus statusnak sérelmére és régi szabadságának ellenére volt. Így is Ófölsége az országnak consensusa nélkül nem alleviálhatta volna nehézségeket.

Rövidítések és irodalomjegyzék

MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Budapest)
A 57	Magyar Kancelláriai Levéltár: Libri Regii
A 98	Magyar Kancelláriai Levéltár: Transylvania
PL	Prímási Levéltár (Esztergom)
AS AR	Archivum Saeculare, Acta Radicalia

*

⁸⁷ „Mi nem lehetünk ilyen esztelenek.” I. Rákóczi György az 1630-as években kemény kézzel erősítette meg uralmát Erdély felett, politikai ellenfelei közül több is Magyarországon keresett menedéket.

⁸⁸ Vö. „Az 1638. esztendőbeli ország gyűlésekor is, mind privatim az evangelicus status, s mind közönségesen mennyi instantiát tett az gravaminák tollalásáért; micsoda effectusát érzette Kegyelmetek sok költsége profusiója után, nyilván lehet kegyelmeteknél.” FMPGT II. 273–274. A protestánsok az 1638. évi országgyűlésen addig nem voltak hajlandók semmilyen kérdés tárgyalására, amíg be nem adhatták felekezeti sérelmeiket – amit azonban katolikus tanácsosai biztatására III. Ferdinánd nem volt hajlandó átvenni. A hosszasan tartó patthelyzetet végül azzal sikerült megoldani, hogy a király kiadott egy állásfoglalást, amelyben a vallásügyi törvények betartatását ígerte, illetve eljárást néhány konkrét ügyben. Ez végül nem került be az országgyűlésen elfogadott törvénycikkek közé. Hosszú viták folytak arról is, hogy mivel a felekezeti sérelmeket a katolikus rendek nem voltak hajlandók befoglalni a királynak benyújtandó panasziratba, adhatnak-e be a protestánsok külön *gravaminát*.

ALMÁSI

2013

ALMÁSI Gábor: *Bethlen és a törökösség kérdése a korabeli propagandában és politikában*, In: *Bethlen Gábor és Európa*, szerk. KÁRMÁN Gábor – Kees TESZELSZKY, Budapest, ELTE Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszék – Transylvania Emlékeiért Tudományos Egyesület, 2013, 311–366.

ALMÁSI

2014

ALMÁSI Gábor: *A Secretissima instructio (1620). A kora újkori politikai paradigmaváltás egy Bethlen-kori röpirat tükrében*, Budapest, ELTE BTK Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszék – Transylvania Emlékeiért Tudományos Egyesület, 2014.

BARANYAI

1927

BARANYAI Béla: *Adalékok az örökös királyság gondolatának történetéhez 1655–1687*, In: Uő: *A lengyel királykoronázás – Négy közlemény a magyar jog- és alkotmány-történethez*, Karcag, Kertész, 1927, 91–107. (Tanulmányok és közlemények a magyar jog-, alkotmány- és köz-történet köréből, 2.)

BARISKA

2007

BARISKA István: *A Szent Koronáért elzálogosított Nyugat-Magyarország 1447–1647*, Szombathely, Vas Megyei Levéltár, 2007. (Archivum Comitatus Castriferrei, 2.)

BORIÁN

2000

BORIÁN Elréd: *Lippay érsek és Zrínyi Miklós politikai vitája a jezsuita történetíró, Kazy Ferenc alapján*, In: *Századok* 134. (2000) 913–931.

BUNYITAY

1935

BUNYITAY Vince: *A váradi püspökség története 4. A váradi püspökség a száműzetés s az újraalapítás korában (1566–1780)*, Debrecen, Kapisztrán, 1935.

CJH 1608–1655

Corpus Juris Hungarici / Magyar törvénytár. 1608–1657. évi törvénytörvények, szerk. MÁRKUS Dezső, ford. KOLOSVÁRI Sándor – ÓVÁRI Kelemen, Budapest, Franklin, 1900.

CSEH-SZOMBATHY

1956–1957

CSEH-SZOMBATHY László: *I. Rákóczy György 1644-es hadjárata*, In: *Hadtörténeti Közlemények*, ú. f. 3. (1956) 1. sz. 43–76; ú. f. 4. (1957) 1–2. sz. 179–203.

CZIGÁNY

2017

CZIGÁNY István: *I. Rákóczi György erdélyi fejedelem királyellenes hadjárata a harmincéves háborúban (1644–1645)*,

- In: *Tanulmányok Gebei Sándor 70. születésnapjára*, szerk. BORBÉLY Zoltán – KRISTÓF Iлона, Eger, EKE Líceum, 2017, 75–96. (Acta Academiae Agriensis: Sectio Historiae, Nova Series, 44.)
- FAZEKAS
2003
FAZEKAS István: *A bécsi Pazmaneum magyarországi hallgatói, 1623–1918(1951)*, Budapest, ELTE Levéltár, 2003.
- FAZEKAS
2011
FAZEKAS István: *Kivételes karrier? Szempontok Széchenyi György esztergomi érsek pályafutásához*, In: *Soproni Szemle*, 65. (2011) 123–137.
- FAZEKAS
2021
FAZEKAS István: *A Magyar Udvari Kancellária és hivatalnokai 1527–1690 között*, Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2021.
- FMPGT
I.
Források a 17. századi magyar politikai gondolkodás történetéhez, I, szerk. BÁTHORY Orsolya – KÁRMÁN Gábor – ZÁSZKALICZKY Márton, Budapest, Reciti, 2019.
- FMPGT
II.
Források a 17. századi magyar politikai gondolkodás történetéhez, II, szerk. BÁTHORY Orsolya – BENE Sándor – KÁRMÁN Gábor – ZÁSZKALICZKY Márton, Budapest, Reciti, 2020.
- G. ETÉNYI
2019
G. ETÉNYI Nóra: *Erdély politikai imázsa a Német-római Birodalom propagandájában a harmincéves háború idején*, In: *Politikai nyelvek a 17. század első felének Magyarországon*, szerk. KÁRMÁN Gábor – ZÁSZKALICZKY Márton, Budapest, Reciti, 2019, 285–326.
- HELTAI
1994
HELTAI János: *Alvinczi Péter és a heidelbergi peregrinusok*, Budapest, Balassi, 1994. (Humanizmus és reformáció, 21.)
- HELTAI
2005
HELTAI János: *A nyomtatott vallási vitairatok Magyarországon a 17. század első felében (1601–1655)*, In: „Tenger az igaz hitről való egyenetlenségek vitatásának eláradt özöne...” *Tanulmányok XVI–XIX. századi hitvitáinkról*, szerk. HELTAI János – TASI Réka, Miskolc, Miskolci Egyetem BTK Régi Magyar Irodalomtörténeti Tanszék, 2005, 115–174.

- HELTAI
2008
- HELTAI János: *Műfajok és művek a XVII. századi magyarországi könyvkiadásban, 1601–1655*, Budapest, OSZK–Universitas, 2008. (Res libraria, 2.)
- ILLÉSY
1891
- ILLÉSY János: *Nova Transylvanica. Talio*, In: *Magyar Könyvszemle*, 16. (1891) 220–231.
- KÁRMÁN
2011
- KÁRMÁN Gábor: *Erdélyi külpolitika a vesztfáliai béke után*, Budapest, L'Harmattan, 2011.
- KÁRMÁN
2019
- KÁRMÁN Gábor: *Bethlen Gábor soha meg nem írt manifestuma. A II. Ferdinánd elleni magyarországi háború legitímációja 1619–1620-ban*, In: *Politikai nyelvek a 17. század első felének Magyarorszáján*, szerk. KÁRMÁN Gábor – ZÁSZKALICZKY Márton, Budapest, Reciti, 2019, 155–196.
- KOLTAI
2003
- KOLTAI András: *Széchenyi György*, In: *Esztergomi érsekek 1001–2003*, szerk. BEKE Margit, Budapest, Szent István Társulat, 2003, 310–318.
- LBO
- A linzi béke okirattára*, szerk. SZILÁGYI Sándor, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1885.
- LUDIKOVÁ–MIKÓ–
PÁLFFY 2007
- LUDIKOVÁ, Zuzana – MIKÓ Árpád – PÁLFFY Géza: *A szépehelyi Szent Márton-templom, egy felső-magyarországi katolikus központ késő reneszánsz és barokk sírkövei és halotti címerei*, In: *Művészettörténeti Értesítő*, 56. (2007) 313–344.
- MIHALIK
2017
- MIHALIK Béla Vilmos: *Papok, polgárok, konvertiták. Katolikus megújulás az egri egyházmegyében (1670–1699)*, Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2017. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések)
- MOLNÁR
2006
- MOLNÁR Antal: *A bátai apátság és népei a török korban*, Budapest, METEM, 2006. (METEM könyvek, 56.)
- H. NÉMETH
2017
- H. NÉMETH István: *Kassa, egy többfelekezeti régióközpont jellegzetességei a 16–17. században*, In: *Viszály és együttélés: Vallások és felekezetek a török hódoltság korában*, szerk. ITTÉS Gábor, Budapest, Universitas, 2017, 277–313.

- PÉTER
1973
PÉTER Katalin: *A magyar nyelvű politikai publicisztika kezdetei. A Síralmas panasz keletkezéstörténete*, Budapest, Akadémiai, 1973. (Irodalomtörténeti füzetek, 83.)
- PÉTER
1985
PÉTER Katalin: *Esterházy Miklós*, Budapest, Gondolat, 1985.
- PRICKLER
1960
PRICKLER, Harald: *Geschichte der Herrschaft Bernstein, Eisenstadt, Rötzer*, 1960. (Burgenländische Forschungen, 41.)
- SINKOVICS
1968
SINKOVICS István: *Magyar történeti szöveggyűjtemény (egyetemi segédkönyv) 1526–1790*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1968.
- SZABÓ
2019
SZABÓ András Péter: *Eszmék a nádori politika szolgálatában*, In: *Politikai nyelvek a 17. század első felének Magyarországon*, szerk. KÁRMÁN Gábor – ZÁSZKALICZKY Márton, Budapest, Reciti, 2019, 223–284.
- SZÁRAZ
2015
SZÁRAZ Orsolya: *A kassai jezsuita mártírok kultusza a 17–18. században*, In: *Mártírium és emlékezet. Protestáns és katolikus narratívák a 15–19. században*, szerk. FAZAKAS Gergely Tamás – IMRE Mihály – SZÁRAZ Orsolya, Debrecen, Egyetemi Kiadó, 2015, 254–273.
- TEMESVÁRY
1913
TEMESVÁRY János: *Erdély választott püspökei 1618–1695*, Első rész (1618–1663), Szamosújvár, Aurora, 1913–1914.
- TESZELSZKY–
ZÁSZKALICZKY 2012
TESZELSZKY, Kees – ZÁSZKALICZKY Márton: *A Bocskai-felkelés és az európai információhálózatok. Hírek, diplomácia és politikai propaganda, 1604–1606*, In: *Aetas* 27. (2012) 4. sz. 49–120.
- TL III.
SZILÁGYI Sándor: *Kassai István levelezése I. Rákóczy Györggyel és Bethlen Istvánnal*, In: *Történeti Lapok* 3. (1876) 305–308, 321–325, 337–340, 353–357, 369–372, 385–389, 401–402.
- TOLDY
1852
TOLDY Ferenc: *Galantai gróf Esterházy Miklós munkái*, Pest, Emich és Eisenfels, 1852. (Újabb nemzeti könyvtár, I/3.)

- TOMA
2005
- TOMA Katalin: *Gróf Nádasdy Ferenc politikusi pályaképe (1655–1666)*, PhD-disszertáció, Eötvös Loránd Tudományegyetem Közép- és Kora Újkori Magyar Történeti Doktori Iskola, 2005. <http://doktori.btk.elte.hu/hist/toma/diss.pdf>.
- TÖMÖSVÁRI
2015
- TÖMÖSVÁRI Emese: „*Két Esterházy – egy Tanáchlás*”, In: *Esterházy Pál, a műkedvelő mecénás. Egy 17. századi arisztokrata-életpálya a politika és művészet határvidékén*, szerk. ÁCS Pál, Budapest, Reciti, 2015, 89–106.
- TUSOR
2003a
- TUSOR Péter: *Lippay IV. György*, In: *Esztergomi érsekek 1001–2003*, szerk. BEKE Margit, Budapest, Szent István Társulat, 2003, 296–303.
- TUSOR
2003b
- TUSOR Péter: *Szelepchény V. György*, In: *Esztergomi érsekek 1001–2003*, szerk. BEKE Margit, Budapest, Szent István Társulat, 2003, 303–310.
- TUSOR
2005
- TUSOR Péter: *A katolikus felekezet-szervezés problémái az 1630–1640-es évek fordulóján (Egy Rómába írt egri püspöki jelentés alapján)*, In: *Mezőváros, reformáció és irodalom (16–18. század)*, szerk. SZABÓ András, Budapest, Universitas, 2005, 123–138. (Historia litteraria, 18.)

Béldi Pál és Ébeni István jelentése a fejedelmi tanácsnak az erdélyi végváarak állapotáról (1665)

Az Erdélyi Fejedelemségben a II. Rákóczi György elhibázott politikai lépéseinek következményeként bekövetkező hatalmi válságot,¹ majd I. Apafi Mihály uralmának kezdeti, háborús időszakát a térségben érdekelt két nagyhatalom közötti konfliktust két évtizedre rendező 1664. évi vasvári béke lezárta. A béke Erdélyt érintő rendelkezései azonban csupán a székelyhídi vár lerombolásáról és a korábban a Habsburgok által Kemény János támogatása érdekében a fejedelemségbe küldött, s továbbra is az erdélyi végváarakban állomásozó német haderő kivonásáról határoztak. A békepontok nem részletezték az oszmán-törökök irányába történő erdélyi adózás kérdését, továbbá az újonnan létrejött váradi török tartománnyal való határrendezés kapcsán sem született megállapodás. Az egymáshoz szorosan kapcsolódó két kérdéskör sürgős rendezése a portai adóbeszolgáltatás teljesítése és a váradi törökök várható hódoltató törekvései miatt az ország fennmaradásának záloga volt.²

Ennek értelmében az erdélyi kormányzat kezdetben diplomáciai úton igyekezett orvoslást találni a fent említett problémákra. A Habsburgokat képviselő Rottal Jánossal Teleki Mihály által folytatott szatmári tárgyalások, majd Bánffy Dénes bécsi egyezkedése azonban nem hozott megoldást az ügyben.³ A Portára küldött Paskó Kristóf követsége, és a határigazítás helyszínére rendelt erdélyi–oszmán-török *commissarius* bizottságok közös munkálatai is eredménytelenek maradtak.⁴ A sikertelenségbe torkolló diplomáciai próbálkozásokat követően az erdélyi kormányzat a fejedelemség nyugati határán egy újonnan létrehozandó végvárrendszer megszervezése mellett döntött, elsősorban a váradi

¹ A hatalmi válság időszakáról összefoglalóan: B. SZABÓ, 2019; Az események kortárs elbeszélése: BETHLEN, 1993, 12–168.

² LUKINICH, 1912, 169; LUKINICH, 1918, 407–424; R. VÁRKONYI, 1984, 47–51; TÓTH, 2017, 333–336; R. VÁRKONYI, 2017, 347–348; A váradi török tartomány első éveire: SUDÁR, 2015, 103–114; A székelyhídi végvárra vonatkozó diplomáciai tárgyalásokról és lerombolásának körülményeiről: SZALAI, 2019, 137–168.

³ Teleki Mihály Rottal Jánossal folytatott tárgyalásaira a teljesség igénye nélkül: EOE, XIV. 10, 72–73, 90–92; BETHLEN, 1993, 253–254; TML, III. 425–433; LUKINICH, 1912, 176; Bánffy Dénes bécsi követségére a teljesség igénye nélkül: SZILÁGYI, 1867, 289–296; ZSINKA, 1914, 29–30; MNL OL P1239, 2. d. 1–1665–1. Nr. 34–39.

⁴ A *commissarius*okról és tevékenységükről a teljesség igénye nélkül: TÓTH, 1902, 388; ENMLT, Béldi lt., Nr. 139./6.; TML, III. 442–443, 448–449; MNL OL X7314 19048. számú mikrofilmtekercs. (Az iratok számozatlanok.) Csepregi T. Mihály levele Apafi Mihálynak, 1665. március 30.; Paskó Kristóf tevékenységére a teljesség igénye nélkül: MNL OL P1239, 2. doboz, 1665–1–14.; TMÁO, IV. 217–219.

török tartománnyal szembeni hatékony védekezés és ezzel együtt az adózó portaszám megtartása érdekében.⁵

Ennek megfelelően már az 1665 májusában, Gyulafehérváron összeült egyetemes országgyűlésen meghozott számos határozat foglalkozott a határrendezéssel és az ország katonaságával. A felmerülő problémákra való végső választételek meghatározását és kidolgozását az országgyűlés a minél hatékonyabb döntéshozatal érdekében azonban már ekkoriban átruházta a fejedelmi tanácsra.⁶ A fejedelem és a „tanácsi rend” minden biztonnyal már az országgyűlés ideje alatt külön tárgyalásokba kezdett, amelynek eredménye a végvárrendszer állapotának felmérését célzó és a benne állomásozó katonaság helyzetét rendező határfelmérés lett. Az erről szóló határozat végrehajtását, bizonyára országos generálisi tisztségéből fakadóan, Béldi Pál tanácsúrra bízták,⁷ aki az instrukció alapján az eredményes felmérés érdekében a sokat tapasztalt Ébeni István kolozsvári főkapitányt is bevonta a munkába,⁸ azaz Almás, Drág, Cseh, Egeres, Kolozsvár, Sebesvár, valamint Szamosújvár várának és a várkatonaság helyzetének felmérésébe.

A két tanácsúr a néhány hétig tartó felmérés során több ízben is tájékoztatta a fejedelmet és a „tanácsi rend” tagjait a fennálló helyzetről és a munkálatok megkezdéséről.⁹ A teljes vizsgálat végeztével a fejedelem és a tanács számára tett jelentésükben az instrukciójuk pontjai mentén haladva részletekbe menően ismertették az egyes erdélyi végvárak állapotát, ajánlást téve arra, hogy mely véghelyek képezhetik ütőképes láncszemét a fejedelemség végvárrendszerének. A tanácsurak jelentésükben továbbá kitértek a végvárakban állomásozó katonaság létszámára, helyzetére és haderejére, ugyancsak javaslatot téve a haderő esetleges átcsoportosítására és ellátásuk megszervezésének lehetőségeire. A váradi török tartománnyal szembeni, Kolozsvár központú végvárrendszer megszervezése a két tanácsúr előterjesztése értelmében az 1660-as évek derekán megkezdődött, s kisebb-nagyobb változásokkal és átszervezéssel az egész Apafi-korszakban biztosította a fejedelemség északnyugati határvédelmét és fennmaradását.

A forrásközlés a „tanácsi rend” által Béldi Pál számára kiadott utasítást tartalmazza, amelynek másolata ez idáig a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában, a Teleki család marosvásárhelyi levéltárának Missiles osztályában lappangott. Habár a határfelmérés ténye és néhány mozzanata ismert volt a történettudomány számára,¹⁰ a közreadott források több pontatlanságot is tisztáznak és lehetőséget nyújtanak a kérdéskör

⁵ A térségben érdekelt két nagyhatalommal ez idő tájt folytatott tárgyalássorozatok menetére és eredményeire, az erdélyi végvárrendszer kialakítására részletekbe menően, további szakirodalommal és forrásokkal lásd SZALAI, 2021, 547–578.

⁶ EOE, XIV. 119; TRÓCSÁNYI, 1980, 71.

⁷ Béldi Pál életéről és tevékenységéről összefoglalóan: DEÁK, 1887; Újabbán: BALOGH, 2021, 43–58.

⁸ Ébeni István megbízatásának oka bizonyára az lehetett, hogy tanácsurasa mellett szamosújvári és kolozsvári főkapitányként jól ismerte a végvárak és a (német) katonaság helyzetét, valamint a váradi török tartomány és az Erdélyi Fejedelemség között húzódó határproblémákat is, hiszen néhány hónappal korábban az ő vezetésével zajlottak tárgyalások az oszmán-törökök képviselőivel a határigazításról. Lásd erre a teljesség igénye nélkül TML, III. 382; TÓTH, 1902, 388; ENMLT, Kemény J. gy., Nr. 583.

⁹ TML, III. 469; ENMLT, Kemény J. gy., Nr. 291.

¹⁰ TRÓCSÁNYI, 1980, 71–74.

részleteinek feltárására. Az irat további jelentősége abban rejlik, hogy adaléku­ lal szolgál az Apafi-korszak emblematikus politikusa, Teleki Mihály szerepvállalásának és befolyá­ sának feltárásához. A Béldi számára bizonyosan a fejedelem és a „tanácsi rend” által adott instrukció fogalmazványa ugyanis Teleki Mihály saját kezű korrekcióit és javasla­ tait is tartalmazza, s a Béldi Pál és Ébeni István által készített, szintén közreadott jelen­ tésből az is egyértelműen kiderül, hogy Teleki véleménye is meghatározó volt a felmérés során. Mindez arra enged következtetni, hogy a korábbi ismereteinkkel ellentétben Teleki már 1670 előtt is, jelen tudomásunk szerint ugyan csak rövid ideig, de a fejedel­ mi tanács tagjai közé emelkedett.¹¹ Mindezek alapján a forrás lelőhelye is érthetővé vá­ lik, ahogyan az is, hogy a felmérést az utasítás értelmében elvégző Béldi és Ébeni jelen­ tésének másolata is megtalálható az említett állagban.¹² Utóbbi átírásához azonban az erdélyi–oszmán–török viszony vonatkozásában egyéb „kalászokat” is őrző, Magyar Nemzeti Levéltár Cista Diplomatica Collectio Historico-Diplomatica iratanyagában fellelt, „tisztább” másolati példányt vettük alapul.

Források

1.

A fejedelmi tanács utasítása Béldi Pál részére a végvárrendszer állapotának felmérése érdekében

Gyulafehérvár, 1665. május 25.¹³

MNL OL P659, Fasc. 33. Nr. 762./139. – fogalmazvány

Instructio generoso Paulo Béldi de Uzon¹⁴ (titulus) per Nos et Dominos Consiliarios ad decidendas et determinandas in confiniis Regni Transilvaniae controversias expedito.

Data Albae Juliae,¹⁵ 25. Maji Anno 1665.

¹¹ Teleki Mihály tanácsuraságának 1664–1665-re vonatkozó datálásáról: SZALAI, 2019, 154–155 (vala­ mint az 57. számú jegyzet). Való igaz, hogy jelen ismereteink szerint folyamatosan csak 1670-től volt tagja a fejedelmi tanácsnak, egészen 1690-ben bekövetkezett haláláig. TML, V. 96; TRÓCSÁNYI, 1980, 35.

¹² Béldi Pál és Ébeni István jelentésének másolata: MNL OL P659, Fasc. 33., Nr. 763./81–84.

¹³ Az instrukció másolatába Teleki Mihály saját kezével ejtett javításait, betoldásait kurziváltuk.

¹⁴ Uzoni Béldi Pál (1621–1679) II. Rákóczi György fejedelemsége idején főasztalnok, Háromszék fő­ királybírája, a fejedelem lengyelországi hadjárata során a lovasság főparancsnoka. I. Apafi Mihály fejedel­ mősége idején Belső-Szolnok vármegye főispánja, a fejedelem 1663. évi távollétében a helytartók egyike, 1663–1676 között az ország generálisa, a fejedelmi tanács tagja. A nevéhez fűződő összeesküvés követ­ keztében kegyvesztetté vált, az Oszmán Birodalomba történő menekülését követően, fogságban vesztet­ te életét. BALOGH, 2021, 43–58; DEÁK, 1887; TRÓCSÁNYI, 1980, 26.

¹⁵ Gyulafehérvár (ma: Alba Iulia, RO).

Mivel az nemes országnak három nemzetből álló rendei, mostani legközelebb való gyűlésében Kolozsvárnak,¹⁶ Almásnak,¹⁷ Drágnak,¹⁸ Sebesvárnak,¹⁹ Csehnek,²⁰ Szamosújvárnak,²¹ *Egeresnek*,²² *s több váraknak is* jó karban való állatását, azokban lévő praesidiumoknak²³ elrendelését, s fizetések felől való dispositiót²⁴ is, tanács úr híveinkkel együtt reánk bízta, mindezt nemzetes Béli Pál uramnak (titulus) mint igaz haza fiának *nekünk meghitt böcsületes hívünknek*, hazájához való *s hozzánk való tökéletes hűségében* való szeretetiben, igaz és tökéletes sinceritássában,²⁵ megnyugodt elmével lévén, azoknak elrendelésére és végbevételére denomináltuk²⁶ őkegyelmét.²⁷

Elsőbben is azért őkegyelme elmenvén Kolozsvárra Ébeni²⁸ urammal, ott való főkapitányunkkal egyetértsen, ott való magyar és német lovasink és gyalogink felől tegyenek bizonyos dispositiót, mennyi számúak kívántatnak azon helynek szükségére, s azoknak fizetések is decernáltassék²⁹ és ellimitáltassék³⁰ illendőképpen. Hasonlóképpen az több várakban lévő praesidiumok felől is tegyenek őkegyelmek rendeltét.

Mind az kolozsvári, mind szamosújvári praesidiumoknak ország eleiben beadott difficultásoknak³¹ (melyeknek eligazítását reánk dirigálták)³² finaliter,³³ decisióját³⁴ és jó karban való állatásokat is őkegyelmekre bíztuk totaliter.³⁵ *Authorálván*³⁶ *őkegyelmeket*,

¹⁶ Kolozsvár (*Colosvar*) (ma: Cluj Napoca, RO).

¹⁷ (Vár) Almás (*Almas*) (ma: Almaşu, RO).

¹⁸ Drág (*Drag*) (ma: Dragu, RO).

¹⁹ Sebesvár (*Sebesvar*) (ma: Bologa, RO).

²⁰ (Szilágy) Cseh (ma: Cehu Silvaniei, RO).

²¹ Szamosújvár (*Szamosujvar*) (ma: Gherla, RO).

²² Egeres (ma: Aghireş, RO).

²³ praesidium (lat.): várórség

²⁴ dispositio (lat.): rendelkezés

²⁵ helyesen: sinceritas (lat.): becsületesség

²⁶ denomino (lat.): megnevez, kinevez

²⁷ A mondat végéről hozzátételgesen kétsornyi szövegrész kihúzza: „authorálván mindenkben, valamelyeket ez hazának hasznára és javára valónak ítél, elkövethesse”. Emellett az áthúzott szövegrész fölött látható ugyan Teleki Mihály betoldási szándékának jelölése, azonban a mondatot nem folytatta.

²⁸ Ébeni István (megh. 1666) II. Rákóczi György fejedelemségének idején al- és főlovászmester, Torda, majd Kolozs vármegye főispánja, táblai ülnök, a mezei hadak generálisa, később váradi alkaptány. Kemény János fejedelemsége idején nyerte el a szamosújvári és a kolozsvári főkapitányi tisztséget, amelyeket I. Apafi Mihály fejedelemségének idején is megőrzött. 1659–1666 között a fejedelmi tanács tagja. LÁZÁR, 1889, 53–55; TRÓCSÁNYI, 1980, 26–27; MNL OL P669, II. tétel, Nr. 197–198.

²⁹ decerno (lat.): eldönt, megállapít

³⁰ limito (lat.): rendez, (meg)határoz

³¹ difficultas (lat.): nehézség, szükség

³² dirigo (lat.): irányoz, itt: bíz

³³ finaliter (lat.): végig

³⁴ decisio (lat.): (el)döntés, ítélet

³⁵ totaliter (lat.): egészen, teljesen

³⁶ authoro (lat.): megerősít

mindenekben, valamiket a haza, s mi javunkra, megmaradásunkra, hasznunkra feltalálnak, végezzenek, és annuálunk³⁷ is ez szerint³⁸ való ökegyelmek jó tetszéseknak.³⁹

Az mint az ország mostani Kolozsvárban lévő praesidiumának, és azoknak tisztjeinek lakóhelyek felől concludált,⁴⁰ ökegyelmek vizsgálják jól meg azt is, hol volna alkalmasabb és illendőbb lakóhelyek, *ugyan ott Kolozsvárban-e, vagy Almásban-e, vagy Egeresben.*

Sebesvárnak dolgát, és abban lévő lovas praesidiumnak alkalmasosságát intézze el úgy ökegyelme, hogy kívül az váron lehessen lakások, *ha különben fel nem találhatnák módját ott lakhatásoknak, fizetést is ígérjenek ökegyelmek.* Lakóhelyeket bekerítettven palánkkal, hogy az éjjeli és nappali excursióktól⁴¹ bátorságosabbak lehessenek, segítettven nekik az körül való falukkal.

Szilágyban⁴² és több véghegyekhez közel való tartományokban lévő faluk osztassanak el úgy, hogy az kik eddig Sebesvárhoz contribuáltak⁴³ és egyéb szolgálatot is praestáltak,⁴⁴ tőle el ne szakasztassanak, Kolozsvártól is hasonlóképpen. Cseh várához pedig szakasszanak bizonyos számú falukat, az több helyeknek károk nélkül *az Szilágyságból.*

Hadadban,⁴⁵ jól lehet, eddig mi praesidiumunk volt benne, de tovább ott tartani⁴⁶ *az országnak nem tetszik.* Ökegyelmek azokat hozassák ki onnét, és osszák fel oda, az hova szükségesek lesznek, azok felől is tévén bizonyos rendelést.

Az lovas németeknek fizetéseket derék akadály nélkül, ha lehet, szállítsák ökegyelmek. Az több mezei hadakat és azokat is arra inducálván,⁴⁷ hogy⁴⁸ ezen mostan is adandó haviukkal együtt esztendeig lenne öt hópénz fizetések, és kettő élésből, melyet ha különben nem vihetnek rendesen végben, ígérjenek egy hópénzt az magyar katonáknak ajándékon.

³⁷ annuo (lat.): jóváhagy

³⁸ Az „iránt” szó áthúzva, ehelyett szerepel az „ez szerint”.

³⁹ A mondat végén egy hozzátételezően felsornyi szövegrész áthúzva, amelyből a következő olvasható ki: „(...) amelyek kárunkra nem fognak célozni.”

⁴⁰ concludo (lat.): végez, itt: ti. végzést hoz

⁴¹ excursio (lat.): kirohanás, portyázás

⁴² Szilágy, Szilágyság (ma: Sălaj, RO).

⁴³ contribuo (lat.): oszt, itt: ti. adózik

⁴⁴ praesto (lat.): elvégez

⁴⁵ Hadad (ma: Hodod, RO). Utána kihúzva: „nem mienk lévén”.

⁴⁶ Kihúzva: „nem akarjuk”.

⁴⁷ induco (lat.): rábír

⁴⁸ A „hogy” után egy olvashatatlan szó kihúzva.

2.

Béldi Pál és Ébeni István jelentése a fejedelmi tanácsnak az erdélyi végvárák állapotáról

Kolozsvár, 1665. június 12.

MNL OL P659, Fasc. 33., Nr. 763./81–84. – másolat;
MNL OL X9971, 45203. számú mikrofilmtekercs, Numerus nélkül. – másolat

Az nagyságod tanács úr híveivel együtt nekünk adott instructiója⁴⁹ szerint, Isten áldásából Kolozsvárra menvén procedáltunk⁵⁰ ez szerint.

1. Ökegyelmek Kolozsvárott tegyenek oly dispositiót ott való német és magyar lovasok és gyalogok felől, s azoknak számokról decernáltassék illendőképpen, az több várakbéli praesidiumokkal etc.⁵¹

Ad. 1. et. 2.⁵² Nekünk úgy tetszett, lévén három zászlóalja magyar katona, kiknek egyike volt eddig az váras fizetésén, kijöven azoknak nyolc hópénzek. Mezei had két zászló volt, ezeknek hópénzek 5. Egy hétig munkálkodtunk éppen abban, hogy feltett célok mellől elvo/n/hatnók, mivel mindnyájan ugyan, de kiváltképpen az mezei hadak sok megbántódásokat számlálván elő, hópénzt egyet fel nem akartak venni, s nem is vörtek, hanem másfél hópénzt kellett nekik adni (kinek fél hópénzt nem az ország pénzéből teljességgel,⁵³ hanem másunnan is téven szerit, hogy ilyen állapotában az hazának el ne oszljanak)⁵⁴ vöttük sok bajoskodásunk után ilyen complanatióra.⁵⁵

1. Az mostani megadott másfél hópénzt az mezei katonák számokra az ország urunkkal töltse két hópénzre és a datis praesentium ad annum⁵⁶ legyen hat hópénzek.

Az kolozsvári régi zászló egy hópénzt vevén fel, az is kíván ezenkívül hat hópénzt esztendeig.

Az több várakbéli, s itt való német gyalog fizetések is, az mostani fogyatkozott állapothoz képest az szegény hazának, az mennyiben lehet, szállíttatnék, így esztendejek most

⁴⁹ instructio (lat.): utasítás

⁵⁰ procedo (lat.): előbbre jut

⁵¹ et cetera (lat.): s a többi

⁵² tudniillik: Az instrukció 1. és 2. pontjához.

⁵³ A „teljességgel” szó betoldva.

⁵⁴ Béldi Pál néhány nappal korábban minderről Teleki Mihályt is tájékoztatta, s kérte, hogy tegyen jelentést (*intimatio*) a fejedelemnek a fennálló helyzetről. Egyebek mellett kitérve arra, hogy fél hópénznyi összeget a saját bevételeiből adott a mezei hadaknak a megegyezés érdekében, ahogy fogalmazott: „Nem ő érettek cselekedtem, hogy fél hópénzeket, az magaméból toldván, kiadtam, hanem hogy ne mocskoltassék az uram tőlök továbbra is.” TML, III. 474.

⁵⁵ complanatio (lat.): kiegyenlítés, eligazítás

⁵⁶ a datis praesentium ad annum (lat.): és a jelen irat keltétől számítva egy évre.

kezdetvén per annum⁵⁷ legyen 7 hópénzek, egy soldátnak⁵⁸ óra floreni⁵⁹ 3.⁶⁰ Hasonlóképpen az közönséges tiszteknek az róla, avagy komornyiknál⁶¹ való regestrum⁶² szerint szállott, mindazáltal fő- és vicekapitány, zászlótartó, strázsamester⁶³ fizetése, az mint azelőtt volt, most is helyben maradt, mivel különben nem lehetett, az mi ítéletünk szerint. Nem kevesíthettük számokat, sőt, ha lehetne, inkább többet jovallanánk tartani.

Ad 3. instructionis punctum:⁶⁴

Az mint az ország kolozsvári mostani praesidiumnak tiszteinek lakóhelyek felől concludált, őkegyelmek jól megvizsgálják, hun lehetne lakások illendőbben.

Ad 3. Az helyeket instructiónk szerint eljárván, magunk, Drágon kívül, mivel annak situssát⁶⁵ tudtuk, nekünk úgy tetszett, mint eddig, ezután is a főkapitány és az derék praesidium Kolozsvárban lakják, de jobb gondviselés kell reájok, mint sem eddig, mert egy nyaláb füvet, egy szekerecske fát a katona szabadosan be nem vihet, hanem ha kaszálni talál, ha fát találna vágni, megfogják vagy zálogolják. Házaskatona sok lennék, és az háza népe avagy hideggel hal meg télben, avagy fizetését fordítja arra, magát alkalmatlanítja az szolgálatra, abban micsoda modalitást⁶⁶ tanál, s követ az ország, s urunk, mert enélkül nem lakhatnak.⁶⁷

4. Sebesvárnak dolgát, abban lévő lovas praesidiumnak alkalmatosságát intézzék úgy el őkegyelmek, hogy kívül az váron lehessen lakások. Ha különben ott nem tanálhatnák ott lakásoknak módját, fizetést is ígérjenek, lakóhelyeket bekerítsék őkegyelmek palánkkal, az excursióktól bátorságosabbak lehessenek.

Ad. 4. Sebesvárához elmenvén 7. Junii,⁶⁸ tanáltuk oly állapottal, hogy akárki is csodálkozhatnék azoknak felfordult állapotokon. Kit nem hihetünk, hogy az helynek urai olyan mineműségben tudtanak volna eddig elő, mert lehetetlen lött volna patiálni.⁶⁹ Hanem az ott való szolgálak, kik hogy nem tisztek volnának, különben informálván az

⁵⁷ per annum (lat.): évenként, évente

⁵⁸ soldat (ném.): katona, itt: vélhetően zsoldos

⁵⁹ florenus (lat.): forint

⁶⁰ A várkatonaság és a mezei hadak hópénzének és fizetésének megállapításáról Béli Pál a fent kifejtettekkel megegyezően már néhány nappal korábban tájékoztatta Teleki Mihályt. TML, III. 473–474.

⁶¹ Komornik/komornyik: Az Erdélyi Fejedelemségben a kincstári igazgatás alsó személyzetéhez tartozó tisztségviselők. Feladatkörükre lásd DÁNÉ, 2020, 25–39; TRÓCSÁNYI, 1980, 334–335; EMSZT, VII. 1. rész, 80–81.

⁶² regestrum (lat.): összeírás

⁶³ strázsamester: a várőrség előljárója. Feladatkörére lásd EMSZT, XI. 5. rész, 943.

⁶⁴ ad 3. instructionis punctum (lat.): az utasítás 3. pontjához

⁶⁵ Helyesen: situs (lat.): elhanyagoltság. Drág (és Almás) várának silány állapota miatt a csehi várbeliek azt javasolták Béli Pálnak, hogy helyettük Somlyó várát erősítsék, miszerint „erősebb sokkal mindeniknél és alkalmatosabb lenne”. TML, III. 479.

⁶⁶ modalitas (lat.): mód

⁶⁷ A kolozsvári katonaság problémáinak rendezésére az erdélyi országgyűlések több alkalommal is *commisarius* bizottságokat rendeltek ki a későbbiekben. Lásd erre a teljesség igénye nélkül: EOE, XIV. 135–136, 154, 227; JAKAB, 1888, 757; MNL OL P659, Fasc. 19., Nr. 662./29.

⁶⁸ Junii (lat.): június

⁶⁹ patior (lat.): eltűr

ott való dolgokról, azoknak informatiójához⁷⁰ képest remélettük az dolgokat, de azon kell csudálkozni, az nagy gondviseletlen, rend nélkül való állapot régen pogány kézhez nem adta az helyet (kiről alig hisszük, ha kell ám az töröknek, hogy azt üdő hosszára halassza, idegeny kézre való esését) ha más dispositio, vigyázás reá nem lészen.

1. Ott mind egy húron pendülők, úgy vagyon bizony rakva emberrel az hely, hogy harmad része is elég volna, mind nőstényének, bakjának abban, hanem ha vagy az betegeken, vagy az németekben, mivel azoknak pénzek nem volt, lehetett józan, de azon tiszték és katonák holt részegek voltak,⁷¹ mi bizony még csak beszélni sem tudtunk velek. Kérdés kívül jár minden várhoz való ember be, paraszt és vitézlő, nem 20-25 vagyon az szabad legényekben benn éjjel-nappal, hanem feleségestől, gyermekestől benn laknak, az kik akarnak. Noha bizony eddigelé az sorompóban magoknak lakásra csinálhatnának lakóhelyet, korcsomát az várban tartanak, arra láttuk, szabadosan járnak, nem is hisszük, még arrúl gondolkodnak az ott való tiszték, hogy valami modalitást igyekeznének affélében tartani. Mi azért az velünk való két német officérekkel⁷² az helyet mind kívül-belől megjártuk, és az mennyiben intézhettük, hogy az mostani latorkertől⁷³ fogva az várat mind jó pallizados⁷⁴ sánccal, árokkal környülvénnek, jóvalljuk, az szegeletekre, az hun az hely engedi, defensákat⁷⁵ csináljanak, és azt úgy, mentől kevesebb gyalog őrizhesse. Azon sánccban, hogy istállók és az katonáknak házok lehessenek, intéztük. Ki is telik jó móddal. Az sánc megkészülvén, mivel az várnak defensái nincsenek, az strázsa⁷⁶ benn lehet, egynéhány gyalog, az többi a sánccban lakhatik jó renddel. Az fogyatkozásokat látván, meghagytuk, hogy az várból kiköltözzenek az uraim, az hadnagy tizedmagával egyszersmind benn lehessen, de ne többel, mert egyéb kártól nem félhetnek is, az paraszt oláhság,⁷⁷ katonaságnak háza népe nem tudván félni, felpertselik az várat, s nem tudjuk, ki építi meg.

Az ott való katonáknak számát mind elrendeltük, s rendben szabtuk, instructiót adván az tisztéknek, emezeknek is edictumot.⁷⁸ Az instructiónkban nem lévén emlékezet Valkóról,⁷⁹ hanem van feltéve, hogy az mint jobbat feltanálhatni, haza és közönséges jóra, annak nagyságod is annuál. Azért mivel, hogyha már ugyan az hódoltság alól fel nem szabadulhat ez a darab föld, nekünk jobbnak látszanék Valkónak muniálása,⁸⁰ mivel

⁷⁰ informatio (lat.): tájékoztatás

⁷¹ Béldi Pál a sebesvári helyzetről is külön tájékoztatta Teleki Mihályt, miszerint „józan embert keveset tanáltam, az felsőtől fogva az alsóig (...), sok az rossz ott valóban. Ő kegyelmeknek szükség megorvosolni, mert bizony idegeny kézre esik.” TML, III. 474.

⁷² officér/officír/officírer: katonatiszt. Feladatkörére lásd EMSzT, IX. 6. rész, 972–973.

⁷³ latorkert: A várak legkülső részei körül, hegyes karókból készült kerítés, amely a portyázók és latrok távoltartására szolgált. EMSzT, VII. 4. rész, 847.

⁷⁴ Vélhetően a palizáta/palizátor szó egy alakja, amely palánkkarót jelent. EMSzT, X. 4. rész, 414.

⁷⁵ defenza (lat.): védelem

⁷⁶ strázsa: őr, őrség. EMSzT, XI. 2. rész, 938.

⁷⁷ „Oláhságnak” írva, a „-nak” rag áthúzva.

⁷⁸ edictum (lat.): rendelkezés

⁷⁹ Magyarvalkó (ma: Váleni, RO).

⁸⁰ munio (lat.): megerősít, erődít

Bánffy Zsigmond⁸¹ uramé fele,⁸² őkegyelme nagyságotat informálhatja és ugyan őkegyelmének neve alatt szállana bele az praesidium, huszonöt gyalog elég lenne és az mellé harminc vagy negyven szabad legény. Egy darab palánkot csinálván az vár előtt nekik, noha most is van kész sorompó előtte. Ha most hertelen akarnák is, menten bele mehetnek az praesidium. Egyszersmind vivén magával egynéhány szekér lisztet, élest és munitiót,⁸³ s mivel 70 szabad legényt mondanak Sebesben, oda is jutna abban. Kapuját megmértvén titkon, és egyszersmind úgy eligálhatnák,⁸⁴ hogy akkor lenne híre benne az töröknek, mikor már benne volna az praesidium. Így lévén, Sebestől fogva Valkóig, valamennyi járója volna az töröknek, éppen elfogodnák úgy, hogy az sebesi és valkói szabad legény éppen minden nap concurrálhatna⁸⁵ közhelyen, fele-fele pedig más dolgához láthatna. Tudni való, hogy az excussio⁸⁶ is így az török részről megzabolázódnék errefelé. Hanem az mely hódult faluk (ha ugyan az lészen is) azon váraknak háta megé esnének, sáncokat az helybeli tisztek, mint azelőtt Váradon,⁸⁷ Jenőben,⁸⁸ adminisztrálthatnák⁸⁹ az falukkal bátorságoson, egész Kalotaszeg,⁹⁰ nemesség is házoknál lakhatnának. Azért, ha tetszik nagyságotnak, jó ugyan Almás, annál jobb Egeres, de mind azoknál jobb Valkó, hogyha ugyan hódolás alól fel nem szabadul az darab tartomány. Azért az egész Belényes⁹¹ vidéki behódult falukkal együtt, az két várhoz az Krasznán⁹² innen és Körös⁹³ felől való felét, holott is esik az Bánffy uraméknak minden szilágyi jószágok, az mi intézésünk szerint essék a két várhoz. Kivéven az élesdi⁹⁴ jószágot az oda való szolgálattól avégre, ha mikor Isten nagyságotat Kolozsvárra hozza, nagyságot számára hódulnának, nem lévén messze, szekerekkel is reá érkeznének. Ezt így értvén, Belényes vidéke és az egész Körösnek Belényes vidéke felől való része kiteljesedik Béli⁹⁵ fele fel, ha felhódoltathatjuk mind (meg is lehet akadály nélkül, csak szépen bánjanak vele), Sebeshez, Valkóhoz az Krasznának⁹⁶ innenső feléig által, hosszan Váradig. Az hajdúságnak is törvényes helye lenne itt.

⁸¹ Bánffy Zsigmond (*Bánffy Sigmund*) (megh. 1682) II. Rákóczi György fejedelemségétől több törvényhatósági tisztség betöltője, a fejedelmi tábla ülnöke, majd annak és az országgyűlésnek is elnöke, 1658-tól a fejedelmi tanács tagja. TRÓCSÁNYI, 1980, 24.

⁸² Jelen tudomásunk szerint Valkó várán Bánffy Péterné Somlyai Krisztina 1646-ban bekövetkezett halálát követően losonczi Bánffy Mihály fiai, azaz Bánffy Zsigmond, György és Dénes osztottak, a pontos birtoklás kérdése azonban további kutatást igényel. PETRI, 1901, 252–253.

⁸³ munitio (lat.): hadi készlet

⁸⁴ eligo (lat.): kiszemel, kiválaszt

⁸⁵ concurro (lat.): (össze)gyülekezik

⁸⁶ excussio (lat.): kicsapás, kiütés

⁸⁷ Nagyvárad (ma: Oradea, RO).

⁸⁸ Borosjenő (*Jeneo*) (ma: Ineu, RO).

⁸⁹ administro (lat.): szervez, igazgat

⁹⁰ Kalotaszeg (ma: Țara Călatei, RO).

⁹¹ Belényes (*Belenies*) (ma: Beiuș, RO).

⁹² Kraszna (*Craszna*) folyó (ma: Kraszna, H – Crasna, RO).

⁹³ Körösök (*Cörös*) (ma: Körösök, H – Criș, RO).

⁹⁴ Élesd (*Elesd*) (ma: Aleșd, RO). Utána áthúzva az „egy” szó.

⁹⁵ Béli-hegység (*Beli*) (ma: Munții Codru-Moma, RO).

⁹⁶ itt: *Karaszna*

Ad. 5. Mivel az instructiónkban az van, ha több véghelyek fogyatkozása nélkül meglehet is, szakasszunk falukat. Az Krasznától való faluk az Berettyóig⁹⁷ Székelyhíd⁹⁸ felé éppen, az tetszenék nekünk, szolgálat praestálására rendeltetnék Csehhez hosszában. Valkó háta megett az Réz⁹⁹ alja, Horváti¹⁰⁰ táját Csehig oldalul és Zilahig¹⁰¹ Egeres és Kolozsvárhoz lenne. Mivel ha mind az távul való véghelyekhez lesznek rendelve az Meszesnek¹⁰² külső részén lévő faluk, félő, semmi hírt nem hoznak Kolozsvárra, ott lévén fejek az több végeknek.

Noha nekünk az csehi praesidiumnak tartásában is ez tetszenék, mivel Sebes, Valkó, Somlyó¹⁰³ egy rendiben van, már készen az csehi praesidiumban 40 német, 60 katona, ahhoz rendeltük (ha nagyságodnak is tetszik) negyven rejtárt,¹⁰⁴ hogy legyen az a híre, kétszáz lovas van benne. Az possessorok¹⁰⁵ megköszönhetik, hogy az szegénységgel nagyságod annyira építette, bennlakások meglehet, jószágoknak oda hasznát vehetik. Húsz gyaloggal az három possessor¹⁰⁶ nem bántódik meg, azok megoltalmazhatják. Azon kész praesidiumot szállítaná Somlyóban, ott osztán oly securitas¹⁰⁷ lenne, hogy Sebestől által Valkóig, Valkótól által Somlyóig minden utak a kijáró váradi törököktől elfogatnak, és az hátok mögé való föld mind töröktől, mind pedig armástól¹⁰⁸ bátorságos lehetne.

Mivel azért csak Sebesben eddig behordott élésből is kitetszik, csak tékozlás volt, elvesztegették, nekünk úgy tetszenék, hogy nagyságod, az kik már véghelyek lesznek, mindenikben megért elméjű, becsületes hazafiait rendelje kapitányoknak, kik is állapothoz képest elégséges residentiajúak¹⁰⁹ legyenek, (noha jó akaratok szerént azt fel nem veszik, de per bonam intimationem¹¹⁰ meggyőzötven hazájokhoz való szeretetektől, reáveszik magokat). Azok mellé mindenik helyben hiteles ember porkolábokat,¹¹¹ kik is hittel legyenek kötelesek ország és nagyságodnak, és azoknak arra rendelt, vagy nagyságodnak emberei, mindeneket fide mediante¹¹² inventáljanak,¹¹³ az miket az várak-

⁹⁷ Berettyó (*Brettio*) folyó (ma: Berettyó, H – Barcău, RO).

⁹⁸ Székelyhíd (*Szekelihid*) (ma: Săcueni, RO).

⁹⁹ Réz-hegység (ma: Munții Plopiș, RO).

¹⁰⁰ Krasznahorvát (ma: Horoatu Crasnei, RO).

¹⁰¹ Zilah (ma: Zalău, RO).

¹⁰² Meszes-hegység (ma: Munții Meseș, RO).

¹⁰³ (Szilágy) Somlyó (*Somlio*) (ma: Șimleu Silvaniei, RO).

¹⁰⁴ rejtár: helyesen: reuter, reiter (ném.): lovas (katona)

¹⁰⁵ possessor (lat.): birtokos

¹⁰⁶ A vár birtokosainak személyére vonatkozóan egy 1654-ből fennmaradt forrásból következtethetünk, mely szerint Szilágycseh váráról a Gyulafi Mária – Thököly István és a Gyulafi Borbála – Kapi György házaspár egyezkedett, s az 1660–1670-es években a család és leszármazottai között került sor a vár és tartozékai felosztására. A birtokosok kilétének pontos megállapítása azonban további kutatást igényel. PETRI, 1887, 41–42.

¹⁰⁷ securitas (lat.): biztonság

¹⁰⁸ armás (lat.): fegyveres, haramia, rabló

¹⁰⁹ residentia (lat.): lakóhely

¹¹⁰ per bonam intimationem (lat.): jó közlés révén

¹¹¹ porkoláb: várnagy, várparancsnok. Feladatkörére lásd EMSZT, X. 5. rész, 828–829.

¹¹² fide mediante (lat.): megesküdvén, hitüket tevén

¹¹³ invento (lat.): összeír

ban találunk, azoknak legyen instructiójok, edictumok. Az mi éleést bevisznek, azon élésnek egy részét tegyék repositumban,¹¹⁴ és az többivel éljenek. Az munitióból jól építsék az várakat, azt is az procurálja¹¹⁵ és adjon számot róla, generaliter¹¹⁶ mit percipiál,¹¹⁷ mellette legyen rationista,¹¹⁸ mit erogál,¹¹⁹ arról adjon számot. Ezeknek legyen illendő fizetések az mostani romlott állapotához képest és mivel privata personaké¹²⁰ az végházak proprietási,¹²¹ azoknak autoritasuk maradjon helyben, gondviselőket tartasanak, majorságot continuálhassanak,¹²² korcsomájokban ne ledáltassanak.¹²³ Azonban amivel lehet, számos darabantokat¹²⁴ tartsanak, építéssel, héjazat-, falrakás, fahordás, mészégetéssel őkegyelmek is tartozzanak.

Az mennyiben kegyelmes urunk intézhettük, mégis¹²⁵ az Érmelléket¹²⁶ és Tasnád¹²⁷ tájékát, Külső-Szolnok¹²⁸ vármegyének is egy részét Csehen túl, és Bihar vármegyének is egyik szolgabíró processusát,¹²⁹ elkezdvén Kiskerekin,¹³⁰ Kovácsiiig,¹³¹ úgymint hatvanhét falut, kivévén Debrecent,¹³² mivel ez is azon processusban volt, az nagyságod kegyelmes tetszése.

Ad 6. Hadadban lévő nagyságod gyalog praesidiuminak, Polyik Jánost¹³³ küldvén az csehi praesidiumnak mustrálására, fizetésére, általa parancsoltunk Csehben való jövedelekről, de másuva apelláltanak.¹³⁴

Egeresben húsz gyalog németet, ötven katonát, ötven lovas németet intéztünk az híriért. Ezek menten belemehetnek, csak élésekről provideáljon¹³⁵ nagyságod, honnan

¹¹⁴ repositus (lat.): félreeső, itt: ti. hely

¹¹⁵ procuro (lat.): felügyel

¹¹⁶ generaliter (lat.): általánosan

¹¹⁷ percipio (lat.): beszéd

¹¹⁸ rationista: számtartó

¹¹⁹ erogo (lat.): kiad

¹²⁰ privata persona (lat.): magánszemélyek

¹²¹ proprietas (lat.): tulajdonosi jog, tulajdon, birtok

¹²² continuo (lat.): folytat, itt: (fenn)tart

¹²³ ledál: (meg)bánt, (meg)sért, (meg)háborít. EMSzT, VII. 4. rész, 882.

¹²⁴ helyesen: darabont: (gyalogos) katona. EMSzT, II. 2. rész, 262.

¹²⁵ A „mégis” szó betoldva.

¹²⁶ A Partium térségében, Bihar és Szilágy vármegyék között, a Kraszna és a Berettyó folyók által határolt terület. (*Eér mellyék*)

¹²⁷ Tasnád (*Tasnad*) (ma: Tășnad, RO).

¹²⁸ itt: *Külső Szolnok*

¹²⁹ processus (lat.): járás

¹³⁰ Kiskereki (*Kis Kereki*) (ma: Cherechiu, RO).

¹³¹ Hegyközkovácsi (ma: Cauaceu, RO).

¹³² Debrecen (*Debrecsen*) (ma: Debrecen, H).

¹³³ Polyik (*Polik*) János (megh. 1689) későbbi kolozsvári vicekapitány és fizetőmester. TRÓCSÁNYI, 1980, 159; EOE, XVII. 192.

¹³⁴ apello (lat.): kivet, itt: vélhetően vetődik értelemben

¹³⁵ provideo (lat.): gondoskodik

teljék ki. Az hely mostani üdöhhöz képest alkalmas hozzájuk, csakhogy kelletnek oda is jó gondviselők, hogy az mit bevisznek, reserválják,¹³⁶ és nem maguk usussára¹³⁷ fordítják.

Almást jovallanánk, az dominus terrestris¹³⁸ építené, segítettvén az ország, szépen lévén jószág még hozzája. Tarthat enyéhány [!] gyalogot, s az ország is egynéhányat, az mellé egy hírt lövője,¹³⁹ lövő szerszámot, hogyha valami excussiónak hírért bevinnék, tehetne hírt az egeresi praesidiumnak, mivel Egeres egy mélyföld Almáshoz. Ha penig nagyságodnak az építése nem tetszik, ne tartassék úgy, hanem hanyassék el.

Kolozsvárra két zászló mezei katonát, egy compania¹⁴⁰ rejtárt, ha megint nagyságod az maga dragonyit¹⁴¹ itt akarja tartani, helyesnek lenni íteltük, bizonyos ratiókra¹⁴² nézve.

Szakasztván Kolozsvár és Egereshez Zilahtól¹⁴³ fogvást Külső-Szolnok vármegyének egyik szolgabíró processussát és krasznaiak három szolgabíróság alját az Erdélyben erigálandó¹⁴⁴ váraknak muniálására és ahhoz való gratuitus labornak¹⁴⁵ praestálására.

Szükség azért késedelem nélkül, az helyeknek mivoltához képest nagyságodnak becsületes emberektől disponálni,¹⁴⁶ építőmesterek, azon végházakban való kapitányok, perceptorok,¹⁴⁷ kik is számadók legyenek. Mivel már Sebes és Cseh a többinél készebb, azokat muniálni éléssel és munitiókkal, hogy akárcsak akik kezünknel vagynak, ne vesszessük el gondviseletlenségünk miatt.

[Külzet:]

Ébeni és Béli uramék küldte punctumok. Kolozsvárról, 12. Junii Anno 1665. Fehérvárra.¹⁴⁸

¹³⁶ reservo (lat.): megőriz, megtart

¹³⁷ helyesen: usus (lat.): haszon

¹³⁸ dominus terrestris (lat.): földesúr

¹³⁹ Tudniillik: hírlövő ágyú.

¹⁴⁰ compania (lat.): század

¹⁴¹ dragony, dragonyos: könnyű lovas katona. EMSzT, II. 3. rész, 485.

¹⁴² ratio (lat.): állapot

¹⁴³ itt: *Zilay*

¹⁴⁴ erigo (lat.): emel

¹⁴⁵ gratuitus labor (lat.): ingyenmunka

¹⁴⁶ dispono (lat.): rendelkezik

¹⁴⁷ perceptor: adószedő

¹⁴⁸ itt: *Fejérvár*

Rövidítések és irodalomjegyzék

- ENMLT Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára, Kolozsvár (A Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága őrizetében)
Béldi lt. A Béldi család levéltára
Kemény J. gy. Kemény József gyűjtemény
- MNL OL Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest
P659 A Teleki család marosvásárhelyi levéltára, Missiles
P669 Az uzoni Béldi család levéltára
P1239 A Teleki család marosvásárhelyi levéltára, Apafi Mihály gyűjtemény
X7314 Törzsgyűjtemény, Kolozs Megyei Állami Levéltár, Románia (19048. számú mikrofilmtekercs)
X9971 Gubernium Transylvanicum Levéltára, Cista Diplomatica, Collectio Historico-Diplomatica (45203. számú mikrofilmtekercs)
- *
- BALOGH
2021 BALOGH Judit: *Uzoni Béldi Pál háromszéki főkirálybíró, erdélyi generális felemelkedése*, In: *Akit Clió elbűvölt. In honorem Romsics Ignác*, szerk. PAP József – VERÓK Attila, Eger, EKE Líceum Kiadó, 2021, 43–58.
- BETHLEN
1993 BETHLEN János: *Erdély története. 1629–1673*, ford. P. VÁSÁRHELYI Judit, Budapest, Balassi Kiadó, 1993.
- B. SZABÓ
2019 B. SZABÓ János: *Erdély tragédiája. 1657–1661*, Budapest, Corvina Kiadó, 2019.
- DÁNÉ
2020 DÁNÉ Veronka: *A Rákócziak cubiculariusai*, In: *Hivatalnok értelmiség a kora újkori Erdélyben és Magyar Királyságban I.*, szerk. BOGDÁNDI Zsolt – FEJÉR Tamás – JAKÓ Klára, Budapest–Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület – MTA BTK Történettudományi Intézet, 2020, 25–39.
- DEÁK
1887 DEÁK Farkas: *Uzoni Béldi Pál 1621–1679*, Budapest, 1887.

- EMSZT *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár*, I–XII., gyűjt. és szerk. SZABÓ T. Attila, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1975–2005.
- EOE *Erdélyi Országgyűlési Emlékek*, XIII–XIV., XVIII. (1661–1664, 1664–1669, 1679–1682), szerk. SZILÁGYI Sándor, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1888–1889, 1894. (Monumenta Hungaria Historica, Országgyűlési Emlékek, III.)
- JAKAB
1888 JAKAB Elek: *Kolozsvár története*, II. 1540–1690, Budapest, 1870.
- LÁZÁR
1889 LÁZÁR Miklós: *Erdély főispánjai 1540–1711*, Budapest, Athenaeum Kiadó, 1889.
- LUKINICH
1912 LUKINICH Imre: *Az erdélyi hódoltság és végvárai*, In: *Had-történelmi Közlemények*, 13. (1912) 1. sz. 155–180.
- LUKINICH
1918 LUKINICH Imre: *Erdély területi változásai a török hódoltság korában 1671–1690*, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1918.
- PETRI
1901 PETRI Mór: *Szilágy vármegye monographiája*, II. (*A várak, birtokosaik és Zilah története*), Budapest, 1901.
- SUDÁR
2015 SUDÁR Balázs: *A váradi török tartomány első évei 1660–1665*, In: *„Várad, Erdély kapuja...” Nagyvárad történelmi szerepe a fejedelemség korában*, szerk. OBORNI Teréz, Nagyvárad, Varadinum Kulturális Alapítvány, 2015, 103–114. (Tanulmányok Biharország történetéről, 2.)
- SZALAI
2019 SZALAI Ágnes: *„Ez végház Várad helyett lévén...” A fejedelmi kormányzat szerepe a Székelyhíd végvár körüli tárgyalásokban*, In: *„Várad mint oltalmaztatik.” Küzdelmek Váradért a kora újkorban*, szerk. OBORNI Teréz, Nagyvárad, Varadinum Kulturális Alapítvány, 2019, 137–168. (Tanulmányok Biharország történetéről, 7.)
- SZALAI
2021 SZALAI Ágnes: *„Nagyságotok és kegyelmetek lévén az haza oszlopi...” A fejedelmi kormányzat szerepe a váradi török tartománnyal szembeni végvárrendszer megszervezésében az*

- 1660-as évek derekán, In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 134. (2021) 3. sz. 547–548.
- SZILÁGYI
1867
SZILÁGYI Sándor: *Vértanúk a magyar történetből: történeti tanulmányok*, Pest, 1867.
- TMÁO
Török–magyarkori állam-okmánytár, IV., kiad. SZILÁDY Áron – SZILÁGYI Sándor, Pest, Magyar Tudományos Akadémia, 1870. (Monumenta Hungarica Historica, Diplomatia, Török–magyarkori történelmi emlékek VI.)
- TML
Teleki Mihály levelezése, III., V. 1664–1666, 1670–1671, kiad. GERGELY Sámuel, Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1907, 1910. (A Római Szent Birodalom gróf széki Teleki család oklevéltára.)
- TÓTH
1902
TÓTH Ernő: *Hídvégi id. Nemes János naplója az 1651–1686. évekről* (2. közlemény), In: *Történelmi Tár*, 4/3 (1902) 375–411.
- TÓTH
2017
TÓTH Hajnalka: *A vasvári békekötésig vezető út. Oszmán–Habsburg diplomáciai lépések a béke megújítására, 1662–1664*, In: *A szentgotthárdi csata és a vasvári béke. Oszmán terjeszkedés – európai összefogás*, szerk. TÓTH Ferenc – ZÁGORHIDI CZIGÁNY Balázs, Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2017, 319–338.
- TRÓCSÁNYI
1980
TRÓCSÁNYI Zsolt: *Erdély központi kormányzata 1540–1690*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1980.
- R. VÁRKONYI
1984
R. VÁRKONYI Ágnes: *Erdélyi változások. Az Erdélyi Fejedelemség a török kiűzésének korában 1660–1711*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1984. (Nemzet és emlékezet)
- R. VÁRKONYI
2017
R. VÁRKONYI Ágnes: *A vasvári béke jelentősége a magyar történelemben*, In: *A szentgotthárdi csata és a vasvári béke. Oszmán terjeszkedés – európai összefogás*, szerk. TÓTH Ferenc – ZÁGORHIDI CZIGÁNY Balázs, Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2017, 339–368.
- ZSINKA
1914
ZSINKA Ferenc: *Losonczi Bánffy Dénes és kora (Életrajzi vázlat)*, Budapest, 1914.

Adalékok Nádasdy István nyugat-európai utazásához

Levelek ifjabb Zichy István levelestárcájából (1669–1670)¹

A 16–17. századi nyugat-európai egyetemi peregrinációk története, illetve a főnemesi körutazások feltárása mindig is fontos feladata volt a magyar művelődéstörténetnek. Az utóbbi időszak kutatásainak köszönhetően nagy számban adták ki a külföldi egyetemekre beiratkozott magyarországi és erdélyi származású hallgatók névsorait, amelyek hozzásegíthetnek a hasonló helyzetű diákok Európa-szerte folytatott tanulmányainak megértéséhez. Ennek ellenére a legtöbb esetben a beiratkozás tényén kívül a hallgatókról sajnos más információval nem rendelkezünk. A főnemesi tanulmányutak esetében viszont jelentősebb a forrásbázisunk, így az utazásaikat jóval részletesebben ismerjük.²

A jelen forrásközlés alapjául szolgáló, Nádasdy István számára szervezett, és 1669–1670 folyamán megvalósult *Kavalierstour* részleteivel Toma Katalin ismertette meg a tudományos közösséget.³ Már a munka elején felhívta a figyelmet, hogy a forrásadottságok nem voltak igazán kedvezőek, az utazás szervezésével és hátterével kapcsolatos iratok egyelőre lappanganak. Ezért főként az utazásban részt vevő személyek, illetve az itthon maradtak levelezésére alapozva próbálta meg rekonstruálni az utazás főbb részleteit.⁴ Nincs ez másképpen tanulmányunk esetében sem.

Nádasdy István számára édesapja, Nádasdy Ferenc országbíró szervezte meg azt a majdnem az egész Nyugat-Európára kiterjedő utazást, amelyet végül csak részben sikerült megvalósítani 1669 és 1670 folyamán. A *Kavalierstour*t alapos szervezés előzte meg, amelynek keretében a gondos apa igyekezett fia számára a leghasznosabb útvonalat kijelölni, illetve a legjobb és legfelkészültebb útítársakat kiválogatni. A kis társaság az örökös tartományokon keresztül haladva Salzburgot, Bajorországot, majd a Svájci Konföderációt érintve az Egyesült Tartományok és Németalföld felé vette az irányt, hogy egy hosszabb tartózkodás után befejezőképp Franciaországba érkezzen meg. Utazásukat végül váratlanul szakította meg a Wesselényi-féle rendi szervezkedés kibontakozása, aminek következtében hazarendelték az ifjakat és kíséreibet.

¹ A tanulmány az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

² A teljesség igénye nélkül néhány példa arra, hogy a magyar és erdélyi nemesség körében is ismert és bevett szokás volt a nyugat-európai utazás: Barthyány Kristóf utazására: SZELESTEI, 1988; Nádasdy István utazására: TOMA, 2005, 192–214; Esterházy Páléra: HORN, 1989, 21–48; egy erdélyi példa: JANKOVICS, 1981.

³ TOMA, 2005.

⁴ Uo. 194.

Mielőtt rátérnénk a levelek tartalmának rövid ismertetésére, szükséges röviden szólunk dolgozatunk főszereplőjéről. Az ifjabb Zichy István 1646-ban született, az akkor még győri vicegenerálisként tevékenykedő Zichy István és Baranyay Mária második gyermekeként.⁵ Anyját hamar elvesztette,⁶ azonban mostohaanyja, várkonyi Amadé Magdolna a jelek szerint sajátjaként szerette a gyermek Istvánt és testvéreit.⁷ Iskoláztatásáról viszonylag keveset tudunk. Középfokú tanulmányait 1656-ban nagyon korán – a matrikula szerint vélhetőleg tévesen, mindössze 8 éves (!) korában – kezdte a pozsonyi jezsuitáknál, ahol a syntaxista osztályt végezte el. Jelenlegi ismereteink szerint 1661-ig látogatta az intézményt.⁸ További tanulmányairól sajnos nincsenek információink, így az sem ismert, hogy a két felsőbb osztályt hol végezte, mivel a magyarországi jezsuita vezetésű iskolák matrikuláiban ennek nincsen nyoma. Testvéreivel ellentétben egyetemi tanulmányairól sincsenek adataink.⁹ 1665-ben Nádasdy Ferenc kíséretében Itáliába utazott. Feltehetőleg ekkor tanult meg olaszul, amit idősebb korában is aktívan használt.¹⁰ Az országbíró minden bizonnyal ekkor bizonyosodhatott meg róla, hogy jó választás lesz majd gyermeke mellé az ifjú Zichy, amiben nem kellett csalatkoznia.¹¹

Ifjabb Zichy István Magyarországra hazatérve 1670–1671 körül házasodott össze Melith Máriával. Első felesége halála után egyelőre ismeretlen időpontban Clement von Radoltnak, az Udvari Kamara egykori igazgatójának lányát, Máriát vette feleségül.¹² Karrierje erősen ívelt felfelé. Ugyanakkor a nyughatatlan ifjút nemegyszer apjának kellett mérsékleltre intenie.¹³ 1680-ban szabolcsi főispán,¹⁴ majd 1697-ben komáromi főispán lett.¹⁵ Katonaként apjához és bátyjához, az 1684-ben elesett Pálhoz hasonlóan győri vicegenerális lett,¹⁶ majd aktívan kivette a részét a visszafoglaló háborúból is.¹⁷ További emelkedését viszonylag korai halála akadályozta meg 1700-ban.

⁵ KÁROLYI, 2020, 190.

⁶ Zichy István Batthyány Ádámnak 1651. január 19. MNL P 1314 missiles Nr. 53113.

⁷ Mostohaszülők és gyerekek viszonyára lásd HORN, 1996, 51–90, kül. 69–71. Újabban a Lendület Családtörténet Kutatócsoport figyelemre méltó eredményeket ért el. ERDÉLYI, 2019.

⁸ FAZEKAS ET AL., 2019. Pozsonyi jezsuita gimnázium 00935 rekord https://library.hungaricana.hu/hu/view/JezsuitaGimnaziumokDiakjai_3_Pozsony/?pg=47&layout=s&query=zichy. (Utolsó letöltés: 2021. január 10.)

⁹ KÁROLYI, 2019, 56; ZICHY, 1934, 248.

¹⁰ „...az olasz újságokat meg kültem Istvan batiadnak ki ma megyen Posonba...” Id. Zichy István Zichy Áadámnak Nagyszombat, 1692. április 30. MNL OL P 707 fasc. NB 84. Nr. 14235.

¹¹ TOMA, 2005, 195.

¹² KÁROLYI, 2020, 191; LINDQUIST, 2007, passim. A részletes tanulmány nem említi a frigyet. Tekintettel arra, hogy a házasság Clement von Radolt 1670-ben bekövetkezett halála után történt, kívül esett a munka időhatárain.

¹³ Az idős főúr azért fedtte meg fiát, mert az elhamarkodottan szeretett volna kamarási címért folyamodni, ezzel pedig kockáztatta, hogy testvére, Pál sem kapja meg. A gondos apa félt, hogy ez a hiba komoly ellentéteket szülhet a két testvér között. Zichy István ifjabb Zichy Istvánnak Oroszvár, 1674. augusztus 18. MNL OL Zichy család levéltára P 707 fasc. NB 84. Nr. 15473.

¹⁴ Ifj. Zichy István szabolcsi főispáni diplomája. MNL OL P 707 Fasc. 39. et G. Nr. 2.

¹⁵ FALLENBÜCHL, 1994, 83.

¹⁶ PÁLFFY, 1997, 278.

¹⁷ A háborúban való részvételére lásd OROSS, 2013; BALOGH, 2003.

Rövid áttekintésünkéből is láthattuk, hogy Nádasdy Ferenc részéről ifjabb Zichy István kiválasztása erre az utazásra nem volt véletlen. Az országbíró alighanem úgy számolt, hogy a fia mellé adott, akkor már külföldi utazási tapasztalatokkal rendelkező Zichy akár nehezebb helyzetekben is meg tudja majd állni a helyét. Utóbb kiderült, hogy ez jó döntésnek bizonyult, ugyanis mint ismert, az utazás nem alakult teljesen zökkenőmentesen. Ebben több váratlan esemény és az emberi természet is közrejátszott. Kisebb kihatással volt a történésekre, hogy a két szülő, Nádasdy Ferenc és idősebb Zichy István között a viszony igen változónak mondható, többször is nézeteltérések tarkították ket-tejük kapcsolatát, amit nyilván az Európa másik felén járó fiatalok is érzékeltek.¹⁸ Sokkal nagyobb gondot jelentett, hogy kísérijük, Johann Littart hamar megbetegedett. Németalföldön hosszabb megállásra kényszerült a társaság. A vezető kiesése nemcsak a huzamosabb ideig tartó megálló miatt volt problémás. Littart ugyanis tapasztalt embernek számított. Jól beszélt a francia nyelvet, illetve udvarmesterként szinte az egész utazásért felelős volt. Betegsége alatt – az új praefectus érkezéséig – az ifjabb Zichy István-ra hárultak a vezetői feladatok, ami talán némileg megviselte az ifjút. Azt azonban még rosszabbul élte meg, hogy az új vezető érkezésével visszakerült eredeti „pozíciójába”.¹⁹ Azokból a levelekből, amelyeket ifjabb Zichy István Antwerpenből írt testvérének, Klárának és sógorának, Andrássy Miklósnak, kiderül, hogy nem nagyon élvezte az ottani tartózkodást.²⁰ Beszámolt arról is, hogy a társaságból ő biztosan elhagyta a magyaros öltözetet, és állítása szerint már kezdett hozzászokni a „német” ruházathoz is. Úgy gondolom, hogy ez a gyors alkalmazkodása a Nyugat-Európában megszokott öltözködéshez mindenképpen előnyére vált, hiszen más példákából ismert, hogy a magyarok nehezen vagy nagyon lassan alkalmazkodtak az ottani trendekhez.²¹

Ugyanakkor talán pillanatnyi elgyengülés lehetett a részéről, amikor testvérének arról panaszkodott, hogy legszívesebben azonnal hazamenne. Ebben biztosan közrejátszottak azok a terhek, amelyek ráhárultak, hiszen felnőtt kísérijük kiesésével neki kellett átvenni az irányítást, ami nagy felelősséget tett a vállára. Talán ennek is tudható be, hogy hűgának és sógorának el is panaszoalta, hogy ha akkor hazamehetett volna, többet nem is gondolt volna külföldi utazásra. Érdekes módon apjának írott leveleiben ezeket a problémáit nem említette (esetleg nem maradtak fenn ilyen levelek), aminek oka talán abban keresendő, hogy nem akarta őt ilyen dolgokkal keseríteni.

Az ifjú még két információval szolgált rokonainak Antwerpenből. A környéken erős hadi készülődésről számolt be, valamint hírei szerint a franciák, a spanyolok és a hollandok is háborúra számítottak. Talán ez is közrejátszott abban, hogy a következő hónap végére már Párizsba szerettek volna érkezni.

Hasonlóan más peregrinus levelekhez, esetünkben is az egyik központi kérdés az anyagiak, illetve azok vonzata, bizonyos vásárlások és kiadások esetében. Még az utazás elején az idősebb Zichy István takarékosagra intette gyermekét. A jelek szerint nem vetet-

¹⁸ ÓVÁRY, 1901, 256; TOMA, 2005, 202.

¹⁹ TOMA, 2005, 199-201.

²⁰ 1670. március 30. Antwerpen. Ifjabb Zichy István Zichy Klárához és Andrássy Miklóshoz, 4. levél.

²¹ RING, 2001, 43-44.

te fel a pénz, vagy legalábbis ezt szeretne volna elhíttetni. Ugyan jelezte, hogy újabb 200 forintot küld fiának, de azt is hangsúlyozta, hogy véleménye szerint az utazás költségeinek jelentősebb részét, így az étkezést, szállást, fuvart nem neki kell fizetnie. Ezek alapján pedig úgy kalkulált a Magyar Kamara elnöke, hogy egy évre 600 forint elég lesz fiának.²² A fiú ennek ellenére bőségesen költekezett. Apja leveléből tudjuk, hogy francia-tanárt fogadott, illetve Párizsban az akadémiaira is beiratkozott. Az akadémiai rendszer 16. századi kialakulása után folyamatosan fejlődött. Itt alapvetően nem egyetemi tanulmányokról beszélhetünk: a fiatal nemesek feladata a lovaglás, vívás és tánc mellett egyéb, főleg harcművészetekben és az udvari életben hasznos ismeretek elsajátítása volt. A fizikai felkészítésen kívül ezek az intézmények célként tűzték ki, hogy a tanulók széles körű ismereteket is szerezzenek.²³ Ahogy a levelekből kiderül, Párizsban az ifjú Zichy Nádasdy Istvánnal együtt táncot és erődítést tanult. Apjának azonban rossz véleménye volt ezekről, úgy gondolta, ez a tudás felesleges egy magyar nemes számára, hiszen semmi hasznukat nem veszi.²⁴ Bár az idősebb Zichy István gondolatai valóban megfontolandónak tűnhettek, a francia akadémiaikon ezek mind fontos részét képezték a nemesség műveltségének és az udvari társadalomba való beilleszkedésnek.²⁵ Tudjuk azt is, hogy az ifjak nem vetették meg az élvezeteket sem. Baranyay Tamás például igyekezett tanácsokkal szolgálni másnaposság ellen unokaöccsének.²⁶ A korszak akadémiainak nagy problémát jelentett az ott nevelkedő nemesek és arisztokraták fegyelmezetlensége, ami ellen nem igazán tudtak fellépni.

A költségeket kisebb-nagyobb vásárlások is növelték. Az ifjú nemesúr testvérének térképeket küldött haza,²⁷ míg nagybátyjának szemüvegeket, amiket Baranyay Tamás nagyra értékelt, és továbbiakat is kért, mivel jobbnak tartotta a Bécsben kaphatóknál, illetve egyet odaadott az idősödő kamaraelnököknek.

A levelekben helyet kaptak családi események is. Ilyen például Zichy Pál és Károlyi Kata egyik gyermekének születése, vagy a Bécsben jogi tanulmányokat folytató Zichy Ádám betegeskedése is. Az éppen Párizsban/Antwerpenben lévő Zichy István maga kéri hűgát, hogy írjon neki a saját egészségéről. Ez talán azért is fontos, mert Zichy Klára ebben az időszakban sokat betegeskedett, és nagy valószínűséggel 1671-ben testvére hazaérkezését még megérte, de nem sokkal később elhunyt.²⁸

²² 1669. szeptember 9. Pozsony. Zichy István ifjabb Zichy Istvánnak. MNL OL P 707. Fasc. NB 84. Nr. 12570.

²³ TOMA, 2005. 213–214.

²⁴ 1670. május 31. Bécs. Zichy István ifj. Zichy Istvánnak. MNL OL P 707 Fasc. NB 84. Nr. 12572.

²⁵ DEWALD, 1993, 94–95.

²⁶ Ebben vélhetőleg saját római tapasztalatai is közrejátszottak. Baranyay az 1650-es évek közepén az Örök Városban tartózkodott, ahol talán szerzetesnek készült. Miután elképzelései megváltoztak, sógora közvetített az ügyben. 1654. február 8. Győr. Zichy István Lippay Györgynek. Esztergomi Prímási levéltár, Archivum Saeculare Classis X. 196. Nr. 2252.

²⁷ 1670. május 7. Pozsony. Zichy Pál ifj. Zichy Istvánnak. MNL OL P 707 Fasc. NB 84. Nr. 12574. Bár apró részlet csupán, véleményem szerint mégis hasznos, hiszen a Zichy család 17. századi könyvtárának részleteit szinte egyáltalán nem ismerjük. Katalógusok nem maradtak fenn róla, a könyvek pedig a 20. században szinte teljesen szétszóródtak.

²⁸ KÁROLYI, 2020, 191.

Végül, de nem utolsósorban fontos részlet, hogy az utazók milyen információkkal rendelkeztek az otthoni állapotokról. Szerencsétlenségükre az utazásuk kezdetén alig néhány hónapra voltak attól, hogy kibontakozzon a Wesselényi-féle rendi szervezkedés, ami miatt végül félbe is kellett szakítaniuk nyugat-európai körútjukat. Az 1670 tavaszán nyílt fegyveres összecsapásokkal tarkított eseményekről, valamint az azt követő alkudozásokról Baranyay Tamás és Zichy Pál írtak leveleikben röviden. Ezekben főleg Zrínyi Péter, Frangepán Ferenc és Rákóczi Ferenc tevékenysége kapott hangsúlyt. Nyilván nem ismerték vagy nem gondolták komolynak Nádasdy Ferenc érintettségét az ügyben. A másik esemény a besztercebányai tárgyalássorozat volt, amelyen az idősebbik Zichy István, Szelepcsényi György és Forgách Ádám oldalán, királyi biztosként vett részt.²⁹ A felső-magyarországi rendekkel való egyeztetésre egyébként mindegyik levél írója bizakodóan tekintett, utólag azonban tudjuk, hogy a követek nem jártak sikerrel, és a későbbiekben komoly katonai retorzió következett.

A rövid bevezetésből is látható, hogy a Nádasdy István útítársának, az ifjabb Zichy Istvánnak címzett és az általa hazaküldött levelek jól kiegészítik a korábbi ismereteket. A levelekből kiolvashatóak az utazók mindennapos problémái, illetve a rokonok tanácsai, amelyekkel próbálják a Nyugat-Európában utazó fiatalokat segíteni. Azt is jól mutatják az írások, hogy a kis társaság tagjai nem maradtak hazai hírek nélkül, hiszen az otthon maradtak tájékoztatták őket az eseményekről, legyen az gyermekszületés, házasságok és eljegyzések, egy érdekesebb haditett vagy az akkor éppen kibontakozó Wesselényi-féle rendi szervezkedés, amely végső soron az utazás megszakításához vezetett.

A források közlésénél mérsékelt modernizáltuk a levelek szövegét, hogy azok olvasását a lehető legjobban megkönnyítsük. A rövidítéseket feloldottuk és kurziváltuk. Az eredeti szövegben benn maradt hibákat lábjegyzetekben jeleztük.

²⁹ Zichy István mint a nyugat-dunántúli megyék követe volt jelen a gyűlésen, Forgách Ádámmal együtt. PAULER, 1876, I, 311.

Források

1.

Zichy István ifj. Zichy Istvánnak

Pozsony, 1669. szeptember 9.

MNL OL P 707 Fasc. NB 84. Nr. 12570.

Igyekszik utazására vonatkozólag tanácsokkal ellátni. Ezek főleg az anyagiakat jelentik, továbbá fia számára pénzt is igyekszik lekötni, hogy az utazás során ne szenvedjen hiányt.

Áldjon Isten sok jókkal.

Ím írtam Moller³⁰ uramnak, hogy adjon 200 forintot. Én magam is fölmegeyek talám e héten Bécsbe s ott Jovanelli³¹ urammal végezek az cambium végett, ha ételedre fuvarra es szállásra nem költesz az egy ruházatodra es exercitium tanulásodra egy-egy esztendőbe bizony öt-hatszáz forénttal megéred, úgy, hogy négyszáz arannyal beérned, azon kívül vennél el magaddal száz aranyot, hanem ha más dispositio lesz, hogy te is mind ételért fuvarért es szállásért magánosan fizetnél, az úgy ha lenne, inkább mást gondolnék elmeneteled felől.

A szürke lovat nem akarom, hogy eladd, a többivel akár mit mívelj, hiszem ha meggyüszs, köll akkor is a ló. Isten veled,
Poson 9. septembris 1669.

Jóakaró apád

Zichy

PS.: Meghattam, Oroszvárrúl³² küldjenek egynéhány dinnyét az úr önagysága számára. Írtam Saibersdorfrul³³ ö Nagyságának, nem tudom, mi az oka, nem lett válaszom. Hogy most nem udvarlottam lábam gyöngesége és a te itt nem léted okozta.

/Címzés:/ Magnifico Stephano Zichy iuniori et filio mihi dilecto

/Írányjelzés:/ Pottendorff³⁴

³⁰ Ismeretlen személy. Feltehetőleg egy bankár- vagy jelentősebb kereskedőcsalád sarja, akinek jelentős nyugat-európai kapcsolatai lehettek.

³¹ Valószínűleg Johann Andreas Joaneli/Giovanni Andrea Giovanelli selmeci főkamagróf (1663–1673).

³² Oroszvár (ma: Rusovce, SK).

³³ Saibersdorf (ma: Seibersdorf, A), akkor a Nádasdyak birtoka.

³⁴ Pottendorf, Nádasdy Ferenc birtoka és kedvenc tartózkodási helye. Itt látta vendégül 1668-ban Lipót királyt. TOMA, 2002, 345–358.

2.

Baranyay Tamás ifj. Zichy Istvánnak

Nagyszombat, 1669. december 19.

MNL OL P 707 Fasc. NB 84. Nr. 12571.

Unokaöccse levelei közül az idősebb Zichy István többet is elküldött neki. Zichy Pál és Ádám állapotáról is beszámol. Megemlíti az országban lévő rossz állapotokat. Részletesen ismerteti a lengyel király házassági szándékát és menyasszonyának az elutazását. A török elleni harcokról és egy sikeres, de nem mindennapi érsekújvári „próbáról” is beszámol.

Isten ő szent felsége minden jókkal áldjon és szerencséltesen!

Prima decembris Angontoraból³⁵ nekem írt leveledet megadák decima quinta decembris, ezelőtt Salczpurgból³⁶ septima novembris, s másikat Monachiumból³⁷ 14. novembris, kit az Atyádnak³⁸ írtál volt, azokat is nekem megküldte volt őkegyelme. Többet írtál-e, nem-e, én nem láttam. Ha írtál volna az Apádnak többet, kétség nélkül idekötte volna, mert minden héten írunk egymásnak. Hogy az egészséged jól szolgál, igen akarom. Istennek hála, én is azon módodom szerint tűrhető egészségben vagyok. Zichy Pál is³⁹ itt vala nálom, ő is jól van. Most Győrött vannak, még az új vendégjeknek hírét nem hallhattam. Adamko⁴⁰ betegeskedik, az mint írja az Atyád, Bécsben ágyban hatta. Ím most írok felüle őkegyelmének, hogy hazahozassa, az betegnek gondját köll viselni. Klára is⁴¹ urával, apródjival jól vannak. Szegény országunk csak azon gondviseletlenül van, mind hagyta. Nekem úgy tetszik, tovább köllene az derekas helyekben múlatnotok, csak általfuttok rajta. Itt egyéb hírünk nincsen, hanem hogy az lengyel király⁴² elküldött az mátkájáért⁴³ egy érseket és az cancelláriusát,⁴⁴ Januariusban, mint hallom elviszik.

³⁵ Helyesen Argontorati, ma: Strasbourg, Franciaország.

³⁶ Salzburg, a salzburgi püspökség székhelye, ahol az érsek, Max Gandol von Kuenburg fogadta őket, és megtekintették a kincstárat. TOMA, 2005, 198.

³⁷ München a bajor választófejedelem székvárosa. Az utazóknak volt ajánlólevele is a fejedelemhez, azonban a látogatást elmulasztották a sok várakozás miatt. TOMA, 2005, 199.

³⁸ Idősebb Zichy István (1616–1693) a Magyar Kamara elnöke (1655–1672).

³⁹ Zichy Pál (1645?–1684) Zichy István és Baranyay Mária legidősebb fia, ifjabb Zichy István bátyja. KÁROLYI, 2020, 190.

⁴⁰ Zichy Ádám (1652?–1701), Zichy István és Amádé Magdolna fia, ifjabbik Zichy István féltestvére. KÁROLYI, 2020, 190.

⁴¹ Ismeretlen személy, feltehetőleg a Zichy vagy a Baranyay család körében tevékenykedő szervitor.

⁴² Michał Korybut Wiśniowiecki, 1669–1674 között lengyel király.

⁴³ Habsburg Eleonóra Jozefa (1653–1697) III. Ferdinánd és Gonzaga Eleonóra lánya, 1670-től Michał Korybut Wiśniowiecki felesége. 1678-tól Lotaringiai Károly (1643–1690) felesége lett.

⁴⁴ Jan Leszczyński lengyel kancellár (1666–1678).

Az vén császárné⁴⁵ is az kisebbik leányával⁴⁶ beszélük, hogy el fog menni. Az országban nevelkedik az latranság. Bicskén⁴⁷ az török csauszt, ki Bécsben akart menni, fölverték, hármat, kik kísérték, levágtak és mindenből kiforgattak. Egy katona Újvárbán⁴⁸ ment egy törökhöz szolgálni. Két hónapig szolgálta, azután az urának hatodmagával az torokokat megmetélte, az az mi fölfért, egy szekérre szórta, saját részét elhajtá s Nyitrárúl írta meg, hogy ő katona lévén próbálni ment Újvárba, azért ő dolga, az házban puska-port hagyott és kanócot, az is elégett, igen szégyen[lék] az törökök. Nekem okulárt jót küldj, ha lehet. Az úrfinak⁴⁹ önagyágának ajánlom szolgálatomat. Éltesen Isten sok esztendeig bennetek jó egészségben! Datum Tirnaviae 19. decembris anno 1669.
Öreg atyád

Baranyay Thomas

Kívül: Nemzetes és nagyságos ifjabbik Zichy Istvánnak Én nekem kedves fiamnak adassék.

3.

Baranyay Tamás ifj. Zichy Istvánnak

Nagyszombat, 1670. március 15.

MNL OL P 707 Fasc. NB 84. Nr. 12573.

Köszöni a szemüvegeket, amiket Hollandiából küldött neki Zichy. Próbál tanácsokat adni rosszullét és másnaposság ellen. Beszámol Nádasdy és Zrínyi embereinek ellenségeskedéséről, ahogy a besztercebányai tárgyalásokról, valamint főnemesi eljegyzésekről. Kéri, hogy ha van rá módja, akkor a törökök észak-afrikai helyzetével kapcsolatos híreket írjon neki. Megemlíti, hogy Zichy Pálnak és Károlyi Katának újabb gyermeke született.

Isten ő szent fölsége szerencsés sok jókkal áldjon meg. Sexta februarii Hágából⁵⁰ nekem irt leveledet az két par okulárokkal octava martii megadták, melyek sokkal jobbak az bécsieknél. Egyiket az atyádnak köll adnom, de ha ezeknél is jobbakra találsz, és magad fogyatozása nélkül lehet, még egy párt hozz magaddal.

⁴⁵ Gonzaga Eleonóra (1630–1686) császárné, III. Ferdinánd harmadik felesége 1651–1657 között.

⁴⁶ HabsburgMária Anna Jozefa főhercegnő (1654–1689) 1678-tól Johann Wilhelm pfalzi választó fejedelem (1658–1716) felesége.

⁴⁷ Bicske, település Fejér vármegyében.

⁴⁸ Érsekújvár (ma: Nové Zámky, SK).

⁴⁹ Nádasdy István (1653–1685) Nádasdy Ferenc országbíró legidősebb fia. Életére lásd TOMA, 2005, 203–206.

⁵⁰ Hága, Hollandia.

Írod, hogy kornyadozó egészségem vagyok, az nem egyébtől van, hanem az sörital-tól, azért néha-néha csak egy meszely⁵¹ malozát⁵² estve igyál, mikor már nem eszel se iszol többet, de ne többet egy meszelynél, az maloza gyomornak jó. Én az én időmhöz képest, legyen Istennek hála, túrhető egészségben vagyok, csakhogy mivel csak magam vagyok, mint egy remete, mind kívül-belől mindenem praeda. Az országban semmi rendtartás nincsen, gondviseletlenül vagyunk. Valaki valamit akar, szabadjában cselekszik, s nem hogy büntetnék az latrot, sőt inkább pártját fogják. Talám megírta valaki, mely rút dolog esett gróf Nádasdi⁵³ uram önegysága és gróf Zrini Péter⁵⁴ uram önegysága szolgálói között. Az legradiak⁵⁵ Nádasdi uram önegysága jószágára hatalmasan réamentek, erdejét önegységének pusztították, önegysága is ótalmaztatta, s megvagdaloztak emberül ketten is. Zrini Péter uram önegysága részéről vitéz vajdák s főlegények veszttek, Nádasdi uram önegysága emberiben is sebesedtek. Most immár Besztercze Banian⁵⁶ az alföldi vármegyék egybengyültek. Császár urunk⁵⁷ öfölsége kegyelmes jó resolútióval mind az fő-fő urakat közikben kütte, úgy mint érsek⁵⁸ uram, gróf Nádasdi uram önegységát, Forgács Ádámot⁵⁹ s az atyádat. 13. martii mentek el innét Szombatból⁶⁰ de Zriny Péter uram önegysága közikben sem ment, Esterhas Pál⁶¹ sem ment, az felesége⁶² talám az más világra költözik, igen beteg lévén. És így az nagy uraknak egyenetlensége miatt csak az Isten tudja mint maradhatunk megh. Csak e nyáron is az lengyelek készülnek az török ellen, de sok alkalmatlanságban vannak azok is. Valóban jó hírt írtál volna, ha igaz lehetne, hogy Candiat⁶³ több tartományokkal az fővezér maga⁶⁴ számára elfoglalt [!] volna, sőt az úrfi, gróf Nádasdi István uram önegysága nyilvánban írja (kinek ajánlom szolgálatomat, s kérem, önegysága hazáját meg ne utálja az friss heringért, stokfíser⁶⁵) hogy körösztyén lenne, sít adna Isten ő szent fölsége, valóban jó[I] járna Magyarország, azért kérlek, hogy kiváltképpen az törökök felől való hírrel tudósíts bennünket, mert elég török birodalom körül jártok. Az udvarnál az a hír, hogy

⁵¹ Messzely: űrmérték, megközelítőleg 0,42 liternek felel meg.

⁵² Malvázia desszertbor. Édes ízű, főleg a Kanári-szigeteken termő szőlőből készítik.

⁵³ Nádasdy Ferenc országbíró (1655–1671).

⁵⁴ Zrínyi Péter horvát bán (1664–1671).

⁵⁵ Légrad (ma: Legrad, HR).

⁵⁶ Besztercebánya (ma: Banská Bystrica, SK). Itt gyűltek össze az elégedetlen rendek, hogy megvitassák az ország helyzetét. Főleg a megszorodó török támadások miatt fontolgatták a hódolást. Az Udvar Szelepcsényi Györgyöt, Nádasdy Ferencet, Forgách Ádámot és id. Zichy Istvánt küldte tárgyalni. A tárgyalások azonban sikertelenül zárultak, az egybegyűlt rendek ugyanis már az elején bizalmatlanok voltak Szelepcsényivel és Nádasdyval szemben. PAULER, 1876, I, 310–311, 339–346; BOROSY 2001, 281–283.

⁵⁷ I. Lipót magyar király (1657–1705).

⁵⁸ Szelepcsényi György érsek (1666–1685).

⁵⁹ Forgách Ádám (1609–1681).

⁶⁰ Nagyszombat (ma: Trnava, SK).

⁶¹ Esterházy Pál (1635–1713) Sopron vármegye főispánja, a későbbi nádor.

⁶² Esterházy Orsolya (1641–1682).

⁶³ Candiai háború (1645–1669). Ennek eredményeként szerezték meg a törökök Kréta szigetét a Velencei Köztársaságtól.

⁶⁴ Köprülü Ahmed nagyvezír (1661–1676).

⁶⁵ Stockfisch: tőkehal (német).

Algírból⁶⁶ az fővezér kihívta volna az török császár⁶⁷ praesidiumát és az magáté kütte volna be, közelebb vattok oda, jobban és bizonyosabban meghallhatjátok.

Az mi az kisasszonyokat illeti, azokat bizony untig kapdossák. Ostrosith kisasszonyt⁶⁸ Julius Szuniogh⁶⁹ uram elvötte, Erdődy György⁷⁰ uram az Rákóczi Asszonyt⁷¹ elhozta, Somoljanban⁷² van. Egyebek felől írni semmi sem tudok. Esterhas Ferencz⁷³ uram önagysága mégis özvegyen él. Klára jó egészségben van minden férjével, de minden órában vendéget vár megént. Zichy Pálnak felesége⁷⁴ Imrét hozta ez világba,⁷⁵ és így már mind fia s mind leánya vagyon. Jó egészségben vannak, Istennek hála. Most, ha valami jót nem végeznek az besztercei gyűlésben, félek, hogy ha az török miatt békével leszünk is, de magunk között nagy idegenség lehet. Ezzel Istennek ajánllak. Datum Tirnavia, 5. martii anno 1670.

Uyfalusí⁷⁶ uram nem tudom, ha elhált-e Karolj⁷⁷ uram leányával.

Baranyay Thamas

/Címzés:/ Spectabili ac magnifico domino iuniori Stephano Zichi, filio mihi delecto

4.

Ifj. Zichy István Andrassy Miklósnak

Antwerpen, 1670. március 30.

MTA KIK kéziratár Ms 4758/132.

Beszámol jó egészségéről, valamint arról, hogy megtetszett neki a német viselet, de azért megírja sógorának, hogy német feleség nem kellene neki. A térségben készülődő háborúról tesz említést. Kéri sógorát, hogy többet írjanak neki, illetve elégedett azzal a deákkal is, aki testvére helyett írt leveleket. Az utazással kapcsolatban kétségei vannak, hogy az ismeretei hasznosulni fognak-e valaha.

⁶⁶ Algír, város Észak-Afrikában, török tartomány központja (ma: Algír, Algéria).

⁶⁷ IV. Mehmed oszmán szultán (ur. 1648–1687).

⁶⁸ Ostrosith Erzsébet (?). Pontosan nem azonosítható, hogy melyik Ostrosith grófnak a leánya, csak feltételezhető, hogy Ostrosith Pál gyermeke volt. NAGY, 1861, 303. Megjegyzendő, hogy itt Szunyogh Mózes feleségeként van feltüntetve.

⁶⁹ Szunyogh Gyula (?–1676). A jeszenyicei és budetini Szunyogh család sziléziai ágának tagja. CSÍZI, 2003, 77.

⁷⁰ Erdődy György (1647–1713) Erdődy Gábor fia, országbíró, Rákóczi Erzsébet férje. BENDA, 2007, 113–114.

⁷¹ Rákóczi Erzsébet (1654–1707) Rákóczi László lánya, Erdődy György országbíró felesége.

⁷² Szomolány település, Pozsony vármegyében (ma: Smolenice, SK).

⁷³ Esterházy Ferenc (1641–1683) Esterházy Pál fiatalabb testvére.

⁷⁴ Zichy Pál felesége Károlyi Kata (?–1694) Károlyi László főispán lánya, ifjabb Zichy István sógornője. KÁROLYI, 2020, 191.

⁷⁵ Zichy Imre születése. Uo. 191.

⁷⁶ Újfalussy András királyi táblai ülnök 1669. októberben Károlyi Évát vette feleségül.

⁷⁷ Károlyi László (1622–1689) Szatmár vármegye főispánja, Zichy Pál apósa.

Datum Antverpiae 30. martii 1670.

Kigyelmednek mint kedves sógor uramnak⁷⁸ igaz atyafúságos szeretettel való szolgálatomat ajánlom.

Szinten kétségben estem volna már, ha az kigyelmed Szomosrul⁷⁹ írott levelét ma nem vettem volna, melyet mely nagy örömmel olvastam meg. Meg nem írhatom, legfőképpen, hogy kigyelmedeket jó egészségben értem lenni, kiből hogy Isten tovább is megtartsa kigyelmedeket szegény atyafia öröme, szívből kívánom. Nekem is, legyen Istennek hála, még ekkorig tűrhetőképpen szolgál egészségem, állapotom is, ha nem mindenkoron kedvem szerint is, de meglehetősen vagyon. Az német plundrához⁸⁰ már szintén hozzászokom, s talánd annyira meg is fogom kedvelni, hogy másféle köntösben való öltözésem avagy igen későre vagy talánd nem is leszen. Mindazonáltal ezt úgy ne magyarázza kigyelmed, hogy innéd, az mint írja, német dámát vigyek magammal haza, mert az még Magyarországon böcsületes kinyerem étele felől reménségem lehet, könnyen el nem hagyom egy rossz dámáért. Innéd mostanában semmi új hírekkel nem kedveskedhetek kegyelmednek, hanem hogy az francia királytól⁸¹ mind az spanyolok, mind pedig az hollandusok igen tartanak, ki hova veszi útját és hol fogja kezdeni hadakozását, Isten Parisban vezérelvén bővebben fogom tudósítani erről kigyelmedet, remélnvén, hogy jövő holnapnak az végé felé talánd oda érkezhetünk. Azonban kérem kegyelmedet mint jóakaró sógor uramot, tovább is ne nehezteljen szegény hazám állapotjáról tudósítani, mely kigyelmed hozzám való jóakaróját és ezelőtt is velem tött sok ízbeli atyafúságát azon leszek, hogy Isten éltetvén meg szolgálhassam. Az kegyelmedek víg farsangját egy részint irigyelhetném, mivel annak hírével csak annál jobban óhajtatja velem, de hogy jó emlékezésben voltam az kegyelmedek vígassága között, azt hálaadó szívvel értettem, kívánván kegyelmedeknek hasonló vígassággal való szerencsés hűsvét ünnepeket sokszor élni és el is múlatni szerencsés jó egészségben néném asszonnyal⁸² ökigyelmével, kinek igaz atyafúságos szeretettel holtomig való szolgálatomat ajánlom, kérvén, hogy ezen mostani secretariusát könnyen meg ne változtassa ökigyelme, mert valóban szép kemény, postára való bötűkkel írja az leveleket, noha nem köllene ökegyelmének szinte annyira az postára való költségemet kímélni, bővebben méltóztatván tudósítani az oda való állapotokról és maga jó egészségéről, kinél nekem kedvesebb hírem nem fog érkezhetni. Írja kegyelmed, hogy ezen ottjártomat nem fogom megbánni, arról most nem tudok egyebet írnom, mivel jövendőmondó nem vagyok, de ennyi szenvedésem és türesem után jövendőben ha mi hasznát nem várhatnám, higgye, hogy ezen órában térnek vissza, mert noha némelyeknek egy-más nyalánkság miatt⁸³ igen tetszik az országjárás, kiből nekem is, ha akarnám, lehetne módom, de látja Isten, nekem nincsen igen kedvem szerint. S bízom Istenemben, hogy ha csak most szerencsémre

⁷⁸ Andrassy Miklós gömöri főispán, jász-kun kapitány, Zichy Klára férje.

⁷⁹ Somos: Sáros megyei falu (ma: Drienov, SK).

⁸⁰ Plundra: bő szárú férfinarág, amely térdben vagy bokában összeszűkül.

⁸¹ XIV. Lajos francia király (1638–1715).

⁸² Ifjabb Zichy István testvére Zichy Klára (–1671).

⁸³ Jól olvashatóan egy kihúzott „nem” szerepel a szövegben.

visszatérhetek kegyelmeitek szolgálatjára, többször nem fogok visszatérni kívánkoznom. Ajánlván ezzel magamot az kigyelmeitek hozzám való továbbbeli atyafiúságában és szeretetiben, kiben, hogy holtomig meg is tartson, maradok
Igaz idegen földön való szolgája, sógora

Ifjabbik Zichy István

Post scriptum: Ezen hamarsággal való írásomat vegye most kegyelmed kedvesen. Isten éltetvén, ennek utána többől udvarolván, kérem, rólam, szeginy sógorárúl feledékeny-ségben ne essék, az ki egyebet most nem kíván tiszta szívűl hanem hogy Isten virrasz-szon még valaha oly napot, hogy kegyelmeitek láthassam kívánt jó egészségben. Az kis húgocskámnak⁸⁴ ajánlom szolgálatomat, tudom, férjhez menetelét hazamenetelemig fogja halasztani.

/Címzés:/ Az nemes és nemzeti Andrásy Miklos uramnak és nekem kedves sógor uramnak őkegyelmének adassék.

/Írányjelzés:/ Krasnahorka⁸⁵

5.

Ifj. Zichy István Zichy Klárának

Párizs, 1670. május 1.

MTA KIK Kézirattár Ms 4758/134.

Szomorúan értesül húga beteges állapotáról. Utazásukat egyedül, a kísérő praefectus nélkül folytatták annak betegsége miatt. Párizsba rendben érkeztek meg, a város lenyűgözi. Az ott élőkről felemás véleménnyel van. Kéri, hogy imádkozzanak érte, amíg hazájától távol jár.

Datum Parisban prima maii 1670.⁸⁶

Kegyelemednek mint kedves néném Asszonnak ajánlom igaz szeretettel való szolgálomat.

Szinte most múlt fél esztendeje, hogy eljöttem hazulról⁸⁷

Antverpiabúl elindulásomkor vettem az kigyelmed Krasnahorkarul írott levelét, ki-bűl beteges állopotját értvén, mind ekkoráig is oly búsulással vagyok, hogy még nem írhatom, nagy kívánsággal várván jobbulása felöl örvendetes hírt hallanom. Azonban adván kegyelemednek tudtára, hogy mi praefectusunkot⁸⁸ igen beteges állapottal el-hagyván magunktúl, az följobb meg irt városban csak egyedül magunk Istennek legyen

⁸⁴ Vélhetőleg Andrásy Anna (?-?).

⁸⁵ Krasnahorka (ma: Krásna Hôrka, SK) Andrásy Miklósnak és családjának otthona.

⁸⁶ A köszöntő sor jobb oldalához utólag beillesztve.

⁸⁷ Szintén a bal oldalon a levél tetejére utólag beírva.

⁸⁸ Johann Littart, Nádasdy István praefectusa, aki kezdetben kísérte az utazó társaságot. TOMA, 2005, 198.

hála jó szerencsével érkezénk 29. aprilis ide Parisban. Várván itten naponkint praefectu-sunkrúl uram önagysága rendelését. Még idáig, Istennek legyen hála, alkalmasint szolgált egészségem, de most valamennyire rosszul érzem magamot, mitűl, nem tudhatom. Azon leszek, hogy eleit vehessem, máskínt jól vagyon állopotom. Az idegen nemzetség-höz is jól alkalmaztatván magamot, annyira megtetszett életek, hogy ha kedves atyám-fiaim híjával nem volnék, visszatérésemrűl késűre gondolkodnám. Az itt való városrűl csak azt írhatom, hogy már mását nem vélem, hogy az körösztyénység is között láthassa ember mind szépségére nézvén, mind nagyságára, mind penig az népnek sokaságára, melyet csak abbűl is észrevehetni, hogy 22 ezer hintó vagyon benne, az ki minden nap kinn jár. Az ételre, az házok csinosságával nem sokat költenek, de magok cifraságára, kimondhatatlan dolog. Az pénz igen bő köztök, az országok is jó, de az jobbágyok Magyarországkínt igen nyomorultak. Barátságosok is, de igen ravaszak. Most még ösmeretlen lévén, csak az utcára sem merek mennem, félvén az eltévelyedéstűl. Semmi új hírekkel nem kedveskedhetem kegyelmednek, múlatván itten, többel udvarolok, most csak szintén ide érkezésemet akartam megjelentenem kegyelmednek. Ajánlván sógor uramnak ökegyelmének igaz atyafiúságos szolgálatomat böcsülettel köszövnén hogy rólam szegíny szolgálárűl el nem felejtkezvén mind annyi dolgai között is méltóztatik írnia, kívánom Istentűl oly tehetségemet, hogy arra valaha érdemessé tehetném magamot, magam szolgálatja által azomban tehetségem helyett akaratomat tekintvén öki-gyelme, kérem tovább is maga jóakarátjában méltóztassék megtartani, kiért maradok, még élek, köteles szeretettel való szolga öccse

Ifjabbik Zichy István

Post scriptum: Az kis öcséimnek⁸⁹ és leginkább kedves húgocskámnak ajánlom szolgálatomat, kérvén hogy ártatlan imádságokkal el nem felejtkezzenek rólam szerencsés visszatérésemért.

Édes Néném asszo[ny, kérem] kegyelmedet, tudósítson mentél hamarébb maga egészsége fölöl.⁹⁰

/Címzés:/ Az tekintetes és nagyságos Zichy Clara Asszonynak, nekem kedves néném asszonyomnak ökegyelmének adassék.

Krasnahorka

⁸⁹ Andrásy Péter és István, Andrásy Miklós és Zichy Klára gyermekei.

⁹⁰ A köszöntő sor bal oldalán utólag odaírva.

6.

Zichy István ifj. Zichy Istvánnak

Bécs, 1670. május 31.

MNL OL P 707 Fasc. NB 84. Nr. 12572.

Elégedetlen, mivel fia túl sokat költ szerinte felesleges dolgokra. Kiemelten fontosnak tartja a francia nyelv megtanulását. Megemlíti a császári seregek Liptóba érkezését. Tudomása van egy magyar követről Párizsban, kéri fiát, ha tudja, ki az, írja meg neki.

Áldjon Isten sok jókkal

Parisból 9. irt leveledet vettem, kibe adod tudtomra, hogy kétszáz tallért vettél föl az cambiumból, kiket én itt megfizetek, idején kezdted meg, nem hiszem, hogy mind elkölt volna kezdenél lévő költséged. Kérlek, kíméljed a költségedet, hogy kiérd vele, nem hiszed te, az mastani zűrzavaros időbe mely szűk köztünk az pénz. Hogy az francúz mesterednek⁹¹ egy holnapra hatodfél tallért fizess, soknak látszik, itt egy arany a díja, úgy a táncmesternek is. Meg ne hagyjátok magatokat csalni, mert ott, ha gondot nem viseltek, az jövő-menőket mindenbe igyekeznek megcsalni. Az táncolásra nem volna semmi szükséged, hanem ha csak az ifjú úr kedvéért az fortificatiót ha tanulod, nem bánom, noha annak is a magyar nem sok hasznát szokta venni. Mindenek fölött azon légy te, hogy a francúz nyelvet perfecte tanuld meg. Feleségem⁹² köszönt, csak légy jó és viseld jól magad, s nevelkedjél jó erkölcsökbe, az mi szeretetünkbe meg nem fogyatkozol. Isten veled!

Költ Bécsbe, 31. maii 1670

Jóakaró apád Zichy

/Címzés:/ Filio Stephano Zichy

/Irányjelzés:/ Parisiis

Post scriptum: Szintén, hogy ezen levelet be pöcsétlem vala, érkezék deákul irt leveled az is 9. maii datált. Kedvesen olvastam egyszer már deák írásodat, azon légy, amikor lehet, continuáld írásodat, nem lévén nagyobb consolatióm, mint ha távollétedben is gyakorta hallok jó hírt felőled. Tudoséts az oda való hírekrül is, s ha azon magyar követnek végére mehetsz, add tudtomra kicsoda. Most mi itt azon törődünk már mindenütt letéve lévén az fegyver, revocálja-e őfölsége a hadait kik már Liptóba⁹³ érkeztek, vagy

⁹¹ A korabeli magyar főúri peregrinusok franciatanulásáról: BETHLEN, 1980, 574; SZABÓ, 2008, 71–72.

⁹² Várkonyi Amádé Magdolna, Zichy István második felesége, ifjabb Zichy István mostohaanyja. KÁROLYI, 2020, 190.

⁹³ Liptó (ma: Liptov, SK) vármegye, az ország északi részében.

ugyan aláküldje. Akarom, hogy nagy kedvedet értem az francúz nyelvtanulásba más exercitiumokkal együtt, csak légy jó és jószágos cselekedetekkel teljes, megtérésedkor, hidd el, mindenben experiárod te is, hogy van jó apád.

7.

Zichy Pál ifj. Zichy Istvánnak

Pozsony, 1670. május 7.

MNL OL P 707 Fasc. NB 84. Nr. 12574.

Köszöni a testvére által küldött térképeket. Megírja Rákóczi, Zrínyi és Frangepán bukását, valamint utóbbi kettőnek Bécsbe utazását és kegyelemkérését. Aggodalmát fejezi ki, mert húgáról és sógoráról nem tud semmit.

Mint kedves öcsém uram, igaz atyafiúi szolgálatomat ajánlom kegyelmednek Hágából 10. martii költ kegyelmed levelit az mappákkal együtt igen kedvesen vettem, érkezett azonban Antverpiából⁹⁴ 30. martii költ kegyelmed levelei, melyekből örömmel értettem kegyelmedek egészségben való létét. Kívánom szívből, ezután is öröndetes híreket hallhassak kegyelmedek felől. Egy hete lesz Gyórról hogy megindultam Sentére,⁹⁵ lévén apám urammal Esterházy Pál uram öngysága installatióján⁹⁶ az honnéd most érkezünk meg is. Istennek hála szerencsésen ment végben, sok urak s főrendek jelen létével. Ezen utunkban sokat emlegettük Apám urammal öngyságával kegyelmedet s jó emlékezéssel. Csak Isten útját engedje kegyelmednek szerencsésen végben vinni. Hazakerkezvén assecurálom kegyelmedet, contentumával fognak dolgai folyni. Kit ezután is igyekezem tehetségem szerint promoteálni. Újságul írhatom, hogy Zrini Péter uram Tersaczki⁹⁷ urammal félbenhagyván dolgokat Bécsben mentek gratiat kérni, hasonlóképpen Rákóczi is⁹⁸ azt sollicitálja már, kire nézve elaluván viszont ez az gonosz tűz, békességet remélkedünk s Isten visszahozván kegyelmedet, hazánkban talál, ha Isten éltet addig, Baranyay⁹⁹ uram is egészségben vagyon, sógor s néném asszonyom¹⁰⁰ felől alkalmas ideje semmit sem értettem. Elfoglalván volt [!] alkalmas üdövel azokat az postákat Rákóczy, de már azok is fölszabadulván, tudom, értem ökegyelmének levelét.

⁹⁴ Antwerpen spanyol Németalföld jelentős városa (ma: Antwerpen, Belgium).

⁹⁵ Sempte (ma: Šintava, SK) mezőváros Nyitra megyében, az Esterházy család birtokközpontja.

⁹⁶ PÁLFFY, 1997. 271.

⁹⁷ Frangepán Ferenc, Zrínyi Péter sógora, a Wesselényi-féle rendi szervezkedés egyik főszereplője (1643–1671).

⁹⁸ I. Rákóczi Ferenc, II. Rákóczi György és Báthory Zsófia fia. Sáros vármegye főispánja, választott erdélyi fejedelem (1643–1676).

⁹⁹ Baranyay Tamás († 1680 körül?), ifjabb Zichy István nagybátyja.

¹⁰⁰ Andrássy Miklós jász-kun kapitány és felesége, Zichy Klára.

Holnap inned haza nézek, az hol Istennek hála egészségben hattam volt feleségemet apróival¹⁰¹ együtt, tovább is el nem múlatom az itt való állapotokról tudósítanom kegyelmedet.

Kegyelmed is kérem, continuálja maga utazásirúl való tudósítását, ki hogy mindekben mindenütt szerencsés legyen, mégis igaz szíbul kívánom s maradok végig kegyelmednek igaz szolgáló atyafia

Zichy Pál

Post scriptum: Az úrfinak¹⁰² ajánlom köteles szolgálatomat az sok idegen emberek között, mindazonáltal el ne felejtsem bennünket kegyelmeitek, kit tudom, nem is enged az magyar vér.

Poson die 7. maii 1670.

/Címzés/ Nekem kedves öcsém uramnak, tekintetes és nagyságos Zichy István uramnak ökegyelmének adassék.

Rövidítések és irodalomjegyzék

MNL OL
P 707
P 1314

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
Zichy család zsélyi levéltára
Batthyány család levéltára Missiles

MTA KIK
Kézirattár

Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára és Információs
Központ
Kézirattár

*

BALOGH
2003

BALOGH István: *Szabolcs vármegye terhei a 17. század végén*, Nyíregyháza, 2003.

BENDA
2007

BENDA Borbála: *Az Erdődy család 17. századi genealógiája*, In: *Turul*, 14. (2007) 4 sz. 109–125.

¹⁰¹ Zichy Pál gyermekei feltételezhetően Imre (1670–1746) és egy ismeretlen kislány, talán Rozina. KÁROLYI, 2020, 189.

¹⁰² Nádasdy István (1653–1685).

- BETHLEN
1980
BETHLEN Miklós *élete leírása magától*, In: *Kemény János és Bethlen Miklós művei*, szerk. V. WINDISCH Éva, Budapest, 1980.
- BOROSY
2001
BOROSY András: *Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési iratainak regesztái. Közigazgatási és politikai iratok I. 1618–1670*, Budapest, 2001.
- CsÍZI
2003
CsÍZI István: *A jeszenicei és budetini Szunyogh család és címerváltozatai a 16–18. században*, I, In: *Turul*, 76. (2003) 3–4. sz. 65–79.
- DEWALD
1993
Jonathan DEWALD: *Aristocratic Experience and the Origins of Modern Culture: France (1570–1715)*, Berkeley LA, 1993.
- ERDÉLYI
2019
Érzelmek és mostohák. Mozaikcsaládok a régi Magyarországon, 1500–1850, szerk. ERDÉLYI Gabriella, Budapest, 2019.
- FALLENBÜCHL
1994
FALLENBÜCHL Zoltán: *Magyarország főispánjai 1526–1848*, Budapest, 1994.
- FAZEKAS ET AL.
2019
Jezsuita gimnáziumok diákjai (17–18. század). A nagyszombati, pozsonyi és győri jezsuita gimnáziumok diáksága (1616–1773) (Anyakönyvi adattár I–III.), szerk. FAZEKAS István – KÁDÁR Zsófia – KÖKÉNYESI Zsolt – TERNOVÁ CZ Bálint, Budapest, 2019. https://library.hungaricana.hu/hu/collection/iskolai_ertesitok_JezsuitaGimnaziumok-Diakjai/. (Utolsó letöltés: 2021. január 10.)
- HORN
1989
HORN Ildikó: *Esterházy Pál: Itinerarium in Germaniam, 1653*, In: *Sic Itur ad Astra*, 3. (1989) 2–3. sz. 21–48.
- HORN
1996
HORN Ildikó: *Nemesi árvák a kora újkorban*, In: *Gyermek a kora újkori Magyarországon*, szerk. PÉTER Katalin, Budapest, 1996, 51–90.
- JANKOVICS
1981
Bethlen Mihály útinaplója [1691–1695], kiad. JANKOVICS József, Békéscsaba, 1981.

- KÁROLYI
2019
- KÁROLYI Bálint: *Zichy II. Pál árváinak iskoláztatása. Iskoláztatási stratégia a Zichy családban a 17. század második felében*, In: *AETAS: Történelemtudományi Folyóirat* 34. (2019) 2. sz. 53–64.
- KÁROLYI
2020
- KÁROLYI Bálint: *A zicsi és vásonkői Zichy család grófi ágának leszármazása a 16–17. században*, In: *Turul*, 93. (2020) 4. sz. 187–191.
- LINDQUIST
2007
- Thea LINDQUIST: *Clement von Radolt (1593–1670) A Multifarious Career in the seventeenth-century Imperial Service*, In: *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs*, 52. (2007) 9–29.
- NAGY
1861
- NAGY Iván: *Magyarország családai. Czimerekkel és nemzékrendi táblákkal, VIII*, Pest, 1861.
- OROSS
2013
- OROSS András: *A Magyar Királyság törökellenes határvédelmi rendszerének felszámolása és átszervezése*, Budapest, 2013.
- ÓVÁRY
1901
- ÓVÁRY Lipót: *Az MTA történelmi Bizottságának oklevélmásolatai, III*, Budapest, 1901.
- PÁLFFY
1997
- PÁLFFY Géza: *Kerületi és végvári főkapitányok és főkapitányhelyettesek Magyarországon a 16–17. században*, In: *Történelmi Szemle*, 39. (1997) 2. sz. 257–288.
- PAULER
1876
- PAULER Gyula: *Wesselényi nádor és társainak összeesküvése 1664–1671, I–II*, Budapest, 1876.
- RING
2001
- RING Orsolya: *Thurzó Imre neveltetése*, In: *Sic Itur ad Astra*, 13. (2001) 1–2. sz. 33–51.
- SZABÓ
2008
- SZABÓ András Péter: *Haller Gábor – egy 17. századi erdélyi arisztokrata életpálya*, Budapest, 2008. (PhD-disszertáció)
- SZELESTEI
1988
- SZELESTEI Nagy László: *Batthyány Kristóf európai utazása 1656–1657*, Szeged, 1988.

TOMA
2002

TOMA Katalin: *Egy császári látogatás utóélete. I. Lipót Potten-
dorfban 1668*, In: *Fons: Forráskutatás és történeti segéd-
tudományok*, 9. (2002) 1–3. sz. 345–358.

TOMA
2005

TOMA Katalin: *Nádasdy István európai tanulmányútja*, In:
*Idővel paloták... Magyar udvari kultúra a 16–17. század-
ban*, szerk. G. ETÉNYI Nóra – HORN Ildikó, Budapest,
2005, 192–214.

ZICHY
1934

GRÓF ZICHY István: *Adatok a XVII. századi magyar
nemesség műveltségéhez*, In: *Emlékkönyv Berzeviczy Albert,
a Magyar Tudományos Akadémia elnökének tiszteleti taggá
választásának harmincadik évfordulója alkalmából*, Buda-
pest, 1934, 245–249.

Nicolaus Zaffius köszönetnyilvánító levelei a gályarab prédikátorok kiszabadításáért (1676)

A Habsburg-ellenes Wesselényi-összeesküvés 1670-ben bekövetkezett bukása utáni erőszakos rekatalizációs törekvések csúcspontja az a grandiózus pozsonyi per volt, amelynek keretében 1673-ban és 1674-ben a Magyar Királyság, sőt még a hódoltság területéről is több száz protestáns lelkészt és iskolamestert idéztek be a katolikus vallás gyalázása, felségárulás (az összeesküvőkkel való összejárás) és a török Magyarországra való bejutásának elősegítése vádjával. Az ún. pozsonyi vértörvényszék az ítélet kihirdetése előtt szabad eltávozást ígért azoknak, akik önként áttérnek a katolikus vallásra, vagy lemondanak hivatalukról, vagy pedig elhagyják az országot. Akik ezek egyikére sem voltak hajlandók, azokat halálbüntetésre ítélték és börtönbe vetették, ahol a sanyarú körülmények miatt többen megtörtek vagy elhunytak. Azoknak a lelkészeknek a büntetését, akik a végsőkig kitartottak, gályarabságra változtatták, és két csoportban indították útnak a nápolyi gályákra. Az első csoport 1675. március 18-án indult és Trieszt érintésével haladt végcélja felé. Közülük hét lelkészt gyengeségük miatt hátra kellett hagyni a Pescara közelében levő Theate¹ városában. A többieket, akik bírták a gyalog megtett út viszontagságait, 1675. május 8-án Nápolyban adták el az ottani gályákra.² Michiel de Ruyter (1607–1676) holland admirális a prédikátorok e csoportját szabadította ki 1676. február 11-én. A második csoport 1675. július 2-án indult el Magyarországról. Ők is érintették Triesztet, ahonnan hajón szállították volna tovább őket. Mivel a Velencei Köztársaság megtiltotta a hajózást a fennhatósága alá eső vizeken, már nem jutottak el Nápolyba, ezért a buccari³ börtönbe kerültek (a továbbiakban: trieszti csoport). Közülük volt, aki katolizált, volt, aki meghalt, az életben maradt lelkészeket Szalontay István és Cothurnides Sámuel ügyvédek váltották ki 1676. május 2-án császári kegyelmi rendelet birtokában.⁴

Nicolaus Zaffius (1620 körül – 1677 után) svájci származású, Velencében működő lelkész-orvos az egyik legismertebb azon személyek között, akik a gályarabságra ítélt prédikátorok kiszabadításának előkészítésében és azután sorsuk alakulásában szerepet

¹ T(h)eate (ma: Chieti, I).

² A theatei börtönben maradtak közül többen meghaltak, az életben maradt két lelkészt utólag szintén Nápolyba szállították.

³ Buccari (ma: Bakar, CRO).

⁴ A szélesebb közvélemény szűkebb értelemben az első csoportot nevezi gályarab prédikátoroknak – Moldova György közismert kötete, a *Negyven prédikátor* is róluk szól –, jóllehet a második csoportot is gályarabságra ítélték és útnak is indították őket Nápoly felé. A két csoportra szerencsésebb lenne összefoglalóan a „gályarabságra ítélt prédikátorok” elnevezést alkalmazni.

játszottak. Jó szándékú és fáradhatatlan tevékenysége miatt kiemelkedő és megkerülhetetlen személyisége a gályarabság történetének. Személyével több, rövidebb-hosszabb közlemény foglalkozott már Svájcban is, Magyarországon is, de tevékenységének teljes körű feldolgozása még várat magára.

Thury Etele a gályarabsághoz kapcsolódó, máig alapműnek számító forráskiadványában⁵ a múlt század elején Zaffius gályarab vonatkozású levelezését adta ki. A prédikátorok megszabadulásának háromszázadik évfordulója kapcsán szintén itthon jelent meg rövid összefoglaló róla egy svájci szerző, Hans Schaffert tollából.⁶ Nem sokkal ezután egy svájci folyóiratban látott napvilágot egy, az előbbinél részletesebb közlemény a tevékenységéről.⁷ Ezt követően egy másik írás először foglalkozott alaposan lelkeszi működésével,⁸ legutóbb pedig Jan-Andrea Bernhard szentelt neki rövid fejezetet a részint a magyar–svájci kapcsolatokról szóló könyvében.⁹

Zaffius zürichi közép- és felsőfokú tanulmányai után 1644-ben egy alsó-ausztriai nemes, Victor Althann (1602–1654)¹⁰ fiai, Christian (1630–1683) és Victor Ferdinand (1633–1676)¹¹ mellé szegődött el házitánítónak. Hazatérése után 1648-ban szentelték lelkészé. 1649 és 1651 között szülőhelyén, a Svájc legkeletibb kantonjában, Graubündenben található Silsben volt lelkész. Az utóbbi évben azt jegyezték fel róla, hogy Velencébe távozott. 1654-ben a padovai egyetemre iratkozott be, és ott szerzett orvosdoktori címet, majd ezt követően 1672-ig Velencében működött. Egyes feltételezések szerint az orvosdoktori cím megszerzésére azért volt szükség, hogy a katolikus Velencében legális foglalkozással tudja álcázni titkos protestáns lelkészi tevékenységét.¹² Ezt követően ismét Svájcban találjuk, ahol 1672 és 1674 között a szintén Graubünden kantonbeli Castasegnában működött papként, ezt követően visszatért Velencébe. A legutolsó vele kapcsolatos adat 1677 elejéről származik, nem tudni, hogy Velencében halt-e meg vagy visszatért-e Svájcba.¹³ Szellemi horizontjához érdekes adalék, hogy a zürichi pietista, Johann Heinrich Locher (1648–1718) úgy emlékezett meg a Velencében működő Zaffiusról, hogy az utóbbi győzte meg: ismerkedjen meg Jakob Böhme (1575–1624) német misztikus filozófus *Mysterium magnum* (1623) című művével.¹⁴

Egyik életrajzírója szerint a magyar protestánsok ügye iránti érdeklődése először 1668-ból mutatható ki nála Johann Heinrich Heidegger (1633–1698) zürichi teológia-

⁵ THURY, 1912.

⁶ SCHAFFERT, 1976. Bővebben lásd SCHAFFERT, 1977.

⁷ TRUOG, 1979, 159–162.

⁸ WENNEKER, 1995, 32–35.

⁹ BERNHARD, 2013, 563–568.

¹⁰ Victor Freyherr von Althann, Herr der Herschaften Waldreichs am Kamp, Grünbach und Marbach. WISSGRILL, 1794, 116–117.

¹¹ Mindkét fiú katonai pályára lépett: az idősebb lovaglómester volt a magyarországi császári seregben és Bécs 1683-as ostrománál esett el, az ifjabb Csehországban 1676-ban. WISSGRILL, 1794, 117.

¹² TRUOG, 1979, 159–160. Zaffius a Velencében lakó, főleg németországi származású református vallásúak lelkésze volt. WENNEKER, 1995, 34.

¹³ TRUOG, 1979, 160, 162.

¹⁴ BÜTIKOFER, 2011, 220.

professzorhoz, a gályarab lelkészek későbbi zürichi patrónusához írt leveleiből, ugyanakkor feltételezi, hogy a témával már korábban, alsó-ausztriai tartózkodása során találkozott.¹⁵ A gályarabság ügyével közvetlenül a korábban említett trieszti csoport neki írt levele révén került kapcsolatba, miután a rabok kíséretére kirendelt különítmény orvosa, a berni származású Johann Huldrich azt ajánlotta nekik, hogy a börtönből való szabadulásuk fejében a különítmény parancsnoka által megszabott váltságdíj előteremtése érdekében forduljanak Zaffiushoz.¹⁶ A lelkészek ezután 1675. augusztus 13/23-án kelt levelükben arra kérték a címzettet: járjon közbe Hollandiánál és az angol királynál, hogy azok teremtsék elő a kiszabadulásukhoz szükséges összeget.¹⁷ A prédikátorok ezután is számos levelet írtak hozzá (mindkét csoportból) és ő is az előbbiekhez, sőt szabadulásuk után sem szakadt meg köztük a kapcsolat: személyesen is találkoztak, amikor a gályákon raboskodók kiszabadulásuk után 1676. április 25-én Velencébe érkeztek.¹⁸

Thury Etele, aki korábban említett forráskiadványában döntően svájci levéltárakban folytatott kutatásainak eredményeit tette közzé, nemcsak a gályarabok és Zaffius levélváltását adta ki, hanem az utóbbi Svájcba írt leveleit is és számos onnan neki címzettet is.¹⁹ Ezek arról tanúskodnak, hogy a velencei lelkész-orvos rendkívül intenzív kapcsolatban állt svájci honfitársaival, különösen a zürichi református egyházzal. Levelei jól tükrözik lelkészi hivatásából adódó teológiai műveltségét: a gályarabok szenvedése és kiszabadítása kapcsán számos bibliai toposzra hivatkozik.²⁰

Zaffius holland kapcsolataira a svájciaknál jóval kevesebb adatunk van. Debreceni Ember Pál (1660 körül – 1710) gyűjtőmunkájának köszönhetően maradt fenn azon levelének a szövege, amelyet 1675. szeptember 9-én intézett a holland egyetemek és iskolák professzoraihoz, illetve rektoraihoz és az ottani református lelkészekhez. Amellett, hogy megemlíti: feltételezi, hogy a címzettek már értesültek a nápolyi gályákra került lelkészek szenvedéseiről, közbenjárásukat kéri a trieszti csoport váltságdíjának összegyűjtéséhez.²¹ A levélből az is kiderül, hogy Zaffius az utóbbi csoport korábban említett levelét megküldte Svájcba, és másolatban Hollandiába is eljuttatta.

Az előbbin kívül még egy adat utal arra, hogy Zaffius közvetlen kapcsolatba került az ügyben érintett holland személyiségekkel. Egy 1675 végén írt levele szerint Cornelio van Dalen (meghalt 1713-ban) nápolyi holland konzul december 3-án kelt leveléből arról értesült, hogy Nápoly közelében kilenc holland hadihajó várja De Ruyter admirális érkezését, és megemlíti azt is, hogy Gerard Hamel Bruyninx, bécsi holland követ

¹⁵ TRUOG, 1979, 161.

¹⁶ THURY, 1998, II, 73.

¹⁷ THURY, 1912, 16–18.

¹⁸ UO. 182.

¹⁹ UO. passim.

²⁰ Ezekre lásd CSORBA, 2018, 57.

²¹ LAMPE, 1728, 447–449. Magyar fordítását lásd DEBRECENI, 2009. 316–317. Zaffius azt is megírja, hogy bár a környezetében levő magánszemélyek adakozásából már összegyűlt a szükséges összeg, azért fordul mégis a címzettekhez, hogy miután azok más forrásokat találnak a váltságdíj finanszírozására, az adományozók visszakaphassák a pénzüket. A prédikátorokat végül az összegyűlt váltságdíj ellenére sem engedték szabadon.

közölte vele: Hollandia levélben fordult a császárhoz a prédikátorok kiszabadulása érdekében.²²

A további adatok hiányának az lehet az oka, hogy Zaffius levelezése döntően Svájcba irányult, és az ottaniak álltak közvetlen kapcsolatban Abraham Malapert bázeli holland rezidenssel, és ez utóbbi továbbította a gályarabokkal kapcsolatos híreket Hollandiába.²³

E közleményben Zaffius két ismeretlen levelét teszem közzé, melyekben a gályarabok kiszabadításáért köszönetet mond Hollandia vezetőinek, illetve magának De Ruyternek. Az első, 1676. február 19/29-én kelt levél (1. sz. irat) eredetiben, Hollandia vezető szerve, a Staten-Generaal levéltárában, a Mediterrán-térségből beérkező levelek gyűjteményében²⁴ található a hágai Nemzeti Levéltárban. A második, az előbbivel azonos napon keletkezett levél (2. sz. irat) eredetijét nem ismerjük, itthoni másolata Schulek József (1760–1813) libetbányai evangélikus lelkész rendkívül értékes, az Evangélikus Országos Levéltárban őrzött egyház- és iskolatörténeti másolatgyűjteményének egyik kötetében maradt fenn,²⁵ néhány más, gályarab vonatkozású irat társaságában.²⁶ A második levélhez annak írója mellékként csatolta az első másolatát is. A második levél másolatban fennmaradt szövege nemcsak a címzett személye miatt, hanem azért is jelentős, mert az sem eredetiben, sem másolatban nincs meg az admirálisnak a szintén a hágai Nemzeti Levéltárban található hagyatékában,²⁷ jóllehet az itthonin kívül Svájcban is maradtak fenn róla másolatok. Az egyik Johann Baptist Ott (1661–1744) zürichi történészprofesszor vallástörténeti tárgyú, többek között a magyarországi és erdélyi vallásüldözésekkel kapcsolatos iratgyűjteményében található a zürichi Zentralbibliothekban,²⁸ a másik egy egyházi témájú, vegyes irategyüttes részét képezi a berni Állami Levéltárban.²⁹ Az eddig említett három másolat közül a magyarországi nem teljes, mert hiányzik a levél záróformulája, az aláírás és a dátum. A berni másolat első látásra hiánytalannak tűnik, mert tartalmazza az előbb említett részeket, de a szöveget alaposan szemügyre véve kiderül, hogy közepe táján hiányzik egy hosszabb szövegrész. A három említett irat közül a legteljesebb a Zürichben őrzött példány, ezért itt ennek a szövegét közlöm.

²² Zaffius a gályarabok nápolyi csoportjának. Velence, 1675. december 4/14. LAMPE, 1728, 462. Magyar fordítása: DEBRECENI, 2009, 325.

²³ Ezt támasztja alá, hogy a prédikátorok kiszabadítására vonatkozó holland forrásokban sem fordul elő a neve. BUJTÁS, 2005a.

²⁴ Ingekomen ordinairis brieven en stukken van vorstelijke personen, gezanten, enz. betreffende Italië, Turkije en de Barbarijne Staten Algiers, Marokko, Tripoli en Tunis, 1596–1796. NA, ASG, inv. nr. 6912.

²⁵ Collectanea ad illustrandam Historiam Patriae Ecclesiasticam spectantia studio et opera Josephi Schulek. EOL, AGE I. 2. V. 58., 7–8.

²⁶ Schulek sajnos nem adja meg, milyen forrásból készítette a másolatot.

²⁷ Archief van Michiel Adriaensz de Ruyter (1607–1676), zijn naaste verwanten en nakomelingen, 1587–1982. NA.

²⁸ Zentralbibliothek Zürich, Ms. F 199 – J. Bapt. Ott, Sammelband: Schriftstücke über die religiösen Verfolgungen in Böhmen, Ungarn und Siebenbürgen / Ott (1661–1744), f. 480r–v. Csorba Dávid szíves közlése.

²⁹ Staatsarchiv Bern, B III 36 – Epistolae varii thematis et Miscellanea ecclesiastica, 17. Jh., Bd. 6 (Kirchenwesen II 6), pp. 1076–77. Csorba Dávid szíves közlése.

Mindkét levél a hálaadó levél (korabeli szóval: litterae gratiarum actoriae) műfajába tartozik. A Hollandia vezetőinek szánt levélben Zaffius antik példákából indulva és bibliai utalásokat használva azt a kérdést vizsgálja, miért Hollandia volt az az állam, amelyhez egyedülként lehetett fordulni a gályarab lelkészek kiszabadítása érdekében. A levélíró arra a következtetésre jut, hogy Hollandiát nagyhatalmi státusza, ebből adódó tekintélye, valamint a jog és az igazságosság melletti kiállása predesztinálta erre a szerepre. Győzelmüket, vagyis a prédikátorok kiszabadítását a bibliai Gedeon és az általa hadba hívott nemzetségek sikeréhez hasonlítja. A velencei lelkész-orvos ezenkívül világosan látja Abraham Malapert és Gerard Hamel Bruyninx bécsi holland követ szerepét abban, hogy az előbbinek köszönhetően Hollandia vezetői tudomást szereztek a gályarabok helyzetéről,³⁰ az utóbbiét pedig abban, hogy a bécsi udvarhoz beadott emlékiratában³¹ kimutatta: a magyarországi lelkészeket nem az elítélésük ürügyeül felhozott felségárulás, hanem a vallásuk miatt ítélték el, végül azt is, hogy a gályarabok kiszabadításáról szóló döntés állami szinten született meg,³² és ennek De Ruyter admirális volt a végrehajtója.

A tengernagynak írt levél személyes és őszinte tisztelgés a címzett érdemei, korábbi győzelmei, és – mint fogalmaz – csodaszamba menő hősi cselekedete előtt, mellyel a gályákon sínylődő prédikátorokat megszabadította. Tisztelete jeleként az admirálist, itt is az előző levélben szereplő allegóriát alkalmazva, a bibliai Gedeonhoz hasonlítja. Ennek ellenére ebben a levélben kétszer is hangsúlyozza, hogy a tengernagy a felette állók eszközeként (instrumentum) hajtotta végre a tettét. Ez a visszafogottnak vagy másképp realistának mondható szemlélet némileg eltér a gályaraboknak megszabadítójuk iránt érzett, érthetően rajongással vegyes tiszteletétől, akik megszabadítójukban egy új Mózeszt láttak.³³

Hasonló köszönetnyilvánító levelet, illetve művet magyar szerzőktől is ismerünk. Míg Otrókocsi Főris Ferenc megszabadult gályarabtársai nevében 1677 júliusában Zürichből fejezi ki háláját ugyancsak Hollandia vezetőinek,³⁴ addig Csúzi Cseh Jakab, a trieszti csoport tagja, akinek váltságdíj fejében azonnal sikerült magát a fogságból kiváltania és hazatérnie, ugyanazon év áprilisában külön művet³⁵ szentelt hálája kifejezésének, ugyancsak egykori rabtársai nevében. Hollandiát mindketten a protestáns, különösen a református vallás védelmezőjének tekintik, olyan hatalomnak, mely keresztényi együttérzést mutat a vallásuk iránt üldözöttek iránt, felemeli értük a szavát, ha szükséges,

³⁰ Malapert, akihez a gályákon raboskodók szintén levelet írtak (LAMPE, 1728, 467–469; DEBRECENI, 2009, 328–330), segítségét kérve, nemcsak az információk továbbításában vállalt szerepet, hanem önálló lépéseket is tett. Így például magának De Ruyternek is írt, megemlítve, hogy az a nápolyi alkirálynál különösebb nehézség nélkül elérheti a gályarabok szabadon bocsátását. BRANDT, 1687, 941–942.

³¹ A kézirat mű címe: *Veritas et innocentia nuda et conspicua sive veritas et clara deductio*, Bécs, 1675. A munkára lásd HARSÁNYI, 1911.

³² Hollandia vezetői 1675. novemberi 11-i határozatukban arra utasították az admirálist, hogy tegyen meg minden tőle telhetőt a prédikátorok kiszabadítása érdekében. MIKLÓS, 1918, 33.

³³ OTROKOCSI, 1933, 60; BUJTÁS, 1999, 66, 68.

³⁴ BUJTÁS, 2017, 75–76.

³⁵ A kézirat mű címe: *Labarum religiosi foderis* (A hitbeli szövetség zászlaja). BUJTÁS, 2017, 76–79.

közbenjár értük, elkötelezett a szabad vallásgyakorlat mellett, és támogatja a keresztény hit, különösen a református vallás terjesztését.³⁶

Zaffius levelei az előbbieik fényében nemcsak gályarab vonatkozásai miatt érdemelnek figyelmet, hanem azért is, mert személyében nem az eseményeket elszenvedő, hanem az azok hátterében munkálkodó szereplő szemszögéből némileg másképp, főképp Hollandia nagyhatalmi státuszát és ebből adódó tekintélyét előtérbe állítva értelmezi az eseményeket.

Az itt közölt két levél arról tanúskodik, hogy a velencei lelkész-orvos nemcsak az események kezdő-, hanem azok végpontjánál is felvette a kapcsolatot Hollandiával. További kutatások dönthetik el, hogy 1675 szeptembere, amikor első levelét írta Hollandiába és 1676 februárja között, amikor itt közölt leveleinek szövegét papírra vetette, kimutatható-e más, közvetlen összeköttetése is Hollandiával.

Források

1.

Nicolaus Zaffius Hollandia vezetőinek

Velence, 1676. február 19/29.³⁷

NA, ASG, inv. nr. 6912³⁸

Abogya a nemeai versenyeken csak Herculest, az iszthmoszi versenyeken Neptunust, a püthóiakon Apollót, az olümpiaikon pedig egyedül Jupitert lehetett segítségül hívni, úgy az sem volt kétséges, hogy az üldözött magyarországi egyházak megmentése érdekében csak a nagy tekintélyű Hollandia segítségét kellett kérni. Azután, hogy a magyarországi lelkészeket arra ítélték, hogy háromsorevezős hajókon raboskodjanak, és a gályákra kerülve a nápolyiak, sőt még a mohamedánok is szánták őket és adományokat vittek nekik, és fogvatartóik Nérónál kegyetlenebbül kínozták őket, Hollandia dicső és hatalmas vezetőihez kellett hogy forduljanak, róluk ugyanis tudható, hogy biztos pontnak számítanak az emberiséget érintő ügyekben. Kétségtelen, hogy a címzettek, a valódi igazságosság örei, akiknek hatalmát szerte a világon elismerik, a nemzetközi jog alapján nem kis feladatra vállalkoztak, amikor vállalták, hogy megvizsgálják a gályarab prédikátorok ügyét. A címzettek meg akarták ismerni az ügyet, és ebben segítségükre voltak követeik, így Bruyninx, aki a tragédia szereplőit a konkrét helyzet ismeretében jobban láthatta. A követ jött, látott és győzött:

³⁶ BUJTÁS, 2017, 80.

³⁷ Zaffius ugyanezen a napon a korábban már említett, 1676. február 12/22-i levele után egy újabb levelet ír a svájci egyházaknak, egyetemeknek és iskoláknak a prédikátorok kiszabadulásáról. THURY, 1912, 156–157.

³⁸ A levél mellett megtalálható még Zaffius előző jegyzetben említett levelének szövege Malapert bázeli holland rezidens másolatában.

bebizonyította a fogságban levők ártatlanságát, ami a császárt arra indította, hogy hozzájáruljon a prédikátorok kiszabadításához. E dicső tett a címzettek érdeme, ahogy Malaperté, a szövetséges helvét kantonokhoz kirendelt követüké az, hogy a levél írójától hozzá hetente érkező levelek alapján, melyekben segítő szándékkal számolt be a fogságban levők szenvedéseiről, utánajárt az ügynek. Végül az ügyet a páratlanul bátor Ruyter admirális kezébe adták azzal, hogy az a nápolyi alkirálynál érje el a prédikátorok szabadon bocsátását. Az alkirály Hollandia vezetőinek nevét és az általuk felhozott érveket hallva engedett, és ezzel a címzettek újabb győzelmet arattak. A tengernagy ismét megmutatta, milyen dolog mindenütt győzelmet aratni, ellenséget legyőzni, miközben a címzettek segítségének köszönhetően a rabok visszanyerték szabadságukat. A megszabadítottakkal együtt vallja, hogy azok szabadulásukat Isten után a címzettek pártfogásának köszönhetik. Életük hátralévő részében nem fogják elmulasztani, hogy a címzettek erőfeszítését és védelmét a jövő századok számára megörökítsék. Elnézést kér, amiért Júda ezrei közül a legkisebbként és a megszabadítottak nevében alkalmatlankodni merészelt. Mindannyiszor ugyanis, amikor a rabságban levők érdekében fáradozott, és levelet küldött nekik, vagy azok bárhonnan küldött leveleit olvasta, és szent riadót fújva harcba hívta az Evangéliumot vallókat, nem tudta higgadtan megállni, hogy a címzetteket ne az Izrael Istenéért küzdő Gedeon harcosaiként dicsérje, remélve, hogy ezzel nem bántja meg Istent, aki azt parancsolta, hogy adjuk meg neki, ami az övé, és a császárnak, ami a császáré. Arra kéri a címzetteket, fogadják jó szívvel hálájának e szerény jelét, és reméli, hogy miként a Megváltó sem vetette meg az egyszerű asszony fillérjét, úgy a címzettek sem fogják a levél írójának háláját visszautasítani, ahogy a régi uralkodó sem dobta el a szegény ember ajándékát, mert látta, hogy tiszta szívből jön. Minden jót kívánva kéri Izrael őrzőjét, hogy védje meg őket az ellenséges támadásoktól. Kívánja, hogy egyházaikat, egyetemeiket, iskoláikat, melyeket a címzettek jámborsága és szabadságszeretete hívott létre és táplált, Isten virágoztassa fel.³⁹

Illustrissimi juxta ac Potentissimi Confoederati Belgii Ordines, Celsissimi, Gloriosissimi, Gratosissimi, Clementissimi.⁴⁰

In Nemeo certamine Herculem invocare licebat, sed non alium, in Isthmio Neptunum, in Pythio Apollinem, Olympio Jovem solum.⁴¹ In horrenda Ecclesiarum Hungaricarum Evangelium profitentium persecutione a malevolis speciosis, et artificiosis titulis de mora suscitata plurimorum sagax prudentia judicavit, ad tam arduam provinciam sustinendam nihil tutius fore quam si Gloriosum, terra marique potens Confoederati Belgii nomen post Deum, cujus stant ommia nutu, invocaretur. Sacrosancti Evangelii Ministris in ipso Hungaria regno male habitis, inde modis Christiano nomine et homine indignis abductis, ac tandem horrendis triremium laboribus addictis, commiserescentibus Neapolitanis

³⁹ Köszönet Szöke Ágnesnek a regeszta alapján szolgáló magyar fordításért.

⁴⁰ Köszönet Szabó András Péternek a latin szöveg átírásának alapos ellenőrzéséért.

⁴¹ A négy említett helyszínen rendezték az ókori pánhellén játékokat: a nemeai és az iszthmoszi versenyeiket két évente, a püthóiakat és az olümpiaiakat négy évente. A nemeai játékokat Zaffius állításától eltérően nem Hercules, hanem Jupiter tiszteletére tartották meg.

ipsismet Muhamedanis et miseris nonnulla subsidia conferentibus,⁴² post gemitus, lacrymas, opprobria, verbera, insultationes, subsannationes, tot menta Neronicis crudeliora ad Gloriosum et Potentissimum Celsitudinum Vestrarum nomen, ceu ad tutissimam arcem, communi quodam humanitatis consilio itum est, ingenti successu, et gloriosae rerum metamorphosi aeternitati ipsi per seculorum myriadas commendanda. Nimirum, Gloriosi Heroes, verae justitiae custodes acerrimi, rerum quatuor orbis partibus actarum et agendarum arbitri, quorum vires solis occasus novit et ortus, tantae rei examen gentium jure suffulti suscepistis, quo jure, quave injuria a non ordinaria molimina tentarentur examinastis quasi disceretis: ex tantis tenebris fiat lux! Emicuit. Per Oratores Vestros, Celsissimi ac Potentissimi Domini, rem hanc cognosci voluistis, ac cumprimis per Illustrissimum Celsitudinum Vestrarum apud Sacram Caesaream Majestatem Delegatum, Dominum van Bruningk,⁴³ quippe qui tantae tragoediae theatro vicinos admoto exactissimae politiae telescopia cuncta acutius introspicere poterat. Nimirum sagacissimus rerum indagator venit, vidit, vicit.⁴⁴ Suscepit examen, innocentiam captivorum demonstravit,⁴⁵ renitentes superavit, difficultates longe maximas perripuit. Quid arte sibi propria ipsamet Sacram Caesaream Majestatem contra malevolorum coelum terra miscentium technas melius edoctam ad clementiam flexit adeo, ut ad captivorum liberationem clementer condescenderet.⁴⁶ Et haec victoria Celsissimo Vestro Nomini debetur. Caetera cuncta, quae ad gloriam spectant, potentissimae Celsitudinum Vestrarum protectioni in tam arduo opere ascribenda sunt? Quid non Illustrissimus Dominus Malapertus,⁴⁷ Celsitudinum Vestrarum apud inclytos Foederatos Helvetos⁴⁸ delegatus meritissimus tantavit, ad quem singulis pene hebdomadibus nostrae tenuitatis literae miserorum horrendas calamitates pingentes, auxiliatrice manu, perveniebant?⁴⁹

⁴² Köztük volt Georg Velz (Veltz, Weltz) nápolyi német kereskedő és fivére, Johann Philipp is, akiket maguk a gályarabok is említenek későbbi visszaemlékezéseikben, így Kocsi Csergő Bálint *Narratio brevis de oppressa libertate Hungaricarum ecclesiarum* című művében, melynek I–IX. fejezeteit Friedrich Adolf Lampe adta ki (LAMPE, 1728, 902, 914) és rabtársa, Otrókoci Főris Ferenc. OTROKOCI, 1933, 53–54.

⁴³ Hamel Bruyninx, Gerard (1616–1690) 1670-től Hollandia bécsi rezidense, 1676-től rendkívüli követe. SCHUTTE, 1976, 134–135.

⁴⁴ Utalás a Julius Caesartól származó szállóigére. A hagyomány szerint a római hadvezér mindössze ezt a három szót írta a római szenátusnak címzett levelében i. e. 47-ben, amikor a zelai csatában legyőzte II. Pharnakész pontoszi királyt.

⁴⁵ A bécsi holland követ *Veritas et innocentia nuda et conspicua sive veritas et clara deductio* című emlékiratát 1675 októberében nyújtotta be a bécsi udvarhoz. Ebben részletesen kifejti, hogy a magyarországi lelkeseket valójában nem az indokként felhozott felségárulás, hanem a vallásuk miatt ítélték el. A latin nyelven írt mű szövege máig kiadatlan, holland fordítása 1684-ben jelent meg Amszterdamban. POOT, 1684, 189–414.

⁴⁶ I. Lipót császár 1676. február 8-án kelt rendeletében azzal a feltétellel engedélyezte a gályarabok kiszabadítását, hogy azok hazájukba nem térhetnek vissza.

⁴⁷ Abraham Malapert (1639/40–1676) 1672-től Hollandia bázeli rezidense. SCHUTTE, 1976, 178.

⁴⁸ A szövetséges svájci kantonok korabeli neve.

⁴⁹ Zaffius itt saját magára céloz. A levél e helye is arra utal, hogy nem volt rendszeres kapcsolat a velencei orvos-lelkész és Hollandia között: a híreket svájci ismerősei továbbították Malapert felé.

Tandem gratiose placuit Celsitudinibus Vestris Architalassarcho⁵⁰ incomparabili, Heroi fortissimo, hostibus formidando, patriae victoriarum concatenatarum serta textenti summo Martis maritimi pullo, Imperatori Reutero⁵¹ in mandatis dare, ut Viceregis Neapolitani⁵² serenissimi animum publico Celsitudinum Vestrarum nomine tentaret.⁵³ Glorioso hoc nomine, veluti tonitruum fragore, audito, quasi a magnete vel ferreum cor secreta quadam vi traheretur, Gloriosus Vicerex in Celsitudinum Vestrarum partes transivit, tantae gratiae illuminanti resistere non valens, quippe qui Celsitudinum Vestrarum nomini gratificari illo temporis articulo inter trophaea ponebat. Sic iterum de more fortissimus Architalassarchus sibi vernaculum esse, victorias ubique reportare,⁵⁴ palmas circumferre, hostes frangere, uberrime docuit, quando et captivi antea libertate per Vos donati triumphant. Afflicti isti ex morte in vitam revocati hunc, quem nunc ducunt, habitum, altissimae Celsitudinum Vestrarum protectioni, post Deum, se debere mecum lubenter fatentur. Quinimo reliquum vitae tempus in eo sibi terendum solum modo ducunt, ut tantam clementiam, zelum et protectionem ebuccinent, et historiarum theatro inserendo per innumerabilium futurorum seculorum seriem ipsi commendent aeternitati. Ego vero, flexis cordis et corporis genibus, humi prostratus, summa animi demissione veniam deprecor, si, cum sim minimus in millibus Juda,⁵⁵ ad tantum fastigium, gratiarum agendarum ergo, meo et redemptorum nomine⁵⁶ penetrare sum ausus. Quando enim captivorum gratia plurimos hilari animo suscepi labores, et litteris tum meis, tum ipsorum, quaquaversum missis,⁵⁷ classicum sacrum cecini, et gentes Evangelio imbutas ad bella Domini vocavi, non debui sane Celsitudinum Vestrarum gloriam, totidem veluti Gedeonum pro Israele Dei certantium,⁵⁸ animo ingrato praeterire, ne Deum ipsum

⁵⁰ A korabeli forrásokban az admirálist rendszeresen „architalassus”-ként emlegetik, így a gályarabok is. Az „architalassarchus” elnevezés Zaffius egyéni szóhasználata lehet.

⁵¹ A tengernagy „imperator”-ként (hadvezér) való említése szintén a velencei lelkész-orvos egyéni szóhasználata.

⁵² Fajardo de Zúñiga y Requesens, Fernando Joaquín, marqués de Los Vélez (1635–1693), 1675 és 1683 között nápolyi alkirály.

⁵³ Az admirális Hollandia vezetőinek korábban említett határozatára hivatkozva 1676. január 4-én kelt levelében arra kérte az alkirályt, hogy az mielőbb bocsássa szabadon a gályarabokat. (BUJTÁS, 2005b, 83–85.) Az alkirály január 22-én járult hozzá a foglyok elengedéséhez, de halogatta annak végrehajtását. A lelkészeket végül a tengernagy személyes közbenjárása után engedte szabadon 1676. február 11-én.

⁵⁴ Az admirális valóban számos győzelmet aratott, főleg 1666-ban és 1672-ben, illetve 1673-ban az angolokkal vívott tengeri ütközetekben. Legfontosabb diadalaként az 1666. június 1–4. között lezajlott, ún. négynapos csatában az angolok felett aratott győzelmét tartják számon.

⁵⁵ Utalás Mikeás próféta jövendölésére, hogy a Messiás „Júda ezrei”-ből (nemzetségeiből) származik majd és Betlehemben születik (Mik 5,2).

⁵⁶ Eszerint Zaffius vállalta magára, hogy nem sokkal az események után a prédikátorok nevében is kifejezi háláját. Ezt támasztja alá, hogy nem ismert olyan levél, melyben a gályarab prédikátorok közvetlenül a szabadulásuk után köszönetüket fejezik ki Hollandia vezetőinek.

⁵⁷ A gályarab prédikátorok és Zaffius közötti levélváltásról már volt szó a bevezetőben. Megszabadulásuk után, 1676. február 17-én Otrokocsi Főris Ferenc mondott köszönetet a többiek nevében is a velencei lelkész-orvosnak a fáradozásaiért. BUJTÁS, 2005b, 88–90.

⁵⁸ Utalás a bibliai Gedeon és az általa hadba hívott nemzetségeknek a midjániták, amálekíták és más törzsek elleni sikeres harcaira (Bírák könyve).

offenderem, qui sibi, quae sua sunt, et Caesari, quae Caesaris sunt, reddere nos jubet. Accipite igitur, Illustrissimi, Celsissimi ac Potentissimi Confoederati Belgii Ordines, serena fronte hunc exilem licet grati animi ramusculum, ex propriae conscientiae arbore decerptum. Dracmam ab exili foemina⁵⁹ oblatam non spreuit mundi Redemptor. Et priscus monarcha munusculum, inter splendida quaeque a ditioribus oblata, a vili homuncione exhibitum non rejecit, quando ex puro et candido cordis centro illud proficisci animadvertit. Caeterum genua coram throno gratiae flectentes, Illustrissimis ac Potentissimis Celsitudinibus Vestris a Deo Optimo Maximo fausta quaeque animitus apprecamur. Justum et Gloriosum Celsitudinum Vestrarum sceptrum stabiliat Jehova aeternum, perpetim felix esse jubeat. Hostilia molimina a felicissimis Vestris provinciis avertat Custos Israelis, fata sinistra averruncet omnia. Ecclesias, academias, scholas illustres, quas Celsitudinum Vestrarum pietas ac liberalitas fundavit, erexit, ait, florere jubeat. Quod si tandem naturae fato sit cedendum, et fragilis vita cum meliore commutanda, coronam vitae immarcessibilem Celsitudinum Vestrarum imponat, qui illam aquisivit pretioso sanguine Jesus. Fiat! Sic optat

Dabantur Venetijs ex museo nostro, die 29/19 FebruarI, Anno της Χριστογονιας quo vaticinari datum, Ita DIXIt Iehova CaptIVos Pastores Meos Liberabo.⁶⁰

Illustrissimi, Potentissimi, Gratosissimi, Gloriosissimi, Clementissimi Domini
suo et plurium nomine et gratitudinis gratia

Illustrissimarum ac Potentissimarum Celsitudinum Vestrarum
admirator et cultor, iisque servis addictissimus, humilimus, fidelissimus

Nicolaus Zaffius
Verbi Dei Minister et Medicinae Doctor⁶¹

⁵⁹ Utalás a templomperselybe két fillért dobó özvegyasszony történetére (Márk 12,42).

⁶⁰ Zaffius először egy 1675. december 16-án Harsányi Istvánnak írt levelében használja e kronosztikont a dátum megadására. (THURY, 1912, 92.) Mivel ez itteni levél már 1676-ben íródott, az előző sorban álló Februari szó végén álló római egyes számmal jelölte a plusz egy évet. A szöveg konkrét bibliai helyhez nem köthető, talán Zakariás próféta könyvének ez a részlete áll legközelebb a velencei orvos-lelkész mondanivalójához: Haec dicit Dominus exercituum: Ecce ego salvabo populum meum de terra orientis et de terra occasus solis. „Ezt mondja a Seregeknek Ura: Ímé, én megszabadítom az én népemet a napkel-tének földéről és a napnyugtának földéről.” (Zak 8,7, Károli Gáspár fordítása.) Inspiráló forrásként szó-ba jöhet még a Zsoltárok könyvének egy helye is: Igazságot szolgáltat az elnyomottaknak, eledelt ad az éhezőknek. Az Úr megszabadítja az elfogottakat (Zsolt 146,7).

⁶¹ E levél azon kevesek egyike, ahol Zaffius mindkét tisztségét kiírta, ugyanis általában csak az orvosi címét adta meg.

2.

Nicolaus Zaffius Michiel de Ruyternek

Velence, 1676. február 29.

ZBZ, JBOS (Ms. F 199), f. 480r–v.

Abogy a földkerekség királyainak, fejedelmeinek és államainak kormányzásában a láthatatlan Isten tulajdonságai és jegyei jelennek meg, úgy az említett vezetők követői, fővezérei és hadvezérei is mintegy azoknak a fejedelmeknek a tulajdonságait viselik, akik őket a béke és a háború különböző ügyeinek elvégzésére kirendelik. Ez a dicső személyiség emeli őket a tömeg fölé és teszi őket mindenki számára tiszteletre méltóvá. Az admirális dicső jelleme miatt már évek óta díszére válik a szövetséges holland rendeknek, ő maga ezúton fejezi ki neki hálóját hősi tettéért, amivel az ég által küldött új Gedeonként az Evangélium számos hű, a háromevezősoros nápolyi gályákon szenvedő szolgáját kiszabadította, miután közbenjárt értük az ottani alkirálynál. Isten a tengernagyot eddig mindenben segítette, támogatásával ellenségeit legyőzte, győzelmeket aratott, olyan nyira, hogy a halandó emberek a dolgot már természetesnek véve mondják róla: jött, látott, győzött. Most újabb győzelmet aratott és bizonyos mértékig csodát művelt, amikor a háromevezősoros gályák poklában szenvedő, már szinte felholt lelkészekbe életet lehelte és a számukra a Paradicsomot jelentő holland hajóhadnál helyezte el őket. Ezért a nagy jótettéért megérdemli az Evangéliumot valló minden nép dicséretét és magasztalását, és méltó arra, hogy a történelemkönyvekbe bekerülve azok hosszú időkre hirdessék dicsőségét. Ragyogó tette miatt a tengernagy megérdemli, hogy az Evangéliumot vallók buzgó imáikkal áldást kérjenek rá és családjára. Mivel az admirális a szövetséges holland rendek dicső eszköze volt, meg akarta neki küldeni annak a barátai biztatására készített levélnek a másolatát, melyben szíve mélyéből köszönetet mondott nekik. Ha ugyanis a fejedelemnek kijár a dicsőség a jótettért, úgy méltányos azt kiterjeszteni az általa használt eszközre is.⁶²

Copia literarum ad gloriosum potentissimumque Foederati Belgii Ordinum Archithalassarchum Dominum Michaelem Ruyter.⁶³

Illustrissime atque Excellentissime Domine, Domine clementissime, Gratosissime, Heros incomparabilis, Architalasse fortissime.

Sicut reges, principes et status orbis terrarum characterem et imaginem Dei invisibilis, tanquam ipsius vicarii in orbe gubernando gerunt, ita regum, principum ac statuum delegati, imperatores ac belli duces tanquam characterem gerunt illorum principum, a quibus ad varias, pacis et belli functiones obeundas mittuntur et destinantur. Gloriosus ille character, illos longe supra vulgus extollit, et cunctorum oculos in se convertens, eosdem omnibus venerabiles reddit. Gloriosus ille character, quo a plurimis annis

⁶² Köszönet Szőke Ágnesnek a regeszta alapjául szolgáló magyar fordításért.

⁶³ Köszönet Szabó András Péternek a latin szöveg átírásának alapos ellenőrzéséért.

Illustrissimi juxta ac Potentissimi Confoederati Belgii Ordines Excellentiam Vestram decoraverunt, me humi prostratum summa animi demissione, flexis cordis ac corporis genibus ad Excellentiae Vestrae pedes sistit, et me totum in laudes atque gratiarum actiones effundere jubet, ob heroicum beneficium, quo Excellentia Vestra, velut novus e coelo missus Gedeon,⁶⁴ ingentem fidorum Evangelii ministrorum numerum, hominum perfidorum technis in extremas triremium miserias, detrusorum, fractis catenis, victo potentissima intercessione Pro-Rege Neapolitano⁶⁵ liberavit. Deus Optimus Maximus extenso brachio, Heros fortissime, Celsitudinis Vestrae gesta ita secundavit et felicitavit, ut ubique victorias reportavit, palmas circumtulit, hostes formidantes fregerit,⁶⁶ triumphando exerit, et mortalibus jam hanc vocem expresserit, quod usu jam quotidiano ubicunque Excellentia Vestra comparet, dicere consueverunt: venit, vidit, vicit.⁶⁷ Nunc novam Excellentia Vestra victoriam prioribus adjecit, et miraculum quodam modo perpetravit,⁶⁸ dum semineces et semimortuos in vitam revocavit, quos ex triremium inferno eductos in classis suae paradiso⁶⁹ collocavit. Meretur Heros incomparabilis,⁷⁰ ingens hoc beneficium omnium gentium Evangelio imbutarum laudes et acclamationes, dignum, quod historiarum monumentis atque theatro insertum, ad perpetuam Excellentiae Vestrae laudem et gloriam, per longam futurorum seculorum seriem ipsi commendetur aeternitati.⁷¹ Meretur praeclarum hoc gestum, ut omnes, qui Evangelium Jesu Christi diligunt, ardentissimas preces coram throno gratiae sistant et per viscera Redemptionis omnigenarum benedictionum cumulum super Excellentiam Vestram, totamque ipsius familiam attrahant. Verum enim vero, quandoquidem Excellentia Vestra gloriosum fuit instrumentum Illustrissimorum ac Potentissimorum Confoederati Belgii

⁶⁴ A bibliai Gedeonra való utalás a korábbi levélben is megtalálható, de míg ott a levélíró a Gedeon és az általa hadba hívott nemzetségek kifejezést Hollandia vezetőire alkalmazza, itt a tengernagyot nevezi új Gedeonnak. OTROKOCSI, 1933, 60; BUJTÁS, 1999, 66, 68.

⁶⁵ Az első levélben már említett de Los Vélez márkí, nápolyi alkirály.

⁶⁶ Zaffius De Ruyter admirálist első levelében is szinte szó szerint így jellemzi.

⁶⁷ A Julius Caesartól származó szállóige a korábbi iratban is előfordul, de ott Gerard Hamel Bruyninx bécsi holland követre alkalmazva.

⁶⁸ Amikor a tengernagy kiszabadításuk után először találkozott a gályarabokkal, ezt mondta: „...in praestantiaque omnium testatur, se jam per totam suam vitam multas victorias ab hostibus reportasse, se tamen hanc eandem victoriam, qua innocentes Christi servos ex jugo intolerabili eripuit, se omnibus iis antferre.” (LAMPE, 1728, 904.) „Ő [ti. az admirális] mindenki jelenlétében bizonyosságot tett arról, hogy egész életében sok győzelmet aratott már ellenségei felett, de mégis ezt a győzelmet, ami által Krisztus ártatlan szolgálait kiszabadította a túrheterlen igából, mindenek elé helyezi.” DEBRECENI, 2009, 650–651.

⁶⁹ Zaffius ezt az érzékletes hasonlatot több helyen is használja, az itteni után először egy 1676. március 21-én Svájcba írt levelében: „...26 pastorum ex triremium inferno redemptorum et in classis Batavis paradiso collocatorum...”. THURY, 1912, 167.

⁷⁰ A tengernagy korabeli szövegekben előforduló állandó jelzőinek (invincibilis, incomparabilis) egyike. A „heros incomparabilis” kifejezést Kocsi Csörgő Bálint is használja a gályarabság történetét megőrkítő művében. KOCZI CSERGŐ, 1902, 79.

⁷¹ Magyar és holland szerzőktől is már nem sokkal az események után megszülettek/megjelentek a gályarabok kiszabadításának emléket állító művek. Lásd KOCZI CSERGŐ, 1902; OTROKOCSI, 1933; BOS, 1676. Lásd még BRANDT, 1687.

Ordinum, volui Excellentiae Vestrae illarum literarum copiam⁷² mittere, quibus eisdem, amicorum etiam hortatu nam vix tantum opus aggredi audebam, summa animi demissione gratias ex intimo cordis centro egi. Siquidem gloriam, quae Principi, ob ingens beneficium redditur, ad instrumentum, quo utitur,⁷³ redundare par est. Ideo ne diutius Excellentiam Vestram taedio afficiam, veniam peto humi prostratus, si tantum sum ausus. Interea coram throno gloriae, a Patre omnium, suspiriis et precibus apprecor Excellentiae Vestrae omnigenam felicitatem, et demisse ab Excellentiae Vestrae clementia hanc peto gratiam, ut sim summa animi demissione

Illustrissime ac Excellentissime Domine, Domine gratiosissime, Heros incomparabilis,
Excellentiae Vestrae humillimus, devotissimus ac fidelissimus servus

Nicolaus Zaffius
Medicinae Doctor⁷⁴

Datum Venetiis 29. Februarii Anno 1676.

Rövidítések és irodalomjegyzék

EOL AGE	Evangélikus Országos Levéltár, Budapest Archivum Generalis Ecclesiae
NA ASG	Nationaal Archief, Hága Archief van de Staten-Generaal, Ingekomen ordinaris brieven en stukken van vorstelijke personen, gezanten, enz. betreffende Italië, Turkije en de Barbarijne Staten Algiers, Marokko, Tripoli en Tunis, 1596–1796.
ZBZ JBOS	Zentralbibliothek Zürich, Handschriftensammlung J. Bapt. Ott, Sammelband: Schriftstücke über die religiösen Verfolgungen in Böhmen, Ungarn und Siebenbürgen / Ott (1661–1744) (Ms. F 199)

⁷² A Hollandia vezetőinek írt levél (1. sz. irat) másolata.

⁷³ Mélyen hívó reformátusként a tengernagy is eszköznek tekintette magát. Harsányi István szabadulásuk utáni hála nyilvánítására így válaszolt: „Non opus est, inquit, Vir Reverende, ut nostra beneficias extollas: nos enim Dei solum instrument fuimus. Deo, qui horum omnium author extitit, gratias agatis.” (LAMPE, 1728, 919.) „Tisztelendő férfi – így mondta Ruyter –, nincs szükség arra, hogy kiemeld a mi jótettünket. Mi csak Isten eszközei voltunk, aki szerzője volt mindezeknek, neki adj hálát.” DEBRECENI, 2009, 660–661.

⁷⁴ Zaffius itt is csak az orvosdoktori címét adta meg, a lelkészit nem.

- BERNHARD
2013
Jan-Andrea BERNHARD: *Des Bänder Artzes Nikolaus Zaffs Einsatz für die Galeerensträflinge*, In: *Konsolidierung des reformierten Bekenntnisses im Reich der Stephanskronen – Ein Beitrag zur Kommunikationsgeschichte zwischen Ungarn und der Schweiz in der frühen Neuzeit (1500–1700)*, Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht, 2013.
- Bos
1676
Lambert van den BOS: *Leeven en daden der doorluchtigsten zee-helden en ontdeckers van landen deser eeuwen*, Amsterdam, Ten Hoorn, Bouman, 1676.
- BRANDT
1687
Gerard BRANDT: *Het leven en bedryf van den Heere Michiel De Ruiter*, Amsterdam, Wolfgang, Waasberge, Boom, Van Someren, Goethals, 1687.
- BUJTÁS
1999
BUJTÁS László Zsigmond: *A gályarab prédikátorok és Frans Burman levélváltása (1675–76)*, In: *Lymbus. Művelődéstörténeti Társ.* 6. (1999) 35–74.
- BUJTÁS
2005a
BUJTÁS László Zsigmond: *A gályarab prédikátorok megszabadítása holland források tükrében*, In: *Ráday Gyűjtemény Évkönyve*, 11. (2005) 117–142.
- BUJTÁS
2005b
BUJTÁS László Zsigmond: *A megszabadítással kapcsolatos holland vonatkozású levelek a gályarab prédikátorok levéltárában (1676)*, In: *Lymbus. Magyarságtudományi Forrásközlemények*, 3. (2005) 79–93.
- BUJTÁS
2017
BUJTÁS László Zsigmond: *A gályarabságra ítélt prédikátorok Hollandia-képe*, In: *Németalföld emlékei Magyarországon – Magyar–holland kapcsolatok*, szerk. BÁRÁNY Attila et al., Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2017, 71–88. (Loci Memoriae Hungaricae, 5.)
- BÜTIKOFER
2011
Kaspar BÜTIKOFER: *Der frühe Zürcher Pietismus (1689–1721): Der soziale Hintergrund und die Denk- und Lebenswelten im Spiegel der Bibliothek Johann Heinrich Lochers (1648–1718)*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2011. (Arbeiten zur Geschichte des Pietismus, 54.)

- CSORBA
2018
CSORBA Dávid: *A reformáció 1717-es ünnepe Patakon*, In: *A reformáció emlékezete – Protestáns és katolikus értelmezések a 16–18. században*, főszerk. SZÁRAZ Orsolya, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2018. (Loci Memoriae Hungaricae, 7.)
- DEBRECENI
2009
DEBRECENI EMBER Pál: *A magyarországi és erdélyi református egyház története*, ford. BOTOS Péter, Sárospatak, 2009.
- HARSÁNYI
1911
HARSÁNYI István: *Kocsi Csergő Bálint Hamel-Bruyninxről és két munkájáról*. In: *Sárospataki Református Lapok*, 7. (1911) 2. sz. (1911. január 8.) 13–15.
- KOCSI CSERGŐ
1902
KOCSI CSERGŐ Bálint „*Narratio brevis de oppressa libertate Hungaricarum ecclesiarum*” cz. művének X–XII. fejezete, kiad. BALOG Elemér, In: *Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár*, 1. (1902) 76–184.
- LAMPE
1728
Friedrich Adolf LAMPE – DEBRECENI EMBER Pál: *Historia ecclesiae reformatae in Hungaria et Transylvania*, Trajecti ad Rhenum, Poolsum, 1728.
- MIKLÓS
1918
MIKLÓS Ödön: *Holland intervenció a magyar protestantizmus érdekében (1674–1680)*, Pápa, Főiskolai Könyvnyomda, 1918.
- OTROKOCSI
1933
OTROKOCSI FÓRIS Ferenc: *Furor bestiae contra testes Jesu Christi in Hungaria MDCLXXVI*, kiad. HERPAY Gábor, Budapest, „Sylvester” Nyomdai Műintézet, 1933. (Antiqua Bibliotheca Ecclesia Reformatae Hungariae, Series III, 1.)
- POOT
1684
Abraham van POOT: *Naauwkeurig verbaal van de vervolginge aangerecht tegens de Euangelise leeraren in Hungarien*, Amsterdam, Ten Hoorn, 1684.
- SCHAFFERT
1976
Hans SCHAFFERT: *Nikolaus Zaffius, a teológus és orvos*, In: *Theologiai Szemle*, 17. (új folyam) (1976) 7–8. sz. 199–200.
- SCHAFFERT
1977
Hans SCHAFFERT: *Der Theologe und Arzt Nicolaus Zaffius. Kontaktperson in Neapel 1675 und 1676*, In: *Rebellion oder Religion? Die Vorträge des internationalen Kirchenhisto-*

rischen Kolloquiums Debrecen, 12. 2. 1976, Hrsg. Peter F. BARTON – László MAKKAI, Budapest, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1977. (Studia et acta ecclesiastica, Nova series, III.)

SCHUTTE
1976

Otto SCHUTTE: *Repertorium der Nederlandse vertegenwoordigers residerende, in het buitenland 1584–1810*, 's-Gravenhage, Nijhoff, 1976. (Rijks Geschiedkundige Publicaties.)

THURY
1912

THURY Etele: *Adatok a magyar protestáns gályarab-lelkészek történetéhez*, Budapest, Athenaeum, 1912.

THURY
1998

THURY Etele: *A Dunántúli Református Egyházkerület története*, I–II, Pozsony, Kalligram, 1998. (Csallóközi Könyvtár.)

TRUOG
1979

Gaudenz TRUOG: *Zaff, ein ausgestorbenes Geschlecht aus dem Engadin und einige Nachrichten über Namensträger und Nachkommen*, In: *Bündner Monatsblatt – Zeitschrift für Bündner Geschichte, Landeskunde und Baukultur*, 33. (1979) 5–6. sz. 157–177.

WENNEKER
1995

Erich WENNEKER: *Nicolaus Zaff, ein Bündner Arzt und Theologe in Venedig*, In: *Bündner Monatsblatt – Zeitschrift für Bündner Geschichte, Landeskunde und Baukultur*, 49. (1995) 1. sz. 30–45.

WISSGRILL
1794

Franz Karl WISSGRILL: *Schauplatz des landsässigen Nieder-Oesterreichischen Adels vom Herren- in Ritterstande von dem XI. Jahrhundert ab bis auf jetzige Zeiten*, I, Wien, Selzer, 1794.

Oxendio Virziresco örmény unitus misszionárius 1687. évi olasz nyelvű levele hittérítői tevékenységéről¹

Az 1687. esztendő kora tavaszán az erdélyi örmények körében térítő Oxendio Virziresco² (*Oxendius Virzirescus*, *Auxendius Verzerscul*) (1654–1715) világi pap, újonnan kinevezett erdélyi örmény apostoli adminisztrátor Lemberg (ma: Lviv Ukrajnában) városából tért vissza gyergyószentmiklósi állomáshelyére. Nem sokkal korábban – még Lemberg városában –, közvetlen felettesével, Vardan Hunanean³ (1644–1715) örmény unitus érsekkel egyeztetett missziós ügyekben. Oxendio Virziresco Erdélybe történt megérkezését követően egy korabeli római olasz nyelvjárásban megfogalmazott levelet írt meg, és küldött el Odoardo Cybónak (1619–1705), Seleucia in Isauria címzetes érsekének, az Apostoli Szentszék missziós szerve, a római Hitterjesztés Szent Kongregációja⁴ (*Sacra Congregatio de Propaganda Fide*) titkárának.⁵ Ebben a jelentésben a misszionárius röviden beszámolt az 1685 nyara óta végzett erdélyi missziós és pasztorális tevékenységéről.⁶

A most kiadásra kerülő dokumentumot a közelmúltban találtuk meg az előbb említett missziós szerv történeti levéltárábanl (*APF*). E levél a nevezett közgyűjteménynek nem a kiemelt (főbb) fondjaiból, hanem egy hosszú időközön át a szakma által sok szempontból alá- és lebecsült forráscsoportjából, a Propaganda Fide papnevelő intézményének, az 1627-ben VIII. Orbán pápa (1623–1644) által alapított Collegium Urbanumnak

¹ Jelen közlemény témájában a 2004., a 2006., a 2008., a 2010., valamint a 2018. években adományozott Klebelsberg Kunó Ösztöndíj jóvoltából végeztem levéltári, illetve könyvtári kutatásokat Rómában. Támogatásukat hálással köszönöm.

² A misszionáriusra a továbbiakban az „olaszosított” Oxendio Virziresco névváltozatot használjuk, mivel leveleinek többségét, néhány kivételtől eltekintve e formában írta alá.

³ Jelen közleményben előforduló örmény nevek és fogalmak átírásakor a nemzetközileg elfogadott szabályzatot, azaz az úgynevezett Hübschmann-Meillet-Dumézil-féle átírási rendszert követtük, amelyet a Nemzetközi Armenisztikai Társaság (*Association Internationale des Études Arméniennes* = AIEA) ír elő.

⁴ A Hitterjesztés Szent Kongregációja (*Sacra Congregatio de Propaganda Fide*), az Apostoli Szentszék missziókat koordináló szerve. 1622. január 6-án alapította XV. Gergely pápa (1621–1623) *Inscrutabili divinae providentiae* kezdetű bullája alapján. II. (Szent) János Pál pápa (1978–2005) a missziós intézmény nevét 1988-ban Népek Evangelizációjának Kongregációjává (latinul: *Congregatio pro Gentium Evangelizatione*, olaszul: *Sacra Congregazione per l'Evangelizzazione dei Popoli*) változtatta. Erről lásd bővebben APF CU Vol. 1. Fol. 1r–27v.

⁵ A missziós intézményre továbbiakban az egyszerűség kedvéért a Propaganda Fide megnevezést használjuk. Egyébiránt Oxendio Virzirescót Odoardo Cybo érsek szentelte pappá 1681. augusztus 9-én Rómában, a Santa Maria in Traspontina bazilikában. Erről lásd még APF ASC Vol. 51. Fol. 232r–v., Fol. 255v.; APF SOCG Vol. 493. Fol. 376v.+ Fol. 377v.+ Fol. 378v.; APF LDSC Vol. 70. Fol. 54r.

⁶ APF SC FA Vol. 3. Fol. 417r., Fol. 418r.; Ῥῶσκ'AY, 1964, 185.

(*Collegio Urbano*) az iratsorozatából került elő.⁷ Itt elsődlegesen az előbb említett oktatási intézményben tanult növendékek, későbbi misszionáriusok tanulmányi adatait őrzik (többnyire nem időrendben). E fond nagy számban őrzött meg felbecsülhetetlen forrásértékű jelentéseket az egykori szeminaristák hittérítői tevékenységéről is. A levélíró Oxendio Virziresco maga is a római Collegium Urbanum hallgatója volt 1678 és 1681 között.⁸

A levél forrásértéke többek között abban rejlik, hogy újabb információkkal szolgál az erdélyi örmények körében meginduló katolikus térítések korai körülményeiről, az erdélyi missziókat koordináló leMBERGI unitus érsekségről, valamint az erdélyi örmények akkori spirituális vezetőjéről, a katolikus missziókat, valamint az egyházi uniót hevesen ellenző Minas Aléksanean-Zilifdarean T'oxat'ec'i (1610–1686) moldvai keleti (apostoli) rítusú örmény püspökről. Ezért jelen közleményünkben a forrás megjelentése mellett röviden összefoglaljuk a nevezett dokumentum születésének történeti, illetve egyháztörténeti hátterét és körülményeit Lembergben, Erdélyben és Moldvában.

Azonban mielőtt ezt részleteznénk, nagyon röviden ki kell térni a levéllel kapcsolatos keltezésre is. Az iratot pecsét, valamint pontos keltezési hely és dátum nélkül küldték el Erdélyből Rómába. Ugyanakkor a korabeli levéltári források segítségével a levél keltezése rekonstruálható. A dokumentumot jegyző Oxendio Virziresco ugyanis 1686 novemberétől Lembergben tartózkodott, és 1687 márciusában tért vissza gyergyószentmiklósi missziós állomáshelyére.⁹ Azt is tudjuk, hogy 1687. február 14-én Oxendio Virziresco részt vett Vardan Hunanean ünnepélyes érseki beiktatásán a leMBERGI unitus főszékesegyházban. Sőt még ugyanazon a napon az érsektől apostoli adminisztrátori kinevezést kapott, hogy nagyobb felhatalmazással végezze az erdélyi örmények körében 1685-ben megkezdett missziós munkáját. Mindezt Vardan Hunanean örmény unitus érseknek a Propaganda Fide vezetőségéhez eljuttatott latin és olasz nyelvű levelei is alátámasztották.¹⁰ Ezt követően tért tehát vissza Oxendio Virziresco Erdélybe, hogy immár jelentősebb hatáskörrel folytathassa megkezdett missziós munkáját az örmények körében. Így nyilvánvalónak tűnik, hogy a misszionárius 1687 márciusában vetette „papírra” a jelentését, majd azt követően küldte el Rómába.¹¹

Ami a most kiadásra kerülő levél történeti hátterét illeti, az erdélyi örmények két nagy hullámban menekültek be az Erdélyi Fejedelemség területére. Első csoportjuk még 1668-ban érkezett Moldvából Erdélybe keleti, apostoli hitvallású (*arakełakan*)

⁷ A nevezett római oktatási intézményt V. Orbán pápa *Immortalis Dei Filius* kezdetű bullája alapján alapították 1627. augusztus 1-jén. Erről lásd APF CU Vol. 1. Fol. 103r–120v.

⁸ APF SOCG Vol. 490. Fol. 110r; APF SOCG Vol. 491. Fol. 12r–v; APF SC FA Vol. 3. Fol. 457r.

⁹ APF SC FA Vol. 4. Fol. 13r–v.

¹⁰ APF ASC Vol. 57. Fol. 114r–v.; APF SOCG Vol. 496. Fol. 192r.+ Fol. 193v.; APF SOCG Vol. 497. Fol. 278r–v.; APF SC FA Vol. 3. Fol. 434r–v.+ Fol. 435v., Fol. 498r–v.; APF SC FMPR Vol. 2. Fol. 264r–267v.

¹¹ APF ASC Vol. 55. Fol. 207r.; APF SOCG Vol. 494. Fol. 370r–v.

püspökük, Minas Aléksanean-Zilifdarean T'oxat'ec'i vardapet¹² vezetésével.¹³ Kényszerű jövetelük oka az volt, hogy tevőlegesen részt vettek egy, Gheorghe Duca (1665–1666, 1668–1672, 1678–1683) moldvai vajda adópolitikája ellen kirobbant felkelésben, amelyet utóbb a hatóságok kegyetlenül vérbe fojtottak.¹⁴ Ezt követően 1672-ben egy újabb, még nagyobb örmény menekülthullám érkezett az Erdélyi Fejedelemség területére. Az említett esztendőben ugyanis az oszmán-török csapatok elfoglalták az akkor a Lengyel–Litván Unió fennhatósága alá tartozó Podóliát és Kamieniec-Podolski (ma Kamjanec-Pogyilszkij Ukrajnában) városát, és ennek nyomán számos örmény család volt kénytelen elhagyni korábbi otthonát.¹⁵

Az erdélyi örmények az 1668–1672. évi bemenekülésüket követően közel két évtizedig szabadon gyakorolhatták az ősi keleti keresztény hitüket, és a katolikus egyház részéről nem kerültek semmilyen nemű egyházi uniós politika látókörébe.¹⁶ Róma a 16–17. század fordulóján azonban már mind a diaszpórában, mind az anyaországi területeken élő örmények körében kiemelt figyelmet szentelt a misszióknak. Ennek folyamánként az Apostoli Szentszék már jelentős sikereket is fel tudott mutatni: az örmény apostoli egyház bizonyos csoportjai áttértek a római katolikus hitre. Sőt Nikol Torosowicz (1604–1681) lembergi örmény érsek egyházi uniójának köszönhetően hosszan tartó, ám durva konfliktusok árán, a lengyelországi örménység unitus hitű lett, és ez komoly befolyással bírt az erdélyi örménységre is.¹⁷

1681 tavaszán a lengyelországi egyházi uniót lebonyolító lembergi Nikol Torosowicz örmény érsek elhunyt.¹⁸ Az Apostoli Szentszék csakhamar megtalálta utódját a már fentiekben említett, anyaországi születésű és unitus hitű Vardan Hunanean személyében, aki 1675–1678 között Epiphania in Syria címzetes püspökeként mint érseki koadjutor szolgált Torosowicz érsek mellett.¹⁹ Vardan Hunanean azonban konfliktusba keveredett felettesével, és 1678-ban az Apostoli Szentszék tudtával az anyaországi örmény területekre távozott missziós munkára.²⁰ Róma éveken át nem tudta előkeríteni Hunaneant, a kinevezett lembergi örmény unitus érseket.²¹ Mint utóbb kiderült, a hitterítői tevékenysége miatt kivívta az akkor örmény apostoli (keleti rítusú) egyházfő, I. Eliazár (*Eliazar Ayntapci*) katolikosz (1682–1691) haragját, aki 1682-ben mint

¹² Tudós szerzetes, a teológia tudora jelentéssel az örmény apostoli és unitus egyházban. Középperzsa (*peblevi*) eredetű kölcsönzés az ó- vagy klasszikus (*grabar*) és a modern örmény (*ašxarhabar*) nyelvben.

¹³ APF SC FA Vol. 1. Fol. 265r–267v.

¹⁴ APF SC FM Vol. 2. Fol. 345r–346v.; APF FV Vol. 8. Fol. 74r–77v.

¹⁵ APF SC FA Vol. 2. Fol. 125r–126v.; APF FV Vol. 8. Fol. 189r–190v.; MAMAT MS No. 9800. (Fóliószámolás nélkül.)

¹⁶ APF SC FM Vol. 1. Fol. 146r–v.+ Fol. 149v.

¹⁷ RÖŠK'AY 1964, 172–181; MUTAFIAN, 2018, 210–215.

¹⁸ APF CP Vol. 29. Fol. 629r–v.; APF LDSC Vol. 70. Fol. 70v–71r.; APF LDSC Vol. 71. Fol. 6v–7r.

¹⁹ APF LDSC Vol. 70. Fol. 97r–98v.; APF LDSC Vol. 71. Fol. 192v–193v.; APF SC FM Vol. 2. Fol. 128r–131r.+ Fol. 131v.; APF CU Vol. 2. Fol. 51r–52r.+ Fol. 52v.

²⁰ APF SOCG Vol. 493. Fol. 370r–v.; APF CP Vol. 29. Fol. 629r–v.; APF SC FA Vol. 2. Fol. 413r–417v.; APF SC FM. Vol. 1. Fol. 287r–v.; RÖŠK'AY, 1964, 183.

²¹ APF LDSC Vol. 70. Fol. 10r.

„alávaló frank hitű eretneket” (*zheretikosz ew zpilcn Frengistaneayc'n*) bebörtönözte.²² Ráadásul a helyzetet tovább bonyolította, hogy az örmény apostoli egyház még 1681-ben a korábban unitus hitű örmény renegát papot, Jan (*Yovhannēs*) Bernatowiczot (ca. 1641–1690) nevezte ki és szentelte fel Lemberg keleti hitű érsekének.²³ Emiatt kaotikus helyzet alakult ki, és Bernatowicz érsek sikeresen térített vissza örményeket a régi keleti hitre a Lengyel–Litván Unió területén. Azonban Opizio Pallavicini (1632–1700) varsói apostoli nuncius, Ephesus címzetes érseke és Francesco Giambattista Bonesana CR (1649–1709) theatinus páter, a lembergi Örmény Kollégium²⁴ (*Collegium Armenum*) rektora a világi hatóságoknál eredményesen elérte, hogy Bernatowiczot utasítsák ki az ország területéről.²⁵ Az akkor készült írásos jelentéseikben leszögezték, hogy Bernatowicz „eretnek és szakadár” tevékenységével felmérhetetlen kárt okozott a római katolikus egyháznak, és sok évbe telik, mire mindezt helyrehozzák.²⁶

Mivelhogy az akkor még csak kinevezett unitus érseket továbbra sem tudták elérni, ezért a Propaganda Fide a varsói apostoli nunciaturával történt egyeztetéseket követően az 1683. év elején arra a megoldásra jutott, hogy Vardan Hunanean kiszabadulásáig új érseki koadjutort neveznek ki.²⁷ Erre a feladatra az alkalmas egyházi személyt Deodatus Bogdan Nersesowiczban (*Astwacatur Nersēssean*) (1644–1709), a lembergi Örmény Kollégium egykori növendékében találták meg.²⁸ Őt néhány hónappal később, 1684 januárjában Traianopolis in Rhodope címzetes püspökének nevezték ki, és szentelték fel.²⁹ Feladata az volt, hogy a kinevezett Hunanean érsek kényszerű távollétében vezesse a lembergi unitus főegyházmegyét.³⁰ Ezt a feladatot Nersesowicz püspök példamutatóan látta el, amikor is Vardan Hunanean érsek az örmény katolikosz fogságából kiszabadulva 1686. október 1-jén megérkezett Lembergbe, és ténylegesen átvette az érsekség irányítását.³¹

²² APF SOCG Vol. 490. Fol. 502r–503v.; APF LDSC Vol. 72. Fol. 178r–v.; APF LDSC Vol. 73. Fol. 98v–99v.; APF SC FA Vol. 3. Fol. 337r–v.; APF CU Vol. 2. Fol. 90r–v.; *Рѡдск'я*, 1964, 171, 184.

²³ APF ASC Vol. 53. Fol. 245r–v.; APF SC FA Vol. 3. Fol. 363r.

²⁴ Nevezett intézményt 1664-ben alapította a Propaganda Fide az unitus örmény papnövendékek számára. Első rektora az örmény nyelven kiválóan beszélő Clemente Galano CR (1611–1666) theatinus szerzetes volt. Erről lásd APF CV Vol. 2. Fol. 2r–23v.

²⁵ APF ASC Vol. 52. Fol. 155r–156r.; APF LDSC Vol. 70. Fol. 61r–v.

²⁶ APF CP Vol. 29. Fol. 119r–122r.+ Fol. 122v.; APF LDSC Vol. 72. Fol. 223r–v.; APF SC FA Vol. 3. Fol. 375r–v.

²⁷ APF LDSC Vol. 73. Fol. 66r–67r.; APF LDSC Vol. 74. Fol. 174v–175r.

²⁸ APF SC FA Vol. 3. Fol. 439r.

²⁹ APF CP Vol. 29. Fol. 165r–v.+ Fol. 166v.; APF LDSC Vol. 72. Fol. 259r–v.; APF LDSC Vol. 73. Fol. 69r–v.; APF SC FMPR Vol. 2. Fol. 195r–v.

³⁰ APF ASC Vol. 53. Fol. 248r.; APF ASC Vol. 54. Fol. 98r–v.; APF SOCG Vol. 495/A. Fol. 138r–140r.; APF CP Vol. 29. Fol. 159r–160v.; APF LDSC Vol. 72. Fol. 176v–177r.; APF SC FA Vol. 2. Fol. 209r–211v.

³¹ Az érsek kiszabadítása az Apostoli Szentszék mellett III. (Sobieski) János lengyel király (1674–1696) és II. (Szafavida) Szafi perzsa sah (1667–1694) közbenjárásának volt köszönhető. Erről lásd még bővebben APF ASC Vol. 55. Fol. 254v–256v.; APF ASC Vol. 56. Fol. 254r–257v.; APF SOCG Vol. 490. Fol. 502r–503v.; APF SOCG Vol. 495/B. Fol. 232r–234v.; APF LDSC Vol. 75. Fol. 54v–55r.; APF SC FMPR Vol. 2. Fol. 260r–261v.; APF SC FA Vol. 3. Fol. 462r–v., Fol. 464r., Fol. 465r–v.

Nersesowicz püspök a felszentelését követően hamar munkához látott, hogy konszolidálja a lengyelországi örmény unitus egyházat, ugyanakkor javaslatot tett a Propaganda Fidének a Moldvában maradt nagyszámú örmény közösség katolizálására. Ennek a missziós iránynak azonban már volt egy korábbi kezdeménye is: 1677-ben még Francesco Martelli (1633–1717) varsói apostoli nuncius, Corinthus címzetes érseke a Propaganda Fidénel kijárta, hogy Jan Kieremowiczot (*Yovhannēs K'armatanenc'*) (1631–1678) – aki ugyancsak a lembergi Örmény Kollégium egykori növendéke, és egyúttal a nevezett Torosowicz érsek ellenlábasja volt –, apostoli vikáriusként és Hymeria címzetes püspökeként küldjék ki a moldvai örmények katolizálására.³² Kieremowicz püspök azonban mielőtt útra kelt volna, tisztázatlan körülmények között elhalálozott. Így akkor a moldvai örmény misszió kérdése átmenetileg lekerült a napirendről.³³ Lényegében ennek a szükségességét elevenítette fel újból Nersesowicz püspök. Javaslatát és kezdeményezését a Propaganda Fide is támogatta.³⁴

A misszió tervezésekor azonban Lembergben és Rómában felismerték, hogy a moldvai örménység katolizálásának a kulcsa a helyi (azaz a moldvai) örmény apostoli (keleti) rítusú püspök meggyőzése.³⁵ Mindeközben kiderült, hogy Minas Aléksanean-Zilifdarean T'oxat'ec'i moldvai örmény keleti püspök 1668 óta nagyszámú hívével együtt Erdélyben, azon belül is Besztercén tartózkodott.³⁶ Így került tehát a Propaganda Fide, valamint a lembergi unitus érsekség látókörébe az erdélyi örménység missziójának a lehetősége. E felismerés fényében a Propaganda Fide vezetősége – miközben folyamatosan egyeztetett a varsói apostoli nunciussal és a lembergi örmény unitus érsekséggel –, 1684 végén úgy határozott, hogy először az Erdélyben tartózkodó Minas püspököt és a vele együtt bemenekült moldvai és podóliai eredetű örményeket térítik meg, és majd azt követően koncentrálnak a moldvai örmény közösség katolizálására.³⁷ Ezen túlmenően Lemberg örmény unitus érseksége azért is támogatta az erdélyi missziót, mert az örmények olyan területekről, például Lengyelországból és Moldvából menekültek Erdélybe, amelyek eredendően mindig is a lembergi örmény (keleti) érsekség egyházi joghatósága alá tartoztak. Lemberg ezt az igényét vagy jogát pedig az egyházi unió megkötése után is fenn kívánta tartani.³⁸ Mindenesetre a Propaganda Fide sem gördített akadályt e kérés elé, és a Róma hitére térítendő örményeket hivatalosan is a lembergi örmény érsekség egyházi joghatósága alá rendelte. Ennek folytán Róma 1685 tavaszán, a lembergi Örmény Kollégiumban, illetve a Propaganda Fide papneveldejében, a római Collegium Urbanumban tanult Oxendio Virzirescót, moldvai születésű örmény papot

³² РѢШЕНІЯ, 1964, 182.

³³ APF SC FA Vol. 2. Fol. 630r–v.; APF SC FM Vol. 1. Fol. 233r–236v.

³⁴ APF LDSC Vol. 73. Fol. 44v–45v.; APF SC FA Vol. 3. Fol. 380v–381r.

³⁵ APF SC FM Vol. 2. Fol. 41r–46v.

³⁶ APF SC FA Vol. 1. Fol. 602r–610v.

³⁷ APF ASC Vol. 53. Fol. 248r–v.; APF ASC Vol. 56. Fol. 254r–257v.; APF SOCG Vol. 495/A. Fol. 232r–234v.; APF SOCG Vol. 496. Fol. 503r.; APF LDSC Vol. 72. Fol. 69r.; APF SC FM Vol. 1. Fol. 155r–156v.

³⁸ APF LDSC Vol. 73. Fol. 176r–177r.; APF SC FM Vol. 2. Fol. 195r–v.

jelölte ki az erdélyi örmények katolizálására.³⁹ A jelöltsége mellett szólt továbbá az is, hogy Moldvából elszármazott családja 1668 óta élt Erdélyben, jól ismerte a helyi viszonyokat, valamint több helyi nyelven (úgy mint lengyelül, magyarul, románul és tatárul) is kiválóan beszélt.⁴⁰

Oxendio Virziresco 1685 nyarán az erdélyi Gyergyószentmiklóson kezdte meg misszióját.⁴¹ Térítői tevékenységét eleinte számos nehézség akadályozta: többek között az örmények mint „frank hitű eretneket” és állítólagos kémet több ízben is tetteleg bántalmazták. Térítéseiben a fordulatot az jelentette, hogy az 1686. év folyamán, családján kívül, az erdélyi közösség több befolyásos tagját is sikerült megnyernie a katolicizmusnak.⁴² Ezen túlmenően az örmény unitus pap erdélyi missziójának kapcsán kulcsfontosságú kérdésnek bizonyult, hogy meg tudja-e nyerni az akkor Besztercén tartózkodó örmény keleti hitű püspököt az egyházi uniónak. Végül 1686 őszén Oxendio Virzirescónak katolikus hitre áttért családjának, valamint a közösség befolyásos (katolizált) tagjainak a közbenjárásával sikerült rábeszélnie Minas püspököt, hogy utazzon el vele Lembergbe és bocsátkozzon tárgyalásokba Vardan Hunanean unitus érsekkel az esetleges vallási unióról.⁴³

Hosszú időközön keresztül az a tudományos nézet csontosodott meg, hogy az 1686. év decemberében Lembergben Oxendio Virziresco jelenlétében Minas püspök letette a katolikus hitvallást Opizio Pallavicini varsói apostoli nuncius kezébe, és ezáltal hivatalosan is kimondta az erdélyi örménység vallási unióját Rómával. Ezt követően a püspök kíséretével visszatérni készült Erdélybe, azonban útközben a Kárpátok hágóin súlyosan megbetegedett, és eltávozott az élők sorából.⁴⁴ Minas püspök katolizálásának az állítólagos története pedig jóval a halálát követően terjedt el, és így került át a korabeli szakirodalomba is.⁴⁵

A legutóbbi esztendőök levéltári és forráskritikai vizsgálatai alaposan rácafoltak erre a nézetre. Először is, Minas püspök soha nem találkozott személyesen Opizio Pallavicini varsói apostoli nunciussal Lembergben. Másodszor, Minas püspök Oxendio Virziresco jelenlétében Vardan Hunanean lemergi örmény unitus érsekkel bocsátkozott tárgyalásokba az örmény keleti hitről. Sőt a levéltári forrásokból az is kiderült, hogy Hunanean érsek és Minas püspök már korábról is ismerték egymást, hiszen ugyanabból a városból, az anatóliai (törökországi) Tokatból (*Eudokia, T'oxat'*) származtak el. Ugyanakkor ez a találkozó valójában nem a vallási egyesülés lehetőségéről, hanem igen éles,

³⁹ APF ASC Vol. 54. Fol. 207r–v.; APF ASC Vol. 55. Fol. 60r–v.; APF SOCG Vol. 492. Fol. 313r–v.; APF SOCG Vol. 495B. Fol. 232r–234v.; APF LDSC Vol. 72. Fol. 1v–2r.; APF LDSC Vol. 73. Fol. 252r–v.; APF LDSC Vol. 74. Fol. 19r–v.; APF CU Vol. 1. Fol. 268r.

⁴⁰ APF ASC Vol. 51. Fol. 154r–v.; APF SOCG Vol. 493. Fol. 30r+ Fol. 31v.; ELTE EKK CH Cod. 21. Pag. 81–82.

⁴¹ RÖŠK'AY, 1964, 185.

⁴² APF SC FA Vol. 3. Fol. 468r–469v., Fol. 488r., Fol. 490r.; ELTE EKK CH Cod. 21. Pag. 83.

⁴³ APF LDSC Vol. 76. Fol. 90r–91r.

⁴⁴ ELTE EKK CH Cod. 15. Pag. 248–249.; ELTE EKK CH Cod. 16. Pag. 32.; ELTE EKK CH Cod. 29. Pag. 346.; RÖŠK'AY, 1964, 186.

⁴⁵ MUTAFIAN, 2018, 250–251.

személyeskedésekben is bővelkedő hitvitáról szólt. Sőt Minas püspök, látva a viták meddőségét és hiábavalóságát, feldúltan távozott Lemberg városából, mivelhogy mindvégig hevesen ellenezte az egyházi uniót Rómával, mert azt az örmény keresztény hitre nézve veszélyesnek látta.⁴⁶ Mindenesetre Minas püspök 1686-ban bekövetkezett halálával az erdélyi keleti (apostoli) hitű örménység vezető nélkül maradt, és ez valójában megkönnyítette Oxendio Virziresco majdani helyzetét, hogy immár apostoli adminisztrátori kinevezéssel felvértezve, kiteljesítse 1685-ben megkezdett misszióját Erdélyben, és idővel tető alá hozza vallási egyesülésüket Rómával.⁴⁷

Forrás

Oxendio Virziresco erdélyi örmény unitus misszionárius Odoardo Cybónak, a Propaganda Fide titkárának

Gyergyószentmiklós, 1687. március

APF CU Vol. 3. Fol. 472r–v. Kelet nélkül, autográf

Oxendio Virziresco Lengyelországból visszatért Erdélybe. Félt, hogy külföldi tartózkodása miatt hittérítői tevékenysége veszélybe kerülhet, azonban Isten kegyelméből e féltelme nem igazolódott be, és eredményesen folytatta missziós tevékenységét, mivel újabb kilenc erdélyi örményt sikerült megnyernie a római katolikus hitnek. Azonban még mindig sok olyan örmény van Erdélyben, akik a jelen pillanatban is ellenségesen viszonyulnak a római katolikus hithez. Ezért kapcsolatba kíván lépni Erdély római katolikus püspöki vikáriusával (Szebellébi Bertalannal) mint (a helyi katolikusok) spirituális előljárójával, és még erősebb felhatalmazást jelentő iratot akart kérni tőle, hogy hatékonyabban léphessen fel mindazon erdélyi örményekkel szemben, akik ellenségesen viszonyulnak a katolicizmus iránt. Személyesen találkozott Vito Piluzzi da Vignanello érsekkel Erdélyben, aki éppen visszatérőben volt moldvai missziós állomáshelyéről, és Rómába készült jelentéstételre. Ő elmondta neki, hogy milyen sok és komoly megpróbáltatást élt át missziója során. Vito érsek arról is informálta Oxendio Virzirescót, hogy volt egy (lengyelországi) örmény „püspök”, aki tevékenységével igen komoly bajokat okozott a katolikus egyháznak. Az érsek elmondása szerint ez a „püspök” a többi eretnek (és szakadár) hitű főpapnál is súlyosabb bűnöket követett el. Végül Oxendio Virziresco beszámol az eretnek hitű erdélyi örmény Minas püspök haláláról. Véleménye szerint a nevezett főpap halála kedvező alkalmat jelent Róma számára, hogy az elhunyt (örmény apostoli vagy keleti hitvallású) püspök egyházi hivatalát egy katolikus (unitus) hitű főpappal töltsék be.

⁴⁶ APF ASC Vol. 57. Fol. 125r–127v.; APF SOCG Vol. 497. Fol. 335r–v.; APF SC FA Vol. 4. Fol. 374r–375v.; APF CU Vol. 3. Fol. 472r–v.; MAMAT MS No. 1535. Fol. 157r–v.; MAMAT MS No. 2856. Fol. 463v–464v.; MAMAT MS No. 9748. Fol. 60r–61v.

⁴⁷ APF CP Vol. 29. Fol. 610r–v.

Illustrissimo e Reverendissimo Signore Padrone Colendissimo!

Ritornato dalla⁴⁸ Polonia al medesimo luogo degli Armeni /in Transilvania/,⁴⁹ trovai tutte⁵⁰ le mie fatiche in grande pericolo, ma con la sua grazia /di/⁵¹ Dio, /non/⁵² patirono nessun⁵³ detrimento, anzi crebbero con nove conversioni degli altri Armeni /in Transilvania/,⁵⁴ non mancavano⁵⁵ però /quelli que/⁵⁶ resistevano alla verità catholica, per le sollevationi⁵⁷ dei quali attualmente me ne vado appresso⁵⁸ il Signore Vicario Generale⁵⁹ di questo regno di Transilvania,⁶⁰ al quale /perchè/⁶¹ io sarebbe ottimo inviarla una lettera /di/⁶² raccomandatione, mi incontrai con il Monsignore Vito⁶³ che ritornava⁶⁴ a Roma, ma il povero arcivescovo n'ha patito tali e tante cose, che sarebbe molto a riferirle qui, ma quel armeno vescovo⁶⁵ /in Polonia/,⁶⁶ come testimoniavi,⁶⁷ dico che fa tali scandali qui anchè nel popolo e /nel/⁶⁸ clero catholico, che ne ho anchè sentito essersi commessi dai vescovi heretici. Il vescovo heretico Minas⁶⁹ è morto, perciò prego a mandare qualcuno

⁴⁸ Javitva. A szövegben: da.

⁴⁹ Kiegészítés.

⁵⁰ Javitva. A szövegben: tute.

⁵¹ Kiegészítés.

⁵² Kiegészítés.

⁵³ Javitva: A szövegben: nisun.

⁵⁴ Kiegészítés.

⁵⁵ Javitva. A szövegben: mancano.

⁵⁶ Kiegészítés.

⁵⁷ Javitva. A szövegben: sollevationi.

⁵⁸ Javitva. A szövegben: apreso.

⁵⁹ Szebelébi/Szebellébi Bertalan (1631–1707) a bécsi Pazmaneum egykori növendéke, az erdélyi római katolikus püspök vikáriusa 1678–1707 között. 1675-től haláláig Kézdiszentlélek (Háromszék megye, ma: *Sânzieni*, RO) plébánosa. 1680 körül sikertelenül próbált téríteni az erdélyi örmények körében. Róla lásd még TÓTH, 2008, 3124–3125, 3189–3190.

⁶⁰ Erdélyi Fejedelemség.

⁶¹ Kiegészítés.

⁶² Kiegészítés.

⁶³ Vito Piluzzi (Pilutio, Piluzio) da Vignanello (ca. 1630–1704) OFM Conv. 1663-tól a moldvai minorita (konventuális ferences) missziók főnöke és egyúttal a moldvai minorita rendtartomány főnöke, valamint a moldvai katolikusok apostoli vikáriusa. 1678-tól Augustopolis címzetes (*in partibus infidelium*) érseke. Róla lásd még FERRO, 2005, 94–99, 116–122, 154–162.

⁶⁴ Javitva. A szövegben: ritornata.

⁶⁵ Jan (*Yovhannēs*) Bernatowicz (ca. 1641–1690) lembergi örmény apostoli rítusú érsek, nem pedig püspök, mint ahogyan azt a dokumentum állítja. 1669–1675 között a lembergi Örmény Kollégium (*Collegium Armenum*) egykori növendéke. Eleinte unitus hitű pap volt, majd 1680 körül áttért a keleti örmény apostoli hitre. 1681-ben, Nikol Torosowicz érsek halálát követően I. Izsák (*Sahak Kilisec'i*) kilikai örmény egyházfő (katholikosz) (1673–1689) a lengyelországi örmények apostoli rítusú érsekének nevezte ki. Eme aktust I. Eliazár ėjmiacini katolikosz is elismerte. Róla lásd még NAGY, 2012, 93–94.

⁶⁶ Kiegészítés.

⁶⁷ Javitva. A szövegben: testiovolavi.

⁶⁸ Kiegészítés.

⁶⁹ Minas Alëksanean-Zilfidarean T'oxa'ec'i (1610–1686) az anatóliai Tokat (ma: Törökország) városából származó örmény szerzetes (*abelay*), vardapet és főpap. 1649–1686 között Moldva örmény apostoli (keleti) rítusú püspöke (*dran episkopos*). 1668-ban számos hívével együtt Erdélybe menekült, és Besztercén

/al suo/⁷⁰ posto, per occupare quel posto poichè adesso è il tempo opportuno interim come (472/v.) obbedientissimo e devotissimo figlio della Chiesa Romana e della Sacra Congregazione resto anchè di Vostra Signoria Illustrissima e Reverendissima.

Humillissimo et Ossequisissimo Servitore.

Oxendius Virziurescus.⁷¹

Manu Propria.

Alumnus Congregationis Sacrae de Propaganda Fide.

Rövidítések és irodalomjegyzék

APF	Archivio storico della Sacra Congregazione per l'Evangelizzazione dei Popoli o de „Propaganda Fide”, Roma/Róma (Olaszország)
ASC	Acta Sacrae Congregationis Vol. 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57.
CP	Congregazioni Particolari Vol. 29.
CU	Collegio Urbano Vol. 1, 2, 3.
CV	Collegi Vari (Collegio Armeno) Vol. 2.
FV	Fondo di Vienna Vol. 8.
LDSC	Lettere e Decreti della Sacra Congregazione Vol. 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76.

rendezte be új székhelyét. Mindvégig ellenezte az erdélyi örmények egyházi unióját. Róla lásd még NAGY, 2012, 115–126.

⁷⁰ Kiegészítés.

⁷¹ Oxendio Virziuresco (1654–1715) moldvai születésű örmény unitus világi pap és misszionárius. 1675–1678 között a lembergi Örmény Kollégium, majd 1678–1681 között a római Collegium Urbanum növendéke. 1685 óta térített Erdélyben. 1687–1690 között erdélyi örmény unitus apostoli adminisztrátor. 1690–1715 között az erdélyi örmények apostoli vikáriusa és Aladia címzetes (*in partibus infidelium*) püspöke. 1708–1709-ben átmeneti jelleggel, Antalfy János (1644–1728) (későbbi erdélyi római katolikus püspök) kinevezéséig, Erdély római katolikus püspöki vikáriusa, illetve 1712–1713-ban, szintén ügyvivő jelleggel, Mártonffy György (1663–1721) püspök kinevezéséig, Erdély római katolikus püspöke. Személyéről lásd bővebben NAGY, 2012, 130–143, 186–193.

- SC Scritture riferite nei Congressi
FA Fondo Armeni
Vol. 1, 2, 3, 4.
FM Fondo Moldavia
Vol. 1, 2.
FMPR Fondo Moscovia, Polonia e Rutheni
Vol. 2.
- SOCG Scritture Originali riferite nelle Congregazioni Generali
Vol. 490, 491, 492, 493, 494, 495/A, 495/B, 496, 497.
- ELTE EKK Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyv- és Kézirattár, Budapest (Magyarország)
- CH Collectio Hevenesiana
Cod. 15, 16, 21, 29.
- MAMAT Surb Mesrop Maštoc'i Anwan Matenadaran [Szent Mesrop Maštoc'ról Elnevezett Örmény Nemzeti Levéltár], Erewan/Jereván (Örményország)
- MS Manuscripta
No. 1535, 2856, 9478, 9800.
- *
- FERRO
2005 Teresa FERRO: *I missionari cattolici in Moldavia. Studi storici e linguistici*, Cluj-Napoca, Clusium, 2005.
- MUTAFIAN
2018 Claude MUTAFIAN: *La Saga des Arméniens de l'Ararat aux Carpates*, Paris, Les Belles Terres, 2018.
- NAGY
2012 NAGY Kornél: *Az erdélyi örmények katolizációja (1685–1715)*, Budapest, MTA BTK Történettudományi Intézete, 2012. (Magyar Történelmi Emlékek – Értekezések.)
- ŘŌŠK'AY
1964 *Step'anosi Řŏšk'ay Žamanakagrut'iwn kam tarekank' ekelec'akank'* [Step'anos (Step'anean) ŘŌŠK'AY: Kronológia, avagy egyházi évkönyvek], kiad. Hamzasp Anton OSKEAN OMech., Vienna, Mxit'arean Tparan, 1964.

TÓTH
2008

Litterae missionarium de Hungaria et Transylvania (1572–1717), V, kiad. György István TÓTH, Roma–Budapest, Római Magyar Akadémia – MTA Történettudományi Intézete, 2008. (Bibliotheca Academiae Hungariae in Roma – Fontes, 4.)

„Konyhára való szükséges dolgok”

Feljegyzések egy lakodalom előkészületeiről (1688)

A kora újkori főúri lakodalmak kapcsán számos jellegzetes forrástípust ismerünk, ilyenek például a meghívók, a meghívott személyeket felsoroló listák, az eseményeket megörökítő naplók, önéletírások. Jelen közleményben egy, a fentieknél ritkábban előforduló szöveget adunk közre, egy olyan jegyzéket, ami a lakodalom megrendezéséhez szükséges élelmiszereket és tárgyakat sorol fel.

Az alább közölt irat az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtárában található, az Acta Musicalia elnevezésű gyűjteményben. 1921-ben, Kismarton osztrák fennhatóság alá kerülése előtt Esterházy (V.) Pál herceg (1901–1989) először Eszterházára, majd 1926-ban Budapestre, a Tárnok utcai palotába költöztette a családi levéltár fő állományát.¹ A Fraknón maradt gazdasági levéltárból a család főlevéltárosa, Hárich János (1904–1990) főként 1929 és 1936 között, de még 1943-ban² is kiemelt számtalan forrást, több ezer olyan iratot, amelyek szerinte az udvar zenei, illetve színházi életéről tanúskodnak. (Az Acta Musicalia mellett létezik egy kisebb, Acta Theatralia elnevezésű gyűjtemény is.³) Eljárását „a kényelmes kutatómunka lehetővé tételével” indokolta. Az iratokat később ennek megfelelően szintén az Esterházy család budai palotájában tartották.⁴ 1942 októberében és két évvel később, 1944 októberében, Budapest bombázásakor Esterházy megbízásából Hárich a legfontosabb iratokat letétbe helyezte a Magyar Országos Levéltárban. 1949-ben a hitbizományi törvény értelmében, amikor az Esterházy-ingóságokat államosították, a palotában lévő, megmaradt levéltári anyagot is az Országos Levéltárba szállították; az Acta Musicalia innen került az OSZK-ba.⁵

A gyűjtemény több csoportra osztható. A legjelentősebbek ezek közül a Joseph Haydn (1732–1809) mintegy száz eredeti kéziratát, műveinek korabeli másolatait és első kiadásait tartalmazó egység, valamint az eszterházi operaházban Esterházy I. („Fényes”) Miklós (1714–1790) számára előadott itáliai operarepertoár (Haydn saját kezű javításait és betétáriáit tartalmazó) kéziratai. A kottatárban emellett olyan kiemelkedő zeneszerző-kortársak műveit találjuk, mint Gregor Joseph Werner, Michael Haydn, Johann Georg Albrechtsberger, Karl Ditters von Dittersdorf vagy Franz Xaver Süssmayr.⁶

¹ RESS, 2004, 285–287, 296–297; VISKOLCZ–ZVARA, 2019, 7; VISKOLCZ, 2020, 698.

² Az évszámok az 1714 előtti dokumentumok kiemelésére vonatkoznak.

³ OSZK Zeneműtár, Acta Theatralia.

⁴ DÁVID–JUNG–MALINA–MCCUE, 2010, 332. Az Acta Musicalia és Acta Theatralia csupán elhanyagolható veszteségeket szenvedett a várbeli Esterházy-palota lebombázása során.

⁵ VISKOLCZ, 2020, 699–701; VÉCSEY, 1958, 81, 87.

⁶ <http://www.oszk.hu/zenemuvek>. (Utolsó letöltés: 2021. június 30.)

A gyűjteménybe tartozik még az Esterházy-udvar zeneéletét dokumentáló iratanyag, amely nem kottákból, hanem főként gazdasági iratokból (megbízások, számlák, átvételi elismervények) áll, de akadnak olyan feljegyzések vagy levelek is, amelyek első ránézésre nem illenek bele a zeneéletet bemutatni kívánó „válogatásba”.

A gyűjteményben való eligazodás egészen a 2000-es évek elejéig nehézkes volt, mert az Acta Musicalia számozása teljesen önkényes, sem időrendet, sem tematikát nem követ, a Hárich-féle jegyzékük pedig elveszett. Ekkor Josef Pratl elkészítette a Musicalia és a Theatralia egyesített regesztáját, amelyben az iratokat időrendbe helyezte és néhány szavas tartalmi ismertetővel látta el.⁷

A Pratl-jegyzék szerint 74 irat 1714 előtti.⁸ A források többségét a kismartoni, illetve néhány esetben a fraknói udvari adminisztráció dokumentumai közül emelték ki. Ötven darabot sikerült azonosítanom a kiemelt gazdasági iratok közül. A fraknói Esterházy-levéltárban regeszták segítik a fraknói (Rentamtsrechnungen Forchtenstein) és a kismartoni adminisztráció (Rentamtsrechnungen Eisenstadt) dokumentumai közötti eligazodást. Az adott évben sorszám szerint, rövid tartalmi ismertetővel felsorolják az iratokat. Itt minden esetben fel van tüntetve, ha az iratot Hárich kiemelte. A források között egy kis cédula jelzi a hiányzó számlát vagy megbízást, több esetben a kiemelés dátumát is megadva, Hárich aláírásával – ez alapján írták bele a regesztába is az évszámokat. A fraknói adminisztrációból öt jelzetet emelt ki, a kismartoniból 45-öt. Az is előfordul, hogy egy OSZK-s jelzet több fraknói jelzetet takar. A fraknói levéltári regesztát átnézve további hat forrásnál szerepel, hogy áthelyezte Budapestre, azonban a Pratl-féle jegyzékben nincsenek benne, így az Acta Musicalia gyűjteményben sem találtam meg őket. Mind a hat hiányzó darabot a kismartoni uradalmi iratai közül emelte ki.

A kutatás, amelynek során rábukkantam a lakodalmi feljegyzésre, egy egyszerű hiátussal kezdődött. Az uradalmi nyilvántartást az adott évre vonatkozó konvenciók könyv mellett számlák, átvételi elismervények, megbízások alkotják. Az alkalmazottak (tisztviselők, mesterek) egy nyugtával igazolták, hogy átvették éves fizetésüket a tisztartótól. Azonban az egyházi (*Capelldiener*)⁹ fizetésére vonatkozó irat 1708-ból, 1709-ből és 1710-ből hiányzott, jelezve, hogy azt Hárich kiemelte az eredeti helyéről. Így jutottam el az OSZK Zeneműtárába, ahol az összes, fraknói levéltári „hiánnyal” egyeztetett, mintegy 50, 1714 előtti iratot és még néhány érdekesnek talált forrást tekintettem át.

⁷ PRATL–SCHECK, 2004. Később a fraknói Esterházy-levéltárban őrzött, a hercegi udvar 1668 és 1879 közötti zenei és operaéletével kapcsolatos, több mint 14 ezer dokumentumot dolgozta fel, mely könyvének DVD mellékleteként jelent meg. PRATL, 2009. 2017-ben készült el az a forráskiadvány, amely a fraknói levéltár, az MNL OL Esterházy hercegi levéltár és az OSZK Esterházy-udvarról és Haydnról szóló zenetörténeti dokumentumainak gyűjteménye, ez mintegy 21 ezer iratot tartalmaz. Egy online adatbankot is létrehoztak, melyben kereshetők az iratok, a regisztrációs kód a kötetben található. PRATL–SCHECK, 2017.

⁸ PRATL–SCHECK, 2004, 17–20.

⁹ Az egyházi a kastélykápolna személyzetéhez tartozott. A kifejezést általánosságban a hercegi kápolna azon alkalmazottjára értették, aki tudott valamilyen hangszeren játszani, ám feladatai közé tartozhatott a kották beszerzése és a hangszerek gondozása is. <https://drw-www.adw.uni-heidelberg.de/drw-cgi/zeige?index=lemmata&term=kapelldiener>. (Utolsó letöltés: 2021. június 30.)

Az Acta Musicalia sorozat vonatkozó részét átnézve világos, hogy a „zenei életet dokumentáló forrás” alatt Hárich János elsősorban a következőket értette: az udvari zenészek és énekesek fizetésére, taníttatására, hangszerjavításra és -készítésre vonatkozó forrásokat. Továbbá van egy nótajegyzék, amely felsorolja azokat a dalokat, amelyeket Esterházy Pál (1635–1713) virginán¹⁰ el tudott játszani.¹¹ Előfordul, hogy egy levél azért található a gyűjteményben, mert abban Esterházy Pál utasítja kismartoni tisztartóját, Czvitkovich Jánost,¹² hogy fizessen néhány említett zenésznek és ruhazza fel őket.¹³ Az alább közölt feljegyzés is azért kerülhetett ide, mert a második rész 2. oldalán, a „*Másféle szükséges dolgok*” között szerepelnek „*Musikások – trombitások*” és „*Magyar musikások*”. Egyéb zenei vonatkozásuk egyáltalán nincs.

A lakodalom szükségleteit felsoroló lista két részből áll, két különböző kézírás jól elkülöníti őket. Az első általános felsorolást tartalmaz mind az élelmiszerekre, mind pedig a tárgyi szükségletekre (pl. gyertyatartók, étkezészetek) nézve, szép kézírással. A feljegyzés második része Esterházy Pál kézírása: konkrét számadatokat közöl a szükséges alapanyagok (hús, illetve tárgyi szükségletek) és italok (bor) mennyiségéről. A végén felsorolja a szolgálát, „*az kiknek tisztí legyen*” a lakodalmon, feladatukkal együtt, legtöbbjükét név szerint: néhányuk azonosítható az uradalmi alkalmazottak között. Az élelmiszer-szükséglet minőségi és mennyiségi elemzése alapján egy főúri esküvő képe rajzolódik ki, a forrás azonban nem utal a házasulandókra.

Esterházy Pál nádor levelezésének vonatkozó részét átnézve előkerült egy sógornője, Thököly Kata¹⁴ (1655–1701) által írott levél, amely alapján valószínű, hogy a levélíró lánya, tehát a nádor unokahúga, Esterházy Mária Rozália¹⁵ (1672–1689) lakodalma alkalmából készült a két feljegyzés. A levélben megköszöni Esterházynak a hozzá és leányához való jóságát „*az menyegzőnek pünkösöd után két héttel való megszolgáltatása végett*”.¹⁶ Tehát a nádor „szolgáltatta” unokahúga menyegzőjét, aki Batthyány (I.) Ádám (1610–1659) unokájához, Batthyány Ferenchez (1665 k.–1720) ment férjhez.¹⁷

Hasonló, lakodalmi előkészületeket dokumentáló forrásokat közölt Radvánszky Béla a 17. század elejéről, a Thurzó lányok (Zsuzsanna, Judit, Borbála, Ilona, Mária),¹⁸

¹⁰ Virginia, virginál: a csembalóhoz hasonló, de annál kisebb, dobozszerű hangszer. <http://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Magyar/55Orlovszky/eszterhazy/toc.html>. (Utolsó letöltés: 2021. augusztus 2.)

¹¹ OSZK Zeneműtár, Acta Musicalia, Nr. 335. Nincs eredeti jelzet a dokumentumon.

¹² Előbb Kismartonban (1705–1707), majd Fraknón (1708–1713) tisztartó.

¹³ OSZK Zeneműtár, Acta Musicalia, Nr. 371.

¹⁴ A nádor öccsének, Esterházy Ferencnek (1641–1683) a második felesége.

¹⁵ Esterházy Ferenc és Thököly Kata lánya.

¹⁶ Thököly Kata levele Esterházy Pálnak. Pápa, 1688. március 18. MNL OL P 125, Nr. 4138.

¹⁷ ESZTERHÁZY, 1901, 138; ESZTERHÁZY Okt., 1901, 220. 1689 szeptemberében egy leánygyermeknek adott életet, ő maga azonban hatodnapra meghalt. Uo. 226.

¹⁸ Thurzó György nádor lányai közül Zsuzsanna Perényi Istvánhoz, Borbála (1603–1648) Erdődy Kristófhoz (1584–1621), Ilona pedig Illésházy Gáspárhoz (?–1648) ment feleségül. Thurzó Judit (1585–1637) – akit Jakusith András (1584–1623) vett nőül 1607-ben – esküvői előkészületei kapcsán nem vásárlások jegyzékét, hanem a jobbágyaik beszolgáltatásairól közöl egy rövid forrást RADVÁNSZKY, 1879, III, 59. Thurzó Mária 1618-ban Vízkelethy Mihály felesége lett; ezen lakodalom vásárlási jegyzékét is közli RADVÁNSZKY, 1879, II, 205–211.

illetve Thurzó Imre esküvőiről.¹⁹ Vannak köztük vásárlási jegyzékek és az „*elkelt élel*” rögzítő listák is.²⁰ Különösen az Imre menyegzőjén elfogyasztott élelmiszerek, fűszerek, egyéb alapanyagok jegyzéke rokonítható az általam közreadott forrással, mivel a két lista összetétele hasonló: a Thurzó Imre lakodalmára vonatkozó jegyzék is értékes mennyiségi adatokat tartalmaz.²¹ Esterházy László (1626–1652) és Batthyány Eleonóra (1633–1654) esküvőjének előkészületeiről Koltai András közöl forrásokat. Közülük három is párhuzamba állítható az általam ismertetett feljegyzéssel: az egyik memorialében Batthyány (I.) Ádám az étkezésről, kettőben pedig a lakodalmi vendégséggel kapcsolatos feladatokról rendelkezik. Az ételekkel/ételalapanyagokkal kapcsolatban mennyiségeket nem közöl, akárcsak az itt bemutatott forrás első része, ugyanakkor Batthyány több alapanyagot, ételt sorol fel.²²

A közölt forrás értékes új adatokkal gyarapítja a 17. századi főúri életmódra, különösen a főúri lakodalmakra vonatkozó ismereteinket. A kávé, tea, csokoládé fogyasztása csak a 18. század elején vált általánossá a magyar főúri udvarokban, Benda Borbála kutatásai szerint a 17. század végéről csupán szórványosan bukkannak fel adatok arról, hogy az említett luxuscikkek elterjedése megkezdődött az országban.²³ A burgonya szántóföldi termelése a 18. század második felében kezdődött, legkorábbi (17. századi) előfordulása étrendekben vagy szakácskönyvekben eddig nem ismert,²⁴ ezért nem zárható ki, hogy ez az 1688. évi lakodalmi feljegyzés egyike a burgonyát elsőként említő hazai forrásoknak.²⁵ Az új fogyasztási cikkek feltűnése szempontjából tehát a feljegyzés különös táplálkozástörténeti jelentőséggel bír. Továbbá arról is tanúbizonyságot tesz, hogy Esterházy Pál ismerte és követte a császárvárosi trendeket (az első bécsi kávéház 1685-ben, Közép-Európában másodikként nyílt)²⁶ azáltal, hogy az általa szervezett ünnepségen helyet akart és tudott biztosítani e luxuscikkek számára.

¹⁹ Thurzó Imre (1589–1621) 1618-ban Nyáry Krisztinát (1604–1641) vette nőül, aki férje halála után 1624-ben Esterházy Miklós (1583–1645) felesége, később pedig Esterházy Pál édesanyja lett.

²⁰ Radvánszky Thurzó Ilona, Thurzó Imre és Illésházy Katalin (?–1648) lakodalmairól közöl ilyen jellegű feljegyzéseket.

²¹ KOVACSÓCZY, 1833, 348–350. A leírásból nem derül ki, hogy a lakodalom melyik helyszínén elfogyott élelmet rögzíti. Thurzó Imre és nászkísérete november elején indult Biccseről a Nyáry családhoz Helmece, ahol az esketési szertartást november 15-én tartották. (Ipolyi Arnold szerint november 11-én keltek egybe. IPOLYI, 1887, 16.) Ezután a násznép azonnal Tokajba ment, ahonnan háromnapi vigalom után némileg megfogyva, de még mindig nagy számmal indult meg a nászkíséret vissza Biccse felé, ahová végül november 28-án érkezett meg. KUBINYI, 1888, VII. fejezet.

²² KOLTAI, 2003, 119–120.

²³ BENDA, 2002, 133; BENDA, 2004, 277; BENDA, 2014, 137–138.

²⁴ MN IV, 431; KÓSA, 1980, 19. Bornemissza Anna szakácskönyvében (1680) található két recept, ami „földi almát” használ fel, de az inkább a csicsókának felel meg. FÜREDER, 2009, 40.

²⁵ Jelentőségét az sem csökkenteti, hogy nem tudjuk: természetették vagy vásárolták.

²⁶ KISBÁN, 1988, 149–150. Első európai kávéházak: Oxford (1650), London (1652), Párizs, Nürnberg, Regensburg (1686).

Források²⁷

1.

Feljegyzések Esterházy Mária Rozália és Batthyány Ferenc lakodalmának előkészületeiről, 1688

(OSZK Zeneműtár, Acta Musicalia, Nr. 336.)

Az melyek kívántatnak az kismartoni menyegzői lakodalomhoz²⁸

Ház vagy palota elegendő, cum omnibus suis requisitis, kárpitok, asztalok, székek etc.

Mindenféle gazdák

Szállások mind az várban, városban és az falukon is.

Konyhák, konyhamesterek, szakácsok. Vasfazekak, öreg s apró földfazék²⁹ abundanter.³⁰ Nyársok, sáfok,³¹ tekenyők, fakannák, kádak, holtszén³² feles.³³

Hideg étekért, pástétomokért, gyümölcserít való helyek, sáfárházak.

Gyertyatartók öregek az palotában. Egyéb féle gyertyatartók is az falokra és az asztalokra is.

Vaslámpások, üveglámpások is.

Faggyúgyertya feles, viaszgyertyák is. Fejér is, olyan az asztalokra. Szövetnekek.³⁴

Tál, tányér, üvegek, fickók,³⁵ csészék.

Tafeltekker,³⁶ jég.

²⁷ A forrásokot modern átírásban, a központozást bizonyos mértékig egységesítve, a jellegzetes hangzókat és szóalakokat megtartva, a mai helyesírási szabályok szerint írtam át. Az eredetiben j helyett: i = j-nek vagy y-nak; v helyett: u = v-nek írtam át. A magánhangzók és mássalhangzók hosszúságát és rövidegét a mai nyelvi normákhoz igazítottam, a mai helyesírás szerint fölösleges mássalhangzó-kettőzéseket megszüntettem. A személynevek betűhív átírásban kerültek közlésre.

²⁸ Kívül ceruzás felirat: A. Varia Acta lectu digna közt volt. Nincs eredeti jelzet.

²⁹ Földfazék: agyagfazék.

³⁰ Abundanter: bőven (latin).

³¹ Sáf: dézsa. CZUCZOR–FOGARASI, 1862–1874, V, 663.

³² Holtszén: szén, melyet égő állapotában vízzel leöntöttek, s eloltottak, hogy még használni lehessen. CZUCZOR–FOGARASI, 1862–1874, II, 1654.

³³ Fölös: számos, sok. CZUCZOR–FOGARASI, 1862–1874, II, 940.

³⁴ Szövetnek: viasszal vagy szurokkal bevont kenderkötél vagy szövét, melyet bizonyos ünnepélyek alkalmával szabad ég alatt gyertya gyanánt lobogtatnak. Más szóval: fáklya. CZUCZOR–FOGARASI, 1862–1874, V, 1461.

³⁵ Ficzko: molnárok vámszedő faedénye, mellyel az őrlésre hozott gabonából vámot vesznek. CZUCZOR–FOGARASI, 1862–1874, II, 843. Itt valószínűleg értsd: mérőedény.

³⁶ Tafeldeckker: asztalterítő.

Gyümölcs, dinnye és mindenféle confectek s liktariumok.³⁷

Fa száraz, széna, szalma, abrak.

Tarackok,³⁸ mozsárok, por azokhoz, tüzes szerszám.

Ökör, meddő tehén, juh, bárány, borjú, malac,³⁹

lúd, madár, erdei,⁴⁰ szarvas, nyúl, dánvad, [!]

fácán, fogolymadár, fűr [!], fajt⁴¹ [!], császár madara,⁴²

hizlalt kappan, póka,⁴³

tik, tikfi⁴⁴ sine numero. Tikmon⁴⁵ igen-igen sok.

Pisztráng, szalbin⁴⁶ kövihal, anguilla,⁴⁷ csuka, ponty,

sütő- és menyhal, harcsa, kecsge, tok, sőreg,

viza, süllő, habarnicza,⁴⁸ csiga, austriga,

zaladia,⁴⁹ rák így béven, csík.

Szép fejeér liszt a' konyhára. Rozsliszt az pástétomokért.⁵⁰

Ácsok, asztalos, kékírók.

Borsó, lencse, káposzta, szalonna béven.

Ecet béven s jó.

Bor jó s béven, kenyér elegendő s az szerént ser.

Vaj, méz, írósvaj,⁵¹ só, nádméz és mindenféle

elégésűes fűszerszám.

³⁷ Lik tár ium: lekvár, ami leginkább a mai dzsemhez hasonló. Gyümölcsből nádméz hozzáadásával főzték. BENDA, 2009, 56.

³⁸ Tarack: mozsárágyú. CZUCZOR–FOGARASI, 1862–1874, VI, 92.

³⁹ Malac: egyévesnél fiatalabb sertés. BENDA, 2014, 78.

⁴⁰ Erdei: vaddisznó.

⁴¹ Fajt: fajd.

⁴² Császármadár: a fajdfélék közé tartozó, köztük is a legkisebb testű madár.

⁴³ Póka: pulyka. NAGY, 1838, 259.

⁴⁴ Tik, tikfi: tyúk, tyúkfí (csirke).

⁴⁵ Tikmony: tojás.

⁴⁶ Szaibling: alpesi patakokban élő lazacféle. BENDA, 2004, 242; BENDA, 2006, 104; BENDA, 2014, 94.

⁴⁷ Anguilla: angolna.

⁴⁸ Habarnyica: tengeri polip. EMSZT IV, 855; BENDA, 2006, 107; BENDA, 2014, 96.

⁴⁹ Szaladia: sózott hering. KOLTAI, 2003, 120.

⁵⁰ Tésztában sült valamilyen hús (sokszor vadhús), de készíthették édes töltelékkel is. BENDA, 2004, 80; BENDA, 2014, 159. Leginkább csak ünnepi alkalmakkor szerepel az étrendben, hétköznap csupán a felsőbb réteg asztalára jutott belőlük. A ma ismert pástétom az évszázadok során egyszerűsödött úgy, hogy a tésztaburok elmaradt. A csáktornyai Zrínyi-udvar szakácskönyvében találunk Pástétomba vadhús és Pástétomba való tészta receptet. KIRÁLY–KOVÁCS, 1981, 232–233.

⁵¹ Írósvaj: friss kópülésű vaj, amelyből még nem gyúrták ki vagy sütötték ki az írórt. PATAY, 2001, 271.

Borért való átalagok, eszközök, palackok etc.
Lajtrák, csákllyák, bőrvödörök,⁵² fecskendők
az tűz miatt.

Az mi az lakodalomra szükséges, 1688

Vadak, madarak
és másféle hús

Szarvas	No. 2	Snef ⁵³	No. 30
Őz	No. 4	Olasz sodor ⁵⁴	No. 12
Dámvad	No. 2	Olasz kolbász	No. 12
Nyúl	No. 20	Ártány ⁵⁵ öreg	No. 2
Tehénhús mázsa ⁵⁶	No. 1	Malac	No. 20
Borjú ⁵⁷	No. 4	Galamb öreg	No. 24
Bárány öreg	No. 4	Galambfi	No. 30
Bárány apró	No. 6	Szalonna öreg	No. 1
Tyúk	No. 100	Tűzok, vadlúd – másféle madár:	
Tyúkfí	No. 100	az mennyi lehet	
Öreg póka	No. 6	Császármadár	No. 20
Apró póka	No. 20	Olasz nyelv	No. 20
Fogoly madár	No. 40	Csiga	
Fácán	No. 20	Rák	
Hizlalt kappan ⁵⁸	No. 12		
Fürj	No. 100		
Apró madár	No. 200		
Kácsa	No. 20		
Vadréce	No. 30		
Lúd öreg	No. 12		
Lúdfí	No. 12		

⁵² Bőrvödör: a kemény bőrből készített veder vagy kannaforma edény, melyet különösen tűzoltásnál használtak. CZUCZOR–FOGARASI, 1862–1874, I, 806.

⁵³ (Wald)schnepfe: (erdei) szalonka.

⁵⁴ Sódar, sódor: a disznó mellső combja, sonkája, illetve lapockája. BENDA, 2004, 222.

⁵⁵ Ártány: fiatalon kihérélt sertés.

⁵⁶ Egy mázsa átlagos értéke mai mértékegységben számolva 60 kg. 1 mázsa=100 font. A bécsi mázsa értéke a 17. század elejétől 1756-ig 56,12 kg, aztán 56 kg, a pozsonyi mázsa 1854-ig 55,8 kg volt. BOGDÁN, 1987, 116; BOGDÁN, 1991, 454–458.

⁵⁷ Borjú: félévésnél fiatalabb szarvasmarha.

⁵⁸ Kappan: ivartalanított kakas.

Konyhára való szükséges dolgok

	Bor:	
Fűszerszám	Keresztúri óbor ⁵⁹	Akó ⁶⁰ No. 10
Vaj	Újbor	Akó No. 10
Írósvaj	Aszú szőlő bora	Akó No. 4
Tejfel	Vörös olasz bor	Akó No. 2
Édes tej ⁶¹	Spanyor bor	Ice ⁶² No. 24
Cartofoli ⁶³	Mozel ⁶⁴ bor	Akó No. 3
Spárga		Édes és savanyú saláták
Nádméz ⁶⁵	Vizek mindenfélék	
Fejér cukor	Herbaté ⁶⁶	
Munt liszt ⁶⁷	Cave ⁶⁸	
Másféle liszt	Sajt	No. egy Parmezán
Árpkása	Confectum ⁶⁹ genuai ⁷⁰ mázsa másfél	
Rizskása	Condiert mázsa	No. 1
Csokolata:	Bau Eszen [?]	No. 3
Sardella:	Másféle étek mindenestől	No. 110

⁵⁹ Sopronkeresztúr (ma: Deutschkreutz, A) kitűnő minőségű kékfrankosáról ismert bortermesztő település. Óbor: előző évi bor. Akkoriban még a legjobb minőségű bort sem tudták egy évnél tovább tartani, mivel a borászat technikája nem tartott ott, hogy hosszan elálló borokat készítsen. BENDA, 2004, 268.

⁶⁰ Az akó országosan divó bormérték volt, azonban értéke területenként eltérő, sőt az egyes uradalmakban is különbözött. Prickler részletesen tárgyalja az Őrvidék akóértékeit. PRICKLER, 1962. Prickler számításait később Bogdán sok helyen kritikával illette, így a mértékegységek a következők szerint alakulnak: egy kismartoni akó = 1 1/3 bécsi akó; egy bécsi akó = 58 l (1762-ig). A helyzetet tovább bonyolítja, hogy létezett kocsmai akó/icce és tized akó/icce is. Egy kismartoni kocsmai akó = 79,75 l és egy kismartoni tized akó = 106,14 l (mindkettő 1771-ig). BOGDÁN, 1991, 140–141. Általánosan: BOGDÁN, 1987, 84–85; BOGDÁN, 1991, 132–155.

⁶¹ Édes tej: frissen fejt, még tögymeleg tej. MNL V, 228. tejfeldolgozás szócikk.

⁶² Egy kismartoni kocsmai icce = 0,9494 l és egy kismartoni tized icce = 1,2636 l (mindkettő 1771-ig). BOGDÁN, 1991, 200. Általánosan: BOGDÁN, 1987, 87–88; BOGDÁN, 1991, 187–216.

⁶³ Cartofoli: burgonya (német).

⁶⁴ A Mosel a Rajna egyik bal oldali mellékfolyója. A folyót övező vidéken elterülő Mosel-borvidék a rizlingjéről híres.

⁶⁵ Nádcukor, cukornádból előállított cukor. KIRÁLY–KOVÁCS, 1981, 463; FÜREDER, 2009, 31.

⁶⁶ A herbaté általában holmi házi szerekből, különösen füvekből készített főzetet jelent (pl. bodza-, székfű-herbaté). CZUCZOR–FOGARASI, 1862–1874, II, 1535.

⁶⁷ Munt liszt: a szokásosnál durvábbra őrlött nullás liszt (a legisztább, legfehérebb, a korpamentes liszt). FÜREDER, 2009, 55.

⁶⁸ Cave: kávé.

⁶⁹ Konfekt: édesség (német). A mai fogalomhasználat szerint az elkészítési módja alapján kandírozott gyümölcsnek vagy egyéb apró édességnek nevezhetnénk. BENDA, 2009, 56; FÜREDER, 2009, 31.

⁷⁰ Genua (ma: Genova, I).

Másféle szükséges dolgok

Viaszgyertya asztalra való:

Gyertyatartók:

Sótartók

No. 4

Musikások és trombitások

Magyar musikások

Abrosz és asztal keszkenők, pohárszékre is [No.] 2

Hosszú kendők és mosdani való kendők

Mosdó medence

No. 4

kalán, kés, villa

Ezüsttál, -tányér:

Ezüst borhűtő és másféle 3

Szőnyeg öreg

No. 3

Bukói üvegek és velencei üvegek

Szolgák, az kiknek tisztí
legyen

Főgazdák: Fabiankovics uram, Benyovszki uram, Praefectus uram.

Az asztalokhoz látnak: fraknai⁷¹ főporkoláb,⁷²

Miklósi, Komáromi.⁷³

Az vendégeket fogadja Bezerédi uram, Hunyadi és Nedecki uram

Az pohárszékre vigyáznak lakompaki⁷⁴ viceporkoláb

Szendi,⁷⁵ Káldi, az öregbik.

Az felső ajtónál lévén Szigeti és Akai uramék, 2 palotás.

Az alsó ajtónál Seckovicz kismartoni⁷⁶ viceporkoláb.

Az konyhára és borra és szagos vizekre, jégre és más

holmi occurentiákra⁷⁷ vigyáznak⁷⁸ az fraknai⁷⁹

és lánzséri tisztartók.

Magam mellett léssen Nedeczki György uram, Rimanóczi,⁸⁰

Király, Géczi, Pogány s az kisasasok.

Az Atyámfia mellett: Korka, Géczi, Káldi és egy kisasas.

Étkeket visznek az több inasok és palotások, kik

előtt lesznek Komáromi és Botka. Az étkeket

rendeli az konyhamester.⁸¹

Az ezüst tálokra, tányérokra, kalánokra fraknai kasztnár

⁷¹ Fraknó (ma: Forchtenstein, A).

⁷² Utána áthúzza: lánzséri porkoláb.

⁷³ Utána áthúzza: Belezáci uram. Komáromy György fraknói főporkoláb (Oberpfleger) (1688?–1699).

⁷⁴ Lakompak (ma: Lackenbach, A).

⁷⁵ Alatta áthúzza: Ernest András.

⁷⁶ Kismarton (ma: Eisenstadt, A).

⁷⁷ Előadódó ügyek, egyes-bajos dolgok.

⁷⁸ Utána áthúzza: Kis.

⁷⁹ A fraknói tisztartó ekkor Johann Kirchenknopf (1688?–1695?) volt.

⁸⁰ Andreas Rimanóczy fraknói sáfár (1688?–1703).

⁸¹ E bekezdés után már ugyanaz a kézírás, mint az első két oldalon. Apróbb, cizelláltabb.

és kulcsár⁸² és lakompaki⁸³ kulczár Jankovicz.
Ittem az kik bort hordanak: kismartoni kasztnár és
kulcsár,⁸⁴ 2 czatlós
Az öreg kapunál Statt Quardi,⁸⁵ comissari Wibmer György.⁸⁶
Az másik kapunál, az ki úgyis bé lészen zárva:
2 muskatéros, az kulcs pedig commissariusnál.
Az konyhánál Statt Quardi és lakompaki kasztnár.
Az garádicsnál 5 sarparal,⁸⁷ mellettek két commissari,
Vukovicz Philip, cancelista Wilakovicz László.
Strenperger⁸⁸ és Bilakovicz György uram az mire fognak
kívántatni.

2.

Thököly Kata levele Esterházy Pálnak

Pápa, 1688. március 18.

(MNL OL P 125 Nr. 4138.)

/Címzés/ Méltóságos és Nagyságos Fejedelem fraknoi gróf Esterhás Pál magyarországi palatinus nagy kegyelmes uramnak önnagyságának alázatosan adassék. Kismarton

Méltóságos Fejedelem Kegyelmes Uram.

Alázatos holtig való szolgálatomat ajánlom nagyságodnak, Isten minden szerencsés jókka áldja meg nagyságodat. Nagy alázatossággal vettem, kegyelmes uram, az Nagyságod méltóságos levelét s intését, nagyságod és Istenben elnyugodott szegény édes uram gratiájából⁸⁹ és jószágiból meghízott Lendvay Ferenc uram⁹⁰ nagyságod palatinusi méltósága és nemzete szabadsága ellen idegen magistratussal fenyegető s aprólékos dolgokkal írott és nagyságodat országos gondjai között méltatlanul búsított supplicatióját;⁹¹ ki ellen méltán énnékem s kiseded árváimnak vannak sérelmes panaszim, mind-

⁸² A fraknoi kasztnár (és konyhasáfár) Paul Händlein (1681?–1695?), a kulcsár Johannes Schmitt (1688?–1695?) volt.

⁸³ Felette áthúzva: Wkovicz Philip.

⁸⁴ A kismartoni kasztnár (és konyhasáfár) Georg Pollotinitzsch (1679?–1704?), a kulcsár Michael Hackstock (1684–1723) volt.

⁸⁵ Stadtgarde: városőr. <https://drw-www.adw.uni-heidelberg.de>. (Utolsó letöltés: 2021. június 30.) Valószínűleg a kismartoni városőrökre utal.

⁸⁶ Georg Wibmer kismartoni tiszttartó (1687–1704).

⁸⁷ Ismeretlen szó.

⁸⁸ Valószínűleg Johannes Sternberger, korábban kismartoni tiszttartó (1679?–1684?).

⁸⁹ Gratia: kegyelem (latin).

⁹⁰ Az utóbbi három szó a margóra besúruva. A besúruás után a kéziratban egy tévedésből odaírt „s”

⁹¹ Supplicatio: kérvény (latin).

azonáltal azon és több injuriáimnak⁹² megorvoslásáért rövid nap akarok nagyságodnak alázatosan udvarolnom, s aziránt való mentésemet s Lendvay úr képtelen kívánságát nagyságod méltósága, mint nemzetünknek méltóságos tiszti és nekünk vér szerént való Atyánkfia, magistratusunk és fő tutorunk eleiben terjeszteni, holott az mit nagyságod nekem alázatos árva szolgálójának parancsolni méltóztatik, azt nagy engedelmisséggel elkövető szolgálója lészek nagyságodnak.

Értettem, kegyelmes uram, az nagyságod hozzám s leányomhoz mutatott kegyelmes nagy gratiáját, jóakaróját az menyegzőnek pünkösöd után két héttel való megszolgáltatása végett, kit is mindjára megírván Bottyányi uraiméknak, igen tetszett őkegyelmeknek az, minthogy is mindenkor az Nagyságod parancsolatához akarván szabni magokat, akkorra készen fognak őkegyelmek lenni. Kévéanom, az Úristen sok szegény árvák s nagy országunk szerencséjére éltesse sokáig kedves jó egészségben nagyságodat. Pápa, 18. Martii 1688.

Nagyságod alázatos árva szolgálója:

Gróf Thököly Kata manu propria

Rövidítések és irodalomjegyzék

MNL
P 125 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest.
Az Esterházy család hercegi ágának levéltára, Pálnádor iratai

OSZK
Acta Musicalia Országos Széchényi Könyvtár

*

BENDA
2002 BENDA Borbála: *Fogyasztási szokások és változásai a 17. századi főúri udvarokban*, In: *Korall*, 3. (2002) 10. sz. 114–136.

BENDA
2004 BENDA Borbála: *Étkezési szokások a 17. századi főúri udvarokban Magyarországon*, Doktori disszertáció, Budapest, 2004.

⁹² Injuria: sérelem (latin).

- BENDA
2006
- BENDA Borbála: *Halfogyasztás a főúri udvarokban a Királyi Magyarország és Erdély területén a 16. és 17. században*, In: *Acta Tanulmányok* II/1, szerk. CSURGAI HORVÁTH József – KOVÁCS Elconóra, Székesfehérvár, 2006 (2007), 89–119.
- BENDA
2009
- BENDA Borbála: *Lakoma a költészetben, avagy két vers táplálkozástörténeti elemzése*, In: *Szolgálatomat ajánlom a 60 éves Jankovics Józsefnek. (Humanizmus és gratuláció)*, szerk. CSÁSZTVAY Tünde – NYERGES Judit, Budapest, 2009, 48–62.
- BENDA
2014
- BENDA Borbála: *Étkezési szokások a magyar főúri udvarokban a kora újkorban*, Szombathely, 2014.
- BOGDÁN
1987
- BOGDÁN István: *Régi magyar mértékek*, Budapest, 1987.
- BOGDÁN
1991
- BOGDÁN István: *Magyarországi ür-, térfogat-, súly- és darabmértékek 1874-ig*, Budapest, 1991.
- CZUCZOR–FOGARASI
1862–1874
- A magyar nyelv szótára*, I–VI, szerk. CZUCZOR Gergely – FOGARASI János, Pest, 1862–1874.
- DÁVID–JUNG–MALINA
–MCCUE 2010
- DÁVID Ferenc – CARSTEN JUNG – MALINA János – EDWARD MCCUE: *Haydn operaháza. A második eszterházi operaszínpad az új levéltári kutatások tükrében*, In: *Buksz*, 22. (2010) 4. sz. 330–341.
- ESZTERHÁZY
1901
- ESZTERHÁZY János: *Az Eszterházy család és oldalágainak leírása*, Budapest, 1901.
- ESZTERHÁZY
Oklt
- ESZTERHÁZY János: *Az Eszterházy család és oldalágainak leírásához tartozó oklevéltár*, Budapest, 1901.
- FÜREDER
2009
- FÜREDER Balázs Gábor: *A „Hosszú reneszánsz konyhakultúra” magyar nyelvű szakácskönyveinek bemutatása és összehasonlító elemzése*, Doktori (PhD-) értekezés, Debrecen, 2009.

- IPOLYI
1887
IPOLYI Arnold: *Nyáry Krisztina 1604–1641*, Budapest, 1887.
- KIRÁLY–KOVÁCS
1981
Szakács mesterségnek könyvecskéje. A csáktornyai Zrínyi-udvar XVII. századi kézíratos szakácskönyve és a Tótfalusi Kis Miklós által kiadott kolozsvári szakácskönyv, szerk. KIRÁLY Erzsébet, bev. KOVÁCS Sándor Iván, Budapest, 1981.
- KISBÁN
1988
KISBÁN Eszter: *A kávé bevezetése Magyarországon*, In: *Ethnographia*, 99. (1988) 2. sz. 149–177.
- KOLTAI
2003
KOLTAI András: *Egy főúri lakodalom előkészületei (Esterházy László és Batthyány Eleonóra menyegzője Rohoncon 1650-ben)*, In: *Lymbus*, 1. (2003) 117–135.
- KÓSA
1980
KÓSA László: *A burgonya Magyarországon*, Budapest, 1980.
- KOVACSÓCZY
1833
KOVACSÓCZY Mihály: *Thurzó Imre menyekzője*, In: *Árpádia*, 1. (1833) 335–352.
- KUBINYI
1888
KUBINYI Miklós: *Bethlenfalvi Gróf Thurzó Imre 1598–1621*, Budapest, 1888.
- MN IV
1997
Magyar Néprajz, IV, *Életmód*, szerk. FÜZES Endre – KISBÁN Eszter, Budapest, 1997.
- MNL V
1982
Magyar néprajzi lexikon, V. kötet. Szé–Z, főszerk. ORTUTAY Gyula, Budapest, 1982.
- NAGY
1838
NAGY János: *Tiszta magyar gyökök*, In: *Nyelvtudományi pályamunkák*, 2. (1838) 125–296.
- PATAY
2001
PATAY László: *A Tisza-család szakácskönyve*, Budapest, 2001.
- PRATL
2009
Josef PRATL: *Acta Forchtensteiniana: die Musikedokumente im Esterhazy-Archiv auf Burg Forchtenstein*, Tutzing, 2009. (Eisenstädter Haydn-Berichte, 7.)

- PRATL–SCHECK
2004 *Regesten der Esterházyischen Acta musicalia und Acta theatralia in Budapest*, kiad. Josef PRATL – Heribert SCHECK, Tutzing, 2004. (Eisenstädter Haydn-Berichte, 4.)
- PRATL–SCHECK
2017 *Esterházyische Musik-Dokumente. Die Musikedokumente in den esterházyischen Archiven und Sammlungen in Forchtenstein und Budapest*, kiad. Josef PRATL – Heribert SCHECK, Wien, 2017. (Eisenstädter Haydn-Berichte, 10.)
- PRICKLER
1962 Harald PRICKLER: *Der Eimer. Ein Beitrag zur mittelalterlich-neuzeitlichen Maßkunde des burgenländischen Raumes*, In: *Burgenländische Heimatblätter*, 24. (1962) 21–34.
- RADVÁNSZKY
1879 RADVÁNSZKY Béla: *Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században*, II–III, Budapest, 1879.
- RESS
2004 RESS Imre: *Hajnal István, a kismartoni hercegi levéltáros*, In: *Korall*, 5. (2004) 15–16. sz. 284–315.
- VÉCSEY
1958 VÉCSEY Jenő: *Az Országos Széchényi Könyvtár zenei gyűjteményének fejlődése az elmúlt tizenöt évben*, In: *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyvei*, 2. (1958) 80–97.
- VISKOLCZ
2020 VISKOLCZ Noémi: *Az Esterházy hercegi levéltár 20. századi sorsa*, In: *Bonarum Cultores Artium. A Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Karának kutatói almanachja*, szerk. FAZEKAS Csaba, Miskolc, 2020, 697–703.
- VISKOLCZ–ZVARA
2019 *Esterházy Pál és Esterházy Orsolya levelezése*, szerk. VISKOLCZ Noémi – ZVARA Edina (KIRÁLY Péter és KISS Erika közreműködésével), Budapest, 2019.

A *Litterae Annuae* leírása a pozsonyi jezsuita kollégium lépcsőházának egykori falképciklusáról (1698)*

Az osztrák–magyar jezsuita rendtartomány *Litterae Annuae* című kéziratos krónikájának 1698. évi kötete részletes leírást tartalmaz a pozsonyi (rég) jezsuita kollégium lépcsőházának újonnan elkészült falképeiről.¹ Az eddig ismeretlen forrás alapján jól rekonstruálható a később elpusztult (vagy lemeszelt²) képciklus ikonográfiai programja, amely különleges emléke volt a jezsuita rend magyarországi művészeti örökségének.

A 18. század elejétől a jezsuitáknak két rendháza is volt Pozsonyban: a Szent Márton-templomtól északra álló régi és a főtéri Salvator-templom mögötti új *collegium*. A Pázmány Péter által 1622-ben alapított Káptalan (ma: Kapitulská) utcai rendház kétszintes épülete 1630-ra épült fel, amint azt a főkapu oromzatán látható Pázmány-címer és felirat is hirdeti. A rendtagok szállása, azaz a klauzúra, valamint a kápolna, a refektórium és a könyvtár mellett itt kapott helyet a jezsuiták patikája és gimnáziuma is.³ 1673-ban a rend megkapta az evangélikus gyülekezetektől elvett főtéri templomot és a mögötte álló iskola-épületet, valamint két szomszédos lakóházat is. Ez utóbbiak helyén 1699–1713 között a jezsuiták új kollégiumot építettek, amelybe 1714-ben gimnáziumuk is átköltözött a Káptalan utcából.⁴

A régi rendház épületében a lépcsőház a kaputól északra helyezkedik el, amelyben párhuzamos kétkarú lépcső vezet a két felső szintre, a félemeleteken lépcsőfordulóval,

* A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (BO/00267/19/2) támogatásával készült.

¹ ÖNB Hs. Cod. 12094, f. 56–57. A *litterae annuae*k az egyes jezsuita rendházak éves jelentéseit tartalmazzák, témakörönként egy kötetbe másolva. Az osztrák–magyar rendtartomány 1550–1771 közötti évkönyveiből a rend római központi levéltára (Archivum Romanum Societatis Jesu), az Österreichische Nationalbibliothek és a Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár őriz egy-egy sorozatot, azonban ezek egyike sem hiánytalan. A kötetek jegyzékét lásd STAUD, 1984, 45–53; KÁDÁR, 2020, 22. Az ÖNB az 1615–1771 közötti évkönyvek teljes sorozatát őrzi, amely a jezsuita rend feloszlata (1773) után a bécsi kollégiumból került a császári könyvtárba. A bécsi sorozat mikrofilmen az MTA Könyvtárban is kutatható. Az egyenként mintegy 300 oldal terjedelmű kötetekből álló forrástömeg részben nagy terjedelme, részben a hozzáférés nehézsége miatt magyar vonatkozásban még jórészt kiaknázatlan. A sorozat digitálizálását az ÖNB 2021–2022-re tervezi.

² A Szlovák Műemlékvédelmi Hivatal még nem végzett falkutatásokat a lépcsőházban. (Eva Falbová szíves közlése.)

³ A pozsonyi jezsuita kollégium 17. századi történetéről: ORTVAY, 1905, 217–223; KÁDÁR, 2020, 83–90. A Káptalan utcai épületben 1936 óta a Cirill és Metód Papi Szeminárium (ma a Comenius Egyetem Római Katolikus Teológiai Kara) működik.

⁴ 1714-től a Káptalan utcai rendház rezidenciaként, a főtéri pedig kollégiumként működött.

amelyről két-két ablak nyílik az utcára⁵ (1. és 2. kép). A freskók az első és második emelet közötti lépcsőkarok és a forduló oldalfalait és boltozatát díszítették.

A lépcsőház kifestésére, s ezzel reprezentatív térként történő kialakítására tehát közel hetven évvel a kollégium felépítése után került sor.⁶ Mindehhez feltehetően a győri jezsuita kollégium szolgált mintaként, ahol egy évvel korábban, 1697-ben készült el a díszlépcsőház stukkódíszje és falképciklusa, amely szintén az első és a második emelet közötti falfelületeket díszíti.⁷ A győri lépcsőház oldalfalain és boltozatán ovális képmezőkben 23 embléma kapott helyet, amelyek a *Salve Regina* kezdetű Mária-himnusz sorait, vagyis az Istenanya különböző címeit jelenítik meg. A legújabb kutatások szerint az emblémaciklushoz Anton Wierix 1598-ban kiadott *Salve Regina*-metszetsorozata szolgált előképként.⁸

A győri emblémaciklus tehát a jezsuita atyák Mária-áhitatához szolgált vizuális támaszként. Alapvető rendeltetése az volt, hogy az elvont fogalmak képi megjelenítésére szolgáló emblémák segítségével inspirálja a szerzeteseket a meditációra, a képek és az általuk megjelenített gondolati tartalmak fölötti elmélkedésre. A pozsonyi lépcsőház falképegyüttese ugyancsak mariológiai tárgyú, ám a győrinél összetettebb ikonográfiai programot jelenített meg, részben szintén emblémák segítségével.

A győri kollégiumhoz hasonlóan a lépcsőház Pozsonyban is a jezsuita atyák napi tevékenységének színtereként szolgált: a kollégiumban lakó mintegy 20 rendtag ezen keresztül közlekedett a földszinti refektórium, az első emeleti kápolna és könyvtár, valamint második emeleti szobáik és az épület déli szárnyában elhelyezkedő, külön bejáraton és lépcsőházon keresztül megközelíthető gimnázium között. A győri freskóciklushoz hasonlóan tehát a pozsonyi is reprezentatív meditációs objektumként szolgált a jezsuita atyák számára, összhangban a jezsuita rend meditációs és képretorikai hagyományával, s azzal a jezsuita koncepcióval, amely az *Ad maiorem Dei gloriam* jelmondat jegyében a műalkotásokat Isten dicsőítésének és a hívő lélek Istenhez való felemelésének adekvát eszközeként fogja fel.

A pozsonyi képciklus ikonográfiai programjának középpontjában az 1696. novemberi csodás könnyezése nyomán kegyképként tisztelt pócsi Istenszülő-ikon ábrázolása állt. Az 1697 nyarán I. Lipót által Bécsbe szállíttatott, majd az 1697. szeptember 11-i zentai csata után a töröktől oltalmazó palládiumként is tisztelt kegykép aranyozott keretbe foglalt „másolata” a lépcsőfordulóban, a két ablak közötti falmezőn jelent meg, amint két lebegő angyal a Szent Koronát tartotta a kép fölé. A pócsi Szűzanya tehát a

⁵ Az épületről 1783-ban készült felmérési rajzok (pince, földszint, I. és II. emelet) MNL OL T 1, Nr. 111. (<https://maps.hungaricana.hu/hu/MOLTervar/164/>. Utolsó letöltés: 2021. október 30.) A gimnázium 1714-ben költözött át a Szent Salvator-templom mögötti jezsuita rendházba.

⁶ Az épület más reprezentatív helyiségeinek (kápolna, könyvtár, refektórium) kifestéséről nem tudunk, ám feltételezhető, hogy a kiemelkedő jelentőségű kollégiumban sor került erre. A könyvtár berendezéséhez tartoztak egykor Pázmány Péter és Kecskés János pozsonyi kamarai pénztárnok 17. századi képmásai, amelyek az 1830-as években a Pannonhalmi Főapátság gyűjteményébe kerültek. TUSOR, 2013.

⁷ KNAPP, 2001. A *Litterae Annuae* 1697. évi kötete nem számol be a győri lépcsőház kifestéséről.

⁸ KUSLER, 2021.

Mennyei királynéjaként, s egyben a Magyarok Nagyasszonyaként került a program középpontjába.

A lépcsőforduló bal oldali falán az osztrák–magyar rendtartomány térképe (*tabula geographica*) kapott helyet, amelyet a leírás szerint a pócsi Szűzanya képét övező sugárkoszorú fénye „ragyogott be”.⁹ A kegyképből kinyúló három sugárnyaláb között Loyolai Szent Ignác és Xavéri Szent Ferenc alakját ábrázolták, a pócsi Máriát a Jézus Társaság patrónájaként feltüntetető felirattal (*Protectrix Sociorum*). Efölött egy I. Lipót császárnak tulajdonított kronosztichonos felirat volt olvasható egy kartusban,¹⁰ amely azt adta hírül, hogy a könnyező Szűz iránti áhitat ezen emléke abban az évben (1698-ban) készült, amelyben a császár a kronosztichont készítette.

A jobb oldali falon a zentai csata jelenete volt látható, amelyben Savoyai Jenő herceg győzelmet aratott a háromszoros török túlerő felett. Az égbolton az Istenszülő lebegett egy sason állva, siratva az elesetteket.¹¹ Ez alatt I. Lipót császár és I. József magyar király lóháton ülő, német és magyar csapatokat vezénylő alakja kapott helyet. Mellettük a zentai csata évszámát adó kronosztichon éltette a szultán fölött győzedelmeskedő császárt és fiát. A képmező fölött egy I. Lipót által alkotott kronosztichon volt olvasható egy kartusban, amely a császár újévi jókívánságát fejezte ki a jezsuita rendnek. A pozsonyi atyák a bécsi Am Hof téri jezsuita kollégiumból (*Professhaus*) „kölcsonözték” a kronosztichont, amelyet I. Lipót leánya, Mária Erzsébet főhercegnő saját kezűleg írt az ottani ebédlő falára 1698 januárjában.¹²

A lépcsőforduló boltozatán nyolc embléma kapott helyet két csoportban, amelyek jelképes értelme a pócsi Istenszülő könnyeire, illetve a zentai győzelemre vonatkozott. A bal oldalon az első embléma „a tengerből kiemelkedő” jelképet – feltehetően szivárványt – ábrázolt, amelyet a mottó (*Haec nuntia pacis*) a béke hírnökeként tüntetett fel.¹³ A másodikon Gedeon gyapja szerepelt, rajta harmatcseppekkel. Az ószövetségi történet szerint Gedeon a midianitákkal folytatott harca előtt jelet kért az Úrtól, hogy vele lesz a harcban (Bír 6,36–40). Az éjszakára kitett gyapjú harmatos lett, míg körülötte a föld száraz maradt, ami csodajelként adta hírül Izrael bírójának, hogy az Úr ortalmazni fogja őt és népét. A pozsonyi embléma lemmája a győzelem jeleként tüntette fel a Gedeon gyapját, így annak harmatcseppei mintegy ószövetségi prefigurációként utaltak a zentai csatában segítő pócsi Szűzanya könnycseppeire. A harmadik embléma

⁹ A pócsi kegyképpel ábrázolja Magyarország térképét egy müncheni jezsuita geográfus négy évvel később megjelent mariológiai műve is. SCHERER, 1702, 106 után.

¹⁰ I. Lipóttól több, maga által koncipiált kronosztichont is ismerünk, így például 1688 januárjában, amikor Máriavölgybe látogatott, a kolostor egyik szobájának falára saját kezűleg írt a máriavölgyi Szűzanyát dicsőítő feliratot. SERFÖZŐ, 2010, 1217.

¹¹ Az ábrázolás feltételezhető metszetelőképe: *Abgetrocknete*, 1698, 263. A sas itt a kereszténységet jelképezi, karmaiban a „török félholdat” tartja. A kötetről: KNAPP, 2004.

¹² ÖNB Hs. Cod. 12094, f. 58v.

¹³ A szivárvány Mária-szimbólumként, *Nuncia* [!] *pacis* mottóval szerepel például egy 1675 körül az ingolstadt-i jezsuita egyetemen készült tézislapon. LECHNER, 1985, 76. A *Nuntia pacis* mottó Győrben Noé özönvíz utáni égő hálááldozatának jelenetéhez társul, ahol az Úr szivárvány képében jelent meg, az emberiséggel kötött új szövetségét jelképezve (1Móz 9,13). KNAPP, 2001, 212; KUSLER, 2021.

kinyílt kagylót ábrázolt, amely a reá hulló harmat-, illetve könnycseppektől igazgyöngyöt terem. A negyedik a sötét fellegek között felragyogó Esthajnalcsillagot mutatta, amelyet a mottó a szebb jövő reményeként értelmezett.

A boltozat jobb oldalán, a zentai csata képe fölött az első embléma esőtől öntözött, zöldellő babérágat ábrázolt, a törökök felett aratott győzelemre utalva. A másodikon egy várak között álló szökőkút volt látható, fölötte a könnyező Mária-kegyképpel. A mottó szerint a szökőkút, illetve a kegykép „felüdíti Marsot”. Az embléma tehát a zentai csatában segítő kegyképként, illetve mennyei hadúrniként jelenítette meg a pócsi Szűzanyát. A harmadikra Noé bárkája került az olajágot hozó galambbal, amely az Úr haragjának elmúltát jelképezte, a negyedik pedig a hőséget csillapító alkonyati zápor a lenyugvó nappal.

Az emblémák picturáihoz – az első kivételével – az *Abgetrocknete Thranen* című, a pócsi kegyképről szóló, emblémamagyarzatokat és prédikációkat tartalmazó kötet szolgált előképül¹⁴ (3–10. kép). A 36 emblémát tartalmazó mű Nürnbergben jelent meg a pozsonyi falképek elkészültével egy évben, 1698-ban.

Az első lépcsőkar oldalfalain négy képmező kapott helyet, amelyek Szűz Mária életének, pontosabban Jézus gyermekségének két-két jelenetét ábrázolták, míg a boltozaton Mária és József eljegyzésének jelenete volt látható. A második lépcsőkar képein Mária elszenderülésének jelenetei voltak láthatóak.

Pálffy Miklós császári tábornagy, Pozsony vármegye főispánja támogatásával a lépcsőtől az atyák szobáihoz vezető folyosó mennyezetére a négy elemet jelképező ószövetségi jeleneteket festettek. A vizet Tóbiás alakja idézte meg, amint kifogja a halat a folyóból (Tób 6,4). A levegőt Habakuk próféta jelképezte, akit az Úr angyala Dániel barlangjába repített, hogy ételt vigyen neki (Dán 14,36). A földet az öntelt Nabukodonozor babiloni király elevenítette meg, amint az Úr büntetéséeként „füvet legelt, mint az ökrök” (Dán 4,22). Végül a tüzet a kemencébe vetett három ifjú históriája testesítette meg (Dán 3,50). A folyosó falain jezsuita szentek képmásai és térképek függtek.

A *Litterae Annuae* nem szól a freskók megrendeléről, amint a festőről sem. A győri képciklus programjának konceptora – elogiuma szerint – a rendház 1696-ban kinevezett rektora, Maximilian Scherhäkl volt. Pozsonyban 1697 júliusától 1700-ig a nürnbergi születésű Anton Derchen (1649–1717) volt a kollégium rektora, aki „hivatalból” a pozsonyi jezsuiták Nagyboldogasszony-társulatának vezetője (*praeses*) is volt egyben.¹⁵ A képciklus mariológiai tematikája alapján elképzelhető, hogy ő volt a freskók megrendelője és programalkotója,¹⁶ mivel azonban Derchen a korábbi és a későbbi években is főként a bécsi

¹⁴ A 2–8. embléma előképei a leírás sorrendjében: *Abgetrocknete*, 1698, 401 (a lemma forrása: 332); 289, 60, 428, 212, 160 (a lemma forrása: 96). A nürnbergi kötet emblémái szolgálták előképül Szerdahelyi Gábor *Laureatae Lacrymae, seutriumphus... Leopoldi I... 1697* (Graz, 1698) című kötetének címlapelőzék-metszetéhez is. TÜSKÉS, 2009, 269.

¹⁵ CP V., 753. A pozsonyi kollégium historia domusa nem említi a falképeket, ám az 1698. évből csak az október–decemberi időszakra vonatkozóan tartalmaz bejegyzéseket. ELTE EK K Ab 98, fol. 78v. A Szűz Mária-kongregációról: KÁDÁR, 2020, 263.

¹⁶ Derchen elogiuma nem említi szerepét a pozsonyi lépcsőház kifestésében, de hangsúlyozza, hogy sokfelé elhelyezte a Boldogságos Szűz ábrázolásait, hogy ezáltal is serkentse a képek mellett elhaladóknak a

kollégiumban működött, a kollégium magyar hitszónoka (Christoph Bitterkraut, illetve Rényes István) is betölthette ezt a szerepet.

A pozsonyi falképegyüttes a pócsi kegykép kultuszának és a török felett győzedelmeskedő I. Lipót 17. század végi magyarországi reprezentációjának egyaránt különleges emléke volt. A képciklus a két gondolati tartalmat ötvözve szakrális összefüggésben tüntette fel a keresztény császár diadalát az oszmánok fölött. I. Lipót győzelmét az 1698 őszén már előkészítés alatt álló, 1699 januárjában aláírt karlócai béke tette hivatalossá, amely az oszmán hódoltság alól addig visszahódított területeket, azaz Magyarország és az Erdélyi Fejedelemség nagy részét – a Temesköz kivételével – végérvényesen Lipót uralma helyezett. Különösen figyelemre méltó, hogy a pozsonyi képciklus kevesebb mint két évvel a pócsi kegykép 1696. novemberi könnyezése után elkészült, az emblémákhoz előképként szolgáló kötet pedig ugyanabban az évben jelent meg Nürnbergben. Mindez jól érzékelteti a pócsi kegykép 1697-től felívelő kultuszának rendkívüli dinamikáját. A gondolati tartalmát tekintve a pozsonyi falképciklus Batthyány Boldizsár 1698-as, tehát a pozsonyi falképekkel egyidős tézislapjával állítható párhuzamba, amelynek témája a pócsi Istenszüdő oltalma alatt aratott zentai győzelem allegóriája. Az augsburgi Johann Andreas Pfeffel által készített, a grazi jezsuita egyetemen bemutatott tézislap a zentai csatátér fölött kétfejű sasos diadalkocsin ábrázolja a kegyképet.¹⁷ 1698. július 7-én a budai jezsuiták hálaadó körmenettel ünnepelték a zentai győzelmet, amelynek során a máriapócsi kegykép arany sugárkoszorúval övezett másolatát hordozták körbe a városban.¹⁸

Amint a forrás hangsúlyozza, a lépcsőház kifestése a régi pozsonyi rendház ékessége volt. A szöveg azzal a költői kérdéssel zárul, hogy ha a Szent Márton-templom melletti régi kollégium így ragyog, akkor hogyan tündökölhét a Szent Salvator-templom melletti új rendház?¹⁹

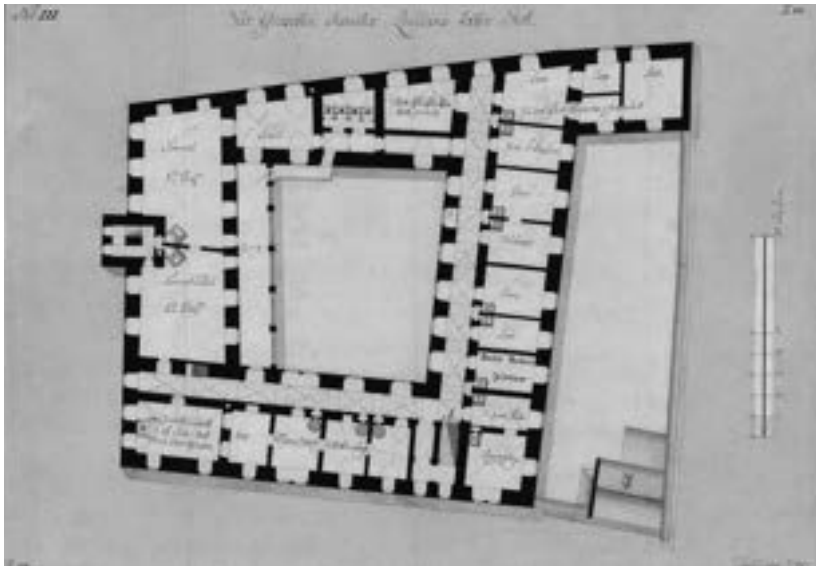
Mária iránti tiszteletet. ÖNB Hs. Cod. 12111, p. 192. „Primos post Deum Matri Virgini detulit amores, cujus imagines ubi que expositit transeuntibus venerationi futuras.”

¹⁷ GALAVICS, 2004, 24. kép.

¹⁸ ÖNB Hs. Cod. 12094, f. 23.; OSZK K Fol Lat 3440, 31r. Lásd még VÁRHIDI, 1988, 122.

¹⁹ A Szent Salvator-templom melletti jezsuita rendház kifestéséről nem szólnak a források, de tudjuk, hogy az itteni lépcsőházban a passai Segítő Mária kegyképének másolatát helyezték el. ÖNB Hs. Cod. 12110, p. 152. „Gradibus domesticis Posonii decora cessit in Passaviensi Auxiliatrici amoena icon e corona desuper...”

Illusztrációk

1. kép. A pozsonyi jezsuita kollégium I. emeletének 1783. évi felmérési rajza – „A” betű jelöli a freskókkal díszített lépcsőházat (MNL OL T 1, Nr. 111)

2. kép. A pozsonyi jezsuita kollégium Káptalan (ma: Kapitulská) utcai homlokzata

3. kép. Embléma az oszmán félholdat tartó sason álló Szűzanya alakjával
 (Abgetrocknete, 1698, 263)

4. kép. Embléma Gedeon gyapjával (Abgetrocknete, 1698, 373)

5. kép. Embléma harmatcseppektől igazgyöngyöt termő kagylóval
(Abgetrocknete, 1698, 401)

6. kép. Embléma a fellegek között felragyogó Esthajnalsillaggal *(Abgetrocknete, 1698, 289)*

7. kép. Embléma esőtől öntözött, zöldellő babérággal
 (*Abgetrocknete*, 1698, 60)

8. kép. Embléma szökőkúttal (*Abgetrocknete*, 1698, 428)

9. kép. Embléma Noé bárkájával (*Abgetrocknete*, 1698, 212)

10. kép. Embléma alkonyati záporral és lenyugvó nappal (*Abgetrocknete*, 1698, 160)

Forrás

Litterae Annuae Provinciae Austriae, 1698

ÖNB Hs. Cod. 12094, f. 56–57.

Titulus 18: Favores et fortunarum augmenta

Collegii Poseniensis oeconomia [...] In Collegio ad Sanctum Martinum, pro augenda erga prodigiosam Dei Genitricem devotione in superioris contignationis gradibus binas inter fenestras erecta est, imago miraculose anno ab hinc secundo, in vicu [!] Pötsch, illacrymantis Virginis, quam limen complectitur superinducto undique auro illustre, cui superne bini insident Coelestes [56v] genii corona Regni Apostolici Virginem incingentes. Graduum latera, ipsaque superficies et symboli, et iconibus refulgent. Prima pars quaternas continet vitam Christi, eiusque Matris, ac Nutritii complexas: quarum binae dexteram, binae contegunt sinistram: fornicis superficies Desponsationem Virginis cum Virgine, Mariae cum Josepho exhibet. Altera pars graduum totidem splendet imaginibus, quarum singulas deaurata includunt limina; superficiem vero emorientem Virgineum Sponsum repraesentat. Sinistrum latus ad ipsam sacram iconem peramplum contegit symbolum Austriacam Societatis nostrae Provinciam Geographica in tabula depictam referens, in cuius supremitate visitur solaribus circum amicta fulgoribus plorantis Deiparae effigies, ternos hanc in Provinciam coruscantes effundentis radios, cuius latera stipant Sanctus Fundator Noster, et Magno-Parente non minor Filius Xaverius, cum scripta desuper epigraphae: *Protectrix Sociorum*. Huic symbolo impositum est scutum, cui annus, quo haec cepta Devotio, hoc insertus chronographico: **VIRGINI PLORANTI HAEC DEVOTIO EXVRGIT, ANNO QVO A CAESARE LEOPOLDO AVGVSTO NOTATA A REGIONE CHRONOGRAPHICA FACTA** [1698]

Secunda inscriptio, cum lectorem ad latus invitet alterum, eius quoque symbolum hic venit describendum: subiicitur in hoc oculo gloriosa illa contra Barbaros triplo vallatos aggere, expugnatos tamen, Eugenio Sabauda Duce,²⁰ ad Zentam²¹ victoria desuper lucida in nube inter ternas aquilas conspicitur tot infelicium cladi ingemens Deipara, geminis innixa Aligeris. Pars symboli inferior spectabiles exhibet Augustissimum Caesarem,²² Regemque Augustum Josephum,²³ utrumque generosis devectos equis, quorum ille Theutonicas, Hungaricas alter militares deducit copias: addito ad utrumque voto annum victoriae obtentae hinc denotante: **VIVAT LEOPOLDVS MAGNVS ET REX IOSEPHVS, SVPERATO SVLTANO** [1697]. Hoc symbolum coronat adjectum parieti

²⁰ Savoyai Jenő (1663–1736) gróf, Carignan hercege, császári tábornagy.

²¹ Az 1697. szeptember 11-i zentai csatában a Savoyai Jenő által vezetett keresztény sereg győzelmet aratott a törökök felett. Ezzel a csatával értek véget a török felszabadító háborúk, amelyeket az 1699-ben megkötött karlócai béke zárt le.

²² I. Lipót (1640–1705) német-római császár, magyar és cseh király.

²³ I. József (1678–1711) német-római császár, magyar és cseh király.

scutum quod aureis signata characteribus bina illa Augustissimi Caesaris proponit chronographica, quibus suum, quo in minimam fertur Societatem nostram, affectum super mensa in Professorum Domicilio tam ingeniose, quam clementer haec in verba expressit: SIT FELIX NOVVS ANNVS IN DOMINO VNIVERSAE SOCIETATI IESV [1698]: SIC EX PLENO SVO CORDIS AFFECTV VO VET LEOPOLDVS CAESAR AVSTRIACVS [1698]

Fornix ad ipsam Virginis iconem bifariam divisus, octonis symbolis, tam ad lacrymas Deiparae, quam ad victoriae lauream ingeniose alludentibus docto artificis penicillo est investitus. Primum partis dextrae symbolum itidem refert e mari assurgentem, cum lemme *Haec nuntia pacis*, alterum extensum super terram Gedeonis vellus, cum depluo e coelo rore, hac adjecta epigraphe: *Haec signa triumphi*. Aliud mari innatante et recluso sinu supernum rorem excipientem, margaritam iam gravidam concham, cum inscriptione: *Dant pretium lacrymae*, quartum elucentem spississima inter nubila Hesperum, addito lemme: *Spesfausta futuri*.

Pars laeva fornici parem exhibet numerum symbolorum. Primum Laurum refert aperto in campo in terra viride attollentem caput, deciduis e nubibus stillicidiis irrigatam, cui subscripta epigraphes: *Plus crescite Lauri*. Secundum fontem adumbrat liquidam, quam scaturit, crystallum castrorum in medio propinantem, cui super imposita cernitur lacrymis liquescentis Imago Deiparae; sensum exprimit inscriptio: *Haec Martem recreat*. Huic succedit Arca Noe ultricibus undis innatans superior, ad quam alarum remigio contendit columba, vernantem olivae ramum deportans, lemma praebet: *Extincta est Numinis ira*. Postremum denique effigiat Solem nubium peplo involutum, adjecta epigraphe: *Haec mitigat aestum*. Sumptis pro hac devotione, exornandisque gradibus, qui centenos prope adaequant Imperiales contulere et Reverendissimi et Perillustres Patroni.

E gradibus nunc ad ambitum, communi nostrorum colloquio, aestatis tempore designatum: cuius tabulatum liberalitas Excellentissimi ac Illustrissimi Domini Generalis Pálffy,²⁴ Comitum de Vöröskő, inclyti comitatus Posoniensis supremi comitis condecoravit. Quaterna istic spectare licet elementa symbolice expressa. Aquam iuvenis refert [57] Tobias, immanem piscem suo imminentem exitio, branchiis apprehensum e mari extrahentem. Aerem exprimit Propheta Habacuc ab Angelo per aera ad Danielelem Babylonem deportatus. Terram denotat Nabuchodonosor Regio e solio deturbatus, fenoque Bovis adinstar pastus. Ignem designat fornax Babylonica, vehementius, quam de more succensa, cuius in medio inter flammaram procellas illaesi discurrunt terni de Iudae filii, Ananias, Misael et Azarias. Latera elegantibus coelitem nostrorum imaginibus, fabulisque geographicis sunt investita. Hoc fulget decore vetus Posoniensium statio. Ast si haec in arido; quid deinde in viridi? Et si splendor tam eximius ad Divum Martinum, quo clarescet nitore Sanctus ipse Salvator.

²⁴ Pálffy Miklós (1657–1732) gróf, császári tábornagy.

Rövidítések és irodalomjegyzék

- ELTE EK
K
Ab. 98. Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtára, Budapest
Kézirattár
Historia collegii Posoniensis ad S. Salvatorem Societatis Jesu [1672–1720].
- MNL OL
T
1 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest
Tervtár
Delineationes aedilium
- OSZK
K
Fol. Lat. 3440. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest
Kézirattár
Historia Societatis Jesu Budae, Tom. I. (1687–1736)
- ÖNB
Hs.
Cod. 12094. Österreichische Nationalbibliothek, Wien
Handschriftensammlung
Litterae Annuae Provinciae Austriae, 1698
(<http://data.onb.ac.at/rec/AC13947454>)
Cod. 12110. *Litterae Annuae Provinciae Austriae*, 1716
Cod. 12111. *Litterae Annuae Provinciae Austriae*, 1717

*

Abgetrocknete
1698

Abgetrocknete Thränen. Das ist: Von der Wunderthätigen Zäher-trieffenden Bildnus der Gnaden-reichen Gottes-Gebährerin, so zu Pötsch in Ober-Hungarn Anno 1696. den 4. Monats-Tag Novembris an beeden Augen zu weinen angefangen und folglich (die Aussetzungen beygerechnet) biß 8. December geweinet, Nürnberg, Johann Christoph Lochner, 1698. (VD17 12:194589D)

CP
V.

Catalogi personarum et officiorum Provinciae Austriae S. I., V. (1684–1699), ed. Ladislaus LUKÁCS, Roma, Institutum Historicum Societatis Iesu, 1990.

- GALAVICS
2004 GALAVICS Géza: *Magyar diákok 17. századi tézislappjai Közép-Európában*, In: *Művészettörténeti Értesítő*, 53. (2004) 53–80.
- KÁDÁR
2020 KÁDÁR Zsófia: *Jezsuiták Magyarországon a 17. században. A pozsonyi, győri és soproni kollégiumok*, Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2020.
- KNAPP
2001 KNAPP Éva: *Retorikai koncepció és ikonográfiai program a győri jezsuita kollégium díszlépcsőjének freskóciklusán*, In: *Művészettörténeti Értesítő*, 50. (2001) 199–220.
- KNAPP
2004 KNAPP Éva: „*Abgetrocknete Thränen*” *A pócsi Mária-ikon kultuszának emblematikus elemei 1698-ban*, In: UŐ – TŰSKÉS Gábor: *Populáris grafika a 17–18. században*, Budapest, Balassi Kiadó, 2004, 83–100.
- KUSLER
2021 KUSLER Ágnes: „*Ut pictura meditatio*”: *A győri volt jezsuita rendház díszlépcsőinek dekorációja a jezsuita Mária-embermatika kontextusában*, In: *Művészettörténeti Értesítő*, 70. (2021) 1. sz. (megjelenés alatt)
- LECHNER
1985 Georg Martin LECHNER: *Das barocke Thesenblatt: Entstehung, Verbreitung, Wirkung. Der Göttweiger Bestand*, Benediktinerstift Göttweig, 1985.
- ORTVAY
1905 ORTVAY Tivadar: *Pozsony város utcái és terei*, Pozsony, 1905.
- SCHERER
1702 Heinrich SCHERER: *Atlas Marianus, sive praecipuae totius orbis habitati imagines et statuae*, Monachii, Maria Magdalena Rauchin, 1702.
- SERFŐZŐ
2010 SERFŐZŐ Szabolcs: *A zarándokhelyek szerepe a Habsburg-dinasztia reprezentációjában a 17–18. században*, In: *Századok*, 144. (2010) 1183–1223.
- STAUD
1984 STAUD Géza: *A magyarországi jezsuita iskolai színjátékok forrásai*, I. 1561–1773, Budapest, MTA, 1984.

TUSOR
2013

TUSOR Péter: *A legkorábbi Pázmány-portré „rejtélye”*, In: *Művészettörténeti Értesítő*, 62. (2013) 303–310.

TÜSKÉS
2009

TÜSKÉS Anna: *A pócsi Mária-kegykép kisgrafikai ábrázolásai*, In: *Ars perennis. Fiatal Művészettörténészek II. Konferenciája*, szerk. TÜSKÉS Anna, Budapest, CentrArt Művészettörténeti Műhely, 2009, 267–284.

VÁRHIDI
1988

RENNERNÉ VÁRHIDI Klára: *Buda zenei élete a XVIII. században a jezsuita források tükrében*, I, In: *Zenatudományi Dolgozatok*, 10. (1988) 107–128.

A Gyulafehérvári Református Egyházmegye gyülekezeteinek jelentései a Hóra-felkelés során keletkezett károkról

1784 késő őszen az Erdélyi-szigethegységet az évszázad legnagyobb felkelése rázta meg. Október 31-én a Hóra (Horea) ragadványnéven ismert Vasile Nicolae Urs a Brád melletti Mesztákon temploma körül összegyűlt néhány száz román jobbágy élén elindult Gyulafehérvár felé. A helyi nemesség már az első napokban harcba keveredett a felkelőkkel. A felkelés november elején szétterjedt az Erdélyi-szigethegység minden tájegységére. Célpontjai a kincstári hivatalok, nemesi udvarházak, valamint a református, római katolikus, illetve unitárius templomok és parókiák voltak. A Főhadparancsnokság meglehetősen későn intézkedett, maga a császár is sokáig tétovázott, így a reguláris hadsereget csak december első felében vetették be, ami véget vetett a mozgalomnak.¹

A felkelés leginkább Hunyad és Alsó-Fehér vármegyék falvaiban okozott nagy károkat. 1784. december 5-én az Erdélyi Református Főkonzisztórium utasította a három érintett egyházmegye elöljáróit, név szerint Málnási István gyulafehérvári, Abacs János enyedi és Lisznai Incze István hunyad-zarándi espereseket, hogy írassák össze „hol s micsoda romlások és pusztítások tétettek a templomokban, mellyik ekklezsiának a sacramentumoknak kiszolgáltatásához való minémű edényeit és készülleteit és minémű leveleit ragadozták és prédálták el”. Ezenkívül jelentést kellett tenni a lelkipásztorok és tanítók haláláról, illetve az életben maradtak személyes vagyonában esett károkról. A levélben figyelmeztették az összeírókat, hogy tartózkodjanak mindenféle túlzástól, ugyanis a Főkonzisztórium másképp nem tudja felvállalni ügyüket.²

A három esperes háromféleképpen hajtotta végre a határozatot. Abacs János nagyenyedi esperes továbbította egyházmegyéje egyetlen károsultja, Farczádi Gábor torockó-szentgyörgyi lelkész meglehetősen vázlatos összefoglaló táblázatát maga és az eklezsia káraitól.³

Lisznai Incze István hunyad-zarándi esperes a lelkipásztorok, tanítók és gondnokok jelentései alapján 17 lapnyi alapos statisztikai kimutatást készített, amely szerint két lelkész, öt tanító, három papné és három lelkészgyerek életét oltották ki a felkelők, az egyházközségek 2567 rénes forint 47 krajcárnyi, az egyházi személyek pedig 10 683 rénes forint 45 krajcárnyi kárt szenvedtek összesen.⁴

Málnási István gyulafehérvári esperes nem készített hasonló statisztikát, hanem egyszerűen továbbította a felkelésben érintett települések református eklezsiáinak és

¹ Történetét lásd részletesen MAKKAI–SZÁSZ, 1986, 1092–1097.

² EREL FőkonzLvt 207/1784.

³ EREL FőkonzLvt 38/1785.

⁴ EREL FőkonzLvt 72/1785.

egyházi szolgálóinak részletes kárjelentéseit.⁵ Művelődéstörténeti szempontból ez utóbbi jelentések a legértékesebb források, hiszen jóval túlmutatnak az okozott károkon: többé-kevésbé részletesen leírják a templomok, parókiák, tanítói lakások bútorzatát, az elveszett úrasztali készleteket, a lelkészek és tanítók személyes értéktárgyait stb.

A nevezett főkonzisztórium iratcsomó a Gyulafehérvári egyházmegye négy gyülekezetéből származó kárjegyzékeket tartalmazza. Abrudbányáról és Boroskrakkóról három-három jegyzék érkezett be, ezek az eklézsia, a lelkipásztor és tanító vagyonaiban esett károkat sorjázták, Alvincről és Borberekből viszont csak egy-egy dokumentum, amely tartalmazta az eklézsia és a lelkész elpusztult és elveszett javait. (Feltűnő, hogy az utóbbi két egyházközségből nem maradt ránk a tanító kárlistája, jóllehet abban az időszakban Alvincen kovásznai Nagy Pál, Borberekén Pávai János töltötte be ezt a hivatalt, és valószínűleg az ő házukba is betörték a felkelők.) Az egyházi szolgálók kivétel nélkül felértékeltek és számszerűsítették személyes vagyonuk károsodásait. Abrudbánya és Borberek lelkészei hasonlóképpen jártak el az eklézsia megsemmisült vagy sérült javai esetében. Alvincen az egyház javaiban esett károkat csupán felsorolták, ám nem számszerűsítették, Borberekén az épületek romlásait felértékeltek ugyan, de az elveszett úrasztali edényeknek és textíliáknak csupán a jegyzékét olvashatjuk, értéküket nem.

A számszerűsített adatok szerint az egyházmegyében a legtöbb kárt az abrudbányai eklézsia szenvedte, ennek értéke 800 magyar forintra rúgott, a boroskrakkói egyházközségben 695 magyar forintra becsülték a hiányokat, Borberekén az épületek „romlásai” 58 magyar forintot tettek ki. Az eklézsiák kárjegyzékei helyenként pillanatfelvételenként írják le a templomot, a parókiát vagy a tanítói lakást. A sok értékes adat közül csupán szemeztetve emelünk ki néhányat: Abrudbányán és Boroskrakkóban értesülünk arról, hogy a lelkészi lakás bútorzata is az eklézsia tulajdonát képezte. (Nincs adatunk arra nézve, hogy sajátos esettel van dolgunk, vagy ez volt általános gyakorlat.) A négy közül a boroskrakkói templombelső leírása a legrészletesebb, itt olvashatunk arról, hogy az éneklőpulpitus a rajta levő takarókkal, a kántor nyomtatott énekeskönyvével (*impressum*) és karmesteri pálcájával (*virga*) együtt megsemmisült.

Mind a négy gyülekezetben részletes az úrasztali edények és textíliák leírása. Egy ezüstkanna, hat ezüstpohár (Alvincen az egyik elveszett darab gótikus kehely, Abrudbányán Bornemissza Anna fejedelemasszony adománya), négy ezüstantyér, nyolc ónkanonna, négy fedeles bokály (ezek közül kettő szegedi, a másik kettőről sejthető, hogy alvinci habán munka) semmisült meg. A textíliák sorában a veszteséglistán kilenc úrasztali abrosz, tíz keszkenő, hat kendő és három szószéktakaró szerepel. Sok helyütt feltüntették a feliratokat, illetve az adományozókat is.

Az egyházi szolgálók veszteségeinek is különbözött a nagyságrendje: Szabó Pál abrudbányai lelkész 1402 magyar forintra becsülte kárait, Deső Gábor boroskrakkói tanító 1010 forintra, Sövényfalvi János alvinci lelkész 443-ra, Malom János borbereki prédikátor 318-ra, Vég Sámuel boroskrakkói lelkipásztor 186-ra és Beregszászi Sámuel abrudbányai iskolamester 160 forintra.

⁵ EREL FőkonzLvt 38/1785.

A személyes kárjegyzékek közül a Szabó Pálé a legrészletesebb. Ruhatárának leltárából kiderül, hogy 1778–1781 közötti leideni peregrinációja alatt⁶ *papi kaputokat* (felsőkabát), selyemkalapot és ezüstcsatokat, Amsterdamban borotvafenőt, Ulmban borotvát, Bécsben parókát vásárolt, zsebórája pedig Londonban készült. Sövényfalvi János leideni (1775) és Malom János franekeri (1779) egyetemjárásuk⁷ során szintén vásároltak ruhát, Sövényfalvinak kaputja, Malomnak nadrágja és mellénye származott abból az időből. Mindketten hordtak parókát, Sövényfalvinak zsebórája is volt.

A nevezett lelkészek könyvtárai is szerepelnek a kárjegyzékekben. Sövényfalvi János kilenc elpusztult kötetet sorol fel, ezek értéke 6 magyar forint 30 dénár. Szabó Pál 600 forintra értékelte elpusztult könyvtárát, a korabeli könyvárakat figyelembe véve ez 400-500 kötetet tehetett ki. A többi egyházi szolga bibliotékájában esett kár nem haladja meg a tíz forintot.

Figyelemre méltó továbbá a feleségek, illetve gyermekek ruházatának, ékszereinek leírása, a lovak, szekerek és tartozékaik sora, az ezüst-, ón-, kerámia- és üvegedények, evőeszközök lajstroma, illetve a háztáji gazdasághoz tartozó hordók, szerszámok jegyzéke.

A pillanatfelvétel részletességével készült listák végigvezetnek bennünket négy 18. század végi református parókián és két tanítói lakásban. Segítségükkel betekintést nyerhetünk a korabeli egyházi értelmiség lakás- és életkörülményeibe, stúdiumaiba, gazdálkodásába, hétköznapjaiba.

Az átírásról

A szöveg átírása során igyekeztünk a betűhív átírás és a könnyű olvashatóság között egyensúlyozni. A kis és nagy kezdőbetűk használata, a szavak egybe- és különírása, illetve a központozás során a ma érvényben levő szabályok szerint jártunk el. A magyar köznevekre a mai helyesírási szabályok szerint kitéttük az ékezeteket, ám a hangalakon csak négy esetben változtattunk, ha azt a ma érvényben levő helyesírás megkívánta (ts → cs, tz → c, i → j, s → zs). A kettőzött mássalhangzókon (pl. *mellyet*) nem változtattunk. A magyar tulajdonnevekre csupán az ékezeteket tettük ki, hangalakjukon nem változtattunk. A latin névszókat latin helyesírással írtuk át, még akkor is, ha magyar toldalék járult hozzá (pl. *ecclesianak*). A pénznemeket a következőképpen rövidítettük: rhft. → rajnai forint (120 dénár), hft. → magyar forint (100 dénár), xr. → krajcár (2 dénár), dr. → dénár.

⁶ BOZZAY-LADÁNYI, 2007, 283, nr. 3118.

⁷ Uo. nr. 3112, 1207.

Források

1.

Az abrudbányai református egyházközség kárjegyzéke

[1785 eleje]

EREL FőkonzLvt 38/1785/a

Az abrudbányai⁸ reformata ekklezsiának parochialis háza, templom és iskola körül, nemkülömben az úrasztalához való készülletben die 6-ta et 7-a Novembris 1784 egybe-csoportozott tolvaj oláhság által esett kárainak specificatioja:⁹

	Vasban esett kárnak aestimatioja in		Fában esett kárnak aestimatioja in	
	rhft.	xr.	rhft.	xr.
1-mo et 2-do. Az utcakapunak két vassarka, azon lévő ajtó vassarkaival, bészáró rúdjával	1	25 ½	–	42
3-o. Egy kerekeskútnak vasas vedre 150 szemből álló vasláncával és kútgárdjája felett való farostély-ajtaja vassarkaival	5	40	–	20
4-to. Az istállónak egy ajtaja vassarkaival és vasreteszeivel	–	42	1	–
5-to. A szalonás [!] kamarának ajtaja jó zárral, rajta lévő vasreteszeivel és ablakán lévő vasrostéllyaival	3	15	1	–
6-to. A kertajtó vassarkaival és retesszéivel	–	42	–	–
7-mo. Árnyékszék ajtaja vassarkaival	–	20	–	42
8-vo. A pitvarajtó-borítót dupla zárral és sarkaival	6	–	–	42
9-no. A piac felől való háznak diófestékű bérlett ajtaja, borított, dupla zárral, hosszan nyúló sarkaival, béhúzó vasával	6	–	2	40
10-mo. Egy fűttös zöldmázos kállyhacsipkés kemence alatta lévő pántvasával, egy három márvásos, más két kisebb vasmacska, két vaskalánnyal és szénfogóval	17	14	–	–
11-mo. Egy könyves, zöld fenekű, nagy, kétfelé nyíló fiókos vassarkú és záros théka	2	–	8	17
12-mo. Falba zöld festékű, francia záros vassarkú két almárium	4	–	3	51
13-o. Egy zölden festett karjos s hét háttas szék	–	–	4	25
14-to. Zöld festékű, két embernek való superlatos ¹⁰ ágy, fa	–	–	4	–

⁸ Abrudbánya (ma: Abrud, RO) bányaváros Fehér vármegyében.

⁹ Specificatio: részletezés (latin).

¹⁰ Superlátos: baldachinos.

	Vasban esett kárnak aestimatioja in		Fában esett kárnak aestimatioja in	
	rhft.	xr.	rhft.	xr.
15-to. Két táblás üvegablak tölgyfa-rámával, keresztjeivel, kihajlott festett vasrostélyjaival	32	48	3	20
16-to. Egy diófestékes hosszú asztal fedele rajta lévő cancel rámaival	–	–	–	30
17-o. Egy egybejáró asztalnak a kerekded vége derekastól	–	–	2	–
18-o. A pitvarba falba járó, diófestékes, nagy rekeszes két almárium francia sarkaival és zárjaival	2	20	2	–
19-o. A konyhának feje ajtaja vassarkaival, gyalog vas bészárójával	–	42	–	42
20-o. A cselédház diófestékes, új, bérlett ajtaja zárostól, sarkastól	3	–	2	20
21-o. Ottan lévő parasztkállyha-kemence, alatta lévő pántvassal	4	25	–	–
22-do. Ottan falban lévő diófestékes almárium francia zárjával	1	15	8	–
23-o. Ottan lévő üvegtáblás ablak rámaival	3	36	–	–
24-to. Azon ablakon lévő vasrostély				
25-to. A könyvesház francia bérlett diófestékes tokos ajtaja, angliai módon rézzel borított és rézfordítóival való zár sarkaival, rézgombos behúzójával	6	40	12	–
26-to. Egy diófestékes nagy köntöstartó cistaival, ¹¹ más kisebb rekeszes almárium francia sarkaival, zárjával	2	–	–	–
27-o. Egy diófestékes könyvtartó nagy théka	–	–	7	20
28-vo. Karikás üveg két ablak tölgyfa rámaival, keresztjeivel, vasrostélyjával, behúzó deszkatábláival, azon levő kemény vassarkaival	19	6	6	40
29-o. Egy zöld kállyhamázos kemence alatta lévő vaspántyával és vasajtajával	12	10	–	–
30-o. Egy feje új asztal fedele	–	–	1	–
31-o. A cselédházban két feje konyhaasztal	–	–	4	–
32-o. A pince gátorának kétfelé nyíló rostélyajtaja vassarkai- val, bészáró rúdvassal és azon lévő lakattal s retesszel, 100 kerekfejű szegekkel és pinceablak-rostélyjal edgyütt	2	43	2	–
33-o. Ezen bérlett ajtó fejes szegekkel megverve, hasonló vasrúddal s hosszan nyúló kemény sarokkal	1	40	2	30
34-to. A pincének két közönséges ajtaja retesszével	–	20	1	40

¹¹ Cista: láda, fiók (latin).

	Vasban esett kárnak aestimatioja in		Fában esett kárnak aestimatioja in	
	rhft.	xr.	rhft.	xr.
35-o. A parochialis háznál 5 ablakok megüvegeztetése	13	–	–	–
A mesteri háznál:				
36-to. Utca bérlett ajtaja sarkastól	–	42	1	20
37-o. Ház ajtaja zárostól, sarkastól	2	30	2	40
38-vo. Parasztkállyhából készült kemence fűttöstől s alattok lévő vaspántostól és vasrudastól	5	6	–	–
39-o. Másfél üveglak, edgyik táblás, a másik karikás sarkastól	1	15	–	–
40-o. Ezen ablakokba vasrudak rostély helyett	–	51	–	–
41-o. Egy kised almárium zárostól, sarkastól	–	51	3	40
42-o. Egy vaskalány vasmacskaival	–	34	–	–
43-o. A kamara ajtaja sarkastól retesszével	–	42	–	42
44-to. Két dob	5	6	–	–
45-o. A tanítóházba az ajtó zárostól	–	40	1	20
46-to. Azon házban két ablakbéli 4 vasrudakat rostély helyett	–	40	–	–
47-mo. Parasztkállya-fűttőt[!], azalatt való vaspánt	1	8	–	–
48-o. A mesteri házon lévő 2 ablaktábla bévonó vasrúdjaival	–	34	–	24
49-o. Az oskolába másfél ablak megüvegeztetése	2	30	–	–
A templomban esett károk:				
50-o. A torony bérlett ajtaja kemény borított zárjával	3	–	–	40
51-o. Az órának két vas tekerőcsigája kulcsával és pondus-köteleivel ¹²	6	40	–	–
52-do. A templom két bérlett ajtaja zárostól	1	–	1	–
53-io. A prédikállószerk felett levő koronában esett kár aestimáltatott ¹³	–	–	30	–
54-to. Egy hat mutatio ¹⁴ orgona mindenestől öszverontatott	–	–	200	–
55-to. A mesteri éneklő chorus ¹⁵ pulpitussával, két, egész kart tartó rúdvassal	9	20	3	–
56-to. Két pénznek való perselly	–	–	2	–
Abba lévő pénz circiter	3	–	–	–
57-mo. A templomban két ablaknak megüvegeztetése	3	30	–	–

¹² Ponduskötelek: az óraszerkezet részei, az ellensúlyokat/nehezékeket (= pondus) tartó kötelek.

¹³ Aestimál: felbecsül (latin).

¹⁴ Mutatio: orgonaregiszteres (latin).

¹⁵ Chorus: karzat (latin).

	Vasban esett kárnak aestimatioja in		Fában esett kárnak aestimatioja in	
	rhft.	xr.	rhft.	xr.
58-vo. Az ekklezsiának készpénze elveszett, a perceptum ¹⁶	20	50	–	–
Az ekklezsia ládájából	2	20	–	–
Az úrasztalához való készületben esett kárnak specificatioja:				
59-o. Egy ezüst, aranyos, zománcos, virágos lábós pohár, talpán lévő ilyen inscriptioval: ¹⁷ „P. B. ABR: BA. ORT. Ekklezsia[n]k dedicáltak Ao. 1683. 14-ta Julii”, in valore ért	41	40	–	–
60-o. Más ezüst, aranyos pohár ezüst virágokkal, Bornemissza ¹⁸ fejedelemszönyv ajándéka 1673-ban, ért	34	–	–	–
61-mo. Egy rojtos sáhos ¹⁹ abrosz, ért	4	–	–	–
62-do. Egy sáhos sima abrosz, ért	3	20	–	–
36-mo. Más sáhos kockás lenabrosz, ért	2	–	–	–
64-to. Egy fátoly, szkófiummal ²⁰ varrott, arannyal töltött, körülete aranycánkli, ²¹ közepette kerek írással készült keszkenő, Jónás Ilona ajándéka 1737-be	15	–	–	–
65-to. Egy olosz szőnyeg	2	–	–	–
66-to. 2 nagy ónkanna, az úrasztalához való	8	20	–	–
67-mo. Egy szegedi, kétejteles ²² kancsó	–	30	–	–
A levelekben való kár:				
68-vo. A Lettyen Verespatakban ²³ lévő két kerek stompokról ²⁴ való levelek elvesztek	1000	–	–	–
Summa	1336	42 ½	330	27
Nota bene: Noha sub numero 68-o specificált két kerek stompokról való levelek nem találtak, mindazonáltal azok az ecclesia birtokában vadnak, melly szerint a rubricaban azokért feltett 1000 rénes forintok kár gyanánt fel sem vétetthetnek, azért subtrahálván ²⁵ azt a summat, universim exurgál ²⁶ a károk summaja ad			667	9 ½

¹⁶ Perceptum: bevétel (latin).

¹⁷ Inscriptio: felirat (latin).

¹⁸ Bornemissza Anna (1636?–1668) I. Apafi Mihály fejedelem felesége. MaMűL I. 411.

¹⁹ Sáhos: kockás.

²⁰ Skófiúm: hímzésre használt arany, ezüst vagy aranyozott ezüst fémzsal.

²¹ Aranycánkli: aranyzínű/aranyhímzésű szegélyszalag.

²² Ejtél: úrmérték, általában 1,55 liter.

²³ Verespatak (ma: Roşia Montana, RO) bányaváros Fehér vármegyében. A Letty-hegy egyike a verespataki határ bányáüregekkel teli hegyeinek.

²⁴ Stomp: érc- vagy kőzúzó malom.

²⁵ Subtrahál: kivon (latin).

²⁶ Universim exurgál: összesen eléri (latin).

2.

Szabó Pál abrudbányai lelkipásztor kárjegyzéke

Abrudbánya, 1785. január 12.

EREL FőkonzLvt 38/1785/b

Az abrudbányai reformatus parochusnak 1784-be Novembernek 6-dik és 7-dik napjain az fellázodott, egybencsoportozott, prédáló tolvaj oláhság által esett kárának specificatioja.

Köntöseim és portékáim:	rft.	xr.
Két Hollandiába helybe 7 forintos posztóból készült fekete papi kaputok ²⁷ hozzá tartozó nadrágokkal s lājbelekkel	100	–
Más, fekete angliai radinból készűl kaput, egy drājdrotos ²⁸ materiaból való, más megszín, lājbelekkel edgyűt	20	–
Két sarschedronból készűlt németh nadrágok	6	–
Egy papi, drājdrotos materiaból készűlt palást, virágos tafota körűlette	40	–
Egy Bétsbe ²⁹ készűlt papi paróka	5	–
Egy Hollandiába készűlt fain selyemkalap	5	–
Két pár fris lederből ³⁰ való újj papucs, a többit elhagyván	4	–
Papucsra és nadrágra való 15 próbás hollandiai ezűstből készűlt csattok, vulgo henri quatre ³¹	14	–
Egy nyakravalóra való ezűstcsat	1	–
Négy, újj lintzi ³² gyócsból való némethes hosszú ing. Ugyan efféle gyolcs, 15 singnyi, ³³ singi a xr. 33, facit	23	–
Egy majlandi ³⁴ selyemkeszkenő	4	–
Más, kék selyem, fejár tarkájú amsterdami ³⁵ keszkenő	3	–
Egy megszínű materia bunda, berke báránybőrrel bérlett rókamálós ³⁶	20	–
Egy ezűst pecsétnyomós gyűrű, más ezűst halcsontos gyűrűvel	3	–

²⁷ Kaput: felsőkabát.

²⁸ Drājdrotos: háromnyűstös.

²⁹ Bécs (Wien, A) a Habsburg Birodalom, ma Ausztria fővárosa.

³⁰ Leder: bőr (német).

³¹ Henri quatre: IV. Henrik (francia). A csatfajtat a korabeli divatnyelv láthatóan IV. (Valois) Henrik francia királyhoz (1589–1610) kötötte.

³² Linz (A) Felső-Ausztria fővárosa.

³³ Sing: hossz mérték, kb. 0,62 m.

³⁴ Majland (ma: Milano, I) város Olaszország Lombardia tartományában.

³⁵ Amszterdam (NL) kereskedőváros Németalföldön, ma Hollandia fővárosa.

³⁶ Rókamál: hasi rókabőr.

Köntöseim és portékáim:	rft.	xr.
Egy zsebbéli angliai ezüst óram, napot is mutatott, sub numero authoris Tarts ³⁷ 9853. London ³⁸	48	–
Négy Ulmában ³⁹ vásárolt ulmai beretva	4	–
Két fejér beretvafenő kő, Amsterdamból hozott	3	30
Strinfim ⁴⁰ 12 pár legalábbis	11	–
Hét gyapottos lepedők	10	30
Hat szép kendők	4	–
Egy pihe derékaly két hajával	10	–
Párna, nagy 3, kisebb 2, párnahaj 6, és két tótos párna, ⁴¹ csup [!] újjadon újj	15	–
Ingek, viselteseckék, 4	4	–
Cérna 3 matring, egyik len	1	30
Gyapottas szálvászson, 58 sing a xr. 12 és vastag szövészvászson 5 sing a xr. 9, facit	18	–
Kender 9 kalangya, fonatlan	4	30
Gyergya [!] mártva 400, a dr. 3, részen	10	–
Mozsár törőstől	3	–
Simító, öntett, rézből	3	48
Öntött rézgyergyatartó, más vas árnyéktartós gyergyatartó, harmadik vas, cselédházba való vesszős gyergyatartó koppantóval	3	46
Abrasz 5, egyik sáhos csipkés, két újj, gyapottos lábravaló, orfúvó keszkenő 7, melyek közzül 4 újj volt, előing 5 mancsattel együtt és két újjanon újj hálósapka	15	–
Nyakra való, rövid 5, hosszú 2, és négy sing gyapottos vászon a xr. 12	4	8
Pokróc 3, egyik 4 szélybe	5	30
Paplany, egy embernek való	4	–
Egy ágytakaró 3 szélybe, karton ⁴² és egy nyeregtakaró báránybőrből bélelve	3	–
Egy kecskeszőrből való béllett általvető, fain mánzset szak egy	2	–
Egy pár sarkantyú és két száraztospárga, 15öt-öt öles egyik-egyik	–	54
Két üst, egyik kisebb, másik nagyobb és egy rézlábos fedőstől	9	30

³⁷ J. Tarts 1755–1780 között működő, világhíres londoni órás volt. <https://www.britishmuseum.org/collection/term/BIOG79783>. (Utolsó letöltés: 2021. augusztus 5.)

³⁸ London (UK) a Brit Birodalom, ma Anglia és az Egyesült Királyság fővárosa.

³⁹ Ulm (D) birodalmi város a Német-római Birodalomban, ma Németország Baden-Württemberg tartományának része.

⁴⁰ Strinf: harisnya (a német Strumpf szóból).

⁴¹ Tótos párna: varrottas párna.

⁴² Karton: pamutvászon.

Köntöseim és portékáim:	rft.	xr.
Egy vas nagy lábos, hájolvasztani való, egy nagy és más kisebb, pecsenye alá valóval és egy tormareszelővel	1	11
Egy vasas láda, kupfer ⁴³ másfél singes és egy középszerű zöld láda és egy kapa	6	35
Egy fél dutzend ⁴⁴ párisi kés, melyel még senki nem is ett volt és 4 pár nagybányai ⁴⁵ kések	4	8
Két kis óncésze a xr. 21, óntángyér 15 a xr. 39 és óntál 5, fain zinn, mind újjak	16	17
Egy fűzerszámtartó [!] 6 iskatujával és egy nádméztartó ⁴⁶ pléhből	1	21
Két metszett kupás üvegek a xr. 36, négy faragott üvegpohárok a xr. 15, két kis rozsólisos ⁴⁷ faragott pohár a xr. 12, négy ordinair ⁴⁸ borospohár, egy metszett üveg sótartó és egy asztalon álló lábos csengetyű	5	26
Egy font ⁴⁹ kávé, egy font nádméz, bors egy fertály, safrány egy fél lot, ⁵⁰ rizskása két font, gyöngykása másfél kupa, ⁵¹ köleskása 3 kupa, tészén	3	26
Fintsia ⁵² 2 pár, kávény kalán kettő, tükör, tojókás, olló, pappírosnyíró, hosszú	2	–
Dagasztótekenyő kettő, szappanyozó kettő, hójagos [!] 4, szegedi kancsó ⁵³ egy és egy bécsi font	2	29
Három nagy fahasító vasszeg, egy nagy kötőfejsze	2	19
Egy három kupás, pálinkát tartó üveg, két öt-öt kupás pálinkás korsó, két fél-fél kupás üveg, tölcser pléhből, egy	1	18
Egy fátyolszita, két más szita, egy rosta	1	30
Egy eső ellen való, vulgo par a plette. ⁵⁴ Egy hollandiai csáklya, egy credencia ⁵⁵ pléhből, fél ejteles és fertályos pélből [!]	5	24
Három ablakon való fűrhang, ⁵⁶ egy üstláb, egy veteményöntöző pléből és egy fa sótartó a konyhára	5	49
Búza 24 petrár (ide való mérték) a xr. 60	24	–
Kézpénzem, melyet elvittek	27	12

⁴³ Kupfer: koffer, bőrönd, utazóláda (német).

⁴⁴ Dutzend: tucat, kb. 12. darab (német).

⁴⁵ Nagybánya (ma: Baia Mare, RO) szabad királyi város Szatmár megyében.

⁴⁶ Nádméz: nádcukor.

⁴⁷ Rozsólis: likőr.

⁴⁸ Ordinair: közönséges (francia: ordinaire).

⁴⁹ Font: súlymérték: 50–60 dkg.

⁵⁰ Lot: súlymérték: 1,5 dkg.

⁵¹ Kupa: űrmérték: 1,4 liter.

⁵² Findzsa: Csésze.

⁵³ Szegedi kancsó: Szegeden készített, ónmázás sötét színű égetett agyagedény. HERPEI 1963, 125–133.

⁵⁴ Paraplé: esernyő (francia: parapluie).

⁵⁵ Credencia: kredenc, pohárszék, edénytartó.

⁵⁶ Fűrhang/firhang: függöny (német: Vorhang).

Köntöseim és portékáim:	rft.	xr.
Könyveim, melyek közül még egy is ép nincsen, vagy elvagdaltattak, vagy elszagattattak, vagy sárba békevertettek, nagyobb része pedig elveszett egészen, leggalábbis van benne kár, amelyek megkerültek fel nem tudván	600	–
Asztalkeszkenő 12	5	–
Egy középrendű olvasztani való, más cavépergelő serpenyők	–	21
Másfél veder borecet, a xr. 21 kupája e boratlan helyen, tészén	4	12
Konyhára tartozó faedények s eszközök, úgymint 2 fő hordó cseber, 2 szapulló, egy mosogató, egy üstláb, egy melegíteni való három lábú vas, két spékélő, egyik réz, másik vas, egy pár pánkócfirázó ⁵⁷	1	21
Universa summa	1169	25

Hogy ezen fenn specificált portékák mind enyimek voltak és anyit, amennyiben feljegyeztetett árrok e drága helyen megértek légyen, nemcsak én vallom, hanem mellettem lakó cselédeim, és kik azon portékákat közelebb esmérték, bizonyítták. Hogy pedig mindazok a fellebb megnevezett napokon úgy elprédáltattak, hogy én ma azokból csak egy fancsikát se bírjak, azt fide mediante, óh fájdalom, erősítem.

Datum Abrudbányae 12-a Januarii 1785.

Szabó Pál⁵⁸ manu propria parochus reformatae ecclesiae Abrudbányensis.

Nota bene: Borom a fellebbvaló specificatiokból, mely volt 7 veder és ½, teszen rhft. 7,30, mely a fenn való summával tészén rhft. 1176 xr. 55.

P[aulus] Szabó

⁵⁷ Pánkó: szalagos fánk.

⁵⁸ Szabó Pál 1769-ben subscribált Enyeden. Leidenben (1778–1781) peregrinált. Abrudbányán (1782–1807–?) és Felvincen volt lelkipásztor. JAKÓ–JUHÁSZ, 1979, 173; BOZZAY–LADÁNYI 2007, nr. 3118; GyfvEhmLvt parc. prot. 1743–1769 p. VII; GyfvEhmLvt parc. prot. 1783–1845 p. 298, 439, 444.

3.

Beregszászi Sámuel abrudbányai tanító kárjegyzéke

Abrudbánya, 1785. január 12.

EREL FőkonzLvt 38/1785/c.

Az abrudbányai reformata ekklezsia oskolatanítójának a dühösködő oláhságtól a fennebb nevezett oláhságnak 6-dik és 7-dik Novembris 1784 lett pusztításakor okozott kárának specificatioja:

	rhft.	xr.
Az öltözet mindösszeséggel tészen	55	–
Az elveszett könyveknek és író papírosnak árra	25	15 ½
Ágynémű	25	24
Asztali készület	10	13
Fejérmű leggalább	10	56
Házi portéka	6	40
Summa	132	48

Hogy ezen fennebb specificált könyveknek és egyéb másnémű portékáknak árra, melyek a fennebb nevezett napokon elpredáltattak, legalábbis ennyit tett légyen, kész lévén hiteles bizonyságokkal is megbizonyítani, aztot bona fide agnoscáalom.

Datum Abrudbányae, 12 Januarii 1785.

Beregszászi Sigmond⁵⁹ manu propria rector scholae reformatae Abrudbányensis

4.

Az alvinci református egyházközség és Sövényfalvi János lelkipásztor kárjegyzéke

Alvinc, 1785. január 4.

EREL FőkonzLvt 38/1785/d.

Az alvintzi⁶⁰ reformata ekklezsiának anno 1784. diebus 6-a, 7-a, 8-a et 9-na Novembris a fellármázódott prédáló oláh parasztság által tett kárainak hiteles specificatioja:

⁵⁹ Beregszászi Zsigmond 1776-ban subscribált Enyeden. Abrudbányán (1781–1785) volt rektor, világi pályára lépett, Abrudbánya város szenátora (1804?–1825 biztosan) volt. JAKÓ–JUHÁSZ, 1979, 180; MNL OL F 138, 10. cs.; EREL FőkonzLvt 36/1785; Schematismus 1803, 76; Calendarium 1824, 142.

⁶⁰ Alvinc (ma: Vințu de Jos, RO) mezőváros Fehér vármegyében.

Nr. 1-o. Az ekklezsia ládája felhasogattván, némű-némű kaszálórétek és szántó-földekről való levelek rész szerint elvitettek, rész szerint sárba tapodtattak, három arany, egy duplás, két simplás, és egyhéhány márvás ezüstpéncz elvitettet.

Numero 2-o. Két ezüsttángyér, úrasztalára való, edjik mindkét felől aranyos, más nem, ilyen írással: Gróff Tordai Susánna⁶¹ ajándékozta.

3-o. Egy három ejtelesnyi, fedeles, virágos szegedi kancsó.

4-o. Keresztelő ónkanna óntállal edjűtt, a templomból elvitettek.

5-to. Egy nagy és más kisebb ónkanna, a nagyobb egyberontva megkerűlt.

6-to. Veress forma, sújtásos viseltes sellyemrojtos materia, a cathedra⁶² tartozó.

7-o. Egy, az úrasztalára tartozó sáhos abrosz.

8-o. Egy romladozott bál dogpersely.

9-o. A parochialis házokban öt üvegablak vasrostélyokkal edjűtt három alsó sarkokkal, kapun való vaskapcsokkal, kúthoz való vasasveder vaskapocssal, elrontattak, elvitettek. Két tüzelőkemence, edjik kettős, mázos kályhákából, másik parasztkályhákából⁶³ való, lerontották.

10. A mesteri háznál két üvegablak, két kemence, kerítésen való ajtók, vassarkok, házajtó vassarkokkal edjűtt elvitettek.

11-o. Bor, melly kivágattván, elöntödett urn. 18.

Mely elveszett portékák specificatioját bona fide subscribunt

Bardócz János manu propria consistorialis személy⁶⁴

Sövényfalvi János⁶⁵ parochus manu propria

Zilahi S. Gábor⁶⁶ manu propria domesticus curator.⁶⁷

A fellyebb nevezett ekklezsia parochussának, Sövényfalvi Jánosnak személyesen okozott kárai:

⁶¹ Torday Zsuzsánna Torday János leánya, gróf Nemes Ádám felesége (1762-ben házasodtak).

⁶² Cathedra: szószék (latin).

⁶³ Kályha: itt: kályhaszem; parasztkályha: mázatlan kályhaszem.

⁶⁴ Consistorialis személy: presbiter, egyháztanácsos.

⁶⁵ Sövényfalvi János 1765-ben subscribált Enyeden. Leidenben (1775–1778) peregrinált, 1778-ben tért haza. Székely Ádám udvarában (?–1781) és Alvincen (1781 – †1804. szept. 10.) volt lelkipásztor. JAKÓ–JUHÁSZ, 1979, 170; BOZZAY–LADÁNYI, 2007, nr. 3112C; GyfvEhmLvt parc. prot. 1743–1769 p. VII, VIII; EREL AlvincEhkLvt Péterfi Á. Emlékkönyvi bejegyzései; http://iaa.bibl.u-szeged.hu/index.php?page=browse&entry_id=5422; http://iaa.bibl.u-szeged.hu/index.php?page=browse&entry_id=7673 (Utolsó letöltés: 2021. augusztus 5.)

⁶⁶ Zilahi Sebes Gábor 1759-ben subscribált Enyeden, 1770-ben ítélmesteri cancellista. JAKÓ–JUHÁSZ, 1979, 166; MAGYARY, 1907, 115.

⁶⁷ Domesticus curator: egyházközségi gondnok.

	hft.	dr.
Numero 1-o. Négy közönséges hámas ló, hámokal, két nyereggel és egy csikóval	40	–
2-o. Egy egész vágású vasas lószekér és feslett kasú kocsi elvagdaltattak, a vasakból egynéhány pánt előkerült	45	–
3-o. Egy zsebbéli ezüst óra s parók	27	–
4-to. Egy szinte új hollandiai fekete posztó, más, ugyan hollandiai fekete posztó, félviseltesnél jobb, item hollandiai szederjes ⁶⁸ posztó kaputok. Item új fekete materia lájbel. ⁶⁹ Item viseltes két lájbel és két nadrág.		
5-to. Kívül-belől tarka materiával borított schlafrok ⁷⁰	44 ⁷¹	–
6-to. Két pár holtsi ⁷² fintsiák, ezüst pecsétnyomó, nádpálca	3	30
7-o. Egy francia Biblia zsolotárokkal, Agendával ⁷³ egy kötésben	2	–
Item Wittenbachii Theologia Tom. 1. ⁷⁴	1	–
Item Bod Péter Synopsis Juris Connubialis ⁷⁵	–	30
Item Turrentini Historico Ecclesiasticae Conpend[ium] ⁷⁶ Item Csúzi Cseh János könyörgései ⁷⁷	1	–
Item Perizonii Orrigines [!] Babilonicae ⁷⁸ Item Barclavii Argenis ⁷⁹ Item Geßners Todt Abelis ⁸⁰ Item Leß Moraliche Theologie ⁸¹	2	–
8-vo. Négy ezüstkalan, ötödik, mellynek a küpüje ezüst	13	–
Item két pár ezüstnyelű kés egy villa híjjával	4	–
Nota bene: 9-o. Egy pár zálogban lévő arany kis fülbevaló, melly a proprietarius ⁸² szava szerint négy aranyat ért		
10-o. Kilenc óntángyér, két óntál	6	30
11-o. Egy rézmozsár, melly volt 9 fontos	9	–

⁶⁸ Szederjes: szederszínű, sötétkék.

⁶⁹ Lájbel/lajbi: mellény.

⁷⁰ Schlafrock: hálóing (német).

⁷¹ Az összeg valószínűleg a 4. és 5. tételek együttes értéke.

⁷² A Nyitra megyei Holič városban készült fajansz típusú kerámia, a 18. század legkedveltebb magyarországi díszedénytípusa. https://cs.wikipedia.org/wiki/Hol%C3%AD%C4%8Dsk%C3%A1_keramika. (Utolsó letöltés: 2021. augusztus 5.)

⁷³ Agenda: istentiszteletei rendtartás/protestáns szertartáskönyv (latin).

⁷⁴ Daniel Wyttenbach (1706–1779): Tentamen theologiae dogmaticae. Vol. I. Frankfurt am Main, 1747.

⁷⁵ Bod Péter (1712–1769): Synopsis Juris Connubialis. Szeged, 1763.

⁷⁶ Jean-Alphonse Turrentin (1671–1637): Historiae Ecclesiasticae Compendium. Genf, 1734.

⁷⁷ Csúzi Cseh János (?–1732): Isten eleibe felvitetett lelki áldozat, avagy: Áhítatos könyörgések. Győr, 1736.

⁷⁸ Jakob Perizonius (1651–1715): Origines Babilonicae et Aegypticae. Leiden, 1711.

⁷⁹ John Barclay (1582–1621): Argenis. Párizs, 1621. – később több kiadást megért.

⁸⁰ Salomon Geßner (1730–1788): Der Tod Abels. Zürich, 1758.

⁸¹ Gottfried Less (1736–1797): Christliche Moral. Tübingen, 1780.

⁸² Proprietarius: tulajdonos (latin).

	hft.	dr.
12-o. Bor, melyet hordóstól kivágván, a föld ivutt el, urn. 94	47	–
13-o. Egy pincetok, ahhoz alkalmaztatott üvegekkel edjütt	3	–
14-to. Zöld selyem kreditor ⁸³ szoknya	13	–
Szederjes újj kreditor szoknya lójbellel	25	–
Gránátszín ezüst paszamántos ⁸⁴ újj váll	18	–
Kék szín más újj váll aranyos csipkével	12	–
Lángszín mellyrevaló hat pár ezüstkapsokkal	5	–
15-to. Három fátyol előruha, két szép főkötő	8	–
16-to. Asszonyember-nyakra való öt selyemkeszkenő	5	–
17-o. Musulin, ⁸⁵ batiz és fátyol asszonyember-ing, hat, más közönségesek 8	14	30
18-vo. Asztalra való, szinte újj lengyel szőnyeg	3	–
19-no. Három derekaly, négy párna, nyolc selyemmel varrott párnahaj	28	–
20-o. Egy selyem, karton szélű paplan, más egészen karton	12	–
21-o. Két selyemmel megvarrott gyolcslepedő	8	–
Item három gyapottvászon-lepedő	4	–
22-o. Egy tarka karton ágytakaró	3	–
23-o. Egy széles, hosszú, varrás nélkül való kamukaabrasz	6	–
Item négy sáhos abrasz	6	–
Item huszonhat asztalkeszkenő	8	40
24-to. Huszonöt sing vég-kendervászon	3	–
25-to. Szinte egész szalonna, jó	4	–
26-to. Két köből liszt	4	–
27-o. Házban lévő egyes szék, ágyfák, asztal, téka fája, ládák, mellyek elvagdoltattak	2	–
28-vo. Vassfogú barona	2	30
Nota bene: Ezeken kívül vagynak házi vass, fa és cserép apróság edények és eszközök[!], mellyek ide nem irattathattak.		
Summa universa	443	10

Hogy a fenn megírt specificatio az igazsággal mindenekben megegyező legyen, igaz hittem szerint kezem írásával és pecséttemmel is erősítem.

Signatum AlVintz die 4-ta Januarii 1785.

Sövényfalvi János, alvintzi reformatus parochus.

⁸³ Kreditor: kelmefajta.

⁸⁴ Paszomány: díszítő zsinór.

⁸⁵ Muszlin: finom szövésű pamutanyag.

5.

**A borbereki református egyházközség és Malom János lelkipásztor
kárjegyzéke**

Borberek, 1785. január 4.

EREL FőkonzLvt 38/1785/e

Anno 1784 diebus 6-a, 7, 8, 9, 10 et 11-a Novembris Borberekbe⁸⁶ béütött tolvajok által a templom és parochialis házban és ház körül esett praedálásnak consignatioja:

	hft.	dr.
1-o. A templomban és a templom körül:		
1-o. A cinterem ajtáját diribbe-darabba hasogatták, elvitték zárját és sarokpántjait s sarkait, mellyek önnal voltak béöntve faragott kő ajtófélbe, mellyet hasonlóképpen öszvetördeltek a sarkokért	19	–
2-o. A templom ajtájáról a zárt levették és amiatt az ajtót is megrontották	2	–
3-o. A pap székinék a tetejét öszvetörték és a templom mennyezetit egy darab helyen bérontották	1	30
4. Egy dobot elvittek	4	16
5. Egy koporsóra való, újj fekete bakacsin ⁸⁷ három szélbe, egyik szélit elválták s elvitték	–	36
6. A templom kerítésiben lévő rectori háznál két papiros ablakramát elrontottak, a kemencéhez való vasakat és egy ajtón lévő vaskilincset elvittek	1	12
2-do. A parochialis háznál:		
1. Három ajtót, mellynek ketteje bérlett volt, felhasogatták, egyikről a zárt, a többiről a kilincseket, reteszeket és sarokpántokat mind elvitték	6	–
2. Két zöld, mázos kájhájú [!] kemencét, egyik vastáblás újj kemence, öszvetörték, a vasait elvitték	17	54
3. Négy darab ablakot öszverontottak és azokról a rostély helyett szolgáló vasrudakat elvitték	5	30
Summa	57	58
3-o. Az ecclesia ládájából elvitettek:		
1. Egy ezüst, aranyos, füles, fedeles kanna, egy ejteles, tetejéről leromlott vadlovacska kép, ezüsből való.		
2. Egy ezüst, aranyos talpas pohár, közepin egy gombocska mellyen volt hat boglár.		
3. Más ezüst, hosszú pohár, virágos, a virágja aranyos.		

⁸⁶ Borberek (ma: Vurpär, RO) mezőváros Fehér vármegyében.

⁸⁷ Bakacsin: fekete kelmefajta.

	hft.	dr.
4. Egy ezüst, aranyos tányérocská, mellynek az öblöcskéje körül elhasadt.		
5. Egy bokájtányér, ⁸⁸ eltörték.		
6. Két bokájkancsó, különböző nagyságú, eltörték.		
7. Egy patyolat abrosz, külömb-külobmféle selyemmel varrva, Etsedi Péter ⁸⁹ és Csefei Éva ⁹⁰ nevek rajta.		
8. Más gyolcsabrosz, öt rece ⁹¹ benne, körül csipke, fekete selyemmel cifrázva.		
9. Más abrosz, 21 recéből, s megin annyi darabból álló patyolat-félesecské kötés, a szélin keskeny csipke.		
10. Benkóné asszonytól és leányától, Borbára asszonytól való két igen szép keszkenő, egyikre Intzédi Borbára, ⁹² másakra Benkő Borbára ⁹³ nevek vagynak felvarrva.		
11. Egy zöld tafota ⁹⁴ keszkenő, selyemrece benne, körül tetzin selyem, rojtos.		
12. Más patyolat keszkenő, aranyfonallal muntyánoson ⁹⁵ varrott.		
13. Egy pulpitusra való kendő, a két végin külömb-külobmféle széles varrás.		
14. Más, pulpitusra való, kékes, veres fejtővel varrott kendő.		
15. Méltóságos liber baronissa losontzi Bánffy Kristina ⁹⁶ asszony, néhai gróf czegei Wass Miklós ⁹⁷ úr özvegyétől úrasztalára adatott lintzi gyolcs, külömb-külobmféle sejemmel[!] és arany virágokkal varrott abrosz.		
16. Egy gyolcskeszkenő arany és külömb-külobmféle selyemvirágokkal varrva.		
17. Egy prédikállószek-takaró, veres tetzin, párkány szélére való karmazsinszín abrosz.		

⁸⁸ Bokály: ónmázás cserépedény. (Ilyenek például az alvinci habánok által készített díszkerámiák.)

⁸⁹ Ecsedi Péter 1692-től az adóügyi főbiztosság tagja, majd kincstári számvevő (1701–1713), 1713-ban életkorára hivatkozva mondott le. TRÓCSÁNYI, 1988, 277, 347.

⁹⁰ Valószínűleg Cseffey László (1592–1662) Belső-Szolnok vármegyei főispán (1629–1662) és ítélmester (1633–1659) lánya vagy unokahúga. MONOK, 1988, 622–648.

⁹¹ Rece: borda, bordázás.

⁹² Inczédi Borbála Inczédi György (†1690 után) főpostamester és Keresztes Borbála leánya, Benkő Istvánné. NAGY 1857–1868, V, 241.

⁹³ Benkő Borbála Benkő István és Inczédi Borbála leánya. NAGY, 1857–1868, V, 241.

⁹⁴ Tafota: selyemkelme.

⁹⁵ Muntyánoson: havasalföldi módon/havasalföldi mintával (román: muntean = havasalföldi).

⁹⁶ Bánffy Krisztina Bánffy Ferenc és Kemény Zsuzsanna leánya. RETTEGI, 1970, 494.

⁹⁷ Wass Miklós (1701–1769) Wass Dániel és Mikó Ilona fia, királyi tanácsos. RETTEGI, 1970, 558.

	hft.	dr.
18. A leveleknek csak e kettő hijja találatott: 1-o. Liber baro Bánffy Ferentz ⁹⁸ úr önnagysága obligatoriaja, ⁹⁹ mellyben a Patakon lévő szőlőiből obveniáló quartanak ¹⁰⁰ a pap számára lejendő kiadására magát ígéri. 2-do. Apaffi Mihály ¹⁰¹ commissioja ¹⁰² az egyházi szolgák fizetésinek felhajtások iránt. A több levelek, mellyek az ekklézsia ládájában állottanak, registrum ¹⁰³ szerint megvagnak.		
19. Kézpénz circiter	1	–
20. A prédikállószeiken egy zöld tafotataró, rojtos.		
21. Egyik keresztelő ónkannát, melly a pap házánál állott, elvitték, a másik, melly a templomba állott, özvehojpasztva megtalálatott.		

Nota bene: Minthogy ezek az úrasztalára való készülétek nem pénzen szereztettek, árkokat nem határoztuk, hanem hogy a tolvajok által ezek mind elvitettek, és a templom és parochialis ház körül is a feljebb consignált prédálások, pusztítások estenek légyen, arról igaz hitünk szerint adjuk ezen szokott pecsétünkkel megerősített kezünk írását.

Signatum Borberek, die 4-ta Januarii anno 1785.

Malom János¹⁰⁴ maga tulajdon kezével borbereki reformatus parochus.

Komáromi Ferentz

Dési V. János manu propria.

Kotsi István manu propria consistorialis személly

Malom Jánosnak, a borbereki reformatus parochusnak maga tulajdon javacskaiban lett megkárosíttatásának specificatioja:

	hft.	dr.
1. Egy parók	4	–
2. Egy hollandiai fein posztólejbli nadrággal együtt, szinte újj és egy félviseltes teveszór lejbli	12	–
3. Egy félviseltes magyar köpenyeg	5	–

⁹⁸ Bánffy Ferenc (1695 k.–1773) Bánffy László és Daniel Judit fia, krasznai főispán. RETTEGI, 1970, 494.

⁹⁹ Obligatoria/litterae obligatoriae: kötelezvény (latin).

¹⁰⁰ Obveniáló quarta: (valamiből) járó dézsmanegyed (latin).

¹⁰¹ I. Apafi Mihály (1632–1690), Erdély fejedelme (1661–1690). MaMűL I. 121.

¹⁰² Commissio: parancs, rendelet, utasítás (latin).

¹⁰³ Registrum: jegyzék (latin).

¹⁰⁴ Malom János 1768-ban subscribált Kolozsváron. Szilágysomlyón (?) volt rektor. Franekerben (1779) peregrinált, Alsógárdon (?–1783) és Borbereken (1784–†1812. ápr. 12.) volt lelkipásztor. KOLOZSVÁRI, 2012, nr. 2049; BOZZAY–LADÁNYI, 2007, nr. 1207; GyfvEhmLvt parc. prot. 1783–1845 p. 31, 108; EREL BorberekEhkLvt D 34, B 48, Tankó József jegyzetei; MNL OL F 138, 17, 23. cs.; EREL AlvincEhkLvt prot. I/2. p. 5; EREL FőkonzLvt 234/1788.

	hft.	dr.
4. Egy félviseltes schlafrock	5	–
5. Egy pár stifel ¹⁰⁵	3	–
6. Egy félviseltes fein-féle kalap	1	–
7. Két pár félviseltes papucs	1	30
8. Egy csontos nyereg bőrpárnával, öntött rézkengyellel, fekete bagáziaszéjú ¹⁰⁶ szerszámmal, egy hozzávaló sebesi pokróccal ¹⁰⁷ és zöld posztó viseltes nyeregtakaróval	12	–
9. Hat apróbb és nagyobb ládák széyelhasogatva, melyeknek a zárjait is elvitték	8	–
10. Egy fein készületű festett theca széyelhasogatva	16	–
11. Egnéhány darab könyveim, amelyekre mind nem emlékezhetem, hanem amelyeket bizonyoson tudok	5	–
12. Hét beretva tokostól és egy beretvafenő, amsterdami igen fein kő	5	–
13. Egy márványkő pixis ¹⁰⁸	1	–
14. Egy ezüstös pipa, selyem dohányos zacskóval	3	–
15. Egy pár papucsra való acélcsett	–	34
16. Három olló	1	–
17. Egy rézgyertyatartó és koppantó	–	40
18. Öt kisebb és nagyobb tükör	1	30
19. Egy nautica pixis, ¹⁰⁹ egyszersmind solare ¹¹⁰	2	–
20. 11 darab jóféle ónedény, úgymint három föles és lapos tál és hét tányérok	11	–
21. Egy rézmozsár, circiter 12 libr.	9	–
22. 12 pár kés és ugyanannyi réz- és ónkalán	3	–
23. Kisebbs-nagyobb üvegedények, palackok, pohárok, sőtartók, kancsók és 7 pár findza	2	30
24. Külömb-külömbféle vasportékák, serpenyők, kapák, fejsze, vasmacska, vaslapát etc.	3	–
25. Kisebbs-nagyobb konyhára való cserépedények	1	30
26. Egy kisded üst	–	51
27. Egy fél pistoly	1	20
28. Négy teli üveg málna-, szekfű- és rózsacettel	1	–
29. Négy vékányi liszt	2	–

¹⁰⁵ Stiefel: csizma (német).

¹⁰⁶ Bagázia: színes kelmefajta.

¹⁰⁷ Sebesi pokróc: Karánsebesről forgalmazott, török abaposztóból készült pokróc. CSEFKÓ, 1924, 30–31.

¹⁰⁸ Pixis: szelence, dobozka, tégely (latin).

¹⁰⁹ Nautica pixis: iránytű (latin).

¹¹⁰ Solare: napóra (latin).

	hft.	dr.
30. Egy nagy dagasztó kőrísa tekenő	–	30
31. Két világoskék angliai posztó asszonyember-mente, az egyik rókatorkos ezüst készülettel, a másik gazdag aranyvarrásos készülettel béllelve prém nélkül, valamennyire viseltetek	40	–
32. Ugyan egy fekete báránybőrös asszonyember-mente	8	–
33. Egy sárga virágos selyem trochetszoknya ¹¹¹ ezüstcsipkés vállal együtt, valamennyire viseltetek	15	–
34. Egy nagy kamuka ¹¹² újj abrosz ahoz való hat asztalkeszkenőkkel	5	30
35. Hat sáhos abrosz, 12 sáhos asztalkeszkenő, ki vékonyabb, ki vastagabb, némelly része valamennyire viseltes	8	–
36. Négy vékony vászon nagy abrosz, négy vastagabb vászon s kisebb abrosz és 13 szakasztó ruha	4	30
37. Öt vékony gyolcs újj lepedők, háрма széles csipkével	12	–
38. Tíz vászonlepedő, ki vékonyabb, ki vastagabb, egy része újj, más része valamennyire viseltes	7	–
39. Egy félviseltes paplany	2	–
40. Tíz nagy és két kisebb párna	12	–
41. Három derekajtok, a tolla itt maradt	6	–
42. 4 porcellánkarton, 8 tótos, 12 varrottas vékony vászon, 4 kék vesszős, 4 nyomtatásos viseltes, 2 fejér gyolcs, 2 kék karton, 2 ugyancsak karton, kisebb, mindössze 38 darab párnahaj	17	58
43. Két férjfi gyolcsing, egy lábravaló és ugyan két asszonyember ing gyolcsból s vászonból	4	30
44. 13 főre, nyakra és zsebbe való selyem és gyolcs keszkenők, ki újjabb, ki viseltesebb	5	–
45. Két előruha gyolcsból és vászonból	2	15
46. Holmi pántlikák, külömb-külobb színű sodrott selymek, gyöngy	3	–
47. Egy tehén	12	–
48. Egy süldő malac	1	–
49. Egy pár festetlen görénybőr	–	39
50. Egy báránybőr	–	30
51. Nyolc újj vászon, négynyüstös zsák és ugyanannyi vászontarisnya	3	30
52. Egy nagy vászonponyva	1	30
53. 12 darab vékony szálú fejerített fonal	7	12
54. Hat pár, lejblira való ezüstkapocs	1	–

¹¹¹ Trochet: a damasztkelme egy fajtája.

¹¹² Kamuka: hosszú szőrű kelme selyem- és gyapotszálakból (eredetileg teveszörből).

	hft.	dr.
55. Egy asszonyember fejér parkétlejbl ¹¹³ és nyolc rend jóféle kláris ¹¹⁴ gyöngy	3	–
56. Egy ponderes zacskó, porozó pijsze bojtal	–	34
57. Egy veres puskaportartó, bétsi, fejér szárú és ugyan egy bádok puskaportartó, egy kevés puskaporral és sléttel ¹¹⁵	1	–
58. Egy asztalra való tótos szőnyeg	1	–
59. Egy flaner lejbl	–	50
60. Kilenc sing vékony háziváson	–	54
61. Öt réce	–	35
62. Három lakat, egy bélyegzővas, ráspoly, véső, fűrész, kalapács, fűrű	1	30
63. Egy kas méh	1	30
64. A pincébe a magam borába kárt nem vallottam úgy, hogy teli hordómat kivágták volna, hanem hordottak ki bort az hordókból, amennyire az híjjokból észrevehettem, legalábbis 10 vedret	5	–
Summa	318	47

Nota bene: Ezen specificált portékákon kívül még több apróság portékáim is vesztenek el, amellyeknek ára collective tenne egy kis summat, de minthogy per individua et frusta¹¹⁶ csekélységnek láthatatnék, nem töltök papírossat véle. Hogy pedig a feljebb, secundum qualitatem et valorem consignált portékáim mind elpredáltattak légyen, arról jó lelkem és igaz hitem szerint bizonyosságot tészek ezen szokott pecsétemmel megertősített kezem írásával.

Signatum Borberek, anno dieque superius notatis.

Malom János borbereki reformatus parochus

6.

A boroskrakkói református egyházközség kárjegyzéke

Boroskrakkó, 1785. január 7.

EREL FőkonzLvt 38/1785/f.

Anno 1784 die 11-ma Octobris a prédáló tolvajok által nemes Fejér vármegyében Karakóban¹¹⁷ a reformata ecclesianak esett kárainak specificatioja s limitatioja:

¹¹³ Parkét: szövETFajta.

¹¹⁴ Kláris: általában csiszolt korall.

¹¹⁵ Slét: sörét.

¹¹⁶ Per individua et frusta: egyenként és darabonként (latin).

¹¹⁷ Boroskrakkó (ma: Cricău, RO) mezőváros Fehér vármegyében.

	hft.	dr.
1-mo. A templomban a cathedra felett volt korona összeomlása limitáltatott circiter in	200	–
2-do. A prédikállószerkben esett kár circiter	6	–
3-tio. Az éneklő pulpitus rajta lévő takarókkal és elveszett ezüstös virgájával ¹¹⁸ együtt circiter	20	–
4-to. A templomban lévő ülőszékekben mindösszeveséggel levo calculo ¹¹⁹ esett romlás facit circiter	62	–
5-to. A templom ablakain lévő vasdrótból font 2 rostélynak romlása facit circiter	14	–
6-to. A templomnak 4 ajtajin esett kár facit circiter	12	–
7-mo. A kántornak éneklő nagy impressuma ¹²⁰ facit	4	–
8-vo. A templom padimentumának némely helyeken lött felbontása és a falának két helyen esett felbontásának igazítása limitáltatott in	8	–
9-no. Az úrasztala öszveromlása circiter	5	–
10-mo. A két harang szíjjának levágása	4	–
11-mo. Az úrasztalára való egy kívül-belől aranyas ezüst talpas öreg pohár, facit circiter	50	–
12-mo. Más, kívül-belől kisebb aranyas ezüstpohár, facit circiter	30	–
13-o. Úrasztalára való egy ezüstitángyér circiter	20	–
14-to. A szent kenyér alá való egy óntángyér circiter	1	–
15-to. Egy virágos pléhtángyér megezüstözve	3	–
16-to. Úrasztalára való ejteles ónkanna	3	–
17-mo. Ugyanoda való másfél ejteles, ónfedeles bokájkorsó, circiter	2	–
18-vo. Egy keresztelő ónkannácska	2	–
19-no. Úrasztalára való egy aranyas islagas ¹²¹ sellyemabrosz, circiter	50	–
20-mo. Egy aranyvirágokkal s betűkkel körülvarrott patyolat fejer nagy keszkenő, facit circiter	20	–
21-mo. Egy más, tiszta arannyal elegyesleg varrott keszkenő	10	–
22-do. Egy más, tiszta arannyal varrott és zsinórozott kisebb keszkenő, facit circiter	5	–
23. Egy más, tiszta arannyal varrott virágos keszkenő, facit	5	–
24-to. Egy fejer csikos, legalsó abrosz, úrasztalához való	2	–
25-to. Az eklézsia ládájából vezett el készpénz circiter	60	–
26-o. Az eklézsia 2 ládájának felhasználások faciunt circiter	5	–

¹¹⁸ Virga: kántori pálca (latin).

¹¹⁹ Levo calculo: a kis értékű becslés szerint, minimálisan (latin).

¹²⁰ Éneklő nagy impressum: nagy méretű nyomtatott énekeskönyv.

¹²¹ Islog: flitterféle.

	hft.	dr.
27. A reformatus pap házában lévő üvegablakokban romlott 72 üvegkarika, mellyek is ónozásával együtt a dr. 9 faciunt	6	48
28. Ugyan a pap házában lévő két fűttös mázas kemencéknek romlások s ezekhez tartozó vasaknak elvételek faciunt circiter	22	–
29. Ugyan a pap házában a záracon, reteszeken esett romlás és egy nagy lakatnak elvitele, faciunt circiter	3	–
30. A pap pincéiben az ecclesianak kivágott 60 veder bora, melynek vedrit csak pro 60 dr. computálván, faciunt	36	–
31. A pap házában lévő pohárszékben esett kár	2	–
32. A scholamester házában lévő üvegablakokban esett kár, facit circiter	6	–
33. A kemencének romlása facit circiter	4	–
34. Az ház ajtainak zárostúl, sarkostúl való romlása facit circiter	5	–
35. A pinceajtón esett romlás facit	1	–
Universa summa	694	48

Hogy ezen fellyebb specificált és prédáló tolvajok által anno 1784 die 11-ma Novembris elkárosodott úrasztalához tartozott szent edények, készülétek és portékák a tolvajoknak bérohanások előtt magok épségeben realiter megvoltanak és azoknak valorok limitatioja, amenyiben mi ecclesiankkal közönségesen magunk között az affélékhez jobban értő mesteremberek nélkül coniecturaliter¹²² elintézhettük, a már fellyebb megírt mód és rend szerint mielőttünk s általunk ment légyen véghez, arról adjuk mi is ezen tulajdon subscriptionk és szokott pecsétünk alatt költ levelünket futuro pro testimonio fide nostra mediante.

Datum Karakó die 7-ma Januarii anno 1785.

Wajda Ferencz manu propria nemes személy

Sollymosi Sámuel manu propria. nemes személy

Fekete István

Vég Sámuel¹²³ manu propria karakai reformatus pap

Gots Pál, az nemes karkai reformatata ecclesianak egyházfia

Nota bene: A karkai [!] reformatata ecclesianak sok nevezetes és hasznos leveleiben a prédáló tolvajoknak sáross lábok által lett eltappattatások s elszaggattatások által sok károk estenek, de nevezetesen 260 id est kétszázhatvan magyar forintokról való két contractusok vesztenek el.

¹²² Coniecturaliter: hozzávetőlegesen (latin).

¹²³ Vég Sámuel Zalátnán (1768–1769), Borosbocsárdon (1769–1776) és Boroskrakkóban (1776–†1786) volt lelképásztor. GyfvEhmLvt par. prot. 1743–1769 p. V, VI, VIII.

7.

Vég Sámuel boroskrakkói lelkipásztor kárjegyzéke

Boroskrakkó, 1785. január 6.

EREL FőkonzLvt 38/1785/g.

Anno 1784 11-ma Novembris Hóranak rettentő serege irtóztató dühösséggel és kegyetlenséggel a karakai méltóságos udvarokra s alsóbb rendű magyarokra bérohanván déltájat, nékem a többek között tőnek ilyen károkat:

	hft.	dr.
1. Kevés könyveimet öszvehányván, sáros lábaikkal minden kímélés nélkül öszvetapodván, némellyeket az általok kivágotott pálinkás átalagba és az abból kifolyt pálinkába beléhányván és lábaikkal belétapodván és minden eleitől fogva való írásaimmal is hasonlóképpen bánván, okoztának nékem elfelejthetetlen kárt ugyan, de levissimo calculo	30	–
2. Egy falra való ütős és fertályos órá ¹²⁴	30	–
3. Egy festetlen nyest papi süveg	6	–
4. Egy fekete rókatorkos tóga, ¹²⁵ viseltesecske	20	–
5. Az idvezült feleségemnek bundája, viseltesecske	10	–
6. Egy flintam, ¹²⁶ szép csinos készületű	4	–
7. 11, nagyobbára csíkos párnahaj, egy része új, más viseltesebbscske, kendő, tángyértörő s holmi fejér gúnyák	10	–
8. Egy valamennyire viseltes csizmám	1	70
9. Gyermekeimnek egyetmásocskájak, úgymint sapka, csizmácska, egy materia, két bundácska, egy más báránybőr bundácska	4	62
10. 4 öszvevagdalás miatt haszonvehetetlen ládák s egy tékában a vagdalás miatt esett kár	4	–
11. 3 óntál	3	60
12. Szegedi bokállyok 12, némellyek fedelesek, a többiek anélkül valók, ismét szegedi cserépcsészék, cseréptángyérok, fazakak, tálak	5	–
13. Egy nagy ugarkás üvegkanta, ¹²⁷ égettboros, borzavizes, ró zavizes, spiritusos, padorminta ¹²⁸ spiritusos és üres nagyobb és kisebb üvegek s egynéhány ivópohárok	3	–
14. Sorsomat[!] illető hat pár kés, hét új ónkalán, öt viseltes öntött rézkalán és ónkalán s egy nagy konyhakés, két vasnyárs, egy vas-zsírfofó	3	31

¹²⁴ Fertályos óra: negyedórát jelző/ütő óra.

¹²⁵ Tóga: bő felsőruha, a protestáns egyházi személyek korabeli viselete.

¹²⁶ Flinta: kovás lakattal ellátott puska.

¹²⁷ Ugarkás üvegkanta: széles szájú, öblös üvegedény uborka tárolására.

¹²⁸ Padorminta: fodormenta.

	hft.	dr.
15. Két réz-gyertyatartó és egy vasvessző gyertyatartó	1	36
16. Két serpenyő, nagyobb s kisebb	–	84
17. Egy nádmézes iskatullya, egy fűszerszámos iskatullya és két koppantó	1	70
18. Egy félejteles bádogganna	–	30
19. Egy fejsze, egy bárdocska, egy vasvilla	1	4
20. Egy viseltes vaskalán, vasmacska és szénfogó	–	51
21. Egy öntött rézcseppetű	–	36
22. Egy drótserítő kerék	6	–
23. Egy félviseltes égettbor-főző üst, egy jó nagy szapulóüst és egy kisebb üst	13	36
24. Egy vaslánc	1	36
25. A szőcsnél öt báránybőr elpredáltatott	1	80
26. Egy cserge és egy borbándi ¹²⁹ pokróc	4	–
27. Egy tükör, beretva, két nagyobb és egy kisebb olló	2	–
28. Három öszverontattatott rosta	–	60
29. Két nagy rúd szappan	–	48
30. 19 font szalonna, 42 font túró	6	6
31. 8 nagy kenyér és két vékony liszt	2	–
32. Egy üveglámpás	–	68
33. Egy font gyertya	–	20
34. Két veder pálinka, kupája a dr. 34	5	44
35. Gabonámban hogy károm esett legyen, annak bizonyága a többek között gabonás kamarácskám ajtajának bérontatása, de a menyire ment legyen, én azt meghatározni nem bátorkodom, azt tudván nyilván, hogy egy edényből elveszett legalábbis négy véka búzaaly	1	34
Summa	186	43

Ha elhalgatom is Vajasdra¹³⁰ mintegy tíz napig való keserves és költséges bujdosásimat gyermekeimmel egybe, de vagynak nékem ezek felett egyéb nevezetes kárait is, amellyeket én hathatósabban érzek, hogysem mint azokat minden részben leírhatnám, amikor hirtelen reáemlékezhettem, igyekeztem sok alkalmatosságaim között fide mea mediante leírni.

Karakó, 6-ta Januarii 1785

Vég Sámuel manu propria karakói reformatus pap

Noha kiki maga tudja jobban és bizonyosabban mindennémű javait és azokban esett károsodásait, mindazonáltal mi is amennyire tudhatjuk és tapasztalhatjuk, tiszteletes

¹²⁹ Borbánd (ma: Bărăbanț, RO) falu Fehér vármegyében.

¹³⁰ Vajasd (ma: Oiejdea, RO) mezőváros Fehér vármegyében.

Vég Sámuel uramnak kárba ment javainak ezen conscriptioját s azoknak limitatioját ítéljük igaznak és helyyesnek fide nostra mediante:

Sollymosi Sámuel manu propria nemes személy

Jokots István maga tulajdon kezével, konsistorialis személy

Gots Pál, karakai reformata ecclesia egyházfia manu propria.

8.

Deső Gábor boroskrakkói tanító kárjegyzéke

Boroskrakkó, 1785. január 7.

EREL FőkonzLvt 38/1785/h.

1784-ben 11-ma Novembris a karkai reformatus mester, Deső Gábor¹³¹ házánál a tolvajok által esett károknak specificatioi ekképpen következnek:

	hft.	dr.
1-mo Negyven veder óhbor [!], vedre a dr. 90	36	–
Száztizenkét veder újjbor, vedre a dr. 60	67	20
Tizenhat veder szilvapálinka, kupája a dr. 34	43	52
Két borecetes átalag, jó ecettel tele, a kettő hat vedres, kupája a dr. 24	11	52
Egy hosszú kötél, mellyel a hordókat a pincébe szoktam volt béereszteni és kivonatni	3	60
Tizenött véka fejr kenyérnek való liszt, a dr. 60		
Közkenyérnek való liszt, metr. 10, a dr. 51		
Három véka törökbúzaliszt, a dr. 27	14	91
Tizenhat véka búza, a dr. 51	8	16
Három ásó, kettő vass-, egy fanyelű		
Két nagy fejsze és egy ló lábára való békó		
Három kapa, egy vassnyárs, egy vasskalány		
Két serpenyő, egyik nagy, a másik kisebb	9	60
Két kasza, egy pánt vass, két olló	2	22
Egy pálinkafőző üst	16	32
Három pár csizma, egy újj, kettő fejelés, egy újj nadrág, egy újj lájbi	15	62
Egy egész szalonna és egy negyedrés négy vagy ött font hájjal, tizenhárom font túró és 4 font gyertya	8	77

¹³¹ Deső Gábor 1770-ben subscribált Enyeden, Boroskrakkóban (1780–1801 biztosan) volt rektor. JAKÓ–JUHÁSZ, 1979, 174; GyfvEhmLvt parc. prot. 1775–1782 p. 314; MNL OL F 138, 10, 17, 23. cs.; FőkonzLvt 236/1801.

	hft.	dr.
Három újj lakat, 2 gyertyatartó, egy koppantó, két beretva, egy tükör, egy tormareszelő és egy fekete báránybőrből való süveg	5	77
Fél mázsa só, egy faóra, a vagdalások miatt 4 haszonvehetetlen láda, üvegem és pohárain s könyveimben és írásaimban esett károk	17	80
Huszonhat újj fatángyér, 2 nagy ugorkás kanta, 8 nagy fazék, más apró csupprokkal[!], 7 tál más alvintzi kiseded tálacskákkal együtt és vagy 120 csomó dohány, akit el nem vihettek, a sárba beletapották	9	57
Ött sing, ¹³² háрма újj, ketteje viseltes gyapotvászson, négy lábravaló, háрма újj és egy avadék	7	8
Tíz, fogásra való szép kancsók, ezek közül kettő szegedi, a többi alvintzi és két fakupa	1	86
Két nagy boroshordó, négy kisebb átalag, 2 fő hordócseber elvagdaltott és 2 nagy pálinkáskorsót elvittének	4	46
2-do. A feleségemnek vadgalamb-szín anglia posztóból való rókatorkos mentéje, görönnyel prémezett újj mejrevaló, újj lájbi és egy fekete fátyol	31	50
Három selyemkeszkenyő és selyem előruha	9	32
Négy keszkenyő, kettő nyakra, kettő főre való, egy újj főkötő, nyakszorító gyöngyel együtt	5	27
Két pár szarvasbőr kesztyű, egyik férfinak, a másik asszonyembernek való	1	86
Egy karton rokoja [!], más kanavác, ¹³³ 4 nyüstös, egy kanavác fejér előruha, más lintzi fejér előruha	7	73
Hét ing, 2 pár ing újj, háрма patyolat, háрма gyolcs, és egy lenvászomból való	5	86
Tizenegy lepedő, 8 abrosz, 7 takaróruha, 6 kendő, két asztalkeszkenyő	24	54
Hús párnahaj, ezek közül volt 4 sellymes, 8 tótos, 8 varratos	14	28
Tizennyolc sing gyapotas lenvászson, 2 surc, ¹³⁴ 2 derékaj, 4 zsák, egy búzaszáraztató ponyva	10	44
Egy jóféle brassai ¹³⁵ pokróc, 6 kalongya kender, négy koszorú hagyma, egy darab szövőfonal, egy fűszerszámos skatuja fűszerszámmal együtt, két rúd szappany, egy asszonyembernek való újj veres csizma és hat párna újj tokokkal	15	62
Pénzbéli kárommal együtt tota summa	1010	42

Mindezeket feljegyezvén, fide mediante szokot pecsétemmel megerősíttem.

Sig[natur] Karkó 1785 7-ma Januarii

Deső Gábor manu propria karkai reformatus rector

¹³² Hosszmérték: 60 cm.

¹³³ Kanavász: színes len- vagy pamutszövet.

¹³⁴ Surc: kötény, előruha.

¹³⁵ Brassó (ma: Braşov, RO) szabad királyi város Erdélyben.

Minden ember jobban tudja a maga kárait, hogysen mind más, de mégis, amint hallot-tuk, tudjuk s némelly részét láttuk, Deső Gábor karkai reformatus rector kárait, arról adjuk mi is ezen subscriptionkal és szokot pecsétünkel megerősítetet levelünket fide nostra mediante:

Sollymosi Sámuel manu propria nemes személy

Vásárhelyi Sámuel manu propria nemes személy

Fazakas István maga tulajdon kezével konsistorialis személy

Rövidítések és irodalomjegyzék

EREL	Erdélyi Református Egyházkerületi Levéltár, Kolozsvár
AlvincEhkLvt	Az Alvinci Református Egyházközség levéltára
BorberekEhkLvt	A Borberek Református Egyházközség levéltára
FőkonzLvt	Az Erdélyi Református Főkonzisztórium levéltára
GyfvEhmLvt	A Gyulafehérvári Református Egyházmegye levéltára a Gyulafehérvári Református Egyházközség levéltárában
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára,
F 138	Erdélyi országos kormányhatósági levéltárak, Cista diplomatica – Homagialia

*

BOZZAY–LADÁNYI	
2007	BOZZAY Réka – LADÁNYI Sándor: <i>Magyarországi diákok holland egyetemeken 1595–1918</i> , Budapest, Egyetemi Könyvtár, 2007.
<i>Calendarium</i>	
1824	<i>Calendarium novum et vetus ad annum vulgarem 1825</i> . Claudiopoli, Typis Lycei Regii, 1824.
CSEFKÓ	
1924	CSEFKÓ Gyula: <i>Sebesi pokróc, sebesi aba</i> , In: <i>Magyar Nyelv</i> , 20. (1924) 1. sz. 30–31.
HEREPEI	
1963	HEREPEI János: <i>Az aradi és szegedi bokály</i> , In: <i>Acta Universitatis Szegediensis. Sectio Ethnographica et Linguistica</i> , 7. (1963) 125–133.

- JAKÓ–JUHÁSZ
1979
JAKÓ Zsigmond – JUHÁSZ István: *Nagyenyedi diákok 1662–1848*, Bukarest, Kriterion, 1979.
- KOLOZSVÁRI
2012
KOLOZSVÁRI József: *Litteris et pietati sacrum. Adalékok a Kolozsvári Református Kollégium történetéhez*, III, Kolozsvár, Erdélyi Református Egyházkerület, 2012.
- MAGYARY
1907
MAGYARY Károly: Regesták Alsó-Fehérvármegye levéltárából, In: *Magyar Történelmi Tár*, 4/8. (1907) 80–120.
- MAKKAI–SZÁSZ
1986
MAKKAI László – SZÁSZ Zoltán: *Erdély története II. 1606–1830*, Budapest, Akadémiai, 1986.
- MaMűL
Magyar Művelődéstörténeti Lexikon, I–XII, szerk. KÖSZEGHY Péter, Budapest, Balassi, 2003–2012.
- MONOK
1988
MONOK István: *Cseffei László*, In: *Századok*, 122. (1988) 4. sz. 622–648.
- NAGY
1857–1868
NAGY Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*, I–XIII, Pest, Ráth Mór, 1857–1868.
- RETTEGI
1970
RETTEGI György: *Emlékezetre méltó dolgok*, sajtó alá rendezte: JAKÓ Zsigmond, Bukarest, Kriterion, 1970.
- Schematismus*
1803
Schematismus dicasteriorum et officialium Magni Principatus Transsylvaniae pro anno 1804, Cibinii, Martin Hochmeister, 1803.
- TRÓCSÁNYI
1988
TRÓCSÁNYI Zsolt: *Habsburg-politika és Habsburg-kormányzat Erdélyben. 1690–1740*, Budapest, Akadémiai, 1988.

Levélből ügyirat

Gróf Festetics János levele XX-nek a Somogy vármegyei tisztújításról (1813) és hivatali visszaélésekről

Az Oberste Polizeihofstellét 1793-ban Johann Anton Pergen gróf (1725–1814) vezetésével (1793–1804) szervezték meg, a hivatal feladatkörét pedig 1801-ben a cenzúra működtetésével bővítették ki. Az Oberste Polizei- und Zensurhofstelle hatásköre a Magyar Királyság területére nem terjedt ki, mindazonáltal az 1810-es évek elején az országban nagyjából 30 informátor (Vertrauter, Correspondent) működött a kormány-szerv szolgálatában – közvetlenül a hivatal elnökének alárendelve.¹ A hatóságot 1813 márciusától Franz Hager von Allentsteig (1750–1816) irányította. A hivatal tisztviselői évente többezres nagyságrendű ügyiratmennyiséget hoztak létre, amelynek nagyjából 60%-a azonban 1927-ben megsemmisült. Mindazonáltal a sorozat egyes aktáiról Takáts Sándor (1860–1932) még a Justizpalastban bekövetkezett gyűjtogatásokat megelőzően másolatokat készít(tet)ett, amelyek 1951-ben a Magyar Országos Levéltárba kerültek.²

A közölt ügyirat az Oberste Polizei- und Zensurhofstelle iratsorozatából való, amelyet jelenleg az Österreichisches Staatsarchiv Allgemeines Verwaltungsarchiv részlegében őriznek.³ Az akta egy bizonyos XX kódjelet használó informátor jelentését tartalmazza, amelyhez a Polizeihofstellének jelentést tevő mellékletként csatolta gróf tolnai Festetics János (1776–1815) keltezés és aláírás nélkül neki küldött levelét. A gróf 1813 augusztusa és decembere között írta XX-nek a levelet.⁴ Az aktában megtalálható még a

* Mészáros Gábor az ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézetének tudományos segédmunkatársa (e-mail: meszaros.gabor@abtk.hu), Tamás Máté a Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet tud. segédmunkatársa, ill. az ELTE BTK TDI Gazdaság- és Társadalomtörténeti Doktori Program hallgatója (e-mail: tamas.mate@tk.hu). A tanulmány a Lendület Nyugat-magyarországi irodalom 1770–1820 Kutatócsoport (https://iti.abtk.hu/hu/lendulet/nymi1770-1820/?fbclid=IwAR3NmzUjENCfes-YK8sn0mcfBKjRCdQFWdtArUth0H3-Gjzg6u1XXR-sc_84) keretében készült. A levéltári kutatásban, az átírás elkészítésében és az adatgyűjtésben nyújtott segítségért köszönettel tartozunk Balogh Zsuzsánának, Cserna Annának, Fazekas Istvánnak, Gecsenyi Lajosnak, Glósz Józsefnek, Kurucz Györgynek, Lenkefi Ferencnek, Lenkei Gábornak, Magyar Attilának, Oross Andrásnak, Pajkossy Gábornak, Polgár Tamásnak, Réfi Attilának, Sebők Richárdnak, Soós Istvánnak, Szabó András Péternek, Szijártó M. Istvánnak, Szirtes Zsófiának és Tóth Árpádnak.

¹ DEÁK, 2015, 23. A hivatal történetéhez és iratsorozatához: LÁBÁN, 1922, 306–329; BENNA, 1953, 197–239; WELLMANN, 1978, 51–87; PAJKOSSY, 1997, 335–336; PAJKOSSY, 2005, 338–344; PAJKOSSY, 2006a, 5–6; PAJKOSSY, 2006b, 49–72; DEÁK, 2015, 7–31; HOCHEDLINGER, 2019, 590–594.

² PAJKOSSY, 2006b, 49–54. A Takáts Sándor gyűjteményhez (MNL OL N 119) lásd Uo. 55–64. Takáts Sándorhoz és a témában publikált szövegeihez: NAGY, 1937; FAZEKAS, 2015, 60, passim.

³ Jelzet: ÖStA AVA Inneres PHSt 4365.

⁴ A levélben említett tisztújító közgyűlést 1813. augusztus 23-án tartották Kaposváron. A gróf tehát ez után írhatta a levelet, az informátor pedig 1813. december 10-én küldte el azt jelentéséhez mellékelve.

Polizeihofstelle tisztviselője által az informátornak küldött levél fogalmazványa és az arra érkezett válaszlevél is.

Az akta közlését egyrészt az a levél indokolja, amelyet Festetics János az 1813. augusztus 23-án Kaposváron tartott Somogy vármegyei tisztújító közgyűlés kapcsán – főként a vármegyei politikai helyzetről – írt, másrészt az ügyirat olyan tisztviselőkről (Csapody Gábor, Csépan István, Sárközy István, Szokolay Dániel és Teleki László) tartalmaz adatokat, akik az irodalomtörténeti diskurzusban is gyakran kerülnek elő, harmadrészt az ügymeneten keresztül láthatóvá válik, hogyan kerülhetett egy Pestre küldött levél Bécsbe, az Oberste Polizei- und Zensurhofstelle irattárába, végül pedig – az ügyirat létrejöttéből kiindulva – a levelezés nem egyéni, hanem inkább egy többszereplős praxisként írható le, amelynek során akár másodlagos olvasó(közönség) elé is kerülhetett a levél. A sajtókiadványok még csak szórványosan jelen(het)tek meg az országban az 1810-es évek elején,⁵ az információtranszfer legalapvetőbb eszközének továbbra is a levelezés számított, ahol a levelezőpartnerek – többek között – politikai és társadalmi témákról is írtak egymásnak. Az ügyiratban szereplő levél tehát – XX szemüvegén keresztül olvasva – olyan információkat tartalmazott, amelyről azt gondolta, hogy érdekelheti a Polizeihofstelle tisztviselőit, ezért továbbította azt.⁶ Az ügyirat azonban – benne a levéllel – a hivatal irattárába (ad acta) került.

A jelentésből kiderül, hogy a jelentéstevő bizalmas viszonyban volt a gróffal: leveleztek és találkoztak is egymással, ezért is érdekes, hogy XX mit írt Festetics Jánosról, mert ez alapján azonosítható a gróf, akinek anyja („seiner Mutter der Baronne von Stillfried”) Cajetana Elisabeth von Stillfried bárónő (1735–1819),⁷ apja pedig gróf tolnai Festetics Pál (1725–1782) volt. Tanulmányait Pozsonyban és Bécsben végezte. 1799-ben házasodott össze zalabéri Horváth Franziskával (1777–1814).⁸ 1799–1804 között Festetics János – gróf Apponyi Antal György (1751–1817) főispánsága idején (1790–1811) – Tolna vármegye főjegyzője és 1802-ben néhány hónapig helyettes másodalispánja volt. 1802-ben pedig – mint Tolna vármegye másodalispánja – megkapta Fejér vármegye táblabírói címét.⁹

Kérdésként merülhet csupán fel, hogy Festetics János ismerte-e XX-nek az Oberste Polizei- und Zensurhofstellénél betöltött szerepét. Míg XX leveleiből a beszerzés szándéka olvasható ki, addig a gróf levele alapján a köztük levő kapcsolat inkább magánjellegűként írható le, és Festetics leginkább a vármegyei szintű korrupciós ügyek elleni segítséget és közreműködést várhatta XX-től. A jelentést küldő és XX kódjelet alkalmazó

⁵ DÓBÉK–MÉSZÁROS–VADERNA, 2019.

⁶ A politikatörténeti kontextushoz: REISZIG, 1914, 508–509; POLGÁR, 2004, 39–62; SOÓS, 2009, 65–156.

⁷ Cajetana (Kajetana) Elisabeth von Stillfried bárónő (1735–1819) apja Johann Joseph von Stillfried (1696–1739), anyja pedig Maria Anna von Salburg grófnő (1703–1761) volt. 1757-ben kötött házasságot tolnai Festetics Pál gróffal (1725–1782). STILLFRIED, 1870, 324–330; WURZBACH, 1879, 47–52; SZABÓ, 1928, leszámazási tábla; PÁLMÁNY, 2019, I, 434.

⁸ SZABÓ, 1928, leszámazási tábla; BAKÁCS, 1955, 125; PÁLMÁNY, 2019, I, 242. Vö. SZÁNTAY, 2018, 157.

⁹ CSERNA, 2021; FARKAS, 2001, 89; SEBŐK, 2021, 207.

informátor azonosításával kapcsolatban csupán feltételezéseink vannak.¹⁰ Tábori Kornél (1879–1944) egyik újságcikkében kivonatolt fordításban közölt egy 1823-ban írt jelentést Hoffmann Antal (ca. 1749–1824) pesti városi tanácsostól, aki ugyancsak XX kódjelet használt az aláírás helyén.¹¹ Ez alapján feltételezhető, hogy a jelentést ugyanaz a személy küldte a Polizeihofstellének.¹² Ezt a feltevést némiképpen alátámasztja egy Franz Hager von Allentsteig által 1811. június 27-én írt levél, amelynek mellékleteként szerepel egy jegyzék az elküldendő levél címzettjeiről („Privat Schreiben an sämmtliche Ungarische Vertraute”). A jegyzékben („Verzeichniss der Vertrauten”) Hager két osztályra osztva felsorolta a 18 különböző településen működő 27 informátort, akik a rendőri hivatal szolgálatában álltak. Az első osztályba sorolt 24 informátorból két pesti személyt nevezett meg: Steinbach Ferencet (1780–1866)¹³ és Hoffmann Antalt, a második osztályba osztva pedig csupán egy bizonyos Zieglert.¹⁴

Az ügyirat közlésénél nem csupán az a szempont volt a fontos, ki lehetett az az informátor, aki továbbította a gróf levelét a Polizeihofstellének, hanem sokkal inkább Festetics János levele, amelyben a saját szemszögéből írta le a korabeli vármegye politikai helyzetét. A szöveget betűhív átírásban közöljük, csupán a rövidítéseket oldottuk fel jelölés nélkül. A szövegek közlés sorrendje az iratok megírásának időrendjét követi. Az ügyiratot nem lap- vagy oldalszámozták meg.

¹⁰ Lásd ehhez LÁBÁN, 1922, 314: „Míg 1817-ben még csak 22 titkos jelű konfidens szerepel, addig 1835-ben már 64 a számuk. Titkos aláírásuk: xx, Uu, Ia, L3 és más eféle. [...] Okolicsányi eperjesi kerületi táblai ülnök Rr. jellel levelez. Steinbach pesti városbíró, Hoffmann Antal pesti magisztratusi tanácsos mind éber szemmel őrködnek. Csapó Imre jelle: Dd.”

¹¹ TÁBORI, 1923, 3–4; TÁBORI, 1929, 4–5. Hoffmann Antalhoz (Anton von Hoffmann) lásd S. N., 1808, XVIII.; S. N., 1811, XXV, 613, 1052, 1495; S. N., 1815, 25; VOJDISEK, 1822, 31; LECHNER, 1918, 187; MÁLYUSZ, 1926b, 491, passim; MÁLYUSZ, 1926a, 456; TAKÁTS, 1932, 260–261; ZÁDOR, 1960, 141; TÓTH, 1996, 56, 59; SIKLÓSSY, [1923] 2002, 503; ROSTÁS, 2008, 344; PÁLMÁNY, 2019, I, 938–939. Vö. névazonosságból következően hibásan MÁLYUSZNE CsászáR, 1971, 176; NAGY, 1975, 435. Ehhez lásd ugyancsak XX aláírással a Polizeihofstellének küldött jelentést, Pest, 1813. október 8. MNL OL N 119 Fasc. 31. No. 3693. Fol. 1–3.

¹² A Festetics János iratait tartalmazó fondban (MNL OL P 265) két Hoffmann aláírással elküldött levél található. A levélküldő azonban nem szignálta a levelet teljes nevén és a leveleket Festetics János 1815. október 8-án bekövetkezett halála után (1815. október 14-én és 1816. május 18-án) keletzte Budáról. Jelzet: MNL OL P 265-1.-35. Fol. 1–4. A fondról készített jegyzék alapján más személlyel nem azonosítható az informátor.

¹³ PÁLMÁNY, 2019, II, 1414.

¹⁴ A levelet lásd MNL OL N 119 Fasc. 28. No. 2902. Fol. 27–28, a jegyzéket pedig No. 2902./a. Fol. 29.

Források

(ÖStA AVA Inneres PHSt 4365.)

1.

Gróf Festetics János levele XX-nek

Hely és dátum nélkül

(XX jelentéséhez mellékletként csatolva)

Ő már 13 éve lemondott a Tolna vármegyei tisztségéről, mert úgy érezte, nem tudja a dolgokat a jó irányba mozdítani, és mert látta Teleki László főispáni helyettes tehetetlenségét. Teleki együttműködött Csapody Gábor első alispánnal, és ezzel megsértette a nemesek egy részét, akik az első alispán tisztségéből való eltávolítását próbálták elérni. Ezért utasítottak el a vármegyében minden hadiadó-követelést vagy újonckiállítási előterjesztést. Amikor a Teleki és Csapody közötti együttműködés nyilvánvalóvá vált, a főispáni helyettes tisztújítást hirdetett meg. A nemesek azt követelték, hogy Csapody mondjon le a tisztségéről, vagy ha nem teszi meg, akkor minden aljas tettét napvilágra fogják hozni. Csapody azonban nem mondott le. A szavazók többsége támogatta az első alispánt, ezért Horváth Imre és báró Pászthory Menyhért, az inszurgensek ezredese az első alispán hivatali visszaéléseinek nyilvánosságra hozásával fenyegetőzött. Csapody végül lemondott, de sikerült elérnie, hogy lemondása okaként a jegyzőkönyvben a hivatali visszaélések vádjai ne jelenjenek meg. A főispán olyan erőltlen volt, hogy ezt elfogadta, sőt még méltatta is az első alispánt. Az első alispán lemondását a rendek üdvözölve fogadták.

Csapody Gábor együttműködött Sárközy István főadószedővel és Szokolay Dániel főügyésszel. Sárközy kezelte a vármegyei hadipénztárt, amelyből az első alispánnal együtt gyakran vettek ki pénzt. Szokolay igazi emberkereskedő volt. Hagyta elmenekülni a börtönből azokat a magyar rablókat vagy bűnözőket, akik vagy akiknek a hozzátartozói jól meg tudták fizetni őt. Más esetben eladta az elítélteket újoncnak, akiket később szökött rabokként jegyzett, vagy pedig bírósági eljárás nélkül elfogatta és eladta a parasztokat. A rendek annyira meggyűlölték Szokolayt, hogy egyetlen szavazatot sem kapott a tisztújító közgyűlésen. Sárközy azonban továbbra is főadószedő maradt.

Csapody Gábor bűnös a vármegyei jegyzőkönyv meghamisításában, amellyel kapcsolatban a korábbi főjegyző, jelenlegi másodalispán, Somssich Miklós tudna információval szolgálni. Csapody újramezdi uradalmuk perét a légrádi közösség ellen, amelyet az előző alispán, Gaál László megnyert, és amelyről a vármegyei törvényszék azóta már döntést hozott.

1809-ben, amikor a hadsereg azon a területen tartózkodott, János főherceg terményszállítási szerződést kötött Somogy vármegyével. Csapody, az akkori első alispán, amíg csak lehetett, titokban tartotta a szerződést, a terményt jóval alacsonyabb áron vásárolta fel, és ugyanazt 14 forintért adta el, eltéve a hasznot. Horváth Imre kamarás 10 000 forintért vásárolt terményt a kincstár számlájára, és azt elveszettnek nyilvánította, majd újra eladta. Kérdés: Horváth hogyan számolt el az összeggel a kincstárnak? Csapody minden birtokán

emelt épületet – többet ádándi lakhelyén – ajándékba kapott fából építettett, amelyet egészen távoli erdők uradalmaitól kapott.

Ha háromszor ilyen élénk színekkel festi le a történeteket, még úgy is csak halvány képet vázolna fel azokról a garázdaságokról, amelyeket Csapody elkövetett.

Es sind, wie sie lieber Freund! wissen werden, bereits 13 Jahre, daß ich den Comitats Dienst niedergelegt habe¹⁵ – die platte Ohnmöglichkeit, das Gerechte handhaben, und das Gute bewirken zu können, endlich die Ohnmächtigkeit meines Obergespans,¹⁶ der mich gegen niedrige Anfälle nicht gehörig zu schützen wuste, zwangen mich dieselben niederzulegen.

Ich besuchte nacher die Comitats Sitzungen, und trachtete stets den eigentlichen Sinn des Gesetzes zu entfalten, oder von allerhöchstem Dienst jene Formalitäten zu entfernen, die offenbahr dem Staat zum Schaden gereichen; aber die Stimme roher ungebildeter Menschen überschrie mich, und ich ward die zielscheibe unzähliger Redereien, welche das Comitatus an einen Gutsbesitzer hinlänglich aus üben kann – Ermüdet endlich, mich vor eine Sache aufzuopfern, welcher, bei dieser Verfassung, und dem wenig angewendeten Ernst, nicht zu helfen ist, unterließ ich auch dieß, und zog mich ganz zurück.

Nun ist es eine geraume Zeit, daß ich so dem Unwesen zusehe, welchen die Comitater verüben – Viel geschieht, wirklich nicht aus bosheit, sondern aus Dumheit der Exequieten, an manchen wieder sind verrostete Vorurtheile, und die äußerste Rohheit der Vorgesetzten Schuld – einiges aber hat die tiefste Bosheit, und den nieder trächigsten Eigennutz zum Grunde. Es werden Sachen verübt Freund! die um Gerechtigkeit schreien, aber ihr Ruf, kann den Thron nicht erreichen – Gegen solche will ich meine Stimme erheben, ich werde Wahrheit sprechen; ich suche nichts; ich verlange nichts, Sie kennen mich und meinen Charakter, ich danke meinem Gott, daß ich im Kreis meiner Familie der Erziehung meiner Kinder¹⁷ leben kann – Aber eigentlich wird es mich erfreuen, wenn es mir manchmahl gelangen sollte, uner kannt die Klippen anzeugen zu können, an welchen der Allerhöchste dienst so oft scheidert, oder dem Laster die Larve entzogen, die Wahrheit der Sache nakt dargestellt, oder einen armen verfolgten Wicht den Klauen dieser Kannibalen entrissen zu haben. Sollte es mir vollends gelingen, mit einigen Winden, die ich vielleicht aus der Kenntniß meiner Verfassung, geben könnte, nur etwas zur Abänderung, und Gleichstellung derselben zu den Verhältnissen jetziger Zeiten, beigetragen zu haben; so habe ich jenen Wunsch erreicht, der den vernünftigeren hell denkenden Theil von uns ohnehin beseelt, und mich hinlänglich belohnen würde.

Hier haben Sie etwas zum überlesen.

¹⁵ Lásd erről a bevezetőt.

¹⁶ Gróf nagyapponyi Apponyi Antal György (1755–1817) Tolna vármegye főispánja volt 1790-től 1811-ben történt felmentéséig. FALLENBÜCHL, 1994, 101; PÁLMÁNY, 2019, I, 117.

¹⁷ 1813-ban Festetics Jánosnak és Horváth Franciskának öt gyereke volt életben: Ernő (1800–1859), Rudolf (1802–1851), Sándor (1805–1877), Matild (1810–1859), Bennó (1812–1872). SZABÓ, 1928, lezármaszása tábla.

Das Somogyer Comitatus besitzt in der Person des Grafen Teleki¹⁸ einen Mann, der diesem Posten, besonders den Verhältnissen des dortigen reichen und namhaften Adels, auf keinen Fall gewachsen ist – Gleich beim Eintritt ins Comitatus, warf er sich in die Arme seines ersten Vice Gespans, des besonders im Jahr 1809 berühmten Gabriel von Csapodi¹⁹ – hiedurch beleidigte er den besseren Theil des Adels, welcher diesen niederträchtigen Menschen schon gerne von Hals gehabt hätte, und welcher, um keinen von diesen beiden, das Lob und die Ehre der Ausführung angedeihen zu lassen, in öffentlichen Verhandlungen alles verneinte; dies ist die Ursach warum in diesem Comitatus, alle Subsidien Forderungen, Rekruten Aushebungen anfangs immer abgeschlagen wurden, und selbst bei näherigen standhaften beharren der höheren Stellen äusserst schläfrig und auf das knapste zugeschnitten, geleistet wurden.²⁰

Dem Obergespan wurden über diese mit seinem Vicegespan eingegangene enge Verbindung nach und nach die Augen geöffnet, dieser wuste kein besseres Mittel, um die Stände wieder mit sich aus söhnen zu können, als eine Restauration anzufangen,²¹ zu welcher dann auch mit aller möglichen Vorbereitung, von Seite der Stände und des Obergespans einer seits, und von den Vice Gespan und Consorten ander seits geschritten wurde – den Tag vor der Restauration ward dem Vice Gespan durch eine namhafte Deputation, aus dem bessern Adel bestehend, der allgemeine Wunsch bekannt gemacht, daß er diese Stelle gutwillig ablegen, oder sich sonst gewärtigen möchte, daß alle seine nieder trächtigen Streiche in alphabetischer Ordnung öffentlich auf Tagslicht würden gezogen werden. Auf dieß Consilium abeundi erwiederte Csapodi ganz trocken, daß er sich nichts bewusst sei oder vorzuwerfen habe, und auf keinen Fall freiwillig resigniren würde.

Es zeugte sich auch gleich an andren Morgen, als den eigentlichen Restaurationstag, auf was sich eigentlich vorgenannter Csapodi zu steifen hatte, dem ohnerachtet aller vorgehabten Anstrengung des Obergespans und der Stände, hatte er doch die Mehrheit der Stimmen vor sich, und auch bereits seinen vorigen Platz eingenommen, als Emerich von Horvath²² und Baron Paszthory²³ gewester Insurrektions Obrist, mit diesen Worten – nun sei es Zeit alles zu entdecken, aufstanden – So weit wollte es Csapody nicht kommen lassen, resignirte freiwillig, und endigte seine Rede mit der bitte, daß, da er nicht Verbrechen wegen, indeme er neuerdings von den Ständen, zu dieser Würde ernannt

¹⁸ Gróf széki Teleki (Teleky) László (1764–1821) 1811–1821 között Somogy vármegye főispáni helyettese (adminisztrátora) volt. SZINNYEI, 1891–1914, XIII, 1413–1415; FALLENBÜCHL, 1994, 95; PÁLMÁNY, 2019, I, 371; SEBŐK, 2021, 29, 38. Vö. REISZIG, 1914, 508.

¹⁹ Zalalövői Csapodi (Csapody) Gábor (1760–1825) 1806–1807-ben Somogy vármegye másodalispánja, 1807–1813 között pedig első alispánja volt. PÁLMÁNY, 2019, I, 665; SZINNYEI, 1891–1914, II, 183; REISZIG, 1914, 560; SEBŐK, 2021, 202.

²⁰ Utána grafitceruzával rajzolt X.

²¹ Lásd ehhez MNL SML IV.1.b. 1813.08.23. No. 1430.

²² Zalabéri (szalabéri) Horváth Imre (1771–1820) cs. kir. kamarás. KERÉKESHÁZY, 1938, 17, passim.

²³ Báró felsőpásztori és lengyeltóti Pászthory (Pásztor, Pásztori) Menyhért (1764–1849) 1809-ben Baranya, Komárom, Somogy és Tolna vármegyék nemesi felkelőiből kialakított lovasezred parancsnokaként szolgált. REISZIG, 1914, 507, 508; DOMANOVSKY, 1935, 481, passim; PÁLMÁNY, 2019, I, 321.

wurde, sondern frei und ungezwungen seine Stelle niederlege, so möchte eben dieß, mit dem Lob vor seiner treu geleisteten Dienst führung ins Prothokoll²⁴ aufgezeichnet und angeführt werden.

Der Ober gespann war nicht nur so schwach, dieß anzunehmen, sondern strich noch sein Lob heraus, worüber die Stände zwar in allgemeinen lachten, aber innerlich Gott dankten, diesen Elenden Menschen von Hals zu haben. Dieser Csapodi nun war in Compagnie und Complot mit dem General Cassæ Perceptor von Sarközi,²⁵ und den Comitats Fiskalen von²⁶ Szokolay.²⁷ Wer die mindeste Kenntnis einer Comitats Verfassung hat, kann leicht einsehen und denken, was alles durch so viele Jahre, in einer solchen Extension, als das Somogyer Comitatus hat, durch diese drei Menschen, denen zur befriedigung ihres niedrigsten Eigennutzes nichts zu schändlich war, verübet worden sei.

Sarközi hatte die Contributions Cassa unter sich, der Vice Gespann nahm Gelder heraus, so oft er welche von Nöthen hatte, Sarközi hat sicher ein gleiches gemacht, da er von seinen Vorgesetzten darüber nicht verwiesen wurde, noch verwiesen werden konnte. Wie viel Zahlungen wird der Contribuent doppelt auch dreifach haben entrichten müssen? Wer hat darüber gemacht? Da jene selbst die eigends darüber aufgestellt waren, sich solchen Unfug erlaubten, oder ist bei so niedrigen Charakter zu vermuthen, daß sie alle herausgenommene Gelder wieder gewissenhaft ersetzt haben sollen? So was richtet den Contribuenten zu Grund, und tödtet in ihm jede Lust zur Cultur, nicht die öffentlichen Lasten, welches diese gewissen Herrn so gerne vorzuschützen pflegen – Sollt ich nicht befragt werden, so könnte ich genau anzeugen, wo und wie tief das Uibel sitze.

Szokolay²⁸ als Comitatus Fiskal oder Anwalt des Volkes, war ein ordentlicher Menschen Handler, wer oder wessen Anverwandte ihm gut zu zahlen vermögend waren, diesen ließ er aus dem Kerker entweichen, bei den Charakter des ungrischen Raubers und Verbrechers, läßt sich nun leicht denken, woher und wie sich wieder jener vor die Summe die er zahlen mußte entschädigt haben mag, oder er verkaufte Arestanten aus dem Kerker an Ortschaften zu Rekruten, die er nacher als entwischt anführte oder er ließ Bauern einfangen, worunter auch solche gewesen sein mögen, die es vielleicht verdient haben, aber anstatt dieselben der gerichtlichen Procedur zu unterziehen, verkaufte er selbe ebenfalls – kein Hahn krächte mehr nach den armen Teufel – durch alle diese Niederträchtigkeiten hatte er die Verachtung und den Haß aller Stände so auf sich gezogen, daß er gänzlich ausblieb, und nicht einmahl eine einzige Stimme vor sich hatte.

Sarközi verblieb als General Perceptor, vielleicht daß die Stände zu frieden dieß Triumvirat getrennt zu haben, sich seiner erbarmten, oder daß er der wenigste schuldige

²⁴ Utána a vármegyei közgyűlés jegyzőkönyvéről készített másolatra utaló, mellékletet jelölő jelzés (-/-).

²⁵ Nádasdi (nadasdi, nádosdi) Sárközy (Sarközi) István (1759–1845) 1788–1794 és 1807–1815 között Somogy vármegye főadószedője, 1790-tól táblabírója, 1794–1801 között főszolgabírója volt. SÁRKÖZY, 1906, 129–130; SZINNYEI, 1891–1914, XII, 206–208; VENDE, 1914, 262; REISZIG, 1914, 560; SEBŐK, 2021, 202.

²⁶ A szó felett piros ceruzával XX által rajzolt X.

²⁷ Szokolay Dániel (?–1835) 1808–1813 között Somogy vármegye főügyésze volt. VÁCZY, 1896, 221; VARGHA, 1960, 428; POLGÁR, 2020.

²⁸ A bekezdés előtt piros ceruzával XX által rajzolt X. A szó utólagos betoldás. Áthúzva: „Sarkozi”.

war, und ihm bei seinen neuen Vorgesetzten, und nun erwählten Comitats Fiskalen, alle Mitteln zu verbottenen Wegen, benommen sind – schaden könnte es aber auf keinen Fall, wenn derselbe, unter einen wachsamen Auge würde gehalten werden.

Csapodi selbst, ist der Verfälschung der Comitats Prothocolle schuldig, worüber der vormahls geweste Ober notair, nunmehrige zweite Vicegespann Nikolaus von Somsits²⁹ (wenn er wollte) die besten Aufschlüsse geben könnte.

Dieser nehmliche Csapodi hatte die unerhörte Keckheit gleich beim Antritt seines Dienstes, den Proceß der Legrader Gemeinde gegen ihre Grundherrschaft, welchen jene unter dem vorigen Vice Gespann Gaal³⁰ gewonnen, und welcher (wie man sagte) bereits die Sedrial Revision zu Gunsten dieser Gemeinde passirt war, wieder aufnehmen; und zu Gunsten der Herrschaft entscheiden zu lassen – dieß war doch wirklich zu arg. Von Seite seiner kaiserlichen Hoheit des Erzherzogs Johann,³¹ wurde mit dem Somogyer Comitats anno 1809 zur Zeit als die Armee in dortiger Gegend war ein Frucht Lieferungs Contract abgeschlossen, und vor den Metzen 14 forint³² bedungen. Csapodi der damahle Vicegespann gewesen hielt diesen Contract in Comitats so lange geheim, als nur immer möglich war, kaufte die Früchten um viel geringere Preise ein, rechnete aber dieselben um 14 forint an, und nahm den Proffit auf seine Rechnung. Von Herrn Kammerherrn Emerich von Horvath kaufte er ebenfalls auf Rechnung des Ærariums um 10 000 forint Früchten, und bezahlte sie, ließ sie aber, obwohl von denselben öfters ermahnt nicht abhohlen, so zwar, daß sie besagter Herr von Horvath vor verfallen erklärte und wieder an andere verkaufte – Auf diese Weise hat Horvath seine 10 000 forint richtig bekommen, das Ærarium³³ aber keine Früchten, es fragt sich nun wie Csapodi die beausgabten 10 000 forint dem Ærario verrechnet – der Fall ist sicher.

Endlichen ist es allgemein bekannt, daß Csapodi zu allen seinen Herrschaft Wirtschafts Gebäuden, deren er auf dem Gut Ádánd³⁴ wo er wohnt ziemlich viele erbaute, das Holz dazu, von den größern Herrschaften aus ziemlich entlegenen Waldungen als Geschenk erhielt; dieß ist in Ungarn gewöhnlich, den vor grosse Herrschaften kann ein Vicegespann wenn er will, eine starke Geisel sein, auch kann es ihm niemand verargen, daß er dieß Geschenk angenommen hat; daß ihm aber all dieß

²⁹ Sárdi (saárdi) Somssich (Somsics, Somsich, Somsits) Miklós (1784–1870) 1808–1813 között Somogy vármegye főjegyzője, 1813–1817 között pedig másodalispánja volt. SZINNYEI, 1891–1914, XII, 1289–1290; PÁLMÁNY, 2019, I, 824–825; SEBŐK, 2021, 202.

³⁰ Alsószilvágyi Gaál (Gaal, Gál, Gall) László (1749–1804) Somogy vármegye Kanizsai járásának főszolgabírója, 1790–1800 között pedig első alispánja volt. PÁLMÁNY, 2019, I, 686; SEBŐK, 2021, 202.

³¹ János főherceg (1782–1859) 1809-ben a Belső-Ausztriai Hadsereg parancsnoka volt. NAGY-L., 2006, 265.

³² A levéltár az f rövidítést alkalmazta a pénznem megjelölésénél. A forintban (Gulden) megadott pénzösszegek feltehetően bankocédulában (Banco-Zettel, B.Z.) értékelendők. Az ezüst értékpenzeket (Conventions-Münzen, C.M.) 1753 és 1857 között az ún. konvenciósi pénzláb szerint állították elő, ami azt jelentette, hogy egy kölni márka (Kölner vagy Kölnischer Mark = 233,86 gramm) ezüsből 20 forint értékű pénzt vertek. Erre a konvenciósi forintra alapozott pénzrendszerben bocsátottak ki 1762-től papírpénzt a Habsburg Monarchiában. Lásd ehhez CZEIKE, 1992, 243–244, 591–592; KÖVÉR, 1993, 163–167; DENZEL, [2010] 2016, 255–257. Az átváltási árfolyamhoz lásd DANYI, 2020.

³³ Utána áthúzva: „so”.

³⁴ Falu Somogy vármegye Igali járásában. REISZIG–VENDE, 1914, 33; LELKES, 2008, 26–27.

Holz durch die Contribuenten nach Adand hingestellt wurde, ist auch bekannt. Freilich geschah es nicht auf directen Befehl, sondern auf das Ansuchen der Stuhlrichter an die Gemeinden, man kann sich aber leicht vorstellen, besonders wenn man den ungrischen Bauer kennt; wie freiwillig derselbe diese Fuhren geleistet habe, und wie das Ansuchen der Stuhlrichter mag Stilisirt gewesen sein[.]

Wie viel böses mag dieser Mensch, durch die Jahre seines Dienstes verübt haben? Hätte ich alle diese Geschichten in dreifach grelleren³⁵ Farben aufgetragen, so hätte ich erst, nur ein schwaches bild entworfen, von jenen unendlichen Unfug der in den Comitaten verübt wird, von welchen die höhern Stellen gar keine Idee haben, und der in jenen Grad zu nihmt, und in die äußerste Rohheit ausartet, je weiter dasselbe Comitatus von der Residenz entfernt ist.³⁶

2.

XX jelentése Franz Hager von Allentsteignek

Pest, 1813. december 10.

Jelentésében röviden jellemzi gróf Festetics Jánost és beszámol a gróffal való kapcsolatáról. Fiatal korától ismeri a grófot, aki jó erkölceit anyjának, Stillfried bárónőnek köszönheti. Az iskoláit körülbelül tizenöt évvel ezelőtt fejezte be Pozsonyban, majd Bécsben. Festetics ezután Tolna vármegyei birtokaira ment, ahol gróf Apponyi Antal főispánsága alatt a főjegyzői tisztséget töltötte be, amelyről azonban lemondott, és elhagyta Tolna vármegyei birtokát, és a Vas vármegyei Baltavárra távozott. Bizalmas viszonyban van a gróffal, aki legutóbb szeptemberben járt nála Pesten, és ekkor több vármegyében tapasztalt hivatali visszaélésekről számolt be neki. Mivel azt tapasztalta, hogy a korrupció annál erősebb, minél távolabb van egy vármegye az udvartól vagy a kormányzervektől, továbbá mivel tudta, hogy a gróf hol egyik, hol másik vármegyében tartózkodik, azt javasolja: írjon gyakran neki, és biztosította őt arról, hogy leveleivel sosem fog visszaélni. Festetics most hely, dátum és aláírás nélkül írt, de úgy tűnik, hogy a levél Somogy vármegyéből érkezett. A következő megjegyzéseket fűzi ehhez a levélhez: 1. Abban a bekezdésben, ahol a Somogy vármegye által megtagadott hadiadóról ír, azok fő okaként a szóbeszéd szerint a volt első alispánt, Csapody Gábort nevezi meg. 2. A piros kereszttel megjelölt bekezdésben a gróf téved: ott Szokolay nevének kell állnia, nem Sárközynek, mert Szokolay volt a vármegyei főügyész, aki helyett Csépan Istvánt választották meg. 3. Az előző főjegyző és egykori másodalispán, Somssich Miklós német neveltetésű, a legkiválóbb arisztokratákkal működik együtt, és bár őt egészen őszinte embernek ismeri, kételkedik benne, hogy bármit meg lehetne tudni tőle. 4. Horváth Imre kamarást tisztán jellemnek ismeri, és tudja, hogy gyakran megy Bécsbe testvéréhez, az özvegy Festetics Erzsébet grófnőhöz. Mellesleg megjegyzi, hogy Kovács Antal,

³⁵ Utána áthúzva: „Fragen”.

³⁶ Az 5. lap hátoldalán mellékletet jelölő jelzés (-/-), illetve Numero 4365/a.

a mostani Somogy vármegyei első alispán és az újonnan választott vármegyei főügyész, Csépan István leveleznek egymással[?]. Sárközy főadószedő maradt.

Numero 358. Pesth den 10-ten Dezember 1813.

(Privat Schreiben)

Herr Graf Johan von Festetics den ich von seiner ersten Jugend kenne, ist ein junger Mann von guten Herz, und guten Kopf. Als er die höheren Schulen vor ungefähr 15. Jahren in Presburg,³⁷ und Wien vollendet hat, begab er sich auf seine Güter in das Tolnenser Comitats: alwo er unter Seiner Excellenz dem damahligen Herrn Obergespan Grafen Anton von Appony die Stelle eines Comitats Ober Notaires bekleidete. Seine erste Bildung, und gute moralische hat er seiner Mutter der Baronne von Stilfried zu verdanken, was auch die Ursach seyn mag, daß er ein Comitats verließ, in welchem der rauhe, leermende Landadel, gegen einen feinen gebildeten Obergespan, wie Graf Appony war prædominirte. Er legte daher dieses sein Notariat nieder; verließ seine Güter in dem Tolnenser Comitats, und begab sich in die eisenburger Gespanschaft auf seine Herrschaft Baltovar.³⁸ So wie er mich immer als seinen Rathgeber betrachtet hat, kömmt er auch noch dermahlen bis weilen nacher Pesth: wo er mir sowohl seine häuslichen familien Angelegenheiten, als auch Andere Begebenheiten anvertraut, die nicht ihn selbst, sondern Andere betreffen. Am letztenmahl war dieser Graf in Monat September bey mir, bey welcher Gelegenheit er mir verschiedene Maleversationen erzählte, die in verschiedenen Comitatern vorgehen. Da ich sah, daß dergleichen Maleversationen um so häufiger vorgehen, als der eine oder andere Comitats mehr: oder weniger aus den Augen der Hof: oder Landesstellen entfernt ist, und es mir bewusst war, daß sich der Herr Graf bald in diesem, bald in jenem Comitats aufhalte, batt ich ihn, mir dergleichen öfters zu schreiben: wobey ich ihm die Versicherung gegeben, daß ich von seinen Briefen nie einen üblen Gebrauch machen werde. Nun schreibt mir Graf Festetics ohne Ort, und Datum, und ohne aller Unterschrift. Mir scheint der Brief kömmt aus dem Somoder Comitats, den ich hier in Origine beyschliesse.³⁹ Zu diesem Schreiben erlaube ich mir folgende Anmerkungen beyzusetzen.

1° In dem Absatz, wo er von den verneinten Subsidien des Somoder Comitats spricht, giebt er zur Haupt Ursache, den gewesten Vice Gespan Gabriel von Csapodi an, wie man es sich hier schon länger erzählt hat.

2do Wo sie den Absatz mit rothen Kreutz bezeichnet finden, hat sich der Herr Graf verschrieben. Es soll heissen Szokoly und nicht Sarkozy, weil Szokoly der Comitats Fiscal war, statt welchem dermahlen Herr von Csepán⁴⁰ gewählt wurde.

³⁷ Pressburg, Pozsony (ma: Bratislava, SK).

³⁸ A Vas vármegyében lévő baltavári uradalom a Festetics familia birtokában állt. VENDE, 1898, 21; FELHŐ, 1970, 26–27; KOVACSICS, 1993, 62.

³⁹ Utána mellékletet jelölő jelzés (-/-).

⁴⁰ Györgyfalvi (györgyfalvi) Csépan (Csépany) István (1760–1830) 1813–1817 között Somogy vármegye főügyésze volt. SZINNYEI, 1891–1914, II, 270–271; BARANYAI, 1914, 612; PÁLMÁNY, 2019, II, 1125–1126.

3^{tió} Der vorige Ober Notaire, und dermahlige zweyte Vice Gespan Nicolaus von Somsich hat ganz eine deutsche Erziehung, spielt aber den stärksten Aristokraten dabey, und ob er sonst ein ganz erhlicher Kerl ist, so zweifle ich doch, daß von ihm was heraus zu bringen ist.

4to Der Kammerherr von Horvath wäre leichter auszuholen. Ich kenne ihn als einen klaren Manne, und weis, daß er öfters nacher Wien kommt, alwo er in der Thorother- oder Brainer Strasse eine verwietibte Schwester Gräfin Festetics Elisabetha⁴¹ hat.

Übrigens habe ich nur noch anzumerken, daß sich der dermahlige erste Vice Gespan des Sumegher: oder sonst Somoder⁴² Comitats Antonius Kovacs,⁴³ und der neu erwählte Comitats fiskal Csepan schreibe[!]. Sarközy blieb als General Perceptor. Ergebenster X. X.⁴⁴

3.

Franz Hager von Allentsteig levélfogalmazványa XX-nek

Wien, 1813. december 20.

Lekötelezné, ha XX összekötné őt Festetics János gróffal, akit december 10-i levele alapján dicséretre méltónak talált. Bízik az elővigyázatosságában, és kéri, hogy tájékoztassa az eredményről.

Privat Schreiben⁴⁵

an Herrn XX in Pest

Euer Wohlgebohren würden mich ganz besonders verbinden, wenn Sie mich mit dem Herrn Grafen Johann Festetics,⁴⁶ dessen Sie in Ihrem Schreiben von 10. Dezember eben so rühmlich dachten, als die darin befindliche⁴⁷ Einlage⁴⁸ seinen rechtlichen Gesinnungen an und für sich das Wort führte, in unmittelbare⁴⁹ Geschäfts Verbindung bringen möchten.

⁴¹ Zalabéri (szalabéri) Horváth Erzsébet (1779–1822) Horváth Imre testvére (lásd a 22. lábjegyzetet) volt. Első férje gróf Festetics Péter (1768–1803), második férje pedig gróf Festetics János (1781–1809) volt. SZABÓ, 1928, leszármazási tábla; HORVÁTH, 1816, 290–291, 313, 319; PÁLMÁNY, 2019, I, 434.

⁴² A lap hátoldalának jobb felső részén: presentatum den 18. Dezember 1813.

⁴³ Kovács (Kováts) Antal (1752–1833) 1805–1806-ban és 1808–1813 között Somogy vármegye másodalispánja, 1813–1824 között pedig első alispánja volt. REISZIG, 1914, 501–502, 508–509, 560; POLGÁR, 2004, 41–42, 49, 53, 62; SEBŐK, 2021, 202.

⁴⁴ A lap hátoldalának jobb alsó részén: Numero 4365/a, illetve olvashatatlan szöveg grafitceruzával.

⁴⁵ Az aktafedőlap rectójának jobb oldali hasábján felül Johann Graf Festetics, közepén 1813, alul pedig Numero 4365. tintával írt szöveg olvasható. A hátlap versójának bal oldali hasábján alul a levéltáros által grafitceruzával írt jelzet látható: Polizeihofstelle Karton 494.

⁴⁶ Lásd a bevezetőt.

⁴⁷ Utólagos betoldás.

⁴⁸ Utána áthúzva: „daselbst”.

⁴⁹ Utólagos betoldás. A kihúzott szó olvashatatlan.

Ich vertraue bey der diesfälligen Einleitung ganz Ihrer Klugheit, und bitte Sie mich von dem Erfolge Ihrer Verwendung bey dem Herrn Grafen gefälligst⁵⁰ benachrichtigen zu wollen.

Ich habe die Ehre etc.

Wien am 20. Dezember 1813.

Expeditum⁵¹

4.

XX válaszlevele Franz Hager von Allentsteig 1813. december 20-án küldött levelére

Pest, 1814. január 12.

Írt Festetics János grófnak. Reméli, hogy a válaszban új információkat kap majd a vármegyékben zajló visszaélésekről. Megvárná a gróf néhány további levelét, mielőtt összeköti vele. Festetics többször meglátogatta az édesanyját, Stillfried bárónőt és rokonait Bécsben. Ha már előzetesen több levelet is kapott Festeticstől, bizonyítva a kapcsolat erejét, akkor majd küldeni fog egy, a címzettnek szóló levelet Festeticshez, azzal a kéréssel, hogy személyesen kézbesítse azt.

Numero 7-o Pesth den 12-ten Janer 1814.

(Privat Schreiben)

Vermög dero gnädigen Schreiben de dato 20ten Dezember vorigen Jahrs habe ich Herrn Grafen Johan von Festetics schon vor geraumer Zeit geschrieben. Nächstens hoffe ich von selben nicht nur eine auf mein Schreiben entsprechende Antwort, sondern auch neue Erhebungen über verschiedene eigenmächtige Ereignisse, so in unseren Comitatern gar nicht selten sind. Es liegt nur daran, daß mir der Herr Graf noch vorläufig öfters schreibe, bevor ich Ihn in die unmittelbare Corespondenz mit Euere Excellenz⁵² seze, weil ich dadurch auf eine festere Dauer einer anhaltenden Corespondenz rechne. Der Herr Graf pflegt mehrmahlen in⁵³ Wien seine Mutter die gebohren Baron von Stillfried, und mehrere seiner Verwandten alda zu besuchen. Habe ich vorher mehrere Briefe von ihm, und folglich mehr Gründe und Hoffnung auf seine Treue, Anhänglichkeit, und Verschwiegenheit zu rechnen, so schicke ich ihm ein Schreiben an Euere Excellenz, welches er Hochdenenselben persönlich überreichen wird. Hat Festetics die Gnade Euerer Excellenz samt allen dero vor vielen tausenden andern besitzenden angenehmen⁵⁴

⁵⁰ Utólagos betoldás. A kihúzott szavak olvashatatlanok.

⁵¹ Utána olvashatatlan aláírás. A hátoldal jobb hasábjának felső részén: Graf Johann Festetics, alsó részén pedig Numero 4365/a, illetve Hager, den 22. Dezember 1813.

⁵² A szövegben az E. E. rövidítést használta a levélfíró. LÁBÁN, 1922, 314.

⁵³ Utólagos betoldás. Utána áthúzva: „nacher”.

⁵⁴ A sor elején grafitceruzával írt felkiáltójel.

Eigenschaften zu können, so bin ich versichert, daß Festetics wie hingerissen, mit Allem zutrauen und Ergebenheit sich an hochdieselben anschliessen würd. Ich kenne einen Festetics, und schmeichle mir auch Euere Excellenz von der empfohlensten Seite zu kennen, woraus ich ja das Beste für die Zukunft hoffen kann.
Ergebenster X X.⁵⁵

Rövidítések és irodalomjegyzék

MNL OL
N 119
P 265	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest
Regnicolaris Levéltár. Takács [Takáts] Sándor hagyatéka [gyűjteménye]
Festetics család levéltára. Festetics János
MNL SML
IV.1.b.	Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára, Kaposvár
Somogy vármegye nemesi közgyűlése és albizottsága iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek
ÖStA AVA
PHSt	Österreichisches Staatsarchiv Allgemeines Verwaltungsarchiv, Wien
Polizeihofstelle
*	
BAKÁCS
1955	BAKÁCS István: <i>A Festetics család keiszthelyi levéltára</i> , Budapest, 1955. (Levéltári leltárak, 1.)
BARANYAI
1914	BARANYAI Béla: <i>Somogy vármegye nemes családai</i> , In: <i>Somogy vármegye története</i> , szerk. CSÁNKI Dezső, Budapest, 1914, (Magyarország vármegyéi és városai), 591–634.
BENNA
1953	Anna Hedwig BENNA: <i>Organisierung und Personalstand der Polizeihofstelle (1793–1848)</i> , In: <i>Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs</i> , 6. (1953) 197–239.

⁵⁵ A következő lap előoldala üres. A lap hátoldalának bal felső részében: Ad acta. Wien am 19. Januar 1814. Alatta: olvashatatlan szignatúra. A jobb felső részében: präsentatum den 18. Jenner 1814. Középen grafitceruzával: 4365., a jobb alsó részében tintával: ad 4365, grafitceruzával pedig olvashatatlan szöveg.

- CZEIKE
1992
Felix CZEIKE: *Historisches Lexikon Wien*, I, Wien, 1992.
- CSERNA
2021
CSERNA Anna: *Tolna megye történeti archontológiája, 1686–1848.* (Gépirat), Szekszárd, 2021.
- DANYI
2020
DANYI Pál: *A napóleoni háborúk inflációja, 1799–1818*, In: *Ártörténet.hu. Pénz- és ártörténeti szakportál.* 2020. <https://artortenet.hu/a-napoleoni-haboruk-inflacioja-1799-1818/>. (Utolsó letöltés: 2021. június 21.)
- DEÁK
2015
DEÁK Ágnes: *„Zsandáros és policzájós idők”. Államrendőrség Magyarországon, 1849–1867*, Budapest, 2015.
- DENZEL
[2010] 2016
Markus A. DENZEL: *Handbook of World Exchange Rates, 1590–1914*, London–New York, [2010] 2016.
- DÓBÉK–MÉSZÁROS–
VADERNA 2019
Media and Literature in Multilingual Hungary, 1770–1820, eds. DÓBÉK Ágnes – MÉSZÁROS Gábor – VADERNA Gábor, Budapest, 2019. (Reciti Conference Books, 3.), https://www.reciti.hu/wp-content/uploads/Rekonf_3_vn.pdf. (Utolsó letöltés: 2021. július 1.)
- DOMANOVSKY
1935
József nádor iratai, III, kiad. DOMANOVSKY Sándor, Budapest, 1935. (Magyarország újkori történetének forrásai.)
- FALLENBÜCHL
1994
FALLENBÜCHL Zoltán: *Magyarország főispánjai, 1526–1848*, Budapest, 1994.
- FARKAS
2001
FARKAS Gábor: *Fejér vármegyei történeti archontológia II.*, In: *Alba Regia. A Szent István Király Múzeum évkönyve*, 30. (2001) 77–99.
- FAZEKAS
2015
FAZEKAS István: *A Haus-, Hof- und Staatsarchiv magyar vonatkozású iratai*, Budapest, 2015. (A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának kiadványai I. Levéltári leltárak, 10.)
- FELHŐ
1970
Az úrbéres birtokviszonyok Magyarországon Mária Terézia korában. Dunántúl, kiad. FELHŐ Ibolya, Budapest, 1970.

HOCHEDLINGER

2019

Michael HOCHEDLINGER: *Die Polizeihofstelle*, In: *Verwaltungsgeschichte der Habsburgermonarchie in der Frühen Neuzeit*, I, Hrsg. Michael HOCHEDLINGER – Petr MATĀ – Thomas WINKELBAUER, Wien, 2019, (Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Ergänzungsband, 62.) 590–594.

HORVÁTH

1816

HORVÁTH János: *Néhai tekéntetes, nemzetes, vitézlő tolnai Festetits János úrnak, a' tekéntetes nemes Somogy vármegyei felkelő ezred' százados kapitányának, több tek. nem. vármegyé' tábla birájának, 'S a' folyó Esztendő' Szent Iván' Havának tizennegyedikén A' Györi véres ütközetben történt elesttének emlékezete, melly több méltóságok', s egy század frimont huszár vitézeknek jelenlétében Toponáron tek. nem. Somogy vármegyében Szent András havának nyolczadikán MDCCCIX, hirdettetett*, In: *Az ékesszóllás a' koporsóknál*, Weszprém, 1816, 283–320.

KERÉKESHÁZY

1938

KERÉKESHÁZY József: *Báró Dévay Pál altábornagy családja (Különös tekintettel leányági leszármazottaira.)*, In: *Magyar Családtörténeti Szemle*, 4. (1938) 1. sz. 14–17.

KOVACSICS

1993

Vás megye, szerk. KOVACSICS József, Budapest, 1993. (Magyarország történeti statisztikai helységnévtára, 4.)

KÖVÉR

1993

KÖVÉR György: *Az Osztrák Nemzeti Bank működése és az Osztrák–Magyar Bank alapításának előzményei, 1851–1878*, In: *A Magyar Nemzeti Bank története. Az Osztrák Nemzeti Banktól a Magyar Nemzeti Bankig, 1816–1924*, I, szerk. SOÓS László – KÖVÉR György – POGÁNY Ágnes – PÉTERI György – PÉCSI Vera, Budapest, 1993, 155–257.

LÁBÁN

1922

LÁBÁN Antal: *Kortörténeti titkos jelentések Bécsből a száz év előtti magyarságról*, In: *Századok*, 56. (1922) 1–5. sz. 306–329.

LECHNER

1918

LECHNER Jenő: *Képek Buda és Pest fejlődésének történetéből*, In: *A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye*, 52. (1918) 22. sz. 186–202.

- LELKES
2008 *Somogy megye (1773–1808)* szerk. LELKES György, Budapest, 2008. (Magyarország történeti helységnévtára, 12.)
- MÁLYUSZ
1926a *Sándor Lipót főherceg nádor iratai, 1790–1795* szerk. MÁLYUSZ Elemér, Budapest, 1926. (Magyarország újkori történetének forrásai.)
- MÁLYUSZ
1926b MÁLYUSZ Elemér: *Martinovics és társai*, In: *Napkelet*, 8. (1926) 6. sz. 489–506.
- MÁLYUSZNÉ CSÁSZÁR
1971 MÁLYUSZNÉ CSÁSZÁR Edit: *Katona József jogásztársasága*, In: *Irodalomtörténet*, 3. (1971) 1. sz. 170–180.
- NAGY
1937 NAGY Miklós: *Takáts Sándor emlékének, 1860–1932* Budapest, 1937. (A Thallóczy Lajos Társaság kiadványai, 4.)
- NAGY
1975 NAGY Lajos: *Budapest története 1790–1848*, In: *Budapest története*, 3. kötet, szerk. KOSÁRY Domokos, Budapest, 1975, 255–516.
- NAGY-L.
2006 NAGY-L. István: *A Belső-Ausztriai Hadsereg és a főparancsnokság kérdése*, In: *Pápai Múzeumi Értesítő*, 11. (2006) 265–304.
- PAJKOSSY
1997 PAJKOSSY Gábor: „mit welchen ich im geheimen Dienstverbande stehe”. *Sedlnitzky magyarországi besúgó a reformkor hajnalán*, In: *Miscellanea fontium historiae Europaeae. Emlékkönyv H. Balázs Éva történészprofesszor 80. születésnapjára*, szerk. KALMÁR János, Budapest, 1997, 335–357.
- PAJKOSSY
2005 PAJKOSSY Gábor: *A titkosrendőrség Magyarországon 1848 előtt*, In: *Emlékkönyv Csetri Elek születésének nyolcvanadik évfordulójára*, szerk. PÁL Judit – SIPOS Gábor, Kolozsvár, 2005, 338–344.
- PAJKOSSY
2006a PAJKOSSY Gábor: *Egy besúgó Pesten a reformkor közepén (1839)*, In: *Aetas*, 21. (2006) 4. sz. 5–20.
- PAJKOSSY
2006b PAJKOSSY Gábor: *A Polizeihofstelle magyar vonatkozású iratai, a Takáts Sándor gyűjtemény és a történeti kutatás*, In: *Levéltári Közlemények*, 77. (2006) 1. sz. 49–72.

- PÁLMÁNY
2019 PÁLMÁNY Béla: *A magyar rendi országgyűlések történeti almanachja, 1790–1812*, I–II, Budapest, 2019.
- POLGÁR
2004 POLGÁR Tamás: *Tisztújítási statutumok és az 1824. évi tisztújítás Somogy vármegyében*, In: *Somogy megye múltjából*, 34–35. (2004) 39–62.
- POLGÁR
2020 POLGÁR Tamás: *Egy kaposvári ügyvéd tudósítása az 1848-as pest-budai forradalom kitörését követő márciusi hírekről*, In: *A hónap dokumentuma (2020. március)*. https://mnl.gov.hu/mnl/sml/a_honap_dokumentuma_2020_marcius. (Utolsó letöltés: 2021. június 9.)
- REISZIG
1914 REISZIG Ede: *Somogy vármegye története*, In: *Somogy vármegye*, szerk. CSÁNKI Dezső, Budapest, 1914, (Magyarország vármegyéi és városai.) 355–560.
- REISZIG–VENDE
1914 REISZIG Ede – VENDE Aladár: *Somogy vármegye községei*, In: *Somogy vármegye története*, szerk. CSÁNKI Dezső, Budapest, 1914, (Magyarország vármegyéi és városai.) 30–179.
- ROSTÁS
2008 ROSTÁS Péter: *Adalékok Worbes Henrik (1765–1836) pesti asztalosról*, In: *Művészettörténeti Értesítő*, 57. (2008) 2. sz. 327–352.
- S. N.
1808 S. N.: *Felséges első Ferentz austriai császár, Magyar' és Cseh ország' koronás királyától Pósony szabad királyi városába 1808 dik esztendőben, boldog asszony havának 28dik napjan rendeltetett Magyar ország gyűlésének írásai*, Posen, 1808.
- S. N.
1811 S. N.: *Felséges első Ferentz austriai tsászár, Magyar, és Cseh ország koronás királyától Pozsony szabad királyi városába 1811-dik esztendőben, kis-asszony havának 25-dik napjára rendeltetett Magyar ország gyűlésének jegyző könyve, melly eredet-képpen magyar nyelven íratott, és az ország gyűlésének fő vigyázása alatt hitelesen deák nyelvre fordítatott*, Pozsony, 1811.
- S. N.
1815 S. N.: *Adreßbuch der königlichen Frey-Stadt Pesth*, Pesth, 1815.

- SÁRKÖZY
1906
- SÁRKÖZY Imre: *A nadasdi Sárközy család. (Harmadik, befejező közlemény leszármazási táblával és három pecsétképpel.)*, In: *Turul*, 24. (1906) 122–135.
- SEBŐK
2021
- SEBŐK Richárd: *Bírósági archontológia, 1728–1848.* (Gépirat), Budapest, 2021.
- SIKLÓSSY
[1923] 2002
- SIKLÓSSY László: *A régi Budapest erkölce*, Budapest, [1923] 2002.
- SOÓS
2009
- SOÓS István: *Választások Magyarországon. Kísérletek a vármegyei tisztújítások „megreformálására” (1810–1821)*, In: *Levéltári Közlemények*, 80. (2009) 65–156.
- STILLFRIED
1870
- Geschichtliche Nachrichten vom Geschlechte Stillfried und Rattonitz*, Hrsg. Rudolph STILLFRIED, Berlin, 1870. (Geschichte, 1.)
- SZABÓ
1928
- SZABÓ Dezső: *A herceg Festetics-család története*, Budapest, 1928.
- SZÁNTAY
2018
- Antal SZÁNTAY: *Warum Akáts Grüner wurde? Metamorphose, Theater und Freundschaft in der Goethezeit*, In: *Ungarn-Jahrbuch*, 33. (2018) 153–200.
- SZINNYEI
1891–1914
- SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából*, I–XIV, Budapest, 1891–1914.
- TÁBORI
1923
- TÁBORI Kornél: *Árulók a pesti városházán (Kiadatlan levéltári aktákból.)*, In: *Világ*, 14. (1923) 207. sz. 3–4.
- TÁBORI
1929
- TÁBORI Kornél: *Árulók a városházán. – Kiadatlan titkos aktákból.* –, In: *Pesti Hírlap Vasárnapja*, 51. (1929) 23. sz. 4–5.
- TAKÁTS
1932
- TAKÁTS SÁNDOR: *Egy budai bíróról*, In: *A bécsi Magyar Történeti Intézet évkönyve*, 2. (1932) 259–271.
- TÓTH
1996
- TÓTH Árpád: *Hivatali szakszerűsödés és a rendi minták követése. Pest városi tisztviselői a reformkorban*, In: *Tanulmányok Budapest múltjából*, 25. (1996) 27–60.

- VÁCZY
1896 *Kazinczy Ferencz levelezése*, VI, szerk. VÁCZY János, Budapest, 1896. (Kazinczy Ferencz összes művei. Harmadik osztály. Levelezés)
- VARGHA
1960 *Csokonai emlékek*, szerk. VARGHA Balázs, Budapest, 1960. (A magyar irodalomtörténetírás forrásai, 1.)
- VENDE
1898 VENDE Aladár: *Vasvármegye községei*, In: *Vasvármegye*, szerk. BOROVSKY SAMU – SZIKLAY János, Budapest, 1898, (Magyarország vármegyéi és városai.) 15–116.
- VENDE
1914 VENDE Ernő: *Irodalom, tudomány, művészet*, In: *Somogy vármegye*, szerk. CSÁNKI Dezső, Budapest, 1914, (Magyarország vármegyéi és városai.) 235–279.
- VOJDISEK
1822 *Adressbuch der königlichen freyen Stadt Pesth*, Hrsg. Joseph VOJDISEK, Pesth, 1822.
- WELLMANN
1978 WELLMANN Nóra: *A Habsburg-Birodalom titkosrendőrségének kiépülése és működése I. Ferenc uralkodása idején*, In: *Nyolc tanulmány a XIX. századi magyar történet köréből*, szerk. CSORBA Csilla – GERŐ András, Budapest, 1978, 51–78.
- WURZBACH
1879 Constant von WURZBACH: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich, enthaltend die Lebensskizzen der denkwürdigen Personen, welche seit 1750 in den österreichischen Kronländern geboren wurden oder darin gelebt und gewirkt haben*, Band 39., Wien, 1879.
- ZÁDOR
1960 ZÁDOR Anna: *Pollack Mihály, 1773–1855*, Budapest, 1960.

Nagy Péter

Bécsről Drezdáig

Dósa Elek tanulmányútjának első, csehországi szakasza (1830)

Dósa Elek (1803–1867), a neves erdélyi jogtudós fiatalkori útinaplója (1830) hosszú évtizedek lappangását követően 2018-ban került a kutatás látókörébe¹ a rimaszombati Gemersko-Malohontské múzeum könyvtárában.² Nagy terjedelme miatt e helyütt csak egy részletét, az indulást és az első hetek történéseit ismertetem, mivel a Drezdáig tartó szakasról a Dósa Elek életével foglalkozó egykorú és későbbi hírlapi cikkek és tudományos munkák nem adnak hírt, ahogyan az eddig feldolgozott vonatkozó levéltári emlékek sem tesznek említést. Az út hatásának felméréséhez azonban elsőként nélkülözhetetlen Dósa későbbi életének legfontosabb mozzanatait is rögzíteni.

1. Dósa Elek élete

A makfalvi Dósa vagy Dózsa család a régi székely famíliák egyike volt. Dósa Gergely, Dósa Elek édesapja a marosvásárhelyi református főtanodában a jog különböző területeiről tartott előadást, édesanyja Basa Rákhel.³ Korábban a család több tagja is az intézmény oktatója volt.⁴

Dósa Elek 1803. március 15-én született, ahogyan mondogatta, „*Julius Caesar halála, az 1811-iki devaluatio s az 1848-iki emlékezetes események napján*”⁵ Tanulmányait a marosvásárhelyi református főtanodában kezdte 1810-ben. A latin nyelvű osztályt kitűnő eredménnyel végezte, majd 1819-től ugyanitt tanult történelmet, bölcsészetet, jogot és teológiát. 1825-ben, utolsó iskolai évében már a filológiai osztályban tanított.⁶ 1826-ban édesapja meghalt, a megüresedő jogtanári katedrát alig 23 évesen ő kapta meg azzal az engedménnyel, hogy előtte három évet önképzéssel tölthet.⁷ 1827-ben sikeres vizsgát tett jogból, törvényszéki gyakorlatból és történelemből. Ugyanebben az évben Bárczay Pál Pest megyei alispán mellett volt gyakornok, majd egy ügyvéd mellett

¹ Ezúton szeretném megköszönni Szabó András Péter történésznek, hogy a kéziratról készített felvételeket a rendelkezésemre bocsátotta.

² GM M, 9573.

³ KONCZ, 2006, 204–205.

⁴ Incze István, Dósa Elek anyai felmenője filozófiát és számtant tanított, míg anyai nagyapja, Basa István (1743 – 1808. július 27.) a teológia professzora volt. SZABÓ, 1867, 254–256; KONCZ, 2006, 170–171, 419. Később Dósa Elek fiatalon meghalt Miklós nevű fia is az intézményben tanított 1866–1871 között.

⁵ DÓSA, 1868, 22.

⁶ KONCZ, 2006, 317.

⁷ Fábián Dániel feljegyzései a Főkonsistorium üléséről. ANDJM Colegiul reformat TM. Documentum Scolare 817.

gyakornokoskodott. Kiemelkedő tehetségére utal, hogy Kövy Sándor, a neves jogtudós, akinek előadásait Dósa két hónapon át hallgatta Sárospatakon, vizsgáinak sikeres letételét követően megajándékozta egyházi jogtannal foglalkozó munkájának kéziratával.⁸ Ügyvédi tanúsítványát 1828-ban vehette át, a jogtudori oklevelét pedig 1829. június 16-án kapta meg a pesti egyetemen, és így Erdély első jogtudósa lett.⁹ Az akkori szakvizsgának megfelelő rigorózusra készülve hat kivonatot készített a jogtudomány különböző területeiből,¹⁰ amelyek később oktatói munkásságának fontos elemei lettek. Dósa későbbi tudományos működésének egyik sajátossága volt, hogy tanulmányai főképp kéziratban terjedtek el Erdély egész területén. A könyvnyomtatás időigényessége miatt, továbbá az anyagi források hiányában ezek közül kevés került sajtó alá, illetve újságok hasábjaira.¹¹ Műveinek elterjedtségét és jelentőségét bizonyítja, hogy Wesselényi Miklós utolsó, 1848-ban Dósa Eleknek címzett levelében arról írt, hogy a fiataloknak szóló államismereti tankönyvének megírásakor nagyban támaszkodott Dósa *Jus Publicum* című művére.¹²

Még 1829. decemberben kérvényezte, hogy tudásának gyarapítása érdekében néhány német egyetemet meglátogathasson. A metternichi kormányzat magyarokra vonatkozó oktatáspolitikája miatt azonban – amely a tanulni és világot látni vágyó magyar fiatalokat itthon akarta tartani – az ilyen jellegű engedélykérelmeket rendszerint elutasították. Dósa Elek is csak kivételesen, I. Ferenc király magánkihallgatása után kapott fél évre szóló külföldi tartózkodási engedélyt.

Útjáról hazatérve 1831-ben foglalta el katedráját Marosvásárhelyen, ahol a kétéves képzés keretében erdélyi köz- és magánjogot, perjogot, büntetőjogot, római magánjogot és református egyházjogot tanított egészen 1848-ig.¹³ Szász Károly jogtanár halála után Dósa Eleknek köszönhetően lassan Marosvásárhely lett a jogi és politikai pályára készülők központja. E két tanár óráiról került ki Erdély csaknem összes jeles publicistája.¹⁴

Dósa fiatal korától figyelemmel kísérte mind az erdélyi, mind az anyaországi közéletet,¹⁵ melyből egyre nagyobb mértékben vette ki a részét. A '30-as évektől kezdve aktív résztvevője volt Maroszlék politikai küzdelmeinek.¹⁶ A jog alapján nyugvó, mérsékelt szabadelvűséget vallotta, magát Széchenyi követői közé sorolta. Publicisztika terén ebben az időszakban volt a legaktívabb. Ahogyan a tudóst meglehetősen ellentmondásos

⁸ SZABÓ, 2019.

⁹ KONCZ, 1889, 317.

¹⁰ *Brevis Extractus Jurisprudentia Regni Hungaria*, 1828, *Brevis Extractus Institutionum Juris Criminalis Hungarici*, 1828, *Extratus Juris Civilis Romani*, 1828, *Procognosenda historica juridica juri civilis romani*, 1828, *Extractus juris canonici*, 1828. ANDJM Colegiul reformat Tirgu-Mures: Seria: Manuscrise; *Extractus juris natura*, 1828; TBK Ms 269.

¹¹ Á. R. 1867, 1.

¹² *Wesselényi Miklós levele Dósa Elekhez, 1848. szeptember 25.* ANDJC, F 250.

¹³ Á. R. 1867, 1.

¹⁴ Uo.

¹⁵ BCULB Ms 3158, Ms 1994; BALÁS 39.

¹⁶ FARKAS, 1867, 400.

személyiségnek lefestő Miskolczy Ambrus fogalmaz: Dósa a '30-as években a magyar nemzeti „ellenállás” egyik legnépszerűbb alakjává vált.¹⁷

A '40-es években igen nagy port kavart hírlapi vitát folytatott Pálffy Jánossal és Berzenczey Lászlóval, amelynek középpontjában a jobbágyi terhek megváltásának, továbbá az úrbéri viszonyok székelyföldi sajátosságainak kérdései álltak. Dósa álláspontja az volt, hogy a székely alkotmány értelmében ezen a területen *de jure* nincs jobbágyság,¹⁸ de Székelyföldön a társadalmi feszültség feloldását csak a köztelherviselés deklarálása révén lehet remélni.

1849-ben, a függetlenség kimondását követően a Brassó környéki területek kormánybiztosa lett.¹⁹ A szabadságharc leverése után elfogták, és Marosvásárhelyre internálták, majd 1851. október 15-ére a pesti törvényszék elé idézték, ahol 1852. május 5-én négyévi várfogságra és teljes vagyonek kobzásra ítélték.²⁰ Az ítélet jogerőre emelkedését Dósa Elek letartóztatása követte. Először Szebenbe, majd Bécsbe vitték.²¹ A bécsi (josefstadti) fogság alatt fordította magyarra Jeremy Bentham *Theory of Legislation* című jogtudományi művét.²²

Fél év múlva, november 25-én császári kegyelemmel kiszabadult a börtönből, de katedráját egészen 1861-ig nem kaphatta vissza, gyakorlati munkát kellett vállalnia a családja eltartása érdekében. 1861-ben megérkezett a régóta áhított levél, miszerint az egyházi főtanács elrendelte Marosvásárhelyen egy jogi tanszék felállítását. Dósa megújult szorgalommal és lelkesedéssel kezdett a tanszék szervezésébe. Ugyanebben az évben jelent meg a hányatott sorsú *Erdélyhoni jogtudomány*. A terjedelmes mű megjelenése után, még 1861-ben, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjai közé választotta.²³ Székfoglaló előadását 1863-ban olvasták fel,²⁴ témája az éppen akkor sajtó alatt lévő, *Az erdélyhoni evangelico reformátusok egyházi jogtana* volt.²⁵

1865-ben Dósa Elek ismét közjogi feladatot kapott, ő képviselte Marosvásárhelyt az 1865 novemberében Kolozsváron megnyíló erdélyi országgyűlésen. A gyűlésen hosszú és heves viták zajlottak magyarok, székelyek, szászok és románok között. December 5-én Dósa egy két és fél órás beszédet tartott, amelyben hevesen támadta az uniót ellenzők nézeteit.²⁶

¹⁷ MISKOLCZY, 1986, 1333.

¹⁸ UO.; NAGY, 2014, 94–110.

¹⁹ MNL OL X7162. 17670/8. A kormánybiztosi tevékenységével foglalkozott: SOMOGYI, 2017.

²⁰ *A pesti hadi törvényszék ítélete, 1852. május 5.* ANDJC, F 169.

²¹ Marosvásárhelyi főiskola eljárósága az Egyházi Főtanácsnak, ANDJM, Colegiul reformat TM, Documente scolare 2035.

²² BCULB Ms 1818. Bentham kéziratait Étienne Dumont rendezte össze francia nyelven: *Principes de législation, Traité de législation, civile et pénale*. Ezt a művet fordította le Charles M. Atkinson 1914-ben angolra. Ezek alapján kijelenthetjük, hogy e jelentős művet előbb fordították le magyarra, mint angolra. DUMONT–ATKINSON, 1914.

²³ FEKETE, 1975, 59.

²⁴ MTA KIK, NJ, 1863.

²⁵ FEKETE, 1975, 59.

²⁶ ÜRMÖSSY, 1894.

Az 1866. január 10-én az erdélyi országgyűléshez érkezett királyi leirat „megengedte”, hogy az erdélyi képviselők részt vegyenek a Pesten ülésző országgyűlésen, az unió kimondását azonban a nemzetiségek és a különböző vallásfelekezetek jogigényeinek kielégítésétől tette függővé.²⁷ Dósa a pesti országgyűlésen ismét Marosvásárhely képviselőjeként vett részt. A minisztérium újjászervezésekor Horvát Boldizsár államtitkárnak kérte fel, Wenckheim Béla pedig Marosszék „főtisztségét” kínálta neki.²⁸ Mindkettőt visszautasította, ismételve, hogy legfőbb célja az unió elősegítése.²⁹ Végül az országgyűlés a képviselőház másodalelnökévé választotta.³⁰ Dósa a képviselőház számtalan bizottságának munkájában részt vett, ebből legjelentősebb a Kodifikációs Bizottságban végzett tevékenysége, melynek elnöke is volt. Az országgyűlés 1866. április 26-án egy bizottságot hívott össze az erdélyi unió ügyében, amelyben ő is fontos feladatokat vállalt.³¹

Dósát még az 1865. évben az Akadémia tiszteleti tagjává választotta.³² Székfoglaló beszédét azonban már nem tudta megtartani. Először halasztást kért betegségére és elfoglaltságaira hivatkozva,³³ azonban már nem tudta befejezni *A jogbiztonság feltételei* című székfoglaló beszédét.³⁴ Dósa Elek 1867. november 19-én hunyt el.³⁵ Az országgyűlés képviselőháza a központi költségvetés terhére rendezte meg temetését³⁶ a Nemzeti Múzeumban, ahol megjelentek a képviselőház, a főrendi ház, a kormány és a Magyar Tudományos Akadémia tagjai, valamint a magyarországi egyházak vezetői.³⁷

2. A naplóról

A kézirat hosszú útja ismeretlen, a füzet lapjaira annyit rögzített utólag egy ismeretlen kéz, hogy Kálmán Károly mészárosmester ajándékaként került a rimaszombati múzeum gyűjteményébe 1931. szeptember 24-én.

Az éppen 27. életévét betöltő ifjú erdélyi jogász „Jegyzések Német Országi Utazásomba” címmel kezdte meg élményeinek feljegyzését születésnapjának másnapján, 1830. március 16-án, Bécsben. Az utazás két nappal később kezdődött, az utolsó írott lapokon pedig kiderül, hogy szeptember 1-jén érkezett vissza Bécsbe.

A magyar nyelvű kézirat mintegy 237 oldal, a feljegyzett eseményekkel egy időben született.

²⁷ PÁL, 2010, 145.

²⁸ PÁL-ANTAL, 2004, 74. A tisztség pontos megnevezése nem ismert. 1867-ben gróf Mikó Mihályt nevezték ki ideiglenes főkirálybíróvá.

²⁹ *Dósa Elek*, 1867, 2.

³⁰ FARKAS, 1867, 401.

³¹ *Dósa Elek*, 1867, 2; PÁL, 2010, 207.

³² FEKETE, 1975, 59–60.

³³ MTA KIK, RAL 194/1867.

³⁴ BCULB Ms 2215.

³⁵ SZABÓ, 1867, 277.

³⁶ *CLXXXVI. ülés jegyzőkönyve*, 1868, 70.

³⁷ DÓSA, 1867, 280.

A Dósa Elek életével foglalkozó írások mind megjegyzik, hogy 1830 tavaszát és nyarát barátjával, Szentkirályi Mórral Németország egy részének beutazásával töltötte, végigjárva mindazon egyetemeket, melyek látogatására engedélyt kapott. Ennek némi képp ellentmond a napló, ugyanis az első hetek leírásai egyáltalán nem említik Szentkirályi nevét, de azt sem, hogy állandó útítársa lett volna, sőt, Dósa több helyen is a magány érzéséről számolt be, és honvágygal küzdött. Ezzel a tudósi pályát meghatározó időszakokkal kapcsolatban egy másik – korábban a jelen tanulmány szerzője által is erősített – panel is korrekcióra szorul. Minden korábbi forrás rögzítette, hogy ennél a lehetőségnél fogva Dósa előadásokat hallgathatott a göttingeni, kasseli, berlini, hamburgi és müncheni egyetemek jogi fakultásain.³⁸ Az e helyütt rögzített naplórészlet azonban már rögtön az elején bebizonyítja, hogy nem az előre meghatározott terv szerint alakult az út. Elsőként Prágában töltött el egy hetet, március 24-én érkezett meg, és 30-án indult Drezdába. Prágában jogi előadásokat is hallgatott, valamint bejárta az egész várost. Fontos adalék, hogy – jelenlegi ismereteink szerint – egyik egyetemen sem iratkozott be. Ennek oka az lehetett, hogy a német egyetemek meglátogatására összesen fél évet kapott, az úti célok nagy száma miatt azonban annyi időt egyik városban sem tölthetett, hogy ott hosszabb ideig tanulhasson.

Figyelemre méltó, az út sikerességét és fontosságát erősítő adalék egy Goethe naplójában tett bejegyzés, miszerint a híres költő és író vendégül látta Dósát otthonában.³⁹ Az otléte nemcsak a Goethe nyomtatásban kiadott naplójához készült regiszterben, hanem a sajtó alá rendezett kötetben is fellelhető, de a szerkesztő kivette a kötetből Goethe Dósával történő találkozáját jellemző szavait, így csak a látogatás ténye az egyetlen ismert információ ebben a kérdésben. Ez alapján azonban megállapítható, hogy Weimarban is járt, és találkozott Goethével két évvel a költő halála előtt.⁴⁰

Dósa Elek a naplóban részletesen ismertette azokat a helyeket, ahol járt. Az adott települések jellege mellett rögzítette a megtekintett épületek és emlékművek elhelyezkedését, kinézetét, és – olykor pontatlanul – a történetüket is igyekezett néhány mondatban rögzíteni. A nevezetességek mellett előszeretettel látogatta a színházakat is, az előadások címét és szereplőik nevét is rögzítette, gyakran a színészek és énekesek által nyújtott teljesítményt is véleményezte, összehasonlította a Pesten és Bécsben tapasztalattal. A néhány évvel korábban európai körutat tevő, ugyancsak erdélyi Wesselényi Miklós útnaplójával⁴¹ összehasonlítva megállapítható, hogy amíg Wesselényi minden napjához tett megjegyzést, addig Dósa időnként, de különösen az utazással töltött napokról csupán összegzőleg nyilatkozik, esetleg általános megjegyzéseket tesz, egy-egy helyet és az ott tapasztaltakat ismerteti. Saját gondolatainak sokkal szűkebb teret enged,

³⁸ KONCZ, 1889, 318.

³⁹ SEIFERT, 2011, 93.

⁴⁰ PAPP, 1922, 122–124. Dósa ezen a körútján gyűjtötte össze híres könyvtárának jelentős részét, amely fontos helynek számított az állam- és jogtudományok iránt érdeklődők számára Marosvásárhelyen. Itt alapozta meg Kemény Zsigmond is a jogtudományi ismereteit. A könyvtárát a szabadságharc leverését követően lefoglalták, és jelentős részét elárverezték.

⁴¹ WESSELÉNYI, 1925.

mint későbbi barátja. A két utazó anyagi helyzete közötti különbség is érezhető, Dósa utazását – a napló tanúsága szerint – végigkíséri a pénz miatti aggodalom.

3. Az átírásról

A napló nyelvezetére, a szöveghűség és az olvashatóság alapkövetelményei mentén, a betű szerinti átírás és a modern helyesírás közötti átmeneti megoldást választottam.

Az eredeti szövegben meglehetősen sok esetben használt nagybetűket csak a személy-, illetve helyneveknél tartottam meg, illetve az intézmények neveiben. Az idegen szavak, a szövegrészekben használt kifejezések esetén az eredeti nyelv szabályai szerint írtam a kis- és nagybetűket. Azokat a kifejezéseket, amelyeket a napló írója részben vagy egészben magyarosított, a hatályos magyar nyelvtan szerint írtam át. A zs hangértékű s-et zs-vel, a tz-t, cz-t c-vel, a ts-t cs-vel írtam át a mai helyesírás szabályai szerint.

A mai helyesírás szerint tettem ki az ékezeteket, valamint a központosítást is a jelenlegi nyelvi normák szerint végeztem el, szem előtt tartva az egyes mondatok értelmét és az olvashatóság megkönnyítését. A könnyebb értelmezés érdekében a mai helyesírás szerint egészítettem ki vagy rövidítettem a dupla betűket. Kiegészítés pl.: kedvel/kedvvel; rövidítés pl.: sebess/sebes. Igyekeztem mindenhol megtartani a tájnyelvi alakokat.

A szövegben használt rövidítéseket feloldottam, de a mértékegységeket nem, utóbbiakat a lábjegyzetben magyarázom. A helynevek és a személynevek eredeti, a naplóíró által sokszor hallás után lejegyzett alakját megtartottam, és lábjegyzetben jelöltem a ma használt alakot. A latin, német, francia kifejezéseket az eredeti alakban rögzítettem, a mai helyesírás által használt alakot és a magyar jelentést pedig lábjegyzetben tüntettem fel. A nyilvánvaló tollhibákat, toldalékolási hibákat jelzés nélkül javítottam. A szavak egybe- vagy különírását a mai alakban rögzítettem pl.: meg ettem/megettem, a' kik/akik. A szövegben latinul feltüntetett dátumokat humanista helyesírás szerint írtam ki. A földrajzi neveket megtartottam az eredeti alakban akkor is, ha a fentebb ismertetett szabályok valamelyikével ütközik. A helyes elnevezést, a mai elnevezést és az országot lábjegyzetben tüntettem fel.

Forrás

Dósa Elek

Jegyzések Német Országi Utazásomba

GM M, 9573, p. 3–21. (oldalszámozás nélkül)

Indultam el Bétsből 18. Martii 1830. Ily későn azért, mivel februárban a nagy hó, március elején a Duna áradása az utazást veszedelmessé tette vala. A sebes és nagy részint éjjeli utazást céloommal ellenkezőnek tartván landkuttst⁴² fogadtam 7 pengő forinton. Megterhelte szekéréhez képest lovai gyengék lévén, minthogy társaikban, akik közül kettő oskolásgyerek és egy mézáróslégény volt, sok reménység az idő meglopásához nem lehetett, előre sejdíteni lehet, hogy az utazás hosszas és unalmascska fog lenni, ami két részbe is teljesedett, annyival is inkább, mivel a hét, utazásban eltöltött napok közül csak egy volt olyan, amelyen alkalmatlanság nélkül gyalogolni lehetett. A Dunán, minthogy a tábor hídja még nem vala kész, Nussdorfnál⁴³ jöttünk által hajón nagy bajjal, mert a nagy szél az nap az utasszekereket nagy számmal megrekesztette vala.

Alsó Ausztriában nevezetesebbecske helységek valának Korneuburg,⁴⁴ Stockerau,⁴⁵ Hollabrunn.⁴⁶ Mindhárom kisded városok meglehetősen kőházakkal. Ezen környéken a szántóföldek soványaknak, köveseknek látszottak, melyen a lakosok szorgalmason trágázással segítettek. Az erdők fenyőfákkal vegyesek. Az út jól meg van csinálva. A vendégfogadók eléggé alkalmasok, az ételek rosszak, drágák, a kelnerék⁴⁷ gorombák. Itt ott szőlős kertek is vagynak, kivált Bétshez közelebb.

Morvában csaknem a határszélben van Znaim szabad királyi város.⁴⁸ Magos hegyen fekszik, mint Selmecz,⁴⁹ a házai meglehetősen, a piac körül emeletesek, és arra a módra vagynak építve, mint Neusohl,⁵⁰ tudni illik a fedelek az első felemelt kőfal megett V formára áll, s ennél fogva a gyűlés communicatiójának nincs kitéve. Sok szőlőhegyei, gyümölcsökertjei vagynak, a város körül promenád, a Taje⁵¹ vize mellett, ennél fogva kivált nyárban igen szépen nézhet ki. A tanásház magos tornyán gothus inscriptio⁵² van: de anno 1445.⁵³ Ezután nevezetesebb városok Budwitz,⁵⁴ Stannern⁵⁵ kisdedek.

⁴² Landkutscher: bérkocsis (német).

⁴³ Nussdorf (Ausztria).

⁴⁴ Korneuburg (Ausztria).

⁴⁵ Stockerau (Ausztria).

⁴⁶ Hollabrunn (Ausztria).

⁴⁷ Kellner: pincér (német).

⁴⁸ Znaim (ma: Znojmo, Csehország).

⁴⁹ Selmecz vagy Selmecbánya/Schemnitz (ma: Banská Štiavnica, Szlovákia).

⁵⁰ Besztercebánya/Neusohl (ma: Banská Bystrica, Szlovákia).

⁵¹ Dyje/Thaya folyó, a Morva Alsó-Ausztrián és Dél-Morvaországon keresztülfolyó mellékfolyója.

⁵² Gothus inscriptio: gót felirat (latin).

⁵³ A dátum pontatlan, a felirat szerint 1447-ben kezdték el a torony építését.

⁵⁴ Mährisch-Budwitz (ma: Moravské Budějovice, Csehország).

⁵⁵ Stannern (ma: Stonařov, Csehország).

Iglau⁵⁶ utolsó városa Morvának. Szabad királyi város, szélesen kiterjedett, lehet 15-16 ezer lakosa, piaca széles. A házak emeletesek, vagynak kávéházok is benne. Flastere⁵⁷ felettből rossz. E felett a hegyen láthatni két kő pyramist, melyek határjegyek Morva- és Csehország közt de anno 1350.⁵⁸ Rajta az oroslán, mint Csehország címere. Mária Theresia restaurálta. Morvában Znayman innen szőlőhegyet látni nemigen lehet, egy-két földön törökbúza vetés reliquiáit láttam, ha meg nem csalatkoztam. Lehet, hogy valaki azért vetette tréfából, hogy a magyar utast kedves honnyára emlékeztesse. Itt az erdők fenyőfából állanak, nem magos hegyeken, sőt többnyire teres pontokon. Földje soványnak látszik, trágyázzák szorgalmason, azonban Znaym határa, amint egy pensionatus⁵⁹ tiszt mondá, ad 1 mag után 13. Az utak jók, s többnyire mindenütt vagynak alléék.⁶⁰

Csehország Iglautól kezdve hegyes, havasos, sovány. Nevezetesebbecke helyek Deutschbrod⁶¹ (amint társaim mondák, akik csehek, a Brod nem kenyeret, hanem szaladást, futamodást jelent), Jenigau,⁶² itt kezd a föld teresedni és derülni. A fenyvesek ritkábbak, a föld jobb. Tsaszlav⁶³ és Collin⁶⁴ két kisdud kis város, a kettő közt balon látszik Kuttenberg,⁶⁵ szép épületei, nagy és sok templomai vagynak. Társaim azt mondák, hogy itt arany- és ezüstabányák is voltak.⁶⁶ Collin az Albis⁶⁷ partján fekszik, mely akkor nagy áradásban volt. Böhmisch Brod⁶⁸ kisdud város meglehetősen épületekkel. A föld eddig elég jónak és igen ragyásnak látszik, már ekkor (23. Martii) szántottak, vetettek. Két ló vagy két ló módjára hámba fogott kis rőt ökör könnyen bírja az ekét, mely mellett néhol 10-12 esztendő gyerekeket láttam sok helyt. A parasztnak jó lovai vagynak. Az ökrök kisdudek, gyengék, a sertések olyanok, mint az oláhországiak. Az út mindenütt csinált és jó. Az allee most ültetődik, minthogy a vén fák kivágattak. Iglautól fogva minden fél mérföldre vannak a Prágától való távolságot mutató kőoszlopok (1 mérföld a 4000°).

24. Martii. 7 napi utazás után ereszkedék le elfáradt lovakkal, lélekkel és testtel (vagy két napi fatális hasmenés minden erőmtől megfosztott vala) a Ziska hegyén⁶⁹ és vára mellett Csehország fővárosába, Prágába.

⁵⁶ Iglau (ma: Jihlava, Csehország).

⁵⁷ Flaster, helyesen Pflaster: járdakövezet, útburkolat (német).

⁵⁸ Az emlékművek obeliszkok, amelyeket Mária Terézia 1750-ben állíttatott annak érdekében, hogy jelezze a Csehország és Morvaország közötti határt. A város közelében összesen négy határjelző obeliszk állt.

⁵⁹ Pensionatus: nyugdíjazott (latin).

⁶⁰ Allee: hosszú, széles, egyenes út, amelynek két oldalán fasor vonul végig (német).

⁶¹ Deutschbrod (ma: Havlíčkův Brod, Csehország).

⁶² Goltsch-Jenikau (ma: Golčův Jeníkov, Csehország).

⁶³ Tschaslau (ma: Čáslav, Csehország).

⁶⁴ Kolín (ma: Kolín, Csehország).

⁶⁵ Kuttenberg (ma: Kutná Hora, Csehország).

⁶⁶ Kuttenberg/Kutná Hora 13. századi alapítása az ezüstabányászatnak volt köszönhető, a középkori Európa ezüstabányászatának központja volt a 16. század közepéig.

⁶⁷ Elba (folyó).

⁶⁸ Böhmisch Brod (ma: Český Brod, Csehország).

⁶⁹ Jan Žižka (Trocnov, 1360 – Přebyslav, 1424. október 11.) huszita hadvezér. 1420 novemberében Pankracnál legyőzte Zsigmond király seregét, ezt követően megszállta Višehrad várát Prága közelében.

Megérkezéssel megfutam a város némely utcáit, piacait. Az utcák – régimódi épületekkel, melyek közt egy-egy szép is van – regulátlanak. A flaster a la Vásárhely, legfennebb a la Pest, hegyes kavacs⁷⁰ kövekből van, vágja az ember talpát. Sok keresés után találek egy becsületesesce kávéházra is a szőlőnél. A többi nagyon obscure⁷¹ néznek ki. A kávé mindenütt egyaránt rossz. Amazt kivéve kevés emberekre tanáltam benne, akik többnyire szereznek, kevernek és németül beszélnek. A cseh nyelvet talám csak az alsóbb classisbéliek⁷² beszélnek. Másnap akarék experentiámhoz⁷³ kezdeni, de esni kezdett, és 25-én⁷⁴ egész nap tartott. E vala már fatalis körülállás az utazóra nézve. Ezen napokon tehát többnyire az Engelnél,⁷⁵ ahol n° 29 valék szállva (a szoba ára napjára 1 Rf⁷⁶ 15 Xr⁷⁷ W.W⁷⁸) tehát otthon valék kénytelen ülni. Néha-néha kiszaladtam, vagy négy templomot megnéztem, és azzal esmét visszatértem, és bosszankodtam mind az időre, mind még rossz állapotban levő hasamra, mely az itt lévő rossz ételekhez és serhez (a bornak fertálya 1 Rf az ihatónak, az alábbvalók 40–48 Xr) elannyira megkívánható jó appetitusomat⁷⁹ csaknem semmivé tette vala. Alig várám az estét, hogy theatrumba⁸⁰ mehessek. Az Unerwartete Hochzeitot⁸¹ adták. Monsieur Podhorszki⁸² gyenge tenor, különben szalmájában mutat valamit. Dette Beranek⁸³ meglehetőszoprán. Weismantel, a publicum kedves comicus, nekem nem tetszett. Sikaneder⁸⁴ meglehetősz bassus; ezt követte die Belagerung von Otzakow⁸⁵ pantomim, de sületlen. A Foirmaire lovas társasága lóháton hetvenkedett, de az egészből még sem leve egyéb egy bétsi spitakelnél.⁸⁶ Megbántam a 40 WW Kr-t. Örvendettem, hogy próbára csak a második parterre⁸⁷ mentem volt. A Theater⁸⁸ elég csinos, első partere tágos. A második

⁷⁰ Kavacs: kavics.

⁷¹ Obscure: homályosan, borúsán, nem bizalomgerjesztően (latin).

⁷² Az alsóbb classisbéliek: az alsóbb osztályhoz tartozók.

⁷³ Experientia: tapasztalatgyűjtés (latin).

⁷⁴ Javítva: „mind 25 mind 26.”-ból.

⁷⁵ Dósa Elek valószínűleg a ma is szállóként működő Az arany angyal háza (Dúm U zlatého anděla) nevű helyen szállt meg, ahol már a 18. század elején is vendéglátóhely működött.

⁷⁶ Rf: Rajnai forint, rénes forint.

⁷⁷ X: krajcár.

⁷⁸ W. W.: Wiener Währung/bécsi pénzláb szerint.

⁷⁹ Appetitus: étvágy (latin).

⁸⁰ Theatrum: színház (latin).

⁸¹ Giovanni Paisiello (1740–1816) olasz operaszerző 1779-ben bemutatott Il matrimonio inaspettato (Die unerwartete Hochzeit) című operája.

⁸² Mathias Podhorsky (1800–1849) operaénekes.

⁸³ Kateřina Beránková (1808/9–1844 után) operaénekesnő.

⁸⁴ Carl Joseph Schickaneder (1773–1845) operaénekes.

⁸⁵ Otzakow ostroma (német). Ferdinand Kauer (Klein-Thaya, 1751. január 18. – Bécs, 1831. április 13.) operája. Az opera alapjául szolgáló ostrom az orosz–török háború (1787–1792) egyik legfontosabb ütközete volt (1788. május 31. – december 6.).

⁸⁶ Spektakel: lárma, látványosság (német).

⁸⁷ Parterre: földszint (német).

⁸⁸ Stavovské divadlo, 1781–1783 között épült prágai klasszicista színház, a korszakban még főként német nyelvű előadásokkal.

parterra logiából⁸⁹ áll, ennél fogva szűk. A logék 3 renddel vagynak, sőt a 4ik gallériának is egy része logékból áll. A Bühne⁹⁰ nem nagy, de erősnek kell lenni, mert lovat megtart.

26a. Esmét esett. Búmba felkeresém az universitast.⁹¹ Szerencsémre közel kapám felét, ugyan is a Medica és Iuridica facultas⁹² közel van a theathrumhoz (Karolinisches Colleg)⁹³ a többi messzebb, csaknem a nagy híd mellett (Jesuiten Colleg),⁹⁴ a Kreutzer ke-
rek, kuppeles⁹⁵ és igen szép, temploma⁹⁶ mellett, melybe kereken körül szép 12 szent faragott kép áll a falban lévő üvegben. Prédikáltak is benne, de nem hallgaték reá, a képeket néztem, satöbbi. Bémenék a politia Professor Kopetz⁹⁷ leckéjére. Examinált⁹⁸ éppen, persze, hogy kevés vala a hallgató. Kettő künn ült mellette egy asztal mellett, ezek a procedensék⁹⁹ valának, és igen modeste¹⁰⁰ hallgattak. A professor eleget beszélt, de hogy mit? Nem tudom. Voltam Professor Schuster¹⁰¹ Jus Patrii professor leckéjén is, ez is examinált. Öreg ember, csendes, száraz beszédje van. Módja akadémikusodó és faggató, nem igen mély kérdéseivel csak zavarja a felelőt. Jobbra-balra egyezősöködték körültem az ifjak, hogy ha megszólíttatnának, egyik a mást betegnek, absensnek¹⁰² kiáltsák, satöbbi. Délután egy kevéssé gyengébben kezdett esni. Megindultam a város Kleinseite¹⁰³ nevű része megnézésére, mely a Moldva vizén túl esik. A Grosze és Kleine Ringen (ezek piacok) és a Jesuitengassen¹⁰⁴ keresztül, melyben sok csinos boltok vagynak (valamint a több főutcákba is) elérék a hídra.¹⁰⁵ Faragott kövekből épült, nagy és erős, mintegy 700 lépés hosszú híd, melynek mind két oldalán 28 kolossalis nagy régi faragott szent-

⁸⁹ Logia, loge: loggia, oszlopokra támaszkodó, nyitott, árkádos csarnok (olasz).

⁹⁰ Bühne: színpad (német).

⁹¹ Universitas: egyetem (latin).

⁹² Medica és Iuridica facultas: az orvosi és a jogi kar (latin).

⁹³ Collegium Carolinum/Karolinum. Az 1348-ban Prágában alapított Károly Egyetem, valamint főépületének neve.

⁹⁴ Jesuitencolleg, Clementinum. Az egykori jezsuita kollégium barokk épületegyüttes a Károly híd közepében, Prága óvárosában. 1556-ban, Ferdinánd császár meghívására kerültek a jezsuiták Prágába, ahol oktatási tevékenységbe kezdtek. A Clementinum 1562-ben kapott egyetemi jogot. III. Ferdinánd 1654-ben egyesítette a Clementinumot a Károly Egyetemmel.

⁹⁵ Kuppel: kupola (német).

⁹⁶ Klášter křižovníků. Prágai templom, amelyet a 13. században egy cseh egyházi keresztes lovagrend alapított. 1663-ban kezdték meg a kolostor barokk stílusú átépítését.

⁹⁷ Wenzel Gustav von Kopetz (1782–1857) jogtudós.

⁹⁸ Examinál: vizsgáztat, feleltet (latin).

⁹⁹ Procedens: eljáró, felelő (latin).

¹⁰⁰ Modeste: szerény (latin).

¹⁰¹ Michael Schuster (1767–1834) jogtudós, a római jog és az osztrák magánjog tanára a prágai egyetemen.

¹⁰² Absens: távollévő (latin).

¹⁰³ Kleinseite/Mala strana: Kisoldal Prága egyik történelmi városnegyede.

¹⁰⁴ Staroměstské náměstí (németül Altstädter Ring, magyarul Óváros tér). A 19. század végéig Velké náměstí (Nagy tér, németül: Großer Ring) elnevezéssel illették. Az Óváros központjában található, a város történelmi magja. A Malé náměstí (németül Kleiner Ring) egy háromszög alakú tér Prága óvárosában, az Óváros tér szomszédságában. A Jesuitengasse az Óváros tér és a Károly híd közötti utca, ma Karlova a neve IV. (Luxemburgi) Károly után. A királyi út része.

¹⁰⁵ Károly híd (Karlův most) a legrégebben álló híd Prágában.

képek vagynak, ezek közül a feszületnek és a Nepomuk János képének minden ember salutíroz.¹⁰⁶ Az utolsón ezen inscriptiót tanáltam: Divo Johanni ex hoc Ponte dejecto crexit Mathias L. B. Dewonchevich [!] anno 1683.¹⁰⁷ Épült ez híd IV. Károly alatt 1687. Renováltatott VII. Augustus alatt 1684a.¹⁰⁸ Roppant nagy munka, felyül rajta a 200 lépéssel egy gát gyengíti a víz erejét, és hajtja a vizet a malomra oldalfelt.

A hídon túl reákapék a másik híres prágai kávéházra, a Steignitzére. Bementem. Nagyon obscurusnak tanáltam: sötét, piszkos. Vagy 8 ember szerzett benne. Felmentem egy darabig a Kleine Seitén, a többit jobb időre halasztottam. Östve Musicalis Akademia volt a szegények institutum¹⁰⁹ számára. Persze, hogy fájós és korgó hassal is elmentem belé az első parterre. 1 Rf WW. 4 része volt. Az 1.) A Stumme von Portici¹¹⁰ ouverture-je¹¹¹ és első felvonása: az orchester igen jól viselte magát, mintegy 30 személyből áll, kitett eléggé magáért, de a bétsi mellett elenyésznek. Alfonsot adta monsieur Podhorszky még gyengébben, mint Schuszter¹¹² Bétsbe; Elwirát Madam Podhorszki,¹¹³ lieblingje a publicumnak. Hangja a sopran és alt közt ingadoz, néha kedvetlen, nyers s talán falsch is. A cirádákat parerolja,¹¹⁴ s evvel vakít,¹¹⁵ nincs olyan is, mint Madam Ernst; Biankát Delle Friderike Herbst¹¹⁶ – tetszhetik annak, aki Delle Dupuyt nem látta. A chorus 12 kamaszból, 3 asszonyból és vagy hat fattyúból¹¹⁷ állott. Persze hogy a bétsi chorus eszembe jutott, de azt hol tanálja fel az ember, elég ez is Prágának. 2., Othello ouverture-ja, egy ária Rossinitól,¹¹⁸ énekelte Dette Meitl elég gyengén. Nathan der Weiséből egy jelenés.¹¹⁹ Bayer¹²⁰ Nathant jól adta. 3., Overture Ferdinand Cortezből

¹⁰⁶ Salutíroz: tiszteleg.

¹⁰⁷ Nepomuki Szent Jánosnak, akit IV. Vencel cseh király 1393-ban innen dobatott a Moldvába. Állíttatta Mathias de Wunschwitz báró 1683-ban. Dósa félreolvasta a nevet. Az eredeti felirat: DIVO IOANNI NEPOMVCENO ANNO MCCCLXXXIII EX HOC PONTE DEIECTO EREXIT MATHIAS L. B. DE WUNSCHWITZ ANNO MDCLXXXIII (latin).

¹⁰⁸ A híd építése egy régi híd helyén 1357-ben kezdődött meg IV. Károly uralkodása alatt, és 1402-ben fejezték be.

¹⁰⁹ Institutum: intézmény, intézet (latin). Az intézet neve Armeninstitut volt. 1783-ban alapították, majd 1827-ben Karl Chotek von Chotkow átszervezte.

¹¹⁰ Stumme von Portici/La muette de Portici (A portici néma), Daniel-François-Esprit Auber (1782–1871) francia zeneszerző operája.

¹¹¹ Overture: nyitány (francia).

¹¹² Ignaz Schuster (1779–1835) bécsi színész, énekes (basszus).

¹¹³ Kateřina Podhorská (1807–1889) énekesnő (szoprán), 1829-ben házasodott össze Mathias Podhorskyval.

¹¹⁴ Parerol: díszít (francia).

¹¹⁵ Itt: megtéveszt, ámit.

¹¹⁶ Friedrike Herbst (Temesvár, 1800. január 1. és 1801. december 31. között – Prága, 1866. június 22.) színésznő.

¹¹⁷ Fattyú: kamaszkorban lévő vagy fiatalabb fiú (tájszó).

¹¹⁸ Gioachino Antonio Rossini (1792–1868) olasz zeneszerző Otello (1816) című operájáról van szó.

¹¹⁹ Nathan der Weise (Bölcs Náthán) Gotthold Ephraim Lessing (1729–1781) ötfelvonásos drámai költeménye (1779).

¹²⁰ Franz Rudolf Bayer (Bécs, 1780. november 30. – Drezda, 1860. április 25.) színész.

Spontinótól¹²¹ igen jól előadva; egy jelenés a Bildből; variációk Delle Kainztól,¹²² akit még Pesten esmértem. Az elragadó, bámulásig nagy és kedves könnyűséggel. Megforrázta a publicum, de meg is érdemlette ám. Felettből jól esett nekem, hogy ezen Sängerint, akit Pesten hallottam, itt véletlenül megláttam. Egyszerre kedves ideák lobbantak fel lelkemben. Fanyval és a Györki kisasszonyokkal sokat beszéllettünk vala ezen énekesnőről. Istennem, milyen boldogító érzés lenne ily idegen helyt véletlenül egy magyarra, egy jó ismerősre, egy baráttra találni annak, aki ily egyedül kóborol, mint én!! Itt és ekkor láttam az Oberst Burggrafot, Gróf Coteket¹²³ az udvari logéban, mely felett van az ezüst orosz lány, mint címere Csehországnak. Szegény csehek, szerencsések, hogy legalább címerek van, s hogy az fityeghet meg néhol!

27.-e. Felderülvén valamennyire az idő, kiindulék a Kleine Seite megkóborlására. Keresztülmenék a hídon, s arról nézek felfelé a szigetek felé és a hegyre. Bizony szép látás vala. Véletlenül reátanalék a rég keresett Szent Miklós templomára,¹²⁴ s itt én a néznivalók után csak nyomásgattam, mint a kopó (Prága leiratáért 3 W W forintot adni sajnálván). Ezen templomnak már csak a külsője sokat ígérő – a frontispicium¹²⁵ mindenféle szent faragott képekkel, cirádákkal van felékesítve, valóban imponál a nézőnek. Az ajtó felett ezen inscriptiót kapám: „Franciscus Carolus Liebsteinsky S. R. I. Comes a Kolowrat.¹²⁶ A belsője minden várakozást felgyűl müló, akár architektúrái magos nagyságát, akár a mennyezeteket díszítő szép festéseket, akár a bizony leírhatatlan sok minden cifraságokat, akár az eklesiai atyák kolossalis laqirozott¹²⁷ (alighanem fa, amint a Sanctus Gregorius Nanzianzenus¹²⁸ megrepedéséből sejdítém) kezeit nézve. Közel az oltárhoz egy merész, felséges Kuppel emelkedik, s valami szent világossággal illuminálja a szent helyet. Az orgona nagy. Kereken körül széles galéria van, s az alatt 10 oldal oltár, ezenkívül apró galériácskák. Egyszóval ez a templom a legszebb azok közül az újabbak közt, melyeket láttam. Ezzel szemben van a Lichtensteinisches Gebäude,¹²⁹ nem sokat mutat. A templomon felgyűl van a Bankal (váltóház) próbálám banknotáimat

¹²¹ Gaspare Luigi Pacifico Spontini (1774–1851) olasz zeneszerző történelmi tárgyú operája, a Fernand Cortez, Ou la conquête du Mexique (Ferdinand Cortez, avagy Mexikó meghódítása, 1809).

¹²² Marianne Kainz-Holland (Innsbruck, 1800. május 19. – Brünn, 1866. március 21.) énekesnő.

¹²³ Karl Chotek von Chotkow (1783–1868) prágai fővárnagy.

¹²⁴ Kostel svatého Mikuláše. Késő gótikus és barokk stílusú, Szent Miklós tiszteletére szentelt templom Prága Kisoldal nevű negyedében. A területen a XIII. század óta áll templom, a jelenlegi épületet 1732 és 1737 között építették.

¹²⁵ Frontispicium: homlokzat (latin).

¹²⁶ František Karel I. Libštejnský, Kolovrat grófja (Innsbruck, 1620. május 13. – Brno, 1700. május 5.) cseh nemes, Morvaország leghosszabb ideig hivatalban lévő tartományi kormányzója volt.

¹²⁷ Laqirozott: lakkozott.

¹²⁸ Nazianzi Szent Gergely (Kappadókia, 329/330 – Arianz, 389/390. január 25.) teológus, Konstantinápoly püspöke 379-től 381-ig I. Gergely néven.

¹²⁹ Palais Liechtenstein/Liechtenstein-palota. Klasszicista épület a prágai Kisoldal városrészbén. Homlokzatát az 1790-es évek elején építették.

ezüsttel felváltani, de szombaton nem váltanak. Előtte a Szentháromság szép statuája.¹³⁰ Egy horgas, elég meredek flaszterezett úton megyen fel az ember a Burgba,¹³¹ a cseh királyok régi lakhelyébe. A hegyről a Moldva vizére, a Neustadtra¹³² és az Altstadt¹³³ egy részére, valamint a Kleinseitén a Herzog Lobkowitz épületére, kertére¹³⁴ szép a kinézés. Hasonlít valamit a budai várról való lenézéshez, de csak valamicskét, és elég, hogy a magyar szívbe egy oly szép és oly kedves reminiscentiát¹³⁵ megeleveníthet. A Burg kívülről többet ígér, mint ad. Mátyás¹³⁶ építette,¹³⁷ rajta a kétfejű sas. Siettem keresztül rajta a Dommkirchébe.¹³⁸ [!] Egy veres hacukába dugott, parókás vén histrio¹³⁹ nyakon csípe, s vezetni kezde. Jobbra legelöl van a Szent Vencel kápolnája, ahol régen szokták koronázni a királyokat. Itt van a szent koporsója, ebben tartják a Nepomuk János épen maradt nyelvét a Monstrantia Tabernaculumába.¹⁴⁰ Itt van egy jó kép Lukás Granach-tól¹⁴¹ a Szent Vencel¹⁴² Boleslaw által való megölését ábrázolja.¹⁴³ A szent az ajtó rézkarikájához (amely a kápolna ajtaján in natura látható) fogódzik, Boleslaw¹⁴⁴ vág a nyakához gyilkos módra. Ezen kápolna balkéz felől való oldalában van egy kerekded kis kosár vasból: Denkmahl der Feuerprobe.¹⁴⁵ Ezután több, melyekben oltárok következnek. Az egyikben elég szép a Senabue¹⁴⁶ Madonnája, a másba pompás a Trevisano¹⁴⁷ képe, ábrázolja a József halálát. A Jesus a haldokló mellett állva azt tartja. Mária az ágy mellett ül egy imádságoskönyvvel. Valóban szép és interesant¹⁴⁸ kép. Az egész templom-

¹³⁰ A Szentháromság-szobor egy barokk pestisoszlop a prágai Kisoldal téren. (Kleinseitner Ring/Malostranské náměstí) Az oszlopot az 1713-as pestisjárvány megszűnése utáni hálából építették, és 1715-ben fejezték be.

¹³¹ Burg: vár (német).

¹³² Neustadt: újváros (német).

¹³³ Altstadt: óváros (német).

¹³⁴ A barokk stílusú palota 1753-tól a Lobkovicz család tulajdona volt. 1927-ben a család eladta az épületet az államnak.

¹³⁵ Reminiscencia: emlékezés, visszaemlékezés (latin).

¹³⁶ Habsburg Mátyás (1557–1619), II. Mátyás néven magyar király, I. Mátyás néven német-római császár.

¹³⁷ A vár építésének számos fázisa volt, többször részben át is építették. Dósa Elek tévesen gondolta, hogy az egész várat I. Mátyás építtette. Ezt valószínűleg az 1614-ben befejezett díszkapun lévő dátumból gondolta, mivel a kaput a császár után Mátyás-kapunak hívják.

¹³⁸ A prágai Szent Vitus-székesegyház (cseh nyelven: Katedrála svatého Víta) a prágai várban található. A ma is álló épületet 1344-ben kezdték építeni.

¹³⁹ Histrio: színész (latin).

¹⁴⁰ Nepomuki Szent János kanonizációjában fontos szerepet játszott az a maradvány, amelyet a szent nyelvének tartottak. Erről később bizonyosodott, hogy az agyszövetének egy mumifikálódott része.

¹⁴¹ Lucas Cranach (1472–1553) német reneszánsz festő. A templom főoltárát is ő festette, ezt azonban 1619-ben elpusztították, és csak részletei maradtak meg.

¹⁴² I. (Szent) Vencel (908–925/935) cseh fejedelem.

¹⁴³ Az említett festményt nem Cranach festette. A Szent Vencel legendájából vett jelenetek festője nem ismert.

¹⁴⁴ I. Boleslav (915 körül – 967/972) fejedelem.

¹⁴⁵ A tűzpróba emlékműve (német).

¹⁴⁶ Cimabue, eredeti nevén Cenni di Pepo (Firenze, 1240 körül – 1302 körül) olasz festő. Nincs Prágában ismert műve, valószínűleg Dósa ezt az adatot tévesen jegyezte fel.

¹⁴⁷ Francesco Trevisani (1656. április 9. – 1746. július 30.) olasz festő.

¹⁴⁸ Interessant: érdekes (német).

ban legnevezetesebb a Nepomuk János koporsója, melyet két nagy szárnyas angyal tart, ő meg lebensgrössébe¹⁴⁹ áll a koporsó felett, alatta több angyalok természeti nagyságban. A négy szegeleten nagy nagy geniusok. Szép, valóba gyönyörű munka. Quod plus mind ezüstműl, az egész nyom 36 mását!!! Gyönyörű vésés. A Jánosnak nem hiszem, hogy felségesebb, drágább monumentuma volna valahol. Az egész felett egy pompás veres bársony baldachin függ, négy szegét négy nagy szárnyas angyal tartja. A 4 nyom 910 márka ezüstműl. A koporsó alja oldalain a Nepomuk János marttyromságai vagynak kiöntve rézből. Egy más oltár mellett fel van függesztve egy azon 170 golyóbisok közül, melyek a husziták-svédek által és a 7¹⁵⁰ esztendő háborúban ezen templomba lövettek. Itt-ott a monumentumokon látszanak a golyóbisok nyomai. Van egy jérusalemi gertyatartó a Salamon Vorhofjából¹⁵¹ Fridericus Barbarossa¹⁵² ajándékozta Ferdinándnak. A templom közepén elől van az ide temetkezett királyok monumentuma kararai [1] márványból. Nekem nem igazán tetszett. Azzal szemben egy theatrum forma, ahová a jubileumkor a Nepomuk János testét kiteszik. Ennek balján van a királyné gyónószéke, satöbbi. Az egész templom állása hajó formán görbül. Menyegzetén sok ciráda és felyül kereken körül nagy ablakok. Épült a X. században. Szent Vincent tette fundamentum követ. Több főfamiliák kriptái itt vagynak satöbbi satöbbi. Azon részén a templomnak, melyet a protestáns ágyúk megrongáltak, e van írva: „Deus, gentes venerunt et polluerunt haereditatem tuam.”¹⁵³ A Burg mellett van a fürst Ertz Bischof¹⁵⁴ palotája.¹⁵⁵ Sokat mutat kívülről. Ennek szomszédjában a Nationale Muzeum¹⁵⁶ és Bildergalleria.¹⁵⁷ Ezeket szeredán és csötörtökön mutatják. Az idegeneknek másszor is, de persze hogy pénzért és csak futva. Én, minthogy ezeknél már Bétsben bizonyoson különbeket láttam, és Németországon különbeket fogok látni, csak azért, hogy mondhasam, hogy voltam is benne, nem nézem meg, akár szégyen, akár nem. Még egy két utcát a hegyes Kleinseitén megfutottam. Elég szép épületek vannak benne. S azokból valóba szép kinézés. Azzal visszatértem. A délután a Roszmarkon¹⁵⁸ keresztül, melyet egy lovas statua és a Szt. János faragottképe akar ékesíteni (mind kettő szegény és durva munka) felhágtam a bástyára,

¹⁴⁹ In Lebensgröße: életnagyságban (német).

¹⁵⁰ E helyütt egy utólag, ceruzával írt helyesbítés a dátumot a harmincéves háborúra javította. 1648-ban egy svéd sereg vette Prágát ostrom alá, de a védősereg és a helybéli lakosság megvédte a várost.

¹⁵¹ Vorhof: előudvar (német). A Salamon király által épített jeruzsálemi Templom előudvaráról van szó.

¹⁵² I. (Barbarossa) Frigyes (1122. december – 1190. június 10.) 1152-től német király, 1155-től német-római császár.

¹⁵³ Uram, pogányok jöttek ide, és meggyalázták örökséged (latin). Biblia, Zsoltárok könyve, 79, 1.

¹⁵⁴ Erzbischof: érsek (német).

¹⁵⁵ Arcibiskupský palác v Praze. A prágai érseki palotát a 17. században építették barokk stílusban, de többször átépítették.

¹⁵⁶ Nemzeti Múzeum (cseh: Národní muzeum). Az intézményt 1818-ban alapították, 1821–1847 között a prágai várban álló Sternberg-palotában üzemelt.

¹⁵⁷ A Prágai Nemzeti Galéria (Národní galerie v Praze) alapja a Sternberg-gyűjtemény volt, amelyet Franz Josef Sternberg alapított 1796-ban.

¹⁵⁸ Rossmarkt. A Vencel teret (csehül: Václavské náměstí) 1848-ban nevezték el Szent Vencelről. Azt megelőzően a középkorban és az újkorban Lópiacnak (németül: Rossmarkt, csehül: Koňský trh) hívták. Prága újvárosának egyik központja.

ennek a város felé lankás oldalán és a falakon sétálóhely van készítve. A fák még ifjak, de valóban szép fog lenni. A kinézés a városra és a hegyekre gyönyörű. A bástyáról leereszkedtem a Neustadtba. Rendetlennek, formátlannak tetszett. Csakugyan van benne néhány szép épület is, mint példának okáért az ispotály, ezen inscriptióval „Saluti aegrotum¹⁵⁹ Josephus II et Leopoldus II Augusti 1790”.¹⁶⁰ A fogház,¹⁶¹ melyen ezen inscriptiók vannak a „Nemesis Bonorum Custos, sontium castigatrix, – securitatis publicae vindex¹⁶² és alább: Ergastula ad salubritatem restituta jussu ac sollicitudine paterna Francisci I Aug. 1806”.¹⁶³ És több kaszárnák az mik. [!] Egy szökőkúton ezt a furcsa inscriptiót látám visszajövetembe az alléén: „Der Vaterstadt gewidmet von ihren Mitbürgern.”¹⁶⁴ Az új városba van a süketnémák institutumuma is.¹⁶⁵ Östve felé az idő csendes lévén, felmentem a bástyára, melyen meglehetősen számú nép sétált. A nap haladóféltben volt. Egy dombon lévő padra leültem. Egyszerre megtódultak a harangok vesperre.¹⁶⁶ Egyik alig szűnt meg, a másik kondult. A várost köd fedte. A haladó nap látása s a harangok zúgása minémű érzéseket ébresztettek fel légyen egy hazájától, kedveseitől oly messze csupán magára hagyatott, érezni tudó szívbe, nem próbálom leírni; bajjal tudék komoly andalgásomból magamhoz jönni. Haza gondolkoztam, s hirtelen melegülni kezdtem. Be nagy boldogság, ha vannak szeretetünk tárgyai, akiktől viszont szeretetünk. Egy csupa gondolat azokról, radicalis curát tesz a beteg lelken, satöbbi.

28. Az idő felleges, de tűrhető vala. Elmenék ismét a Miklós templomába és a Dommkirchébe, még egyszer megnézegetem őket. Megpillantám a publicumot, valóban sok szép és interessant ábrázatra találtam. A toilettyek¹⁶⁷ bétsi és csinos. Megjártam a Burg túlsó részét is. A sáncon kívül, mely fákkal van bénőve, látszanak a batteriák nyomai.¹⁶⁸ A lankás hely egyik öblébe egy granit oszlopra tanáltam, ezen felyülírással „viro indefesso et forti, Austriae Generoso Duci Carolo Reinhardo L. B. Ellrichshausen¹⁶⁹ hoc virtutis Praemium, Gratitudeinis Exemplum Monumentum posuit Josephus II. Rom. Im.

¹⁵⁹ Helyesen: aegrotorum.

¹⁶⁰ A betegek gyógyulásáért II. József és II. Lipót 1790 augusztusában (latin). Az Általános Oktatókórházat 1790-ben nyitották meg II. Józsefnek az Osztrák Birodalom egészségügyi intézményeiről szóló 1781-es császári rendelete alapján.

¹⁶¹ Az újjvárosi Városháza (német: Neustädter Rathaus, cseh: Novoměstská radnice) a 14. században épült. A 15. században készült a tornya, amelynek a földszintjét börtönként használták. 1784-ben Prága egyes, addig önálló településként működő városrészeit egybeolvasztották, és ennek az egyesített városnak igazgatási központja az óvárosi városháza lett. Az Új Városháza épülete ezért feleslegessé vált: a továbbiakban bíróságként és tömlöcként hasznosították.

¹⁶² Nemezis a jók védelmezője, a bűnözők megbüntetője, a köznyugalom védelmezője (latin).

¹⁶³ Az egészség érdekében I. Ferenc parancsára és atyai gondoskodásával helyreállított fegyházak 1806. augusztus (latin).

¹⁶⁴ A szülővárosnak ajánlják a polgárai (német).

¹⁶⁵ Böhmisches Institut für Taubstummen. A prágai siketnéma-intézetet II. József döntése alapján 1786-ban alapították bécsi minta alapján.

¹⁶⁶ Vesper: este (latin).

¹⁶⁷ Toilette: öltözködés, ruha (francia).

¹⁶⁸ Bateria: védművek, ágyúütegek helyei.

¹⁶⁹ Karl Reinhard von Ellrichshausen (Assumstadt, 1720. január 5. – Prága, 1779. június 9.) hadvezér Mária Terézia uralkodása idején, a hétéves háborúban harcolt.

1779°;¹⁷⁰ melyet alig olvashaték el a dísztelen deszkakerítés hasadékján keresztül. Délután szép lévén az idő, felkerestem a sétáló publicumot. Az Invalidusok kaszárma-ja¹⁷¹ [!] felé bojongtunk. Én is mentem a sokaság után, de nem úgy, mint a prágai boldogok boldogtalanok, párjával, hanem csak magamra. A kaszárma szép épület lesz vala, ha bévégződhetett volna. Josef kezdette, félbe maradt. Meglehető távolságra fekszik a várostól a Moldvapartján. Visszajöttembe befordulék a Stadt Hamburgban, s egy pohár sert megívám cum devotione. Ezen jámbor italra nagy szükségem van, bajoson tudom megszokni. Mindjárt mindjárt elcsapja a hasamat. Quo iure?¹⁷² nem tudom.

29. Ez nap tovább akarék indulni, de alkalmatosságot nem kaphatván, elmenék reggel az universitásba professor Fischer¹⁷³ leckéje meghallgatására. Számos hallgatói valának a 4ik esztendőös juristák közül. Prolegált a Gerichtsordnungból, de juramento decisorio.¹⁷⁴ Vortragja¹⁷⁵ könnyű, eleven, módja kedves és a figyelmet eléggé megkötni tudó, egyszóval jó és legjobb azok közt, akiket én hallottam. Állításait példákkal helyesen világosítja. Örvendek rajta, hogy hallhattam. Lecke után a bánkálba mentem, s 30 saxoniai kétforintos tallért váltottam. Közel lévén a Burghoz, felszaladtam a Nemzeti Múzeum megnézésére. A Bibliotheca egy kis csinos, kerek szobából áll. Kevés számúak a könyvek, melyek Naturhistoricumot és Bohemiát tárgyzók, alig teszi 1/6-át a vásárhelyi Collegium Thekájának.¹⁷⁶ Mutatának egy legelső cseh nyomtatást de anno 1468,¹⁷⁷ amelyik szobába egynéhány manuscriptum van, s azok közt egy Codex Iustinianus.¹⁷⁸ Ezután lépünk bé egy hosszú szalába,¹⁷⁹ melynek bal oldalán mineralogiai gyűjtemény van többnyire bézárt fiókokban. A jobb oldalon kevés számú hazai állatok, madarak, egy kis madár scet¹⁸⁰ collectióval. Közöl egynéhány idegenföldi állatok, például krokodilus, fókák, satöbbi. Az egész 1822 kezdődött privát ajándékokból. Kicsiny valóba még a pesti múzeumhoz képest is, sőt, ez áll úgy ehhez, mint a bécsi a pestihez. Visszajöttembe a hidat observáltam,¹⁸¹ a bal oldalra egy 4szegü veress márvány táblán egy

¹⁷⁰ A fáradhatatlan és bátor férfinak, Ausztria nemes hercegének, Carlo Rinhardo L. B. von Ellrichshausen-nek vitézsége jutalmaként, a hála jeleként ezt az emlékművet állíttatta II. József római császár 1779.

¹⁷¹ Invalidovna. Ispotaly, amely 1731–1737 között épült Prága Karlín/Karolinenthal nevű városrészében a hadirokkantak számára. A monumentális épületet nem tudták teljesen befejezni.

¹⁷² Quo iure: milyen jogon, (itt) miért (latin).

¹⁷³ Franz Fischer (1793–?) jogászprofesszor, a kereskedelmi jog tanára.

¹⁷⁴ Decisorium iuramentum: peröntő eskü (latin). A teljes mondat: A bírósági rendtartásról, a peröntő esküről tartott előadást.

¹⁷⁵ Vortrag: előadás (német).

¹⁷⁶ A Teleki–Bolyai Könyvtár (rövidítve: Teleki Téka) Marosvásárhely legfontosabb könyvtára. 1797-ben létesítette gróf Teleki Sámuel, Erdély kancellárja.

¹⁷⁷ A Trójai krónika (Kronika trojanská). A nyomtatvány a 15. század második felében készült Pilsenben. A kiadás dátumaként sokáig 1468-at feltételezték (a könyvben ez a dátum szerepel), így a legkorábbi fennmaradt cseh nyomtatványnak tartották. Ma már az az általános vélemény, hogy valószínűleg 10 évvel később készült.

¹⁷⁸ Codex Iustinianus. Az I. Iustinianus bizánci császár által elrendelt kodifikáció első eredménye, 528-ban adták ki.

¹⁷⁹ Sala: szoba (olasz).

¹⁸⁰ Skelet: csontváz (német).

¹⁸¹ A Károly híd.

kettős réz keresztet, mely előtt a víz felé vasrostély van. Talán ezen helyről vettették le Nepomuk János? Megnéztem a Grosser Ringen¹⁸² is egy monumentumot, melyről azt hallottam, hogy cseh támodás emlékezetére készült. Egy darabig 4 szegű pyramis, melynek 3 szegeletén az erő szimboluma karddal vág a szárnyas és letapodott monstrum nyaka felé. A pyramisból emelkedik fel egy oszlop, melynek tetején egy szent faragott kép van.¹⁸³ Egy Wexelstube¹⁸⁴ elváltam 7 vásott aranyaimat. Per 11 Rf 35 Kr váltotta közönségesen. Prága nagyváros, elég élet, elevenség van benne, s itt lévén a csehországi igazgatás. Sok úr és luxus, a Beleuchtung¹⁸⁵ jó. Az utcán nem igen pipáznak. A politzia a bétsi mustrához¹⁸⁶ van szabva.

30-án indulék el Dresda felé. Töplitzig¹⁸⁷ fogadtam a Landkutsert tringelddel¹⁸⁸ együtt 6 WW rénes forinton és 40 Kreutzeron. Szerencsémre egy ügyes és ifjú prágai kereskedő leve útítársam, akivel való időöltésem valóba interessant és kedves vala. Prágából kimenne a vidék hegyes völgyes. Az út igen jó. Mindenütt szép, és sokhelyt gyümölcsfa allee. Az útfélen több szabad és igen rendesen ültetett gyümölcsfakertekre tanáltam. Társam azt mondá, hogy ezen vidék a gyümölccsel nagy kereskedést űz. A nyerssel fel Berlinig, az aszúval¹⁸⁹ Ausztriába. Különösön a cseresznyét és almát dicsérte. Jobbra hagytuk a hegyek alatt Mölnik¹⁹⁰ városát, ahol egy Csernopolig [?] nyúló hegy a Csehország hegyalja, bora mindkettőnek könnyű, tiszta és jól iható, magam is kostoltam pro curiositate.¹⁹¹ Egyebütt kevés és nem igen iható bor terem egész Csehországban. Tovább ugyan csak jobbra maradt Radnitz,¹⁹² egy kis hercegség fővárosa. Estvére értünk Theresienstadtba,¹⁹³ mely egy igen szép erősség az Eger¹⁹⁴ vize mellett. 3as vízzel tele sánc veszi körül, és mesterségesen a kasseleket¹⁹⁵ messzire el lehet borítani vízzel. Ezen városban, aki megtelepedik és házat épít, 30 esztendeig minden teréhtől ment, sőt, ha szükséges, materiálét is kap az aerariumtól,¹⁹⁶ melyet per partes 30 esztendő alatt fizethet le. Még sok üres fundusok vagynak a város közepén, melybe a Commen-

¹⁸² Más néven Altstädter Ring, Staroměstské náměstí, tér Prága óvárosának központjában.

¹⁸³ Az oszlopot 1650-ben III. Ferdinánd császár állíttatta hálából Szűz Máriának, amiért 1648-ban megvédte Prágát a svéd csapatoktól. 1918-ban ledöntötték, csak 2020-ban állították részben helyre.

¹⁸⁴ Wechselstube: pénzváltóhely, -bolt (német).

¹⁸⁵ Beleuchtung: világítás (német).

¹⁸⁶ Mustrához: mintához.

¹⁸⁷ Töplitz (ma: Teplice, Csehország).

¹⁸⁸ Trinkgeld: borralaló (német).

¹⁸⁹ Aszalt gyümölcs.

¹⁹⁰ Mölnik (ma: Mělník, Csehország).

¹⁹¹ Pro curiositate: a kíváncsiság miatt (latin).

¹⁹² Radnitz (ma: Roudnice nad Labem, Csehország). A 17. században a Lobkowicz családhoz került. A család kastélya a környék fontos kulturális központja volt.

¹⁹³ Theresienstadt (ma: Terezín, Csehország). Mária Terézia után elnevezett mesterséges erődváros, amelyet II. József 1780 és 1790 között építtetett klasszicista stílusban.

¹⁹⁴ Ohře, az Elba mellékfolyója.

¹⁹⁵ Kastell: erőd (német).

¹⁹⁶ Aerarium: kincstár (latin).

dans¹⁹⁷ lakhelye. A kaszáriák, Zeughaus,¹⁹⁸ a templom nevezetes épületek. Szép a Parade piac,¹⁹⁹ és szépek a sáncok közt a sétálóhelyek, kertek. Innen reggel 6 órakor megindulva jobbra hagytuk Leitmeritzet.²⁰⁰ Meglehető nagyságú, szép fekvésű Kreisstadt.²⁰¹ Frustukoltunk²⁰² Lobositzén,²⁰³ mely egy kisded városocská, s igen szép határos, s valóban romantisch, fenyvesekkel fedett helyeken keresztül. A csehországi Mittelgebirg egy lánacán keresztül leereszkedtünk Töplitzbe, mely egy a Mittel és Ertzgebirg²⁰⁴ között lévő igen szép völgyben, a Töpel vize mellett fekvő város. A tavaszi és nyári hónapokban híres fürdőiért Németországból s az egész Európából is igen sok úri vendégek, sőt uralkodók is szokták megkeresni, akiknek elfogadására sok szép gasthausok²⁰⁵ vannak. A legújabb és szebb stylus szerint építve.²⁰⁶ Én a Fejér Lónál voltam szállva. Ebéd után a ferdők nézésére mentem. A főforrás van a városban a közönséges városi fürdőnél. Egy lányi vastagságra buzog ki a kőszikla hasadékból a 34° R melegségű víz egy kád formában, ahonnan canalison derivalódik a szomszédban lévő Frauenbadba, a Fürsten, Gürtler és Herrenbadba.²⁰⁷ Ezen három igen szép épületben van, különösen pedig az utolsó, ahol szokott szállni lenni a prussus²⁰⁸ király is. A várossal csaknem összeragad Schönau,²⁰⁹ ahol vannak a következő ferdők: K. Preuschisses Militaer BADE Institut,²¹⁰ Bürgerspital,²¹¹ Badehospital für Arme,²¹² K. Saechsisches Zimmer,²¹³ mind a 4 egymás mellett lévő kisded épületekbe. Távolabb izolálva van a Steinbad²¹⁴ – benne és a közel levő Tempelbe való 20 kádok – és 2 közfürdők – egy a Steinbad épületje közepébe lévő ovalis nagy kőkádba lassan buzgó 30° R melegségű vízből 70 minuta alatt telik meg. A falnak éppen a tulsó szélén van egy obscurus épületben a Schwefelbad. Melegsége 27° R. 4 kád van, melynek tsőji 6 esztendő alatt, a Swefel saltzal²¹⁵ megtelvé,

¹⁹⁷ Commendans: parancsnok (latin).

¹⁹⁸ Zeughaus: fegyverraktár (német).

¹⁹⁹ Paradeplatz: díszter (német).

²⁰⁰ Leitmeritz (ma: Litoměřice, Csehország).

²⁰¹ Kreisstadt: járási székhely (német).

²⁰² Frühstück: reggelizni (német).

²⁰³ Lobositz (ma: Lovosice, Csehország).

²⁰⁴ Mittel- und Ertzgebirge.

²⁰⁵ Gasthaus: vendégház, fogadó (német).

²⁰⁶ A város jelentős része 1793-ban egy tűzvészben elpusztult, ezt követően klasszicista stílusban építették újjá.

²⁰⁷ A Dósa által említett négy fürdőt már egy 17. század eleji leírás is említi, a város legrégebbi fürdői közé tartoztak. REUSS, 1835, 118.

²⁰⁸ Prussus: porosz.

²⁰⁹ Mára teljesen összenőtt Teplicével, időnként a Teplitz-Schönau alakot is használják.

²¹⁰ A porosz király alapította a beteg porosz katonák számára. A porosz hadseregből ide küldött katonák 4 körben váltották egymást minden évben.

²¹¹ 1821-ben építették a fürdővendégek adományából.

²¹² A szegények számára fenntartott intézmény, ahonnan segélyt és pénzt is kaptak a rászorulóknak.

²¹³ Valószínűleg Dósa a Sächsisches Hausra gondolt, amely azonban vendégház volt.

²¹⁴ Fürdőhely Schönauban.

²¹⁵ Schwefelsalz: kénsó (német).

éppen ekkor reparálták. Ezentúl kezdődik a Schlossberg,²¹⁶ egy magas kerek hegy. Szép lehet a tetejébe lévő ruinák²¹⁷ körüli kinézés. Egyedül restelltem felmászni a magas hegyre. Voltam ezen város birtokosa, Hertzeg Clary kasteljába és kertjébe is.²¹⁸ Az épület sokat mutat. Bemenne megcsalt, a kert anglus ízlésre készült, gyönyörű lehet tavaszszal. Van benne tó is. Visszatértembe megferedtem 30 WW költségért. Egész meleg volt a víz. Rövid ideig ültem benn. A kád is, mely csaknem mindenikben különböző színű kockás márván táblákkal van kirakva, nem elég mély némely helyt. Egy szó, mint száz, Töplitz egy igen szép és gyönyörű feredő. Nyárba, amikor a közel levő szebb partik a kimenetelt inkább megérdemlik, mint most. Sajnálom, hogy a közel fekvő Duxba,²¹⁹ a Vallenstein idejebeli reliquiákat²²⁰ meg nem nézhettem, de mindent látni nem lehet, kivált szegény legénynek!

1. Aprilis. Nem kaphatván Dresdába menő szekeret, önként fogadám el hívását egy Perka nevű jó ifúnak, (aki itt commissariatust mellett practicans)²²¹ a Schlossberg megnezésére. Öt személyből állott a társaság, és az öt történetesen annyiféle nemzetből való volt, tudniillik egy olasz kereskedő, egy francia nyelvmester, egy német, egy cseh és én. Hamar megesek az esmeretség, s vígan lépteténk a hegyen felfelé, melynek tetején egy régi vár fennálló ruináira tanálánk.²²² A vár falain, mely alatt régen kazamaták és most is lakható szobák vagynak, bátran lehet járni, s ezektől a szembelevő Hoch Gebürgre s Töplitz völgyére – Marienschein felé²²³ – az Elba partjain gyönyörű felséges a kinézés. Gyakran meg szokták ezt keresni a ferdővendégek, ennél fogva a fenn lakó egyszersmind quasi restaurateur²²⁴ is. Mi is itt frustokoltunk, kiki 3 findzia²²⁵ kavét és vajás kenyeret, s egyik-egyik fizetett 30 WW Kreuzert. E bezzeg nem drága. Sokáig mulattunk a várfalakon, mert lehetetlen a szép kinézéssel jóllakni. Az idő kedvező volt. A mai nap reggel egy lesz csehországi legkedvesebb reminiscenciáim közül.

2a. Megindulék Eilwagennel²²⁶ Dresda felé. Landkuttserre nem találhattám. Fizettem 12 W:W forintot, minthogy a Prágából jött szekér meg vala telve, nekem és egy ügyes kis barna leánynak külön szekeret adának. Nem messze Töplitztől, egy posta-

²¹⁶ Schlossberg (ma: Doubravská hora, Csehország). Egy hegy, amely az észak-csehországi Teplice városának keleti szélén fekszik.

²¹⁷ Ruina: romok (latin).

²¹⁸ Töplitz 1945 májusáig a Clary-Aldringen családhoz tartozott. A birtok és a kastély ekkor Karel Josef Clary-Aldringen (1775–1831) tulajdona volt.

²¹⁹ Dux (ma: Duchcov, Csehország). A harmincéves háború alatt a város elpusztult. Ezt követően a Wallenstein család székhelye lett, akik több épületet is emeltek.

²²⁰ Reliquiák: (itt) romok (latin).

²²¹ Commissariatust mellett practicans: Biztos mellett gyakornok.

²²² A várat a 15. század második felében építették. A 16. században végzett nagyobb átalakítások során bástyákból álló biztonsági gyűrűvel látták el. A harmincéves háború idején a hegyi erősséget már nem használták. 1655-től kezdve elhagyott volt.

²²³ Marienschein (ma: Bohosudov, Csehország).

²²⁴ Restaurateur: vendéglős (francia).

²²⁵ Findzsa: kávécsésze.

²²⁶ Eilwagen: postakocsi, gyorskocsi (német).

statióra²²⁷ esik Culm.²²⁸ A postaházon innen, balra van a prussus,²²⁹ jobbra az ausztriai monumentum²³⁰ felemelve a culmi ütközet emlékezetére.²³¹ Culm felett látszik ama kápolna, amelyből dirigálta a francia generalis Wandame²³² az ütközetet, aki ebbe el is fogattatván Sándor cártól²³³ goromba magaviseletéért Siberiába küldetett. Kevés időm vala a monumentumok nézésére. Az Eilwagen nem utazónak való. A prussus kised, ezen felyül írással: Dem gefallenen Tepfern dankbar vom König und Vaterland,²³⁴ az ausztriai nagy és impozáns, elején egy orosz lány nyugszik, öntött munka. A pyramis magas, szépen van helyheztetve, sok inscriptio rajta, melyet a sietőség miatt nem lehet copiroznom. Ezen túl kezdődnek az Ertzgebirgék, meredek hegy fenyvesekkel. A kinézés Culm és a Mittelgebirgék felé az elragadásig felséges, mely még érdekesebb lesz a hegy tetejéről. El valék merülve a szép hely nézésébe, midőn egyszerre a hegy tetején lévő templomban az orgona megszólalék, és kimagyarázhatatlan schwungot adá érzésemnek, melyet csak az esmérhet, aki a természet szépségét vallásos pontból tudja melegen felfogni. Ez után lejteni kezdék. A köd a kinézést elzárta, az időtöltés a szekérbe szorula, nagy procenttel,²³⁵ mert egy szép leány oldala mellett, akit szép és eléggé ártatlan magaviselete előttem interessantrá tett vala, utazni kedves dolog. Kevés ideig tarta gyönyörűségem. Peterswaldnál²³⁶ a határszélen a két Eilwagenből kiszálíták az utasokat, s bépakolák egy nagy saxoniai szekérbe. Csakugyan itt sem panaszkodhatok, mert a kis leánynak kedve vala mellém ülni. A conversatiót²³⁷ folytattuk, s így tudám meg, hogy egy csehországi stiftből²³⁸ megyen a mariensterni stiftbe.²³⁹ Kár, hogy ilyen teremtés a klastrom falai közé van számkivettette. Pirnába,²⁴⁰ mely egy kis saxoniai város vagy helység az Elbe mellett, esmét más szekérbe pakoltak. Fatalis módi ez, a pakolás késlelteti az utat. Itt már a havasból kijöve, derültebb és míveltebb helyekre tanáltunk sűrű falukkal és helységekkel. Pirnába egy árvák háza van, anglus fundatio. Furcsa gyakorlatát látám az árváknak. Több befedett targontsákba 4:6:8 pár bé volt fogon hámba, azt

²²⁷ Postastatióra: egy postaállomásra.

²²⁸ Németül: Kulm (ma: Chlumec, Csehország).

²²⁹ Eredetileg egy öntöttvas piramis volt egy vaskereszttel a tetején. Ezt a keresztet 1813-ban adományozta III. Frigyes Vilmos porosz király mint háborús kitüntetést.

²³⁰ A közelben lévő osztrák emlékművet 1825-ben emelték. Teplitz közelében 1835-ben állították fel az orosz emlékművet.

²³¹ A kulmi csata 1813. augusztus 29–30-án zajlott le. A Vandamme tábornok által vezetett francia hadsereg a Michael Andreas Barclay de Tolly (1761. december 27. – 1818. május 13.) orosz tábornok által vezényelt osztrák–porosz–orosz csapatoktól vereséget szenvedett.

²³² Dominique-Joseph René Vandamme (1770–1830) francia tábornok.

²³³ I. Sándor (1777–1825) orosz cár.

²³⁴ Az elesett áldozatoknak köszönettel a király és az anyaország (német).

²³⁵ Nagy procenttel: nagy százalékban.

²³⁶ Peterswald (ma: Petrovice, Csehország).

²³⁷ Conversatio: beszélgetés (latin).

²³⁸ Stift/Frauenstift: apácakolostor, vagy az apácarendekéhez hasonló szabályok szerint élő női közösség, amelynek tagjai főként a nemesség soraiból kerülnek ki (német).

²³⁹ A Sankt Marienstern-i kolostor a ciszterci rendhez tartozik, a németországi Szászország tartományban található, 1248-as alapítása óta szakadatlanul működik. GURLITT, 1912, 142.

²⁴⁰ Pirna (Németország).

húzták ki a mezőre hajdan fön. Talám bizony nem gályavonásra nevelik? A vidék mindenütt szép és derült vala, melyben a sebes menetel, a kinézés alkalmatlan volta miatt sokat gyönyörködni nem lehet. Délután fél 3ra érkezénk meg Dresdába 9órai utazás után. Ha elkerülhetem, többet Eilwagennel nem utazom, erre is a szükség kényszerített. [...]

Rövidítések és irodalomjegyzék

ANDJC	Direcția Județeană Cluj a Arhivelor Naționale (Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága)
F 250	Fond familial Wesselényi din Jibou (A zsidói Wesselényi család fondja)
F 169	Fond Personal Dosa Elek (Dósa Elek személyi fondja)
ANDJM	Direcția Județeană Tirgu Mures a Arhivelor Naționale (Román Nemzeti Levéltár Marosvásárhelyi Igazgatósága)
Colegiul reformat TM	Fond Colegiul reformat Tirgu-Mures (A marosvásárhelyi református kollégium fondja)
BCULB	Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” Cluj-Napoca (Kolozsvári Központi Egyetemi Könyvtár Kézirattára)
Ms 3158	Általános jegyzések és kivonatok az erdélyi országgyűlési jegyzőkönyvekből és irományokból
Ms 1994	A maroszéki primipilus és pixidarius székelyek tisztválasztásbeli szabad votumok megszorítása ellen előterjesztett vélekedés
Ms 1818	Bentham Jeremiás – Dumont István: Értekezés a törvénykezési bizonylatokról
Ms 2215	A jogbiztonság feltételei
GM M	Gemersko-Malohontské Múzeum, Kniznica, Rimavská Sobota. (Gemersko-Malohontské Múzeum, Könyvtár, Rimaszombat)
9573	Dósa Elek útinaplója 1830.
MNL OL X7162	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Dósa Elek iratai

- MTA KIK
NJ, 1863
RAL 194/1867
Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Kézirattár
Nagygyűlési jegyzőkönyv 1863.
Dósa Elek levele báró Eötvös Józsefhez, Pest, 1867. január 6.
- TBK
Ms 269
Teleki–Bolyai Könyvtár
Extractus juris natura, 1828
- *
- Á. R.
1867
Á. R.: *Dósa Elek (1803–1867)*, In: *Vasárnapi Ujság*, 14. (1867) 47. sz.
- BALÁS
1977
BALÁS Gábor: *Erdély jókora jogtörténete 1540-ig*. Budapest, K. n., 1977 (kézirat).
- CLXXVI. ülés
jegyzőkönyve* 1868
CLXXVI. ülés jegyzőkönyve, In: *Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdetett országgyűlés képviselőházának jegyzőkönyve III*, Pest, Emich Gusztáv, 1868, 70.
- DÓSA
1867
DÓSA P.: *Pesti levél*, In: *Székely Közlöny* (1867) 35. sz. 280.
- Dósa Elek*
1867
VK.: *Dósa Elek*, In: *A Hon*, 5. (1867) 268. sz. 2.
- DÓSA
1868
Dósa Elek, In: *Protestáns Képes Naptár*, Pest, Heckenast Gusztáv nyomdája, 1868.
- DUMONT–ATKINSON
1914
Étienne DUMONT – Charles Milner ATKINSON: *Bentham's Theory of Legislation*, London–Edinburgh–Glasgow–New York–Toronto–Melbourne–Bombay, Oxford University Press, 1914.
- FARKAS
1867
Országgyűlési emlékkönyv, szerk. FARKAS Albert, Pest, Heckenast Gusztáv nyomdája, 1867.

- FEKETE
1975
FEKETE Gézáne: *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–1973*, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 1975.
- GURLITT
1912
Cornelius GURLITT: *Marienstern*, In: *Beschreibende Darstellung der älteren Bau- und Kunstdenkmäler des Königreichs Sachsen*. 35. Heft: Amtshauptmannschaft Kamenz, Dresden, C. C. Meinhold, 1912.
- KONCZ
2006
KONCZ József: *A Marosvásárhelyi Evang. Reform. kollégium története (1557–1895)*, Marosvásárhely, Mentor Kiadó, 2006.
- MISKOLCZY
1986
MISKOLCZY Ambrus: *Erdély a reformkorban (1830–1848)*, In: *Erdély története 1830-tól napjainkig*, szerk. SZÁSZ Zoltán, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1986, 1193–1345.
- NAGY
2014
NAGY Péter: *Dósa Elek és az úrbér kérdésének hírlapi vitája*, In: *Acta iuvenum Caroliensia V*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2014. 94–110.
- NAGY
2015a
NAGY Péter: *A Hármaskönyv és Dósa Elek Erdélyhoni jogtudomány című műve*, In: *Jogtörténeti Szemle*, 17. (2015) 2. sz. 34–41.
- NAGY
2015b
NAGY Péter: *Dósa Elek élete és egyházi munkássága*, In: *Theológiai Szemle*, 58. (2015) 1. sz. 43–49.
- NAGY
2015c
NAGY Péter: *Gondolatok az erdélyi úrbérkérdésről egy államférfi és egy jogtudós tollából, Wesselényi Miklós Dósa Elekkel folytatott levelezése alapján*, In: *Acta Iuvenum Caroliensia VI*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2015, 94–123.
- NAGY
2017
NAGY Péter: *Erdélyi református egyházjog és a realisztikus történeti-jogi iskola*, In: *Jogtörténeti Szemle*, 19. (2017) 4. sz. 35–39.
- NDB
2005
Neue deutsche Biographie, 22. kötet, szerk. Franz MENGE, Berlin, Duncker und Humblot GmbH, 2005.

- PÁL
2010
PÁL Judit: *Unió vagy „unificáltatás”? Erdély uniója és a királyi biztos működése 1867–1872*, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2010.
- PÁL-ANTAL
2004
PÁL-ANTAL SÁNDOR: *Maros-széki intézmények és pecsétjeik a XVI. századtól 1867-ig*, Marosvásárhely, Mentor Kiadó, 2004.
- PAPP
1922
PAPP Ferenc: *Báró Kemény Zsigmond*, I, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Kiadója, 1922.
- REUSS
1835
Ambrosius REUSS: *Die Bäder von Teplitz und ihre bewunderungswürdige Heilkraft bei vielen und häufig vorkommenden äussern und innern Krankheiten*, Prag–Leitmeritz–Teplitz, Carl Wilhelm Medau, 1835.
- SEIFERT
2011
Goethes Leben von Tag zu Tag: Generalregister: Namenregister – Register der Werke Goethes – Geographisches Register, szerk. Siegfried SEIFERT, Berlin–Boston, Walter de Gruyter GmbH–Co. KG, 2011.
- SOMOGYI
2017
DÓSA Elek: *Maros-szék 1848–1894*, sajtó alá rendezte: SOMOGYI Gréta, Budapest, Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2017.
- SZABÓ
1867
SZABÓ Samu: *Makfalvi Dósa Elek*, In: *Székely Közlöny*, 1. (1867) 35. sz. 254–256.
- SZABÓ
2019
SZABÓ Béla: *Dósa, Elek (1803–1867), Jurist*, In: *Österreichisches Biographisches Lexikon ab 1815 Online-Edition*, Lfg. 8 (10. 12. 2019.), Wien, Österreichische Akademie der Wissenschaften (ÖAW), 2019. Paper: <https://biographien.ac.at/ID-184.6441140407955-1>. (Utolsó letöltés: 2021. június 10.)
- ÜRMÖSSY
1894
ÜRMÖSSY Lajos: *Tizenhét év Erdély történetéből 1849. július 19. – 1866. április*, Temesvár, Csanád-egyházmegyei Könyvsajtó, 1894.
- WESSELÉNYI
1925
Báró Wesselényi Miklós útinaplója: 1821–1822, Cluj – Kolozsvár, Concordia Nyomda, 1925.

A mohácsi II. Lajos-emlékmű tervének iratai 1836-ból és 1846–1848-ból*

A mohácsi csata és II. Lajos halálának közelgő 500. évfordulója előtt Magyarországon megélénkültek – elsősorban a régészet és a történettudomány területén – a tragikus ütközettel foglalkozó tudományos kutatások. Aktuálissá vált a művészettörténeti vizsgálódás kiszélesítése is, hiszen ez idáig sem a csatának, sem a csatához kapcsolódó történeti személyeknek – köztük az ütközet során elhunyt II. Lajosnak – nem készült el az ikonográfiája, azaz ábrázolásaik teljességre törekvő összegyűjtése és a műalkotások előképeinek, analógiáinak, későbbi hatásának feltérképezése. A Bölcsészettudományi Kutatóközpont munkatársaként részt vettem a *Mohács 1526–2026 – Rekonstrukció és emlékezet* című programban, figyelmet fordítva az ütközethez kapcsolódó emlékműállítási törekvésekre is. Jelen forrásközlés a megemlékezések egyik lokális példájához kapcsolódik: a korábbi egyházi kezdeményezések után az 1830–1840-es években Mohács városa is kísérletet tett a csata monumentális világi emlékművének létrehozására, igaz – ahogy a ránk maradt, 1836-ban, illetve 1846–1848-ban keletkezett iratokból kitűnik –, sikertelenül.

A Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltárában található két iratanyag tárgya az 1526. évi mohácsi csatában elhunyt II. Lajos (1506–1526) emlékére a város kezdeményezésére Mohácson felállítandó emlékmű terve, illetve ezzel kapcsolatos segítségkérés Baranya vármegyétől. Az 1836-os tervről említést találunk egy régebbi és egy újabb kiadványban,¹ az 1846. évi tervről pedig 1962-ben egy napilap közölt rövid ismertetést, publikálva az iratokhoz tartozó vázlatrajzot is.² Az 1846–1848-as iratanyag és a rajz létezése ezután feledésbe merült, a mohácsi csata és II. Lajos tiszteletére készített emlékműveket, illetve a mohácsi csata képzőművészeti recepcióját a közelmúltban ismertető kutatók – beleértve jelen forrásközlés szerzőjét is – nem említették ezt a vizuálisan is megjelenített 19. századi helyi kezdeményezést.³ A Bartalits Mihály (1808–1879) pécsi szobrász által készített ceruzarajz jelentőségét növeli, hogy – mint látni fogjuk – fontos példája annak a II. Lajos halálát ábrázoló ikonográfiai típusnak, mellyel a 18. század végétől a 19. század végéig számos műalkotáson találkozunk. A Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltárában a mohácsi emlékművel kap-

* A tanulmány az NKFIH 138702. számú, *Az 1526. évi mohácsi csata 16–19. századi képzőművészeti recepciója* című OTKA pályázata, a Nemzeti Kulturális Alap és a bécsi Collegium Hungaricum támogatásával készült.

¹ FÖLKER, 1900, 60; HASANOVIĆ-KOLUTÁ CZ, 2019, 595.

² MÉRŐ, 1962, 7.

³ MIKÓ–SINKÓ, 2000; NYÁRS, 2006; KESERÜ, 2013; VESZPRÉMI, 2013; HASANOVIĆ-KOLUTÁ CZ, 2019; PAPP, 2019a.

csolatban az 1840–1848 közötti időszakból 20 iratszám található, ezek közül azonban ma már csak a jelen forrásközlésben közreadott, 1846–1848 között keletkezett, 958/1848. számú iratanyag maradt fenn. A lappangó iratok a jegyzőkönyvi bejegyzések szerint az emlékműtervvel kapcsolatban a szolgabírónak kiadott utasításokat, sürgetéseket tartalmaztak.⁴

A mohácsi csatának és II. Lajos halálának említésével a Mohácsot meglátogató külföldi utazók leírásaiban már a 16. század óta találkozunk,⁵ s a csata sematikus ábrázolása, illetve az esemény néhány soros leírása Lázár deák 1528-ban megjelent *Tabula Hungariae*-jától kezdve térképeken, haditérképeken is feltűnik. A tragikus ütközet bemutatásával számos külföldi kézirat és nyomtatott történeti munka illusztrációján találkozunk,⁶ s a 18. század második felében elkészült egy, a csatát ábrázoló nagy méretű, reprezentatív történeti festmény is, mely a hazai történelem legfontosabb eseményeit bemutató sorozat része lehetett.⁷

A csata első „emlékművét” a győztesek készítették: a ma Törökdombnak nevezett mohácsi kiemelkedésen „Haszán budai beglerbég 1630–1631-ben kutat ásatott és fából valamiféle építményt emeltetett...”,⁸ mely a törökök kedvelt zarándokhelyévé vált, s melyet a város 1687. évi visszafoglalása után valószínűleg keresztény kápolnává alakítottak.

A csata és a fiatalon elhunyt király emlékének megörökítésére irányuló tudatos hazai törekvésekkel ismereteim szerint először a 18. század végén találkozunk. Esterházy László Pál (1730–1799) pécsi püspök megbízásából 1787 körül – a győztes második mohácsi (nagyharsányi) csata centenáriuma alkalmából – Dorffmaister István (1729?–1797), elkészítette az első és a második mohácsi csata ábrázolását, illetve a csatában elhunyt II. Lajos háromnegyed alakos portréját.⁹ Dorffmaister portréján a fiatal király egy aranyozott díszpáncélt visel, melyet a 18. század végén II. Lajos egykori tulajdonának tartottak, s mely a bécsi Kaiserliches Zeughausban volt kiállítva.¹⁰ Ebben a páncélban látható II. Lajos Dorffmaisternek az 1526. évi mohácsi csatát ábrázoló két festményén is – a másikat az 1790-es évek közepén a szentgotthárdi ciszterci apátság számára készítette –, amint belesik a mocsárba.

⁴ Köszönöm a Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára munkatársának, Borsy Juditnak a segítségét.

⁵ Számos útleírás Mohácsra vonatkozó részletét ismerteti B. SZABÓ–FARKAS, 2020. A mohácsi csata helyszínének említéseit, illetve a 18–19. századi emlékműállítási törekvéseket legújabbán lásd PAPP 2021.

⁶ Újabbán lásd például PAPP, 2019b.

⁷ A bécsi magyar nagykövetségen található másik festmény a kereszténység felvételét ábrázolja Szent István uralkodása alatt.

⁸ PAP ET AL., 2018, 344.

⁹ GALAVICS, 1997, 84–86.

¹⁰ Legújabbán vö. PAPP, 2020a. A magyar művelődéstörténetben fontos szerepet játszó páncélt, mely 1933-ban a bécsi Kunsthistorisches Museumból a budapesti Nemzeti Múzeumba került, s melyről 1939-ben állapította meg a kutatás, hogy valójában II. Zsigmond Ágost (1520–1572) lengyel király számára készült ajándék volt, a magyar kormány 2020 végén Lengyelországnak ajándékozta.

Néhány adat szerint a 18. század végén már volt a csata feltételezett helyszínén egy emlékkő,¹¹ az 1810-es évek második felében pedig Király József (1737–1825) pécsi püspök kezdeményezésére emlékkápolna épült a mohácsi temetőben. Az egyházi mellett – mint a lentebb ismertetett levéltári iratok tanúsítják – világi kezdeményezések is indultak a mohácsi csata és a király halála emlékének megörökítésére. Mohács városa 1836. június 1-jén kelt beadványában arra kérte Baranya vármegyét, hogy támogassa emlékműállítási kezdeményezésüket, a korábbi helyi megemlékezéseken túlmutatva az elvesztett csatát már a „Magyar Hon” tragédiájaként említve. A vármegye az emlékmű létrehozását a város feladatai közé utalta.¹² Az emlékműtervekről az 1840-es évek elején a hazai sajtó is beszámolt, hangsúlyozva, hogy a monumentum hiányát a várost meglátogatók gyakran említik, s javaslatot téve egy kilátóként is szolgáló, teraszos „csonkatorony forma épület” felépítésére. Az írásokból kiderül, hogy időközben Baranya vármegye felkarolta az ügyet, s a közelgő országgyűlés figyelmébe is tervezték ajánlani, az emlékmű létrehozása tehát országos érdeklődést váltott ki.¹³

Talán ezt jelzi az is, hogy a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1845. évi pécsi vándorgyűlése alkalmából a társaság tagjai Mohácsra is ellátogattak.¹⁴ Az augusztus 8-án este az Árpád gőzössel megérkező látogatókat Dr. Hermann János, Baranya megye főorvosa és „Mohácsnak derék és gondos kapitánya Erdődy János ur” fogadta, akinek a neve – mint látni fogjuk – az emlékműállítási tervhez kapcsolódó iratokon is szerepelt. A társaság másnap Dr. Hermann János és Kiss Károly nyugalmazott kapitány kalauzolásával ellátogatott „a mohácsi vérmezőre”, majd Kiss Károlynak a csata történetét bemutató hosszú előadása után a tudósok egy része a mohácsi püspöki palotába ment „a földszinti szobát nézni, melly, mint mondják, József császárnak itt utaztában hálószo-bája volt. Ezen szoba két oldalát nagy képek foglalják el, mellyek közül egyik a szerencsétlen mohácsi ütközet, különösen Lajos király vesztét ábrázolja, a másik pedig a diadalmas mohácsi csatát 1687-ben. Mindkét kép, mellyet gróf Eszterházy püspök Dorfmeister által festetett, jó rajzolat, a festő nem rosszul fogá föl kitűzött feladatát, és érdemes volna ezeket kicsinben is levenni.”¹⁵ A kirándulás végén a résztvevők köszönetet mondtak Dr. Hermann János fáradozásaiért, illetve „Erdődy János városkapitány erélyességéért, ki mind a beszállásozás, mind az előfogatok ügyében vendégeit várakoz-

¹¹ Péteri Takáts József 1797-es mohácsi útleírásában például arról számolt be, hogy ahol a közvélekedés szerint II. Lajos meghalt, látni lehet még „az oszlopnak alsó márványkövét, melly régenten a szomorú esetnek emlékezetére volt emelve...” TAKÁTS, 1890, 61; GALAVICS, 1997, 84; B. SZABÓ, 2006, 470; B. SZABÓ–FARKAS, 2020, 571.

¹² MNL BaML IV.1.b. Baranya vármegye nemesi közgyűlésének iratai 1718/1836. A vármegye határozata: IV.1.a. Baranya vármegye nemesi közgyűlésének jegyzőkönyve 1718/1836. „1836. évben Mohács esedezik a vármegyéhez, hogy szólítsa föl a szomszédos vármegyéket a Csele pataknál emelendő emlékre való adakozásra.” FÖLKER, 1900, 60; HASANOVIC-KOLUTÁ CZ, 2019, 595.

¹³ *Hírnök*, 6. (1842) 10. sz. február 3. o. n.; *Hírnök*, 6. (1842) 25. sz. március 31. Vö. B. SZABÓ–FARKAS, 2020, 605; *Hasznos Mulatságok*, 26. (1842) 44. sz. 173–175; B. SZABÓ, 2006, 493–494; HASANOVIC-KOLUTÁ CZ, 2019, 595; B. SZABÓ–FARKAS, 2020, 606–607.

¹⁴ *A Magyar Orvosok 1846*, 10–16. Vö. B. SZABÓ, 2006, 496; B. SZABÓ–FARKAS, 2020, 607–608.

¹⁵ *A Magyar Orvosok 1846*, 16. A tudósító nem tudta, hogy a két festményt az akkor 15 éves Borsos József 1837-ben lemásolta.

ni pillanatig sem hagyá”.¹⁶ A látogatásról beszámoló tudósító említést tett a korábbi helyi emlékműállítási törekvésekről is: „Azon a helyen, ahol a szerencsétlen csata állítólag befejeztetett, 1813-ban vallásos emlék, szent kápolna, mely közönségesen kálváriának nevezetik, állíttatott fel Király József volt pécsi püspök által, a szerencsétlen mohácsi ütközet emlékeztétét évenként ünneplendő és a mellette elhaladó utast minden időben a múlt kor szomorú történeteire figyelmeztetendő...”¹⁷

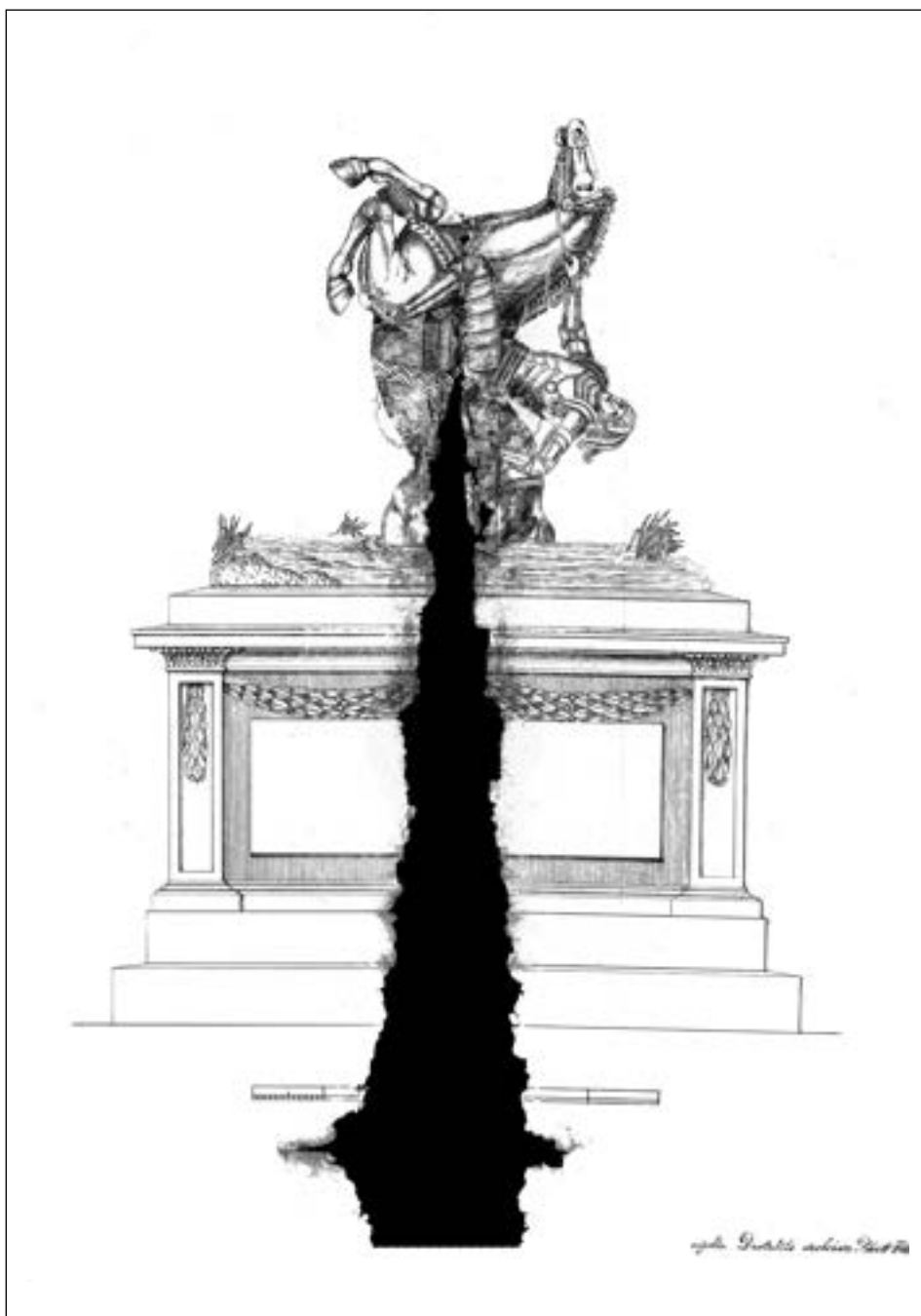
Mohács városának emlékműállítási törekvései 1846-ban – mint a forrásközlésünkben ismertetésre kerülő, a korábbi rossz tárolási körülmények miatt sajnos erősen sérült, második iratanyag jelzi – konkrétabb formát öltöttek: a város Bartalits Mihály pécsi szobrással elkészíttette II. Lajos emlékművének tervét (*1. kép*). Baranya vármegye későbbi másodalispánjának, Perczel Imrének az elnöklete alatt bizottságot hoztak létre, melynek tagja volt Mohács város főbírója, Barthos Eduárd is. A szobor elkészítését, melynek anyaga a korábbi tervvel szemben nem vas, hanem „porzsakó” lenne, a pécsi szobrász ezer ezüst forintért vállalta. A terv végül nem valósult meg: 1848. május 26-án a bizottság úgy döntött, hogy a „terv létesítése jobb időkre hallaszthatván, mostanra megszüntetik...”, az összegyűlt pénzt más nemes célokra kell felhasználni.

Bartalits Mihály fennmaradt tervrajza egyértelmű hasonlóságot mutat Dorffmaister István említett, ebben az időben a mohácsi püspöki nyaralóban, ma a mohácsi temető-kápolnában található csataképének II. Lajos halálát ábrázoló jelenetével (*2. kép*). Úgy tűnik azonban, hogy Bartalits előképe nem, vagy nemcsak Dorffmaister festménye lehetett. Bucsánszky Alajos (1802–1883) könyvkiadó 1843-ban, tehát néhány évvel Bartalits rajzának elkészülte előtt, Pozsonyban magyar és német nyelven is megjelentette Bedeő Pál (1805–1873) magyar történetét. A kötetek fametszeteit Bucsánszky sokat foglalkoztatott illusztrátora, a pozsonyi Mihalovits János készítette. Néhány uralkodó életrajzában a portré mellett önálló jelenetet is találunk. II. Lajos halálos bukását az illusztrátor szokatlan módon a két kötetben különböző ábrázolásokkal tette szemléletessé. Míg a magyar nyelvű illusztrációján a fiatal király a patakon átugrató lováról esik hátra, a német kiadásban¹⁸ található fametszet (*3. kép*) kompozíciója nagyon nagy hasonlóságot mutat Dorffmaister festményének jelenetével: a páncélos, sisakos, sisakforgós, övében kardot viselő, jobb kezével a ló kantárszárát fogó király ugyanazzal a mozdulattal esik hátra felágaskodó lováról mindkét ábrázoláson, s a ló mellső lábainak és fejének tartása is megegyezik a képeken. Még nagyobb a hasonlóság Mihalovits fametszete és Bartalits ceruzarajza között. Az azonos kompozíción túl a két grafikai munkán számos motívumegyezést is találunk, például a király által viselt, medállal díszített nyaklánc (ez nincs a festményen) és annak elhelyezkedése a páncélon, a bal kezében tartott buzogány, mely a Dorffmaister-kép ovális fejű, ékköves díszbuzogányával ellentétben a rajzon

¹⁶ *A Magyar Orvosok 1846*, 16.

¹⁷ Uo. 10–11. Az eseményről a kiránduláson és a vándorgyűlésen részt vett Barna Ignác a sajtóban is beszámolt. *Társalkodó*, 14. (1845) 67. sz. 266–268.

¹⁸ BEDEŐ, 1843a, 102; BEDEŐ, 1843b, 103. A német nyelvű kiadványnak a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Képcsarnokában Könyv 671. jelzeten található, címlap nélküli, ez idáig azonosítatlan példányról lásd RÓZSA, 1973, 77, 159; PAPP, 2020b, 439–440.

1. kép. Bartalits Mihály: II. Lajos emlékművének terve. Ceruzarajz, 1846. MNL BaML, Pécs

2. kép. Borsos József: Az 1526. évi mohácsi csata (Dorffmaister István festményének másolata). Részlet. Olaj, vászon, 1837. Mohács, Polgármesteri Hivatal

3. kép. II. Lajos halála. Fametszet. In: [Bedeő Pál]: *Geschichte Ungarns mit Abbildungen der Anführer und Könige*. Preßburg, 1843. Verlag von Alois Bucsánsky. 103.

4. kép. A mohácsi csata emlékszobra
Mohács mellett. Fámetszet.
In: Magyarország és a Nagyvilág,
1874. augusztus 30.

5. kép. Kiss György: II. Lajos halála. Bronzrelief a mohácsi csata emlékművén. 1895 körül, Mohács

6. kép. Holló Barnabás: II. Lajos halála. Bronzszobor másolata. Mohács, Kanizsai Dorottya Múzeum

és a metszeten egy tüskéssel megtűzdelt harci buzogány, illetve a lótarakó geometrikus mintázatának feltűnő egyezése. Hasonló, a Dorffmaisterétől eltérő mintázatú a két képen a combvért is. Míg Dorffmaister festményén II. Lajos felismerhetően az ő egykori tulajdonának tartott, említett páncélt viseli, Bartalits rajzán és Mihalovits fametszetén a páncél ábrázolása stilizálttá vált. A könyvillusztráció (1843), illetve a ceruzarajz (1846) keletkezési idejéből arra következtethetünk, hogy Bartalits ismerhette a pozsonyi történeti kiadványt, s a II. Lajos halálát ábrázoló illusztrációt előképként felhasználta emlékműterve elkészítésekor.

Dorffmaister festményének motívuma tűnik fel – mint egy 1874-ben készült fametsetes illusztráció¹⁹ mutatja – az 1860-as években felállított első mohácsi emlékművön²⁰ is (4. kép). A lováról lehanyatló király kompozíciójával találkozunk Kiss György (1852–1919) bronzreliefjén is, mely a 19. század végén közadakozásból helyreállított emlékművet díszíti²¹ (5. kép). Holló Barnabásnak (1865–1917) a lováról leeső II. Lajost ábrázoló bronzszobra²² (6. kép) kompozícióját Mérő József már 1962-ben összefüggésbe hozta Bartalits tervrajzával: „Magáról a képről kivetített felfogás joggal hasonlítható össze Holló Barnabásnak II. Lajos király vesztét megörökítő ércszobrával.”²³ Holló szobrán kimutatható a Kiss György-féle relief kompozíciójának a hatása is, nem tudjuk tehát, hogy előképe Dorffmaister festménye vagy a bronzrelief volt-e.

Források²⁴

I. 1836. évi irat

MNL BaML, IV.1.b. 1718/1836.

Mohács város kérvénye Baranya Vármegyéhez a tervezett II. Lajos-szobor költségeivel és bizottság kinevezésével kapcsolatban

1836. június 1.

1718 Köz Gyül. 1836.

A' Tekéntetes Nemes Baranya Vármegye Kegyes Színe eleibe terjesztendő leg alázatosabb Kérélmé Mohács Mező Várossa Közönségének

Tekéntetes Nemes Vármegye!

Ezen boldog Magyar Honnunk egyik, és leg nagyobb, de egyszersmind legszomorubb veszedelme, mellyet Soliman²⁵ pogány Török Császár tenger hadával tett fel dülása

¹⁹ *Magyarország és a Nagyvilág*, 16. (1874) 35. sz. augusztus 30. 427. Szöveg: 428–429; B. SZABÓ, 2006, 511.

²⁰ NYÁRS, 2006, 71–72; B. SZABÓ, 2006, 510; MIKÓ–SINKÓ, 2000, 108–109; HASANOVIĆ-KOLUTÁ CZ, 2019, 596.

²¹ BUCSKY, 1975, 161; MIKÓ–SINKÓ, 2000, 114; NYÁRS, 2006, 71–72; HASANOVIĆ-KOLUTÁ CZ, 2019, 596. Az emlékműről a korabeli sajtó is beszámolt. Pl. *Új Idők*, 5. (1899) 8. sz. február 19. 173. Illusztráció: 169; *Műcsarnok*, 2. (1899) 10. sz. március 5. 144.

²² MAROSI, 1905, 28; PUSZTAI, 1979, 10; BOROS, 2004, 94; GODA, 2005, 407; GODA, 2016, 16, 44, 47, 56, 92. Az eredeti szobor ismereteim szerint lappang, másolata a mohácsi Kanizsai Dorottya Múzeumban található. HASANOVIĆ-KOLUTÁ CZ, 2019, 612.

²³ MÉRŐ, 1962, 7.

²⁴ A forrásokat betűhíven, a központozást sem módosítva tesszük közzé.

²⁵ I. Szulejmán (1494–1566) oszmán szultán. Uralkodása alatt szakadt három részre Magyarország, s vált középső része az Oszmán Birodalom tartományává.

alkalmával mind a' honnbéliek vagyonjaiban és személylében tetemes kárt, mind pedig az egész Magyar Nemesség ki szinzett személylén, sótt a' mi több el felejthetetlen 2-ik Lajos²⁶ ditsó Magyar Királyunk el vesztével minden igaz Magyar szívben szomorú emléket maga után vonzott; - Ne hogy ezen valóban Gyászos eset az idő halladása által jövendő maradékink emlékeiből el tűnnyön, el tökéltt akarattal szabad, és önkéntes adakozásaink után határainkban le folyo Csele patak oldalán, a' hol tudni illik fenten sajnóssan említett 2-ik Lajos ditsó Magyar Királyunk azon dühös ütközet alatt ezen Magyar Honnak leg mellebb szomorúságára leg becsesebb életét végezte, egy emléket fel állítani ohajtanánk; és mivel csekély adakozásaink azon örök emlékü szobornak meg szerzésére, és az ahoz szükségeseknek fel építettése, ennek meg különböztetett, és kitündöklő valóságához képeest nem lenne elegendő, ennél fogva bátorkodunk a' Tekéntetes Nemes Vármegye Kegyes Szine eleibe folyamodni minden alázatossággal: hogy ha azon ok után leg inkább; minthogy az itten által kellő több nagy Tekéntetü Utazók, bennünket egy örök emlék szobor fel állítására már többször izben fel szólítván, önn magok is, ha ezen Tekéntetes Megye által fel szólítatandanak bő adakozással járulni fognak – Kegyes és hathatós közben járásával a' Szomszéd Tekéntetes Nemes Vármegyét az ahozjárulandó önkénti adakozásra fell szólíttatni, és azon munkát a' Tekéntetes Karok, és Rendek által ki nevezendő érdemes Taggal ugyan a' Tekéntetes karok, és Rendek el határozása, és Kegyes jóváhagyása szerint alapíttatni kegyessen méltóztasson – Kik egyébb eránt Kegyelmeiben, és Kegyességében ajánlottak legméltóbb tisztelettel vagyunk a' Tekéntetes Nemes Vármegyének Mohácson Junius 1-jén 1836.

alázatos szolgálai és adózói
Mohács Mező Várossának Közönsége

Irta. Erdődy János²⁷
hites jegyző.

²⁶ II. (Jagelló) Lajos (1506–1526) magyar király. Részt vett az 1526. évi mohácsi csatában, majd menekülés közben életét vesztette.

²⁷ Erdődy János 1841-től mohácsi „városkapitány”, azaz a városi pandúrok vezetője volt. *Pesti Hírlap*, 1. (1841) 11. sz. 83. 1849-ben a kapitányi címet már más viseli, Erdődy városi tanácsnokként tevékenykedik. *Figyelmező*, 2. (1849) 45. sz. 181.

II. 1846–1848. évi iratok

MNL BaML, IV.101.b. 958/1848.

/A borítón modern kézírással:/
958/1848. kgy. sz.

Baranya megye 1848. évi május hó 26-án tartott bizottmányi üléséből.
A mohácsi II. Lajos emlékmű tervezete. Készítette: Bartalits pécsi szobrász 1846-ban.

1.

Mohács város tanácsának kérvénye Baranya Vármegyéhez a II. Lajos-szobor költségeinek tárgyában 1846. január 19. (sérült)

Tekintetes Fő Szolga Bíró Úr!

Tekintetes Nemes Vármegye felszólítására, Mohácson felálítandó második Lajos Király Emlék tervét ide zárva bemutatván – alázatosan jelentjük hogy a' Kérdéses Emléket, jelen terv szerint, százados idő viszontagságoknak daczolando legkeményebb tiszta porzsa kőből,²⁸ Pécsi Szobrász Bartalits Mihály²⁹ elkészíti s egy ezer ezüst forintokért melly költségek fedezésére azomban még eddig csak négy száz pengő forint kezünknel lévén, alázatosan kérjük a' Tekintetes Nemes Vármegyét hogy a' nála létező jelen célra küldött pénzeket is, kezünkbe szolgáltatni méltóztatna – tellyes tisztelettel maradván Mohácson 846.] Jan. 19-n tartott Tanács Ülésben

A Tekintetes Fő Szolga [Bír]ó Urnak

alázatos Szolgái
Szab. Mohács Vároosa Tanácsa.

Tekintetes Nemes nemzetes és Vitézlő Barthos Eduárd Urhoz, Tekintetes Nemes Baranya Vármegye fő és Tábla Birájához Szabadalmas Mohács Vároosa Tanácsa Mohácson felálítandó 2-ik Lajos Király Emlék tervét bemutatja.

²⁸ Porzsa kőnek a korban a homokkővet, egy könnyen faragható, de nem túl tartós, sárgás színű szobrászati alapanyagot nevezték. A II. Lajos-szobor elkészítésével megbízni tervezett Bartalits Mihály jól ismerte ezt az anyagot, hiszen éppen ebben az időben a budafai homokkőbányából hozatott kőtömbökből faragta ki a pécsi székesegyház homlokzatát díszítő apostolszobrokat.

²⁹ Bartalits Mihály (1808–1879) pécsi szobrász, németországi tanulmányút után rövid ideig Uhrl Ferenc pesti szobrászműhelyében dolgozott, majd 1833-ban Pécssett telepedett le. 1846-ban a pécsi káptalantól megbízást kapott a székesegyház 12 apostolszobrának kifaragására, a munka azonban a tervezett három év helyett csak jóval hosszabb idő alatt készült el: az apostolszobrokat 1854 őszén helyezték el a székesegyház déli homlokzatán, melyet harminc évig díszítettek. Vö. SONKOLY, 1984.

2.

A tervezett II. Lajos-szobor vázlatrajza (sérült)

Ceruzarajz, jelezve lent jobbra: rajzolta Bartalits szobrász Pétszett 846. (1. kép)

3.

Mohács város felterjesztése Baranya Vármegyéhez a II. Lajos-szobor tervével kapcsolatban 1846. január 20. (sérült)

Tekéntetes Ka[rok] és Rendek!

A Tekintetes Megyének [határoza]ta következtében a Mohácson fel állíta[ndó 2-dik Lajos] Király szobrának tervét Mohács mező[várost]ól ide mellékelve fel hozom.

költ Pécs [1846] Januar 20-an

A Tekintetes] Karo[k és Rend]ek

alázatos szolgája

Barthos Eduard főbíró³⁰

4.

Mohácsi városi bizottság kinevezése a II. Lajos-szobor létrehozása kapcsán 1846. január 22. (sérült)

Hogy a' Mohácson 2-dik Lajos király emlékére felállítatni kívánt szobor méltó képmása legyen a' felejtetlen mohácsi ütközetkor eltemetett nagy reményű ifju királynak, czélszerűnek vélték a' Rendek 2-od alispán Ur elnöklete alatt, t. Horváth János³¹ – Grabarich Ernő³² – Barthos Eduard főbíró az Urak, s' Mohács város tanácsa hozzájárítá-
val egy küldöttséget nevezni, - ki a' felhozott tervet megvizsgálván, jövő közgyűlés véle-
ményes jelentéssel járulni fog.

³⁰ Barthos Eduárd Baranya vármegye Mohácsi járásának szolgabírája, 1848-tól főszolgabíró. MNL BaML, IV.19. Baranya Vármegye tisztviselői után maradt iratok, f) Barthos Eduárd mohácsi szolgabíró után maradt iratok, 1838–1847; Vö. *Mult és Jelen*, 5. (1845) 58. sz. 344; PAP 2003, 187–188.

³¹ Horváth János királyi kincstári ügyész, több uradalom ügyvédje, táblabíró, a pécsi püspöki jószágok fő-tisztje. Vö. ANDRETKY, 1909, 37.

³² Grabarich Ernőt 1845-ben Baranya Vármegye tisztújító közgyűlése főszolgabíróvá választotta. Vö. *Mult és Jelen*, 5. (1845) 58. sz. 344.

1846-dik Évi Január. hó 22-én Péc[s] folyvást tartatott Közgyűléséből

kiadta Sey László³³
Aljegyző

1074. Közgyűl. 846. Nr. 120. Mohá[csi] járás főbirája [2-ik Lajos] királynak Mohá[cson] fel állítandó szobr[áról készített] tervet fel hozza

5.

Perczel Imre levele a bizottsághoz a II. Lajos-szobor tervével kapcsolatban 1848. május 9. (sérült)

Tekintetes [Biz]otmány!

Lajos király emlék szobra fe[lállítás]át tárgyazó mult évi 1074 sz. Megyei végzés folytában [ki] van szerencsém jelenteni, mikként ezen vállalat e hi[res] vissza emlékezetes ügy iránti jelenleg tapasztalható közöny [míat]t aligha foganatosítható leszen, - a vélem közlött iratok, ugy [mint] rajznak vissza melléklésével tisztelt Bizotmány méltóz[tasson] a további teendők, vagy az egész eszmének elejtése iránt [érte]kezni. Költ Pécssett Május hava 9-én 1848.-

Tekintetes Bizotmánynak

alázatos szolgálja
Perczel Imre másod Alispán³⁴

958. Biz: Köz Gyűlés 8.

Perczel Imre Másod Alispány, Lajos Király emlék szobra felállítását tárgyazo jelentését beadja. 1074. számra.

6.

Határozat a II. Lajos-szobor létrehozására felállított bizottság megszüntetéséről, a befolyt adományok átcsoportosításáról 1848. május 26.

1848. évi majus hó 26-án Pécssett folyv. tartott Bizott. Ülésből.

³³ Sey László (1824–1911) aljegyző, később királyi tanácsos, Baranya vármegye alispánja és árvaszéki elnöke. Vö. POHÁNKA, 2011.

³⁴ Perczel Imre (1805–1871) 1844-től a Pécsi járás helyettes szolgabírója volt, 1848 januárjában a Baranya vármegyei közgyűlés másodalispánná választotta. 1849 után a vármegye törvényszéki elnöke, 1851-ben Szolnok vármegye megyefőnöke lett. DOBOS, 2001, 334–335.

958. M. e. 4624 sz: Mohácson felállítandó Lajos Király szobrának terve iránt véleményes jelentés Másod Alispány Úr elnöklete alatt kinevezett küldöttségtől – 846. 1074. beadván – annak folytán – Ezen terv létesítése jobb időkre hallasztatván, mostanra megszüntetik; egyébként az eddig összegyűlt pénz-összeg legcélszerűbben, a közhaza oltárára teendő szabad adakozások közé lenne sorozandó, s e' végett fő adószedő Úr által a' külmegyei adakozók, a' megyebeliek pedig járásbeli főbirák által felszólíttatni rendeltetnek; jelentésök e' tárgyban annak idején váratván.

Kiadta Németh m. al jegyző

Rövidítések és irodalomjegyzék

MNL BaML	Magyar Nemzeti Levéltár, Baranya Megyei Levéltár
IV.1.b.	Baranya Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai (1695–1869)
IV.101.b.	Baranya Vármegye Bizottmányának iratai (1848)

*

A Magyar Orvosok

1846

A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Pécsen tartott hatodik nagygyűlésének történeti vázlatja és munkálatai, Pécs, a püsp. Lyceum könyvnyomó-intézetében, 1846.

ANDRETZKY

1909

ANDRETZKY József: *Baranyavármegye nemesei*, Pécs, Taizs József könyvnyomdája, 1909.

BEDEŐ

1843a

[BEDEŐ Pál]: *Magyarok' története a vezérek' és királyok' képeivel*, Pozsony, Bucsánszky Alajos, 1843.

BEDEŐ

1843b

[BEDEŐ Pál]: *Geschichte Ungarns mit Abbildungen der Anführer und Könige*, Preßburg, Alois Bucsánszky, 1843.

BOROS

2004

BOROS László: *Szónyi Ottó, az első pécsi múzeumigazgató (1876–1937)*, In: *Pécsi Szemle*, 7. (2004) 1. sz. 92–99.

BUCKSKY

1975

BUCKSKY Mihály: *Kiss György*, Pécs, Pécs megyei város Művelődési Osztálya, 1975.

DOBOS

2001

DOBOS Gyula: *A Perczelek*, Szekszárd, Babits Kiadó, 2001.

- FODOR–VARGA
2019
Több mint egy csata: Mohács. Az 1526. évi ütközet a magyar tudományos és kulturális emlékezetben, szerk. FODOR Pál – VARGA Szabolcs, Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2019.
- FÖLKER
1900
FÖLKER József: *Mohács története*, Mohács, Rosenthal Márk nyomdája, 1900.
- GALAVICS
1997
GALAVICS Géza: *Dorffmaister István történeti képei*, In: „Stephan Dorffmaister pinxit” *Dorffmaister István emlékkiállítás*, szerk. KOSTYÁL László – ZSÁMBÉKY Monika, Zalaegerszeg, Zalai Nyomda Rt., 1997, 83–109.
- GODA
2005
GODA Gertrud: *Holló Barnabás (1865–1917) élete és munkássága*, In: *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, 44. (2005) 401–419.
- GODA
2016
GODA Gertrud: *Holló Barnabás*, Miskolc, Herman Ottó Múzeum, 2016. (Officina Musei, 23.)
- HASANOVIĆ-KOLUTÁ CZ
2019
HASANOVIĆ-KOLUTÁ CZ, Andrea: *1526 helye és szerepe a mohácsi identitásban*, In: FODOR–VARGA 2019, 563–617.
- KESERÜ
2013
KESERÜ Katalin: *Mohácsról szól-e a Mohács-kép 1848/49 után?* In: S. VARGA–SZÁRAZ–TAKÁCS 2013, 274–284.
- MAROSI
1905
MAROSI Arnold: *A múzeumok és Pécs*, In: *A ciszterci rend pécsi Róm. Kath. Főgimnáziumának Értesítője az 1904–1905-ik iskolai évről*, Pécs, 1905. 1–28.
- MÉRŐ
1962
MÉRŐ József: *A mohácsi csata emlékterve*, In: *Dunántúli Napló*, 19. (1962) 199. sz. (augusztus 26.) 7.
- MIKÓ–SINKÓ
2000
Történelem – kép. Szemelvények múlt és művészet kapcsolatáról. Kiállítási katalógus, szerk. MIKÓ Árpád – SINKÓ Katalin, Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 2000.
- NYÁRS
2006
NYÁRS Annamária: *A mohácsi csata emlékművei a városban*, In: *Belvedere Meridionale*, 18. (2006) 7–8. sz. 70–82.

- PAP
2003
PAP József: *Magyarország vármegyei tisztkara a reformkor végétől a kiegyezésig*, Szeged, Belvedere, 2003.
- PAP ET AL.
2018
PAP Norbert – FODOR Pál – KITANICS Máté – MORVA Tamás – SZALAI Gábor – GYENIZSE Péter: *A mohácsi Törökdomb*, In: *Történelmi Szemle*, 60. (2018) 2. sz. 325–345.
- PAPP
2019a
PAPP Júlia: *Az 1526. évi mohácsi csata 16–17. századi képzőművészeti recepciója*, In: FODOR–VARGA 2019, 149–193.
- PAPP
2019b
PAPP Júlia: *II. Lajos halálának és holtteste megtalálásának ábrázolása 17. század végi könyvillusztrációkon*, In: *Ars Hungarica*, 45. (2019) 4. sz. 451–462. (recte 2020)
- PAPP
2020a
PAPP Júlia: *Adatok II. Lajos magyar király páncélos ábrázolásaihoz*, In: *Művészettörténeti Értesítő*, 69. (2020) 2. sz. 269–302.
- PAPP
2020b
PAPP Júlia: *Adatok II. Lajos ikonográfiájához. II. Lajos fiktív páncélos ábrázolásai*, In: *Ars Hungarica*, 46. (2020) 4. sz. 425–442.
- PAPP
2021
PAPP Júlia: *Az 1526. évi mohácsi csata helyszínének emlékezete*, In: *Történelmi Szemle*, 63. (2021) 4. sz. 383–425.
- POHÁNKA
2011
POHÁNKA Éva: *Pécsett történt...*, In: *Pécsi Szemle*, 14. (2011) 2. sz. 122.
- RÓZSA
1973
RÓZSA György: *Magyar történetábrázolás a 17. században*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1973.
- SONKOLY
1984
SONKOLY Károly: *A pécsi székesegyház Bartalits Mihály készítette első apostolszobrai*, In: *Janus Pannonius Múzeum Évkönyve*, 29. (1984) 257–301.
- B. SZABÓ
2006
B. SZABÓ János: *Mohács*, Budapest, Osiris, 2006. (Nemzet és emlékezet.)
- B. SZABÓ–FARKAS
2020
Őrök Mohács: Szövegek és értelmezések, szerk. B. SZABÓ János – FARKAS Gábor Farkas, Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2020.

TAKÁTS
1890

TAKÁTS Sándor: *Péteri Takáts József*, Budapest, Hunyadi Mátyás Int. Ny., 1890.

S. VARGA–SZÁRAZ–
TAKÁCS 2013

S. VARGA Pál – SZÁRAZ Orsolya – TAKÁCS Miklós: *A magyar emlékezhelyek kutatásának elméleti és módszertani alapjai*, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2013. (Loci Memoriae Hungariae, 2.)

VESZPRÉMI
2013

VESZPRÉMI Nóra: *A magyar történeti festészet kezdetei? (A mohácsi csata képi ábrázolásai a 18. század végén és a 19. század elején)*, In: S. VARGA–SZÁRAZ–TAKÁCS 2013, 261–273.

HU ISSN 0865 0632

Kiadja a Külgazdasági és Külügyminisztérium,
és a Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Eötvös Loránd Kutatói Hálózat
Felelős kiadó: Balogh Balázs főigazgató (BTK)
Borítóterv: Csizmadia Kata
Nyomdai előkészítés: BTK Történettudományi Intézet
Tudományos Információs Osztály
Tördelés: Zsigmondné Balázs Ildikó
Nyomdai munka: Séd Nyomda Kft., Szekszárd
Felelős vezető: Dránovits Anna